图书在版编目(CIP)数据

卡里莱与笛姆乃/倪麦吐拉整理. —乌鲁木齐:新疆人民出版社，2006.3（2007.3 重印）

ISBN 978—7—228—09903—0

Ⅰ.卡… Ⅱ. 倪… Ⅲ. 人生哲学—通俗读物—维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ. B821—49

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2006）第 018927 号

责任编辑:孜来哈·艾则孜
编　　辑:伊明·吐尔逊
责任校对:米丽古丽·吾布里哈斯木
封面设计:艾克拜尔·沙力

卡里莱与笛姆乃（维吾尔文）

倪麦吐拉·艾拜都拉　整理

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放南路 348 号　邮编:830001）
新疆新华书店发行
新疆新华印刷厂印刷
880×1230 毫米　32 开本　27.5 印张　2 插页
2006 年 4 月第 2 版　2007 年 4 月第 2 次印刷
印数：3,001—6,000

ISBN 978—7—228—09903—0　定价:50.00 元

نەشرىياتتىن

بۇ كىتابنى قەدىمكى زاماندىكى ھىندى بەرەھمەنلىرىنىڭ رەھبىرى، پەيلاسوپ بىدپاي ھىندىستان پادىشاھى دابىشلىمغا ئاتاپ يازغان. رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، ماكىدونلۇق ئىسكەندەر ھىندىستاننى ئىشغال قىلىپ، ئۆز يېقىنلىرىدىن بىرىنى ھۆكۈمدار قىلىپ تەيىنلەيدۇ. ئىسكەندەر قوشۇنى ھىندىستاندىن يۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، ھىندۇ خەلقى ياتلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى چىقىپ، ئىسكەندەر قويغان پادىشاھنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئورنىغا بالدۇرقى ھىندى پادىشاھىنىڭ ئەۋلادىدىن بولغان دابىشلىمنى پادىشاھ قىلىپ تىكلەيدۇ.

دابىشلىم تەختكە ئولتۇرۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي، ئەل ئامانلىق تېپىپ، پادىشاھلىق مۇستەھكەملىنىدۇ. دابىشلىم قوشنا ئەللەرگە يۇرۇش قىلىپ غالىب كېلىۋەرگەندىن كېيىن، بارا - بارا كۆرەڭلەپ، ئەتراپىدىكىلەرگە تەھلىكە سېلىشقا باشلايدۇ. دابىشلىم زېمىنىنىڭ كەڭلىكى، مەملىكىتىنىڭ بايلىقى ۋە ئاھالىسىنىڭ كۆپلۈكىنى ھىمات قىلىپ، زوراۋان بولۇۋالىدۇ؛ ئۆز خەلقى ئۈستىدە زۇلۇم قامچىسىنى ئوينىتىپ، ئالۋان - ياساقنى كۆپەيتىپ، ئىستىبداتلىقىنى ھەددىدىن ئاشۇرىدۇ. ئۆزى راھەت - پاراغەت ئىچىدە، ئەيش - ئىشرەت بىلەن كەيپ - ساپا سۇرۇشتە مىسلىسىز دەرىجىگە يېتىدۇ. پادىشاھنىڭ بۇ قىلمىشلىرى توغرىسىدا ھېچقانداق كىشى ئېغىز ئاچالمايدۇ.

پادىشاھلىقتا بەرەھمەنلەرنىڭ پېشۋاسى، پازىل ھەكىم (پەيلاسوپ) بىدپاي پادىشاھ دابىشلىمنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كۆرۈپ، ناھايىتى ئىچى پۇشىدۇ. بۇ ھەقتە، ھەممە شاگىرتلىرىنى يىغىپ ئۇلارغا ۋەز - نەسىھەت قىلىدۇ. ئاخىر بىر كۈنى، بىدپاي پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا بېرىپ، دابىشلىمغا كۆرۈنۈش قىلىپ، ئۇنىڭغا ھېكمەت-

لىك سۆزلەر بىلەن نەسىھەت قىلىشنى كار قىلمايدۇ. ئەكسىچە دابشىلىم ئۇنى زىندانغا تاشلايدۇ. كېيىنكى كۈنلەردە دابشىلىمنىڭ سەلتەنىتى خارابلىققا يۈز تۇتۇپ، ھالى ئېغىرلىشىشقا باشلايدۇ. شۇ چاغدا، بىدپاي دابشىلىمنىڭ ئېسىگە كېلىپ، ئۇنى زىنداندىن چىقىرىپ، كۆپ يالۋۇرۇپ ئۆزىگە باش ۋەزىر قىلىدۇ. بىدپاي ھەشەمەتكە، ئەيش - ئىشرەتكە بېرىلمەي دابشىلىمنى توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن، سىياسەتنامىلەرنى تۈزۈپ چىقىدۇ. پادىشاھ دابشىلىم بىدپاينىڭ ئەمرىمەرۇپ، ۋەز - نەسىھەتلىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئادالەت يولىنى تۇتۇپ، پۇقرالارغا ياخشىلىق قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەل ئاسايىشلىق تاپىدۇ.

بىدپاي خەلق ئارىسىدا كەڭ تارقالغان مەسەل - تىمساللار، چۆچەك - رىۋايەتلەرنى ھايۋاناتنىڭ سۆھبىتى ئارقىلىق بېرىپ، ئادەمزاتقا جاھاندارچىلىقنىڭ يولىنى كۆرسەتمەكچى بولىدۇ ھەم ھەر كۈنى تالىپلىرىغا سۆزلەپ بېرىدۇ. تالىپلىرىدىن ئىككى كىشى بۇنى رەتلەپ چىقىدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، بۇ قەدىمكى ھىندى ئەدەبىي تىلى — سانسكرىت تىلىدا «بەش نامە» دەپ ئاتالغان مەسەل - چۆچەكلەر توپلىمى بولۇپ، تەخمىنەن مىلادىيە 4 - ئەسىردە كىتاب شەكلىگە كىرگەنىكەن. لېكىن بۇ كىتابتىكى بىر مۇنچە مەسەل چۆچەكلەر مىلادىيىدىن ئالتە ئەسىر ئىلگىرى پۈتۈلگەن «ئىزوپ مەسەللىرى» (قەدىمكى گرېك مەسەللىرى) دىمۇ بارلىقى مەلۇم. ئالىملارنىڭ پىكرىچە، بۇ مەسەللەر يۇناندا ئەمەس، ھىندىستاندا بارلىققا كەلگەنىكەن. دېمەك، «بەش نامە»دىكى ئەڭ قەدىمكى چۆچەكلەر مىلادىيىدىن ئالتە ئەسىر ئىلگىرى خەلق ئارىسىدا تارقىلىپ يۈرگەن.

ئىران پادىشاھلىرىدىن خىسراۋ نوشىرۋاننىڭ بۇيرۇقى بويىچە، تېۋىپ بەرزۇيە ھىندىستاندىن ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن بۇ كىتابنى قولغا چۈشۈرۈپ، پەھلىۋى تىلى (قەدىمكى پارس تىلى) غا تەرجىمە قىلىدۇ. تەخمىنەن 570 - يىلى پەھلىۋى تىلىدىن سۈرىيە تىلىغا تەرجىمە قىلىنىدۇ. يەنە 180 يىلدىن كېيىن، يەنى 750 - يىلى، ئەبۇ جەفەر مەنسۇر (ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئەلى

ئىبنى ئابدۇللا ئىبنى ئاbbاس)نىڭ بۇيرۇقى بويىچە ، ئوبۇلھەسەن ئابدۇللا ئىبنى ئەلى مۇقەففا پەھلىۋى تىلىدىن ئەرەب تىلىغا تەرجە-مە قىلىدۇ ، تەرجىمە قىلىش جەريانىدا بىر مۇنچە مەزمۇنلارنى قوشىدۇ . مۇقەففانىڭ تەرجىمىسىنى نوقۇل تەرجىمە دېگىلى بولمايدۇ . مەھمۇد غەزنەۋى ئەۋلادىدىن ئەبۇل مۇزەففەر (ئەبۇل مەنسۇر) بەھرام شاھ سۇلتان مەسئۇدنىڭ ئىلتىماسى بويىچە ، مۇقەففانىڭ ئەرەبچە نۇسخىسىدىن نەسرۇللا ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلھەمىد ئەبۇلمەئانى پارسچىغا قايتا تەرجىمە قىلىدۇ . سۇلتان ھۇسەيىنىنىڭ يېقىنلىرىدىن بولغان ئەمىر شەيخ ئەھمەد (مەشھۇر ئىسمى ئەمىر سۇھەيلى)نىڭ ئىلتىماسى بويىچە ، مەۋلانا ھۇسەيىن (ۋائىزۇل كاشىفى) قايتىدىن چۈشىنىشلىك قىلىپ ئىشلەپ چىقىدۇ ۋە «ئەنۋارى سۇھەيلى» دەپ نام قويىدۇ .

ھىجرىيە 1130 ـ يىلى (مىلادىيە 1717 ـ يىلى) قەشقەر ھېكىم بېگى ئىمام مۇھەممەدنىڭ تەۋسىيىسى بويىچە ، موللا مۇھەممەد تۆمۈر بۇ كىتابنى پارس تىلىدىن ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ ، بۇ كىتابقا «ئاسارى ئىمامىيە» دەپ قوشۇمچە ماۋزۇ قويىدۇ . موللا مۇھەممەد تۆمۈرمۇ ناھايىتى پاساھەتلىك تىل بىلەن ئىجادىي تەرجىمە قىلىپ ، كىتابقا يېڭى لىباس كىيگۈزىدۇ .

ئومۇمەن ئېيتقاندا ، بۇ كىتابتىكى مەسەل ۋە چۆچەكلەر قۇل-دارلىق ۋە فېئوداللىق جەمئىيەتلىرىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن . ئەسلىدە بۇنى ئىجاد قىلغۇچى ئاساسىي جەھەتتىن قۇلدارلىق ۋە فېئودالىق جەمئىيەتلىرىدىكى ئېزىلگەن خەلق ئاممىسى .

مەزمۇن جەھەتتىن ، بۇ مەسەل ـ چۆچەكلەرنىڭ باش قەھرى-مانلىرى كۆپىنچە ئۇچار قانات ۋە ھايۋاناتتىن ئىبارەت . لېكىن ئۇلارنىڭ پىكىر ـ تۇيغۇلىرى ئىنساننىڭ پىكىر ـ تۇيغۇلىرى ، تىلىمۇ ئىنساننىڭ تىلى ، بۇ ئۇچار قانات ۋە ھايۋانات ئەمەلىيەتتە ئىنسانلارنىڭ تىمساللىرىدۇر .

قەدىمكى گرېك «ئىزوپ مەسەللىرى»دىكىگە ئوخشاش ، بۇ كىتابتىكى ھەر بىر مەسەلنىڭ ئېتىكىلىق تەپسىرى ۋە ئەخلاقىي تەربىيىۋى ئەھمىيىتى بار . لېكىن بۇ مەسەللەرنى تۈرلۈك كىشى-

لەر، تۇرلۇك مەزھەپلەر ھەر خىل مەقسەتلەر ئۈچۈن پايدىلانغان. نەتىجىدە بىر مۇنچە مەسەللەر ھەر خىل ئىپادىلەر بىلەن ئۆزگىرىپ كەتكەن.

مەسەل - چۆچەكلەر ئاددىي، ئىخچام بولۇپ، كىشىلىك تەجرىبىلەرنىڭ يەكۈنلىرى ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنىڭ جەۋھىرىدۇر. لېكىن زامان ۋە شارائىتنىڭ چەكلىمىسى بىلەن، بۇ مەسەللەردە پاسسىپ، ھەتتا سەلبىي نەرسىلەرمۇ يوق ئەمەس. بۇلاردىن ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىدىغىنى تەقدىرپەرەسلىك، پۇلغا ھېرىسلىك، ئاياللارنى ھەم ئەمگەكنى كەمسىتىش ۋە ھۆكۈمرانلارنى مەدھىيىلەشكە ئوخشاش شاكاللاردۇر. شۇڭا، بۇ مەسەللەردىن تەنقىدىي پايدىلىنىش كېرەك.

بۇ كىتابنى يولداش نېمەتۇللا ئەبەيدۇللا بۇنىڭدىن يۈز يىل ئىلگىرى ياركەندە موللا نىيازئاخۇن كۆچۈرگەن قولىيازما ئاساسىدا نەشرگە تەييارلىدى.

2006 - يىل مارت

مۇندەرىجە

موللا مۇھەممەد تۆمۈر يازغان سۆز بېشى 1

مۇقەددىمە 1

ئادىل پادىشاھ بىلەن دانىشمەن ۋەزىرنىڭ ھېكايىسى ... 1

دابىشلىم پادىشاھ ۋە بىدپاي ھەكىمنىڭ ھېكايىسى ... 21

ئىككى كەپتەرنىڭ ھېكايىسى 38

سا بىلەن قارچىغا بالىسىنىڭ ھېكايىسى 51

ھېرىسمەن مۈشۈكنىڭ ھېكايىسى 56

شەمشەرۋاز باتۇرنىڭ ھېكايىسى 61

يولۋاس بالىسىنىڭ ھېكايىسى 68

بىرىنچى باب راستچىل بولۇش ۋە يامان غەرەز-
لىكلەرنىڭ سۆزلىرىدىن ساقلىنىش كېرەكلىكى
توغرىسىدا 79

سودىگەر ۋە ئوغۇللىرىنىڭ ھېكايىسى 80

ئاكا - ئۇكا شاھزادىلەرنىڭ ھېكايىسى 83

ھەرىكەتنى تاشلىغان دەرۋىشنىڭ ھېكايىسى 89

بىغەم چاشقاننىڭ ھېكايىسى 93

دورامچى مايمۇننىڭ ھېكايىسى 101

ئىككى دوستنىڭ ھېكايىسى 105

ئالدانغان تۈلكىنىڭ ھېكايىسى 121

زاھىتنىڭ ھېكايىسى 129

قۇشقاچ بىلەن قۇرغۇينىڭ ھېكايىسى 137

شاھى ئادىلنىڭ ھېكايىسى 142

قاغا بىلەن يىلاننىڭ ھېكايىسى 144

تۈلكە، توشقان ۋە بۆرىنىڭ ھېكايىسى……………… 150
شىر بىلەن توشقاننىڭ ھېكايىسى…………………… 155
ئۈچ بېلىقنىڭ ھېكايىسى ……………………………… 162
تاشپاقا بىلەن چايانىنىڭ ھېكايىسى ………………… 167
قارچىغا بىلەن توخۇنىڭ ھېكايىسى ………………… 183
دېھقان بىلەن بۇلبۇلنىڭ ھېكايىسى………………… 187
ئوۋچى، تۈلكە ۋە يولۋاسنىڭ ھېكايىسى …………… 194
تۆگە، قاغا، بۆرە ۋە چىلبۆرىنىڭ ھېكايىسى ……… 196
بىر جۈپ تەيتۈرى بىلەن دەريا ۋەكىلىنىڭ ھېكايىسى… 204
تاشپاقا بىلەن ئۆردەكلەرنىڭ ھېكايىسى …………… 205
مايمۇنلار بىلەن قۇشنىڭ ھېكايىسى………………… 217
ئاقىل بىلەن غاپىلنىڭ ھېكايىسى ………………… 219
پاقا، يىلان ۋە مولۇننىڭ ھېكايىسى ……………… 222
باغۋەن بىلەن ئېيىقنىڭ ھېكايىسى ………………… 230
سودىگەر بىلەن خىيانەتچى دوستنىڭ ھېكايىسى …… 235
ئىككىنچى باب يامانلىق قىلغۇچىلارنىڭ جازاغا ئۇچرايدىغانلىقى ۋە ئاقىۋىتىنىڭ شۇملۇقى توغرىسىدا ……………………………………… 241
ھېرىسمەن تۈلكىنىڭ ھېكايىسى …………………… 244
پادىشاھ بىلەن چۇلۇۋۇردارنىڭ ھېكايىسى………… 257
تەرىقەتنى تاشلىغان زاھىتنىڭ ھېكايىسى………… 264
قارىغۇ يولۇچىنىڭ ھېكايىسى ……………………… 269
شەيخ بىلەن دەرۋىشنىڭ ھېكايىسى ……………… 273
ئالدىراڭغۇ خوتۇننىڭ ھېكايىسى ………………… 283
ئۈچ ھەسەتخورنىڭ ھېكايىسى ……………………… 289
نادان تېۋىپنىڭ ھېكايىسى ………………………… 301
ساھىبخان بىلەن باخشىنىڭ ھېكايىسى…………… 314
ئۈچىنچى باب دوستلارنىڭ ئىناق بولۇشى ۋە بىر-

بىرىگە ياردەم بېرىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا··· 325
قاغا ، چاشقان ۋە كەپتەرلەرنىڭ ھېكايىسى ··········· 326
كەكلىك بىلەن قارچىغىنىڭ ھېكايىسى ·············· 338
تۆگە مىنگەن ئادەمنىڭ ھېكايىسى ·················· 345
زاھىت بىلەن مېھمانىنىڭ ھېكايىسى ·················· 356
سېخىي ئەر بىلەن بېخىل خوتۇننىڭ ھېكايىسى ······ 358
ئوۋچى بىلەن بۆرىنىڭ ھېكايىسى ························ 359
ئاچ كۆز مۈشۈكنىڭ ھېكايىسى ·················· 375

تۆتىنچى باب دۈشمەن ئەھۋالىدىن ئاگاھ بولۇش ۋە ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرىدىن ھوشيار تۇ- رۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا ····················· 389

ھۇۋقۇشلار بىلەن قاغىلارنىڭ ھېكايىسى ············ 390
كەشمىر پادىشاھىنىڭ ھېكايىسى ····················· 401
قۇشلار بىلەن قاغىنىڭ ھېكايىسى ··················· 410
توشقان بىلەن پىللارنىڭ ھېكايىسى ·················· 412
كەكلىك ، چىل ۋە مۈشۈكنىڭ ھېكايىسى ············ 420
زاھىت بىلەن ئالدامچىلارنىڭ ھېكايىسى ············ 430
سودىگەر بىلەن خوتۇننىڭ ھېكايىسى ················ 437
شەيتان ، ئوغرى ۋە زاھىتنىڭ ھېكايىسى ·········· 439
ئەخمەق ياغاچچىنىڭ ھېكايىسى ························· 442
ئېيىقلار بىلەن مايمۇنلارنىڭ ھېكايىسى ·············· 448
ئۆز ئەسلىگە قايتقان چاشقاننىڭ ھېكايىسى ·········· 461
يىلان بىلەن پاقىنىڭ ھېكايىسى ····················· 470
قۇشقاچ بىلەن يىلاننىڭ ھېكايىسى ··················· 474

بەشىنچى باب غاپىللىقنىڭ زىيىنى ۋە نادانلىق قى- لىپ تەلەپنى قولدىن بېرىپ قويغاندىن كېيىن ھەسرەت نادامەتنىڭ پايدا بەرمەيدىغانلىقى توغ- رىسىدا ································ 482

تاشپاقا بىلەن مايمۇننىڭ ھېكايىسى ·················· 483

كەشمىر پادىشاھى ، مايمۇن ۋە ئوغرىنىڭ ھېكايىسى··· 490

شىر ، تۈلكە ۋە ئېشەكلەرنىڭ ھېكايىسى ··············· 513

ئالتىنچى باب ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ئاپىتى ۋە ئاچچىقى يامانلىقنىڭ زىيىنى توغرىسىدا ················ 525

ئالدىراڭغۇ زاھىتنىڭ ھېكايىسى ····················· 527

خىيالپەرەس تەقۋادارنىڭ ھېكايىسى ··················· 534

پادىشاھ بىلەن قارچىغىنىڭ ھېكايىسى ················· 541

يەتتىنچى باب تەدبىر ۋە ھىيلە - مىكىر بىلەن دۈشمەنلەرنىڭ سۇيىقەستىدىن قۇتۇلۇش كېرەك-لىكى توغرىسىدا ································ 546

چاشقان بىلەن مۈشۈكنىڭ ھېكايىسى ················· 548

دېھقان ۋە ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ ھېكايىسى ·············· 557

چاشقان بىلەن پاقىنىڭ ھېكايىسى ··················· 574

سەككىزىنچى باب ئاداۋەت ساقلىغۇچىلارغا ئالدان-ماسلىق ۋە ئۇلارنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەسلىك كې-رەكلىكى توغرىسىدا·································· 581

ئىبنى مۇدەييىن بىلەن قەيزىنىڭ ھېكايىسى ········ 583

دانا دىل بىلەن قاراقچىلارنىڭ ھېكايىسى··············· 588

كەمپىر بىلەن قىزىنىڭ ھېكايىسى ···················· 593

پادىشاھ بىلەن سازەندىنىڭ ھېكايىسى ················ 596

تېۋىپ بىلەن ئاغرىق كىشىنىڭ ھېكايىسى ·········· 599

تۈركىستانلىق پادىشاھنىڭ ھېكايىسى ················ 600

زاھىت بىلەن بۆرىنىڭ ھېكايىسى ···················· 607

بىر ئەرەب بىلەن ناۋاينىڭ ھېكايىسى ················ 610

توققۇزىنچى باب ئەپۇ قىلىش پادىشاھلارنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرىدىن بىرى ئىكەنلىكى توغرىسىدا··· 614

شىر بىلەن چىلبۆرىنىڭ ھېكايىسى ················· 619

ھالۋاپۇرۇش بىلەن دەرۋىشنىڭ ھېكايىسى ·········· 626

باغداد پادىشاھىنىڭ ھېكايىسى ······················· 638

زاھىت بىلەن ھەسەتخورنىڭ ھېكايىسى 649

پادىشاھ بىلەن ياساۋۇلنىڭ ھېكايىسى 661

ئونىنچى باب **ھەركىمنىڭ ئۆز قىلمىشىغا يارىشا مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىقى ۋە جازاغا ئۇچرايدىغانلىقى توغرىسىدا** 670

زالىم شىر بىلەن قارا قۇلاقنىڭ ھېكايىسى 672

زالىم ئوتۇنچىنىڭ ھېكايىسى 682

مايمۇن بىلەن توڭگۇزنىڭ ھېكايىسى 687

ئون بىرىنچى باب **ھەر كىشى ئۆز ئېھتىياجىدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلسا زىيان تارتىدىغانلىقى ۋە بۇرۇنقى ئىشىدىنمۇ قۇرۇق قالىدىغانلىقى توغرىسىدا** 692

زاھىت بىلەن مۇساپىرنىڭ ھېكايىسى 695

مۇساپىر مېھمانىنىڭ ھېكايىسى 696

ئەخمەق ئۇقانىڭ ھېكايىسى 700

چار ساقال ئادەمنىڭ ھېكايىسى 702

ئوۋچى بىلەن تالىپلارنىڭ ھېكايىسى 706

دورامچى قاغىنىڭ ھېكايىسى 713

ئون ئىككىنچى باب **ياۋاش بولۇش، ئېغىرلىق قىلىش ۋە ئويلاپ ئىش كۆرۈشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا** 717

ھىندىستان شاھى، مەلىكە ۋە ۋەزىرنىڭ ھېكايىسى 721

سۇلايمان بىلەن بۇتىمارنىڭ ھېكايىسى 732

يەمەن پادىشاھىنىڭ ھېكايىسى 757

ئالدىراڭغۇ كەپتەرنىڭ ھېكايىسى 766

ئون ئۈچىنچى باب **ئىككى يۈزلىمچىلەر ۋە خىيانەتكارلارنىڭ سۆزلىرىدىن پەرھىز قىلىش كېرەكلىكى توغرىسىدا** 777

ھەلەپ پادىشاھى، زەرگەر ۋە سەيياھنىڭ ھېكايىسى 780

پارس شاھزادىسىنىڭ ھېكايىسى 786
ئون تۆتىنچى باب زامان ھادىسىلىرىگە ئىلتىپات قىلماسلىق ۋە بارلىق ئىشلارنى قازايى قەدەرگە قويۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا 815
رۇم شاھزادىسىنىڭ ھېكايىسى 817
ئەندەلىسلىك دېھقاننىڭ ھېكايىسى 824
مويسىپىتنىڭ ھېكايىسى 845

موللا مۇھەممەد تۆمۈر يازغان
سۆز بېشى

...ھېكمەت سۆزلىرىنىڭ ئۆزئارا باغلىنىش قائىدىسى بويىچە تۈزۈلگەن كىتابلاردىن ۋە نەسىھەت سىياقىنى ئىپادىلەش ئۇسۇلىدا پۈتۈلگەن رىسالىلەردىن بىرى «كەلىلە ۋە دېمنە» دېگەن كىتابتۇر. بۇ كىتابنى ھىندى ئالىملىرى ئۆزىگە خاس ئۇسۇل بىلەن رەتلەپ، ھېكمەت بىلەن يۇغۇرۇپ، ئۇنىڭغا نەسىھەت، ھېكمەت ۋە چاقـ. چاقلارنى قوشۇپ يېزىپ چىققان. دانالارنىڭ ئۇنىڭ ھەقىقىتىدىن لەززەت تېپىش نىيىتىدە مۇتالىئە قىلىشى ۋە نادانلارنىڭ ئۇنىڭ ئەپسانىسىدىن بەھرە ئېلىش مەقسىتىدە ئوقۇشى ئۈچۈن، يەنى كىشىلەرگە تەلىم بېرىشنى ۋە ئۇلارنىڭ تەبىئىتى، مەيلىنى نەزەردە تۇتۇپ، سۆز سۈرىتىنى ئەپسانە تەرىقىسىدە سىزىپ چىققان ھەمدە ۋەھشىي ھايۋانلار، چارپايلار ۋە قۇشلار تىلىدا تۈرلۈك ھېكايە ـ رىۋايەتلەرنى بايان قىلىپ، ئۇلارنىڭ زېمىنىغا رەڭگا رەڭ، پايدىـ لىق ھېكمەت ۋە نەسىھەت دۇرلىرىنى چاچقان.

قىسقىسى، بۇ كىتاب سىر ـ ئەسرار دەرەخلىرى، كىشىلەرـ نىڭ نەپسى ـ ئىشتىھالىرىنى قوزغايدىغان گۈل ـ چېچەكلەرنىڭ تۇسلىرى بىلەن بېزەلگەن، گۈلزارلىرىنىڭ ئەتراپىنى ھېچقانداق كۆز كۆرۈپ باقمىغان، ھېچقانداق قۇلاق ئاڭلاپ باقمىغان گۈزەل گۈللەرنىڭ بۇيلىرى بىلەن خۇش پۇراققا كىرگەن ھېكمەت بېغىدۇر.

ھەر بىر نۇكتىسى مىسالى بىر باغ،
روشەنلىكى ھەم تۇندىكى چىراغ.

زىننەتتە گەپ ـ سۆزلىرى گۈلستان ،
مەنىسى ئۇنىڭدا ئابى هايۋان[1] .

شۇنىڭ ئۈچۈن ، بۇ ھەقىقەت مەنىلىرىنىڭ بۇلىقى پەيدا بول-غاندىن تارتىپ تاكى مۇشۇ زامانغىچە ھەر خىل تىلدا ئىپادىلىنىپ ، ئىرادەت مەجلىسىنىڭ مەنە تەلەپكارلىرىغا ۋە سائادەت چىگىچىلىر-نى يەشكۈچى دانالارغا پايدا ـ مەنپەئەت يەتكۈزۈپ كەلگەن . تۆۋەن-دىكى بېيىتلارنىڭ مەزمۇنى شۇ كىتابنىڭ تۇپتۇز قامىتىگە مۇنا-سىپ كېلىدىغان لىباستۇر :

سۈرىتى بوپتۇ ئۇلۇغلۇق كىيىمىنىڭ زىننىتى ،
دۆلەت ـ ئىقبال ئۇزۈكىگە كۆز بولۇپتۇ مەنىسى .
رەڭمۇ رەڭ شېئىرلىرى ھۆسنىدە دىلنى تارتقۇچى ،
چىن نەقشىدەك باشتىن ـ ئاياغ ئۇز ئىكەن تىل تىزمىسى .
سۆزلىرىدىن خۇددى چاقماقتەك چىقۇر ئەقىل نۇرى ،
بىلىم ئەھلى كۆڭلىدىن چىققان ئىلىم خەزىنىسى .

بۇ كىتابنى ھەكىم روشەن راي دەپ ئاتالغان بىدپاي بەرەھمەن ھىندىستان مەملىكەتلىرىنىڭ بەزىسىگە پادىشاھ بولغان دابشلىم ھىندى نامىغا ھىندى تىلىدا تەسنىپ قىلغانىدى . سۆزدىمىزنى باشلاشتىن بۇرۇن ، بۇ كىتابنىڭ تۈرلۈك سىياقلاردا يېزىلغانلىقى-نى بايان قىلىمىز .

ھەكىم بىدپاي سۆز بىناسىنىڭ ئۇلىنى شۇنداق ۋەز ـ نەسى-ھەتنىڭ ئۈستىگە قويغانىدىكى ، ئۇ نەسىھەت پادىشاھلارنىڭ پۇقرا-لارغا تۇتقان سىياسىتىدە ئەدل بىساتىنى يېيىش ، سىپاھلار ۋە تاۋابىئاتلارغا تەربىيەت قىلىش ، مەملىكەت دۈشمەنلىرىنى تازىلاش جەھەتلىرىدە كارغا كېلەتتى . دابشلىم بۇ كىتابنى مەقسەتلىرىنىڭ قىبلىسى ۋە تەلەپلىرىنىڭ مەددىتى قىلىپ ، مۇشكۈللەرنى ھەل

[1] ئابى هايۋان— ئابى هايات .

قىلىش ئىشكىللىرىنى مۇشۇ كىتابنىڭ مۇتالىئە ئاچقۇچى بىلەن ئاچاتتى . ئۇنىڭ زامانىدا ، بۇ قىممەت باها جاۋاھىر خۇددى ئېسىل گۆھەر سەدەپ خىلۋەتخانىسىدا يوشۇرۇنغاندەك ھەممە كىشىنىڭ كۆزىدىن پىنھان ئىدى ۋە خۇددى بەدەخشان ياقۇتى مىڭلارچە جىگەر قېنىنى سەرپ قىلمىغانلارغا كان ئىچىدىن يۈز كۆرسەتمىگەندەك ، ئاشكارا بولمايتتى . ئۇنىڭدىن كېيىن قالغان ھەرقانداق ئەۋلاد ئۇنىڭ سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغاندىمۇ كىتابنى ئاشۇ تەرىقىدە مەخپىي ساقلىدى . لېكىن بۇ كىتابنى شۇنچە پىنھان تۇتقان بىلەنمۇ ئۇنىڭ پەزىلەتلىرىنىڭ شۆھرەت شامىلى جاھان ئەتراپىنى خۇددى گۈلىستان ئۆپچۆرىسىدەك خۇش پۇراقتا توشقۇزدى ۋە ياخشى سۇ-پەتلىرىنىڭ داڭقى مەنە ئىپارىدىن بۇي ئالغۇچىلارنىڭ دىمىغىنى خۇشبۇي قىلدى .

ھۇنەر ئىپاردۇر ئەگەر ئۇنى پىنھان تۇتساڭمۇ ،
كېلۇر ھامان دىماغقا ھىدى بىلەن خەۋىرى .
ئاي بىلەن كۈن يۈزىنى توسۇپ بولماس ھېچقاچان ،
كۆز قارىچۇقى ئىچىدە پاش بولۇر نۇر ئەسىرى .

نوشىرۋان زامانىغا كەلگەندە : «ھىندىستان پادىشاھىنىڭ خە-زىنىسىدە بىر كىتاب بار ئىكەن . ئۇ ، ۋەھشىيلەر ، ئۇچار قاناتلار ۋە زۇۋانسىز ھايۋانلارنىڭ تىلى بىلەن بايان قىلىنىدىكەن ، ھەر بىر ئالەمپاناھ پادىشاھلار ۋە جاھان ھۆكۈمدارلىرىنىڭ ئۆز سەلتە-نىتىنى مۇستەھكەملىشى ، سىياسەت ۋە تەدبىر قوللىنىشىدا لازىم بولىدىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭدا يېزىلىپتۇ . دانىشمەنلەر ئۇ كىتابنى ھەر بىر ۋەز - نەسىھەتنىڭ سەرمايىسى ۋە ھەر بىر مەنپەئەتنىڭ ۋاستىسى بىلىدىكەن» دېگەن خەۋەر پاش بولۇپ قالدى . نوشىرۋان ئەدىل ئېكىنزارىنىڭ كۆچەتلىرىنى ئۆزىنىڭ ئېھ-سانىي يامغۇرى بىلەن كۆكەرتكەن ، ئىنساپ چىمەنىنىڭ گۈلزارىنى شەپقەت شەبنىمىدە سۇغارغان پادىشاھ ئىدى .

ئادالەت نۇرى بىرلە ئۆز ئېلىنى ئەيلىگەن روشەن ،
زۇلۇمنى ئەل بېشىدىن ئەبەدىي كەلمەسكە كەتكۈزگەن .

ئۇ شۇ كىتابنى مۇتالىئە قىلىشقا مايىل بولدى ۋە كۆپ رىغبەت-
لەندى . پارس تېۋىپلىرىنىڭ ئۇلۇغى ، ئەخلاق - پەزىلەتتە كامالىغا
يەتكەن بەرزۇيە تېۋىپ نوشىرۋاننىڭ رۇخسىتى بىلەن ھىندىستانغا
باردى ۋە بىرنەچچە ۋاقىت ئۇ يەردە تۇرۇپ ئۇ كىتابنىڭ نۇسخىسى-
نى ياخشى ھىيلىلەر بىلەن قولغا كەلتۈرۈپ ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچى-
دە ئۇنى ھىندى تىلىدىن پەھلىۋى تىلىغا ئۆرۈدى . چۈنكى ئۇ
زاماندا ئىران پادىشاھلىرى ئاشۇ تىل بىلەن سۆزلىشەتتى . ئۇ
كىتابنىڭ پەھلىۋى نۇسخىسىنى نوشىرۋاننىڭ قېشىغا كەلتۈردى .
بەرزۇيە بۇ خىزمىتى تۈپەيلىدىن نوشىرۋاننىڭ ھۇزۇرىدا يۇقىرى
مەرتىۋە ۋە ئۇلۇغ دەرىجە تاپتى . ئەدلى ئېھسان ئىشلىرىدا ، پادى-
شاھلىق ۋە پۇقرالارنى باشقۇرۇش قائىدىلىرىدە ، نوشىرۋان سەلتە-
نەت بىناسىنى ئۇ كىتابنىڭ مۇتالىئەسى ئاساسىغا قويدى . ئۇنىڭدىن
كېيىنكى ئەجەم پادىشاھلىرىمۇ ئۇ نۇسخىنى مەخپىي تۇتماقنى ئۆزد-
گە ئادەت قىلىشتى . ئابباسىي خەلىپىلىرىدىن ئەبۇ جەفەر مەنسۇر
(بۇ كىشى مۇھەممەد ئىبنى ئەلى ئىبنى ئابدۇللا ئىبنى ئابباس
رەزىيەللاھۇئەنھۇنىڭ ئوغلى ئىدى) زامانىغا كەلگەندە ، ئۇ بۇ كى-
تابنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپ ، بىر كۆرمەككە مەيلى - رىغبىتى ئاش-
تى . ئۇ نۇرغۇن ھىيلىلەر بىلەن پەھلىۋى نۇسخىسىنى قولغا
چۈشۈرۈپ ، ئەسىر پازىللىرىنىڭ كامىلى بولغان ئىمام ئوبۇلھەسەن
ئابدۇللا ئىبنى مۇقەففاغا بۇيرۇپ ، كىتابنىڭ ھەممىسىنى پەھلىۋى
تىلىدىن ئەرەب تىلىغا ئۆرۈتتى . ئەبۇجەفەر ئۇنى دائىم مۇتالىئە
قىلىپ ، خەلىپىلىك ئەھكامىنىڭ ئەدلى ۋە شەپقەت بىناسىنى شۇ
كىتابنىڭ نەسىھەت ھەم ۋەسىيەتلىرى ئۈستىگە قويدى . ئۇنىڭدىن
كېيىن ، ئوبۇلھەسەن نەسىر ئىبنى ئەھمەد سامانىنىڭ بۇيرۇقى
بويىچە ، زامان پازىللىرىدىن بىرى ئۇ نۇسخىنى ئەرەب تىلىدىن
پارسچىگە ئۆرۈدى . كېيىن ئوبۇلھەسەن نەسىرنىڭ ئەمرى بىلەن ،

شائىر رۇداكى ئۇنى نەزمە رىشتىسىگە تارتتى . ئۇنىڭدىن كېيىن ، سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋى ئەۋلادىدىن ئەبۇل مۇزەپپەر (ئەبۇل مەن-سۇر) بەھرام شاھ سۇلتان مەسئۇدنىڭ ئىلتىماسى بويىچە پاساھەت-لىكلەرنىڭ پاساھەتلىكرەكى ۋە بەدىئىي تىلدا يىتۇكلەرنىڭ سەركە-سى بولغان ئەبۇلمەئالى نەسرۇللا ئىبنى مۇھەممەد.ئىبنى ئابدۇلھە-مىد ئوبۇلھەسەن ئابدۇللا ئىبنى مۇقەففا نۇسخىسىدىن پارسچىگە قايتا تەرجىمە قىلدى . ئۇنى ئۇ زاماندا «كىتابى كەلىلە ـ دىمنە» دەپ ئاتايتتى . ئۇ شېرىن سۆزلۈك بۇزرۇكۋار ئەزىزنىڭ تەرجىمە-سى لاتاپەتتە جاندەك شېرىن ، گۈزەللىكتە مارجاندەك رەڭدار ۋە كۆكۈلگە ياقىدىغان لەۋزى لەۋلىرى شېكەرلەرنىڭ نازۇ كەرەشمە-لىرىدەك ھالاۋەت بېغىشلىغۇچى ، جاننى يايرىتىدىغان مەنىلىرى خۇددى گۈزەللەرنىڭ زۇلفىدەك كۆڭۈلنى بەند قىلغۇچى ئىدى .

سۆزلىرى گويا ئىدى زۇلفى نىگار ،
جانۇ دىل تاپقاي ئىدى ئۇندا قارار .
مەنىسى تۇتقان ئورۇن گەپ ـ سۆزىدە ،
ئابى ھايات قاراڭغۇلۇق ئىچىدە .

ئۇنىڭ خەتلىرىنىڭ قارىلىقىنى كۆز سەھىپىسىنىڭ ئېقىغا تارتسا بولىدىغان جاۋاھىر سۈرمىسى ، ئۇنىڭ ۋاراقلىرىنىڭ ئاقلى-قىنى كۆزقارىسى بىلەن كۆتۈرسە مۇۋاپىق كېلىدىغان شادىمانلىق سۆھبىتىنىڭ نەمۇنىسى دېسە بولاتتى .

راۋا بولغاي نەققاش قەلىمى چەكسە ئەگەر ،
نۇسخىسىنىڭ قارىسىنى ھۆر كۆزىنىڭ ئېقىغا .

قىسقىسى ، يېزىق ـ ئىنشا بارگاھىدىكى ئەمەلدارلارنىڭ ھەمە-مىسى ئۇ كىتابنىڭ ئىبارىلىرى ۋە پاساھىتىنىڭ خوپلۇقىنى ، ھەر بىر سۆزنىڭ ئۆز ئورنىدا ئىشلىتىلىشى جەھەتتىكى مەرغۇپلۇقىنى

بىر ئېغىزدىن تەرىپلىشەتتى . بارچە كىشىنىڭ تەبىئىتىگە مەقبۇل بولغان سۆز ياخشى سۆزدۇر .
ئەمما ، ئاجايىپ لۇغەتلەرنى كەلتۈرگەنلىكى ، ئۆزگىچە لەۋزە بىلەن سۆز ياسىغانلىقى ، پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئوخشىتىش ۋە تەمسىللەر بىلەن مۇبالىغە قىلىنىۋەتكەنلىكى ، چۈشىنىكسىز ئىبارىدەلەر ۋە سۆزلەر بىلەن گەپنىڭ ئۇزىراپ كەتكەنلىكى سەۋەبىدىن ئاڭلىغۇچىلارنىڭ كۆڭلى لەززەت ئاالمايتتى ۋە ئوقۇغۇچىنىڭ تەبىئىتىمۇ قىسسىنىڭ مۇقەددىمىسىنى خاتىمىسىگە ئۇلاشتۇرۇپ ، سۆزنىڭ ئاخىرىنى چىقىرىشنىڭ ئەھدىسىدىن چىقالمايتتى . شۇ سەۋەبتىن ئوقۇغۇچى ۋە ئاڭلىغۇچىلارغا مالاللىق دۇچ كېلەتتى . خۇسۇسەن ، ئۇ لاتاپەتنى نىشان قىلغان زاماننىڭ كىتابخۇمارلىرىدىنىڭ تەبىئىتى شۇ قەدەر لاتاپەتلىك ۋە نازۇك ئىدىكى ، ئۇلار كىتابنىڭ مەنىسىنى لەۋزە ۋە ئىبارەتلەرنىڭ تېگىنى ئويلاپ ئولتۇرمايلا چۈشىنىشنى خالايتتى . ۋەھالەنكى ، بۇ كىتابتا بەزى چۈشىنىكسىز سۆزلەر ۋە غەيرىي مەشھۇر ئىبارىلەرنىڭ مەنىسىنى ئاڭلاش ئۈچۈن ، لۇغەت ۋە تەپسىر كىتابلىرىغا مۇراجىئەت قىلىشقا توغرا كېلەتتى . شۇڭا شۇ قەدەر نازاكەتلىك ۋە پاساھەتلىك كىتاب خار ۋە بىئەتىۋار بولۇپ ، ئەلنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ قېلىپ ، خالايىق ئۇنىڭ پايدىلىرىدىن مەھرۇم بولۇپ قېلىشقا باشلىدى . شۇ سەۋەبتىن شۇ زاماننىڭ سۇلتانى ۋە ئۇ دەۋراننىڭ خاقانى مەملىكەت ئەھلىگە ۋە پۇقرالارغا ئەمىنلىك ۋە ئامانلىق بىساتىنى ئاچقۇچى ، مىسكىنلەر ۋە ھاجەتمەنلەرگە ئەدل ـ ئېھسان جاۋاھىرىنى چاچقۇچى ، پادىشاھلىق ئاسمىنىنىڭ نۇرلۇق ئاپتىپى ۋە شاراپەت بۇرچىنىڭ سائادەت نىشان يۇلتۇزى ، سەلتەنەتكە ئابرۇي ۋە مەملىكەتكە زىبۇ زىننەت بولغان ، شەرىئەت ۋە مىللەتنىڭ مادارى ھەزرىتى سۇلتان ھۇسەيىننىڭ پەلەك نىشان ئوردىسىنىڭ يېقىن زاتلىرىدىن بىرى ، ساپ كۆڭۈللۈك ، جىسمىدا دانىشمەنلىك ۋە كامالەتنى جەم قىلغان ، قۇياشتەك پارلاق ئەقىل ـ پاراستى ئەۋزەللىك مۇقەددىمىسىدىن نۇر چېچىپ چىققان ، پادىشاھقا ھەر قانچە يېقىن بولغىنى

بىلەنمۇ «ھايات ئالدامچىلىق مىلىدىن ئىبارەتتۇر» دېگەن نەسىھەت-نى يادىدىن چىقارماي غۇرۇر غۇبارىنى ھىممەت ئېتىكىگە قوندۇر-مىغان :

دۇنيانىڭ پايانى بەش كۈنلۈك خىيال ،
نادانلار دېگەيلەر ئۇنى مۈلكۇ مال .

مال – مۈلكى شۇنچە كۆپ بولسىمۇ ، شۇ مال – مۈلۈكنىڭ مۇھەببىتىنى كۆڭلىگە قىلچە يېقىن كەلتۈرمىگەن ، بەلكى :

دۆلەتنىڭ قەددىگە پاكلىقنىڭ لىباسى يارىشار ،
ياخشىلىق خالى بىلەن قۇدرەت يۈزى زىننەت تاپار .

دېگەن سائادەت كەلتۈرگۈچى سۆزنىڭ مەزمۇنىنى ئەھۋال نەزىرىدە تۇتۇپ ، زەئىپلەر ۋە مەھرۇملارنى مەقسەت ۋە تەلەپلىرىگە يەتكۈ-زۈشنى ئاخىرەتنىڭ زاپىسى دەپ بىلىدىغان :

چەرخنىڭ مېھرۇ ۋاپاسى نەچچە كۈن ئەپسۇن ئىرۇر ،
بىل غەنىيمەت دوستلارغا ياخشىلىقنىڭ پۇرسىتىن .

دېگەن تەزكىرىنى يادىدا تۇتۇپ ، ھېچقاچان ئۆزىنى غاپىللىقتا تۇت-مايدىغان ئەمىر شەيخ ئەھمەد (مەشھۇر ئىسمى ئەمىر سۇھەيلى) «سۇھەيلى يەمەنى»① دېگەن يۇلتۇزدىنمۇ يورۇق ۋە مېھرۇ ۋاپا چاچىدىغان ئاپتاپتىنمۇ پارلاق بۇ زات—

سەن سۇھەيلى كۆرۈنۈپ كۆزگە ، قايان چاچساڭ نۇرۇڭ ،
ھەر كىشىگە يورۇقۇڭ دۆلەت نىشانى بولغۇسى .

بۇ كىتابنىڭ پۈتۈن خالايىققا ئومۇملىشىشىنى كۆزلەپ ، بەدىئىي

① سۇھەيلى يەمەنى— بىر يۇلتۇزنىڭ نامى ، يەمەندە ئوچۇقراق كۆرۈنىدۇ .

تىل چوققىسىنىڭ تاجى ۋە پاساھەت مەجمۇئەسىنىڭ چىراغى

پەزلىنىڭ مۇلكىگە شاھ مەنانىڭ ئاسمانىغا ماھ ،
جامىئۇل تەپسىرى قۇرئان ئاتى مەۋلانا ھۇسەين .

مەشھۇر لەقەبى «ۋائىز ۇلكاشىفى»غا : «مەزكۇر كىتابقا روشەن ئىبارىلەر ۋە ئېنىق ئىستىئارىلەر بىلەن يېڭى لىباس كىيدۇرگەي ، چۈشىنىكسىز ۋە غەيرىي مەشھۇر لەۋزىلەر ئىچىدە مەستۇرە بولۇپ تۇرغان مەنە مەھبۇبلىرىنى يوشۇرۇنلۇق پەردىسىدىن چىقىرىپ ، ئايانلىق مەرتىۋىسىدە جىلۋە قىلدۇرغاي ، ھەر بىر كۆرگۈچىنىڭ كۆزى ئۇ نازىنىنلار جامالىدىن بەھرە ئالغاي ۋە ھەر بىر دانانىڭ كۆڭلى ئۇ پەردە ئىچىدىكىلەرنىڭ ۋىسالىدىن ئارام تاپقاي» دەپ ئىلتىماس قىلدى .

دېدى : مۇنداق ماڭا بەر نۇكتەدانى[1] ،
كى ئەي سۆز باغىنىڭ سەن باغبانى .
جاھان باغىدا گەر تاپساڭلا پۇرسەت ،
تىكىپ قوي مەئنىلەردىن سەن كۆچەت .

ئۇنىڭ مېۋەسىدىن كىمكى يېگەي ،
ئۇنى يېگەن كىشىگە بۇنى دېگەي :
بۇ باغىڭ ئىچىدە خوش - خوش مېۋەدۇر باق ،
لاتاپەتتە بىرىدىن بىرى خوپراق .

دىن ئالىمى ۋە ھەققانىيەتتىن دەرس بەرگۈچى ئۇ زات مەزكۇر بۇيرۇقنى قوبۇل قىلىپ ، ئۇنىڭ ئىلتىماسىنى ئورۇندىماقچى بول-دى ، شۇنىڭ بىلەن سۇھەيلى نۇرى ھېكمەت ئاسمىنىدىن يۈز كۆرسەتتى . ئۇ بۇ ياخشى ئىشقا زور ئىلھام بىلەن كىرىشىپ ،

---

① نۇكتەدان— مەنىسى چوڭقۇر ۋە چىرايلىق سۆزلەر .

غايىب ئالەمنىڭ تىل قەلەمىدىن قەلەم تىلىغا جارى بولغان بارلىق
سۆزلەرنى ياخشىلاپ يازدى ۋە ئۇ تەرجىمىسىگە «ئەنۋارى سۇھەيلى»
دەپ ئىسىم قويدى. چۈنكى، ھېكمەت ۋە ئەقىل سۇھەيلى يۇلتۇزد-
ىنىڭ ئەسىرىدىن بولىدۇ، ئىلىم ئۇنىڭ نۇرىدىن تەربىيەت تاپىدۇ.

تارىخنىڭ بىر مىڭ بىر يۈز ئوتتۇزىنچى يىلى زامان ئەمىرلىد-
رىنىڭ يولباشچىسى، دەۋران ھاكىملىرىنىڭ پېشۋاسى، شەرىئەت-
نىڭ دوستى ۋە پەزىلەتنىڭ رەھبىرى، ھېكمەت مەنىلىرىنىڭ تە-
لەپكارى، دانىشمەن لەقەملىك، ماختاشقا لايىق خىسلەتلىك، كاما-
لەتكە يەتكەن زات مۇھەممەد ئىمامبەگ كەمىنە موللا مۇھەممەد
تۆمۈرگە ئىلتىپات قىلىپ «ئەنۋارى سۇھەيلى»نى پارس لۇغىتىدىن
تۈركىي تىلىغا تەرجىمە قىلىشقا بۇيرۇدى. چۈنكى ئۇ: «قەشقەر
زېمىنىدىكى خەلقنىڭ تىلى تۈركىي تىل بولغاچقا، خەلق بۇ كىتاب-
نىڭ مەنىسىدىن بەھرە ئالسۇن ۋە بارلىق ئامۇخاسقا بۇ كىتابنىڭ
مەنپەئىتى تەگسۇن» دەپ ھىممەت قىلغانىدى.

مەنپەئەتنى خاس تۇتماق پەسكەشلەرنىڭ رەسمىدۇر،
ئالىي ھىممەت مەرد كىشى پۈتكۈل خەلقنى كۆزلىگەي.

گەرچە بىلىمىم ئاز، ئۆزۈم قابىلىيەتسىز، تېنىم ئاجىز بول-
سىمۇ، ئۇ ئەمىر بۇيرۇغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ئۇلۇغ ئىشنى باشلاشنى
ئۆزۈمگە لازىم تاپتىم ۋە ئۆز جۇغۇمدىن چوڭ بولغان ئىشنى
باشلىغانلىقىم ئۈچۈن زامان مۆتىۋەرلىرى ۋە دەۋران زېرەكلىرىنىڭ
تەنە ئوقىغا ئۆزۈمنى نىشان قىلدىم. «ھەر كىشى سۆز تەسنىپ
قىلسا مالامەت ئوقىغا نىشان بولىدۇ» دېگەن سۆزدىن قورقۇپ،
بۇ ئىشتىن ھەرقانچە كۆڭۈل سوۋۇتقان بولسامۇ، «بىر كىمنىڭ
بۇيرۇغان ئىشىغا ئۆزرە كۆرسىتىش ناچار ئىشتۇر» دېگەن سۆزنىڭ
جۈرئىتى بىلەن «ھەر كىشىنىڭ ئىنساپى بولسا كىشىگە تەنە ۋە
مالامەت قىلىشتىن ئۆزىنى تارتىدۇ» دېگەن سۆزنى ئۇنىڭغا قارشى
قالقان قىلىپ تۇتتۇم.

بۇ ئىشىمدىن ماڭا باردۇر خىجالەت ،
ئۈستىلەپ قىلما يەنە سەن مالامەت .
راۋا بولماس سەن كەبى ئازادىگە ،
تەنە قىلماق مەن كەبى بىچارىگە .
بىلىملىكلەر كۆزىدۇر ئەيىبتىن پاك ،
بىلىمسىزلەر ئەگەر ئەيىب ئەتسە نى باك[1] .
كىشى كۆزى قىلۇر بولسا ئىنساپنى ھۇنەر ،
ئەگەر شىشە بولسىمۇ كۆرەر بىلىپ گۆھەر .

رەھمەتلىك جەننەتى مۇسەننىپ (ھۈسەيىن ۋائىز ۋلكاشىفى) ئۆزى تەرجىمە قىلغان پارسچە كىتابقا ئەمىرى سۇھەيلى سەۋەبچى بولغاندا «ئەنۋارى سۇھەيلى» دەپ ئىسىم قويغانلىقىنى دوراپ ، بۇ تۈركىي مەجمۇئەنىڭ تەرجىمە قىلىنىشىغا مۇھەممەد ئىمامبەگ سەۋەبچى بولغانلىقى ئۈچۈن مەنمۇ «ئاسارى ئىمامىيە» دەپ ئىسىم قويدۇم .

ئۇ كىشىگە ئوخشىمىقىم بولسىمۇ گەرچە قىيىن ،
قۇدرىتىمنىڭ يېتىشىچە ئوخشىتىپ باقتىم ، لېكىن .
ھەددى يوقتۇر زەررىنىڭ تەڭلەشكىلى قۇياش بىلەن ،
بىپايان ئاسمان يۈزىدە چەرخ ئۇرۇپ يۈرگەن بىلەن .

بۇ كىتابنىڭ ئەسلىي ئىسمى «كىتابى كەلىلە ـ دىمنە» ئىدى . بۇ كىتابتا بايان قىلىنغان ھېكمەت ئىلمى ئىنسانغا ھاياتنىڭ قائىدە ـ يوسۇنى ۋە قىلىدىغان ئىشلارنىڭ چارە ـ تەدبىرلىرىنى بىلدۈرىدۇ . بۇ ھېكمەت ئىككى قىسىم بولىدۇ . ئۇنىڭ بىرىنچىسى ، ھەربىر كىشىگە ئالاھىدە زۆرۈر بولغان ھېكمەت بولۇپ ، ئۇ پاكلىق ئەخلاقى دەپ ئاتىلىدۇ . بۇنىڭدا كىشىنىڭ خۇي ـ پەيلىدىكى پاكلىقنى بايان قىلىدۇ . ئىككىنچىسى ، جامائەت بىلەن مۇئامى-

[1] باك — قورقۇنچ ، خەۋپ .

لە قىلىش ئىشلىرىدا لازىم بولىدىغان ھېكمەت بولۇپ ، بۇمۇ ئىككى خىل بولىدۇ . بۇنىڭ بىرى ، مەھەللىدارچىلىق ، قوشنىدارچىلىقتا ياكى ئۆيدە ئۇچرايدىغان ھەرخىل مۇئامىلىلەردە لازىم بولىدۇ . شۇڭا بۇ مەنزىل تەدبىرى دەپ ئاتىلىدۇ . يەنە بىرى بولسا ، شەھەر - ۋىلايەتلەردە ۋە ئىقلىم - مەملىكەتلەردە لازىم بولىدىغان ھېكمەت بولۇپ ، سىياسەت دەپ ئاتىلىدۇ . بۇ كىتاب يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئۈچ خىل ھېكمەت ئىلمىنىڭ كېيىنكى ئىككىسىنىڭ بەزى پايدىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ . لېكىن ، پاكلىق ئەخلاقىغا تەئەللۇق سۆزلەر بۇ كىتابتا كۆرسىتىلمىگەن . گەرچە بۇنىڭغا ئالاقىدار مىساللارنى كىرگۈزۈشنىڭ يولى كەلگەن بولسىمۇ ، رەھمىتى مۇسەننىپ بىدپاي ھەكىمنىڭ سۆزىدىن باشقا ئارتۇقچە مىساللارنى كەلتۈرۈشنى خالىمىغان . ھەكىم يازغان باشتىكى ئىككى باب ئەسلىي سۆزگە ئالاقىسىز ھەمدە پايدىسىز بولغاچقا ، ئۇنى چىقىرىۋېتىپ قالغان ئون تۆت بابنى روشەن ، چۈشىنىشلىك سۆزلەر ۋە ئاسان تەلەپپۇز بىلەن تەرجىمە قىلغان ، ھېكايىلىرىنى ئەسلىي كىتاب بويىچە راي ۋە بەرەھمەننىڭ سوئال - جاۋابى تەرتىسىدە يېزىپ چىققان . ھەر بىر بابتىن ئىلگىرى ئەسلىي ھېكايىدىن ئايرىلىپ تۇرىدىغان سۆز بېشى ئورنىدىكى بايانلارنى قوشۇپ قويۇشنى لازىم تاپقان ھەمدە سۆزىگە زىننەت بولسۇن ئۈچۈن ، شۇ جايغا لايىق كېلىدىغان ئايەتلەرنى كىرگۈزۈپ ، سۆز جەۋھەرلىرىنى شېئىر گۆھەرلىرى بىلەن زىننەتلىگەن .

يازار ھەركىمكى ئۇ بولسا ئەقىللىق ،
ئەسەر نەزمىسىگە شېئىرنى يېقىملىق .
ئوقۇپ تاپقاي كىشى كۆڭلى ھالاۋەت ،
بولۇپ تەن تاپقىنىدەك ئىستىراھەت .

يەنە ، تېخىمۇ چىرايلىق كۆرۈنۈشى ئۈچۈن ، بىر دەستە گۈلنى بىر چىغىرتماقتا باغلىغاندەك ، خاتىرىگە كەلگەن ئاجايىپ ھېكايى-

لەر ۋە چوڭقۇر مەنىلىك ماقال ـ تەمسىللەرنى دەل چۈشىدىغان جايغا قىستۇرغان . ئۇ ئون تۆت بابنىڭ مۇندەرىجىسى تۆۋەندىكىچە :

بىرىنچى باب	راستچىل بولۇش ۋە يامان غەرەزلىكلەرنىڭ سۆزلىرىدىن ساقلىنىش كېرەكلىكى توغرىسىدا ؛
ئىككىنچى باب	يامانلىق قىلغۇچىلارنىڭ جازاغا ئۇچرايدىغانلىقى ۋە ئاقىۋىتىنىڭ شۇملۇقى توغرىسىدا ؛
ئۈچىنچى باب	دوستلارنىڭ ئىناق بولۇشى ۋە بىر ـ بىرىگە ياردەم بېرىشىنىڭ پايدىسى توغرىسىدا ؛
تۆتىنچى باب	دۈشمەن ئەھۋالىدىن ئاگاھ بولۇش ۋە ئۇلارنىڭ ھىيلە ـ مىكىرلىرىدىن ھوشيار تۇرۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا ؛
بەشىنچى باب	غاپىللىقنىڭ زىيىنى ۋە نادانلىق قىلىپ تەلەپنى قولدىن بېرىپ قويغاندىن كېيىن ھەسرەت ـ نادامەتنىڭ پايدا بەرمەيدىغانلىقى توغرىسىدا ؛
ئالتىنچى باب	ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ئاپىتى ۋە ئاچچىقى يامانلىقنىڭ زىيىنى توغرىسىدا ؛
يەتتىنچى باب	تەدبىر ۋە ھىيلە ـ مىكىر بىلەن دۈشمەنلەرنىڭ سۇيىقەستىدىن قۇتۇلۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا ؛

سەككىزىنچى باب — ئاداۋەت ساقلىغۇچىلارغا ئالدانماسلىق ۋە ئۇلارنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەسلىك كېرەكلىكى توغرىسىدا ؛

توققۇزىنچى باب — ئەپۇ قىلىش پادىشاھلارنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرىدىن بىرى ئىكەنلىكى توغرىسىدا ؛

ئونىنچى باب — ھەركىمنىڭ ئۆز قىلمىشىغا يارىشا مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىقى ۋە جازاغا ئۇچرايدىغانلىقى توغرىسىدا ؛

ئون بىرىنچى باب — ھەر كىشى ئۆز ئېھتىياجىدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلسا ، زىيان تارتىدىغانلىقى ۋە بۇرۇنقى ئىشىدىنمۇ قۇرۇق قالىدىغانلىقى توغرىسىدا ؛

ئون ئىككىنچى باب — ياۋاش بولۇش ، ئېغىر لىق قىلىش ۋە ئويلاپ ئىش كۆرۈشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا ؛

ئون ئۈچىنچى باب — ئىككى يۈزلىمىچىلەر ۋە خىيانەتكارلارنىڭ سۆزلىرىدىن پەرھىز قىلىش كېرەكلىكى توغرىسىدا ؛

ئون تۆتىنچى باب — زامان ھادىسىلىرىگە ئىلتىپات قىلماسلىق ۋە بارلىق ئىشلارنى قازايى قەدەرگە قويۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا ؛

يۇقىرىقى بابلارنى بايان قىلىشتىن ئاۋۋال بۇ ھېكايىلەرنىڭ مۇقەددىمە قىسمى بايان قىلىنىدۇ .

مۇقەددىمە

مەنىلەر بازىرىنىڭ جەۋھەرپۇرۇشى ۋە سۆز سەرراپخانىسىنىڭ ھېكمەتشۇناسى ، غارايىپ ھېكايىلەرنىڭ چىرايىنى ئاچقۇچى ۋە ئاجايىپ رىۋايەتلەرنىڭ رەسسامى خەۋەرلەر مۇقەددىمىسىنىڭ يۈزىنى بۇ تەرىقىدە ئېچىپ ، ئەسەر سۆز بېشىنىڭ جامالىغا شۇنداق زىبۇ زىننەتلەرنى بېرىدۇ .

ئادىل پادىشاھ بىلەن دانىشمەن ۋەزىرنىڭ ھېكايىسى

قەدىمكى زاماندا چىن مەملىكىتىنىڭ بىر پادىشاھى بار ئىدى ، ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە كۈچلۈكلۈكى پۈتۈن ئالەمگە مەشھۇر ئىدى . ئۇنىڭ شانۇ شەۋكىتى مەشرىقتىن مەغرىبكىچە تارالغان بولۇپ ، بارلىق داڭلىق پادىشاھلار ئىتائەت ھالقىسىنى جان قۇلىقىغا سېلىپ ، ئۇنىڭ پەرمانىغا بويسۇنۇشاتتى .

مۇقامى شاھى جەمشىتتەك ، پەرىدۇندەك ھەشەمەتتە ،
شانۇ شەۋكەتتە ئىسكەندەرۇ دارا كۈچتە ـ قۇدرەتتە .
تۇتاتتى ئوت بىلەن سۇنى بىرگە گوياكى تۇغقاندەك ،
ئۇنىڭ ئەدلى بىلەن خەلقى ياشاپ ئەيشۇ پاراغەتتە .

ئۇنىڭ پاراۋان دۆلەت بىساتلىرىدا ، ھەمىشە ئالەمگە تونۇلغان مەشھۇر ئەمىرلەر ۋە دانا تەدبىرلىك ۋەزىرلەر خىزمەتكارلىق كەمىرىنى بېلىگە مەھكەم باغلاپ ئولتۇرۇشاتتى . بويى ئاسمانغا تاقاشقان

تەختىنىڭ ئەتراپىدا پارىل بۇزرۇكۋار زاتلار ۋە نەسىھەتچى ھۆكۇما-
لار دائىم ھەۋەس كۆرسىسى ئۇستىدە ئولتۇرۇپ ، ھېكمەتلەرنى
بايان قىلىشاتتى . ئۇ ، خەزىنىسى ھەددى - ھېسابسىز جاۋاھىر ۋە
ئالتۇن - كۈمۈش بىلەن تولغان ، مۇكەممەل قوراللانغان لەشكەر-
لىرى باتۇرلۇقتا يېتىشكەن ، غەيرەت - شىجائىتى سېخىيلىقىغا
قېرىنداش ، سەلتەنىتى سىياسەتكە ھەمنەپەس بولغان بىر پادشاھ
ئىدى .

نەشتەر ئۇرۇپ دۈشمەنلەرنىڭ جانلىرىغا ،
سايە سېلىپ بىچارىلەر باشلىرىغا .
قانخورلارغا قەھرى قىلسا كارامىتى ،
ئاجىزلارغا چارە بولغان مەرھەمىتى .

بۇ پادشاھنىڭ ئىسمى ھۇمايۇن پال ئىدى . ئۇنىڭ ئادالەت
بىلەن يۇرت سورىشى نەتىجىسىدە ، پۇقرالىرى بەخت - سائادەت
ۋە خۇشال - خۇراملىق ئىچىدە كۈن كەچۈرۈشەتتى . ئاجىزلار ۋە
كەمبەغەللەرمۇ غەم - قايغۇسىز ئۆتەتتى . دەرۋەقە ، پادشاھنىڭ
ئەدلى پۇقرالارنىڭ تەبىئىتىگە كۈچ كۆرسەتمىسە ، پىتنىخورلار
زۇلۇمىنىڭ ياردىمى بىلەن ئامۇخاسىنىڭ روزغار ئۆيىدىن تۇتۇن
چىقىرىدۇ . ئەگەر پادشاھنىڭ ئىنساپ شامى دەردمەنلەرنىڭ قاراڭ-
غۇ كۆلبىسىگە نۇر چۇشۇرمىسە ، زالىملارنىڭ زۇلمىتى مەملىكەت
ئىچىنى يامانلارنىڭ كۆڭلىدەك قارا ۋە قاراڭغۇ قىلىدۇ .

ئەدلۇ ئىنساپ بىلەن يۇرت سورىسا خاقان ،
خاراب بولغان يۇرتمۇ بولۇر پاراۋان .
ئەگەر شاھ ئەدلىدىن قىلسا پۇشايمان ،
زۇلمىدىن مەملىكەت بولغۇسى ۋەيران .

بۇ پادشاھنىڭ خەلقپەرۋەر بىر ۋەزىرى بار بولۇپ ، ئۇ ئىنتا-

يىن دانا تەدبىرلىرى بىلەن قاراڭغۇ كېچىنى يورۇتقان شامغا ئوخشايتتى. ئۇ باش قاتۇرۇپ پىكىر يۈرگۈزۈش بىلەن مىڭ خىل چىگىچلەرنى يېشىۋېتەتتى. ئۇنىڭ ھېكمىتى پىتنە دەرياسىغا چۈشۈپ قالغان ئىزتىراپ كېمىسىنى ھالاكەت گىردابىغا ئۇردۇرماي، ئامان - ئېسەن قۇتۇلدۇرۇپ چىقالايتتى ۋە ئۇنىڭ سىياسىتىنىڭ ھەيۋىتى زۇلۇم تىكىنىنى يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلايتتى.

ئەگەر تەدبىرىنى ئىشلەتسە بىردەم،
بېرەتتى يۈز تۈمەن لەشكەرگە بەرھەم.
قەلەم بىرلە تۇتۇپ پۇقرالىرىنى،
ئېچىپ بىر خەت بىلەن بىر يېڭى ئالەم.

ئۇنىڭ تەدبىرلىرى مۇۋاپىق بولغانلىقى ئۈچۈن، مەملىكەت ئىشلىرى ھەمىشە روناق تېپىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئىسمى خوجەستەراي ئىدى، پادىشاھ ھۇمايۇن پال ھەرقانداق ئىشنى ئۇنىڭ مەسلىھەتسىز قىلمايتتى، ئۇنىڭدىن تەدبىر سورىماي تۇرۇپ ھېچقانداق مۇھىم ئىشلارغا تۇتۇش قىلمايتتى، ئۇنىڭدىن ئىجازەتسىز جەڭ كەمىرىنى باغلىمايتتى ھەمدە ئۇنىڭدىن ئىشارەتسىز ئەيش - ئىشرەت بەزمىسىدە ئولتۇرمايتتى. ھەر بىر داڭلىق پادىشاھ مەملىكەتنىڭ بىرەر چوڭ ئىشلىرىنى، كامىل دانىشمەن كىشىلەرنىڭ كېڭىشى بىلەن قىلىشى لازىم. ھەر قانداق يۇرت ئىشىنى بېجىرىشتە، ئاقىل ۋەزىرلەرنىڭ مەسلىھەتى ۋە تەدبىرلىرىنى ئاڭلىشى، ئەگەر پۇقرالىرىدا بىرەر كەمچىلىك سادىر بولسا، ئۇنى كەڭچىلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلىپ، بۇ ئامانەتلىك ئالەمنىڭ سەرمايىسى بولغان ئادەملەرنىڭ ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرۇشى لازىم.

ئىش كېڭەش بىلەن تاپقۇسى نىجات،
ئۇسىز يېشىلمەس ھېچبىر مۇشكۈلات.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھۇمايۇن پال شىكارغا چىقتى . خوجەستە-
رايمۇ خۇددى بەخت - دۆلەتتەك ئۇنىڭ ئىتىنىڭ ئۈزەڭگىسىنىڭ
يېنىدا ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ماڭغانىدى . دالا شىكارگاھىغا پادى-
شاھىنىڭ مۇبارەك قەدىمىنىڭ يەتكەنلىكىنى كۆرگەن ئاسمان «ۋا-
ھەسرىتا ! پەلەكتىكى ئايىنى ئۈزۈپ ئۆزۈمنىڭ تۆھپەم سۈپىتىدە
پادىشاھقا تۇتالىسامچۇ كاشكى» دەپ يەرنىڭ ئارزۇسىنى يەيتتى .
شىكار ئۈچۈن ئېلىپ چىققان قۇشلار ۋە باشقا جانىۋارلار ھەممىسى
بەندىتىن قۇتۇلۇپ ئوۋ قىلىش ئۈچۈن ھەرىكەتكە كەلگەندە ، دالىدى-
كى قارا كۆزلۈك كېيىكلەر قولغا چۈشۈپ قالماسلىق ئۈچۈن
تۆت تەرەپكە تەڭ قاراپ پۈتۈن ئەزايى - بەدىنىنى كۆزگە
ئايلاندۇرغانىدى . ئوۋ ئىتلىرى شىردەك چاڭگال سېلىپ ، توشقان
تۇتۇش ئۈچۈن مىڭ تۈرلۈك ھۈنەرلىرىنى كۆرسىتەتتى . لاچىنلار
كىشىلەر قولىدىن خۇددى ئوق ئېتىلغاندەك ئاسمانغا چىقىپ ھەر
تەرەپكە ھەملە قىلاتتى . قارچىغا تىرناق نەشتىرى بىلەن قىرغاۋۇل-
لارنىڭ كۆز تومۇرىدىن قان ئالاتتى . ئەجەل بۈركۈتى كېيىكلەرنىڭ
بېشىغا خۇددى ئەزرائىلدەك تىكىلىپ ، بىچارە كېيىك ۋە تۈلكىلەر-
نىڭ جانلىرىنى ئوۋلايتتى . ئىشقىلىپ ، ھەربىر شىكار جانىۋارى
ئۆز ھالىغا مۇناسىپ كەلگۈدەك دەرىجىدە ئوۋ قىلىشاتتى .

ئۇچۇپ قۇشلار ئېگىز ، كۆرسەتتى ھۈنەر ،
قىلىپ تىرناقنى قان تۆككۈچى خەنجەر .
ئېچىپ قارچىغا چاڭگال ئۇچتى ئەپلىك ،
نە تۇتى قالدى ئورنىدا نە كەكلىك .
ئۇزاتقاچ ھەر تەرەپتىن تۇتقىلى قول ،
كېيىكلەر قاچقىلى تاپالمىدى يول .
توشقانلار جېنىغا ئىتلار ياقتى ئوت ،
بۆرىلەرمۇ قاچتى بولۇپ كۆزى تۇت .
يەر سەھنىسى لەشكەلەر بىرلە تولدى ،
باياۋان جانىۋارلىرىغا تەس بولدى .

دالا يۈزى ھەرخىل ئوۋ ھايۋانلىرىدىن ، ئاسمان سەھنىسى قۇشلاردىن خالىي بولغاندا ، پادشاھ ئوۋنى توختىتىپ ، قوشۇنغا قايتىشقا ئىجازەت بەردى ۋە ئۆزى ۋەزىر بىلەن بىللە ئوردىغا قايتماقچى بولدى . لېكىن شۇ ۋاقىتتا ھاۋا شۇنداق ئىسسىپ كەتكەنىدىكى ، ئاسمان سەھنىسىدە تۆمۈرچىنىڭ ئوچىقىدەك ئىسسىق لاۋۇلدايتتى . ساۋۇتلار ئىسسىق تەسىرىدە مومدەك يۇمشاپ كەتكەنىدى .

تونۇرغا ئوخشاش قىزىدى ئالەم ،
يالقۇنتاغ كەبى كۆيدى تاغلار ھەم .
ئوتقا ئايلانغان ئىدى ھەر بىر كان ،
كۆيمەكتە ئىدى پىروزە ئاسمان .
بوستان تەرەپكە قاچتى پەررەندە ،
كىردى تۆشۈككە ھەممە چەررەندە .

ھۇمايۇن پال خوجەستەرايغا شۇنداق دېدى :

— بۇنداق ئىسسىق ھاۋادا يۈرۈۋېرىش ھېكمەتتىن ئەمەس . چېدىرىنىڭ سايىسىدە ئولتۇرساقمۇ بەرىبىر سالقىنديالمايمىز . چۈنكى يەر يۈزى ئىسسىق توپان بىلەن تولدى ، ھاۋامۇ ھارارەتكە تەسلىم بولدى . قانداق قىلىپ بولسىمۇ بىر چارە قىلغىن ، بىردەم سايىدە ئولتۇرۇپ راھەتلىنەيلى - دە ، ئاپتاپ ئۆزىنىڭ مەغرىب ئۆيىگە كىرگەندە ، بىزمۇ ئۆز مەنزىلىمىزگە يانايلى .

خوجەستەراي دۇئاغا تىل ئاچتى :

— بەندىلەرگە سىزنىڭ سەلتەنىتىڭىز ئىلتىپات سايىسىنى ساپتۇ . ئۇلارغا بۇ ئاپتاپ ئىسسىقلىقىدىن قىلچە زەرەر يەتمەيدۇ .

لۇتفىڭىزنىڭ سايىسى بولسا پاناھ بىزگە بۇدەم ،
يېمىگەيمىز بۇ ھارارەت ئىسسىقىدىن قىلچە غەم .

چۈنكى سىز خۇدانىڭ سايىسى . پۈتۈن خەلق سىزنىڭ بۇ ئالىي سۈپىتىڭىزنىڭ شاراپىتىدىن راھەتلىنىپ ياشاۋاتىدۇ . لېكىن بۇنداق ئىسسىق ھارارەتلىك ھاۋادا كىشىلەر ھەر تۈرلۈك كېسەلگە گىرىپتار بولىدۇ . شۇڭا بۇنداق ھاۋادىن پەرھىز قىلماق ۋاجىپتۇر . سىزنىڭ سالامەت بولۇشىڭىز پۈتۈن ئەلنىڭ سالامەتلىكىدۇر . مەن بۇ يېقىن ئەتراپتا خۇددى مەرد يىگىتلەر ھىممىتىدەك ، ئالىي ۋە دانىشمەنلەرنىڭ مەرتىۋىسىدەك ئېگىز بىر تاغنى كۆرگەندىم . شۇ يەرگە بېرىپ سايىدە ئولتۇرۇپ ، بىر پەس ئارام ئېلىشۋالساق بولارمىكىن ؟

ئۇلار بىر ئاز يول يۈرۈپ ، تاغقا يېتىپ بېرىپ قارىسا ، بۇ تاغ باشتىن ـ ئاياغ يېشىل لىباس يېپىنغان ، ساپ كۆكرىكىدىن مىڭلاپ بۇلاق قايناپ چىققان ، خۇشبۇي گۈل ۋە رەيھانلار پەلەك يۇلتۇزىدەك كۆپ بولۇپ ، پۈتۈن ئەتراپقا يېيىلغان ، بۇلاقلاردىن ئېقىپ چىققان سۇلار خۇددى جەننەت ئېرىقلىرىدەك ھەر تەرەپكە ئېقىشىۋاتقان بىر جاي ئىكەن . ئۇلار سۇ بويىدا بىر پەس ئارام ئېلىپ ئولتۇرماقچى بولدى .

سۇ بويىدا ئولتۇرۇپ ئۆتكەن ئۆمۈرگە سال نەزەر ،
بىزگە بۇ ئۆتكۈنچە دۇنيادىن ئىشارەت كۆرسىتەر .

ھۇمايۇن پال خوجەستەراينىڭ مەسلىھىتى بىلەن ، ئارغىماقتىن چۈشۈپ ، ئۇنىڭ ھەمراھلىقىدا بىردەم مېڭىپ ، ئۇ جاينى سائادەتمەنلەر ئۆچۈن قەدەم جايىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى . پادشاھ ئايلىنىپ يۈرۈپ بىر تاغنى كۆردى . بۇ تاغ ھىممەت بېشىنى پەلەكتىن ئۆتكۈزۈپ ، ئالەمنى قىزدۇرغان قۇياشقا يېشىل غىلاپلىق قىلىچىنى تەڭلەپ تۇراتتى . خۇددى چىدام پۈتىنى مۇمكىنچىلىك ئېتىكى ئىچىگە مەھكەم تىققان قېرى كىشىلەردەك تەمكىن تۇرۇپ ، قارلىق بېشى بىلەن ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇپ تۇرغان بۇ تاغ يىغلاڭغۇ كۆزلىرىدىن ياش سەللىرىنى ھەر تەرەپكە راۋان ئاققۇزۇپ

تۇراتتى . پادىشاھ تاغ ئۈستىگە چىقىپ ، ئېتىكىنى بېلىگە قىستۇ-
رۇپ خۇددى بۇلۇتتەك ھەر تەرەپنى سەيلە قىلدى . ئۇنىڭ بىر
تۇزلەڭلىككە كۆزى چۈشتى . بۇ تۈزلەڭلىك ئارزۇ مەيداندەك
كەڭرى ۋە ئۈمىد دالىسىدەك بىپايان ئىدى . ئوت - چۆپلىرى ۋە
گۈللىرىنىڭ يېشىللىقى بىلەن خۇددى پەلەك گۈلشىنىگە ، ئابى
ھاۋاسى بىلەن خۇددى جەننەت باغلىرىغا ئوخشايتتى . خۇددى گۈ-
زەللەرنىڭ زۇلفى ئۇلارنىڭ يۈزىنى چۆرىدەپ تۇرغاندەك ، بۇ تاغدى-
مۇ گۈلنىڭ ئەتراپىنى بىنەپشە ئوراپ تۇرغان ، خۇددى جانان يۈزى-
گە خال ياراشقاندەك ، سۇمبۇل گۈلگە ياندىشىپ ، گۈل چېھرىسىگە
زىننەت بەرگەن ، مەجنۇنتال ئەتلەس كىيىپ ، سەرۋى بىلەن پىستە
دەرىخى ھەرىرىگە ئورالغان ، تاڭ شامىلىنىڭ تىلى گۈلزار پۇرىقى-
نىڭ سىر - ئەسرارىنى جاھاننىڭ تۆت تەرىپىگە يېيىۋەتكەنىدى .
بۇلبۇل گۈللەرنىڭ رەڭگى ۋە پۇرىقىنىڭ ھېكايىسىنى پۈتۈن ئالەم-
گە قاپىيىلىك ئىبارىلەر بىلەن سۆزلەيتتى .

دىلغا باب ، يېقىملىق ئابى ھاۋاسى ،
مەنزىلى مۇبارەك ، كەڭرى سەيناسى .
ئېرىقلار بويىدا گۈللەر ئۈنۈشكەن ،
كى يامغۇر سۈيىدە يۈزلەر يۇيۇشقان .
دەرەخلەر ئۈچىنى پەلەككە تارتقان ،
گۈزەللىكتە بىرىدىن بىرى ئارتقان .
بەسى قۇشلار قىلىپ شاخ ئۈزرە ئاۋاز ،
بولۇپ سازىدا بىر - بىرىگە دەمساز .
گۈزەللىك باغچىسى ھەر سەرۋى زىبا ،
يۈز تۈمەن گۈزەللىك بەرگىدە پەيدا .

بۇ دەرەخزارلىق ئوتتۇرىسىدا بىر كۆل بار بولۇپ ، سۈيى
خۇددى ئابىھايات بۇلىقىدەك جان بېغىشلىغۇچى ۋە جەننەت سۇلىرى-
دەك ساپ ھەم سۈزۈك ئىدى .

سىمابتەك بىلىقلار ئوينىشىپ يۈرگەن،
يېڭى ئاي ئاسماندا سەيرى قىلغاندەك.

ۋەزىرنىڭ بۇيرۇقى بويىچە مۇلازىملار پادىشاھ ئۈچۈن ئارام ئالغۇدەك جاي تەييارلىدى. ھۇمايۇن پال پاراغەت تەختىدە ئولتۇرۇپ ئارام ئالدى. مۇلازىملار ئېرىق بويىدىكى دەرەخلەر تۈۋىدە ئولتۇرۇپ ھاردۇق ئېلىشتى. ئۇ دوزاخقا ئوخشاش دەشتتىن قۇتۇلۇپ، بۇ جەننەتكە كەبى ئارامگاھ مەنزىلگە ئۇلاشقانلار پەيتنى غەنىيمەت بىلىپ، كۆڭۈل تىلى بىلەن بۇ بېيتنى ئوقۇشاتتى:

شۈكرى لىللا، كەتتى بىزدىن مېھنەتۇ رەنجى ئەلەم،
مەنزىل ئەتمەككە نېسىپ بولدى گۈلىستان باغ ئېرەم.

ھۇمايۇن پال ۋە خوجەستەراي ئات ۋە پىلدىن چۈشۈپ پىيادە بولۇپ، پەررىندەك ھەر تەرەپكە يۈرىدىغان ئالەمنىڭ پاسىد[1] خىياللىرىدىن يېنىپ، دۇنيا - تەئەللۇقاتىنىڭ ماتلىرىدىن[2] رۇخنى[3] ئۈرۈپ، خۇددى شاھ ۋە پەررىندەك بىر بىسات تەختىسىدە ئولتۇرۇپ، ئاللاتائالانىڭ بۇ تاغ ئورمىنىدىكى ئاجايىپ سەنئەتلىرىنى ۋە غارايىپ ھۈنەرلىرىنى قۇدرىتىنىڭ يېتىشچە تاماشا قىلىپ: «ھەيھات! تەقدىر ئىلاھىنىڭ نەققاشى تاغنىڭ تېشىدىن پۈتكەن لەۋھەگە قۇدرەت قەلىمى بىلەن ھەر تۈرلۈك زىبا نەقىشلەرنى سىزىپتۇ. ئاللاھ قۇدرىتىنىڭ باھارى لۇتفى مەۋسۇمى بىلەن تاش باغرىدىن رەڭگارەڭ گىياھلارنى چىقىرىپتۇ» دەپ، كۆرگەن ئاللاھنىڭ ئاجايىپ - غارايىپ قۇدرەت كامالىتىنىڭ شۈكرانىسىنى ئوقۇيتتى. ئۇلار گاھى گۈل ۋاراقلىرىدىن بۇ بېيتنى ئوقۇپ تەكرارلايتتى:

---

① پاسىد — بۇزۇق، ئەسكى، يامان.
② مات — يېڭىلىش؛ ③ رۇخ — شاھمات ئۇرۇقى، پىل.

بۇلبۇل گۇل ھۆسنىگە ئوقۇر مەدھىيە ،
زەۋق بىلەن ئۆزىنى ئۇرۇپ تىكەنگە .

گاھىدا گۇلىستان بەتلىرىدىن بۇ نەقىشنى تاماشا قىلاتتى :

گاھى مىنەر ئات قىلىپ گۇل بەرگىنى ئۇچقۇر سابا ،
گاھى سابا پۇتىنى باغلاپ قويار سۇ زەنجىرى .

شۇ ئەسنادا ھۇمايۇن پالىنىڭ بىر دەرەخكە نەزىرى چۈشتى . بۇ دەرەخ غايەت قىرىلىقىدىن يوپۇرماقلىرى تۆكۈلۈپ ، خۇددى غازاڭ تۆككۈچى بورانغا ئۇچرىغان شاختەك شۇمشەيگەن ، قىرىپ كەتكەنلىكىدىن ماغالمايدىغان بوۋايلاردەك مۈكچەيگەن ، ھادىسىلەر ئوتتۇنچىسىنىڭ پالتىسى ئۇنى كېسىشكە تەييارلانغان ۋە روزغار ياغاچچىسىنىڭ ھەرىسى ئۇنىڭ ئەزالىرىنى پارە - پارە قىلىش ئۈچۈن چىشلىرىنى بىلىگەن بىر دەرەخ ئىدى .

ياش چاغدا دەرەخ خۇددى گۈزەل قىزدەك تۇرار باغدا ،
رەھىم قىلماي كېسەر باغۋەن دەرەخنى قېرىغان چاغدا .

ئۇ دەرەخنىڭ ئىچى دەرۋىشلەرنىڭ كۆكسىدەك كاۋاك بولغانلىقتىن ، بىر توپ ھەسەل ھەرىسى ھەسەل يىغىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىچىنى ماكان قىلىۋالغانىدى . پادىشاھ ھەرىلەرنىڭ غوۋغاسىنى كۆرۈپ ۋەزىرىدىن :

— بۇنداق تېز ئۇچىدىغان جانىۋارلارنىڭ بۇ دەرەخنىڭ ئەتراپىغا يىغىلىۋېلىشىنىڭ سەۋەبى نىمە؟ بۇ بېلى باغلاقلىقلىرى كىمنىڭ پەرمانى بىلەن بۇنداق يۇقىرى - تۆۋەن ئۇچۇشۇپ تەرەددۇت قىلىشىپ يۈرىدۇ؟ — دەپ سورىدى .

— ئەي بەختلىك پادىشاھ! بۇلار پايدىسى كۆپ ، لېكىن زىيىنى ئاز بولغان بىر گۇرۇھ . يارىتىلىشتىنلا لاتاپەت ۋە پاكلىقلىرى-

دىن ئاللاتائالانىڭ ئىنايىتى بىلەن تائەت ـ ئىبادەت كەمىرىنى بىلىگە مەھكەم باغلىغان ھالدا تەرەددۇت قىلىنىشىپ يۈرىدۇ. بۇلار-نىڭ بىر پادىشاھى بار. ئىسمىنى يەئسۇپ دەپ ئاتىشىدۇ. ئۇنىڭ تەن قۇرۇلۇشى بۇلاردىن چوڭراق. ئۇنىڭ ھەيۋىتى ۋە غەزىپىدىن قورقۇپ ھەممىسى ئۇنىڭ پەرمانىغا بويسۇنۇشىدۇ. ئۇ مومدىن ياسالغان تۆت بۇرجەكلىك تەخت ئۇستىدە ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭ ۋەزىرى، ئىشىك ئاغىسى، ياساۋۇللىرى، پاسىبانلىرى، نائىبلىرى ۋە خىزمەتكارلىرى بار. ئۇلارنىڭ پەم ـ پاراسەت ۋە زېرەكلىكى شۇ دەرىجىدىكى، ئۇلار ھەر بىرى ئۆزى ئۇچۇن مومدىن ئالتە بۇرجەك-لىك ئۆي ياسىشۋالغان. ئۇ ئۆيلەرنىڭ ئەتراپلىرى، ئېگىز ـ پاكارلىقى بىر ـ بىرى بىلەن بابباراۋەر، ھەر قانداق كامىل ئۇستى-لارمۇ تاناپ، چۆپگەز ۋە شەيتان ئىشلەتمەي ئۇلاردەك چىرايلىق ئىمارەتلەرنى بىنا قىلالمىغان بولاتتى. ئۇلارنىڭ رەسىم ـ قائىدىسى شۇكى، ئۆيلىرى ياسىلىپ پۈتكەن چاغدا، ھەممىسى پادىشاھنىڭ ئالدىغا يىغىلىدۇ. پادىشاھ: «ھەي تاۋابىئاتلىرىم! ئەمدى تاغ ۋە ئورمانلىقنىڭ ئەتراپىغا تارقىلىپ ئوتلاڭلار. شۇنداق پاكىز بولۇڭلاركى، لاتاپەتلىك ئاغزىڭلارنى كاساپەتكە يېقىن كەل-تۈرمەڭلار، پاك جىسمىڭلارنى نىجاسەت بىلەن بۇلغىماڭلار» دەپ قاتتىق تاپىلاپ، ئۇلاردىن ۋەدە ئالىدۇ. ئۇلار شۇ ۋەدىسى بىلەن بېرىپ خۇشبۇي گۇل ۋە پاكىز چېچەكلەرگە قونۇپ، ئىشتى-ھاسىغا لايىق ئوزۇق يەپ قايتىدۇ ـ دە، خۇدايىتائالانىڭ قۇدرىتى بىلەن يېگەن ئوزۇقلىرى قورسىقىنىڭ ئىچىدە قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە شۇنداق پاكىز ۋە مەززىلىك بىر شەربەتكە ئايلىنىدۇ. ئۇلار ھېلىقى ئۆزلىرى ياسىغان ئۆيىگە كىرىپ، شەربەتنى ئاغزىدىن قۇسۇپ جۇغلايدۇ. ھېكمىتى ئىلاھىي دورىخانىسىدا ياسالغان بۇ نەرسە خالايىقلارنىڭ تۈرلۈك ئىللەتلىرىگە داۋا بولىدىغان ھەسەل دېگەن شىپالىق دورىنىڭ دەل ئۆزىدۇر. ھەرقاچان ئۇلار ئوتلاقتىن يېنىپ پادىشاھ دەرگاھىغا قايتىپ كەلسە، ياساۋۇللار ئۇلارنى پۇ-راپ باقىدۇ. ئەگەر ۋەدىسىدە تۇرۇپ، پاك نەرسىلەرگە ئولتۇ-

رۇپ ، خۇشبۇي چىچەكلەردىن يىگەن بولسا ، ئۇنى ئالتە بۇرجەك-لىك ئۆيىگە كىرىشكە رۇخسەت قىلىدۇ .

ۋەدىگە ۋاپا قىلماق ئۇچۇن ماڭا بەرگىن قول ،
قىلمىغىن خىلاپ ئەسلا ، ئۆز ۋەدەڭدە مەھكەم بول .

ئەگەر ۋەدىسىگە ئەمەل قىلماي ناپاك ۋە بەتبۇي نەرسىلەرنى يىگەن بولسا ، ياساۋۇللار يول بەرمەي ، ئەكسىچە ئۇلارنى ئىككى پارە قىلىپ تاشلايدۇ . ئەگەر ياساۋۇللار بىپەرۋالىق قىلىپ ، مۇبادا ئۇ بەتبۇي پۇراق ئۆيگە كىرگەن بولسا ، پادىشاھ ۋە ۋەزىر خەۋەر تاپىدۇ - دە ، ئالدى بىلەن ئۆز خىزمىتىنى ياخشى قىلمىغان ياساۋۇلنى ، ئاندىن كېيىن ۋەدىسىنى بۇزغان بىئەدەپ ھەرىنى ئۆلتۈرۈپ ، باشقىلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنداق بىپەرۋارلىق قىلماسلىقلىرى ئۇچۇن ئىبرەت قىلىدۇ . ئەگەر بىرەر يات ھەرە ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرمەكچى بولسا ، ياساۋۇللار ئۆي ئىشىكىدىن كىر-رىشنى مەنئى قىلىدۇ . ئەگەر يانغىلى ئۇنىمىسا ، ئۆلتۈرىدۇ . خەۋەرلەردە پادىشاھ جەمشىت ياساۋۇل ، پاسىبان ، مەھرەم ، نائىب-لارنى تەيىنلەشنى ۋە تەختتە ئولتۇرۇش قاتارلىق پادىشاھلىق ئىش-لىرىنى ھەسەل ھەرىسىدىن ئۆگەنگەن ۋە بارا - بارا كامالەتكە يەتكەن دېيىلىدۇ ،— دەپ چۈشەندۈرۈش بەردى خوجەستەراي .
ھۇمايۇن پال خوجەستەرايدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ، ھەرىلەر-نىڭ ئىمارەتلىرىنىڭ تۈزۈلۈشى ، ۋە تەرتىپ - قائىدىلىرىنى كۆر-مەكچى بولۇپ ، ئورنىدىن تۇرۇپ دەرەخنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ھەرى-لەرنىڭ بارگاھلىرىنى ، ئۇلارنىڭ بېرىش - كېلىشلىرىنى ۋە پادى-شاھقا مۇلايىملىق بىلەن خىزمەت قىلىشلىرىنى بىر پەس تاماشا قىلدى . ھەرىلەر بولسا ئاللاتائالانىڭ پەرمانىغا بويسۇنۇپ ، خۇددى سۇلايمان پادىشاھقا ئوخشاش ھاۋا ئېتىغا مىنىپ ، پاكىز گۈللەرنىڭ شىرنىسى بىلەن ئوزۇقلىنىپ ، پاكىز ئۆيلەرنى ياسىشۋالغان بو-لۇپ ، ھېچقايسىسى بىر بىرىنىڭ پايدا - زىيىنى بىلەن كارى يوق

ئىدى ھەمدە بىر - بىرىگە ئازار بېرىشمەيتتى.

ھەممىسى كەمبەغەل لېكىن دۆلەتمەن،
ئۇلۇغدۇر، كۆچلۈكتۇر كىچىكلىك بىلەن.

— ھەي خوجەستەراي، — دېدى پادشاھ، — بۇلارنىڭ نەشتەرلىرى تۇرۇپ بىر - بىرىگە ئازار بېرىشمەيدىكەن، بەلكى نەشتەرلىرىدىن شېرىن شەربەت چىقىرىدىكەن. گەرچە كۆرۈنۈشىدە ھەيۋەت بولسىمۇ ناھايىتى مۇلايىملىق قىلىشىدىكەن. ئادەم پەرزەنتلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بۇلارنىڭ ئەكسىچە بىر - بىرىگە زىيان يەتكۈزىدىغان، بىر - بىرىنى يوقىتىشقا ھەرىكەت قىلىدىغان ئىشلار بار. بۇ ھال ئەجەبلىنەرلىك ئەمەسمۇ؟

كۆرۈڭ، بۇ ئاجايىپ جاھاننىڭ ئىشى،
خاتىرجەم ئەمەستۇر كىشىدىن كىشى.

— ئەي، ئالەمپاناھ شاھ! — دەپ چۈشەندۈرۈش بەردى ۋەزىر، — كۆرۈپ تۇرۇپسىزكى، بۇ جانىۋارلارنىڭ ھەممىسى بىر خىل تەبىئەتلىك ۋە بىر خىل مىجەزلىك قىلىپ يارىتىلغان. ئادەم پەرزەنتلىرى بولسا بىر - بىرىگە زىت ۋە خىلاپ كېلىدىغان مىجەزدە يارىتىلغان. شۇ سەۋەبتىن ئىنساننىڭ روھى ۋە جىسمىغا لاتاپەت بىلەن كاساپەت، نۇر بىلەن زۇلمەت ئارىلاشقان بولىدۇ. ئالەمدە بار بولغان ئىبسىللىق ۋە پەسلىككە ئوخشاش خۇسۇسىيەتلەرمۇ ئىنسان قەلبىنىڭ قاچىسىدىن مەلۇم ئورۇن ئالغان بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر كىمدە بىر ئالاھىدە مىجەز پەيدا بولغان. ئىنسانغا پەرىشتىلەر ئەقلىدىن بەھرە بەرگەن، شەيتان نەپسىدىن ھەسسە قوشقان. شۇڭا ھەر كىم ئەقىل بىلەن بىر ئىش قىلسا، يۇقىرى مەرتىۋە ۋە ئۇلۇغ دەرىجىلەرگە كۆتۈرۈلىدۇ. ئەگەر نەپسىنىڭ پەرمانىغا بويسۇنسا، ھايۋاندىن بەتتەر پەس ئورۇنغا چۈشۈپ، بـۇ

دۇنيا ۋە ئـاخـىـرەتتە خار ـ زارلىقتا قالىدۇ . كىشىلەرنىڭ كۆپ-چىلىكى نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىپ ، يامان خـۇلق ۋە يارىـماس ئىـشلارغا قـەدەم قويىدۇ ـ دە ، ھىرىس ۋە ھەسەت ، زۇلۇم ۋە رىيا ، غەيۋەت ۋە تۆھمەتكە ئوخشاش ئىشلارنى قىلىشىدۇ .

ئۆزىدىن بىخەۋەر بىرنەچچە نادان ،
يامانلار ئەيىبىنى ھۇنەر قىلىشقان .
ئاخىرى بۇرنىغا كىرگەندە تۇتۇن ،
ياندۇرغان چىراغى ئۆچكۈسى پۇتۇن .

—بۇ سۆزلەرنى ياخشى ئېيتتىڭ . پەرقلەرنى چۈشەندۇرۇپ بەردىڭ ،— دېدى پادشاھ ،— مېنىڭ پىكرىمچە ، ھەر بىر ئادەم باشقىلارغا ئارىلاشماي بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرسا ، باشقىلار بىلەن سۆھ-بەتلەشمىسە ، ئۆزىنىڭ پاكلىقىنى ساقلاپ ، باشقىلار بىلەن ئارىلى-شىشتىن كېلىپ چىقىدىغان يۇقىرىقىدەك ھەر خىل يامان سۈپەت-لەردىن خالاس بولالىشى مۇمكىن . ئىمكان بار ، بىر بۇلۇڭدا خاتىرجەم ئۆتكەن ياخشى . مەن «كىشىنىڭ ھوزۇرى يالغۇزلۇقتا ، پاراغىتى خىلۋەتتە» دەپ ئاڭلىغانىدىم . بۈگۈن ماڭا كۆپ كىشى-لەرنىڭ سۆھبىتىنىڭ زەھەرلىك يىلاننىڭ زەھىرىدىنمۇ بەكرەك زىيانلىق ئىكەنلىكى بىلىنىۋاتىدۇ . ھەكىم ۋە دانىشمەنلەرنىڭ كۆ-پىنچىسىنىڭ يا بىر غار ئىچىدە ، يا بىر قۇدۇق ئاستىدا تۇرمۇش كەچۈرگەنلىكىنىڭ سەۋەبى شۇ ئىكەن ـ دە !

قۇدۇق ئاستىغا كىرەر ئاقىل كىشى ،
ياخشى بولۇر ئۇ يەردە كۆڭۈل ئىشى .
ياخشىراق قۇدۇقنىڭ قاراڭغۇلۇقى ،
تاپسا ئەلدىن بىر نەپەس ئاسايىشى .

بەزى كامىل دەرۋىشلەر ئۆزىدىن ئۆزى قاچىدۇ . ئۆزىگە ئۆزى

مالال كېلىۋاتسا، باشقىلارنىڭ ئىشى بىلەن نىمە پەرۋايى بار.

خىلۋەت ئىستەرمەن، پەلەك گەر چىقىرىپ قاتتىق بوران
يەر يۈزىن سورۇسا ماڭا قونمىغاي بىر زەررە چاڭ.

— ھەزرىتى پادىشاھىئالەمنىڭ بايان قىلغانلىرىنىڭ ھەممىسى بەرھەق، — دېدى خوجەستەراي، — ھەقىقەتەنمۇ كىشىلەرنىڭ سۆھبىتى كۆڭۈلنى پاراكەندە قىلىدىغان ۋە تەشۋىش پەيدا قىلىدىغان بىر سەۋەب. خىلۋەت بولسا زاھىر بىلەن باتىنىنىڭ بىرلىشىشىگە پايدىلىق.

بىلەمسەن قانچىلاپ ئۆتۈپ ئاي - يىللار،
كېلەلمەس زاھىتلار بۇ ئوتتۇرىغا.
گۈلنى كۆر، يىغىلۇر غۇنچە چېغىدا.
ياپرىقى تۆكۈلەر ئەگەر ئېچىلسا.

ئەمما، بەزى ئۇلۇغلار ۋە دانىشمەنلەر ئۇچۇن «تەبىئىتىگە مۇۋاپىق كەلگۈدەك غەرەزسىز بىر ھەقىقىي دوست تېپىلسا، تەنھالىقتىن سۆھبەت ئەلا» دېگەن گەپمۇ بار. ئەگەر شەپقەتلىك رەپىق بولمىسا، يالغۇزلۇق ياخشىراق. بۇ خۇددى جۇۋا يازدا ئەمەس، قىشتا كېرەك بولغىنىدەك بىر ئىش. ئەقىللىق ۋە زېرەك كىشى ئەقىل ئۆگىنىدۇ، چوڭلارنىڭ بەزمىسىگە لايىق بولۇپ يېتىشىدۇ. ساۋاب تېپىپ ئاخىرەتنىڭ سائادىتىگە ئۇلىشىدۇ.

قايتۇرما تەلەپ ئىلكىنى سۆھبەت ئېتىكىدىن،
خىلۋەتتە ئەگەر كۆپ ئولتۇرساڭ جىنىنى بولۇرسەن.

«دۇنيادىن ۋە ئادەملەردىن قېچىش ياخشى ئادەت ئەمەس» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزدىن مەلۇم بولىدۇكى، سۆھبەتنىڭ پايدىسى

خىلۋەتنىڭ مەنپەئىتىدىن كۆپرەك . ئاللاتائالا ئۆز قۇدرىتى بىلەن
ئىنسانلارنى بىر- بىرىگە موھتاج ۋە بىر - بىرىگە لازىم قىلىپ
ياراتقان تۇرسا ، كىشىلەرگە خىلۋەت ، تەنھالىق قانداق راۋا بول-
سۇن ؟ ئادەمزاتنىڭ تەبىئىتى تەبىئەت مەدەنلىرىدىن بەرپا بولغانلى-
قى ئۈچۈن بىر - بىرىگە قوشۇلماققا مايىل كېلىدۇ ۋە بىر -
بىرىدىن ياردەم تىلەشكە ئېھتىياجى چۈشىدۇ . مەسىلەن ، بىر كى-
شى تائام پىشۇرماقچى بولسا ، يا بىر كىيىم كىيمەكچى بولسا ،
ئاۋۋال قازان ياساش ۋە كەتمەن سوقۇشقا توغرا كېلىدۇ . بۇنىڭ
ئۈچۈن لاي ئېتىپ بىر قاچا ياساپ ، ئۇنىڭدا سۇ ئېلىپ ، كەكە
سوقۇپ ، ئۇنىڭ بىلەن ئوتۇن كېسىپ ، ھەر ئىشنى ئۆز تەرتىپى
بىلەن قىلىش لازىم بولىدۇ . قازان ۋە كەكە سوقۇشقا بولقا ،
سەندەل ، كۇرەك ۋە كۆمۈر كېتىدۇ . ئاددىيسى كۇرەك ياساش
ئۈچۈنمۇ تېرە ئەيلەش كېرەك . تاغقا بېرىپ كۆمۈر ئەكېلىشكە تاغار
توقۇش كېرەك . تاغار توقۇش ئۈچۈن يۇڭ تېپىش ، ئۇنى ئېشىش
كېرەك ، يۇڭ تېپىش ئۈچۈن قوي ياكى تۆگە بېقىش كېرەك .
قىسقىسى ، ئەنە شۇنداق نۇرغۇن قەدەم - باسقۇچلارنى بېسىپ
ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ . ئاشۇنداقلا بولسا ، ھەر قانداق ئادەم بىر
كىمنىڭ ياردىمىسىز پۈتۈن ئۆمرىدە بىرەر قېتىم ئاش پىشۇرۇپ
يا يېيەلەيدۇ ، يا يېيەلمەيدۇ . ھەتتا بەزى ئىشلارنى قىلالمايدۇ .
شۇڭا زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن بىر كىم قازان ياسايدۇ ، بىرى كەكە
سوقىدۇ ، بىرى كۆمۈر كۆيدۈرىدۇ . ئالاھازەل قىياس ، ھەركىم
بىر ئىشقا مەشغۇل بولۇپ ، ئۆز ئېھتىياجىدىن ئارتۇقىنى باشقىلار-
غا بېرىپ ، بىر ئىقلىمنىڭ ئادەملىرى بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ
ھايات كەچۈرگەچكە ، ھەر قانداق ئىش ئاسانلىق بىلەن ھەل بولى-
دۇ . ئادەملەر بىر - بىرىگە موھتاج بولىدۇ . يالغۇزلۇق بىلەن
ھېچ ئىشنى پۈتكۈزگىلى بولمايدۇ . مانا بۇلار ئادەملەرنىڭ بىر -
بىرىگە ئېھتىياجى چۈشىدىغانلىقىنى ، بىرلەشمىسە ، ھېچقانداق
ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقىشقا بولمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ . شۇڭا
تەنھا ئولتۇرۇش مۇمكىن بولمايدۇ ۋە تەنھا ئولتۇرۇشنىڭ ئىمكانى-

يېتىمۇ يوق . خۇددى جامائەت — رەھمەت دېگەنگە ئوخشاش .

تۇت جەمئىيەت ئېتىكىنى ، ئىشلىگىن ،
يالغۇزلۇقتا ھېچ ئىش ئەسلا پۈتمىگەي .

— ھېكمەتلەرنىڭ خۇلاسىسى ۋە ئەقىللەرنىڭ مېغىزىنى بايان قىلدىڭ . لېكىن بىر پىكىر كۆڭلۈمگە كېلىۋاتىدۇكى ، ئادەملەر بىر - بىرىگە موھتاج بولسىمۇ ، ئۇلارنىڭ بىر يەرگە جەم بولۇشلىرىدىن ئىختىلاپ پەيدا بولىدۇ . چۈنكى بەزىسى بەزىسىدىن كۈچلۈك بولغاچقا ، باشقىلارنى يېگىشنى خالايدۇ . بەزىلىرىنىڭ كۈچى ۋە پۇلى بولغاچقا ، ئۇلار باشقىلارنى ئۆز خىزمىتىگە سېلىشنى ، باشقىلارنىڭ ھەممە مال - مۈلۈكلىرىنى ئۆز قولىغا كىرگۈزۈۋېلىشنى خالايدۇ . مانا شۇنداق ئىشلار جېدەلگە سەۋەب بولۇپ ، ئاخىر ئۇرۇش پەيدا بولىدۇ ئەمەسمۇ ؟ — دېدى پادىشاھ .

ئۇرۇش ئانداق سالۇر ئوتلار جاھانغا ،
ئۇ ئوتتىن كۆيگۈسى بۇ بارچە ئالەم .

— ئەي ، ئالەمپاناھ شاھىم ! — دېدى ۋەزىر ئۇنىڭغا ، — بۇ ئۇرۇشنى توختىتىش ئۈچۈن شۇنداق بىر تەدبىر بېكىتىلگەن ، يەنى ھەر بىر ئادەم ئۆز ھەققىگە قانائەت قىلىپ ، باشقىلارنىڭ مال - مۈلكىدىن تەمە قىلماسلىقى ، كىشىلەرگە زۇلۇم سالماسلىقى ۋە تەئەددى قىلماسلىقى لازىم . مانا بۇ تەدبىر سىياسەت دەپ ئاتىلىدۇ . سىياسەتنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتى بولسا ئادىللىقتۇر . ئادىللىق — ئۇلۇغ مەرتىۋىگە يېتىشنىڭ ۋاستىسى . سىياسەتنى بېجىرىشتە ئوتتۇراھال دەرىجىدە يول تۇتۇش كېرەك . شۇڭا بۇ توغرىدا مۇنداق دېيىلگەن ئىبارە بار :

ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىنى ھەر قاچان قىل ئىختىيار ،
يەر ۋە ئاسمان ئوتتۇرىسىدا بولدى قۇياش ئاشكارا .

—سەن ئېيتقان بۇ ئوتتۇراھال دەرىجىنى قانداق بىلگىلى بولىدۇ؟— دەپ سورىدى پادىشاھ.

— بۇنى كامالەتكە يەتكەن پەيغەمبەرلەرنىڭ سۆزلىرىدىن بىلگىلى بولىدۇ ،— دېدى ۋەزىر ،— ئۇلارنى دىن ئۆلىمالىرى رەسۇل (ئەلچى) دەپ ئاتايدۇ . ھۆكۈمالار بولسا نامۇسۇل ئەكبەر دەپ ئاتايدۇ . پەيغەمبەرلەر قانداق ئىش ياخشى ئىش بولسا شۇنى قىلىشنى بۇيرۇغان ، ھەر قانداق يامان ئىشنى قىلىشنى مەنئى قىلغان . ئۇلارنىڭ سۆزلىرى ھايات ئۈچۈن مەسلىھەت ۋە ئادەملەر ئۈچۈن مەنپەئەت بېرىدۇ . قاچانكى ئاللاتائالانىڭ ئەمرى بىلەن شەرىئەت تىكلىگەن ئۇ پەيغەمبەر ئاخىرەت ئۆيىگە سەپەر قىلسا ، دىن ۋە شەرىئەتنىڭ بۇزۇلماي ئۆز تەرتىپى بىلەن تۇرۇشى ئۈچۈن چىڭ تۇتۇلىدىغان بىر سىياسەت كېرەك . نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ توغرا ئىشلارنى بىلمەي نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىپ ، ھالاكەتكە ئۇچرىماسلىقى ئۈچۈن ئادىل ۋە قاتتىق قول پادىشاھ كېرەك . ئەمر ۋە نەھى (بۇيرۇش ۋە توسۇش) قائىدىلىرى شەرىئەت دېيىلىدۇ . پادىشاھ شەرىئەتنىڭ بۇ قائىدىلىرىنى مۇھاپىزەت قىلىپ سىياسەت كۆرسىتىدۇ . نەتىجىدە دىنىنىڭ بېشى تاجى بىلەن ئېگىز بولىدۇ ۋە دۆلەت لىباسى دىن ئالتۇنلىرى بىلەن زىننەتلىنىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىش مۇمكىنكى ، دىن بىلەن پادىشاھلىق قوشكېزەكتۇر .

ئەقىل ئالىمىدە شاھۇ پەيغەمبەر ،
بىر ئۈزۈك كۆزىدىكى ئىككى گۆھەر .

بۇ مەنىدىن قارىغاندا يەنە ئېيتىش مۇمكىنكى :

شاھلىق بولۇر دىن شەرىئەت بىلەن ئېزىز ،
شەرىئەتمۇ شاھلىق بىلەن بېشى ئېگىز .

—ئۇنداق بولسا ، پەيغەمبەرلەر ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن

پادىشاھلارغا لازىم بولىدىغان بۇ سىياسەت قائىدىسىنى پادىشاھ بىلمىسە ، ئادالەت يولىنى ، مەملىكەتنى ئىدارە قىلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش يوللىرىنى قانداق بىلەلەيدۇ ؟ — دەپ سورىدى ھۇمايۇن پال .
— ئەگەر پادىشاھ ئۇنداق قائىدىلەرنى بىلمىسە ، پادىشاھلىقى ئەبەدىي بولماي ، قىسقا ۋاقىتتا زاۋال تېپىپ ، شاھلىقتىن گادايلىق كوچىسىغا كىرگۈسىدۇر ، — دەپ بايان قىلدى خوجەستەراي .

ئەدلى بىرلە ئىشلار تېپىپ ئىنتىزام ،
پادىشاھلىق ئەبەدىي قىلغاي داۋام .

ئادىللىقتىن باشقا ، يەنە دۆلەت باشقۇرۇش قائىدىسىنى بىلىش كېرەك . قول ئاستىدىكى ئەمەلدارلارنىڭ ھەر قايسىسىغا ئۆزىگە لايىق مۇئامىلە قىلىپ ، تۆھپىسىگە قاراپ بەزىسىنىڭ مەنسىپىنى ئۆستۈرۈپ ، بەزىسىنى چۈشۈرۈپ ، ئۇلاردىن ئېھتىيات قىلىش كېرەك . پادىشاھنىڭ مۇلازىملىرى ئۆزىنىڭ كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ، پادىشاھقا كۆيۈنۈش كەمىرىنى بەللىرىگە مەھكەم باغلاپ ، پادىشاھنىڭ ياخشى نام چىقىرىشى ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشى كېرەك . ھازىرقى مۇلازىملارنىڭ كۆپچىلىكى ئۆز مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن ھىيلە - مىكىر ئىشلىتىپ ، ئۆزلىرىنى ياخشى كۆرسىتىش ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىشىدۇ ۋە خۇشامەت سۆزلىرىنى ئېيتىشىدۇ .

مەنسەپ ئۈچۈن لاپ ئۇرار ئۇلار ، بەس ،
دۇنيا ئۈچۈن چوت سوقۇر ئۇلار ، بەس .

ئۇلارنىڭ ئەقلىنىڭ كۆچى تەمەگە يېتىدۇ ، ئۇلار پادىشاھنىڭ ھوزۇرىدا ۋەزىپىسى كۆپرەكلەرگە ھەسەت قىلىدۇ ، بىر كىم بىلەن ئاداۋەتتى بولۇپ ، ئەگەر شۇ كىشى ۋەزىپىسىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىسا ، كۆڭلىگە سېلىپ قويۇپ ، يوق گەپلەرنى پادىشاھقا چې-

قىشتۇرۇپ پادىشاھنىڭ غەزىپىنى قوزغايدۇ . ئەگەر پادىشاھ ئىھتى-ياتسىزلىق قىلماي يامان غەرەزلىك سۆزلەرنى ئاڭلىسىمۇ ئىشنىڭ تەپسى-لاتىنى سۈرۈشتە قىلمىسا ، ھەقىقەتنى ئېنىقلىمىسا ، ئىشلارغا زى-يان ۋە دەخلى يېتىپ مەملىكەت بۇزۇلۇشى مۇمكىن .

غەرەزلىكلەر ھەر سۆز دېسە سالما قۇلاق ،
كۆڭلىدەدۇر ئاداۋەتتىن سېسىق پۇراق .
بىر نەپەستە قىلغۇسى ئالەمنى ۋەيران ،
قىلار بارچە كىشىنىڭ كۆڭلىن پەرىشان .

ئەمما ، پادىشاھ دانالىق بىلەن چوڭ - كىچىك ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئۇزۇل - كېسىل تەكشۈرۈپ ، راستلىقىنىڭ روشەنلى-كى ، يالغانچىلىقنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن غالىب كەلسە ، بۇ دۇنيادا پادىشاھلىقنىڭ ئاساسى زېمىندىن خالىي بولىدۇ ھەم دوزاختىن قۇتۇلۇپ يۇقىرى دەرىجىلەرگە يېتەلەيدۇ .

كىمكى بۇ دۇنيادا ئەدلى قىلسا گەر ،
ئاخىرەتنىڭ ئۆيىنى ئاۋات ئېتەر .
يۇرت سوراشنىڭ شەرتى ئېرۇر ئادالەت ،
ئازارى يوق ئەلدە بولۇر پاراغەت .

ئەگەر ھەر بىر ئەقىللىق پادىشاھ دۆلەت ئىشلىرىنى ھېكمەت يولىغا سېلىپ ، ھۆكۈمالارنىڭ پەند - نەسىھەتلىرىنى قۇلاقتا تۇتۇپ ئىش قىلسا ، مەملىكەت ئاۋات ، پۇقرالىرى شادىمان بولىدۇ . راي ئەزەم دابشىلىم ھىندى پادىشاھلىقىنى يۇرگوزۇشتە بىدپاي ھەكىم-نىڭ سۆزلىرىنى ئاساس قىلغاندى ۋە پادىشاھلارغا لازىم بولغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭدىن ئۆگىنىپ ، ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئەمەل قىلغاندى . نەتىجىدە ئۇزۇن ۋاقىتلارغىچە ئادىل پادىشاھلىق قىلىپ ، شادلىق بىلەن ئۆمۈر كەچۈرۈپ ، بۇ پانىي دۇنيادىن ماماتى-

لىق سارىيىغا سەپەر قىلغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ ياخشى نامى هايات سەھىپىلىرىدە ھېلىغىچە ساقلانماقتا .

ئۆيلىسام دۇنيادا ئىنسانلار ئارا ،
ياخشىلاردىن قالغۇسىدۇر ياخشى نام .

ھۇمايۇن پال دابىشلىم شاھ ۋە بىدپاي ھەكىمنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ خۇددى سەھەردە تاڭ شامىلىنىڭ يەلپۈشى بىلەن ئېچىلغان غۇنچىدەك تەبەسسۇم قىلىپ ، خۇشاللىقىنى ئىزھار قىلدى ۋە كۆ-لۈپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى :
— ھەي خوجەستەراي ، بۇ ئىككىيلەننىڭ قىسسىسىنى ئاڭلاش سەۋداسى كۆڭلۈمگە چۈشكىنىگە ئۇزۇن ۋاقىتلار بولدى . ئۇلارنى خىيالەن بولسىمۇ كۆرۈش ئارزۇسى قەلبىمدە ئورۇن ئالغانىدى . ھەرقانچە كۆپ ئويلىغان بولسامۇ ، ئۇلارنىڭ ئەسلىي ھالىتىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەلمىدىم .

ھېچكىمەرسە ئۇ پەرى پەيكەر سوراغىن بەرمىدى ،
يا ماڭا يوقتۇر خەۋەر يا ئۇ نىشان كۆرسەتمىدى .

ئۇلارنىڭ ئىسمى كىمنىڭ ئاغزىدىن چىقسا ، ئۇنىڭغا يېپېشىۋالسام ، ئۇلارنىڭ ھېكايىلىرىنى سورىسام ، دېگەن ئارزۇدا يۈرەتتىم .

قۇلاق سالدىم تاۋۇشقا ، خۇش خەۋەر يېتىشكەيمۇ ؟
يولغا تىكتىم كۆزۈمنى ھۆسن نۇرى چۈشكەيمۇ ؟

شۈكرىلەرنى بەجا كەلتۈرىمەنكى ، ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن ۋەزىرىمنىڭ خەۋەردار ئىكەنلىكىنى بىلدىم .

ئارزۇ ـ ئارمانىغا يەتتى قارا كۆڭلۈم ئاقىۋەت ،
ئىزدىگەن بولسام نېمەرسە ، شۇنى تاپتىم ئاقىۋەت .

ھەر نېمە قىلساڭمۇ راي ۋە بەرەھمەننىڭ ھېكايىلىرىنى ماڭا تېزرەك سۆزلەپ بېرىپ ، مېنى ئۇ سۆزلەردىن بەھرىمەن قىلغىن . ماڭا سۆزلەپ بېرىپ ئۆز ھەققىڭنى ئادا قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن ساڭا پايدا كېلەر ، ئۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ نەسىھەت ۋە ئىبرەت ئالغانلىقىمدىن ماڭا مەنپەئەت يېتەر دېگەن ئۈمىدتىمەن . بەس ! ھەر قانداق بىر سۆزنى ئېيتىش بىلەن ئاللاتائالانىڭ نېمەتلىرىگە شۈكرىلەر بەجا قىلىنسا ۋە ئاڭلاش بىلەن ئامۇخاسقا پايدا ـ مەنپەئەت يەتسە ، بۇ سۆز ناھايىتى مۇبارەك سۆز بولغان بولىدۇ .

ئەقىللىق كىشىنىڭ سۆزلىرى گويا ،
ھېكمەتلەر ئۆيىنىڭ ئاچقۇچى بولغاي .
ئېچىپ ئۇ خەزىنىنى ئالتۇن ـ كۈمۈش چاچ ،
ئۇنىڭ كىم جەۋھىرى نەسىھەت بولغاي .
شۇنداق قىل نەسىھەت ، ئاڭلىسا شاھلار ،
پۇقراغا كەڭچىلىك ، ياخشىلىق قىلغاي .

دابىشلىم پادىشاھ ۋە بىدپاي ھەكىمنىڭ ھېكايىسى

ۋەزىر ساپ كۆڭلىدىن بايان تىلىنى چىقىرىپ ، پاساھەتلىك سۆزلەر بىلەن شۇنداق دېدى :

— ئەي مۇبارەك شاھلارنىڭ شاھى ، كۆكتە مۇشتىرى[1] ياخشىلىق نۇرىنى دىدارىڭ نۇرىدىن ئالغۇسى . سۆز شېكەرىستانىنىڭ تۇتىلىرى ۋە سۇخەن بوستانىنىڭ بۇلبۇللىرىدىن ئاڭلىشىمچە ،

① مۇشتىرى — يۇپىتېر يۇلتۇزى .

ھىندى مەملىكىتىنىڭ چوڭ بىر شەھىرىدە بىر پادىشاھ بار ئىكەن . ئۇ ، پۈتۈن جاھاندىكى خەلقپەرۋەر شاھلار ئۇنىڭ ئادالەت نەقىشىدىن ھۆسنى جامال تاپقان ، پادىشاھلىق تەختى ئۇنىڭ پەرمان زىننىتى بىلەن جابدۇلغان ، جەبىر - زۇلۇم كىرلىرىنى جاھان ئەينىكىدىن يۇيۇۋەتكەن ، ئادالەت چىھرىسىنى ئىپسان ئەينىكىدە ھەممىگە كۆرسەتكەن بىر بەختلىك پادىشاھ ئىكەن .

ئادالەت نۇرى بىرلە مەملىكەتنى قىلدى نۇرانە ،
ئادالەتتە بولۇر روشەن جاھاننەمايى ئايىنە .

بۇ پادىشاھنىڭ ئىسمى راي دابشلىم ئىكەن . بۇنىڭ ھىندى تىلىدىكى مەنىسى «چوڭ پادىشاھ» ئىكەن . بۇ پادىشاھ ئۆزىنىڭ چوڭلۇقىدىن ھىممەت كەمەننى پەلەكنىڭ كۇنگۇرىسىگە تاشلايدىكەن . ھەرقانداق چوڭ كىشىلەرگىمۇ سىلىق مۇئامىلە قىلىدىكەن . ئۇنىڭ لەشكىرىدە ئون مىڭ پىل ۋە نۇرغۇن سەرخىل لەشكەرلىرى بار ئىكەن ، خەزىنىسى ھەددى - ھېسابسىز بولۇپ ، پۈتۈن جاھاندىكى شاھلارنىڭ خەزىنىسىدىنمۇ كۆپ ئىكەن . ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى يۇرتلار ئاۋات ، خەلقى باي ئىكەن . ئۇ ئۆزى شۇنچە چوڭ بولسىمۇ ، ئاجىز - بىچارىلەرنىڭ ھالىغا يېتىدىكەن ۋە ئۇلار داد ئېيتىپ كەلسە ، دەۋاسىنى ئۆزى تەھقىقلەيدىكەن .

پۇقرالاردىن ئالما رىئايەت قولىن ،
رىئايەتكە تاپشۇر پۇقرالىق يولىن .

ئۇ پۈتۈن مەملىكەتنى سىياسەت بىلەن چىڭ تۇتۇپ باشقۇرىدىكەن . ئۆزى بولسا ئەيش - ئىشرەت بىلەن بەزمىلەر قىلىپ ، ھاياتنىڭ ئەبەدىي بولمىغان نازۇنېمەتلىرىدىن كۆڭلى خالىغىنىچە پايدىلىنىدىكەن . ھېكمەتشۇناسلار ۋە پازىل ھەكىملەر ھەمىشە ئۇنىڭ خىزمىتىدە بولۇپ ، قىزىق لەتىپىلەرنى ۋە ياخشى ئىشلار-

نىڭ تەرىپىنى سۆزلەپ ، ئۇنىڭ بەزمىسىنى قىزىتىپ بېرىدىكەن . بىر كۈنى ئۇ ئىززەت تەختىدە ئولتۇرۇپ ، شاھانە بەزمىدىن بىرنى قۇرۇپتۇ .

تۈزۈپ بەزم رەسمىنى ئۇ پادىشاھ ،
ئاچار ئىدى ئىشرەت ئىشكىنى گاھ .

بەزمىدە ئالدى بىلەن سازەندىلەرنىڭ ناخشا ۋە نەغمە ـ ناۋالىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، ھەكىملەرنىڭ ھەر خىل ھېكايىلىرىنى ئاڭلىماقچى بولۇپ ئۇلارنىڭ ھېكمەت داستانىغا قۇلاق ساپتۇ . ئۇ ھەكىملەرنىڭ ھەر خىل ھېكمەتلەرنى بايان قىلىپ ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا لايىق كېلىدىغان پەند ـ نەسىھەت گۆھەرلىرىنى تاقاشنى خالىغانىكەن ، نەتىجىدە ھەكىملەرنىڭ ھەر بىرى بىردىن ياخشى سۈپەت ۋە ياخشى خىسلەتنى تەرىپ قىلىشىپتۇ . خەير ـ ساخاۋەت توغرىسىدا سۆز بولغاندا ، ھەممەيلەن بىردەكلا مۇنداق دېيىشىپتۇ : ساۋابلىق ئىشلارنىڭ ئىچىدە ھەممىدىن ساخاۋەت ۋە خەير ـ ئېھسان ياخشى . «مۇئەللىمى ئەۋۋەل» دېگەن كىتابتا نەقىل كەلتۇرۇلۇشىچە ، ئاللاتائالانىڭ سۈپەتلىرىدىن ئەۋزەلرەكى «مەرھەمەت قىلغۇچى» ۋە «ئېھسان قىلغۇچى» دېگەن سۈپەتلەردۇر . چۈنكى ، ئاللاتائالا بارلىق مەخلۇقاتقا تەڭ مەرھەمەت قىلغان ، ھەزرىتى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «خەير ـ ساخاۋەت شۇنداق دەرەخكى ، ئۇ جەننەتتە ئۈنگەن ۋە كەۋسەر لېۋىدە ئۆسۈپ كامالەتكەن يەتكەن» دەپ بېشارەت بەرگەن .

سېخىيلىق تەۋپىق يولىنىڭ ئاچقۇسى ،
قىيامەتتە ساڭا چۈشكەي سايىسى .
سېخىيلىق يولىنى تۇتقايسەن ھامان ،
راۋان خەزىنىدىن ئىزدىسەڭ نىشان .
بەرمەي تۇرۇپ تاپمىقىڭ بولماس راۋان ،
بۇ ھەقىقەتكە ئەقىل قىلماس گۇمان .

راي بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، كۆڭلىنىڭ سېخىيلىق دەرياسى جۇش ئۇرۇپتۇ - دە، دەرھال بۇيرۇق بېرىپ خەزىنە ئىشىكلىرىنى ئاچقۇزۇپ، ئامۇخاسقا مەرھەمەت قىلىپ مۇساپىر - مۇجاپىرلارغا نەرسە - كېرەكلەرنى بېرىپ، ئۇلارنى خۇرسەن قىپتۇ؛ ئومۇمغا ئاتىغان بۇيۇملاردىن چوڭ - كىچىك ھەممەيلەن بەھرىمەن بولۇشۇپتۇ.

ئېھسان يامغۇرى ياغدۇرۇپ بولۇت،
ھاجەت قاراسىن يۇيدى زاماندىن.

ھەممەيلەن نۇر چېچىپ تۇرغان قۇياشتەك پارقىراق ئالتۇنلارغا ئىگە بولۇپ، ئۆمرىنى خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ. ئاستا - ئاستا كەچ كىرىپ كۈن ئۆزىنىڭ زەررىن قاناتلىرىنى يىغىپ، مەغرىب سارىيىغا كىرىپ ئورۇن ئالغاندا، كېچە قاغىلىرى قارا پەردىلىرىنى پۈتۈن ئالەمگە يېيىپتۇ.

كۈن مەغرىب پەردىسىگە بولدى نىھان،
كېچە قاراڭغۇسىدا قالدى جاھان.
قۇياش ئۆزىن يوشۇردى خىلۋەتكە،
پەلەك چۈشتى يۇلتۇز بىلەن سۆھبەتكە.

پادىشاھ بېشىنى راھەت ياستۇقىغا قويغاندا، ئۇيقۇ لەشكەرلىرى مېڭە قەلئەسىگە قاراپ چېپىپتۇ. پادىشاھ بىر چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە، ياخشى نىيىتى چىرايىدىن بىلىنىپ تۇرغان، كارامەت ئىگىسى ئىكەنلىكى پېشانىسىدە جىلۋىلىنىپ تۇرغان بىر نۇرانە قېرى كىشى كېلىپ رايغا سالام بەرگۈدەكمىش ۋە: «بۈگۈن سەن خۇدا يولىدا نۇرغۇن نەرسىلەرنى سەدىقە قىلدىڭ. ئەمدى تاڭ ئاتقاندا، مۇبارەك پۇتۇڭنى دۆلەت ئۈزەڭگىسىگە قويۇپ، ئوردىنىڭ شەرق تەرىپىگە قاراپ يۈرگىن. ئۇ يەردە ساڭا بىر قىممەت باھالىق

خەزىنە ساقلاپ قويۇلغان؛ ئۇ خەزىنىنى تاپقىنىڭ ئۇچۇن ماختى- نىش پۇتىنى پەرقىدان[1] بېشىغا قويساڭمۇ ۋە ئىپتىخار بېشىنى ئاسماندىن ئېگىز تۇتساڭمۇ ئەرزىيدۇ» دېگۇدەكمىش . راي بۇ بېشا- رەتتىن خەۋەر تېپىپ ، ئۇيقۇدىن ئويغىنىپتۇ ۋە تاھارەت ئېلىپ ئىبادەتكە مەشغۇل بوپتۇ . كېچە خەزىندارى ئۆز قۇدرىتى بىلەن پەلەك خەزىنىسىنى ئېچىپ ، پۇتۇن ئالەمگە زەر چاچقاندا ، پادىشاھ ئات كەلتۇرۇشكە بۇيرۇپتۇ . يول باشلىغۇچىلار شامالدەك تېز يۇ- گۇرۇك بىر ئاتقا تىللا يۇگەن سېلىپ ، گۆھەرلەر بىلەن جابدۇلغان ئېگەرنى توقۇپ كەلتۇرۇپتۇ . پادىشاھ ياخشى سائەتتە ئاتقا مىنىپ مەشرىق تەرەپكە قاراپ يولغا ئاتلىنىپتۇ .

دۆلەت ئىقبال ماڭدى ئاتنىڭ تىزگىنىنى چىڭ تۇتۇپ ،
شان زەپەر ماڭدى ئۇنىڭغا قوشكېزەك ھەمراھ بولۇپ .

گۈزەل مەنزىرىلىك سەھراغا ئاتلىنىپ چىققان پادىشاھ ھەر تەرەپكە نەزەر سېلىپ ، مەقسەت قىلغان ئىشتىن خەۋەر ئېلىپ كېتىۋاتقاندا ، خۇددى سېخىيلارنىڭ ھىممىتىدەك بېشى ئېگىز ، ئادىل پادىشاھلارنىڭ دۆلىتىدەك ئەبەدىي بولغان بىر تاغقا نەزىرى چۇشۇپتۇ . ئۇ تاغنىڭ ئېتىكىدە بىر قاراڭغۇ غار بار ئىكەن . غارنىڭ ئاغزىدا بولسا خالايىقنىڭ ئاۋارىگەرچىلىكىدىن قېچىپ خىلۋەتتە ماكان تۇتقان ، قەلبى روشەن بىر كىشى ئولتۇرغانىكەن .

تاپمىسىمۇ ھېچ بىرەر ئىشتىن خەۋەر ،
ھېچ نېمەرسە قىلمىغان ئاڭا زەرەر .

پادىشاھنىڭ ئۇ كىشىگە نەزىرى چۇشۇشى بىلەنلا ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشىشنى كۆڭلى تارتىپتۇ . پادىشاھنىڭ كۆڭلىگە كەلگەننى

---

[1] پەرقىدان — يۇلتۇز ئىسمى . رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە ، بۇ يۇلتۇز ئون مىڭ يىلدا بىر قېتىم كۆرۈنىدىكەن .

پەملەپ قالغان ئۇ مەرد دەرۋىشمۇ پادىشاھنى قىشغا چىللاپتۇ ۋە
ئۇنى ماختاپ شۇنداق دەپتۇ :

بەردى تەڭرىم ساڭا ئالەمنىڭ شاھىنشاھلىقىنى ،
ئەل - خەلقنى ئاسىرىماقلىق مەنزىلىنى كۆزلىگىن .

—ئەي ، پادىشاھ ! ئالتۇنلار بىلەن جابدۇلغان قەسىردە تۇرۇپ
ئادەتلەنگەنلىكلىرى ئۈچۈن ، بۇ دەردمەنلەرنىڭ غەملىك كۆلبىسى
مۇبارەك نەزەرلىرىگە ياخشى كۆرۈنمىسىمۇ ۋە گۆھەرلەر بىلەن
جابدۇلغان تەختتە ئولتۇرۇپ ئادەتلەنگەنلىكلىرى ئۈچۈن بۇ جاپا-
كەشلەرنىڭ تار سۈپىسى سىلىنىڭ ئولتۇرۇشلىرىغا ئەرزىمىسىمۇ ،
رەسىم - قائىدىلەردە «پادىشاھلار مەرھەمەتلىك نەزەرلىرىنى پې-
قىرلەردىن ئايىماي ، بىر چەتتە قالغانلارنىمۇ ئەركىلىتىپ قويى-
سۇن . بۇ ئىش ئۇلارنىڭ ئىخلاسىنى ئاشۇرىدۇ» دېگەن گەپ بار .

پەقىرلەرگە نەزەر سالماق ئۇلۇغلۇقنى زىياد ئەتكەي ،
ھەشەمەتلىك سۇلايمانمۇ چۈمۈلىگە نەزەر سالغان .

دابىشلىم دەرۋىشنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئاتتىن چۈشۈپ ، ئۇ
مۇبارەك نەپەس دەرۋىشنىڭ نەپسىدىن ھىممەت تىلەپتۇ .

دەرۋىشنىڭ ھىممىتى ھەمراھ بولسا گەر ،
ئۆزگىلەر قالغۇسى سىردىن بىخەۋەر .
كىمدۇ كىم مەندىن بولسا خەۋەردار ،
ساھىبى نەزەردىن كۆپ ھىممەت تاپار .

ئاندىن كېيىن پادىشاھ ئولتۇرۇپتۇ . دەرۋىش ئۆزرە سوراپ
بولۇپ مۇنداق دەپتۇ :

كەلمىگەي ھەرگىز گادايىنىڭ ئىلكىدىن ،
سەن كەبى سۇلتاننى مېھمان ئەيلىمەك .

ئەمما مەززەنىڭ ئورنىدا بىر سوۋغىتىم بار ، شۇنى پادىشاھقا تارتۇق قىلماقچىمەن . ئۇ بولسىمۇ ماڭا ئاتامدىن مىراس قالغان بىر خەزىنەنامە . ئۇنىڭ مەزمۇنى : «بۇ غارنىڭ بىر بۇلۇڭىدا ناھايىتى كۆپ خەزىنە بار ، ئۇنىڭغا ئالتۇن ـ كۈمۈش ۋە جاۋاھىرلار كۆمۈلگەن » دېگەندىن ئىبارەت . مەن قانائەت خەزىنىسىنى تاپقانلىقىم بىلەن خۇرسەنمەن . شۇڭا بۇ خەزىنىنى تاپقان بولسامىمۇ ، ئۇنى ئېلىشقا ھەپىسلە قىلمىدىم . تىرىكچىلىك ئۈچۈن تەۋەككۈل بازىرىدا قانائەت خەزىنىسىدىن ياخشىراق ۋە راۋاجلىقراق ھېچ نەرسە يوق . شۇڭا مەن بۇ قانائەتتىن ۋاز كەچمەيمەن :

كۆرمىگەي ھېچ مەنپەئەت ھەر كىم قانائەت قىلمىسا ،
تاپمىغاي دۇنيا ۋە دۆلەت كىم قانائەت قىلمىسا .

ئەگەر پادىشاھ جانابلىرى ئىلتىپات نۇرىنى چاچسا ، مۇلازىملارنى بۇيرۇغاي ، ئۇلار ئۇ يەرنى كولاپ ، چىققان بايلىقنى خەزىنىگە ئاپارغاي ، ئۆزىگە لايىق ۋە لازىملىق ئورۇنغا سەرپ قىلغايلا .

دابىشلىم بۇ سۆزنى ئاڭلاپ كېچىسى كۆرگەن چۈشىنى ئۇ دەرۋىشكە بايان قىپتۇ . دەرۋىش ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ ئەرزىمەس نەرسىلەرنىڭ پادىشاھنىڭ ئالىي ھىممىتى ئالدىدا ھېچقانچە قەدرى ـ قىممىتى يوق بولسىمۇ ، ئۆزلىرىگە تۇتتۇم . بۇ غايىبتىن ھاۋالە بولغان خەزىنە بولغاچقا قوبۇل قىلىپ ئالماقلىرى لازىم . غايىبتىن كەلگەن نەرسىنى ئەيىب كۆرمىگەيلا .

راي مۇلازىملارنى خەزىنىنى كولاشقا بۇيرۇپتۇ . بىر توپ ئادەم كېلىپ بىردەم كولاپ ، كۆمۈلگەن خەزىنىنى تېپىپ ، ئۇ نەرسىلەرنى پادىشاھنىڭ نەزىرىدىن ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن كەلتۈرۈشۈپتۇ . پادىشاھ قارىسا ، ناھايىتى نۇرغۇن شاھانە ئالتۇن ، گۆھەر ئۈزۈكلەر-

دىن تاشقىرى، سىرتى ئالتۇن ۋە گۆھەرلەر بىلەن بېزەلگەن، ياقۇت ۋە تىللا توشقۇزۇلغان ساندۇقلار بار ئىكەن. پادىشاھ ساندۇقنى ئاچقۇزۇپ كۆرۈپتۇ. ساندۇقلار ئارىسىدا يەنە رۇم قۇلۇپى بىلەن قۇلۇپلانغان بىر ساندۇقمۇ بار ئىكەن. ئۇ پولات قۇلۇپ شۇ دەرىجىدە مۇستەھكەم ئىكەنكى، ھېچبىر ئاچقۇچ تېخى ئۇنىڭ گىرەلىرىنى ئاچالمىغان ۋە قىيىن مۇشكۇلاتلارنى ھەل قىلغۇچى تېخى بۇنىڭ بەندلىرىنى ئاجرىتالمىغانىكەن. قانچە ئاختۇرۇپمۇ ئاچقۇچتىن خەۋەر، ئېچىلىشتىن ئەسەر تاپالماپتۇ. راي ئۇ ساندۇقنى ئېچىشقا بەكمۇ قىزىقىپ قالغانىكەن، شۇڭا ئۇ: «بۇ ساندۇقتا نېمە باركىن؟ ھەر قاچان ئەڭ قىممەت باھا گۆھەرلەر مۇشۇ ساندۇققا قاچىلانغان بولۇشى مۇمكىن. ئۇنداق بولمىسا، بۇنداق ئېھتىيات قىلىشنىڭ سەۋەبى نېمە؟» دەپ مۇلاھىزە قىپتۇ - دە، ساندۇقنى ئېچىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. بىلىكى كۈچلۈك تۆمۈرچىلەر ئۆز ھۈنەرلىرىنى كۆرسىتىپ ساندۇقنىڭ ئاغزىنى بۇزۇپ ئېچىپتۇ. قارىسا، ساندۇقنىڭ ئىچىدىن خۇددى ئاسماندىكى يۇلتۇزلاردەك جاۋاھىرلاردىن كۆز قويۇلغان بىر تىللا ساندۇقچە چىقىپتۇ. ئۇ ساندۇقچىنىڭ ئىچىدىن يەنە ناھايىتى چىرايلىق بىر قۇتا چىقىپتۇ. شاھ ئۇ قۇتىنىڭ ئاغزىنى مۇبارەك قولى بىلەن ئېچىپتۇ. قۇتىنىڭ ئىچىدە ناھايىتى نېپىز بىر پارچە ئاق قەغەزگە سۇريانى① يېزىقى بىلەن خەت يېزىلغانىكەن.

— بۇ نېمە دېگەن خەتتۇر؟ — دەپ تەئەججۈپلىنىپتۇ دابىشلىم شاھ.

ئۆپچۆرىدە تۇرغانلاردىن بىرى: «بۇ خەزىنە ئىگىسىنىڭ ئىسمى بولۇشى مۇمكىن» دەپتۇ. بىرى ئۇنداق، بىرى بۇنداق دەپ، دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ ئىچىدە گەپ كۆپىيىپتۇ، لېكىن ھېچقايسىسى بىر قارارغا كېلىشەلمەپتۇ.

— بۇ خەتنى ئوقۇمىغۇچە بۇ شۈبھە كۆتۈرۈلمەيدۇ، — دابىشلىم شاھ شۇنداق دەپ، خەتنى ئوقۇيالايدىغان ئادەملەرنى ئىز-

---

① سۇريانى يېزىقى — كونا سۇرىيە يېزىقى.

دەشكە بۇيرۇق بېرىپتۇ . تۇرغانلاردىن ھېچكىم بۇ خەتنى ئوقۇيال-
مىغاچقا ، ئۇلار تەرەپ - تەرەپكە چېپىشىپ ، سۇريانى يېزىقىنى
ئوقۇيالايدىغان كىشىنى ئىزدەپ يۈرۈپ ئاخىر بىر ھەكىمنى تېپىپ
كەلتۈرۈشۈپتۇ .
بۇ ھەكىم سۇريانى يېزىقىنى ھەم ئوقۇيالايدىكەن ، ھەم يازالاي-
دىكەن . ئۇنىڭدىن باشقا ، ئاجايىپ - غارايىپ ئىلىملەرگىمۇ ماھا-
رىتى بار ئىكەن . ھەكىم پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كېلىپ ، تەزىم
بىلەن ھۆرمەت بىلدۈرۈپ بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇپتۇ .
— ھەكىم جانابلىرىنى ئاۋارە قىلىشىمنىڭ سەۋەبى شۇكى ،
بۇ مەكتۇپنىڭ سۆزلىرىنى بايان قىلىپ ھەقىقىي ھالنى ئۆز ئەينى
بىلەن چۈشەندۈرۈپ بەرسىڭىز ،— دەپتۇ دابىشلىم شاھ .
ھەكىم ئۇ خەتنى قولىغا ئېلىپ ، سۆزلىرىنى ھەرپمۇ ھەرپ
نەزىرىدىن ئۆتكۈزۈپ ، كۆپ ئويلاپ ۋە تەپەككۇر قىلىپ : «بۇ خەت
كۆپ پايدا ۋە مەنپەئەت بېرىدىغان ھەقىقەتنىڭ خەزىنەنامىسى ئى-
كەن» دەپ ، مەزمۇنىنى ئوقۇپ بېرىپتۇ : «مەنكى ھۇشەڭ پادىشا-
ھىدۇرمەنكى ، بۇ خەزىنىنى دابىشلىم پادىشاھ ئۈچۈن ئامانەت قوي-
غاندۇرمەن . ئاللاتائالانىڭ ئىلھامى بىلەن بۇ خەزىنە ئۇنىڭغا نېسىپ
بولغاي . يەنە بۇ ۋەسىيەتنامىنى دۇررى گۆھەرلەرنىڭ ئارىسىغا
قويۇپ قويدۇم . خەزىنىنى قولىغا ئالغان چاغدا بۇ ۋەسىيەتلەرنى
مۇتالىئە قىلىپ پىكىر يۈرگۈزگەيكى ، زەر ۋە گۆھەرلەرگە ھېرىس
بولماق ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس ، چۈنكى بايلىق دېگەن ئامانەت
نەرسىدۇر . ھەر كۈنى بىراۋنىڭ قولىغا ئۆتەر ۋە ھېچكىمگە ۋاپا
قىلماس .

قىلما ئارزۇ ئۇشبۇ دۇنيا سۆھبىتىنى زادىلا ،
ھېچ كىشىگە ھېچقاچان ئۇ ئەيلىمەس ئەسلا ۋاپا .
ئالدىنىپ بۇ كور ياڭاق دەۋرانىغا بولما كۆڭلى توق ،
شاكىلى ئىچىدە ئۇنىڭ زەررە ۋاپانىڭ مېغىزى يوق .

پادىشاھلارنىڭ ئۆز ئىشلىرىغا دەستۇر قىلىشى ئۈچۈن بۇنىڭدىن ياخشىراق ۋەسىيەتنامە يوقتۇر. بەس، ھوشيار پادىشاھلار بۇ ۋەسىيەتلەرگە قاراپ ئىش قىلغاي. ئەگەر بىرەر پادىشاھ بۇ بايان قىلىنغان ئون تۆت قائىدىنى نەزىرىگە ئىلمايدىغان بولسا، ئۇنىڭ دۆلىتىنىڭ پات ئارىدا زاۋال تېپىشى ۋە سەلتەنىتىنىڭ ئاساسىنىڭ مۇستەھكەم بولماسلىقى مۇقەررەردۇر.

بىرىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ئەگەر پادىشاھ ئۆز مۇلازىملىرىدىن بىرەرىنى ئۆزىگە يېقىن تۇتۇپ، بېشىنى ئۈستۈن قىلغان بولسا، باشقىلارنىڭ ئۇنىڭ توغرىسىدا قىلغان سۆزلىرىنى قوبۇل قىلمىغاي. چۈنكى ھەر كىم پادىشاھقا يېقىن بولسا، باشقىلار ئۇنىڭغا ھەسەت قىلىشىدۇ. پادىشاھنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئىشەنچىنىڭ مۇستەھكەم ئىكەنلىكىنى كۆرسە، ھىيلە بىلەن ئۇلارنىڭ دۆلىتىنى ۋەيران قىلىش ئۈچۈن، كۆيۈنگەن قىياپەتتە تۇرۇپ غەرەزلىك سۆزلەرنى ئېيتىشىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشتىكى مەقسىتى پادىشاھنىڭ ئۇنىڭغا بولغان دوستلۇقىنى ئۆزگەرتىپ، ئۆز مەقسىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت.

ئىككىنچى ۋەسىيەت شۇكى، راستچىل بولغاي، گەپ توشۇغۇچىلارنى مەجلىسكە يېقىن يولاتمىغاي. چۈنكى ئۇلار پىتنىخور، جېدەل - ماجىرا چىقارغۇچىدۇر. ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى ياماندۇر. شۇڭا بۇ سۈپەتلىك كىشىنى كۆرسە، ئۇلار پىتنە چىقىرىپ ئالەمنى دۇتقا تولدۇرۇشتىن بۇرۇنراق شەمشەر سۈيى بىلەن پىتنە ئوتىنى ئۆچۈرگەي.

ئەل - خالايىقنى ئەگەر كۆيدۈرسە ئوت،
يوق ئۆچۈرمەكتىن بۆلەك چارە ئاڭا.

ئۈچىنچى ۋەسىيەت شۇكى، دۆلەت ئەركانلىرى ۋە ئەمىرلىرىگە مۇۋاپىق، ياخشى مۇئامىلە قىلىپ، بىردىل، بىر نىيەتلىك سادىق دوستلارنىڭ ئىتتىپاقى ۋە ياردىمى بىلەن ئىش پۈتتۈرگەي،

چۈنكى ئىتتىپاق بولسا، پۈتۈن جاھاننى ئالغىلى بولۇر.
تۆتىنچى ۋەسىيەت شۇكى، دۈشمەنلەرنىڭ يۇمشاق ۋە شېرىن سۆزلىرىگە مەغرۇر بولمىغاي. دۈشمەن ھەرقانچە خۇرسەن قىلسىمۇ ۋە كۆڭۈل ئىزىزدىسىمۇ، ئېھتىيات يۈزىسىدىن ئۇنىڭغا ئىشەنمىگەي.

قاچقىن، دۈشمەن مېھرىنى قىلسا يېقىن،
خۇددى ئوتتىن قاچقاندەك قۇرۇق ئوتۇن.

بەشىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ھەرقاچان مۇراد - مەقسەت گۆھىرى قولغا كىرسە، ئۇنى ياخشى ئاسرىغاي، ئۇنى غەپلەت بىلەن زايە قىلىۋەتمىگەي. بولمىسا، ئىككىنچى مەرتەم قولغا كەلتۈرگىلى بولماس. ھەرقانچە پۇشايمان قىلسىمۇ پايدا بەرمەس ۋە ئېتىلغان ئوق قايتماس.
ئالتىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ھېچقانداق ئىشقا يەڭگىللىك ۋە ئالدىراڭغۇلۇق قىلمىغاي، بەلكى ئويلىنىپ، ئالدىرىماي ئىش قىلغاي. چۈنكى، ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ھېچ پايدىسى يوق، زىيىنى كۆپتۇر.
يەتتىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ھەرقانداق ئىشتا تەدبىر تىزگىنىنى قولدىن بەرمىگەي. ئەگەر دۈشمەنلىرى ئىتتىپاق تۈزۈپ قەست قىلسا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرى بىلەن دوستلىشىپ شۇنىڭ سەۋەبىدىن باشقىلاردىن قۇتۇلماق مۇمكىن بولسا، ئۇنىڭ بىلەن دوست بولۇشقا قەدەم قويغاي، چۈنكى ئۇرۇش پىرىپتىگەرلىكتۇر.

رەقىبىنىڭ مىكرۇ دامىدىن خالاس بول ئىشلىتىپ ھىيلە،
تۆمۈرنىڭ بەنتىنى ئاچقاي تۆمۈر ئەسۋاب بىلەن ھەر كىم.

سەككىزىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ئاداۋەتخورلاردىن ھەزەر ئەيلىگەي، ئۇلارنىڭ تىلىنىڭ يۇمشاقلىقىغا ئالدانمىغاي، چۈنكى ئۇ-

لار قەلب سەھنىسىگە ئاداۋەت دەرىخىنى تىككەندۇر ، ئۇنىڭ مېۋى-
سى زەرەر ۋە ئازاردىن بۆلەك ھېچ نەرسە بولماس .

گەر ئاداۋەت ھەر كىشىنىڭ كۆڭلىدە ئالسا ئورۇن ،
پەيتى كەلسە تىل بىلەن قەست قىلغۇسىدۇر يوشۇرۇن .
گەرچە كۆرمەككە ساڭا ئۇ سۆزلىسىمۇ ياخشى سۆز ،
كۆڭلىدە لېكىن ھەمىشە تىككۇسى جانىڭغا كۆز .

توققۇزىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، ئەپۇ قىلىش پەزىلىتىنى ئادەت
قىلغاي ، مۇلازىملارنىڭ ئاز - تولا گۇناھى ئۈچۈن غەزەپ قىلمى-
غاي . چۈنكى ، چوڭلار ھەمىشە كىچىكلەرنىڭ ئەھۋال سەھىپىلىرى-
دىكى خاتانىڭ خېتىنى ئەپۇنىڭ سۈيى بىلەن يۇيار ۋە شەپقەت قولى
بىلەن مەرھەمەت ئىپتىكىدە ئۇلارنىڭ بىئەدەپلىكلىرىنى ياپار .

بولدى ئادەم دەۋرىدىن شۇ كەمگىچە بىر رەسىم بۇ ،
گەر كىچىكلەردىن گۇناھ يۈز بەرسە چوڭلاردىن ئەپۇ .

ئونىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، ئۆزىگە يامانلىق كەلمىسۇن دېسە ،
ھېچ كىشىگە يامانلىق كۆزلىمىگەي ، بەلكى ياخشىلىق يامغۇرىنى
پۈتۈن ئالەم ئەھلىگە ياغدۇرغاي . چۈنكى ، ياخشىلىق بىغىدا مۇراد
دەرىخى مېۋە بېرەر ۋە ھەر كىم ياخشىلىق قىلسا ئۆزىگە قىلۇر .

سەن كۆرۈرسەن ياخشىلىق ، گەر ياخشىلىق قىلساڭ ھۈنەر ،
گەر يامانلىق ئەيلىسەڭ كۆرگۈڭ يامانلىقتىن بەتتەر .
بىخەۋەرسەن ياخشى ئىش بىرلە يامان ئىشتىن بۇگۈن ،
تاڭلا تاپقايسەن جىمى ياخشى يامانلىقتىن خەۋەر .

ئون بىرىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، ھەر ئىش ئۆز ھالىغا مۇنا-
سىپ بولمىسا ، ئۇنى قىلمىغاي ، ھەر كىشى نامۇناسىپ ئىشقا قەدەم

قويۇپ ئۆز ئىشىنى تاشلىسا ، ئۇ قولغا كەلمەس ، بەلكى قولدىن كېتەر .

ئۆگىنەي دەپ قاغا ماڭماقلىقتا كەكلىك ئىشىنى ،
هەم بىلەلمەي ئۇنى ، ئۇنتۇدى ئۆز مېڭىشىنى .

ئون ئىككىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، ياۋاش ۋە ئېغىر - بېسىق بولغاي ، چۈنكى ياۋاشنىڭ كۆڭلى يۇمشاق بولۇر . كۆڭلى يۇمشاق كىشىلەر خۇداغا يېقىن بولۇر .

ياۋاش تىغى قىلىچتىنمۇ تېزرەكتۇر ،
لەشكەردىنمۇ بەلكى يەڭگۈچىراقتۇر .

ئون ئۈچىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، ئىشەنچلىك ۋە ياراملىق مۇلازىملارنى يېنىغا تارتىپ ، خىيانەتكار كىشىلەردىن يىراق بول- غاي . چۈنكى ، مۇلازىملار ئىشەنچ سۈپىتىگە مۇيەسسەر بولغان بولسا ، پادىشاھنىڭ سىر - ئەسرارى ياخشى ساقلانغاي ۋە خالايىق ئۇلاردىن زەرەر كۆرمەس . خۇدا ساقلىسۇن ، ئەگەر ئۇلارنىڭ كۆڭ- لى خىيانەتنىڭ قاراڭغۇلۇقى بىلەن قارا بولغان بولسا ، سۆزلىرى پادىشاھ قېشىدا ئېتىبار تاپسا ، كۆپلىگەن بىگۇناھ كىشىلەر ئۇلار- نىڭ سەۋەبىدىن ئۆلۈمگە دۇچار بولۇر ۋە بۇ ئىشتىن يامان نەتىجە هاسىل بولۇر .

مۇلازىملار بولسا سادىق ۋە پىداكار ،
ۋىلايەتنىڭ بارچە ئىشى روناق تاپار .
ئەگەر ئۇلار قەدەم قويسا خىيانەتكە ،
پادىشاھلار ئۇچرىغۇسى هالاكەتكە .

ئون تۆتىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، دەۋراننىڭ يۆتكەلمەكلىكىدىن

ۋە زاماننىڭ مېھنەتىدىن مالالىلىق غۇبارىنى ھەممەتىننىڭ ئېتىكىگە
يۇققۇزمىغاي . چۈنكى ، زېرەك كىشىلەر ھەمىشە بالا بەندىگە باغلاق-
لىقتۇر . غاپىل ئادەملەر داۋاملىق نازۇ نېمەت ۋە راھەت بىلەن
كۈن ئۆتكۈزەر .

شىر زەنجىردە باغلاقلىقتۇر ، تۈلكە يۈرگەي بوش بىكار ،
ئەيش - ئىشرەت بىرلە سەھرا قوينىدا ئەيلەپ شىكار .
زېرەك ئادەم ئۆز ئۆيىدە غەم بىلەن مەشغۇل لىكىن ،
يۈرەر غاپىل سەيرى ئەيلەپ نەگە بارسا ئىختىيار .

شۇنى بىلمەك كېرەككى ، ھەقتائالانىڭ لۈتفى يار بەرمىسە ،
مۇراد ئوقى سائادەت نىشانىغا تەگمەس . تەقدىر - ئىرادە قولداشمى-
سا ، ھېچقانداق پەزىلەت ۋە ھۈنەر پايدا بەرمەس .

ئەگەر مەدەت بەرمىسە قازايۇ قەدەر ،
بەخت بەرمەس ھېچ كىشىگە ئىلمۇ ھۈنەر .

بۇ زىكىر قىلىنغان ئون تۆت ۋەسىيەتنىڭ ھەر بىرىگە مۇقەر-
رەر قىلىنغان مۆتىۋەر ھېكايىلەر باردۇر . ئەگەر راي ئول ھېكايە-
لەرنى تەپسىلىي رەۋىشتە روشەن بىلەي دېسە ، ئادەم ئەلەيھىسسالام-
نىڭ قەدەمگاھى بولغان سەرانديپ تېغى تامان بارغايكىم ، بۇ گىرە-
لەر ئۇندا يېشىلگۈسىدۇر ۋە تەلەپ گۆلى ئول ئالىي باغدا يۈز
كۆرسەتكۈسىدۇر . ئول مەقسەتنىڭ ھاسىل بولمىقىدا ، مەدەت قىل-
غۇچى ئاللاتائالادۇر . »
ھەكىم خەتنى ئۆز ئەينى بويىچە ئوقۇپ بەرگەندىن كېيىن ،
دابىشلىم ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلىپ ئۇنى ھۆرمەتلەپتۇ ۋە ئۇ خەتنى
تەزىم بىلەن سۆيۈپ تۇرۇپ سەلتەنەت بىلىكىگە باغلىۋېلىپ شۇنداق
دەپتۇ :
— ماڭا چۈشۈمدە بېشارەت بېرىلگەن بۇ خەزىنىلەر قولۇمغا

كەلدى . خۇداغا شۇكۇر ، ئەڭ قىممەت باھا جاۋاھىرلاردىنمۇ قىممەتلىك بولغان ، ھېكمەت ۋە نەسىھەت بىلەن تولغان بۇ سىر خەزىنىسىمۇ قولغا كەلدى . دۇنيا تەئەللۇقاتى مەندە ھەددى - ھېسابسىز كۆپ . ئۇنىڭدىن ئارتۇقچا ھاجىتىممۇ يوق . شۇڭا بۇ تاپقىنىمنى تاپمىغان ئورنىدا كۆرىمەن . ئەمدى بۇ ھەقىقەت خەزىنىسى بولغان نەسىھەتنامە شۇكرانىسى ئۈچۈن بۇ قولۇمغا كەلگەن بارلىق خەزىنىنى ئېھتىياجلىقلارغا سەدىقە قىلىۋېتىمەن ، ئۇنىڭ ساۋابى ھۇشەڭ پادىشاھنىڭ روھىغا تەگسۇن . مەنمۇ ئۇنىڭ ساۋابىنىڭ ئەجرىگە شېرىك بولغايمەن . چۈنكى ، ياخشى ئىشقا دالالەت قىلغۇچى شۇ ياخشى ئىش قىلغۇچى بىلەن تەڭ ساۋابقا ئېرىشىدۇ .

ياخشى ئىش قىل ياكى ياخشى ئىش قىلىشقا قىل خىتاب ،
ياخشى ئىش قىلغان كىشىدەك سەنمۇ تاپقايسەن ساۋاب .

شۇنداق قىلىپ ، پادىشاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن مۇلازىملار ئۇ خەزىنىنى خۇدا يولىدا پېقىر ۋە مىسكىنلەرگە ئۈلەشتۈرۈپ بېرىپتۇ .

خاس بولۇپتۇ كەرەم[1] ئۈچۈن دەرەم[2]،
كەلدى دەرەم قاپىيىسىگە كەرەم .

بۇ ئىشلارنى تۈگەتكەندىن كېيىن ، دابىشلىم شاھ ئوردىسىغا قايتىپ كېلىپ ، سەلتەنەت تەختىنى شاھلىق جامالى بىلەن زىننەتلەپتۇ ۋە شۇ كېچىسى تاڭ ئاتقۇچە سەراندىپ تېغىغا بېرىشنىڭ خىيالى بىلەن كىرپىك قاقماي چىقىپتۇ . «سەراندىپ تېغىغا بارسام ، ئارزۇ قىلغان تىلىكىمنىڭ ۋەسلىگە يەتسەم ۋە مەقسىتىم ھاسىل بولسا ، يەنى بارلىق ۋەسىيەتلەرنىڭ تەپسىلاتىدىن ۋاقىپ

① كەرەم - سېخىيلىق . ② دەرەم - پۇل .

بولسام، ئۇ نەسىھەتلەرنى مەملىكەت ئۆيىگە تۈۋرۈك، پادىشاھلىقىم
ئۈچۈن قىبلىنامە قىلسام ئىدى» دەپ ئويلاپتۇ دابشلىم پادىشاھ.

ئەتىسى نۇرانە ئاپتاپ خۇددى زامانىنىڭ چوڭ ياقۇتىدەك، سە-
رانىدىپ تېغىنىڭ بىر چېتىدىن يۈز كۆرسىتىپتۇ. ئالماس رەڭلىك
ئاسمان لەئلى نۇرلىرىنى پۈتۈن ئالەمگە چېچىپتۇ.

قۇياش جاھان ئۈستىگە بولدى زەرەپشان،
بولغاچ يۇلتۇز گۆھىرىنىڭ نۇرى پىنھان.

دابشلىم چارە - تەدبىرلىك ۋە مەسلىھەت بېرەلەيدىغان ئە-
مىر، ۋەزىرلىرىدىن ئون كىشىنى قېشىغا چاقىرتىپ، ئۇلارغا
شاھانە ئىلتىپات كۆرسىتىپ، شاھانە لىباسلار بىلەن تارتۇقلىغاز-
دىن كېيىن ئۆز ھالىنى ۋە كېچىدە ئويلىغانلىرىنى بايان قىپتۇ.

— سەرانىدىپ تېغىغا سەپەر قىلىشىنىڭ ھەۋىسى كۆڭلۈمنى
بىقارار، ئارزۇ خاتىرەمنى بىئىختىيار قىلدى. سىلەر بۇ ئىشتا
قانداق ياخشى مەسلىھەتلەرنى بېرىسىلەر؟ مېنىڭ بېرىشىمنى قاز-
داق ئويلايسىلەر؟ مەن ئۇزۇندىن بېرى ھەرقانداق مۇشكۇل چى-
گىچلەرنى سىلەرنىڭ تەدبىر قولۇڭلار بىلەن يەشكەنىدىم. سىلەر-
نىڭ رايىڭلارغا بېرىپ قىلغان ئىشلىرىمدىن ياخشى نەتىجىلەر چىق-
قانىدى. بۈگۈن قانداق مەسلىھەت بېرىشنى خالىساڭلار سۆز-
لەڭلار. مەنمۇ باشقا تەرەپلىرىنى مۇلاھىزە قىلىپ باقاي. شۇنداق
قىلىپ ھەممەيلەن بىرلىكتە بىر تەدبىر ئۈستىدە قارار چىقىرايلى!

— پادىشاھىم! — دېيىشىپتۇ ئۇلار، — بۇ سۆزگە دەرھال
جاۋاب بېرىش ياخشى ئەمەس. پادىشاھ توغرىسىدا چوڭقۇر ئويلانماي
سۆزلەش خىجالەتتىن باشقا نەتىجە بەرمەيدۇ. ئويلىماي قىلغان سۆز
قاتلانمىغان بۆزگە ئوخشايدۇ. شۇڭا بۇ خۇسۇستا كۆپرەك ئويلاپ
بىر نىمە دېگىنىمىز تۈزۈك. بۈگۈن كېچىچە ياخشى ئويلاپ باقاي-
لى. ئويلىغانلىرىمىزنى ئىمتىھان بوتىسىدا[1] ئېرىتىپ سىناپ باقاي-

① بوتا — زەرگەرنىڭ ئالتۇن ئېرىتىدىغان قاچىسى.

لى . تەسەۋۋۇرلىرىمىزدىن قايسىسى مۇۋاپىق كۆرۈنسە ، ئەتە ھۇ۔ زۇرلىرىغا سۇنايلى .

دابىشلىم ئۇلارنىڭ سۆزىنى ماقۇل كۆرۈپتۇ . ئەتىسى بامدات ۋاقتىدا ئەمىر - ۋەزىرلەرنىڭ ھەممىسى پادىشاھنىڭ قېشىغا يىغى۔ لىشىپ ، ھەر قايسىسى ئۆز ئورۇنلىرىدا ئولتۇرۇپ ، ئەقىل قۇلى۔ قىنى پادىشاھ تەرەپكە سېلىشىپتۇ . سۆزلەشكە رۇخسەت ئالغاندىن كېيىن ، باش ۋەزىر ئەدەپ تىزى بىلەن يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ، دۇئا ۋە سانا ۋەزىپىلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپ سۆز باشلاپتۇ :

ئەي ، جاھانگىر پادىشاھىم ، ھەق ئەزەلنىڭ ھۆكمىدىن ،
سىزگە بولغاندۇر مۇقەررەر بۇ جاھاننىڭ شاھلىقى .

قۇللىرىنىڭ خاتىرىسىگە شۇ نەرسە كەلدىكى ، بۇ سەپەردە ئازراق پايدا بار ، ئەمما ناھايىتى كۆپ مۇشەققەت تارتىپ راھەت - پاراغەتتىن پۈتۈنلەي قول يۇيماق لازىم بولىدۇ . پادىشا۔ ھىمنىڭ ئاپتاپتەك روشەن ئەقلىدىن مەخپىي ئەمەسكى ، سەپەر دوزاختىن نەمۇنەدۇر . ئۆز ۋەتىنىدىن ئايرىلىش بالالارنىڭ ئەڭ چوڭىدۇر . ئادەمنىڭ كۆز قارىچۇقى ھېچ ۋاقىت ئۆز ئۆيىدىن تاشقىرىغا چىقمىغانلىقى ئۈچۈن ، باش ئۈستىدە ئورۇن ئالغان . ئادەمنىڭ كۆز ياشلىرى ئۆز ئورنىدا تۇرماي ئېقىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن ئاياغ ئاستىغا چۈشۈپ پايمال بولىدۇ .

سەپەر يولىدا باردۇر كۆپ مۇشەققەت ،
ۋەتەن ئىچرە لېكىن ئەيشۇ پاراغەت .

ھوشيار كىشى راھەتنى قويۇپ مۇشەققەتنى كۆزلىمەسلىكى ۋە نېسى نەرسىنى دەپ نەختنى قولدىن بەرمەسلىكى كېرەك . خۇددى ھېلىقى كەپتەردەك ، ئۆز يۇرتىنىڭ ئىززىتىدىن سەپەرنىڭ غۇربى۔ تىنى ئەلا بىلمەسلىك كېرەك . ئۇ نۇرغۇن جاپا - مۇشەققەتكە دۇچ

كەلگەنىكەن .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— ئاڭلىشىمچە ، ئىككى كەپتەر بىر - بىرىگە ھەمسۆھبەت ۋە سىرداش ئىكەن ، — دەپ سۆزلەشكە باشلاپتۇ باش ۋەزىر .

ئىككى كەپتەرنىڭ ھېكايىسى

ئىككى كەپتەر بىر - بىرىگە ھەمسۆھبەت ۋە سىرداش بولۇپ بىر ئۇۋىدا ھايات كەچۈرىدىكەن . ئۇلارنىڭ يا ئەغيار[①] غۇبارىدىن كۆڭۈللىرى كىرلەشمىگەن ، يا زامان مېھنىتىدىن كۆڭۈللىرى رەنجىمىگەن بولۇپ ، ئازغىنا سۇ ۋە دانغا قانائەت قىلىپ ، خۇددى دەرۋىشلەردەك تەۋەككۇلنى ئىبادەت قىلىپ ئۆتۈشىدىكەن . ئۇلار- نىڭ بىرىنىڭ ئىسمى بازەندە ، بىرىنىڭ ئىسمى ناۋازەندە ئىكەن . ئۇلار ئىككىلىسى تا سۇبھىدىن شامغىچە بىرلىكتە نەغمە - ناۋا قىلىشىپ ، ئەتىگەندىن - كەچكىچە ئۇنلىشىپ - سايرىشىپ كۈن ئۆتكۈزىدىكەن .

بىللەلىكتە ماكان تۇتقان جامالنى ئەيلەپ ياد ،
يار ئىشقىدا بۇ جاھاننىڭ غېمىدىن بولۇپ ئازاد .

كېيىن ئىككى يۈزلىمە ھاياتنىڭ بۇ ئىككى غەمگۇزار دوستى- نىڭ يېقىنلىقىغا رەشكى كەلگەنمۇ ياكى ئۇ ئىككىسىنىڭ ئازادە يۈرگىنىگە زاماننىڭ كۆزى تەگكەنمۇ ، ئىشقىلىپ ، بىر كۈنى بازەن- دە سەپەرگە چىقىشنى ئارزۇ قىلىپ قاپتۇ .

پەلەك خالىي ئەمەس بۇ كەسپى كاردىن ،
جۇدا ئەيلەر ھەمىشە يارنى ياردىن .

---

① ئەغيار — ناتونۇش ، دۈشمەن .

شۇنىڭ بىلەن بازەندە دوستىغا شۇنداق دەپتۇ :

بىز ھەمىشە بۇ يەردە تۇرىۋېرىمىزمۇ؟ ھەمىشە بىر ئۇۋىدىلا ھايات كەچۈرىمىزمۇ؟ مەن ئىككى ـ ئۈچ كۈن باشقا جايلارنى سەيلە قىلىپ ئاجايىپ نەرسىلەرنى كۆرۈپ، ئىبرەت ئېلىپ، تەجرىبىلەرنى قولغا كەلتۈرۈشنى ئارزۇ قىلىۋاتىمەن. بۈزرۈكلەر «سەپەر دېمەك زەپەر دېمەك» دەپ ئېيتىشقان. ئەگەر شەمشەر غىلاپتىن چىقمايدىغان بولسا، مەردلەر مەرىكىسىدە يۈزى قىزارمايدۇ. ئەگەر قەلەم سەيرى يولىدا بېشى بىلەن يۈرمەيدىغان بولسا، گۈزەل ئىبارىلەرنىڭ نەقىشلىرى مەۋجۇدىيەت بەتلىرىگە يېزىلمىغان بولاتتى. ئاسمان ھەمىشە سەپەردە يۈرگەنلىكى ئۈچۈن ھەممىدىن ئېگىز تۇرىدۇ. يەر ماكانى ھەمىشە بىر ئورنىدا تۇرغانلىقى ئۈچۈن خالايىقلار پۇتى بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا دەسسەيدۇ ئەمەسمۇ؟

قارىغىن ئىبرەت ئېلىپ، ئاسمان بىلەن يەر ھالىغا،
بولدى ئۇ يۈرمەك بىلەن ئېگىز، بۇ تۇرماق بىرلە پەس.
گەر كىشى قىلسا سەپەر تاپقۇسىدۇر تۈرلۈك بىلىم،
ھەم قىلۇر ئىززەت تېپىپ مالۇ ھۈنەرنى زىرۇدەست.
يۈرسە ئىدى ھەر تامان، بىر يەردە تۇرماستىن دەرەخ،
تاپماس ئىدى ھەرىدىن ئازار ۋە پالتىدىن شىكەست.

—ھەي جېنىم دوستۇم! — دەپتۇ ناۋازەندە، — سەن تېخى سەپەر مۇشەققىتىنى تارتىپ باقمىغان، غۇربەتچىلىكنىڭ جاپاسى بەختىڭنى خار قىلمىغان. تېخى سېنىڭ جان قۇلىقىڭغا «غېرىب بولماق — رەنج ـ مۇشەققەتكە قالماقتۇر» دېگەن ھېكمەتلىك سۆز كىرمىگەن ۋە «يار ۋە دىياردىن ئايرىلماق — ئۆزىنى ئوققا سالماقتۇر» دېگەن سوغۇق شامال كۆڭلۈڭ گۈلشىنىنى پەرىشان قىلمىغان. بىلسەڭ ئىدى كاشكى، سەپەر دېگەن پىراقتىن باشقا مېۋە بەرمەيدىغان دەرەخ، غۇربەتچىلىك دېگەن كۆز يېشىدىن باشقا يامغۇر ياغدۇرمايدىغان بۇلۇتتۇر.

نامازشام ئارا غېرىب بىچارە ،
يول ئۈزرە دىلى غەم بىلەن پارە .

— گەرچە غۇربەتچىلىك جانغا جاپا بولسىمۇ ،— دەپتۇ بازەندە ئۇنىڭغا جاۋابەن ،— شەھەرلەرنى كۆرۈش ۋە ئاجايىپلارنى زىيارەت قىلىش كۆڭۈلنى ئاچىدۇغۇ ؟ كىشىنىڭ سەپەرنى كۆڭلى تارتقان ۋاقىتىدا ، ئۇنىڭ مۇشەققەتلىرى قىلچە بىلىنمەيدۇ . پۈتۈن ئەس - يادى يوللاردىكى ئاجايىپ - غارايىپلار بىلەن بولسا ، يولنىڭ كۆل-پىتى كۆزگە كۆرۈنمەيدۇ .

غۇربەتتە جاپا تىكىنى بولسا نى غەم ،
مەقسەت گۇلى شۇ تىكەندىن ئۈنەر ھەردەم .

— ھەي ئوبدان دوستۇم ،— دەپتۇ ناۋازەندە ،— پۈتۈن جاھان-نىڭ سەيلىسى ۋە باغى ئېرەمنىڭ تاماشاسىمۇ سىرداش دوستلار بىلەن قىزىيدۇ . كىشى دوستلار دىدارىنىڭ سائادىتىدىن مەھرۇم بولغان ۋاقىتىدا ، ئۇنىڭ دەردى ئاشۇ سەيلە - تاماشا بىلەن قانچىلىك دەرمان تاپالىسۇن ؟ ئاشۇ تاماشا ئۇنىڭ رەنجىگە قانچىلىك شىپا بېرەلىسۇن ؟ يارۇ بۇرادەرلەر پىراقىنىڭ دەردى ۋە قەدىناسلار ھىج-رانىنىڭ رەنجى ھەممە دەردلەرنىڭ ئېغىرراقى ھەمدە ھەممە رەنج - ئەلەمنىڭ قاتتىقراقى ئىكەنلىكىنى مەن ياخشى بىلىمەن .

جەھەننەمدىن نىشاندۇر دوستلار ۋەسلىدىن ئايرىلماق ،
غەلەت ئېيتتىم جەھەننەم بىر نىشاندۇر ئۇ جۇدالىقتىن .

ھېلىمۇ خۇداغا شۈكۈر ، بىزدە نېمىلا بولسىمۇ بىر ماكان بار . ئوزۇق - تۈلۈك تېپىلىپ تۇرىدۇ . ھەۋەس ياقىسىنى ھاۋا قولىغا تۇتقۇزماي ، پاراغەت پۇتىنى راھەت ئېتىكىگە يۆگەپ ياتساڭچۇ !

كۆتۈرمە خەلق ئاراسىدىن بېشىڭنى ، ياخشى دىققەت قىل ،
بەسى ، تەپرىقە تاشىن ئىلكىگە ئالدى ئەنە دەۋران .

— ھەي تىرىكچىلىكىمنىڭ ئۈلپىتى دوستۇم ،— دەپتۇ بازىد-
دە ،— ئەمدى ھىجران - پىراق دېگەن گەپلەرنى تولا دەۋرىمىگ-
نە ، ئالەمدە دوست دېگەن تولا ، ھەر كىم بىر دوستىدىن ئايرىلسا
غەم قىلماي ، يەنە بىرى بىلەن دوست بولغۇلۇق . ئەگەر بۇ يەردە
سېنىڭ ۋەسلىڭدىن مەھرۇم قالسام ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە باشقا
يەردە يەنە بىر دوست تېپىۋالىمەن .

تۇرمىغىن بىر يەردە دائىم ، تۇتمىغىن بىر يەردە يار ،
كەڭرىدۇر ئالەم يۈزى ھەم ھەر تەرەپتە خەلق بار .

دېگەن سۆزنى ئاڭلىمىغانمۇسەن ؟ بۇنىڭدىن كېيىن سەپەر مۇشەققەد-
تى دەپتىرىنى ئوقۇماسلىقىڭنى تىلەيمەن . چۈنكى ، ھەرقانداق تە-
بىئىتى خام كىشى ئۈمىد پۈتى بىلەن مۇراد مەيدانىدا يۈگۈرەيدىغان
بولسا ، سەپەر جاپاسىنىڭ ئوتى ئۇ كىشىنى تاۋلايدۇ . شۇڭا ، تاۋلىد-
ناي دېگەن كىشى كۆپ سەپەر قىلسا بولىدۇ .
— ھەي ئەزىز دوستۇم ! ھازىر ، كونا دوستنىڭ سۆھبىتىدىن
ئۈزۈلۈش ھەۋىسى بېشىڭغا چۈشۈپتۇ . يېڭى دوست تېپىش پىكرى
كۆڭلۈڭگە كىرىۋاپتۇ . ھەكىمنىڭ :

بىرنى تاشلاپ يەنە بىرنى تۇتمىغىن ،
يېڭىنى دەپ كونىنى ئۇنتۇمىغىن .

دېگەن سۆزىگە تاجاۋۇز قىلىدىغان بولدۇڭ ، مېنىڭ سۆزلىرىم ساڭا
قىلچىلىكمۇ تەسىر قىلمايۋاتىدۇ . ئەمما بىلگىنكى :

مەقسىتىنىڭ تەتۈرىسى بولغۇسىدۇر ئۇ كىشى ،
ئاڭلىمىسا ئۇ مۇۋاپىق دوستلىرىنىڭ سۆزىنى .

دەپ سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ ناۋازەندە .

شۇنىڭ بىلەن گەپ ئۈزۈلۈپ ئۇلار بىر - بىرى بىلەن ۋىدالىشىپتۇ . بازەندە دوستىنىڭ سۆھبىتىدىن كۆڭۈل ئۈزۈپ ، هاۋاغا پەرۋاز قىپتۇ . ئۇ قەپەستىن ئازاد بولغان قۇشتەك پۈتۈن رىغبىتى بىلەن كۆكنىڭ قەرىدە پەرۋاز قىلىپ ، ئېگىز تاغلار ۋە جەننەتتىن گۈزەل باغلارنى تاماشا قىلىپ ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ ئالدىغا بىر تاغ ئۇچراپتۇ . بۇ تاغ ئېگىزلىكىنى پەلەك بىلەن تەڭلەشتۇرۇپ لاپ ئۇرىدىكەن ، چوڭلۇقتا پۈتۈن يەرنى ئۆزىنىڭ ئالدىدىكى بىر پارچە تۇپراق سانايدىكەن . بۇ تاغنىڭ ئېتىكىدە بىر ئورمانلىق بار بولۇپ ، سىياقى ئاسمان گۈلزارىدىنمۇ گۈزەل ، شامىلى خوتەن ئىپارىدىنمۇ خۇش پۇراقراق بولغان ، كۆڭۈلنى ئاچقۇچى بىر ئورمانلىق ئىكەن .

ئېچىلغان ئۇنىڭ مىڭ خىل گۈللىرى ،
سۇلار ئۇيقۇدا كوكاتلار ئويغاق .
گۈللىرى ئۇنىڭ گۈزەل رەڭمۇ رەڭ ،
خۇش پۇراقلارغا تولغان ھەممە ياق .

بۇ ياخشى مەنزىل بازەندەنىڭ كۆڭلىگە يېقىپ قېلىپ ، ئۇ يەرگە چۈشۈپ ئۆتمەكچى بوپتۇ - دە ، شۇ جايغا چۈشۈپ بىر پەس ئارام ئاپتۇ . تېخى سەپەر هاردۇقى چىقىپ يول ئازابى كۆتۈرۈلمەستىلا ، بىردىنلا بوران سۈپۈرگىسى بۇلۇت سايىۋىنىنى هاۋا سەھنىسىگە يېيىپتۇ ۋە يامغۇر غوۋغاسى ، چاقماق شولىسى قىيامەت ئالامىتىدىن نىشان بېرىپ ، جاهاننى قارايتىپتۇ . بىر تەرەپتىن ئوتى لالىلەر كۆكسىگە داغ سالسا ، يەنە بىر تەرەپتىن چاقماق مۆلدۈر ئوقلىرى نەرگىسلەرنىڭ كۆزىگە قادىلىپتۇ .

چاقماق تىغى بىلەن تاغ كۆكسى بولدى پارە - پارە ،
گۈلدۈرماما غوۋغاسىدا تىترەيتتى يەر هەر بارە .

بۇ ھالدا بازەندە يېغىن ئوقلىرىدىن پاناھ بولالىغۇدەك بىرەر جاي تاپالماپتۇ . ھاۋانىڭ سوغۇقلۇقىدىن ئۆزىنى دالدىغا ئالغۇدەك ماغدۇرى قالماپتۇ . شۇنداق بولسىمۇ ئۇ شاخلارنىڭ تۈۋىگە يوشۇرۇنۇپ ، يوپۇرماقلارنىڭ دالدىسىغا بىر پەس مۆكۈپ تۇرۇپ بېقىپتۇ . لېكىن يامغۇر ۋە مۆلدۈر بارغانسېرى كۈچىيىپ ، چاقماق ۋە گۈلدۈرمامىنىڭ شىددىتى بارغانسېرى ئەۋجىگە كۆتۈرۈلۈپتۇ .

قاراڭغۇ كېچە ھەم ئىتتىك يېغىن ، گۈلدۈرلىگەن غوۋغا ،
پاراغەت ئۇيقۇدا يار ، ئەيلىمەس ھالىمغا ھېچ پەرۋا .

شۇنداق قىلىپ ، بازەندە مىڭ بىر غەم - غۇسسە بىلەن ئاران تاڭ ئاتقۇزۇپتۇ ۋە تۇيۇقسىز كەلگەن بۇ بالاغا سەۋر قىپتۇ . شۇ چاغدا ئاندىن ئۆزىنىڭ ماكانىنى ، ياخشى دوستىنى ياد ئېتىپ ، يۈز ھەسرەت ۋە دەرد بىلەن كۆڭلى پارە - پارە بولۇپ ، يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن ئاھ تارتىپتۇ . شۇ چاغدا سۈزۈك سۇبھى مەشرىق تامان كۆتۈرۈلۈپ ، قاراڭغۇلۇق خېتى ھايات سەھىپىسىدىن يۇيۇلۇپتۇ . ئالەمنى قىزدۇرغۇچى ئاپتاپ نۇرى بىلەن زېمىن ۋە زامان روشەن بوپتۇ .

ئۆز نۇرىدىن ھەر تەرەپكە تارتتى زەر خەنجەر قۇياش ،
يەر - زېمىننىڭ چارىكىنى[1] قىلدى روشەن زەر قۇياش .

بازەندە يەنە كۆككە پەرۋاز قىپتۇ . ئۇ ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ بىر تۇرۇپ ئۆيىگە قايتىپ كېتىشكە تەرەددۇت قىپتۇ ، يەنە بىر تۇرۇپ ئىككى - ئۈچ كۈن پەرۋاز قىلىپ تاماشا قىلسام ، خۇشاللىقتا ئۆلىشىپ قېلىشىم ئېھتىمال ، دەپ ئويلاپتۇ . شۇ ئەسنادا ، بىر لاچىن بازەندىگە قەست قىپتۇ . بۇ لاچىن شۇنداق لاچىن ئىكەنكى ،

---

[1] ئەسلىي ئەسەردە رۇبئى مەسكۇن دېيىلگەن . بۇ يەر شارىنىڭ تۆتتىن بىرى دېگەن بولىدۇ . شۇڭا چارەك دەپ ئېلىندى . (ت)

قانىتى كۈچلۈك ، چاڭگىلى ئۆتكۈر بولۇپ ، ئەگەر بىرەر شىكار جانىۋارنى كۆرسە ، ئۇنىڭ بېشىغا خۇددى ئاپتاپنىڭ نۇرى يەرگە چۈشكەندىنمۇ ئىتتىك ئېتىلىپ كېلىدىغان ، ئېگىز ئۇچۇشتا بولسا كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئارىلىقتا ئاسمان - پەلەككە ئۆرلەپ بولىدىغان لاچىن ئىكەن .

خۇددى ئوخشايتتى بورانغا كۆكتە تېز ئۇچماق بىلەن ،
ئېتىلاتتى ئوۋ بېشىغا بەسلىشىپ چاقماق بىلەن .

بىچارە كەپتەرنىڭ لاچىنغا كۆزى چۈشۈشى بىلەنلا يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ ، قورقىنىدىن ھېچبىر ئەزاسىدا ماغدۇر قالماپتۇ .

كەپتەرگە لاچىن يەتكۈزسە چاڭگال ،
قورقۇنچ بىلەن ھەم بولۇر بىماجال .

بازەندە ئۆزىنىڭ بالا بەندىگە باغلاقلىق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپتۇ ۋە ۋاپادار دوستىنىڭ نەسىھىتىنى يادىغا كەلتۈرۈپ ، ئۆزىنىڭ ئويلىماي قىلغان خام خىيالىنىڭ باتىل ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپتۇ . ئۇ تۆت ئەتراپىغا قاراپ ئۆز - ئۆزىگە ۋەدە بېرىپ : «ئەگەر بۇ ھالاكەتتىن سالامەت قۇتۇلسام ۋە بۇ بالادىن ئاسانلىق بىلەن خالاس تاپسام ، سەپەر قىلىش دەيدىغان خىيالنى ھەرگىز خاتىرەمگە كەلتۈرمەيمەن ، ئاشۇ ياخشى دوستۇمنىڭ سۆھبىتىنى مەھكەم تۇتۇپ ، ھۇزۇرىدىن باش كۆتۈرمەيمەن .

بەخت قولداش بولسا يەتسەم يار ۋەسلىگە شۇئان ،
تا تىرىك بولسام قولۇمدىن بەرمىگەيمەن ھېچقاچان .

دەپتۇ . ئۇنىڭ بۇ ياخشى نىيىتىنىڭ بەرىكىتىدىن ئۇنىڭغا نىجات يولى ئېچىلىپتۇ . ئۇنىڭ تىلىكى ئىجابەت بولۇپ ، بۇ بالادىن شۇنـ-

داق خالاس بوپتۇكى ، لاچىنىنىڭ پەنجىسى دەل ئۇنى بوغىدىغان ۋاقىتتا ، باشقا تەرەپتىن ، شىكار قىلغاندا پەلەك ئۇۋۇسىدىن يەرگە- چە ھەملە قىلىدىغان ، ئىشتىھاسى ئىچىلىپ قالسا ، ئاسمان ئورمان- لىقىدىكى ھەمەلىنىمۇ يەۋېتىدىغان ئەجدىھا سۈپەتلىك بىر بۈركۈت ئوزۇق ئىزدەپ چىققان بولۇپ ، ئۇ كەپتەر بىلەن لاچىنىنىڭ ھالىنى كۆرۈپ قاپتۇ .

ھەمەل قورقۇنچ بىلەن چەرخ ئوتلىقىدا ئوتلىيالمايتتى ،
ئاڭا ھامىي بولۇپ ھۆكەر كۆزەت قىلغاندىمۇ گەرچە .

بۈركۈت ئۆزىچە : «بۇ كەپتەرغۇ ماڭا تۇشلۇق نەرسىمۇ ئە- مەس ، ناھايىتى بىر لوقما بولىدىغان ئوزۇق ، ئەمما يامان نەپسكە ئازراق بولسىمۇ تەسەللى بەرگىلى بولىدۇ . مۇشۇ نەرسىنى ناشتى- لىق قىلىشقا قانائەت قىلىدىغان بولدۇم - دە !» دەپ ئويلاپ ، كەپتەرنى لاچىنىنىڭ ئالدىدىن تارتىۋالماقچى بولۇپ ھەملە قىپتۇ . جۇغى كىچىك بولسىمۇ غەيرىتى چوڭ بولغان لاچىن بۈركۈتكە قارشى ئېتىلىپتۇ ، ئىككىسى بىر - بىرى بىلەن جەڭگى - جېدەلگە چۈشۈپتۇ . بازەندە پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ، ئۆزىنى دەرھال يەردە ياتقان بىر تاشنىڭ دالدىسىغا ئاپتۇ .

ئىككى قۇش بىر بىرىگە چاڭگال ئاچتى ،
تېپىپ پۇرسەت بۇ كەپتەر بەدەر قاچتى .

تاشنىڭ قۇشقاچمۇ سىغمايدىغان بىر تۆشۈكى بار ئىكەن . بىچارە كەپتەر مىڭ مۇشەققەت بىلەن ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەچ كىرگۈچە ئۇنىڭ ئىچىدە يېتىپتۇ . كېچىنىمۇ شۇ تۆشۈك ئىچىدە ئازاب ئىسكەنجىسىدە ئۆتكۈزۈپتۇ . سەھەردە سۇبھىنىڭ ئاق قانات- لىق كەپتىرى ئاسمان ئوردىسىدا قاناتلىرىنى ئېچىشقا باشلاپتۇ . كېچىنىڭ قارا قاغىسى خۇددى ئەنقادەك ئۆزىنى پىنھانغا

يوشۇرۇپتۇ .

قۇياش تاۋۇسى سەھەر چېغىدا ،
يورۇش باشلىدى ئاسمان بېغىدا .

بازەندە گەرچە ئاچلىقتىن ئۇچقۇدەك ماجالى بولمىسىمۇ ، كۆ-چىنىپ قانات قېقىپتۇ ۋە ئوڭ - سولغا قاراپ ، ئالدى - ئارقىسىدىن ھەزەر قىلىپ كېتىۋېتىپ يەر ئۈستىدە تۇرغان بىر كەپتەرنى كۆرۈپتۇ . ئۇنىڭ ئالدىدا دان تۇرغانىكەن ، «بۇ كەپتەر تۇزاققا چۈشۈپ قاپتۇ - دە» دەپ ئويلاپتۇ بازەندە . ئەمما ئۇنىڭ بەدەن مەملىكىتىگە ئاچلىق لەشكىرى غالىب كەلگەنلىكتىن ھەم يەردە ئۆز جىنسىنى كۆرگەنلىكتىن ئارتۇقچە ئېھتىيات قىلماي ، ئىختىيار-سىز ھالدا ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ - دە ، يەردە تۇرغان دانغا شۇنداق بويۇن سۇنۇشىغىلا تۇزاققا ئىلىنىپتۇ .

دان گويا شەيتانكى نەپسىم لەززىتى گوياكى دام ،
دان تەقەززاسى سالۇر كۆڭلۈم قۇشىنى دام ئارا .

بازەندە ئۆزىنىڭ تۇزاققا چۈشكەنلىكىنى كۆرۈپ نالە - پەرياد بىلەن ئۇ كەپتەرگە شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي بۇرادەر ! ئىككىمىز بىر جىنس ئەمەسمۇ ؟ مەن سېنى ئۆز جىنسىمكەن دەپ بۇ بالاغا گىرىپتار بولدۇمغۇ ؟ نېمە ئۈچۈن مېنى بۇ ھالدىن خەۋەردار قىلىپ قويمايسەن ؟ دەپ قويغان بول-ساڭ ، ھەزەر قىلغان بولار ئىدىم ، بۇ تۇزاققا چۈشمىگەن بولار ئىدىم .

— قوي بۇ سۆزۈڭنى ،— دەپتۇ ئۇ كەپتەر ،— قەدەرگە ھەزەر قىلىشنىڭ نېمە پايدىسى بولسۇن ؟ قازاغا رىزادىن باشقا ئىلاج يوق .

ئېتىلسا گەر قازانىڭ ياسىدىن ئوق ،
رىزادىن ئۆزگە ئۇنىڭغا سۇپەر[1] يوق .

---

[1] سۇپەر — قالقان .

— مېنى بۇ بالادىن قۇتقۇزۇشقا بىرەر ئىلاجىڭ بارمۇ؟ ئەگەر قۇتقۇزالىساڭ، تا قىيامەتكىچە گەدىنىمگە مىننەت قويالىغان بولاتتىڭ،— دەپتۇ بازەندە.

— ۋاي چىرايلىق!— دەپتۇ ئۇ كەپتەر،— ئەگەر قۇتۇلالىغۇدەك ھىيلە تاپالىسام، ئاۋۋال ئۆزۈمنى قۇتقۇزمامتىم. ئۆزۈم نىجادلىق تاپالماي يۈرگەن بىر بىچارە تۇرسام، سېنى قانداق قۇتقۇزاي؟ سېنىڭ بۇ گېپىڭ خۇددى تۆگىنىڭ بوتىلىقىنىڭ گېپىگە ئوخشاپ قالدى. بىر بوتىلاق ئانىسى بىلەن بىللە ئۇزۇن يول مېڭىپ ھېرىپ كېتىپ ئانىسىغا يىغلاپ تۇرۇپ: «ھەي باغرى تاش ئانا، بىردەم توختىساڭچۇ؟ مەن سەل دېمىمنى ئېلىۋالاي، سەل ھاردۇقۇم چىققاندىن كېيىن يەنە ماڭايلى» دەپتىكەن. ئانىسى: «ھەي قارىغۇ، كۆرمەيۋاتامسەن، بۇ بالانىڭ ئارغامچىسى خەقنىڭ قولىدا تۇرسا، ئەگەر مەندە كىچىككىنە ئىختىيار بولسا، ئۆزۈمنى يۈك يۈدۈشتىن، سېنى يول يۈرۈشتىن خالاس قىلمامتىم» دېگەنىكەن.

بوتىلاق ئانىسىغا ئېيتتى شۇدەم:
«ھېرىپ كەتتىم، ئانجان، توختا بىردەم.»
دېدى: «بولسا ئىختىيار ئۆز قولۇمدا،
يۈرەر ئىدىم بوشىنىپ ئۆز يولۇمدا.»

بازەندە ئۇمىدىنى ئۈزمەي پۈتۈن كۈچى بىلەن تېپىرلاپ، قانتى بىلەن قېقىپ، پۇتى بىلەن تېپىپ، زورۇقۇپ بېقىپتۇ. بۇ تۇزاقنىڭ يىپلىرى بوش ئېشىلگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە كونىراپ چىرىپ قالغانىكەن. بازەندەنىڭ ئۇمىد رىشتىسى مەھكەم بولغاچقا، تۇزاقنىڭ يىپى ئۈزۈلۈپتۇ ــ دە، بازەندەنىڭ بوينى تۇزاقنىڭ يىپىدىن خالاس بوپتۇ. بازەندە خۇشاللىق بىلەن ئۇچۇپ ئۆز ماكانىغا قاراپ يول ئاپتۇ. شۇنداق چوڭ بالادىن قۇتۇلغىنىغا شادلانغان

بازەندە ئاچلىق ئازابىنىمۇ ئۇنتۇپ ، توختىماي ئۇچۇپ بىر كەنتكە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن بىر ئېتىزلىقنىڭ بويىدىكى تامنىڭ ئۇس-تىگە قونۇپتۇ . ئۇ يەردە بىر دېھقاننىڭ بالىسى زىرائەتلەرنى بېقىپ ئولتۇرغانىكەن ، كەپتەرنى كۆرۈپلا ، تۇتۇپ كاۋاپ قىلىپ يېيىش ئارزۇسى بىلەن دىمىغىدىن دۇت چىققان دېھقان بالىسى كامالەككە ئاستاغىنا بىر تاشنى سېلىپ كەپتەرنى نىشانغا ئاپتۇ . بازەندە بۇنىڭ-دىن خەۋەرسىز ئەتراپتىكى زىرائەتلەرگە قاراپ كۆڭلى ئېچىلىپ ئولتۇرغانىكەن ، شىددەت بىلەن ئېتىلغان تاش هالى زەئىپ بازەندە-نىڭ قانىتىغا تېگىپتۇ ـ دە ، موللاق ئاتقان پېتى تام تۈۋىدىكى قۇدۇقنىڭ ئىچىگە يىقىلىپ چۈشۈپتۇ . بۇ شۇنداق بىر قۇدۇق ئىكەنكى ، كەڭ ۋە چوڭلۇقىدىن پەلەك چاقى ئۇنىڭ چاقپېلىكى بولغان ، ناهايىتى چوڭقۇرلۇقىدىن كۈندۈزنىڭ ئېقى بىلەن كېچە-نىڭ قارىسىدىن ئارىلاشتۇرۇپ ئېشىلگەن ئارغامچىمۇ ئۇنىڭغا بوي بەرمەيدىغان بىر قۇدۇق ئىكەن .

چوڭقۇرلۇقتا قۇدۇق ئانداق ئىدىكى ،
تۈۋى يەتتىنچى يەر قەرىگە بارغان .
ئۇنىڭ كەڭلىكى شۇنداق چوڭ ئىدىكى ،
پەلەك ئەتراپىدا ئايلانسا هارغان .

دېھقان بالىسى بېرىپ قارىسا ، كەپتەر قۇدۇقنىڭ ئاستىدا تۇرغۇدەك . تەدبىر ئارغامچىسى ئۇنىڭ قەرىگە يېتىشكە ئاجىزلىق قىلىدىغانلىقىنى چۈشەنگەن دېھقان بالىسى نائۈمىد بولۇپ قايتىپ كېتىپتۇ . بازەندە نىمجان هالەتتە ئازاب ـ ئوقۇبەت زىندانىدا كۆڭ-لى پارە ، بەدىنى يارا بولۇپ ، بىر كېچە ـ كۈندۈز يېتىپتۇ ۋە هال تىلى بىلەن ئاجىزلىق سۈپىتىنى هەمدە زەئىپ ، بىچارىلىك سۈرىتىنى ناۋازەندەنىڭ خىيالىغا ئەرز قىلىپ مۇنۇ شېئىرنى ئو-قۇپتۇ :

ئەمدى بىلدىم ئۆز دىيارىم ياخشى بىر مەنزىل ئىكەن ،
كۆزگە روشەنلىك ئۇنىڭ تۇپراقىدىن ھاسىل ئىكەن .
«بىردىن ئايرىلسام يەنە بىردوست تاپالايمەن» دېسە ،
نى قىلاي كۆڭلۈم خىيالى بارچىسى باتىل ئىكەن .

ئەتىسى بىر ئاز قۇۋۋەت تېپىپ ، بار كۈچى بىلەن مىدىرلاپ بىر ئامال قىلىپ ئۆزىنى قۇدۇقنىڭ لېۋىگە ئاپتۇ . ئۇ يەردىن نالە - زار قىلغان پېتى ئۇچۇپ ئاش ۋاقتى بىلەن ئۆز ئۇۋىسىغا يېتىپ كەپتۇ . ناۋازەندە ئۇنىڭ پەرياد - پىغانلىرىنى ئاڭلاپ ئالدىغا چىقىپتۇ - دە :

دوست دىدارىغا مەن ئاچتىم كۆزۈم ،
شۇكۇر ئېيتىپ يۈتىغا سۈرتەي يۈزۈم .

دەپ ئۇنى قۇچاقلاپتۇ . ناۋازەندە ئۇنىڭ ناھايىتى ئورۇقلاپ ، ئاجىزلىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ :

— نېمە بولدۇڭ دوستۇم؟ نەلەردە يۈردۈڭ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— بېشىمدىن شۇنداق دەرد - ئەلەملەر كەچتىكى :

سورىما دوستۇم ئىچىپ ھىجران زەھرىنى ،
كەچۈردۈمەن بېشىمدىن ئىشق دەردىنى ،
كەچ كىرىپ بولغاندا خالىي بۇ ماكان ،
ساڭا ئەيلەي ئەرزۇ ھالىمنى بايان .

—سۆزۈمنىڭ خۇلاسىسى شۇكى ، «سەپەردە كۆپ تەجرىبىلەر ھاسىل بولىدۇ» دەپ ئاڭلىغانىدىم ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بازەندە ،— ماڭا شۇنداق ساۋاق بولدىكى ، ھاياتلا بولسام سەپەرگە چىقمايمەن . زۆرۈرىيەت بولمىسا ، ئۇۋامدىن سىرتقا چىقمايمەن ، ئۆز

ئىختىيارىم بىلەن دوستلارنىڭ دىدار دۆلىتىنى پىراق غۇربىتىنىڭ مېھنىتىگە تېگىشمەيمەن .

ئۈچرىمىسۇن ھېچ كىشىگە ئايرىلىشنىڭ مېھنىتى ،
نېسىپ بولسۇن ماڭا ھەر دەم يارنى كۆرمەك دۆلىتى .

باش ۋەزىر ھېكايىسىنى تۈگىتىپ مۇنداق دەپتۇ :
بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، ھەزرىتى ئالەمپاناھ شاھىمىز تەخت ئىززىتىنى سەپەر غۇربىتىگە ئالماشتۇرۇپ ئۆز دىيارىدىن كەتمىگەي ، نەتىجىسى نالە - زار ۋە ياش تۆكۈشتىن ئىبارەت بولغاي ، يار ۋە دىيار پىراقىنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قوبۇل قىلمىغاي .

يارنى ھەم يۇرتۇمنى ئەسلەپ ھەر نەپەس سۇرسەم خىيال ،
كۆز يېشىم ئەگىنىمنى قىلغاي ھۆل بولۇپ كۆڭلۇم مالال .

— ھەي نەسىھەتچى ۋەزىر ! — دەپتۇ دابشىلىم ، — گەرچە سەپەر مۇشەققىتى كۆپ بولسىمۇ ، مەنپەئەتىمۇ ئاز ئەمەس . ئەگەر كىشى غۇربەتچىلىكتە جاپاغا قالسا ، ئەدەپلىك ۋە پاكىز بولۇپ قالىدۇ . غۇربەتچىلىكتە كىشىگە پۈتۈن بىر ئۆمۈر پايدا يەتكۈزىدىغان تەجرىبىلەر ھاسىل بولىدۇ . سەپەردە كىشىنىڭ چوڭراق راۋاج تېپىشى شۈبھىسىز . مەيلى سىرتقى كۆرۈنۈشىدىن بولسۇن ، مەيلى ماھىيەتلىك مەنىسى تەرىپىدىن بولسۇن ، شاھماتتا ، پىيادە ئالتە مەنزىل سەپەر قىلغاندىلا پەرزىن مۇقامىغا يېتىشەلەيدىغانلىقىنى كۆرمىدىڭمۇ ؟ يېڭى چىققان ئاي ئون تۆت كېچە سەپەر قىلىش ئارقىلىق ھىلاللىق مەرتىۋىسىدىن تولۇن ئايلىق دەرىجىسىگە يېتەلىدۇ ئەمەسمۇ ؟ پادىشاھ سەپەر قىلمىسا ، شەھەر ئالالمايدۇ ئەمەسمۇ ؟ ئەگەر كىشى ئۆز ئۆيىدىن بېشىنى چىقارمىسا ، ئۆز يۇرتىدىن تاشقىرى قەدەم قويمىسا ، ئاجايىپ شەھەرلەرنىڭ مەنزىرىلىرىنى

كۆرۈشتىن مەھرۇم بولىدۇ ۋە ئىبادەت قىلغۇچىلار سۆھبىتىنىڭ مەنىلىرىدىن بىبەھرە قالىدۇ . قارچىغا ئوۋ ئۇستىدە بىر يەردە توختىماي ئۇچۇپ يۈرگەنلىكى ئۈچۈن ، ئۇنىڭ قونىدىغان جايى پادىشاھلارنىڭ قولى بولىدۇ . ھۆۋقۇش ئۆز ۋەيرانىسىدىن ۋاز كەچ-مىگەنلىكى ئۈچۈن ئۇ ئەسكى تاملىقتا ئورۇن تۇتقان :

سەن ئەگەر لاچىن بولۇپ ھەر يەردە جەۋلان قىلمىساڭ ،
ئولتۇرارسەن كونا ۋەيرانلىق ئارا ھۆۋقۇش بولۇپ .

كاتتا ماشايىخلاردىن بىرى ئۆز مۇرىتلىرىنى تۆۋەندىكى رۇبا-ئىي بىلەن سەپەرگە دالالەت قىلغانىكەن :

ھەر كىمكى سەپەر قىلسا يارام بولۇر ،
ئەل ئىشىغا مۇكەممەل ئادەم بولۇر .
ئالەمدە سۇدىن پاك ھېچنەرسە بولماس ،
ئاقماي تۇرسا ئۇ مەينەت - ھارام بولۇر .

ئەگەر سانىڭ ئۇۋىسىدا چوڭ بولغان قارچىغا ئۇلارنىڭ ئارد-سىدا تۇرىۋەرگەن بولسا ، سەپەر قىلىش ھەۋىسىدە پەرۋاز قىلمىغان بولسا ، پادىشاھنىڭ تەربىيىتىگە ئېرىشىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولالمىغان بولاتتى .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ ۋەزىر .

— ئاڭلىشىمچە ، ئىككى قارچىغا بار ئىكەن ،— دەپ سۆز-لەشكە باشلاپتۇ دابىشلىم پادىشاھ .

سا بىلەن قارچىغا بالىسىنىڭ ھېكايىسى

— بىر زامانلاردا ئىككى قارچىغا بار بولۇپ ، بۇلار بىر -

بىرىگە يېقىنلىقتا، مېھرىبانلىقتا ۋە جۈپلۈكتە ئۆز زامانىسى-
نىڭ يەككە - يېگانىسى ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئۆۋىسى بىر تاغنىڭ
چوققىسىدا بولۇپ، ئاسمان بۈركۈتى ھەرقانچە قىلسىمۇ ئۇلارنىڭ
ماكانىغا يېتىپ بارالمايدىكەن.

تاغ ئەمەس ئۇ، ئۈستىدە تۇرغان،
ئاسمان ئۈستىدە يەنە بىر ئاسمان.

ئۇلار ئۆز ئۆۋىسىدا خاتىرجەم ۋە خۇشال - خۇراملىق بىلەن
بىر - بىرىنىڭ دىدارىدىن كۆڭلى شاد بولۇپ ياشايدىكەن.

تاپتىڭ ئەي بۇلبۇل چىمەن سەھنىدە گۈل بىرلە ۋىسال،
بىل غەنىيمەت بۇ ھاياتنى خەندان ئەيلەپ بول خۇشال.

بىر نەچچە ۋاقىتتىن كېيىن ھەقتائالا ئۇلارغا پەرزەنت ئاتا قىپتۇ. ئۇلار پەرزەنتلىرىگە چەكسىز ئامراق بولغانلىقتىن بالىلىرىغا ئوزۇق تېپىش ئۈچۈن ئىككىسى بىرلىكتە تەرەپ - تەرەپتىن بالىلىرىغا غىزا تېپىپ كېلىدىكەن، ئەكەلگەن غىزاسى بىر نەچچە كۈنلا يېتىدىكەن. بىر كۈنى ئۇلار بالىسىنى يالغۇز قويۇپ، شىكار قىلىش ئۈچۈن كېتىپتۇ. لېكىن ئوۋلىغۇدەك بىر نەرسە ئۇچرىماي كېچىكىپ قاپتۇ. قارچىغا بالىسىنىڭ قورسىقى ئېچىپ ھەر تەرەپكە تەلمۈرۈپ يۈرۈپ، ئۆۋىسىدىن يىقىلىپ تاغنىڭ تۈۋىگە چۈشۈپ كېتىپ بارسا، بالىلىرىغا ئوزۇق ئىزدەپ چىقىپ تاغنىڭ قاپتىلىدا ئولتۇرغان بىر سا تاسادىپىي ئۇنى كۆرۈپ قاپتۇ ۋە «ئۇ تۆۋەنگە دومىلاپ كەتكەن ياكى بولمىسا باشقا بىر سانىڭ چاڭگىلىدىن چىقىپ كەتكەن چاشقان ئوخشايدۇ، ئەمدى يېگۈدەك بىر نەرسە تېپىپتىمەن» دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئېتىپ ئۇنى چاڭگاللىغىنىچە، ئۆز ئۆۋىسىغا ئەكېلىپ سىنچىلاپ قاراپتۇ. تۇمشۇقى ۋە ئايىغىنىڭ نىشانىسىدىن ئۇنىڭ ئۆز جىنسىدىن ئىكەنلىكىنى بىلىپ كۆڭلىگە مېھىر پەيدا بوپتۇ. «مۇشۇ ئىشتىن ئاللاتائالانىڭ قۇد-

رىتىنى بىلگىلى بولىدۇ ،— دەپ ئويلاپتۇ سا ،— مېنى ئۇنىڭ ھايات قىلىشىغا سەۋەبچى قىلدى ، ئەگەر مەن دەل شۇ پەيتتە ھازىر بولمىغان بولسام ، بۇ جانىۋار تاغ بېشىدىن يەرگە چۈشسە ، تاشلار ئۇنىڭ ئەزالىرىنى پارە - پارە قىلغان ، ئۇستىخانلىرى توپا بولۇپ شامالغا سورۇلغان بولاتتى . خۇدانىڭ تەقدىرى مېنى ئۇنىڭ ھايات قېلىشىغا ۋاستە قىپتۇ . دېمەك ، مەنمۇ ئۇنى بالا قىلىۋېلىپ ، پەرزەنتلىرىم قاتارىدا بىللە تەربىيەت قىلىشىم كېرەك» . بۇ خىيال بىلەن سا ئۇنىڭغا مېھىر - شەپقەت قىلىپ ، ئۇنى ئۆز تەربىيىسىگە ئاپتۇ ۋە ئۆز باللىرىغا قانداق قارىغان بولسا ، ئۇنىمۇ چوڭ بولغۇچە شۇنداق پەرۋىش قىپتۇ . شۇ يوسۇندا قارچىغا بالىسى چوڭ بوپتۇ . «ھەر مەخلۇق ئۆز خۇيىنى قىلىدۇ» دېگەندەك ، قارچىغا بالىسىمۇ چوڭ بولغاندىن كېيىن ، ئۆز ئادىتى بويىچە چىرقىراشقا ۋە ھەرىكەتلىنىشكە باشلاپتۇ . قارچىغا بالىسى ئۆزىنى «سانىڭ بالىسىمەن» دەپ ھېسابلايدىكەنيۇ ، لېكىن ئۆزىنىڭ كۆرۈ-نۈشى ، سالاپىتى ۋە ھەممىتىنىڭ سانىڭ باشقا باللىرىغا ئوخشىماي-دىغانلىقىنى سېزىپ ئەجەبلىنىدىكەن ، ئۇزۇن ۋاقىتقىچە ھەيران بولغان قارچىغا بالىسى ئاخىر : «مەن بۇلاردىن بولغان بولسام ، نېمە ئۈچۈن كۆرۈنۈشۈم ۋە مىجەز - خۇلقۇم بۇلارغا ئوخشىمايدۇ ؟ بۇلاردىن بولمىغان بولسام ، نېمە ئۈچۈن بۇلار بىلەن بىر ئۆيدە ياشايمەن ؟» دەپ ئويلاپتۇ .

بۇ ئاراغا بولۇپ قالدىم قايدىن داخىل ،
بولماس كۆڭلۈم بۇ ماكانغا زادى قايىل .
ياخشى ئىدى بۇ شۇبھىدىن بىر قۇتۇلۇپ ،
بولسام ئاخىر پادىشاھلىق تەختكە ۋاسىل .

بىر كۈنى سا قارچىغىدىن سوراپتۇ :
— يۈرىكىمنىڭ پارىسى ، بالام ، ناھايىتى مالال كۆرۈنىسەنغۇ ؟ بۇنداق مالال بولۇپ قېلىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە ؟ كۆڭلۈڭدە بىرەر ئارزۇيۇڭ بولسا ، ماڭا دېگىن . مەن ئۇنى پەيدا قىلىشنىڭ پېيىدا

بولاي ، قانداق مۇراد ـ مەقسىتىڭ بولسا ئىزھار قىلغىن ، كوچۇم-
نىڭ يېتىشچە ئامالىنى قىلاي .
— مەنمۇ ئۆزۈمدە مالالىقنىڭ ئەسىرىنى كۆرۈۋاتىمەن ،—
دەپتۇ قارچىغا بالىسى ،— لېكىن سەۋەبىنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن ،
بىلسەممۇ ئېيتالمايمەن .

بۇ ئەجەب گۈلنى كۆرۈڭ ، مەندە ئېچىلدى بۇ زامان ،
نە قىلارمەن رەڭگىنى ئىزھار ۋە بۇيىنى نىھان .

مېنىڭ مەسلىھىتىم شۇكى ، ماڭا رۇخسەت بەرگىن ،
ئىككى ـ ئۈچ كۈن ھەردىكىتىم بەرىكىتىدىن غەمنىڭ غۇبارى
كۆڭلۈم سەھىپىسىدىن ئېرىسە ئەجەب ئەمەس . كۆڭلۈم ئالەمنىڭ
ئاجايىپ ـ غارايىپلىرىغا مەشغۇل بولسا ، تەلەتىمنىڭ ئەينىكىدە
خۇشاللىقنىڭ سۈرىتى كۆرۈنۈشى ئېھتىمال .
سا ئۇنىڭ «كېتىمەن» دېگىنىنى ئاڭلاپ ، مېڭىسىدىن تۈتۈن
چىقىپتۇ ـ دە ، پەرياد بىلەن شۇنداق دەپتۇ :

ئەي ، بالام ! سەن پىراقتىن تولا سۆزلەپ بۇنچە كۆيدۈرمە مېنى ،
ھەرنە قىلساڭ مەيلى ، لېكىن ھېچقاچان قىلما ئۇنى .

سەن شۇنداق ئەندىشىلىك خىياللارنىمۇ ئويلىدىڭمۇ ، بالام ،
سەپەر دېگەن سۆزنى ئىككىنچى ئاغزىڭغا ئالغۇچى بولما . سەپەر
دېگەن بىر ئادەمخور دەريا ياكى بىر قانخور ئەجدىھا !

بۇ جاھاننىڭ سەقەرىدۇر ھەر بىر سەپەر ،
چۈنكى سەپەر سۈرىتىدە كەلدى سەقەر .①

خالايىقلار تۇرمۇش كەچۈرۈش ئۈچۈن ياكى بىرەر ئوزۇق -
تۈلۈك تېپىش ئۈچۈن ، ياكى بولمىسا ئۆز يۇرتىدا ياشاش قىيىن

① سەقەر — دوزاخنىڭ بىر قەۋىتى .

بولغانلىقى ئۇچۇن سەپەرنى ئىختىيار قىلىدۇ. ساڭا بۇ ئىككى ئىشنىڭ ھېچقايسىسى سەۋەب بولالمايدۇ. خۇداغا شۇكۇر، كۆڭ كەچۈرگۈدەك ئوزۇق - ئوقەت كەم ئەمەس، راھەت - پاراغەت بىلەن ياشىغۇدەك ماكانىمىز بار. مەنمۇ بالىلىرىمدىن سېنى ئارتۇق بىلىمەن، بالىلىرىممۇ سېنى چوڭ دەپ ھۆرمەتلىشىدۇ ھەم بويسۇ- نۇشىدۇ. بۇنچە راھەتتىن كېچىپ سەپەر مۇشەققىتىنى ئىختىيار قىلىشىڭ ئەقىلدىن يىراق ئەمەسمۇ؟ «ياخشى كۈندىن ۋاز كېچىش ئاقىلىنىڭ ئىشى ئەمەس» دېگەن گەپ بارغۇ؟

— ماڭا شەپقەت ۋە مېھرىبانلىق يۈزىسىدىن بۇنداق چىرايلىق گەپ قىلىۋاتقانلىقىڭنى چۈشىنىمەن، — دەپتۇ قارچىغا بالىسى، — ئەمما ھەر قانچە ئويلاپ باقساممۇ، بۇ ماكان ۋە بۇنداق تائام مېنىڭ ھالىمغا لايىق ئەمەس ئىكەن. مېنىڭ كۆڭلۈمدە شۇنداق ئوي - پىكىرلەر تۇغۇلدىكى، ئۇنى ئىزھار قىلىشقا سۆز تاپالمايمەن.

سا «ھەر قانداق شەيئى ئۆز ئەسلىگە قايتىدۇ» دېگەن سۆزنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ - دە، قارچىغا بالىسىنىڭمۇ قارچىغىلىق مىجەزىنىڭ قوزغالغانلىقىنى چۈشىنىپ، ئۇنى توسۇشتىن توختاپ شۇنداق دەپتۇ:

— ھەي بالام! مېنىڭ ئېيتىۋاتقان سۆزلىرىمنىڭ ھەممىسى قانائەت قىلىش توغرىسىدىكى گەپلەر ئىدى. سەن بولساڭ پەقەتلا ھېرىس توغرىسىدىكى گەپنى قىلىۋاتىسەن. ھېرىس مەھرۇملۇقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. قانائەت قىلمىغان ئادەم راھەت كۆرەلمەيدۇ. سەن قانائەت نېمىتىگە شۇكۇر قىلمايۋاتىسەن ھەم پاراغەت دۆلىتى- نىڭ قەدرىنى بىلمەيۋاتىسەن، ھېرىسمەن مۇشۇككە كەل- گەندەك بالا - قازا ساڭىمۇ كەلمىگىيدى دەپ قورقىمەن.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ قارچىغا بالىسى.

— قەدىم زاماندا بىر كەمپىر بار ئىكەن، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ سا.

ھېرىسمەن مۆشۆكنىڭ ھېكايىسى

قەدىم زاماندا بىر كەمپىر بار بولۇپ ، ھالى ناھايىتى خاراب ئىكەن . ئۇنىڭ جاھىللارنىڭ كۆڭلىدىنمۇ تار ۋە بېخىللارنىڭ گۆرىدىنمۇ قاراڭغۇ بىرلا كۆلبىسى بار ئىكەن . ئۇنىڭ يەنە بىر مۆشۆكى بار بولۇپ ، ھەرگىز نان يۈزىنى خىيال ئەينىكىدە كۆرۈپ باقمىغان ۋە ئۆمرىدە ئاش دېگەن ئىسمنى ئاڭلاپ باقمىغان مۆشۆك ئىكەن . ئۇ مۆشۆك پەقەت تۆشۈكتىن چاشقان پۇرىقىنى پۇراش ۋە تۇپراق تەختىدە چاشقان ئىزىنى كۆرۈش بىلەنلا قانائەتلىنىدىكەن . ئەگەر بەخت ـ سائادەتتى يار بولۇپ بىرەر چاشقان ئۇنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسا ، خۇددى بىر گاداي زەر خەزىنىسى تاپقاندەك خۇشال بولۇپ ، كۆڭلى يايراپ ، رۇخسارى خۇددى چىراغدەك نۇرلىنىپ ، شادلىق شارابى ئىچكەندەك بولۇپ ، چەككەن غەملىرىنىڭ تەشنالىقى قاندىكەن ھەمدە تاكى بىر ھەپتىگىچە شۇ غىزا بىلەن كۈن ئۆتكۈزىدىكەن .

نەچچە كۈندىن ئۆمۈر ئۆتكۈزگەنىدىم ئاچ بىماجال ،
ئەمدى يارەب بۇ پاراغەت چۈشىمدۇر ياكى خىيال .

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ، ئۇ كەمپىرنىڭ ئۆيىدىكى قەھەتچىلىكتە ياشايدىغان بۇ مۆشۆك ناھايىتى ئورۇق ۋە ئاجىز بولغاچقا ، يىراقتىن بىر كىم قارىسا ، بار بىلەن يوقنىڭ ئارىلىقىدا كۆرۈنىدىكەن . بىر كۈنى ئۇ مۆشۆك ئاچلىقتىن ناھايىتى بىتاقەت بولۇپ ، مىڭ مۇشەققەت بىلەن ئۆگزىگە چىقىپتۇ . قارىسا ، قوشنىسىنىڭ ئۆگزىسىدە بىر مۆشۆك مېڭىپ كېلىۋاتقانىكەن . ئۇ مۆشۆك ناھايىتى يوغان بولۇپ ، سېمىزلىكىدىن شىرغا ئوخشاش قەدىمىنى ساناپ دەسسەپ ماڭىدىكەن . كەمپىرنىڭ مۆشۆكى ئۆز جىنسىدىكىلەردىن

ئۇنداق پاكىز ۋە كۈچلۈك مۈشۈكنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ، پەرياد چېكىپ:

— قەيەردىن كېلىۋاتىسەن، بۇرادەر؟ بۇنداق لاتاپەت بىلەن مېڭىشىڭغا قارىغاندا، چىن پادىشاھنىڭ زىياپەتخانىسىدىن كېلىۋاتامسەن نېمە؟ بۇنداق پاكىز، چىرايلىق يۇرۇشۇڭ ۋە بۇنداق شانۇ شەۋكىتىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن پادىشاھنىڭ نېنىنى يەيدىغىنى، ھەر كۈنى ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ ئىشىكىدە ھازىر بولىمەن - دە، نازۇ نېمەت زىياپەتلىرىدىنىڭ داستىخىنىنى يايغان چاغدا، جۇرئەت بىلەن بېرىپ سېمىز گۆش ۋە پارچە نانلاردىن ئېلىپ قاچىمەن. شۇنىڭ بىلەن يەنە بىر كۈن كەچكىچە راھەت بىلەن كۈن كەچۈرىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قوشنىسىنىڭ مۈشۈكى.

— سېمىز گۆش دېگەن قانداق نەرسە؟ پارچە نان قانداق بولىدۇ؟ مەن ئۆمرۈمدە كەمپىرنىڭ يۇندىسى بىلەن چاشقان گۆشىدىن باشقا نەرسىنى كۆرگىنىم يوق، — دەپتۇ كەمپىرنىڭ مۈشۈكى.

— شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۆمۈچۈكتەك ئورۇقلاپ كېتىپتىكەنسەن - دە! — دەپ كۈلۈپتۇ قوشنىسىنىڭ مۈشۈكى، — مۈشۈ تەلەتىڭ بىلەن تالاغا چىقىدىغان بولساڭ، ھەممە مۈشۈكلەر سەندىن نومۇس قىلىشىدۇ.

مۈشۈكلۈكتىن نىشانە، ئۇستىخاشۇ قۇيرۇقۇڭ قاپتۇ،
ئۇنىڭدىن باشقا ئەزايىڭ مىسالى ئۆمۈچۈك بوپتۇ.

سەن پادىشاھنىڭ بارگاھىنى كۆرسەڭ ۋە شۇنداق لەززەتلىك ھەم ئېپسىل غىزالارنى پۇراپ باقساڭ، خۇددى كونا ئۆلۈك تىرىلگەندەك بولۇپ، قوۋۇرغىلىرىڭغا گۆش قونۇپ، يېڭىدىن ھاياتقا ئېرىشەلىشىڭ مۇمكىن.

ئەگەر مەھبۇب بويى يەتسە نىگارى قەبرىگە ناگاھ ،
ئەجەب بولماس تىرىلسە ھەر بۇزۇلغان ئۇستىخان قايتا .

كەمپىرنىڭ مۇشۇكى يالۋۇرۇشقا باشلاپتۇ :
— ھەي بۇرادەر ! مېنىڭ سەندە قوشنىدارچىلىق ھەققىم بار ، ئۇنىڭدىن تاشقىرى ، ئىككىمىز بىر جىنستىن ، شۇڭا مۇرۇۋۋەت قىلىپ ، بۇ قېتىم بارغىنىڭدا مېنىمۇ ئالغاچ بارساڭ ، سېنىڭ شاراپىتىڭ بىلەن ئاشۇ چوڭ سورۇنغا بېرىپ سۆھبىتىڭ بەرىكىتىدىن كۆڭلۈم ئېچىلىپ قالسا نېمە بولىدۇ ؟

ئەرەنلەر ئېتىكىدىن ئالمىغىن قول ،
ئۇلارنىڭ سۆھبىتىدە دائىما بول .

قوشنىسىنىڭ مۇشۇكى ئۇنىڭ بۇ نالە - زارىنى ئاڭلاپ ، مېھرى ئوتىدىن كۆڭلى ئېرىپتۇ ، شۇڭا : «بۇ قېتىم بارغىنىمدا چوقۇم سېنى ئېلىپ بارىمەن» دەپ ۋەدە قىپتۇ . كەمپىرنىڭ مۇشۇكى ئۇنىڭ ۋەدىسىدىن كۆڭلى ئېچىلىپ ، ئۆگزىدىن چۈشۈپ ، قوشنا مۇشۈكنىڭ دېگەنلىرىنى كەمپىرگە بايان قىلغانىكەن ، كەمپىر نەسىھەت قىلىشقا باشلاپتۇ :
— ھەي مېھرىبان دوستۇم ، دۇنيا ئەھلىنىڭ سۆزىگە ئالدانمىغىن ، قانائەت ئۆيىدىن ۋاز كەچمىگىن ، ھېرىس قاچىسى گۆر توپىسىدىن باشقا نەرسە بىلەن تولمايدۇ . تەمە ۋە تىلەك كۆزىنى پاناھ يىگىنىسى ۋە ئەجەل يىپىدىن باشقا نەرسە بىلەن تىككىلى بولمايدۇ .

ھەر بىر ئەرنى قانائەت قىلغۇسى باي .
ھېرىس قىلسا ئەگەر باي ، ھالىغا ۋاي .
كىشىدە بولمىسا ئىمان ۋە تائەت ،
خۇدا بەرگەنگە قىلماس ھېچ قانائەت .

ئەمما مىسكىن مۈشۈكنىڭ بېشىغا پادىشاھنىڭ نازۇ نېمەتلى-
رىنىڭ سەۋداسى چۈشكەچكە، نەسىھەت دورىسى ئۇنىڭغا پايدا بەر-
مەپتۇ.

ئەيلىمەس ئىشق ئەھلىگە پەندۇنەسىھەت قىلچە كار،
خۇددى ئالغاندەك قەپەسكە يەل ۋە غەلۋىر ئىچرە سۇ.

شۇنداق قىلىپ بىر كۈنى كەمپىرنىڭ مۈشۈكى قوشنا مۈشۈك-
نىڭ ياردىمى بىلەن يىقىلىپ ـ قوپۇپ يۈرۈپ، ئۆزىنى پادىشاھنىڭ
دەرگاھىغا ئاران يەتكۈزۈپتۇ. لېكىن بۇ بىچارە ئۇ يەرگە بارغۇچە
«ھېرىسمەن بولساڭ مەھرۇم قالىسەن»نىڭ ئەجدىھاسى ئۇنى يۇ-
تۇش ئۈچۈن ئاغزىنى ئېچىپ تۇرغانىكەن ۋە زەئىپ تەلىيى مەھ-
رۇملۇق سۈيىنى ئۇنىڭ خام تەمەسىنىڭ ئوتىغا چېچىپ بولغانى-
كەن. بۇنىڭ سەۋەبى، نەچچە كۈن ئىلگىرى بىر توپ مۈشۈكلەر
مېھمانخانا ئەتراپىغا يىغىلىۋېلىپ، گۆش ۋە نان قەستىدە بىر ـ
بىرلىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ غەلۋە چىقارغانىكەن. ئۇلارنىڭ ۋارقى-
راشلىرىدىن مېھمان ۋە ساھىبخانلار ھەممىسى مالال ۋە بىئارام
بولغانىكەن. شۇ سەۋەبتىن پادىشاھ مەرگەنلەرگە ئوق ۋە يانى
تەييارلاپ بىر بۇلۇڭدا مۆكۈپ ئولتۇرۇپ، قايسى مۈشۈك بىھايالىق
قالقىنىنى يۈزىگە تۇتۇپ جۈرئەت مەيدانىغا كىرىپ لوقمىغا قول
ئۇزاتسا، ئۇنىڭغا ئوق ئېتىشنى بۇيرۇغانىكەن. كەمپىرنىڭ مۈشۈ-
كى بۇ ئىشتىن بىخەۋەر تائام پۇرىقىنى پۇراپتۇيۇ، گۆش بىلەن
نان ئالماقنىڭ قەستىدە داستىخانغا خۇددى لاچىندەك ئۆزىنى ئېتىپ-
تۇ. تېخى ئىشتىھا تارازىسىنىڭ تەخسىلىرىگە لوقما تارتىلماي
تۇرۇپ، يۈرەكنى يارغۇچى ئوق ئۇنىڭ كۆكسىگە كېلىپ تېگىپتۇ.

يىقىلدىيۇ بەدەندىن ئاقتى قانى،
كېلىپ ھەلقۇمغا شۇدەم چىقتى جانى.
نېمىشقا قاچتى ئۇ كەمپىر ئۆيىدىن،
مانا ئايرىلدى ئاخىر ئۆز جېنىدىن.

— بۇ مەسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، سەنمۇ مېنىڭ ئۈۋامنى غەنىيمەت بىلىشىڭ كېرەك. ھەرقانداق ئوزۇق ساڭا مۇ-شەققەتسىز كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ قەدرىنى بىلىپ، ئاز بولسىمۇ قانائەت قىلىپ، بۇنىڭدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلماسلىقىڭ كېرەك. ئۇنىڭغىمۇ ئېرىشەلمەي، بۇنىڭدىنمۇ قۇرۇق قالمىغىن يەنە!

قارچىغا سادىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ شۇنداق دەپتۇ:

— ماڭا قىلغان نەسىھەتلىرىڭنىڭ ھەممىسى راست گەپلەر، لېكىن ئازغىنا نەرسىگە گول بولۇپ ئولتۇرۇش قېرى خوتۇنلارنىڭ ئىشى، پەقەت يېمەك - ئىچمەككىلا قانائەت قىلىش ئەقىلسىز ھايۋانلارنىڭ ئادىتى، ئەگەر كىشى ئۇلۇغلۇق تەختىدە ئولتۇراي دېسە، چوڭ ئىشلارغا ئۆزىنى تەييار قىلىشى كېرەك. ئەگەر يول-باشچىلىق تاجىنى بېشىغا كىيمەكنى خالىسا، ھىممەت كەمىرىنى بېلىگە باغلىشى كېرەك. يۇقىرى ھىممەت پەس خۇلق ۋە خەسىس ئىشلارغا رازىلىق بەرمەيدۇ، ئالىي تەبىئەت پەسلىك ماكانىنى تۇت-ماقنى خالىمايدۇ.

گەر كىشى ھىممەت بىلەن قويماس قەدەم،
يۇقىرى چىقماق ئاڭا بولماس بەھەم.
بول ئېگىز تا كۆرگۈدەك ئاينىڭ يۈزىن،
ئىستىمە قۇدۇق تېگىدىن غەم سۈيىن.

— سېنىڭ كاللاڭغا كىرىۋالغان قۇرۇق خىيال ۋە قۇرۇق ئارزۇ بىلەن ھېچ نەرسە ۋۇجۇدقا چىقمايدۇ. بۇ ھەۋىسىڭنىڭ قازىنى تەمەننا بىلەنلا قاينىمايدۇ، لازىمەتلىكلىرى تەييار بولمىسا ھېچ ئىش پۈتمەيدۇ. چۈنكى، مۇقەددىمىسى بولمىغان ئىشتىن ھېچقانداق نەتىجە بولمايدۇ، — دەپتۇ سا.

يېتەلمەسسەن ئۇلۇغلۇقنىڭ ماقامىغا،
تەييارلىماي ئۇلۇغلۇقنىڭ ئەسۋابىنى.

— قۇۋۋەتلىك چاغلىرىم ئۇلۇغ دۆلەت پەيدا قىلىشىمغا ياخشى
مەدەتكار بولالايدۇ ، — دەپتۇ قارچىغا ، — ھەيۋەتلىك تۇمشۇقۇم
يۇقىرى مەرتىۋىگە ئېرىشىشىمگە ياخشى ۋاستە بولالايدۇ . شەمشەر-
ۋاز باتۇرنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ ؟ ئۇمۇ ھىممەت بىلىـ-
كىنىڭ زورىدىن شاھلىق ئارزۇسىنى قىلدى ، ئاخىر نازۇ نېمەت
لىباسلىرى ۋە سەلتەنەت بېزەكلىرى بىلەن زىننەتلەندى .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ سا .
— بۇرۇنقى زاماندا بىر كاسىپ بار ئىكەن ، — دەپ سۆزلەشكە
باشلاپتۇ قارچىغا .

شەمشەرۋاز باتۇرنىڭ ھېكايىسى

بۇرۇنقى زاماندا ناھايىتى نامرات بىر كاسىپ بار ئىكەن . ئۇ
بالا - چاقىلىرىنى باقىمەن دەپ بەكمۇ قىينالغانلىقىدىن دەۋر
ۋاراقلىرىدىن شادلىق خېتىنى ھەرگىز ئوقۇيالمايدىكەن . ھۇنىرى-
نىڭ تاپاۋىتىدىن بالا - چاقىلىرىنىڭ خەجىگە تۇشلۇقتىن ئارتۇق
پايدا ئالالمايدىكەن . كۆڭلەرنىڭ بىرىدە خۇدايىتائالا ئۇنىڭغا دۆلەت-
مەن بولىدىغانلىقى پېشانىسىدىن بىلىنىپ تۇرغان ، ھەشەمەت ئالا-
مىتى چېھرىسىدىن جىلۋىلىنىپ تۇرغان بىر ئوغۇل ئاتا قىپتۇ .

ئۇ ئىدى خۇش چىراي مۇبارەك تەلەت ،
سائادەت بېغىدىكى زىبا كۆچەت .

ئۇنىڭ قەدىمىنىڭ بەرىكىتىدىن ئاتىسىنىڭ ھالى روناق تې-
پىپ ، كەسپى - كارى راۋاجلىنىپ ، تاپاۋىتى خىراجىتىدىن ئې-
شىپ قالغۇدەك ھالغا يېتىپتۇ . ئاتىسى «ئۇنىڭ ئايىغى ياراشتى»
دەپ بىلىپ ، ئۇنىڭغا قولىدىن كېلىشىچە تەربىيەت قىلىشقا كىرى-
شىپتۇ . لېكىن ئوغۇل تىلى چىققاندىن باشلاپ سۆز قىلسىلا ئوق

ۋە يادىن سۆزلەيدىكەن ، قالقان ھەم شەمشەر ئويناىدىكەن . ئۇنى قانچە قېتىم مەدرىسكە ئاپىرىپ بەرگەن بولسىمۇ ، مەدرىسىدىن قېچىپ ئۇرۇش - تالاش بولىدىغان مەيدانغا بارىدىكەن . ئەگەر خەت تەلىم بەرسە ، «ا» نى نەيزە ، «ر»نى قىلىچ ، «م» نى گۇرزىگە ئوخشىتىدىكەن . ھەرقاچان قىلىچۋازلىق مەشقىدىن جاھانگىرلىك ھەرپىنى ئوقۇيدىكەن ، دائىم «سەپەر» دېگەن خەت يېزىلسا ، «مەم-لىكەتنى قولغا كىرگۈزۈش ئۈچۈن قىلىنىدىغان يۈرۈش» دەپ مۇتالىئە قىلىدىكەن .

قىلاتتى «خ» نى كۆرسە سەپەر گۇمان ،
«ئېلىپ» نى بىلىپ ئوق «يا»نى كامان .

ئۇ شۇنداق قىلىپ گۆدەكلىكتىن ئۆسۈپ بالاغەتكە يېتىپتۇ . بىر كۈنى ئاتىسى ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :

— ئوغلۇم ، مېنىڭ ھەممە ھىممىتىم سەن ئۈچۈن ، ياشلىق دەۋرى گۆدەكلىك ۋاقتىغا ئوخشىمايدۇ . سېنىڭ ئەھۋالىڭ بەتلىرى-دىن شوخلۇق ۋە ھەۋەسىڭ ئەسىرىنى روشەن كۆرۈۋاتىمەن . شۇڭا ، ئەندىشىلىك نەپسى سېنى شەھۋەت يولىغا باشلاشتىن بۇ-رۇن ، ساڭا خوتۇن ئېلىپ بەرسەم دەيمەن . ھالىمىزغا تۇشلۇق توي جابدۇقىمۇ تەييارلاپ قويدۇم . ئەمدى بىزگە مۇناسىپ كەلگۈدەك بىر قىز تېپىلسا ، نىكاھىڭغا ئېلىپ بېرىمەن . بۇنىڭغا قانداق قارايسەن ؟

— ئەي بۇزرۇكۋار ئاتا ،— دەپتۇ ئوغۇل ،— ئۆزۈم خالايدى-غان خوتۇننىڭ جابدۇقى ۋە ھەققى مېھرىنى ئۆزۈم تەييار قىلىپ بولدۇم . بۇ توغرىدا سىلەرگە ھېچ ئېغىرلىق سالمايمەن ، ماڭا سىلەرنىڭ ھېچقانداق مەدەت ۋە ياردىمىڭلار كېرەك ئەمەس .

— ھەي ئوغلۇم ،— دەپتۇ ئاتىسى ،— مەن سېنىڭ ھالىڭنى ياخشى بىلىمەن . سېنىڭ تەييار پۇل - مېلىڭ يوق ئىدىغۇ ؟ توي جابدۇقى راسلىدىم دەيسەن ، ئۇنى نەدىن تاپتىڭ ؟ كېلىنلىككە

كىمنى كۆزلىدىڭ؟
ئوغلى بۇنى ئاڭلاپ ئۆيگە كىرىپ گۈزەللەرنىڭ كۆز تىكىشىدىن يۈز ھەسسە قانخورراق ۋە ياقۇت لەۋلىكلەرنىڭ چىشلىرىدىنمۇ ئېشىپ، ئۈلپەتلىك دەرىجىدە يالتىراق بىر شەمشەرنى ئېلىپ چىقىپ شۇنداق دەپتۇ:
— مەن ھاكىمىيەت كېلىنىنى قولۇمغا كەلتۈرۈپ، سەلتەنەت قىزىنى نىكاھىمغا ئالىمەن. ئۇنىڭ توپلۇقى ۋە ھەققى مېھرى ئۈچۈن مانا شۇ ئۆتكۈر شەمشەردىن ياخشىراق نەرسە يوق.

بەختۇ دۆلەتنى ئەسلا خوشلىماس كىشى يوقتۇر،
ھاكىمىيەت كېلىنىنىڭ مېھرى تىغ بىلەن ئوقتۇر.

چۈنكى ئۇ باھادىرنىڭ ھىممىتى پادشاھلىقنى قولغا كەلتۈرۈشتە ئىكەن. نەتىجىدە پات پۇرسەتتە تىغ زەربى بىلەن پۈتۈن يۇرتنى تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈپتۇ ۋە ھىممىتى ئۈستۈن بولغانلىقىدىن سەلتەنەت دەرىجىسىگە يېتىشىپتۇ.

ئاۋالمىغاي كىشى ھېچ ۋاقىت پادىشاھلىق قىزىنى،
قىلمىسا مېھرى ھەققى ئاڭا شەمشەر گۆھىرىنى.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، ئاللاتائالا ئۆزى ئىنايىتى بىلەن دۆلەتكە ئېرىشكۈدەك كۈچ - قۇۋۋەتنى ماڭا بېرىپتۇ؛ تەۋپىق يار بولۇپ سائادەتمەنلىك ئىشىكى مېنىڭ يۈزۈمگە ئېچىلىپتۇ. ئۈمىدۋارمەنكى، پات پۇرسەتتە تىلىگەن ئارزۇيۇمغا يېتىپ، مۇراد قولىنى مەقسەت بويىنىنىڭ ۋىسالىغا يەتكۈزىمەن. ئەمدى، مەن باشقىلارنىڭ ئەپسانە سۆزلىرى ۋە ئەپسۇنلىرى بىلەن بۇ ئىشىمنى تاشلىمايمەن ھەمدە ئۆزۈمنى بۇ خىيالدىن باشقا پىكىرگە باشلىمايمەن. باشقىلار ھەرقانچە مالامەت قىلسىمۇ بۇ خىيال كاللامدىن كەتمەيدۇ.
سا ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، بۇ ئالىي ھىممەت قۇشىنىڭ

ھىيلە رىشتىسى بىلەن تۇزاقفا ئىلىنمايدىغانلىقىنى ، مىكىر بىلەن ئالدام خالتىغا چۈشمەيدىغانلىقىنى چۈشىنىپ ، نائىلاج ئۇنىڭ سە-پەرگە چىقىشىغا ئىجازەت بېرىپتۇ . لېكىن ئۇنىڭ كۆكسىگە پىراق ئەلىمى ئورناپتۇ .

قارچىغا سانىڭ باللىرى بىلەن خوشلىشىپ ، ئۇۋۇسىدىن چىققان پېتى ساياھەتنى باشلاپ ، بىرەر سائەتتىن كېيىن بىر تاغ بېشىغا قونۇپتۇ . شۇ ئەسنادا ، ئۇ ھەر تەرەپكە كۆز سېلىپ تاماشا قىلىپ يۈرگىلاپ يۈرگەن بىر كەكلىكنى كۆرۈپ قاپتۇ ، كەكلىك-نىڭ سايراشلىرىنىڭ ساداسىدىن تاغ ئىچى ياڭراپ كەتكەنىكەن . قارچىغا كەكلىكنى ئۇۋلاشقا كۆڭلى تارتمۇاتقانلىقىنى سېزىپ ، بىر ھەملە بىلەن ئۇنىڭ كۆكسىنى يېرىپ ھەپسىلىسىنى پىر قىپتۇ - دە ، گۆشىنى يېيىشكە باشلاپتۇ . گۆشىنىڭ لەززىتى ھايات شەربىتى بىلەن باراۋەر ، مەززىسى جەننەت نازۇ نېمەتلىرىدەك شۇنداق تاتلىق ئىكەنلىكى ، ئۇ ئۆز ئۆمرىدە ئۇنداق ئېسىل گۆشنى يەپ باقمىغاندىكەن .

قارچىغا ئۆز - ئۆزىگە شۇنداق دەپتۇ : «سەپەرنىڭ پايدىسى شۇ بولدىكى ، مانا بىردەمدىلا تېتىقسىز غىزالاردىن قۇتۇلۇپ ، شۇنداق ئېسىل تائاملار بىلەن لەززەت تاپتىم ، تار ، قاراڭغۇ ئۇۋۇ-دىن قۇتۇلۇپ ، ھىممىتى يوق تۇغقانلاردىن ئۈزۈلۈپ ، مۇشۇنداق ئېگىز يەرگە يېتىشتىم . بۇ تېخى مېنىڭ ئېرىشىدىغان دۆلەت - سائادىتىمنىڭ دەسلەپكى قەدىمى . بۇنىڭدىن قارىغاندا ، بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ ئوبدان ئىشلار غايىب باياۋاندىن شاھادەت تەختىگە چىقىدىغان ئوخشايدۇ . تەقدىر ئۆز پەردىسى ئىچىدىن يەنە قانداق نازۇ نېمەتلەرنى چىقىرارىكىن» دەپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ، قارچىغا بىر نەچچە كۈن شۇ ئەتراپتا خۇشال-لىق بىلەن ئۇچۇپ يۈرۈپ ، كەكلىك ۋە چىل ئوۋلاپتۇ . بىر كۈنى ئۇ تاغ ئېتىكىدە ئوۋ قۇشلىرىنى ھەر تەرەپكە ئۇچۇرۇپ شىكار قىلىپ يۈرگەن بىر توپ ئاتلىق ئادەملەرنى كۆرۈپتۇ .

شىكار ئۈچۈن چىلىنغاندەك بولدى ناغرا ،
ئۈچۈپ قۇشلار قىلدى جەۋلان شىكار ئارا .
قەھرى بىلەن قارچىغىمۇ ئۈچۈپ ئېگىز ،
ئوۋ بېشىدا تىرناقىنى ئەيلىدى تېز .
قىلدى لاچىن شىكار ئارا تالان ـ تاراج ،
چۆلدە كەكلىك ياكى قىرغول قالمىدى ھېچ .

بۇ كىشىلەر شۇ يۇرتنىڭ پادىشاھى بىلەن بىللە ئوۋغا چىققان مۇلازىملار ۋە چېرىكلەر بولۇپ ، ئوۋ ئوۋلاپ يۈرۈپ شۇ تاغ قېشىغا كېلىپ قالغانىكەن : شۇ ئەسنادا ، پادىشاھ ئۆز قولىدىكى قارچىغىنى بىر قۇشنى ئوۋلاشقا قويۇپ بېرىپتۇ . ھېلىقى ئالىي ھىممەتلىك قارچىغىمۇ ئۇ قۇشنى ئوۋلىغىلى كەلگەچكە ، پادىشاھنىڭ قارچىغىسى ئۇنى ئوۋلاپ بولغۇچە ئۇ ئاۋۋال قۇشنى ئوۋلىۋاپتۇ . ئۇنى كۆرگەن پادىشاھ ئۇنىڭ چاققانلىقىغا ئىچى كۆيۈپ ، شۇ زامان ئۇنى تۇتۇشقا پەرمان بېرىپتۇ . ئۇستا ئوۋچىلار ئەپچىل ھىيلىلەر بىلەن تۇزاق قۇرۇپ ، دام ھالقىسىنى ئۇنىڭ كېكىردىكىگە ئىلىندۇرۇپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، ئۇ ئۆزىنىڭ ھىممىتىگە يارىشا ، پادىشاھقا خىزمەت قىلىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بوپتۇ ۋە ئۆز بەختىنىڭ مەددىتى بىلەن پادىشاھنىڭ قولىنى تەخت قىپتۇ . ئەگەر ئۇ سانىڭ ئۇۋىسىدا تۇرۇپ قالغان بولسا ياكى سەپەر قىلىپ دەشت ـ باياۋان ۋە ئەتراپ ـ جاھاننى سەيلە قىلمىغان بولسا ، ئۇنىڭ بۇ دەرىجىگە يېتىپ ، بۇنداق مەرتىۋىلەرگە ئېرىشەلىشى ناتايىن ئىدى .

سەپەردە كىشىگە يۇقىرى مەرتىۋە ۋە ناھايىتى كۆپ مەنپەئەت ھاسىل بولىدىغانلىقىنى ۋە سەپەر ئارقىلىق كىشى تەھتىسسارا باياۋانىدىن ئەرشئەلا گۈلىستانىغا يېتەلەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن بۇ مىسالنى كەلتۈردۈم .

سەپەر ياخشى بىر مۇبارەك ئىش ئىرۇركى ،
تاپقۇسىدۇر ئۇنىڭدىن ئەل كۆپ مەنپەئەت .

سەپەر قىلساڭ يېتەرسەن ئۆز مۇرادىڭغا ،
تېپىپ يەرسەن سەپەردىن كۆپ نازۇ نېمەت .

دابشىلىمنىڭ سۆزى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ، يەنە بىر ۋەزىر ئالدىغا كېلىپ تەزىم قىلىپ ، ھۆرمەت رەسمىنى بەجا كەلتۈرۈپ شۇنداق دەپتۇ :
— خۇدانىڭ سايىسى بولغان ھەزرىتى شاھىنشاھى ئالەمنىڭ سەپەرنىڭ پايدىسى توغرىسىدا سۆزلىگەنلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ راست ۋە توغرا ئىكەنلىكىگە ھېچقانداق شەك - شۈبھىمۇ يوق . ئەمما ، پېقىر قۇللىرىنىڭ ئېسىگە شۇ نەرسە كېلىۋاتىدۇكى ، پادىشاھ بىر مەملىكەتنىڭ چوڭى بولغانلىقتىن ، پۈتۈن ئالەم ئەھلىنىڭ راھىتى پادىشاھلارنىڭ سالامەت بولۇشىغا باغلىقتۇر . پادىشاھى ئالەمنىڭ سەپەر مۇشەققىتىنى ئىختىيار قىلىپ ، ئىشرەت ئۆيىدىن مېھنەت باياۋىنىغا سىلجىشى ھېكمەتتىن يىراقتەك قىلىدۇ .
— مۇشەققەتكە چىداش ئەرنىڭ ۋە شىرنىڭ ئىشى . پادىشاھلارنىڭ ئەيش - ئىشرىتىنىڭ ئېتىكىگە مۇشەققەت تىكىنى چاپلاشمىسا ، پۇقرالارغا پاراغەت گۈلىستانىدا مېھنەت گۈلى ئېچىلمايدىغانلىقى شۈبھىسىزدۇر . پادىشاھلارنىڭ ھىممىتىنىڭ پۇتى بالا - قازا باياۋانىغا قەدەم قويمىسا ، تىنچسىز دەرۋىشلەر بېشىنى راھەت ياستۇقىغا قويالمايدۇ .

ئەگەر سەن تىلىسەڭ ئۆز راھىتىڭنى ،
ئارام ئالالماس يۇرتۇڭدا ھېچكىم .

ئاللاتائالانىڭ بەندىلىرى ئىككى خىل بولىدۇ : بۇنىڭ بىرى ، پادىشاھلار بولۇپ ، ئۇلارغا پەرمان يۈرگۈزۈش ۋە مەملىكەتنى باشقۇرۇش ئىززىتىنى بەرگەن . يەنە بىرى ، پۇقرالار بولۇپ ، ئۇلارغا خاتىرجەملىك ۋە راھەتتە ياشاش شەرىپىنى بەرگەن . بۇ ئىككى تائىپىنىڭ ئەھۋالى بىر كىشىدە جەم بولالمايدۇ ، يا راھەتنى ئىختى-

يار قىلىپ ، ئىززەت يۈزىنى تاپماق كېرەك ، يا مۇشەققەت تارتىپ دۆلەت مەرتىۋىسىنى تاپماق كېرەك .

كىشى كىم راھەتنى تاشلاپ مۇشەققەت ئىختىيار ئەيلەر ،
قىلۇر دەۋران ئۇنى ئەھلى زامانە ئۈستىگە سەرۋەر .
چىمەندە پادىشاھ بولماقنى گۈل ياخشى بىلۇر ، يەرنى ،
ئاشۇ نازۇكلۇقى بىرلە تىكەندىن ئەيلەرمىش بىستەر① .

ھۆكۈمالار : «مۇشەققەت تارتماق ئۇلۇغلۇق تاپماقنىڭ ۋاسىتىسىدۇر» دەپ ئېيتىشقان . تىرىشىش تەلەپكار كىشىنى بەخت مەنزىلىگە يەتكۈزىدۇ ، جەددى جەھەت باياۋاننى كەزمەك مەقسەت جامالىنى كۆرۈشكە سەۋەب بولىدۇ . مۇشەققەت تۈلپارىغا مىنمەي تۇرۇپ مەنپەئەت ھوسۇلىنى قولغا كەلتۈرگىلى بولمايدۇ .

پادىشاھلىق كەمىرىنى باغلىيالماس ھېچقاچان ،
راھەتنىڭ يوتقىنىدا ئۇخلىغان ھەر بىر كىشى .

ئەگەر ھەر بىر كىشى ھىممەت مەيدانىدا تىرىشچانلىق بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرسە ۋە جاپاغا چىداپ ، راھەت - پاراغەتتىن ئۆزىنى تارتسا ، باشقىلارغا قارىغاندا تېزرەك مەقسىتىگە يېتىدۇ ھەمدە مۇرادىنىڭ كۆزىگە مەقسىتى ئۆز يۈزىنى كۆرسىتىدۇ . مەسىلەن ، يولۋاس شادلىق ماكانىغا پادىشاھ بولماق ئارزۇسىنى قىلغانىدى ، ھەرىكىتىنىڭ بەرىكىتىدىن ئويلىغىنىغا ئېرىشىپ ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ، مەقسىتىنىڭ چېھرىسىدىن تەخىر نىقابى چۈشتى ، ئۇمىد قولى مۇرادىنىڭ ئېتىكىگە يېتىشتى ، — دەپ ئۆز مەقسىتىنى شەرھلەپتۇ دابىشلىم شاھ .

بۇنى ئاڭلىغان ۋەزىر دەرھال سوراپتۇ :

— ھېلىقى يولۋاسنىڭ ۋەقەسى قانداق ئىش ئىكەن ؟

① بىستەر — ئۇزۇن كۆرپە .

— بەسرە دىيارىدا بىر ئورمانلىق بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايە-سىنى باشلاپتۇ دابىشلىم شاھ .

يولۋاس بالىسىنىڭ ھېكايىسى

— بەسرە دىيارىدا بىر ئورمانلىق بار بولۇپ ، بۇ ، ئاجايىپ خۇش ھاۋالىق ، تاغلىرى ناھايىتى گۈزەل ، كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدىغان سۈزۈك بۇلاق سۇلىرى ھەر تەرەپتىن ئېقىپ تۇرىدىغان ، جان بېغىشلىغۇچى شاماللىرى ھەر تەرەپتىن ئۇرۇلۇپ تۇرىدىغان بىر ماكان ئىكەن .

دەرەخلەر بارچىسى زىبا ۋە مەرغۇپ ،
تىزىلغان شاخلىرىدا مېۋىلەر خوپ .
سەرۋى بىلەن تۇبى بولۇپ سەرەپراز ،
گۈزەللەردەك قىلاتتى ئىشۋەيۇ ناز .
ئېرىقلاردا ئاقاتتى سۈزۈك سۇلار ،
ئايان بولغان گۈلشىنىدە گۈزەل گۈللەر .

ناھايىتى گۈزەل ۋە پاكىز بۇ جاينى شادلىق تېغى دەپ ئاتىشى-دىكەن . ئۇ تاغنىڭ چوڭى بىر يولۋاس بولۇپ ، ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ يۈرەكلىك شىرلارمۇ ئۇ تەرەپكە قەدەم قويالمايدىكەن ، ئۇنىڭ سالاپىتىدىن ئۈركۈپ ياۋايى ھايۋانلار ۋە چەرەندىلەرمۇ ئۇ تاغدا ياشاش خىيالىنى كۆڭلىگە كەلتۈرەلمەيدىكەن .

ئۇزارتسا چاڭگىلىنى ھەر تەرەپكە ،
چۈشەر ئىدى پەلەك شىرىغا لەرزە .
ئەگەر ھەر يولدا ئۇ ئولتۇرسا بىردەم ،
بارالمايتتى ئۇيانغا خەلقئالەم .

ئۇ يولۋاس شۇ تاغدىكى بارلىق جانىۋارلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلىدىكەن . ئۇنىڭ بىر بالىسى بار بولۇپ ، پۈتۈن ئالەمنىڭ روشەنلىكىنى بالىسىنىڭ جامالىدىن ، كۆزىنىڭ يورۇقلۇقىنى بالىسىنىڭ دىدارىغا قارىغانلىقتىن دەپ ئويلايدىكەن . ئۇ : «بالام كامالغا يېتىپ ، ئاغزى ۋە چاڭگىلىنى پەرەندە ۋە چەرەندىلەرنىڭ قېنىغا بوييالىسا ، بۇ تاغنىڭ سەردارلىقىنى ئۇنىڭ قولىغا بېرىپ ، قالغان ئۆمرۈمنى قانائەت ئۆيىدە پاراغەت بىلەن ئۆتكۈزسەم» دېگەنلەرنى ئۈمىد قىلىدىكەن . تېخى ئۇنىڭ خىياللىرىدىن مۇراد مېۋىسىنىڭ چېچىكى ئېچىلماي تۇرۇپ ، ھايات بېغىنىڭ مېۋىلىرىنى ئەجەل بۇلاڭچىسى خازان قىپتۇ . يەنى بۇ يولۋاس ئەجەل شىرىنىڭ چاڭگىلىغا گىرىپتار بوپتۇ . بۇرۇندىن تارتىپ بۇ تاغنى ئارزۇلايدىغان ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ھەممىسى ئۇ تاغنى ئىگىلەشكە قەست قىلىشىپتۇ . يولۋاس بالىسى ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ ، تاغنى تاشلاپ چىقىپ كېتىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ياۋايى ھايۋانلار ئارىسىدا چوڭ ئۇرۇش باشلىنىپ كېتىپتۇ . ئۇلارنىڭ ئارىسىدا چوڭ قانخور قېرى شىر بار ئىكەن . ئۇ ھەممىسىدىن غالىب كېلىپ ، شادلىق تېغىنى ئۆز تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈپتۇ . يولۋاس بالىسى بولسا بىرنەچچە كۈن تاغلار ۋە باياۋانلاردا سەرگەردان بولۇپ يۈرۈپ ، باشقا بىر تاغقا يېتىپ بېرىپتۇ ۋە تاغدىكىلەرگە كۆڭلىدىكى خاپىچىلىقلارنى بايان قىلىپ ، ئۇلاردىن بۇ ئىش خۇسۇسىدا مەدەت تىلەپتۇ . لېكىن ئۇلار ئۇ تاغدا چوڭ قېرى شىرنىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ ، يولۋاس بالىسىغا مەدەت بېرىشنى ماقۇل كۆرۈشمەپتۇ .

— ھەي بىچارە ،— دېيىشىپتۇ ئۇلار ،— سېنىڭ ماكانىڭنى بىر شىر تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈپ بوپتۇ . ئۇنىڭ قورقۇنچىدىن ئۇ تاغ ئۈستىدىن قۇشمۇ ئۇچالمايدۇ . ھەيۋىتىدىن قورقۇپ ئۇ تاغ قېشىغا پىلمۇ بارالمايدۇ . بىزدە ئۇنىڭ بىلەن ئۇرۇش قىلغۇدەك قۇۋۋەت يوق . سەنمۇ ئۇنىڭ بىلەن تەڭ تۇرۇپ جەڭ قىلالمايسەن . بىز كۆڭلىمىزدە مۇنداق مەسلىھەتنى ماقۇل كۆردۇق : سەن ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتىپ بېرىپ ، ئىخلاس بىلەن ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلـ

غىن . ئەگەر بىر كىمنىڭ جەڭ قىلىشقا كۆچى يەتمىسە ، خىزمەت قىلغىنى ياخشى . دېمەك سەن ئۇنىڭ بىلەن مادارا قىلغىن . ئۆزرە قويغىن .

يولۋاس بالىسى شىرنىڭ دەرگاھىغا بېرىپ ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلسا ياخشى بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ ، بۇ مەسلىھەتنى ماقۇل كۆ- رۈپتۇ ـ دە ، ئۆز دىيارىغا قايتىپ كېلىپ ، يېقىنلىرىدىن بىرىنى ۋاستە قىلىپ شىرنىڭ خىزمىتىگە كىرىپتۇ . ئۇ شۇنىڭدىن تارتىپ خىزمەتكارلىق ئېتىكىنى ساداقەت بېلىگە شۇنداق مەھكەم قىستۇ- رۇپتۇكى ، شىرنىڭ ھۇزۇرىدىن بىر سائەتمۇ يىراق كەتمەيدىكەن ھەمدە ئۇنىڭ خىزمىتىدىن بىر پەسمۇ غاپىل قالمايدىكەن . ئۇ ئىش ئۆگىنىشكە بەكمۇ تىرىشىدىكەن . نەتىجىدە شىر بارغانسېرى ئۇنىڭ- غا زىيادە ئىلتىپات قىلىدىغان بوپتۇ . بۇنى كۆرگەن باشقا دۆلەت ئەركانلىرى ئۇنىڭغا ھەسەت قىلىشقا باشلاپتۇ .

ئەگەر كىشى تىرىشچان بولسا قانچە ،
بولغۇسىدۇر دۆلىتى ئېگىز شۇنچە .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، شىرغا يىراق بىر تاغقا زۆرۈر بىر ئىش ئۈچۈن بېرىپ كېلىشكە توغرا كەپتۇ . شۇ كۈنى ھاۋا ناھايىتى ئىسسىپ كەتكەن ، يەر ۋە ئاسمان تونۇردەك تاۋلىنىپ تۇرغان ، تاغ ۋە دالا شېشىگەرنىڭ كورىسىدەك قىزىغان ، ھارارەتنىڭ كۈچىدىن جانىۋارلارنىڭ ئۇستىخىنى ئىچىدىكى يىلىكىمۇ قايناپ كەتكەن ، دەريا ئىچىدىكى سەرتانلارمۇ[①] خۇددى قازاندىكى بېلىقتەك قورۇلۇپ كەتكەنىكەن .

بولسا بۇلۇتلار ئارا سۇ بىر تېمىم ،
بۇلار ئىدى ، بىر تېمىم ئوتلۇق يېقىن .
ئۇچسا پەرۋانە ئەگەر ، ئوتلۇق چىقىن ،

① سەرتان — راك ، قىسقۇچپاقا .

كۆيدۇرەر ئىدى قاناتۇ قۇيرۇقىن .
ئىنتايىن بەك قىزىغاچ ئۇ ئاپتاپ ،
بولار ئىدى تەپتىدىن ئالەم كاۋاپ .

شىر ئۆزىچە ئويلاپ قاپتۇ : «بۇنداق قىزىغان هاۋادا ، دەريا تېگىدىكى گۆھەرلەرمۇ سەدەپىنىڭ ئىچىگە كىرىپ سايىداۋاتقاندۇ ، ھەتتا سەمەندەرمۇ ئىسسىقنىڭ قورقۇنچىدىن سىرتقا چىقالماي ئوتنىڭ ئىچىدە ياتقاندۇ ؟ مۇشۇنداق بىر چاغدا بۇ ئىشنىڭ چىقىپ قالغىنىنى قارىمامدىغان . مۇلازىملىرىمدىن قايسىسى بېرىپ ئىشىمنى ئورۇنداپ كېلەلەر ؟ » شۇ ئەسنادا يولۋاس بالىسى مۇلازىملارنىڭ سېپىگە كىرىپ ، شىرنىڭ خىيال سۈرۈپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭ تەپەككۇرىنىڭ ماھىيىتىنى ئۇقۇپ ، ئاشۇ مۇھىم ئىشنى ئورۇنداپ كېلىشكە ۋەدە بېرىپ ئىجازەت ئالغاندىن كېيىن ، بارلىق مۇلازىملار بىلەن يولغا چىقىپ ، چۈش ۋاقتى بىلەن ئۇ تاغقا يېتىپ بېرىپتۇ . ئۇ يەردىكى ئىشنى پۈتكۈزۈپ ، ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىنلا قايتماقچى بولغاندا ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ كەلگەن مۇلازىملارنىڭ ھەممىسى بىرلىشىپ ئۇنىڭغا ئەرز قىلىشىپتۇ :

— بۇنداق قاتتىق ئىسسىقتا ھېلىمۇ شۇنچە كۆپ يول باستۇق . خۇداغا شۈكۈر ، ئىشىمىز پۈتتى . سىزنىڭ پادىشاھقا ھەممىدىن بەك يېقىن ئىكەنلىكىڭىز بىزگە مەلۇم . بىرەر سائەت سايىدا ئارام ئېلىپ ئولتۇرسىڭىز نىمە بولىدۇ ؟

بولۇپ ئىش غېمىدىن خالىي ، پاراغەت ئەيلىگىن بىر پەس ،
جاھاننىڭ ئىشلىرى ھەرگىز بەل تىكلەشكە پەيت بەرمەس .

—مېنى پادىشاھقا يېقىن قىلغىنى مېنىڭ پادىشاھنىڭ قېشىدا كۆتۈرگەن تىرىشچانلىق بايرىقىمدۇر ، — دەپتۇ يولۋاس بالىسى كۈلۈپ ،— شۇڭا سۇسلۇق ۋە بوشاڭلىق بىلەن بۇ بايراقنىڭ بېشى-

نى تۆۋەن قىلىش ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس . ئەگەر كىشىنىڭ سەل ـ پەل ئەقىل ـ ھوشى بولىدىغان بولسا ، مۇشەققەت بىلەن پۈتتۈرگەن ئىمارىتىنى بىپەرۋالىق بىلەن بەربات ، ئاسانلىق بىلەن ۋەيران قىلمايدۇ . بىلمەك كېرەككى ، رەنج ـ مۇشەققەتكە چىدام بەرمەي تۇرۇپ ، زەر ـ گۆھەر خەزىنىسىگە يەتمەك مۇمكىن ئە- مەس ، تىكەن جاپاسىنى چەكمەي تۇرۇپ ، گۈلزار تاماشاسى قىلماق ئاسانغا چۈشمەس .

مەقسىتىگە يەتكۈسىدۇر ئۇ كىشى ،
گەر بالالار ئوقىغا بولسا سۇپەر .
كەلمەس ئاسانلىق بىلەن قولغا مۇراد ،
رەنجى چەكمەي ، قان يۇتۇپ كۆيمەي جىگەر .

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار سەپەردىن يېنىپ ، شىرنىڭ دەرگاھىغا كېلىپ ، يولۋاس بالىسىنىڭ ناھايىتى تىرىشچانلىقىنى ، ئىشقا ئال- دىراپ راھەت ـ پاراغەتتىن كەچكەنلىكىنى مۇلازىملار شىرغا بىر ـ بىرلەپ يەتكۈزۈپتۇ . شىر ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇپ :
— يولباشچىلىق ۋە پادىشاھلىق دېگەن مانا مۇشۇنداق ئۆز خاتىرجەملىكىنى ئۇنتۇپ ، پۇقرالىرىنى خاتىرجەم قىلالايدىغان كى- شىگە يارىشىدۇ ،— دەپتۇ ـ دە ، يولۋاس بالىسىنى قېشىغا چاقى- رىپ ، ئىززەت ـ ئىكرام ئەيلەپ ، شادلىق تېغىنىڭ سەردارلىقىنى بېرىپتۇ ھەمدە ئامانەتنى قولىغا تاپشۇرۇپ ، ئاتىسىنىڭ ئورنىغا پادىشاھ قىلىپ كۆتۈرۈپتۇ .

شاھ ئەگەر تەخت ئۈستىدە راھەت سۈرەر ،
مەملىكەتنىڭ ئەھلىدىن تىنچلىق كېتەر .
بولسا شاھ تۇۋۇرۇك مۇشەققەت ئورنىغا ،
يەتكۈسى تىنچلىق ـ ئارام پۇقراسىغا .

—بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ،— دەپ سۆزىنى داۋام قىپتۇ پادىشاھ ،— ھېچقانداق كىشى سەۋەب قىلمىسا ، مۇراد ئاپتىپى ئۈمىد شەرقىدىن كۆتۈرۈلمەيدۇ . ھەرىكەت قىلماي تۇرۇپ كىشى ئۈمىد مۇقەددىمىسىدىن ھوسۇل نەتىجىسىگە ئېرىشەلمەيدۇ .

قولغا كەلمەس مالۇ دۇنيا ، رەنجى مېھنەت چەكمىگۈنچە ،
ھاسىل بولماس مۇراد ـ مەقسەت سەئى ـ سەۋەب قىلماغۇنچە .

مېنىڭ سەپەر قىلىشتىكى مەقسىتىم ئىلىم تەلەپ قىلىش بولغاچقا ، رەنج ـ مۇشەققەت قورقۇنچى بىلەن رايىمنى ياندۇرمايـ مەن ، ئالىي ھىممىتىم مىنگەن ئاتنىڭ تىزگىنىنى بۇنداق سەۋەبـ لەر تۈپەيلىدىن ھەرگىز كەينىگە بۇرىمايمەن .

بېشىم كەتكەي بۇ سەۋدادىن ، بۇ سەۋدا كەتمىگەي باشتىن ،
جاپانى كىم تولا چەكسە جاۋاھىر ئالغاي ئۇ تاشتىن .

بۇ ئىشقا مەھكەم ئىرادە باغلىغانلىقىم ئۈچۈن ، سەپەردىن كېلىدىغان زىيان ـ زەخمەت ۋە جاپا ـ مۇشەققەتكىمۇ چىدىماقلىقىم لازىمدۇر .

شاھ يۈرۈش باشلاپ ئەگەر قويسا ئۆزەڭگىگە ئاياغ ،
ھېچ ئەجەب يوق كەتسە شۇئان چەرخ قولىدىن تىزگىنى .

ۋەزىرلەر ئۆزلىرىنىڭ قىلغان نەسىھەتلىرىنىڭ پادىشاھقا ماـ قۇل كەلمىگەنلىكىنى چۈشىنىپ ، ئۇنىڭ رايىغا بېرىپ ، ھەممىسى سەپەر جابدۇقىنى قىلىشقا مەشغۇل بولۇشۇپتۇ ۋە سەپەرنىڭ قۇتلۇق بولۇشىنى تىلىشىپ قىلىشقان غۇلغۇلىسىنىڭ ئاۋازىنى پەلەككە يەتكۈزۈپ ، بۇ بېيىتنى تەكرارلىشىپتۇ :

چىقتىڭىز شاھىم سەپەرگە ، خۇدا لۇتفى يار بولسۇن ،
ئەۋلىيالار قىلسۇن نەزەر ، لەشكەرلەر مادار بولسۇن .

شۇنداق قىلىپ ، دابىشلىم مەملىكەت ھوقۇقى ۋە سىياسەت يۈرگۈزۈشنى دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ ئىچىدىن ئىشەنچلىك بىر كىشىگە تاپشۇرۇپ ، پۇقرالارغا رىئايە قىلىش ۋە يۇرتنى ياخشى باشقۇرۇش توغرىسىدا سەلتەنەت لىباسىغا ياراشقۇدەك بىر مۇنچە نەسىھەتلەرنى ئۇنىڭ قۇلىقىغا قۇيۇپتۇ .

ئىسكەندەرنىڭ ئەينىكىدۇر مەملىكەت ،
كۆرگىلى يۈزۈڭنى سەن ئۇنىڭغا باق .
كۆرسىتەر چېھرىڭنى ئۇ بەكمۇ گۈزەل ،
قىلساڭ زۇلۇم كىرىنى ئۇندىن يىراق .
سەن خەلقنى پەملىگىن مىسلى سەھەر ،
سۇبھى دەم ئۇرغان نەپەستىن قىل ھەزەر .
ئېشىپ كېتەر مىڭ چەۋەنداز ئوقىدىن ،
ئاھىدىن ئوق ئاتسا بىر مەزلۇم ئەگەر .

ئۇ مەملىكەت ئىشىدىن كۆڭلى خاتىرجەم بولۇپ ، بارلىق خاس خىزمەتكارلىرىنى ئېلىپ سەرانديپ تېغىغا بېرىش ئۈچۈن يولغا چىقىپتۇ . ئۇ خۇددى ئايدەك بىر مەنزىلدىن ئىككىنچى مەنزىلگە ئاتلىنىپتۇ ، خۇددى ئاپتاپتەك شەھەردىن شەھەرگە سىلجىۋېرىپتۇ . ئۇ يولدا ئۇچرىغان ھادىسىلەر ۋە كارۋانلارغا نەزەر سېلىپ ئۇلارنىڭ ئىشلىرىدىن تەجرىبە ـ ساۋاقلارغا ئىگە بوپتۇ . شۇنداق قىلىپ ئۇ چۆل ۋە كۆللەردىن ئۆتۈپ ، ئىسسىق ۋە سوغۇقنىڭ جاپالىرىنى تارتىپ مېڭىۋېرىپ ئاخىر سەرانديپ شەھىرىگە يېتىپ كەلگەندە ، پادىشاھنىڭ دىمىغىغا ئۇ دىيارنىڭ خۇش پۇراقلىرى ئۇرۇلۇپتۇ .

خۇش بۇيۇڭنى ھەر كىشى بادى ـ سابادىن ھىدلىدى ،
ئاشنا بۇيىنى يارۇ ئاشنادىن ھىدلىدى .

پادىشاھ سەراندىپ شەھىرىدە ئىككى ـ ئۈچ كۈن تۇرۇپ ھاردۇقىنى چىقىرىپتۇ. ئېغىر ۋە ئارتۇقچە يۈكلىرىنى شۇ يەردە قويۇپ، ئىككى ـ ئۈچ يېقىن مەھرەملىرىنى ئېلىپ تاغ تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. تاغ ئۈستىگە چىقىپ قارىسا، تاغ ئېتىكى ئاپتاپ بېشىغا سايە سالغان، تاغ چوققىسىنىڭ شولىسى مىررىخ يۇلتۇزىغا روشەنلىك يەتكۈزۈپ بەرگەن غايەت ئېگىز بىر تاغ ئىكەن.

پەلەك بىرلە ئۈچى تەڭلىك تالاشقان،
ئۈنىڭدىن كارۋىنىنىڭ بېشى ئاشقان.
گۈزەل ئىدى ئۇ تاغ خۇددى ئەتلەستەك،
پارقىرايتتى ھەر بىر تېشى يۇلتۇزدەك.
ئايلانغۇچى پەلەك چاقى ئالدىدا،
كۆرۈنەتتى يېڭى ئۈنگەن كۆك مايسا.

ئەتراپىكى ئورمانلىقلىرى تۇرلۇك ـ تۈمەن رەيھانلار بىلەن بېزەلگەن، بوستانلىرى باغى ئېرەمدەك دىلنىڭ زوقىنى تارتىدىغان گۈزەل ئىكەن.

باغلىغان گۈل باغلىرى بېلىگە زۇمرەتتىن كەمەر،
گۈلئۈزارى ئەڭىندە يېشىل زەبەرجەتتىن لىباس.
بوستانى بويىدىن پىردەۋسىدىن كەلگەي نىشان،
سەرۋىسىن كۆرگەن كىشى قىلاتتى جەننەتنى قىياس.

دابىشلىم ئۇ يەردە ھەر تەرەپكە مېڭىپ، تەۋەررۇك جايلارنى تاۋاپ قىلىپ يۈرۈپ، شۇ ئەسنادا قاراڭغۇلۇقى كۆز قارىچۇقىدەك قاپقاراڭغۇ غارغا نەزىرى چۈشۈپتۇ. پادىشاھ شۇ مەنزىلدە ئىستىقامەت قىلىدىغان شەيخلەردىن سوراپ بىلىشىچە، ئۇ غار قەلبى روشەن بىر ھەكىمنىڭ تۇرار جايى بولۇپ، ئۇ ھەكىمنى بىدپاي

ھەكىم دەپ ئاتايدىكەن . ھىندى تىلىدا بىدپاي① ھەكىم دېگەن سۆز «مېھرىبان تېۋىپ» دېگەننى بىلدۈرىدىكەن ، ئۇ ھەكىم دانىشمەنلىكنىڭ چوققىسىغا يەتكەن ، نۇتۇق نەپەسلىرىنى پەيزى غەلىبىسى بىلەن زىننەتلىگەن ، خالايىق سۆھبىتىدىن ئۆزىنى چەتكە ئالغان ، ئازغىنا غىزاغا قانائەت قىلغان ، دۇنيا ئالاقىسىدىن قول ئۈزۈپ ، ئىبادەتتىن باشقىنى كۆرمىگەن ، ناپاك پەيلىنىڭ خەشەكلىرىنى رىيازەت ئوتى بىلەن كۆيدۈرگەن ، كېچە - كۈندۈز بىدار بولغانلىقىدىن ھېچ ۋاقىت ئۇيقۇ چېھرىسىگە كۆز قىرىنى سالمىغان ، ناھايىتى پەرھىزكار بولغانلىقىدىن جەننەت ئارزۇسىدىن باشقا سۆزنى قۇلىقىغا ئالمىغان بىر ھەكىم ئىكەن .

پەيغەمبەر نۇرىدىن ئاينە ئىدى ،
ۋۇجۇدى ئىلىمگە خەزىنە ئىدى .
قىسسە ئىدى سۆزى ھەق رىزاسىغا ،
باش ئەگكەن ئىدى تەڭرى قازاسىغا .

دابشىلىم ئۇنىڭ بىلەن مۇلاقات بولۇش ئارزۇسىدا ، غار ئاغزىدا بىر پەس ساقلاپ تۇرۇپتۇ ۋە كۆڭۈل تىلى بىلەن ئۇ كامالەت ئىگىسىنىڭ قەلبىدىن كىرىشكە ئىجازەت تىلەپتۇ . ئۇ ھەكىم كۆڭلىگە غايىبتىن كەلگەن ئىلھام بىلەن شاھنىڭ مۇراد - مەقسىتىنى بىلىپتۇ - دە : «كىرىڭ» دەپ رۇخسەت قىپتۇ .

كىردى شۇ دەم غار ئىچىگە شاھى ئادىل ،
زىبۇ زىننەت غارغا گويا بولدى ھاسىل .
پىر ئالدىدا تۇردى چەبدەس قولىنى باغلاپ ،
خىزمەت ئۈچۈن بولۇپ تەييار ئۆزىنى چاغلاپ .

① بىدپاي — بەزىلەر بۇنى پىل پاي دەپ ئاتايدىكەن . بۇ ئىككى سۆزنىڭ مەنىسى ئوخشاش بولسىمۇ ، ھىندى لۇغىتىدە پىل پاي دېگەن سۆز مۇتىۋەررەكتۇر — ت .

پادشاھ غارغا كىرىپ قارىسا ، يالغۇزلۇق قەدىمىنى خىلۋەت ئالىمىگە قويغان ، نازۇك نەپەسلەر مەيدانىدا ھەقىقەت تۇغىنى كۆ-تۈرگەن بىر بەرەھمەن[1] ئولتۇرغانىكەن . ئۇنىڭ ئادەملىك سۈرىتىدىن پەرىشتىلىك ئالامىتى جىلۋىلىنىپ تۇرىدىكەن ، ئۇنىڭ جىسمىنىڭ نەزاپىتى روھىنىڭ لاتاپىتىدىن نىشان بېرىپ تۇرىدىكەن . راي پاراسەت بىلەن ئويلاپ ، ئۆز مەقسىتىنى ھاسىل قىلالايدىغان ، ئۆزىنى مۇرادىغا يەتكۈزەلەيدىغان كىشىنىڭ ئاشۇ ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈرۈپتۇ – دە ، ناھايىتى ئەدەپ بىلەن ئۇنىڭغا ھۆرمەت تەزىمىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ . بەرەھمەن جاۋاب سالام بىلەن ئىززەت – ئىكرام بىلدۈرگەندىن كېيىن ، ئۇنى ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىپتۇ ھەمدە ئۇنىڭدىن ھەزەر راھىتىنى تاشلىغانلىقى ۋە سەپەر جاپاسىغا ئۆزىنى باشلىغانلىقىنىڭ سەۋەبلىرىنى سوراپتۇ . دابشىلىم ئۆزىنىڭ چۈش كۆرگەنلىكى ، تاپقان خەزىنىسىنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالى ۋە خەزىنىدىن چىققان ۋەسىيەتنامىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن سەراندىپ تېغىغا كەلگەنلىكىنىڭ قىسسىسىنى باشتىن – ئاياغ ئىزھار قىپتۇ . بەرەھمەن ئۇنى ئاڭلاپ تەبەسسۇم قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئىلىم ۋە ھېكمەت تەلەپ قىلىپ ، ھەممە مۇشەققەتلەرگە چىداپ ، پۇقرالارنىڭ بەختى ۋە مەملىكەت ئەھلىنىڭ راھىتى ئۈچۈن سەپەر قىلىپ بۇ يەرگە كەلگەن پادىشاھنىڭ ھىممىتىگە ئاپىرىن !

بەللى ! بۇنداق بولسا جاھاندارلىق ،
پۇقرالارغا شەپقەت بىلەن يارلىق .
دەرەخكە ئەگەر قىلساڭ پەرۋىش ،
ياخشىلىقتىن مول بەرگۈسى يېمىش .

شۇنىڭ بىلەن بەرەھمەن سىر – ئەسرار گۆھەرلىرى ساقلانغان قۇتىچىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ ، رايغا ھېكمەت جاۋاھىرلىرىنى چې-

---

[1] بەرەھمەن — براھمان دىنىدىكى كىشى .

چىپتۇ . ئۇنى ئاڭلىماق بىلەن راينىڭ قۇلاق سەدىپى دۇر ـ گۆ-
ھەرگە تولۇپتۇ ، ئۇلار بىر نەچچە كۈن ئەنە شۇ يوسۇندا سۆھبەتلە-
شىپتۇ . سۆزلەر ئارىسىدا ھۇشەڭ شاھنىڭ ۋەسىيەتنامىسى توغ-
رۇلۇق سۆز چىقىپ قاپتۇ ـ دە ، دابىشلىم ئۇ ۋەسىيەتلەرنى
ھەكىمگە بىر ـ بىرلەپ بايان قىپتۇ . بەرەھمەن بولسا ئۇ توغرىدى-
كى سۆزلەرنى رايغا ئېيتىپ بېرىپتۇ . راي ئۇنى كۆڭلىنىڭ لەۋھە-
سىگە يېزىپ قالدۇرۇپتۇ .

«كەلىلە ۋە دېمنە» كىتابى راي ۋە بەرەھمەننىڭ سوئال ۋە جاۋابلىرىغا دائىر مىساللاردۇر . بىز ئۇنى ئىلگىرى ئېيتقىنىمىز-دەك ئون تۆت باب بويىچە بايان قىلىمىز .

بىرىنچى باب

راستچىل بولۇش ۋە يامان غەرەزلىكلەرنىڭ سۆزلىرىدىن ساقلىنىش كېرەكلىكى توغرىسىدا

بىدپاي ھەكىمگە راي ئەزەم دابىشلىم شاھ شۇنداق دەپتۇ :

— بىرىنچى ۋەسىيەت : «ئەگەر بىر كىشى پادىشاھقا يېقىن بولۇش شەرىپىگە ئېرىشسە ، ئۇنىڭ تەڭتۇشلىرى ئۇنىڭغا ھەسەت قىلىپ ، ئۇنىڭ ئابرۇيىنى تۆكۈپ ، ھۆرمىتىنى تۆۋەنلەشتۈرۈشكە ھەرىكەت قىلىشىدۇ ھەمدە ھىيلە - مىكىرلىك سۆزلەرنى قىلىپ ، پادىشاھنىڭ ئۇنىڭغا بولغان يېقىنلىقىنى ئۆزگەرتىشكە تىرىشىدۇ . شۇڭا پادىشاھ بۇنداق غەرەزلىكلەرنىڭ سۆزلىرىدىن ياخشى ئېھتىيات قىلغاي ؛ ئەگەر ئۇ سۆزلەرنىڭ غەرەز ۋە ھىيلە - مىكىردىن خالىي ئەمەسلىكىنى سەزسە ، ئۇنداق سۆزلەرنى قوبۇل قىلمىغاي» دېگەن مەزمۇندا ئىدى .

يېقىن يولاتما قېشىڭغا كەلسە بەتئەندىش ئەگەر ،
چۈنكى ئۇ كەلتۈرگۈسىدۇر ھەم ھەسەل ھەم زەھەر .
كۆرۈنۈشتە ھەسەل تۇتار ، كۆرسىتىپ ئۆزىنى يار ،
ئارقىدىن لېكىن ساڭا ئۇ نەشتىرى ئازار ئۇرار .

ئەمدى مەن پادىشاھلارغا يېقىن بولغان كىشىلەرنىڭ ئەنە شۇنداق يامان غەرەزلىك سۆزلەر تۈپەيلىدىن مەرتىۋىسىگە دەخلى يېتىپ ، دوستلۇقىنىڭ دۈشمەنلىككە ئايلىنىپ كەتكەنلىكىگە ئائىت داستانلارنىڭ تەپسىلاتلىرىنى بايان قىلىشىڭنى ئىلتىماس قىلى-

مەن .

— مانا مۇشۇ ۋەسىيەت سەلتەنەتنىڭ ئۇزۇلمەي داۋام قىلىشىغا كۇچ - مادار بولىدىغان ۋەسىيەتتۇر ، — دەپتۇ بەرەھمەن ، — ئەگەر پادىشاھ غەرەزلىك كىشىلەرنى ۋە چېقىمچىلارنى پىتنە - پاسات تېرىش ۋە زەرەر يەتكۈزۈشتىن توسمىسا ، دۆلەتنىڭ مەدەتكارى بولغان كۆپلىگەن يېقىن كىشىلەر خار - زار بولىدۇ ۋە كاللىسىدىن ئايرىلىدۇ . نەتىجىدە بۇنىڭ سەۋەبىدىن پادىشاھلىققا ناھايىتى كۆپ زىيان يېتىدۇ . ئەگەر ئۇ پىتنىخورلار ئىككى دوستىنىڭ ئارىسىغا خاپىلىق پەيدا قىلغۇدەك ماجال تاپالىسا ، خۇددى شىر بىلەن ئۆكۈزنىڭ ئارىسىدا بولغان ۋەقەدەك ، ئۇ دوستلارنىڭ ئىشى دۇشمەنلىشىشكە ۋە قارشىلىشىشقا يۈزلىنىدۇ .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .

— راۋىلارنىڭ بايان قىلىشىچە ، بىر سودىگەر بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن .

سودىگەر ۋە ئوغۇللىرىنىڭ ھېكايىسى

بىر سودىگەر بار ئىكەن ، ئۇ كۆل ۋە چۆللەرنى كۆرگەن ، مەشرىق ۋە مەغرىب ئىقلىملىرىدا يۈرگەن ، زاماننىڭ ئىسسىق - سوغۇقىنى باشتىن كەچۈرگەن ، دەۋراننىڭ ئاچچىق - تاتلىقلىقىدىن بەھرە ئالغان بىر كىشى ئىكەن .

ئىدى ئۇ ئەقىللىق ھەم ئىش بىلەرمەن ،
تەجرىبە كۆرگەن ھەم كاتتا دانىشمەن .

ۋاقتى كېلىپ ، ئۆلۈم لەشكىرىنىڭ مۇقەددىمىسى بولغان قېرىلىق زەئىپلىكى ئۇنىڭ بەدەن مەملىكىتىگە ئات سالپتۇ ، ئەجەل سىپاھلىرىنىڭ جېڭىدە ئاقارغان چاچ - ساقاللىرى ۋۇجۇد قورغى-

ىنىڭ ئەتراپىنى ئىگىلەپتۇ .

يەتسە ئەگەر قىرىلىقنىڭ نۆۋىتى ،
كەتكۈسىدۇر شادلىقىڭنىڭ راھىتى .
ئاق ساقىلىڭ بەرگەي ئەجەلدىن خەۋەر ،
ئەگرى قەددىڭ ئۆلۈمگە سالام بېرەر .

سودىگەر ئەمدى ئەجەلنىڭ ئۇنىڭغا پىچىقىنى بىلەۋاتقانلىقىنى ۋە بەدەن ئۆيىدە ئامانەت قويغان جان رەختىنى تىلەۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ ، پەرزەنتلىرىنى يىغىپتۇ . ئۇنىڭ ھەممە بالىلىرى ئەقىل - ھوشى جايىدا ، زېرەك بالىلار ئىكەن . ئەمما ، تېخى ئىش كۆرمىگەنلىكى ئۈچۈن يىگىتلىكنىڭ غۇرۇرى بىلەن چېكىدىن ئېشىپ كېتىپ ، ئاتىسىنىڭ ماللىرىنى ئىسراپ قىلىشقا باشلىغاندىكەن ۋە ئىش - ئوقەتكە تىرىشماي ، بىپەرۋالىشىپ كەسپىي تىجارەتلىرىنى يىغىشتۇرۇپ قويغانىكەن . شۇڭا ، ئاتىسى ئۇلارغا شەپقەت - مەرھەمەت يۈزىسىدىن پەند - نەسىھەت قىلىشقا باشلاپتۇ ھەمدە ياخشىلىق كۈتۈپ ، يامان ئىشلاردىن توسۇپ شۇنداق دەپتۇ :

— بالىلىرىم ، بۇ ۋەجنى تېپىشتا سىلەر جاپا تارمىغانلىقىڭلار ئۈچۈن قەدرىنى بىلمىگەن بولساڭلار ، بۇمۇ بىر ئۆزرىلىك ئىش ، ئەمما بىلىشىڭلار كېرەككى ، ۋەج بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ سەرمايىسىدۇر . ھەر قانداق مەقسەتنى ۋەج ۋاسىتىسى بىلەن قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ . ئالەم ئەھلى ئۈچ نەرسىنى تەلەپ قىلىشىدۇ . ئۇنىڭ بىرىنچىسى ، مەئىشەتنىڭ كەڭرى بولۇشى ۋە لازىمەتلىكلىرىنىڭ ئاسان تېپىلىشى . بۇ پەقەت يېمەك - ئىچمەك ۋە نەپسىنىڭ لەززىتىنى ئىزدىمەككىلا بېرىلگەن گۇرۇھنىڭ تەلىپى . ئىككىنچىسى ، ئۇلۇغ مەرتىۋە تېپىش ۋە دەۋران سۈرۈش تەلىپى . بۇ ، پادىشاھلار ، ئەمىرلەر ۋە مەنسەپدارلارنىڭ مەقسىتى . ۋەج بولماي تۇرۇپ ھەرگىزمۇ بۇ ئىككى مەرتىۋىگە ئېرىشكىلى بولمايدۇ . ئۈچىنچىسى بولسا ، ئاخىرەت ساۋابىنى ھاسىل قىلىش ۋە خۇدا رەھ-

ـمتنگه يېتىشنى تەلەپ قىلىشتۇر . بۇ نىجات ۋە دەرىجات تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ مەقسىتى بولۇپ ، بۇنىڭغىمۇ ۋەج بىلەن يەتكىلى بولىدۇ . «ياخشى كىشىدە ھالال ۋەج بولسا تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ» دېگەن گەپ بار . مەسنىۋى شېرىپتە ئېيتىلىشىچە :

«مالنى ئەگەر دىن ئۈچۈن قىلساڭ قوبۇل ،
ياخشى مال شۇ» دەپ خەۋەر بەردى رەسۇل .

بۇنىڭدىن مەلۇمكى ، ۋەج دېگەن ناھايىتى كۆپ جاپا ـ مۇشەق-قەتتە قولغا كېلىدىغان نەرسە . بىرەر كەسىپ ياكى تەلەپ قىلماي تۇرۇپ ۋەج تېپىش مۇمكىن ئەمەس . بەزىبىر كىشىلەر مۇشەققەت چەكمەي تۇرۇپ ۋەج تاپقان بولسا ، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ قەدرىنى بىلمەي قولدىن بېرىپ قويىدۇ . دېمەك ، بىكار يۈرمەي كەسىپكە تۇتۇش قىلىڭلار . سودىگەرچىلىك قىلىشقا لازىمەتلىك دەسمايىنى مەن بەر-گەندىكىن ، ئەمدى ئۆز ئىشىڭلارغا مەشغۇل بولۇشۇڭلار كېرەك .

— ئەي ئاتا !— دەپتۇ چوڭ ئوغلى ،— سەن بىزنى كەسىپ قىلىشقا دەۋەت قىلىۋاتىسەن . بۇ تەۋەككۇلنىڭ ئىشىدىن ئەمەس . مەن شۇنى بىلىمەنكى ، تەقدىردىن ماڭا رىزق ئۈچۈن ھەر قانداق نەرسە بۇيرۇلغان بولسا ، مەن ئۇنى تەلەپ قىلىپ تىرىشمىساممۇ ئۆزى كېلىدۇ .

رىزقىڭ بولسا كەلگۈسىدۇر شۇ زامان ،
بولمىسا رىزق كەلمىگەي ئۇ بىگۇمان .
بولمىسا ھەر نېمە ھەقتىن نېسىۋە ،
ئاڭا رەنجىش چەكمىگەيسەن بىھۇدە .

ئۇنىڭدىن باشقا ، مەن بۇزرۇكلەرنىڭ : «ماڭا نېسىپ بولىدى-غان ھەر قانداق نەرسىدىن ھەر قانچە قاچقان بولساممۇ ، ئۇ مېنىڭ قولۇمغا كېلىپ قالدى . ماڭا نېسىپ بولمايدىغان ھەر قانداق نەر-

سىنى ھەر قانچە چىڭ تۇتقان بولسامۇ قولۇمدىن كەتتى» دېگەن سۆزىنى ئاڭلىغان. شۇڭا بىز مەيلى كەسىپ قىلايلى، مەيلى قىلمايلى، تەقدىرى ئەزەل بىزگە نېسىپ قىلغان رىزقتىن ھېچ ۋاقىت قۇرۇق قالمايمىز. پادىشاھنىڭ ئىككى ئوغلىنىڭ ھېكايىسى بۇنىڭغا ئىسپات بولالايدۇ. ئۇلارنىڭ بىرى ئاتىسىدىن قالغان خەزىنىنى مۇشەققەتسىز ھالدا قولغا كەلتۈرگەنىكەن. ئىككىنچىسى خەزىنىنى تاپىمەن دەپ پادىشاھلىقنىمۇ قولدىن بېرىپ نادامەتتە كەتكەنىكەن.

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ ئاتىسى.

— ھەلەپ دىياردا بىر پادىشاھ بار ئىكەن، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ئوغلى.

ئاكا - ئۇكا شاھزادىلەرنىڭ ھېكايىسى

ھەلەپ دىياردا بىر پادىشاھ بار ئىكەن. ئۇ، ھەددى - ھېسابسىز دۇنيالىرى بار، زامان ھادىسىلىرىنى كۆرگەن، روزغارنىڭ ئىسسىق - سوغۇقلىرىنى بېشىدىن كەچۈرگەن ئالىيجاناب پادىشاھ ئىكەن. ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى بار ئىكەن. ئۇلار يىگىتلىك غۇرۇرىنىڭ دېڭىزىغا چۆمۈلۈپ، دۆلەتنىڭ كەيپى بىلەن مەست بولۇپ، ھەمىشە ئويۇن - تاماشا ۋە ئەيش - ئىشرەتلەر بىلەن راھەت - پاراغەتتە ئۆتىدىكەن ھەمدە قالۇن تىلىدىن بۇ سازنى ئاڭلايدىكەن:

ئەيش - ئىشرەت قىل ھەمىشە، بىل يۇمۇپ كۆز ئاچقۇچە،
نەۋ باھار پەسلى ئۆتۈپ، كەلگۈسىدۇر پەسلى خەزان.

پادىشاھ ھوشيار ۋە تەجرىبىلىك كىشى ئىكەن. خەزىنىسىدە پۇل - ماللىرى ھەددى - ھېسابسىز كۆپ بولغاچقا، بالىلىرىنىڭ خۇي - پەيلىنى كۆرۈپ بىر ئاز ئەندىشە قىلىپ: «بۇ بالىلار مەندىن كېيىن قالسا بۇ ۋەجلەرنى ئۆز يولىدا سەرپ قىلماي،

بەربات قىلىۋېتىدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپتۇ. بۇ شەھەرنىڭ بىر چېتىدە، بۇ دۇنيانىڭ بارلىق ئىشلىرىدىن ۋاز كېچىپ ئاخىرەتنىڭ ئىشىنى تۇتقان، بىر خۇداغا ئاشىق بولۇپ، خۇدانىڭ ئىشق ئوتىدا كۆيگەن بىر زاھىت بار ئىكەن. پادىشاھ ئۇنىڭغا ئىنتايىن چوقۇنىدىكەن. شۇڭا ئۇ بارلىق ۋەجنى يىغىپ ھېچ كىشىگە خەۋەر قىلماي، زاھىتنىڭ ئىبتىكاپخانىسىغا ئاپىرىپ كۆمۈپ قويۇپ، زاھىتقا: «ئەگەر ئىككى يۇزلىمە پەلەك پەرزەنتلىرىم قولىدىن بۇۋاپا دۆلەت ۋە مەڭگۈلۈك بولمىغان ھەشەمەتنى تارتىۋالسا، ئىنساننىڭ كۆزىگە مەڭگۇ ئۇزۇلمەي ئېقىپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدىغان ئىقبال بۇلىقىنىڭ كۆزى ۋاپاسىزلىق تۇپرىقى بىلەن تىنىپ قالسا، ئۇ چاغدا ئوغۇللىرىم موھتاج ۋە سەرمايىسىز بولۇپ قالىدۇ. ئەنە شۇ چاغدا ئۇلارنى بۇ خەزىنىدىن خەۋەردا قىلىڭ. ئۇلار بىر قۇر مۇشەققەت تارتىپ جاپا چېكىپ باققاندىن كېيىن، ۋەجنىڭ قەدرىنى بىلىپ سەۋەبسىز ئىسراپ قىلماسلىقى مۇمكىن. شۇ چاغدا ئۇلار ئىسراپ قىلماي ئۆز يولى بىلەن ئىشلەتسە ئەجەب ئەمەس» دەپ ۋەسىيەت قىپتۇ. زاھىت پادىشاھنىڭ ۋەسىيىتىنى قوبۇل قىپتۇ. پادىشاھ قايتىپ بېرىپ ئۆزى ئولتۇرغان قەسىرنىڭ ئاستىغا ناھايىتى پۇختا قىلىپ يالغاندىن بىر خەزىنە ياسىتىپ پەرزەنتلىرىگە: «سىلەر ئۇچۇن ساقلىغان خەزىنەم مۇشۇ جايدا» دەپ قويۇپتۇ. ئانچە كۆپ ئۆتمەي، پادىشاھ ۋە ۋەزىرى ئىككىلىسى تەڭرىنىڭ يارلىقىنى قوبۇل قىلىپ، ئۆلۈم شارابىنى ئىچىپتۇ.

تۇغۇلغان ھەر كىشى ئىچكەي ئەجەل شارابىنى ئاخىر،
ئۆلۈم ئىلكىگە چۈشكەي بارچە يەر ئۈستىدىكى جاندار.

زاھىتنىڭ ئىبتىكاپخانىسىدا كۆمۈكلۈك خەزىنىنى ھېچكىم بىلمىگەچكە مەخپىي قاپتۇ. ئۇ ئىككى قېرىنداش ئاتىسىدىن قالغان پادىشاھلىق ۋە ۋەجنى تالىشىپ، جەڭگى ـ جېدەلگە چۈشۈپتۇ. چوڭ ئوغۇل كۈچ ـ قۇۋۋەتلىك ۋە شەۋكەتلىك بولغاچقا، پۈتۈن

مەملىكەتنى ئۆز تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈپتۇ . كىچىك ئوغۇل بولسا سەلتەنەت مەنسىپىدىن بىنىپسىپ ، مىراس مال ـ دۇنيادىن بىبەھرە قىلىپ كۆڭلىدە : «ئەمدى نىمەت ۋە ھەشەمەت ئاپتىپى زاۋال غەربىگە قاراپ يۈزلىنىپتۇ . جاپاكەش پەلەك بىۋاپالىق ۋە باغرى تاشلىق ئادىتىنى ئاشكارا قىلغىلى تۇردى . ئەمدى دۇنيا تەلەپ قىلىشقا ئۇرۇنۇشتىن نىمە پايدا؟ بىر سىنىغاننى يەنە سىناشتىن نىمە نەتىجە چىقسۇن؟

باقمىغىن بۇ كونا مېھنەتخانىغا ،
بىۋاپادۇر ئەرزىمەس بىر دانىغا .
بۇ ئىشىكى ئوچۇق ئۆينى تاشلىغىن ،
ئەبەدىي ئۆيگە ئۆزۈڭنى باشلىغىن .

دۆلەتنىڭ ئەبەدىيلىكى ئىختىيارىمدىن ئاجراپ كەتكەندىكىن ، ئەمدى قانائەت قىلىپ ، زاۋالى يوق پادىشاھلىق بولغان دەرۋىشلىك مەرتىۋىسىنى قولغا كەلتۈرۈشۈم كېرەك .

دەرۋىشلەر ئالدىدا باردۇر قانائەت خەزىنىسى ،
سۇلتان ئىرۇر گەرچە گاداي بولسىمۇ ئۇنىڭ ئىسمى .»

دەپ ئويلاپتۇ ـ دە ، شۇ نىيەت بىلەن شەھەردىن چىقىپتۇ . ئۇ كېتىۋېتىپ : «پالانى زاھىت ئاتامنىڭ دوستى ئىدى ، ئەمدى ئۇنىڭ ئىبتىكاپخانىسىغا كىرىپ ، دۇنيا ئىشلىرىدىن ئالاقىنى ئۈزۈپ ، ئۇ-نىڭ خىزمىتىنى قىلغاچ ئىبادەت يولىدا تۇتقىنىم ياخشى ئەمەسمۇ؟» دەپ ، زاھىتنىڭ ئىبادەتخانىسىغا بېرىپتۇ . ئۇ كىرىپ قارىسا ، زاھىتنىڭ روھىنىڭ تۇتى قۇشى بەدەن قەپىسىدىن چىقىپ ، جەننەت بېغى تەرەپكە ئۇچۇپ كەتكەن ۋە ئۇنىڭ مۇبارەك جەسىتى كونا دوستى بولغان گۆر تۇپرىقىنى قۇچاقلاپ بولغانىكەن . ئۇ ئىبادەتخانىنىڭ خالىي قالغانلىقىنى كۆرۈپ كۆپ غەم قىپتۇ ۋە

باشقا بارار يېرى بولمىغاچقا، شۇ يەردە تۇرۇپ قالماقچى بوپتۇ. ئىبادەتخانىنىڭ ئىچىدە بىر قۇدۇق، سىرتتا كارىز بار ئىكەن. كارىزدىن قۇدۇققىچە ئېرىق كولانغان بولۇپ، كارىز سۈيى ئېرىق بىلەن ئېقىپ كېلىپ قۇدۇققا قۇيۇلىدىكەن. ئىبادەتخانا ئەھلى ئەنە شۇ قۇدۇقتىن سۇ ئېلىپ ئىچىدىكەن ۋە تاھارەت ئالىدىكەن. شاھزادە قۇدۇققا سوغا ساپتۇ، لېكىن قانچە قىلسىمۇ سۇ چىقماپتۇ، شۇڭا قۇدۇق ئاستىغا ياخشى دىققەت قىلىپ قاراپ سۇ يوق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپتۇ ـ دە: «يەنە نېمە ھادىسە بولغاندۇر؟ ئەجەب قۇدۇقتا سۇ يوققۇ؟ ئەگەر كارىزغا ياكى قۇدۇققا بىرەر كاشىلا يېتىپ سۇ قۇرۇپ كەتكەن بولسا زە، بۇ ئىبادەتخانىدا تۇرماق مۈشكۈل بولىدۇ» دەپ ئويلاپ، سەۋەبىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن قۇدۇققا چۈشۈپتۇ ھەمدە قۇدۇق بىلەن ئېرىقنىڭ ئەتراپلىرىنى ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ كۆرۈپ يوغان بىر كامارنىڭ ئېچىلىپ قالغانلىقىنى، ئۇ يەردىن بىر بولاق يۇكنىڭ ئېرىق ئىچىگە چۈشۈپ، سۇ يولىنى توسۇۋالغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. «بۇ نېمە يۇكتۇ ئەمدى؟ بۇ كامار قانداق پەيدا بولغاندۇ؟» دەپ ئويلىغان شاھزادە ئۇ جاينى ئازراق كولاپ، ناھايىتى ئېغىر خەزىنىنىڭ كۆمۈلگەنلىكىنى كۆرۈپتۇ ھەمدە خۇشاللىقىدىن خۇداغا شۈكۈر قىلىپ سەجدە قىپتۇ: «گەرچە بۇ ناھايىتى كۆپ دۇنيا ۋە ھەددى ـ ھېسابسىز جاۋاھىرلار بولسىمۇ، تەۋەككۇل ۋە قانائەت مۇقامىدىن ۋاز كېچىشىم توغرا ئەمەس. ئەمدى بۇنى ئۆز ئېھتىياجىمغا بېقىپ سەرپ قىلىشىم كېرەك» دەپ ئويلاپتۇ. غايىبتىن ھاسىل بولغان بۇ كارامەتنى قاراڭ. چوڭ ئاكىسى سەلتەنەت تەختىدە ئولتۇرغان بولسىمۇ، پۇقرالارنىڭ ۋە لەشكەرلەرنىڭ ئىشى بىلەن كارى يوق ئىكەن. قولىغا قانداق مال ـ دۇنيا كىرسە، ئۇنى ئىسراپ قىلىپ تۈگىتىدىكەن. ئاداۋەت ساقلىغانلىقى تۈپەيلىدىن ئىنىسىنىڭ ھالىدىنمۇ خەۋەر ئالمايدىكەن، بەلكى ئۇنىڭ بىلەن گەپلەشىشكىمۇ نومۇس قىلىدىكەن.

كۆنلەرنىڭ بىرىدە چوڭ دۈشمەن قوشۇنى ھەددى ـ ھېسابسىز

لەشكەرلەر بىلەن باستۇرۇپ كېلىپ ، ئۇنىڭ دىيارىنى تارتىۋالماقچى بوپتۇ . ئەنە شۇ چاغدا شاھزادە خەزىنىسىنىڭ قۇرۇق ، ئەسكەرلىرىنىڭ روھىنىڭ چۈشكۈن ، ھالىنىڭ خاراب ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپتۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئاتىسى نىشان بەرگەن ھېلىقى خەزىنىگە بېرىپ ، لەشكەر ۋە ئەمەلدارلىرىغا ئۇ مال - دۇنيانى سەرپ قىلىپ ، ئۇلارنى جەڭگە ئاتلاندۇرماقچى بوپتۇ . چۈنكى لەشكەرلەر بولمىسا ، يۇرت ئالغىلى ، مال - دۇنيا بولمىسا ، لەشكەر يىغقىلى بولمايدۇ - دە !

مەملىكەتلەر قولغا كەلگەي بولمىسا ئەگەر سەندە لەشكەر ،
لەشكەر ساڭا بەرگۈسى جان ، ئەگەر چاپساڭ ئالدىغا زار .

شۇنداق قىلىپ ، ئۇ ئاتىسى كۆرسەتكەن خەزىنىنى قانچە ئاختۇرغان بولسىمۇ ئۇنىڭدىن ھېچنېمە چىقماپتۇ . ھەر قانچە ھەردەكەت قىلغان بولسىمۇ مەھرۇملۇقتىن باشقا مەنپەئەت بەرمەپتۇ .

كىشى يوق نەرسىنى «تاپىمەن» دېگەي ،
ئىستىگەي ، تاپالماي نادامەت يېگەي .

شاھزادە ئاخىر خەزىنىنى تاپالماي پۇتۇنلەي ئۈمىدىنى ئۈزۈپ تۇرلۇك مادار ۋە چارىلەر بىلەن لەشكەر تارتىپ ، دۈشمەننى قايتۇرۇش ئۈچۈن شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپتۇ . ئىككى تەرەپ بىر - بىرىگە قارشى سەپ تۈزۈپ تۇرغاندىن كېيىن ، ئاداۋەت بۇلۇتى جەڭ ھاۋاسىغا ئاغدۇرۇلۇپ ، ئاداۋەت ئوقىنىڭ يامغۇرى خالايىق ئۈستىگە بىھېساب يېغىشقا باشلاپتۇ .

يېغىپ لەشكەر بېشىغا ئوق مۆلدۈرى ،
ئېقىپ قان يەر يۈزىنى لالە تۇتتى .

دۈشمەن لەشكىرىدىن تۇيۇقسىز بىر ئوق ئۇچۇپ كېلىپ، شاھزادىنىڭ يۈرىكىگە سانجىلىپتۇ ـ دە، شاھزادە يىقىلىپتۇ. بۇ تەرەپتىنمۇ بىر ئوق چىقىپ دۈشمەن پادىشاھىغا تېگىپ ئۇنىمۇ يىقىتىپتۇ. پادىشاھلارنىڭ ئۆلۈشى بىلەن ئىككى تەرەپ پادىشاھسىز قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككى تەرەپ سەردارلىرى مەسلىھەتلىشىپ: «ئۇرۇشقۇرسەك بۇ پىتنە ئوتى ئالەمنى قاپلاپ، ئىككى مەملىكەت خەلقىنى كۆيدۈرۈپ، تۈتۈنى پەلەكتىن ئېشىپ كېتىدىغان ئوخشاي-دۇ» دېيىشىپ، ئۇرۇشنى توختىتىپ، پادىشاھ ئەۋلادىدىن سەلتە-نەت تەختىگە ئولتۇرغۇدەك كىشى چىقسا، ئىككى تەرەپ بىرلىكتە ئۇنى پادىشاھ قىلماقچى بولۇشۇپتۇ. ئاخىر ھەممەيلەن بىرلىكتە: «كىچىك شاھزادە ئۆزىنى تەۋەككۈلگە تاشلىغان كىشى بولغاچقا، ئۇنىڭ بېشى شاھلىق تاجىغا سازاۋەر بولسا، ئۇنىڭ سائادەت ئۈزۈ-كىگە جاھاندارلىقتىن كۆز قويۇلسا مۇناسىپ كېلىدۇ» دېگەن قا-رارغا كېلىشىپتۇ. شۇ مەسلىھەت بويىچە مەملىكەت چوڭلىرى كى-چىك شاھزادە ماكان تۇتقان ئىبادەتخانا ئالدىغا بېرىشىپتۇ ۋە ئىز-زەت ـ ئىكرام بىلەن ئۇنى يالغۇزلۇق ماكانىدىن ئاپىرىپ سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغۇزۇپتۇ. تەۋەككۈل قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇ ھەم ئاتىسىدىن قالغان خەزىنىنى قولغا كىرگۈزۈپتۇ، ھەم پادىشاھلىق تەختىگە ئولتۇرۇپتۇ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، رىزق ـ نېسىۋە تېپىشنىڭ ھەرىكەت ۋە كەسىپكە باغلىق ئەمەسلىكى، تەۋەككۈلگە يۈلىنىشنىڭ كەسىپكارغا ئىشىنىشتىن ياخشىراق ئىكەنلىكى ھەقد-قەتتۇر.

ئۆزىنى تەڭرىگە قويۇش كۆپ ياخشىدۇر،
بارچە كەسىپىڭدىن تەۋەككۈل خوپ ساڭا.
قىل تەۋەككۈل بىھۇدە ھەرىكەتنى قوي،
سەندىن ئارتۇق رىزقى ئامراقتۇر ساڭا.
توختىساڭ رىزقىڭ كېلىپ تۇرغاي چوقۇم،
خۇددى ئاشىقتەك ئۆزىنى ئۇرغاي ساڭا.

شۇنىڭ بىلەن ئوغلى ھېكايىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئاتىسى شۇنداق دەپتۇ:

— دېگەنلىرىڭغۇ راست، ئوغلۇم، ئەمما بۇ ئالەمنى ۋاستە دۇنياسى ۋە سەۋەب ئالەمى دەيدۇ. يەنى بۇ دۇنيادا ۋاستە ۋە سەۋەب بىلەن ئىش پۈتكۈزگىلى بولىدۇ. خۇدا دۇنيانىڭ ئىشلىرىنى شۇنداق تەرتىپتە ياراتقانكى، مۇتلەق كۆپ تەلەپنى سەۋەبسىز ھاسىل قىلمايدۇ. شۇڭا كەسىپنىڭ مەنپەئەتى تەۋەككۇلنىڭ پايدىسىدىن ئارتۇق بولىدۇ. چۈنكى تەۋەككۇل قىلغاندا، ئەنە شۇ تەۋەككۇل قىلغۇچىدىن باشقا كىشى پايدا كۆرەلمەيدۇ. كەسىپ ۋە سەۋەب قىلغاندا بولسا، بۇنىڭ ھەم ئۆزىگە، ھەم باشقىلارغا پايدىسى تېگىدۇ. باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈش ناھايىتى ياخشى ئىش. دۇنيادىكى ئادەملەرنىڭ ئەڭ ياخشىسى باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزگەن كىشىدۇر. ئەگەر بىر كىشىنىڭ باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزگۈدەك قۇدرىتى بار تۇرۇقلۇق كىشىلەرگە مەنپەئەت يەتكۈزمىسە، بەلكى ئۆزى باشقىلاردىن مەنپەئەتلەنسە، ئۇنداق كىشىگە ئەيىب ئەمەسمۇ؟ سەن ھېلىقى قارچىغا بىلەن قۇزغۇننىڭ ئىشلىرىنى كۆرۈپ، سەۋەب ۋە ئىش ـ ھەرىكەت قىلىشتىن توختاپ قالغانلىقى ئۈچۈن خۇدانىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغان دەرۋىشنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ ئوغلى.

— بىر جايدا بىر دەرۋىش بار ئىكەن، — دەپ سۆزلەشكە باشلاپتۇ ئاتىسى.

ھەرىكەتنى تاشلىغان دەرۋىشنىڭ ھېكايىسى

بىر جايدا بىر دەرۋىش بار ئىكەن. ئۇ ھەمىشە تەڭرىنىڭ قۇدرىتىنى، رەھىمىتىنىڭ نام ـ نىشانلىرىنى ئويلاپ پىكىر يۈرگۈزىدىكەن. ئۇ بىر كۈنى تېز ئۇچىدىغان بىر قارچىغىنى تاسادىپىي

كۆرۈپ قاپتۇ . قارسا ، قارچىغا بىر پارچە گۆشنى چاڭگاللىغىنىچە دەرەخ ئۈستىگە قونۇپتۇ ، دەرۋىش ئۇنىڭغا بىر هازاغىچە قاراپ تۇرسا ، ھېلىقى قارچىغا دەرەخ ئۈستىدىكى ئۇۋا ئىچىدە قانات ـ قۇيرۇقى يوق بىر قۇزغۇننىڭ ئاغزىغا چاڭگىلىدىكى گۆشنى يۇتالىغۇدەك قىلىپ پارچىلاپ سېلىۋاتقۇدەك . قۇزغۇن ئۇ گۆشنى ھەدەپ يۇتۇۋاتقۇدەك .

«سۇبهانالله ،— دەپتۇ دەرۋىش ،— ئاللاتائالانىڭ ماۋۇ ئىنايىتى ۋە مەرھەمىتىنى قارىمامدىغان ! قاناتسىز ۋە قۇيرۇقسىز ، ئۇچۇشقا قۇۋۋىتى ۋە جەۋلان قىلغىلى شەۋكىتى يوق ، ئۇۋىسىدا ياتقان بىر قۇزغۇننىمۇ رىزقسىز قويماپتۇ مانا !

ھەق ياراتتى يەر ـ يۈزىنى ئامغا ئەيلەپ داستىخان ،
بار ئۇنىڭدا دوست ـ دۈشمەنگە ھەم يېتەرلىك رىزقى نان .
يايدى كەڭرى داستىخاننى ئەلگە ئەيلەپ مەرھەمەت ،
تىلسىم ئىچرە كۆھىقاپتا تاپتى سۇمۇرغ تەربىيەت .

دېمەك ، مېنىڭ رىزق ئىزدەپ بىر يەردە تۇرالماسلىقىم ۋە بېشىمنى ھېرىس باياۋانىدا قويۇپ ، تۇرلۇك ھىيلە بىلەن بىر نانىدىن ئارتۇق رىزقنى قولغا كەلتۈرەلمەسلىكىم ئۆزۈمنىڭ ئېتىقادىمنىڭ سۇسلۇقىدىن ئىكەن ـ دە !

تەڭرى بەرگەن رىزقتىن ئەيلەپ گۇمان ؛
تولا يۈردۈم لوقما ئىزدەپ ھەر قايان .
ھەر نىكىم تەڭرىتائالا يەتكۈزۈر ،
ئاز ۋە كۆپ ھەر قانچە بولسا بەس ئىرۇر .

رىزقىمىزنى خۇدا ئۆزى يەتكۈزۈپ بېرىدۇ . بۇنىڭدىن كېيىن ئەمدى پاراغەت بىشىنى خىلۋەت تىزىغا قويۇپ ، كەسىپ بەتلىرىدىكى جورئەت ھەرپىنى قانائەت تىغى بىلەن ئويۇپ تاشلىغىنىم ياخشى

ئىكەن .» شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ دۇنيا ئىشلىرىنىڭ سەئى ـ سەۋەب-
لىرىدىن قولىنى يۇيۇپ، بىر بۇلۇڭنى ئۆزىگە ماكان قىپتۇ ۋە
ھەقتائالانىڭ ئىنايەتلىرىگە كۆڭۈل باغلاپتۇ. سەۋەبنى تاشلاپ سە-
ۋەبنىڭ ئىگىسىگە كۆڭۈل باغلاپ، ئۈچ ـ تۆت كېچە ـ كۈندۈز
ھېچ يەرگە چىقماي، ئاشۇ خىلۋەتتە ئولتۇرۇپتۇ. ئەمما، ھېچ
يەردىن ئۇنىڭغا رىزق يېتىپ كەلمەپتۇ. نەتىجىدە ئۇ ئاچلىقتىن
زەئىپلىشىپ، نىمجان بولۇشقا باشلاپتۇ. ئۇنىڭ بەدىنى زەئىپلە-
شىپ شۇ دەرىجىگە يېتىپتۇكى، تائەت ـ ئىبادەتمۇ قىلالمايدىغان
ھالغا چۈشۈپ قاپتۇ. ئاخىر خۇدا ئۇ دەرۋىشنىڭ قېشىغا پەيغەمبەر
ئەۋەتىپتۇ. پەيغەمبەر ئۇنىڭغا غايەت غەزەپ بىلەن شۇنداق دەپتۇ:
«ھەقتائالا ساڭا: ‹ھەي بەندەم! بۇ ئالەمنىڭ ئىشلىرىنىڭ ھەممى-
سىنى سەۋەب ۋە ۋاسىتە ئۈستىگە قويغاندۇرمەن. ئىشلارنى سەۋەب-
سىز پۈتتۈرۈشكە قۇدرىتىم يەتسىمۇ، ھېكمىتىم شۇنى تەقەززا
قىلىدۇكى، ئىشلارنىڭ تولىراقى سەۋەب ۋە ھەرىكەت بىلەن كىپا-
يەت تاپسا، خالايىقلار ئارىسىدا پايدا يەتكۈزمەك ۋە پايدا كۆرمەك
قائىدىسى باقىي تۇرغاي› دەپ ئېيتىدۇ. بەس، ئەگەر سەن ئۆزگى-
لەرنىڭ پايدىسىغا سەۋەب بولالىساڭ، ئاندىن ئۇلارنىڭ سەۋەبىدىن
سەنمۇ پايدا ئالغايسەن.»

قارچىغىدەك سەنمۇ ئوۋ قىل رىزقى تاپ،
قۇش تەرەپكە ئاچمىغىن كور قاغىدەك.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ھەممە كىشىلەر
سەۋەب پەردىسىنى ئېچىپ تاشلاشقا مۇيەسسەر بولالمايدۇ. كىشىگە
يارىغۇدەك تەۋەككۇل شۇكى، سەۋەبنى قولدىن بەرمەي، تەۋەككۇل
مۇقامىدا چىڭ دەسسەپ تۇرۇش لازىم. شۇنداق بولغاندىلا «كاسىپ
كىشى خۇدانىڭ دوستىدۇر» دېگەن سۆزنىڭ پەيزىدىن بەھرىمەن
بولغىلى بولىدۇ. بۇزرۇكلەردىن بىرى: «كەسىپ قىلغىن، كا-

① كاھىل — سۇس، بوشاڭ.

ھىل[1] بولمىغايسەن ، رىزقىڭنى خۇدادىن بىلگىن ، كاپىر بولمىغاي-سەن » دېگەنىكەن .

سەن تەۋەككۇل بىرلە سۇسلۇق قىلمىغىن ،
«كەسىپ ئىگىسى تەڭرىنىڭ دوستى» دېگەن .
قىل تەۋەككۇل ھەم شوغۇللان كەسىپ بىلەن ،
ئىش قىلىپ ئاندىن خۇدايىمغا يۆلەن .

بۇنى ئاڭلىغان ئوغلى شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ گەپچە ، پۈتۈنلەي تەۋەككۇل قىلىشقا بولمايدىكەن ، بىر كەسىپ قىلماي چارە يوق ئىكەن . ئۇنداقتا بىز كەسىپكە مەشغۇل بولساق ، خۇدايىتائالا كەسىپ ۋاستىسى بىلەن بىزگە سېخىي-لىق خەزىنىسىدىن مال - دۇنيا بەرسە ، ئۇنى قانداق تۇتماق كېرەك ؟

— مال - دۇنيا جۇغلىماق ئاسان . لېكىن ئۇنى ئاسراپ ساقلاش ۋە ئۇنىڭدىن پايدا ئېلىش قىيىن ئىش ،— دەپتۇ ئاتىسى ،— ئەگەر كىشىنىڭ قولىغا دۇنيا كىرسە ، ئىككى ئىشنى قىلىش لازىم . بىرىنچىسى ، ئۇنى يوقىتىپ قويۇشتىن ۋە بۇلاڭ - تالاڭدىن خاتىرجەم بولغۇدەك دەرىجىدە ساقلاش كېرەك . ئوغرى - قاراقچى ۋە ئالدامچىلارنىڭ قولى ئۇنىڭغا يېتەلمەسلىكى كېرەك . چۈنكى زەرنىڭ دوستى كۆپ ، زەردارنىڭ دۈش-مىنى كۆپ .

پۇلسىزلارنى يولدا ئۇرماس قاراقچى ،
ھەشەمەتلىك زەردارلارنى ئۇرغۇسى .

يەنە بىرى شۇكى ، پايدىسىنى خەجلەپ ، ئەسلىي سەرمايىنى يوقاتماسلىق كېرەك . چۈنكى پايدىسىغا قانائەت قىلماي ، سەرمايە-دىن خەجلىسە ، تېز ئارىدا ھەممە دۇنياسى شامالغا سورۇلىدۇ .

كەلمىسە دەريا سۇيى ھەردەم ئېقىپ ،
سۇ تۈگەپ دەريا قۇرۇق قالغاي بېقىپ .
تاغدىن تۇپراق ئېلىشنى قىلساڭ داۋام ،
ئورنىغا گەر قويمىساڭ بولغاي تامام .

ئەگەر ھەر كىمنىڭ تاپاۋىتى بولمىسا ، لېكىن بارىنى خەجلە-
ۋەرسە ياكى تاپاۋىتى بولسىمۇ خىراجىتى تاپاۋىتىدىن ئارتۇق بولسا ،
ئاقىۋەت ئۇ موھتاجلىققا چۈشۈپ قالىدۇ . شۇنداقلا يەنە ھېلىقى
غەم بىلەن ئۆزىنى ھالاك قىلغان تەلەپكار چاشقاندەك ھالاكەتكە
ئۇچرىشىمۇ مۇمكىن .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ ئوغلى .

— بىر دېھقان بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باش-
لاپتۇ ئاتىسى .

بىغەم چاشقاننىڭ ھېكايىسى

بىر دېھقان ئېھتىيات يۈزىسىدىن بىر قىسىم بۇغداينى يوشۇ-
رۇپ قويۇپ ، ئۇنىڭغا پەقەت قول تەگكۈزمەي ، ئەڭ زۆرۈر ئېھتى-
ياجى چۈشكەندە ئىشلەتمەكچى بولغانىكەن . ناھايىتى ھېرىسمەنلى-
كىدىن ئاسمان زىرائەتگاھىدىكى ھوكەرنىڭ بېشىغا چاڭگال سالىدى-
غان ۋە ئاي خامىنىدىن دان ئوغرىلايدىغان بىر چاشقان نەق ھېلىقى
بۇغداي يوشۇرۇلغان ئورۇننىڭ بىر بۇرجىكىدە ئۇۋا تۇتقانىكەن .
ئۇ چاشقان ھەر تەرەپكە تۆشۈك كولاپ ئۆزى خالىغان جايغا بېرىپ
يۈرۈپ ، بىر كۈنى ھېلىقى ئورۇننىڭ ئاستىدىن ئۈستىگە قارىتىپ
بىر تۆشۈك ئاچقانىكەن ، ئورىدىكى بۇغدايلار خۇددى ئاسماندىن
يۇلتۇزلار چۈشكەندەك ئۇنىڭ بېشىغا چېچىلىپتۇ . چاشقان : «رىزق
ئاسماندا» دېگەن سۆز راست ئىكەن - دە !» دەپ ئويلاپ ، شۇنچە

كۆپ نازۇ نېمەتلەرنى تاپقىنىغا شۈكۈر قىلىپ ، شۇنداقلا قىممەت-لىك گۆھەرلەرنىڭ قولغا كەلگىنىگە خۇشال بولۇپ كېتىپ ، ئۆزد-نى قارۇن ۋە فرئەۋن بىلەن تەڭلەشتۈرۈپ ، لاپ ئۇرۇپ پو ئېتىشقا باشلاپتۇ . شۇ مەھەللىنىڭ چاشقانلىرى ئۇنىڭ شۇنچىۋالا كۆپ نەرسىلەرنى تاپقىنىدىن خەۋەردار بولۇشۇپ ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا بەل باغلىشىپ ، ئۇنى يۇقىرى ئورۇنغا چىقىرىشىپتۇ . ئۇنىڭ دوست ۋە دۈشمەنلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ، خۇشخۇيلۇق كۆرسىتىشىپ ، خۇشامەت قىلىشىپ ، ئۇنى ماختاپ كۆڭلىگە ياقىدىغان گەپلەرنى قىلغىلى تۇرۇپتۇ . ئۇ چاشقانمۇ خۇد-دى ساراڭغا ئوخشاش ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەپ ، لاپ ئۇرغىلى باشلاپتۇ ۋە تۆشۈكتىن چۇشۇۋاتقان بۇغدايلارنى تۈگىمەيدۇ دەپ ئويلاپ ، چاشقانلارغا ئايىماي ئۈلەشتۈرۈپ بىرىۋېرىپتۇ . لېكىن ئەھۋالنى مۇلاھىزە قىلىپ ، كەلگۈسىنى ئويلاشقا ئۇنىڭ ئەقلى يەتمەپتۇ ھەمدە بۇگۈنىنىلا كۆرۈپ ، ئەتە توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈز-مەپتۇ . ئۇ خۇددى : «ساقىيا مەي بەر بۇگۈنكىم كىم كۆرۈپتۇ ئەتىنى» دېگەندەك ، ئەيش ـ ئىشرەت بىلەن كۈن كەچۈرۈۋاتقان مەزگىلدە ، سىرتتا قەھەتچىلىك بولۇپ ، كىشىلەر تەڭلىكتە قې-لىپ ، ئاچلىق ئوتى كىشىلەر كۆكسىدە يېنىپتۇ . ھەممە يەر ئاچ-لىقتىن «نان» دەپ جان بېرىشىۋاتقان كىشىلەر بىلەن تولغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى يوق ئىكەن . كىشىلەر ئۆي ، مال ـ مۈلۈكلىرىنى ئاشلىققا تېگىشمەن دېسىمۇ ھېچكىم ئالمايدىكەن .

نان كۆرمەكچى بولۇپ كىشى قىلسا ھەۋەس ،
ئۇستۇن قاراپ ئاي ۋە كۈننى كۆرەتتى بەس .
تەڭلىك ئىچرە قالغاندى بارچە كىشى ،
ئاچلىقتىن جان بەرمەك ئىدى خەلق ئىشى .

ئۆز دۆلىتىگە مەغرۇر بولغان چاشقان نازۇ نېمەتلەرنى تۆكۈپ

تاشلاپ ، قەھەتچىلىكتىن قىلچە بىخەۋەر ئىززەت بىساتىدا ئولتۇرۇۋېرىپتۇ . قەھەتچىلىك جېنىغا يەتكەن دېھقان ئاخىر ئورنى ئېچىپتۇ . بۇغداينىڭ كەملەپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن دېھقان ئاھ ئۇرۇپ ، پىغان چېكىپ ، پۇشايمان قىلغان بولسىمۇ ، يەنە قالغىنىغا شۈكۈر قىلىپ ، ئاشلىقنىڭ ھەممىسىنى سۈپۈرۈپ ئېلىپ كېتىپتۇ . دېھقان بۇغداينى ئېلىۋاتقان پەيتتە ، ئۆزىنى پۈتۈن ئورنىنىڭ خوجايىنى ۋە ئاشلىقنىڭ ئىگىسى دەپ لاپ ئۇرىدىغان ھېلىقى چاشقان ئۇيقۇدا ئىكەن . باشقا چاشقانلارمۇ ئۆزلىرىگە قاتتىق تەمەننا قويغانلىقىدىن ، دېھقاننىڭ ئورىدىن بۇغداي ئېلىۋاتقان شەپىسىنى ئاڭلىماپتۇ . ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر ھوشيار چاشقان بار ئىكەن . ئۇ شەپىنى ئاڭلاپ گۇمانلىنىپ ، ئۇۋىسىدىن ئورنىنىڭ قىرغىقىغا چىقىپتۇ ۋە تۆشۈكتىن قاراپ دېھقاننى كۆرۈپ ، ھودۇققان پېتى يۈگۈرۈپ كىرىپ يارەنلىرىنى خەۋەردار قىلىپ قويۇپلا ئۆزىنى بىر چەتكە ئاپتۇ . باشقا چاشقانلارمۇ بىردىن بۇلۇڭغا مۆكۈنۈشۈپتۇ ، ئۇلارنىڭ نازۇ نېمەتلىرىنىڭ ئىگىسى بولغان چاشقان ئۇخلىغان يېرىدە يالغۇز قېلىۋېرىپتۇ .

دوستلىرىڭ دوست بولغۇسىدۇر ئىشىڭغا ،
يەتسە مېھنەت بىرى كەلمەس قېشىڭغا .
بولسا كىم مېھنەتتە دوست ، ئۇ جانغا دوست ،
دوست ئەمەس دۆلەتتە دوست ، ئۇ نانغا دوست .
ئاشنالىق بولسا ئۇنىڭ بېشى ئاش ،
تاشلا ئىلكىڭدىن ئۇنى قىلما تالاش .

بۇ ۋەقەدىن بىر كۈن ئۆتكەندە ، ئۇيقۇدىكى چاشقان راھەت ياستۇقىدىن باش كۆتۈرۈپ ، ئوڭ ۋە سولغا قاراپتۇ . لېكىن مۇلازىملىرىنىڭ ھېچقايسىسى كۆرۈنمەپتۇ . ئالدى ۋە كەينىگە قاراپتۇ ، ئۇلاردىن نىشان تاپالماپتۇ ـ دە ، پىغان چېكىپتۇ :

ئاشنىلار ماڭا دائىم قىلىشاتتى جان پىدا،
نە بالا بولدى ئۇلارغا، بوپتۇغۇ مەندىن جۇدا.

ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى تەھقىقلەش ئۇچۇن تالاغا چىقىپتۇ. قاردسا، خالايىقلار ئىچىدە قەھەتچىلىك بولغانىكەن. بۇنى كۆرگەن چاشقان: «بۇ ئاچارچىلىق پەيتىدە، بۇغداينى ئىسراپ قىلماي ياخشى ساقلىشىم لازىم ئىكەن» دەپ ئويلاپ دەرھال ئۇۋىسىغا يېنىپ كىرىپ تۆشۈككە قارىسا، بۇغداينىڭ ئەسىرى كۆرۈنمەپتۇ. ئورا ئىچىدىن بىر كۈنلۈك ئوزۇق بولغۇدەك بىر نەرسە تاپالماي، تاقىتى تاق بولۇپ، ئىزتىراپ قولى بىلەن جان ياقىسىنى تۇتۇپ، سەۋدايى بېشىنى يەرگە شۇنداق ئۇرۇپتۇكى، مېڭىسى چاچراپ چىقىپتۇ. بەتخەجلىكنىڭ كاساپىتى ۋە تەلەپكارلىقنىڭ شۇملۇقىدىن ھالاكەتكە ئۇچراپتۇ.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، ھەر قانداق كىشى كىرىمىگە بېقىپ چىقىم قىلىشى، دەسمايىسىنى ياخشى ساقلاپ ئۇنىڭ پايدىسىدىن مەنپەئەتلىنىشى كېرەك.

ئەگەر كىرىم بولمىسا قىل چىقىمنى كەم،
چىقىم كىرىمىڭگە نەزەر ئەيلە ھەردەم.

ئاتىسى بۇ ھېكايىنى سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئالدىغا كىچىك ئوغلى كېلىپ، ئالدى بىلەن ئاتىسىغا دۇئا قىپتۇ، ئاندىن ئۆز سۆزىنى زىننەتلەپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي، ئاتا! ئەگەر كىشى مال - دۇنياسىنى ئۆز قائىدىسى بىلەن مۇھاپىزەت قىلسا، ئۇنىڭدىن ناھايىتى كۆپ پايدا قولغا كەلسە، ئەنە شۇ پايدىسىنى قانداق تەرتىپتە خەج قىلسا ياخشى بولىدۇ؟

— ھەممە ئىشتا ئوتتۇراھال يول تۇتۇش ياخشى، بولۇپمۇ مەئىشەت بابىدا شۇنداق قىلىش تېخىمۇ زۆرۈر. شۇڭا مال - دۇنيا

تېپىپ ، ئۇنى مۇھاپىزەت قىلىپ پايدا تاپقان كىشى مۇنۇ ئىككى قائىدىگە رىئايە قىلىشى كېرەك : ئۇنىڭ بىرى شۇكى ، ئىسراپ قىلىش ۋە بىھۇدە خەج قىلىشتىن ئۆزىنى تارتىش كېرەك . شۇندىلا پۇشايمان يەپ قېلىشتىن ۋە خالايىقنىڭ تەنە قىلىشىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ . مال ـ دۇنياسىنىڭ ھېساباتىنى بىلمەي ئىسراپ قىلىش شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىدىندۇر . ئىسراپخورلار شەيتاننىڭ تۇغقانلىـ ـرىدۇر .

گەرچە بولمايدۇ بېخىل ئىككى جاھاندا يۈزى ئاق ،
شۇندىمۇ بېخىل ئىشى ئىسراپ قىلىشتىن ياخشىراق .

ئىككىنچىسى شۇكى ، بېخىل دېگەن بەتنامدىن ئۆزىنى يىراق ساقلىشى لازىم . بېخىل كىشى بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە يامان ئاتلىق بولىدۇ . پۇلدار كىشى بېخىل بولۇپ قالسا ، ھەممە ۋاقىت خالايىقـ ـنىڭ تەنە ئوقىغا نىشان بولۇپ قالىدۇ ھەمدە ئۆزىگە دۈشمەن كۆپەيتىۋالىدۇ . بېخىلنىڭ دۇنياسى ئاقىۋەتتە بۇلاڭ ـ تالاڭغا كېـ ـتىدۇ . بۇنىڭ مىسالى شۇكى ، بىر چوڭ كۆل بولسا ، ئۇنىڭغا نۇرغۇن ئېرىقلاردىن ھەمىشە سۇ كىرىپ تۇرسا ، لېكىن ئايىغى چىقمىسا ، يىغىلغان سۇ كۆلگە پاتماي قىرغاقتىن تېشىپ ھەر تەرەپكە ئېقىپ كېتىپ ، ئاخىر كۆلمۇ بىر يولى ۋەيران بولۇپ ، ئەتراپتىكى خەلقلەرنىمۇ پاراكەندە قىلماي قويمايدۇ . بېخىلنىڭ قولىدىكى مال ـ دۇنيا يا بىرەر ھادىسە بىلەن ، يا مىراسخورنىڭ قولىغا چۈشمەك بىلەن غەيرىينىڭ قولىغا ئۆتۈپ كېتىدۇ .

كەتكۇسىدۇر بېخىلنىڭ مېلى ،
بولۇپ تاراج ئىلكىدە بەرباد .
ياكى چۈشۈپ ۋارىس قولىغا ،
لەنەت تىلىدا قىلغاي ئۇنى ياد .

سودىگەرنىڭ ئوغۇللىرى ئاتىسىنىڭ نەسىھىتىنى ياخشى ئاڭلاپ، سۆزىنىڭ پايدىلىق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ قىلىشقا تۇتۇنۇپتۇ. چوڭ ئوغۇل سودىگەرچىلىككە قەدەم قويۇپ، ئۇزاق سەپەرگە چىقىپتۇ. ئۇنىڭ يۆك ئارتىدىغان ئىككى ئۆكۈزى بار ئىكەن، ئۇ ئۆكۈزلەر بىر ئانىدىن تۇغۇلغان بولۇپ، شۇنداق كۈچلۈك ئىكەنكى، پەلەكنىڭ كۆل رەڭ ئېتى ئۇنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتىگە ھەرگىزمۇ باراۋەر كېلەلمەيدىكەن، چەرخ شىرى ئۇلارنىڭ ھەيۋەت ۋە سالاپەتلىرىنىڭ ئالدىدا خۇددى ئوغرى مۈشۈكتەك بولۇپ قېلىپ، تىرناقلىرىنى پەنجىسىنىڭ ئىچىدىن چىقىرالمايدىكەن.

ھەيۋىتىدىن مىسلى پىل، ھەملىسىدىن مىسلى شىر،
ھەم كۆرۈنمەككە مۇلايىم ھەم مېغىشتا بىنەزىر.①

ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى شەنزەبە، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى مەنزەبە ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن خوجايىن ئۆزى خەۋەر ئېلىپ تۇرىدىكەن. ئەمما، سەپەر مۇددىتى ئۇزاققا سوزۇلۇپ كېتىپ، ناھايىتى كۆپ يوللارنى باسقاچقا، ئۇلارنىڭ ئەھۋالىغا بىر ئاز نۇقسان يېتىپ، سەل ئاجىزلىششقا باشلاپتۇ. دەل شۇ چاغدا، يول ئۈستىدە چوڭ پاتقاقلىققا ئۇچراپ، شەنزەبە لايغا پېتىپ قاپتۇ. خوجايىن كىشىلەرگە بۇيرۇق بېرىپ، ئۇنى تۈرلۈك ھىيلە ۋە چارىلەر بىلەن تارتىپ چىقىرىشىپتۇ. ئەمما، ئۇنىڭ ماڭغۇدەك ماجالىنىڭ قالمىغانلىقىنى كۆرگەن خوجايىن ئۇنى بېقىش ئۈچۈن بىر كىشىنى ياللاپ تەيىنلەپ: «ئوبدان بېقىپ، قۇۋۋەتكە كىرگەندە كارۋان ئارقىسىدىن ماڭا يەتكۈزۈپ بەرگىن» دەپ تاپىلاپ قويۇپ كېتىپتۇ. كىراكەش ئۆكۈزنى ئېلىپ قېلىپ، ئىككى كۈن بېقىپتۇ، كېيىن يالغۇزلۇقتىن زېرىكىپ، ئۆكۈزنى تاشلاپ، كارۋان ئارقىسىدىن يېتىپ بېرىپتۇ ۋە خوجايىنغا «ئۆكۈز ئۆلۈپ

① بىنەزىر — تەڭدىشى يوق.

قالدى» دەپ يالغان ئېيتىپتۇ . ئۇ خەۋەر يېتىپ بارغان جايدا ، مەنزەبە ناھايىتى بەك ھېرىپ زەئىپلىشىپ كەتكەچكە ھەمدە شەنزە-بەنىڭ پىراق ئىشتىياقى يۇرىكىنى كۆيدۈرگەچكە ، ئاخىرەتكە سەپەر قىپتۇ . ئەمما ، شەنزەبە ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە قۇۋۋەتكە كەپتۇ ۋە ئوتلاق ئىزدەپ ھەر تەرەپكە مېڭىپ يۈرۈپ ، بىر ئورمانلىققا بېرىپ قاپتۇ . بۇ ئورمان ھەر تۈرلۈك خۇش پۇراق گۈللەر بىلەن تولغان ، رەڭگا رەڭ گۈللەرنىڭ گۈزەللىكىدىن ئۇنىڭ گۈلزارى جەننەتنىڭ رەشكىنى كەلتۈرىدىغان دەرىجىدە چىرايلىق ئىكەن . ئاسمان ھەر قاچان ئۇنىڭغا ھەيرانلىق كۆزىنى ئېچىپ نەزەر سالىدىكەن .

گۈل - چېچەكلەر ھەم ئېقىن سۇلار بىلەن ئالەمدە تاق ،
باشقىچە بىر ياخشى جەننەتتىكى يامان كۆزدىن يىراق .

شەنزەبەگە ئۇ جاي يېقىپ قاپتۇ - دە ، شۇ جايدا تۇرۇپ بىر نەچچە كۈن ھېچنېمىدىن غەمسىز ھالدا ئورمانلىقتا ئوتلاپ ، تازا سەمرىپ كۈچ - قۇۋۋەتكە تولۇپتۇ . كۆڭۈللۈك ئەيش - ئىشرەت ۋە سەيلى - تاماشانىڭ لەززىتى بىلەن كۆڭلى ئېچىلغان شەنزەبە چەكسىز خۇشاللىقىدىن بىر مۆرىگۈسى كەپتۇ - دە ، ناھايىتى قاتتىق ئاۋاز بىلەن سوزۇپ بىر مۆرەپتۇ . بۇ ئورمانلىق ئىچىدە ناھايىتى ھەيۋەتلىك ۋە شەۋكەتلىك بىر شىر بار بولۇپ ، ئورمانلىق-تىكى بارلىق ۋەھشىي ھايۋانلار ئۇنىڭ خىزمىتىگە بەل باغلاپ ، ئىتائەت بەلۋېغىنى بېلىگە ئورىغانلىقى ئۈچۈن ، بارلىق ياۋايى جان-دارلار ئۇنىڭ پەرمان خېتىگە بويسۇنۇپ بېشىنى ئېگىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇ شىر ياشلىق غۇرۇرى ۋە ھاكىمىيەت ئىپتىخارى بىلەن پەخىرلىنىپ ، مۇلازىملىرىنىڭ سانسىزلىقى سەۋەبىدىن «جاھاندا مەندىن چوڭراق جانىۋار يوق» دەپ ئويلايدىكەن . ئۆزىنىڭ چەبدەس-لىكى ، چاققانلىقىنىڭ كۈچلۈك بولغانلىقىدىن پىلىنىمۇ كۆزگە ئىل-مايدىكەن .لېكىن ئۇ ئۆز ئۆمرىدە ئۆكۈزنى ھەرگىز كۆرۈپ باقمى-غانىكەن ، ھەتتا ئاۋازىنىمۇ ئاڭلاپ باقمىغانىكەن . شۇڭا ، شەنزەبە-

نىڭ مۆرىگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ بەكمۇ قورقۇپتۇ. ئەمما: «مېنىڭ قورققانلىقىمنى قول ئاستىمدىكىلەر بىلىپ قالمىغىيدى» دەپ ئەنسىرەپ، ھېچ ياققا قارىماي ئورنىدا مەھكەم ئولتۇرۇپتۇ. شىر پادىشاھنىڭ قېشىدا ئىككى چىلبۆرە بار بولۇپ، بىرىنىڭ ئىسمى كەلىلە، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى دىمنە ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئىككىلىسى زېرەكلىك ۋە ھوشيارلىقتا مەشھۇر ئىكەن. ئەمما، دىمنە شۆھرەت قازىنىشقا ۋە يۇقىرى مەرتىۋىگە ئېرىشىشكە ھېرىس ئىكەن. دىمنە ئەقىل - پاراسەتلىك بولغاچقا، شىردا قورقۇنچ پەيدا بولغانلىقىنى، شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ غەمگە پاتقانلىقىنى پەملەپ قاپتۇ.

— پادىشاھ ناھايىتى ئەندىشە قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ، — دەپتۇ دىمنە كەلىلەگە، — شۇڭا ئىش - ھەرىكەتلىرىدە خۇشاللىق ئالامىتى كۆرۈنمەيۋاتىدۇ. سەن بۇنىڭغا نېمە دەيسەن؟

يۈزىدە باردۇر مالامەتتىن ئەسەر،
دىل غېمىگە ئۇ دالالەت كۆرسىتەر.

—سېنىڭ ئۇ ئىش بىلەن نېمە كارىڭ؟ بۇنداق سۆزنى قىلىشقا نېمە ھەققىڭ بار؟ سەن نەدە، پادىشاھلىق ئىشلىرى نەدە؟ پادىشاھلىق ئىشلىرى توغرىسىدا سۆزلەشكە نېمە ھەددىڭ سېنىڭ؟ — دەپ ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ كەلىلە، — بىز مۇشۇ پادىشاھنىڭ دەرگاھىدا ئوزۇق تېپىپ يەپ، مۇشۇ پادىشاھنىڭ دۆلىتىنىڭ سايىسىدە كۈن كۆرۈۋاتىمىز. سەن شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ، پادىشاھلارنىڭ سىر - ئەسرارلىرىنى، ئەھۋاللىرىنى تەھقىقلىشىڭنى تاشلا، چۈنكى بىز تېخى پادىشاھنىڭ مەخسۇس كىشىلىرىدىن بولالىغىنىمىز يوق، بىز تېخى پادىشاھ گېپىمىزنى ئاڭلىغۇدەك دەرىجىدىكى كىشىلەر ئەمەسمىز. شۇنداق بولغاندىكىن، پادىشاھنىڭ ياخشى تەرىپىنى قىلىپ ئۆتكىنىمىز تۈزۈك. ھەر قانداق كىشى ئۆزىگە مۇيەسسەر بولمايدىغان ئىشقا قەدەم قويسا، خۇددى مايمۇنغا يەتكەندەك بالا - قازا يېتىپ قېلىشى مۇمكىن.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟— دەپ سوراپتۇ دېمىنە .
— بىر مايمۇن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە .

دورامچى مايمۇننىڭ ھېكايىسى

بىر مايمۇن بىر ياغاچچىنى كۆرۈپ قاپتۇ . قارىسا ، ياغاچچى بىر ياغاچنىڭ ئۈستىگە ئولتۇرۇۋېلىپ ياغاچ ھەرىدەۋاتقانىكەن . ياغاچچىنىڭ ئىككى شىناسى بار بولۇپ ، بىرىنى ياغاچنىڭ يېرىقىغا قېقىپ قويۇپ ، ياغاچنى ھەرىدەيدىكەن . شىنا قېقىلغاچقا ، ياغاچنىڭ يېرىقى كېڭىيىدىكەن ـ دە ، ئاسان ھەرىدىگىلى بولىدىكەن . بىر ئاز ھەرىدىگەندىن كېيىن يېرىقنىڭ كېڭەيگەن يېرىدىن يىراقلاپ ھەرىدەش قىيىنلاشقاندا ، ياغاچچى يەنە بىر شىنانى ھەرىگە يېقىنراق يەرگە قاقىدىكەن ـ دە ، ئاۋۋالقى شىنا بوشاپ چىقىدىكەن . ياغاچچى ئەنە شۇ تەرتىپتە خېلى ئۇزۇن ھەرىدەپتۇ . مايمۇن ئۇنى كۆرۈپ ئولتۇرسا ، ياغاچچى تۇيۇقسىز ھاجەت ئۇچۇن ئورنىدىن تۇرۇپ بىر چەتكە كېتىپتۇ . مايمۇن ئۇ يەرنىڭ خالىي قالغانلىقىنى كۆرۈپ دەرھال بېرىپتۇ ـ دە ، ياغاچنىڭ ھەرىدىلىپ بولغان تەرىپىگە مىنىپتۇ . بۇ چاغدا مايمۇننىڭ جان يېرى ياغاچنىڭ ئارىسىغا ساڭگىلاپ چۈشۈپتۇ . مايمۇن ئىككىنچى شىنانى قاقماي تۇرۇپ ياغاچنىڭ يېرىقىدىكى بىرىنچى شىنانى شۇنداق بىر تارتىپ چىقارغانىكەن ، ياغاچنىڭ يېرىقى يېپىلىپ قېلىپ جان يېرى يېرىق ئارىسىدا قىسىلىپ قاپتۇ . بىچارە مايمۇن ئاغرىققا چىدىماي جان ئاچچىقىدا ۋارقىراپ نالە بىلەن :

«ياخشى ئىكەن ھەر كىشى قىلسا ئۆزىنىڭ ئىشىنى ،
قويىدىكەن غەيرىينىڭ ئىشى بالاغا كىشىنى .

مېنىڭ ئىشىم ياغاچ ھەرىدەش ئەمەس ، بەلكى مېۋە تېرىش

ئىدى. مەن قولۇمغا پالتا ـ كەكە ئالىمەن دېمەي، تاغلاردا يۈگۈرۈپ ئويىنىسام بولاتتى. كىشى ئۆزىنىڭ لايىقىدا ئىش قىلمىسا مۇشۇنداق ئاقىۋەتكە قالىدىكەن» دەپتۇ. شۇ هالدا تۇرغىنىدا، ياغاچچى كېلىپ قېلىپ ئۇنىڭ جازاسىنى بېرىپتۇ. دېمەك ئۇ ئورۇنسىز ئىشقا ئۆزىنى ئۇرغانلىقىنىڭ كاساپىتىدىن هالاكەتكە ئۇچراپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن «ياغاچچىلىق مايمۇننىڭ ئىشى ئەمەس» دېگەن گەپ بار. بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، سەن هەر كىشى ئۆز ئىشىنى قىلىپ، ئۆز ئىقتىدارىدىن تاشقىرى ئىشنى قىلماسلىقى لازىملىقىنى چۈشىنىشىڭ كېرەك. چۈنكى، هەر ئىشنى قىلىدىغان مەخسۇس كىشىلەر بولىدۇ. ئۇ ئىش ساڭا مۇناسىپ ئىش ئەمەس. شۇڭا ئۇنى تاشلا. خۇدا ساڭا ئازغىنا ئوزۇق ياكى لوقما بەرسە، شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ غەنىيمەت بىلگىن.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان دېمنە شۇنداق دەپتۇ:

— بىر كىم پادىشاهلارغا يېقىن بولۇشقا هەرىكەت قىلسا، ئۇ پەقەت ئوزۇق ۋە نەپسى ئۈچۈنلا ئۇنداق قىلمايدۇ. چۈنكى هەر قانداق يەردە هەر نېمە بىلەنمۇ قورساق تويغۇزغىلى بولىدۇ. پادىشاهلارغا يېقىن بولماقنى كۆزلىگەن ئادەم يۇقىرى مەنسەپ تېپىشنى كۆزلەيدۇ. چۈنكى مەنسەپكە ئېرىشكەندىلا دوستلارغا ياخشىلىق قىلىپ مەدەت بېرىپ، ئۇلارنى خۇش قىلغىلى بولىدۇ، دۈشمەنلەرنى قەهر ئوتى بىلەن كۆيدۈرگىلى بولىدۇ. هەر قانداق كىشىنىڭ هىممىتى پەقەت ئۆز نەپسى ئۈچۈنلا بولسا، ئۇ تۆت پۇتلۇق هايۋان قاتارىدا سانىلىدۇ. بۇلار خۇددى ئاچ ئىت بىر پارچە سۆڭەك بىلەن، ئوغرى مۈشۈك بىر بۇردا نان بىلەن خۇشال بولغىنىدەك بىر ئىش. مەن شىرنىڭ توشقان ئوۋلىغىلى تۇرغاندا قولان ئۇچراپ قالسا، توشقاننى تاشلاپ قولانغا يۈگۈرگەنلىكىنى كۆردۈم.

ئالىي هىممەت بولكى، هەق ئالدىدا هەم خەلق ئالدىدا،
ئېتىبار ـ هۆرمەت تاپارسەن، هىممىتىڭگە يارىشا.

ئەگەر بىر كىم يۇقىرى دەرىجىلەرگە ئېرىشكەن بولسا، ئەگەر ئۇنىڭ ئۆمرى گۈلگە ئوخشاش قىسقا بولسىمۇ ئەل ئۇنىڭ ياخشى سۈپىتىنى يادلايدۇ. ئۇنىڭ نامى ئۇزاققىچە ئۆچمەيدۇ. ئەگەر بىر كىمنىڭ ھىممىتى پەس بولسا، ئۇ خۇددى قارىغاينىڭ بەرگىدەك ئۇزۇن ياشىسىمۇ ئۇنىڭ كىشىلەر ئالدىدا ئېتىبارى بولمايدۇ، قاتارغا ئۆتەلمەيدۇ.

ئەل ئىچىدە ياخشى نام ئالغان كىشى ھەرگىز ئۆلمەس،
شۇ بولغۇسى ئۆلۈك، ئەل ئۇنى ياخشى دېمەس.

—مەنسەپ ۋە يۇقىرى مەرتىۋە ئىزدەش شۇنداق كىشىلەرگە يارىشىدۇكى، — دەپتۇ كەلىلە، — ئۇلارنىڭ يا نام ـ نەسەبلىرى يۇقىرى بولسا، يا بۇزرۇكلەرنىڭ ئەۋلادى بولسا، يا ئۇلاردا قابىلىيەت ۋە ئىستىبدات بولسا، ئاندىن ئۇلار مەرتىۋە تەلەپ قىلسا بولىدۇ. بىز ئۇ تەبىقىدىن ئەمەسمىز. شۇڭا ئۇنداق يۇقىرى مەرتىۋىلەرگە يارىمايمىز.

خۇددى بىر دەريا بولۇشنى ئويلىسامۇ ھەر نەپەس،
لېكىن مەندەك قەترە دەريا بولمىقى مۇمكىن ئەمەس.

—بۇ ئۇلۇغلۇقنىڭ دەسمايىسى ئەقىل ۋە ئەدەپتۇر، — دەپتۇ دىمنە ئۇنىڭغا، — ھەر قانچە ئېسىل ۋە يۇقىرى نەسەبلىك بولغانلارمۇ ئەقلى كەم، غەيرەتسىز بولسا، چوقۇم يۇقىرى دەرىجىدىن تۆۋەن ئورۇنغا چۈشۈپ قالىدۇ.

ئېگىز ئاسماننى تەسەررۇپ قىلغىلى تاشلا كەمەن،
ئەقىل ـ ئىدراك مەدىتى، چوڭقۇر پىكىر غەيرەت بىلەن.
مەنىلەر دىدارىنى كۆرگىلى بولماس ھېچقاچان،
گەر كۆڭۈلگە كۆز ئېچىلمىسا ئۇلۇغ ھىممەت بىلەن.

بۇزرۇكلەر : «يۇقىرى مەرتىۋىگە چىقىش ناھايىتى مۇشەققەت بىلەن قولغا كېلىدۇ ، لېكىن ئىززەت ـ ھۆرمەتتىن خارلىق مەرتى‑ ۋىسىگە چۈشۈش ناھايىتى ئاسان . بۇ خۇددى ئېغىر تاشنى ناھايىتى كۆپ جاپا بىلەن ئۆشنىگە ئالغىلى بولسىمۇ ، كىچىككىنە ئىشارەت بىلەنلا يەرگە تاشلىۋەتكىلى بولغاندەك بىر ئىش» دېيىشكەن . شۇ‑ نىڭ ئۈچۈن جاپا ـ مۇشەققەتكە چىدىيالايدىغان يۇقىرى ھىممەتلىك كىشىلەرلا ئۇلۇغلۇق مۇقامىغا يېتەلەيدۇ .

ئاغى نازۇكلار چىدالماس ئىشق يولىنىڭ دەردىگە ،
بۇ جاپا ئىچرە قەدەم قويغاي بالاكەش شىرى مەرد .

ھەر كىشى «خاتىرجەملىك راھەت» دەپ بىر بۇلۇڭدا ئولتۇر‑ سا ، ئاخىر ئىززەت ـ ئابرۇيى تۆكۈلۈپ ، خارلىق كوچىسىدا قان يۇتىدۇ . ھەر كىم «مەشھۇر بولۇپ ئاتاق چىقىرىش ئامەتتۇر» دېگەن سۆزدىن قورقمىسا ، ئازغىنا ۋاقىتتا مۇراد گۈلى ئېچىلىپ ، ئىشرەت تەختىدە ئورۇن تۇتالايدۇ .

رەنجۇ مېھنەت چەكمىسەڭ بولماس سېنىڭ ئورنۇڭ ئېگىز ،
لەئلى باغرى بولمىسا قان قەدرى قىممەت تاپمىغاي .

سەن مۇنداق ئىككى ھەمراھنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايسەن ، ئۇلارنىڭ بىرى جاپا ـ مۇشەققەت تارتىپ ئۆزىنى پادىشاھلىق دەرىجىسىگە يەتكۈزگەن ، يەنە بىرى سۇسلۇق ۋە بوشاڭ‑ لىق قىلىپ موھتاجلىق ۋە پەرىشانلىق ھالىتىدە قېلىۋەرگەن .
— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ كەلىلە .
— ئىككى دوست بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمنە .

ئىككى دوستنىڭ ھېكايىسى

ئىككى دوست بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى سالىم، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى غانىم ئىكەن. ئۇ ئىككىيلەن ھەمراھ بولۇپ سەپەرگە چىقىپ، نۇرغۇن يوللار ۋە مەنزىللەردىن ئۆتۈپ بىر تاغ باغرىغا يېتىپ كەپتۇ. بۇ تاغ شۇنداق تاغ ئىكەنكى، تاغنىڭ چوققىلىرى ئېگىزلىكتە ئاسماننىڭ كۆك ئارغىمچىغا يۈگەن سالىدىكەن، تاغ ئەگىملىرىنىڭ كەڭلىكى بولسا پەلەكنىڭ ئون ئىككى بۇرجەكلىك سارىيىنىڭ سىرتقى يۈزىگە ئۇزەڭگە بولىدىكەن. تاغ ئاستىدا سۈزۈكلۈكى گۈل يۈزلۈك گۈزەللەرنىڭ رۇخسارىدەك ساپ، تاتلىقلىقى شېرىن سۆزلۈك جانانلارنىڭ شېكەر لېۋىدەك لەززەتلىك بولغان بىر بۇلاق بار ئىكەن. بۇلاق يېنىدا، سۈيى قاشلىرىدىن تېشىپ تۇرىدىغان بىر چوڭ كۆل بار بولۇپ، كۆل بويىدىكى يوغان دەرەخلەرنىڭ ئۇچلىرى بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ، پۈتۈن كۆل ئەتراپىغا سايە چۈشۈرۈپ تۇرىدىكەن.

ئېچىلىپ ھەر تەرەپتە گۈل ۋە رەيھان،
باش تارتىپ دەرەخلەر پەلەكتىن ئاشقان.
سەرۋى ئاياغىغا سۈمبۇل قويۇپ باش،
بىنەپشە سەۋسەن ئالدىدا سۇنۇپ باش.

ئىككىيلەن چۆلدىن كۆلگە يېتىپ كەپتۇ، ئۇ يەرنىڭ مەنزىرىسى كۆڭلىگە يېقىپ قالغاچقا بىردەم ئولتۇرۇپ ئارام ئېلىشىپتۇ ھەمدە ھاردۇقى چىققاندىن كېيىن كۆل ۋە بۇلاقنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ، ھەر تەرەپكە نەزەر سېلىشقا باشلاپتۇ. ئۇلار ئايلىنىپ يۈرۈپ، كۆلنىڭ سۇ كىرىدىغان تەرىپىدىكى بىر ئاق تاشنى كۆرۈپ قاپتۇ، تاشقا قۇدرەت قەلىمى بىلەن تۆۋەندىكىچە مەزمۇندا يېشىل

خەت يېزىلغانىكەن :

«ھەي بۇ مەنزىلگە كەلگەن مۇساپىر ! بىلگىنكى ، بىز مېھمانغا ياخشى زىياپەت تەييارلاپ قويدۇق . لېكىن ئۇ زىياپەتكە مۇنداق شەرت بىلەن يېتىشەلەيسەن : بېشىڭدىن كېچىپ بۇ بۇلاق سۈيىگە كىرگىن ، چۆكۈپ كېتىش خەۋپى ۋە غەرق بولۇپ كېتىش خەتىرىدىن قورقماي ئۈزۈپ ، ئۆزۈڭنى نېرىقى قىرغاققا ئالغىن ، ئۇ يەردە تاغ تۈۋىگە قويۇپ قويۇلغان بىر تاش شىر بار . ئۇنى ئۆشنەڭگە ئېلىپ كۆتۈرگىن – دە ، ھەرگىز توختىماي ، ئارام ئالماي ، يۈگۈرگەن پېتى تاغ بېشىغا چىققىن ، ئەگەر جان ئالغۇچى ياۋايى ھايۋانلار كېلىپ جېنىڭغا قەست قىلسىمۇ ، تىكەنلەر ھەر تەرەپتىن ئەتلىرىڭنى ئىلسىمۇ توختىمىغىن . تاغ چوققىسىغا چىقالىساڭ ، مەقسىتىڭ ھاسىل بولغاي .»

تاكى يۈرمەي كىشى مەنزىلگە يەتمەس زادىلا ،
مەقسىتىن ھاسىل قىلالماس ئەيلىمەي جاننى پىدا .
گەر قوبۇللۇق شولىسى ئالەم يۈزىنى قاپلىسا ،
چۈشمىگەي قابىل كىشىدىن باشقىسىغا شۇ جۇلا .

ئۇلار خەتنى ئوقۇپ مەزمۇنىدىن خەۋەردار بولغاندىن كېيىن ، غانىم سالىمغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ :

— كەل بۇرادەر ، تىرىشچانلىق قەدىمى بىلەن بۇ خەتەر مەيدانىغا كىرىپ ، بۇ تىلسىمنىڭ ھەقىقىتىنى ئېچىش ئۈچۈن ئىمكانىنىڭ بارىچە ھەرىكەت قىلايلى .

يامۇراد بىرلە پەلەك باشىغا قويغايمىز ئاياغ ،
ياكى بەرگەيمىز بۇ ئىش يولىدا ھىممەت بىرلە باش .

— ھەي ئەزىز بۇرادەر ، — دەپتۇ سالىم ، — يازغۇچىسى نامەلۇم ۋە ھەقىقىتى ئېنىق بولمىغان خەتنى كۆرۈپلا چوڭ خەتەرگە

ئۆزىنى ئۇرۇش، خىيالىي مەنپەئەت ۋە ۋەھىمىلىك پايدىنى كۆز-
لەپ، ئۆزىنى بۇنداق چوڭ ھالاكەتكە سېلىش جاھىللىقىنىڭ ئالامى-
تى. ھەر قانداق ھوشيار كىشى گۇمانسىز زەھەر يېمىگەندەك،
گۇمانلىق تەرياقمۇ[1] يېمەيدۇ ھەمدە نېسى راھەت ئۈچۈن نەق جاپاغا
ئۆزىنى تۇتۇپ بەرمەيدۇ.

باراۋەر كەلمىگەي دانا ئالدىدا،
بىر دەملىك غەم بىلەن ئەبەدىي راھەت.

— ھەي شەپقەتلىك دوستۇم، — دەپتۇ غانىم ئۇنىڭغا، —
جاپادىن قېچىش موھتاجلىق ۋە خارلىقنىڭ مۇقەددىمىسى. جاپا -
مۇشەققەت بولسا دۆلەت ۋە ئىززەتنىڭ نىشانىسى.

ئىزدىسە ھەر كىشى ئەگەر راھەتنى،
كۆڭلىنى بەخت بىلەن قىلالمىغاي شاد.
خۇمارلىق ئاغرىقتىن قورقسا كىمكى،
ئىچەلمەس ھېچقاچان شارابى مۇراد.

يۇقىرى ھىممەتلىك ئەر ئاسانلىقچە بېشىنى ئەگمەيدۇ ۋە ئاز-
غىنا ئوزۇققا قانائەت قىلىپ ئولتۇرىۋەرمەيدۇ، تاكى ئۇلۇغ مەرتى-
ۋىنى قولغا كەلتۈرمىگۈچە ئارام ئالمايدۇ. قىيىنچىلىق تىكىنىنىڭ
جاپاسىنى چەكمەي تۇرۇپ شادلىق گۈلىنى ئۈزگىلى بولمايدۇ.
مۇراد خەزىنىسىنىڭ ئىشىكىنى رەنجۇ مۇشەققەت ئاچقۇچىنى تۇتماي
تۇرۇپ ئاچقىلى بولمايدۇ. مېنى ھىممىتىم ئۆزى يېتىلەپ تاغ
بېشىغا ئېلىپ چىقىدۇ. بالا گىردابى ۋە جاپا دولقۇنلىرىنىڭ ئەندى-
شىسىنى ھىممىتىم ئۆزى كۆڭلۈمدىن سۈرۈپ چىقىرىدۇ.

تەلەپ يولىدا بىزگە رەنجۇ مېھنەت يەتسە ھېچ گەپ ئەمەس،
كۆڭۈلدە كەئبە شەۋقى بولسا گۈلزاردۇر باياۋانلار.

---

① تەرياق— زەھەر قايتۇرغۇچى دورا.

— ئۇ دىگەنلىرىڭغۇ راست ، — دەپتۇ سالىم ، — ئەگەر دۆلەت باھارىنىڭ ھىدى كېلىپ تۇرغان بولسا ، ئۇنىڭ ئۇمىدىدە مېھنەت خازانىنىڭ جاپاسىنى تارتسا بولىدۇ . ئەمما ، پايانى مەلۇم بولمىغان يولدا يۇگۇرۇش ۋە قىرغىقى كۆرۇنمەيدىغان دەرياغا ئۆزىنى ئۇرۇش ئەقىللىق ئادەمنىڭ ئىشى ئەمەس . ئەگەر بىر كىم بىر ئىشنى باشلىماقچى بولسا ، ئۇنىڭ بىر تەرىپىنى كۆرۇپلا قالماي ، ئۇنىڭ بېشىدىن ئايىغىغىچە قارىشى كېرەك ، ھەممە شۇنداق بولغاندىلا ، بىھۇدە مۇشەققەت يۇكىنى كۆتۇرمەيدۇ ھەم ئەزىز ئۆمرىنى زايە قىلمايدۇ :

يەرگە دەسسەپ تۇرالمىساڭ ئەگەر مەھكەم ،
قويمىغايسەن ئاشۇ يولغا ئەسلا قەدەم .
كىرەر بولساڭ ھەر ئېھتىمال ھازىرى بول ،
كۆزلىگەيسەن چىقماق ئۇچۇن بىر توغرا يول .

ئۇ خەتنى خەقنى ئەخمەق قىلىش ئۇچۇن يېزىپ قويغان بولۇشىمۇ مۇمكىن ياكى ئويۇن - چاقچاق قىلىپ يېزىپ قويسىمۇ قويغاندۇر . ياكى بولمىسا ، بۇ بۇلاق ئادەم چۆكتۇرىدىغان بۇلاق بولۇپ ، چۇشۇپ كەتكەن ئادەم چىقالمايدىغان بولۇشىمۇ ئېھتىمال ، ياكى بۇلاقتىن چىقالىغان ھالەتتىمۇ ھېلىقى تاش شىرنى يەردىن كۆتۇرۇپ ئالغىلى بولماسلىقىمۇ ئېھتىمال . ئەگەر ئۇنداق بولمىغان ھالەتتە ، ئۇنى كۆتۇرۇپ بىر يۇگۇرۇپلا تاغ بېشىغا چىققىلى بولامدۇ ، بۇمۇ بىر گەپ . ئەگەر چىققىلى بولغان ھالەتتىمۇ ئۇنىڭدىن قانداق نەتىجە چىقىشىنى كىم بىلسۇن ! مەن بۇ ئىشتا ساڭا ھەمراھ بولالمايمەن ، شۇنداقلا سېنىڭ بۇ ئىشقا قەدەم قويۇشۇڭغىمۇ رازىلىق بەرمەيمەن .

— ئۇنداق دېمىگىن دوستۇم ، — دەپتۇ غانىم ، — مەن بۇ باشلىغان ئىشىمنى باشقىلارنىڭ رايىغا بېقىپ توختىتىپ قويسام بولمايدۇ . مەن بىر ئىشقا ۋەدە قىلغانىكەنمەن ، شەيتان ۋەسۋەسىسى

بىلەن ئۇ ئىشىمنى توختىتىپ قويمايمەن . ماڭا قوشۇلۇشقا ماجالىڭ ۋە بىللە يۈرۈشكە تاقىتىڭ يوقلۇقىنى سېزىۋاتىمەن . ئۇنداقتا ، سەن بىر چەتتە تاماشا كۆرگەچ ھالىمغا نەزەر سېلىپ ، دۇئا - تەلەپ بىلەن مەدەت بېرىپ تۇرغىن .

سەندە مەي ئىچمەككە قۇۋۋەت بولمىسا ،
كەل تاماشا ئەيلە مەستلەر ھالىنى .

سالىم ئۇنىڭ ئۆز ئىرادىسىدە مەھكەم تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ :
— بۇرادەر ، مېنىڭ نەسىھىتىم بىلەن بۇ ئىشتىن ۋاز كەچمىدىڭ ، مېنىڭ بۇ ھالەتنى كۆرۈشكە تاقىتىم يوق ، كۆڭلۈم خالىمىغان ئىشنى تاماشا قىلىشنىمۇ خالىمايمەن ، شۇڭا بۇ ھالاكەتلىك ئىشتىن ئۆزۈمنى تارتقىنىم ياخشى ،— دەپتۇ - دە ، ئېتىغا مىنىپ دوستى بىلەن خوشلىشىپ يولىغا راۋان بوپتۇ .
غانىم جاندىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ ، بۇلاق بېشىغا كېلىپ شۇنداق دەپتۇ :

دەرياغا چۈشكەيمەن بۈگۈن ھالىمغا قىلماي نەزەر ،
ياكى ئۇندا غەرق بولارمەن ياكى سۈزگەيمەن گۆھەر .

شۇنداق قىلىپ غانىم ئەزىمەتلىك پېشىنى ھىممەت بېلىگە مەھكەم قىستۇرۇپ ، بۇلاققا چۈشۈپتۇ .

بۇلاق ئەمەس تىلسىم ئۇندا بىنا ئىدى ،
كۆرۈنۈشى بۇلاق ئۆزى دەريا ئىدى .

غانىم بۇ بۇلاق كۆرۈنۈشلۈك دەريانىڭ تىلسىم گىردابى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپتۇ . لېكىن كۆڭلىنى توق تۇتۇپ ، غۇلاچلاپ سۇ ئۈزۈپتۇ ، ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەي نىجات ساھىلىغا يېتىپ بېرىپ ،

قىرغاققا چىقىپ بىردەم دېمىنى ئېلىۋېلىپ، تاشتىن ياسالغان شىرنى تەمكىنلىك قۇۋۋىتى بىلەن دەس كۆتۈرۈپ ئۆشنىسىگە ئاپتۇ - دە، ھەرقانچە قىينالسىمۇ يۈگۈرگىنىچە تاغ بېشىغا چىقىپ ئارام ئاپتۇ. ئۇ تاغنىڭ نېرىقى تەرىپىگە قارىسا، خۇش ھاۋالىق، كۆڭۈلگە ياقىدىغان بىر كاتتا شەھەر كۆزگە كۆرۈنۈپتۇ.

ئەجەب گۈزەل شەھەردۇركى بېھىش رۇخسار،
ھەر نېمەرسە ئىستەر بولساڭ ھەممىسى بار.

غانىم ئۇ شەھەرگە نەزەر سېلىپ قاراپ تۇرغىنىدا، تۇيۇقسىز ھېلىقى تاش شىردىن ناھايىتى قاتتىق ئاۋاز چىقىپتۇ - دە، تاغ ۋە سەھرالار تىترەپ كېتىپتۇ. بۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان شەھەر خەلقى تەرەپ - تەرەپتىن توپلىنىپ تاغقا چىقىپتۇ. غانىم خەلقنىڭ بۇنداق كۆپ چىققانلىقىدىن ھەيران بولۇپ، ئۇلارغا تەئەججۇپ بىلەن قاراپ تۇرغىنىكەن، خەلقنىڭ چوڭلىرى ۋە بايلار ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىپ ھەمدە ماختاپ دۇئا قىلغىلى باشلاپتۇ. ئاندىن كېيىن ئۇنى ئالماس جابدۇقلار بىلەن بېزەلگەن بىر ئارغىماققا مىندۈرۈپ، شەھەرگە ئېلىپ كىرىپتۇ؛ ئۇنى باشتىن - ئاياغ گۈلاپ ۋە كاپۇر بىلەن يۇيۇپ، شاھانە لىباسلارنى كىيدۈرۈپ، ناھايىتى كاتتا ئىززەت - ئىكرام بىلەن سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغۇزۇپ، مەملىكەتنى باشقۇرۇش ئىختى-يارىنى ئۇنىڭ قولىغا تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ. بۇ ئىشلاردىن ئەجەبلەن-گەن غانىم ئۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى سورىغانىكەن، ئۇلار: «ئەي پادىشاھىئالەم، سىز كۆرگەن ھېلىقى بۇلاقنى ھۆكۈمالار تىلسىم بىلەن ياسىغان، بۇ تاش شىرنى ناھايىتى چوڭقۇر ئويلىنىش ۋە پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق ياساپ چىققان. قاچانكى بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىغا ئەجەل يېتىپ ھاياتىنىڭ ئاپتىپى مەغرىبكە پاتسا، ھەق-تائالا ئۆلگەن پادىشاھنىڭ ئورنىغا خالىغان بىر سائادەتمەن كىشى-نىڭ ھەشەمەتلىك قامىتىنى بۇ تاغ ئۈستىدە جىلۋىلەندۈرۈپ ئۇنى

بىر باھانە ـ سەۋەب بىلەن بۇلاق بويىغا يەتكۈزىدۇ . ئۇ كىشى بۇلاقتىن ئۆتۈپ ، شىرنى ئېلىپ تاغ بېشىغا چىققاندا ، شىردىن بىر ئاۋاز پەيدا بولىدۇ . شەھەر خەلقى ئۇ سائادەتمەن كىشىنىڭ سەلتە-نەتنىڭ ۋارىسى ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپىدۇ ـ دە ، ئۇنى پادىشاھ-لىققا كۆتۈرۈپ ، ئۇنىڭ ئادالىتىنىڭ سايىسىدە راھەت ـ پاراغەت بىلەن ھايات كەچۈرىدۇ ، ئەگەر بۇنىڭمۇ ئۆمرى ئاخىرىغا يەتسە ، يەنە بىرىمۇ مۇشۇنداق ئىشقا ئۇچرايدۇ ـ دە ، پادىشاھلىق تاجى ئۇنىڭغا كىيگۈزۈلىدۇ . دېمەك ، بىرى كەتسە يەنە بىرى كېلىدۇ . خېلى كۆپ زامانلاردىن بېرى پادىشاھلىق تىكلەش ئىشى مۇشۇ قائىدە بويىچە ئىجرا قىلىنىۋاتىدۇ . پادىشاھلىق نۆۋىتى ئەمدى سىزگە كەلدى . ھەممەيلەن پەرمانىڭىزغا بويسۇنىدۇ . نېمىنى خالى-سىڭىز شۇنىڭغا پەرمان بەرگەيسىز » دەپ چۈشەنچە بېرىپتۇ . شۇ چاغدا غانىم ئۆزىنىڭ تارتقان جاپالىرىنىڭ دۆلەت تەقەززاسىدىن بولغانلىقىنى چۈشىنىپتۇ .

ھەر كىشىنىڭ بېشىغا كەلسە دۆلەت ،
كېچەر ئۇنىڭ كۆڭلىدىن نەچچە ھېكمەت .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، نازۇ نېمەت شەر-بىتىنى ئىچىش جاپا نەشتىرىنىڭ ئازارىسىز قولغا كەلمەيدۇ ؛ ھەر كىشىنىڭ كۆڭلىگە يۇقىرى دەرىجىگە كۆتۈرۈلۈش سەۋداسى چۈش-كەن بولسا ، ئۇ ھەر قانداق بىر پەس كىشىگە ئاياغ ئاستى بولماي-دۇ ، تۆۋەن مەرتىۋە ۋە خارلىق ئورنىغا قانائەت قىلمايدۇ . مەن شىرغا يېقىن بولالمىسام ۋە ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئۇتتۇۋالالمىسام ، بې-شىمنى پاراغەت ياستۇقىغا قويۇپ ياتمايمەن . پۈتۈمنى ئىستىراھەت كۆرپىسىگە سۇنمايمەن .

— ئۇنداق بولسا ، بۇ ئىشنىڭ ئاچقۇچىنى قانداق قولغا كەل-تۈردۈڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ كەلىلە .

— ھازىرقى پەيتتە شىردە غەم ـ ئەندىشە پەيدا بوپ-

تۇ ،— دەپتۇ دېمنە ،— مەن ئۆزۈمنىڭ كۆڭۈلنى ئاۋۇندۇرغۇچى
نەسىھەتلىرىم بىلەن ئۇنىڭغا ئەرز قىلسام ، ئۇنىڭ قېشىدا مەھرەم-
لىك ۋە يېقىنچىلىقنى قولغا كەلتۈرەلەيمەن .

— ئۇنداقتا ، سەن قانداقسىگە يۇقىرى مەرتىۋىگە چىقالايسەن ؟
يا سەن بۇرۇن پادىشاھلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ باقمىساڭ ، يا
ئۇلارغا مۇلازىملىق قىلىشنىڭ رەسىم - قائىدىلىرى ۋە ئەدەپلىرىنى
بىلمىسەڭ ، يۇقىرى دەرىجىگە چىققان ھالەتتىمۇ ، ئۇنى تۇتۇپ
تۇرۇشنىڭ ئىلاجىنى قىلالماي ، ئاز پۇرسەتتە قولغا كەلتۈرگەنلى-
رىڭدىن ئايرىلىپ قالارسەنمىكىن ؟— دەپتۇ كەلىلە .

— ئەگەر كىشى دانا ۋە قاۋۇل بولسا ، چوڭ ئىشلارغا قەدەم
قويغىنىدىن ئۇنىڭغا زىيان يەتمەيدۇ ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دېمە-
نە ،— ھەر كىمنىڭ ئۆز ھۈنىرىگە ئىشەنچى بولسا ، ھەر قانداق
مۇھىم ئىشنى باشلىسىمۇ ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ . ئىككىن-
چىدىن ، ئەگەر كىشىنىڭ بېشىغا دۆلەت كەلسە ، دۆلەت ئۆزى يول
كۆرسىتىپ ئىشلىرى روناق تېپىۋېرىدۇ . راۋىلارنىڭ خەۋەر بېرى-
شىچە ، بازار كىشىلىرىدىن بىرىنىڭ دۆلىتىنىڭ ئاپتىپى ئېگىز
ئۆرلەپ ، ئۇ پادىشاھلىق مەرتىۋىسىنى تېپىپتۇ - دە ، ئۇنىڭ خەۋە-
رى پۈتۈن ئالەمگە يېيىلىپ كېتىپتۇ . ئۇنى ئاڭلىغان كونا پادى-
شاھلاردىن بىرى ئۇنىڭغا خەت ئەۋەتىپ : «سېنىڭ ئەسلىي ھۈنە-
رىڭ ياغاچچىلىق ئىكەن ، سەن ئۆز ھۈنىرىڭنى بىلىسەن . سەن
مەملىكەت باشقۇرۇش تەدبىرلىرى ۋە پادىشاھلىق قىلىش يوللىرىنى
قاچان بىلىۋالغان ؟ كىمدىن ئۆگەنگەن ؟ » دەپ سورىغانىكەن ، ئۇ :
«ماڭا دۆلەت نېسىپ قىلغان زات يۇرت سوراشنىڭ قائىدە -
يوسۇنىنىمۇ ئۆگەتتى » دەپ جاۋاب يېزىپتۇ .

تەڭرى ئەقىل دەپتىرىگە يازسا ھېكمەت ،
چىقار مەندىن كېرەكلىك ئىش ، نەچچە سەنئەت .
كىمنىڭ ئەگەر سائادەتتىن يانسا شامى ،
جەم بولغۇسى دانىشمەنلىكنىڭ ئەنجامى .

— پادىشاھلار پەزىلەتلىك كىشىلەرنىڭ ھەممىسىگىلا ھۆرمەت قىلىۋەرمەيدۇ، بەلكى ئۇرۇق - ئەۋلادىدىن تارتىپ پادىشاھقا خىزمەت قىلىپ، ئۆز پەزىلىتى ۋە ھۇنىرى بىلەن خىزمەتكارلىق ھەققىنى ئادا قىلغان كىشىلەرگىلا ئىلتىپات كۆرسىتىدۇ. سېنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادلىرىڭدىن ھېچكىم بۇرۇن پادىشاھنىڭ مۇلازىملىقىنى قىلىپ باقمىغان ياكى ئۇلارغا ھېچبىر خىزمەت تەگمىگەن تۇرسا، سەن پادىشاھنىڭ مەرھەمەت نەزىرىگە يېتىشەلمەي، مەھرۇم قېلىشىڭ ئېھتىمال، شۇ سەۋەبتىن دۇشمەننىڭ دامىغا چۇشۇپ كېتەرسەنمىكىن، — دەپتۇ كەلىلە.

— ھەرقانداق كىشى پادىشاھنىڭ مۇلازىملىقىنى قىلىپ يۇقىرى مەرتىۋە تاپماق بولسا، ئۇ مەرتىۋىنى قەدەممۇ قەدەم ئۆرلەش بىلەن تاپىدۇ. بىر يولى يۇقىرى دەرىجىگە چىقىدىغان ئىش نەدە بولسۇن؟! — دەپ ئېتىراز بىلدۇرۇپتۇ دىمنە، — خىزمەت يولىغا تىرىشچانلىق بىلەن قەدەم قويغان كىشىلەر ئۆز تىرىشچانلىقى سەۋەبىدىن پادىشاھنىڭ تەربىيىتىگە ئېرىشىپ، ئۆزىنى ئۇنىڭغا ئۇلاشتۇرىدۇ. مەنمۇ شۇنداق قىلىپ شۇ تەلەپتە يۇگۇرىمەن. ئەمدى مەن نۇرغۇن جاپا چېكىشكە ئۆزۇمنى تەييارلىدىم. بىر مۇنچە مۇشەققەتلەرنى تارتىشنى لازىم كۆردۇم. مەن پادىشاھلارنىڭ دەرگاھىدا مۇلازىم بولغان كىشىلەرنىڭ بەش تۇرلۇك ئىشنى قىلىشى كېرەكلىكىنى بىلىمەن. بىرىنچىسى، ئاچچىق ۋە غەزەپ ئوتىنى ياۋاشلىق سۇيى بىلەن ئۆچۇرۇش كېرەك. ئىككىنچىسى، ھاۋايى - ھەۋەس ۋە شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىدىن ھەزەر قىلىش كېرەك. ئۇچىنچىسى، كىشىنى ئالدايدىغان ھېرىس ۋە پىتنە پەيدا قىلىدىغان تەمەنى كىشىگە توغرا يول كۆرسەتكۇچى ئەقلىدىن غالىب ئورۇنغا قويماسلىق كېرەك. تۆتىنچىسى، ھەر قانداق ئىشنى راستچىللىق ۋە دىيانەت بىلەن قىلىش كېرەك. بەشىنچىسى، ھەر قانداق بىر ھادىسە يۇز بەرسە، ئۇنى مۇلايىملىق ۋە مادارا بىلەن ھەل قىلىش كېرەك. ھەر كىشى بۇ سۇپەتلەرنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىسە، ئەلۋەتتە ياخشىلىق بىلەن مۇرادىغا يېتىدۇ.

— ماقۇل ، سىنى پادىشاھقا يېقىن بولدىمۇ دەيلى ، قانداق سەۋەب بىلەن ئۇنىڭ نەزىرىگە مەنزۇر بولالايسەن؟ قايسى ھۈنىرىڭ بىلەن قەدىر - قىممەت ۋە مەرتىۋە تېپىپ خۇشال - خۇراملىق تاپالايسەن؟ — دەپ سوراپتۇ كەلىلە.

— ئەگەر ماڭا ئۇنىڭغا يېقىن بولۇش شەرىپى مۇيەسسەر بول-سا، مۇنۇ بەش ئىشنى قىلىمەن، — دەپتۇ دىمنە، — بىرىنچى، پۈتۈن ئىخلاسىم بىلەن خىزمەت قىلىمەن. ئىككىنچى، ئۇنىڭ تەبىئىتىگە ياقىدىغان ئىشلارنى قىلىمەن. ئۈچىنچى، ئۇنىڭ خۇي - پەيلىنى كىشىلەرگە ياخشى تەرىپلەپ بېرىمەن. تۆتىنچى، ئەگەر ئۇ ياخشى ئىش ۋە ياخشى تەدبىرلەرنى يولغا قويسا، يۈزتۇرانە تۇرۇپ ئۇنىڭ ياخشى تەرىپىنى قىلىپ ماختايمەن ۋە ياخشىلىقلىرى-نى بايان قىلىمەن. بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىش ۋە تەدبىرلىرىنىڭ ياخشى ۋە توغرىلىقى ئۆزىگە روشەن بولۇپ خۇشاللىقى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ. بەشىنچى، ئەگەر بىر ئىشنى باشلىماقچى بولسا، ئۇ ئىشنىڭ ئاخىرىدىن زىيانلىق ياكى يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقى-دىغان بولسا، ئۇ ئىشنىڭ زىيىنىنى شېرىن سۆزلەر ۋە ياخشى تەمسىللەر بىلەن ئۇنىڭغا بايان قىلىمەن. نەتىجىدە ئۇ ئۇنىڭ ئاقى-ۋىتىدىن ئاگاھ بولىدۇ. ئەگەر پادىشاھ مېنىڭ بۇ ھۈنەرلىرىمنى كۆرسە، مەرھەمەت ۋە ئىلتىپاتىنى مەخسۇس ماڭىلا بېغىشلايدۇ ھەمدە ھەمىشە سۆھبىتىمگە مايىل، نەسىھەتلىرىمگە ئامراق بولۇپ قالىدۇ. چۈنكى ھەر قانداق ھۈنەر ئاشكارىلانماي قالمايدۇ ۋە ھېچ-قانداق ھۈنەرۋەن تەربىيەتتىن بەھرىسىز قالمايدۇ.

ھۈنەر گويا ئىپاردۇر قالمىغاي ئۇ ھېچقاچان پىنھان،
جىمى ئىنسان ئۇنىڭ خۇشبۇيىدىن تاپقاي خەۋەر شۇئان.
جاھاندا ھاسىل ئەيلە بىر پەزىلەتلىك ھۈنەر تاكى،
پەزىلىتىڭ تامامى يەر يۈزىگە بولغۇسى ئەپشان.

— گېپىڭدىن قارىغاندا، بۇ مەقسەتكە ھەقىقىي تىرىشچانلىق

بىلەن قەدەم قويۇپسەن ،— دەپتۇ كەلىلە ،— بوپتۇ ، ئۆزۈڭ بى-
لەرسەن . لېكىن ھەزەر قىلغىنىكى ، پادىشاھلارغا مۇلازىم بولۇش
خەتەرلىك ئىش . ھۆكۈمالار «ئۈچ ئىشقا قەدەم قويۇش نادانلىق»
دەپ ئېيتىشقان . ئۇنىڭ بىرى ، پادىشاھلار خىزمىتىگە يېقىنلاش-
ماق ؛ ئىككىنچىسى ، گۇمان بىلەن زەھەر ئىچمەك ؛ ئۈچىنچىسى ،
خوتۇن كىشىگە سىر ئېيتماق . ئالىملار پادىشاھلارنى ئېگىز تاغقا
ئوخشىتىدۇ . گەرچە تاغدا قىممەتلىك جاۋاھىر كانلىرى بار بولسى-
مۇ ، يەنە شۇ تاغدا ئېيىق ، بۆرە ، يولۋاس ۋە يىلان - چاياندەك
زەرەرلىك نەرسىلەرمۇ بار ، تاغقا چىقماقمۇ ، تاغدا ئورۇن تۇتماقمۇ
قىيىن ، يەنە «پادىشاھلارنىڭ سۆھبىتى دەريادىكى سەپەرگە ئوخشاي-
دۇ» دېگەن گەپمۇ بار . چۈنكى سودىگەر دەريادا سەپەر قىلسا ، يا
ناھايىتى كۆپ پايدىنى قولغا كەلتۈرىدۇ ، يا سۇغا غەرق بولۇپ
ھالاكەتكە ئۇچرايدۇ .

دەريا سەپىرىدە كۆپ بولسىمۇ نەپ ،
لېكىن ساق - سالامەت چىقماق قىيىن گەپ .

—توغرا ،— دەپتۇ دىمنە ،— ئېيتقانلىرىڭنىڭ ھەممىسىنىڭ
پايدىلىق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىمەن . پادىشاھلار ھەقىقەتەن كۆيدۈ-
رىدىغان ئوتقا ئوخشايدۇ . ھەر كىمنىڭ ئىسسىنغۇسى كېلىدۇ ،
لېكىن خەتىرى كۆپ .

يىراق بول شاھلارنىڭ سۆھبىتىدىن ،
قاچۇرغاندەك ئوتۇننى خۇددى ئوتتىن .

ئەمما ھەر قانداق ئادەم خەتەرلىك ئىشقا ئۆزىنى ئۇرالمىسا ،
يۇقىرى مەرتىۋىگە چىقالمايدۇ .

ئول كىشى تاپقاي ئۇلۇغلۇقنى ، خەتەردىن قاچمىسا ،
سودىگەرلەر ئالغۇسى پايدا سەپەردىن قاچمىسا .

ھىممەت كەمىرىنى مەھكەم باغلىيالىغان كىشى مۇنداق ئۈچ ئىشقا قەدەم قويماسلىقى كېرەك . بىرىنچىسى ، پادىشاھلارنىڭ خىزمىتى ؛ ئىككىنچىسى ، دەريا سەپىرى ؛ ئۈچىنچىسى ، دۈشمەن ئۈستىدىن غەلىبە قىلىش . مېنىڭ ھىممىتىم پەس ئەمەس . شۇنداق تۇرۇقلۇق نېمە ئۈچۈن پادىشاھقا خىزمەت قىلىشتىن قورقىمەن ؟

ھەر كىشىنىڭ ھىممىتى گەر بولسا يۈلەك ،
ھاسىل بولغاي قەلبىدىكى ئارزۇ ـ تىلەك .
ئەگەرچەندە ئىستەر بولساڭ شاراپەتنى ،
ھېچقاچان قولدىن بەرمە شۇ ھىممەتنى .
ھەر مۇرادىڭ تەرەپكە گەر قول سالارسەن ،
ھىممىتىڭ گەر كۈچلۈك بولسا ئالالارسەن .

—سېنىڭ بۇ ئىشقا ئۇرۇنۇشۇڭغا ماقۇل بولمىساممۇ ، سېنىڭ رايىڭ شۇنى خالاپتۇ . بوپتۇ ، مۇبارەك بولسۇن . بۇ تېخى ئىشنىڭ بېشى . بارغىن ، سالامەت بولغايسەن ،— دەپتۇ كەلىلە .

شۇنىڭ بىلەن دىمنە شىرنىڭ قېشىغا بېرىپ ، شىرغا سالام بەجا كەلتۈرۈپتۇ .

— بۇ كىشى كىم ؟— دەپ سوراپتۇ شىر پادىشاھ يېنىدىكىلەردىن .

— بۇ پالانىنىڭ ئوغلى ، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئاستانىلىرىدە مۇلازىم ئىدى ،— دېيىشىپتۇ باشقىلار .

— ھە راست ، ئۇنى بىلىمەن ،— دەپتۇ شىر ۋە ئۇنى ئالدىغا چاقىرىپ سوراپتۇ ،— نەچچە ۋاقىتتىن بېرى قەيەردە ئىدىڭ ؟

— ئاتامنىڭ دەستۇرى بىلەن ئۆزۈمنى پەلەك پاناھ دەرگاھلىرىغا مۇلازىم قىلغاندىم . ئاستانىلىرىنى ھاجەت قىبلىسى ۋە مۇراد كەئبىسى بىلىپ ، مۇنتەزىر بولۇپ تۇرماقتىمەن . ئەگەر بىرەر مۇھىم ئىش چىقىپ قالسا ، بەخت قۇشىغا ئوخشاش يارلىقلىرى

سادىر بولسا ، ئەقلىمىنىڭ مەدىتى بىلەن ئۇ ئىشنى بەجا كەلتۈرگەيد-
مەن . چۈنكى بەزى مۇھىم ئىشلارنى ئورۇنداشتا دۆلەت ئەركانلىد-
رىغا ، سەلتەنەت ئەئيانلىرىغا ، ۋەزىر - ئەمىرلەرگە ئېھتىياج
چۈشىمۇ ، پادىشاھلار دەرگاھىدا بىزگە ئوخشاش ئەرزىمەس قۇل-
لىرىنىڭ مەدىتى بىلەن پۈتىدىغان بەزى مۇھىم ئىشلارمۇ بولۇشى
مۇمكىن . توز يۇرگەن باغدا چىۋىنمۇ لازىم بولۇپ قالىدۇ . يىڭنە
ئىلەلەيدىغان ئىشنى نەيزە قىلالمايدۇ . ئاجىز قەلەمتىراچ قىلالايدى-
غان ئىشنى چوڭ قىلىچ قىلالمايدۇ . ھېچقانداق قەدىر - قىممىتى
يوق بىر خىزمەتكارمۇ زەرەرنى يوق قىلىش ياكى مەنپەئەت يەتكۈ-
زۈشتە كارغا كېلىپ قالىدۇ . بىر پارچە شىرشىق خار بولۇپ يولدا
ياتقان بولسا ، شۇنىڭمۇ بىر كۈنى كارغا ياراپ قېلىشى ئېھتىمال ،
ئەگەر ھېچنېمىگە يارىمىسىمۇ بىر چىش كولىغۇچ ياساپ ، چىش
كولىغىلى ياكى قۇلاق كولىغۇچ ياساپ قۇلاقنىڭ كىرىنى ئالغىلى
كارغا كەلسىمۇ ئەجەب ئەمەس .

بولمىسامىمۇ مەيلى مەن بىردەستە گۈل ،
مەن بولالارمەن ئوچاقىڭغا ئوتۇن .

شىر دىمنەنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ، ئۇنىڭ سۆزىدىكى قابىلىيەت
ۋە پاساھەتلەر ئۇنىڭغا خۇشيېقىپ قاپتۇ ۋە تەئەججۇپلىنىپ ، ئەترا-
پىدا تۇرغانلارغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ :
— ھۈنەرۋەن كىشى گەرچە ئۆزىنى يوشۇرۇپ يۇرسىمۇ ، ئۇ-
نىڭ ئەقلى ۋە دانىشمەنلىكى ئۇنىڭ پەزىلىتىنى ئىختىيارسىز ھالدا
ئاشكارا قىلىپ قويىدۇ . بۇ خۇددى ئوتنىڭ شولىسىغا ئوخشاش ،
ئوتنى ياندۇرغۇچى ئۇنى پەس ياندۇراي دېسىمۇ ، ئوت ئۆزى تېخىمۇ
ئېگىز كۆيگەندەك بىر ئىش .

بولسا ھەر كىم كۆڭلى ئىچرە ئىشقى بار ،
بولغۇسىدۇر چېھرىسىدىن ئاشكار .

دىمنە بۇ سۆزدىن خۇشال بوپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئەپسۇنىنىڭ شىرغا تەسىر قىلغانلىقىنى، ھىيلىسىنىڭ شىرنىڭ كۆڭلىنى ئې-رىتكەنلىكىنى چۈشىنىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ نەسىھەت قىلىشقا باشلاپتۇ:

— ھەممە مۇلازىملار ۋە تاۋابىئاتلار ئۇچۇن ۋاجىپتۇركى، ئەگەر پادىشاھ بىر مۇھىم ئىشقا دۇچ كەلسە، ئۆز ئەقلى ۋە پەمى بىلەن ئۇنىڭ تېگىگە يېتىپ، كۆڭلىگە كەلگەن ھەر قانداق سىرنى نەسىھەت تەرىقىسىدە ئۇنىڭغا بايان قىلماق كېرەك. بۇنىڭ بىلەن پادىشاھ ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى تونۇيدۇ. چارە - تەدبىر ۋە ئىخلاس، قابىلىيەتلىرىدىن ۋاقىپ بولۇپ، ھەم ئۇلارنىڭ خىزمى-تىدىن مەنپەئەتمۇ تاپىدۇ، ھەم ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئەھۋالىغا بېقىپ ئىلتىپاتمۇ قىلىدۇ. چۈنكى ئۇرۇق يەرگە كۆمۈلۈك ۋاقتى-دا ئۇنىڭغا ھېچكىم نەزەر سالمايدۇ. قاچانكى تۇپراق نىقابىدىن يۈز كۆرسەتسە، ئاندىن ئۇنىڭ مېۋىلىك ئۆسۈملۈك ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ كىشىلەرگە نەپ يەتكۈزۈشىدە شەك يوق ئىكەنلىكى مەلۇم بولى-دۇ - دە، پەرۋىش قىلىشقا باشلايدۇ ۋە ھوسۇلىدىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا، نەزەر سالمايدۇ. ئەزەلدىن تار-تىپ، پادىشاھلار پەزىلەت ئەھلىدىن ھەر كىمگە ھەممە بابتا تەربى-يەت نەزىرىنى سالسا، ئۇنىڭ خىزمىتىدىن پايدا ئالىدۇ.

سەن بولۇپسەن بىر قۇياش، مەن تۇپراقۇ تىكەنمەن،
قىلساڭ ئەگەر تەربىيەت، لالەيۇ گۇل بېرەرمەن.

— ئەقىللىق كىشىلەرگە قايسى يوسۇندا تەربىيەت قىلماق كې-رەك ۋە ئۇلاردىن قايسى تەرىقىدە پايدىلانماق كېرەك؟ — دەپ سوراپتۇ شىر پادىشاھ.

— توغرىسى شۇكى، — دەپ سۆز باشلاپتۇ دىمنە، — پادىشاھلار كىشىلەرگە تەربىيەت قىلغاندا، ئۇنىڭ نامۇ نەسەبىگە ئەمەس، بەلكى قابىلىيىتىگە قاراش كېرەك. ئۇلارنىڭ ئاتا -

بۇيلىرىنىڭ قىلغان خىزمىتىنى كۆزدە تۇتۇپلا ئىلتىپات قىلماس-لىقى كېرەك . چۈنكى ھەر كىشى ئاتا - ئانىسى بىلەن ئەمەس ، بەلكى ئۆزىنىڭ ھۈنەر قابىلىيىتى بىلەن تونۇلىدۇ .

سۆزلىسەڭ ھۈنەر بىلەن پەزىلىتىڭدىن سۆزلىگىن ،
ئۆتۈپ كەتكەن كىشىلەرگە ئۆزنى تەڭلەشتۈرمىگىن .
سەن ئۆلۈك بىلەن بىرلە تىرىلمە ، بۇ ئىشىڭ بولغاي ئۇيات ،
سەن تىرىك بولساڭ ، ئۆلۈككە بەر ھۈنەر بىرلە ھايات .
ئەي يىگىت ئۆلگەن ئاتاڭ ھۈنەرلىرىدىن ئۇرما لاپ ،
ئىت ئەمەسسەن يۇرمە قۇرۇق ئۇستىخاننى غاجىلاپ .

مەسىلەن ، چاشقاننى ئالايلى ، ئۇ خالايىقلار بىلەن بىللە ياشى-سىمۇ ، ئۇنىڭدىن زىيان يېتىدىغانلىقى ئۈچۈن ھەممە ئادەم ئۇنى يوقىتىشقا ھەرىكەت قىلىدۇ . قارچىغا خەلقتىن يىراق ياشايدىغان ۋەھشىي جانىۋار بولسىمۇ ، ئۇنىڭدىن مەنپەئەت كېلىدىغان بولغاچ-قا ، كىشىلەر ئۇنى ناھايىتى ئىززەت بىلەن قولغا كەلتۈرىدۇ . پادىشاھلار ئۆز يېقىنلىرى ۋە دوستلىرىغا ئەمەس ، بەلكى ئەقىل ۋە دانىشمەن كىشىلەرگە نەزەر سېلىشى كېرەك . ھــەر قــانداق كــىشى ھۈنەر - قابىلىيەتسىز ۋە ئىش بىلمەيدىغان بولسا ، ئۇنى پازىل ئەرەنلەر ۋە كامال كىشىلەردىن ئارتۇق كۆرمەسلىكى كې-رەك . ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ مەنسەپلىرىنى بىئەقىل كىشىلەرگە بەرمەك خۇددى سەللىنى پۇتىغا ئورىغاندەك ، ئۆتۈكنى بېشىغا كىي-گەندەك بىر ئىش . ھەر قانداق مەملىكەتتە پازىل ۋە دانىشمەن كىشىلەر زايە بولۇپ كەتسە ۋە جاھىللار ئىختىيار تىزگىنىنى قولىغا ئالسا ، ئۇ مەملىكەتكە چوڭ نۇقسان يېتىدۇ . ئۇنىڭ شۇملۇ-قى شاھلار ۋە پۇقرالارنىڭ ھەممىسىگە باراۋەر تېگىدۇ .

ئەي ، ھۇمايۇن شۇ ماكانغا سايە سالما زادىلا ،
بولدى ئۇندا قاغا - قۇزغۇن تۇتى قۇشتىن ئەتىۋا .

دىمنە سۆزىنى تۈگەتكەندىن كېيىن شىر ئۇنىڭغا غايەت ئىلتى-
پات كۆرسىتىپ، ئۇنى «خاس مەھرەم» مەرتىۋىسىگە كۆتۈرۈپتۇ
ۋە ھەمىشە ئۇنىڭ بىلەن ئولتۇرۇپ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، ئازغىنا
ۋاقىت ئىچىدە ھەر قانداق مۇھىم ئىشتا ئۇنىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلاي-
دىغان بوپتۇ. دىمنەمۇ ئەقىل ـ ئىدراك ۋە پەم ـ پاراسىتى بىلەن
سەلتەنەت ھەرىمىگە مەھرەم بولۇپ، مەملىكەت ئىشلىرىنى تېخىمۇ
ياخشى تۈزەشكە كىرىشىپتۇ.
بىر كۈنى دىمنە مۇۋاپىق بىر پەيت تېپىپ، شىر بىلەن يالغۇز
قالغاندا ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:
— خېلى ئۇزۇندىن بېرى سىلى پەقەت بىر يەردىلا تۇرۇۋاتىدى-
لا. ھەرىكەت لەززىتى ۋە شىكار شادلىقىنى تاشلاپلا قويدىلىغۇ؟
شۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى بىر ئاڭلاپ بېقىشنى خالايمەن ھەم ئۇ
توغرىدا قۇدرىتىمنىڭ بارىچە بىر خىزمەت كۆرسەتكۈم بار.
شىر قورقۇنچى ھەم غەم ـ ئەندىشىسىنى دىمنەدىن يوشۇرماق-
چى بوپتۇ. لېكىن شۇ ئەسنادا شەنزەبە يەنە قاتتىق مۆرەپتۇ. ئۇنىڭ
ئاۋازىنى ئاڭلىغان شىر بەك بىسەرەمجان ۋە بىئارام بولۇپ، تىترە-
ۋەشتىن ئۆزىنى قىلچە تۇختىتالماپتۇ. شۇڭا نائىلاج بولۇپ سىرى-
نى دىمنەگە ئېيتىشقا مەجبۇر بولۇپ شۇنداق دەپتۇ:
— سەن ھازىر ئاڭلىغان ئاشۇ ئاۋازدىن مەن مانا مۇشۇنداق
ئىزتىراپقا چۈشۈپ قالدىم. بۇنىڭ كىمنىڭ ئاۋازى ئىكەنلىكىنى
بىلمەيمەن. لېكىن ھەيۋىتى ۋە قۇۋۋىتىمۇ ئاۋازىغا يارىشا كۈچلۈك
بولسا كېرەك، دەپ گۇمان قىلىمەن. ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا،
بىزنىڭ بۇ يەردە تۇرۇشىمىز خاتا.
— پادىشاھىم، بۇ ئاۋازدىن باشقا، كۆڭۈللىرىدە يەنە ئەندىشە
بارمۇ؟
— يوق.
— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ دىمنە، — بۇنچىلىك غەم ـ ئەندى-
شە ئۈچۈن ئاتىدىن قالغان يەرنى تاشلاش ۋە ئولپەت ئالغان ماكان-
دىن قېچىش مۇۋاپىق ئەمەس. ئاۋازنىڭ نېمە ئېتىبارى بار؟ نەرە

تارتقانغىمۇ كىشى ئورنىدىن تەۋرەمدىكەن؟ پادىشاھ دېگەن ھەرقان-
داق قاتتىق بورانمۇ مىدىرلىتالمايدىغان تاغدەك مەزمۇت دەسسەپ
تۇرۇشى كېرەك. ئۇلۇغلار: «ھەر قانداق يۇقىرى ئاۋازغا ۋە
ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشكە ئىلتىپات قىلغۇلۇق ئەمەس» دېيىشكەن.
ھەر قانداق سۈرەت مەنىدىن دالالەت بېرەلمەيدۇ، ھەر كىمنىڭ
سىرتقى كۆرۈنۈشى ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىغا ۋەكىللىك قىلالمايدۇ.
قومۇش ھەر قانچە يوغان بولسىمۇ كىچىككىنە ياغاچ بىلەن سۇند-
دۇ. قوداي ھەر قانچە چوڭ بولسىمۇ قارچىغىنىڭ چاڭگىلىغا
گىرىپتار بولىدۇ. ھەر قانداق كىشى سىرتقى كۆرۈنۈشىنىڭ ھەيۋەت-
لىكىنىلا نەزەردە تۇتسا، ھېلىقى تۈلكىگە ئۇچرىغاندەك ھادىسە يۈز
بېرىشى مۇمكىن.

— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ شىر.

— بىر تۈلكە، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمنە.

ئالدانغان تۈلكىنىڭ ھېكايىسى

بىر تۈلكە ئوزۇق ئىزدەپ، ھەر تەرەپكە قاتراپ يۈرۈپ، بىر
دەرەخ تۈۋىگە كەپتۇ. قارىسا، بىر توخۇ دان ئىزدەپ ئۇيەر-
بۇيەرنى تاتىلاپ چوقۇپ يۈرگەنىكەن. تۈلكە ئۇنى تۇتماقچى بولۇپ
ماراپ تۇرغانىكەن، تۇيۇقسىزدىنلا بوران چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ
دەرەخنىڭ شېخىغا يوغان بىر دۇمباق ئېسىپ قويۇلغانىكەن، بوران-
دا شاخ ئېگىلىپ، شاخلار دۇمباققا تېگىپ قاتتىق داراڭلاپتۇ. ئۇ
ئاۋازنى ئاڭلىغان تۈلكە ئۇستۇنگە قاراپ دۇمباقنى كۆرۈپ ئۆز-
ئۆزىگە: «ۋاھ، نېمىدېگەن ياخشى، ئەجەب يوغان ۋە سېمىز بىر
جانىۋار ئىكەنغۇ بۇ، بۇنىڭ تېرىسى ۋە گۆشى ئاۋازىنىڭ چوڭلۇقىغا
يارىشا جىق بولسا كېرەك» دەپتۇ-دە، توخۇنى ئوۋلاشتىن ۋاز
كېچىپ، دۇمباقنى ئالماق ئۈچۈن ھەرىكەت قىپتۇ. شۇ ئەسنادا
توخۇ بۇنى تۇيۇپ قېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ. تۈلكە مىڭ مۇشەققەت

بىلەن دەرەخكە چىقىپ دۇمباقنى يىرتىپ قارىسا، بىر پارچە تېرە
ۋە ياغاچتىن باشقا ھېچنېمە يوق ئىكەن. بۇنىڭ بىلەن
ھەسرەت - نادامەتتىن ئۇنىڭ يۈرىكىگە ئوت كېتىپ، كۆزىدىن
پۇشايمان ياشلىرىنى ئاققۇزۇپ تۇرۇپ: «ۋا دەرىخ، كۆرۈنۈشى
يوغان تۇرغىنى بىلەن بۇنىڭ ئىچى قۇرۇق ئىكەن ئەمەسمۇ؟ بۇنى
دەپ ھالال لوقما قولۇمدىن كەتتى، ئىسىت، بۇ بىمەنە سۇرەتتىن
زەررىچىلىكمۇ پايدا كەلمىدى» دەپتۇ.

كۆرۈنمەككە مەپتۇن قىلار، لېكىن ئۇنىڭ،
ئىچى كاۋاك بولماس ئۇندىن ھېچ نە ھاسىل.
ئەگەر سەندە ئەقىل بولسا مەنىگە باق،
سۇرىتىگە مەغرۇر بولۇپ بولما جاھىل.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، ھەيۋەتلىك ئاۋاز
ۋە قىياپەتتىن ئەندىشە قىلىپ، شىكارنىڭ زوقىدىن ۋە ھەرىكەت
لەززىتىدىن مەھرۇم بولۇپ، ئۆزلىرىنى غەمگە مۇپتىلا قىلماسلىق-
لىرى كېرەك. ئەگەر تازا زەن سېلىپ قارايدىغان بولسا، ئۇ
قورقۇنچلۇق ئاۋاز ۋە قىياپەتنىڭ ھېچقانداق كارغا يارىمايدىغانلىقى
مەلۇم بولىدۇ. ئەگەر بۇيرۇسىلا، ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭ
ھالىنىڭ بايانىنى ۋە ئىشىنىڭ ھەقىقىتىنى ئۆزلىرىگە مەلۇم قىلاي.
دىمنەنىڭ سۆزى شىرغا ماقۇل كەپتۇ. دىمنە شىرنىڭ رۇخ-
سىتى بىلەن ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراپ راۋان بوپتۇ. دىمنە
شىرنىڭ كۆزىدىن غايىب بولۇشى بىلەنلا، شىر تەپەككۇر قىلىپ
دىمنەنى بۇيرۇغانلىقىدىن پۇشايمان قىپتۇ - دە، ئۆز - ئۆزىگە
شۇنداق دەپتۇ: «ۋا دەرىخ، چوڭ خاتا ئىش قىلدىم. ئويلىماستىن
بىر ئىش قىلىپ قويدۇمغۇ! ئەمدى بۇ ئىش نېمە نەتىجە بېرەر-
كىن؟ بۇزرۇكلەر: ‹پادىشاھلار ئون خىل كىشىگە سىر ئېيتماس-
لىقى كېرەك، ھەر قانداق مۇھىم ئىشلارنى ئۇلارغا ئۇقتۇرماسلىقى
كېرەك. چۈنكى ئۇلار ئۇنى مەخپىي تۇتمايدۇ ياكى مۇبالىغە قىلى-

دۇ . نەتىجىدە ئۇنىڭ سىرى يېيىلىپ كېتىدۇ ، دېيىشكەندى . ئۇ ئون خىل كىشىلەرنىڭ بىرىنچىسى ، پادىشاھنىڭ دەرگاھىدا گۇناھ ئۆتكۈزمەي ۋە خىيانەت سادىر قىلماي تۇرۇپ ، جەبىر - جاپاغا ۋە تىل - ئاھانەتكە ئۇچراپ ، ئۇلارنىڭ تارتقان رەنجۇ بالاسىنىڭ مۇددىتى ئۇزۇن بولغانلار . ئىككىنچىسى ، پادىشاھنىڭ خىزمىتىنى قىلىمەن دەپ يۈرۈپ ، مال - دۇنيا ۋە ئىززەت - ھۆرمىتىدىن ئايرىلىپ مەئىشىتىدە قىسىلىپ قالغانلار . ئۈچىنچىسى ، پادىشاھ-نىڭ دەرگاھىدا مەنسىپىدىن ئايرىلىپ قېلىپ ، ئۇنى قايتا قولغا كەلتۈرۈشتىن ئۈمىد ئۈزگەنلەر . تۆتىنچىسى ، پىتنە - پاساتچىلار بولۇپ ، ھەمىشە جېدەل چىقىرىپ ، ئاداۋەت ساقلاپ يۈرىدىغان ، خاتىرجەملىك ، كۆڭۈل تىنچلىقىنى خالىمايدىغانلار . بەشىنچىسى ، گۇناھ ئۆتكۈزۈپ قويغان ۋاقىتتا باشقىلارنى ئەپۇ قىلغان بولسىمۇ ، پادىشاھنىڭ شەپقىتىگە ئېرىشەلمەي ، ئۇزۇن مۇددەت ئازاب - ئو-قۇبەت تارتىپ قالغانلار . ئالتىنچىسى ، ئۆز جىنسىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى جاپا تارتقان بولسىمۇ ئۇلاردىن بەكرەك ئازاب ۋە ئەلەم چەككەن ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاداۋەت ساقلاش ئادىتى بار بولغانلار . يەتتىنچىسى ، ياخشى خىزمەت قىلغان بولسىمۇ مەرھەمەت ۋە ئىل-تىپاتتىن مەھرۇم قالغان ھەمدە شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە باشقىلارنىڭ ئانچە چوڭ خىزمەت قىلمايلا يۇقىرى مەرتىۋىگە چىققانلىقىنى كۆر-گەنلەر . سەككىزىنچىسى ، پادىشاھنىڭ مەدتى بىلەن ئۇلارنىڭ ئورۇن - مەرتىۋىلىرىنى دۈشمەنلىرى تارتىۋېلىپ ، ئۆزى تۆۋەن ئورۇندا ئېتىبارسىز بولۇپ قالغانلار . توققۇزىنچىسى ، پادىشاھتىن ئۈمىد قىلغان نەرسىگە ئېرىشەلمىگەنلەر . ئونىنچىسى ، بىر پادى-شاھنىڭ قېشىدا مەرتىۋە ۋە ئېتىبار تاپالمىغانلىقتىن بۇ پادىشاھقا دۈشمەن بولغان يەنە بىر پادىشاھنىڭ قېشىغا بېرىپ مەرتىۋە تېپىش-نى ئويلىغانلار . پادىشاھلار مانا مۇشۇ ئون خىل كىشىلەرگە سىرى-نى ئاشكارا قىلماسلىقى كېرەك ئىدى . ھەر قانداق كىشىنىڭ دىيانىتى ۋە ئۇنىڭ ئەسلىنى تولۇق بىلمەي تۇرۇپ ، ئۆز سىرىغا مەھرەم قىلماسلىق لازىم ئىدى .

ئاچما سىرلار ئاغزىنى ھەركىشىگە يەر يۈزىدە ،
سەيرىلەر قىلدىم ، لېكىن سىرىمغا مەھرەم تاپمىدىم .

مانا مۇشۇ ئۆلچەملەر بىلەن دېمنەنى سىناپ باقماي تۇرۇپ ، ئالدىراپلا دۇشمەن قېشىغا ئەۋەتكەنلىكىم ئەقىلدىن يىراق ئىش بولۇپ قالدى . بۇ دېمنەغۇ خېلى زېرەكتەك تۇرىدۇ . لېكىن ئۇ خېلى ئۇزاق ۋاقىت مېنىڭ دەرگاھىمدا مەرتىۋىدىن مەھرۇم بولۇپ خاپا يۈرگەنىكەن . ئەگەر ئۇنىڭ كۆڭلىگە مېنىڭ ئازار تىككىنىم سانجىلغان بولسا ، بۇ مەھەلدە خۇدايىم ساقلىسۇن ، ماڭا خىيانەت قىلىشىمۇ ، پىتنە تارقىتىشىمۇ مۇمكىن . ئەگەر دۇشمەن كۈچ - قۇدرەت ۋە شان - شەۋكەتتە مەندىن غالىبراق بولسا ، بەلكىم ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشىمۇ ، ئۇ ۋاقىت بولۇۋالغان سىرلىرىمنى بېرىپ دۇشمەنگە ئېيتىشىمۇ مۇمكىن . ئەگەر شۇنداقلا بولىدىغان بولسا ، ئۇنىڭغا چارە قىلماق ناھايىتى قىيىن بولىدۇ - دە ! مەن نېمە ئۈچۈنمۇ «ھېجىيىپ تۇرغان كىشىدىن ياخشىلىق كەلمەيدۇ» دېگەن گەپنى ئۇنتۇپ قالغاندىمەن . نېمە ئۈچۈنمۇ ھەكىملەرنىڭ :

بەتنەپس نەپسى بولما ، بولغىن بەتگۇمان ،
پىتنە - مىكرىدىن بولغايسەن ئامان .

دېگەن بېيىتىنىڭ ھۆكمىنى تۇتماي ئىش قىلغاندىمەن ! ئەگەر بۇ ئىشىمدىن بىرەر بالايىئاپەت كېلىپ قالىدىغان بولسا ، ماڭا مىڭ مەرتىۋە ھەق بولغان بولىدۇ .»

شىر شۇ خىيال بىلەن تېپىرلاپ ، ئىنتىزارلىق كۆزىنى يولغا تىكىپ بىردەم ئولتۇرۇپ ، بىردەم قوپۇپ نېمە قىلىشنى بىلمەي تۇرغاندا ، تۇيۇقسىزدىنلا دېمنە پەيدا بولۇپ قاپتۇ . شىر ئۇنى كۆرگەندىن كېيىن كۆڭلى بىرئاز ئارام تېپىپ ئورنىدا ئولتۇرۇپ-تۇ . دېمنە كېلىپ يەرنى سۆيۈپ تەزىم قىلغاندىن كېيىن :

تا قىيامەت بولغۇچە تۇرسۇن بۇ شانۇ شەۋكىتىڭ ،
بەندىلەرگە نۇر تاراتسۇن ئاپتاپى دۆلىتىڭ .

— ئەي ، پادىشاھىم ! مۇبارەك قۇلاقلىرىغا ئاڭلانغان ئۇ ئاۋازنىڭ ئىگىسى بىر ئۆكۈز ئىكەن . ئۇ مۇشۇ تاغ ئەتراپىدا ئوتلاۋېتىپتۇ . ياتماق - قوپماق ، يېمەك - ئىچمەكتىن باشقا نەرسە بىلەن كارى يوق ، ھىممىتى گېلى بىلەن قورسىقىدىن ئۆتەلمەيدىغان بىر نەرسە ئىكەن ،— دەپتۇ .

— كۈچ - قۇۋۋىتى قانچىلىك ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ شىر .

— ئۇنىڭدىن كۈچ - قۇۋۋەتكە دالالەت قىلغۇدەك ھېچ نەرسە كۆرمىدىم . ئۇنى كۆرگەندىن كېيىن كۆڭلۈمگە قىلچە قورقۇنچ پەيدا بولمىدى . ئۇنىڭدا قەدىر - قىممەت ۋە ھۆرمەت قىلىشقا بولغۇدەك بىرەر ئالامەتمۇ يوقتەك تۇرىدۇ .

— ئۇنى زەئىپ دېگىلى بولماسمىكىن . سېنىڭ بىر قېتىم ئۇچراشقىنىڭ بىلەنلا ئۇنىڭغا ئالدىنىپ قالساق بولمايدۇ . چۈنكى قاتتىق بوران ئاجىز گىياھلارنى ئۇچۇرۇپ كېتەلمىسىمۇ ، چوڭ دەرەخلەرنى قومۇرۇپ تاشلىيالايدۇ . چوڭ باھادىرلار ۋە پالۋانلار ئۆزىگە تەڭ كېلەلىگۈدەك كۈچلۈك كىشىلەرنى تاپمىسا ، ئۆزىنىڭ قۇۋۋەت ۋە شەۋكەتلىرىنى ئاشكارا قىلمايدۇ - دە ،— دەپتۇ شىر .

قارا قۇشقاچ ئوۋلىغىلى قارچىغا تەلپۈنمىگەي ،
ئاچمىغاي چېۋىن شىكار قىلماق ئۈچۈن لاچىن قانات .

— ئۇنى بۇنچىلىك چوڭ بىلىپ كەتمىسىلە ،— دەپتۇ دېمنە ،— ئۇنىڭغا تەڭ كېلىشنى ئۇنچىۋالا قىيىن كۆرمىسىلىمۇ بولىدۇ . ئەگەر سىلى خالايدىغان بولسىلا ، مەن ئۇنى دەرگاھلىرىغا كەلتۈرەلەيمەن ، ئۇ ئەلۋەتتە سىلىگە بويسۇنۇپ ئىتائەت قىلىدۇ ۋە بەندىچىلىكنى بەجا كەلتۈرىدۇ .

شىر بۇ سۆزدىن خوش بولۇپ كېتىپ دېمنەگە ئۇنى كەلتۈ-

رۇشكە ئىجازەت بېرىپتۇ . دېمنە شۇ زامان شەنزەبەنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ھەم كۆڭلىنى توق تۇتۇپ ، ھېچ تەرەددۇت قىلمايلا سۆز باشلاپتۇ :

— نەدىن كەلدىڭ ؟ بۇ يەردە نېمىشقا تۇرۇۋاتىسەن ؟ بۇ جايغا كېلىشىڭ ۋە بۇ يەردە تۇرۇپ قېلىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە ؟

شەنزەبە ئەھۋالنى ئۆز ئەينى بىلەن بايان قىپتۇ . دېمنە ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن تولۇق ۋاقىپ بولغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ تاغدىكى بارلىق ۋەھشىي ھايۋانلارنىڭ پادىشاھى بولغان شىر ساڭا شۇنداق پەرمان بەردىكى ، مەن سېنى دەرھال ئۇنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارىمەن . ئەگەر دەرھال بارساڭ ، ھازىرغىچە ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا بارمىغان گۇناھىڭدىن كەچمەكچى بولدى . ئەگەر سەللا بويۇن تولغىساڭ ، مەن يېنىپ بېرىپ ۋەقەنى ئېيتىدىمەن .

شىر ۋە ۋەھشىي ھايۋانلارنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغان شەنزەبە قورقۇپ كېتىپ :

— ئەگەر سەن كۆڭلۈمنى خاتىرجەم قىلساڭ ۋە شىرنىڭ جازاسىدىن مېنى ساقلاپ قالالىساڭ ، مەن باراي ھەم سېنىڭ ھەمراھلىقىڭنىڭ يۈزىدىن ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىش شەرىپىنى تاپاي ،— دەپتۇ .

دېمنە ئۇنىڭ كۆڭلى تىنغۇدەك ئەھدە - پەيمانلارنى قىلىپ قەسەم ئىچىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئىككىيلەن بىللە شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ . دېمنە سەل ئالدىدىراق كىرىپ شىرغا ئۆكۈزنىڭ كېلىۋاتقانلىقىدىن خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ . بىر پەستىن كېيىن ئۆكۈزمۇ يېتىپ كېلىپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپتۇ . شىر شۇ ھامانلا سوراپتۇ :

— بۇ تەۋەلىككە قاچان كەلدىڭ ؟ بۇ يەرگە كېلىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە ؟

ئۆكۈز ئۆز قىسسىسىنى باشتىن - ئاخىر تولۇق بايان قىپتۇ .

— سەن بۇ يەردە تۇرۇپ قالغىن ،— دەپ بۇيرۇپتۇ شىر ئۇنىڭغا ،— بۇ يەردە تۇرساڭ ، مېنىڭ شەپقەت ئىكرامىم ۋە مەرھە-

مەت ئىنتايىن ناھايىتى كۆپ نىسۋە تاپسەن . بىز ئۆز يۇرتى-
مىزدىكى مۇساپىر ـ مۇجاپىرلارنىڭ يۇزلىرىگە مېھرىبانلىق ئىشى-
كىنى ئېچىپ كېلىۋاتىمىز . ئۆز مەرھەمىتىمىزنى ئاستانىمىزدىكى
مۇلازىملىرىمىزنىڭ ئىنايەت داستىخىنىغا چېچىپ كېلىۋاتىمىز .

ئەگەر مىڭ يىل ئىزدىسەڭ بۇ مەملىكەتنى ،
تاپالماسسەن بىزدىن خاپا بىر كىشىنى .
بىزگە بولدى ھەممە ئىشتا شۇنداق مۇراد ،
پۇقرالارنىڭ ئىش ـ كۇشلىرى تاپقاي كۇشات .

ئۆكۈز شىرغا دۇئا قىلغاندىن كېيىن ئۆزىنى مۇلازىملىققا
قوبۇل قىلغانلىقىغا خۇشال بولۇپ ، خىزمەت كەمىرىنى رىغبەت
بېلىگە باغلاپتۇ . شىرمۇ ئۇنىڭغا «يېقىن كىشى»لىك ئورۇن بې-
رىپ ، بارا ـ بارا ئۇنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى ئاشۇرۇپتۇ .
كۆڭلىدە بولسا ئۇنىڭ ئەھۋالىنى مۇلاھىزە قىلىپ ، ئەقىل ـ
ئىدرىكى ، قابىلىيەت ۋە تەجرىبىسىنى ياخشى باھالاپ كۆرۈپتۇ
ھەمدە ئۇنىڭ پەم ـ پاراسەتلىك ، ياخشى خۇلقلۇق ئىكەنلىكىنى
ھېس قىلىپ ، ئۇنىڭ خۇي ـ پەيلىنى بەكرەك ياقتۇرۇپ قېلىپ ،
ئۇنىڭ دانىشمەنلىكىگە بولغان ئىشەنچى تېخىمۇ ئېشىپتۇ .

ئۇنى كۆرۈپ ، خۇش پەملىك ھەم سۆزشۇناس ،
كۆزى ئۆتكۈر دانالىقىن قىلدى قىياس .
ئۇ ئىدى بىر كۆپنى كۆرگەن ئىش بىلەرمەن ،
تەجرىبىلىك ئىشقا پۇختا ھەم دانىشمەن .

شىر كۆپ ئويلاپ تەپەككۇر يۇرگۇزگەندىن كېيىن ، ئۇنى
ئۆزىگە سىرداش قىپتۇ . ئۆكۈز دائىم شىرنىڭ قېشىدا تۇرۇپ ،
ئۇنىڭ قەدىر ـ قىممىتى ئېشىپتۇ . ھۆكۈم سۇرۇش ۋە پەرمان
يۇرگۇزۇشتە شانۇ شەۋكىتى ئېشىۋېرىپتۇ . ئۇنىڭ مەرتىۋىسى بار-

لىق دۆلەت ئەركانلىرى ۋە ھۆكۈمەت ئەئيانلىرىدىن يۇقىرى دەرد-
جىگە كۆتۈرۈلۈپتۇ .
دېمنە شىرنىڭ ئۆكۈزگە ناھايىتى كاتتا ھۆرمەت كۆرسەتكەن-
لىكىنى ، ئۇنىڭغا زىيادە ئىنئام ۋە ئىكرام قىلىۋاتقانلىقىنى ، لې-
كىن ئۆزىگە ھېچقانداق چوڭ ئىشلاردا مەسلىھەت سالمايۋاتقان ۋە
سۆزىنى ئاڭلىمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ھەسەت قولى بىلەن نەپرەت
سۇرمىسىنى كۆڭلىنىڭ كۆزىگە تارتىپتۇ ھەمدە غەزەپ ئوتى غەي-
رەت شولىسىنى دىمىغىغا ئۇرۇپ ئۇنىڭ پىغانىنى ئاشۇرۇپتۇ .

ھەسەت ئوتىنى ياندۇرسا ھۇسۇدى ،
بۇرۇنراق كۆيگۈسى ئاندا ئۆز ۋۇجۇدى .

شۇنىڭ ئۈچۈن دېمنەنىڭ ۋۇجۇدىدا سەۋر ، كۆڭلىدە ئارام
قالماپتۇ . ئاخىر شىكايەت قىلىش ئۈچۈن كەلىلەنىڭ قېشىغا بېرىپ-
تۇ .
— ھەي بۇرادەر ، مېنىڭ ئەقلىمنىڭ ئاجىزلىقىنى ، تەدبىرىم-
نىڭ سۇسلۇقىنى كۆرگىنە ، — دەپتۇ دېمنە كەلىلەگە ، —
بارلىق ھىممىتىمنى پەقەت شىرنىڭ راھەت - پاراغىتىگىلا بېغىش-
لىدىم . ئۆكۈزنى ئۇنىڭ خىزمىتىگە كەلتۈرۈپ بەردىم . مانا ئەمدى
ئۇ شىرغا يېقىن بولۇپ ، مەرتىۋە تېپىپ ، ھەممە مۇلازىملاردىن
ئۈستۈن ئورۇندا تۇرىدىغان بولۇپ قالدى . مەن بولسام ئورۇن -
مەرتىۋەمدىن چۈشۈپ نەزەردىن قالدىم .
— بۇ ئىشنى سەن ئۆزۈڭ قىلدىڭ ، ئۆزۈڭ تاپقان بالاغا داۋا
يوق ئەمدى . بۇ پالتىنى ئۆز پۇتۇڭغا ئۆزۈڭ ئۇردۇڭ . بۇ پىتنە
چاڭلىرىنى ئۆز يولۇڭدا ئۆزۈڭ توزۇتتۇڭ . ئەمدى سەن ھېلىقى
زاھىت كۆرگەن ۋەقەلەردەك ھادىسىگە دۇچ كەپسەن ، —
دەپتۇ كەلىلە .
— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ دېمنە .
— بايان قىلىنىشىچە ، بىر زاھىت بار ئىكەن ، — دەپ ھېكا-
يىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە .

زاھىتنىڭ ھېكايىسى

باياندا كەلتۈرۈلۈشىچە، بىر پادىشاھ بىر زاھىتقا قىممەت
باھالىق تون ئىنئام قىپتۇ. بۇنىڭدىن بىر ئوغرى خەۋەر تېپىپ
قېلىپ، تونىنى ئوغرىلاش قەستىدە زاھىتقا قول بېرىپ مۇرىت
بوپتۇ. ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلغاچ، تەرىقەت ئەدەپلىرىنى ئۆگەنگەن
بولۇپ كېچە - كۈندۈز ئۇنىڭ سۆھبىتىدە چۆرگىلەپتۇ. مانا شۇن-
داق قىلىپ يۈرۈپ، ئۇ زاھىتقا مەھرەم بولۇۋاپتۇ - دە، بىر
كېچىسى پۇرسەت تېپىپ، ھېلىقى تونىنى ئېلىپ قېچىپتۇ. زاھىت
ئەتىسى قارىسا تونمۇ كۆرۈنمەپتۇ، يېڭى مۇرىتمۇ ھازىر بولماپتۇ.
تونىنى ئۇنىڭ ئېلىپ قاچقانلىقىنى بىلگەن زاھىت ئۇنى ئىزدەپ
شەھەر تەرەپكە مېڭىپتۇ. يولدا كېتىۋاتسا، ئىككى كېيىك ئۇچراپ
قاپتۇ. قارىسا، ئۇ ئىككى كېيىك ئۇسۇشۇپ، باشلىرىدىن قان
ئېقىۋاتقانىكەن. زاھىت ئۇ يەردە بىر پەس قاراپ تۇرۇپتۇ. بىردەم-
دىن كېيىن بىر تۈلكە پەيدا بولۇپ ئارىغا كىرىپ، كېيىكلەرنىڭ
ئاققان قانلىرىنى يالاشقا باشلاپتۇ. شۇ ئەسنادا ئۇ ئىككى كېيىكنىڭ
يەنە غەزىپى قوزغىلىپ، بىر - بىرىگە ئېتىلىپتۇ. ئىككى باش
ئىككى ياندىن بىر يولى تېگىپ، تۈلكە ئوتتۇرىدا قىسىلىپ قېلىپ،
ئەجەل ئىسكەنجىسىگە گىرىپتار بولۇپ ئۆلۈپتۇ. زاھىت بۇ ھادى-
سىدىن تەجرىبە ئېلىپ يولىغا راۋان بولۇپ، كەچ كىرگەندە شە-
ھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. قارىسا، شەھەر دەرۋازىسى تاقىلىپ قالغا-
نىكەن، زاھىت كىرگىلى جاي تاپالماي چۆرگىلەپ يۈرۈپتۇ. گۇ-
زەردە بىر خوتۇن ئۆگزە ئۈستىدە تۇرۇپ ھەر تەرەپكە قاراۋاتقان-
كەن، ئۇ زاھىتنى كۆرۈپ قاپتۇ - دە، ئۇنىڭ بۇ يەرلىك ئەمەسلى-
كىنى پەملەپ، ئۇنى ئۆيىگە تەكلىپ قىپتۇ. زاھىت ئۇنىڭ تەكلى-
پىنى قوبۇل قىلىپ ئۆيىگە كىرىپتۇ ۋە بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ

تائەت ـ ئىبادەتكە مەشغۇل بوپتۇ . ئۇ خوتۇن داڭقى چىققان بۇزۇق ئىكەن ھەمدە ئۇنىڭ مەخسۇس ئەنە شۇنداق بۇزۇق ئىشلارغا ئىشلىتىش ئۇچۇن باققان بىر چۆرىسى بار ئىكەن . ئۇ چۆرە شۇنداق چىرايلىق ئىكەنكى ، ئۇنىڭ نازۇ كەرەشمىسى ھۆرلەرگىمۇ جىلۋىگەرلىك ئۆگىتىدىكەن ، خۇمار كۆزلىرى غەمزە[1] ئوقى بىلەن ھەر قانداق ئادەمنىڭ كۆكسىنى تېشىدىكەن .

خىرامان قەددى سەرۋى ، يۈزلىرى خۇددى ماھى تابان ،
ئەقىلنىڭ بوينىغا زۇلفى بىلەن بەندى كەمەن سالغان .

ئۆزى قاملاشقان ، بۇرۇتلىرى ئەمدى خەت تارتقان ، شېرىن سۆزلۈك ، شېكەر لەۋلىك بىر يىگىت ئۇ چۆرە بىلەن ئاشنا بولۇۋالغانىكەن . ئۇلار ھەمىشە خۇددى زۆھرە يۇلتۇزى بىلەن مۇشتىرى يۇلتۇزىدەك بىر ئورۇندا يېتىشىدىكەن . بۇ يىگىت : «باشقا كىشىلەر كېلىپ ئۇنىڭ ۋىسال جامىدىن شەربەت ئىچىۋالمىغىيدى ، تەشنا بولغانلار ئۇنىڭ تەلەپ شارابىدىن تېتىپ كۆرۈپ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرۇۋالمىغىيدى» دەپ رەشك قىلىپ ، بىر كۇننىمۇ ئۆتكۈزمەي ھەر كۇنى كېلىدىكەن .

شۇ قەدەر رەشكىم يامانكى ، كەلسە قولۇمدىن ئەگەر ،
قويماس ئىدىم خىيالىڭنى غەيرىي دىلغا كىرگىلى .

بۇ ئىككىسى ھەر كۇنى بىللە بولۇۋالغاچقا ، ھېلىقى يامان خوتۇن ئۆزىنىڭ تاپاۋىتىگە دەخلى يەتكەنلىكى ئۇچۇن بىتاقەت بولۇپ ، ھايا پەردىسىنى ئوتتۇرىدىن كۆتۈرىۋېتىپ ، ھاياتىدىن قول يۇيۇپ ، زاھىت ئۇنىڭ ئۆيىدە قونغان ئاشۇ كېچىسى ھېلىقى يىگىت-

---

① غەمزە— ناز ـ كەرەشمە .

نى ئۆلتۈرۈۋېتىشكە قەست قىپتۇ . شۇڭا ، ئۇ خوتۇن بىر باھانە بىلەن ئۇ ئاشىق ـ مەشۇققا شاراب تۇتۇپ ، ئۇلارنى مەست قىلىپ قويۇپتۇ ـ دە ، پۈتۈن ئۆي ئەھلى ئۇخلىغان ۋاقىتتا ، ئەڭ ئۆتكۈر زەھەرنى قۇتىچىغا سېلىپ ، زەھەرلىنىپ ئۆلسۇن دەپ ئۇ يىگىت-نىڭ بۇرنىغا يېقىن ئاپىرىپتۇ . يىگىت تېخى دىمىغىغا تارتىپ ئۈلگۈرمەيلا بىرلا چۈشكۈرۈپتىكەن ، زەھەرنىڭ بۇسى ھېلىقى يامان خوتۇننىڭ ئاغزى ـ بۇرنىغا كىرىپ كېتىپ ، شۇ ھامان جان بېرىپتۇ .

زاھىت بۇ ھالنى كۆرۈپ ، قىيامەت كۈندەك ئۆزۈن بىلىن-گەن بۇ كېچىنى ناھايىتى تەسلىكتە ئۆتكۈزۈپتۇ . سۈبھى زاھىتنى نۇرانە جايىنامازدىنى ئاسمان مېھرابىغا يايغان چاغدا ، زاھىت پىتنە ـ پاسات تائىپىسىنىڭ زۇلمىتىدىن قۇتۇلۇپ ، باشقا مەنزىلگە كۆچۈپتۇ . يولدا زاھىتنىڭ مۇرىتلىرىدىن بولغان بىر موزدۇز ئۇچراپ قېلىپ ، زاھىتنى ئۆز ئۆيىگە باشلاپ بېرىپتۇ ۋە زاھىتقا ياخشى خىزمەت قىلىشنى ئۆيىدىكىلىرىگە تاپىلاپ قويۇپ ، ئۆزى بىر دوستىنىڭكىگە زىياپەتكە كېتىپتۇ . ئۇ موزدۇزنىڭ خوتۇنىنىڭ خۇش تەبىئەتلىك ، ئۆزى كېلىشكەن بىر ئاشنىسى بار ئىكەن .

ئۆزى نازۇ ئىشۋىلىك ، كۆزلىرى شوخ غەمزىلىك .
يۈز چىرايى جىلۋىلىك ، ئۇ ئىدى جانغا بالا .

ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا موزدۇزغا قوشنا بولغان ساتىراشنىڭ خوتۇنى دەللاللىق قىلىدىكەن . ئۇ ، ئەپسۇنگەرلىك قىلىپ ، ئوت بىلەن سۇنى بىر ـ بىرىگە قوشالايدىغان ۋە تىل ياغلىمىچىلىق بىلەن تاشنى مومدەك ئېرىتىۋېتەلەيدىغان بىر خوتۇن ئىكەن .

ئىدى شۇنداق يېتىشكەن پىرىپىتىگەر ،
سۇمۇرغ بىلەن پاشىنى جۈپ قىلاتتى .

ئېسىل بىللۇر تەسۋىنى ئۈزۈپ تۈرۈپ ،
كەمەر ئورنىغا زۇننار ئالدۇراتتى .

مۇزدۇزنىڭ خوتۇنى ئېرى بىر ياققا كېتىپ ئۆي خالىي قالغاندا ، دەللالغا : «بۈگۈن ئۆي خالىي قالدى ، ئاشنامغا خەۋەر قىلىپ قوي» دەپتۇ . ئاشنىسى خەۋەر تېپىپ شۇ ئاخشىمىلا كېلىپ ، ئىشىكنىڭ ئېچىلىشىغا ئىنتىزار بولۇپ كۈتۈپ تۇرسا ، مۇزدۇز خۇددى كۆرۈنمەس بالا ـ قازادەكلا تۇيۇقسىز يېتىپ كېلىپ قاپتۇ ـ دە ، ئىشىكنىڭ قېشىدا تۇرغان كىشىنى كۆرۈپ قاپتۇ . مۇزدۇز ئىلگىرىمۇ ئۇ ئادەمدىن بىر ئاز گۇمان قىلاتتىكەن . شۇ پەيتتە ئۇنىڭ ئىشىك ئالدىدا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ گۇمانىنى مۇقەررەرلەشتۈرۈپتۇ ـ دە ، غەزەپ بىلەن ئۆيگە كىرىپ خوتۇنىنى راسا ئۇرۇپ ، هويلىسىدىكى بىر تۈۋرۈككە مەهكەم باغلاپ قويۇپ ، ئۆز ئورنىغا كىرىپ يېتىپ قاپتۇ . بۇنى كۆرگەن زاهىت : «بۇ ئادەم هېچقانداق سەۋەبسىزلا بۇ بىگۇناه خوتۇننى كۆپ ئۇرۇۋەتتى ، ئەمدى مەن ئۇنى تىلىۋالاي» دەپ ئويلاپ تۇرۇشىغا ساتىراشنىڭ خوتۇنى كېلىپ ، مۇزدۇزنىڭ خوتۇنىغا : «يىگىت كېلىپ ساقلاپ قالدى ، ئۇنى تولا ئىنتىزار قىلما ، تېزرەك چىقىپ كۆڭلىنى خۇش قىل ، پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگىن» دەپتۇ . مۇزدۇزنىڭ خوتۇنى ئۇنى ئاستا چاقىرىپ : «ئوبدان ئاچا ، نالە ـ زارىمنى ئاڭلا ، ماۋۇ زالىم ، رەهىمسىز ئېرىمنى كۆرگىنە ، تالادىن كىرىپلا خۇددى ساراڭغا ئوخشاش ئۇرۇپ تۈۋرۈككە مەهكەم باغلاپ قويدى . ئەگەر ماڭا مېهرىبانلىق قىلساڭ ، تېزرەك مېنى يېشىپ قويغىن . سېنى مېنىڭ ئورنۇمدا تۈۋرۈككە باغلاپ قويۇپ ، تېزرەك يارىمنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۆزرە ئېيتىپ ، ئۇنى يولغا سېلىۋېتىپ ، ئاندىن سېنى يېشەي ، بىر مەرهەمەت قىلىپ مېنى مىننەتدار قىلساڭچۇ ، ئاچا» دەپ يالۋۇرۇپتۇ . ساتىراشنىڭ خوتۇنى ئىچى ئاغرىپ ، ئۇنى يېشىپ ئۆزىنى باغلاشقا رازى بوپتۇ ۋە ئۇنى يېشىپ ئۆزى باغلىنىپتۇ .

زاھىت بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئەھۋالنىڭ ھەقىقىتىنى پەملەپتۇ . شۇ ئەسنـادا موزدۇز ئـويغىنىـپ ، خوتۇنىنى چاقىرىپ-تۇ . ساتىراشنىڭ خوتۇنى «ئاۋازىمدىن تونۇپ قالمىسۇن» دەپ جاۋاب بەرمەپتۇ . موزدۇز ھەر قانچە چاقىرغان بولسىمۇ ئۇ خوتۇن-دىن ئۈنچىقمىغاندىن كېيىن موزدۇزنىڭ غەزىپى قوزغىلىپ ، قو-لىغا پىچاق ئېلىپ كېلىپ ئۇ خوتـۇنىـڭ بـۇرنىـنى كـېسىۋې-تىپتۇ - دە : «مانا بۇنى ئاشناڭغا سوۋغا قىلىپ بەر» دەپ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ .

خوتۇن قورقىنىدىن ئۈن چىقىرالماپتۇ . زاھىت ئۆز - ئۆزى-گە : «ئاجايىپ ئىش ، ئەيش - ئىشرەتنى باشقىلار قىلىپ ، خاپىلى-قىنى باشقىلار تارتقىنىنى كۆرمەمدىغان» دەپتۇ . موزدۇزنىڭ خو-تۇنى قايتىپ كېلىپ ، دەللىنىڭ بۇرنى كېسىلگەنلىكىنى كۆرۈپ ناھايىتى خىجالەتچىلىكتە قاپتۇ ۋە ئۇنىڭغا ئۆزرە ئېيتىپ ، ئۇنى يېشىپ ئۆزىنى باغلاپتۇ . ساتىراشنىڭ خوتۇنى بۇرنىنى قولىدا كۆتۈرۈپ ئۆيىگە كەپتۇ . ئۇ ھەيرانلىقتىن بىر تۇرۇپ كۈلىدىكەن ، بىر تۇرۇپ يىغلايدىكەن . زاھىت بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ ۋە بولۇنغان گەپلەرنى ئاڭلاپ ھەيران بولۇپ ئولتۇرۇپتۇ . موزدۇزنىڭ خوتۇنى بىرەر سائەت باغلاقلىق تۇرغاندىن كېيىن قولىنى دۇئاغا كۆتۈرۈپ مۇناجات قىلىشقا باشلاپتۇ : «خۇدايا خۇۋەندە ، پاك پەرۋەردىگارا ! ئۆزۈڭ بىلىسەن . ئېرىم ماڭا زۇلۇم قىلىپ ، قىلمىغان گۇناھنى گەدىنىمگە ئارتىپ ، مېنى باغلىدى ۋە جامالىمنىڭ زىننىتى بولغان بۇرنۇمنى كەستى . خۇدايا پاكلىقىمنىڭ ھەققى ھۆرمىتىدىن بۇر-نۇمنى ئۆزۈڭ ساقايتقىن !» ئۇنىڭ ئېرى موزدۇز ئويغاق يېتىپ ، ئۇ مۇناجاتنى ئاڭلاپتۇ .

— ھەي بىھايا ، ھارامزادە بۇزۇق ! — دەپ ۋارقىراپتۇ ئۇ ئۆيدە تۇرۇپ ، — نېمە دەۋاتىسەن ؟ پاسىقلارنىڭ دۇئاسىنىڭ نېمە قەدىر - قىممىتى بار ؟ بۇزۇقلارنىڭ مۇناجاتىنىڭ نېمە ئېتىبارى بار ؟

كىشىنىڭ دۇئاسى بولار مۇستەجاب،
تىلى بىلەن دىلى ئوخشاش بولسا ساپ.

ئۇ خوتۇن بىردىنلا ۋارقىراپ:

— ھەي دىل ئازار، زالىم! — تۇر ئورنۇڭدىن، خۇدايىتائالانىڭ قۇدرىتىنى تاماشا قىل، مەن پاك بولغاچقا خۇدايىتائالا بۇرنۇمنى ساقايتتى ۋە خالايىق ئوتتۇرىسىدا شەرمەندە قىلمىدى، — دەپتۇ ئېرىگە.

ھېلىقى نادان موزدۇز ئورنىدىن تۇرۇپ، چىراغ يېقىپ، خوتۇنىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە خوتۇنىنىڭ بۇرنىنىڭ ساق ئىكەنلىكىنى، ھېچبىر يەردە زەخىم، يارا ياكى كېسىك ئەسىرىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، گۇناھىغا ئىقرار بولۇپ خوتۇنىدىن ئۆزرە سوراپتۇ.

— مەن بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنداق ساختىپەز پىتنىخورلارنىڭ سۆزىگە كىرمەيمەن، — دەپتۇ ئۇ خوتۇنىنىڭ قولىنى يېشىپ تۇرۇپ ناھايىتى مۇلايىملىق بىلەن توۋا قىلغان ھالدا، — ئەمدى قالغان ئۆمرۈمنى سېنىڭ بۇيرۇقۇڭغا پەرمانبەردارلىق بىلەن ئۆتكۈزىمەن. ساڭا ئوخشاش دۇئاسى ئىجابەت بولىدىغان ئىپپەت پەردىسى ئىچىدىكى مەستۇرە ئايالنى قەدىرلەيمەن.

ساتىراشنىڭ خوتۇنى بۇرنىنى كۆتۈرۈپ ئۆيىگە كەپتۇ ۋە ئەمدى قانداق ھىيلە بىلەن بۇ ئىشنى ئېرىگە كۆرسىتىشنى بىلمەي ھەيران بولۇپ، قولۇم - قوشنا ۋە دوست - دۇشمەنلەرنىڭ نېمىدەپ سۆز - چۆچەك قىلىشىدىن ئەنسىرەپ تۇرسا، ساتىراش ئويغىنىپ ۋارقىراپتۇ:

— ھەي خوتۇن، ئەسۋابلىرىمنى ئەكەل، پالانى غوجامنىڭ ئۆيىگە بارىمەن.

خوتۇن كېچىكىپرەك جاۋاب بېرىپ، ئەسۋابنى ئەكېلىشتىمۇ

سەل تەخىر قىلىپ ، ئاخىر بىر ئۇستىرىنى ئېچىپ ، ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ . ساتىراشنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ، خوتۇننى تىللىغان پېتى قاراڭغۇدا ئۇستىرىنى خوتۇنغا قارىتىپ ئېتىپتۇ ، خوتۇن دەرھال ئۆزىنى يەرگە تاشلاپ : «ۋاي بۇرنۇم ، ۋاي بۇرنۇم» دەپ پەرياد قىلىشقا باشلاپتۇ . ساتىراش ھەيران بولۇپ نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قاپتۇ . ئۇ خوتۇننىڭ ئۇرۇق - تۇغقان ۋە قولۇم - قوشنىلىرى يىغىلىپ ، ئۇنىڭ ھالىنى كۆرۈپ ساتىراشنى مالامەت قىلىشقا باشلاپتۇ . ئۇ بىچارە ھەيران بولۇپ ، يا ئىقرار قىلىشنى ، يا ئىنكار قىلىشنى بىلمەي قاپتۇ . شۇ ئارىدا تاڭ ئېتىپ قاراڭغۇ-لۇق زۇلمەتنى كۆتۈرۈلۈپ ، ئالەمنى قىزدۇرغۇچى ئاپتاپ نامايان بوپتۇ .

تارتتى لەشكەر پەلەككە شاھى شەرق ،
شاھى مەغرىب قان ئىچرە بولدى غەرق .

خوتۇننىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئۇلىشىپ ، ساتىراشنى قازد-ىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپتۇ . زاھىتمۇ موزدۇزنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ قازى مەھكىمىسىگە بېرىپتۇ . ئۇ قازى بىلەن قەدىردان دوست ئىكەن . خوتۇننىڭ تۇغقانلىرى دەۋا قىلىشىپتۇ . قازى ساتىراشتىن سوراپتۇ :

— ھەي ئۇستا ، نېمىشقا بۇ خوتۇننىڭ بۇرنىنى كەستىڭ ؟

ساتىراش جاۋاب بېرىشكە ئاجىز كەپتۇ . قازى قىساسىنى ئې-لىپ بېرىش ئۈچۈن ساتىراشنىڭمۇ بۇرنىنى كېسىشكە بۇيرۇپتۇ .

— بۇ ئىشتا كۆپرەك پىكىر يۈرگۈزۈش كېرەك ، قازى ئاخۇ-نۇم !— دەپتۇ زاھىت ئورنىدىن تۇرۇپ ،— ئەگەر تونىنى ئوغرى ئالمىغان بولسا ، تۈلكىنى كېيىكلەرنىڭ ئۇسۇپ ئۆلتۈرگەنلىكى ، بۇزۇق خوتۇننىڭ زەھەردىن ھالاك بولغانلىقى ، موزدۇزنىڭ بولسا ساتىراشنىڭ خوتۇننىڭ بۇرنىنى كەسكەنلىكى قاتارلىق بالا -

قازالارنى كۆرمىگەن بولاتتىم .

قازى زاھىتقا بۇرۇلۇپ بولغان ۋەقەنى سوراپتۇ . زاھىت كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىنى بىرمۇ بىر بايان قىلىپ ئاخىرىدا شۇنداق دەپتۇ :

— مەندە مۇرىت ئېلىش ئارزۇسى بولمىغان بولسا ، ئوغرىنىڭ ھىيلە - مىكرىگە ئالدىنىپ ، تونىنى ئوغرىلاتمىغان بولاتتىم . ئەگەر تۈلكە نەپسى يامان ، قانخور بولمىغان بولسا ، كېيىكلەرنىڭ ئارىسىدا قېلىپ ئۆلمىگەن بولاتتى . ئەگەر بۇزۇق خوتۇن باشقىلارغا يامانلىق ئىزدىمىگەن بولسا ، زەھەرلىنىپ جان بەرمىگەن بولاتتى . ئەگەر ساتىراشنىڭ خوتۇنى ئۇ ناشايان ئىشقا مەدەت بەرمىگەن بولسا ، بۇرنى كېسىلىپ رەسۋا بولمىغان بولاتتى . ھەر كىم يامانلىق قىلسا ، ياخشىلىقتىن ئۈمىد كۈتمەسلىكى كېرەك . ھەر كىمگە ناشېكەر لازىم بولسا ، ھەنزەل①ۋە چاچراتقۇ تېرىماسلىقى كېرەك .

بۇ جاھان توغرىسىدا ، دەپتۇ ئاقىللار شۇنى ،
تېرىمىغىن يامانلىق ، ئۇرارسەن ئاخىر ئۇنى .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، بۇ جاپا يولىنى ئۆزۈڭ ئىختىيار قىلغانلىقىڭنى ، بۇ مۇشەققەتنى ئۆزۈڭ چەككەنلىكىڭنى چۈشىنىشىڭ كېرەك . ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ قىلغان تۇرۇقلۇق ئەمدى يەنە كىمدىن نالە قىلىسەن ؟

— راست ئېيتىسەن ،— دەپتۇ دىمنە ئۇنىڭغا ،— بۇ ئىشنى ئۆزۈم قىلدىم ، لېكىن ئەمدى مېنىڭ بۇ ئىشتىن قۇتۇلۇش تەدبىرىم توغرىسىدا نېمە دەيسەن ؟

— بۇ توغرىدا باشتىمۇ مەن ساڭا قوشۇلمىغان ، ھېلىمۇ ساڭا ئارىلاشمايمەن ۋە دەخلى يەتكۈزمەيمەن ، ئۆزۈڭ ئويلاپ پىكىر

---

① ھەنزەل - ئاچچىق تاۋۇز . مىللىي ۋە جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل دورا . خەنزۇچە گۇالۇ دېيىلىدۇ .

قىل ، ھەر كىم ئۆز مەسلىھەتىنى ئۆزى ياخشى بىلىدۇ ،— دەپتۇ كەلىلە .

— ئۇنداق بولسا مەن ھىيلە ئىشلىتىپ ھەرىكەت قىلىمەن ، تا ئۆكۈزنى ھازىرقى مەرتىۋىسىدىن چۈشۈرۈپ ، مۇشۇ يۇرت تەۋەسىدىن قوغلاپ چىقارمىغۇچە ھەرگىز غاپىللىق ۋە بوشاڭلىق قىلمايمەن . مەن ئارتۇق مەرتىۋىمۇ ئىزدىمەيمەن . بۇزرۇكلەر : «ئاقىللار بەش ئىشقا ئالدىرىسا بولىدۇ» دەپ ئېيتىشقان . بۇنىڭ بىرىنچىسى ، مەنسەپ ۋە مەرتىۋىنى قولغا كەلتۈرۈشكە ؛ ئىككىنچىسى ، زەرەردىن قېچىشقا ؛ ئۈچىنچىسى ، ئۆز مەنپەئىتىنى قوغداشقا ؛ تۆتىنچىسى ، ئۆزىنى بالا ۋە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا ؛ بەشىنچىسى ، نەپ ئالماق ۋە زىياننىڭ ئالدىنى ئالماققا ئالدىرىسا بولىدۇ . مەن شۇنىڭ ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىمەن . تاكى ئۆز مەنسىپىمگە ئېرىشىپ ، ئىززەت - ئابرۇي ۋە ھوقۇقۇم قولۇمغا كەلمىگۈچە توختىمايمەن . مەن قۇرغۇيدىن ئىنتىقام ئالغان قۇشقاچتىنمۇ زەئىپ ئەمەسمەن ،— دەپتۇ دىمنە .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ كەلىلە .

— ئىككى قۇشقاچ بىر دەرەختە ئۇۋا تۇتقانىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دىمنە .

قۇشقاچ بىلەن قۇرغۇينىڭ ھېكايىسى

ئىككى قۇشقاچ تاغدىكى بىر دەرەختە چاڭگا قۇرۇپ ، ئازغىنا دان ۋە سۇغا قانائەت قىلىپ ھايات كەچۈرىدىكەن . شۇ يەرگە يېقىن يەنە بىر دەرەخ ئۈستىدە بىر قۇرغۇي بار ئىكەن . ئۇ قۇرغۇي ئوۋ قىلىدىغان ۋاقتىدا ، چاقماقتەك چاچراپ ، خۇددى چېقىنداقتەك قۇشلار جېنىنىڭ خامىنىغا ئوت سالىدىكەن .

قانچىلاپ قۇشلارغا چاڭگال ئاچاتتى ،
بىر ھەملىدە مىلڭ قۇشقاچنى ئالاتتى .

قاچانكى قۇشقاچلار بالا چىقارسا ، ئۇچۇرما بولغان ۋاقتىدا ، قورغۇي بىر ياندىن پەيدا بولۇپ كېلىپ ، قۇشقاچ بالىلىرىنى ئوۋلاپ ، ئۆز بالىلىرىغا بېرىدىكەن . قۇشقاچلار بولسا : «ۋەتىنىمىنى سۆيمەك ئىمان جۈملىسىدىندۇر » دەپ ، ئۇ يەردىن كۆچۈپ كەتمەيدىكەن ، لېكىن ئۇ يەردە تۇرۇشقىمۇ ئامالسىز قالغانىكەن . بىر نۆۋەت قۇشقاچلار بالا چىقىرىپتۇ ، بالىلىرى بولسا چوڭىيىپ قانات چىقىرىپ ھەرىكەت قىلىشقا باشلاپتۇ . ئاتا - ئانىلىرى بالىلىرىنى كۆرۈپ ، سۆيۈنۈپ ، خۇشال - خۇراملىق بىلەن پەرۋاز قىپتۇ . ئەمما ، تۇيۇقسىز قورغۇينىڭ ئەندىشىسى خىيالىغا چۈشۈپ ، شۇ زامانلا خۇشاللىقلىرى قايغۇغا ئالمىشىپ ، ئىزتىراپ بىلەن نالە - زار قىلغىلى تۇرۇپتۇ . پەرزەنتلىرىنىڭ ئىچىدە ۋۇجۇدىدىن باتۇرلۇق ئالامىتى چىقىپ تۇرغان بىرى بار ئىكەن ، ئۇ ئاتا - ئانىسىدىن سوراپتۇ :

— خۇرسەنلىكىڭلارنىڭ كېتىپ نالە - زار قىلىشىڭلارنىڭ سەۋەبى نېمە ؟

ئۇلار :

سورىما بىزدىن ، قەلبىمىز كۆيمەكتە يالقۇنلاپ شۇئان ،
يېشىمىزدىن سورا ئۇنى ، ئۇ قەلبىمىزگە تەرجىمان .

دەپ ، قورغۇينىڭ زۇلمىنى ۋە پەرزەنتلىرىنى كۈتۈپ تۇرغان ئاقىۋەتنى سۆزلەپ بېرىپتۇ .

— تەقدىرنىڭ قازاسىدىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدۇ . ئەمما ، دەردىگە داۋا ، رەنجىگە شىپا تېپىش ئۈچۈن سەۋەب قىلىشنى خۇدا مۇقەررەر قىلىپ ياراتقان . بۇ چىگىچنى يېشىش ئۈچۈن بىر

قەدەم كۆتۈرسەڭلار ، بۇ بالا دەپدى بولۇشى مۇمكىن ،— دەپتۇ قۇشقاچ بالىسى .

بۇ گەپ قۇشقاچلارغا ياراپ قاپتۇ - دە ، ئۇلاردىن بىرى بالىسىنى بېقىپ ئولتۇرۇپتۇ . يەنە بىرى قورغۇيدىن مۇداپىئە كۆ-رۇش ئۇچۇن تەرەددۇت قىلىپ كۆپ ئويلىغاندىن كېيىن ئاخىر : «هەر قانداق بىر جانىۋار ئالدىمغا ئۇچرىسا ، ئۇنىڭغا دەردىمنى ئېيتىپ ئىلاجىنى سوراي» دەپ كۆڭلىگە پۈكۈپ كېتىپ بارسا ، ئوت كانىدىن چىقىپ ، سەھرادا كېتىپ بارغان بىر سەمەندەرنى كۆرۈپ قاپتۇ . قۇشقاچ ئۇنىڭ شەكلى ۋە كۆرۈنۈشىدىن ئەجەبلە-نىپ : «مۇشۇ جانىۋارغا ئۆز هالىمنى بىر بايان قىلىپ باقاي» دەپ ئويلاپ ، تەزىم ۋە ئىززەت - ئىكرام بىلەن سەمەندەرنىڭ قېشىغا كېلىپ سالام قىلىپ ئەدەپ بىلەن تۇرۇپتۇ . سەمەندەر غەلىتە تىل بىلەن ئۆزىنىڭ مۇساپىرلارغا يېقىنچىلىق قىلىدىغان ۋە غېرىبلارنىڭ قاياشى بولىدىغان قائىدە - يوسۇننى بەجا كەلتۈ-رۈپ :

— چىرايىڭدا مالامەت ئەسىرى كۆرۈنىدىغۇ ؟ ئەگەر يول ئازا-بىدىن بۇنچە رەنج چەككەن بولساڭ ، بۇ مەنزىلدە بىر نەچچە كۈن تۇرۇپ ئارام ئالغىن ، ئەگەر باشقا ئىش تۈپەيلىدىن خاپا بولۇپ قالغان بولساڭ ، ئېيتقىن ، ئۇنى هەل قىلىش ئۇچۇن قولۇمدىن كېلىشىچە هەرىكەت قىلاي ،— دەپتۇ .

قۇشقاچ تاشقا سۆزلىسە تاشمۇ پارە - پارە بولۇپ كەتكۈدەك هالدا زار - زار يىغلاپ تۇرۇپ ئۆز هالىنى بايان قىپتۇ :

هەركىمگە هالىمنى بايان ئەيلەرمەن ،
كۆكسىمگە يۈزلەرچە ئەلەم باغلارمەن .

ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان سەمەندەرنىڭ مېڭىسىدىن تۈتۈن چىقىپتۇ - دە ، قۇشقاچقا :

— غەم يېمىگىن ، مەن بېشىڭدىن بۇ بالانى كەتكۈزىۋېتىمەن .
بۇگۈن كېچە قاراپتۇر ، بىر ئۇچقىنىمچە ئۇنىڭ ئۆيىنى ۋە ئۆزىنى كۆيدۈرۈپ كۈللىرىنى سورۇۋېتىمەن . سەن ئاۋۋال ماڭا ئۆيۈڭنى كۆرسىتىپ قوي ، ۋاقتى كەلگەندە مەن بارىمەن ،— دەپتۇ . قۇشقاچ ئۆزىنىڭ ئۆيىنى سەمەندەر ياخشى تونۇغۇدەك قىلىپ ئېنىق كۆرسىتىپ قويۇپ ، سۆيۈنۈپ ئۆز مەنزىلىگە قايتىپ كېتىپتۇ . ئۇ كۈنى كەچ كىرىپتۇ . كېچىسى هېلىقى سەمەندەر بىر نەچچە سەمەندەرنى يىغىپ ، هەر بىرى بىر پارچىدىن چوغ ۋە گۈگۈت ئېلىپ قۇشقاچنىڭ ئۆيىگە كېلىشىپتۇ . قۇشقاچ ئۆزى يول باشلاپ ئۇلارنى قۇرغۇينىڭ ئۇۋىسىغا باشلاپ بېرىپتۇ . قۇرغۇي باللىرى بىلەن قۇرغۇي بالا - قازادىن بىخەۋەر ئۇخلاۋاتقانىكەن ، سەمەندەرلەر چوغنى ئۇنىڭ ئۇۋىسىغا توشقۇزۇۋېتىپتۇ . شامال چىقىپ ئوت يالقۇنلاپ كۆيۈپتۇ . قۇرغۇيلار خەۋەر تاپقان ۋاقىتتا ئۇ ئوتنى ئۆچۈرۈپ بولمايدىغان هالەتكە يەتكەنىكەن . شۇڭا ئۇلارنىڭ هەممىسى كۆيۈپ كۈل بوپتۇ .

زالىم ئۆز زۇلمىدىن ئوت ياقسا ئەگەر ،
ئۆزىن هەم ئۆزگىنى تەڭلا كۆيدۈرەر .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، هەركىم دۈشمەننى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن تەرەددۇت قىلسا ، گەرچە ئۆزى كىچىك ، دۈشمىنى چوڭ بولسىمۇ غەلىبە قازىنىش ئېهتىمالى بار .
بۇنىڭ ئاڭلىغان كەلىلە شۇنداق دەپتۇ :
— هازىر ئۆكۈز شىر بىلەن ناهايىتى ئىناق ۋە يېقىن ئۆتۈۋاتىدۇ . ئۆكۈزنىڭ مېهرى شىرنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالدى . شۇڭا ئۇنىڭ مۇهەببىتىنى شىرنىڭ كۆڭلىدىن كۆتۈرمەك ۋە ئۇنىڭ مىجەزىنى ئۆزگەرتمەك غايەت مۇشكۈل ئىش ، پادشاهلار هەر قاچاندا بىرەر كىشىنى تەربىيەت قىلسا ، ئۇنى سەۋەبسىز خارلىمايدۇ .

ئەگەر ھەر كىمنىڭ ئورنىنى يۇقىرى كۆتۈرسە ، ئۇنى بىكاردىن
بىكارغىلا نەزەردىن تاشلىمايدۇ . سۇ ھەر قانچە ئۇلۇغ بولسىمۇ سۇ
ئۈستىدىكى كىچىككىنە چۆپنى يۇتۇپ كەتمەيدۇ . مانا شۇنىڭ ھېكـ
مىتىگە قارىساڭ بولىدۇ . ھەر قانداق كىشى ئۆزى تەربىيە قىلىپ
ئاسرىغان نەرسىنى ئۆزى نابۇت قىلمايدۇ ـ دە !
— پادىشاھ قانداق سەۋەب بىلەن ئۇنى تەربىيەت قىلىدىكەن ؟
نېمە ئەۋزەللىكى ئۈچۈن ئۇنى باشقا ۋەزىرلەردىن ئۈستۈن ئورۇنغا
چىقىرىدىكەن ؟— دەپتۇ دىمنە ،— بۇ توغرىدا دۆلەت ئەركانلىرىـ
نىڭ ھەممىسى پادىشاھتىن رەنجىيدۇ ، ئەلۋەتتە . ھۆكۈمالار : «پاـ
دىشاھلىقتا مۇنۇ ئالتە نەرسىنىڭ بىرىدىن ئاپەت يەتكەي» دەپ
ئېيتىشقان . ئۇنىڭ بىرى ، دۆلەت ئىشلىرىغا كۆيۈنىدىغان كىشىـ
لەرنى ئۆزىدىن مەھرۇم قىلىسا ۋە تەجرىبىلىك كىشىلەرنى نەزەرـ
دىن چۈشۈرسە ؛ ئىككىنچىسى ، مەملىكەتتە پىتنە ـ پاسات ، ھاجەتـ
سىز ئۇرۇشلار ۋە كۈتۈلمىگەن ھادىسىلەر پەيدا بولۇپ ، بىر بىرىگە
قارىمۇ قارشى گۇرۇھلارنىڭ خەنجەرلىرى غىلاپتىن چىقسا ؛ ئۈـ
چىنچىسى ، پادىشاھلار ھاۋايى ـ ھەۋەس ، راھەت ـ پاراغەتكە بېرىـ
لىپ كەتسە ، شىكارغا ھېرىسمەن بولسا ؛ تۆتىنچىسى ، پۈتۈن جاـ
ھانغا كەلگەن ، تەبىئەتنىڭ نورمال تەرتىپىگە خىلاپ بولغان يەر
تەۋرەش ، سۇ ئاپىتى ، ئوت ئاپىتى قاتارلىق ھادىسىلەر يۈز بەرسە ؛
بەشىنچىسى ، پادىشاھلار بەتخۇي ، غەزەپلىك بولسا ، سىياسەتتە
مۇبالىغە قىلىسا ؛ ئالتىنچىسى ، جاھىللىق قىلىسا ، يەنى سۈلھى
قىلىدىغان جايدا ئۇرۇش قىلىسا ، ئۇرۇش قىلىدىغان پەيتتە سۈلھى
قىلىسا ..

بىمەھەل سۈلھى ، ئۇرۇش بولماس بىكار ،
گۈل جايىدا گۈل ، تىكەن جايىدا خار (!)

— ئىنتىقام كەمرىنى باغلىغانلىقىڭ ۋە شەنزەبەنىڭ پېيىغا

چۈشكەنلىكىڭنى بىلدىم ،— دەپتۇ كەلىلە ،— لېكىن مەن كىشىگە ئازار بېرىشنىڭ ياخشى ئەمەسلىكىنى ، يامانلىقنىڭ چوقۇم مۇكاپاتى يېتىدىغانلىقىنىمۇ بىلىمەن . ھەر كىم ئىبرەت كۆزىنى ئاچسا ، يامانلىقنىڭ مۇكاپاتىنى ئويلىسا ، خۇددى ئادىل پادىشاھ كۆرگىنىدەك ، ياخشىلىق ۋە مەرھەمەتنى تىلەپ ، قولى ۋە تىلىنى ئازار ۋە ئەزادىن تارتىشىدا شەك يوق .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ دىمنە .

— ئاڭلىشىمچە ، ئىلگىرىكى زاماندا بىر پادىشاھ بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە .

شاھى ئادىلنىڭ ھېكايىسى

ئىلگىرىكى زاماندا بىر پادىشاھ بار ئىكەن ، ئۇ غەزەپ قولىنى ئېچىپ ، زۇلۇم پۇتىنى ياخشىلىق ۋە ئادىللىقنىڭ سىرتىدا قويغان بىر پادىشاھ ئىكەن . پۇقرالىرى ئۇنىڭ جەبىر - زۇلمىدىن ھەمىشە دۇئاغا قول كۆتۈرگەن ۋە لەنەتكە تىل ئاچقانىكەن . ئۇ پادىشاھ بىر كۈنى ئوۋغا چىقىپتۇ ۋە ئوۋدىن قايتىپ كېلىپلا : «ھەي زۇلۇم كۆرگەن كىشىلەر ! مېنىڭ دىلىم تاكى بۈگۈنگىچە ساۋاب جامالىنى كۆرمىگەنىدى . جاپا - مۇشەققەتكە قالغانلارغا رەھىم قىلمىغانىدىم . بۈگۈندىن تارتىپ خەلقپەرۋەرلىككە بەل باغلاپ ، ئادالەت قىلىشقا نىيەت قىلدىم . ئۈمىدىم شۇكى ، بۇنىڭدىن كېيىن پۇقرالارنىڭ ئىشىكىنى ھېچقانداق زالىم قاقالمىغاي» دەپ جاكارلاپتۇ . بۇ خۇش خەۋەردىن پۇقرالارنىڭ دىلى شادلىققا يۈزلىنىپ ، پېقىرلار بۇ بېشارەتتىن گۈل تېرىپتۇ . شۇنداق قىلىپ ئازغىنا پۇرسەتتە ئۇنىڭ ئادالىتىنىڭ بەرىكىتىدىن شۇنچىلىك كەڭرىچىلىك بوپتىكى ، بۆرە شىرنىڭ ئەمچىكىدىن سۈت ئەمگۈدەك ، كەكلىك قارچىغا بىلەن بىر ئۆيدە ياشىغۇدەك دەرىجىدە ئادالەت ئورناپتۇ . شۇ سەۋە-

تىن ئۇ پادىشاھ «شاھى ئادىل» دېگەن نامغا ئېرىشىپتۇ .

ئەدلۇ ئىنساپ شۇ قەدەر مەھكەم بولۇپ قىلدى داۋام ،
ئۇ زاماندا بولدى گويا ئۇنقا گۇڭگۇرت پاسىبان .

سەلتەنەت يېقىنلىرىدىن بىرى بىر پۇرسەت تېپىپ ، پادىشاھ-تىن ئۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى ۋە ئۇنىڭ خوي - پەيلىنىڭ تۈزۈلۈپ ، خەلققە زۇلۇم سېلىشتىن ئادالەت تەرەپكە ئۆتۈشىنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ .

— مەن شىكارغا چىققان كۈنى ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈپ ، ھەر تامانغا نەزەر سېلىپ يۈرۈپ تۇيۇقسىز بىر ئىتنىڭ بىر تۈلكىنى قوغلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — قاراپ تۇرسام ، ئىت يۈگۈرۈپ بېرىپ تۈلكىنىڭ پۇتىنى چىشلەپ چاينىۋەتتى . تۈلكە بىچارە ئاقساقلىغىنىچە بىر تۆشۈككە كىرىپ كەتتى . ئىت قايتىپ كەلدى . شۇ ئەسنادا ، بىر كىشى بىر تاشنى ئىتقا ئېتىۋىدى ، تاش ئىتنىڭ پۇتىغا تېگىپ پۇتى سۇندى . ئۇ كىشى تېخى ئۈچ - تۆت قەدەم ماڭا - ماڭمايلا ، ئۇ ئادەمنى ئات تېپىۋېتىپ ئۇنىڭمۇ پۇتى سۇندى . ئۇ ئاتمۇ ھېچقانچە ماڭماي تۇ-رۇپ پۇتى بىر تۆشۈككە سېپىلىپ كېتىپ ، پۇتى سۇندى . شۇندا مەن ھوشۇمنى تېپىپ ئۆز - ئۆزۈمگە : «كۆردۈڭمۇ ؟ نېمە ئىشلار يۈز بەردى ؟ ئەقىللىق كىشى بۇ كۆرگەن ھادىسىلەردىن ئىبرەت ئېلىشى كېرەك» دېدىم .

ياخشىلىق قىلغىن قىلما يامانلىق ،
ئىشىڭغا لايىق جازا كۆرەرسەن .
گەر ياخشىلىققا مايىللىق قىلساڭ ،
ئابرۇي دۆلەت راسا كۆرەرسەن ،
ئەگەر يامانلىق ئەيلىسەڭ رىغبەت ،
بىرنەچچە يامان بالا كۆرەرسەن .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، ئاقىۋەتتە جازا تارتىپ ئويلاپ، باشقىلارغا يامانلىقنى سېغىنسا، يامانلىقنىڭ شۇملۇقى تېگىپ قالمىسۇن يەنە! ھەر كىم باشقىلارغا ئورا كولىسا، ئالدى بىلەن ئۆزى يىقىلىدۇ. بۇزرۇكلەردىن بىرسى: «يامانلىق قىلما، يامانلىق كۆرەرسەن، ئازگال كولىما، ئۆزۈڭ يىقىلۇرسەن» دەپ ئېيتقان.

— مەن بۇ ۋەقەدە زالىم ئەمەس، مەزلۇممەن، — دەپتۇ دېمىنە، — ئەگەر زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچى ئىنتىقام ئالسا، ئۇنىڭغا جازا كەلمەيدۇ. ئەگەر ئازار يەتكۈزگۈچىگە ئازار بەرسە، زەرەر تارتمايدۇ.

— پەرىزىمچە، مېنىڭ نەسىھىتىم بىلەن ئۆز قىلمىشىڭدىن ۋاز كەچمەيدىغاندەك تۇرىسەن. ئەمما ئۇ سەندىن كۈچلۈك، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ دوستلىرى سېنىڭ دوستلىرىڭدىن كۆپ تۇرسا، سەن ئۇنى قانداق بىر تەرەپ قىلالايسەن؟ — دەپ سوراپتۇ كەلىلە.

— بۇ ئىشنىڭ بىناسىنى قۇرۇشقا كۆپ كۈچ ۋە كۆپ مەدەتكار كەتمەيدۇ، — دەپتۇ دېمىنە، — ھىيلە ۋە تەدبىر بىلەن چارە قىلماق كېرەك، چۈنكى ھىيلە كۈچ - قۇۋۋەتتىن كۈچلۈكرەكتۇر. سەن بىر يىلاننى ھىيلە بىلەن ئۆلتۈرگەن قاغىنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىماپتىكەنسەن - دە؟

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ كەلىلە.

— بىر قاغا، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

قاغا بىلەن يىلاننىڭ ھېكايىسى

بىر قاغا تاغنىڭ كامىرىغا ئۇۋا ياساپ، تاشنىڭ تۆشۈكىنى ماكان قىلىپ ياشىغانىكەن، ئۇنىڭ ئۇۋىسىنىڭ يېنىدا بىر زەھەرلىك يىلاننىڭ ئۇۋىسى بار بولۇپ، قاچانكى قاغا بالا چىقارسا، ئۇنىڭ بالىلىرىنى شۇ يىلان يەپ كېتىدىكەن. قاغا يۈرەك پارىسى بولغان بالىلىرىنىڭ پىراقىدا داغ بولىدىكەن. يىلاننىڭ زۇلمى

بارغانسېرى ھەددىدىن ئېشىپتۇ . قاغا تاقەتسىزلىنىپ ، ئۆزىگە دوست بولغان بىر چىلبۆرىگە :
ئاشۇ يىلاندىن قۇتۇلسام بولاتتى ،— دەپ شىكايەت قىپتۇ .
— قانداق قۇتۇلماقچىسەن ؟— دەپ سوراپتۇ چىلبۆرە .
— يىلان ئۇخلاۋاتقان چېغىدا تۇمشۇقۇم بىلەن كۆزىنى چوقۇپ قارىغۇ قىلىۋەتسەم دەيمەن . ئۇنىڭ كۆزى قارىغۇ بولغاندىن كېيىن كۆز نۇرلىرىم ، يۈرەك پارىلىرىم ئۇنىڭ ۋەھىمىسىدىن خاتىرجەم بولىدۇ ،— دەپتۇ قاغا .
— سېنىڭ بۇ تەدبىرىڭ خاتا ،— دەپتۇ چىلبۆرە ئۇنىڭغا ،— ئاقىل كىشى ئۆزىگە بىخەتەر ئۇسۇل بىلەن دۈشمىنىگە قەست قىلىشى كېرەك . سەن بۇ خىيالىڭدىن ۋاز كەچكىن . سەن قىسقۇچپاقنى ھالاك قىلىشقا ھەرىكەت قىلىپ ئۆزىنىڭ ئەزىز ھاياتىنى بەربات قىلغان بېلىقئالغۇچتەك ئىش قىلمىغىن .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ قاغا .
چىلبۆرە ئۇنىڭغا بېلىقئالغۇچ بىلەن قىسقۇچپاقنىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ :
— بىر بېلىقئالغۇچ سۇ بويىنى ماكان قىلىپ ، ئۆزىنىڭ ھاجىتىگە لايىق بېلىق تۇتۇپ يەپ ، خۇشاللىق بىلەن ھايات كەچۈرىدىكەن . ئۇ بارغانسېرى قېرىپ كۈچىدىن قېلىپ بېلىق ئالالمايدىغان بولۇپ قاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ غەم دامىغا گىرىپتار بولۇپ :

«ۋاي ئىستىكى ئۆمرىمىزنىڭ كارۋىنى كەتتى ئۆتۈپ ،
باشىمىزغا غەم غۇبارىدىن تولا چاڭ توزۇتۇپ .

ئەپسۇسكى ، ئەزىز ئۆمرۈم بەربات بولدى . ياش ۋاقتىمدا قېرىلىق ئۈچۈن مال - دۇنيا ساقلاپ قويماپتىمەن . ھازىر كۈچ - قۇۋۋىتىم قالمىدى . ماغدۇر بولمىسا ھېچ ئىش قىلغىلى بولمايدىكەن . ئەمدى ھىيلە - مىكىر ئىشلىتىپ كۈن كەچۈرمىسەم بولمىدى» دەپ غەم يەپ ، ئاھ ئۇرۇپ نالە قىلىپ سۇ لېۋىدە

ئولتۇرغانىكەن، نېرىدىن بىر قىسقۇچپاقا كۆرۈنۈپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ خۇشال ـ خۇراملىق بىلەن: «غەمكىن كۆرۈنىسەن. غۇ، غەمكىنلىكىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟» دەپ سوراپتۇ. «نېمە ئۇ. چۇن غەمكىن بولماي!— دەپتۇ بېلىقئالغۇچ،— مېنىڭ مەئىشە. تىمنىڭ شارابى ۋە تىرىكلىكىمنىڭ سەرمايىسى مانا مۇشۇ بېلىقلار ئىدى. ھەر كۈنى ئىككى بېلىق تۇتاتتىم، ماڭا ئۇنىڭدىن كۈن كۆرگۈدەك قۇۋۋەت ھاسىل بولاتتى. ئۇنىڭلىق بىلەن بېلىقلار كېمىيىپ كەتمەيتتى. مەن ئاشۇ ئازغىنا ئوزۇققا قانائەت قىلىپ كۈن كەچۈرەتتىم، ئۇنىڭدىن ئارتۇق نەرسىنىمۇ تەلەپ قىلمايتـ. تىم. بۇگۈن بۇ يەردىن ئىككى ئوۋچى ئۆتتى. ئۇلاردىن بىرى: بۇ يەردە بېلىق كۆپ ئىكەن، تۇتايلى دېگەندى، يەنە بىرى: پالانى يەردىكى سۇدا بېلىق بەك كۆپ، ئاۋۋال ئۇنى تۇتـۇپ ئـاندىن كېيىن بـۇ يەرگــە كېلەيلى، دېدى. ئەگەر شۇنداقلا بولىدىغان بولسا ماڭا جاندىن قول ئۈزۈپ ئـۆلۈمگە بـەل باغلىمـاق لازىم بولىدۇ.»

بۇنى ئاڭلىغان قىسقۇچپاقا دەرھال بېلىقلارنىڭ قېشىغا بېرىپ بۇ شۇم خەۋەرنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. بېلىقلار ۋاڭ ـ چۇڭ قىلىپ، غوۋغا چىقىرىشىپ بېلىقئالغۇچنىڭ قېشىغا كېلىپ شۇنداق دەپتۇ: «ئوۋچىلارنىڭ بىزنى تۇتماقچى بولغانلىقىنى بىزگە سەن خەۋەر قىلىپ قويۇپسەن. سەندىن مەسلىھەت سوراپ كەلدۇق. چۈنكى، مەسلىھەت سورالغان كىشى ئامانەتدار بولىدۇ. ئەقىللىق كىشىلەر: ‹ئەگەردە دۈشمەن كىشى بولسىمۇ، بىر ئىشنى مەسلىھەت سالسا، توغرا مەسلىھەت بېرىشى كېرەك، خۇسۇسەن بىر ئىشتا ئۇنىڭ ئۆزىگىمۇ نەپ تېگىدىغان بولسا› دەپ ئېيتىشقان. سېنىڭ تىرىك. چىلىكىڭنىڭ بىز بىلەن باغلىنىشلىق ئىكەنلىكىنـى ئـۆزۈڭمۇ ئېيتىپســەن. ئەمـدى بىزنـڭ بـۇ ئىشىمىز توغرىسىدا نېمە دەيسەن؟»

«مەن ئۇ سۆزنى ئوۋچىلاردىن ئاڭلىغان،— دەپتۇ بېلىقئال. غۇچ،— ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇشنىڭ ئىلاجى يوق. ماڭا مۇنداق بىر

ھىيلە ماقۇل كۆرۈنۈۋاتىدۇ . مۇشۇ يېقىن ئەتراپتا سۇ توختايدىغان بىر جاي بار . سۈيى خۇددى جاھاننەما ئەينىكىدەك ناھايىتى سۈزۈك ، ئۇنىڭ تېگىدىكى قۇم دانچىلىرىنىمۇ سانىغىلى بولىدۇ . ئۇ جاي غەۋۋاسلار ئۇنىڭ ئاستىغا يېتەلمىگۇدەك ۋە شۇڭغۇغۇچىلار ئۇنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى ئۆلچىيەلمىگۇدەك دەرىجىدە چوڭقۇر . ھېچقانداق ئوۋچىنىڭ كۆزى تېخى ئۇ سۇغا چۈشمىگەن . ئۇ كۆلنىڭ بېلىقى سۇ دولقۇنىدىن ئۆزگە زەنجىرنى ۋە ياكى تورنى كۆرۈپ باقمىغان .

شۇنداق كۆلكى ئۇ گوياكى دەريا ،
لېكىن باش - ئۇچى بولمىغان بەرپا .

ئەگەر شۇ جايغا كۆچسىڭىزلەر ، خاتىرجەملىك ۋە راھەت - پاراغەت بىلەن ئۆمۈر كەچۈرەتتىڭىزلەر » .

«بۇ ياخشى تەدبىر ئىكەن ،— دەپتۇ بېلىقلار ،— ئەمما ۋاقىت زىچ . ئۇزاق ئۆتمەي ئوۋچىلار كېلىپ قالىدۇ . قانداق قىلىمىز ؟ » بېلىقلار ناھايىتى ئىززەت - ئىكرام ۋە مىننەتدارلىق بىلەن قارار قىلىشىپتۇ . يەنى بېلىقئالغۇچ ھەر كۈنى بىر نەچچە بېلىقنى كۆتۈرۈپ ئاشۇ كۆلگە ئاپىرىپ قويىدىغان بوپتۇ . شۇنىڭ بىلەن بېلىقئالغۇچ ھەر كۈنى بىر نەچچە بېلىقنى ئېلىپ :بېرىپ بىر دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقىپ يەپ قايتىپ كېلىدىكەن . بېلىقئالغۇچنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرگەن بېلىقلار «مېنى كۆتۈرگىن» دەپ تالىشىدىكەن . ئەقىل ئىبرەت كۆزى بىلەن ئۇلارنىڭ غەپلىتىگە نەزەر سالىدىكەن . زامانە مىڭ كۆز بىلەن ئۇلارنىڭ ھالىغا يىغلايدىكەن . ھەر قانداق كىشى دۈشمەن سۆزىگە ئالدىنىپ ئەسلىدىن يامان بولغانلارغا ئىشەنسە ، ئۇنىڭ جازاسى مانا شۇنداق بولىدۇ . شۇنداق قىلىپ ئارىدىن بىر نەچچە كۈنلەر ئۆتۈپتۇ . قىسقۇچپاقىمۇ ھېلىقى كۆلگە كۆچۈش ئارزۇسىنى بايان قىپتۇ . بېلىقئالغۇچ ئويلاپ : «ماڭا بۇنىڭدىن ئارتۇقراق دۈشمەن يوق ، ئۇنىمۇ ئۇنىڭ

يارەنلىرى بارغان جايغا ئېلىپ بارغىنىم ياخشى» دەپتۇ ـ دە ، قىسقۇچپاقىنى يۇدۇپ ھېلىقى دۆڭگە ئېلىپ كەپتۇ . قىسقۇچپاقا بېلىقلارنىڭ سۆزىنى كۆرۈپ : «ئەقىللىق كىشى دۈشمەننىڭ سۈيىقەستىدىن ۋاقىپ بولسا ، ھەرىكەت قىلىشى كېرەك ، ئەگەر ھەرىكەت قىلمىسا ، ئۆز خۇنىغا شېرىك بولىدۇ . ئەگەر ئۇ سۈيىقەستتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلسا ، دۈشمىنى ئۇستىدىن زەپەر قۇچىدۇ ، مەردانىلىكىنىڭ شۆھرىتى ئالەمگە تارقىلىدۇ ۋە بىغەيرەتلىكىنىڭ تەنىسىنى ئاڭلىمايدۇ» دەپ پىكىر يۈرگۈزۈپتۇ .

دۈشمەن ساڭا قىلسا قەست ، سەنمۇ ھەرىكەت قىلغايسەن ،
بولساڭ ئەگەر پاراسەت مەردانىلىكتە مەشھۇر .
مۇراد كىرسە قولۇڭغا تاپارسەن شاد ـ خۇراملىق ،
بولمىسا نە بولغايسەن ئەرلەر ئالدىدا مەغرۇر .

شۇنىڭ بىلەن قىسقۇچپاقا بېلىقئالغۇچنىڭ دۈمبىسىدىن كانىيىغا ئۆمىلەپ بېرىپ كانىيىنى مەھكەم سىقىپتۇ . بېلىقئالغۇچ قېرى ۋە زەئىپ بولغاچقا ، نەپەس ئالالماي بىرئازدىن كېيىنلا يەرگە يىقىلىپ بىھوش بولۇپ تۇپراق بىلەن يەكسان بوپتۇ . قىسقۇچپاقا ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇپ ئۆز ماكانىغا قايتىپ كېلىپ قالغان بېلىقلارنىڭ سالامەتلىكىنىڭ سۆيۈنچىسىنى ئاپتۇ ھەمدە قىسسىنى باشتىن ـ ئاياغ سۆزلەپ بېرىپتۇ . بېلىقلارنىڭ ھەممىسى سۆيۈنۈپ بېلىقئالغۇچتىن قۇتۇلغىنىغا شۈكۈر قىلىپ يېڭى تۇرمۇشنى باشلاپتۇ .

دۈشمەندىن قۇتۇلۇپ بىر نەپەس ئالماق ،
بىلگىنكى يۈز يىللىق ھاياتتىن ياخشى .
دۈشمەندىن بىر نەپەس قۇتۇلماق گويا ،
جاھاننى ئېلىكىگە ئالغاندىن ياخشى .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، كۆپ كىشىلەر

ئۆزىنىڭ ھىيلە ـ مىكرى بىلەن ئۆزى ھالاك بولىدۇ . مەن ساڭا
دۈشمىنىڭنى ھالاك قىلىدىغان ، لېكىن ئۆزۈڭ ھايات قالىدىغان
بىر ئىشنى ئۆگىتەي .
— دوستلارنىڭ بۇيرۇقىدىن ۋە ئەقىللىقلارنىڭ مەسلىھىتىدىن
چىققىلى بولمايدۇ ،— دەپتۇ قاغا .

ماڭا مەيخانىگە بارماققا ئىرشات ئەيلىدىڭ ساقىي ،
سېنىڭ تەبئىڭ خىلاپىن ئەيلىمەك بولماس بۇرادەرلىك .

—ياخشىسى شۇكى ، ھاۋاغا پەرۋاز قىلىپ ئۇچقىن ،— دەپ
مەسلىھەت بېرىپتۇ چىلبۆرە ،— تاملارغا ۋە ئۆيلەرگە نەزەر سال ،
قەيەردە رومالغا ئوخشاشراق بىرەر نەرسە كۆرسەڭ ، ئۇنى
ئالغىن ـ دە ، ھاۋاغا كۆتۈرۈل . لېكىن ئادەملەرنىڭ كۆزىدىن
غايىب بولما . شۇنداق قىلساڭ ، كىشىلەر سېنى كۆرۈپ ئارقاڭدىن
چوقۇم ئەگىشىدۇ . سەن ئەنە شۇنداق ئۇچۇپ يىلانغا يېقىن كې-
لىپ ، رومالنى ئۇنىڭ ئۈستىگە تاشلىغىن . ئادەملەرنىڭ كۆزى
ئۇنىڭغا چۈشسە ، ئاۋۋال يىلاننى ئۆلتۈرۈپ ، ئاندىن رومالنى ئالى-
دۇ . سېنىڭ كۆڭلۈڭ خەتەرسىز ھالدا ئۇ ئىشتىن پاراغەت تاپىدۇ .
قاغا چىلبۆرىنىڭ سۆزى بىلەن ئاۋات بىر مەھەللىگە ئۇچۇپ
بېرىپتۇ . قارىسا ، بىر خوتۇن روملىنى تامنىڭ لېۋىگە قويۇپ ،
ئۆزى تەرەت قىلغىلى تۇرغانىكەن . قاغا ئۇ رومالنى ئېلىپ قې-
چىپ ، چىلبۆرىنىڭ دېگىنىدەك رومالنى ئاپىرىپ يىلاننىڭ ئۈستى-
گە تاشلاپتۇ . رومالنى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن قاغىنىڭ كەينىدىن ئەگى-
شىپ كەلگەن كىشىلەر يىلاننى ئۆلتۈرۈپ رومالنى ئاپتۇ . شۇنداق
قىلىپ دۈشمىنى يوقىلىپ ، قاغىنىڭ كۆز يېشى توختاپتۇ .
— بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ،— دەپتۇ دىمە-
نە ،— بۇ ئىشنى كۈچ بىلەن ئەمەس ، بەلكى ھىيلە بىلەن پۈتتۈر-
گىلى بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىشىڭنى خالايمەن .
— ئۆكۈزدە كۈچ ـ قۇۋۋەت ، ئەقىل ـ پاراسەت ۋە چارە ـ

تەدبىر بار ،— دەپتۇ كەلىلە ،— ئۇنداق كىشىنى ھىيلە ـ مىكىر بىلەن بىر تەرەپ قىلغىلى بولمايدۇ . ئەگەر سەن ھىيلە ـ مىكىر بىلەن بىر يوچۇق ئاچساڭ ، ئۇ ئۇنى تەپەككۇر بىلەن ئېتىۋېتىشىمۇ مۇمكىن . سەن ئۇنى كەچلىك قىلىپ بولغۇچە ئۇ سېنى ئەتىگەنلىك قىلىۋېتەرمىكىن . سەن ھېلىقى تۈلكىنى تۇتۇپ بېرىمەن دەپ ئۆزى تۇتۇلۇپ قالغان توشقاننىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىمىغانمۇسەن ؟

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ دىمنە .

— بىر ئاچ بۆرە ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە .

تۈلكە ، توشقان ۋە بۆرىنىڭ ھېكايىسى

بىر ئاچ بۆرە دالىدا ئوزۇق ئىزدەپ ، ھەر تەرەپنى كېزىپ يۈرۈپ بىر تۈپ چىغ تۈۋىدە ئۇخلاۋاتقان توشقاننى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە ، ئۇنى غەنىيمەت بىلىپ ، ئاستا قەدەم تاشلاپ ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپتۇ . بۆرىنىڭ ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلىغان توشقان ئورنىدىن سەكرەپ تۇرغانىكەن ، بۆرە ئۇنى قاچقىلى قويماي ئالدىنى توسۇپ تۇرۇپ مۇنداق دەپتۇ :

كەل قېشىمغا ، تاقىتىم يوق بولغىلى سەندىن يىراق ،
كەتمىگىن ، كەتسەڭ جېنىمغا يەتكۈسىدۇر ئىشتىياق .

توشقان ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ تىترەپ ، ئاغزى گەپكە كەلمەي قاپتۇ ۋە بىردەمدىن كېيىن زارلىنىپ يالۋۇرغىلى تۇرۇپتۇ :

— ئەي دەررەندىلەرنىڭ بېگى ،— دەپتۇ توشقان يۈزىنى يەرگە سۈرتۈپ تۇرۇپ ،— سىزدە ھازىر ئاچلىق ئوتى شولە ئۇرۇپتۇ . نەپسىڭىز غىزا تەلىپىدە ئىزتىراپقا چۈشۈپتۇ . مەن ھەم ئاجىز ، ھەم ئورۇق . شۇڭا مەن سىزگە بىر لوقمىدىن ئارتۇق غىزا بولال-

مايمەن . مېنى يېمەك بىلەن سىزنىڭ ئىشتىھايىڭىزغا قانچىلىك نەپ يېتەر ؟ مۇشۇ يېقىن ئەتراپتا ناھايىتى سېمىزلىكىدىن يول ماڭالمايدىغان ، ئىنتايىن يوغانلىقىدىن ھەرىكەت قىلالمايدىغان بىر تۈلكە بار . ئۇنىڭ گۆشىنىڭ تاتلىقلىقى ۋە لەززەتلىكلىكى خۇددى ئابىھاياتقا ، قېنىنىڭ تاتلىقلىقى ناۋات شەربىتىگە ئوخشايدۇ ، دەپ ئويلايمەن . ئەگەر سىز ئۇ تەرەپكە قەدەم تەشرىپ قىلسىڭىز ، مەن ئۇنى بىر ھىيلە بىلەن قېشىڭىزغا ئەكېلىمەن . ناشتىلىق قىلار-سىز ، ئەگەر ئۇنى يەپ بىر خۇرسەن بولسىڭىز ، ئۆمۈرۋايەت قۇل-ڭىز بولسامىمۇ رازىمەن .

بۆرە ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئەقىل - ھوشىنى يوقىتىپ ، ئۇنىڭ ئەپسۇنىغا ئالدىنىپ ، تۈلكىنى تېپىش ئۈچۈن مېڭىپتۇ . ئۇ دالىدا راستىنىلا بىر تۈلكە بار ئىكەن . ئۇ ئالدامچىلىقتا شەيتانغا دەرس ئۆگىتىدىغان ، ھىيلىگەرلىكتە ئىبلىسقا ساۋاق بېرىدىغان بىر تۈلكە ئىكەن .

ھىيلىگەر بىر تۈلكە ئۇندا بار ئىدى ،
جانىۋارلار ئىچرە كۆپ ئەييار ئىدى .

دەشت بىلەن قىشلاقتا كۆپ ھىيلە قىلىپ ،
بۆرە كىرپىكىنى ئالاتتى تېرىپ .

ھەممە جان شۇم تۈلكىدىن يېگەن ئازار ،
ئوۋچى ئىتمۇ ئۇنىڭدىن بولغان بىزار .

يۈرەتتى كىشىگە كەم - كەم كۆرۈنۈپ ،
ئىزىنى قۇيرۇقى بىلەن سۈپۈرۈپ .

ئۇ تۈلكە بىلەن توشقاننىڭ ئوتتۇرىسىدا كونا ئاداۋەت بار ئىكەن . شۇڭا توشقان بۈگۈن كەلگەن بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ،

ئىنتىقام ئېلىشنىڭ پېيىگە چۈشۈپ بۆرىنى باشلاپ بېرىپتۇ ـ دە ، بۆرىنى تۈلكىنىڭ تۆشۈكىنىڭ ئاغزىدا قويۇپ قويۇپ ، ئۆزى ئىچ- كىرى كىرىپ سالام قىپتۇ . تۈلكە ئۇنىڭغا جاۋاب سالام بېرىپ شۇنداق دەپتۇ :

خوش كېلىپسەن ، كەل قېشىمغا كەل بېرى ،
كۆزلىرىم تەشنا ئىدى كۆپتىن بېرى .

—كۆپتىن بېرى ساڭا مۇلاقات بولۇش شەرىپىنى تېپىش ئارزۇسىدا ئىدىم . خۇداغا شۈكۈر ، جامالىڭ نۇرىدىن كۆزۈمگە روشەنلىك تاپتىم ، — دەپتۇ توشقان ، — ئەمما كارامەت ئېلىدە بېشى ئۇستۇن پادىشاھ ۋە ئۇلۇغلۇق مەملىكىتىدە مۇرىت تەربىيە- لىگۈچى بولغان بىر ئەزىز سېنىڭ مېھماندوست ۋە ئىلتىپاتلىق ئىكەنلىكىڭنى ئاڭلاپ ، كۆڭلىنىڭ كۆزىنى جاھان ئارا جامالىڭ بىلەن مۇنەۋۋەر قىلىش ، جېنىنىڭ دىمىغىنى ئىپاردەك نەپسىڭ بىلەن خۇشبۇي قىلىش ئۈچۈن تەۋەررۇك مازارىدىن ئىشىكىڭ ئالدىغا كەلدى ھەمدە مەن پەقىر ـ ھەقىر بەندىنى ساڭا ئەلچى قىلىپ كىرگۈزدى . ئەگەر سەن بىلەن مۇلاقات بولۇشقا رۇخسەت قىلساڭ ، كىرسۇن . ئەگەر ۋاقىت تەقەززا قىلمىسا ، قايتىپ كې- تىپ كېيىنكى قېتىمدا كەلسۇن .

بالاغا ئوخشاش يانسۇنمىكىن ئۇ ،
دۇئاغا ئوخشاش كەلسۇنمىكىن ئۇ .

تۈلكە بۇ سۆزلەر بېتىدىن ھىيلە خېتىنى ئوقۇپتۇ ۋە بۇ سۇخەنلەر ئەينىكىدىن مىكىر سۈرىتىنى كۆرۈپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ «ئىككى خىل مەخلۇققا ئۇلارنىڭ ئۆز ئۇسۇلى بويىچە مۇئامىلە قىلاي ۋە ئۆزىگە ئۆز شەربەتلىرىدىن ئىچۈرەي . چۈنكى ، چالما ئاتقان كىشىگە تاش ئاتماق كېرەك» دەپ ئويلاپتۇ ـ دە ، چىرايىغا

كۆلكە يۇگۇرتۇپ ، خۇشامەت قىلغان بولۇپ شۇنداق دەپتۇ :
— مەن ئۆزۈمنى ئەزىزلەر خىزمىتىگە ئاتاپ قويغان ، مېھمان-خانامنىڭ ئىشىكىنى ئەزىزلەرنىڭ يۈزىگە ئېچىپ قويغان . مەن ئەنە شۇ سەۋەب بىلەن ئۇلارنىڭ كامالەتلىرى ۋە كەيپىياتلىرى جامالى-دىن بەھرە ئالارمەنمىكىن دېگەن ئۈمىدتىمەن . خۇسۇسەن ، سەن تەرىپلەپ نىشان بەرگەن بۇنداق كامالەت ئىگىسى بولغان ئەزىز مېھماننى قۇربىمنىڭ يېتىشىچە ياخشى كۈتۈۋالىمەن ، ئەلۋەتتە . ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىشتا قانداقسىگە غەپلەتتە قالالايمەن؟ مەن «ھەر قاچان ئۆيگە مېھمان كەلسە ، ئۆز رىزقى بىلەن كېلىدۇ» دېگەن سۆزنى بىلمەمەن ئەمەسمۇ؟ بۇزرۇكلەرمۇ شۇنداق دەپتىكەنغۇ :

ھەر كىشى ئالەم ئارا يېگەي ئۆزىنىڭ رىزقىنى ،
گەر سېنىڭ ئۆيۈڭدە نان يەر ، يا ئۆزىنىڭ خانىدىن .[1]
بەس ، سېنىڭ بوينۇڭغا مىننەت قويسا بولغاي مېھمىنىڭ ،
چۈنكى ئۇ يەر داستىخانىڭدا ئۆزىنىڭ نانىدىن .

—سەن بىردەم تەخىر قىلىپ تۇرغىن ، كۆلبەمنى سۈپۈرۈپ ، خەس - خەشەكلەرنى بىر چەتكە چىقىرىۋېتىپ تازىلاي ، مېھمانغا لايىق كەلگۈدەك بىساتلارنى سالاي .
توشقان ئۆزىنىڭ ئەپسۇننى تۈلكىگە تەسىر قىلدى بولغاي دېگەن ئويغا كەپتۇ - دە ، دەرھال ئۇنى بۆرىگە ئۇچراشتۇرۇش تەقەززاسىدا :
— بۇ مېھمان تەكەللۇپسىز دەرۋىش كىشى ، ئۆينى ياساپ - جابدۇش ۋە بىسات سېلىش ئىشلىرى بىلەن ئانچە خۇشى يوق . كۆڭلۈڭ تارتقان بولسا ، تەكلىپ قىلساڭلا كۇپايە ، باشقا ئىشنىڭ ھاجىتى يوق !— دەپ تاشقىرىغا چىقىپ ، بولغان گەپلەر ۋە تۈلكى-نىڭ ئالدانغانلىق خۇش خەۋىرىنى بۆرىگە يەتكۈزۈپتۇ ھەمدە تۈلكى-

[1] خان — بۇ يەردە داستىخان كۆزدە تۇتۇلىدۇ .

نىڭ گۈشىنىڭ سېمىز ، تاتلىق ۋە پاكىز ئىكەنلىكىنى ، ھەر بىر
ئەزاسىدا قۇۋۋەت بارلىقىنى تەرىپ قىلىشقا باشلاپتۇ . بۇنى ئاڭلاپ
بۆرىنىڭ ئىشتىھاسى قوزغىلىپ ، ئاغزىدىن شۆلگەيلىرى ئاققىلى
تۇرۇپتۇ . توشقان بولسا : «مۇشۇ خىزمىتىم بىلەن بۆرىدىن قۇتۇ-
لىدىغان بولدۇم» دەپ ئويلاپتۇ . لېكىن تۈلكە ئۇنىڭدىن ئىلگىرى
ئۆز ئۇۋىسىنىڭ ئىچىگە ئېھتىيات يۈزىسىدىن چوڭقۇر ئورا كولاپ ،
ئورىنىڭ ئۈستىنى خەس - خەشەكلەر بىلەن يېپىپ قويۇپ ،
زۆرۈر بولغاندا قېچىپ چىقىپ كېتىش ئۈچۈن تۆشۈك كولاپ
قويغانىكەن . ئۇ توشقاننى ئۈزىتىپ قويۇپلا ئورا ئۈستىدىكى
خەس - خەشەكلەرنى سەل - پەل تۈزىتىپ بولۇپ ۋارقىراپتۇ :
— ھەي ، ئەزىز مېھمان ، قەدەم تەشرىپ قىلىڭ !
ئۇلار كىرىشى بىلەنلا تۈلكە ھېلىقى تۆشۈكتىن قېچىپتۇ .
توشقان زوق بىلەن ، بۆرە ھېرىس بىلەن ھېلىقى قاراڭغۇ ئۇۋىغا
شۇنداق كىرىشىگىلا ئىككىلىسى ئورىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ . «بۇ
ھىيلىنى توشقان قىلغان ئوخشايدۇ» دەپ گۇمان قىلغان بۆرە
دەرغەزەپ بولۇپ ، توشقاننى ئىككى پارچە قىلىپ تاشلاپ ، بۇ
ئالەمنى ئۇنىڭ نومۇسىدىن قۇتقۇزۇپتۇ .
بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، سەن دانىشمەنلەر-
گە ھىيلە - مىكىر ئىشلەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى چۈشىنىشىڭ
كېرەك .
— ئۇغۇ شۇنداق ،— دەپتۇ دېمنە ،— لېكىن شەنزەبە مەغرۇر
بولغانلىقىدىن مېنىڭ دۈشمەنلىكىمدىن غاپىل قالىدۇ . شۇنىڭ
ئۈچۈن ئۇنى ھىيلە بىلەن يېقىتقىلى بولىدۇ . چۈنكى ، مەككارلىق
ئوقىنى دوستلۇق ياسى بىلەن ئاتسا دەل تېگىدۇ . سەن باشقا بىر
توشقاننىڭ ھىيلە - مىكرىنىڭ شىرغا قانداق تەسىر قىلغانلىقىنى
ئاڭلىمىغانمۇسەن ؟ شىرنىڭ گەرچە ئەقىل - ھوشى ئارتۇق
بولسىمۇ ، ئۇنىڭ مىكرىدىن غاپىل قالغاچقا ، ھالاكەتكە ئۇچرىغاند-
كەن .
— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ كەلىلە .

— باغداد ئەتراپىدا بىر ئورمانلىق بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايە-
سىنى باشلاپتۇ دېمنە .

شىر بىلەن توشقاننىڭ ھېكايىسى

باغداد ئەتراپىدا بىر ئورمانلىق بار بولۇپ ، ئۇنىڭ شامىلى جەننەت شامىلىدەك خۇش پۇراق ، كۆرۈنۈشى پەلەك كۆزىنى روشەن قىلغۇدەك دەرىجىدە گۈزەل ئىكەن . ئۇنىڭ گۈلزارىنىڭ ھەر شېخىدىن يۈز يورۇق يۇلتۇز ھەيران ۋە ھەر گۈلىنىڭ ھۆسنىگە توققۇز پەلەك سەرسان بولىدىكەن .

بىنەپشە بىلەن بېزەلگەچ ئەتراپ ،
ھاۋاسىدىن تۆراتتى ئەتىر پۇراپ .

ئۇ ئورمانلىقتا ياۋايى ھايۋانلار كۆپ ئىكەن . ھاۋاسىنىڭ خوپلۇقىدىن ، سۇلىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن ، نازۇ نېمەتلىرىنىڭ تولىلىقىدىن مەخلۇقلارنىڭ تۇرمۇشى بەكمۇ باياشات ئۆتىدىكەن . يېقىن ئەتراپتا ناھايىتى ئاچچىقى يامان بىر شىر بار ئىكەن . ئۇ ھەر كۈنى ئۇ بىچارىلەرنىڭ شادلىقلىرىنى ئاچچىققا ئايلاندۇرىدىكەن . بىر كۈنى ھەممىسى بىرلىشىپ شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ . ئۇنىڭغا قۇللۇق بىلدۈرۈشۈپ شۇنداق دېيىشىپتۇ :

— ئەي پادىشاھ ! بىز ھەممىمىز سىنىڭ پۇقرالىرىڭغۇ ، سەن بولساڭ ھەر كۈنى زەخمەت چېكىپ ئاۋارە بولۇپ ، بىرىمىزنى تۇتۇپ يا يېيەلەيسەن ، يا يوق . ئەمما ، بىز ھەمىشە سەندىن قورقۇپ ، ئۆزىمىزنى قويىدىغان جاي تاپالماي قالىمىز . سەنمۇ بىزنى تۇتىمەن دەپ جاپا تارتىپ قالىدىكەنسەن . بۈگۈن بىز بىرلىكتە ساڭىمۇ پاراغەت بېرىدىغان ، بىزگىمۇ راھەت كۆرۈشكە سەۋەب بولىدىغان بىر مەسلىھەتنى قىلىشتۇق . يەنى سەن بىزنىڭ تىنچ

هايات كەچۈرۈشمىزگە توسقۇنلۇق قىلمىساڭ ، بىز ھەر كۈنى چاشكا ۋاقتىدا بىردىن جانىۋارنى سېنىڭ ھۇزۇرۇڭغا يەتكۈزۈپ بەرمەكچىمىز . بۇ ۋەزىپىنى ئادا قىلىشتا ھەرگىزمۇ نۇقسان كۆر- سەتمەيمىز .

شىرمۇ ئۇلارنىڭ سۆزىگە رازى بوپتۇ . ياۋايى ھايۋانلار ھەر كۈنى بىر قېتىم قۇرئە سالىدىكەن . كىمنىڭ ئېتى چىقسا ، شۇنى شىرغا تۇتۇپ بېرىدىكەن . شۇ تەرىقىدە بىر مۇددەت ئۆتۈپتۇ . بىر كۈنى توشقاننىڭ ئىسمىغا قۇرئە چىقىپتۇ .

— ئەگەر مېنى ئەۋەتىشتە بىپەرۋالىق قىلمىسىڭىزلەر ، سىد- لەرنى بۇ بالادىن قۇتقۇزىمەن ،— دەپتۇ توشقان .

— ئەگەر شۇنداقلا بولسا نېمە دېسەڭ شۇنى قىلايلى ،— دېيىشىپتۇ باشقىلىرى .

شۇنىڭ بىلەن توشقان بىر سائەت ساقلاپ تۇرۇپتۇ . نەتىجىدە چاشكا ۋاقتى ئۆتۈپ ، شىرنىڭ قورسىقى ئېچىپ ، ئۇ ھايۋانلارنىڭ ۋاقتىدا كەلمىگەنلىكىدىن غەزەپلىنىپ ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىشقا باشلاپتۇ . شۇ چاغدا توشقان ئاستاغىنا شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ . قارىسا ، ئۇنىڭ قەھر - غەزىپىنىڭ ئالامىتى ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىدە ئىپادىلىنىپ تۇرغانىكەن .

ئاچلىق ئەگەر قېرىنغا سالسا بىر ئوت ،
ھېچ كىشى بىلمەس ئۇ كۈندۈر مۇسىبەت .

توشقان شىرنىڭ غەزەپلىنىپ ، ئىنتىقام قويرۇقىنى يەرگە ئۇرۇپ ، ۋەدىسىنى بۇزماق ئۈچۈن باھانە ئىزدەپ تۇرغانلىقىنى سېزىپ ، ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ئاستاغىنا سالام قىپتۇ .

— قەيەردىن كەلدىڭ ؟ باشقا ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ئەھۋالى قاند- داق ؟— دەپ سوراپتۇ شىر .

— ئاۋۋالقى يارلىقلىرىغا بىنائەن يەنە بىر توشقان بىلەن مېنى قوشۇپ ئەۋەتكەنىدى ،— دەپتۇ توشقان ،— ئىككىمىز بىللە خىز-

مەتلىرىگە كېلىۋاتساق ، تۇيۇقسىز بىر شىر ئۇچراپ قالدى . بىز : «بىز ھەزرىتى پادىشاھىنىڭ غىزاسى» دەپ قانچە ئېيتساقمۇ ، ئۇ قىلچە پەرۋا قىلماي : «بۇ مېنىڭ شىكار قىلىدىغان يېرىم ، بۇ يەردە ئۇچرىغان ھەر قانداق جانىۋار ماڭا تەئەللۇق» دەپ بىرمۇنچە لاپ ئۇردى . مەن بىتاقەت بولۇپ ، ئەھۋالنى مۇبارەك كۆڭۈللىرىگە ئەرز قىلىش ئۈچۈن قېچىپ كەلدىم .

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئاچ شىرنىڭ جاھىللىق ھىممىتى تۇتۇپ غەزەپلىنىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي توشقان ، سەن ئۇنى ماڭا كۆرسىتىپ بېرەلەمسەن ؟ مەن ئىنتىقام ئالماقچىمەن .

ماڭا خاستۇر زەربە بەرمەك ، تەنە قىلماق ئادىتى ،
ئۆگىنەر يولۋاس مېنىڭدىن ئەدەپ - ئەخلاق ھەرپىنى .
قايسى شىر بۇنداق يۈرەكلىك قىلغۇسى غەيرەت قىلىپ ،
بۇ مېنىڭ رىزقىمغا سوزغان قولىنى جۈرئەت قىلىپ .

— نېمىشقا كۆرسىتىپ بېرەلمەيدىكەنمەن ؟ — دەپتۇ توشقان ،— ئۇ سىلىنىڭ ئۇستىلىرىدىن شۇنداق بىئەدەپ سۆزلەر- نى سۆزلىدىكى ، ئەگەر مەن كۈچلۈك بولىدىغان بولسام ، ئۇنىڭ كاللىسىنى جانىۋارلارنىڭ سۇ ئىچىشى ئۈچۈن جام قىلىپ بەرگەن بولاتتىم .

مەن ئىرۇرمەن سەن ئىگەمدىن ئۇمىدۋار ،
كۆرسەم دەيمەن چاڭگىلىڭدا ئۇنى خار .

توشقان شىرنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ يول باشلاپتۇ . ئالدانغان ساددا شىر ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ مېڭىۋېرىپتۇ .توشقان ئۇنى باشلاپ بىر چوڭ قۇدۇقنىڭ لېۋىگە ئېلىپ كەپتۇ . ئۇ قۇدۇقنىڭ سۈيى خۇددى چىن فارفۇرلىرىدەك سۈزۈك بولۇپ ، ھەر كىم

ئۇنىڭغا نەزەر سالسا، ئۆز ئەكسىنى كۆرىدىكەن.

سالماس ئىدى ھېچكىم ئۇ يەرگە نەزەر،
ئۆز ئەكسىنى كۆرەتتى سالسا ئەگەر.

— ئۇ ئەدەپسىز مۇشۇ يەردە، — دەپتۇ توشقان، — مەن ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقىمەن. ئەگەر پادىشاھىمىز مېنى قۇچىقىغا ئالسا، كۆرسىتىپ قوياتتىم.

شىر ئۇنى قۇچىقىغا ئېلىپ قۇدۇققا قاراپتۇ ۋە ئۆز سۈرىتىنى كۆرۈپ: «راستتىنلا، باشقا بىر شىر مەن يېمەكچى بولغان توشقاننى قۇچىقىغا ئېلىپ تۇرۇپتۇ - دە!» دەپ ئويلاپ، توشقاننى تاشلاپ ئۆزىنى قۇدۇققا ئېتىپتىكەن، بىر - ئىككى چۆمۈلۈپ دېمى كېسىلىپ ھالاك بوپتۇ. توشقان ساق - سالامەت قايتىپ بېرىپ، باشقا ياۋايى ھايۋانلارغا بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئۇلار شۈكۈر قىلىپ، سالامەتلىك بېغىدا خاتىرجەملىك بىلەن ئوتلاپ، خۇشال - خۇراملىق بىلەن ھايات كەچۈرۈشۈپتۇ ۋە ئۇلار مۇنۇ بېيىتنى تەكرار قىلىشىپتۇ:

تەشنالىقىڭ بىر قانسا، يامان ئاپەت ئۆلگەندە،
ساڭا ئۇ مىڭ ياخشىدۇر يۈز يىل ئۇمۇر كۆرگەندىن.

بۇ مىسالدىن مەلۇمكى، دۈشمەن ھەر قانچە زور بولسىمۇ، غەپلەتتە قالغان ۋاقتىدا ئۇنىڭغا قول سالسا بولىدۇ.

— ئەگەر ئۆكۈزنى ئۆلتۈرەلىسەڭ، ئۇنىڭدىن شىر رەنجىمەيدىغان بولسىغۇ مەيلىدى، لېكىن ئۇنداق بولمايدۇ - دە! شۇنىڭ ئۈچۈن ھەرگىزمۇ بۇ ئىشنى قىلمىغىن. ئەقىللىق كىشى ئۆزىنىڭ خۇشاللىقى ئۈچۈن خوجىسىنى رەنجىتمەيدۇ، — دەپتۇ كەلىلە.

سۆز بۇ يەرگە يەتكەندە دېمنە ئورنىدىن تۇرۇپ، بىر بۇلۇڭغا كېتىپتۇ ۋە بىر كۈنى پۇرسەت تېپىپ ئۆزىنى شىرنىڭ خىلۋەتخانە-

سىغا يەتكۈزۈپ ، غەمكىن ۋە خاپا بولغاندەك قىلىپ ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇرۇپتۇ .

— نەچچە كۈندىن بېرى سېنى كۆرمىدىم ، تىنچ تۇردۇڭمۇ ؟— دەپ سوراپتۇ شىر .

— خۇدايىم تىنچ - ئامان قىلار ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دىمنە . بۇنى ئاڭلىغان شىر ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ :

— نېمە ھادىسە بولدى ؟ بايان قىل !— دەپتۇ .

— بولغان ئىشنى خالىي جايدا ئېيتىمەن .

— ھازىر بۇ يەر خالىي ،— دەپتۇ شىر ،— تېزرەك بايان قىلغىن ، چۈنكى مۇھىم ئىشلاردا تەخىر قىلىشقا بولمايدۇ . ئەگەر بۇنداق چوڭ ئىش ئەتىگە قالسا ، ئاپەت يۈز بېرىدۇ .

— قۇلاققا ياقمايدىغان ھەر قانداق سۆزنى سۆزلەشتە كۆپ ئويلىنىش ۋە ئەندىشە قىلىش كېرەك . ئەگەر ئاڭلىغۇچى بىئەقىل بولسا ياكى ئۇنىڭ پاراستىگە ئىشەنچ بولمىسا ، سۆزلىگۈچىنىڭ ھالىنى مۇلاھىزە قىلالىغۇدەك بىر سامى كېرەك بولىدۇ . ئاڭلىغۇچى سۆزلىگۈچىنىڭ سۆزىنىڭ ياخشى - يامانلىقىنى دەڭسەپ ، گەپ - سۆزدە مېھرىبانلىق ئەكس ئەتسە ، ئۇنى قوبۇل قىلىشى كېرەك ، خۇسۇسەن ، ئۇنىڭغىمۇ مەنپەئەت تېگىدىغان سۆزلەردە تېخىمۇ شۇنداق ،— دەپتۇ دىمنە .

— سەن مېنى ياخشى بىلىسەن ،— دەپتۇ شىر ،— مەن پادىشاھلار ئارىسىدا ئەقىل - پاراسەت بىلەن تونۇلغانمەن ، مەن ھەربىر سۆزنى ياخشى ئويلىنىمەن ، سەن تەكەللۇپ قىلىپ ئولتۇرماي نېمە دېيىشنى خالىساڭ ، بىرىنىمۇ قالدۇرماي تولۇقى بىلەن سۆزلىگىن .

— پادىشاھىمىزنىڭ دانىشمەنلىكىگە ئىشەنچىم بولغاچقا ، مەن سۆزلەشكە جۈرئەت قىلىۋاتىمەن ،— دەپتۇ دىمنە ،— مەن ھەقىقىي شەپقەت يۈزىسىدىن سۆزلىمەكچى بولۇۋاتىمەن . مېنىڭ سۆزۈم غەرەزلىك سۆز ئەمەس . ئىشىنىمەنكى ، پادىشاھ جانابلىرىنىڭ قەلبى خۇددى ئەبجەش نەرسىلەر بىلەن ساپ نەرسىلەرنى ئايرىيدىغان

بوتىغا ئوخشاش ، مېنىڭ سۆزۈمنىڭ خالىس ئىكەنلىكىنى بىلىۋالا-
لايدۇ .

— سېنىڭ راستچىللىقىڭ ئوچۇق - ئاشكارىغۇ ؟ بۇنىڭغا قىلا-
چە شەك - شۈبھەم يوق ،— دەپتۇ شىر .

— ھەممە ياۋايى ھايۋانلارنىڭ تىرىكچىلىكى سىلىنىڭ ئەمرىگە باغلانغان ،— دەپتۇ دىمنە ،— شۇڭا پۇقرالارنىڭ ھەممىسى ھالاللىق ۋە پاكىزلىق بىلەن پادىشاھنىڭ ھەققى ۋە ھوقۇقىنى ئادا قىلماق ئۈچۈن ، راست سۆزنى يوشۇرماسلىقى كېرەك . ھۆكۈمالار : «ھەركىم راست سۆزنى ۋە ھەقىقەتنى پادىشاھتىن يوشۇرسا ، كېسەللىكىنى تېۋىپتىن يوشۇرسا ، ھاجىتىنى دوستلىرىدىن يوشۇرسا ، ئۆز - ئۆزىگە خىيانەت قىلغان بولىدۇ» دەپتىكەن .

— سېنىڭ مەن تەرەپتە تۇرىدىغانلىقىڭنى ، مېنى قوللايدىغانلىقىڭنى ھەمدە دىيانەتلىك ئىكەنلىكىڭنى چۈشىنىمەن . ئېيتىۋەرگىن ، نېمە ھادىسە بولدى ؟ ئاۋۋال بىلىپ ، ئاندىن كېيىن ئۇنىڭ تەدبىرىنى قىلايلى ،— دەپتۇ شىر .

دىمنە ئەنە شۇ يوسۇندا شىرنى ئۆز ئەپسانە ۋە ئەپسۇنلىرى بىلەن ئالداپ ، ئاندىن كېيىن يەنە تىلىنى ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي ، جاھانپاناھ پادىشاھىم ! سىلىگە ئەقىل يولباشچى بولۇپ ، دۈشمەنلىرى ئاياغ - ئاستى بولسۇن . ئاگاھ بولسىلا ، شەنزەبە سىلىنىڭ قەستلىرىدە لەشكەرلەر ۋە ئەمىرلەر بىلەن خالىي خىلۋەت جايدا سۆزلىشىپ : «مەن شىرنى سىناپ كۆرۈپ باقتىم . ئۇنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتى ۋە ئەقىل - ئىدرىكىنىڭ ئەندىزىسىنى بىلدىم . ئۇنىڭ ھەربىر يېرىدە ناھايىتى كۆپ زەئىپلىك ، تولىدىن تولا سۇسلۇق بارلىقىنى كۆردۈم» دەپتۇ .

مەن ئۇنى دەيتتىم تېخى بارچە سۈپەتتە بەركامال ،
ئاللا - ئاللا ئەمدى بىلدىم ، ئۇ ئىكەن باتىل خىيال .

مەن شۇنىڭغا ھەيرانمەنكى ، سىلى ئۇ كۆپرانى نېمەت ، ئىككى

يۇزلىمچى ، تۇزكور ، نابىكارنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى زىيادە ئاشۇرۇۋەتتىلە . ھۆكۈمرانلىق ۋە پەرمان راۋانلىقتا بارچىمىزدىن يۇقىرى تۇتتىلا . ئەنە شۇ نىمەت نەتىجىسىدە ئۇنىڭدىن مانا شۇنداق ئەھۋال كېلىپ چىقتى . شۇنداق ياخشى ئىززەت باراۋىرىدە مۇنداق يامان نىيىتى ئاشكارىلاندى . كىشى قولىنى ئىسياندىن تارتمىسا ۋە خالايىق سەرەنجامىنىڭ تىزگىنىنىڭ ئىختىيارىنى ئىلكىگە ئالغان بولسا ، پىتنە قۇشى ئۇنىڭ مېڭىسىنىڭ چاڭگىسىغا تۇخۇم چىقىرىدۇ ۋە ئىسيان ھەۋىسى ئۇنىڭ كۆكرىكىدە ئورۇن تۇتىدۇ .

كىشى سۆزى شاھ ئالدىدا بولسا قوبۇل ،
ئىزدىگۈسى كۆككە چىقماق ئۈچۈن يول .
ئەجەب ئەمەس شاھلىق ئۈچۈن دەۋا قىلسا ،
كىبرى بىلەن بەلكى كۇمۇش كۇلا قىلسا .

— ھە ! نىمە دەۋاتىسەن ؟ بۇ سۆزلەرنى سەن نەدىن ئاڭلىدىڭ ؟ ئەگەر ئىشنىڭ ھەقىقىتى راستىنلا سەن ئېيتقاندەك بولسا ، بۇنىڭ تەدبىرى قانداق بولىدۇ ؟— دەپتۇ شىر .

— ئۇنىڭ دەرىجە ۋە مەرتىۋىسى ماڭا مەلۇملۇق ،— دەپتۇ دىمنە ،— پادىشاھلار ئۆز مۇلازىم ۋە خىزمەتكارلىرىنىڭ ئىچىدە قايسىسىنى ھۆرمەت دەرىجىسىگە كۆتۈرگەن بولسا ، ئەمما ئۇ بويۇنتاۋلىق قىلغان بولسا ، ئۇنى تېزرەك ئۆز دەرگاھىدىن يوق ئېتىشى كېرەك . ئەگەر ئىش قولدىن كېتىپ ، جانابىي ئالىيلىرىنىڭ ئۆزدىگە خەۋپ يېتىپ قالسا ، ئۇنىڭ چارىسىنى ئوچۇق پىكىر ۋە روشەن ئەقىل بىلەن ئۆزلىرى قىلمىسىلا ، بىزنىڭ كالتە پەممىز نىمىگە يەتسۇن ؟ ئەمما مېنىڭ پەرىزىمچە ، ئۆكۈزنىڭ بۇ ئىشىنى تېزرەك تۈگەتمەك كېرەك . ئەگەر سەللا كېچىكسە ، ئىش شۇ يەرگە يېتىدۇكى ، تەدبىر قەدىمى ئۇ يەرگە بېرىشقا ئاجىز كېلىپ قالىدۇ .

دۈشمەن ئىدى بىر چۈمۈلە ئەمدى بولدى بىر يىلان ،
شۇم رەقىبىنىڭ ئىلاجىنى ئەيلىگەيسەن شۇ ھامان .

تۇر تاقابىل، بۇندىن ئارتۇق بەرمىگەيسەن ئاڭا يول،
بولغۇسىدۇر ئەجدىها، بىر - ئىككى كۈن بەرسەڭ ئامان.

ئادەملەر ئىككى گۇرۇھ بولىدۇ: بۇنىڭ بىرى، ھوشيارلار؛ يەنە بىرى، ئاجىز - ناتىۋانلار. ھوشيارلار ھەمىشە پىكىر يۈرگۈزۈپ ئىشنىڭ ئاخىرىدىن ئەندىشە قىلىپ تۇرىدۇ. ئاجىزلار بولسا ۋەقە پەيدا بولغاندا ساراسىمىگە چۈشۈپ ھالى پەرىشان ۋە سەرگەردان بولىدۇ. بۇلار غەپلەتتە تۇرىۋېرىدىغان جاھىللاردۇر. ھوشيار ۋە ئېھتىياتچانلارمۇ ئىككى خىل بولىدۇ. بىر خىلى، بىر ھادىسىنى شۇ ھادىسە يۈز بەرمەستىلا بىلىدۇ ھەمدە دەسلەپىدىلا خاتىمىسىنى كۆرەلەيدۇ. شۇڭا باشتىلا چارە - تەدبىر كۆرۈپ قويىدۇ. بۇنداق كىشىلەر بالا گىردابىغا چۈشۈشتىن ئىلگىرىلا ئۆزىنى قۇتۇلۇش ساھىلىغا يەتكۈزۈپ بولىدۇ. ئىككىنچى خىلى، بالا - قازاغا ئۇچراپ قالسا، كۆڭلىنى بىر يەردە توختىتىپ ئۇنىڭغا چارە قىلماققا مەشغۇل بولىدۇ، ھەيرانلىقتا قالمايدۇ. ھەر قانداق چاغدىمۇ بۇ كىشىگە مەسلىھەت يولى ۋە تەدبىر ئۇسۇلى باغلىنىپ قالمايدۇ. ئەقلى كارغا ياراپ خالاسلىق ۋە سالامەتلىككە چىقالايدۇ. ئاۋۋالقىسى مۇكەممەل ئاقىل، كېيىنكىسى يېرىم ئاقىل ھېسابلىنىدۇ. بىر يەردە تۇرۇپ قالغان ئۈچ كىشىنىڭ يەنى، مۇكەممەل ئاقىل، يېرىم ئاقىل ۋە جاھىل كىشىلەرنىڭ ئەھۋالى خۇددى بىر كۆلدە بىللە ياشاپ قالغان ئۈچ بېلىقنىڭ ۋەقەسىگە ئوخشايدۇ.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ شىر.

— يولدىن چەت بىر جايدا، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دىمنە.

ئۈچ بېلىقنىڭ ھېكايىسى

يولدىن چەت بىر جايدا بىر كۆل بار ئىكەن، يىراقلىقىدىن

ھېچقانداق يولۇچىنىڭ قەدىمى ئۇ يەرگە يەتمىگەنىكەن. ئورنى مەخپىي بولغانلىقىدىن ھېچقانداق تەشنا بولغۇچى ئۆزىنى ياكى ئۇلىغىنى ئۇ يەردە سۇغىرالمايدىكەن. سۈيى بولسا خۇددى سوپىلارنىڭ ئېتىقادىدەك ساپ ئىكەن. كۆرۈنۈشى ئابىھايات بۇلىقىنى تىلەگۈچىلەرگە كۇپايە قىلىدىكەن. بۇ كۆلدە ئۈچ بېلىق بار بولۇپ، يەرنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان بېلىقنىڭ ئەقلى ئۇلارنىڭ چوڭلۇق ۋە سېمىزلىكلىرىگە ھەيران ئىكەن. ئاسماندىكى ھۇت[1] ئۇلاردىن رەشك قىلىپ كۈنلۈك ئوتىدا كۆيىدىكەن. ھەمەل[2] ئاپتاپ تابىدا پىشقاندەك پۇچۇلىنىدىكەن. ئۇ ئۈچ بېلىقنىڭ بىرى مۇكەممەل ئاقىل، بىرى يېرىم ئاقىل، بىرى جاھىل ئىكەن. بىر يىلى باھار ۋاقتىدا جاھان خۇددى فىردەۋس بېغىدەك گۈلزارلار بىلەن جابدۇلغان، يەر يۈزى رەيھانلار بىلەن خۇددى زۇمرەت ئاسماندەك بېزەلگەن، سابا سۈپۈرگىسى رەڭگارەڭ بىساتلار بىلەن زېمىننى زىننەتلىگەن، قۇدرەت باغۋىنى ھەر كۈنى خىلمۇخىل گۈللەرنى ئېچىلدۇرۇپ بەرگەنىكەن.

سابادىن چىمەن سەھنى خۇشبۇي بولۇپ،
سۇمەن ھەم دىلرەبادەك خۇشرۇي بولۇپ.
سەھەر سالقىنى گۈل ئاغزىنى ئېچىپ،
بۇلبۇلغا يۈز مىڭ خىل لاتاپەت چېچىپ.

ئۇ كۆلگە ئىككى - ئۈچ بېلىقچىنىڭ نەزىرى چۈشۈپتۇ ۋە قازايى ئىلاھىنىڭ تەقەززاسى بىلەن ئۇ يەردە بېلىق بارلىقىدىن ۋاقىپ بولۇپ قاپتۇ - دە، ئەتىسى تور ئەكېلىپ بېلىقلارنى تۇتماقچى بولۇپ، ۋەدىلىشىپ ئۆيلىرىگە قايتىشىپتۇ. بېلىقلار بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، سۇ ئىچىدە ھەسرەت ۋە غەم ئوتى بىلەن كۆيۈپتۇ. ئۇ كۈنى كەچ كىرىپتۇ. ھېلىقى مۇكەممەل ئاقىل ۋە يېرىم ئاقىل بېلىق جاپاكار زاماننىڭ كۈلپەتلىرى ۋە ئىككى يۈزلى-

① ھۇت ۋە ھەمەل— پەسىل - مەۋسۇملارنى بىلدۈرىدىغان يۇلتۇزلار ناملىرى.
② ھۇت ۋە ھەمەل— پەسىل - مەۋسۇملارنى بىلدۈرىدىغان يۇلتۇزلار ناملىرى.

مە پەلەكنىڭ مۇشەققەتلىرىنى كۆپ كۆرۈپ، نۇرغۇن تەجرىبە هاسىل قىلغاچقا، ئوۋچىلارنىڭ تورلىرىدىن قۇتۇلۇشنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ.

مەردۇ دانا بىر ئىشقا قويسا قەدەم،
سالار ئىش بىناسىنىڭ ئۇلىن مەهكەم.
گەر بولمىسا كىشىنىڭ ئەقلى دۇرۇس،
بولغۇسىدۇر بىنانىڭ ئاساسى سۇس.

مۇكەممەل ئاقىل بېلىق كۆلنىڭ بىر ئېرىقىقا تۇتاش ئىكەنلىكىنى، ئېرىق ئارقىلىق كەلگەن سۇنىڭ دەرياغا كىرىپ يېنىشىما بولۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇ ئېرىق ئارقىلىق چىقىپ دەرياغا كىرىپ كېتىپتۇ. ئىككى بۇرادىرى ئۇنىڭدىن خەۋەرسىز قېلىۋېرىپتۇ. تاڭ ئاتقاندا، ئوۋچىلار كېلىشىپ هېلىقى ئېرىقنى چىڭ باغلاپتۇ. يېرىم ئاقىل بېلىقنىڭ بىرئاز ئەقىل - هوشى بولسىمۇ تەجرىبە كۆرمىگەن بولغاچقا، بۇ ئەهۋالنى كۆرۈپ ناهايىتى پۇشايمان يەپ ئۆز - ئۆزىگە: «ۋا دەرىخ، غەپلەتتە قاپتىمەن، غاپىللارنىڭ ئىشى مانا شۇنداق بولىدىكەن - دە! مەنمۇ ئۇ بېلىقتەك بالا كېلىشتىن بۇرۇن ئۆز غېمىمنى يېگەن بولسام، ئاپەت يېتىشتىن ئىلگىرى قۇتۇلۇپ كەتكەن بولماسمىدىم.

هادىسە تەدبىرىنى ئىشتىن بۇرۇن قىلماق كېرەك،
ئىش ئۆتۈپ كەتكەندە هەسرەت پايدا بەرمەس زادىلا.

گەرچە قېچىش پۇرسىتى ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، تېخى هىيلە - مىكىر ئۈچۈن ۋاقىت بار. ‹بالا كەلگەندە تەدبىر پايدا بەرمەيدۇ› دېگەن گەپ بار بولسىمۇ، ئاقىل كىشى ئۆز ئىدرىكىنىڭ مەنپەئىتىدىن هېچ ۋاقىت نائۈمىد بولماسلىقى، دۈشمەنىنىڭ يامانلىقىدىن مۇداپىئە كۆرۈشتە هەرگىز تەخىر قىلىپ قاراپ تۇرماسلىقى كېرەك» دېگەن ئويغا كەپتۇ - دە، ئۆزىنى ئۆلگەندەك قىلىپ

كۆرسىتىپ قورسىقىنى ئاسمانغا قىلىپ، ئېرىقنىڭ باغلانغان يېردگە يېقىن بېرىپ تۇرۇپتۇ. بىر ئۇۋچى ئۇنى كۆرۈپ «ئۆلگەن بېلىق ئوخشايدۇ» دەپ قولىغا ئېلىپ قىرغاققا تاشلىۋېتىپتىكەن، بېلىق ئىككى سەكرەپلا ئۆزىنى ئېرىققا تاشلاپ، جېنىنى سالامەت قۇتقۇزۇپ دەرياغا بېرىۋاپتۇ.

ئۆزۈڭنى ئۆلتۈرۈپ تاپقىن نىجاتلىق،
ئۆلمەي تۇرۇپ تاپمىغايسەن كۇشاتلىق.

ئەمما غەپلەتكە ماھىر بولغان، ئاجىزلىق ئۆز خۇي-پەيلىدە ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئۈچىنچى بېلىق بولسا، ھەيران ۋە سەرسانلىق بىلەن ئوڭ ۋە سول تەرەپكە قېچىپ مۆكۈپتۇ. تېپىرلاپ يۇقىرى چىقىپ، تۆۋەن چۆكۈپ يۈرۈپ، ئاخىر ھېچ ئىش پايدا بەرمەي ئۇۋچىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قاپتۇ.

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىن ئۆزلىرىگە مۇقەررەر ۋە ماقۇل بولسۇنكى، شەنزەبەنىڭ ئىشىنى تېزرەك تۈتۈپ، پۇرسەت ئۆتۈپ كېتىشتىن بۇرۇن ئۇ خاكىسارنىڭ باغرىغا ئۆتكۈر تىغ بىلەن ئۇرماق كېرەك ۋە ئۆمۈر خامىنىنى پاناھ شامىلىغا سورۇماق كېرەك.

— دەيدىغانلىرىڭنى ئاڭلىدىم، — دەپتۇ شىر، — ئەمما شەنزەبەنىڭ خىيانەتنى كۆزلەپ، نېمەت شۈكرانىسىنى ئاداۋەت كۇپرانىيتىگە ئالماشتۇرۇشىنى خىيالىمغا كەلتۈرەلمەيمەن. چۈنكى مەن ئۇنىڭغا ناھايىتى كۆپ ياخشىلىقلارنى قىلغانىدىمغۇ؟

— ئۇغۇ شۇنداق، — دەپتۇ دىمنە، — سىلىنىڭ ئاشۇ ياخشىلىقلىرى بۇنى مۇشۇ مۇقامغا يەتكۈزدى. لېكىن ئۇ بۇ تەربىيەتكە مۇناسىپ كىشى ئەمەس ئىدى. باشتىلا ئۇنى خارۇ زار ۋە ئېتىبارسىز ھالىتىدىلا قويۇۋېرىشلىرى كېرەك ئىدى.

داغلاپ ساقايتىدىغان يەرگە كىشى،
مەلھەم ئېتىپ ياغلىسا كۆرگەي زىيان.

بەتقىلىق پەسلەر ئۆزلىرى تەمە قىلىدىغان مەرتىۋىگە ئېرىش-
كۈچە ئارىلىقتا ، دوست ۋە بىر نىيەتتە بولىدۇ . ئەمما مەقسىتى
ھاسىل بولغاندىن كېيىنلا ، دوستلۇقنى تاشلاپ ، ئۆز ھالىدىن
يۇقىرى مەرتىۋىلەرگە ئېرىشىشنىڭ تەمەنناسىنى قىلىدۇ . بۈزرۈك-
لەر : «تېگى پەس ئەخمەق كىشىلەر تەمە ياكى قورقۇنچ بىلەن
خىزمەت قىلىدۇ . ئەگەر ئۈمىدى ھاسىل بولۇپ موھتاجلىقتىن
قۇتۇلسا ، كۇپرانى نېمەتلىك ۋە پىتنىخورلۇق ئوتىنى ياندۇرىدۇ .
ئەگەر قورقۇنچىدىن قۇتۇلسا ، تەرەپتارلىق چەشمىسىنىڭ سۈيىنى
لېيىتىدۇ» دېيىشكەن .

— ئۇنداق بولسا نادان ۋە پەس تەبىئەتلىك مۇلازىملار بىلەن
قانداق يوسۇندا مۇئامىلە قىلماق كېرەك ، قانداق قىلغاندا ئۇلارنى
كۇپرانى نېمەتلىك ئەسىرى كۆرۈنمەيدىغان قىلغىلى بولىدۇ ؟ —
دەپ سوراپتۇ شىر .

— ئۇلارنىڭ بىر يولىلا نائۈمىد بولۇپ دۈشمەن تەرەپكە ئۆتۈپ
كەتمەسلىكى ئۈچۈن ، ئۇلارنى شەپقەت ۋە ئىلتىپاتتىن مۇتلەق مەھ-
رۇم قىلىۋەتمەسلىك كېرەك ،— دەپتۇ دېمنە ،— لېكىن ، نەپسى
سەمرىپ يامان نىيەتكە كەلمەسلىكى ئۈچۈن ، ئۇلارنىڭ مەرتىۋىسى-
نى ئاشۇرۇپ دۆلەتمەن قىلىۋەتمەسلىك لازىم . شۇڭا ئۇلارنى قور-
قۇنچ بىلەن تەمەنىڭ ئوتتۇرىسىدا ساقلاش كېرەك . ئۇلارنىڭ ئىش-
لىرى ۋەدە ، ئۈمىد ۋە خەۋپ ئارىسىدا تۇرۇشى كېرەك . چۈنكى ،
بايلىق ۋە خاتىرجەملىك ئۇلارنىڭ نەپسلىرىنى سەمرىتىپ ، بويۇن-
تاۋلىق ۋە ئىسيان قىلىشىغا ، پەرماندىن باش تارتىشىغا سەۋەب
بولىدۇ . نائۈمىدلىك ۋە ئېتىبارسىز قاراپ قويۇش خىزمەتكارلار-
نىڭ ئېتىقادىنى ياندۇرىدۇ . نەتىجىدە بۇ ئىش پادىشاھلارنىڭ شى-
كەست تېپىشىنىڭ سەۋەبى بولۇپ قالىدۇ .

نائۈمىد كىشى بولغاي بىئېتىقاد بىپەرۋا ،
تۇتما مېنى ھېچقاچان مەرھەمەتتىن نائۈمىد .

— ھەي دىمنە ! — دەپتۇ شىر ئۇنىڭغا ، — مېنىڭ كۆڭلۈمگە شۇ كېلىۋاتىدۇكى ، شەنزەبەنىڭ ئەھۋالىنىڭ ئەينىكى خىيانەت غۇ-بارىدىن ساپ ، ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ سەھىپىسى بۇ يامان خىيالنىڭ رەقىمىدىن پاكتەك تۇرىدۇ . مەن ھەمىشە ئۇنىڭغا شەپقەت ۋە مەر-ھەمەت كۆرسەتتىم ، مەندىن ئۇنىڭغا داۋاملىق مەنپەئەت يەتكەن تۇرۇقلۇق ، ئۇنىڭ مۇكاپاتى تەرىقىسىدە ئۇ ماڭا قانداقسىگە ياماز-لىق ۋە زەرەر يەتكۈزۈش قەستىدە بولسۇن ؟

تاشلىسام مەن دوستلۇق ۋادىسىغا مەزمۇت قەدەم ،
ئۇ نىچۈك دۈشمەنلىكىم مەيدانىغا تىكلەر ئەلەم .

— ئەي پادىشاھىم ! — دەپتۇ دىمنە ، — كۆڭلى قارا كىشىدىن ھەرگىز ياخشىلىق كەلمەيدۇ . ئەسلىدىن يامان بولغان نەرسە ھېچ ۋەج بىلەن ياخشى سۈپەتلىك بولمايدۇ . ھەرقانداق كۆزدىن ئۆزد-نىڭ ئېچىدىكى نەرسە تەپچىپ چىقىدۇ ئەمەسمۇ ؟ سىلى تېخى چايان بىلەن تاشپاقىنىڭ ۋەقەسىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايلا ؟
— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .
— بىر تاشپاقا بىلەن چايان بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دىمنە .

تاشپاقا بىلەن چاياننىڭ ھېكايىسى

بىر تاشپاقا بىلەن بىر چايان ئوتتۇرىسىدا دوستلۇق مۇناسىۋد-تى ، ئاشنالىق ئۆلپىتى ناھايىتى مەھكەم ئورنىغانىكەن .

ئەتىدىن ئاخشامغىچە بىر - بىرلىرىگە ھەمنەپەس ،
كېچىدىن تاڭ ئاتقۇچە سۆھبەتلىشىپ ئۆتەتتى بەس .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن ئىككىلىسى

سەپەرگە چىقماقچى بولۇپ قاپتۇ ۋە ئىككىسى بىللە كېتىۋېتىپ بىر ئۆستەڭگە دۈچ كەپتۇ . ئۆستەڭنىڭ سۈيى ناھايىتى ئۇلۇغ بولغاچقا ، چايان ئۇنىڭدىن ئۆتمەكنى مۇشكۈل كۆرۈپ ، كۆپ غەم قىلىپ ئەندىشىگە پېتىپ قاپتۇ .

— نېمانچە غەم - غۇسسىگە پېتىپ قالدىڭ ؟ كۆڭلۈڭدىن شاد - خۇراملىقىڭنىڭ كېتىپ قېلىشىدىكى سەۋەب نېمە ؟— دەپ سوراپتۇ تاشپاقا .

— ھەي بۇرادەر ،— دەپتۇ چايان ،— بۇ سۇدىن ئۆتۈشنىڭ ئەندىشىسى مېنى ھەيرانلىق گىردابىغا سالدى . ئەقلىم ئۇنىڭغا ئىلاج قىلىشقا ئاجىز كەلدى . مېنىڭ يا بۇ سۇدىن ئۆتۈشكە قۇۋۋىتىم يوق ، يا سەندىن ئايرىلىشقا تاقىتىم يوق .

سەن كېتەرسەن مەن قالۇرمەن بىسەۋەب ،
سەندىن ئايرىلسام بۇ بولمامدۇ ئەجەب .

—قىلچە غەم يېمىگىن ، ئۇچامنى كېمە قىلىپ سېنى چىقىرىپ ، ساڭا ھېچقانداق زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەي ، سېنى نىجات ساھىلىغا چىقىرىپ قويىمەن . سەندەك ياخشى دوستنى مۇشكۈللۈك بىلەن قولغا كەلتۈرۈپ ، ئاسانلىق بىلەن قولدىن بېرىپ قويسام ئەيىب ئەمەسمۇ ؟— دەپتۇ تاشپاقا .

شۇنىڭ بىلەن تاشپاقا چايانى يۈدۈپ كۆكسىنى سۇغا پاتۇرۇپ راۋان بوپتۇ . تاشپاقا سۇ ئۈزۈپ كېتىۋاتسا ، چايان ئۇنىڭغا نەشتەر ئۇرۇشقا باشلاپتۇ . قاتتىق دۇمبىسىگە چايانىڭ نەشتىرىنىڭ تەگكەن ئاۋازىنى ئاڭلىغان تاشپاقا ئۇنىڭدىن سوراپتۇ :

— ھەي خۇيى يامان ، مەن ئاڭلاۋاتقان نېمە شەپە ئۇ ؟ سەن نېمە قىلىۋاتىسەن ؟

— نەشتىرىمنىڭ نەيزىسىنى ۋۇجۇدۇڭنىڭ قالقىنىغا سانجىپ سىناپ كۆرۈۋاتىمەن ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ چايان .

— ھەي ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان ،— دەپتۇ ئۇنىڭ سۆزىنى

ئاڭلاپ ئاچچىقى كەلگەن تاشپاقا ،— سەن ئۈچۈن ئۆز جېنىمنى خەتەر گىردابىغا سېلىپ ، سېنىڭ خەۋپلىك ۋۇجۇدۇڭنى ئۇچامنىڭ كېمىسىگە ئېلىپ سۇدىن ئۆتكۈزۈۋاتسام ، سەن تېخى مىننەتدار بولۇپ دوستلۇق ھەققىنى ئاقلاشتا يوق ، ماڭا نەشتەر سانجىشىڭدىكى سەۋەب نېمە ؟ مېنىڭ ۋۇجۇدۇم ساڭا مەلۇمغۇ ؟ سېنىڭ نەشتىرىڭدىن ماڭا ھېچقانداق زەرەر يەتمەيدۇ ، تاشتەك تېرەمگە نەشتىرىڭ تەسىر قىلمايدىغۇ ؟

ئاغرىتۇر ئۆز جانۇ ئىلكىن ، ھەر قوپال قىلسا ئۇرۇش ،
ئۇرسا ئۇ نادانلىقىدىن قەھرى بىرلە تاشقا مۇشت .

— مەن بۇ ئىشتا بىئىختىيارمەن ،— دەپتۇ چايان ،— مېنىڭ تەبىئىتىم ھەر قانداق نەرسىگە— مەيلى دوستىنىڭ ئۇچىسى بولسۇن ، مەيلى دۈشمەننىڭ كۆكرىكى بولسۇن ، ھېچ تەپ تارتماستىنلا ئىختىيارسىز ئۇلارغا نەشتەر ئۇرۇشنى تەقەززا قىلىدۇ .

ھەر كىشىدە بار بولسا يامان ئادەت ،
ئۆزى قىلماي ئىختىيار بولۇر سادىر .
نەشتىرىنى ئۇرغۇسى چايان تاشقا ،
گەرچە تەسىر قىلماققا ئەمەس قادىر .

شۇ ئەسنادا تاشپاقا ئۆز - ئۆزىگە : «دانىشمەنلەرنىڭ ‹ئەسكى كىشىنى پەرۋىش قىلىش ئۆز ئابرۇيىنى تۆككەنلىك ۋە ئىشنىڭ يىپ ئۇچىنى يىتتۇرگەنلىك بولىدۇ › دېگەن سۆزلىرى راست ئىكەن» دەپلا سۇغا شۇڭغۇپتۇ .

زەرۇ زىۋەرنى تۆكۈپ تۇپراققا ، ھەسرەت چەكمىگىن ،
كەلتۈرەر ھەسرەت يامانغا ئەيلىسەڭ گەر ياخشىلىق .

بۇزرۇكلەر : «ھەر كىشى ئەسلىدە نەسەبسىز بولسا ئۈمىد

مەيداندىن نېسىۋىسىزدۇر . چۈنكى ياخشىلىق قىلغانلارغا يامانلىق قىلماي دۇنيادىن ئۆتۈش ناپاك ئادەملەر ئۈچۈن هارامدۇر» دەپ ئېيتىشقان .

هېچ ۋاقىتتا خوپ ئەمەس ئەسلى پەسكە تەربىيەت ،
نە ئۈچۈن ساقلار كىشى ئۆز قوينىدا چاققاق يىلان .
پەرۋىش قىلغانغا تاتلىق بولمىغاي ئاچچىق دەرەخ ،
هەر كىشى ئەگسە تىكەننى گۈل ئۈزۈلمەس هېچقاچان .

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى مەقسەت شۇكى ، هەزرەتلىرىنىڭ روشەن ئەقلىگىمۇ ماقۇل كەلسە كېرەك . شەنزەبەنىڭ تېگىنىڭ پەس ، ۋۇجۇدىنىڭ ناپاكلىقىدىن ئەندىشە قىلماقلىرى ۋە شەپقەتلىك خىزمەتكارلىرىنىڭ نەسىھەتلىرىنى هوش قۇلاقلىرى بىلەن ئاڭلىماقلىرى كېرەك . چۈنكى ، هەر كىم نەسىھەتچىلەرنىڭ سۆزىنى — گەرچە ئۇلار سۆزىنى قوپال ۋە بىئەدەپلەرچە ئېيتقان بولسىمۇ — ئاڭلىمىسا ، راهىتىنىڭ ئاخىرى نادامەت ۋە مالامەتتىن خالىي بولالمايدۇ . بۇ خۇددى تېۋىپنىڭ بۇيرۇقىغا ئەمەل قىلماي ، نەپسى خالىغىنىچە شەربەت ئىچىپ ، غىزا يېگەن كېسەلنىڭ بارغانسېرى تېنى زەئىپلىشىپ ، ئاغرىقى هالاكەتكە تارتقىنىغا ئوخشاش ئىش بولىدۇ .

قوپال سۆزلىسە دانا ئەيىب ئەمەستۇر ،
سەۋر ئاچچىقتۇر لېكىن مېۋىسى تاتلىق .

پادىشاهلارنىڭ ئاجىزى — ئىشنىڭ ئاخىرىدىن غاپىل قالغۇچى ۋە مەملىكەتنىڭ مۇهىم ئىشلىرىنى سەل چاغلىغۇچىلاردۇر . ئۇلار هەمىشە بىرەر هادىسىگە ئۇچراشتىن بۇرۇن هوشيار ، ئېھتىياتچان بولمايدۇ . پۇرسەت ئۆتۈپ كەتكەندە ، دۈشمەن ئۇنىڭدىن غالىب كەلسە ، ئىشنى مۇلازىملىرىدىن كۆرۈپ ، تارتقان زىيانلىرىنى ئۇلارغا ئارتىدۇ .

سىرىڭنىڭ تىزگىنىنى ئۆز ئىلكىڭگە ئالغايسەن ،
ھەرگىز ئۇنى كىشىنىڭ قولىغا بەرمىگەيسەن .
شۇ يوسۇندا ھەرقاچان سادىر قىلساڭ خاتالىق ،
نېمە ئۈچۈن غەيرىينىڭ گەدىنىگە يۈكلەيسەن ؟

— شۇنداق قاتتىق گەپ قىلدىڭكى ، ئەدەپ دائىرىسىدىن خېلىلا چىقىپ كەتتىڭ ،— دەپتۇ شىر ،— لېكىن نەسىھەتچىلەرنىڭ سۆزى قاتتىق بولسىمۇ ئۇنى رەت قىلغىلى بولمايدۇ . ئەمما سەن ئېيتقاندەك ، شەنزەبە ماڭا دۇشمەن بولغان ھالەتتىمۇ ، ئۇنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى ؟ ئۇ مېنىڭ ئوزۇقۇمغۇ تايىنلىق . چۈنكى ، ئۇنىڭ تىرىكچىلىكى ئوت - چۆپ ۋە سامان بىلەن ، مېنىڭ ھايات كەچۈرۈشۈم بولسا گۆش ۋە قان بىلەن تۇرسا ، گىياھ يەيدىغان نەرسىگە گۆش يەيدىغان نەرسە ئەلۋەتتە غالىب كېلەلەيدۇ - دە ؟ ئەگەر ئۇنىڭ كۆڭلىگە ماڭا قارشى چىقىش پىكرى ۋە مەن بىلەن ئۇرۇشۇش نىيىتى ئورنىغان بولسىمۇ ، مەن ئۇنىڭغا پىسەنت قىلمايمەن .

دۇشمىنىڭگە نە يۈرەكتۇر ماڭا قارشى چىققىلى ،
ھەددى ئەمەس پاشىنىڭ پىلغا رەپتار بولغىلى .

ئەگەر مېنىڭ تەكرىنىڭ ئىنايەت مەشرىقىدىن كۆتۈرۈلگەن دۆلەت ئاپتىپىمغا شەنزەبە خۇددى ئايغا ئوخشاش ئۆزىنى تەڭلەشتۇرۇش دەۋاسىنى قىلىدىغان بولسا ، ئۇ ئەلۋەتتە كەمتۈك ۋە پۇچۇق بولۇپ قالىدۇ . ئەگەر ئاسمان سايىۋىنىنىڭ نۇسخىسى بولغان ھۇمايۇنغا ئوخشاش چېدىرىمغا خۇددى ئاپتەپتەك تىغ تارتسا ، ئاقىۋەت زاۋال تاپىدۇ .

جەڭ ئەمەس ھېچ قۇۋۋىتى يوقنىڭ ئىشى ،
يولنى كۆپ يۈرەلمىگەي ئاقساق كىشى .

بېشى ئېگىز بولسا ئۇنىڭ مەن بىلەن ،
مەن سالارمەن يەنە بوينىغا كەمەن .

— «ئۇ مېنىڭ ئوزۇقۇم ، مەن ئۇنىڭدىن غالىب كېلەلەيمەن» دەپ ئالدىنىپ قالمىسىلا ،— دەپتۇ دېمنە ،— چۈنكى ئۇزى يالغۇز جەڭ قىلىشقا كۈچى يەتمىسە ، يار - دوستلىرىنىڭ مەدەتكارلىقى بىلەن ئىشنى پۈتكۈزىدۇ ياكى ھىيلە - مىكىر بىلەن ئەلۋەتتە شىكەست يەتكۈزەلەيدۇ . مەن شۇنىڭدىن قورقىمەنكى ، بارلىق ياۋا-يى ھايۋانلار سىلىنى ئاغدۇرۇشقا ھېرىس بولۇپ قېلىشىپتۇ . مۇبادا ئۇنىڭ بىلەن بىرلىشۋالسا ، ھەممىسى سىلىگە قەست قىلىشتا بىر نىيەت ، بىر مەقسەتتە بولىدۇ - دە ، سىلى يالغۇز قالىلا ، بىر كىشى ھەرقانچە كۈچلۈك بولسىمۇ كۆپ دۈشمەنگە تەڭ كېلەلمەي-دۇ .

پاشىلار توپلىشىپ گەر ھۇجۇم ئەتسە ،
پىلنى ھەم ناتىۋان قىلغۇسى بىشەك .
شىر تېرىسىنىمۇ پارە قىلغۇسى ،
چۈمۈلە يىغىلىپ كەلسە گەر كۆپرەك .

—سۆزلىرىڭىزنىڭ راست ، نەسىھەتلىرىڭىزنىڭ خالىس ئىكەنلى-كىنى بىلدىم ،— دەپتۇ شىر ،— ئەمما مەن ئۇنى كۆڭلۈمدە كۆپ ئۇلۇغلىغان ۋە مەجلىسلەردە ياخشى سۈپىتىنى قىلغانىدىم . ئۇنىڭ دىيانىتى ۋە ئىخلاسىنى ئاغزىمدىن چۈشۈرمىگەنىدىم ، ئەمدى ئۇنىڭ ئەكسىچە ئىش قىلسام ، خالايىق مېنى «گېپىنىڭ تۇتامى يوق» دېمەمدۇ ؟ ئەلنىڭ ئالدىدا گېپىم بىئېتىبار ۋە ئىز باسمايدىغان بولۇپ قالمامدۇ ؟

قىلىسىڭىز ھەر كىشىنىڭ باشىن ئېگىز ،
گەر ئىلاجى بولسىلا پەس ئەيلىمەڭ .

—راست پىكىر ۋە دۇرۇس تەدبىرنىڭ پايدىسى شۇ-كى ،— دەپتۇ دىمنە ،— ئەگەر بىر دوستتىن دۈشمەنلىك ئەسىرى كۆرۈلسە ۋە ئۆز خىزمەتكاردىن ئۇلۇغلۇق ئالامىتى بىخلانسا ، دەرھال ئېھتىياتنىڭ پېيىگە چۈشۈپ ، ئۇنىڭدىن ئۇلپەت ۋە ئاشنا-لىق ئېتىكنى تارتماق لازىمدۇر . ئۇ چۈشلۈك قىلىشقا پۇرسەت تېپىشتىن بۇرۇن ، ئۇنى ناشتىلىق قىلغايلا ، ئېغىزدىكى چىش قەدىمدىن تارتىپ كىشىگە ئۇلپەت ۋە ھەمدەم بولغاچقا ، ئۇنىڭدىن ناھايىتى كۆپ پايدا يېتىدۇ . ئەمما ۋاقتى كېلىپ دەرد بەرسە ، ئۇنى تارتىپ تاشلىماي رەنجىگە شىپا تاپقىلى بولمايدۇ . تىرىكلىك تائام بىلەن بولىدۇ ، لېكىن تائام مەيدىدە ھەزىم بولماي دەرد يەتكۈزسە ، ئۇنى قەي قىلىۋەتمەي تۇرۇپ ، ئۇنىڭ زەرىرىدىن خالاس تاپقىلى بولمايدۇ .

دىمنەنىڭ ئۇندىشى ھەم ۋەسۋەسە قىلىشى شىرغا تەسىر قىپ-تۇ .

— شەنزەبەنىڭ سۆھبىتىنى تەرك قىلدىم . ئەمدى ئۇنىڭ بىر-لەن بىللە ئولتۇرۇش دېگەن يوق گەپ ، ئەمدى ئۇنىڭغا بىر كىشى ئەۋەتەي ۋە ۋەقەنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار قىلىپ قويۇپ ، ئۇنىڭغا رۇخسەت بېرەي ، نەگە بارسا بارسۇن ،— دەپتۇ شىر .

بۇنى ئاڭلاپ دىمنە بەك قورقۇپ كېتىپ : «بۇ سۆز شەنزەبە-نىڭ قۇلىقىغا يەتكەندىن كېيىن ئۇ دەرھال ئۆزىنىڭ پاكلىقى ، ئىخلاسى ۋە ئېتىقادىنى شىرغا مەلۇم قىلىدۇ . ئۇ چاغدا مېنىڭ ھىيلە ـ مىكرىم ئاشكارىلىنىپ قالسا ياخشى بولمايدۇ» دەپ ئويلاپ-تۇ ـ دە ، شىرغا :

— بۇنداق قىلىش ئاگاھلىق ۋە ھوشيارلىقتىن ئەمەس ، پادى-شاھىم . ئەگەر سۆز ئېيتىلمىغان بولسا ، ئۇنى ھەرقاچان ئېيتقىلى بولىدۇ . ئەمما ئىزھار قىلىنغاندىن كېيىن ئۇنىڭ زەرىرىدىن ساق-لىنىش چارىسىنى قىلغىلى بولمايدۇ .

ھەر چاغ دېگىلى بولۇر دېمىگەننى ،
ياندۇرغىلى بولماس لېكىن دېگەننى .

— ئېغىزدىن چىققان سۆز ئورنىدىن چاچرىغان كۆزدۇر. سۆزنى ياندۇرۇۋالغىلى بولمىغىنىدەك، كۆزنىمۇ ئورنىغا سالغىلى بولمايدۇ. «زۇۋانغا كەلدى، زىيانغا كەلدى» دېگەن مەسەل بار. بۇزرۇكلەرمۇ: «تىل كۆڭۈلنىڭ ئايغاقچىسىدۇر. كۆڭۈل بەدەن مەملىكىتىنىڭ پادىشاھىدۇر. سۆز بولسا ئۇنىڭ خەزىنىسىدىكى جاۋاھىردۇر. ئەگەر سۆز گويالىق قۇتىسىغا خامۇشلۇق قۇلۇپى سېلىنىپ، سۈكۈت مۆھۈرى بېسىلغان ھالدا ساقلانغان بولسا، ھەمىشە تىرىكلىك چىمەنلىرىدە سالامەتلىك رەيھانى ئېچىلىدۇ ۋە ھايات دەرىخى خاتىرجەملىك ۋە راھەت مېۋىسىنى بېرىدۇ. ئەمما، بالاغەت غۇنچىسى تەبەسسۇم قىلىپ پاساھەت بۇلبۇلى نەغمە ـ ساز قىلىشقا باشلىغان ۋاقىتتا، سۆز گۈلزارى ھىدىنىڭ كۆڭۈل شادلىقىغا ۋە مېڭىنىڭ قۇۋۋەتلىنىشىگە سەۋەب بولۇشىدىن ۋە ياكى زۇكام ماددىسى ھەم باش ئاغرىق ۋاستىسىنىڭ ئىللىتىگە باغلاقلىق بولۇشىدىن ئەمىن بولغىلى بولمايدۇ. چۈنكى، بىر ئورۇنلۇق سۆز نۇرغۇن گىرەلەرنى ئېچىۋېتىدۇ، ئورۇنسىز سۆز ئېيتقۇچى ئېغىر زەنجىرگە باغلىنىدۇ. ئاڭلىغۇچىنىڭ بەدىنىگە جان كىرگۈزىدىغان سۆزمۇ بار، ئېيتقۇچىنىڭ بېشىنى شامالغا ئۇچۇرىدىغان سۆزمۇ بار» دېيىشكەنىكەن.

ئېچىپ ئەقلىڭ كۆزىنى ئەگەر سۆزگە قارىساڭ،
نەق پۇل كەبى بېرەر ئۇ ھەم پەيدايۇ ھەم زىيان.
دەپتۇ بىر كىم بۇ سۆزنى: «چىقسا گەر سۆز ئېغىزدىن،
يەتكۈزگۈسى كىشىگە ئۆلۈم ياكى بېرەر جان».
لېكىن بۇگۈن ئۇنىڭدىن ئاداۋەتلىك بۇ سۆزنى،
ئەگەر پىنھان تۇتمىساق ئۆلتۈرگۈسى ناگاھان.

— ئەي، پادىشاھىم، شەنزەبە بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپسا: «سىرىم ئاشكارا بوپتۇ، ئەمدى جىم تۇرغانىنىڭ پايدىسى يوق» دەپ جەڭگە كىرىشى ياكى بىر پىتنە قوزغىشى مۇمكىن. ھوشيار كىشى-

لەر ئاشكارا گۇناھقا پىنھان ئازاب ـ ئوقۇبەت قىلمايدۇ ۋە يوشۇرۇن تەدبىر كۆرىدىغان ئىشتا ئاشكارا ئوقۇبەت قىلىشنى راۋا كۆرمەيدۇ . ياخشىسى شۇكى ، ئۇ مەخپىي گۇناھ قىلغانىكەن ، ئۇنىڭغا پىنھان سىياسەت بىلەن چارە قىلغايلا .

— مەخپىي ھالدا يېقىن كىشىلەرنى ئۆزىدىن يىراقلاشتۇرۇش ۋە ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى ئېنىقلىمايلا ئۇلارنىڭ ھوقۇقىنى زايە قىلىش ئۆز پۇتىغا ئۆزى كەكە چاپقانلىق ۋە مۇرۇۋۋەت ھەم دىيانەت يولىنى تاشلىۋەتكەنلىك بولىدۇ ،— دەپتۇ شىر .

پىسەنت كەلمەس ئەقىلگە ، توغرا كۆرمەس شەرىئەت ،
ھازىر بولماي گۇۋاھچى ، قىلسا ئەگەر شاھ پەرمان .
ھۆكۈم قىلسا گاھ شاھ ھۆكمى بولغاي قازادەك ،
گاھى ئۇندىن جان ئېلىپ گاھى بۇڭا بېرەر جان .

— پەرمان يۈرگۈزگۈچىلەر ئۈچۈن ئۆزىنىڭ پاراستىدىن ئارتۇق لايىق گۇۋاھچى بولمايدۇ ،— دەپتۇ دىمنە ،— چۈنكى ئۇ ئىككى يۈزلىمە مەككار ھۇزۇرلىرىغا كىرگەندە ، ئۇنىڭغا نەپرەت نەزىرى بىلەن قارىسىلا يامان ئەقىدىسى سەت تەلەتىدىن بىلىنىپ قالىدۇ ، بۇزۇلغان نىيىتى كۆرۈمسىز سۈرىتىدىن ئىپادىلىنىپ قالىدۇ . ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ قارىلىقىنىڭ بەلگىسى شۇكى ، يانلىرىغا كەلگەندە ئۆزىنى باشقىچىرەك تۇتىدۇ ، ئوڭ ـ سولغا ۋە ئالدى ـ كەينىگە ئېھتىيات قىلىدۇ . جەڭ جابدۇقلىرىنى ئېلىپ كېلىدۇ .

— ياخشى دېدىڭ ،— دەپتۇ شىر ،— ئەگەر بۇ ئالامەتلەردىن بىرەرسى كۆرۈلسە ، ئەلۋەتتە ئىش ھەقىقىتى ئايدىڭلىشىپ شۇبھە غۇبارى كۆتۈرۈلىدۇ ۋە گۇمان داغدۇغىسى يېقىنلىق مەرتىۋىسىنىڭ ئورنىنى ئىگىلەيدۇ .

دىمنە ئۆزىنىڭ پىتنە يەلپۈگۈچى بىلەن شىرنىڭ بالا ئوتىنىڭ لاۋۇلداۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۆكۈزنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ئۇنىڭدىمۇ پىتنە ـ پاسات يالقۇنىنى ياندۇرماقچى بوپتۇ .

ئىككى بەدەن ئارا جەڭ خۇددى ئوتتۇر ،
توشۇلغان سۆز ئۇ ئوتقا ئوتۇن بولۇر .

لېكىن دىمنە يەنە : «شەنزەبەنىڭ قېشىغا بارسامۇ شىرنىڭ مەسلىھىتى بىلەن باراي ، مەندىن گۇمانلىنىپ قالمىسۇن يەنە» دەپ ئويلاپ شىرغا شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي پادىشاھىم ،— ئەگەر ماڭا ئىجازەت بەرسىلە ، شەنزەبەنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۇنىڭدىن ۋاقىپ بولغان سىرلارنىڭ ھەممىسىنى كېلىپ ھەزرەتلىرىگە بايان قىلسام ياخشى بولاتتى .

شىر ئۇنىڭغا ئىجازەت بېرىپتۇ . دىمنە دەرھال پەرىشان ۋە غەمكىن قىياپەتتە ، شەنزەبەنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ئۇنىڭغا سالام - تەزىم شەرتلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ . شەنزەبە جاۋاب سالام بېرىپ ، ئۇنىڭ ھالىغا تۇشلۇق تەزىم قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :

— بىزنى ياد ئەتمىگەنىدىڭ ، ئەمدى ياد ئېتىپسەن - دە ، دىمنە ،— دەپتۇ شەنزەبە ،— كۆپ ۋاقىتلاردىن بېرى دوستلارنىڭ كۆزلىرىنى جامالىڭنىڭ نۇرى بىلەن روشەن قىلمىدىڭ ، ۋەيران بولغان كۆلبىلىرىمىزنى سۆھبىتىڭ گۈللىرى بىلەن گۈلشەن قىلمىدىڭ .

ئۆمرۈڭ ئىچرە قىلمىدىڭ ياد ، ئاشۇ دوستنى بىر نەپەس ،
ئۇ سېنىڭ يادىڭنى قىلماي ئالمىدى ھېچبىر نەپەس .

—گەرچە كۆرۈنۈشتە ساڭا مۇلاقات بولۇش شەرىپىدىن مەھرۇم بولغان بولسامۇ ، كۆڭلۈم ھەمىشە جامالىڭنىڭ قېشىغا بېرىقلىق ۋە مۇھەببىتىڭنىڭ ئۇرۇقى دائىم جېنىمنىڭ سەھنىسىگە تېرىقلىق ئىدى .

مېھرىڭىزگە دېرىزە ئاچتى بۇ جان ،
ئىشقىڭىزنى ئۆزىدە قىلىپ پىنھان .

— كۆپتىن بېرى يالغۇزلۇق باياۋىنى ۋە خىلۋەت بۇلۇڭىدا
دۆلەت ۋە سائادىتىڭنى تىلەپ ، دۇئا ۋە سانا ۋەزىپىسىگە مەشغۇل
ئىدىم ،— دەپ دېمنە .
— ئەل ئارىسىدىن چىقىپ خىلۋەتتە ئورۇن تۇتمىقىڭغا نېمە
سەۋەب بولدى ؟— دەپ سوراپتۇ شەنزەبە .
— چۈنكى كىشى ئۆزىگە ئاگاھ بولمىسا ۋە ئۆزگىنىڭ ئەسىرى
بولسا ، بىردەممۇ قورقۇنچ ۋە خەتەردىن خالىي بولالمايدۇ ،— دەپتۇ
دېمنە ،— ھەمىشە قىسىلىپ ، قورۇلۇپ يۈرسە ، غەم - ئەندىشى-
سىز بىر ئېغىز گەپ قىلالمىسا ، نېمىدەپ بىر بۇلۇڭنى ئىختىيار
قىلمىسۇن ؟ نېمىدەپ خىلۋەت ئىشىكىنى دوست - دۈشمەنگە تاقى-
ۋالمىسۇن ؟

بۇ زاماننىڭ پىتنىسىگە كۆزۈڭ ئاچ ،
كۆرگىن ئۇنى بىر تەرەپكە سەنمۇ قاچ .
قاچماق ئۈچۈن قويالمىساڭ گەر ئاياغ ،
بىر بۇلۇڭنى ماكان تۇتۇپ يېشىڭ چاچ .

— سۆزۈڭنى ئوچۇقراق ئېيتقىنا ، دېمنە ،— دەپتۇ
شەنزەبە ،— غەرىزىڭنى ئاڭلاپ ، ئەقلىمنىڭ پىكرى ئۇنىڭ پايدى-
سىغا ئۇلانسۇن .
— بۇ جاھاندا دۇنيا مېلى ھەرىكەتسىز بولمايدۇ . نەپسىنىڭ
خاھىشى مېھنەتسىز بولمايدۇ . خوتۇنلار بىلەن بىللە بولماق بالا-
سىز بولمايدۇ . يامانلارغا قوشۇلماق نادامەتسىز بولمايدۇ . بېخىل-
دىن تەمە قىلماق خارلىقسىز بولمايدۇ . پادىشاھقا مۇلازىم بولماق
ئاپەتسىز بولمايدۇ . ھەر كىشى دۇنيا مەيخانىسىدىن بىر يۇتۇم
مەينى قولغا كەلتۈرگەن بولسا ، ئۇ ئەلۋەتتە مەست ۋە ناپاك بولى-
دۇ ؛ ئىسيان بېشىنى تەكەببۇر ياقىسىدىن چىقىرىدۇ . ھەر كىم
نەپسى يولىغا قەدەم قويغان بولسا ، ئۇ چوقۇم ھالاكەت ئورىسىغا
تىقىلىدۇ . ھەر قانداق ئەر كىشى خوتۇنلار بىلەن تولا ئۇلپەتچىلىك

قىلسا ۋە مۇھەببەت تۇتسا، بالاغا مۇپتىلا بولىدۇ. ھەر قانداق كىشى يامان ۋە پىتنىخورلار بىلەن ئولتۇرسا، ئاقىۋەتتە پۇشايمانغا قالىدۇ. ھەر بىر نامرات كىشى پەس ۋە بېخىللاردىن مەنپەئەت كۇتسە، خار ۋە بىئېتىبار بولىدۇ. ھەر بىر بىچارە سۇلتانلار خىزمىتىنى قىلىدىغان بولسا، خاتىرجەم ۋە سالامەت بولالمايدۇ.

ئىرۇر شاھ سۆھبىتى مىسالى دەريا،
سۇيىنىڭ ھەددى يوق، يوق ئۇندا قىرغاق.
بولسا كىشى ئۇنىڭغا قانچە يېقىن،
ئۇنىڭ قورقۇنچىسى بولغاي يامانراق.

— سۆزۈڭ شۇنىڭغا دالالەت قىلىدۇكى، — دەپتۇ شەنزەبە، — يا شىردىن ساڭا كۇلپەت يەتتى، يا كۆڭلۈڭنىڭ ئارامى كەتتى بولغاي.

— بۇ سۆزنى مەن ئۆزۈم ئۇچۇن ئېيتمىدىم، بەلكى غەم ـ ئەندىشە قىلىپ شۇنداق دەۋاتىمەن، — دەپتۇ دىمنە، — ئۆزۈڭ بىلىسەن، بۇرۇندىن تارتىپ ئىككىمىز دوستلىشىپ بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە ئۆتكەندۇق. قانداق ۋەدە قىلىشقان بولساق، ھەممىسىگە ۋاپا قىلىشتۇق. لېكىن ياخشىلىق ۋە يامانلىقتىن بولغان بارلىق ھادىسىنى ساڭا ئېيتىشقا مېنىڭ چارەم يوق.

شەنزەبە بۇ گەپنى ئاڭلاپ قورقىنىدىن پۈتۈن ئەزاسىغا تىترەك ئولىشىپ دىمنەگە:

— ئەي شەپقەتلىك دوستۇم، مېنى پاتراق بۇ ھالىنىڭ ھەقىقىتىدىن خەۋەردار قىلغىن، ئەسلىي غەرىزىڭ نېمە؟ تېزرەك دېگىنە، — دەپتۇ.

— ئىشەنچلىك بىر كىشىدىن ئاڭلىشىمچە، — دەپتۇ دىمنە، — شىر: «شەنزەبە راسا سەمرىپتۇ، مېنىڭ دەرگاھىمدا ئۇنىڭغا ھېچ ئېھتىياجىم يوق. شۇڭا ئۇنى ئۆلتۈرۈپ، گۆشى بىلەن ۋەھشىي ھايۋانلارنى بىر مېھمان قىلاي دەيمەن، ناھايىتى شۇ ھەمـ

مەيلەنگە بىر كۈنلۈك شىلانغا[1] يارار» دەپتۇمىش . مەن بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن سېنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن كەلدىم ، مانا مۇشۇ خەۋەرنى يەتكۈزۈش بىلەنمۇ ۋەدەمگە ۋاپا قىلغانلىقىمنى ئىسپات قىلالايمەن . مېنىڭ مانا شۇ تەرىقىدە دوستلۇق ھەققىنى ئادا قىلىشىم مۇرۇۋۋەت شەرىئىتىدە ماڭا ۋاجىپتۇر .

مېھرىبانلىق بىرلە ئېيتتىم ئاڭلىغاننى مەن تامام ،
خاھ سۆزۈمگە سال قۇلاق ، خاھى ئىشەنمە ئىختىيار .

ئەمدى ياخشىسى شۇكى ، ئەندىشە قىلىپ ، تەدبىر بىلەن چارە تېپىشنىڭ پېيىگە چۈشكىن .

دىمنە سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن شەنزەبە بىردەم ئويلىنىپ بېقىپ ، شىرنىڭ ياخشى ۋەدىلىرىنى يادىغا كەلتۈرۈپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي دىمنە ، شىرنىڭ ماڭا يامانلىق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس جۇمۇ ! چۈنكى مەن ئۇنىڭغا ھېچقانداق خىيانەت قىلىپ باقمىدىم . مېنىڭ مەزمۇت قەدىمىم ھېچقاچان ئۇنىڭ خىزمىتىنى ياخشى قىلىشتىن تازمىدى . گەرچە سېنىڭ سۆزۈڭنى «ماڭا خەيرخاھلىق قىلىپ راست گەپنى يەتكۈزگەندۇر» دەپ پەرەز قىلغاندىمۇ ، مېنىڭ دۈشمەنلىرىم مەن يوق يەردە بەزى يالغان سۆزلەرنى شىرغا يەتكۈزگەن بولۇشى ۋە ئالدامچىلىق قىلىپ ئۇنىڭ ماڭا بولغان غەزىپىنى قوزغىغان بولۇشى مۇمكىن . ئۇنىڭ خىزمىتىدە بىر توپ يارامسىزلار بار ئەمەسمۇ ؟ ئۇلار بەتنىيەت ، ھارامزادە ۋە خىيانەتكارلاردۇر . شىر ئۇلارنى ئاۋۋال سىناپ كۆرۈپتىكەن ھەمدە ئۇلارنىڭ تۈرلۈك خىيانەتلىرىنى تولۇق سېزىپتىكەن . شۇلارغا قىياس قىلىپ ، مېنىڭ ھەققىمدە ئېيتىلغان يامان سۆزگىمۇ ئىشىنىپ قالغان بولۇشى ئېھتىمال . كۆپىنچە ، يامانلار سۆھبىتىنىڭ شۇملۇ-

---

① شىلان — كونا جەمئىيەتتە مۆتىۋەرلەرنىڭ ئائىلىسىگە ناھايىتى كۆپ ئادەملەر يىغىلغاندا خەتمە ئوقۇپ ئېتىدىغان ئۇماچ .

قىدىن ياخشىلارنىڭ ھەققىدىمۇ بەتگۇمانلىق پەيدا بولىدۇ . يالغاننى تولا ئاڭلاۋەرسىمۇ راستلىقنىڭ يۈزى يېپىلىدۇ . ئۆردەكنىڭ قىسسىسى مانا مۇشۇ مەنىگە ئىشارەت ۋە دەلىل بولالايدۇ .

— ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ دىمنە .

شەنزەبە سۆزلەپ بېرىپتۇ .

— بىر ئۆردەك سۇدىكى ئاينىڭ ئەكسىنى كۆرۈپ : «بېلىق ئوخشايدۇ » دەپ چاغلاپ ، ئۇنى تۇتۇۋالماقچى بولۇپ نەچچە نۆۋەت سۇغا چۆكۈپمۇ ھېچنېمىنى تاپالماپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۆزىچە : «مېنىڭ بۇ پەرىزىم خۇددى چۆلدە ئۇسسىغانلار نېرىدا كۆرۈنگەن نەرسىنى سۇمىكىن دەپ خىيال قىلغانلىقى ۋە گادايلارنىڭ خارابىلىكنى كۆرسە خەزىنە بارمىكىن دەپ ئويلىغانلىقى بىلەن ئوخشاش بىر ئىش ئىكەن » دەپ ئويلاپ ، شۇ نائۇمىد بولغىنىچە بېلىق تۇتۇپ يېيىشنى مۇتلەق تەرك ئېتىپتۇ . كېيىنكى ۋاقىتلاردا ھەر قېتىم بېلىقنى كۆرسە «ئۇ ئاينىڭ شولىسى » دەپ ئۇنىڭغا پەقەت ئىلتىپات قىلماپتۇ ھەمدە «بىر قېتىم سىنىغاننى يەنە سىنىسا نادامەت كەلتۈرىدۇ » دەپ ، ھەمىشە ئاچ ۋە ھالى خاراب كۈن ئۆتكۈزۈپتۇ . ئۆردەك تەجرىبىسىنىڭ مەھسۇلى ئەنە شۇ . ئەگەر شىرغا مېنىڭ ئۈستۈمدىن گەپ توشۇغان بولسا ، ئۇ ئۇنىڭغا ئىشىنىپ قېلىپ «ھەر قانداق كىشى بىر كىمدىن يامان سۆز ئاڭلىسا ، كۆڭلى كىر بولىدۇ » دېگەندەك ، ئۇنىڭ كۆڭلىدىمۇ كىر پەيدا بولغان بولسا ، ئۇنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ ناپاكلاردىن ئالغان تەجرىبىدۇر . ۋەھالەنكى ، ئۇلار بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا كېچە بىلەن كۈندۈز ، ئاسمان بىلەن يەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكىدەك پەرق بار .

قىلمىغىن پاكلارنى ئۆزۈڭگە نەزىر[①] ،
گەرچە ئوخشاش يېزىلسىمۇ سىر ۋە شىر .[②]
ئىككى ھەرە ھالىغا باق بىر مەھەل ،

① نەزىر — تەڭ ، ئوخشاش .
② سىر — سىركە ، شىر — سۈت . بۇ يەردە سىر ۋە شىر دېگەن ئىككى خەت ئوخشاش يېزىلسىمۇ مەزمۇنى ئوخشىمايدۇ . سەن ئۆزۈڭنى پاكلارغا تەڭلەشتۈرمە دېمەكچى .

بىرى نەشتەر بېرىدۇ ، بىرى ھەسەل .
باق يەنە ئىككى كېيىك كىندىكى بار ،
بىرىدىن قان چىقىدۇ ، بىرىدىن ئىپار .

— پادىشاھلارنىڭ بىر كىشىنى سەۋەبسىزلا يۇقىرى مەرتىۋىگە چىقىرىدىغان ، يەنە بىر كىشىنى بولسا ھېچ گۇناھ قىلمىسىمۇ ، ئۆلتۈرۈپ مېلىنى تالان - تاراج قىلىدىغان ئادىتى بار ئەمەسمۇ؟ سېنى يامان كۆرۈپ قېلىشىغا شۇ ئادىتى سەۋەب بولغان ئوخشايدۇ ،— دەپتۇ دىمنە .

ئاڭلىماي سۆزۈمنى ھەم كۆرمەي مېنى ئۇ قىلدى لۇتف ،
كۆردى - بىلدى ، مەدھى قىلدىم ، قىلمىدى ھېچ مەرھەمەت .
پادىشاھنىڭ ئادىتى شۇنداق ئىكەن ، ئاغرىنمىغىن ،
تەگرى بەرسۇن پادىشاھقا ئەدلى ، تەۋپىق - مەرھەمەت .

— مەن ھېچقانداق گۇناھ ئۆتكۈزمىگەن ، ماڭا ئاچچىقلىنىشىغا ھېچبىر باھانە - سەۋەب كۆرۈلمىگەن تۇرۇقلۇق ، ئاچچىقلانغىنىدىن قارىغاندا ، ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلماق تەستەك تۇرىدۇ ،— دەپتۇ شەنزەبە ،— چۈنكى بىرەر كەمچىلىك تۈپەيلىدىن ئاچچىقى كەلگەن بولسا ، ئۆزرە قويسام ئاچچىقى يانغان بولاتتى . خۇدا ساقلىسۇن ، ئەگەر ئۇنىڭ ھېچقانداق باھانە - سەۋەبسىزلا ئاچچىقى كېلىپ قالغان بولسا ياكى چېقىمچىلارنىڭ سۆزى بىلەن ئاچچىقى كەلگەن بولسا ، ئۇنىڭغا چارە قىلماق مۇشكۇل . چۈنكى ، يالغان گەپ ۋە بوھتاننىڭ ئەندىزىسى يوق ، ھىيلە - مىكىر دېگەننىڭ ھەددى - ھېسابى ۋە چېكى يوق . شىرغا خىزمەت قىلىشتا مەندىن قانداق گۇناھ ئۆتكىنىنى بىلمىسەممۇ ، بەزى چاغلاردا ئۇنىڭ ئۆز مەنپەئىتى ئۈچۈن ئۇنىڭ تەدبىرىنىڭ ئەكسىچە سۆزلەرنى ئېيتقانىدىم . شۇنىڭ كۆڭلىدە «بىئەدەپلىك قىلدى» دەپ ئويلاپ قالغان ئوخشايدۇ . ۋەھالەنكى ، مېنىڭ ئۇ سۆزلىرىم باشتىن - ئاياغ ئۇنىڭ ئۆزى

ئۈچۈن پايدىلىق ئىدى . مەن ھەمىشە ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇق ھۆرمىتىنى كۆزلەپ ، تەزىم ۋە ئىززەت - ئىكرامىنى بەجا كەلتۈرگەن تۇرسام ، مېنىڭ نەسىھىتىم غەزەپكە ، خىزمىتىم ئاداۋەتكە سەۋەب بولۇپ قالغىنى ئەجەبلىنەرلىكقۇ؟ ياكى بولمىسا ، ئۇلۇغلارنىڭ يېقىن ، مېھرىبان كىشىلەرنىڭ نەسىھىتىنى يامان كۆرۈپ ، ئۇنى نەزەردىن چۈشۈرۈپ ، ئىككى يۈزلىمە مەككارلارنىڭ خۇشامەتلىرىنى ياخشى كۆرۈپ ، ئۇلارنى ئۆزىگە مەھرەم قىلىۋالىدىغان ئادىتى شىردىمۇ پەيدا بولۇپ قالغاندىمۇ يا؟ بۇ توغرىدا ھۆكۈمالار : «دەريانىڭ قەرىدە لەھەڭ بىلەن بىللە بولماق ۋە قۇيرۇقى كېسىلگەن يىلاننىڭ ئاغزىدىن زەھەر ئالماق پادىشاھلارغا يېقىن ۋە مۇلازىم بولۇشتىن ياخشىراقتۇر» دېيىشكەنىكەن . مەنمۇ پادىشاھلارغا خىزمەت قىلىشنىڭ خەتىرىنىڭ كۆپلۈكىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئىشلىرىغا مەشغۇل بولماقنىڭ زەرىرىنىڭ ئاز ئەمەسلىكىنى بىلگەنىدىم . بەزى ھۆكۈمالار پادىشاھلارنى ئوتقا ئوخشىتىدىكەن . چۈنكى ئۇلار گەرچە مەرھەمەت نۇرى بىلەن ئۈمىدۋارلارنىڭ قاراڭغۇ كۆڭۈللىرىنى روشەن قىلسىمۇ ، سىياسەت شولىسى بىلەنمۇ خىزمەتكارلارنىڭ ھەققى - ھوقۇقلىرىنى كۆيدۈرىدۇ . ئاقىللارغا ئوتقا يېقىن بولسا زەرەر يېتىدىغانلىقى چۈشىنىشلىك . ئەمما ، كىشىلەر ئوتنى يىراقتىن تاماشا قىلىپ ئىسسىنىدۇ . شۇڭا كۆيۈپ كېتىشنى بىلمەيدۇ - دە ، پادىشاھلارغا يېقىن بولماقنى ئەنە شۇ لەززەت ۋە مەنپەئەتكە ئوخشىتىدۇ . ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس . ئەگەر ئۇلار پادىشاھلارنىڭ سىياسىتى ۋە ھەيۋەتلىرىدىن ۋاقىپ بولغان بولسىدى ، مىڭ يىللىق مەرھەمەت ۋە ئىلتىپاتنىڭ بىر سائەتلىك سىياسەت ۋە ئوقۇبەتكە باراۋەر كەلمەيدىغانلىقىنى چۈشەنگەن بولاتتى . بۇ سۆز خۇددى قارچىغا بىلەن توخۇنىڭ مۇنازىرىسىدەك بىر ئىش بولدى .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ دېمنە .

— بىر ۋاقىتلاردا ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ شەنزەبە .

قارچىغا بىلەن توخۇنىڭ ھېكايىسى

بىر ۋاقىتلاردا، بىر قارچىغا بىلەن بىر توخۇ مۇنازىرىلىشىپ قالغانىكەن. قارچىغا دەپتۇ:
— ھەي توخۇ، سەن بەك بىۋاپا ئىكەنسەن. بىلگىنكى، ئەخلاق سەھىپىسى ۋاپا بىلەن يېزىلغاندۇر. «ۋەدىگە ۋاپا قىلىش ئىماندىندۇر» دېگەن سۆزنىڭ مەزمۇنى بويىچە قارىغاندىمۇ، ۋاپا ئىماننىڭ كامالەتكە يەتكەنلىكىنىڭ دەلىلىدۇر. مەردلىكنىڭ مۇرۇۋۋىتى ھەر كىشىنىڭ ئۆز ئەھۋالى سەھىپىسىگە بىۋاپالىق رەقەملىرىنى يازماسلىقنى تەقەززا قىلىدۇ.

ئىت ئىرۇر مېھرۇ ۋاپا بابىدا شۇنداق بىباھا،
ياخشىدۇر ئىت ئۇ كىشىدىن، بولمىسا ئىنچە ۋاپا.

— ھەي قارچىغا، مەندىن قانداق بىۋاپالىقنى كۆردۈڭ؟ قاچان ۋەدەمگە ۋاپا قىلماپتىمەن؟ — دەپ سوراپتۇ توخۇ.
— سېنىڭ بىۋاپالىقىڭ شۇكى، — دەپتۇ قارچىغا، — ئادەمزاتلار ھەمىشە ساڭا شەپقەت كۆرسىتىدۇ ۋە ياخشىلىق قىلىدۇ. ساڭا ھېچقانداق زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەي، دان ۋە سۇلىرىنى ئالدىڭغا قويىدۇ. كۈندۈزى يۈرۈشۈڭدىن، كېچىسى قونۇشۇڭدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرىدۇ. شۇنداق تۇرۇقلۇق سېنى تۇتماقچى بولسا، قېچىپ تۇتۇق بەرمەي تامدىن تامغا ئۇچىسەن ئەمەسمۇ!

سەمرىمەك بىرلە بولۇپ نەپسىڭ يامان،
قىلىسەن ئىگەڭگە تۇزكورلۇق ھامان.

مەن باياۋاندا يۈرىدىغان ۋەھشىي بولسامىۇ ، ئادەملەر بىلەن ئىككى - ئۈچ كۈن ھەمسۆھبەت بولسام ۋە ئۇلارنىڭ قولىدىن ئوزۇق يېسەم ، ئۇنىڭ ھەققىنى ساقلاپ ، تۇتقان نەرسىلىرىمنى ئۇلارغا بېرىمەن . ئەگەر يىراقراق كېتىپ قالغان بولسام ، چاقىردىشى بىلەنلا قايتىپ ئۇچۇپ كېلىپ قولىغا قونىمەن .

قۇش ئۆگەنگەن بولسا قولغا ، ئۇ ئەگەر كەتسە يىراق ،
ئىگىسى «گاھ» دەپ چاقىرسا كەلگۈسى شادلىق بىلەن .

بۇنى ئاڭلىغان توخۇ ئۇنىڭغا مۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ :
— راست ئېيتىسەن ، مېنىڭ قېچىشىم بىلەن سېنىڭ كېلىشىڭ شۇ سەۋەبتىنكى ، مەن ئادەمزاتلارنىڭ ناھايىتى كۆپ توخۇلارنى زىخقا تارتىپ كاۋاپ قىلغانلىقىنى كۆردۈم . سەن بىرەر قارچىغىنى ئوتتا پىشۇرۇپ يېگەننى كۆردۈڭمۇ ؟ ئەگەر سەنمۇ ئۇنى كۆرگەن بولساڭ ، ھەرگىز ئادەملەرگە يېقىن يولىماس ئىدىڭ . مەنمۇ ئۆگزىدىن ئۆگزىگە قاچىمەن ، ئۇنى كۆرىدىغان بولساڭ ، سەن تاغدىن تاغقا قېچىپ ، يەر يۈزىدە ئوزۇق تېپىپ يېيىشتىن پۈتۈنلەي ئۈمىد ئۈزۈپ ، ئاسمان سەھنىسىدە ئۇچۇپلا يۈرگەن بولاتتىڭ .
بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، سەنمۇ بىلىسەن ، پادىشاھلارنىڭ سۆھبىتىنى ئارزۇ قىلىدىغان ئۇ بىر توپ كىشىلەر پادىشاھنىڭ سىياسىتىنى كۆرمىگەن . ئۇلار پادىشاھنىڭ كىشىنى قارار تاپقۇزمايدىغان زەھىرىنىڭ بارلىقىنى ، لېكىن ئارام ئالدۇرىدىغان بەھرىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى بىلىشمەيدۇ .

يېقىن بولغان كىشىلەرگە كۆپتۇر ئاپەت ،
سىياسەتتىن يەتكۈسىدۇر كۆپ مالامەت .

—شىر ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە شانۇ شەۋكەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈنلا سېنىڭ توغراڭدا بۇ خىيالنى قىلمىغاندۇ ؟ چۈنكى سېنىڭ

ھۇنەر ، قابىلىيىتىڭ ۋە پەزىلىتىڭ ناھايىتى كۆپ تۇرسا ، پادىشاھ- لار ھېچقانداق ۋاقىتتا پەزىلەتمەنلەرگە بىھاجەت بولمايدۇ - دە ،— دەپتۇ دېمنە .

— ماڭا بۇ زىيان ئۆز قابىلىيىتىمدىن كەلدى بولغاي ،— دەپتۇ شەنزەبە ،— چۇنكى ، يۇگۇرۇك ۋە چىرايلىق يورغىلايدىغان ئاتنى باغلاپ باقىدۇ . بۇلبۇل چىرايلىق سايرىغانلىقى ئۇچۇن قە- پەسكە سولايدۇ . مېۋىلىك دەرەخ مېۋە بەرگەنلىكى ئۇچۇن ئۇنىڭ بېشىغا دەسسەپ شاخلىرىنى سۇندۇرىدۇ ، توز ئۆز ھۆسن - جامالى بىلەن جىلۋە ئەيلىگەنلىكى ئۇچۇن قانات - قۇيرۇقىنى قىرقىيدۇ .

ھۇنىرىم بولدى بېشىم ئۆزرە بالا ، چۇنكى قىلۇر ،
تېرىسى تۈلكىگە ھەم قۇيرۇقى تاۋۇسقا[1] زەرەر .
بولمىسا گەر ھۇنىرىم ئەيىب ، مەن بېشىمغا ئاخىر ،
كۆز قويۇپ گۆھەر بىلەن كىيگەن بولاتتىم تاجى زەر .

جاھاندا ھۇنەر - قابىلىيەتسىز كىشىلەر قابىلىيەتلىك كىشى- لەردىن كۆپ ، شۇڭا ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىتتىپاقلىشىپ قابىلىيەت- لىك كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىدىن گەپ تاپقىلى تۇرىدۇ - دە ، بارچە ماڭغان - تۇرغىنىنىڭ ھەممىسىنى گۇناھ ھېسابلاپ ، ئامانەتنى ئاھانەت ، دىيانەتنى خىيانەت ، ئادالەتنى ئاداۋەت سۈرىتىدە كۆرسى- تىپ ، ئۇلارنىڭ دۆلەت ۋە سائادەتكە ئېرىشىشىگە سەۋەب بولغان ئىشلارنى بەتبەختلىك ، شۇملۇق ۋە ئىپلاسلىق دەپ ئاتايدۇ .

كور بولۇر ئۇ ناتىۋاننىڭ كۆزىنىڭ نۇرى كېتىپ ،
كۆرمىسە تاكى خالايىق ھۇنىرىنى ھەممە ئەيىب .

بۇزرۇكلەرمۇ بۇ توغرىدا مۇنداق دېگەن :

[1] تاۋۇس— توز .

هۈنەرۋەن ھۈنەر تاپسا ناگاھان ،
دېگۈسىدۇر بىھۈنەرنى يامان .
ھۈنەرسىز ئۇنىڭغا قول ئۇرغۇسىدۇر ،
ئىشىغا كۆپ شىكەست يەتكۈزگۈسىدۇر .

كىشىنى تولا ئەيىبلەيدىغانلار قىلىدىغانلارنىڭ نائىنساپلىقى توغرىسىدىمۇ مۇنداق دەپتىكەن :

ئىنساپ بىلەن كۆرەر بولسا كىشى ئەگەر ،
كۆرسە ئەگەر ساپالىنىمۇ سانار گۆھەر .
بولسا كىشى ئەيىب تاپقاق ھەمدە سۆزمەن ،
تۇرسا ھەرىر ئۇنى كۆرۈپ دېگەي چەكمەن .
كۆرمىگۈسى ھېچ ئەيىبنى ياخشى كىشى ،
خەقتىن نۇقسان تاپماسلىقتۇر ئىمان ئىشى .

— ئەگەر تەقدىرنىڭ ھۆكمى بىلەن پىتنىخورلار بۇ قەستنى قىلغان بولسا ، بۇ ئىشنىڭ ئاخىرى قانداقراق بولار ؟ — دەپ سوراپتۇ دېمىنە .

— ئەگەر خۇدانىڭ تەقدىرى ئۇنىڭغا مۇۋاپىق كەلمىسە ، ئۇنىڭدىن ھېچقانداق زەرەر يەتمەيدۇ ، — دەپتۇ شەنزەبە ، — ئەگەر تەقدىرنىڭ قازاسى ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكرىگە مۇۋاپىق چۈشسە ، ھېچقانداق ھىيلە بىلەنمۇ ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلغىلى بولمايدۇ . تەقدىرى ئەزەلگە تەدبىر پايدا بەرمەيدۇ - دە !

— ئەقىل - ھوشى بار كىشى ھەمىشە ئويلاپ ئىش قىلىشى كېرەك . چۈنكى ھەر كىشى ئىشنى ئەقىل بىلەن ئويلاپ قىلسا ، ئەلۋەتتە ئۆز مەقسىتىگە ئېرىشەلەيدۇ ، — دەپتۇ دېمىنە .

— ئەقىل دېگەنمۇ ، قازا ئۇنىڭ زىتىغا ھۆكۈم قىلمىغان ۋاقىتتىلا كارغا كېلىدۇ ، ھىيلە دېگەنمۇ تەقدىر ئۇنىڭ خىلاپىغا جارى بولمىغان بولسا پايدا بېرىدۇ . ئەگەر ھەر ئىش قازايى قەدەردىن

كەلگەن بولسا ، چارە ئۇنى قانداق قۇتقۇزالىسۇن ؟ ھىيلە ئۇنىڭغا قانداق پايدا بەرسۇن ؟ ھەر قانداق كىشى ھىيلە ۋە تەدبىر ئارقىلىق قازانىڭ بەندىدىن ۋە تەقدىرنىڭ دائىرىسىدىن قۇتۇلۇپ چىقالمايدۇ .

ھەر ئۇتنى ، قازانى قولى ياندۇرغۇسى ،
ئۇڭا پىكىر - تەدبىر ئۆزىن ئۇرغۇسى .

ئەگەر ئاللاتائالا ھۆكۈم قىلىدىغان بولسا ، غەپلەت مىلى[1] كۆزى ئۆتكۈرلەرنىڭ كۆرەر كۆزىگە تارتىلىپ ، ھەممىسىنى خىرە قىلىدۇ - دە ، ئۇ ھۆكۈمدىن خالاس تاپماقنىڭ يولى ئۇلار ئۇچۇن باغلىنىدۇ .

ئەگەر يەتسە قازايۇ قەدەر ،
بارچە ئاقىللار بولۇر كور ۋە گەر[2] .

—سەن بۇلبۇلنىڭ قىسسىسىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايسەن تىر-
خى .
— ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ دىمنە .
— بىر دېھقاننىڭ بىر بىغى بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ شەنزەبە .

دېھقان بىلەن بۇلبۇلنىڭ ھېكايىسى

بىر دېھقاننىڭ مەنزىرىسى ناھايىتى گۈزەل بوستانلىق ۋە باغى ئېرەمگە ئوخشايدىغان ، ھاۋاسى باھار شامىلى بىلەن تەڭشەلگەن ،

---

① مىل— كۆزنى قارىغۇ قىلىش ئۈچۈن كۆزگە سۈركەيدىغان پولات زىخچا . بۇ قەدىمكى زاماندىكى جازا قوراللىرىدىن بىرى بولغانىكەن .
② گەر— قارىغۇ ۋە گاس .

گۈللىرىنىڭ پۇرىقى جان دىمىغىغا خۇش پۇراق بېرىدىغان بىر بېغى بار ئىكەن .

چىمەنلىرى گۈزەل گۈللەرگە تولغان ،
گۈللىرى ھاياتبەخش ھۇزۇر تاراتقان .
ئەتىرپەرۋەر شامىلى راھەتبەخش ،
بۇلبۇلىنىڭ ناۋاسى ئىشرەتبەخش .

ئۇ دېھقان باغنىڭ بىر تەرىپىگە گۈل تېرىپ گۈلزارلىق بەرپا قىلغانىكەن . ئۇنىڭ گۈللىرى خۇددى يىگىتلەرنىڭ بويىغا يەتكەن چېغىدەك جىلۋىلىك ، شادىمان سەرۋىدەك چىرايلىق ۋە بېشى ئېگىز ئىكەن . ھەر سەھەردە كىشىلەر قەلبىنى ئوغرىلاپ قاچىدىغان دىل- بەرلەر يۈزىدەك نازۇك خۇيلۇق ، سۇمەن پەرىلەرنىڭ رۇخسارىدەك سۇمەن بوي خۇش رەڭ گۈللەر ئېچىلىپ دېھقاننى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىكەن . دېھقان بولسا ئۇ رەنا گۈللەرگە ئىشقۋازلىق قىلىپ شۇنداق دەيدىكەن :

گۈل لېۋى ئاستىدا بىلمەسمەن ، نېمە دەركىن يەنە ،
بىناۋا بۇلبۇلنى ئەپغانۇ ناۋاغا كەلتۈرۈر .

دېھقان بىر كۈنى يەنە ئاۋۋالقى ئادىتى بويىچە گۈلنى تاماشا قىلغىلى كەپتۇ . قارىسا ، بىر بۇلبۇل سايراپ نالە قىلىپ ، يۈزىنى گۈلنىڭ ياپراقلىرىغا سۈرتۈپ ، تۇمشۇقى بىلەن گۈلنىڭ ئوتتۇرد- سىدىكى ئالتۇن رەڭ چاڭدىنىنى چوقۇپ چۇشۇرۇۋاتقانىكەن .

بۇلبۇل گۈلگە قاراپ ئۆزىنى مەست ئېتەر ،
ئىختىيار تىزگىنى قولدىن كېتەر .

دېھقان گۈل بەرگىلىرىنىڭ چېچىلغىنىغا نەزەر سېلىپ ، بىتا-

قەت بولۇپ ، ئىزتىراپ قولى بىلەن سەۋر ياقىسىنى يىرتىپ چاك قىپتۇ ، بىقارارلىق تىكىنى ئۇنىڭ كۆڭۈل ئېتىكىنى پارە - پارە قىلىۋېتىپتۇ . ئەتىسى قارىسا ، يەنە شۇ هال تەكرارلىنىپتۇ .

گۈل پىراق شولىسى ياقتى چىراغ ،
داغىنىڭ ئۈستىگە قويدى يېڭى داغ .

ئۈچىنچى كۈنى قارىسا ، يەنە بۇلبۇل گۈللەرنى توزۇتۇپ تىكە-نىنىلا قويغانىكەن . ئۇ هالنى كۆرۈپ ، دېهقانىنىڭ كۆكسىگە جاپا تىكىنى سانجىلىپتۇ - دە ، هىيلە تۇزىقىنى بۇلبۇلنىڭ يولىغا قۇرۇپ ، مىكىر دانلىرىنى چېچىپ قويۇپ ، بۇلبۇلنى ئالداپ تۇتۇپ قەپەسكە سولاپتۇ . بىچارە بۇلبۇل تۇتىدەك تىلغا كىلىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي ئەزىز ، مېنى نېمە سەۋەبتىن قەپەسكە گىرىپتار قىل-دىڭ ؟ نېمە سەۋەبتىن ماڭا غەزەپ ۋە ئازاب - ئوقۇبەت قىلىسەن ؟ ئەگەر مېنىڭ سايرىغانلىقىم ۋە ناۋا قىلغانلىقىم ئۈچۈن شۇنداق قىلغان بولساڭ ، بۇ ئىشىڭ مۇناسىپ ئەمەس . چۈنكى مېنىڭ ئۇۋام سېنىڭ بوستانىڭ ئىچىدە ئىدىغۇ ؟ هەر سەهەر گۈلىستانىڭنىڭ ئەتراپىنى يېقىملىق نەغمە - سازلىرىم بىلەن بەزمىخانا قىلىپ بېرەتتىمغۇ ؟ ئەگەر ئۇنىڭدىن باشقا نەرسىنى ئويلىغان بولساڭ ، مېنى خەۋەردار قىلغىن .

خەستە جاننى مۇنچىلا ئاغرىتمىساڭچۇ ئەي رەقىب ،
نە بولاتتى ئاشۇ دام ئۈستىگە ياپساڭ ئەي نىقاب .

—مېنىڭ بېغىمدا نېمە ئىشلارنى قىلغانلىقىڭنى بىلمەمسەن تېخى ؟ !— دەپتۇ دېهقان ،— مېنى نازىنىن يارىمدىن ئايرىۋېتىپ شۇنچە ئازار بەردىڭغۇ ؟ ئاشۇ قىلغان ئەسكىلىكىڭنىڭ مۇكاپاتى سۆيىتىدە سەنمۇ يار ۋە دىيارىڭدىن ئايرىلدىڭ ۋە تاماشا كۆرۈشتىن

مەھرۇم بولۇپ قەپەسكە سولاندىڭ . مەنمۇ ھىجران دەردىگە مۇپتىلا بولۇپ ، غەم كۆلىبىسىدە نالە قىلغاندىمغۇ ؟

نالە قىل بۇلبۇل ، ماڭا قىلماقچى بولساڭ يارلىق ،
ئىككىمىز ئاشىق ئىرۇرمىز ئىشمىزدۇر زارلىق .

—بۇ گۇناھىمدىن ئۆتكىن ،— دەپتۇ بۇلبۇل ،— ئويلاپ باق-قىنا ، مەن گۈلنى بۇزغان شۇنچىلىك بىر گۇناھىم ئۈچۈن بۇ ئازاب - ئوقۇبەتكە گىرىپتار بولدۇم . سەن تېخى كۆڭۈلنى ۋەيران قىلىۋاتىسەن . سېنىڭ ھالىڭ نىچۇك بولار ؟

چەرخنىڭ ئەۋزايىدىن ئالغىن قىياس ،
ئۇ يامان ھەم ياخشىلارغا ھەقشۇناس .
ياخشىلىق قىلغانغا ياخشىلىق بېرەر ،
ھەم يامانلىققا يامانلىق يەتكۈزەر .

بۇ سۆز دېھقاننىڭ كۆڭلىگە تەسىر قىلىپ ، بۇلبۇلنى قەپەس-تىن چىقىرىپ قويۇپ بېرىپتۇ . بۇلبۇل شۇكۇرگە تىل ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ :
— سەن ماڭا بۇ ياخشىلىقنى قىلدىڭ . «ياخشىلىقنىڭ مۇكاپا-تى ياخشىلىقتۇر» دېگەن سۆزنىڭ ھۆكمى بىلەن ، ماڭا قىلغان ياخشىلىقىڭنىڭ ئەجرى سۈپىتىدە ساڭا ياخشى مۇكاپات بېرىشىم كېرەك . ھەي دېھقان ، بىلگىنكى ، بۇ دەرەخنىڭ تۈۋىگە ئىچىگە لىق ئالتۇن قاچىلانغان بىر ئاپتۇۋا كۆمۈلگەن . سەن ئۇنى ئېلىپ ، ئېھتىياجىڭغا سەرپ قىلغىن .
دېھقان ئۇ يەرنى كولىسا ، راست دېگەندەك لىق ئالتۇن توشقۇ-زۇلغان ئاپتۇۋا چىقىپتۇ .
— ھەي بۇلبۇل ، يەر ئاستىدىكى ئاپتۇۋىنىغۇ كۆرۈپسەن ، لېكىن يەردىكى تۇزاقنى كۆرمىگەنلىكىڭ ئەجەبلىنەرلىكقۇ !—

دەپتۇ ھەيران بولغان دېھقان .

— «قەدەر يەتسە ھەزەر بۇزۇلىدۇ» دېگەن سۆزنى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟ قازا بىلەن ئۇرۇشۇش مۇمكىن ئەمەس - تە!— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بۇلبۇل ،— ئەگەر قازا ئىلاھى كەلسە ، كۆزى ئۆتكۇرلەرنىڭ كۆزىدە نە روشەنلىك قالسۇن؟ نە ئەقىل ۋە تەدبىر پايدا بەرسۇن؟

قازانىڭ ئىلكىگە سۇنمىغىن پەنجە ،
كۈچۈڭ يەتمەس ئارتۇقچە تارتماق رەنجە .
پايدا بەرمەس قەدەردىن ھەزەر قىلماق ،
لازىم بولغاي قازاغا رىزا بولماق .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، مەن قازايى قەدەرنىڭ ئۆلپىتى ئەمەسمەن . شۇڭا ، تەسلىم بېشىنى ھۆكمى ئىلاھىنىڭ خېتىگە ئەگمەي چارەم يوق .

باش ئېگىپ تۇرغان يېرىم ئاستانەيى دەرگاھىدۇر ،
ھەرنە كەلسە بۇ بېشىمغا تەڭرىنىڭ دىلخاھىدۇر .

—ھەي شەنزەبە ،— دەپتۇ دېمنە ،— مېنىڭ كۆڭلۈمگە شەك چۈشكەن يېرى شۇكى ، شىر ساڭا ھەرقانداق يامانلىق قىلىشنى خىيال قىلغان بولسا ، ئۇ چېقىمچىلارنىڭ سۆزلىرى تۈپەيلىدىن ياكى سېنىڭ ئۇنىڭغا بەك يېقىن بولۇپ كەتكەنلىكىڭ ۋە ياكى سېنىڭ ھۈنىرىڭنىڭ بەك كۆپ بولۇپ كەتكەنلىكىدىن قىلمىغان بولۇشى مۇمكىن . بەلكى مەن «ئۇ بىۋاپالىق ۋە زالىملىقىدىن ساڭا ئاشۇ قەستنى قىلىۋاتىدۇ» دەپ گۇمان قىلىمەن . چۈنكى ئۇ زالىم ، زىيادە جەبىر قىلغۇچى ، مىجەزى ئەسكى ھەمدە ناھايىتى مەككار ، گەرچە ئۇنىڭ سۆھبىتى دەسلىپىدە ھاياتقا ھالاۋەت بەرسىمۇ ، ئۇنىڭ خىزمىتىنىڭ ئاخىرى ئۆلۈم ئاچچىقىنى يەتكۈزىدۇ . شۇنداق تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىنكى ، ئۇ ، سىرتى رەڭگارەڭ نە-

قىشلەر بىلەن بېزەلگەن، لېكىن ئىچى ھېچقانداق تەرياق پايدا قىلمايدىغان ھالاك قىلغۇچى زەھەر بىلەن تولغان بىر يىلاندۇر.

باشتىن - ئاخىر ئىشلىرى ئالدامچىلىق ھىيلە - مىكىر،
ئۇندا يوقتۇر ياخشىلىق ھەم مۇرۇۋۋەت بىرلە سەبىر.

— ياخشىلىق شارابىنىڭ تەمىنى تېتىغانىدىم، — دەپتۇ شەنزەبە، — زۇلۇم نەشتىرىنىڭ ۋاقتى كەپتۇ. غەم ۋە مېھنەت چېغى كېلىپ، خۇشاللىق ۋە راھەت سائىتى كېتىپتۇ.

ئەي كۆڭۈل شېرىن - شېكەر ۋەسلىنى تاپتىڭ نەچچە كۈن،
ئەمدى بىچارە بولۇپ ئىچمەكچىسەن زەھرى پىراق.

ئەمدى مەلۇم بولدىكى، ئەجەل ياقامنى تۇتۇپ مېنى بۇ تەرەپكە ئېلىپ كەلگەننىكەن. مەن ئەسلىدە شىرنىڭ خىزمىتىگە لايىق ئەمەس ئىدىم! مەن ئۇنىڭغا ئۇزۇق بولىدىغان ھەرقانداق نەرسىنىڭ قېشىغا مىڭ كەمەن بىلەن تارتىسىمۇ بارماسلىقىم ھەمدە ئۇ تەرەپتە يۈزمىڭ ھىيلىلەر بىلەن تۇزاق قۇرسىمۇ ئىلىنماسلىقىم كېرەك ئىكەن.

مەن نېمىشقا شۇ نىگار ۋەسلىنى قىلدىمكىن ھەۋەس،
تا يىراقتىن قەددىنى كۆرسەم بولاتتى ماڭا بەس.

ئەمما، ئەي دېمنە، تەقدىر ئىلاھى ۋە سېنىڭ سۆزلىرىڭ مېنى مۇشۇ ھالەتكە يەتكۈزدى. ھالا بۇگۈنلۈكتە تەدبىر قولى بۇنىڭ ئىلاجىنى قىلماققا قىسقا بولۇپ قالدى. ئۆزۈمنىڭ غاپىللىقىمدىن مۇھىم ئىشلىرىم كۆڭلۈمنىڭ خاھىشىدەك بولمىغىنىدىن ۋە خام تەمەلىكىمدىن شۇنداق بىر ئوتنى ئۆزۈمگە تۇتاشتۇرۇپتىمەنكى، غەم ئوتى ۋۇجۇدۇمنى ئۆرتىمەكتە، مالاللىق تۇتۇنى دىمىغىمنى

پەرىشان قىلماقتا . بۇ ئىشنى مەن ئۆزۈمگە ئۆزۈم قىلدىم . ئۆزى قىلغان ئىشقا چارە يوق . بۇزرۇكلەر : «ھەر كىم ئازغىنا مال ـ دۇنياغا قانائەت قىلسا ، كۆپنى ئىزدىسە ، ئۇ كىشى خۇددى ئالماس تېغىغا بېرىپ بىر كىچىك ئالماس پارچىسىنى ئالغۇچە ، تېخىمۇ چوڭراق بىر پارچىغا كۆزى چۈشكەن ، ئۇنى ئالغۇچە ئۇنىڭدىنمۇ چوڭراقىغا ئېسىلغان ، قىسقىسىئۇنى قويۇپ بۇنى تۇتۇپ مەقسىتى قولىغا كەلسىمۇ ئۇنىڭغا يېتىپ بولغۇچە ، ئالماسنىڭ پارچىلىرى پۇتىنى پۈتۈنلەي جاراھەت قىلىۋەتكەنلىكى ئۈچۈن ئەسلىي مەنزىلىـگە قايتىپ كېتەلمەي ، شۇ يەردە قېپقېلىپ ، ئىت ۋە قۇشلارغا يەم بولغان كىشىگە ئوخشايدۇ» دەپ ئېيتىشقانىكەن .

گەر زىيادە ئىزدىسەڭ جەزمەن كۆرەرسەن كۆپ زىيان ،
پايدا كۆرگەيمەن دېسەڭ ئازغا قانائەت ئەيلىگىن .

— بۇ سۆزنى ناھايىتى توغرا دېدىڭ ، — دەپتۇ دېمنە ، — كىشىگە ھەرقانداق بالا يەتسە ھېرىس ۋە تەمە سەۋەبىدىن يېتىدۇ .

بولغۇسىدۇر جانغا ئاپەت ، شۇ تەمەنى تاشلا سەن ،
قىلغۇسىدۇر ئۇ كىشىنى خارۇ زار باشى تۆۋەن .
باغلىنىپ قالسا ئەگەر بوينۇڭغا ھېرىس زەنجىرى ،
شۇ زامان كەسكىن ئۇنى تىغى قانائەت بىرلە سەن .

ئەگەر قانائەت تىغى ئارقىلىق ھېرىس زەنجىرىنى ئۈزمىسەڭ ، ئاقىۋەتتە نادامەت تىغى بىلەن بېشىڭ كېسىلىدۇ ـ دە ، ئاخىر خارلىق تۇپرىقىدا قالىسەن . ھەر كىشىدە باشتا ئەگەر تەمە سەۋداسى بولسا ، ئاخىر خارلىق ۋە بىئېتىبارلىق دەرىجىسىگە چۈشىدۇ . كۆپ كىشىلەر ھېرىس بىلەن دۆلەت ئۈمىدىدە پالاكەتكە قالغان ۋە مەنپەئەتنى تىلەپ خارلىقنى تاپقان . ئوۋچىمۇ تۈلكىنى تۇتماق تەمەسىنى قىلغانىكەن ، لېكىن يولۋاسنىڭ ئالىقىنى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن

تۇتۇن چىقارغانىكەن .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شەنزەبە .

— بىر كۈنى بىر ئوۋچى ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمنە .

ئوۋچى ، تۈلكە ۋە يولۋاسنىڭ ھېكايىسى

بىر كۈنى بىر ئوۋچى سەھرادا يۈرۈپ ، ھەر تەرەپكە ئويناقشىپ جىلۋە قىلىپ كېلىۋاتقان بىر تۈلكىنى كۆرۈپ قاپتۇ . ئوۋچىغا تۈلكىنىڭ تېرىسى ناھايىتى چىرايلىق كۆرۈنۈپ كېتىپتۇ ـ دە ، ئۇنى ھىيلە بىلەن تۇتۇپ ، تېرىسىنى تازا قىممەت باھادا سېتىش تەمەسىنى قىلىپ ، تۈلكىنىڭ پېيىگە چۈشۈپتۇ . قاراپ تۇرسا ، تۈلكە بىر تۆشۈككە كىرىپ كېتىپتۇ . ئوۋچى تۆشۈكنىڭ ئاغزىغا بېرىپ ، بىر ئورا كولاپ ، ئۈستىنى خەس ـ خەشەكلەر بىلەن يېپىپ ، ئۈستىگە بىر پارچە تاپ قويۇپ ، ئۆزى دالدىغا كىرىپ مارىلاپ قاراپ ئولتۇرۇپتۇ . بىر چاغدا تۈلكە تۆشۈكتىن چىقىپتۇ ۋە ھېلىقى گۆشنىڭ ھىدىنى ئېلىپ ئورا بېشىغا كېلىپ : «گەرچە بۇ گۆش دىمىغىمنى خۇش پۇراق قىلغان بولسىمۇ ، بۇ گۆشتىن يەنە بالا ھىدى كېلىۋاتىدۇ . ئاقىللار خەتەرگە ئۇچراش ئېھتىمالى بولغان ئىشنى قىلماسلىقى كېرەك . بۇ يەردە بىرەر جانىۋار ئۆلۈپ قالغان بولۇشىمۇ مۇمكىن ، لېكىن ئاستىدا تۇزاق قۇرۇپ قويۇلغان بولۇشىمۇ ئېھتىمال ، ھەر ھالدا ھەزەر قىلغىنىم ئەلا » دەپ ئويلاپتۇ .

ئىككى ئىشنىڭ ياخشى ـ يامانلىقى ،
ئىلغىيالماي تاكى ئەقلىڭ بولسا لال .
باشلىمايلا تاشلىغىن ئۇ ئىشنى ،
ئۇندا بار بولسا خەتەرگە ئېھتىمال .

ھەر ئىشىڭكىم بولسا بىخەۋپۇخەتەر ،
بار ئۇنىڭ مەشغۇلىدا بول بىمالال .

تۈلكە شۇ خىيال بىلەن ئۇ تاپنىڭ مېھرىدىن كېچىپتۇ - دە ، سالامەتلىك يولىنى تۇتۇپتۇ . بۇ ئەسنادا بىر ئاچ يولۋاس تاغ ئۈستىدىن چۈشۈپتۇ . يولۋاس ئۇ تاپنىڭ ھىدىنى ئېلىپ ئورىنىڭ بېشىغا كېلىپ تاپنى شۇنداق ئالاي دېيىشىگە ، ئورىغا يىقىلىپ چۈشۈپتۇ . ئوۋچى ئۇنىڭ ئورىغا چۈشكەن شەپىسىنى ئاڭلاپ : «تۈلكە ئوخشايدۇ» دەپ ئىتتىك كەلگەنچە ئورىغا سەكرەپ چۈشۈپتۇ . يولۋاس تاپتىن قىزغىنىپ ئوۋچىنىڭ قارنىنى پارە - پارە قىلىۋېتىپتۇ . ئوۋچى ھېرىسنىڭ شۇملۇقىدىن ئۆزىنى ئەجەل دامىغا سېلىپتۇ . تۈلكە بولسا قانائەتنىڭ بەرىكىتىدىن ۋۇجۇدىنى نىجات قىرغىقىغا ئاپتۇ .

— بۇ مىسالنى كەلتۈرمەكنىڭ پايدىسى شۇكى ، تەمە قىلماق ۋە بارغا قانائەت قىلماسلىقنىڭ ئاپىتى ئازادنى مەھبۇس ، مەھبۇسنى ھالاك قىلىدۇ ،— دەپ ھېكايىسىنى تۈگىتىپتۇ دېمنە .

— ۋا دەرىخ !— دەپ ئاھ ئۇرۇپتۇ شەنزەبە ،— مەن شىرنىڭ خىزمىتىنى ئۆزۈمنىڭ نادانلىقىمدىن ئىختىيار قىلغانىكەنمەن ، ئۇنىڭ خىزمەت قەدرىنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئۇقمىغانىكەنمەن . «قەدرىنى بىلمەس كىشى بىلەن سۆھبەت تۈزمەك ، خىزمەت قىممىتىنى بىلمەس كىشى قېشىدا خىزمەت قىلماق خۇددى ھوسۇل ئېلىشنى تەمە قىلىپ شور يەرگە ئۇرۇق چاچقانغا ياكى تۇغما گاسنىڭ قۇلىقىغا سۆزلىگەنگە ، قارىغۇنى كىشىنىڭ ھۆسن - جامالىنى تەرىپلەشكە ياكى سۇنىڭ يۈزىگە خەت يازغانغا ، ھاممام ئىشىكىگە ئېسىپ قويۇلغان سۈرەتنى تۇغدۇراي دەپ جۈپلەشمەكچى بولغانغا ۋە ياكى ئىتتىك كۆتۈرۈلگەن قۇيۇندىن يامغۇر تامچىلىرىنى كۆزلىگەنگەن ئوخشاش بىر ئىشتۇر» دېگەن گەپ بار .

شاھتىن ۋاپا تىلىمەك مۇشۇنداق بىر ئىشتۇركى ،
مېۋە بېرەلمىگەندەك سەرۋى ئالدىغا بارساڭ .

سۆگەت بەرمەس ھېچقاچان شېرىن - شېكەر مېۋىنى ،
گەرچە جەننەت سۇيىدە مىڭ يىل ئۇنى سۇغارساڭ .

—بۇ سۆزلەرنى قويۇپ ، ئۆز ئىشىڭنىڭ تەدبىرىنى قىلىغىنا ،— دەپتۇ دېمنە ئۇنىڭغا .

— نېمە چارە قىلاي ؟ قانداق ھىيلە بىلەن ئالدىنى ئالاي ؟— دەپتۇ شەنزەبە ،— مەن شىرنىڭ خۇي - پەيلىنى بىلدىم . مېنىڭ پاراستىم شۇنىڭغا ھۆكۈم قىلىدۇكى ، شىر مېنىڭ توغرامدا ياخشىلىقتىن ئۆزگە ئىش قىلماس ، ئەمما ئۇنىڭ يېقىنلىرى مېنى ئۆلتۈرۈشكە ھەرىكەت قىلىدۇ . ئەگەر ئۇنداق بولىدىغان بولسا ، تىرىكلىكىم تارازىسىنىڭ تېشى يوقىلىش تەرىپىگە بەكرەك بېسىپ كېتىدۇ . چۈنكى بىرنەچچە زالىم مەككار جەم بولۇشۇپ ، بىر - بىرىگە قول بەرسە ۋە بىرلىكتە بىراۋغا قەست قىلسا ، ھەرقانداق ھالدا ئۇنى يىقىتالايدۇ . بۆرە ، قاغا ۋە چىلبۆرە ئىتتىپاقلىشىپ تۆگىگە قەست قىلىپ ، ئۇنىڭدىن غالىب كېلىپ ، مۇراد - مەقسىتىگە يەتكەن ئەمەسمۇ ؟

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ دېمنە .

— بىر قارا كۆز قاغا ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ شەنزەبە .

تۆگە ، قاغا ، بۆرە ۋە چىلبۆرىنىڭ ھېكايىسى

بىر قارا كۆز قاغا ، بىر ئالغۇر بۆرە ۋە بىر ھىيلىگەر چىلبۆرە بىر شىرنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىكەن . ئۇلار تۇرغان تاغ بىر چوڭ يولغا يېقىن ئىكەن . يولدىن ئۆتكەن سودىگەرلەرنىڭ بىر تۆگىسى ھېرىپ چۆلدە قېپقالغانىكەن . تۆگە بىرئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ، ماغدۇرىغا كېلىپ ئوتلاق ئىزدەپ ھەر تەرەپلەرگە مېڭىپ ، ھېلىقى تاغ تەرەپكە بېرىپ قاپتۇ - دە ، شىرغا يېقىن كېلىپ

قالغانلىقتىن ئۇنىڭغا خىزمەت قىلماسلىققا چارە تاپالماپتۇ . شىرمۇ ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلىپ ، ئەھۋالىنى سوراپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن ۋاقىپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ تۇرماقچى ياكى كەتمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى سوراپتىكەن ، تۆگە :

ئىلگىرى ھەر بىر ئىشىمدا ئىختىيارىم بار ئىدى ،
سىزنى كۆردۈم كەتتى قولدىن ئىختىيارىم تىزگىنى .

— سىلى ھەرقانداق پەرمان قىلسىلا بەندىلەرنىڭ ئەھۋالىنىڭ ياخشى بولۇشى ئۈچۈن قىلىدىلا ، مەن قانداق قىلسام ياخشى بولىدىغانلىقىنى مەندىن ياخشىراق بىلىدىلا ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ .

— ئەگەر خالىساڭ ، مېنىڭ سۆھبىتىمدە ئەمىن بولغىن ،— دەپتۇ شىر .

تۆگە خۇشال بولۇپ ئۇ تاغدا قاپتۇ . بىرنەچچە ۋاقىتتىن كېيىن ، ئۇ ناھايىتى سەمرىپ كېتىپتۇ .

بىر كۈنى شىر شىكارغا بېرىپ بىر مەست پىلغا ئۇچراپ قېلىپ ، ئۇنىڭ بىلەن قاتتىق ئۇرۇشۇپ قاپتۇ . شىر خېلى قاتتىق زەخىملەنگەچكە ، تاغقا قايتىپ كېلىپ نالە قىلغىنىچە بىر بۇلۇڭدا يېتىپتۇ . بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭدىن ئاشقان تاپنى يەپ كۈن كەچۈرىدىغان ھېلىقى بۆرە ، چىلبۆرە ۋە قاغىلار ئاچ قېلىشىپتۇ . شىر ئەزەلدىنلا سېخىي ۋە مەرھەمەتلىك بولغاچقا ، خىزمەتكارلىرىغا رەھىم - شەپقەت قىلىدىكەن . شۇڭا ئۇلارنىڭ ئاچ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئىچى ئاغرىپ :

— سىلەرنىڭ رەنجىگەنلىكىڭلارنى كۆرۈش ماڭا ئۆز رەنجىمدىنمۇ قاتتىقراق . ئەگەر بۇ يېقىن ئەتراپتا ئوۋ قىلغۇدەك بىرەر نەرسە كۆرسەڭلار ، ماڭا خەۋەر قىلىڭلار . مەن مۇشۇ ھالدا بولساممۇ بېرىپ ئوۋ قىلىپ سىلەرنى تەڭلىكتىن قۇتۇلدۇراي ،— دەپتۇ .

ئۇلار شىرنىڭ قېشىدىن چىقىپ بىر بۇلۇڭغا بېرىپ مەسلىھەت قىلىشىپ : «تۆگە بۇ تاغدا تۇرسا بىزگە نېمە پايدا ؟ پادىشاھقا

نىمە پايدا؟ بىزنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ئۇلپەتچىلىكىمىز بولمىغاندىكىن شىرنى كۇشكۇرتۇپ ئۇنى ئۆلتۈرگۈزسەك، ئىككى - ئۈچ كۈنلۈك تىرىكچىلىكىمىز شۇنىڭ بىلەن ئۆتىدۇ. بىزگىمۇ نەپ تېگىدۇ تېخى» دېيىشىپتۇ.

— بۇ گەپنى قىلماڭلار، — دەپتۇ چىلبۆرە، — شىر ئۇنىڭغا ئامانلىق بېرىپ خىزمىتىگە كەلتۈردى. ھەركىم پادىشاھنى ئالداپ ۋەدىسىدىن يېنىۋېلىشقا كۇشكۇرتسە، ئۇ خىيانەتچى بولىدۇ. خىيانەتكار ھەرقاچان مەردۇت[1] بولىدۇ. ئۇنىڭدىن خەلق بىزار بولىدۇ.

ۋەدىسىگە قىلسا ھەركىم خىيانەت،
ئۇندىن نېرى كېتەر دىنۇ دىيانەت.

—بۇ توغرىدا ھىيلە ئىشلەتمەك كېرەك، — دەپتۇ قاغا، — شىرنى مۇشۇ ۋەدىسىدىن ياندۇرساقلا بولىدۇ. سىلەر توختاپ تۇرۇڭلار، مەن بىر بېرىپ كېلەي.

شۇ گەپ بىلەن قاغا شىرنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. ئۇنى كۆرگەن شىر:

— بىرەرسىڭلار ئوۋلىغۇدەك بىر نەرسە تاپتىڭلارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئەي پادىشاھ! ئاچلىقتىن ھېچقايسىمىزنىڭ كۆزى كارغا كەلمىدى. ھەرىكەتكىمۇ قۇۋۋىتىمىز قالماپتۇ. ئەمما بىر مەسلىھەتىمىز بار. ئەگەر ئۆزلىرى ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلسىلا، ھەممە نازۇنېمەت ھاسىل بولغۇسىدۇر، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قاغا.

— ئېيتقىن، قېنى مەن ئاڭلاپ باقاي، — دەپتۇ شىر.

— بۇ تۆگە بىزنىڭ ئارىمىزدا يات نەرسە ئىكەن، — دەپتۇ قاغا، — ئۇنىڭ سۆھبىتىدىن بىزگە ھېچقانداق نەپ يوقمايدۇ. ئۇ بىزنىڭ قولىمىزغا چۈشكەن شىكار، تۇزىقىمىزغا ئىلىنغان ئوۋ. بۇ سۆزنى ئاڭلىغان شىر غەزەپلىنىپتۇ:

---

① مەردۇت — دەرگاھتىن قوغلانغان كىشى مەنىسىدە.

— بۇ زاماننىڭ دوستلىرىنىڭ باشلىرىغا تۇپراق ياغسۇن ئىلا-
ھىم، ئۇلارنىڭ ئىككى يۈزلىمىلىكتىن باشقا ئادىتى يوق ئىكەن.
بۇلار مۇرۇۋۋەت، مەردلىك يولىنى تاشلاپتۇ جۇمۇ!

بۇ زامانە ئەھلىنىڭ ۋاپا ئەمەس ئىشلىرى،
ۋاپا قىلاي دەيدۈيۇ جاپادۇر قىلمىشلىرى.

ۋەدىسىنى سۇندۇرماق قايسى مەزھەپتە جايىز بولىدىكەن؟
ئامانلىق بەرگەنگە قەست قىلماق قايسى مىللەتتە راۋا بولىدىكەن؟

ئۆزۈڭ ئۆستۇرگەن شاخنى سۇندۇرما،
ئۆزۈڭ سۇنغاندەك بولغۇسىدۇر ئۇ.

—بۇ سۆزلەرنىغۇ بىلىمەن، — دەپتۇ قاغا، — ئەمما ھۆكۇما-
لار: «بىر كىشىنى بىر ئۆي ئەھلىگە پىدا قىلسا بولىدۇ. بىر ئۆي
ئەھلىنى بىر قەبىلىگە، بىر قەبىلىنى بىر شەھەرگە، بىر شەھەرنى
بولسا پادىشاھقا پىدا قىلسا بولىدۇ. چۈنكى، ئاز بىر قىسىم
كىشىلەر قۇربانلىق قىلىنسا، پۈتۈن بىر ئىقلىمغا پايدا يەتكۈزىدۇ»
دەپ ئېيتىشقان؛ ئىككىنچى، ۋەدە قىلغۇچى ئالدامچىلىق قىلمىغان
ھالەتتە تۇرۇپ، پۈتۈن بىر جامائەنى ئاچلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش
ئۈچۈن باھانە ئىزدىسە بولىدۇ ئەمەسمۇ؟
شىر بېشىنى تۆۋەن ساپتۇ. قاغا قايتىپ بېرىپ يارەنلىرىگە
مۇنداق دەپتۇ:
— مەقسەتنى شىرغا ئېيتقانىدىم، ئۇ باشتا بويۇنتاۋلىق قىل-
دى، كېيىن رام بولدى. ئەمدى تەدبىر شۇكى، ھەممەيلەن بىر-
لىكتە تۆگىنىڭ قېشىغا بېرىپ، شىرغا ئاچلىق رەنجى يەتكەنلىكىنى
ئېيتايلى ۋە: «بىز ھەممىمىز پادىشاھنىڭ دۆلىتىنىڭ پاناھىدا كۈن
كەچۈرىمىز، بۈگۈنكى كۈنلۈكتە پادىشاھ بۇ ھادىسىگە ئۇچراپتۇ.
مۇرۇۋۋەت شۇنى تەقەززا قىلىدۇكى، جېنىمىزنى ئۇنىڭغا پىدا
قىلايلى. بولمىسا، كۇپرانى نېمەتلىك قىلغان دېگەن بەتنامغا قالى-

مىز . ئۇ هالدا بىزدە مەردلىك ۋە مۇرۇۋۋەت دېگەن سۈپەت قالمى-
غان بولىدۇ . شۇڭا ھەممىمىز بىللە شىرنىڭ قېشىغا بېرىپ ،
ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە ئىنئامىنىڭ شۈكرىنىسىنى ئېيتىپ ، بىزنىڭ
قولىمىزدىن ھېچ ئىش كەلمەيدىكەن ، شۇڭا ئۆزىمىزنى ساڭا پىدا
قىلدۇق دەپ جېنىمىزنى ئايرىم - ئايرىم ھالدا شىرغا تۇتايلى ،
دەيلى . بارغاندىن كېيىن شىر قايسىمىزنى يېمەكچى بولسا ، بىز
ئۆزىمىزنى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن بىردىن گەپ قىلايلى . مۇشۇ
تەرىقىدە ئىش قىلساق ، ئۆلۈم تۆگىگە قارار تاپىدۇ .
ئۇلار مۇشۇ مەسلىھەت بىلەن تۆگىنىڭ ئالدىغا كېلىشىپ
ھىيلىنى ئۇنىڭغا ئۆگىتىشىپتۇ . تۆگە بولسا ساددىلىقىدىن ئۇلار-
نىڭ ئەپسۇنلىرىغا ئالدىنىپ ، ئۇلار بىلەن بىللە شىرنىڭ ئالدىغا
كەپتۇ . ماختاش سۆزلىرىنى ئادا قىلىپ بولغاندىن كېيىن قاغا تىل
ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ :

شاھ ! جاھانغا بولغىن ھۆكۈمران ،
ئىشرەت بەزمىدە بولغىن شادىمان .

— بىزنىڭ راھىتىمىز جانابلىرىنىڭ سۆھبىتىگە باغلىق . ھا-
زىر بىر زۆرۈرىيەت توغرا كېلىپ قالدى . مېنىڭ گۆشۈمدىن
ئىشتىھالىرى قانائەت قىلىدىغان بولسىلا ، مېنى ئۆلتۈرۈپ ناشتى-
لىق قىلغايلا .
— سېنى يېمەكتىن نېمە پايدا ؟ گۆشۈڭ قانچىلىك بىر ئىشتى-
ھانى پەس قىلالىسۇن ؟ سەن قانچىلىك بىر نېمە ئىدىڭ ؟ —
دېيىشىپتۇ باشقىلىرى . قاغا بۇ سۆزنى ئاڭلاپ بېشىنى تۆۋەن
ساپتۇ . شۇندا چىلبۆرە سۆز باشلاپتۇ :

شاھىم ، ئەجەل ئەلچىسى كەلسە ھەردەم ،
جەڭسىز ئالۇر تەن ئىچىدىن جان خېتىنى .

— كۆپ مۇددەتتىن بېرى دۆلەتلىرىنىڭ سايىسىدە ئاپتاپنىڭ تابىدىن ئەمىن بولۇپ ھايات كەچۈردۇق . بۈگۈنكى كۈنلۈكتە ئۇلۇغ زاتلىرى ئاچلىق خەۋپىگە مۇپتىلا بولدىلا . ئىقبال يۇلتۇزى مېنىڭ ئەھۋالىم بىتىدىن چاقناپ ، پادىشاھىمىزنىڭ مېنى ئۇزۇق قىلىپ ، چۈشلۈكنىڭ ئەندىشىسىدىن خالىي بولۇشىنى خالايتتىم .

— دېگەنلىرىڭ ھەققىڭنى ئادا قىلىش ۋە تەرەپتارلىق يۈزىسىدىن ئېيتىلىۋاتقان بولسىمۇ ، سېنىڭ گۆشۈڭ بەتبۇي ھەم زىيادىلىق ، مۇبادا پادىشاھنىڭ كېسىلى تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ كەتسە ، قانداق قىلىمىز ؟ — دېيىشىپتۇ باشقىلىرى .

بۇنى ئاڭلىغان چىلبۆرە خامۇش بوپتۇ . بۆرە ئالدىغا كېلىپ سۆزگە تىل ئېچىپتۇ :

پادىشاھىم ھەمىشە خۇدا ساڭا يار بولسۇن ،
دۈشمەنلىرىڭ جەڭ ئارا ئالدىڭدا شىكار بولسۇن .
مەنمۇ شۇدەم ئۆزۈمنى بېغىشلىدىم ، ئاچلىقتا ،
يېسەڭ ئەگەر بىر پەسلىك خۇمارىڭغا كار بولسۇن .

— مەنمۇ ئەزايى بەدەنلىرىمگە چىشلىرىنىڭ ئارىسىدىن ئورۇن بېرىشلىرىنى ئارزۇ قىلىمەن .

— بۇ سۆزۈڭدىن ئىخلاسىڭ چىقىپ تۇرىدۇ . ئەمما سېنىڭ گۆشۈڭ بوغۇز ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ . زەرەر جەھەتتىن ئالغاندا ، زەھەردىن قېلىشمايدۇ ، — دېيىشىپتۇ باشقىلىرى .

بۆرە ئارقىسىغا قايتىپتۇ . ئاخىرىدا ھېلىقى ئۈزۈن بويۇن «ئېگىز كىشى ئەخمەق بولىدۇ» دېگەن سۆزنىڭ ھۆكمى بىلەن سۆزگە كىرىپتۇ ۋە بويىنىنى ئۈزىتىپ دۇئا ۋە ماختاشتىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ :

ئۇلۇغ شاھىم ، ئېچىپتۇ پەلەك شۇدەم ،
بوسۇغاڭدا زەپەر - نۇسرەت ئىشىكىنى .

— مەن بولسام ھەزرەتلىرىنىڭ دۆلىتىدە تەربىيە تاپقانمەن. ئەگەر دەرگاھلىرىنىڭ قازىنى ۋە داستىخىنىغا لايىق بولىدىغان بولسام، جىنىمنى ھەرگىز ئايىمىغان بولاتتىم.

ئايىماسمەن بىر جىنىمنى بېشىڭدىن،
جانغا ئىش كەلسە كېچەرمەن بېشىمدىن.

باشقىلارنىڭ ھەممىسى ئىتتىپاقلىشىۋالغان بولغاچقا:
— بۇ سۆزۈڭدىن ئىخلاسىڭنىڭ ساپلىقى ۋە ئەقىدەڭنىڭ راستلىقى چىقىپ تۇرىدۇ. دېمىسىمۇ سېنىڭ گۆشۈڭ مەززىلىك ھەم پادىشاھنىڭ مىجەزىگە مۇۋاپىق كېلىدۇ. ھەممىڭگە رەھ-مەت. ئۆزۈڭنى ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجاڭدىن ئايىمىدىڭ. بۇ ئىش بىلەن ياخشى ئېتىڭنى ھايات سەھىپىلىرىدە يادىكار قىلىدىغان بولدۇڭ.

بۇ جاھاندا كىشىگە پۇل بەرگۈچىلەر بىھېساب،
جان ساخاۋەت قىلغۇچىنى تاپقىلى بولماس لېكىن.

دېيىشىپ، ھەممىسى بىرلىكتە تۆگىگە قەست قىپتۇ. ئۇ بىچارە ھېچ دېمىدى چىقىرالماپتۇ. ئۇلار ئۇنىڭ ھەممە ئەزالىرىنى پارە - پارە قىلىپ، ھېچنېمىسىنى قويماي يەپتۇ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، غەرەزلىك كىشى-لەر ئىتتىپاقلىشىپ ھەرىكەت قىلىشسا، بىرەر زەرەر يەتكۈزمەي قالمايدۇ.

— ئەمدى قانداق چارە قىلماقنى ئويلاۋاتىسەن؟ — دەپ سو-راپتۇ دېمنە.

— ئەندىشە قىلىشىرىشنىڭ پايدىسى يوق، — دەپتۇ شەنز-ەبە، — ئەمما ئۇرۇشماقتىن باشقا چارە يوقتەك تۇرىدۇ. ھەر كىم مال - مۈلكىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن ياكى نەپسىنىڭ

ھەممىتى ئۈچۈن ئۆزىنى ھالاكەتكە يەتكۈزسە ، شېھىتلارغا قوشۇلـ
دۇ . شېھىتلارنىڭ ئەجرى ۋە مەرتىۋىسى لەۋھەگە يېزىلىدۇ . ئەگەر
ئەجىلىم شىرنىڭ قولىدا بولىدىغان بولسا ، نومۇسۇمنى ساقلاپ ،
ھەممەت ۋە غەيرەت بىلەن ئۆلۈشنى خالايمەن .

بېشىمنى بېرەي ئات كۆتۈرمەك ئۈچۈن ،
نام كېرەك ماڭا شۇدەم ئۆلمەك ئۈچۈن .

— ئەقىللىق كىشىلەر ئۇرۇش ۋاقتىدا سۇسلۇق ۋە بوشاڭلىق قىلماسلىقى كېرەك ،— دەپ نەسىھەت قىپتۇ دىمنە ،— ئۇرۇش قىلغان چاغدا ھەرگىزمۇ دۈشمەنگە ئەل بولماسلىقى كېرەك . چوڭ ئىشلارغا ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئارىلىشىش زېرەكلىكنىڭ ئالامىتى ئەمەس ، بەلكى دوستلارنى ياخشىلىق ۋە مادارا ئارقىلىق ئىتتىپاقـلاشتۇرۇپ ، دۈشمەنلەرنىڭ ھەرىكەتلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش كېـرەك . «دۈشمەندىن مۇداپىئە كۆرۈشتە مۇلايىملىق ئۇسۇلىنى قولـلىنىش ئەڭ مۇۋاپىقتۇر» دېگەن گەپ بار . يەنە بىر تەرەپتىن دۈشمەننى خار كۆرۈپ ئۇنى ئاجىز دەپ قارىماسلىق كېرەك . چۈنـكى ، دۈشمەن كۈچتىن قالغان ھالەتتىمۇ ھىيلە ـ مىكىر ئوتىنى يېقىشىڭ كېرەك . سەن شىرنىڭ زورلۇقىنى بىلىسەن ، شۇڭا ئۇـنىڭ دۈشمەنلىكىنى ھېسابقا ئېلىپ ، ئۇنىڭ ئۇرۇش ۋە ھىيلە ـ مىكىرلىرىدىن غەپلەتتە قالما ، ھەر كىم ئۆز دۈشمىنىنى خار كۆرسە ۋە ئۇنىڭ ئۇرۇش ھەم ھىيلە ـ مىكىرلىرىدىن ئەندىشە قىلمىسا ، خۇددى تەيتۇرىنى خار كۆرگەنلىكى سەۋەبىدىن دەريا ۋەكىلى پۇشايمان قىلغىنىدەك ھادىسىگە ئۇچرايدۇ .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ شەنزەبە .

— ھىندى دەرياسىنىڭ لېۋىدە ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دىمنە .

بىر جۈپ تەيتۈرى بىلەن دەريا ۋەكىللىنىڭ ھېكايىسى

ھىندى دەرياسىنىڭ قىرغىقىدا تەيتۈرى دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل قۇشلار ياشايدىكەن. بىر جۈپ تەيتۈرى دەريانىڭ لېۋىدىلا ماكان تۇتقانىكەن. بىر كۈنى:

— تۇخۇم قويۇشقا مۇۋاپىق كەلگۈدەك باشقا بىر جاي تاپساق بولاتتى،— دەپتۇ چىشىسى ئەركىكىگە.

— بۇ جاي تازا كۆڭۈلدىكىدەك جايغۇ؟ بۇ يەردىن كۆچۈشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ مۇشۇ يەرگىلا تۇخۇم قويۇۋەرسەكمۇ بولىدىغۇ،— دەپتۇ ئەركىكى.

— شۇنى ئويلاش كېرەككى،— دەپتۇ چىشىسى،— ئەگەر دەريا تاشقىنلاپ دولقۇن ئۇرسا، بالىلىرىمىزنى ئېقىتىپ كېتىدۇ، تارتقان ئەجرىمىز زايە كېتىدۇ.

— دەريا ۋەكىلى ئۇنداق ئىشنى قىلماس ۋە بىزنى تاشلىۋەت-مەس دەپ ئويلايمەن،— دەپتۇ ئەركىكى،— ئەگەر ئۇ راستتىنلا شۇنداق قىلىپ بالىلىرىمىزنى غەرق قىلىۋەتسە، بىز ئۇنىڭدىن ئىنتىقام ئالىمىز.

گەر مۇرادىم ئەكسىگە، چەرخ يۇرسە بۇزغايمەن ئۇنى،
مەن ئەمەس چەرختىن زۇلۇم تارتىپ يەنە جىم تۇرغۇچى.

—ھەددىمىزدىن ئاشمىساق بولامدىكىن،— دەپتۇ چى-شىسى،— ھەددىدىن زىيادە ئۇرۇش ئەقىلغا مۇۋاپىق كەلمەيدۇ. سەن قايسى كۈچ - قۇۋۋىتىڭ بىلەن دەريا ۋەكىلىنى قورقۇتالاي-سەن؟ قايسى شان - شەۋكىتىڭ بىلەن ئۇنىڭغا قارشى ئۇرۇش قىلالايسەن؟ بۇنداق خىيالنى تاشلا! مېنىڭ نەسىھىتىمدىن بويۇن

تولغىماي ، تۇخۇم بېسىش ئۇچۇن لايىقراق بىرەر جاي تاپساڭچۇ !
ھەر كىم نەسىھەت ئاڭلىمىسا ياكى نەسىھەتكە ئەمەل قىلمىسا ،
ئۇنىڭغا خۇددى تاشپاقىغا يەتكەندەك ھادىسە يېتىپ قالىدۇ .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ ئەركەك تەيتۇرى .
چىشىسى سۆزلەپ بېرىپتۇ .

تاشپاقا بىلەن ئۆردەكلەرنىڭ ھېكايىسى

بىر جايدا بىر كۆل بار بولۇپ ، ئۇنىڭ سۈيىنىڭ سۈزۈكلۈكىدىن يۈزى خۇددى ئەينەكتەك كۆرۈنىدىكەن ، تاتلىقلىقى خۇددى ئابىھاياتتەك ئىكەن . ئۇ يەردە ئىككى ئۆردەك ۋە بىر تاشپاقا بىللە ياشايدىكەن . ئۇلار دائىم بىر - بىرىگە ھەمسۆھبەت بولىدىكەن . بارا - بارا ئۇلارنىڭ ھەقەمسايىلىكلىرى ھەمخانىلىككە تەرەققىي قىلىپ ، خۇشال - خۇراملىق بىلەن ھايات كەچۈرۈپتۇ .

ياخشىدۇر شۇنداق ئۆمۈر يار - ئاشىنا بىرلە ئۆتەر ،
ياخشىدۇر شۇدەمكى يار مېھرىبان بىرلە ئۆتەر .

تاسادىپىي ئىككى يۈزلىمە ھايات ھادىسە تىرنىقى بىلەن ئۇلارنىڭ ئەھۋال يۈزىنى تاتىلاپتۇ ۋە ئەينەككە ئوخشاش تەقدىر ئۇلارغا ئايرىلىش سۈرىتىنى كۆرسىتىپتۇ .

دىلغا راھەتتۇر گۈزەللەرنىڭ ۋىسال شەربىتى ،
ئارقىدىن لېكىن ئۇنىڭ ھىجران خۇمارى يەتكۈسى .
يېسە گەر بۇ داستىخاندىن ھەر كىشى بىر لوقما نان ،
ناگاھان بىرتاش تېگىپ ئۇنىڭ چىشىنى سۇندۇرغۇسى .

يەنى ئۇلارنىڭ ھايات كەچۈرۈشىگە سەۋەب بولىدىغان ئۇ سۇ بارا - بارا ئازىيىپ ، ئۇلارغا قىيىن بوپتۇ . ئۇ ئىككى ئۆردەك ئەھۋالنى پەملەپ ماكانىدىن كۆچۈل ئۈزۈپتۇ :

سەپەر ياخشى شۇ كىشىگە، گەر ئۆيىدە،
غەم - ئەندىشە بىلەن بولسا كۆڭلى سۇنۇق.
بولسىمۇ گەر سەپەر رەنجى شۇنچە يامان،
ۋەتىنىنىڭ جاپاسىدۇر ئۇندىن ئۇلۇغ.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار كۆڭلى كۆزىدىن ياش ئاققۇزۇپ، غەمكىن هالدا تاشپاقىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە ئۇنىڭ بىلەن ۋىدالاشماقچى بولغانلىقىنى ئېيتىپ:

— زامانىنىڭ يامان كۆزى تېگىپ، بىزگە بۇ جۇدالىقنى سالدى،— دەپتۇ.

تاشپاقا بۇنى ئاڭلاپ نالە قىپتۇ ۋە دەرد بىلەن پەرياد چېكىپ شۇنداق دەپتۇ:

— بۇ نېمە دېگەن گەپ؟ سىلەرسىز ماڭا تىرىكچىلىك بولامدۇ؟ ياردەمسىز ۋە هەمدەمسىز مەن قانداق هايات كەچۈرىمەن؟

سەنسىز ماڭا تىرىكلىك بولۇر هارام،
گەر ئۇنىڭغا هايات دەپ قويسىمۇ نام.

مېنىڭ پىراقىڭا قىلچە تاقىتىم يوق تۇرسا، تىرىكچىلىكىم نېمە بولۇپ كېتەر؟

كۆزۈمدىن تېخى ئۇ سەرۋى راۋان بولماي تۇرۇپ غايىب،
كۆڭۈل هىجرانىنىڭ تەسۋىرىدىن تال بەرگىدەك تىترەر.

—پىراق تىكىنى بىزنىڭ جىگەرلىرىمىزنى تەشمەكچى بولۇۋاتىدۇ،— دەپتۇ ئۆردەكلەر ۋارقىرىشىپ،— ئەمما سىزسىزلىقنىڭ مېهنىتى ۋۇجۇدىمىزنى يوقلۇق شامىلىغا سورۇۋېتىشكىمۇ ئاز قالدى. شۇڭا ئىلاجسىزلىقتىن بۇ يەردىن كەتمەكچى بولۇۋاتىمىز.

باش ئېلىپ ئاشىق كېتەلمەس دىلبىرى كوچىسىدىن ،
ھېچ كىشى جەننەتنى تەرك ئەتمەكنى قىلماس ئىختىيار .

— ھەي دوستلىرىم ، سىلەر بىلمەمسىلەر ؟ — دەپتۇ تاشپاقا ، — سۇنىڭ كېمىيىپ كەتكەنلىكىنىڭ ماڭا تېخىمۇ كۆپرەك زىيىنى تېگىدىغۇ ؟ مەن سۇسىز ھايات كەچۈرەلمەيمەنغۇ ؟ ھازىرقى پەيتتە بىزنىڭ دوستلۇق ۋە سۆھبەتداشلىقىمىزنىڭ ھەققى - ھۆرمىتى شۇنى تەقەززا قىلىدۇكى ، مېنىمۇ بىللە ئېلىپ كېتىڭلار ، يىراق مېھنەتخانىسىدا تەنھا تاشلىۋېتىپ كەتمەڭلار .

جان ئىدىڭ سەن يولغا چىقماقچى بولۇپ ،
جېنى يوق يالغۇز بەدەننى تاشلىدىڭ .

— ھەي مېھرىبان دوستۇم ! — دېيىشىپتۇ ئۆردەكلەر ، — سېنىڭ ھىجرانىڭنىڭ دەردى بىز ئۈچۈن ۋەتەندىن ئايرىلىشنىڭ مېھنىتىدىنمۇ ئارتۇق ، بىز ھەر يەرگە بېرىپ ئىشرەت بىلەن ئۆتكەسكەمۇ سەن بولمىساڭ ، بىزنىڭ كۆزىمىز خىرە ، ئىشرىتىمىز قاراڭغۇ بولىدۇ . بىزدە ساڭا مۇلاقات بولۇشتىن باشقا ئارزۇمۇ يوق . ئەمما ، يەر يۈزىدە مېڭىپ يۈرۈشمىز بەكمۇ مۇشەققەتلىك ، قانداق قىلىمىز ؟

— بۇ ئىشنىڭ چارىسىنى سىلەر مەندىن ياخشىراق بىلىسىلەر ، — دەپتۇ تاشپاقا ، — چۈنكى ھىجران غېمى سەۋەبىدىن ئەقىل - ھوشۇم ئۈچۈپ كەتتى ، نېمە ئىلاج قىلماقنى بىلمەيمەن .

قىلمىسا ھەرئىشتىن بۇرۇن مەسلىھەت ،
شىكەستە كۆڭۈلدىن يېتىشمەس مەدەت .

— ھەي ئەزىز ، — دېيىشىپتۇ ئۆردەكلەر ، — سېنى يەڭگىللىك قىلىپ قويارمىكىن دەپ ئويلاۋاتىمىز . بىزنىڭ دېگىنىمىزگە ئەمەل قىلماي قالارسەنمىكىن ؟

— سىلەر مېنىڭ پايدام ئۈچۈن گەپ قىلىۋاتساڭلار ، مەن ئۇنىڭ ئەكسىچە ئىش قىلىشنى ئويلىسام ياكى قىلغان ۋەدەمگە ۋاپا قىلمىسام ، ئۇ قانداق بولغىنى ؟

ۋەدىلەر قىلدىمكى ۋەدەمنىڭ خىلاپىن قىلمايىن ،
قايسى شەرت قىلسام شۇ شەرتىمنى ھەرگىز بۇزمايىن .

— ئۇنداق بولسا ، — دېيىشىپتۇ ئۆردەكلەر ، — شەرتىمىز شۇكى ، سېنى كۆتۈرۈپ ئۇچىمىز . سەن ھەرگىز سۆزلىمەيسەن ، ھەر كىمنىڭ بىزگە نەزىرى چۈشۈپ ، ھەر قانداق سۆز قىلسىمۇ ۋە تەنە سۆزلىسىمۇ جاۋاب قايتۇرمايسەن .
— ئېيتقىنىڭلار بويىچە ئىش قىلىمەن . ھېچكىمنىڭ سۆزىگە جاۋاب قايتۇرمايمەن ، — دەپ ۋەدە بېرىپتۇ تاشپاقا .
شۇنداق قىلىپ ، ئۇلار بىر چۈۋىق تېپىپ كەلتۈرۈشۈپتۇ . تاشپاقا چۈۋىقنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن مەھكەم چىشلەپتۇ ، ئۆردەكلەر چۈۋىقنىڭ ئىككى تەرىپىنى چىشلەپ ئۇچۇپتۇ . ئەنە شۇ تەرىقىدە ئۇچۇپ بىر يېزىغا يېتىپ بارغاندا ، يېزىدىكى كىشىلەر ئۇ ھالنى كۆرۈپ ھەيرانۇ ھەس بولۇپ ھەر تەرەپتىن ۋارقىرىشىپتۇ :
— قاراڭلار ، قاراڭلار ، بۇ ئۆردەكلەرنى ، تاشپاقىنى قانداقمۇ كۆتۈرۈپ ئۇچالىغاندۇ ؟ بۇنداق ھالنى ھېچكىم ئۆمرىدە كۆرمىگەن بولغىيدى ؟
ئۇلارنىڭ غەلۋە ۋە غوۋغالىرى تېخىمۇ كۈچىيىپتۇ . تاشپاقا بىرەر سائەت تاقەت قىلىپ ئۈن چىقارماپتۇ ، ئاخىر تاقىتى ـ تاق بولۇپ چىدىيالماي : «بۇرۇن كۆرمىگەن بولساڭ ، ئەمدى كۆرۈپ كۆزۈڭ كور بولسۇن» دېمەن دەپ ئاغزىنى شۇنداق ئېچىشىغا ، تۆۋەنگە موللاقلاپ چۈشۈپتۇ . بۇنى كۆرگەن ئۆردەكلەر :
— دوستلار نەسىھەت قىلسا ، بەختلىك كىشىلەر ئاڭلاپ ئەمەل قىلىشاتتى ، گەرچە بىز ياخشىلىق يۈزىسىدىن ساڭا نەسىھەت قىلغان بولساقمۇ ، سەندە ئاڭلاش ۋە ئەمەل قىلىش بەختى يوق ئىكەن . نەسىھىتىمىز پايدا بەرمىدى ، — دەپ ۋارقىرىشىپتۇ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، ھەر كىم دوستلارنىڭ نەسىھەتىنى قوبۇل قىلمىسا ، ئۆزىنى ئۆزى رەسۋا قىلىپ ، ئىززەت پەردىسىنى يىرتىدۇ .

ھەر كىشىكىم نەسىھەتكە سالماس قۇلاق ،
قولىنى چىشلەر نادامەت بىرلە ھەر چاغ .

—بۇ مەسىلىنى ئاڭلىدىم ۋە مەزمۇنىنى چۈشەندىم . ئەمما ، قورقمىغىن ، بۇ جايدىن ھەرگىز كەتمىگىن ، چۈنكى قورقۇنچاق كىشى مۇرادىغا يېتەلمەيدۇ ،— دەپتۇ ئەركەك تەيتۇرى .

شۇنىڭ بىلەن چىشىسى تۇخۇم بېسىپ بالىلىرىنى تۇخۇمدىن چىقىرىپتۇ . دەل شۇ پەيتتە دەريا دولقۇنى ئۆرلەپ ، ئۇنىڭ بالىلىرىنى ئېلىپ كېتىپتۇ . چىشى تەيتۇرى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ، ئىنتىراپقا چۈشۈپ ، ئەركىكىگە :

— ھەي خاكسار ! مەن تەقدىر بىلەن ئويناشقىلى بولمايدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتىم . كۆردۈڭمۇ مانا ، بالىلىرىمىزنى نابۇت قىلدىڭ ، يۈرىكىمىزگە مەلھەم بولغۇدەك بىر تەدبىر تاپقىن ئەمدى ،— دەپ كايىپتۇ .

— مەن ئۆز گېپىمدە تۇرىمەن ، نېمىنى دېگەن بولسام شۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىمەن . مەن بېرىپ دەريا ۋەكىلىدىن ئىنتىقام ئالىمەن ،— ئەركەك تەيتۇرى شۇنداق دېگىنىچە باشقا قۇشلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ ھەربىر گۇرۇھنىڭ سەركەردىلىرىگە ئەرز قىلىپ ، ئۆزىگە ياردەم بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ .

مالاللىق رەنجى مېھنەت ئەدەتسىزدۇر بىنىھايەتتۇر ،
قىلىپ ياردەم قولۇمنى تۇت ، بۇ دەم ۋاقتى ئىنايەتتۇر .

— ئەي ئەزىزلەر !— دەپتۇ ئۇ ،— ئەگەر بۇ ۋەقەدە سىلەر ماڭا ياردەم بېرىپ ، ئىتتىپاق بىلەن دەريا ۋەكىلىدىن ئۆچۈمنى

ئېلىپ بەرمىسەڭلار، ئۇنىڭ جۇرئىتى تېخىمۇ ئاشىدۇ - دە، مەندىن باشقا قۇشلارنىڭمۇ باللىرىنى نابۇت قىلىدۇ. ئەگەر بۇ ئىش قائىدە - يوسۇنغا ئايلىنىپ قالسا، ئۇ چاغدا بۇ ماكاندىن كۆڭۈل ئۈزۈپ كېتىش كېرەك ياكى نەچچە خىل خارلىق بىلەن هايات كەچۈرۈپ، يوقلىش ۋە جاپا باياۋىنىغا قەدەم قويۇش لازىم بولىدۇ.

ئۇنىڭ بۇ سۆزىدىن قۇشلارنىڭ كۆڭلى ئازابلىنىپ، سۇمۇرغنىڭ بارگاهىغا بېرىپ دادلاپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئەگەر قۇشلارنىڭ غېمىنى يېسەڭ، سەن بىزنىڭ پادىشاهىمىزسەن. ئەگەر مەزلۇملارنىڭ ئىنتىقامىنى ئالالمىساڭ، پادىشاهلىقتىن قول يۇيغىن!

يېگىن زىردەستلەر① غېمىنى زىنهار،
ساڭىمۇ زەبەردەستلەر② بولسا دەركار.

سۇمۇرغ ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئىزدەپ، هەشەمەت بىلەن مۇلازىملىرىنى ئەگەشتۇرۇپ، سەلتەنەت ئوردىسىدىن چىقىپتۇ. قۇشلار بىر - بىرىنىڭ قوللىشى ۋە هەممىسىنىڭ جەم بولۇشىدىن دىلى قۇۋۋەتلىنىپ، دەريا بويىغا كېلىشىپتۇ. سەپلىرىنى ساناش مۇمكىن بولمىغان بىهېساب لەشكەرلەرنى باشلىغان سۇمۇرغ دەرياغا يۈز كەلتۈرۈپتۇ.

هەممىسىنىڭ قېنى قايناپ قەهرى تېشىپ،
تۈرغان ئىدى ئۇرۇش ئۈچۈن شۇنچە قەيسەر.
قاناتلىرى بەدىنىگە ساۋۇت بولۇپ،
تۇمشۇقلىرى بولغانىدى نەيزە - شەمشەر.

---

① زىردەست — قولى قىسقا.
② زەبەردەست — قولى ئۇزۇن.

ئۇلار شۇ قىياپەت بىلەن دەرياغا يېتىپ كېلىشىپتۇ، سابا بۇ خەۋەرنى دەريا ۋەكىلىگە يەتكۈزۈپتۇ. دەريا ۋەكىلى ئۆزىدە كۈچ - قۇۋۋەت ۋە ھەپسىلە يوقلۇقىنى ھېس قىلىپ، نائىلاج ئۆزرە ئېيتىپ، تەيتۇرنىڭ بالىلىرىنى قايتۇرۇپ بېرىپتۇ.

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشتىكى سەۋەب شۇكى، ھېچقانداق دۈشمەننى خار كۆرمەسلىك كېرەك. چۈنكى «يىڭنىنىڭ قولىدىن كەلگەن ئىش نەيزىدىن كەلمەيدۇ. ئوت گەرچە كىچىك بولسىمۇ پۈتۈن بىر ئالەمنى كۆيدۈرۈشى مۇمكىن» دەپ ئېيتقانىكەن ھۆكۈمالار.

دوستۇڭ ئەگەر مىڭ بولسىمۇ ئازدۇر،
دۈشمىنىڭ ئەگەر بىر بولسا كۆپتۇر.

—ماڭا بەتنام ئارتىلىپ قالماسلىقى، كىشىلەرنىڭ مېنى «كۈپرانى نېمەتلىك قىلدى» دەپ قالماسلىقى ئۈچۈن، مەن ئالدى بىلەن ھەملە قىلمايمەن. ئەمما شىر ماڭا قەست قىلسا، ئۆزۈمنى ئاسرىمىقىم لازىم دەپ ھېسابلايمەن،— دەپتۇ شەنزەبە.

— ئەگەر شىرغا يېقىن بارساڭ، ئۇنىڭ قەددىنى كېرىپ، قۇيرۇقىنى يەرگە ئۇرغانلىقىنى كۆرسەڭ، «ماڭا قەست قىپتۇ» دەپ بىلگىن،— دەپتۇ دېمنە.

— ئەگەر بۇ ئىشلاردىن بىرەرسى كۆرۈلسە، گۇمان ھەقىقەتكە ئايلانغان بولىدۇ،— دەپتۇ شەنزەبە.

شۇنىڭ بىلەن دېمنە خۇشال بولۇپ كۆڭلى ئېچىلىپ ئۆز كۆلبىسىگە قايتىپ كېتىپتۇ.

بىئەقىل ئۇ ئۆزگىلەرنىڭ رەنجى بىلەن شاد ئىرۇر،
ئىستىمە ئۇندىن ۋاپا، ئۇ بارچىدىن ئازاد ئىرۇر.

—ئىش نەگە بېرىپ يەتتى؟— دەپ سوراپتۇ كەلىلە.
— خۇداغا شۇكۇر، پاراغەت ھاسىل بولدى. شۇنداق قىيىن

ئىش ئاسانلا پۈتۈپ قالدى ،— دەپتۇ دىمنە .
دىمنە ئۇ سۆزنى دەۋاتقاندا ، روزغار مۇكاپات تىلى بىلەن ئەقىللىقلارنىڭ قۇلىقىغا بۇ مەزمۇننى نەغمە قىلىپ بېرىۋاتقاندەكەن :

يارى زۇلفىنى قولىغا ئالدى ساقىي ياخشىلاپ ،
چەرخ ئەگەر قويسا قولىنى تاپقۇسى ئۇندا قارار .

شۇنداق قىلىپ ، ئىككىسى بىللە شىرنىڭ ئالدىغا كېلىشىپتۇ . شۇ ئەسنادا شەنزەبەمۇ يېتىپ كەپتۇ . شىرنىڭ ئۇنىڭغا كۆزى چۈشۈشى بىلەنلا دىمنەنىڭ كۈشكۈرتۈشى ۋە ئەپسۇنى تەسىر قىلىپ ، غەزىپى قوزغىلىپ ، قۇيرۇقلىرىنى يەرگە ئۇرۇپ ، غەزەپتىن چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ كېتىپتۇ . شەنزەبە : «شىر ماڭا قەست قىلىدىغان بولدى» دەپ ئويلاپ ، ئۆز - ئۆزىگە : «پادىشاھلارنىڭ خىزمىتى خەۋپ ۋە ۋەھىمە جەھەتتىن يىلانغا ھەمخانا شىرغا ھەمسايە بولغاندەك بىر ئىش ئىكەن . گەرچە يىلان ئۇخلىغان ، شىر پىنھان بولغان بولسىمۇ ، ئاقىۋەت يىلان بېشىنى كۆتۈرۈپ ، شىر ئاغزىنى ئاچىدىكەن» دەپتۇ كۆڭلىدە .

قورقۇپ تۇرۇپ قىلما سۇلتان خىزمىتىن ،
تاش ۋە ساپال سۆھبىتىدەك بولمىسۇن .

شۇ خىيال بىلەن ئۆزىنى ئۇرۇشۇشقا تەييارلاپتۇ . ئاڭغىچە ھەر ئىككىسى تەرەپتىن دىمنە كۆرسەتكەن ئالامەتلەر كۆرۈلۈپتۇ - دە ، ئۇرۇش باشلىنىپ كېتىپتۇ . غوۋغا ۋە نەرە ئاۋازى زېمىندىن پەلەككە يېتىپتۇ .

ئۇلار نەرىسىدىن ئاشۇ دەشت ئىچىدە ،
قۇشلار بىلەن ۋەھشىيلەر بولدى پەرىشان .
بىرى تاش تۆشۈككە ئېلىپ ئۆزىنى ،
بىرى خەسنىڭ ئارىسىغا بولدى پىنھان .

كەلىلە بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ دىمنەگە شۇنداق دەپتۇ :

يۈز ھىيلەيۇ رەڭۋازلىقنى پەيدا قىلدىڭ ،
ئىشنى تېرىپ ئۇ ئارادىن ئۆزۈڭ قاچتىڭ .
يۈز يىل ئىچرە ئۆچۈرەلمەس ئۇنى يامغۇر ،
بۇ جاھانغا ئاداۋەتتىن توزان چاچتىڭ .

— ھەي نادان ، قانداق يامان ئاقىۋەت كەلتۈرۈپ چىقارغانلىقىڭنى كۆردۈڭمۇ ؟ ئاقىۋىتىڭنىڭ شۇملۇقىنى تونۇدۇڭمۇ ئەمدى ؟
— يامان ئاقىۋەت دېگىنىڭ قايسى ؟ — دەپ سوراپتۇ دىمنە .
— سەن قىلغان بۇ ئىشتا يەتتە زەرەر بار ، — دەپتۇ كەلىلە ، — بىرىنچىسى ، ھېچقانداق زۆرۈرىيەت بولماي تۇرۇپ ساڭا ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجاڭنى مۇشەققەتكە سالدىڭ . ئىككىنچىسى ، خوجاڭنى بىۋاپالىق قىلىشقا كۈشكۈرتتۈڭ ، ئۇنىڭ بەتنامغا قېلىشىنى راۋا كۆردۈڭ . ئۈچىنچىسى ، سەۋەبسىز ھالدا ئۆكۈزنىڭ قېنىنى تۆكۈش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلدىڭ . تۆتىنچىسى ، بىر بىگۇناھنىڭ خۇنىنى گەدىنىڭگە ئارتىۋالدىڭ . بەشىنچىسى ، پۈتۈن بىر جامائەتنى پادىشاھقا بەتگۇمان قىلدىڭ ، ئۇلارنىڭ بەزىسى قورقىنىدىن ۋەتىنىنى تاشلاپ ، ئاۋارە بولۇپ مۇساپىر بولۇپ كېتىشى ئېھتىمال . ئالتىنچىسى ، لەشكەر باشلىقىنى ، يەنى شەنزەبەنى نابۇت قىلدىڭ ، بۇ سەۋەبتىن ئىشلاردا نىزام بۇزۇلىدۇ . يەتتىنچىسى ، ئۆزۈڭنىڭ ئاجىز ۋە زەئىپلىكىڭنى ئاشكارىلاپ قويدۇڭ . دەسلىپىدە بۇ ئىشنى مۇلايىملىق بىلەن بىر تەرەپ قىلىمەن دېگەنىدىڭ ، ئۇنداق قىلالمىدىڭ . بېسىلىپ قالغان پىتنىنى ئۇلغايتقان ، سۈلھى بىلەن قىلغىلى بولىدىغان ئىشنى ئۇرۇش بىلەن قىلغان كىشى كىشىلەر ئارىسىدىكى ئەڭ نادان كىشىدۇر .
دىمنە يەنە بوي بەرمەي مۇنداق دەپتۇ :

ئەگەر ئىشىڭ ئەقىل بىلەن پۈتمىسە ،
تەلۋىلىك بىرلە دۇرۇس قىلماق كېرەك .

دېگەن سۆزنى ئاڭلىمىغانمۇسەن ؟
— سەن بۇ ئىشنى قانداق ئەقىل - پاراسەت ۋە تەدبىرنى قوللىنىپ بىر تەرەپ قىلدىڭ ؟ ئىش ئاخىر ئۇرۇش بىلەن بولدىغۇ ؟ ئاخىر يەنە جەڭگە ھاجەت چۈشتىغۇ ؟ — دەپتۇ كەلىلە ، — «ياخشى ئويلانغان پىكىر پالۋانلىقتىن ياخشى» دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ ؟

نەچچە يۈزمىڭ باتۇر لەشكەر قىلالمىغان ئىشلارنى ،
ھەل قىلىدۇ ئەقىللىقلار چىن مۇكەممەل سۆز بىلەن .

سېنىڭ كۆڭلى قارا ، مەغرۇر ، دۇنيانى دوست تۇتىدىغان ، ھېرىسمەن ئىكەنلىكىڭ ماڭا بۇرۇندىنلا مەلۇم ئىدى . شۇڭا مەن سېنىڭ ئاگاھ بولۇپ مەستلىكتىن ئويغىنىپ ، جاھالەتتىن قايتە-شىڭ ئۈچۈن ئۇ سۆزلەرنى ساڭا ئېيتىپ قويۇشنى ئويلاپ يۈرەت-تىم . لېكىن سەن ھەددىڭدىن ئېشىپ ، خارلىق ۋە گۇمرانلىق دەشتىدە سەرگەردان بولدۇڭ . ئەمدى سېنىڭ نادانلىقىڭ ، بىمەند-لىكىڭ ۋە كۆڭلۈڭنىڭ قارىلىقلىرىدىن سۆزلەشنىڭ ۋاقتى كەل-دى . ئەيىبلىك سۆزلىرىڭ ، قەبىھ ئىشلىرىڭدىن دەريادىن بىر تامچە ياكى تاغدىن بىر زەررىچىلىك بولسىمۇ كۆرستىپ باقايچۇ قېنى ؟
— ھەي بۇرادەر ،— دەپتۇ دىمنە ،— ياشلىقىمدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە مەندىن بىرەر يارىماس ھەرىكەت ياكى بىرەر ئەسكى ئادەت سادىر بولمىغانىدى . ئەگەر مەندىن بىرەر ئەيىب كۆرگەن بولساڭ ، سۆزلىگىن قېنى ؟
— سېنىڭ ئەيىبلىرىڭ ئېيتىپ كەلسە تولا گەپ ،— دەپتۇ كەلىلە ،— ئەڭ ئاۋۋىلى شۇكى ، سەن تېخى «ئەيىبسىزمەن» دەۋا-تىسەن . سېنىڭ قىلىقلىرىڭدىن گېپىڭ چىرايلىق ئىكەن تېخى . ئالەم ئەھلى ئۆزلىرىنىڭ ھەرىكىتى ۋە خۇي - پەيلىگە قاراپ تۆت خىلغا بۆلۈنىدۇ : بىرىنچىسى ، دېگىنىنى قىلىدىغانلار ؛ بۇ ، تىرىك-

چىلىك يولىنى بىلمىدىغانلارنىڭ قائىدىسىدۇر . ئىككىنچىسى ، دې-
مەيلا قىلىدىغانلار ؛ بۇ ، مەردلەرنىڭ ئادىتىدۇر . ئۈچىنچىسى ،
دېگىنىنى قىلمايدىغانلار ؛ بۇ ، مۇناپىقلارنىڭ ئۇسۇلىدۇر . تۆتىن-
چىسى ، ھېچنېمە قىلمايدىغانلار ؛ بۇ ، بېخىل ۋە ھىممىتى پەسلەر-
نىڭ خىسلىتىدۇر . سەن بولساڭ دېگىنىنى قىلمايدىغانلارنىڭ تائى-
پىسىدىنسەن . مەن ھەمىشە سېنىڭ ئىشىڭدىن گېپىڭنىڭ كۆپلۈ-
كىنى كۆردۈم . شىر سېنىڭ سۆزۈڭگە ئىشىنىپ ، بۇ خەتەرلىك
ئىشنى باشلىدى . خۇدا ساقلىسۇن ، ئەگەر شىرغا بىرەر ئاپەت
يېتىپ قالسا ياكى بۇ دىياردا بىرەر پىتنە قوزغىلىپ ، پۇقرالار
خانىۋەيران بولۇپ ھەممىەيلەننىڭ ماللىرى تالان ـ تاراجغا
كېتىدىغان بولسا ، ھەممەيلەننىڭ ئۇۋالى سېنىڭ گەدىنىڭدە بولى-
دۇ . كىمكى بەتخىيال ۋە بەتقىلىق بولسا ، ئۇ ياخشىلىق يۈزىنى
كۆرەلمەيدۇ . زىيان دەرىخىنى تىككەن كىشى مەنپەئەت مېۋىسىنى
قانداقمۇ يېيەلىسۇن ؟

— مەن ھەمىشە پادىشاھقا نەسىھەت قىلغۇچى ۋەزىر بولدۇم .
ئۇنىڭ ئەھۋالى گۈلشىنىدە پەند ـ نەسىھەت دەرىخىدىن ئۆزگە
كۆچەت تىكمىدىم ،— دەپتۇ دېمنە .

— ئەگەر سېنىڭ ئۇ كۆچىتىڭنىڭ مېۋىسى مۇشۇ بولىدىغان
بولسا ، يىلتىزى كېسىلىپ قۇرۇپ كەتكىنى ياخشىراق . نەسىھە-
تىڭنىڭ نەتىجىسى شۇ بولىدىغان بولسا ، ئۇنىڭ ئېيتىلمىغىنى ۋە
ئاڭلانمىغىنى ئەلا ،— دەپتۇ كەلىلە ،— ئېيتقانلىرىڭ ئەمەلدە كۆ-
رۈلمەيۋاتسا سۆزۈڭنىڭ نېمە پايدىسى بولسۇن ؟ ! ۋەھالەنكى ، ئە-
مەل قىلىنمىغان ئىلىم ھەسەلسىز مومغا ئوخشايدۇ . ئەمەلگە ئاش-
مىغان سۆز خۇددى شاخ ـ يوپۇرماقسىز دەرەخكە ئوخشاش ، ئوتۇن
قىلىپ كۆيدۈرۈشتىن باشقىغا يارىمايدۇ . ئەمەلنىڭ نىشانىسى بول-
مىغان ئىلىم جېنى يوق جەسەتتۇر . ئۇلۇغلار ئۆز دەپتەرلىرىگە
«ئالتە نەرسىدىن پايدا ئالغىلى بولمايدۇ» دەپ ، يەنى ئەمەلسىز
سۆزدىن ، جەبرلىك مالدىن ، تەجرىبىسىز دوستلۇقتىن ، رىئايە
قىلىنمىغان ئىلىمدىن ، مەقسەتسىز سەدىقىدىن ۋە ساقسىز تىرىك-

لىكتىن پايدا ئالغىلى بولمايدۇ ، دەپ يېزىپ قويغانىكەن . گەرچە
پادىشاھ دانىشمەن ۋە كەم ئازار بولسىمۇ ۋەزىرى بەتنىيەت ۋە ناپاك
بولسا ، مەزلۇملارنىڭ دادلىرى سۇلتانغا يەتمەيدۇ . بۇ خۇددى سۇغا
تەشنا بولغان كىشى سۈيى سۈزۈك بىر بۇلاقنىڭ سۈرىتىنى كۆرسى-
مۇ قول ئۇزىتىپ سۈيىنى ئىچەلمىگەندەك بىر ئىش .

— بۇ ئىشنى قىلىشىمدا پادىشاھقا ياخشى خىزمەت قىلىشتىن باشقا غەرىزىم يوق ،— دەپتۇ دىمنە .

— خىزمەتكارلار ، چاكارلار ۋە ئىش بىلىدىغان مۇلازىملار پادىشاھ ئۈچۈن زىننەتتۇر ،— دەپتۇ كەلىلە ،— ئەمما سەن ، ئۆز-گىلەرنىڭ بۇ دەرگاھتىن يوقىلىشىنى ، پەقەت ئۆزۈڭنىڭلا ئىشەنچ-لىك ۋە يېقىن كىشى بولۇشۇڭنى ، ۋەزىرلىكنىڭ پەقەت ساڭىلا تەئەللۇق بولۇشىنى خالايسەن . بۇ پەقەت نادانلىق ۋە ئەقىلسىزلىق-تۇر . چۈنكى سەلتەنەت دېگەن ھۆسن - جامالغا ئوخشايدۇ . شۇڭا ئاشىق قانچە كۆپ بولسا ، گۈزەللەرنىڭ جىلۋىسى ئاشىدۇ ، جامالى تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كېتىدۇ . سۇلتانمۇ خىزمەتكار ، مۇلازىم-لىرى ھەر قانچە كۆپ بولسىمۇ ، يەنە تېخىمۇ كۆپ بولۇشىنى ئۈمىد قىلىدۇ . شۇڭا ھۆكۇمالار : «ئەخمەقنىڭ ئالامىتى بەش تۈرلۈك بولىدۇ : يەنى ، ئۆز پايدىسىنى دەپ باشقىلارغا زىيان سالسا ، رىيا-زەت چەكمەي تۇرۇپ ئاخىرەت ساۋابىنى تەمە قىلسا ، بەتخۇيلۇق بىلەن خوتۇنلارغا ئاشىق بولسا ، راھەت بىلەن ئىلىم بىلمەكنى ئىزدىسە ، ئۆزى بىۋاپا تۇرۇپ بىر كىمدىن دوستلۇق ئۈمىد قىلسا ، بۇ ئىشلار ئەخمەقلىقتىندۇر» دەپ ئېيتىشقان . مەن ساڭا شەپقەت يۈزىسىدىن بۇ سۆزنى ئېيتىۋاتىمەن . ماڭا يەنە ئاپتاپتەك روشەنكى ، سېنىڭ بەتبەختلىكىڭنىڭ كېچىسى مېنىڭ نەسىھەتلىرىم شولىسى بىلەن يورۇمايدۇ . سېنىڭ جىسمىڭدىكى جاھىللىق زۇلمىتى ۋە ھەسەت قاراڭغۇلۇقى نەسىھەت نۇرى بىلەن نۇرلانمايدۇ .

زەمزەمۇ كەۋسەر سۈيى بىرلە ئاقارتىپ بولمىغاي ،
كىشى بەختىنىڭ گىلىمى توقۇلغان بولسا قارا .

هازىر سەن بىلەن مەن شۇنىڭغا ئوخشاپ قالدۇقكى ، بىر قۇش يەنە بىر قۇشقا : «بىھۇدە رەنج تارتىپ ، سۆزۈڭنى ئاڭلىمىغان جامائەگە سۆزلىمىگىن» دېگەنىكەن . ئۇ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىماي ئاقىۋەت جاجىسىنى يېگەنىكەن .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ دىمنە .

— بىر توپ مايمۇنلار ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە .

مايمۇنلار بىلەن قۇشنىڭ ھېكايىسى

بىر توپ مايمۇنلار بىر تاغدا ماكان تۇتقان بولۇپ ، مېۋە ۋە گىياھ بىلەن ھايات كەچۈرىدىكەن . خۇددى پاسىقلارنىڭ كۆڭلىدەك قارا ، پېتىنخورلارنىڭ كۆكسىدەك قاراڭغۇ بولغان بىر كېچىسى سوغۇق لەشكىرى ئۇلارغا قاراپ چېپىپتۇ . سوغۇق شامالنىڭ ھەيۋىتىدىن ئۇلارنىڭ بەدىنىدىكى قان ئۇيۇپ قالغىلى تاسلا قاپتۇ .

پەلەك شىرى قورقۇپ سوغۇقتىن ،
قىلغانتى بارلىق پوستىنى جۇۋا .

ئۇ بىچارىلەر سوغۇقتىن ئامالسىز قېلىپ ، پاناھ ئىزدەپ تەرەپ ـ تەرەپكە يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ، تۇيۇقسىز بىر تەرەپتە پارقىراپ تۇرغان بىر قومۇشنى كۆرۈپ «ئوت ئوخشايدۇ» دەپ گۇمان قىلىپ ، ئۇرغۇن ئوتۇن يىغىپ ، ئۇنىڭ ئەتراپىغا دۆۋىلەپ پۈدەشكە باشلاپتۇ . ئۇلارنىڭ ئۇدۇلىدىكى بىر دەرەخ ئۈستىدە ئولتۇرغان بىر قۇش «ئوت ئەمەس» دەپ قانچە ۋارقىراپ پەرياد قىلسىمۇ ، ئۇنىڭغا ھەرگىز ئىلتىپات قىلماپتۇ . لېكىن ئۇ قۇش مايمۇنلارنى بۇ پايدىسىز ئىشنى قىلىشقا يول قويماپتۇ . شۇ ئەسنادا بىر قۇش كېلىپ ئۇ قۇشقا : «كۆپ جاپا تارتما ، ئۇلار سېنىڭ سۆزۈڭنى ئاڭلىمايدۇ .

كىم تۇغۇلسا ئانىسىدىن قىسمىتى شۇملۇق بىلەن ،
كۆپ تىرىشچانلىق بىلەن ھەرگىز بەختلىك بولمىغاي .

بۇنداق نادانلارنىڭ تەربىيىتى ئۇچۇن ھەرىكەت قىلىش قىلىچ-نى تاشقا چاپماق ۋە ھالاك قىلغۇچى زەھەردىن تەرياق خاسىيىتىنى ئىستىمەك بولىدۇ» ، دەپتۇ .

كىمكى ئەزەلدىن بولسا نائۇمىد ،
قىلما ئۇنىڭدىن ياخشىلىق ئۇمىد .
تىرىشماق بىلەن بولمىغاي ھېچ ۋاق ،
قارا قاغىنىڭ قاناتلىرى ئاق .

قۇش مايمۇنلارنىڭ ئۆز سۆزىنى ئاڭلىمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، دەرەختىن چۈشۈپ ، نەسىھىتىنى ئاڭلىتىش ۋە ئۇلارنى ھېلىقى بىھۇدە رەنجىدىن ئاگاھ قىلىپ قويۇش ئۈچۈن مايمۇنلارنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ . ئەمما مايمۇنلار ئۇنىڭ كەلگىنىنى يامان كۆرۈپ ، شۇ زامان كاللىسىنى ئۈزۈپتۇ . سەن بىلەن مېنىڭ ئىشىم ئەنە شۇنداق بولۇپ قالدى . مەن ئۆمرۈمنى زايە قىلىپ پايدىسىز سۆزلەيمەن . بۇنىڭ ساڭا ھېچقانداق مەنپەئىتى يوق ، ماڭىمۇ زەرىرى يوق .

ئۇ سېنىڭ سۆزۈڭنى گەر قىلماس قوبۇل ،
قىلمىغىن بىھۇدە كۆڭلۈڭنى مالال .
گەر دېسەڭ : «مىنگىن سائادەت ئېتىغا ،
مەنزىلىڭگە تاكى تاپقايسەن ۋىسال» .
ئاڭلىماي كەتسە ئۆزىنىڭ يولىغا ،
قوي ، پىيادە كەتكىنى ئەۋزەل ئۇ ھال .

—ھەي بۇرادەر ،— دەپتۇ دېمنە ،— مەيلى ئاڭلىسۇن ، مەيلى ئاڭلىمىسۇن ، چوڭلار كىچىكلەرگە نەسىھەت قىلىدۇ . دانىشمەنلەر

ۋەز ـ نەسىھەتلىرىنى سۆزلەۋېرىدۇ .

هېچ كىشىدىن ئايىماي نەسىھىتىڭنى سۆزلىگىن ،
ئاڭلىغۇچى تەرىپىدىن كەمچىلىك تاپساڭ ئەگەر .
تاغقا يامغۇر تامچىسىنى ياغدۇرار دائىم بۇلۇت ،
يەتمىسىمۇ گەرچە تاشنىڭ يۈزىگە هېچبىر زەرەر .

— مەن ساڭا نەسىھەت ئىشىكىنى تاقىۋالمايمەن ، — دەپتۇ كەلىلە ، — ئەمما شۇنىڭدىن قورقىمەنكى ، سەن ئۆز ئىشىڭنىڭ ئىمارىتىنى هىيلە ئاساسىغا قۇرۇپسەن . پەقەت ئۆز گېپىڭنىلا گەپ قىلىپ ، ئۆز رايىڭنىلا ئويلايسەن . بىر كۈنى شۇنداق پۇشايمان يەيسەنكى ، ئۇ چاغدا پۇشايمىنىڭ قىلچە پايدا بەرمەيدۇ . يۈرىكىڭنى قانچە تاتىلىساڭمۇ پايدىسى بولمايدۇ . هەر قانداق ئىشنىڭ بىناسى مەككارلىق ئاساسىغا قۇرۇلغان بولسا ، خۇددى ئاقىل شېرىككە تەگكەندەك ئاقىۋەتنىڭ شۇملۇقى تېگىدۇ . ئۇنىڭ ئۆز هىيلىسىنىڭ تۈزىقى ئۆز هەلقۇمىغا چۈشۈپ ، غاپىل شېرىك ئاق كۆڭۈل ، ساددىلىقىنىڭ بەرىكىتىدىن ئۆز مۇرادىغا يەتكەن ئەمەسمۇ ؟

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ دىمنە .

— ئىككى شېرىك بار ئىكەن ، — دەپ هېكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە .

ئاقىل بىلەن غاپىلنىڭ هېكايىسى

ئىككى شېرىك بار بولۇپ ، ئۇنىڭ بىرى ئاقىل ، بىرى غاپىل ئىكەن . ئاقىل شۇنداق زېرەك ئىكەنكى ، مىڭ خىل هىيلە ـ نەيرەڭ نەقىشلىرىنى سۇغا يازالايدىكەن . كىشىلەر ئۇنى «تېز هوش» دەپ ئاتىشىدىكەن . غاپىل بولسا شۇنداق ياۋاش ۋە نادان ئىكەنكى ، پايدا ـ زىياننى بىلمەيدىكەن . كىشىلەر ئۇنى «خۇرام دىل» دەپ ئاتىشىدىكەن . بۇ ئىككىسىگە سودىگەرچىلىك قىلىش

ھەۋىسى چۈشۈپ ، ئىككىسى بىرلىكتە سەپەر قىپتۇ . ئۇلار مەنزىل-لەردىن ئۆتۈپ ، يوللارنى بېسىپ كېتىۋېتىپ ، يول ئۈستىدە تۇيۇق-سىزدىن بىر ھەميان تىللا تېپىۋاپتۇ ۋە بۇنى چوڭ غەنىيمەت دەپ بىلىپ توختاپتۇ .

— ھەي بۇرادەر ،— دەپتۇ ئاقىل ،— ھەر قانچە پۇل تاپمەن دەپ ھەرىكەت قىلساقمۇ مۇشۇنچىلىك بىر نەرسە تېپىشىمىز مۇم-كىن ئىدى . ئەمدى مۇشۇ بىر ھەميان تىللاغا قانائەت قىلىپ ، بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرغىنىمىز ياخشى .

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار كەينىگە يېنىپ ئۆز شەھىرىگە يېقىن كېلىپ ، بىر مەنزىلگە چۈشۈپتۇ .

— كەل بۇرادەر ،— دەپتۇ غاپىل ،— بۇ ئالتۇننى تەقسىم قىلىۋالايلى ـ دە ، داغدۇغىدىن قۇتۇلۇپ ، ھەر قايسىمىز ئۆز ھەسسىمىزنى ئېلىپ ، خالىغان نەرسىمىزگە خەجلەيلى .

— بۇنى ھازىر بۆلۈشۈۋالساق ياخشى بولمايدۇ . ھازىرچە خىد-راجىتىمىزگە تۇشلۇقىنى ئېلىپ ، قالغىنىنى ئېھتىيات بىلەن كۆ-مۈپ قويايلى . يەنە بىر نەچچە كۈندىن كېيىن كېلىپ زۆرۈر بولغىنىنى ئېلىپ قالغىنىنى يەنە ئاۋۋالقىدەك ساقلايلى . مۇشۇنداق قىلساق ، ئاپەتتىن يىراق بولۇپ ساق ساقلىيالايمىز ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئاقىل .

غاپىل بۇ سۆزگە ئالدىنىپ ، ئۇنىڭ گېپىنى قوبۇل قىپتۇ . ئاندىن دېيىشكىنى بويىچە ئازراقىنى ئېلىپ قالغىنىنى دەرەخ ئاس-تىغا كۆمۈپ قويۇپ ، شەھەرگە قايتىپ كېلىپ ھەر قايسىسى ئۆز جايلىرىدا ئارام تېپىپتۇ .

ئەتىكى كۈن ھىيلىگەر دەۋران ،
قىلاركىن قانداق ھىيلىنى ئايان .

ئەتىسى ئاقىل دەرەخ ئاستىغا بېرىپ ، كۆمۈلگەن ئالتۇننى ئېلىپ قايتىپ كەپتۇ . غاپىل بولسا ئۇنىڭدىن بىخەۋەر ، قولىدا بارىنى خەجلەپ تۈگىتىپ ھېچنېمە قالمىغان چاغدا ئاقىلنىڭ قېشى-

غا كېلىپ :
— يۇر بۇرادەر ، ھېلىقى كۆمۈپ قويغان ئالتۇننى ئەكېلەيلى ، مەن كۆپ موھتاج بولدۇم ،— دەپتۇ .
ئاقىل ئۇنى بىلمەسلىككە سېلىپ «ماقۇل» دەپ ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە دەرەخ تۈۋىگە كەپتۇ . لېكىن ئۇلار ھەر قانچە ئىزدىگەن بولسىمۇ ھېچنېمىنى تاپالماپتۇ . ئاقىل شۇئان :
— بۇ ئالتۇننى سەن ئاپسەن . بۇ ئىشتىن سەندىن باشقا ھېچ-كىمنىڭ خەۋىرى يوق ئىدى ،— دەپ غاپىلنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ-تۇ .
ئۇ بىچارە قانچە قەسەم ئىچكەن بولسىمۇ ئاقىل ئۇنىماستىن ، ئۇنى سۆرەپ قازىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ ئۇستىدىن دەۋا قىپتۇ . ۋەقەنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەنگەن قازى غاپىلدىن سورىغانىكەن ، ئۇ ئىنكار قىپتۇ . قازى ئاقىلدىن دەۋاسىغا گۇۋاھچى سوراپتۇ .
— ئالتۇننى ھېلىقى دەرەخ ئاستىغا كۆمگەن چاغدا گۇۋاھچى يوق ئىدى . دەرەختىن سورىساق خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن دەرەخ سۆزگە كېلىپ گۇۋاھلىق بەرسە ، بۇ نائىنساپ ئوغرى رەسۋا بول-دۇ دەپ ئويلايمەن ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئاقىل .
قازى بۇ سۆزدىن ئەجەبلىنىپ كۆپ ئويلانغاندىن كېيىن ئەتە-سى ئۇ دەرەخنىڭ قېشىغا بېرىپ دەرەختىن گۇۋاھلىق سورىماقچى ، ئەگەر گۇۋاھلىقى مۇددىئاغا مۇۋاپىق بولسا ، ئاندىن ھۆكۈم قىلماق-چى بولۇپ قارار قىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ئاقىل ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ ، بولغان ئىشلارنى ئاتىسىغا سۆزلەپ بېرىپ ھەقىقەتنى ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ :
— ئەي بۇزرۇكۋار ئاتا ! سىزگە ئىشىنىپ «دەرەخ گۇۋاھلىق بەرسۇن» دېدىم ، بۇ ئىشنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى سىزنىڭ شەپقىتد-ىڭىزگە باغلىق . ئەگەر قوبۇل قىلسىڭىز ، قالغان پۈتۈن ئۆمرىمىز-نى ئاشۇ ئالتۇن بىلەن راھەت - پاراغەتتە ئۆتكۈزەلەيمىز .
— قانداق قىل دېمەكچىسەن ؟— دەپ سوراپتۇ ئاتىسى .
— ئۇ دەرەخنىڭ ئوتتۇرىسى كاۋاك ،— دەپتۇ ئاقىل ،—

ئۇنىڭ ئىچىگە ئىككى كىشى يوشۇرۇنسىمۇ ھېچكىم كۆرمەيدۇ . بۇگۈن كېچىسى بېرىپ دەرەخ ئىچىگە جايلىشىۋېلىپ تاكى ئەتىسى قازى بارغۇچە يېتىۋېرىسىز . قازى بېرىپ گۇۋاھلىق سورىسا ، گۇۋاھلىق بېرىسىز .

— بۇنداق ھىيلە ـ مىكىردىن ۋاز كەچكىن ، ئوغلۇم ،— دەپتۇ ئاتىسى ،— چۈنكى خەلقنى ئالدىغىنىڭ بىلەن خۇدانى ئالدىيالمايسەن . ھىيلىنىڭ تولىسى ھىيلە ئىشلەتكۈچىنىڭ ئۆزىگە زەرەر قىلىدۇ ۋە جازاسى يېتىدۇ . ئاخىر ھىيلە پەردىسى يىرتىلىپ رەسۋا بولىدۇ . سېنىڭ ھىيلەڭ پاقىنىڭ ھىيلىسىگە ئوخشاپ قالمىغىيدى دەپ قورقىمەن .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ ئوغلى .

— بىر پاقا بىر يىلانغا يېقىن جايدا ماكان تۇتقانىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ئاتىسى .

پاقا ، يىلان ۋە مولۇننىڭ ھېكايىسى

بىر پاقا بىر يىلانغا يېقىن جايدا ماكان تۇتقانىكەن . پاقا قاچانلا بالا چىقارسا ، ئۇ زالىم يىلان ئۇنىڭ باللىرىنى يەۋېلىپ ، ئۇنىڭ كۆڭلىگە پەرزەنتلىرىنىڭ پىراق دېغىنى سالىدىكەن . بۇ پاقا بىر قىسقۇچپاقا بىلەن دوست ئىكەن . بىر كۈنى ئۇ قىسقۇچپاقىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي ئوبدان دوستۇم ! ماڭا لايىق بىر تەدبىر ئويلاپ بەرسەڭ بوپتىكەن ! بىر چوڭ دۈشمىنىم بار . يا ئۇنىڭ بىلەن بىر يەردە تۇرۇشقا سەۋر قىلالمايمەن ، يا ئۇ يەردىن كېتىشكە تاقەت قىلالمايمەن . چۈنكى مەن تۇرغان ئۇ يەر شۇنداق ياخشى جاي ئىدىكى ، دەرەخزارلىقلىرى پەلەك سەھنىسىدەك گۈزەل ، راھەتبەخش ، مەيىن شامااللىرى خۇددى گۈزەللەرنىڭ زۇلفىدەك ئەتىر چاچىدىغان گۈزەل ماكان ئىدى .

گۈل دەپتىرى ئېچىپ يۈز ۋارىقىنى ،
قەدەھ ئالغان ئىلكىگە لالە ھەرۋاخ .
ئۇندا چىقىپ دائىما خۇشبۇي شامال ،
ئەيلىگەن ئەتراپىنى شۇنداق خۇش پۇراق .

ھېچقانداق ئەقىللىق كىشى ئۆز ئىختىيارى بىلەن بۇنداق ياخشى ماكانىنى قولدىن بەرمەيدۇ .

ۋەتىنىم شۇنداق گۈزەل كۆڭلۈمنى ئاچقان جاي ئىدى ،
بۇ قەدەر ئاۋات ماكانىنى تاشلىماس ئاقىل كىشى .

— بۇنچە غەم يېمىگىن ، — دەپتۇ قىسقۇچپاقا ، — كۈچلۈك دۈشمەننى ھىيلە كەمەنىگە ئىلىسا ۋە غالىب دۈشمەننى مىكىر تۇزىغا چۈشۈرسە بولىۋېرىدۇ .

تۇتقىلى بولار قۇشنى دام ئېچىپ ،
ھىيلە دانلىرىن ئۇ يەرگە چېچىپ .

— سەن بۇ توغرىدا ھىيلە كىتابىدىن نېمە مەسىلىنى ھەل قىلدىڭ ؟ بۇ دۈشمەننىڭ شۇملۇقىنى توسۇش ئۈچۈن نېمە چارە ئويلىدىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ پاقا .

— پالانى يەردە ئۇرۇشقاق ۋە ئاچچىقى يامان بىر مولۇن بار ، — دەپتۇ قىسقۇچپاقا ، — سەن بىر نەچچە تال ئۇششاق بېلىقنى تۇتۇپ ئەكىلىپ ، مولۇننىڭ ئۇۋىسىنىڭ ئالدىدىن تارتىپ تاكى يىلاننىڭ تۆشۈكىنىڭ ئاغزىغىچە ئۇ يەر - بۇ يەرگە بىر تالدىن تاشلاپ ماڭغىن . مولۇن چىقىپ بېلىقنى يېيىش بىلەن يىلاننىڭ تۆشۈكى ئالدىغا بېرىپ ئۇنىمۇ يەيدۇ . بۇ ھىيلە بىلەن ئۇنىڭ شۇملۇقىدىن قۇتۇلىسەن .

بۇ تەدبىر ئۇڭۇشلۇق كېلىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن پاقا شۇ

ئۇسۇل بىلەن يىلاننى يوقىتىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ئارىدىن ئىك-
كى - ئۈچ كۈن ئۆتۈپتۇ . مولۇننىڭ يەنە بېلىق يېگۈسى كېلىپ
ئۈۋىسىدىن چىقىپ ، ئاۋۋالقى ئىزى بىلەن مېڭىپ ، يىلاننىڭ ئۈۋ-
سىغا بېرىپتۇ ، لېكىن ھېچ نەرسە تاپالماي ئىزدەپ يۈرۈپ پاقىنى
تېپىۋېلىپ ، ئۇنى بالىلىرى بىلەن قوشۇپ يەۋېتىپتۇ .

بۆرىدىن قۇتقۇزۇپ مېنى ئەي دەرىخ ،
يېدىڭ بۆرە يەڭلىغ مېنى ئەي دەرىخ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، ھىيلىنىڭ ئاخىرى
شۇملۇقتۇر ، مىكىرنىڭ ئاخىرى خاكىسارلىقتۇر .

مىكىر يولىغا قويساڭ گەر قەدەم ،
بالا دامىغا چۈشۈرسەن ئاخىر .

— سۆزنى قىسقا قىلىڭ ، ئاتا ، بۇنداق ئەندىشىنى قويۇڭ . بىز
قىلماقچى بولغان بۇ ئىش مۇشەققەتتى ئاز ، لېكىن مەنپەئىتى كۆپ
ئىش ، — دەپتۇ ئوغلى .

ئاخىر مال - دۇنيا ھېرىسى ۋە پەرزەنت مېھرى تۈپەيلىدىن
بۇ بىچارە ئاتا دىيانەت مەنزىلىدىن خىيانەت ۋادىسىغا ئۆتۈپتۇ .
مۇرۇۋۋەت يولىنى تاشلاپ ، شەرىئەتتە ۋە ئۆرپ - ئادەتتە يامان
ھېسابلىنىدىغان بۇ ئىشنى قىلماقنى راۋا كۆرۈپتۇ . شۇنداق قىلىپ
ئۇ كېچىسى بېرىپ دەرەخ كاۋىكىدا يېتىپتۇ .

ئەتىسى نۇرانە ئاپتاپ پەلەك قازىخانىسىغا چىقىپ ئولتۇرۇپ-
تۇ ، قارا يۈز كېچە ئالەم ئەھلىگە كۈندۈزدەك روشەن بوپتۇ . قازى
بىر توپ كىشىلەر بىلەن دەرەخ تۈۋىگە ھازىر بولۇپ ، دەرەخ
ئەتراپىدا سەپ تۈزۈپ تۇرۇشۇپتۇ . قازى دەرەخكە قاراپ دەۋانىڭ
ھەقىقىي ئەھۋالىنى بايان قىلغانىكەن ، شۇ زامات دەرەخ ئىچىدىن :
«ئالتۇننى خۇرام دىل ئېلىپ كەتتى . ئۇ شېرىكى تېز ھوشقا زۇلۇم

قىلدى» دېگەن ئاۋاز چىقىپتۇ .

قازى بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ دەرەخ ئىچىگە بىر كىمنىڭ يوشۇرۇ-نۇۋالغانلىقىنى ، بىرەر ياخشى چارە قوللانمىسا ، ئۇنى ئاشكارا قىلا-غىلى بولمايدىغانلىقىنى پەملەپتۇ .

سىر نەقشىسى كىشىدىن بولسا پىنھان .
چارە ـ تەدبىر ئەينىكىدە بولغاي ئايان .

شۇنىڭ بىلەن قازى دەرەخنىڭ چۆرىسىگە ئوتۇن دۆۋىلىتىپ ، ئوت يېقىشقا بۇيرۇپتۇ . ئوت دەرەخكە تۇتاشقاندىن كېيىن ، بىچارە بوۋاي بۇ ئوتنىڭ بىر پەستە ئۆز ۋۇجۇدىنى كۇل قىلىپ كۆككە سورۇۋېتىدىغانلىقىنى بىلىپ ، دەرھال ئامانلىق تىلەپ پەرياد قىپ-تۇ . قازى كۇلۇپ كېتىپ ، بوۋاينى تارتىپ چىقارغۇزۇپ ، ئۇنىڭ-دىن ھەقىقىي ئەھۋالنى سوراپتۇ . مالنىڭ ھېرىس ئوتىدا كۆيگەن بوۋاي نائىلاج ۋەقەنىڭ ھەقىقىتىنى راستچىللىق بىلەن ئېيتىپ بېرىپتۇ . قازى ئىشنىڭ تېگىگە يېتىپ ، خۇرام دىلنىڭ ديانەتلىك ۋە راستچىل ئىكەنلىكىنى ، تېز ھوشنىڭ خىيانەتچى ۋە نابۇكار ئىكەنلىكىنى پۈتۈن خالايىققا ئايان قىپتۇ . بىر پەس ئۆتمەي ھېلىقى بوۋاي پانىي جاھاندىن ئاخىرەت سارىيىغا ھايات مۈلكىنى كۆتۈرۈپ سەپەر قىپتۇ ۋە بۇ دۇنيا ئوتىنىڭ ھارارىتىدىن قۇتۇلۇپ ، ئاخىرەت ئوتى يالقۇنىنىڭ ۋەسلىگە ئۆزىنى يەتكۈزۈپتۇ . تېز ھوش رەسۋا ۋە شەرمىسارلىق بىلەن ئاتىسىنىڭ ئۆلۈكىنى يۇدۇپ شەھەرگە يۈزلىنىپتۇ . خۇرام دىل راستچىللىقى بىلەن ديانىتىنىڭ بەرىكى-تىدىن ھەممە ئالتۇنغا ئېرىشىپ ، شاد ـ خۇراملىق بىلەن راھەت ـ پاراغەتتە تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ .

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى غەرەز شۇكى ، ھىيلە ـ مىكىر-نىڭ ئاقىۋىتىنىڭ شۇملۇق ۋە خاكىسارلىقتىن باشقا پايدا بەرمەيدى-غانلىقى ، بۇنداق ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ يامان ، خاتىمىسىنىڭ زىيان بولىدىغانلىقى پۈتۈن خالايىققا مەلۇم بولسۇن . بۇزرۇكلەر :

راست بولۇش لازىم كىشىدە ئېتىقاد ،
ئەگرى كىشى تاپمىدى ھەرگىز مۇراد .
ھەر كىشى قويسا خىيانەتكە قەدەم ،
ئاخىر ئۆزىنى خار - رەسۋا قىلۇر .
ئىككى باشلىق بىر يىلاندۇر ھىيلە - مىكىر ،
ھەر بىرى ھەرخىل زەرەر پەيدا قىلۇر .
ئۇ بىرى قىلغۇسىدۇر دۈشمەنگە قەھر ،
بۇ بىرى ئىگىسىگە سالغاي زەھەر .

دەپتىكەن .
— سەن چارە - تەدبىرگە ھىيلە - مىكىر دەپ ئىسىم قويدۇڭ . مەن بۇ مۇھىم ئىشنى تەدبىر بىلەن دۇرۇس قىلدىم ،— دەپتۇ دىمنە .
— ئەقلىڭنىڭ ناقىسلىقى ۋە تەدبىرىڭنىڭ زەئىپلىكىدە شۇنچىلىك ئىكەنسەنكى ، ئۇنى بايان قىلىپ بولغىلى بولمايدۇ ؛ قەلبىڭنىڭ ئىپلاسلىقى ۋە مەنسەپ - مەرتىۋىگە ھېرىسلىقتا شۇ دەرىجىدە ئىكەنسەنكى ، ئۇنى ئادا قىلىشقا ھەر قانداق بايان ئاجىزلىق قىلىدۇ . سېنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرىڭنىڭ ساڭا ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجاڭغا پايدىسى شۇ بولدىكى ، ئۇنى مانا شۇنداق مۇشەققەتكە سالدىڭ . كۆرۈپ قالارسەن ، سېنىڭ بۇ ئىككى يۈزلۈك ، ئىككى تىللىق قىلمىشلىرىڭ ئۆزۈڭگە قانداق يانار ؟ !— دەپتۇ كەلىلە .
— ئىككى يۈزلۈك بولغانىنىڭ نېمە زىيىنى بار ئىكەن ؟ قىزىلگۈل ئىككى يۈزلۈك بولغانلىقى ئۈچۈن بوستانىنىڭ زىننىتى بولدىغۇ ؟— دەپتۇ دىمنە ئۇنىڭغا جاۋابەن ،— ئىككى تىللىق بولغانىنىڭ نېمە زەرىرى بار ئىكەن ؟ ۋەزىرنىڭ قەلىمىنىڭ تىلى ئىككىگە ئايرىلغاچقا ، پادىشاھنىڭ مال - مۈلكىگە ۋە مەملىكەتكە پاسىبانلىق قىلىدىغۇ ؟ قىلىچ بىر بىسلىق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىشى قان ئىچىش ۋە قان تۆكۈشتۇر . ئەمما ، تارغاق بولسا كۆپ تىللىق ۋە ئىككى بىسلىق بولغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇنىڭ ئىشى نازىنىنلارنىڭ

بېشى ئۈستىدە ئورۇن تۇتۇشتۇر .

قىلىچ كەبى ئۇ كىشى يۇتقۇسىدۇر بۇگۈن قان ،
يالغۇز يۈزلۈك بىر تىللىق بولسا خۇيى ھەر زامان .
مەھبۇبلەر بېشىدا ئويناپ يۈرەر دائىما ،
بولسا كىشى تارغاقتەك ئىككى يۈزلۈك ، يۈز زۇۋان .

— ھەي دېمنە ،— دەپتۇ كەلىلە ،— بۇنداق بىھۇدە سۆزلەرنى قويغىن . سەن جامالىنى كۆرۈش بىلەن كۆز روشەن بولىدىغان گۈل ئەمەس ، بەلكى بىر دىل ئازار تىكەنسەن . سەندىن خالايىققا زەرەردىن بۆلەك نەرسە تەگمەيدۇ . سەن پادىشاھلىق ئىشلىرىنىڭ سىرلىرىدىن خەۋەر بېرىدىغان ئىككى تىللىق قەلەم ئەمەسسەن ، بەلكى ئىككى تىللىق يىلاندۇرسەن . سېنىڭ تىلىڭدىن زەھەردىن باشقا نەرسە چىقمايدۇ ، يىلانمۇ سەندىن ياخشىراق . چۈنكى ئۇنىڭ بىر تىلىدىن زەھەر چىقسا ، يەنە بىر تىلىدىن تەرياق ھاسىل بولىدۇ . لېكىن سېنىڭ ئىككىلا تىلىڭدىن تەرياق ھاسىل بولىدۇ . بەزىدە دۇشمەنلىرىگە ئازراق زەھەر كۆرسەتسىمۇ كېرەك يوق . بۇ خۇددى بۇزرۇكلەرنىڭ :

بار تىلىمنىڭ ئۇچىدا تەرياق بىلەن ئۆتكۈر زەھەر ،
بىرنى قويدۇم دۇشمىنىمگە ، بىرىنى دوست - يار ئۇچۇن .

دېگىنىگە ئوخشايدۇ .
— ماڭا مالامەت قىلىشنى قويغىنا ، شىر بىلەن شەنزەبە ئوتتۇرىسىدا ئاشنىلىق پەيدا بولۇپ ، مۇھەببەت سىياقى تۈزۈلگەن بولسىمۇ كاشكى ،— دەپتۇ دېمنە .
— بۇ سۆزۈڭ ناتايىن ،— دەپتۇ كەلىلە ،— سەن بىلمەيسەن ، ئۇچ نەرسە ئۈچ ئىشتىن ئىلگىرى بەرقارار تۇرالايدىغان بولسىمۇ ، بۇ ئۈچ ئىش پەيدا بولغاندىن كېيىن ئاۋۋالقى ئىسكەتىدە تۇرۇشى

مۇمكىن ئەمەس. بۇنىڭ بىرىنچىسى، بۇلاق ۋە كارىز سۈيى دەريا
سۈيىگە قوشۇلماستا، ناھايىتى شېرىن ۋە تەملىك بولىدۇ. دەرياغا
شۇنداق قوشۇلغاندىن كېيىنلا ئۇنىڭ ئاۋۋالقى شېرىنلىكىدىن ئۈ-
مىد كۈتكىلى بولمايدۇ. ئىككىنچىسى، ئۇرۇق - تۇغقان، يار -
بۇرادەرلەر ئوتتۇرىسىدىكى يېقىنلىق ۋە دوستلۇق پىتنىخورلارنىڭ
يامان ئەندىشىلىك سۆزلىرى ئارىسىغا كىرمەستە ناھايىتى ياخشى
بولىدۇ. ئەگەر ئۇ كۆڭلى قارا بۇزۇقلارنىڭ سوغۇق نەپەسلىرى
ئارىدىكى ئۈلپەتچىلىكنى يوقاتسا، مۇۋەپپەقىيەت قازىنىغا ئىسسىق
ئۆتۈشى بەكمۇ مۈشكۈلدۇر. ئۈچىنچىسى، سۆھبەت ۋە مۇھەببەت
بۇلىقىنىڭ سۈيى تاكى گەپ توشۇغۇچى پىتنىخورلارغا ئارىدا يول
بەرمىگەنگە قەدەر ساپ ھالدا تۇرىدۇ. قاچانكى ئۇ خاكىسار پۈرسەت
تېپىپ، پىتنە - پاسات توپىسى بىلەن لېپىتىۋەتسە، قايتىدىن
غۇبار كۆتۈرۈلۈپ، دوستلۇقنىڭ پەيدا بولۇشىغا ئىشەنچ قىلغىلى
بولمايدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئەگەر ئۆكۈز شىرنىڭ پەنجىسىدىن
خالاسلىق تاپالىغان بولسا، خۇشامەتلىك سۆز ۋە ياخشى ۋەدىلەرگە
ئىشەنمىگەن ھەم غەرەزسىز دوست بولغان ھالەتتىمۇ بىر -
بىرىنىڭ كۆڭلىدىكى داغلار يۇيۇلۇپ كەتمىگەن بولاتتى. چۈنكى
ئۈزۈلگەن نەرسىنى ئۇلىغان ھالەتتىمۇ ئوتتۇرىسىدا تۈگۈن پەيدا
بولىدۇ - دە!

— ئەگەر شىرغا مۇلازىمەت قىلىشنى تەرك قىلىپ، ساڭا
مۇلازىمەت قىلىپ، ئېتىكىڭنى تۇتۇپ يالغۇزلۇق بېشىنى خىلۋەت
ياقىسىغا يوشۇرسام قانداق؟ — دەپ سوراپتۇ دىمنە.

— خۇدا ساقلىسۇنكى، مەن سەن بىلەن سۆھبەتتە بول-
مايمەن، — دەپتۇ كەلىلە، — بۇرۇنمۇ سەن بىلەن بىللە يۈرۈش-
تىن قورقاتتىم. چۈنكى ئۆلىمالار: «جاھىل ۋە پاسىقلارنىڭ سۆھ-
بىتىدىن پەرھىز قىلماق كېرەك. پاسىقلار بىلەن ئۈلپەت بولماق
يىلاننى تەربىيەت قىلغانغا ئوخشايدۇ. چۈنكى يىلاننى باقسا، ئۇنىڭ
زەھىرى ۋە زەرىرى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ. ئەمما، ياخشىلار بىلەن
دانىشمەنلەرنىڭ سۆھبىتى ۋە مۇلازىمىتى خۇددى ئەتتارلارنىڭ سان-

دۇقىغا ئوخشايدۇ . گەرچە ئۇنىڭ ئىچىدە ھېچنېمە بولمىسىمۇ ، كىشىنىڭ دىمىغىغا ئۇنىڭ پۇرىقى پۇراپ دىماغنى خۇشبۇي قىلىدۇ » دەپ ئېيتىشقان .

بولما ئەتتارلار دۇكىنىدىن يىراق ،
سەن تاپالارسەن ئۇنىڭدىن خۇش پۇراق .
سالما تۆمۈرچى دۇكىنىغا نەزەر ،
يەتكۈزۈر ئوت بىرلە ئىستىن كۆپ زەرەر .

سەندىن قانداقمۇ ۋاپا ئۈمىد قىلغىلى بولىدۇ ؟ ھەممە ئىززەت - ئىكرامنى ساڭا ئاتا قىلغان ئۆز پادىشاھىڭغا شۇنداق يامان ئىشنى راۋا كۆردۈڭ . ئۇنىڭ ساڭا قىلغان ئىنئام ۋە ئىززەت - ئىكرامىنىڭ ھەققىنى نابۇت قىلىۋەتتىڭ .

نە خەلقتىن ، نە ھەقتىن سەندە شەرمۇ ھايا بار ،
خالايىقتىن كۆزۈڭدە ئۇيات ئەمەس بەر قارار .

مەن سەندەك كىشىدىن مىڭ پەرسەڭ يىراقلىقتا قاچسام ، ئەقلىمنىڭ رەھناماسى بۇ ئىشىمنى ياخشى تەدبىر دېگۈسىدۇر .

كەلسە ئەگەر مەجلىسىڭگە بىر پىتنىخور ، شۇم سۈپەت ،
تېز ئۆزۈڭنى بىر چەتكە ئال ، ھەرگىز تۇتمىغىن سۆھبەت .
سۆھبىتىدىن ھېچقاچاندا بولمىغاي كۆڭلۈڭ خۇشال ،
قېشىدا تۇرما ، ئۇنىڭدىن يۈز چاقىرىم نېرى كەت .

ياخشىلار بىلەن سۆھبەت قىلىشنىڭ مەنپەئىتى كۆپ ، يامانلار بىلەن ئۇلپەت بولۇشنىڭ زەرىرى كۆپ . يامانلار سۆھبىتىنىڭ زىيىنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا مەلۇم بولىدۇ . شۇڭا ئاقىل ۋە كامىل كىشى دانالار ، ياخشىلار ۋە راستچىللار بىلەن دوستلۇق

ئورنىتىشى ، يالغانچى ۋە دىيانەتسىزلەردىن ئۆزىنى تارتىشى كېرەك .

بولالماس كىشى خىلۋەتنى ياراغلاپ ،
ئۆي ئىچرە ئولتۇرۇپ ئىشكنى باغلاپ .
مۇۋاپىق ئاشنانى ئەيلە هاسىل ،
يارىماس سۆھبىتىڭگە شۇم قارادىل .
دېدى ماڭا بۇ سۆزنى ئالىمدىن بىرى ،
كى رەھمەت ئەيلىسۇن روھىغا تەڭرى :
«هەر كىشى يامانلار بىرلە بولسا يار ،
بولۇر ئاخىر بالا ئىچرە گىرىپتار» .

هەر كىشى ناجىنسنى يار تۇتۇپ ، ناچار دوستقا ئىشەنسە ، ئۇنىڭغا بىر باغۋەنگە يەتكەندەك هادىسە يېتىپ قالىدۇ .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ دېمنە .
— بىر باغۋەن بار ئىكەن ، — دەپ هېكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە .

باغۋەن بىلەن ئېيىقنىڭ هېكايىسى

بىر باغۋەن بار ئىكەن . ئۇ تىرىكلىك ئوقتى ئۇچۇن تۇرلۇك زىرائەتلەرنى تېرىشنى ئۆزىگە ۋاجىپ دەپ بىلىپ ، ئەزىز ئۆمرىنى باغ - بوستانلارنى بىنا قىلىش ئۇچۇن سەرپ قىلغانىكەن . ئۇنىڭ چىمەنلىرى جەننەتۇل پىردەۋسىدىن نىشان بېرىدىغان ، گىياهلىرى گۈزەللىكتە هەسرەت تۇپرىقىنى باغى ئېرەمنىڭ كۆزىگە چاچقان ، گۈللىرى ۋە ئېرىقلىرى چىرايلىقلىقتا ۋە سۈپەتلىكلىكتە جەننەت بوستانىنىڭ كۆكسىگە هەيرانلىق دېغىنى سالغان ، رەڭگارەڭ دەرەخلىرىدىن توزلار جىلۋىسى كۆرۈنۈپ تۇرغان ، هايات گۈللىرى-

دىن كەيكاۋۇس تاجىنىڭ ئازادىلىكى ۋە نازۇك بەدەنلەر كىيگەن خىلمۇ خىل كىيىملەردەك نۇرلار جىلۋىلىنىپ تۇرغان، شامىلى ئەنبەر پۇرۇشلارنىڭ ئۆيلىرىدەك خۇشبۇي، هاۋاسى خۇش پۇراق بولغان بىر بېغى بار ئىكەن. باغدىكى مېۋىلىك كۆچەتلەرنىڭ شاخلىرى مېۋىلىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن خۇددى قېرىلارنىڭ دۈمبىسىدەك ئېگىلىپ، هالاۋەت بېغىشلىغۇچى مېۋىلىرى خۇددى جەننەت هالۋىلىرىدەك تاتلىق پىشقان بولۇپ، يازلىق يېمىشلىرى غايەت نازاكەتلىك، كۆركەم مېۋىلىرى ناهايىتى لاتاپەتلىك ئىكەن. ئالمىلىرىنىڭ رەڭگى سۆزۈكلۈكتە دىلبەرلەرنىڭ مەڭزلىرىدەك كۆڭۈلنى ئۇۋلىغان، راهەتبەخش بۇيلىرى بىلەن ئالەم ئەهلىنى ئۆزىگە قاراتقانىكەن.

ئالمىنى «يار مەڭزىگە ئوخشايتتى» دەپ ئېيتقان شۇ چاغ،
چېهرىسى بولدى قىزىل ۋە نۇرى بىرلە تولدى باغ.
ئالما شاخ ئۈستىدە مەشئەلدەك يورۇق شولا بېرەر،
خۇددى كۈندۈز كۈندە شۇ شاخ ئۈستىدە كۆيدى چىراغ.

ئامۇت هەر بىر شاختا خۇددى ئابهايات كوزىسىدەك ياكى ناۋات شەربىتى توشقان پىيالىدەك ئېسىلىپ تۇرۇپ، پۇلسىزلارغا ئۆز پۇرىقىنى سېخىيلىق بىلەن ئايىماي بېرىدىكەن.

ئۇنى ئامۇت دېمەڭلار خۇددى شەربەتنىڭ ئۆزى،
ئېسىلىپتۇ شاخ ئۈستىگە ئەينى ناۋات كوزىسى.

يۇڭ چەكمەن كىيىۋالغان بېهى خۇددى كېچىدە بىدار ئولتۇرغان سوپىلاردەك سېرىق يۈزى بىلەن قۇدرەت خانىقاسىنىڭ هۇجرىسىدىن يۈز كۆرسىتىدىكەن. ئالۇچىنىڭ چېهرىسى ئاشىقلارنىڭ دەردلىك كۆڭۈللىرىدىن نىشان بېرىدىكەن.

بېھى سېرىق مېھرىدىن مەن تېخى مېھرىمدىن سېرىق ،
سارغىيىپتۇ ئۇ مېھرىدىن مەن مۇھىمنىڭ مېھرىدىن .

ئانار كۆچىتىنىڭ ئالتۇن رەڭلىك غۇنچىسى كۆك يوپۇرماقلار ئىچىدىن كۆكتىكى ئاپتاپتەك پارلاپ ، غايەت خۇشبۇيلۇقلىرى بىلەن چىمەن سەھنىسىدە چاقنايدىكەن .

هاياتلىق سۇلىرى ئىچىگە تولغان ،
ئانارى دىلبەرلەر لېۋىدەك خەندان .
سىناش ئۈچۈن ئۇنى بۇ چەرخى دەۋۋار ،
ياقۇتلارنى ئىچىگە تىزدى قاتار .
لېۋىنى لەۋگە تېخى قىلماي دۇرۇس ،
لاتاپەت سۈيى ئېقىپ ئاغزىدىن چۈس .
تەرىپلىسەم شاپتۇلنىڭ گەر سۈپىتىن ،
ئەلگە سۆزۈم بىلىنگەي سۇلۇق ، شېرىن .

بىر تەرەپتە ، قۇدرەت قولى قەنت ۋە كۆكنار[1] بىلەن ئۇنىڭ ھۆرمەت تاۋىقىنى تولدۇرۇپ ، جامالىنى زىننەتلىگەن ئەنجۈر ، يەنە بىر تەرەپتە ھېكمەت قەلىمى ئۇنىڭ سۈپىتىنى ھايات سەھىپىسىگە يازغان ئۈزۈم شاخلىرى ئارىسىدىن ساپاقلىرى باش چىقارغان ۋە ئالىقانلىرى ئاپتاپ ئوقىنىڭ شىددىتىدىن قاپارغان ھالدا تۇرغان بولسا ، چىمەن ئەتراپىدا ئۈندۈرگەن قوغۇنلىرىنىڭ ھەر بىرى پېلەك ئارىسىدا خۇددى كۆك سەھنىسىدە تولۇن ئاي كۆرۈنگەندەك جىلۋە قىلىپ ياتىدىكەن .

كۆرۈنسە گەر قوغۇن پېلەك ئارىسىدىن ،
بوي ئالغان ئۇ شەكسىز جەننەت مېۋىسىدىن .
ئىپاردىنمۇ ھىدى ئۇنىڭ ئىدى خۇشبۇي ،
سىرتى ئۇنىڭ بولسىمۇ كۆك ، يوق ئىدى موي .

---

① بۇ يەردە ئەنجۈرنىڭ ئۇرۇقى كۆكنارنىڭ ئۇرۇقىغا ئوخشىتىلغان .

باغۋەن بېغىدىكى ھەر بىر دەرەخكە شۇنداق كۆڭۈل بەرگەن ئىكەنكى، ئاتا - ئانا، بالا - چاقىسىدىن غېمى يوق ھالدا، ئۇ باغدا تەنھالىق بىلەن ھايات كەچۈرىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ يالغۇز قېلىپ، كۆڭلى مالال بولۇپ، تەنھالىقتىن تەڭلىكتە قاپتۇ. «گۈل ۋە مېۋە بولغان بىلەن يار بولمىسا ئۇنىڭ نېمە پايدىسى؟» دەپ ئويلىغان باغۋەن ھەمدەمسىزلىك ئەلىمى بىلەن كۆڭلىگە دەرد تولۇپ، دەشت تەرەپكە چىقىپتۇ ۋە سەيناسى ئۇمىد مەيدانىدەك كەڭرى بىر تاغ باغرىدا ھەر تەرەپكە قاراپ تۇرسا، كۆرۈنۈشى قوپال، سۇرىتى قەبىھ، چىرايى ناخۇش بىر پاسكىنا ئېيىق تاسادىپىي ئۇنىڭغا ئۇچراپ قاپتۇ. ئۇمۇ تەنھالىق رەنجى بىلەن ھالى پەرىشان بولۇپ، تاغ بېشىدىن چۈشكەنىكەن ۋە ئىككىسى يالغۇزلۇق دەردىنى تارتىپ، ئۆزلىرىگە ھەمراھ ئىزدەپ چىققاچقا، بىر - بىرىنى كۆرمەك بىلەنلا مۇھەببەت زەنجىرلىرى ھەرىكەتكە كېلىپ، ئۇ ئادەمنىڭ كۆڭلى ئېيىقنىڭ ئاشنالىقىغا مايىل بوپتۇ.

بارچە يەر ئەھلى بىلەن ئەھلى ساما،
جىنسىنى تارتار، گويا چۆپ - كەھرىبا.
دوزاخ ئەھلى دوزىخىنى تارتقۇسى،
نۇر ئەھلى جىنسىنى تەلەپ قىلغۇسى.
سۆزۈك مەيگە ساپ كىشى رىغبەت قىلار،
دۇغىغا قەلبى قارا ساھىب بولار.
ئەسكىلەرگە خوپ كۆرۈنۈر ئەسكى ئىش،
ئاقىللارغا خۇش كېلۇر ھەم ياخشى ئىش.

بۇ بىئەقىل ئېيىقمۇ ئۇ سەھرالىق باغۋەننىڭ ئۆزىگە خۇشامەت قىلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ، جان - دىلى بىلەن ئۇنىڭ سۆھبىتىنىڭ رىغبىتىگە گىرىپتار بوپتۇ ۋە ئازغىنا ئىشارەتلەر بىلەن بىر - بىرىنى چۈشىنىپ، بۇ بېھىشتەك گۈزەل باغقا كىرىپتۇ. ئېيىق باغدىكى رەڭگا رەڭ مېۋىلەرنى كۆرۈپ چەكسىز خۇشال بولۇپ،

باغۋەنگە بولغان مۇھەببىتى ئېشىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن دوستلۇق دەرىخىنىڭ يىلتىزى ئىككىسىنىڭ كۆڭلىگە مەھكەم ئورناپتۇ .

تېپىشىپ بىر نەچچە كۈن دىلبەندىلىق ،
بىر - بىرىنىڭ ۋەسلىدىن خۇرسەندىلىق .

باغۋەن ھەرقاچان ئىستىراھەت سايىسىدە پاراغەت بېشىنى راھەت ياستۇقىغا قويۇپ ياتسا ، ئېيىق غەمخورلۇق ۋە تەرەپتارلىق يۈزىسىدىن باغۋەننىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپ ، ئۇنىڭ يۈزىدىن چىۋىن- لارنى قورۇيدىكەن . باغۋەننىڭ يۈزىگە چىۋىننىڭ قونۇشىغىمۇ تاقى- تى يوق ئىكەن . بىر كۈنى باغۋەن ئاۋۋالقى ئادىتى بويىچە ئۇخلاۋات- قانىكەن ، ناھايىتى كۆپ چىۋىنلار ئۇنىڭ يۈزىگە ئولىشىۋاپتۇ . ئېيىق چىۋىنلارنى ھەرقانچە ھەيدىسىمۇ شۇ زامان يەنە كېلىپ قونىدىكەن ۋە بىر تەرەپتىن ھەيدىسە يەنە بىر تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىدىكەن . ئاخىر ئېيىقنىڭ غەزىپى تېشىپ ، يېنىدا تۇرغان يە- گىرمە پاتمان ئېغىرلىقتىكى بىر تاشنى كۆتۈرۈپ كېلىپ چىۋىننى ئۆلتۈرۈش مەقسىتىدە بىچارە دېھقاننىڭ يۈزىگە ئېتىپتۇ . چىۋىنلار- غا ھېچقانداق زىيان يەتمەي ئۇچۇپ كېتىشىپتۇ . باغۋەننىڭ بېشى بولسا يەر بىلەن يەكسان بوپتۇ . مۇشۇ سەۋەبتىن بۇزرۇكلەر : «ھەر ھالدا نادان دوستتىن دانا دۈشمەن ياخشىراق» دەپ ئېيتىشقاند- كەن .

گەرچە دانا دۈشمىنىڭ ساڭا بالايى جان ئىرۇر ،
ياخشىراق ئۇ دوستتىنكىم ئەبلەخۇ نادان ئىرۇر .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، سەن بىلەن دوست بولدۇم دېگەنلىك بېشىمنى جاپا تېشىغا ئۇرغانلىق ، كۆكسۈمنى بالا ئوقىغا نىشان قىلغانلىقتىن دېرەك بېرىدۇ ، خالاس . چۈنكى ، ناداد- لار ۋە ئەبلەخلەرنىڭ سۆھبىتى خۇددى ئىچى قۇرۇق ، تېشى قارا

قازانغا ئوخشايدۇ .

— مەن دوستۇمنىڭ پايدا - زىيىنىنى ئايرىيالمىغۇدەك دەرىجىدىكى نادان ئەمەسمەن ،— دەپتۇ دىمنە .

— توغرا ، مەنمۇ بىلىمەن ، سەن ئۇنداق دەرىجىدىكى هاماقەت ئەمەس ،— دەپتۇ كەلىلە ،— ئەمما غەرەز غۇبارى كۆرەر كۆزۈڭنى قاراڭغۇلاشتۇرسا ، دوستلۇقنىڭ شاكىلىنى تاشلىۋەتمەسلىكىڭ مۇمكىن ، لېكىن ئۇنىڭغا ئۆزرە كۆرسىتىش ئۇچۇن مىڭ خىل دەلىللەرنى تەييارلىشىڭ چوقۇم . شىر بىلەن شەنزەبە ئوتتۇرىسىدا شۇنچە ئەسكىلىك قىلىپ تۇرۇپ ، دىلى پاكلىق ۋە تۈزۈكلۈك دەۋاسىنى قىلىۋاتىسەنغۇ تېخى !

گەر دەرسەن ئۆزۈڭنى «مەن پاكى دامان»
جەندەڭدە نەقىلۇر شاراب داغلىرى .

سېنىڭ ئىشلىرىڭ خۇددى سودىگەر بىلەن ئۇنىڭ دوستىنىڭ مىسالىغا ئوخشايدۇ . سودىگەر «چاشقان يۈز پاتمان تۆمۈرنى يەپ كەتسە ئەجەبلەنمەيسەنۇ ، قارچىغا بىر بالىنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ قاچسا هەيران بولامسەن ؟ » دېگەنىكەن .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ دىمنە .

— بىر سودىگەر ،— دەپ هېكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە .

سودىگەر بىلەن خىيانەتچى دوستىنىڭ هېكايىسى

بىر سودىگەر ئازراق سەرمايىسى بىلەن سەپەرگە چىقماقچى بوپتۇ . ئۇنىڭ ئۆيىدە يۈز پاتمان كېلىدىغان تۆمۈرى بار ئىكەن ، ئۇنى بىر دوستىنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ ئامانەتكە قويۇپ قويۇپ ، هاجىتىم چۈشكەن ۋاقىتتا يەنە ئەكېلىۋېلىپ دەسمايە قىلارمەن دەپ ، سەپەرگە چىقىپ كېتىپتۇ . بىر نەچچە زامان ئۆتكەندىن

كېيىن قايتىپ كېلىپ، ھېلىقى تۆمۈرگە ئېھتىياجى چۈشۈپ، دوستىنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. لېكىن ئۇ دوستى دىيانەتنى تاشلاپ، تۆمۈرنى سېتىپ خەجلەپ كەتكەنىكەن. شۇڭا ئۇ سودىگەرگە:

— ۋاي خوجايىن، مەن تۆمۈرنى مانا مۇشۇ ئۆيگە قويۇپ قويغانىدىم. ئۇ يەردە چاشقان ئۇۋىسى بارلىقىنى بىلمىگەنىكەنمەن. كېيىن خەۋەردار بولۇپ قارىسام، ئۇنىڭ ھەممىسىنى چاشقان يەپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ، — دەپتۇ.

— راست ئېيتىسەن، — دەپتۇ سودىگەر، — چاشقان دېگەن تۆمۈر يېيىشكە بەك ئامراق، ئۇنداق يۇمشاق لوقمىغا چىشى ناھايىتى ياخشى ئۆتىدۇ.

ئۇ خىيانەتكار بۇ سۆزنى ئاڭلاپ خۇشال بولۇپ ئۆز ـ ئۆزىگە: «سودىگەر بۈگۈن يالغان سۆزلىرىمگە ئالدىنىپ تۆمۈردىن مۇتلەق كۆڭۈل ئۈزدى. ئەمدى ياخشىسى شۇكى، ئۇنى مېھماندارچىلىققا تەكلىپ قىلىپ، زىياپەت تەييارلىسام، ئۇنىڭ كۆڭلى مەندىن تېخىمۇ خاتىرجەم بولىدۇ» دەپ، سودىگەرنى مېھمان بولۇشقا تەكلىپ قىپتۇ:

ناگاھان مېھمانلىقىڭ بولسا گەر بىزگە بەھەم،
لۇتفى بىرلە قويساڭ ئىكەن كۆزۈم ئۈستىگە قەدەم.

— بۈگۈن مېنىڭ زۆرۈر ئىشىم بار، ئەتە كېلەي، — سودىگەر شۇنداق دەپ، ئۇنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ، ساھىبخانىنىڭ ئىشىك ئالدىدا ئويناۋاتقان ئوغلىنى ئېلىپ ئۆز ئۆيىگە ئەكېتىپ ئۇنى يوشۇرۇپ قويۇپتۇ. ئەتىسى سودىگەر دوستىنىڭ تەكلىپى بويىچە ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. ساھىبخان سودىگەرنى كۆرۈپ پەرىشان ھالدا ئۆززە سوراپ تىل ئېچىپتۇ:

— مەزۇر تۇتۇڭ[1]، ئەزىز مېھمان، تۈنۈگۈندىن بېرى ئوغلۇم

① مەرۇز تۇتۇش — كەچۈرۈم سوراش.

غايىب بولدى .ئىككى نۆۋەت شەھەر ۋە سەھرالاردا ئورلاتتۇق[①] ، لېكىن ئۇنىڭدىن ھېچقانداق خەۋەر تاپالمىدۇق .

نالە بىرلە خۇددى ياقۇپتەك قىلارمەن مىڭ پىغان ،
كىم خەۋەر بەرگەي يوقالغان يۇسۇپۇمدىن ناگاھان .

— مەن تۇنۇگۇن سېنىڭ ئۆيۈڭدىن چىقىپ كېتىپ بېرىپ بىر قارچىغىنىڭ ئوغلۇڭنى كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆردۇم ،— دەپتۇ سودىگەر .

— ھەي بىئەقىل ،— دەپ ۋارقىرىۋېتىپتۇ ساھىبخان ،— نېمىشقا بۇنداق بولمىغۇر سۆزنى قىلىسەن؟ بۇنداق قاملاشمىغان يالغان گەپنى نەدىن تاپتىڭ؟ قارچىغىنىڭ ئېغىرلىقى يېرىم پاتمان چىقمايدۇيۇ ، ئۇن پاتمان كېلىدىغان ئوغلۇمنى كۆتۈرۈپ ھاۋادا قانداقمۇ ئۇچالىسۇن؟

— ئەجەبلەنمىگىن ،— دەپتۇ سودىگەر كۈلۈپ ،— يۈز پاتمان تۆمۈرنى چاشقان يەپ كەتسە ئەجەبلەنمەيسەنۇ ، ئۇن پاتمان ئېغىرلىقتىكى ئوغلۇڭنى قارچىغا كۆتۈرۈپ ئۇچسا ، ھەيران بولامسەن؟

ساھىبخان بۇنى ئاڭلاپ دەرھال ئۆزىگە كېلىپ ، ھەقىقىي ئەھۋالدىن خەۋەردار بوپتۇ ۋە :

— غەم يېمىگىن ، خوجايىن ، تۆمۈرنى چاشقان يېمىدى ،— دەپتۇ .

— ئۇنداق بولسا سېنىڭ ئوغلۇڭنىمۇ قارچىغا ئېلىپ قاچمىدى ، تۆمۈرنى بەر ، ئوغلۇڭنى ئال ،— دەپتۇ سودىگەر .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، سەن ئۆزۈڭگە ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجاڭغا ئەنە شۇنداق خىيانەت قىلغان يەردە باشقىلارغا نېمىلەرنى قىلمايسەن؟ پادشاھقا ئاشۇنداق مۇئامىلە قىلدىڭكى ، ماڭا سېنىڭ زۇلمىتىڭدىن پەرھىز قىلماقنىڭ لازىملىقى روشەن بولدى ۋە كۆڭلۈڭنىڭ قارىلىقى ۋە مەككارلىقىڭدىن

① ئورلاتماق — جاكا سالدۇرماق .

ھەزەر قىلماق ۋاجىپ بولدى .

بەخت ـ دۆلەت كەلتۈرگۈسى سەندىن نېرىغا كەتمەك ،
سائادەتكە سەرمايىدۇر سىپىنگدىن يۈز ئۆرۈمەك .

كەلىلە بىلەن دىمنەنىڭ تالاش ـ تارتىشلىرى شۇ يەرگە يەتكەن-
دە ، شىر ئۆكۈزنى ئۆلتۈرۈپ ، ئۇنى يەر بىلەن يەكسان قىلىپ
بولغانىكەن . ئەمما شىر جازا پەنجىسى بىلەن شەنزەبەنى ئۆلتۈرۈپ
غەزىپى تەسكىن تاپقان بولسىمۇ ، ئۆتكەننى ئويلاپ : «ۋاي ئىسىت!،
شەنزەبە شۇنداق ئەقىللىق ۋە قابىلىيەتلىك تۇرۇپ ئەجەب ھالاكەتكە
ئۇچراپ كەتتىيا ، زادى بۇ ئىشتا توغرا قىلدىممۇ ياكى خاتا قىلدىم-
مۇ ؟ ئۇنىڭ ماڭا ئېيتقانلىرى ئامانەتمىدى ياكى خىيانەتمىدى ؟
ئەجەب بىر خىيانەتكارلىق بىلەن ئۆزۈمنى مۇسىبەتدار قىلدىما !
ۋاپادار يارىمنى ئەجەب ئۆز قولۇم بىلەن ئۆلتۈردۈم !

كىشى يار بىرلە قىلۇرمۇ بۇ قەدەر قاتتىق جېدەل ،
قىلمىغاي جاھىلمۇ ئۆز يارىغا بۇنداق شۇم ئەمەل .»

دەپ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ، ئۆزىنى ئۆزى مالامەت قىلىپ ئولتۇر-
غانىكەن . شىر ئۆزىنىڭ ئالدىراڭغۇلۇقىغا نەپرەت ئوقۇپ ، شەنزە-
بەنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ ، ئۇنىڭ تىلىدىن بۇ مەزمۇننى ئاڭلاپتۇ :

بى سەۋەب يارىڭنى ئۆلتۈرمەك نىچۇك ،
مەن ۋاپادارىڭنى ئۆلتۈرمەك نىچۇك .
گەرچە مەن بولغاندىمۇ دۈشمەن ساڭا ،
بۇنچىلا خارزار ئۆلتۈرمەك نىچۇك .

بۇنى ئاڭلىغان شىرنىڭ كۆڭۈل رەنجى تېخىمۇ ئارتىپ ، قات-
تىق نالە ـ پەرياد كۆتۈرۈپتۇ .

دىمنە دەسلەپتىلا شىردىكى پۇشايمانلىق ۋە نادامەت ئالامىتىنى ئۇنىڭ پېشانىسىدىن روشەن پەملەپتۇ. ئاڭغىچە كەلىلە بىلەن بولغان گەپنى ئۈزۈپلا شىرنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

— جاھانپاناھ شاھىم! ئەندىشە قىلىنىشلىرىنىڭ ۋە ئويغا پېتىشلىرىنىڭ سەۋەبى نېمىكىن؟ پادىشاھىمىز نۇسرەت تېپىپ، دۈشمەن تۇپراق بىلەن يەكسان بولغان تۇرسا، بۇنىڭدىنمۇ مۇبارەك كۈن بولامدۇ؟

— شەنزەبەنىڭ ئەدەپ - ئەخلاقىنى، دانىشمەنلىك ۋە ئىش بىلەرمەنلىكلىرىنى ھەر قاچان يادىمغا كەلتۈرسەم، يۈرىكىم ئېزىلىپ كېتىدۇ، — دەپتۇ شىر، — ئەنە شۇنداق چاغلاردا ھەيرانلىقىم ئاشىدۇ، ئۇ ھەقىقەتەن پۇقرالارغا پۇشتىپاناھ، لەشكەرلەرگە يار - يۆلەك بولغانىدى.

بۇ جاھان ئىشلىرىغا قىلغانتى كۆپ ياخشى قارار،
كەتتى ئۇ، بولغانىدى بۇ خانىمىزگە ئۇستىۋار.

— ئۇ كۇپرانى نېمەت مەككارغا رەھىم قىلىشنىڭ ئورنى يوق، — دەپتۇ دىمنە، — بەلكى ئۇنىڭ يوقالغىنىغا شۈكۈر ئېيتىش كېرەك. ئاللاتائالانىڭ سېخىيلىقى بىلەن، پادىشاھىمىزغا بۇ زەپەر ۋە نۇسرەت يار بولدى. بۇ شۇنداق مۇبارەك بىر غەلىبىكى، بۇنىڭ ئۈچۈن ئىپتىخارلانماق لازىم.

بۈگۈن ياخشى بەختىم بىرۇر بىشارەت.
مۇرادىمنىڭ گۈلى كۈلۈر شۇ سائەت.

— ئەي ئالەمپاناھ شاھ! ئۆزى خاتىرجەم بولالمايدىغان كىشىگە رەھىم قىلىش خاتادۇر. دۈشمىنىنى گۆر زىندانىغا سالماق ئاقىللارنىڭ ئىشىدۇر. بارماق گەرچە قولغا زىننەت بولسىمۇ، ئەگەر يىلان چېقىپ زەخىملەندۈرۈپ قويغان بولسا، بەدەننىڭ سالا-

مەتلىكى ئۇچۇن ئۇنى كېسىش كېرەك ھەمدە ئۇ كېسىشنى راھەت دەپ بىلىش كېرەك .

دۈشمىنىڭ ئۆلگەنگە ھەرگىز ئەرزىمەس داد ئەيلىمەك ،
ياخشىدۇر ئۇنداق ئۆلۈمگە خاتىرىڭ شاد ئەيلىمەك .

شىر بۇ سۆزلەردىن بىرئاز ئارام تېپىپتۇ . ئەمما روزغار ئاخىر ئۆكۈزنىڭ ئىنتىقامىنى ئاپتۇ ـ دە ، ئاقىۋەت دېمنە رەسۋا بولۇپ يامان قىلىقلىرى بەرگەن مېۋىنى ئۆزى يەپتۇ . يەنى ئۆكۈز-نىڭ قىساسى ئۇچۇن شىر ئۇنى ئۆلتۈرۈپتۇ . ھىيلە ـ مىكىر ۋە ئالدامچىلىقنىڭ ئاقىۋىتى ھەمىشە مانا مۇشۇنداق بولىدۇ . ھىيلە ۋە يامان نىيەتلىكنىڭ خاتىمىسى شۇملۇق ۋە زىياندۇر .

مىكىرنىڭ شۇملۇقى تېگەر مەككارغا ،
پايدا بەرمەس ھىيلىسى ئەييارغا .
ھىيلىگەردىن ياخشىلىق ئۈمىد قىلما ،
بولماس ئاچچىق تاۋۇزدىن ئۈزۈم پەيدا .
ئارپا تېرىپ دەشت باياۋانلار ئارا ،
«بۇغداي ئوراي» دېمە پىشقان چېغىدا .
دانىشمەندىن ئاڭلىغانىتىم بىر نىدا :
«ھەرنە قىلساڭ ئاڭا تاپقايسەن جازا» .
كۆرگۈسى ئىككى جاھاندا ياخشىلىق ،
كىمكى بولسا خۇيى يۇمشاق خۇش قىلىق .

ئىككىنچى باب

يامانلىق قىلغۇچىلارنىڭ جازاغا ئۇچراي-
دىغانلىقى ۋە ئاقىۋىتىنىڭ شۇملۇقى
توغرىسىدا

راي شۇنداق دەپتۇ :
— ھىيلە ئىشلىتىش ئارقىلىق راستچىللىقنىڭ جامالىنى بەت-
نىيەتلىك خالى بىلەن ياپقان يالغانچى ۋە چېقىمچىلارنىڭ قىسسى-
سىنى ئاڭلىدىم . ئۇ ئۆزىگە ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجىسىنى مۇ-
رۇۋۋەت كوچىسىدىن چىقىرىپ ، بىۋاپالىق ۋە بەتنامىلىق يولىغا
باشلاپتۇ . نەتىجىدە ئۇنىڭ ھىيلىلىرى شىرغا تەسىر قىلىپ شىر
ئۆز شەۋكىتىنى سۇندۇرۇش ۋە دۆلەت ئۆيىنى خاراب قىلىشقا
ھەرىكەت قىپتۇ . ئەگەر دانىشمەن ھەكىم مۇۋاپىق كۆرسە ، دىمنە-
نىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى ، شىر ئۇ ۋەقەدىن كېيىن
دىمنەگە بەتگۇمان بولۇپ قايسى ئۇسۇل بىلەن چارە قىلغانلىقىنى
ھەمدە ئۇنىڭ ھىيلە ـ مىكىرلىرىدىن قانداق ۋاقىپ بولغانلىقىنى ،
دىمنەنىڭ قانداق ئۆزرىلەرنى كۆرسەتكەنلىكىنى ، ئۆزىنى قۇتۇلدۇ-
رۇش ئۈچۈن نېمىلەرنى قىلغانلىقىنى ۋە ئىشىنىڭ قانداق بىر
تەرەپ قىلىنغانلىقىنى بايان قىلسا بولاتتى .
ھەكىم شۇنداق دەپتۇ :

پادىشاھىم ، مەملىكەت ھەم ئەلگە بولغايسەن پانا ،
شەپقىتىڭ خۇددى چىراغدەك پارلىسۇن ئالەم ئارا .

— تەپەككۇر قائىدىسى ۋە ئېھتىيات شۇنى تەقەززا قىلىدۇكى ،

پادىشاھلار بىرەر سۆزنى ئاڭلىسا، ئورنىدىن قىمىرلىماسلىقى، تاكى شۇ ئىشنىڭ ھەقىقىتىگە تەئەللۇق ئېنىق دەلىل بولمىسا، ھۆكۈم چىقارماسلىقى كېرەك. ئۇنىڭدىن قالسا، ئەگەر غەرەزلىك-لەرنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلىپ، بىرەر ناماقۇل ئىش ۋۇجۇدقا كېلىپ قالغان بولسا، ئۇنىڭ چارىسىنى شۇنداق قىلىش كېرەككى، باشقىلارنىڭ ئىبرەت ئېلىشى ئۈچۈن، بەتنىيەتكە ئاشۇ ئازاب-ئوقۇبەتنىڭ قورقۇنچىدىن ئىككىنچىلەپ ئۇنداق ئىشقا قەدەم قويال-مىغۇدەك دەرىجىدە نەسىھەت قىلىش ئارقىلىق ھەممەيلەننى ئۇ ئىشتىن مەنئى قىلىش كېرەك.

پوتەر بولسا ئەگەر خار يىقىتقىن شۇ دەرەخنى،
پىشقان بولسا مېۋىسى ئېگىۋەرگىن ئۇ شاخنى.

بۇ سۆزنىڭ مىسالى شىر ۋە دېمنەنىڭ ھېكايىسىدۇر. يەنى شىر دېمنەنىڭ مەككارلىقى ۋە خىيانىتىدىن، شۇنداقلا ھىيلە-مىكىر، پىتنە-پاساتلىرىدىن ۋاقىپ بولۇپ شۇنداق سىياسەت قىپتۇكى، بۇ ئۆزگىلەرگە ئىبرەت بوپتۇ. بۇ ھادىسە مۇنداق بوپ-تۇ.

شىر ئۆكۈزنى بىر تەرەپ قىلىۋەتكەندىن كېيىن، ئالدىراڭغۇ-لۇق قىلغانلىقىدىن پۇشايمان يەپ، مالامەت بىلەن قولىنى چىشلەپ-تۇ ھەم غەم بىلەن ئېغىر ئاھ تارتىپ، خىيال سۈرۈپتۇ: «بۇ ئىشنا نېمىدەپ كۆپرەك ئويلىنىپ باقماي، تەدبىر بىلەن ئىش قىلماي، ئالدىراپ كەتكەندىمەن؟»

تىزگىنىنى بەردىم ھاۋا ئىلكىگە،
ئەقىل بىلەن پەمنى خاتا ئىلكىگە.
كېيىن بىلدىم، لېكىن ئاندىن نە پايدا،
ئۆز يارىمنى بەردىم پاناھ ئىلكىگە.

شۇنىڭدىن بېرى شىرنىڭ كۆڭلى مالاللىق بىلەن ئۆتۈپتۇ . شىرنىڭ خاپىلىقى تۆپەيلىدىن لەشكەر ۋە پۇقرالارنىڭ ، ھەممىسى-نىڭ كۆڭلى يېرىم بوپتۇ .

ئوتلۇق ئاھتىن بارچە دىل لالىدەك باغرى قارا ،
كىمگە ئەي سالسام نەزەر مۇشۇ دەردكە مۇپتىلا .

شىر تولا ۋاقىتلاردا شەنزەبەنىڭ قىلغان خىزمەتلىرىنى يادىغا ئالغانسېرى ، ئۇنىڭ پەرىشانلىقى تېخىمۇ زىيادە بوپتۇ . ئۇنداق چاغلاردا ، شىر ئۆز مۇلازىملىرىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاش بىلەن كۆڭلى بىرئاز تەسەللى تېپىپتۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن شىر مۇلازىملىرى-نىڭ بىرەرسىنى قېشىغا چاقىرتىۋېلىپ ، خالىي جايدا ئۇلار-دىن گەپ - سۆز ۋە ھېكايىلەرنى سوراپتۇ . بىر كۈنى كەچتە ئۇ بىر يولۋاسقا سۆز تاشلاپ ، كۆڭۈل كۆيۈكلىرى ۋە پەرىشانلىقلىرى-نى بايان قىپتۇ .

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپتۇ يولۋاس ، — ئۆتكەن ئىشلارغا چارە قىلىشقا تەدبىر قولىمۇ قىسقا كېلىپ قالىدۇ . ئۇنى تولا ئويلاۋېرىشمۇ ئاقىلنىڭ ئىشى ئەمەس .

ئاتقان ئوقنىڭ قايتىشى مۇمكىن ئەمەس ،
ئۆز ئورنىغا بۇ ئىشمۇ قايتىپ كەلمەس .

ھەرقانداق كىشى بۇنداق قولغا كەلمەيدىغان ئىشقا قەدەم قويى-سا ، ئۇنىڭ تەمەسىدە يۈرۈپ ، قولىدىكى نەق نەرسىنىمۇ قولىدىن كەتكۈزۈپ قويۇشىمۇ مۇمكىن . بۇ خۇددى قولغا كەلمەيدىغان سې-مىز توخۇنى ئالىمەن دەپ ، ئاغزىدىكى غەنىيمەت تېرىنى ساغا ئالدۇرۇپ قويغان تۈلكىنىڭ ۋەقەسىگە ئوخشاش ئىش بولىدۇ .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .

— بىر ئاچ تۈلكە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ يولۋاس .

ھېرىسمەن تۈلكىنىڭ ھېكايىسى

بىر ئاچ تۈلكە ئوزۇق ئىزدەپ ئۆۋىسىدىن چىقىپ ھېرىس ھەم ئاچلىق قەدىمى بىلەن ھەر تەرەپكە سوكۇلداپ كېتىپ بارسا، توساتـتىن بىر نەرسىنىڭ پۇرىقى ئۇنىڭ بۇرنىغا پۇراپتۇ. تۈلكە شۇ تەرەپكە قاراپ مېڭىپ بېرىپ قارىسا، ياۋايى ھايۋانلاردىن بىرى گۆشىنى يەپ بولۇپ تاشلىۋەتكەن بىر پارچە تېرە تۇرغانىكەن. ئاچ تۈلكىنىڭ ئۇنى كۆرۈشى بىلەنلا كۆزى روشەن بولۇپ، پۈتۈن بەدىنىگە قۇۋۋەت كىرىپتۇ.

دىلبىرىم بۇيى دىماغىمغا يۇگۇردى ناگاھان،
ئۆلگەنىدىم كىردى بۇ ۋەيران تەن ئىچرە يېڭى جان.

تۈلكە ئۇ تېرىنى تەسەررۇپ چاڭگىلىغا ئېلىپ، ئۆۋىسىغا يۈزلىنىپتۇ.

قولغا ئەگەر كىرسە يار،
خىلۋەت ياخشى بارچىدىن.

ئۇ تېرىنى ئېلىپ كېتىۋېتىپ بىر كەنتنىڭ چېتىدە دانلاپ يۈرگەن سېمىز توخۇلارغا كۆزى چۈشۈپ قاپتۇ. زېرەك ئىسىملىك بىر ئوغۇل بالا توخۇلاردىن خەۋەر ئېلىپ يۈرگەنىكەن. تۈلكىنىڭ توخۇ يېيىش ئىشتىھاسى قوزغىلىپتۇ ـ دە، توخۇلارنىڭ بېشىنى چايناش خىيالىدا تېرە چايناش زوقىنى ئۇنتۇپ قاپتۇ. شۇ ئەسنادا بىر چىلبۆرە ئۇ يەرگە يېتىپ كېلىپ تۈلكىدىن سوراپتۇ:

— ساڭا نېمە ھادىسە يۈز بەردى، بۇرادەر؟ بەكمۇ تېپىرلاپ قاپسەنغۇ؟

— ماڭا ئۆزۈمنىڭ خاھىشىمغا مۇۋاپىق نېمەت ئۇچرىدى، —

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ تۇلكە ، — ئۇنىڭ ھەر بىر ئەزاسىدا نەپسىم ئارزۇ قىلىدىغان نەرسىلەر تەييار بولۇپ تۇرۇپتۇ .

بېشىدىن تا ئاياغ روھى مۇجەسسەم ،
بۇنىڭدەك ياخشى روھ ئالەمدىدۇر كەم .

نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئاچلىق بالاسى ۋە ئاچارچىلىق ئازابىغا گىرىپتار بولغانىدىم . بۈگۈن رىزىق خەزىنىچىسى ماڭا بىر پارچە تېرە بەردى . ئەمدى مانا بۇ توخۇلارنى كۆرۈپ ، ئىشتىھايىم جازد- بىسى ئۇلاردىن بىرنى قولغا كەلتۈرۈپ ، ئارزۇ دىمىغىمنى ئۇنىڭ گۆشى بىلەن تاتلىق قىلىشىمنى تەقەززا قىلىۋاتىدۇ .

ئەيشىم ئاچچىقتۇر كۆڭلۈم خوشلايدۇ شېكەر ،
قىلسا شەربەت مەرھەت شېرىن لېۋىدىن دىلبەر .

— ھەيھات ، ھەيھات ! — دەپتۇ چىلبۆرە ، — نەچچە كۈنلەر بولدى ، مەنمۇ ئاشۇ توخۇلارنىڭ قەستىدە يۈرۈۋاتىمەن . ئەمما ، ۋاتىدۇكى ، خىيال ئۇۋۇچىسى ئۇنىڭ قورقۇنچىدىن ھېچقايسىسىنىڭ سۈرىتىنى تەسەۋۋۇر دامىغا چۈشۈرەلمەيدۇ ۋە تەپەككۇر تەقەززاسى ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن قولى تىترەپ ، توخۇنى تۇتۇش نەقشىنى خىيال لەۋھەسىگە يازالمايدۇ . مەن مۇشۇ ئارزۇدا قۇرۇقتىن - قۇرۇق غاندىن كېيىن ، شۇنى غەنىيمەت بىلىپ بىھۇدە تەمەدىن ۋاز كەچ- سەڭچۇ ؟

قولۇڭدا بارىغا قانائەت قىل بەس ،
ئۇندىن ئارتۇقنى يەنە قىلما ھەۋەس .

— ھەي بۇرادەر ، — دەپتۇ تۇلكە ، — مۇراد ئاسمىنىغا چىقىش مۇمكىن بولغان ھالدا ، تۆۋەن ۋە پەس جايدا تۇرۇش ھىممەتسىز-لىكتىن بولىدۇ . راھەت چىمەنزارلىقىدا ئىشرەت گۈلىنى تاماشا قىلىشقا قۇدرىتى يار بەرگەن تۇرۇقلۇق ، مېھنەت تىكەنلىكىگە قەدەم قويۇش جۇرئەتسىزلىكتىن بولىدۇ .

كۆكۈللۈك ئىشرەتكە چىقماق بولسا ئەگەر ئېھتىمال ،
خارلىق تۇپراقىدا تۇرماق بولغۇسىدۇر چوڭ ئۇۋال .

مېنىڭ ئالىي ھىممىتىم ئاشۇ يېگى ۋە سېمىز گۆشتىن ئۈمىد ئۈزۈپ ، مۇشۇ سېسىق ۋە بىمەززە تېرىگە قانائەت قىلىشقا يول قويمايدۇ .

— خام تەمە ھېرىسكە ھىممەت دەپ ئىسىم قويۇۋاپسەن ، تەمە-گە غەيرەت دەپ لەقەم قويۇپسەن . تەمە ھايا پەردىسىدىن چىقىرىدۇ . ھەسەت دىندىن چىقىرىدۇ .

ھەسەت دىندىن چىقىرار ، غەزەپ ئەقىلنى قاچۇرار ،
يالغانچىلىق ياخشىنى ، تەمە ھايانى ئۇچۇرار .

سەن راھەتنىڭ قانائەتتە ، غەيرەتنىڭ دەرۋىشلىكتە ئىكەنلىكى-دىن بىخەۋەر ئىكەنسەن . ئەزەلدە كىشىگە تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن رىزقىقا قانائەت قىلىشتىن ياخشى ئىش يوق . ئارتۇقنى تىلەش تەرىپىگە ئۆرۈلمىگىن .

رىزق بولغاندۇر مۇقەررەر ھەم مۇئەييەن سائىتى ،
كەلمىگەي ئۇندىن بۇرۇن ياكى كېيىن ھەم مۇددىتى .

ساڭا تەقسىم قىلىنغان رىزقىنىڭ ئارتۇقىنى تەلەپ قىلىشنىڭ نەتىجىسىدە ، تاپقان تېرەڭنىمۇ قولدىن بېرىپ قويۇپ ، بىر يولىلا

مەھرۇم ۋە شىكەستە دىل بولۇپ قېلىشىڭدىن ئەنسىرەيمەن . سىڭ-
نىڭ ئەھۋالىڭ خۇددى قۇيرۇقسىز ئېشەكنىڭ قۇيرۇق ئىزدەپ ،
قۇلىقىنىمۇ نابۇت قىلغىنىغا ئوخشاش ئىش بولۇپ قالدى ،— دەپتۇ
چىلبۆرە .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ تۈلكە .

چىلبۆرە سۆزلەپ بېرىپتۇ :

بار ئىدى بىر چوڭ ئېشەك قورسىقى توق ،
بارچە ئەزاسى دۇرۇس ، قۇيرۇقى يوق .
بىر كۈن چېكىپ ئۇ تولا نالەيۇ ئاھ ،
قۇيرۇق ئىزدەپ تالاغا چىقتى ناگاھ .
كەتكەچ ئۇنىڭ ئۆزىدىن ئىختىيارى ،
بىر زىرائەت ئىچىگە بېرىپ كىردى .
ئۇندا دېھقان بار ئىدى ، ئۇنى كۆردى ،
بېرىپ ئىككى قۇلاققا راسا ئۇردى .
قۇيرۇق تاپاي دەپ چىققانىدى ئېشەك ،
ئىككى قۇلاقنىمۇ يوق ئەتتى بىشەك .
ھەددىن ئېشىپ ھەر كىشى قەدەم قويسا ،
تاپار بېرىپ ئاخىرى شۇنداق جازا .

لېكىن تۈلكە ناھايىتى ھېرىس بولغانلىقتىن چىلبۆرىنىڭ
نەسىھىتىنى قوبۇل قىلماپتۇ .

جۇشتى باشىمغا مېنىڭ زارىمغا يەتمەكتىن خىيال ،
مېنى ئۇندىن مەنئى قىلماقلىق ئىرۇر پىكرى مەھال .

—سەن تاماشا قىلىپ تۇرغىنا . مەن ئۇ توخۇلارنى ھىيلە
بىلەن تۇتۇپ ، تەسەررۇپۇم دامىغا قانداق چۇشۇرىدىكەنمەن
قېنى ،— تۈلكە شۇنداق دەپ تېرىنى تاشلاپ ، توخۇلار تەرەپكە

يۇزلىنىپتۇ . چىلبۆرە ئۆزىنىڭ شۇنچە نەسىھەتلىرىنىڭ ئۇ بىغەرەزگە تەسىر قىلمىغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۆز يولىغا كېتىۋېرىپتۇ . شۇ ئەسنادا ئاسماندا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان سا يەردە تۇرغان تېرىنى كۆرۈپ قاپتۇ ۋە ئۇنى ئۆلـۈپ قـالغان جـانىۋار ئـوخشايدۇ دەپ ئويلاپ ، كۆڭلى سۆيۈنۈپ ، ئۇنى ئېلىپلا ھاۋاغا ئۆرلەپتۇ . تۈلكە توخۇ قېشىغا تېخى يەتمەي تۇرۇپلا ، زېرەك كەمەنگاھىدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ تاپاقنى چەنلەپ ئاتقانىكەن ، تۈلكىنىڭ پۇتى سۇنۇپتۇ . بىچارە تۈلكە جان ئاچچىقى بىلەن يىقىلىپ - قوپۇپ قېچىپ ، توخۇ يېيىشنى تاشلاپ ، تېرىنى تاشلاپ قويغان يەرگە بارسا ، تېرىدىن ھېچ ئەسەر كۆرۈنمەپتۇ . پەرىشانلىقى زىيادە بولغان تۈلكە نالە - زار تىلى بىلەن دۇئا قىلماقچى بولۇپ ، ئاسمانغا قاراپتۇ . قارىسا ، سا تېرىنى ئېلىپ كېتىۋېتىپ :

ئالغانىدىڭ ، كەلگەنىدى ، ئوڭ ،
خاتا كەتتىڭ ، ئەمدى ئۇتتۇردۇڭ .

دەۋاتقۇدەك . تۈلكە توخۇنى قولغا كەلتۈرمەن دەپ پۇتىنىڭ سۇنغانلىقى ھەم تاپقان تېرىسىدىنمۇ قۇرۇق قالغانلىقىدىن ئەلىمى ئېشىپ ، بېشىنى يەرگە ئۇرىۋېرىپتىكەن ، ئاخىر مېڭىسى چاچراپ ئۆلۈپتۇ .

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى غەرەز شۇكى ، پادىشاھىم ، دۆلەت قەسىرىنىڭ بىر يېنىنى ئۆز قوللىرى بىلەن يىقىتتىلا ، لېكىن قالغانلىرىنى ياساشقا مەشغۇل بولمىدىلا . دەرگاھلىرىنىڭ يېقىنلىرى بولغان ئەمىرلەر ۋە سىپاھ بەگلەرنىڭ ئەھۋالىغا پەرۋا قىلمايۋاتىدىلا ، بۇ ئىش بىلەن ئۆلگەن شەنزەبە تىرىلمىگەنىنىڭ ئۈستىگە ، ھازىر بار خىزمەتكارلار ۋە مۇلازىملارمۇ دەرگاھلىرىدىن يوقىلىدۇ .

شىر ئۇزاق ئويلانغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ سۆزۈڭ ھەقىقەتەنمۇ دۆلەتخاھلىق يۈزىسىدىن قىلىنغان نەسىھەت بولدى . ئەمما شەنزەبە توغرىسىدا مەندىن خاتالىق ئۆتتى .

شۇ ئىشقا خاپا بولۇپ، ئۆزۈمنى قويۇشقا جاي تاپالمايۋاتىمەن.

— بۇ بۇزۇلغان ئىشنى تۈزەش ئىنتىراپقا چۇشۇش بىلەن ئەمەس، بەلكى توغرا تەدبىر ۋە ئوبدان كېڭىشىش ئارقىلىق ئەمەلگەن ئاشىدۇ، — دەپتۇ يولۋاس، — بۇ ئىشنىڭ ئىلاجىنى قىلىشتا سىلى بۇنداق بىخۇدلۇقنى تەرك ئېتىپ، ئىش بىناسىنى تەدبىر ئاساسىغا قويۇپ، شەنزەبەنىڭ ئىشنى سۈرۈشتۈرگەيلا ۋە ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى تەھقىقلەپ چىققايلا. ئەگەر ئۇ توغرىسىدا يەتكۈزۈلگەن سۆزلەر راست بولسا، ئۇ ئۆزىنىڭ مەككارلىقىنىڭ جازاسى ۋە كۇپرانىيىتىنىڭ مۇكاپاتىنى ئالغان بولىدۇ. ئەگەر ئۇ سادىر قىلمىغان خاتالىقلارنى سۈرەتكە كەلتۈرۈپ ئۇنىڭغا بوھتان چاپلىغان بولسا، چېقىمچى ۋە يامان غەرەزلىكلەرنى تېپىپ، ئىنتىقام ئوقىغا نىشانە قىلماقلىرى كېرەك. چۈنكى، ھەرقانداق بىر باھانە بىلەن بولسىمۇ يامانىنى يوقىتىش ياخشى ئىش.

— سەن مەملىكىتىمىزنىڭ ۋەزىرىسەن، — دەپتۇ شىر، — مەن ھازىرقى پەيتتە سېنىڭ تەدبىرىڭگە ئىشىنىپ تۇرۇۋاتىمەن. قانداق قىلساڭ شۇنداق قىلىپ، ئەقلىڭ تەقەززا قىلىۋاتقان بۇ ئىشنى ئوڭلىغىن ۋە مېنى بۇ ئىنتىراپ گىردابىدىن چىقارغىن.

يولۋاس ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە، بۇ مۇھىم ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى پادىشاھقا روشەن قىلىپ، ياخشى تەھقىقلەپ، خەۋىرىنى بېرىشكە ۋەدە بېرىپتۇ.

بىلىڭ شاھىم چىقىراي، قىلىپ پىنھانىنى ئايان،
خۇددى خېمىر ئىچىدىن قىل سۇغارغاندەك ئاسان.

شىر بۇ ۋەدىدىن بىرئاز تەسەللى تېپىپتۇ. يولۋاس بولسا شىردىن ئىجازەت ئېلىپ ئۆز ماكانىغا قايتىپتۇ. ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ تۈيۇقسىزلا كەلىلە ۋە دىمنەنىڭ ئۆيىگە كۆزى چۈشۈپتۇ ۋە ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ئۇنلۇك ئاۋازدا پاراڭلاشقان گەپلەرنى ئاڭلاپ قالغاچقا، توختاپ، پەخەسلىك بىلەن قۇلاق سېلىپ، ئۇلارنىڭ

ئۆزئارا بەس - مۇنازىرە قىلىشىۋاتقانلىقىنى ئۇقۇپتۇ. يولۋاس ئىلگىرىدىنلا دىمنەدىن گۇمان قىلىپ يۈرگەنىكەن. ھازىر بولسا كەلىلەنىڭ غەزەپ بىلەن خىتاب قىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ گۇمانى تېخىمۇ ئېشىپتۇ - دە، يېقىنىراق بېرىپ، تامنىڭ كەينىدىن ئۇلار-نىڭ ماجىراسىغا ھوش قۇلىقىنى ئاچقانىكەن، مۇنداق گەپلەرنى ئاڭلاپتۇ:

«ھەي دىمنە، — دەپتۇ كەلىلە، — بەكمۇ چوڭ ئىش قىلدىڭ مانا! ئاخىر ئۆزۈڭگە ئېغىر يۈكنى يۈكلىدىڭ. پادىشاھنىڭ ۋەدى-سىنى سۇندۇرۇپ، ئۇنى خىيانەتكار، بىۋاپا دەپ ئات كۆتۈرتتۈڭ. ئەم-لەشكەرلەر ئارىسىدا پىتنە ۋە توپىلاڭ ئوتىنى تۇتاشتۇردۇڭ. ئەم-دى بۇ ئىشىڭنىڭ جازاسى ساڭا ناھايىتى تېز تېگىدۇ. ئەمدى سېنى قانداقراق جازاغا ئۇچراركىن ئەنسىرەيمەن.

كىمكى تارتسا كىشىگە زۇلۇم تىغى،
چەرخ ئۇنىڭ بىرلە ئۆزىن ئۆلتۈرگۈسى.

تاغ ئەھلى سېنىڭ بۇ يامان ئەمەلىڭدىن ۋاقىپ بولىدىغان بولسا، ھېچقانداق ۋەج بىلەنمۇ سېنى ئەپۇ قىلمايدىغانلىقىنى، بەلكى ھەممىسى بىرلىكتە ساڭا ئازاب - ئوقۇبەت قىلىشقا ھەم سېنى ئۆلتۈرۈشكە ھەرىكەت قىلىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىمەن، بۇنىڭدىن كېيىن سەن بىلەن ھەمخانە بولۇشۇم خوپ ئەمەس.

قاچ يامانىدىنكىم يامانىنىڭ سۆھبىتى،
قىلغۇسى بولساڭمۇ پاك ئېپلاس سېنى.
كۈن يۈزى گەر بەرسىمۇ ئالەمگە نۇر،
نۇرى چىقماس، بىر بۇلۇت توسسا ئۇنى.

مېنىڭ سەندىن يىراق بولۇشۇم زۆرۈر بولۇپ قالدى. سەنمۇ بۇنىڭدىن كېيىن مەن بىلەن مۇناسىۋەت قىلىشتىن ئۈمىدىڭنى

ئۆزگىن . ئەمدى مەندىن ساڭا ھەرگىز دوستلۇق ۋە ھەمسۆھبەتلىك كەلمەيدۇ . »

«ئەي ئەزىز دوستۇم ،— دەپتۇ دېمنە ،—

ئەگەر سەندىن كۆتۈرسەم مېھرىنى ياكى كۆڭۈل ئۈزسەم ،
سېلىپ مېھرىمنى مەن كىمگە كۆڭۈلنى كىمگە باغلايمەن .

يىراق تۇغرىسىدا ئويلىما ۋە مېنى سۆھبىتىڭدىن مەھرۇم قىلما . شەنزەبەنىڭ ئىشىدا ماڭا مالامەت قىلما . ئۆتكەن ۋەقەنى يادىڭغا كەلتۈرسە ، كىشىگە مالال قىلغانلىق بولىدۇ . بۇ بولمىغۇر خىيالنى كاللاڭدىن چىقىرىۋېتىپ ، شادلىق ۋە پاراغەتكە يۈزلەنـ سەڭچۇ ! دۈشمەن يوقلۇق يولىنى تۇتتى ، ئارزۇ ھاۋاسى شۈبھە غۇبارىدىن ساپ بولدى . مۇراد ساقىيسى راھەت شارابىنى شادلىق قەدەھىگە قۇيدى ، مەقسەت ئىشىكى بەخت يۈزىگە ئېچىلدى ، ئۈمىد غۇنچىسى خۇشلۇق چىمەنىدە ئېچىلدى .

ساقىيا ئەندىشە قىلما دوست ۋە دۈشمەن ئىشىدىن ،
بىر قەدەھ تۇت شۇ زامانكىم ، كەتتى دۈشمەن كەلدى دوست . »

«ھەي ئەخمەق ،— دەپتۇ كەلىلە ،— شۇنداق ئىشلار ۋۇجۇدقا كەلدىكى ، مۇرۇۋۋەت يولىدىن ئازدىڭ ۋە مەككارلىق تېشى بىلەن ئىشەنچ تېمىنىڭ تۈۋىنى كولىدىڭ . شۇنداق تۇرۇپ ، پاراغەتتىن كۆز تۇتۇپ سالامەتلىكتىن ئۈمىدۋار بولۇۋاتامسەن تېخى ؟ ئەمەلگە ئاشمايدىغان ئىشنى ئويلاپ ، خام تەمەدە يۈرۈپسەن ! »

«مەنمۇ خىيانەتنىڭ شۇملۇقىنى ۋە چېقىمچىلىق قىلىشنىڭ يامانلىقىنى بىلەتتىم ،— دەپتۇ دېمنە ،— مەندە مەنسەپ ۋە ئىو- رۇن ، مال ۋە دۇنيا مۇھەببىتى ناھايىتى غالىب كەلگەچكە ، بۇنداق يامان ئەمەلگە قەدەم قويغانىدىم . شۇڭلاشقا مانا مۇشۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالدىم . ئەمدى بۇ ئىشنى قانداق قىلسام ياخشى بولىدىغان-

لىقنى بىلمەيمەن ۋە ئۇنى بىر تەرەپ قىلىشقا بىرەر تەدبىر كۆزلە-يەلمەيمەن. بۇ ئىشىمنىڭ چارىسى تەدبىردىن تاشقىرى بولۇپ قالدى – دە!»

يولۋاس بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، ئەھۋالنىڭ ھەقىقىتىنى بىر ئاز چۈشەنگەندەك بوپتۇ ۋە دەرھال شىرنىڭ ئانىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ:

— ئەي مەلىكەم، زۆرۈرىيەت بولمىسا كىشىگە پاش قىلماس-لىققا ۋەدە بەرسىلە، سىلىگە بىر سىرنى ئېيتىپ بېرد-مەن، — دەپتۇ. شىرنىڭ ئانىسى ماقۇل بولۇپ ۋەدە بېرىپتۇ. يولۋاس كەلىلە بىلەن دىمنە ئارىسىدا بولۇنغان سۆزلەرنىڭ ھەممى-سىنى تولۇق بايان قىپتۇ. شىرنىڭ ئانىسى بۇ ھادىسىنىڭ تەپسىلا-تىنى ئاڭلاپ ئەجەبلىنىپتۇ ۋە ئەتىسى شىرنى كۆرگىلى بېرىپتۇ. قارىسا، شىر ناھايىتى غەمكىن ئولتۇرغانىكەن.

— بۇنداق ئويغا پېتىپ، ھەيرانلىقتا چۈشۈپ قېلىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ شىرنىڭ ئانىسى.

تولۇن ئېيىڭ بولدى نېمىشقا ھىلال،
راۋان سەرۋىڭ بولدى نېمىشقا نىھال.
بولدى غۇسسەڭ قايسى ئىشنىڭ بەھرىدىن،
نالىشىڭ ھەم قايسى كىشى قەھرىدىن.

— مالاللىقىمنىڭ سەۋەبى، شەنزەبەنى ئۆلتۈرگىنىمدىن ۋە ئۇنىڭ ياخشى، ساپ ئەخلاقىنىڭ يادىمغا يەتكىنىدىن باشقا نەرسە ئەمەس، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ شىر، — ئۇنى ئويلىماسلىققا ھەر-قانچە ئۇرۇنۇپ باقسامۇ، ئۇنىڭ سۆزلىرى خاتىرەمدىن، كۆڭلۈم-دىن نېرى كەتمەيۋاتىدۇ.

تەڭرى ھەققى بولمىدىڭ بىردەم خىيالىمدىن نېرى،
ئىلگىرى بولساڭمۇ نېرى، ئەمدى بولماسسەن نىتەي.

«ئۇنتۇغىن مېنى» دېگەن سۆزۈڭنى ئېيتما دىلرەبا،
قانچە قىلسام خىزمىتىڭنى ئۇنتۇيالماسمەن نىتەي.

ھەر قاچان مەملىكەت ئىشلىرىنى ئويلايدىغان ۋاقتىمدا بىر مېھرىبان نەسىھەتچى، شەپقەتلىك مۇخلىس ۋە ۋاپادار يارغا ئېھتىياجىم چۈشسە، شەنزەبە خىيالىمغا كېلىدۇ ۋە ماڭا: «خىزمەت ئەركانىدا ھەم مېھرۇ ۋاپا ئايۋانىدا ھەرقانچە ئىزدىسەڭمۇ، مېنىڭدەك دوستنى ھەرگىز تاپالمايسەن» دېگەندەك قىلىدۇ.

— يېقىنلىق يۈزىنى شەك زۇلمىتىگە غالىب قىلىشتا ھېچقانداق گۇۋاھ پاك كۆڭۈلدەك بولالمايدۇ، — دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى، — سۆزۈڭدىن شۇ مەلۇم بولۇۋاتىدۇكى، كۆڭلۈڭ شەنزەبەنىڭ بىگۇناھلىقىغا گۇۋاھ ئىكەن. ھەرقاچان ئۇنى روشەن دەلىل - ئىسپاتسىز ئۆلتۈرۈپ قويغانلىقىڭ ئۈچۈن ھەسرەت ۋە پۇشايمىنىڭ زىيادە بولۇۋاتقان ئوخشايدۇ. ئەگەر ئۇنىڭدىن ساڭا يەتكۈزۈلگەن سۆزلەرنى تەپەككۇر قىلىپ، غەزىپىڭنىڭ ئاساۋ ئېتىنى سەۋر يۈگىنى بىلەن تارتقان بولساڭ ۋە ئەقلىڭ روشەنلىكى بىلەن گۇمان قاراڭغۇلۇقىنى يورۇتقان بولساڭ، مانا مۇشۇ پەيتتە ئۆزۈڭنى نادامەت دامىغا چۈشۈرمىگەن، شادلىق دەپتىرىنى يوقىلىش تەكچىسىگە يىغىشتۇرۇپ قويمىغان بولاتتىڭ.

سەۋر قىل، ئالەم ئىشىنى ئاستا قىل،
ئىش قىزىقلىق بىرلە پۈتمەس بۇنى بىل.
شام يورۇغاچ بەكمۇ قىزىقلىق بىلەن،
ئۆزى كۆيەر، كۆيگۈسى پەرۋانە ھەم.

— ھەي ئانا، — دەپتۇ شىر، — قانداق قىلاي؟ بۇ ئىشتا نەپسىم ئەقلىم ئۈستىدىن غەلىبە قىلدى، غەزەپ ئوتى ياۋاشلىق ئۆيىنى كۆيدۈردى. شۇڭا ماڭا غەپلەتتە قىلىشتىن باشقا چارە تېپىلمىدى. ئەمدى ھەممىدىن يامىنى شۇكى، پۇقرالىرىم مېنى

مالامەت ئوقىغا نىشان قىپتۇ . بىۋاپالىق ۋە زالىملىق قۇرئەسىدە
مېنىڭ ئىسمىمنى چىقىرىپتۇ . مەن شەنزەبەنىڭ خىيانەتچى ئىكەن-
لىكىنى ئېنىقلاپ ، ئۇنىڭ گۇناھىنى مۇقىملاشتۇرۇپ ، مۇشۇ ۋا-
ستە ئارقىلىق خالايىقنىڭ تەنە ۋە مالامىتىدىن قۇتۇلاي دەپ قانچە
ھەرىكەت قىلسامىمۇ ، ھېچ ۋەج بىلەن مۇيەسسەر بولالمايۋاتىمەن .
ھەرقانچە كۆپ تەپەككۇر قىلسام ، گۇمانىم ئۇنىڭ ياخشىلىقىغا
تولاراق گۇۋاھلىق بېرىدۇ - دە ، نادامىتىم ئاشىدۇ . بىچارە شەنزە-
بە ياخشى تەدبىرلىك ، يىراقنى كۆرەر ئىدى . بۇنداق ياخشى سۇپەت-
لىرى بىلەن ئۇنى ھەسەت قىلىدۇ دېسە قاملاشمايتتى ھەم بۇنداق
كىشىنىڭ كاللىسىدا يامان خىيالنىڭ بولۇشى ناتايىن ئىدى . ئۇنىڭ
ماڭا قارشى چىقىپ مەن بىلەن ئۇرۇش قىلىشنى خىيالىغا كەلتۈ-
رۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى . مەنمۇ ئۇنىڭغا شەپقەت ۋە ئىززەت
- ھۆرمەت كۆرسىتىشتە ئۇنىڭ ئاداۋەت ۋە خۇسۇمىتىگە سەۋەب
بولغۇدەك ھېچقانداق نۇقسانلىق سادىر قىلمىغانىدىم . ئەمدى كۆڭ-
لۇم شۇنى خالاۋاتىدۇ : بۇ ئىشتا ئوبدانراق ئېھتىيات قىلىپ ، ئىش
ھەقىقىتىنى ئېنىقلاپ باقسام ، بۇ ئۇسۇل چوڭ پايدا بەرمىگەن
ھالەتتىمۇ ، ئۇنىڭ بىلەن خاتىرەم تەسەللى تېپىپ قالسا ئەجەب
ئەمەس . ئۇنىڭدىن باشقا چېقىمچى ، ئالدامچىلارنىڭ ئەدىپىنى بەر-
سەم ، ئاندىن ئۆزرەم خالايىق ئالدىدا قوبۇل بولىدۇ . ئەگەر
سەن بۇ توغرىدا بىرەر گەپ - سۆز ئاڭلىغان بولساڭ ، يا بىرەر
خەۋەر ئىشىتكەن بولساڭ ، ئۇنىڭدىن مېنىمۇ ئاگاھ ئەيلىشىڭ
لازىم .

شۇنىڭدىن كېيىن شىرنىڭ ئانىسى شۇنداق دەپتۇ :

بىر ياراملىق سىر گۆھەر يوشۇردى دىل ،
لېكىن ئۇنى مىخ بىلەن بەند ئەيلىدى تىل .

— بىر سۆزنىغۇ ئاڭلىغانىدىم . لېكىن ئۇنى ئىزھار قىلىشىم
جايىز ئەمەس ، بىر ئىشتىنمۇ خەۋەر تاپقانىدىم ، لېكىن ئۇنى پاش

قىلىشىم ئەمدى پايدا بەرمەس . بەزى يېقىن كىشىلىرىڭ ئۇنى پىنھان تۇتۇشۇمنى تەلەپ قىلغانىدى ، چۈنكى مەردلەرنىڭ كۆڭلى سىرلارنىڭ كۆزىدۇر .

سورىدىم مىڭبىر كىشىدىن : «قايسىدۇر نىجات يولى ؟»
جام ئېلىپ ئىلىكىگە ئېيتتى : «سىرنى پىنھان ساقلىماق» .

سەنمۇ بىلىسەن ، كىشىنىڭ سىرىنى پاش قىلىپ قويماق ۋە سىر ئېيتماق كاتتا ئەيىب ۋە چوڭ نۇقساندۇر . ئەگەر ئۆلىمالار بۇنداق ئىغۋاگەرلىكتىن پەرھىز قىلىشنى تەكىتلىمىگەن بولسىدى ، ھەممىسىنى ساڭا ئېيتقان بولاتتىم ۋە ئەندىشە ئەخلەتلىرىنى جىگەر پارەم بولغان سەن پەرزەنتىمنىڭ كۆڭۈل سەھنىسىدىن پاك ـ پاكىز سۈپۈرۈۋەتكەن بولاتتىم .

— ئۆلىما ۋە ھۆكۈمالارنىڭ بۇ توغرىدىكى گەپلىرىگۇ ناھايىتى كۆپ ، — دەپتۇ شىر ، — گەرچە ئۇلارنىڭ بەزىلىرى سىرنى ئاشكارا قىلىشتىن پەرھىز قىلىشقا بۇيرۇغان بولسىمۇ ، بۇنىڭدا ئاساسەن سىر ئېيتقۇچىنىڭ سالامەتلىكىنى ۋە ئامانلىقىنى كۆزدە تۇتقان . ئەمما يەنە بەزىلىرى ئەگەر خەلقئالەمگە مەنپەئەتلىك بولىدىغان بولسا ، سىرنى ئىزھار قىلىشقىمۇ رۇخسەت بەرگەن . ئەگەر بىر كىشى بىر مۇسۇلماننى ناھەق ئۆلتۈرۈشكە قەست قىلغان بولسا ۋە بۇ سىرنى بىر كىمگە بايان قىلىپ ئۇنىڭدىن بۇ سىرنى پىنھان تۇتۇشقا كۈچلۈك ۋەدە ئالغان بولسىمۇ ، ئاڭلىغۇچى ئۇ مۇسۇلماننىڭ ئېھتىيات قىلىپ ئۆز جېنىنى ئامان ساقلىشى ئۈچۈن ئۇ سىرنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويغان بولسا ، ھەرقانداق چاغدا ئۇ كىشى شەرئىيەتتە گۇناھكار بولمايدۇ ۋە خۇدايىتائالانىڭ ئالدىدا ئوقۇبەت كۆرمەيدۇ . بۇنداق چاغلاردا سىرنى مەخپىي تۇتۇش يامانلارغا شېرىكلىك قىلغانلىق بولىدۇ . بۇ خەۋەرنى ساڭا يەتكۈزگۈچى سىرنى ساڭا ئېيتىش بىلەن ئۆزى ياقىغا چىقىپ ، بۇ سىرنى پاش قىلغانلىق تۆھمىتىنى ساڭا يۈكلەپ قويۇشىمۇ ئېھتىمال ياكى مەندىن تارتى-

نىپ بۇ سىرنى پاش قىلىشتا سېنى ۋاستە قىلغان بولۇشىمۇ مۇمكىن . ئىشقىلىپ ، مېنى ئۇنىڭدىن ياخشىراق خەۋەردار قىلى-غىن . بۇ توغرىدا قانچە نەسىھەت ۋە شەپقەتلىك بولسا ، ماڭا كۆر-سەتكەيسەن .

سىرىڭنى بايان ئەيلە مەن سىرىڭغا مەھرەممەن ،
نازىڭنى نېرى تاشلا ، مەن ئەمرىڭدە بەردەممەن .

— بۇ قىلغان بېشارەتلىرىڭ ناھايىتى ياخشى بولدى ، — دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى ، — ئەمما سىرنى ئىزھار قىلىشنىڭ ئىككى ئەيى-بى بار : بىرى ، كىشىگە ئۆز سىرىنى ئېيتقۇچىغا دۇشمەنلىك قىلغانلىق بولىدۇ ؛ ئىككىنچىسى ، خەلق ئارىسىدا ئاغزى بوش دېگەن بەتنامغا قالىدۇ . بىر كىم سىرنى پاش قىلىپ قويسا ، ھېچكىم ئۇنىڭغا ئىشىنىپ سىر ئېيتمايدىغان بولىدۇ ھەم نەزەردىن چۈشۈپ قالىدۇ . دۇشمەنلەرىنىڭمۇ تەنىسىگە گىرىپتار بولىدۇ .

نىھان تۇتماققا سىرىمنى ، ئەگەرچەندە جىگەر كۆيدى ،
ۋە لېكىن دۇشمىنىم قورقۇنچىدىن ئاغزىمغا موم تىقتىم .

مەن ھۆكۈمالارنىڭ : «كىشىنى ئۆز سىرىنىڭ شىرى ئۆلتۈ-رىدۇ» دېگەن سۆزىنى ئاڭلىغانمەن . يەنى ئەگەر كىشى ئۆزىنىڭ سىر گۆھەرلىرىنى يوقلۇق قۇتىچىسىغا يوشۇرمىسا ، ھەر قاچان ئۇ سىر ئۇنىڭ بېشىنى قەستلەشكە ئەلەم كۆتۈرىدۇ . ھەر كىشى سىرىنى قولدىن چىقىرىپ قويسا ، خۇددى بېشىنى تەندىن جۇدا قىلغانغا باراۋەر بولىدۇ . كىشى بېشىنى ساقلايمەن دەيدىكەن ، سىرىنى ساقلىشى كېرەك . سەن تېخى چۇلۇۋۇردارنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايسەن ، ئۇمۇ پادىشاھنىڭ سىرىنى پاش قىلىپ قويۇپ ، ئاقىۋەت ئۆز بېشىدىنمۇ ئايرىلغانىكەن .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .

— ئۆتكەن زاماندا بىر پادىشاھ بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسى-
نى باشلاپتۇ شىرنىڭ ئانىسى .

پادىشاھ بىلەن چۆلۋۇردارنىڭ ھېكايىسى

ئۆتكەن زاماندا بىر پادىشاھ بار ئىكەن ، ئۇنىڭ تەختى ئادالەت زەرلىرى بىلەن زىننەتلەنگەن ، شەپقىتىنىڭ شامى مەملىكەت ئەترا-پىغا روشەنلىك بەرگەنىكەن .

مۇقامى شاھى جەمشىتتەك ، پەرىدۇندەك ھەشەمەتتە ،
كۈچ - قۇدرەتتە دارا ھەم ئىسكەندەر شانۇ شەۋكەتتە .

بىر كۈنى ئۇ شىكارغا چىقىپتۇ . ئۇ كۈنى ھەممەيلەن ئوقيا ئالغان بولۇپ ، ھەر كىم ئۆز ئىشىغا مەشغۇل بولغانىكەن .

— مەن سەن بىلەن ئات چاپتۇرۇشىمەن ، چۈنكى ئۇزۇن ۋا-قىتلاردىن بېرى ، ئىككىمىزنىڭ ئېتىنىڭ قايسىسىنىڭ يۈگۈرۈك ئىكەنلىكىنى بىر بىلىپ بېقىش ئارزۇسى كۆڭلۈمدە بار ئىدى ،— دەپتۇ پادىشاھ ئۆز چۆلۋۇردارىغا . شۇنىڭ بىلەن ئىككىيلەن ئاتقا مىنىشىپتۇ .

ئۇلار خېلى ئۇزاق چېپىشىپ ، شىكارغا چىققانلارنىڭ نەزىرى-دىن يىراقلاشقاندىن كېيىن ، پادىشاھ ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ توختىتىپتۇ . چۆلۋۇردارمۇ توختاپتۇ .

— مېنىڭ توپتىن ئايرىلىپ بۇ يەرگە كېلىشىمدىكى غەرەز شۇكى ،— دەپتۇ پادىشاھ چۆلۋۇردارغا ،— مۇشۇ كۈنلەردە كۆڭ-لۈمگە بىر ئەندىشە پەيدا بولۇپ قالدى . خاس مۇلازىملىرىمدىن ھېچقايسىسىغا ئىشەنمىگەنلىكىم ئۈچۈن ، مۇشۇ باھانە بىلەن جاينى خىلۋەت قىلىپ ، بۇ سىرىمنى ساڭا ئېيتماقچى بولغانىدىم ، لېكىن باشقا كىشى ھەرگىز بۇ ئىشتىن خەۋەردار بولماسلىقى كېرەك .

چۇلۇۋردار خىزمەت شەرتىنى بەجا كەلتۈرۈپ، تەزىم بىلەن شۇنداق دەپتۇ:

شاھىم، دەۋران ساڭا پۇرخەندە بولسۇن،
ئاي كۈن بىلەن پەلەك ھەم بەندە بولسۇن.

— گەرچە پېقىر قۇللىرى ئۆزۈمدە بۇ ئىشقا ھېچقانداق سالاھىيەت بارلىقىنى كۆرمىگەن بولسامۇ، ئىنايەتلىرىنىڭ ئاپتىپى ماڭا دۆلەت نۇرىنى چۇشۇرسە، باھار ئەسرارلىرىنىڭ ھەقىقىتىگە مەھرەم بولالايدىغان سابامۇ بۇ چىمەندىن بۇي ئالالمىغاي ۋە ھەتتا كۆڭلۈممۇ سىر ماللىرىغا خەزىنە بولغان ۋۇجۇدۇمدىن بۇ سىرنى بىلىشىنىڭ پېيىگە قەدەم قويالمىغاي.

خۇددى پىنھان بولغاندەك تەن ئىچىدە جان،
تۇتارمەن بۇ سىرنى جانىم ئىچرە پىنھان.

ئۇنىڭ سۆزىدىن پادىشاھنىڭ كۆڭلى خۇش بولۇپ شۇنداق دەپتۇ:

— مەن ئۆز ئىنىمدىن ئەندىشە قىلىپ قالدىم. مۇشۇ كۈنلەردە مەن ئۇنىڭ خۇي - پەيلىدىن ماڭا قەست قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئېنىق سېزىپ قالدىم. ئۇ مېنى ئۆلتۈرۈشكە بەل باغلاپتۇ. مەنمۇ ئۇنىڭدىن ماڭا زەرەر يېتىشتىن بۇرۇنراق ئۇنىڭ ۋۇجۇد تېشىنى يولۇمدىن كۆتۈرۈۋېتىش ۋە پەلەك چىمەنلىكىگە ئۇنىڭ ئازار تىكىنىدىن خالاسلىق بېرىشكە ئىرادە باغلىدىم. سەن ھەمىشە مېنىڭ ئامانلىقىمغا ئېھتىيات قىلىشىڭ لازىم.

چۇلۇۋردار پادىشاھنى قوغداشقا ۋە ئۇ سۆزنى يوشۇرۇشقا ۋەدىلەرنى بېرىپ قەسەم ئىچىپتۇ. لېكىن تېخى ئۆز مەنزىلىگە يېتىپ بارماي تۇرۇپ بىۋاپالىق قىلىپ مەككارلىق ۋە خىيانەت كوچىسىغا قەدەم قويۇپتۇ. ئۇ بىر كۈنى پۇرسەت تېپىپ، پادىشاھ-

نىڭ ئىنىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ئاڭلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى بايان قىپتۇ . ئۇنى ئاڭلىغان شاھزادە ناھايىتى كۆپ مىننەتدار بولۇپ ، ئۇنىڭغا نۇرغۇن نېسى ئىلتىپاتلارنى ۋەدە قىلىپ ئۆزىنى ئوبدان مۇھاپىزەت قىپتۇ . ئەنە شۇ يوسۇندا ئازغىنا ۋاقىت ئۆتۈپ ، زامانىنىڭ ئادىتى بويىچە پادىشاھنىڭ دۆلەت باھارى خازانغا ئالمىشىپتۇ ـ دە ، تەخت خالىي قاپتۇ . خالايىقلار شاھزادىنى ئۇنىڭ ئورنىغا تەختكە ئولتۇرغۇزۇپتۇ .

مەملىكەت باغىدا دۆلەت غۇنچىسى خەندان ئۇرۇپ ،
سەلتەنەت بوستانىغا تىكلەندى بىر يېڭى كۆچەت .

ئۇ تەختكە چىققان كۈنىلا چۇلۇۋۇردارنى ئۆلتۈرۈشكە ھۆكۈم قىپتۇ . بىچارە چۇلۇۋۇردار ناھايىتى زارلىنىپ شۇنداق دەپتۇ :

— مېنىڭ ئۆزلىرىگە ئىخلاس ۋە تەرەپتارلىق قىلىشتىن باشقا گۇناھىم يوق ئىدى ، پادىشاھىم !

— كىشىنىڭ سىرىنى پاش قىلىپ قويۇشتىنمۇ چوڭ گۇناھ بولامدۇ ؟— دەپتۇ يېڭى پادىشاھ ،— ئاكام پۈتۈن دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ ئىچىدىن يالغۇز سېنى ئۆز سىرىغا مەھرەم قىلغانىدى . لېكىن سەن ئۇنى قوغدىمىدىڭ ، شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە ساڭا ئىشەنگىلى بولامدىكەن ؟ بىۋاپا دوست بىلەن بىللە بولغاندىن كۆرە ، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كەتكەن مىڭ ھەسسە ياخشى .

گەر زۇۋانىڭ بولسا ساڭا سىر ساقلىغۇچ ،
كارى يوقتۇر بېشىڭ بىلەن قىلىچنىڭ ھېچ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، سىرنى پاش قىلىش ياخشى نەتىجە بەرمەيدۇ .

— ئەي مېھرىبان ئانا ،— دەپتۇ شىر ،— ھەركىم ئۆز سىرىنى پاش قىلغان بولسا ، ئۇنىڭ غەرىزى شۇ سىرنى ئىزھار قىلىشۇ-

لىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس - تە ! چۈنكى ئۆز سىرىغا ئۆزى مەھرەم بولالماي ، ئۆز سىرىنى ئۆزى ساقلىيالماي باشقا بىر كىمگە دېگەن بولسا ، ئۇ يەنە باشقا بىرىگە دېسە ، ئەلۋەتتە ئۇنى مەزۇر تۇتۇش كېرەك . بىر كىم كۆتۈرەلمىگەن يۈكنى باشقىلارمۇ كۆتۈ-رەلمەيدىغان بولسا ، ئۇنىڭ ئەجەبلىنىدىغان يېرى يوققۇ؟

ئۆز سىرىڭغا بولمىدىڭ ئۆزۈڭ مەھرەم ،
ئاسرىمىسا ئۆزگىلەر ئەجەبلەنمە .

گەرچە سىرنى پاش قىلىش ئەيىب بولسىمۇ ، ئۇنى ئېيتىش بىلەن ھەقىقەت ئاشكارىلىنىپ ، ئەيىبنى يوشۇرىدىغان سىرلارمۇ بولىدۇ . مەن سېنىڭ ھەقىقەتنى سۆزلەپ كۆڭلۈمدىكى غەمنى كۆتۈرۈۋېتىشىڭنى ئۈمىد قىلىمەن . ئەگەر ئېنىق ئېيتىشقا ئوڭاي-سىزلانساڭ ، كىنايە بىلەن دېسەڭمۇ بولىدۇ ، سۆز - ئىبارىلەر بىلەن ئىپادە قىلمىساڭ ، ئىشارەت بىلەن سۆزلىسەڭمۇ بولىدۇ .

— مۇشۇ پىتنىنى قوزغىغان پىتنىخور نابۇكارنىڭ جازاسىنى بېرىشنىڭ شەرتى بىلەن ئېيتسام ئېيتىپ بېرەي ،— دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى ،— شەرتىم شۇكى ، ئالىملار ۋە دانىشمەنلەر ئەيۇ قىلىش-نىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا بەزى مۇبالىغە سۆزلەرنى ئېيتقان بولۇ-شىدىن قەتئىينەزەر ، ئۇنىڭ كۆزىگە ئەيۇ جامالىنى كۆرسەتمەي-سەن . ئالەمگە پىتنە - پاسات پەيدا قىلىدىغان گۇناھلار يۈز بەرگەن بولسا ، ئۇنى ئەپۇ قىلىشتىن جازالاش ئەلادۇر . پادىشاھقا زەرەر يەتكۈزىدىغان گۇناھلارنى سادىر قىلغان بولسا تېخىمۇ شۇنداق . پادىشاھنىڭ دىيانىتى ۋە مۇرۇۋۋىتىنى مەككارلىق ۋە خىيانەت بىلەن بۇلغىۋېتىدىغان بۇنداق بەتنىيەتلەردىن ئىنتىقام ئېلىنمىسا ، باشقا پىتنىخورلارمۇ پىتنە - پاسات پەيدا قىلىدىغان ئىشلاردىن يانمايدۇ ، بەلكى ھېلىقى بەتقىلىقنىڭ يامان ئىشلىرى بۇلارغا ئۆز ئەمەللىرى ئۈچۈن دەستۇر بولۇپ قالىدۇ . بۇ توغرىدا ئەپۇغا يول بېرىش ياخشى ئەمەس . «قىساس ئېلىنغاندا ، ھايات ئۇلى مۇستەھ-

ـكەم بولىدۇ » دېگەن سۆزنىڭ ھۆكمى بويىچە ئۇنداق چېقىمچىلارنى ئۆلتۈرمەك كېرەك . گېپىمنىڭ خۇلاسىسى شۇكى ، قىساس ئېلىنـ. غاندىلا ، كىشى كىشىنى ناھەق ئۆلتۈرەلمەيدۇ ھەم زەرەر سېلىشقا پېتىنالمايدۇ .

قىلسا دەۋەت كىشى ئازارىغا ھەر كىمكى سېنى ،
مەملىكەتنىڭ دۈشمىنىدۇر ، ئۆلتۈر ئاۋۋال ئۆزىنى .

بۇ مۇقەددىمىلەردىن كېيىن دېمەكچى بولغان غەرىزىم شۇكى ، سېنىڭ ھاياتىڭغا بۇنچىۋالا غەم ـ غۇسسىلەرنى سالغان مەككار دېمنەدۇر .

— سەن ئەمدى قايتىپ كەتكىن ، بۇ توغرىدا مەن ياخشىراق پىكىر يۈرگۈزۈپ ، ئويلىنىپ باقاي ،— دەپتۇ شىر .

شىرنىڭ ئانىسى ئۆز مەنزىلىگە قايتىپ كېتىپتۇ . شىر ناھايىـ. تى كۆپ پىكىر يۈرگۈزگەندىن كېيىن ، بارلىق لەشكەر ۋە تاۋابىـ. ئاتلارنىڭ ھازىر بولۇشىغا ئەمر قىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن بارلىق دۆلەت ئەركانلىرى — ئەمىرلەر ، ۋەزىرلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا يىغىلىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ، شىر ئانىسىغا ، دېمنەگە كىشى ئەۋەتىپ ئۇلارنى چاقىرتىپ كەپتۇ . شىر بىر ھازاغىچە دېمنەگە قاراپمۇ قويماستىن ، ئۆزى بىلەن ئۆزى ئۇزۇن پىكىر يۈرگۈزۈپ كېتىپتۇ . دېمنە ئۆزىگە بالا ئىشىكى ئېچىلىپ ، خالاسـ. لىق يولى باغلانغانلىقىنى سېزىپ ، يېنىدا تۇرغان يېقىنلىرىنىڭ بىرىگە ئاستاغىنا دەپتۇ :

— بۇ جامائەتنىڭ بۇنچىۋالا يىغىلىپ كېتىشىنىڭ سەۋەبى نېـ. مە ؟ قانداق ھادىسە يۈز بېرىپتۇ ؟ پادىشاھ ئەجەب چوڭقۇر خىيالغا چۆكۈپ كېتىپتىغۇ ؟

— پادىشاھنى سېنىڭ ھاياتىڭ توغرىسىدىكى خىيال ئاشۇنداق تەپەككۇرغا سېلىپ قويدى . سېنىڭ خىيانىتىڭ ۋە پىتنە ـ پاساتىڭ ھەم ئۇنىڭ مېھرىبان دوستى توغرىسىدا ئېيتقان يالغان

سۆزلىرىڭىنىڭ ھەممىسى ئاشكارىلاندى . ھىيلە - مىكىرلەر يۈزد-دىن پەردە كۆتۈرۈلدى . ئەمدى كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا سىېنىڭ تىرىك قىلىشىڭىنىڭ مۇمكىنچىلىكى يوق . سەند-دەك يامانلىق ئۇچقىنى ھاياتلىق ھۇجرىسىدا ساقلاشنىڭ ئورنى قالمىدى ،— دەپ ۋارقىراپ جاۋاب بېرىپتۇ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ قالغان شىرنىڭ ئانىسى .

— بۇرۇن ئۆتكەن بۇزرۇكلەر ھەر بىر ئىشقا بىردىن ھۆكۈم قىلىشقان ۋە كېيىنكىلەرنىڭ ئاسايىشى ئۈچۈن روشەن يوللارنى ئېچىپ قويغان . ئۇلارنىڭ ھېكمەتلىك سۆزلىرىدىن بىرى : «ھەر كىشى جان - دىلى بىلەن پادىشاھنىڭ خىزمىتىنى قىلسا ، ئۇ پادىشاھقا يېقىنلىق دەرىجىسىنى تاپار . ئەگەر كىمكى پادىشاھقا يېقىنلىق دەرىجىسىگە يەتسە ، ئۇنىڭغا پادىشاھنىڭ دوستلىرى ھەم دۈشمەنلىرى تەڭلا دۈشمەن بولىدۇ . دوستلار ھەسەتتىن ، دۈشمەند-لەر ئۇنىڭ پادىشاھنىڭ ئىشلىرىغا ياخشى نەسىھەت ۋە مەسلىھەت بېرەلەيدىغانلىقىدىن دۈشمەنلىك قىلىشىدۇ» دېگەندىن ئىبارەت . كىمكى پادىشاھقا قانچە يېقىن بولسا ، ئۇنىڭ خەتىرى شۇنچە كۆپ بولىدۇ . شۇ سەۋەبتىن ھەقىقەت ئەھلى ئۆزىنىڭ خاتىرجەملىكى ۋە راھىتىنى دەپ ، پانىي دۇنيادىن يۈز ئۆرۈپ ، خۇداغا ئىبادەت قىلىشنى مەخلۇققا خىزمەت قىلىشتىن ئارتۇق بىلگەن . چۈنكى ئاللاتائالانىڭ دەرگاھىدا سەۋەنلىك يۈز بەرمەيدۇ ؛ جەبىر - زۇلۇم سادىر بولمايدۇ ؛ ياخشىلىققا يامانلىق ، تائەتكە ئوقۇبەت ۋە جازا بېرىش يوسۇنى يوق . ئۇ بارلىق پادىشاھلارنىڭ پادىشاھىدۇركى ، ئۇنىڭ ھۆكمى ئادالەتنىڭ سىرتىغا چىقمايدۇ .

تەڭرى ئەدلى بىر يوسۇندا تۇرغۇسىدۇر تائەبەت ،
ئۆزگە يەردە گاھ رىزا بار ، گاھى بار مەجبۇرىيەت .
يوق ئىرۇر ئۇندا زۇلۇم ، گەر بار ئىرۇر بۇنداق زۇلۇم ،
يوق ئىرۇر ئۇندا غەلەت ، گەر بار ئىرۇر بۇنداق غەلەت .

خالايىقنىڭ تولا ئىشلىرىغا خۇدانىڭ سۆيىتىگە خىلاپ ھالدا كۆپىنچە ئىختىلاپ ۋە بۆلگۈنچىلىك ئارىلاشقان بولىدۇ . ئۇلار گا- ھىدا ئازاب - ئوقۇبەت زۆرۈر بولغان گۇناھكارلارغا رەھىم - شەپقەت قىلىدۇ ، گاھىدا تەربىيەت قىلىش ۋاجىپ بولغان ۋاپادار- لارغا قەھىر - غەزەپ يەتكۈزىدۇ . چۈنكى ، نۇقسان ھاۋاسى ئۇلارنىڭ ئەھۋاللىرىدا غالىبلىق ئورۇننى ئىگىلىگەن بولىدۇ . شۇڭا خاتالىق شەيتىنى ئۇلارنىڭ خۇي - پەيلىگە خوجايىن . سۆزلىرىدە غەرەز روشەن ، ئەمەللىرىدە رىيا ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىگەن بولىدۇ . ياخ- شى بىلەن يامان ئۇلارنىڭ ئالدىدا تەڭ ، پايدا بىلەن زەرەر ئۇلارنىڭ نەزەرىدە باراۋەر كۆرۈنىدۇ . ئەگەر بىر كىم پۈتۈن يەر يۈزىنىڭ خەزىنىسى بىلەن پادىشاھنىڭ خەزىنىسىنى تولدۇرۇۋەتسە ، پادىشاھ ئۇنىڭدىن قىلچە مىننەتدار بولمايدۇ . يەنە بىر كىشى كېلىپ پادى- شاھقا دەشنام قىلسا ، پادىشاھ ئۇنىڭ بېشىنى ئىززەت ئاسمىنىغا چىقىرىدۇ .

بۇنچە نازنى كۆر يەنە بىر مۇنچە ئىستىغناغا باق ،
نەغمە - ساز بولسۇن ئىشىڭ ، يا ئۇن سېلىپ زار يىغلىماق .

ئەسلىدىغۇ مەن مۇلازىمەتچىلىككە يېقىن يولىماسلىقىم ، خىلۋەت بۇلۇڭدىن چىقىپ ، كۆيۈپ تۇرغان ئوتقا ئوخشايدىغان پادىشاھ خىزمىتىنى قوبۇل قىلماسلىقىم كېرەك ئىدى . ھەر كىشى پاراغەت- نىڭ قەدرىنى بىلمىسە ۋە خۇداغا تائەت قىلىشنى مەخلۇققا خىزمەت قىلىشقا ئالماشتۇرسا ،ئۇنىڭغا ھېلىقى زاھىتقا يەتكەندەك ھادىسە يېتىشى مۇمكىن ئىكەن - دە !— دەپتۇ دىمنە .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ شىرنىڭ ئانىسى .
— مەسىلىدە كەلتۈرۈلۈشىچە ، بىر زاھىت ،— دەپ ھېكايىسى- نى باشلاپتۇ دىمنە .

تەرىقەتنى تاشلىغان زاھىتنىڭ ھېكايىسى

بىر زاھىت بار بولۇپ، ئۇ دۇنيا تەئەللۇقاتىدىن يۈز ئۆرۈپ خىلۋەت بۇلۇڭنى ۋاجىپ بىلگەن، يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەكتە تەكەللۇپنى تاشلاپ، بوز ۋە چەكمەنگە قانائەت قىلغان كىشى ئىكەن.

قاچتى غەمدىن بەردى ئۆزىن پاراغەتكە،
ئېتىكىنى قىلدى بەند تاغ ئېتىكىگە.
نېمەت بەرمەي تېنىگە قىلدى جاپا،
قىلىپ ئازغا قانائەت يېدى گىياھ.

ئۇنىڭ تەقۋادارلىقىنىڭ داڭقى ئازغىنا ۋاقىتتا شۇ دىيارنىڭ شەھەر ۋە سەھرالىرىغا تارقىلىپتۇ. خالايىق ئۇنى تەۋەررۇك دەپ بىلىپ، يىراق - يېقىندىن ئۇنىڭ خىزمىتىگە كېلىشكە باشلاپتۇ.

ئۇ دىيارنىڭ خۇدا رىزالىقىنى ئۆز پادىشاھلىقىدىن ئەلا بىلىدىغان ۋە ھەمىشە ئەنبىيا ھەم ئەۋلىيالارنىڭ ئەخلاقلىرىنى جارى قىلغان بىر ئادىل پادىشاھى بار ئىكەن.

پاك نەزەرلىك ياخشى خۇيلۇق شۇ كەبى گۈزەل ئەخلاق،
ياخشىدۇر پۇقراغا، سۇلتانغا ئۇنىڭدىن ياخشىراق.

پادىشاھمۇ ئۇ زاھىتنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپتۇ ۋە ئۇنىڭ ھوزۇرىغا بېرىپ، مۇبارەك نەپسىدىن مەدەت ئىزدەپ، ئۇنىڭدىن پادىشاھلارغا لايىق نەسىھەت قىلىشنى تىلەپتۇ.

— ئەي پادىشاھ، — دەپتۇ زاھىت، — خۇدانىڭ بەندىلەر ئۈچۈن ياساپ قويغان ئىككى سارىيى بار: ئۇنىڭ بىرى پانىيدۇر،

ئۇنى دۇنيا دەپ ئاتايدۇ . يەنە بىرى باقىي بولۇپ ، ئۇنى ئاخىرەت دەپ ئاتايدۇ . ئالىي ھىممىتىڭنىڭ تەقەززاسى بىلەن ساڭا سازاۋەر بولىدىغىنى شۇكى ، پانىي مەنزىلگە باش لىڭشىتماي ، باقىي مەملىكىتىنىڭ پادىشاھلىقىغا نەزەر سالغايسەن .

ئاخىرەتنى ئىزدىگىن ، ئۇندا خۇشاللىق بىپايان ،
ئاخىرەت چوڭلۇقىدىن بىر زەررىدۇر بۇنداق جاھان .
كۆپ تىرىشقايسەن بۇ دۇنيا ئۈچىدە سەن ھەمىشە ،
ئاخىرەتتىن تېپىشقا ئاخىرىدا بىر نىسۋە .

—قانداق تەدبىر بىلەن باقىي مەملىكىتىنىڭ پادىشاھلىقىنى ئۆزىگە قاراتقىلى بولىدۇ ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— ئۇنى مەزلۇملارنىڭ دادىغا رەھىم قىلىش ، مەھرۇملارنىڭ ھەم موھتاجلارنىڭ پەريادىغا يېتىش ئارقىلىق قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ ،— دەپتۇ زاھىت ،— ھەر پادىشاھ ئەگەر ئاخىرەتتە راھەت كۆرۈشنى خالىسا ، پۇقرالارنىڭ راھەت كۆرۈشى ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشى كېرەك .

ياتار گۆردە راھەت بىلەن شۇنداق كىشى ،
خالايىقنىڭ ئاسايىشى بولسا ئىشى .
شاھلار كۆرەر بەختۇ ئىقبال ، ياخشى دۆلەت ،
ئاجىزلارغا تاڭمىسا گەر مەجبۇرىيەت .
بىر قولىدا تۇتسا مەزمۇت شاھلىق ئىشىن ،
بىر قولىدا بولماق كېرەك ئەدلى ۋە دىن .

زاھىت ئۆز نەسىھىتىنى تامام قىپتۇ . پادىشاھقا زاھىتنىڭ سۆزلىرى بەك ياراپ كەتكەنلىكتىن ، ئۇ ئىرادە قولىنى زاھىتنىڭ ھىممەت ئېتىكىگە ئۇرۇپتۇ ۋە دائىم ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا كېلىپ ، ئۇنىڭدىن تەلىم ئېلىپ تۇرۇپتۇ . بىر كۈنى پادىشاھ زاھىتنىڭ

قېشىدا تۇرغان چاغدا ، بىر توپ دادخورلار كېلىپ ، پەرياد ۋە پىغان چېكىشىپتۇ . زاھىت ئۇلارنىڭ دادىغا يېتىش ئۈچۈن ، پادىشاھقا مەملىكەت ۋە مىللەتنىڭ ھالىغا ۋە دەرمان تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىغا لايىق سۆزلەردىن تەلىم بېرىپتۇ . پادىشاھ زاھىتنىڭ بۇ ئىشىدىن بەكمۇ خۇرسەن بولۇپ شۇنداق ئىلتىماس قىپتۇ :

— ئەي روشەن كۆڭۈللۈك پىرىم ، ماڭا شەپقەت يۈزىسىدىن بەزى چاغلاردا دادخورلارنىڭ ئىشلىرىغا ۋاستە بولۇپ ، ياخشى تەلىم ۋە سۆزلىرىنى مەندىن ئايىمىغايلا .

زاھىت مەھرۇملار ۋە دەردمەنلەرنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنىڭ تېزلىك بىلەن مۇۋاپىق ھەل قىلىنىشىنى كۆزلەپ ھەمدە پادىشاھنى ياخشى ئىش قىلىشقا تەرغىب قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن ئۆزىنىڭمۇ ساۋاب تېپىپ قېلىشىدىن ئۈمىدۋار بولۇپ ، پادىشاھنىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل قىپتۇ . شۇنىڭدىن تارتىپ زاھىت ھەر بىر مۇھىم ئىش توغرىسىدا ۋاقىت تەقەززاسىغا مۇناسىپ كەلگۈدەك نەسىھەتلەرنى سۆزلەپ تۇرىدىغان بوپتۇ . پادىشاھمۇ ئۇ نەسىھەتلەرنى زور قىزىقىش بىلەن قوبۇل قىلىدىغان بوپتۇ . ئىش شۇ يەرگە يېتىپتۇكى ، پادىشاھ مەملىكەتنىڭ نۇرغۇن مۇھىم ئىشلىرىنى زاھىتنىڭ ھۆكمى بويىچە بىر تەرەپ قىلىدىغان بوپتۇ . بۇنىڭ بىلەن زاھىتنىڭمۇ كۈندىن - كۈنگە مال دۇنياسى كۆپىيىشكە باشلاپتۇ ھەمدە بارا - بارا مەنسەپ ۋە ئۇلۇغلۇق سەۋداسى كۆڭلىگە كىرىۋېلىپ ، تائەت - ئىبادەتلىرىنىڭ بىناسىغا يوچۇقلار پەيدا بولۇشقا باشلاپتۇ . ئۇلۇغلۇق ۋە مەنسەپ تەمەنناسى زاھىتنىڭ بېشىنى پاراغەت ياستۇقىدىن ئېلىپ ، كىبىر تاجى تەرەپكە يۈزلەندۈرۈپتۇ .

بۇ جاھاندا كىمنى دۇنيا چىقارمىدى يولدىن ،
غەپلەت مەيىن كىم ئىچمىدى بۇ جاھاننىڭ قولىدىن .

بۇ دۇنيا بىر مەككار قىزدۇركى ، نۇرغۇن مەرد يىگىتلەرنى ئۆزىنىڭ مۇھەببەت كەمىنىگە ئىلغان . بۇ دۇنيا بىر ھىيلىگەر

كەپىركى ، كۆپلىگەن پالۋانلارنى خۇددى پىجەنگە ئوخشاش بالا قۇدۇقىغا سالغان .

زۇلۇم زالىنىڭ[1] ئىلكىدە رۇستەم[2] ،
پىجەن[3] قۇدۇقتا چەكتى دەرد ـ ئەلەم .
مىسىردا جاپا نىلى دولقۇنلاپ ،
قانلىق كىيىمدە يۇسۇپ زار يىغلاپ .
تۇتتى مۇسلى[4] پىراق يولىنى ،
مۇئەدى[5] ئالدى نىپاق كوينى ،
قەسىر ئەتتى ئەل بېشىنى تىزىپ ،
قىلدى دەريا خەلق قېنىن ئاققۇزۇپ .

شۇنداق قىلىپ زاھىت ھەق تائىتىنىڭ مۇشەققىتىنى تاشلاپ ، نەپسى ـ بالانىڭ لەززىتىنىڭ راھىتىنى سۇرۇشكە باشلاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بوينىغا «دۇنيانى دوست تۇتماق جىمى بالالارنىڭ بېشىدۇر» دېگەن سۆزنىڭ لەنىتى چۈشۈپتۇ . پادشاھ ئۇنىڭ كۆر-سەتمىلىرى ۋە تەدبىرلىرىنى مەملىكەت ئىشلىرىنىڭ مەسلىھىتىگە مۇۋاپىق كۆرۈپ ، بىر يولىلا ئىختىيار تىزگىنىنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ . بۇرۇن ئازغىنا نان تېپىشتىن بۆلەك غېمى بولمىغان زاھىتنىڭ بېشىغا ئەمدىلىكتە بىر پۈتۈن جاھاننىڭ غېمى چۈشۈپتۇ .

يوقالدى چىمەندە سەن كۆرگەن گۈلزار ،
بولدى كۈز ، ئەمدى قالمىدى باھار .

بىر كۈنى ئۇنىڭ قېشىغا پات ـ پات كېلىپ سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇپ كېتىدىغان بىر دەرۋىش كەپتۇ ۋە ئۇنىڭ بۇنداق

①②③④⑤ بۇلار پىردەۋسى يازغان «شاھنامە» دېگەن چوڭ ھەجىملىك ئەسەرنىڭ قەھرىمان-لىرى .

شان ـ شەۋكىتى ۋە ھەشەمىتىنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ .

ئابىھايات قارا بولدى ، ئۇندا خىسلەت قالمىدى ،
گۇل شېخىدىن تامدى قان ، ئاۋۋالقى گۇلزار قايدىدۇر ؟

كەچ كىرىپ خەلق غوۋغاسى سەل ـ پەل بېسىلغاندا ، ئۇ دەرۋىش زاھىتقا شۇنداق دەپتۇ :
— ئەي شەيخ ، ماڭا كۆرۈنۈۋاتقان بۇ قانداق ھال ؟ مەن كۆرۈۋاتقان بۇ قانداق سۇرەت ؟

ئۈمىد قىلغان سائىتىڭدە كەپ تۇراتتى ئوقىتىڭ ،
قايدا قالدى ئاشۇ پۇرسەت ئاشۇ ئەھۋال قايدىدۇر ؟

زاھىت قانچە سەۋەب كۆرسەتكەن بولسىمۇ ، دەرۋىش ئۇنىڭغا ئىشەنمەي :
— بۇ سۆزلىرىڭنىڭ ھەممىسى نەپسىڭنىڭ باھانىسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس ،— دەپتۇ دەرۋىش ،— گېپىڭنىڭ مەزمۇنىدىن شۇ مەلۇم بولىدۇكى ، مۇبارەك خاتىرەڭ دۇنيا ماتايىغا مايىل بولۇپ قاپتۇ . شەرەپلىك كۆڭلۈڭ مەنسەپ ۋە مال تېپىش پىكرىگە باغلىنىپ قاپتۇ ،— دەپتۇ .

سەن كەبى ئالىي ھۇماغا ئۇستىخان ھېرىس ئەجەب ،
ساپتۇ ھىممەت سايىسىنى مۇردا ئۇستىگە ئىسىت .

—مېھرىبان دوستۇم !— دەپتۇ زاھىت ،— خالايىقنىڭ بېرىش ـ كېلىشلىرى ۋە غوۋغا سېلىشلىرىدىن مېنىڭ ھالىمغا ھېچ نۇقسان يەتمىدى . مەن كۆڭلۈمدە ئاشۇ سەن بىلگەن ئىشقىلا مەشغۇل بولۇۋاتىمەن .
— سەن تېخى بىخەۋەر ئوخشايسەن ،— دەپتۇ دەرۋىش ،—

نەپسى ـ بالا سىنىڭ كۆرەر كۆزۈڭنى توسۇۋاپتۇ . سەن هوشۇڭنى تاپقان ۋاقتتا پۇشايمان پايدا بەرمەيدۇ .

مۇنداق ئىشنى ئەيلىدىڭ ، كەلسە ساڭا ئىش ئاخىرى ،
يۈز پۇشايمان كەلتۈرەرسەن پايدا بەرمەس ئاخىرى .

سىنىڭ هازىرقى ئىشىڭ خۇددى قامچا بىلەن يىلاننى ئايرىيال-ماي ، هالاكەتكە ئۇچرىغان قارىغۇنىڭ ئەهۋالىغا ئوخشاپ قاپتۇ .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ زاهىت .
— بىر قارىغۇ ،— دەپ هېكايىسىنى باشلاپتۇ دەرۋىش .

قارىغۇ يولۇچىنىڭ هېكايىسى

بىر قارىغۇ بىلەن بىر كىشى بىرلىكتە سەپەرگە چىقىپتۇ ۋە قاش قارايغاندا بىر مەنزىلگە كېلىپ چۈشۈپ ، كېچىسى شۇ يەردە قونۇپتۇ . ئۇلار ئەتىسى ئەتىگىنى تېخى سۈبهى يورۇمىغان ۋاقىتتا يولغا چىقماقچى بولۇپ ئاتلىنىپتۇ . لېكىن قارىغۇ قامچىسىنى ئىزدەپ تاپالماپتۇ . شۇ جايدا سوغۇقتىن توڭلاپ قالغىلى تاس قالغان بىر يىلان ياتقانىكەن ، قارىغۇ ئۇنى قامچا ئوخشايدۇ دەپ خىيال قىلىپ قولىغا ئاپتۇ ۋە سىلاپ كۆرۈپ بېقىپ ، سىلىق هەم يۇمشاق قامچا ئىكەن دەپ كۆڭلى شاد بوپتۇ . ئۇلار ئاتلىنىپ بىرەر سائەت يول يۈرگەندىن كېيىن سۈبهى يورۇپ ئالەم روشەن بوپتۇ . قارىغۇنىڭ يىلاننى كۆتۈرۈۋالغانلىقىنى كۆرگەن هەمراهى قاتتىق چۆچۈپ كېتىپ :
— هەي بۇرادەر ، قولۇڭدا زەهەرلىك يىلان تۇرىدۇ . ئۇنى دەرهال تاشلىغىن ، بولمىسا ساڭا زەرەر يەتكۈزۈپ قويىدۇ ،— دەپتۇ .
قارىغۇ : «هەمراهىمنىڭ بۇ قامچىغا كۆزى چۈشكەن ئوخشاي-

ـدۇ» دەپ گۇمان قىلىپ :

— ھەي ئەزىز ،— دەپتۇ ئۇ ،— كىشىنىڭ بەختى بىلەن كىـ ـشىنىڭ نېمە كارى بار؟ مەن قامچامنى يىتتۈرۈپ قويغانىدىم، سېخىي پەرۋەردىگارىم ماڭا ئۇنىڭدىن ياخشىراق قامچا ئاتا قىلدى. ساڭىمۇ تەلىيىڭ مەدەت قىلسا، ياخشى قامچىدىن بىرنى تېپىۋالار- سەن، مەن سېنىڭ ئەپسۇنۇڭ بىلەن بۇ قامچىنى تاشلىۋېتىدىغان ئەخمەق ئەمەسمەن.

— ھەي بۇرادەر ،— دەپتۇ ھەمراھى كۈلۈپ ،— مەن ھەمـ ـراھلىق ھەققىنى ئادا قىلماق ئۈچۈن سېنى بۇ خەتەردىن ئاگاھلانـ ـدۇرۇپ قويۇۋاتىمەن. سۆزۈمنى ئاڭلاپ يىلاننى تاشلا.

قارىغۇنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :

بۇ قامچىغا سەن تەمە باغلىۋالدىڭ نېمانچە،
ئاڭلىغىنىكى ھەر كىمگە ھەقتىن يېتەر نېسىۋە.

— سەنزە مېنىڭ قامچامغا كۆز تىكىپ، مەن تاشلىۋەتسەم ئۆزۈڭ ئېلىۋېلىشنى ئويلاۋاتامسەن؟ بۇ سېنىڭ خام خىيالىڭ. ماڭا غايىب ئالەمدىن كەلگەن قامچا بۇ. خەقنىڭ كۈشكۈرتۈشى بىلەنلا قولدىن بېرەمەنمۇ بۇنى؟ ھەرگىز بەرمەيمەن!

ھەمراھى ئۇنىڭغا قانچە نەسىھەت قىلغان بولسىمۇ، قارىغۇ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغىلى ئۇنىماپتۇ. ھاۋا بارا - بارا قىزىشقا باشلىغاندا، يىلانغا سەل - پەل ئىسسىق ئۆتۈپ مىدىرلاپتۇ، يىلان كۆزىنى ئېچىپ ئۆزىنىڭ بەندكە چۈشكەنلىكىنى كۆرۈپ قارىغۇنى چېقىپ ئۆلتۈرۈپتۇ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سەنمۇ بۇ دۇنياغا ئىشەنمە ۋە ئۇنىڭ نەقىشلىك يىلانغا ئوخشايدىغان سۈرىتىگە ئالدانـ ـما، ئۇنىڭ پوستىنىڭ يۇمشاقلىقىنى دوست تۇتقىنىڭ بىلەن، ئۇ ئىچى ھالاك قىلغۇچى زەھەر بىلەن تولغان قاتىلدۇر.

زەھەردىن چىقماي شېكەر شەربىتى ،
كۆرمەككە پاك بولۇپ زەھەر سۈرىتى .
سەن ئۇنى كۆرۈپلا دېمىگىن ھەسەل ،
شەربەتتۇر ئۇ سۈنى يەتكۈزدى ئەجەل .

زاھىت ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، بۇرۇنقى ئۆتكەن كۈنلىرىدىنى ياد ئېتىپتۇ ۋە بوگۈنكى كۈنلۈكتە كۆڭلىنىڭ ئېتىكىنى بۇلغىغان تەئەللۇقاتىنى ئەينەن كۆرۈپتۇ : ئۇ دەرۋىشنىڭ سۆزىنىڭ ھەقىقىي شەپقەت ۋە مۇھەببەت يۈزىسىدىن ئۆزىگە نەسىھەت قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ ، نادامەت يېشىنى كۆزىدىن ئاققۇزۇپ ، ھەسرەت ئوتىدا كۆيگەن كۆكسىدىن دەردلىك ئاھ - پىغان تارتىشقا باشلاپتۇ .

غەم ئوتىدا كۆيدى جان ، قانداقچە ئەپغان چەكمەيىن ،
ئۇيقۇ ئىچرە قالدى بەختىم يىغلىمايمۇ زارۇ زار .

زاھىت ئۇ كېچىسى تا تاڭ ئاتقۇچە كۆڭلىنى خۇددى شامدەك كۆيدۈرۈپ يېشىنى تۆكۈپتۇ ۋە خۇددى پەرۋانىدەك شەۋقىنىڭ شولىسى ئارزۇسىدا ئىزتىراپلارنى چېكىپتۇ . شۇ يوسۇندا تاڭ ئېتىپ ، سۇبھى سادىقنىڭ ئاق كىيىملىك زاھىتى ئاپتاپ جايىنامازىنى روشەنلىك مېھرابىنىڭ ئالدىغا يېيىپ ، كېچىنىڭ قارا لىباسلىق سوپىسى قاراڭغۇلۇق خىلۋەتخانىسىغا كىرگەندە ، يەنى :

سۇبھى كىيدۈرۈپ پەلەكنىڭ ئەگنىگە نۇردىن لىباس ،
قوغلىغاندا قارا پەردىسىنى يۈزىدىن جاھان .

زاھىتنىڭ ئىبادەتخانىسى ئالدىغا خالايىقلار يەنە ھۇجۇم قىلىشقا باشلاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇلۇغلۇق ۋە بىلەرمەنلىك شامىلى يەنە زاھىت تەرەپكە كېلىشكە باشلاپتۇ - دە ، كېچىدىكى پۇشايمانلىق

ئەلىمىنى ئۇچۇرۇپ تاشلاپتۇ .

كېچە دېدىم : «تاڭلا بۇ سەۋدانى زادى تەرك ئېتەي» .
تاڭ ئېتىپ ئۇنتۇلدى ئۇ سۆز قايتىدىن كەلدى ھەۋەس .

شۇنداق قىلىپ زاھىت مەملىكەت ئىشىنى پۈتۈنلەي ئۆز قولىـ
غا ئېلىپ ، ئەمىر - ۋەزىرلەرنى بىكار قىلىپ قويۇپتۇ . ئۇنىڭ
نەپسىنىڭ ئوتى شۇنداق ئۇلغىيىپتۇكى ، ئادالەت يولىنىمۇ ئۇنتۇپـ
تۇ . بىر كۈنى ئۇ شەرئەت ھۆكمىدە قەتىل قىلىش جايىز بولمايدىـ
غان بىر كىشىنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇپتۇ . لېكىن ئۇنى ئۆلتۈرگەنـ
دىن كېيىن پۇشايمان قىپتۇيۇ ، ئۇنىڭغا ھېچقانداق چارە قىلالماپـ
تۇ . شۇڭا ئۆلگەن ئۆلۈكنىڭ ۋارىسلىرى زاھىت ئۈستىدىن پادىـ
شاھقا ئەرز قىپتۇ . ۋەقەنىڭ ئەينەن ئەھۋالى پۈتۈنلەي مەلۇم بولـ
غاندىن كېيىن ، پادىشاھ بۇ مۇھىم ئىشنى شەرئەتكە ساپتۇ .
بارلىق مۇپتى ۋە قازىلارنىڭ ئالدىغا بارغىنىكەن ، ھەممىسى زاھىتـ
نى قىساس يولى بىلەن ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇپتۇ . زاھىت ھەر قانچە
شىپى كۆرسىتىپ ، جىق مال - دۇنيالارنى ھازىر قىلغان بولسىـ
مۇ ، ھېچ پايدا بەرمەپتۇ . ئاخىر خۇدانىڭ تائىتىنى مەخلۇقنىڭ
سۆھبىتىگە پىدا قىلغانلىقىنىڭ شۇملۇقىدىن بىچارە بېشى ئۆلۈمگە
كېتىپ ، بۇ دۇنيانىڭ نېمەتلىرىدىن مەھرۇم قالغىنىنىڭ ئۈستىگە
ئۇ دۇنيانىڭ نېمىتىگىمۇ يېتەلمەپتۇ .
بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، مەنمۇ خۇداغا
تائەت قىلىشتىن يۈز ئۆرۈپ ، شاھىنشاھقا ئىتائەت قىلىشقا مەشـ
غۇل بولغانىدىم . شۇڭا ماڭا ھەر قانداق بالا كەلسىمۇ ئازلىق
قىلىدۇ .
دېمنە سۆزلىرىنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن ، سەلتەنەت مۇـ
لازىملىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ سۆزىدىكى پاساھەتتىن ھەيران قېـ
لىشىپتۇ . شىر بولسا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ، خىيال سۈرۈپ
ئولتۇرۇپلا قاپتۇ . ئۇ بۇ ئىشنىڭ چارىسىنى قانداق قىلسا ۋە

دېمنەنىڭ سۆزىگە قانداق جاۋاب بەرسە بولىدىغانلىقىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قاپتۇ. شۇ ئەسنادا، شىرنىڭ يېقىنلىرىدىن بولغان بىر قارا قۇلاق[1] ئورنىدىن تۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ:

— ھەي دېمنە! پادىشاھىمىزنىڭ بېشى «ئادىل پادىشاھ خۇدانىڭ سايىسىدۇر» دېگەن تاج بىلەن ئاسمانغا تاقاشقان. سېنىڭ پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىدا ئۇنىڭغا مۇلازىمەت قىلىشنى بۇنداق مۇزەمەت قىلىشقا ھەددىڭ ئەمەس. پادىشاھنىڭ بىر سائەتلىك ئۆمرى ئادالەت بىلەن ئۆتسە، ئۇنىڭ ئاتمىش يىللىق ئىبادەت بىلەن باراۋەر بولىدىغانلىقىنى تېخى بىلمەيدىغان ئوخشايسەن! نۇرغۇنلىغان زاھىتلار ۋە ئەۋلىيالار خۇدانىڭ بەندىلىرىنىڭ كارسازلىقى ئۈچۈن پادىشاھلارنىڭ خىزمىتىنى ئىختىيار قىلىپ ئۆتۈشكەنغۇ! ھەممىنى پەرۋىش قىلدۇرىدىغان روشەن كۆڭۈللۈك شەيخنىڭ ھېكايىسىمۇ بۇ ھالغا ئادىل گۇۋاھ بولالايدىغۇ!

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن؟— دەپ سوراپتۇ دېمنە.

— پارس شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ قارا قۇلاق.

شەيخ بىلەن دەرۋىشنىڭ ھېكايىسى

پارس شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە، كارامەتتە ۋەلىلىق مەيدانىنىڭ پارسلىرىدىن ئۆتۈپ كەتكەن، تەركىدۇنيا تاجىسى ئۇستۇنلۇكتە ئاسمان گۇمبىزىگە شىكەست بەرگەن بىر شەيخ بار ئىكەن.

ئۇ ۋىلايەت مۇلكى ئۆزرە ئىدى شاھ،
ئىككى ئالەم تەركىدىن كىيگەن كۇلاھ.
چاپتۇرۇپ ئاتنى ئەزەل مەيدانىدا،
ھۆكمى ھەقنى شەرھ ئېتىپ جەۋلانىدا.

---

[1] بۇ پارسچە نىم كاسە (كېرىم قاچا) دەپ ئاتىلىدىغان، شەكلى قاپلانغا ئوخشايدىغان ھايۋان.

كىشىلەر ئۇنى «روشەن كۆڭۈللۈك پىر» دەپ ئاتىشىدىكەن .
ئۇنىڭ كارامىتىنىڭ تەنتەنىسى رۇم ئەتراپى ۋە مەغرىب دىيارلىرىدا
ساياھەت قىلىدىكەن ، مۇقاماتىنىڭ دەبدەبىسى مىسىر ، شام ، ھوج-
جاز ۋە يەمەن مەملىكەتلىرىنىڭ ئاھالىسىگە يولباشچى بولغانىكەن .
ئىراق شەيخلىرى ۋە خۇراسان دەرۋىشلىرى ئۇنىڭ مۇھەببەت خېتىد-
گە باش قويغان ، تۈركىستان سادىقلىرى ۋە ھىندىستان ئاشىقلىرى
ئىخلاس قولىنى ئۇنىڭ ئىرادەت ئېتىكىگە ئۇرغان بىر كىشى ئىد-
كەن . بىر كۈنى ماۋەرائۇننەھرنىڭ① سەمەرقەند ناھىيىسىدىكى بىر
دەرۋىش ئۇ شەيخنىڭ ئاستانىسىنى زىيارەت قىلماقنى كۆزلەپ ،
كۆپ جاپالارنى چېكىپ ، پارس مەملىكىتىگە كەپتۇ . ھەرقانداق
كىشى تەلەپ پۇتىنى ئازار تىكىنى بىلەن جاراھەت قىلمىسا ، ۋىسال
قولى مەقسەت گۈلىنىڭ ياقىسىغا يەتمەيدۇ .

تىكەن جاپاسىدىن گەر بۇلبۇل چەكمىسە زەخمەت ،
تىلى بىلەن دىلىغا كەلمەس گۈلدىن ھېكايەت .

دەرۋىش مەھرۇملۇق باياۋانىدىن ئۆتۈپ ، خاتىرجەملىك ۋە
ئامانلىق كەئبىسىگە كەپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئاستانىسىنىڭ تۇپرىقىنى
سۆيۈپ ، شەۋق ھالقىسىنى قېقىپتۇ . خانىقا مۇلازىملىرىدىن بىرى
ئاۋازنى ئاڭلاپ چىقىپ ، دەرۋىشتىن ئەھۋال سوراپتۇ . مۇلازىم
ھەممە ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن دەرۋىشكە :

— بىرەرسائەت تەخىر قىلىپ تۇرغىن ، شەيخ ھەزرىتىم سۇل-
تاننىڭ قېشىغا كەتكەنىدى . ئەمدى كېلەر چېغى بولدى ، — دەپتۇ .

دەرۋىش شەيخنىڭ سۇلتاننىڭ مۇلازىمىتىنى قىلغىلى كەتكەن-
لىكىنى ئاڭلاپ مېڭىسىدىن تۈتۈن چىقىپتۇ - دە :

— بىھۇدە يول رەنجى قىلىپ كەلگىنىمگە ئىست ! بۇ شەيخ
سۇلتاننىڭ سۆھبىتىگە مايىل بولۇپ ، ئۇنىڭغا خۇشامەت قىلىدى-

① ئىككى دەريا ئارىسى ، بۇ ئامۇ دەرياسى بىلەن سىر دەرياسىنىڭ ئارىلىقىدىكى جايلارنى ئۆز
ئىچىگە ئالىدۇ .

كەن ئەمەسمۇ؟ ئۇنىڭدىن ماڭا قانداق كەشپى كارامەت ھاسىل بولسۇن؟

ئىت كەبى ئاياغى ئاستىدا ئۆلۈش ئارزۇ ئىدى،
تۇپراق بولدى بۇ تەمەيىم بىر يولى ۋاي، ۋاي ئىستى!

دەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن دەرۋىش خانىقادىن چىقىپ، بازارغا بېرىپ كەچ كىرگۈچە بازاردا يۈرۈۋېرىپتۇ. ئۇنىڭ كۆڭلى تېخى رىيازەت ئوچىقىدا كۆيۈپ، رەنجى ئېشىق ئوتىدا ئېرىمىگەچكە ھەمدە شەيخنىڭ ھالىدىن تېخى تولۇق خەۋەر تېپىپ بولمىغاچقا، ئۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈرۈپ، شەيخكە لەنەت تاشلىرىنى ئېتىشقا باشلاپتۇ.

ئۆشبۇ ئادەم قىلدى دەريانىڭ كانارى ئۆزرە سەير،
نە بىلۈر ئۇ سۇدا غەرق بولغان كىشىلەر ھالىنى.

تاسادىپىي شۇ كۈنى بىر ئوغرى زىنداندىن قاچقانىكەن، پادىشاھ ئوغرىنى قاچۇرۇپ قويغان پاششاپقا قاتتىق سىياسەت قىلىپ، ئۇنى ھەر يەردىن بولسىمۇ ئىزدەپ تېپىپ، قولىنى كېسىشكە يارلىق چۈشۈرۈپتۇ. پاششاپ ئۇنى بازاردا ئىزدەپ يۈرۈپ، تۇيۇقسىزدىن ھېلىقى دەرۋىشكە كۆزى چۈشۈپتۇ ۋە ئۇنى ئاشۇ قاچقان ئوغرى دەپ خىيال قىلىپ، ئۇنى ئوردىغا ئېلىپ كېلىپ، جاللاتلارغا: «قولىنى كېسىڭلار» دەپ بۇيرۇپتۇ. بىچارە دەرۋىش «مەن ئوغرى ئەمەسمەن» دەپ قانچە پەرياد قىلسىمۇ پايدا بەرمەپتۇ. جاللات دەرۋىشنىڭ قولىنى كېسەي دەپ تۇرغاندا «روشەن كۆڭۈللۈك پىر» ئۇ ھالدىن خەۋەر تېپىپ دەرھال ئۇ يەرگە ھازىر بولۇپ پاششاپقا:

— ئۇ ئوغرى ئەمەس. بۇ مېنىڭ ئۇستازىمنىڭ دەرۋىشلىرىدىن بولىدۇ. قولۇڭنى تارت! — دەپتۇ. پاششاپ شەيخنىڭ مىن-

گەن ئېتىنىڭ ئىزىنى سۈيۈپ ، دەرۋىشكە ئۆزرە ئېيتىپ ئۆز ئىشى-
غا كېتىپتۇ . دەرۋىش ھالاكەتتىن خالاسلىق تاپقاندىن كېيىن
شەيخنىڭ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ يولغا راۋان بوپتۇ . يولدا
كېتىۋاتقاندا شەيخ دەرۋىشنىڭ مۈرىسىگە قولىنى قويۇپ ئاستاغىنا :
— ئەي بۇرادەر ، ئېتىراز قىلماق دەرۋىشلەرگە مۇناسىپ ئە-
مەس ، ئەگەر مەن سۇلتانغا مۇلازىمەت قىلمىسام ، سىزدەك بىچارى-
لەر زالىملارنىڭ قولىدىن نجات تاپالمايتتى ،— دەپتۇ .
شۇ چاغدا دەرۋىش ئۆزىنىڭ ئېتىراز قىلغانلىقىنىڭ نادانلىق-
تىن ئىكەنلىكىنى ، شەيختەك كامىل كىشىلەردىن ۋۇجۇدقا كەل-
گەن ھەر قانداق ئىشنىڭ نۇقساندىن خالىي ئىكەنلىكىنى ، چۈنكى
بۇنداق كامىل شەيخلەرنىڭ ئىرادىسى خۇدانىڭ ئىرادىسى بويىچە
بولىدىغانلىقىنى ، شۇڭا خۇدانىڭ ئىرادىسىسىز ھېچقانداق نەرسى-
نىڭ ۋۇجۇدقا كەلمەيدىغانلىقىنى ، ئۇنىڭ ھەر قانداق ئەقىلغا سىغ-
مايدىغاندەك كۆرۈنگەن خۇي - پەيلىمۇ ئۇنىڭ ئۆزىدىن ئەمەسلىكى-
نى چۈشىنىپتۇ .

ئۇ ئوغۇلنىكىم خىزىر قەتل ئەيلىدى ،
خەلق ئۇ سىرنى بىلمىگەچ ھەرنە دېدى .
شۇ سۇنۇش ئىچرە پۈتۈنلۈك جىلۋىگەر ،
تامنى ئۆرۈش ئىشىدا بىر ئىش نىھان ،
ياسىماقتا بىر شىكەستە بىگۇمان .
گەرچە تەندىن قىلسا بىر باشنى نابۇت ،
لېكىن ئۇندىن تاپتى يۈزمىڭ باش ۋۇجۇد .
كامىل ئەگەر تۇپراق ئالسا زەر بولۇر ،
ناقىس ئالتۇن ئالسا خاكىستەر بولۇر[1] .

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى غەرەز شۇكى ، ئۆتكەن زاماندا
ئۆتكەن بۇزرۇك كىشىلەرمۇ پادىشاھلارغا مۇلازىمەت قىلىشنى ئىخ-
تىيار قىلغان ۋە ئۇلارنىڭ دەرگاھىدا يۈرمەكنى ئار كۆرمىگەن .

بۈگۈنكى كۈندە سەن ئۆزۈڭنى نېمە چاغلاۋاتىسەن؟
— بۈزرۈكلەرنىڭ پادىشاھلارنىڭ خىزمىتىنى قىلغانلىقى توغ-
رىسىدا ئېيتقانلىرىڭىز راست، — دەپتۇ دېمنە، — لېكىن ئۇلار ئۇنى
ئۆزلۈكىدىن قىلغان ئەمەس. ئەگەر ئۇلار خىزمەت قىلدى دېگەندە-
مۇ، ئۇلار ئىلھام ئىلاھى بولمىسا خىزمەت قىلمىغان ۋە ئۇ
خىزمەتكە ئۆز نەپسىنىڭ غەرىزىنى قوشمىغان. ئەگەر كىشى
مۇشۇنداق نىيەتتە بولۇپ، ھەر نېمە دېسە ۋە ھەر قانداق قىلسا،
باشقىلارنىڭ ئۇنىڭغا ئېتىراز قىلىشىغا ھەددى ئەمەس. لېكىن
بىزگە ئوخشاش كىشىلەر ئۇ دەرىجىگە قانداقمۇ يېتەلەيمىز؟ ئۇنداق

① (بۇ شېئىرنىڭ مەزمۇنى تۆۋەندىكىدەك ھېكايىگە ئاساسلانغان: بىر كۈنى مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىچە پەخىرلىنىپ: «جاھاندا مەندىن بىلىملىكرەك كىشى يوق» دەپ ئويلىغاندا، خۇدا ئۇنىڭغا مەجمەئەيى بەھرەين (ئىككى دەريانىڭ يىغىندىسى) دېگەن جايغا بېرىشنى بۇيرۇپتۇ، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇ جايغا بېرىپ خىزىر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇچرىشىپ ئىككىيلەن بىللە يولغا چىقىپتۇ. خىزىر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن ئۆزى ھەر قانداق ئىش قىلسا، ئۇنىڭ سەۋەبىنى سورىماسلىقنى تەلەپ قىپتۇ. ئۇلار كېتىۋېتىپ بىر جايغا كەلگەندە، خىزىر ئەلەيھىسسالام دەريا بويىدا تۇرغان بىر كېمىنى تېشىۋېتىپتۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنىڭغا ئاچچىقى كەپتۇيۇ، گەپ قىلالماپتۇ. ئۇلار كېتىۋېتىپ يول ئۈستىدە بىر مومايىنىڭ ئۆيىگە كىرىپتۇ. مومايىنىڭ بار - يوق ئىككى ئۆچكىسى بار ئىكەن، ئۇ ئۆچكىدىن بىرنى ئۆلتۈرۈپ ئۇلارنى مېھمان قىپتۇ. ئۇلار ئۆچكىنى يەپ بولغاندىن كېيىن قايتار ۋاقىتتا خىزىر ئەلەيھىسسالام ئۇ مومايىنىڭ يەنە بىر ئۆچكىسىنىڭمۇ ئۆلۈپ كېلىشى ئۈچۈن دۇئا قىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قاتتىق غەزىپى كەپتۇ. لېكىن ئۆزى ۋەدە بەرگەن بولغاچقا سەۋەبىنى سورىيالماپتۇ. ئۇلار يولدا كېتىۋېتىپ بىر مەھەللىگە بارغاندا، خىزىر ئەلەيھىسسالام بىر كونا تامنى ئۆرۈپ يېقىتىۋېتىپ، ئورنىغا يېڭىلاپ تام سېلىپ قويۇپتۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام بۇنىڭغا ھەيران بوپتۇيۇ، يەنە سورىيالماپتۇ. ئۇلار يەنە يولنى داۋاملاشتۇرۇپ كېتىۋاتقاندا، خىزىر ئەلەيھىسسا-لام ئالدىغا ئۇچرىغان بىر كىچىك بالىنى ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي: «ساق تۇرغان كېمىنى تېشىۋېتىپ، ياخشىلىق قىلغان مومايغا يامان دۇئا قىلىپ، ساق تامنى ئۆرۈۋېتىپ قايتا ياساپ ئاۋارە بولغانلىقىڭ ئۈستىگە، بىكاردىن - بىكار بىر كىچىك بالىنى ئۆلتۈرۈۋەتكىنىڭىز نېمىسى؟» دەپ سوراپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان خىزىر ئەلەيھىسسالام: «پادىشاھ ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن كېمە يىغماقچى بولغانىدى، مەن ئۇ كەمبەغەلنىڭ كېمىسىنى تېشىۋەتتىم. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئالۋاندىن ساقلىنىپ قالىدۇ - دە، كېمىسىنى ئوڭشاپ تىرىكچىلىك قىلىۋېرىدۇ! مومايىنىڭ ئۆمرى ئاز قالغان بولسىمۇ ئاشۇ بىر ئۆچكىسى بىلەن ئاۋارە بولۇپ خۇداغا ئىبادەت قىلىشتىن غاپىل قالغانىدى. ئەمدى ئۇ ئۆچكىسىمۇ ئۆلسە، ئاخىرقى ئۆمرىنى خۇداغا ئىبادەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزۈپ ئاخىرەتنىڭ دۆلىتىنى تاپالايدۇ. مەن ئۆرۈۋەتكەن تامنىڭ تۈۋىگە خەزىنە كۆمۈلگەنىدى. لېكىن ۋارىسلار كىچىك ئىدى. ئۇلار چوڭ بولۇپ بولغۇچە تام ئۆرۈلۈپ كېتىپ خەزىنە ئېچىلىپ قېلىپ، باشقىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن يېڭىلاپ تام سېلىپ قويدۇم. مەن ئۆلتۈرۈۋەتكەن كىچىك بالا چوڭ بولسا يۈز ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ، دۇنياغا پاراكەندىچىلىك سېلىشى ئۇنىڭ پېشانىسىگە پۈتۈلگەنىدى. مەن ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ ئۇنىڭ نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ قېنىنى تۆكۈشىدىن ۋە دۇنيانىڭ پاراكەندىچىلىككە پېتىپ قېلىشىدىن ساقلاپ قالدىم» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالام سىردىن ۋاقىپ بولۇپ جاھاندا ئۆزىدىنمۇ بىلىملىك كىشىنىڭ بارلىقىنى چۈشىنىپتۇ. — ت).

دەرىجىنى تەمە قىلىشقا نېمە ھەققىمىز بار ؟ سەن يەنە : «پادىشاھ خۇدانىڭ سايىسى» دېدىڭ . ئۇ گېپىڭنىمۇ ماقۇل دەيمەن ، ئەمما بۇ سۆپەت ئۆز ئىشلىرىنى ھەق يول بىلەن بېجىرىدىغان ، باتىل يولدىن يىراق بولغان پادىشاھنىڭ سۆپىتىدۇر . ھەرگىزمۇ كىشىگە غەرەز بىلەن تەربىيە قىلىدىغان ، كىشىگە ئورۇنسىز ئازاب ـ ئوقۇبەت قىلىدىغان پادىشاھنىڭ سۆپىتى ئەمەس . پادىشاھلارنىڭ ئەخلاقىنىڭ ئەڭ ياخشىسى ۋاپادار مۇلازىملارنى ئەزىز كۆرىدىغان ، بەتنىيەت ۋە مەككار خىزمەتكارلارنى خار كۆرىدىغان بولۇشتىن ئىبارەت .

ياخشىلارنىڭ ئىززىتىنى گۈلشەندەك ،
پاكىزە تۇتماق كېرەك ئىززەت بىلەن .
يامانلارنىڭ پەيلى خۇددى تىكەندۇر ،
يۇلۇپ ئاتماق كېرەكتۇر ھەيۋەت بىلەن .

— ھەي دېمنە ،— دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى ،— بۇ دېگەنلىرىڭ راست ، ئەمما سېنىڭ قىلغان ئىشلىرىڭ ئېيتقان سۆزلىرىڭنىڭ ئەكسىچە بولۇۋاتىدۇ . چۈنكى بۇ مەجلىستە ھازىر بولغانلارنىڭ ھەممىسى شۇنى ياخشى بىلىدۇكى ، شەنزەبە پادىشاھنىڭ يارامLIق ياخشى مۇلازىمى ئىدى . لېكىن سېنىڭ سۆزۈڭ بىلەن ئۇنىڭ ۋۇجۇد خامىنىغا ئوت كەتتى ، سېنىڭ پىتنە ـ پاساتىڭنىڭ شۇملۇقى بىلەن پادىشاھنىڭ ۋاپادارلىقىنىڭ ئاساسىغا ۋەيرانلىق يەتتى .

ئەل جېنىغا ئوت ياقتىڭ ھەسەتتىن ،
كۆيدۈرۈپ كۆلىنى چاچتىڭ ھەسەتتىن .

— ئۆكۈز بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا ھېچقانداق زىددىيەتنىڭ يوقلۇقى پادىشاھىمىزنىڭ روشەن كۆڭلىدىمۇ يوشۇرۇن ئەمەس ھەمدە بۇ يەردە ھازىر بولغانلارنىڭ ھەممىسىگىمۇ ئايان ،—

دەپتۇ دىمنە ،— ئەگەر ئۇ ماڭا قەست قىلىدىغان بولسا ، مېنى يوقاتقۇدەك كۈچ - قۇۋۋىتىمۇ بار ئىدى . شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۇ ماڭا دائىم شەپقەت ۋە مەرھەمەت كۆرسەتتى . مەنمۇ پادىشاھنىڭ ئالدىدا ئۆكۈزنىڭ ھۆرمىتىگە ھەسەت قىلىپ ، دۈشمەنلىككە مەشغۇل بولغۇدەك دەرىجىدە ئۇنچىۋالا خار ۋە بىئېتىبار ئەمەس ئىدىم . لېكىن مەن پادىشاھقا نەسىھەت قىلدىم . چۈنكى ئۇ توغرىسىدا ئاڭلىغان سۆزلەر ۋە ئۇنىڭدىن كۆرگەن ئالامەتلەرنى راستچىللىق بىلەن ئېيتىشىم ۋاجىپ ئىدى . شۇڭا مەن ئېيتتىم . پادىشاھمۇ ئۇ سۆزلەرنى ئەقلى بىلەن تەپەككۇر قىلىپ تەھقىقلەپ ، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى مۆلچەرلەپ بېقىپ ئۆز ئىختىيارى بىلەن بۇ ئىشنى قىلدى . شەنزەبە بىلەن ئاداۋەت ۋە خىيانەتتە شېرىك ھەم بىر تىللىق بولۇۋالغان كىشىلەرمۇ بار ئىدى . ئۇلار راستچىللىقىمنى بىلىپ ، ئۆز قورقۇنچىدىن مېنى يامان كۆردۇ . مېنىڭ ھەق سۆزۈم ئۇلارغا ئاچچىق ئاڭلىنىدۇ . دېمىسىمۇ راست سۆز دېگەن ئاچچىق بولىدىكەن .

كىمگە ھەق راست سۆزنى ئېيتسام بولدى ئۇ دۈشمەن ماڭا ،
ئېيتالمىسا كىشى ھەق سۆز خامۇش بولماق خوپ ئىكەن .

ھەر قانداق ئىككى يۈزلىمە بولغانلىكى كىشى مېنىڭ قېنىمنى تۆكۈشكە ھەرىكەت قىلىدۇ . مەن «قىلغان نەسىھىتىمنىڭ مۇكاپاتى ۋە خىزمىتىمنىڭ نەتىجىسى سۈپىتىدە ، مېنىڭ ھايات بولۇشۇم پادىشاھنى بۇنچىۋالا غەمكىن ۋە پەرىشان قىلىپ قويار» دەپ گۇمان قىلمىغانىكەنمەن .

دىمنە سۆزىنى شۇ يەرگە يەتكۈزگەندە كەچ كىرىپتۇ .

— ئۇنى قازىلارغا تاپشۇرۇڭلار ، ئەتە تاڭ ئاتقۇچە ئۇنىڭ ئىشىنى ياخشى مۇلاھىزە قىلسۇن . چۈنكى سىياسەت ئەھكامى ۋە ئادالەت شەرىئىتىدە ، گۇۋاھ ۋە ھۆججەت بىلەن ئىش ھەقىقىتىدىن ئېنىق خەۋەردار بولماي تۇرۇپ ھۆكۈم چىقىرىش پادىشاھلارغا

مۇناسىپ ئەمەس ،— دەپتۇ شىر .

— قايسى ھاكىم ھەزرىتى شاھىمىزنىڭ ئەقلىدەك راستچىل بولالىسۇن ۋە قايسى قازى شاھىمىزنىڭ ئەدلىدەك ئىنساپلىق بولالىسۇن؟ خۇداغا شۈكۈر ، شاھىمىزنىڭ روشەن كۆڭۈللىرى بىر ئەينەكتۇر ، يەنى شۇنداق سۈزۈك ۋە ساپ بىر جامى جاھاننەمادۇركى ، ھەر بىر مۇلازىمىنىڭ ھالى ئۇنىڭدا ئېنىق - ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ .

ئەقلىڭىز ئوقۇپ زامان بەتلىرىدىكى ئىلمىنى ،
قىلدى تەكرار سىرى - ئەسرار دەپتىرىن باشتىن - ئاياغ .

شۇنىڭ ئۈچۈن ، شۈبھە نىقابى ۋە شەك پەردىسىنى ئېچىۋېتىشتە ھېچقانداق نەرسىنىڭ پادىشاھىمىزنىڭ پاراستىگە باراۋەر كېلەلمەيدىغانلىقىنى ياخشى بىلىمەن . شاھىمىزنىڭ ھۆكۈم ئەينىكى غەرەز زەنگارىدىن ساپتۇر . ئەگەر ياخشى مۇلاھىزە قىلىدىغان بولسا ، مېنىڭ ئەھۋالىمنىڭ پاكلىقى ئاشكارىلىنىدۇ ھەمدە سۈبھى سادىقنىڭ نۇرى پۈتۈن ئالەم ئەھلىگە روشەنلىك بەرگىنىدەك ، مېنىڭ سۆزلىرىمنىڭ راستلىقى روشەن بولىدۇ ، دېگەن ئۈمىدتىمەن . چۈنكى ، شاھىمىزنىڭ ئەقلىنىڭ روشەنلىكى ھېچكىمگە مەخپىي ئەمەس ،— دەپتۇ دېمنە .

— ھەي دېمنە ،— دەپتۇ شىر ،— بۇ ئىشنى قاتتىق سۈرۈشتە قىلىپ ، زىيادە تەھقىقلىمەكچىمەن .

ئەيلىگەيمەن ئۇشبۇ ئىش تەپتىشىدە مەن كۆپ ئىلاج ،
خۇددى ئالغاندەك خېمىردىن قىلنى قىلماستىن خاتا .

—مەن گۇناھسىز بولغانلىقىمدىن مانا شۇنداق جۈرئەت بىلەن سۆزلەۋاتىمەن ،— دەپتۇ دېمنە ،— ھەزرەتلىرىنىڭ تەھقىقلىشى بىلەن مېنىڭ راستچىللىقىم ۋە ئىخلاسىم ئاشكارىلىنىدۇ ، دەپ

ئويلايمەن . ئەگەر بۇ ئىشتا مېنىڭ گۇناھىم بولسىدى ، ھەزرەتلى-رىنىڭ دەرگاھىدا مۇلازىملىق قىلىپ تۇرىۋەرمەي ، باشقا ئىقلىمغا كەتكەن بولاتتىم . يەر يۈزى دېگەن شۇنداق كەڭرى تۇرسا !

— بۇ تەلەپپۇزۇڭدىن قارىغاندا ، — دەپتۇ شىرنىڭ ئانى-سى ، — كۆڭلۈڭ داغدۇغىدىن خالىي ئەمەس ئىكەن ، سەن زېرەك-لىك بىلەن ئۆزۈڭنى بىگۇناھ كۆرسىتىپ ، جىنىڭنى بىر ياقىغا ئېلىشنى كۆزلەۋاتىسەن . ئەمما سېنىڭ بىگۇناھلىقىڭ ئىسپاتلانغۇ-چە خالاسلىق تېپىشىڭ خام خىيال .

— مېنىڭ دۈشمىنىم ناھايىتى كۆپ ، — دەپتۇ دېمنە ، — مېنىڭ بۇ ئىشىم غەرەز ۋە شۈبھىدىن خالىي بولغان بىر كىشىگە ھاۋالە قىلىنسا ، ئۇ مەندىن سۆزنىڭ ھەقىقىتىنى بىلىپ ، ئۇنى شاھىمىزنىڭ ئۇلۇغ قۇلىقىغا بايان ئەيلىسە ، شاھىمىز جاھاننەماغا ئوخشاش ئەقلىنىڭ ئەينىكىدە ئۇنى بىغۇبار ھالدا كۆرسە ، مەن شۈبھە ۋە گۇمان تۆپىلىدىن ئۆلۈپ كەتمەس ئىدىم ۋە ئاخىرەتتە ناھەق قېنىم ئۈچۈن دەۋا قىلمىغان بولاتتىم .

ئۆلتۈرۈشۈڭدىن ماڭا ھېچ قورقۇنچ يوقتۇر لېكىن ،
مەن شۇنىڭدىن قورقىمەن ناھەق قېنىم تۇتقاي سېنى .

— مەن ھېچقانداق بىر ھۆكۈمدە ئادالەتنىڭ سىرتىغا چىققان ئەمەسمەن . ئەگەر بۇ خىيانەت سەندىن سادىر بولغان بولسا ، چوقۇم جازا بېرىمەن ، جاھان زىرائەتگاھىغا نېمە تېرىغان بولساڭ شۇنى ئورۇيسەن ، — دەپتۇ شىر .

— مەن بۇنداق خىيانەت قىلىشنى قانداقمۇ ئويلىيالايمەن ؟ مەن ئۇلۇغ ئىشلار ۋە ئالىي مەنسەپنى قانداقمۇ ھەۋەس قىلالايمەن ؟ مەن شاھىمىزنىڭ ئادالەتلىك ئىكەنلىكىنى بىلىمەن . شۇڭا بۇ ئا-لەمدىن مېنى مەھرۇم قويمايدىغانلىقلىرىغا ئىشىنىمەن . شاھىمىز ئادىللىقى ۋە ئىنساپلىقلىقىنىڭ بەرىكىتىدىن مېنىڭ ئۈمىدىمنى يەردە قويماس ! — دەپتۇ دېمنە .

— دىمنە بۇ سۆزنى شاھىمىزغا تەۋەززۇ ئۈچۈن ئېيتىۋاتقىنى يوق، بەلكى بىر ئېغىز سۆز بىلەن بىر بالادىن قۇتۇلۇشنى كۆزلەۋاتىدۇ،— دەپتۇ شۇ يەردە تۇرغانلاردىن بىرى.
— ماڭا ئۆزۈمدىن شەپقەتلىكرەك ۋە مېنى قۇتقۇزۇشقا ئۆزۈمدىن مېھرىبانراق كىم بار قېنى؟— دەپتۇ دىمنە،— بىر كىشىنىڭ بالاغا قالغانلىقىدىن شۇ كىشىنىڭ ئۆزى غەم يېمىسە، باشقىلار ئۇنىڭ خاپىلىقىدىن ھەرگىز ئەندىشە قىلمايدۇ - دە! ئەگەر ئۇنداق قىلمىسا، خالايىقلار ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ.

ئۆز ئىشىڭغا گەر يېمىسەڭ ئۆزۈڭ غەم،
غەم يېمەسسەن كىشىگە يەتسە ئەلەم.

— بۇ سۆزلىرىڭنىڭ ھەممىسى سېنىڭ كالتە پەملىكىڭ ھەم جاھىللىقىڭغا دەلىل بولىدۇ،— دەپتۇ قارا قۇلاق،— سەن بۇ ئىشىڭنى پادىشاھنىڭ پەمىدىن پىنھان قالدى دەپ گۇمان قىلما، شاھىمىز پاساھىتىڭنى نەسىھىتىڭدىن تەپەككۇر بىلەن ئايرىپ ئاڭلىغۇسىدۇر. ئۇنىڭ روشەن كۆڭلى بىر كىچىنىڭ ئىچىدە بىر ئۆمۈرلۈك ئىشلارنىڭ تەدبىرىنى تۈزەلەيدۇ ۋە كاتتا لەشكەرلەرنى بىر پىكىر بىلەن ئاياغ - ئاستى قىلىۋېتەلەيدۇ.

شاھىمىز بىر سائەتتە قىلسا مىڭ - مىڭ ئىش تەدبىر بىلەن،
بىر ئۆمۈر ئىچرە قىلالماس مىڭدىن بىرىنى ئۆزگىلەر.

سېنىڭ مۇشۇ ھالەتتە تۇرۇپمۇ يەنە شۇنداق ۋەز ئېيتىپ، زۇۋاندارلىق قىلىۋاتقانلىقىڭغا قاراپ، ئاۋۋالقى ھىيلە - مىكىرلەرنى قىلغانلىقىڭدىنمۇ قىلچە ئەجەبلەنمىدىم.
— شۇنداق،— دەپتۇ دىمنە،— ئەگەر قوبۇل قىلىدىغان بولسا ۋەز ئېيتىدىغان چاغ مانا مۇشۇ، ئەگەر ئەقىل قۇلىقى بىلەن ئاڭلايدىغان بولسا، مىسال كەلتۈرىدىغان مەھەل مانا مۇشۇ.

— ھەي مەككار ! مانا شۇنداق ھىيلە ـ مىكىرلەرنى ئىشلىتىپ تۇرۇپمۇ قۇتۇلۇشنى ئۇمىد قىلىۋاتامسەن تېخى ! — دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى .

— گەرچە باشقىلار ياخشىلىققا يامانلىق قىلغان بولسىمۇ ، مەن پەقەت نەسىھەت بىلەن ياخشىلىققا قىلدىم ھەمدە ۋەدەمگە ۋاپا قىلىپ مۇلازىملىق قىلىش بۇرچۇمنى ئاخىرىغىچە ئادا قىلدىم . پادىشاھنىڭ ئالدىدا ھېچقانداق خىيانەتكار سۆزگە ۋە سۆزمەنلىككە جۈرئەت قىلالمايدىغانلىقىمنى پادىشاھ ئۆزىمۇ ياخشى بىلىدۇ . ئەگەر پادىشاھ مېنىڭ ھەققىمگە زۇلۇمنى راۋا كۆرسە ، ئۇنىڭ زىيىنى ئۆزىگە يانىدۇ ، ئەگەر پادىشاھ بۇ ئىشنى ئويلاشمايلا ئالدىراپ قىلسا ، خۇددى :

كىمكى ئىشلارنى ئالدىراپ قىلۇر ،
ئەقىل ئويىنى ھەم خاراب قىلۇر .

دېگەندەك ، ئاقىۋەتتە پۇشايمانغا قالىدۇ . ئەگەر ھەر كىشى ئالدىراپ ئىش قىلسا ۋە سەۋر قىلىش پەزىلىتىدىن ئۆزىنى مەھرۇم قىلسا ، ئۇنىڭغا خۇددى ئالدىراڭغۇ خوتۇنغا يەتكەندەك ھادىسە يېتىپ قالىدۇ ، — دەپتۇ دىمنە .

ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سېلىپ تۇرغان شىر :
— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ .
— كەشمىر شەھىرىدە بىر سودىگەر بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دىمنە .

ئالدىراڭغۇ خوتۇننىڭ ھېكايىسى

كەشمىر شەھىرىدە بىر سودىگەر بولۇپ ، ئۇنىڭ مال ـ دۇنيالىرى ھەددى ـ ھېسابسىز ، ھەشەمەتى ھەم مۇلازىملىرى ساناقسىز

ئىكەن . ئۇنىڭ ئاي يۈزلۈك ، زۇلفى ئىپار ھىدلىق بىر خوتۇنى بار بولۇپ ، تېخى ئاسمان كۆزى ئۇنداق ئاپتاپنى تاماشا قىلمىغان ، روزغار قولى تېخى ئۇنداق گۈزەلگە ئۇزىتىلمىغان ، رۇخسارى ۋىسال كۈنىدەك روشەن ۋە تابان ، زۇلفى پىراق كېچىسىگە ئوخشاش قارا ھەم بىپايان ئىكەن .

پارلىغان ئاپتاپتەك ئىدى جامالى ،
كۆز قىسىپ ئاجايىپ غەمزە قىلاتتى .
كىشىگە باقسا يۈزى خۇددى گۈلزار ،
قەددىنىڭ بېغىدا شاپتۇلا ۋە نار .
شېكەردىن خۇيى شېرىنلىقتا خۇشراق ،
مۇلايىملىقتا گۈلدىن تېخى يۇمشاق .

ئۇ سودىگەرنىڭ بىر نەققاش قوشنىسى بار بولۇپ ، ئۇنىڭ چېھرە ئاچقۇچى قەلىمىدىن چىن سۈرەتچىلىرى غەيرەت ۋادىسىدا سەرگەردان بولىدىكەن ۋە ئۇنىڭ رەڭگارەڭ نەقىشلىرىدىنمۇ ماچىن نەقىشدارلىرىنىڭ كۆڭۈللىرى ھەمىشە ھەيران بولىدىكەن .

ئەجەب ماھىر تېزلىك بىلەن ئۇ ئۇستاز ،
سۈغا نەقىش سالار ئىدى شۇنچە ساز .
دىلبىرىنىڭ كۆرۈپ زۇلفى يۈزىنى ،
كۈنگە باغلار ئىدى تۈننىڭ نەقشىنى .
سىزسا ئەگەر بىرەر سۈرەت ھەرقاچان ،
كۆرۈپ ئەقىل قالاتتى ئۇڭا ھەيران .

ئۇ نەققاش بىلەن سودىگەرنىڭ خوتۇنىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىشقۋازلىق پەيدا بوپتۇ ۋە نەققاش ئۇ گۈزەل نەقىشنى بىر كۆرۈشى بىلەنلا ئىشق سۇلتانى ئۇنىڭ كۆڭۈل مەملىكىتىنى تامامەن ئىلكىگە ئاپتۇ ، شەۋق سىپاھلىرى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنىڭ يەتتە ئىقلىمىغا ئات

سېلىپ، دىن ۋە دىل ئىقلىمىنى قولغا كىرگۈزۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن
ئۇنىڭ كۆزى زاھىتلارنىڭ كۆڭۈللىرىدەك ئۇيقۇ سۈپىتىنى تاشلا-
پ، بىدار بولۇش بىلەن باھار يامغۇرىنى ياغدۇرۇشقا باشلاپتۇ.

ھەر كۈنى كۆڭۈل شام كەبى يار كويىدا،
دەردۇ غەم بىرلە كۆيەر زار كويىدا.

سودىگەرنىڭ خوتۇنىمۇ نەققاشنى كۆرۈپ، كۆڭلى ئۇنىڭغا
مايىل بولۇپ، سەۋر دەپتىرىنى پارامۇشلۇق تەكچىسىگە يىغىشتۇ-
رۇپ قويۇپتۇ.

جېنىم كەتتى كۆڭۈل بىلەن بىللە تېز،
يۈرگىن سەۋرە سەنمۇ تۇت ئۆز يولۇڭنى.

ئىككى تەرەپنىڭ ئىشقى كۈچلۈك بولغاچقا، دەللالنى ئارىلاش-
تۇرماي بېرىش - كېلىش قىلىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ خوتۇن نەققاش-
قا شۇنداق دەپتۇ:
— سەن مېنىڭ ئارزۇمەنلىك كۆلبەمنى جامالىڭ ئاپتىپى بى-
لەن روشەن قىلىش ئۈچۈن كەلگەن ۋاقتىڭدا، يا بىرەر كېسەك
ئاتمىساڭ ۋە ياكى بىرەر ئۈن چىقىرىپ بەلگە بەرمىسەڭ، مەن
سېنىڭ كەلگىنىڭنى بىلەلمەي قالىدىكەنمەن. سەنمۇ ئىنتىزار بو-
لۇپ قالىدىكەنسەن. ساڭا مەسلىھىتىم شۇكى، نەققاشلىق سۈپىتى
بىلەن بىر نەرسە ياسىساڭ، ئۇ نەرسە سەن بىلەن مېنىڭ ئارىمىزدا
بەلگە بولسا، سەن كېلىدىغان ۋاقتىڭدا مەن شۇ بەلگەڭنى كۆرۈپ
ئالدىڭغا چىقسام ئوبدان بولاتتى.
— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ نەققاش، — ئاقلىقى يۇلتۇزدەك،
قارىلىقى زەڭگىلەرنىڭ چېچىدەك بولغان ئىككى خىل رەڭلىك بىر
لىباس تەييارلايمەن. قاچانكى شۇ ئالامەتنى كۆرسەڭ، ئالدىمغا
چىققىن.

ئۇلار شۇنداق دەپ كېلىشىپتۇ. لېكىن ئۇلار سۆزلىشىپ تۇرغاندا، نەققاشنىڭ بىر قولى تامنىڭ كەينىدە تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئوغرىلىقچە ئاڭلاپ تۇرغانىكەن.

ئېچىپ لېۋىڭنى سۆزلىمە زىنھار،
تاشتا باردۇر كۆز، تامدا قولاق بار.

ئۇ قولمۇ ئۇ خوتۇنغا تەمە باغلاپ تۇرغانىكەن. بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ھېلىقى ئىگىنمۇ پۈتۈپتۇ. نەققاش ئۇنى ئېلىپ مەشۇقىنىڭ قېشىغا بارماقچى بوپتۇ. لېكىن بىر زۆرۈر ئىش توغرا كېلىپ قېلىپ، شۇ ئىشقا كېتىپتۇ. ئۇ كەلگۈچە قول نەققاشنىڭ قىزىنىڭ قېشىغا كىرىپ:

— ئىگىننى ماڭا بېرىپ تۇرغىن، مەن ئۇنى خالىيراق جايغا ئاپىرىپ گۈللىرىنىڭ نۇسخىسىنى كۆرۈۋالاي، — دەپتۇ. نەققاشنىڭ قىزى ئىگىننى قولغا بېرىپتۇ. قول ئۇنى كىيىپ سودىگەرنىڭ خوتۇنىنىڭ ئۆيىگە كىرىپتۇ. ئۇ ۋاقىت شام ۋاقتى بولغان پەيت ئىكەن. ئۇ خوتۇن ۋاقىتنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن ھەم زوق - شوقىنىڭ ئارتۇقلۇقىدىن يارنى غەيرىيدىن ئايرىيالماي، ئۇ ئىگىننىڭ نەقىشلىرىنى كۆرۈپ تونۇپلا، ئۇنىڭغا تەن بېرىپتۇ. قول مۇرادىنى ھاسىل قىلىپ، ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ - دە، ئىگىننى جايىغا قويۇپتۇ. تېخى بىرەر سائەت ۋاقىت ئۆتمەيلا نەققاش قايتىپ كېلىپ ئىگىننى كىيىپلا، مەشۇقىنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. ئۇ خوتۇن ئۇنى كۆرۈپ ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقىپ:

— ۋاي شەپقەتلىك مېھرىبان يارىم! سەن ھېلى كەلگەنىدىڭغۇ؟ ئارمىنىڭنىڭ ئارزۇسىنى قاندۇرغىلى يەنە كەپسەن - دە! — دەپتۇ. نەققاش بۇنى ئاڭلاپ ئىشنىڭ تېگىگە يېتىپتۇ ۋە ئۇ خوتۇنغا: «سېنى يەنە بىر كۆرەي دەپ كەلدىم» دەپ قويۇپ، دەرھال ئۆيىگە قايتىپ قىزىدىن ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى سوراپ بىلىپ، قولىنىڭ ئەدىپىنى بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن نەققاش ئۇ نەقىشلىك ئىگىننى ئوتقا تاشلاپ كۆيدۈرۈپ، ئۆز يارىنى تونۇيالمايدىغان خو-

تۈنىنىڭ سۆھبىتىنى تەرك ئېتىپتۇ . ئۇ خوتۇن ئەگەر ئۆز ئىشىدا ئالدىرىمىغان بولسا ، قۇل بىلەن بۇلغانمىغان ۋە ئەزىز يارىنىڭ ۋىسالىدىن مەھرۇم بولمىغان بولاتتى .

ئەيلىسەڭ تېزلىك دەرىخىن پەرۋىرىش ،
يېگەيسەن ئۇندىن پۇشايمانلىق يېمىش .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، پادىشاھىمىز مېنىڭ ئىشىمنى بىر تەرەپ قىلىشتا ھەرگىز ئالدىرىماسلىقى لازىم . بۇ سۆزنى ئۆلۈمدىن قورقۇپ ئېيتمىۋاتمايمەن . چۈنكى ئۆلۈم دېگەن ھەممەيلەننىڭ بېشىدا بار ئىش ، ھېچكىم ئۇنىڭدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ . ۋۇجۇد ھالقىسىغا كىرىپ قالغان ھەر بىر كىشى ئەلۋەتتە ئەجەل شەربىتىنى ئىچىدۇ .

تۇتسا ھەر كىمنى سالامەت ئاپتاپى ئىچرە چەرخ ،
خۇددى يالغان سۇبھىدەك ئاخىر ئۇنى قىلدى پانا .
ھەر كىشى قەددىگە باب تون تىكسە دەۋران ئۇستىسى ،
ئۇ لىباسنى ئاقىۋەت بىر سالدۇرۇپ ئالدى يانا .

ئەگەر مېنىڭ مىڭ جېنىم بولۇپ ، ئۇنى پىدا قىلىشىمدىن پادىشاھىمغا پايدا يېتىدىغان بولسا ، مەن ئۇنىڭ ھەممىسىنى تەرك ئېتىشنى ئىككى جاھاننىڭ سائادىتى دەپ بىلگەن بولاتتىم .

شېرىن جاننىڭ تۆھپىسىنى گەر قوبۇل ئەتسە نىگار ،
ئۆتكۈسىز جاننىڭ بېشىدىن جېنى باركى ھەر كىشى .

ئەمما پادىشاھ ئۈچۈن بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىگە قاراش پەرھىزدۇر . چۈنكى پادىشاھىنىڭ دۆلىتى مۇلازىملارسىز ۋە تاۋابىئاتلارسىز باقىي تۇرمايدۇ . ئىخلاسمەن مۇلازىملارغا باتىل گۇمان بىلەن قەست قىلماق سەلتەنەتكە لايىق ئەمەستۇر . خەلقنى ئۆلتۈرىۋەرسە ،

ئاخىر ئۆزى تەنها قالىدۇ . بەندىلەرگە تەربىيەت قىلغاندا ، ئاندىن ئۇلار ئىشەنچكە يارىغۇدەك بولىدۇ . مۇھىم خىزمەتلەرنىڭ ھۆددى-سىدىن چىقىپ ، كىشىنى خۇشال قىلالىغۇدەك ئىشنى ھەمىشە قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ.رمەيدۇ . تاشنىڭ ياقۇتقا ئايلىنىشى ئۇ-چۇن قانچىلىغان يىللار كېرەك بولىدۇ ئەمەسمۇ ؟

شىرنىڭ ئانىسى دېمنەنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كې-يىن : «ئۇنىڭ بۇنداق ھىيلە - مىكىرلىك ئەپسۇنىغا ۋە ساختا ئىخلاسمەنلىك بىلەن تىل ياغلىمىچىلىق قىلىشلىرىغا شىر ئالدى-نىپ قېلىپ ، ئۇنىڭ ئىشىنى تەھقىقلەشتىن غاپىل قالمىغىيدى» دەپ ئەندىشە قىلىپ ، شىرغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ :

— خامۇشلۇقۇڭدىن مەلۇم بولۇشچە ، دېمنەنىڭ سۆزى راست ، باشقىلارنىڭ سۆزى يالغان ئىكەن - دە ! ساڭا راست سۆزنىڭ تەسىر قىلمايدىغانلىقىنى ھەمدە يالغان سۆزگە ئالدىنىپ قالىدىغىنىڭنى بىلمىگەنىكەنمەن .

قۇلاق سېلىپ تۇرساڭ سەن قاغا غاقىلدىغان ،
قانداق ئاڭلىيالايسەن بۇلبۇلنىڭ سايرىشىنى .

بۇ سۆزنى ئېيتىپلا ئۇ ئاچچىقلانغان ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئۆز مەنزىلىگە راۋان بوپتۇ . شىرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن قازىلار دېمنە-نى باغلاپ زىندانغا سېلىشىپتۇ ۋە ئەتىسى ئۇنىڭ ئىشىنى ياخشى سۈرۈشتۈرۈپ ، راست بىلەن يالغاننى ئايرىپ چىقماقچى بولۇپ مەجلىسنى تارقىتىپتۇ . بىر ئاش پىشىمدىن كېيىن شىرنىڭ ئانى-سى شىرنىڭ خىلۋەتخانىسىغا كىرىپتۇ .

— ئوغلۇم ، — دەپتۇ ئۇ ، — مەن ھەمىشە دېمنەنىڭ يامان قىلىقلىرىنى ئاڭلاپ يۈرەتتىم ، ئەمدى مەلۇم بولدىكى ، ئۇ مەككار-لىقتا بۇ زامانىمىزدا كەم ئۇچرايدىغان ئاجايىپ مەخلۇق ئىكەن . يالغاننى ئويدۇرۇپ سۆزلەشتە ، بۇ شۇنداق مەككارلىق بىلەن شې-رىن سۆزلەرنى ئاجايىپ قاملاشتۇرىدىكەنكى ، ئەگەر سەن ئۇنىڭغا

سۆزلەشكە ئىمكانىيەت بەرسەڭ، بىر ئېغىز سۆز بىلەنلا ئۇ ئۆزىنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇۋالىدىغان ئوخشايدۇ. لېكىن ئۇنىڭ ئۆلۈمى پۈتۈن مەملىكەت ۋە بارلىق لەشكەرلەر ئۈچۈن چوڭ راھەتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئىشىڭغا تېزرەك تۇتۇش قىلغىن. ياخشى ئەمەل ئۈچۈن ئالدىراش ياخشى ئىشتۇر.

— پادىشاھنىڭ يېقىنلىرىنىڭ ئىشى ھەمىشە ھەسەت ۋە زىددىيەت ئىچىدە بولىدۇ، — دەپتۇ شىر، — ئۇلار كېچە - كۈندۈز بىر - بىرىنىڭ پېيىدە بولۇپ، ئەيىب - نۇقسانلىرىنى ئاختۇرۇشىدۇ. قايسىبىرىنىڭ ھۈنىرى كۆپرەك بولسا، ئۇنىڭغا بەكرەك ھەسەت قىلىدۇ. ھۈنەر ئەھلىگە ھەسەت ۋە يامان خاھىش كۆپ بولىدۇ. ھۈنەر - قابىلىيەتسىزلەرگە ھېچكىم ھەسەت قىلمايدۇ. دىمنە قابىلىيەتلىك، دانىشمەن بولغاچقا ھەمدە مەن ئۇنى بەكرەك ئىززەتلىگەچكە، ھەسەتخورلار ھەسەت يۈزىسىدىن ئۇنىڭغا قەست قىلىشقا ئىتتىپاقلىشىۋالغان ئوخشايدۇ.

— ھەسەت دېگەن بىر كىشىنى ئۆلتۈرۈشكە قەست قىلغۇدەك دەرىجىدىمۇ بولامدىكەن؟ — دەپ ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ شىرنىڭ ئانىسى.

— ھەسەت دېگەن ئەگەر تۇتۇشۇپلا قالىدىغان بولسا ھۆل ۋە قۇرۇقنى تەڭ كۆيدۈرىدىغان ئوت. ھەددىدىن زىيادە ھەسەتخور كىشى ئۆزىگە نەپ ۋە ياخشىلىق يېتىشىنىمۇ كۆرەلمەيدۇ. ئۇ مۇنداق ئۈچ ھەسەتخورنىڭ ۋەقەسىدىمۇ يۈز بەرگەن، — دەپتۇ شىر.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ شىرنىڭ ئانىسى.

— ئۈچ كىشى، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ شىر.

ئۈچ ھەسەتخورنىڭ ھېكايىسى

ئۈچ كىشى باشقا - باشقا يەرلەردىن سەپەر قىلىپ چىققان بولۇپ، يولدا ئۇچرىشىپ قېلىپ ھەمراھ بولۇشۇپتۇ. ئۇلارنىڭ

ئىچىدىكى چوڭراقى قالغان ئىككىسىدىن سوراپتۇ :
— سىلەر ئۆز شەھىرىڭلاردىن نېمىشقا چىقتىڭلار ؟
— بىزنىڭ يۇرتىمىزدا ئاجايىپ ئىشلار يۈز بەردى . مەن كۆڭ-لۈم يېرىم بولغانلىقىدىن ئۇ ئىشلارنى كۆرەلمىدىم . ئۇ ئىشلاردىن مەن زىيادە ھەسەت قىلىپ ، رەشك ئوتىدا جېنىم كۆيۈشكە باشلى-غانلىقى ئۈچۈن ، «بىر نەچچە كۈن سەپەر قىلسام ، ئۇ دەرد - غەم كـۆڭلۈمدىن كۆتـۈرۈلـۈپ كېتـەرمىكـىن» دەپ شـەھەردىن چىقتىم ،— دەپتۇ ئۇلاردىن بىرى .
— مەنمۇ شۇ ئەلەم تۈپەيلىدىن ۋەتىنىمنى تەرك ئەتتىم ،— دەپتۇ ئىككىنچىسى .
— مېنىـڭ دەردىـم ئىككىـڭلارنىڭكـى بىلـەن ئوخشـاش ئىكەن ،— دەپتۇ چوڭى ،— مەنمۇ ئاشۇ غۇسسە تۈپەيلىدىن سەھرا-غا يۈزلەنگەنىدىم .

گېپىمنىڭ راستىنى ئېيتسام ، مەن ئۇنى كۆرەلمەسمەن ،
ئۆزگىلەر ئىچسە شاراب مەن قۇرۇق قالسام قاراپ .

بۇ ئۈچەيلەننىڭ ھەسەتخور ئىكەنلىكى بىر - بىرىگە مەلۇم بولغاندىن كېيىن ، ئۇلار بىللە سەپەرداشلىق قەدىمىنى ئېلىپ مې-ڭىۋېرىپتۇ . ئۇلار بىر كۈنى يولدا كېتىۋېتىپ تۇيۇقسىز يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا ياتقان بىر خىش ئالتۇننى كۆرۈپتۇ - دە ، ھەممىسى دەرھال شۇ يەرگە بېرىپ تەڭلا : «بۇ ئالتۇننى تەقسىم قىلىۋېلىپ شەھىرىمىزگە قايتايلى» دېيىشىپتۇ . گەرچە ئۇلار بۇ سۆزنى ئېيى-تىشقان بولسىمۇ ، لېكىن ھېچقايسىسى ئۆزىدىن باشقىسىنىڭ ئېلى-شىغا تاقەت قىلالماي ھەسەت قىلىدىكەن . شۇنداق قىلىپ ، ئۇلار ئۇ ئالتۇننى يا كۆتۈرۈپ كېتەلمەپتۇ ، يا تەقسىم قىلىشالماپتۇ . ئىشقىلىپ ، ئاشۇ ھەيرانلىق بىلەن ئۇ يەردە بىر كېچە - كۈندۈز تۇرۇپ ، ئۇيقۇ ھەم يېمەك - ئىچمەكتىنمۇ پۈتۈنلەي قاپتۇ ۋە ھېچ ئىشقا قولى بارماپتۇ .

ئۇشبۇ دۇنيا كارىنىڭ ئامانى يوق ،
مىسلى بىر دەريا ئۇنىڭ پايانى يوق .
پەس تەبىئەتلەر چۇشەر ئاز نەپنى دەپ ،
بىر ئۇلۇغ دەرد ئىچىگە دەرمانى يوق .

ئەتىسى ، شۇ يۇرتنىڭ پادىشاھى شىكارغا چىقىپ ، يول ئۇس- تىدە ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ قاپتۇ . قارىسا ، ئۇ ئۈچ كىشى ھەيرانلىق بىلەن ئولتۇرغانىكەن .

— نېمە بولدى ؟ نېمىشقا بۇنداق ئولتۇرىسىلەر ؟— دەپ سو- راپتۇ پادىشاھ . ئۇلار راستچىللىق بىلەن جاۋاب بېرىپتۇ :

— ئۈچىلىمىز ھەسەتخورلار . بىز ھەسەت بىلەن ئۆز ۋەتىنى- مىزدىن ئايرىلغان ۋە ناھايىتى جاپالىق يول رەنجى تارتقان كىشى- لەرمىز . بۇ ئالتۇننى ئۇلىشىش ئۈچۈن بىر تەقسىماتچى تاپالماي ئولتۇرغاندۇق . خۇداغا شۈكۈر ، تىلىكىمىز ئىجابەت بولدى .

— ئۆزۈڭلارنىڭ قانچىلىك ھەسەتخور ئىكەنلىكىڭلارنى بايان قىلىپ بېقىڭلار قېنى ؟ مەن ئالتۇننى شۇنىڭغا بېقىپ ئۇلەش- تۈرەي ،— دەپتۇ پادىشاھ .

— مېنىڭ كىشىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈشكە ئەسلا تاقىتىم يوق ،— دەپتۇ بىرى ،— كىشىنىڭ مەندىن مەنپەئەت ئېلىپ شاد بولۇشىنى ھەرگىز كۆرەلمەيمەن .

— ماڭا سېلىشتۇرغاندا سېنىڭ ھەسەتخورلۇقۇڭ ھېچقانچە ئە- مەسكەن ،— دەپتۇ ئىككىنچىسى ،— مەن شۇ دەرىجىدىمەنكى ، كىشىنىڭ كىشىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈپ ، كۆڭلىنى سۆيۈندۈرۈشىنى كۆرەلمەيمەن . ئۇنى كۆرسەم ، مېنىڭ كۆڭلۈمگە ئوت چۈشىدۇ .

— ھەيھات ، ھەيھات !— دەپتۇ ئۈچىنچىسى ،— سىلەرنىڭ ھەسەتخورلۇقتىن لاپ ئۇرۇشۇڭلار بىمەنىلىك ئىكەن . مەن شۇ دەرىجىدىمەنكى ، ئالەمدە ياخشىلىق دېگەن گەپنى ھەرگىز ئاڭلىغۇم كەلمەيدۇ . باشقىلارنىڭ ماڭا ياخشىلىق قىلىشىنىمۇ كۆرەلمەيمەن .

بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ ھەيرانلىق قولىنى تەپەككۇر چىشى

بىلەن چىشلەپ، ئۇلارنىڭ سۆزلىرىدىن شۇملۇق رەقىمىنىڭ ئۇلار-
نىڭ سۇپەتلىرىنىڭ لەۋھەسىگە يېزىلغانلىقىنى چۈشىنىپ بەكمۇ
ئەجەبلىنىپتۇ.

— ھەي بەتبەختلەر! — دەپتۇ پادىشاھ ئاخىر، — بۇ سۆزۈڭ-
لارغا قارىغاندا سىلەرگە بۇ ئالتۇن ھارام، ئازاب - ئوقۇبەت ھالال
ئىكەن. ھەي مۇلازىملار! ماۋۇ ئۆزى ياخشىلىق قىلالمايدىغان
ھەسەتخورغا ھەرگىز ياخشىلىق يۈزىنى كۆرسەتمەڭلار؛ ئىككى جا-
ھاننىڭ بەخت - ئىقبالىدىن مەھرۇم قىلىش جازاسىنى بېرىڭلار!
ماۋۇ كىشىنىڭ ياخشىلىق قىلغىنىنى كۆرەلمەيدىغان ھەسەتخورنى
ئۆلتۈرۈڭلار؛ ئۇنىڭ جېنى بۇ مېھنەت يۇكىدىن پاتراق خالاس
تاپسۇن. ماۋۇ ئۆزىگە ياخشىلىق قىلىشنىمۇ كۆرەلمەيدىغان ھە-
سەتخورغا شۇنداق ئازاب قىلىڭلاركى، چەكسىز قىيناق ئازابىنىڭ
چاڭگىلىدا روھىنىڭ قۇشى قىل يۇتۇپ، ئەزرائىلنىڭ دامىغا گى-
رىپتار بولسۇن.

شۇنىڭ بىلەن پادىشاھنىڭ مۇلازىملىرى بىرىنچى كىشىنى
يالىڭاچلاپ، بار - يوقىنى ئېلىۋېلىپ قويۇۋېتىپ مۇنداق غەزەل
ئوقۇپتۇ:

ئەگەر كىشى كىشىگە نەپ بەرمىسە،
خوپتۇر ئۇنىڭ بار - يوقىنى تالىماق.
مېۋە بەرمەس بولسا ئەگەر قايسى دەرەخ،
لايىق بولغاي ھەممە شاخىن پۇتىماق.

ئىككىنچىسىنىڭ بېشىنى تىغ بىلەن كېسىپ، ھەسەت رەنجى-
دىن قۇتۇلدۇرۇپتۇ. ئۈچىنچى ھەسەتخورنىڭ يالىڭاچ بەدىنىگە زە-
ھەر سۈركەپ، قىزىق ئاپتاپتا تۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ. نەتىجىدە ئۇ
ئۇزاق ئازاب تارتىپ زار - زار قاقشاپ ھالاك بوپتۇ. پادىشاھ ئۇ
ئۈچ ھەسەتخورغا ئەنە شۇنداق جازا بېرىپتۇ.

يوقتۇر ھەسەت ئاغرىقىغا دەرمان ئىشى ،
چۈنكى ھەسەت دىۋە بىلەن دۈ قىلمىشى .
ياخشى باقساڭ ئۆز جانىغا قەست قىلغۇسى ،
كىشى ئۈچۈن ھەسەت يېگەن نادان كىشى .

جاھاندا ھەسەتتىن چوڭراق رەنج يوق . چۈنكى ھەسەتخور كىشى خالايىقنىڭ خۇشاللىقىدىن غەمگە پاتىدۇ ۋە ئۆزگىلەرنىڭ راھىتىدىن ئۆزىگە جاپا تاپىدۇ .

بۇ غەم ئىچرە ھەسەتخور يۈرەر دائىم مۇردا جان ،
قانداق تىرىك بولغۇسىدۇر دىلىدا تۇرسا يىلان .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، ھەسەت كۈچىيىپ بارسا ، ئاخىر كىشىنىڭ ئۆزىگە ياخشىلىق قىلىشىنىمۇ كۆرەلمەيدىغان دەرىجىگە يېتىدۇ . بۇنىڭدىن بىلمەك كېرەككى ، ھەسەتخور كىشىنىڭ باشقىلارغا نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ . شۇڭا دېمىنە توغرىسىدىكى ئىشلارمۇ ھەسەتخورلارنىڭ ئىشلىرىمىكىن دەپ گۇمان قىلىمەن .

— مەن بۇ دەرگاھتىكى يېقىنلىرىڭدىن ھەسەت ئەسىرىنى كۆرمىدىم . ئەمما ، دېمىنە ساڭا نەسىھەتچى بولغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇلار ئۇنى يوقىتىشقا بىرلىشىۋالدىمىكىن دەپ گۇمان قىلىمەن . بولمىسا بۇ ئىشقا بۇنچىۋالا مۇقەددىمىلەر كەتمەيتتى ، — دەپتۇ شىر نىڭ ئانىسى .

— بۇ ئىشقا مېنىڭ شۇبھەم ناھايىتى كۆپ ، — دەپتۇ شىر ، — مەن كىشىلەرنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن دېمىنەنى ئۆلتۈرۈپ ئۆزۈمگە زىيان سالالمايمەن . خالايىقنىڭ خۇشاللىقىنى دەپ خۇدانىڭ غەزىپىگە ئۇچراشنىمۇ خالىمايمەن . ئۇنىڭ ئىشىنى خالايىقنىڭ تەنىسىگە قالمىغۇدەك دەرىجىدە ياخشى ئېنىقلىشىم كېرەك . شەنزەبەنى ئالدىراپ ئۆلتۈرۈۋېتىپ پۇشايمانغا قالدىم . ئەمدى ئېنىقلانمىغان گۇمان بىلەن قابىلىيەتلىك كىشىلەرنى زايە قىلمايمەن . يېقىن-

لىق جامالىدىن گۇمان پەردىسىنى كۆتۈرمىگۈچە قەتلى قىلىشقا
ھۆكۈم چىقارمايمەن . بۇزرۇكلەرنىڭ :

ئەگەر كەلسە ئالدىڭغا بىر گۇناھكار ،
ئىپىقلىماي ئۇقۇبەت قىلما زىنھار .
بەك ئاسان ئۇشتۇلۇر لەئلى بەدەخشان ،
پۈتۈن قىلماق ئەمەستۇر لېكىن ئاسان .
ئەگەر چەكسەڭ بەكمۇ تېزلىك بىلەن تىغ ،
قولۇڭ چىشلەپ دېگەيسەن ئاخىر دەرىغ .

دېگەن سۆزىنىڭ مەزمۇنىغا خىلاپلىق قىلمايمەن .
شىر بىلەن ئانىسىنىڭ گەپلىرى تاماملىنىپ ، ئىككىسى ئۆز
ماكانىغا قايتىشىپتۇ .
دېمنەنى ئېغىر كىشەن بىلەن كىشەنلەپ زىندانغا ساپتۇ . كە-
لىلە ئۇنى كۆرۈپ كەلمەكچى بولۇپ زىندانغا بېرىپتۇ ۋە دېمنەنىڭ
ھالىنى كۆرۈپ زار - زار يىغلاپتۇ :
— ھەي بۇرادەر ، سېنى بۇ بالا ۋە مېھنەت ئىچىدە كۆردۈم ،
ئەمدى ماڭا ھاياتتىن نېمە لەززەت بولسۇن ؟

سەنسىز ئەي ئارامى جانىم بۇ ھاياتىمنى نىتەي ،
بولماس بولساڭ ھەمدەمىم گەر شادىمانلىقنى نىتەي .
«غەيرىي ۋەسلىگە يېتەرسەن مەندىن ئايرىلساڭ» دېدىڭ ،
پادىشاھلىق ئەيلەپ ئەمدى پاسىبانلىقنى نىتەي .

دېمنەمۇ يىغلاشقا باشلاپتۇ :

بولدى مېنىڭ خەستە جانىمۇ يارا ،
بولغاچ سەندەك ۋاپادارىمدىن جۇدا .

— ماڭا كەلگەن بۇنچە مېھنەت ۋە زىندان مۇشەققىتى بىلەن

كىشەن جاپاسى سىنىڭ پىراقىڭنىڭ ئوتىدا كۆيگىنىمگە تەڭ كېلەلمەيدۇ .

ئايرىلغاچ جامالىڭ شامىدىن كۆڭلۈم قاراڭغۇدۇر ،
غەم ئوتىدا كۆيمەكتىن بولماس بىر نەپەس خالى .
جانىنى كۆيدۈرگەن پىراقىڭنىڭ جاپاسىدا شۇدەم ،
قان ياشتا قىزارماقتۇر سېرىق يۈزۈمنىڭ ئەھۋالى .

— ئىش ئەمدى بۇ دەرىجىگە يەتتى ، دېمنە ، — دەپتۇ كەلىلە ، — ئەگەر ساڭا سۆزدە قوپاللىق قىلسامۇ ئەيىب ھېسابلانمايدۇ . مەن بۇرۇندىنلا سېنىڭ بۇ ھالىڭنى بىلىپ ، قانچىلىغان نەسىھەتلەرنى قىلسامۇ سەن پىسەنت قىلماستىن ئۆزۈڭنىڭ زەئىپ تەدبىرلىرىڭ بىلەن ئىش قىلدىڭ . مانا ، ئاخىر ئىش مەن بۇرۇن دېگەندەكلا بولدى .

«بارما دوستۇم ، دامغا چۈشكەيسەن» دېگەنىدىم ساڭا ،
ئاقىۋەت باردىڭ ، مانا بۇ ئېيتقىنىم كەلدى ساڭا .

ئەگەر ئۇ نەسىھەتلەرنى قىلمىغان بولسام ، بۈگۈنكى كۈنلۈكتە ساڭا خىيانەتتە شېرىك بولغان بولاتتىم . مەن ساڭا : «ئۆلىمالار : ‹كىشىنى ھالاك قىلىشقا ھەرىكەت قىلغۇچىلار ئەجىلىدىن بۇرۇن ئۆلىدۇ . لېكىن جېنى تېنىدىن بىر يولىلا چىقمايدۇ ، بەلكى شۇنداق بولىدۇكى ، ئۇنىڭغا ھاياتتىن بىزار بولغۇدەك دەرىجىدە بىر رەنج يېتىشىدۇ . ھەردەم ئۆزىگە ئۆلۈم تىلەيدۇ . ئەمما ئۇنچە ئوڭاي ئۆلەلمەيدۇ › دەپ ئېيتقان» دېمىگەنمىدىم ! ئەنە شۇنداق ھالەت دەل سېنىڭ بېشىڭغا كەلدى . ھەر قانداق كىشى شۇنداق ھالەتكە چۈشۈپ قالسا ، ئۇنداق تىرىكلىكتىن ئۆلۈم ياخشىراقتۇر .

گەر ھاياتىڭ بولسا ھەردەم غۇسسە بىلەن قان يۇتۇش ،
ياخشىراقتۇر ئۇ ھاياتتىن گۆر ئىچىدە يەر تۇتۇش .

— ئەي بۇرادەر ، ماڭا نەسىھەت يولى بىلەن ئېيتقان سۆزلە-
رىڭنىڭ ھەممىسى ھەق سۆزلەر ئىدى ، — دەپتۇ دىمنە ، — لېكىن
مېنىڭ نەپسىمنىڭ مال ھېرىسى ۋە ئۇلۇغلۇق تەمەنناسى ئەقلىمنى
زەئىپلەشتۈرۈپ نەسىھىتىڭنى ئاڭلاتمىدى . خۇددى زىيان قىلىدى-
غانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ سىڭمەيدىغان تاماق يەپ ھالاكەتكە ئۇچرى-
غان ئاغرىقنا ئوخشاش ، مەن زەرەرنى بىلىپ تۇرۇپ ، ئەنە شۇنداق
چوڭ ئىشنى باشلىغانىكەنمەن ، شۇڭا ماڭا ئوخشاش نەپسى ھاۋاسى-
دىن نېرى ئۆتەلمەيدىغان كىشىگە ھەر قانداق بالا - قازا كەلسە
راۋا بولىدۇ . مەن ئۆزۈمدىنلا شىكايەت قىلىشىم كېرەك .

غەيرىيدىن مەن نالە قىلماسمەن بېشىمغا كەلسە گەر ،
ھەر بالا كىم كەلگۈسىدۇر ئۇ ئۆزۈمنىڭ پەيلىدىن .

— ھەرقانداق ئىشنىڭ باشلىنىشىدىلا ئۇنىڭ نەتىجىسىگە نەزەر
سالالىغان ۋە قىلغان - ئەتكەن ، دېگەنلىرىگە پۇشايمانلىق ۋە پەرد-
شانلىق كەلتۈرمىگەن كىشىلەر ئاقىل ھېسابلىنىدۇ . چۈنكى ، پۇ-
شايمان دۈشمەننىڭ شاد بولۇشى ۋە دوستىنىڭ مالال بولۇشىدىن
بۆلەك پايدا بەرمەيدۇ . ئىلگىرى خاتا قىلىپ كېيىن پۇشايمان
قىلغاننىڭ نېمە پايدىسى ؟ — دەپتۇ كەلىلە .
— ھەي بۇرادەر ! — دەپتۇ دىمنە ، — دۈشمەنسىز بولماق
ھىممىتى پەسلەرنىڭ ئىشى . خاتىرجەم ۋە خۇشال يۈرمەك نادان ،
ئەخمەقلەرنىڭ ھالىتى . ئالىي ھىممەت كىشى ھەرقانداق جايدا
قاتتىق رەنج ۋە چوڭ خەتەردىن خالىي بولالمايدۇ .

ئالغىلى بولماس ھەۋەس چەۋگانىدا ئۇتۇق تېشى ،
باشتىن ئۆتمەكلىك كېرەك قويساڭ بۇ مەيدانغا قەدەم .

— بۇ دۇنيانىڭ دۆلىتى ۋە ئاقىۋىتى يوق ، ئۇلۇغلۇقى ھېچقاند-
چە رەنجۇ مۇشەققەتكە ئەرزىمەيدۇ .

بەرمىگەي دۆلەت بىغى ھېچ شادىمانلىق مېۋىسىن ،
چۈنكى ئۇنىڭ مېۋىسىدۇر بۇ جاھاننىڭ گەردىشى .

— دۇنيانىڭ پۇل - ماللىرىغا ۋە مەنسەپلىرىگە ئىلتىپات نەزىرىڭنى سالمىغان بولساڭ ، رەنجۇ مۇشەققەت قۇدۇقىغا چۈشمىگەن بولاتتىڭ . ھەسەت كۆچىتىنى كۆڭلۈڭ بېغىغا تىكمىگەن بولساڭ ، بۇگۇنكى كۈنلۈكتە بالا ۋە مېھنەت مېۋىسىنى يېمىگەن بولاتتىڭ ،— دەپتۇ كەلىلە .

— بۇ بالا ئۇرۇقىنى ئۆزۈم تېرىغان ،— دەپتۇ دىمنە ،— ھەر كىشى ئۆزى تېرىغىنىنى ئورۇيدۇ !

ياخشى ئىش ياخشى ، يامان قىلماق قىلۇر پەيدا يامان ،
ئارپىدىن ئارپا ۋە بۇغدايدىن ئۇنەر بۇغداي ھامان .

ئەمدى ئىش قولدىن كېتىپ قول ئىشتىن قالدى . يا تەدبىر قولى بىلەن تەقدىر گۆھىرىنى تېرەلىشىم ۋە ياكى ئەندىشە ئەينىكىدىن ساۋاپ چېھرىسىنى كۆرەلىشىم مۇمكىن بولماي قالدى . ئەمدى خاتالىقىم ۋە ئەيىبىمنى كۆردۇم ھەم بىلدىم . دۆلەت گۆھىرى مېھنەت خەتىرىگە ئەرزىمەيدىكەن .

كىرىپتۇرمەن بۇ دەريا ئىچرە سۇ ئالماق ھەۋەس ئەيلەپ ،
ۋە لېكىن بىلمىگەنكەنمەنكى بىھەد مەۋج ئۇرارىنى .

—ئەمدى بۇ بالادىن خالاس بولۇشقا قانداق تەدبىر قىلماقچىسەن ؟— سوراپتۇ كەلىلە .

ئەمەس مۇمكىن ، بۇ ئىشنىڭ تەگلىكىدىن ھېچ قېچىپ چىقماق ،
قاياقتا بولسا يوچۇق ئاڭا تەدبىر دامى باغلاقلىق .

—پەمىچە ، تىرىكلىك كىمىسى بۇ ھالاكەت گىردابىدا غەرق بولۇپ ، ئاخىرەت ئاپتىپى يوقلۇق مەغرىبىگە ئولتۇرىدىغان ئوخشاي-دۇ . لېكىن تېنىمدە جانلا بولىدىكەن ، قۇتۇلۇش ئۈچۈن ھىيلە ۋە پىرىپتە ئىشلىتىمەن . ئەمما ، سېنىڭدىن تېخىمۇ قاتتىقراق غەم يەۋاتىمەن ! مۇبادا سەن مەن بىلەن بىللە تۆھمەتكە ئۇچرىساڭ ، خۇدا ساقلىسۇن ، سېنىمۇ شۇ ئىش توغرىسىدا تۇتسا ، ھەممە سىر-نى تولۇق ئېيتىپ قويىدىغان بولساڭ ، ئۇ ۋاقىتتا ماڭا ئىككى سەۋەبتىن تېخىمۇ قاتتىق ئازاب بولىدۇ . بىرى شۇكى ، سەن مې-نىڭ سەۋەبىمدىن زەخمەت چېكىپ قالىسەن . يەنە بىرى شۇكى ، سېنىڭ راستچىللىقىڭ خالايىققا روشەن بولغاچقا ، سەندەك ئادىل گۇۋاھچىنىڭ سۆزى بىلەن مېنىڭ ئۆلۈش ۋاقتىم تېزلىشىدۇ - دە ، دىدار قىيامەتكە باقىي قېپقالىدۇ ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دېمنە .

— سۆزۈڭنى ئاڭلىدىم ،— دەپتۇ كەلىلە ،— ئەمما مەن ئا-زابلاشقا سەۋر قىلالمايمەن ، ئەگەر ئوقۇبەتكە تۇتىدىغان بولسا ، نېمىنى بىلگەن بولسام ھەممىسىنى ئېيتىپ قويىمەن . ھەرگىز كىشىگە خۇشامەت قىلىش ئۈچۈن ، راستنى يوشۇرۇپ يالغان سۆز-لىمەيمەن . سەنمۇ گۇناھىڭغا ئىقرار قىلىپ ، تۆۋا قىلىپ كۆڭلۈڭ-نى ئېرىتكىنىڭ ياخشى . چۈنكى بۇ ھالاكەتتىن تىرىك قۇتۇلالماي-دىغانلىقىڭ ئۆزۈڭگىمۇ مەلۇم ، شۇڭا دۇنيا ھاياتىدىن تېخى ئايرىل-ماي تۇرغان ۋاقتىڭدا ، ئاخىرەت ئازابىدىن نىجات تاپماقنىڭ كويىغا چۈشكىن .

— بۇ توغرىدا ياخشى ئويلىنىشىم كېرەك . خاتىرەمگە كەلگەن-نى ساڭا يەنە مەلۇم قىلارمەن ،— دەپتۇ دېمنە .

كەلىلە پەرىشان ۋە غەمكىن بولغان ھالدا قايتىپ كېتىپ ، ئۇ كېچىسى ئاپەت ۋە ئەندىشە ياستۇقىغا باش قويۇپ ، سەھەرگە قەدەر بالا ۋە مېھنەت ئوتىدا تولغىنىپ ، ئۇياق - بۇياققا ئۆرۈلۈپ يېتىپتۇ . تاڭ ئاتقاندىن كېيىن نۇرغۇن شېرىن ئارزۇلار بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپتۇ . ئەمما كەلىلە بىلەن دېمنە بۇ سۆزلەرنى دېيە-

شىۋاتقاندا، زىنداندا بىر ئوغرى بار ئىكەن. ئوغرى ئۇلارنىڭ ماجىرالىرىنى ئوغرىلىقچە تولۇق ئاڭلاپتۇ ۋە «ھەر سۆزنىڭ بىر ۋاقتى بولىدۇ، بىر ۋاقىتلاردا كارغا ياراپ قالسا ئەجەب ئەمەس» دەپ ئۇ گەپنى خاتىرىسىدە ساقلاپ قويۇپتۇ.

ئەتىسى قۇياش ئالتۇن شىرغا ئوخشاش ئاسماننىڭ كۆك رەڭ-لىك جاڭگىلىدا جەۋلان قىلىشقا باشلاپتۇ. كېچىنىڭ قارا يۈزلۈك دېمەسى جاپا زىنداننىڭ بىر بۇلۇڭىغا يوشۇرۇنۇپتۇ.

كۈندۈزنىڭ ئادىلى كىردى ئارىغا،
كېچىنىڭ زالىمى چىقتى ياقىغا.

شىر بارلىق تاۋابىئاتلىرى بىلەن جەم بولۇپ، يەنە مەجلىس تۈزۈپتۇ. شىرنىڭ ئانىسى يەنە دېمەنىڭ ئىشىدىن سۆز باشلاپ شۇنداق دەپتۇ:

— زالىملارنى ئامان قويماق پەرھىزكارلارنى ئۆلتۈرمەك بى-لەن باراۋەردۇر.

يامانغا ياخشىلىق قىلماق گوياكى،
بولغۇسى ياخشىغا قىلغان يامانلىق.

ھەر كىشى قۇدرىتى بار تۇرۇپ، يامانلىق قىلغۇچىلارنى تى-رىك قويسا ياكى زالىمغا مەدەت بەرسە، ئۇلارنىڭ ئۇۋالىغا شېرىك بولىدۇ ۋە ئاخىر ئۆزىنىڭ بېشىغا چىقىدۇ.

قىلما يامانلىق ياخشىغا، بولما ياماننىڭ يارى ھەم،
ئاخىرى ئۇنىڭ زىيىنى ئۆزۈڭگە يەتكۈزگەي ئەلەم.

شىر قازى ۋە مەنسەپدارلارغا:
— دېمەنىڭ ئىشىنى تەھقىقلەشكە كىرىشكىلار ھەمدە ھەر

كۇنى ئاشكارىلانغان ۋەقەنى ئۇتتۇرلۇق ماڭا بايان قىلىڭلار !— دەپ بۇيرۇپتۇ .
شۇنىڭ بىلەن قازى ۋە باشقا ئاكابىر ـ ئەشرەپ ، ئامۇخاسلار-نىڭ ھەممىسى شىرنىڭ ھۇزۇرىدىن چىقىپ ، بىر يەرگە جەم بولۇ-شۇپتۇ . دىمنەنىمۇ زىنداندىن ئاچىقىپ شۇ جايغا ھازىر قىلىشىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن قازىنىڭ نائىبى بارلىق مەجلىس ئەھلىگە شۇنداق دەپتۇ :
— يارەنلەر ! پادىشاھ دىمنەنىڭ ئىشىنى قاتتىق سۈرۈشتە قى-لىشنى ھەمدە بۇ ئىشنى بىر باشقا ئىلىپ چىقمىغۇچە ھەرگىز باشقا ئىشقا تۇتۇش قىلماسلىقنى بۇيرۇدى . ئەمدى ، ھەر بىرىڭلارغا قانچىلىك ئىش مەلۇم بولسا شۇنى راستچىللىق بىلەن بايان قىلىڭ-لار . چۈنكى ئۇ ئىشتا ئۈچ پايدا بار : بىرىنچىسى ، ھەقىقەتكە يار بەرمەك ۋە راستچىللىق تۇغىنى كۆتۈرمەكنىڭ شەرىئەتتە قە-دىر ـ قىممىتى ، مۇرۇۋۋەتتە ھۆرمىتى كۆپتۇر . ئىككىنچىسى ، زۇلۇم بىناسىنى ۋەيران قىلماق ، خىيانەت ئەھلىگە پەند ـ نەسىھەت بەرمەك ھەم تەگرى رىزاسىغا مۇۋاپىقتۇر ، ھەم خالايىق تەبىئىتى-نىڭ تەقەززاسىدۇر . ئۈچىنچىسى ، مەككار ۋە پىتنە ـ پاساتچىلار-نىڭ جەبرىدىن قۇتۇلماق ۋە ئىككى يۈزلىمچىلەرنىڭ پىتنىلىرىدىن ئامان تاپماق چوڭ مەنپەئەتتۇر ۋە ئۇ راھەت كۆرۈشنىڭ ۋاستىلى-رىدىن بىرىدۇر .
گەپ ئاخىرلاشقان بولسىمۇ ھېچكىم جاۋاب بەرمەي خامۇش ئولتۇرۇۋېرىپتۇ . چۈنكى ئۇلار دىمنەنىڭ ئىشىنى ئېنىق بىلمەيدى-كەن . شۇڭا ئۇلار گۇمان بىلەن كىشىنىڭ قېنىنى تۆكۈشكە ھەرى-كەت قىلىشنى خالاشماپتۇ . دىمنە ئۇ يەرگە ھازىر بولغانلارنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ كۆڭلى شادلىنىپ ، خۇددى باغى ئېرەمنىڭ گۈللىرىدەك ئېچىلىپ كېتىپتۇ . ئەمما ، غەمكىن قىياپەتكە كىرى-ۋېلىپ چىرايىنى تۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ :
— ئەي دىن ۋە دۆلەتنىڭ كاتتىلىرى ، مەملىكەت ۋە مىللەت-نىڭ ئۇلۇغلىرى ، ئەگەر مېنىڭ گۇناھىم بولغان بولسىدى ، سىز-

لەرنىڭ خامۇش تۇرغىنىڭىزلارنى كۆرۈپ شاد بولغان بولار ئىدىم . مەن بىگۇناھ . ھەر كىشى گۇناھتىن پاك بولغان بولسا ، ئۇنىڭ كۆڭلىگە كىشىنىڭ سۆزى سىغمايدۇ . خۇدانىڭ ھەققى ـ ھۆرمىتىـ ىكى ، ئەگەر مېنىڭ توغرامدا ھەر نېمەرسە ئاڭلىغان بولسىڭىزلەر يوشۇرماي ئېيتىڭىزلەر ۋە راستچىللىققىمۇ رىئايە قىلىڭىزلەر . چۈنكى ، ھەر سۆزنىڭ ئارقىسىدا مۇناسىپ جاۋابكارلىق بولىدۇ . ھەر قايسىڭىزلەر ئۆزىڭىزنىڭ ھەققىنى ئىزھار قىلىشتا ۋە ئەدلىگە لايىق قەتل ھۆكۈم قىلىشتا ، كۆرگەنلىرىڭىز ۋە بىلگەنلىرىڭىز بولسا ، كۆڭلىڭىزلەرنى شۈبھە ۋە غەرەزدىن پاك قىلىپ راستچىلـ لىق بىلەن گۇۋاھلىق بېرىڭىزلەر . ئەگەر ھەر بىرىڭىزلەر مېنى گۇمان ۋە شۈبھە بىلەن ئۆلتۈرمەككە ھەرىكەت قىلسىڭىزلەر ، خۇدـ دى جاھىل تېۋىپقا يەتكەن ھادىسىدەك ئەھۋالغا ئۇچراپ قالىسىزـ لەر .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سورىشىپتۇ ئۇلار .

— بىر نادان ئادەم ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمنە .

نادان تېۋىپنىڭ ھېكايىسى

بىر نادان ۋە تەجرىبىسىز ئادەم تېۋىپلىق دەۋاسىنى قىلىدىـ كەن . ئۇنىڭدا يا ئازراق ئىلىم ، يا دورا تونۇشتا بىلىم دەيدىغان نەرسە يوق ئىكەن . ئۇ شۇنداق جاھىل ئىكەنكى ، ھەلىلە بىلەن بەلىلىنى بىر ـ بىرىدىن ئاجرىتالمايدىكەن . كېسەللىكنى تەشـ خىس[1] قىلىشتا شۇنچىلىك نادان ئىكەنكى ، كۆز ئاغرىقى بىلەن پۇت ئاغرىقىنى ئايرىيالمايدىكەن . دورىلارنىڭ تەركىبىنى تولۇقلاپ كوـ مىلاچ ياساشتا ، بىرىنىڭمۇ ئەسلىي تەركىبىنى بىلمەيدىكەن . شەرـ بەت ئىچۈرۈش ۋە غىزا تەرتىپىنى بۇيرۇشتا ھېچ نەرسىنىڭ ئۆلچىـ مى ۋە قائىدىسىنى ئۇقمايدىكەن .

① تەشخىس— دىئاگنوز قويۇش .

هەر ئاغرىق ئاڭا سالسا كۆزىنى ،
كۆرەلمەس ئىدى هايات يۈزىنى .

شەھەردە بۇ ئەبلەخ جاھالەت دۇكىنىنى ئېچىپ ، ئۆزىگە «ئۇستا تېۋىپ» نامىنى بەرگەنىكەن . شەھەردە يەنە بىر دانىشمەن تېۋىپ بار ئىكەن ، ئۇ مۇكەممەل تەجرىبىگە ئىگە بولۇپ ، نەپسى ۋە قەدىمىنىڭ مۇبارەكلىكىدىن مەشھۇر ، نەپسى خۇددى ئىيسانىڭ نەپسىدەك جان بېغىشلىغۇچى ۋە قەدىمى خۇددى خىزىرنىڭ قەدىمىدەك خۇشاللىق كەلتۈرگۈچى بىر كىشى ئىكەن .

يۇقىرى بېقىپ ئەگەر ئۇ ئۇرسا دەم ، چەرخنىڭ بېشى ،
چۆرگىلەشنىڭ ئاغرىقىدىن قۇتۇلاتتى شۇ زامان .
باغ ئارا كىرسە ئەگەر ئۇ كەلتۈرەتتى قەدىمى ،
تال ۋە تېرەك شاخىغا تىترەك كېسەللىكتىن ئامان .

لېكىن ، هۈنەرۋەن ـ قابىلىيەتلىك كىشىلەر زامانىنىڭ ناز داستىخىنىدىن جاپا ۋە مېھنەت نالىسىنى كۆتۈرۈپ خارلىقتا قالىدىغان ، هۈنەرسىز ، قابىلىيەتسىز كىشىلەر ئۇنىڭ چەكسىز پايدا ـ مەنپەئىتىنى كۆرۈپ ، زەللە ئالىدىغان ئىش ئىككى يۈزلىمە هاياتىنىڭ ئادىتىدۇر .

ئەمەس ئىكەن بۇ زامان هۈنەر ـ سەنئەت خېرىدارى ،
بۇنداق كاسات ماتايىمنى مەن ئاپىرىپ كىمگە ساتاي .

بارا ـ بارا ئۆز دەۋرىنىڭ ئۆلىماسى بولغان ئۇ دانىشمەننىڭ ئامىتى قېچىپ ، كۆز يۇلتۇزىنىڭ نۇرى زەئىپلىشىپتۇ . دانالارنىڭ كۆز قارىچۇقىنىڭ نۇرى روشەنلىك ئالىدىغان ئۇ ئەزىزنىڭ كۆز نۇرى كۈندىن ـ كۈنگە كېمىيىپ ، ئاخىر ئۇنىڭدا روشەنلىكتىن ئەسەر قالماپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىچارە ئۆزىنى خىلۋەتكە ئاپتۇ .

نەتىجىدە ھېلىقى جاھىل قۇرۇق دەۋا قىلىپ لاپ ئۇرۇشقا باشلاپتۇ .

دېۋە قىلدى ھۆسنى دەۋاسىنى ھەم قاچتى پەرى ،
ئەقىل ھەيرانلىقتا كۆيدىكى ، بۇ قانداق ئىش ئىرۇر .

ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ، ھېلىقى نادان تېۋىپلىق نامى بىلەن مەشھۇر بوپتۇ ۋە ئۇنىڭ شۆھرەت داڭقى خالايىقنىڭ ئاغزىغا يېيىلىپتۇ .

شۇ شەھەردىكى پادىشاھنىڭ بىر قىزى بار بولۇپ ، ئۇنىڭ ھۆسنىنىڭ چىرايلىقلىقىدىن ئاپتاپ خىجىل بولىدىكەن . زۇلفى شۇنداق خۇشبۇي ئىكەنكى ، سابا تېخى ئۇنداق خۇش پۇراق ئىپارنى جاھان كۆزىگە كۆرسەتمىگەنىكەن .

جادۇ كۆزلۈك ، ئاي يۈزلۈك ، دىلغا دىلكەش ،
جانغا راھەت ، دىلغا لەززەت خۇددى مەھۋەش .

پادىشاھ ئۇ قىزدىنى شاھانە ئىززەت ـ ئابرۇي ۋە كاتتا توي ـ تاماشالار بىلەن ئۆز ئىنىسىنىڭ ئوغلىغا ياتلىق قىلغانىكەن .

ئاپتاپ ئاينى ئۆيدە قىلدى مېھمان ،
زۆھرە بىلەن مۇشتىرى تاپتى ۋىسال .

ئۇ ئىككى گۈزەل بىر جايدا بولۇش ئارقىلىق يىگىتنىڭ شاھانە گۆھىرى مەلىكىنىڭ بەچچىدان سەدىپىدە ئۇرۇن تۇتۇپتۇ ۋە ئاي ـ كۈنى توشقان شۇ پەيتتە مەلىكە بىر ئاغرىققا مۇپتىلا بوپتۇ . پادىشاھ دانا تېۋىپنى قېشىغا چاقىرىپ ، كېسەلنىڭ ئالامەتلىرىنى ئۇنىڭغا بايان قىپتۇ . دانىشمەن تېۋىپ كېسەلنىڭ ھەقىقىتىدىن ئاگاھلىق تېپىپ ، ياخشى تەشخىس قىلىپ پادىشاھقا :

— بۇ ئاغرىقنىڭ ئىلاجى مېهران دېگەن دورا بىلەن مۇيەسسەر بولىدۇ . ئۇنىڭدىن بىر مىسقال ئېلىپ ، يۇمشاق سوقۇپ ، ئۇنىڭغا يەنە بىر مىسقالدىن ئىپار ۋە دارچىن ئارىلاشتۇرۇپ ، سېرىق زەپە بىلەن شەربەت قىلدۇرغايلا . ئۇنى ئاغرىققا ئىچۈرسە ، دەرهال رەن- جىگە شىپا تاپقۇسىدۇر ،— دەپتۇ .

— ئۇ دورا نەدىن تېپىلىدۇ ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— مېنىڭ كۆزۈم ساق ۋاقتىدا ھەزرەتلىرىنىڭ شەربەتخانىسى- دا ئۇ دورىنى كۆرگەنىدىم . بىر كۈمۈش قۇتىچىدا بار ئىدى . ئۇنىڭغا ئالتۇن قۇلۇپ سېلىنغانىدى . ھازىر ئۇنى تېپىشقا ئاجىز- مەن ،— دەپتۇ دانا تېۋىپ .

شۇ ئەسنادا ھېلىقى تېۋىپلىق دەۋاسىنى قىلغۇچى جاھىلمۇ ھازىر بولغانىكەن .

— ئۇ دورىنى مەن ياخشى تونۇيمەن ، ئۇ دورىنى تەييارلاش مېنىڭ ئىشىم ،— دەپتۇ ئۇ . شۇنداق قىلىپ ، ئۇ پادىشاھنىڭ رۇخسىتى بىلەن شەربەتخانىغا كىرىپتۇ . قارىسا ، دانىشمەن ھەكىم تەرىپلەپ بەرگەن قۇتىچىغا ئوخشايدىغان قۇتىلار ئۇ يەردە ناھايىتى كۆپ ئىكەن . شۇڭا ئۇ ئۆزىگە لازىملىقىنى ئىزدەپ تاپالماي ھەيران بولۇپ ، ئاخىر بىر قۇتىنى كۆتۈرۈپلا ئېلىپ چىقىپتۇ . ئۇ قۇتىنىڭ ئىچىدە پادىشاھنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن ساقلاپ قويۇلغان زەھەر بار ئىكەن . نادان تېۋىپ ئاغرىقنىڭ ھوزۇرىدىلا ئۇ قۇتىچىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ ، زەھەرنى باشقا دورىلار بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ شەربەت قىپتۇ - دە ، ئۇنى پادىشاھنىڭ قىزىغا بېرىپتۇ . مەلىكە ئۇنى ئىچىشى بىلەنلا جان ئۈزۈپتۇ . پادىشاھ بۇ ھالنى كۆرۈپ ، قىزىنىڭ پىراقىدا ئاھلىرىنىڭ شولىسىنى پەلەككە يەتكۈزۈپتۇ ۋە شەربەتنىڭ قالغىنىنى ئۇ جاھىل تېۋىپقا ئىچۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ . نەتىجىدە ئۆ- زىنىڭ يارىماس ئەمىلىنىڭ مۇكاپاتى يېتىپ ، ئۇمۇ ئۆز ئورنىدىلا جان بېرىپتۇ .

ياندۇرۇپ كۆرسىتەر پەلەك ھەر ئەمەلنى كۆزۈڭگە ،
غەيرىگە قىلغىنىڭنى قىلغان بولۇرسەن ئۆزۈڭگە .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، ھەرقانداق ئىشنى نادانلىق بىلەن قىلىسىڭىزلەر ئاقىۋەتتە يامان نەتىجە چىقىدىغانلىقىنى ، ھەر ئىشقا گۇمان ۋە شۈبھە بىلەن كىرىشسىڭىزلەر ئاقىۋەت زەرەت يېتىدىغانلىقىنى بىلگەيسىزلەر .

— ھەي دېمنە ، سەن ئىچكى دۇنياسىنىڭ ناپاكلىقى سۈرىتىدىن مەلۇم بولۇپ تۇرىدىغان ، كۆڭلىنىڭ ئەگرىلىكى شەكىل ۋە كۆرۈنۈشىدىن ئېنىق بىلىنىپ تۇرىدىغان گۇرۇھتىنسەن ،— دەپتۇ شۇ يەردە ھازىر بولغانلاردىن بىرى .

— ھەي پالانى ،— دەپ سوراپتۇ قازى ،— بۇ سۆزنى ئېيتىشتا قانداق دەلىل - ئىسپاتىڭ بار ؟

— پاراسەتلىك ئۆلىمالار ۋە دانىشمەن پازىللارنىڭ ئېيتىشىچە ،— دەپتۇ ئۇ كىشى ،— ئەگەر كىمنىڭ ئىككى قېشىنىڭ ئارىسى كەڭ ۋە يىراق ، ئوڭ كۆزى سول كۆزىدىن كىچىكرەك ، نەزىرى تېز ، كۆز ئۈچىدا ئىشارەت قىلىغاق بولسا ھەمدە بۇرنى سول تەرەپكە مايىل بولۇپ ، تولا ۋاقىتلاردا يەرگە قارىغاق بولسا ، شۇنىڭ ئىپلاس ۋۇجۇدىدا مەككارلىق ، ئالدامچىلىق ۋە پىتنە - پاساتلارنىڭ ھەممىسى جەملەنگەن بولىدۇ . شۇڭا ھەممە بالا ۋە پىتنە ئۇنىڭدىن پەيدا بولىدۇ . ئەنە شۇ ئالامەتلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭدا مەۋجۇتتۇر .

— خۇدانىڭ ھۆكمىدىلا رىيا يوقتۇر . خۇدانىڭ خۇي - پەيلىلا سەۋەن - خاتالىقتىن پاكتۇر .

غەلەت سەندىدۇر خاتا مەندىدۇر .
خاتادىن خالىي تەڭرى ئۆزىدۇر .

سەن ئېيتقان ئالامەتلەر ئەگەر توغرا دەلىل ، ھەق ئىسپات بولسا ھەمدە بۇنىڭ بىلەن راستىنى يالغاندىن ، ھەقنى ناھەقتىن ئايرىغىلى بولىدىغان بولسا ، خالايىقنىڭ دەۋا ئىشلىرىدا گۇۋاھ ھەم دەلىل - ئىسپات لازىم بولمايدىغان ئوخشايدۇ ئەمىسە ،— دەپ ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ دېمنە ، ئاندىن سۆزىنى يەنە داۋاملاشتۇ-

رۇپ شۇنداق دەپتۇ ، — ئۇنداق بولىدىغان بولسا ، قازى سوراق قىلىش ۋە تەھقىقلەشنى يىغىشتۇرۇپ قويسا بولغۇدەك ! بۇنىڭدىن كېيىن بىر كىمنى ياخشى سۆپەت بىلەن ياد ئەتمەك ۋە يامان سۆپەتنى مۇزەممەت قىلماقنىڭ ھەممىسى بىكار بولىدىغان ئوخشايدۇ . چۈنكى ، ھېچقانداق مەخلۇق يارىتىلىشتىلا ئۆزىدە بار بولغان ئالامەتلەرنى يوقىتىۋېتەلمەيدۇ . سەن ئېيتقان بۇ ھۆكۈم بويىچە ياخشى ئىش قىلغانلارغا مۇكاپات ، يامان ئىش قىلغانلارغا جازا بېرىشتەك شەرئەتنىڭ ئادىل ھۆكمى يوق بولىدىغان ئوخشايدۇ . بۇ ئىشنى مېنى قىلدى دەپ گۇمان قىلغان بولساڭلار ، ئاشۇ ئالامەتلەر مېنى قىلدۇرغان بولىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئىشنى قىلماسلىققا ئۆزۈمدە قۇدرەت يوق بولغان بولىدۇ - دە ، مېنى ئازابلىشىڭلار توغرا بولمايدۇ !

سەن مېنى «ئۆزۈڭچىلا ئۇندۇك»دېمە ،ھەق باغۇنى ،
ئۆستۈرۈپ ئۆز مەيلىچە پەرۋىرىش ئەتتى مېنى .

دېمەك ، شۇنداقلا بولىدىغان بولسا ، سېنىڭ سۆزۈڭ بويىچە مەن تۇتقۇندىن ۋە بالادىن خالاس تېپىپ قۇتۇلۇشۇم كېرەك . سەن ئۆزۈڭنىڭ جاھىللىقىڭ بىلەن بايىقى ئوخشىتىشنى ئېيتتىڭ . لېكىن ئۇ ئارقىلىق سەن نامەلۇم سۆز ۋە بىمەنە گۇمان بىلەن سۆزلەيدىغان ئەخمەق ئىكەنلىكىڭنى مانا مۇشۇ پارىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاشكارا قىلدىڭ .

ئەقىل پىرى ئاڭلاپ گەپدانلىقىڭنى ،
چۈشەندى قانچىلىك نادانلىقىڭنى .

دېمنە ئەنە شۇنداق جاۋاب بەرگەندىن كېيىن ، شۇ مەيداندا ھازىر بولغانلارنىڭ ھەممىسى دېمنىنى چىقىرالماي ، سۆز ساندۇقىغا سۈكۈت قۇلۇپىنى بېسىشىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن قازى ئۇنى زىندانغا تاشلاشقا بۇيرۇپ قويۇپ ، بولغان ماجىرانىڭ ئەھۋالىنى بېرىپ

شىرغابايان قىپتۇ .

دىمنە زىنداندا ياتسا ، كەلىلەنىڭ روزبە ئىسىملىك بىر دوستى ئۇنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ . دىمنە روزبەدىن سوراپتۇ :

— ئالدىنقى كۈندىن بېرى كەلىلەنىڭ خەۋىرىنى ئالالمىدىم . شۇ تاپتا ئۇنى كۆرۈشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلىمەن . ئۇ نېمىشقا كېلىپ مېنى سورىمايدىغاندۇ ؟

يار شۇكى ، يارىغا بەرگەي مەدەت ،
زار بولۇپ تەڭلىكتە قالغان چېغىدا .

ئۇنىڭ نېمە سەۋەبتىن كەلمىگەنلىكىدىن سېنىڭ خەۋىرىڭ بارمۇ ؟

روزبە كەلىلەنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ ، دەردلىك جىگىرىدىن ئوتلۇق ئاھ تارتىپ ، كۆز بۇلىقىدىن قانلىق ياش تامچىلىرىنى ئاققۇزۇپتۇ .

ئۆلدى كۆڭلۈم دوستنى ئەمدى نە يوسۇندا ئىستەيىن ،
بولدى تىل لال ، ئەمدى ھالىم نە يوسۇندا سۆزلەيىن .

دىمنە روزبەنىڭ بىئارام بولغانلىقىدىن بىتاقەت بولۇپ :

— ماڭا ھەقىقىي ھالنى پاتراق بايان قىلغىنا ؟— دەپ سوراپتۇ .

— ئەي دىمنە ،— دەپتۇ روزبە ،—

ئۆرتەندى بۇ كۆڭۈل ، چۈنكى كەتتى ھەمدەم ،
تېپىلمىدى دىلىم يارىسىغا مەلھەم .
دەرد ئوتىدىن جان رىشتىسى كۆيدى شامدەك ،
بۇ كۆيۈكتىن ئالالماسمەن لېكىن مەن دەم .

ئۇ ئەزىز دوست پاناھ مەنزىلىدىن باقىي مەملىكىتىگە راۋان

بولۇپ ، بارلىق ھەمدەم ۋە ھەمسۆھبەتلەرنىڭ كۆڭلىگە پىراق دېغىنى سالدى .

يارسىز قالدۇق ئەمدى بولغىن خەۋەردار ،
بولدۇق پىراق ، ھىجىر ئىلكىگە گىرىپتار .

دېمنە كەلىلەنىڭ ۋاپات بولغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاپ ، ھوشىدىن كېتىپتۇ . بىر ھازادىن كېيىن يەنە ھوشىغا كېلىپ ، پەرياد چېكىپ زار - زار يىغلاپ شۇنداق دەپتۇ :

دەرد چېكەرمەن ، غەم خازانى يەتتى ئەيشىم باغىغا ،
ئەمدى شادلىق شېخى ئۆزرە ھېچ نېمەرسە قالمىدى ،
كەتتىم جانىم راھىتى ئەي خەستە كۆڭلۇم نالە قىل ،
يىغلىغىن قان ئى كۆزۈمكى ، سەندە ھېچ نۇر قالمىدى !

دېمنەنىڭ نالە - زارى پەلەككە يېتىپ ، ئوتلۇق ئاھىنىڭ شولىسى ئېگىز ئۆرلەپتۇ . ئۇ سەۋر ياقىسىنى ئاجىزلىق قولى بىلەن يىرتىپ ، يۈزىنى يەرگە سۈرتۈپ ، بېشىغا تۇپراق چېچىپ نالە قىلىشقا باشلىغاندا ، ئاڭلىغۇچىلاردا قىلچە تاقەت قالماپتۇ . شۇندا زوربە ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :
— ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن ، دېمنە ، تەقدىرى ئەزەل كاتىپى ھېچقانداق كىشىنىڭ تىرىكلىك نامىسىگە ئەبەدىيەت قەلىمى بىلەن دائىملىق رەقىمىنى يازمىدى ۋە مەۋجۇدات سۈرەتلىرىنىڭ نەققاشى مۇمكىنلىك سەھىپىسىگە ھايات نەقىشىنى «تەگرىدىن ئۆزگە ھەممە نەرسە يوقلۇر» دېگەن قەلەمدىن باشقا نەرسە بىلەن سىزمىدى . قەلەم كارخانىسىنىڭ ئۇستىسى ھېچ مەۋجۇداتنىڭ ۋۇجۇد لىباسىغا يوقلۇق زىبۇ زىننەتلىرىسىز پەرداز بېرەلمىدى ۋە قۇدرەت چىرىغىنىڭ پەرراشى ھېچ سۆھبەت شامىنى ئاپەت بورىنىدىن خالىي ھالدا ياندۇرالمىدى .

يېنىدا غەم تىكىنى يوق بىر پاراغەت گۈلنى ،
تاپالمىدى كىشى ھەرگىز بۇ ھاياتنىڭ بېغىدا .
بۇ جاھاننىڭ ئۆمۈر گۈلشىنىدىكى بارچە باھار ،
قالمىدى توزۇپ گۈلى بولماي خازان بىر چېغىدا .

ئۆلۈم بىر شەربەتتۇركى ، ھېچكىم ئۇنى ئىچمەي قالمايدۇ ، ئۆلۈم بىر ئېغىر يۈكتۇركى ، ھېچكىم ئۇنىڭ ئاستىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ . بۇ زەخمىنىڭ مەلھىمى سەۋر قىلىشتۇر . ئۇنىڭغا سەۋردىن باشقا چارە يوق .

سەۋر كۆڭۈل رەنجىگە نەپ بەرمىسە ،
ئۇندىن ئۆزگە ھېچ دەرمان يوقتۇر ئاڭا .

دېمنە بۇ سۆزلەر بىلەن بىرئاز تەسەللى تاپقاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي روزبە ! قانچە كۆپ نالە قىلسام تېخى ئازلىق قىلىدۇ . چۈنكى ، كەلىلە ماڭا شەپقەتلىك دوست ۋە مېھرىبان نەسىھەتچى ئىدى . ھەرقانداق بىر ھادىسىدە ئۇنىڭدىن پاناھ تىلەيتتىم . ھەر بىر مۇھىم ئىشتا ئۇنىڭغا ئىشىنەتتىم ، ئۇنىڭ كۆڭلى شۇنداق بىر خەزىنە ئىدىكى ، سىر گۆھەرلىرىنى ئۇنىڭغا ئامانەت قويسا ، ھايات ئۇنىڭدىن ۋاقىپ بولالمايتتى ، زامان جاسۇسى ئۇنىڭدىن خەۋەر تېپىشتىن مەھرۇم قالاتتى . ۋاي ئىسىت ، ئۇ قەدىرلىك دوستۇم بېشىمدىن دۆلەت سايىسىنى ئېلىپ ، مەندەك بىر جاپاكەشنى بۇ دۇنيانىڭ خارابخانىسىدە رەپىقسىز ۋە ھەمدەمسىز قالدۇرۇپتۇ .

دەردۇ غەمنى كىمگە دەي ، سىرىمغا مەھرەم قالمىدى ،
غۇسسىگە نە چارە ئەيلەي يارۇ ھەمدەم قالمىدى .

بۇنىڭدىن كېيىنكى تىرىكلىكتىن ماڭا نېمە لەززەت بولسۇن

ئەمدى؟ ئەگەر خالايىق ماڭا بۇنداق بەتنام چاپلىمىغان بولسا، ئۆزۈمنى ئۆلتۈرۈپ، بۇ تەنها ھاياتتىن خالاس بولغان بولاتتىم. چۈنكى بۇ بالا گىردابىغا چۈشۈپ قاپتىمەن، ئۇنىڭدىن مەدەتكارسىز نىجات تاپمىقىم ئەمدى يوق گەپ.

ئۇمىدىم كويىدا ئاۋارە بولاي،
ئىلاجىم يوقالدى بىچارە بولاي.

—گەرچە كەلىلە ھايات گۇلىستانىدىن ۋاپات گۆرىستانىغا كەتكەن بولسىمۇ، مېنىڭ ساڭا بولغان مۇھەببىتىمنىڭ كۆچىتى ئىخلاس سۇيىدە ياشاردى ۋە كۆكەردى،— دەپتۇ روزبە،—

بۇ چىمەندە سۇنسىمۇ بىر شاخ، ئۇنىڭغا غەم يېمە،
ياشىرار نەسرىن يۈزى ھەم تاۋلىنار سۇمبۇل چېچى.

—راست ئېيتىسەن،— دەپتۇ دىمنە،— كەلىلە ۋاپات بولغان بولسىمۇ سەن كەپسەن. بۈگۈن سەن ماڭا ئاشۇ كەلىلەنىڭ ئورنىدىسەن. قولۇڭنى بېرىپ مېنى بۇرادەرلىككە قوبۇل قىلغىن.
روزبە سۆيۈنۈش بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا يېقىن كەپتۇ:
— بۇ مەرھەمەت بىلەن مېنىڭ بېشىمنى ئۇستۇن قىلدىڭ، بۇنىڭ شۈكرانىسىنى قايسى تىل بىلەن ئادا قىلارمەن؟
شۇنداق قىلىپ، ئۇلار بىر - بىرىنىڭ قولىنى قىسىشىپ، بۇرادەرلىككە ۋەدە بېرىشىپ، ھەمسۆھبەتلىك ھەم مۇھاپىزەت شەرتلىرىنى مۇقەررەر قىلىشىپتۇ.
— پالانى يەردە كەلىلە بىلەن مېنىڭ شېرىك ۋەجىمىز بار ئىدى. بېرىپ ئۇنى ئېلىپ كەلسەڭ، جاپا چەككىنىڭ ئەجرىسىز قالمىغان بولاتتى،— دەپتۇ دىمنە.
شۇنىڭدىن كېيىن، روزبە دىمنە ئېيتقان نىشان بىلەن بېرىپ ئۇ كۆمۈكتىكى پۇلنى ئېلىپ كەپتۇ. دىمنە ئۇنىڭدىن ئۆز نېسىۋ-

سىنى ئېلىپ ، كەلىلەنىڭ ھەسسىسىنى روزبەگە بېرىپ :

— ئەي بۇرادەر ، ھەمىشە پادىشاھنىڭ دەرگاھىدا بولغىن ، مېنىڭ توغرامدا قانداق سۆز ئۆتسە ، ئۇنىڭدىن مېنى خەۋەردار قىلغىن ،— دەپتۇ .

روزبە ئۇنىڭ شەرتىنى قوبۇل قىلىپ ، تاكى دېمنە ئۆلگۈچە بۇ شەرتنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ . چۈنكى شەرتنى بەجا كەلتۈرۈش ۋاجىپتۇر . ئەتىسى شىرنىڭ ئانىسى شىرنىڭ قېشىغا كېلىپ مەجلىستە بولۇنغان گەپلەرنى سوراپتۇ . شىر قازىلارنىڭ يەتكۈزگەن سۆزىنى ئانىسىغا بىرمۇ بىر سۆزلەپ بېرىپتۇ . شىرنىڭ ئانىسى ئىشنىڭ مەزمۇنىنى ئۇققاندىن كېيىن بەكمۇ تىنچسىزلىنىپ :

— نېمە قىلسام بولار ؟ ئەگەر قوپال گەپ قىلسام ، تەبىئىتىڭگە ياقمايدۇ . ئەگەر خۇشامەت قىلسام ، شەپقەت ۋە نەسىھەت پۇرستى قولدىن كېتىدۇ ،— دەپتۇ .

— نەسىھەت قىلىدىغان چاغدا تارتىنىش ياخشى ئەمەس ، سېنىڭ سۆزۈڭ شۈبھىدىن ساپ ۋە ئەقىلغا مۇۋاپىق كېلىدۇ . قانداق سۆزۈڭ بولسا ئېيتقىن ،— دەپتۇ ئانىسىغا شىر .

— سەن راست بىلەن يالغاننى ، پايدا بىلەن زىياننى ئايرىيالمايدىكەنسەن . ئەگەر دېمنە پۇرسەت تېپىپ بىر پىتنە توقۇيدىغان بولسا ، نى تەدبىرلىك كىشىلەرمۇ ئۇنىڭغا چارە قىلىشقا ئاجىز كېلىپ قالىدۇ ۋە نى ئىتتىك قىلىچلار ئۇنىڭغا تالاپەت يەتكۈزەلمەيدۇ .

— سەن بۈگۈن كەتمەي تۇرغىن ،— دەپتۇ شىر ،— دېمنەنىڭ ئىشى بۈگۈن بىر تەرەپ بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس .

شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ بارلىق قازىلارنى يىغىلىپ ئومۇمىي مەجلىس ئېچىپ ، دېمنەنىڭ ئىشىنى ئېنىقلاشقا يارلىق چۈشۈرۈپتۇ . بۇ يارلىق بىلەن ھەممە چوڭ - كىچىكلەر يىغىلىپتۇ . قازىنىڭ نائىبى ئىلگىرىكى سۆزنى چۈرىدىگەن ھالدا ، مەجلىستە ھازىر بولغانلاردىن دېمنەنىڭ ئەھۋالىغا گۇۋاھلىق سورىغان بولسىمۇ لېكىن ھېچكىم سۆزلىمەپتۇ . شۇندا قازىلارنىڭ چوڭى دېمنەگە

قاراپ شۇنداق دەپتۇ :

— گەرچە بۇ مەجلىستە هازىر بولغانلار كۆرۈنۈشتە ساڭا يان بېسىۋاتقاندەك تۇرسىمۇ ، ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىدە سېنىڭ خىيانەتچى ئىكەنلىكىڭ شەكسىز قارار قىلىنىپ بولغان ھەمدە ھەممىسى سېنى ئۆلتۈرۈشكە بىر پىكىرگە كېلىپ بولغان . بۇ ھالەتتە تۇرۇپ ، بۇ تائىپە ئارىسىدا ساڭا تىرىكلىكتىن نېمە پايدا بولسۇن ؟ ھازىرقى ھالەتتە سېنىڭ ئۆز گۇناھىڭغا توۋا قىلىپ ئۆزۈڭنى ئاخىرەتنىڭ ئازاب ـ ئوقۇبىتىدىن خالاس قىلغىنىڭ ياخشى ئەمەسمۇ ؟ سېنىڭ ئۆلۈمۈڭدىن ئىككى پايدا ھاسىل بولىدۇ . بىرى ، خالايىقنى قۇتقۇ- زىسەن ، يەنە بىرى ، ئۆزۈڭنى قۇتقۇزىسەن .

كىشىلەرنىڭ ئۆلۈشىدە بەزى راھەت بار ئىرۇر ،
قىلدى بۇ ھېكمەتنى دانا كىشىلەر مۇنداق بايان :
كىمكى ئۆلسە ھەر كىشى بۇ ئىككىدىن خالىي ئەمەس ،
بولسا تاكى ياخشى خۇيلۇق ياكى بىر شۇم بەتزۇۋان .
ياخشى ئۆلسە ئۇ قۇتۇلدى بۇ جاھان زىندانىدىن ،
گەر يامان ئۆلسە خالايىق تاپتى شۇملۇقتىن ئامان .

ھەي دېمنە ! ئەگەر گۇناھىڭنى ئىقرار قىلساڭ ، ساڭا ئىككى پەزىلەت ھاسىل بولىدۇكى ، ئۇنىڭ تەرىپى ھايات يۈزىدە باقىي قالىدۇ . ئۇنىڭ بىرى ، ئاخىرەت ئازابىدىن قۇتۇلماقنى كۆزلەپ گۇناھىڭغا قايىل بولماق ۋە پانىي دۇنيانىڭ مېھنىتىدىن باقىي دۇنيانىڭ دۆلىتىنى ئەۋزەل بىلمەك ؛ ئىككىنچىسى ، بۇنداق يامان ئىشنىڭ جاۋابكارلىقىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ، بۇنداق زۇۋانلارازلىق قىلىپ ، پاساھەتلىك سۆزلەرنى سۆزلەپ ، ماقۇل كەلگۈدەك دەلىل- لەرنى كۆرسىتىپ ، مۇناسىپ كەلگۈدەك تەمسىللەرنى سۆزلەپ ، ئۆزرە ئېيتقانلىرىڭنىڭ بارلىق ئاموخاسنىڭ ئاغزىغا يېيىلىپ كې- تىشىدىن قۇتۇلىسەن . سەن خالايىق ئارىسىدا دانا ۋە پازىللىق بىلەن مەشھۇر بولغانسەن . ئەقىل بىلەن ئويلاپ بىلگىنكى ، يامان

ئات كۆتۈرۈپ هايات يۈرگەندىن ، ياخشى ئات كۆتۈرۈپ ئۆلگەن ياخشىراق .

— سىز دېگەن بىر قازى ،— دەپتۇ دېمنە ،— ئۆزى ۋە باشقى-لارنىڭ گۇمانىغا ئاساسلىنىپ قارىغۇلارچە هۆكۈم قىلىش قازىلار ئۈچۈن توغرا ئەمەس ، بەلكى گۇناھتۇر . سىزگىمۇ ئاشۇ شۇبھە پەيدا بولۇپ ، تەبىئىتىڭىز مېنىڭ گۇناھكارلىقىمغا قارار تاپقان بولسا ، ماڭىمۇ كىشىنىڭ گۇمانى بويىچە ئۆزۈمنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىشىم توغرا ئەمەس . چۈنكى بۇ ئىش پەتىۋادىمۇ ، تەقۋادىمۇ جايىز ئەمەس . مەنزە سىلەرنىڭ ئاشۇ بۇزۇق ئېتىقادىڭلار بويىچە شەنزەبەنىڭ خۇنىغا جاۋاب قىلامدىكەنمەن ؟ ئۆزۈمنى ئۆزۈم ئۆلۈمگە ئىتتىرىپ ، ئۆز هالاكىتىمگە رازى بولسام ، مەن خۇدايىمنىڭ «ئۆ-زۈڭلارنى هالاكەتكە ئىتتىرمەڭلار» دېگەن ئەمرىنىڭ هۆددىسىدىن قانداق چىقىمەن؟ هازىرقى ۋاقىتتا مەن ئۆز جېنىمغا ئۆزۈمدىن مېھرىبانراق كىشى يوقلۇقىنىمۇ ئوبدان بىلىمەن . شۇنداق تۇرۇپ ، ئاددىي كىشىلەرگە قىلىشقىمۇ راۋا كۆرمەيدىغان ئۇنداق ئىشنى قانداقمۇ ئۆزۈمگە راۋا كۆرەلەيمەن؟

مەيلىم يوق ، كىشىگە قىلماققا جاپا ،
قانداق ئۇنى ئۆزۈمگە كۆرەي راۋا .

ئەي قازى ! بۇ سۆزىڭىزدىن ۋاز كېچىڭ ، كىشىگە كىشى بۇنداق نەسىھەت قىلمايدۇ . بولۇپمۇ سىزنىڭ بۇنداق نەسىھەت قى-لىشىڭىز راۋا ئەمەس ، چۈنكى قازىلارنىڭ سۆزى هۆكۈمدۇر ! بەس ، ئۇلار سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈشتىن ، خاتا سۆزلەشتىن ۋە هە-زىل - چاقچاق قىلىشتىن پەرھىز قىلمىقى لازىم . سىز بۇرۇن شۇنداق راستچىل ۋە ئادىل ئىدىڭىز ، تەلىيىمنىڭ كاجلىقىمۇ نې-مە ، بۇ قېتىمقى ئىشتا سىز ئېھتىيات قىلىشنى بىر تەرەپكە چۆرۈ-ۋېتىپ ، ئۆزىڭىزنىڭ شۇبھىڭىز ۋە غەرەز - كويىلارنىڭ گۇمانى بىلەن راستلىق كۆزىنى غەپلەت بىلەن ئېتىپ قويدىڭىزا؟

جىمى خەلق سىز بىلەن شاد بولار ، ئەمما ،
نېمىشقىمۇ ئەيلەيسىزكىن غەمكىن مېنى ؟
راۋامىدۇر ئەلگە گۈلدەك چىراي ئېچىپ ،
سانجىسىڭىز ماڭا تىكەن ئەلىمىنى .

ئۆزىنىڭ ھۇنەر ـ قابىلىيىتى بىلەن داڭ چىقارغان دانىشمەندلىك مەھكىمىلىرىنىڭ مۇپتىلىرى .«ھەر قانداق گۇۋاھلىق ھەقىقەتكە يېقىن كەلمىسە ، قوبۇل قىلىنمىغاي» دەپ پەتىۋا بەرگەنغۇ ؟ ئەگەر ھەر قانداق كىشى ئەزەلدىن بىخەۋەر بولغان ئىش توغرىسىدا كىشىنىڭ زەررىنى كۆزلەپ يالغان گۇۋاھلىق بەرسە ، ئۇنىڭغا بىر ياخشىغا يەتكۈدەك ھادىسە يېتىشى مۇمكىن .
— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن ؟ — سوراپتۇ قازى .
— بىر دۆلەتمەن ساھىبخان ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە .

ساھىبخان بىلەن باخشىنىڭ ھېكايىسى

بىر دۆلەتمەن ساھىبخان بار بولۇپ ، ئۇ ئۇلۇغلۇق بىلەن شۆھرىتى چىققان ۋە ياخشى سۈپىتى بىلەن خالايىق تىلىدا يادلىنىدىغان كىشى ئىكەن .

ئەجەب گۈزەل ئەخلاق بىلەن شېرىن شېكەر سۆزى بار ،
ئىدى ئۇنىڭ ئەقلى ئارتۇق دانىشمەنلىكى بىسيار .

ئۇ ساھىبخاننىڭ ھۆسنى جانغا ئاپەت ، لاتاپىتى جاھانغا پىتنە سالىدىغان ، لېۋى جان بېغىشلىغۇچى ئابىھاياتتىن ئارتۇق ، ئاغزى تاتلىقلىقتا ناۋاتتىن ئارتۇق بولغان بىر خوتۇنى بار ئىكەن .

نۇر چاچقان تەلەتى خۇددى ئاپتاپتەك ،
چىشى دۇر ، لەۋلىرى خۇددى ياقۇتتەك .
قېشىنى يا قىلىپ كۆزىن قىسىپ بىر ،
قىلاتتى يۇزلىگەن كۆڭۈلنى ئەسىر .

ئۇنىڭ هۆسنىنىڭ يۇزى تەقۋادارلىق زىننەتلىرى بىلەن بېزەلگەن ، جامالىنىڭ چېھرىسى پەرھىزكارلىق خالى بىلەن گۈزەللەشتۇرۇلگەنىكەن .

يۇمغان ئىدى كۆزىن جاھان ئىشىدىن ،
كۆرۈنمەي كىشىگە ، چىقماي ئىشىكتىن .
يۇزىدىن ئەينەكمۇ بولمايتتى ئاگاھ ،
بولالمايتتى قەددىگە سايە هەمراھ .

ئۇ ساهىبخانىنىڭ بەلخلىق بىر قۇلى بار بولۇپ ، ئۇ بىھايا ، ديانەتسىز ۋە هارامغا كۆز سېلىشتىن ئۆزىنى تارتمايدىغان ، پىتنە ـ پاسات غۇباردىن كۆڭلى ساپ بولمىغان بىر مەخلۇق ئىكەن . ئۇ قۇل ساهىبخانغا باخشىلىق قىلىدىكەن . بىر كۇنى ساهىبخانىنىڭ مەستۇرە ئايالىغا ئۇ قۇلنىڭ نەزىرى چۈشۈپتۇ ـ دە ، كۆڭلىنىڭ قۇشى ئىشق دامىغا گىرىپتار بوپتۇ .

كۆڭلۇم قۇشى دامىڭغا ئىلىندى مەھكەم ،
بوغۇزلاندى نەزىرىڭ تىغى بىلەن هەم .

، قۇل ئىختىيارىنى قولدىن بېرىپ ،ۋىسال هالقىسىنى هەر قانچە قاققان بولسىمۇ ، مۇلاقات ئىشىكى ئېچىلماپتۇ . هەر قانچە ئەپسۇن ئوقۇغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭدىن پايدا چىقماپتۇ .

ئىلتىجايىم ئۇلىشالماس ئۇ نىگار نازى بىلەن ،
نە بەختتۇر ۋەسلى باغىدىن تېتىسام بىر مېۋە .

باخشى ئۇ جامال جەننىتىنىڭ تۇزىنى ئۇۋلىماق تەمەسى بىلەن ئۈمىد بېلىنى باغلاپ، پىكىر قارچىغىسىنى ۋەسلى ئاسمىنىغا قاندۇرالاپ ئۇچۇرغان بولسىمۇ، تەلەپ ئۇۋۇسىغا يېتەلمەپتۇ.

ئېلىپ دامىڭنى سالغىن ئۆزگە قۇشقا،
ھەرگىز چۈشمىگەي ئۇ دامىڭغا ئەنقا.

ئۇ بەتبەخت نائۈمىد بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا قەست قىلماقنى ئويلاپ مىكىر ئىشلىتىپ، بازاردىن ئىككى تۇتى سېتىۋېلىپ، ئۇلارنىڭ بىرىگە بەلخ تىلىدا: «مەن خېنىمنىڭ دەرۋازىۋەن بىلەن ياتقىنىنى كۆردۈم» دېگەننى، يەنە بىرىگە بولسا: «مەنمۇ كۆردۈم، ئەمما ئاغزىمنى ئاچمايمەن» دېگەن سۆزنى ئۆگىتىپتۇ. تۇتىلار ئۇ ئىككى سۆزنى بىر ھەپتە ئىچىدە ئۆگىنىپ بوپتۇ. بىر كۈنى ساھىبخان شاراب بەزمىسى تەييارلاپ، ئىشرەت بىساتىدا مەست ئولتۇرغان ۋاقتىدا، باخشى تۇتىلارنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ قويۇپتۇ. تۇتىلار ئادىتى بويىچە ئۇ ئىككى سۆزنى تەكرارلىشىپتۇ. ساھىبخان بەلخ تىلىنى بىلمەيدىكەن. ئەمما تۇتىلارنىڭ ياخشى تەلەپپۇز بىلەن سۆزلىگىنىگە شادلىنىپ، خۇشاللىقى ئارتىپتۇ - دە، قۇشلار ئۇنىڭ كۆڭلىگە يېقىپ قېلىپ، خوتۇنىغا: «بۇ تۇتىلارنى ياخشى پەرۋىش قىلغىن» دەپ تاپىلاپتۇ. خوتۇنىمۇ بەلخ تىلىنى بىلمىگەچكە، بۇ دوست يۈزلۈك دۈشمەنلەردىن ناھايىتى ئوبدان خەۋەر ئاپتۇ.

كۆيۈنۈپ نەپسىمنى باقتىم، ئەيلىدى رەسۋا مېنى،
دۈشمىنىمنى تونۇماي قىلغانىكەنمەن تەربىيەت.

ساھىبخان بارا - بارا تۇتىلارغا شۇنداق ئامراق بولۇپ كېتىپتۇكى، ئىشرەت بەزمىسىدە بىر نەپەس ئۇلارسىز ئولتۇرمايدىكەن. بىر كۈنى، بىر توپ بەلخلىق كىشىلەر ئۇنىڭ ئۆيىگە مېھمان بولۇپ

كەپتۇ . ساھىبخان ئۇلارنىڭ قېشىغا تۇتىلارنىمۇ ھازىر قىپتۇ .
تۇتىلار ھېلىقى ئىككى ئېغىز سۆزنى يەنە تەكرارلاشقا باشلاپتۇ .
مېھمانلار ئۇنى ئاڭلاپ بىر - بىرىگە قارىشىپ ھجىيىشىپ قويۇپ ،
خىجىللىقتىن بېشىنى تۆۋەن سېلىشىپتۇ . ساھىبخان مېھمانلارنىڭ
شادلىق ۋە خۇشاللىقلىرىنىڭ ھەيرانلىق ۋە خىيال سۇرۇشكە ئال-
ماشقانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇلاردىن نېمە بولغانلىقىنى سوراپتۇ . ئۇلار
گەپ ئەگىتىپ ئۆزرە ئېيتقان بولسىمۇ ، ئۇ گەپ ساھىبخانغا ماقۇل
چۈشمەپتۇ . ئاخىر مېھمانلارنىڭ بىرى جۈرئەت قىلىپ :
— خوجايىن ، سىز بۇ قۇشلارنىڭ تىلىنى بىلمەيدىغان ئوخشاي-
سىز ، شۇڭا ئۇنى ئاڭلاشقا تاقەت قىپسىز - دە ؟— دەپتۇ .
— مەن ئۇلارنىڭ سۆزىنىڭ مەنىسىنى بىلمەيمەن ، لېكىن
ئاۋازىنىڭ چىرايلىقلىقىغا قۇلاق سالغۇم كېلىدۇ . ئەگەر سىلەر
بىلسەڭلار ئېيتىپ بېرىڭلارچۇ ؟— دەپتۇ ساھىبخان .

كۆرمىگەندۇرمەن سۇلايمان يۈزىنى ،
بەس نە بىلگەيمەن بۇ قۇشلار سۆزىنى .

ئۇلار تۇتىلارنىڭ سۆزىنىڭ مەزمۇنىنى ئېيتىپ بەرگەندە ،
ساھىبخاندا سەۋر - تاقەت قالماي ، شارابتىن قول تارتىپتۇ .
— مەزۇر تۇتۇڭلار ، ئەزىزلەر ،— دەپتۇ ئۇ ،— مەن تا ھا-
زىرغىچە بۇ مەنىدىن بىخەۋەر ئىدىم . كىشى ئۆز خوتۇنىنىڭ بۇنداق
يامان پەيلىدىن خەۋەر تاپقان تۇرۇقلۇق خاتىرجەم ھالدا مەي ئىچە-
لىشى مۇمكىن ئەمەس .
شۇ ئەسنادا ھېلىقى باخشى قۇلمۇ :
— مەنمۇ خېنىمنىڭ بۇ بەتقىلىقلىقىنى كۆپ قېتىم كۆرگەند-
دىم ، لېكىن سىزنىڭ ھەرىمىڭىزنى يامان ئەخلاق بىلەن زىكىر
قىلىشتىن تارتىنغاندىم ،— دەپ گۇۋاھلىق بېرىپتۇ .
ساھىبخان ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپتۇ - دە ، خوتۇنىنى ئۆلتۈ-
رۈشكە بۇيرۇپتۇ . بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان خوتۇن دەرھال بىر

ئادەمدىن ساھىبخانغا مۇنداق خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ :
— ئەي دۆلەتمەن ئەمىر !

ئۆلتۈرەرسەنمۇ مېنى ياكى تىرىك ساقلارمۇسەن ،
ھەر نېمە پەرمان قىلۇرسەن ، ماڭا جارى بولغۇسى .

بۇ ئىشتا ئالدىرىماي ، ئويلاپراق ئىش قىلغىن . چۈنكى مەن ئىلكىڭدىمەن ، ئاقىللار : «ھەر قانداق ئىشتا ، بولۇپمۇ كىشىنىڭ قېنىنى تۆكۈشتە تەخىر قىلىشى ۋە كۆپرەك ئويلىنىشى ۋاجىپتۇر » دەپتىكەن . چۈنكى ئىشنىڭ ھەقىقىتى ئېنىقلانغاندىن كېيىن ھېچ-كىم ئۆلتۈرۈشنى مەنئى قىلمايدۇ . خۇدا ساقلىسۇن ، ئەگەر گۇ-ناھسىز كىشىنى يېنىكلىك بىلەن ئۆلتۈرسەڭ ، ئىشىڭنىڭ ئورۇن-سىز ئىكەنلىكى كېيىن مەلۇم بولسا ، ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلغىلى بولمايدۇ .

ئالدىراپ كېتىپ بەرسىڭىز ئازار ،
يېگەيسىز ئاخىرى پۇشايمان بىسيار .

شۇنىڭ بىلەن ساھىبخان خوتۇننى چاقىرتىپ چىقىپ ، ئۇنى پەردە ئارقىسىدا تۇرغۇزۇپ تۇرۇپ ، ئۇنىڭغا تۇتىنىڭ سۆزلىرىنى بايان قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :
— بۇلار كىشىگە قەست قىلىپ غەرەز بىلەن بۇ گەپنى قىلدى-مىكىن دېگىلى ئادەم جىنسىدىن ئەمەس ، بەلكى كۆرگەنلىرىنى راستى بىلەن ئېيتىدۇ ، باخشىمۇ ئەنە شۇنداق گۇۋاھلىق بېرىۋاتى-دىغۇ ؟ ئاشۇنداق گۇناھنى قىلغان تۇرۇقلۇق باھانە كۆرسىتىپ قۇتۇلۇپ كېتىشنى ئويلاۋاتامسەن ؟ شۇنداق گۇناھ قىلغان ئادەمگە توۋا قىلىشىڭمۇ پايدىسى يوق .
— ساڭا بۇ ئىشنى تەھقىقلەش پەرھىز بولدى . دۇشمەننىڭ بوھتانى بىلەن مېنى ئۆلتۈرسەڭ ، ئۇۋالىم گەدىنىڭدە قالىدۇ ،—

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ خوتۇنى .

— بۇ ئىشنى قانداق تەھقىقلەيدىكەنمەن ؟ — دەپ سوراپتۇ سا- ھىبخان .

— بەلخىلىقلەردىن سوراپ باققىن ، — دەپتۇ خوتۇنى ، — تۇتىلار ئاشۇ ئىككى سۆزدىن باشقا سۆزنىمۇ بەلخ تىلىدا ئېيتالامدۇ - يوق ؟ ئۇلار ئوبدان قۇلاق سېلىپ باقسۇن . ئەگەر ئۇنىڭدىن بۆلەك سۆزنىمۇ ئېيتالىسا ، تۇتىلارنىڭ سۆزى راست بولغان بولىدۇ . ئەگەر باشقا سۆزنى ئېيتالمىسا ، بۇ پىتنە ئاشۇ ھاياسىز قۇلنىڭ ماڭا قىلغان بوھتانى بولىدۇ . چۈنكى ئۇ مەندىن مۇرادىنى ھاسىل قىلالماي ، ئۇ قۇشلارغا ئۆز تىلى بىلەن ئاشۇ سۆزنى ئۆگەتكەن گەپ .

ساھىبخان : «تۇتىلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ باقسۇن» دەپ ئۇ جانىۋارلارنى مېھمانلارغا بېرىپتۇ . مېھمانلار ئۈچ كۈنگىچە تۇتىنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرغان بولسىمۇ ، ئۇلاردىن ئاشۇ ئىككى ئېغىز سۆزدىن باشقىنى ئاڭلىماپتۇ . شۇنىڭ بىلەن خوتۇنىنىڭ پاك ئىكەن- لىكى ئېنىقلىنىپتۇ . ساھىبخان ئۇنىڭغا ئۆزرە قويۇپ ، قۇلنى چاقىرتقانىكەن ، قۇل قولىدا بىر قارچىغىنى كۆتۈرگەن ھالدا كى- رىپ كەپتۇ .

— ھەي مەككار ، مېنىڭ خۇدا رىزاسىغا خىلاپ ئىش قىلغانلى- قىمنى كۆردۈڭمۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ خوتۇن .

قۇل «كۆردۈم» دېگەن سۆزنى ئېيتىشى بىلەنلا قولىدىكى قارچىغا تۇمشۇقىنى ئۇ مەككارنىڭ يۈزىگە ئۇزىتىپ ، بىر چوقۇپلا ئۇنىڭ كۆزىنى ئويۇۋاپتۇ .

— ھەر قانداق كۆز كۆرمىگەننى كۆردۈم دېسە ، ئۇنىڭ جازا- سى مانا مۇشۇنداق بولىدۇ ! — دەپتۇ ئۇ خوتۇن .

كور بولغىنى ياخشى ئۇ كۆز ، كۆرمىگەننى كۆردۈم دېسە ،
ئۇنداق رەزىل كۆزگە ھەردەم ، لەنەت بىلەن نەپرەت ياغار .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، كىشىگە تۆھمەت قىلىش ۋە كۆرمىگەن نەرسىگە گۇۋاھلىق بېرىش بۇ دۇنيادا خىجا-لەت، ئاخىرەتتە خارلىق كەلتۈرىدۇ.

دېمەنەنىڭ سۆزى تامام بولغاندىن كېيىن، قازى ئۇنىڭ ھەممە سۆزىنى شۇ يەردىلا پۈتۈپ شىرغا ئەۋەتىپتۇ. شىر ئۇ مەكتۇپنى ئوقۇپ بولۇپ ئانىسىغا كۆرسىتىپتۇ. ئانىسى ئۇنىڭ مەزمۇنىنى ئوقۇغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ:

— مېنىڭ نەسىھىتىم ساڭا ھېچ كار قىلمىدى، ئوغلۇم. بۇ مەلئۇن بەتگۇمان بولدى. ئەمدى ئۇ ھىيلە - مىكىر ئىشلىتىپ، سېنى ھالاك قىلىپ، سەلتەنەت ۋە مەملىكەت ئىشىغا بەرھەم بېرى-دىغان بولدى. ساڭا شەپقەتلىك مۇخلىس ۋە زېرەك ياردەمچى بولغان شەنزەبەگە قىلغاندىن ئارتۇقراق قىلغۇلۇقنى قالغان دۆلەت ئەربابلىرىغىمۇ قىلىدۇ ئەمدى بۇ مەككار، چۈنكى يامان كىشىنىڭ قولىدىن يامانلىقتىن باشقا نەرسە كەلمەيدۇ.

ھەرگىز ھۇۋقۇشتىن ھۇمايۇن خاسىيىتىن ئىستىمە،
ھېچ قۇشقاچتىن قىلما ئۇمىد قارچىغىنىڭ خۇلقىنى.
چىقسا ئىززەت كۆرسىسىغا قايسى شۇم ئىپلاس ئەگەر،
ھېچ ئەجەب يوق ھەر تامان ئۇزاتسا پىتنە ئىلكىنى.

بۇ سۆز شىرنىڭ كۆڭلىگە بەكرەك تېگىپتۇ. ئۇ ئۇزۇن ئويلانغاندىن كېيىن سوراپتۇ:

— ئېيتقىنا ئانا، دېمەنەنىڭ گېپىنى سەن كىمدىن ئاڭلىغاند-دىڭ؟ ئەگەر ئۇ كىشى ئۆزى كېلىپ ئاشكارا قىلسا، مېنىڭ ئۆلتۈرۈشۈم ئۈچۈن باھانە تېپىلاتتى.

— ئوغلۇم، بىر كىشى ماڭا ئىشىنىپ سىرىنى ئېيتقانىدى. ئۇنىڭدىن ئىجازەت ئالماي تۇرۇپ، ئۇنى پاش قىلىپ قويۇشۇم مۇرۇۋۋەت ۋە شەرىئەتتە ھارامدۇر. مەن ئۇنىڭدىن ئىجازەت سو-راي. ئەگەر ئۇ قوبۇل كۆرسە، مەن كېلىپ ئېيتىپ بەرسەم

بولىدۇ ،— شىرنىڭ ئانىسى شۇنداق دەپ شىرنىڭ قېشىدىن چىقىپ ئۆز ئۆيىگە بىرىپ يولۋاسنى چاقىرتىپ كېلىپ ، ئۇنىڭغا ناھايىتى كۆپ ئىززەت - ئىكرام كۆرسەتكەندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ :

ئاچچىقنىڭ ئالەمچە بار ، ئەلدە سىنالغان مەرد ئۆزۈڭ ،
شۆھرىتىڭ كۈن نۇرىدەك دۇنيانى تۇتقاندۇر سىنىڭ .

— ئۆزۈڭگىمۇ مەلۇم ، پادىشاھ سىنى ئۇزۇندىن بۇيان قۇۋۋەتلەپ ، تەربىيەت قىلىپ كەلدى . شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇنىڭ شۇكرانىسىنى بىلدۇرۇشۇڭ ۋاجىپتۇر . «ھەر كىم شۇكۇر قىلسا ، ئۇنىڭ نېمەتلىرى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ» دىگەن گەپ بار . ئەگەر سەن شۇنداق قىلساڭ ، پادىشاھنىڭ ساڭا قىلىدىغان ياخشىلىقى ۋە مەرھەمەتلىرى كۈندىن - كۈنگە ئېشىشى چوقۇم .
— پادىشاھئالەمنىڭ مەن خاكسارغا قىلغان مەرھەمەت ۋە تەربىيەتلىرىنىڭ مىڭدىن بىرىنىمۇ تىل بىلەن ئىپادىلىيەلمەيمەن . سۆز بىلەن ئېيتىپ تۈگىتەلمەيمەن .

سەۋسەن كەبى نۇرغۇن تىللىق بولسامۇ ،
شۇكرۇڭ ئېيتىپ ئادا قىلالمىغايمەن .

مەن ھازىرغىچە تەرەپتارلىق مەيدانىدا شۇكرانىلىك قەدىمى بىلەن ماڭدىم . ھېلىمۇ سىز قانداق بۇيرۇسىڭىز شۇنداق قىلىمەن ،— دەپتۇ يولۋاس .
— ياخشىلىق ئاخىرىغا يەتمىسە ، ئۇ ياخشىلىق ھېسابلانمايدۇ .

ئالغاندىڭ مۇشۇ ئىش قەستىدە نام ،
سېخىيلىق بىرلە ئۇنى قىلغىن تامام .

ئىلگىرى پادىشاھ ساڭا ئۆز كۆڭلىدىكى غەم - غۇسسىلەرنىڭ ھەممىسىنى بايان قىلغانىدى . سەنمۇ پادىشاھنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرىپ ، شەنزەبەنىڭ ئىشىنى تەھقىقلەشكە ، ھەر قانداق سۆزدىن ۋاقىپ بولساڭ ، كېلىپ ماڭا بايان قىلىشقا ۋەدە بەرگەنىدىڭ . ئەمدى ئاشۇ ۋەدەڭگە ۋاپا قىلىپ پادىشاھنىڭ دەرگاھىغا بېرىپ ئاڭلىغان - كۆرگەنلىرىڭنى تولۇق ئېيتقايسەن . ھازىر دېمنەنىڭ ھىيلىگەرلىكى شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى ، پادىشاھ ئۇنى ئۆلتۈرمەكتىن ۋاز كېچىدىغاندەك قىلىۋاتىدۇ . ئەگەر شۇنداقلا بولسا ، پادىشاھنىڭ دەرگاھىدا ھېچقايسىڭلار ئۇنىڭ شۇملۇقىدىن ئەمىن بولالمايسىلەر ، ئۇ ئازغىنا پۇرسەتتە ھىيلە - مىكىر ئەپسۇنلىرى بىلەن ئەمىر ۋە باشقا بارلىق ئىختىيار ئەھلىنىڭ تىرىكچىلىكىدىن تۇتۇن چىقىرىدۇ . كىمكى ئۇنىڭ ئىشىنى تەھقىقلەش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلغان بولسا ، تۆھمەت بىلەن ياكى غەرەزلىك قىلىقلىرى بىلەن ئۇنى تالاپەتكە ئۇچرىتىدۇ ،— دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى .

— ئەي مەلىكەم ،— دەپتۇ يولۋاس ،— مەن ئۇ ئىشقا ۋەدە بەرگەن . لېكىن شۇ ۋاقىتقىچە گۇۋاھلىق بەرمەسلىكىمدىكى مەقسەت «پادىشاھىمىز دېمنەنىڭ ئەھۋالىدىن ئازراق خەۋەردار بولۇپ باقسۇن » دېگەندىن ئىبارەت ئىدى . ئەگەر ئىلگىرى ئېيتقان بولسام ، پادىشاھ ئۇنىڭ بۇنداق يامان ۋە ئەسكىلىكىدىن بىخەۋەر بولغاچقا ، مېنى غەرەزلىك گەپ قىلدى دەپ ئويلاپ ، ئېتىبار قىلماسلىقى مۇمكىن ئىدى . ئەمدى ئىش بۇ يەرگە يەتتى ، ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى ئېيتىدىغان پەيتمۇ كەلدى . مەن پادىشاھقا تەرەپتار بولۇشتا قىلچە نۇقسان يەتكۈزگىنىم يوق . ھېلىھەم مېنىڭ مىڭ جېنىم بولسا ، ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ خۇشال بولۇشى ئۈچۈن جېنىمنى پىدا قىلساممۇ ئازلىق قىلىدۇ .

«بىر موينىڭ قىممىتى ئىككى جاھانغا تەڭ» دېسەم ،
مەن بولارمەن شەرمىسار ئىككى جاھاننىڭ ئىچىدە .

شۇنىڭدىن كېيىن يولۋاس شىرنىڭ ئانىسى بىللەن بىللە شىر-نىڭ ھۇزۇرىغا كەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا كەلىلە بىلەن دىمنەنىڭ دېيىشكەن گەپلىرىنى تولۇق بايان قىلىپ ، بارلىق لەشكەرلەر ۋە ۋەھشىيلەر ئالدىدا ئاشكارا گۇۋاھلىق بېرىپتۇ . بۇ گۇۋاھلىقنىڭ ئاۋازى زىندانىدىكى ئوغرىغىمۇ ئاڭلانغاچقا ، ئۇمۇ شىرغا : «مەنمۇ گۇۋاھلىق بېرەلەيمەن» دەپ خەۋەر ئەۋەتىپتۇ . شىر كىشى ئەۋەتىپ ئۇنى چاقىرتىپ كەپتۇ ، ئۇ ئوغرى گۇۋاھلىق قائىدىسى بويىچە زىنداندا ئۇلاردىن ئاڭلىغىنىنى ئىقرار قىپتۇ .

— نېمىشقا ئۇ سۆزنى ئاڭلىغان ۋاقتىڭدىلا خەۋەر بەرمىدىڭ ؟— دەپ سوراپتۇ شىر يولۋاستىن .

— بىر گۇۋاھ بىلەنلا ھۆكۈم سۈرگىلى بولماس دەپ تەخىر قىلغانىدىم ھەم بىر كىمنى سەۋەبسىزلا ئازابقا قويۇشنىمۇ راۋا كۆرمىدىم ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ يولۋاس .

يولۋاسنىڭ بۇ سۆزى شىرغىمۇ يېقىپ قاپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، بۇ ئىككى گۇۋاھچىنىڭ گۇۋاھلىقى بىلەن دىمنەگە سىياسەت ھۆكمى ۋاجىپ بوپتۇ - دە ، بارلىق لەشكەرلەر ئۆكۈزنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە بىردەك قوشۇلۇپتۇ .

كىم تېرىغان بولسا شۇملۇق ئۇرۇقىن ،
ئاخىر ئاڭا ئوقۇبەت بولدى ھوسۇل .

شىرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئۇنى بىر نەچچە ۋاقىت بەند ئېچىدە تۈرلۈك ئازابلار بىلەن تۇتۇپتۇ . نەتىجىدە ئۇ ئاچلىق ۋە تەشنالىقتىن ھالاكەتكە ئۇچراپ ، زىندان دوزىخىدىن دوزاخ زىندانىغا يېتىپ بېرىپتۇ . زالىملار قوۋمىنىڭ نەسلى قۇرۇپ ، خۇدا يەر يۈزىنى زالىملارنىڭ شۇملۇقىدىن قۇتقۇزۇپتۇ . شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن خالايىققا مەككارلارنىڭ ۋە ئىككى يۈزلىمچىلەرنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ ئەنە شۇنداق بولىدىغانلىقى مەلۇم بوپتۇ .

قۇرساق كىشى يولىغا دامى ئازار ،
ئاڭا ئۆزۈك ئىلىنارسەن ئاقىۋەت .
گۈل ئۆزمەسسەن ئەگەر تىكەن تېرىساق ،
تاپارسەن ياخشى ئىش قىلساق سائادەت .
يامان بىلەن ياخشىنىڭ بىلدىك جازاسىن ،
قىل ئەمدى ياخشىلىقنى رەسىم - ئادەت .

ئۈچىنچى باب

دوستلارنىڭ ئىناق بولۇشى ۋە بىر - بىرىگە ياردەم بېرىشىنىڭ پايدىسى توغرىسىدا

راي بەرەھمەنگە مۇنداق دەپتۇ :

— يامان غەرەزلىك پىتنىخورلارنىڭ يالغان سۆزلىرى بىلەن مۇھەببىتى ئاداۋەتكە ئايلىنىپ كەتكەن دوستلارنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىدىم . ئۇلارنىڭ بىرى بىگۇناھ ئۆلتۈرۈلۈپتۇ . ھېلىقى مەك-كارغىمۇ قىلمىشىغا يارىشا «مۇكاپات» بېرىلىپتۇ . ئەمدى پۇرسەت يەتسە ، سادىق دوستلارنىڭ بىر - بىرىگە قىلغان مەدەتلىرى ۋە دوستلۇق دەرىخىنىڭ مېۋىسىدىن يېگەنلىكى ، دۈشمەننى يېڭىش ئۈچۈن ھەمىشە بىر - بىرىگە ياردەم بېرىپ ، دوستلارنىڭ رازىلىقى-نى ئۆز رازىلىقىدىن ئۈستۈن تونۇغانلىقى توغرىسىدىكى ھېكايىلەر-دىن سۆزلەپ بەرگىن .

بەرەھمەن مۇنداق دەپتۇ :

چېدىرۇ تەختىڭنى قويدۇڭ توققۇز پەلەكنىڭ ئۈستىگە ،
ئەدلۇ ئىنساپ بىرلە قىلماققا جاھان ئەھلىن سوراغ .
شان قۇچۇپ ئاسماندىكى دۈشمەنلىرىڭنى ئەيلە رام ،
تاكى ئايۇ كۈنگە چۈشكەي يۈز ھەسەتلەر بىرلە داغ .

— بىلگىنكى ، ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە ، ئىخلاسلىق دوستلار ۋە خالىس يارەنلەردىن قىممەتلىكرەك ھېچقانداق نەرسە يوق .

ئۇنداق كىشى بىر ئۆمۈر سۈرۈپ دەۋران ،
بولمىسۇن ھېچكىمگە موھتاج ھېچقاچان .

ھەرقانداق جايدا دوستلارنىڭ مۇھەببەت تەڭگىلىرى ئىخلاس سەرراپخانىسىدا تاۋلانغان بولسا ياكى دوستلۇق دەرىخى ئىختىساس بېغىدا يەكدىللىك سۈيى بىلەن سۇغىرىلغان بولسا ، بۇ جاھاننىڭ راھىتى ۋە خۇشاللىقىنىڭ مەدىتى بولۇپ ، بۇنداق دوستلۇقنىڭ پايدا - مەنپەئىتى ھەددى - ھېسابسىزدۇركى ، ئۇ بەختلىك كۆڭۈللەر-دە شادلىق ۋە خۇشاللىقنى ئورتاق ، قىيىنچىلىق كۆڭۈللەردە ھەمدەم ۋە يار - يۆلەك بولىدۇ .

قولۇڭغا يار كەلتۈرگەنلىكى ، ھەر كىم ،
يۆلەكسىز قالغۇسىدۇر تاپمىسا يار .
جاھاندا بارچە نېمەتتىن ئىرۇر خوپ ،
كىشىنىڭ بولسا بىر دوستى ۋاپادار .

ھېممەتلىك سادىق دوستلار توغرىسىدىكى ھېكايىلەر تارىخ بەتلىرىگە يېزىپ قالدۇرۇلغان . بۇلاردىن بىرى ، قاغا ، چاشقان ۋە كەپتەر بىلەن تاشپاقا ۋە كېيىكنىڭ ھېكايىسى بولۇپ ، بۇ ، ھەقىقىي دوستلۇققا مۇناسىپ كەلگۈدەك مەسەل ، شۇنداقلا ئاجايىپ ئىبرەتلىك قىسسىدۇر .

— ئۇ قانداق ھېكايە ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .

— كەشمىر ناھىيىسىدە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن .

قاغا ، چاشقان ۋە كەپتەرلەرنىڭ ھېكايىسى

كەشمىر دىيارىدا بىر ئورمانلىق بار بولۇپ ، مەنزىرىسى شۇن-

داق گۈزەل ئىكەنكى ، چېچەكلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن يەر يۈزى خۇددى ئاسمان يۈزىدەك چىرايلىق كۆرۈنىدىكەن . رەڭگا رەڭ گۈللەرنىڭ ئەكسىدىن قاغا قانىتى خۇددى تاۋۇسنىڭ قۇيرۇقىدەك جىلۋىلىنىدىكەن .

بۇلاقلار ھەر تەرەپلەرگە ئېقىشقان ،
لالىلەر گۈلزارغا مەشئەل يېقىشقان .
كوكات شەبنەم سۈيىدە يۈز يۇيۇپ پاك ،
گۈل ياقاسىن تاڭ شامىلى ئەيلىگەن چاك .
بولۇپ ساقىي پەلەكتىن چۈشسە شەبنەم ،
تۇتۇپ جام غۇنچە يەكپاي تۇردى شۇدەم .

بۇ ئورمانلىقتا ئۇۋ ھايۋانلىرى ناھايىتى كۆپ بولغاچقا ، ئۇۋچىلار پات - پات بۇ يەرگە كېلىپ ۋەھشىي ھايۋانلار ۋە قۇشلارنى ئوۋلاش ئۈچۈن تۇزاقلارنى قۇرۇشىدىكەن . ئورمانلىقتىكى بىر يوغان دەرەخنىڭ ئۈستىدە بىر قاغان ماكان تۇتقان بولۇپ ، ئۇ قاغا دەرەخنىڭ يوپۇرماق بەتلىرىدىن «ۋەتىنىنى سۆيمەك ئىماننىڭ جۈملىسىدىندۇر » دېگەن خەتنى ئوقۇيدىكەن . بىر كۈنى قاغا دەرەخ ئۈستىدە ئوڭ - سولغا بېقىپ ، ئۈستۈن - تۆۋەنگە قاراپ ئولتۇرۇپ ، دۈمبىسىگە تۇزاق ئارتقان ، يېنىغا تورۋا ئاسقان ، قولىدا ھاسا تۇتقان ھالدا ئالدىراپ ئاشۇ دەرەخ تۆۋىگە كېلىۋاتقان بىر ئوۋچىنى كۆرۈپ قېلىپ ، قورقىنىدىن ئۆز - ئۆزىگە :

«بۇ كىشىگە نېمە بولغاندۇر خۇدا ،
ئالدىراپ ھەم ئىزتىراپ ئەيلەپ كېلۇر .
بىلمىدىم مەن كىمدە قەستى بار ئىكىن ،
بۇ سۈپەت بىرلە شتاب ئەيلەپ كېلۇر .

بۇ ئادەم ماڭا قەست قىلىپ قېلىشى مۇمكىن . ياخشىسى ،

مەن يوشۇرۇنۇپ قاراپ تۇراي» دەپتۇ ـ دە ، دەرەخ شاخلىرىنىڭ ئارىسىغا يوشۇرۇنۇپتۇ . قارىسا ، ئۆۋچى دەرەخ تۈۋىگە كەپتۇ ۋە بىر تۇزاقنى يەرگە قۇرۇپ ، دان چېچىپ قويۇپ ، ئۆزى بىر دالدىدا ماراپ ئولتۇرۇپتۇ . بىر سائەتچە ئۆتكەندە ، بىر توپ كەپتەرلەر ئۇچۇپ كېلىشىپتۇ . ئۇلارنىڭ باشلىقى مەستۇقە ئىسىملىك بىر كەپتەر بولۇپ ، ئۆزى زېرەك ۋە پەملىك ، كۆڭلى ئوچۇق بولغانلىق-تىن ، باشقىلىرى ئۇنىڭ رايىغا قاراپ ئىش قىلىشنى ئۆزلىرىگە ئىپتىخار دەپ بىلىشىدىكەن . ھەممىسى ئۇنىڭ ئەمرىدە كۈن كەچۈ-رۈشىدىكەن . كەپتەرلەرنىڭ كۆزلىرى يەردىكى دانغا چۈشۈپتۇ ، ئاچلىق ئوتى نەپسلىرىدىن شولە چىقىرىشقا باشلاپ ، ئىختىيارىنىڭ تىزگىنىنى قۇدرەت كۈچىنىڭ قولىدىن چىقىرىپ قويۇپتۇ . مەستۇ-قە مېھىر ـ شەپقەت يۈزىسىدىن ئۇلارنى سەۋر قىلىشقا تەرغىب قىپتۇ .

ھېرىس بىرلە ئالدىراپ دان تەرەپكە بارمىغىل ،
ئەقىل بىرلە ئويلىساڭ ، بار شۇ دان ئاستىدا دام .

—ھەي ئەزىز ،— دېيىشىپتۇ كەپتەرلەر ،— ئاچلىقتىن تەڭ-لىكتە قالدۇق . ئوزۇق تېپىش غېمى خاتىرىمىزنى پەرىشان قىل-دى . بىزدە ھازىر نەسىھەت ئاڭلىغۇدەك ھال ۋە ئاخىرىنى مۇلاھىزە قىلغۇدەك ماجال قالمىدى . خۇددى بۇزرۇكلەر ئېيتقاندەك :

كىشى ئاچ قالسا ئەزىز جاندىن تويار ،
ھەر بالاغا بېشىنى قارشى قويار .

مەستۇقە ئۇلارنىڭ ھېرىس ئېرىقلىرىنى نەسىھەت تۈغى بىلەن باغلاشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى چۈشىنىپتۇ .

ھېرىس بوينۇڭغا بولغاندا كەمەن ،
بوشانماقلىقىڭ بولمىغاي ئاسان .

شۇڭا ، مەستۇقە ئۇلاردىن ئايرىلىپ بىر تەرەپكە كەتمەكچى بوپتۇ ، لېكىن قازا ئۇنى تەقدىر زەنجىرى بىلەن باغلاپ تۇزاق تەرەپكە تارتىپتۇ .

مەن بارماقچى ئۇ يانغا ،
ئۇ تارتىدۇ بۇ يانغا .

شۇنداق قىلىپ ، كەپتەرلەر ئېھتىيات قىلماي ، ھەممىسى بىرلا يەرگە چۈشۈپ ، دانلارنى شۇنداق چوقۇشى بىلەنلا ئۇۋۋچىنىڭ تۇزىقىغا ئىلىنىپتۇ .

— ھەي نادانلار ! مەن سەنلەرگە ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ ، دەپ دېمىدىممۇ ؟ مانا كۆرۈڭلار !— دەپ پەرياد قىپتۇ مەستۇقە .

ئەي كۆڭۈل ھەر ياندا كۆپتۇر ئىشق يولىنىڭ ئاپىتى ،
ئالدىراپ قويسا قەدەم ھەركىم يىقىلغاي ئاقىۋەت .

بىچارە كەپتەرلەر ھەيران ۋە خىجىل بولۇپ ، دېمىنى چىقىرد- شالماي تۇرغاندا ، ئۇۋچى دالدىدىن چىقىپ خۇشاللىق بىلەن ئۇلار- نى ئالغىلى مېڭىپتۇ . كەپتەرلەر ئۇۋچىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆ- رۈپ ، تېپىرلىشىپ ، ھەر قايسىسى ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن پۇت تېپىشىپ ، قانات سوقۇشقا باشلاپتۇ .

— ھەي بۇرادەرلەر !— دەپتۇ مەستۇقە ،— سىلەر ئۆزۈڭلار- نىلا قۇتقۇزماقنى كۆزلەپ باشقا دوستلارنىڭ قۇتۇلۇش - قۇتۇلماس- لىقى بىلەن كارىڭلار يوق ئىكەن . بۇنداق ئىشلار دوستلۇقنىڭ شەرتى ئەمەس . مۇھەببەت مەزھىپىدە ئۆزىنىڭ قۇتۇلۇشىدىن دوس- تىنىڭ قۇتۇلۇشىنى ئارتۇق بىلگەن كىشى ھەقىقىي دوست ھېساب- لىنىدۇ . بىر قېتىم ئىككى دوست كېمىگە چۈشۈپ دەريادا كېتىد- ۋاتقاندا ، كېمە پاچاقلىنىپ ئىككىلىسى غەرق بولۇپ كەتكەنىكەن . كېمىچى ئۇلاردىن بىرىنى بولسىمۇ قۇتقۇزۇۋېلىش ئۈچۈن سۇغا

سەكرەپ چۈشۈپ ، ئۇلارنىڭ قايسىسىنىڭ قېشىغا بارسا ، ئۇ :

بۇ بالادىن قۇتقۇزۇشقا ئەي كىشى ،
مېنى قويغىل تۇت ئۇ دوستۇم ئىلكىنى .

دەپ پەرياد قىلىشقانىكەن . ئەگەر سىلەردىمۇ ئاشۇنداق دوستۇڭلارنىڭ قۇتۇلۇشنى ئۆزۈڭلارنىڭ قۇتۇلۇشىدىن ئەلا بىلىدىغان مۇرۇۋۋەت بولسا ، ھەممىڭلار بىرلىشىپ ، بىر ياققا كۆچەپ كۆرۈڭلار ، ئىتتىپاقلىق بەرىكىتىدىن تۇزاق يەردىن ئاجراپ ، بىز قۇتۇلۇپ كەتسەك ئەجەب ئەمەس .
كەپتەرلەر بۇ چارە بويىچە ئىش قىلغانىكەن ، تۇزاق ئورنىدىن ئاجراپتۇ . كەپتەرلەر تۇزاقنى كۆتۈرۈپ ئۇچۇپتۇ . ئوۋچى : «ئۇلار ئاخىر ھالسىزلىنىپ يىقىلىدۇ» دەپ تەمە قىلىپ ، ئاسمانغا قاراپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپتۇ .
قاغا بۇ ۋەقەنى كۆرۈپ ئۆز ـ ئۆزىگە : «ياپىر ، بۇ جاھاندا بۇنداق ۋەقەدىن يەنە بىرى يۈز بەرمەس . ئاۋۋال بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن بېرىپ كۆرۈپ باقايچۇ ، ئىشلار قانداقراق تۈگەركىن . ئۇنىڭدىن تەجرىبە ئالسام ، بىر چاغلاردا كارغا ياراپ قالار» دەپتۇ .

زامان تەجرىبىسىدىن ئېلىپ يۈز بەھرە ،
بىر زامان كېرەك بولار بالا دەپئىگە .

شۇنداق قىلىپ ، قاغا ئۇلارنىڭ كەينىدىن پەرۋاز قىپتۇ . مەستۇقە ئۆز قوۋمى بىلەن كېتىۋېتىپ ، ئارقىسىغا نەزەر سېلىپ ، ئوۋچىنىڭ تېخى ئۈمىد ئۈزمەي يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ ـ دە ، ھەمراھلىرىغا : «ئاگاھ بولۇڭلار ، ئۇ قىزىل كۆز ئوۋچى تېخى بىزنىڭ قەستىمىزدە يۈرۈپتۇ . مېنىڭ مەسلىھىتىم شۇكى ، جاڭگاللىقتىن چىقىپ يۇرت ئىچىگە ئۇچايلى . باغلار ۋە ئىمارەتلەر ئارىسىدا يول تاپالماي ، بىزنى كۆزىدىن يوقىتىپ قويسا ، نائۈمىد بولۇپ كېتىدۇ» دەپتۇ . كەپتەرلەر ئۇنىڭ ئېيتقىنىغا ئەمەل قىـ

لىپ ، كەنتلەر ئىچىگە قاراپ ئۇچۇپ ، ئۇۋچىنىڭ كۆزىدىن غايىب بوپتۇ . ئۇۋچى ھەسرەت چېكىپ ، ئارقىسىغا قايتىپ كېتىپتۇ ، قاغا بولسا ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن كېتىۋېرىپتۇ .

غەيرىي كىشىلەردىن پەند ـ نەسىھەت ۋە تەجرىبە ئالالىغان كىشى سائادەتمەن كىشىدۇر . باشقىلارنىڭ پايدىلىق ۋە زىيانلىق ئىشلىرىنى سىناپ كۆرۈپ ، ئۇنىڭدىن بەھرە ئالالىغان ، پايدا يەتـ كەن ئىشنى قىلىپ ، زىيان يەتكەن ئىشنى تاشلىيالىغان كىشى ئەقىللىق كىشىدۇر .

كەپتەرلەر ئۇۋچىدىن خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن ، تۇزاقتىن قۇتۇلۇش ئۇچۇن مەستۇقەدىن مەسلىھەت سوراپتۇ .

— بۇ ھالاكەتتىن بىر ۋاپادار دوستىنىڭ ياردىمىسىز قۇتۇلغىلى بولمايدۇ ،— دەپتۇ توغرا تەدبىرلىك ، ئەقىللىق مەستۇقە ،— بىر ھەمراھ بولمىسا ، بىلمەيدىغان يولدا ماڭغىلى بولمايدۇ . بۇ تەرەپتە زېرەك ئىسىملىك بىر چاشقان بار ، ئۇ مېنىڭ مېھرىبان كونا دوستۇم .

ئىخلاسلىق رەپىق يارى ۋاپادار ،
شەپقەتلىك ئۇلپەت ياخشى مەدەتكار .

ئۇنىڭ قېشىغا بارساق ، بەلكىم بۇ تۇتقۇنلۇقتىن ئاجرىشىمىزـ غا ياردەم بېرەر .

ئۇ چاشقاننىڭ ئۇۋىسى بىر ۋەيرانىلىقتا ئىكەن . ئۇلار شۇ يەرگە چۈشۈپ مەستۇقىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ ۋارقىرىشىپتۇ . مەستۇقىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاش بىلەنلا زېرەك دەرھال يۈگۈرۈپ چىقىپتۇ ۋە دوستىنىڭ بالا زەنجىرىگە باغلىنىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ، كۆز بۇلىقىدىن چىققان قانلىق ياشلىرىنى يۈز سەھنىسىگە ئاققۇزۇپتۇ ؛ كۆيگەن جىگىرىدىن چىققان دەردلىك ئاھىنى توققۇز پەلەككە يەتكۈـ زۈپتۇ .

نەكۈن چۈشتى بېشىمغا يۇ بۇ نېمە ھال ،
سەۋر قىلماق ماڭا ئەمدى كەلدى مالال .

تۇرسا دوستۇم بالا ئىچرە چېكىپ ئەلەم ،
ئۇلتۇرالاي نىچۇك بۇنداق خاتىرىم جەم .

—ئەي ئەزىز بۇرادەر ، ئەي ياخشى دوستۇم ! قانداق ھىيلە بىلەن بۇ تۇزاققا چۈشۈپ قالدىڭ؟ نېمە سەۋەبتىن بۇ رەنج - ئەلەمگە ئۇچراپ قالدىڭ ؟— دەپ سوراپتۇ زىرەك .

— ياخشىلىق ۋە يامانلىق ، پايدا ۋە زىيان قازايۇ قەدەر دامىغا باغلاقلىق بولىدۇ . ھەرقانداق دانىشمەنمۇ تەقدىرى ئەزەل دىۋانخانىسىدا مەشۇت قەلەم بىلەن مەخلۇقات ئەھۋالى دەپتىرىنىڭ بەتلىرىگە يېزىلغان تەقدىر ئىرادىسىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ .

ھەرنە ئاچچىق - تاتلىق ئىشنى ھۆكمىگە يازدى قەلەم ،
سېنىڭ ئاچچىقلانمىقىڭدىن يوق قازاغا قىلچە غەم .

قازا بىزنىڭ كۆزىمىزدە داننى جىلۋىگە كەلتۈردى . ھەمراھلىرىمنى سەۋرسىزلىك قىلىشتىن ۋە ئالدىراشتىن مەنئى قىلدىم . لېكىن تەقدىر قولى غەپلەت پەردىسىنى مېنىڭ كۆزۈمگە تۇتتى . شۇنىڭ بىلەن ھەممىمىز بىرلىكتە بۇ مۇشەققەت ۋە بالانىڭ ئىلكىگە گىرىپتار بولدۇق ،— دەپتۇ مەستۇقە .

— سەندەك دانا ۋە ھوشيار كىشى قازا ئوقىغا تەدبىر قالقىنىنى تۇتالمىسا ، بۇ ئەيىب ئەمەسمۇ ؟— دەپتۇ زىرەك ئەجەبلىنىپ .

— بۇ سۆزنى قوي ،— دەپتۇ مەستۇقە ،— ئەقىل - ئىدراك ، قۇۋۋەت ۋە شەۋكەتتە مەندىن ئارتۇقلارمۇ قازايى ئىلاھىدىن باش تارتالمايدۇ . جاھاندا تەڭرى ھۆكمىنى ياندۇرالايدىغان مەخلۇق يوق بولغىنىدەك ، تەڭرى پەرمانىنى كېيىنگە سۈرىيەلىگۈچىمۇ مەۋجۇت ئەمەس . ئەگەر قازا ھۆكمى ئىرادە زەنجىرىنى تەۋرەتسە ، بېلىقنى دەريانىڭ ئاستىدىن ئاسمانىنىڭ قەرىگە چىقىرالايدۇ ۋە قۇشنى ئاسمانىنىڭ ئەۋجىدىن زېمىنىنىڭ ئۈستىگە چۈشۈرەلەيدۇ . پۈتۈن مەخلۇقاتقا قازايى قەدەرنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇش ۋە رازى بولۇشتىن باشقا چارە يوق .

بولسمۇ زاتى ئالەم ھەر كىمەرسە ،
ھەق ھۆكمىنى بۇزالمىغاي ھېچ نېمەرسە .
يەتسە ئىنسانغا قازايى ھەق ئەگەر ،
بارچە ئاقىل بولغۇسىدۇر كور ۋە گەر .
چىققۇسى بولسا بېلىقلار تاشقىرى ،
كىرگۇسى دام ئىچرە قۇشلارنىڭ بېرى .
ھەق قازاسى خۇددى بىر قاتتىق بوران ،
خەلق ئۇنىڭ ئالدىدا گوياكى سامان .

بىلمەك كېرەككى ، قازا كەلگەن ۋاقىتتا ، دانا كىشىمۇ نادان بولۇپ قالىدۇ . بۇنداق چاغدا شاھلار بىلەن گادايلار باباراۋەر بولۇپ قالىدۇ .

يانمىغاي بايلىق بىلەن يا كۈچ بىلەن ھۆكمى قازا ،
يەتكۈزۈپ بولماس قازا پەرمانىغا پەن زادىلا .

— خاتىرەڭنى پەرىشان قىلما ،— دەپتۇ زىرەك مەستۇقىدىگە ،— خۇدادىن كەلگەن قازا ئىنساننىڭ قەددى - قامىتىگە لايىق تىكىلگەن شۇنداق بىر لىباسكى ، مەيلى ياقىسىغا مال - دۆلەت تۆگمىسى قادالغان بولسۇن ، مەيلى ئېتىكى جاپا پەۋىزى بىلەن تىكىلگەن بولسۇن ، بۇنىڭ ئىنسان ئۇچۇن ئىنايەت ۋە كارامەت ئىكەنلىكى شۈبھىسىزدۇر . شۇڭا ھېچكىم ئۇنىڭ ھەقىقىتىنى چۈشىنەلمەيدۇ . سەندە يوق نەرسە ساڭا يەتسە ، ئۇنىڭغا شۈكۈر قىل . كىمگە قازا ساقىيسىدىن ھەر نەرسە يەتسە ، شۇل لۇتفىدۇر ، دېيىلگەنگە ئوخشاش ، ھەرقانداق نەرسە ساڭا توغرا كېلىپ قالسا ، ئۇنىڭغا ياخشى مۇئامىلە قىلساڭ ، ئۇ سېنىڭ ياخشىلىقىڭ . بۇزرۇكلەر : «ھەسەل يېمەكچى بولساڭ ، ھەرە نەشتىرىدىن قورقما ؛ راھەت گۈلىنى ئۈزمەكچى بولساڭ ، مېھنەت تىكىنىدىن قورقما» دەپ ئېيتىشقان . ھەرقانداق مەقسەت كۆپ قىيىنچىلىق بىلەن ھەل بولىدۇ .

زېرەك مەستۇقىگە بۇ سۆزلەرنى ئېيتقاچ ، مەستۇقە باغلىنىپ قالغان يىپلارنى قىيىشقا كىرىشىپتۇ .

— ھەي مېھرىبان دوستۇم ، — دەپتۇ مەستۇقە ، — ئاۋۋال ھەمراھلىرىمنى بوشىتىپ ، مېنى خاتىرجەم قىلغىن . ئۇلاردىن كېيىن مېنى بوشات .

چاشقان بۇ سۆزگە ئۇنىماي ئۆز ئىشىغا مەشغۇل بولىۋېرىپتۇ .

— ھەي زېرەك ، ئەگەر مېنىڭ رازىلىقىمنى خالىساڭ ، سۆزۈمگە ئۇنا . مەندىن بۇرۇن ھەمراھلىرىمنى بوشاتقىن ، — دەپتۇ يەنە مەستۇقە .

— يەنە بۇ سۆزنى تەكرارلايسەنغۇ ، — دەپتۇ زېرەك ، — ئۆز جېنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىمايدىكەن – دە ، «ھەر ئىشنى ئۆزۈڭدىن باشلا» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزنى ئاڭلىمىغانمۇسەن ؟

— ھەقتائالا مېنى كەپتەرلەرنىڭ چوڭى قىپتۇ . ئۇلارنىڭ مەسئۇلىيىتىنى مېنىڭ گەدىنىمگە ئارتىپتۇ ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مەستۇقە ، — دېمەك ئۇلارنىڭ مەندە پۇقرادارچىلىق ھەققى بار . مېنىڭ ئۇلاردا سەرۋازلىق ھەققىم بار . مەن ھەر دائىم ئۇلارغا غەمخورلۇق قىلىشىم ، شەپقەت كۆرسىتىشىم ۋە ئۇلارنى ئاسرىشىم كېرەك . ھەرقانداق پادىشاھ ئەگەر ئۆزىنىڭ راھىتىنىلا كۆزلەپ پۇقرالىرىنى جاپاغا قويسا ، تېز ئارىدا ئۇنىڭ راھەت بولىقى تىنىپ ، دۆلىتىنىڭ كۆزى قارىغۇ بولىدۇ .

ئەگەر خالىساڭ ئۆز راھىتىڭنى ،
ئارام ئالالماس يۇرتۇڭدا ھېچكىم .

—پادىشاھ دېگەن پۇقرالارنىڭ ئارىسىدا خۇددى تەندىكى جانغا ئوخشايدۇ ، — دەپتۇ چاشقان ، — شۇڭا جاننى قۇتقۇزۇشنى كۆزلەش كېرەك . ئەگەر جانغا ئاپەت يەتسە ، پۈتۈن تەنىنىڭ ساق بولغىنىنىڭ نېمە پايدىسى ؟ باشقا يەر نېمە بولسا مەيلى ، لېكىن باشتىن بىر تال مويمۇ زىيانغا ئۇچرىمىسۇن .

— ئەگەر مېنى بالدۇر بوشاتساڭ ، ھېرىپ قېلىپ باشقا ھەم-

راھىلىرىمنى بوشاتماي قويارسەنمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن ،— دەپتۇ مەستۇقە ،— ئەمما مەن باغلاقلىق بولسام ، ئۇلارنى بوشاتقۇچە ھەر-قانچە ھارغان بولساڭمۇ ، بەلكىم مېنى باغلاقلىق ھالدا تاشلاپ قويماسلىقىڭ مۇمكىن . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىد-لەن بالا ۋاقتىمدىن تارتىپ بىللە ئۆسكەن . ئەگەر قۇتۇلۇش بېغىد-دىمۇ بىللە بولمىسام ، بۇ ئىنساپسىزلىق بولىدۇ .

سەن دېگەيسەن ئۇ كىشىنى دوست ۋە يار ،
بولسا ساڭا شادلىقۇ ھەم غەمدە يار .
بولمىسا ئۇ راھەتۇ مېھنەتتە بىر ،
دوست ئەمەس دۈشمەن ئىرۇر ئۇ بى نەزىر .

—توغرا ، چوڭلار كىچىكلەرگە مانا مۇشۇنداق مەرھەمەت قىلىشى كېرەك ،— دەپتۇ چاشقان ،— بۇنداق ياخشى ئەخلاقىڭ ۋە كۆڭۈلدىكىدەك شەرتىڭدىن دوستلارنىڭ ئەقىدىلىرى ۋە پۇقرالار-نىڭ ئىشەنچى زىيادە بولىدۇ .

دوستلارنىڭ قەلبىگە لايىق ئۇ كىشى ،
باغلىنىپ قالغاننى يەشمەكتۇر ئىشى .

زېرەك ئالدىراپ يۈرۈپ ، ھەممە كەپتەرلەر چىرمالغان يىپلار-نى قىيىپتۇ . ئاخىرىدا مەستۇقىنىڭ بويىنىنىمۇ بۇ بالادىن خالاس قىپتۇ .

كەپتەرلەر چاشقانغا رەھمەت ئېيتىپ ، ئۆز ماكانلىرىغا خۇشال - خۇرام قايتىشىپتۇ . چاشقان بولسا تۆشۈككە كىرىپ كېتىپتۇ .

قاغا چاشقاننىڭ كەپتەرلەرگە قىلغان ياردىمىنى كۆرۈپ ، مەن-مۇ ئاشۇ چاشقان بىلەن دوست بولسام بولغۇدەك ، چۈنكى كەپتەر-لەرگە كەلگەن ھادىسە مېنىڭمۇ بېشىمغا كەلسە ، بۇنداق ياخشى دوست ماڭىمۇ لازىم بولۇپ قالىدۇ ، دەپ ئويلاپتۇ .

مەشرىقۇ مەغرىبتە يار ـ دوست كۆپ ئىرۇر ،
لېكىن ئۇلار ئىچرە ۋاپالىق كەمدۇر .
ھەر كىشى يارىم مېنىڭ دەپ بولما گول ،
كىم كۆتۈرسە ئېغىرىڭنى يارى بول .

شۇنىڭ بىلەن قاغا ئاستا چاشقاننىڭ تۆشۈكىنىڭ ئاغزىغا كېلىپ قىچقىرىپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان چاشقان :
— كىم سەن ؟— دەپ سوراپتۇ .
— مەن قاغا ، سەن بىلەن زۆرۈر ئىشىم بار ئىدى ،— دەپتۇ قاغا .
زېرەك چاشقان تىرىكچىلىكنىڭ ئىسسىق ـ سوغۇقىنى باشتىن كەچۈرگەن ، دەۋراننىڭ ياخشى ـ يامىنىنى تەھلىل قىلىپ كۆرگەچكە ، كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى ئېھتىمالى بولغان يامان ھادىسىلەردىن قۇتۇلۇش چارىسىنى كۆزلەپ ، ئۇۋىسىدا ناھايىتى كۆپ تۆشۈكلەرنى كولاپ ، بۇ تۆشۈكلەردىن بىر ـ بىرىگە يول ئېچىپ قويغانىكەن . ئۇ قاغىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، بىسەرەمجان بولۇپ شۇنداق دەپتۇ :
— مەندە نېمە ئىشىڭ بار ؟ بىز بىر ـ بىرىمىزگە تەڭ كەلمەسەك ؟
قاغا بولغان ۋەقەنى باشتىن ـ ئاخىرىغىچە تولۇق بايان قىلىپ :
— سېنىڭ مۇرۇۋۋەتلىك ، ھەقسۆيەرلىكىڭ ماڭا مەلۇم بولدى ، كەپتەرلەرنى دوستلۇق ۋە ۋاپادارلىقىڭنىڭ بەرىكىتى بىلەن بالادىن قۇتقۇزغانلىقىڭنى كۆرگەچكە ، سېنىڭ دوستلۇق رىشتەڭگە بويۇنۇمنى باغلىدىم . سەن بىلەن بىر دىل ـ بىز نىيەتتە دوست بولۇشنى خالايمەن ،— دەپتۇ .

ئۇلپەتچىلىك سازىڭغا دىل بولدى مايىل ،
ۋىسالىڭنى ئىزدىگەندەك خەستە سايىل .

—سەن بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشقا رايىم يوق .

كۆرمىدىم بازار ئىچىدە كۆپ زىياندىن ئۆزگە نەپ ،
بولغىلى كەپسەن ئاراغا كۈن چىقىپ پاتقۇنچە يار .

—بىھۇدە كايىما ، مۇيەسسەر بولمايدىغان نەرسىنى تەلەپ قىلـ-
ما ، بۇ قۇرۇقلۇقتا كېمە سۆرىگەنگە ياكى دەريادا ئات چاپتۇرغانغان
ئوخشاش گەپ ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ چاشقان .

كۆتۈر دامىڭنىمۇ ئۆزگە شىكارنىڭ قەستىدە بولغىل ،
بۇ جانىۋارنى كۆرۈپسەن ئۇ كەمەندىڭ دامىغا چۈشمەس .

—ئۇنداق سۆزلەرنى قوي ،— دەپتۇ قاغا ،— سېخىيلار موھـ-
تاجلارنى قۇرۇق قول ياندۇرمايدۇ . مەن يۈز بېرىش ئېھتىمالى
بولغان ھادىسىلەرنىڭ جاپاسىدىن سېنىڭ ئالدىڭغا پاناھ ئىزدەپ
كەلدىم .

ئاستانەڭدىن بۆلەك مەن تاپمىدىم ھېچ بىر پاناھ ،
بۇ ئىشىكتىن ئۆزگە يوقتۇر بېشىمغا ھاۋالەگاھ .

بوسۇغاڭنىڭ تۇۋىدە خىزمەت قىلىشنى ئۆزۈمگە ئابرۇي دەپ
بىلىدىغان تۇرسام ، ئەمدى قانداقمۇ باش قايتۇرۇپ نېرى كېتەلەيـ-
مەن .

گەر قىلىچ بىرلە سىياسەت ئەيلىسەڭ سەن پادشاھ ،
گەر مېنى بەندەم دېسەڭ ئەمرىڭدىمەن مەن قارا قۇل .

—ئەي قاغا ،— دەپتۇ چاشقان ،— ئالدامچىلىق قىلىپ ،
ھىيلە دانلىرىنى چاچما . مەن سىلەرنىڭ سىرىڭلارنى ياخشى بىلىـ-
مەن . سەن مېنىڭ جىنسىم ئەمەس . شۇڭا ، سېنىڭ سۆھبىتىڭدىن

قورقىمەن . ناجىنسىنىڭ سۆھبىتى جانغا قاتتىق ئازابتۇر . مەن ھېچقاچان سەندىن خاتىرجەم بولالمايمەن . بىراۋ بىر كىم بىلەن دوست بولۇپ ، ئۇنىڭ زەرىرىدىن خاتىرجەم بولالمىسا ، خۇددى كەكلىكتەك زىيانغا ئۇچرايدۇ .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ قاغا .

— بىر كەكلىك ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ چاشقان .

كەكلىك بىلەن قارچىغىنىڭ ھېكايىسى

بىر كەكلىك تاغ باغرىدا يورغىلاپ يۈرگەنىكەن . ئۇنىڭ سايرىغان ئاۋازى تاغنىڭ ئەكس ساداسى بىلەن قوشۇلۇپ ، ئاسمان گۈمبىزىدە ياڭرايدىكەن . بىر قارچىغا ئاسماندا پەرۋاز قىلىپ يۈرۈپ ، تاسادىپىي كەكلىككە نەزىرى چۈشۈپ قاپتۇ ۋە ئۇنىڭ چىرايلىق مېڭىشلىرىنى كۆرۈپ ، جان بېغىشلىغۇچى ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، كۆڭلىدە مۇھەببەت قوزغىلىپتۇ .

قارچىغا ئۆزىچە : «بۇ ئالەمدە يارسىز ئۆتكىلى بولمايدۇ» ، «كىشىنىڭ يارى بولمىسا ئۇ بىماردۇر» ، «كىشىنىڭ يارى بولمىسا ئۇنىڭ كۆڭلى ئېچىلمايدۇ» دېگەن تەمسىللەر بارغۇ . بۇ كەكلىك ھەقىقەتەن شۇنداق بىر دىلنى ئېرىتكۈچى شېرىن ھەرىكەتلىك ئىكەنكى ، بۇنداق رەپىق بىلەن بىللە بولسا ، كىشىنىڭ روھى تازىلىنىپ ، كۆڭلى شاد ۋە بىغەم بولىدۇ» دەپ ئويلاپتۇ .

بىر يار كېرەككىم ئانداقكى يارى ،
كېرەك چاغدا كىشىنىڭ مەدەتكارى .
يۈزىنى كۆرمەك بىلەن كەتكۈسى ،
دىل ئەينىكىدىن غەمنىڭ غۇبارى .

شۇنىڭ بىلەن قارچىغا ئاستا كەكلىك تەرەپكە مېڭىپتۇ . كەكلىك ئۇنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ھەزەر قىلىپ ، تاشنىڭ

كاۋىكىغا كىرىۋاپتۇ . قارچىغا ئۇ كاۋاكىنىڭ ئاغزىغا كېلىپ ئولتۇ-
رۇپ ، كۆڭۈل ماجىرالىرىنى بايان قىلىشقا باشلاپتۇ :

— ئەي كەكلىك ! مەن بۇنىڭدىن بۇرۇن سېنىڭ ھۈنەرلىرىڭ-
دىن غاپىل ئىدىم . بۈگۈن سايرىغىنىڭنى ئاڭلاپ ، كۆڭلۈمدە بىر
خۇشاللىق ھاسىل بولدى . چىرايلىق مېڭىشلىرىڭ جېنىمنى ئەسىر
قىلدى . ئەمدى مەندىن قورقمىغىن . مەن بىلەن ئاشنا بولغىن .
مۇھەببەتنىڭ باشلىنىشى مەنپەئەت بىلەن نەتىجىلىنىدۇ .

دوستلۇق شۇنداق دەرەخكى ، پىشسا مەقسەت مېۋىسى ،
قانچە كۆپ ئۇزسەڭ ئۇنىڭدىن ، شۇنچە كۆپ پەيدا بولۇر .

— ھەي قانخور زالىم ! — دەپتۇ كەكلىك ئۇنىڭغا جاۋا-
بەن ، — مېنى قەستلەيمەن دەپ ئاۋارە بولماي ، باشقىلارنىڭ قېشىد-
غا بارساڭچۇ . تەلەتىڭنى كۆرۈشنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرگىنىم
يوق . مەندە سېنىڭ ۋىسالىڭنى خىيال قىلغۇدەك ماجالمۇ يوق .
ئەگەر بىر كىشى ئوت بىلەن سۇنىڭ بىر يەردە قوشۇلغىنىنى
كۆرگەن بولسا ، مەن سەن بىلەن ئاشنا بولۇشنى تەسەۋۋۇر قىلالاي-
مەن . كىشى ئاپتاپ بىلەن سايىنىڭ ئۈلپەت بولغانلىقىنى كۆرگەن
بولسا ، مەن ساڭا ھەمراھ بولۇشنى ئويلىشىم مۇمكىن . بۇ خام
خىيالنى تاشلا . بۇنىڭدىن ھېچ ئىش چىقمايدۇ .

— ھەي ئەزىز دوستۇم ! — دەپتۇ قارچىغا ، — ئويلاپراق گۇ-
مان قىل . مەندەك زور ۋە كۈچلۈك قۇشنىڭ سەندەكلەرنى ئوۋلاش
ئۈچۈن چاڭگىلىم تۇتالماس بولۇپ قالغىنى يوق ؛ تېنىڭنى پارە -
پارە قىلغىلى تۇمشۇقۇم جانسىز بولۇپ قالغىنى يوق . ساڭا شۇنداق
يۇمشاق سۆزلەۋاتىمەن . بۇنىڭدا ساڭا ئاشنا بولۇشنى ئارزۇ قىلىش-
تىن باشقا نېمە غەرەز بولسۇن ؟ سەن بىلەن ھەمدەم ۋە ئۈلپەت
بولۇش ئارزۇسى مېنى مۇشۇ دەرىجىگە كەلتۈردى ئەمەسمۇ ؟ ئەگەر
مەن بىلەن ھەمسۆھبەت بولساڭ ، ناھايىتى كۆپ پايدا كۆرىسەن .
بىرىنچىدىن ، مېنىڭ ساڭا بۇنداق ئىززەت - ھۆرمەت قىلغىنىمنى
باشقا قارچىغىلار بىلىشسە ، ھېچقايسىسى ساڭا تەھدىت سېلىشقا

پىتىنالمايدۇ - دە ، سەن تىنچ ۋە خاتىرجەم هالدا هەر تەرەپلەرگە بېرىپ يۈرىۋېرىسەن . ئىككىنچىدىن ، سېنى ئوردامغا ئاپارسام ، شۇنداق ئېگىز جايلاردا ئولتۇرۇپ ، باشقا كەكلىكلەردىن مەرتىۋەڭ يۇقىرى بولىدۇ . ئۈچىنچىدىن ، ئۆز تائىپەڭدىن بىرەرسىگە ئىشـ قىڭ چۈشۈپ ، مەيلىڭنى بەرمەك بولساڭ ، ئۇنى دەرهال ئەكېلىپ ، ساڭا جۈپ قىلىپ قويىمەن . ئۇنىڭ بىلەن كۆڭۈل ئېچىپ ، مۇراـ دىڭنى هاسىل قىلىپ دەۋر سۈرۈپ يۈرىۋېرىسەن . ئۇ چاغدا ساڭا نە چەرختىن جەبىر ، نە راهەتتىن مالاللىق يەتمەيدۇ . مەقسىتىڭ هاسىل ، مۇرادىڭ ۋاسىل بولىدۇ ئەمەسمۇ ؟

— سەن قۇشلارنىڭ پادىشاهىسەن . مەن بولسام پۇقرالارنىڭ بىرىمەن . سېنىڭ ئالدىڭدا بىزدەك پېقىرلەر خۇش كەلمەيمىز ۋە رەسىم - رۇسۇم ، هىيلە - مىكىرلىرىڭدىن خالىي بولالمايمىز . ئەگەر سېنىڭ هۇزۇرۇڭدا مەندىن بىرەر ناماقۇل ئىش سادىر بولۇپ قېلىپ ، سېنىڭ تەبىئىتىڭگە ياقماي قالسا ، ماڭا غەزەپلىنىپ قەهـ رىڭنىڭ بەش پەنجىسى بىلەن ۋۇجۇدۇمدىن تۈتۈن چىقىرىشىڭمۇ مۇمكىن . بەس ، بىر بۇلۇڭدا خالىغىنىمچە كۈن ئۆتكۈزگىنىم ئەۋزەل . چوڭلارنىڭ خىزمىتىنىڭ خەتىرى كۆپ بولىدۇ . ئۇنداق ئىشنى ئىختىيار قىلمايمەن ،— دەپتۇ كەكلىك .

مەندە هەد يوقتۇر تاماشا قىلغىلى كۈن يۈزىنى ،
سايەدەك قىلسام ماكان ياخشى ئىرۇر تام تۈۋىنى .

— هەي بۇرادەر ،— دەپتۇ قارچىغا ،— دوستلۇق كۆزىنىڭ ئەيىبىنى كۆرەلمەيدىغانلىقىنى بىلمەمسەن . دوستتىن بىرەر يامان ئىش سادىر بولۇپ قالسا ، ئۇ ئىش ناهايىتى چىرايلىق كۆرۈنىدىغۇ . دوستىنىڭ ئەيىبىنى هۇنەر ، زەهىرىنى شېكەر دەپ بىلىشىدىغۇ ! مەن سېنىڭ بارلىق خۇي - پەيلىڭنى مۇهەببەت كۆزى بىلەن كۆرىدىغان تۇرسام ، سېنىڭ ئىشلىرىڭ ۋە سۆزلىرىڭنى قانداقمۇ ئەيىبلىيەلەيمەن ؟ مەن هەرگىزمۇ سېنىڭ ئەيىبىڭگە قارىمايمەن .

كەكلىك هەرقانچە مۇۋاپىق ئۆزرىلەرنى ئېيتقان بولسىمۇ ،

قارچىغا ئۇنى ياخشى گەپلەر بىلەن قايىل قىلىپ، ئاخىرىدا كۆپ ۋەدىلەرنى بېرىپ، ئۇنى تۆشۈكتىن چىقىرىپتۇ ۋە بىر - بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ، ئوتتۇرىدا مۇھەببەت رىشتىسىنى مەھكەم باغ-لىشىپتۇ. قارچىغا ئۇنى كۆتۈرۈپ ئوردىسىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. ئۇ يەردە ئەيش - ئىشرەت بىلەن دەۋر سۈرۈشۈپتۇ. ئارىدىن ئىككى - ئۈچ كۈن ئۆتكەندە، كەكلىك قارچىغىدىن خاتىرجەم بولۇپ، ئۇنىڭدىن ھېيىقمايدىغان، تارتىنمايدىغان بولۇپ، ھەر خىل سۆزلەرنى ئېيتىشقا ۋە غەيرىي كۈلكىلەرنى كۈلۈشكە باشلاپ-تۇ. قارچىغا ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى كۆرمىگەن ۋە ئاڭلىمىغان بولۇۋاپتۇ. ئەمما كەكلىكنىڭ ھەر بىر بىئەدەپلىكىدىن كېيىن، ئۇنىڭ كۆڭلىدە بارا - بارا ئاداۋەت ئورناشقا باشلاپتۇ. بىر كۈنى سەھەردە، قارچىغا سەل بىتاپ بولۇپ قالغانلىقتىن شىكارغا چىقالماپتۇ. شۇڭلاشقا ئۇ ئەتىدىن - كەچكىچە ئاچ قې-لىپ، ۋۇجۇدىدىن ئاچلىق ئوتى ئۆرلەپ، نەپس ئەجدىھاسى ئاغزىنى ئېچىپ ھەرىكەتكە كەپتۇ. شۇنداق قىلىپ كەچ كىرىپتۇ. شىددەت-لىك ئاچلىق كەكلىككە بولغان ھەممە ئاداۋەتلەرنى قارچىغىنىڭ يادىغا كەلتۈرۈپتۇ - دە، ئۇنىڭ كۆزىگە قىزىللىق تىقىلىپ، كەك-لىك تەرەپكە قاراپتۇ. ئەقىل ئارىدىكى ۋەدىلەرنى شىپى كەلتۈ-رۈپ، ھەر قانچە نەسىھەت قىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ماقۇل كەل-مەپتۇ.

كەكلىك ئۇنىڭ چېھرىسىدىن غەزەپ ئەسىرىنى كۆرۈپ، ئۇ-نىڭ كۆڭلىدىكى غەرىزى ۋە قەستىنى چۈشىنىپ، قورقۇپ تىت-رەپ، چوڭقۇر ئاھ ئۇرۇپتۇ:

— دوست بولغان چاغدا، مەقسەت گۆھىرىنى سۈزىدىغان بول-دۇم، دەپ ئويلاپتىكەنمەن. بۇ دەريا سۈيىنىڭ بۇنداق چەكسىز دولقۇنلايدىغانلىقىنى نېمە بىلەي، ۋا دەرىخ! ئاۋۋىلىنى كۆرۈپلا ئاخىرىغا نەزەر سالماپتىمەن. ئۆز تائىپەمدىن بولمىغان نەرسە بى-لەن ھەمدەم بوپتىمەن. بۇزرۇكلەرنىڭ: «ناجىنسنىڭ سۆھبىتى-دىن ھەزەر قىلغىل» دېگەن نەسىھەتلىرىنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. بۈگۈن ئۆمرۈمنىڭ كېمىسى شۇنداق بىر گىردابقا چۈشۈپتۇكى،

تەقدىر كېمىچىسى ئۇنى بۇ گىردابتىن تارتىۋېلىشقا ئاجىزدۇر. ئەمدى نە رەپىقلىرىمدىن ۋاپا كەلسۇن؟ نە هاياتىمدىن ئۇمىد بولسۇن؟ نە پەلەكتىن بىر بېشارەت بولسۇن ۋە نە يېڭىدىن دۇنياغا كېلىشىم مۇمكىن بولسۇن؟!

قارچىغا ئازار چاڭگىلىنى ئېچىپ، غەزەپ تۇمشۇقىدىن ئوتلار چېچىپ، كەكلىكنى يېمەككە باهانە ئىزدەپتۇ. كەكلىك بولسا ئېھتىيات يۈزىسىدىن ئەدەپ بىلەن مۇئامىلە قىپتۇ. قارچىغا باهانە تاپالماي ئاخىر مۇنداق دەپتۇ:

— هەي بىئەدەپ! مەن ئاپتاپتا تۇرىمەنۇ، سەن راهەتلىنىپ سايىدە ئولتۇرىسىنا؟

— هەي پادىشاهىئالەم! بۇ كېچە تۇرسا، پۈتۈن ئالەم سايە ئاستىدا تۇرسا، سىزگە قايسى ئاپتاپنىڭ ئىسسىقى تەسىر قىلغاندۇ؟ — دەپتۇ كەكلىك.

— سەن تېخى مېنى يالغانچى قىلامسەن؟ — قارچىغا شۇنداق دەپ، كەكلىكنى كاپ قىلىپ تۇتۇپتۇ ـ دە، پارە ـ پارە قىلىپ يەپتۇ.

كەلدى كەكلىككە ئۆلۈم، يۈرگەچ خىرامان سەير ئېتىپ،
هەم قازا قارچىغىسىنىڭ ۋەھىمىدىن غاپىل بولۇپ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، هەر كىشى ناجىنس بىلەن هەمدەم بولسا ۋە زەرەر يەتكۈزىدىغان بىر كىمنىڭ سۆھبىتىدە ئۆمۈر كەچۈرسە، ئاخىر هالاكەتكە ئۇچرىغۇسىدۇر. مەن سېنىڭ ئوزۇقۇڭمەن. شۇڭا مەندىن تەمە قىلىشىڭدىن خاتىرجەم بولالمايمەن. بۇنداق تۇرۇپ، بىزنىڭ ئارىمىزدا قانداقمۇ سۆھبەت يولى ئېچىلالىسۇن!

— ياخشىراق ئويلىغىن، زىرەك، — دەپتۇ قاغا، — سېنى يېسەم ماڭا نېمە پايدا؟ سەنچىلىك ئاز لوقمىدىن مېنىڭ ئىشتىھايىمغا قانچىلىك مەنپەئەت يېتەر؟ ئەمما سېنىڭ ئۆزۈن ئۆمۈر كۆرۈشۈڭدىن ۋە ياخشى سۆھبىتىڭدىن ماڭا كۆپ مەنپەئەت يېتىشى

چوقۇم . مەن سېنى دەپ ئۆزۈن يولدىن مۇشەققەت تارتىپ كەل-
سەم ، سەن مەندىن يۈز ئۆرۈپ تۇرساڭ راۋا كېلەرمۇ ؟ غېرىبلە-
قىمنىڭ ھەققىنى زايە قىلىپ ، مېنى مەھرۇم قويساڭ ، بۇ سېنىڭ
ياخشى ئەخلاقىڭغا ياراشمايدۇ . غېرىبلارغا ياخشىلىق قىلىش كىشى-
نىڭ ياخشى نامىنى چىقىرىشقا سەۋەب بولىدۇ . «سەندىكى شۇنداق
كۆپ مەرھەمەت ۋە تۈگىمىگۈسىز مۇرۇۋۋەتتىن ئۈمىدۋار بولسام ،
ئۇنىڭ قانداق ئەجەبلىنەرلىك يېرى بولسۇن» دېگەن گەپ بارغۇ .
سەن مەندەك بىر غېرىبقا رەھىم قىلساڭ ئەجەب ئەمەس .
چاشقان ئۇنىڭغا جاۋابەن مۇنداق دەپتۇ :
— بىزنىڭ ئارىمىزدا چوڭقۇر ئاداۋەت بار . چۈنكى ئىككى
كىشى ئارىسىدا يۈزەكى ئاداۋەت بولسا ، ئۇ ئازراق ئۆزرە ئېيتىش
بىلەن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ . ئەمما ئۇلارنىڭ كونا ۋە چوڭقۇر ئاداۋ-
تى بولسا ، ئۇنىڭغا يۈزەكى ئاداۋەتتىن كىچىككىنە قوشۇلۇپ قال-
سا ، ئۇنى ھېچقانداق سەۋەب بىلەنمۇ تۈگەتكىلى بولمايدۇ . بەلكى
ئۇ ئاداۋەت شۇ ئىككى تەننى يوقاتمىغۇچە ئۆزى يوقالمايدۇ . باش
كەتمىگۈچە باشتىن خىيال كەتمەيدۇ . ھۆكۈمالار : «چوڭقۇر ئادا-
ۋەت ئىككى خىل بولىدۇ» دەپ ئېيتىشقان . يەنى ، زەرەر گاھى
دۈشمەنگە يۈزلىنىدۇ ؛ گاھى ئۆزگە زەرەر يېتىدۇ . مەسىلەن ، پىل
بىلەن شىر دۈشمەنلىشىپ قېلىپ جەڭ قىلىشسا ، بىردە شىر
غالىب كېلىپ ، پىلنى ياربدار قىلىدۇ . بىردە پىل يېڭىپ شىرغا
زەخىم يەتكۈزىدۇ . بۇنداق ئاداۋەتنىڭ شىددىتى ھېچ گەپ ئەمەس .
چۈنكى رەقىبنىڭ بىرى يەڭگەندە ، كۆڭۈل يارىسىغا تەسەللىدىن
مەلھەم قويۇلىدۇ ـ دە ، ئاداۋىتىنىڭ غۇبارى بىرئاز پەسلەيدۇ .
ئەمما يەنە بىرىنىڭ ئاداۋىتى كۈچىيىدۇ . چۈنكى ، زىيان ـ زەخمەت
ھەمىشە بىر تەرەپتە بولىدۇ . مەسىلەن ، قوي بىلەن بۆرە ، چاشقان
بىلەن مۈشۈك ئوتتۇرىسىدىكى ئاداۋەتتەك ، بۇ شۇنداق دەھشەتلىك
ۋە مەھكەم ئاداۋەتكى ، نە چەرخ گەردىشى ئۇنى ئۆزگەرتەلىسۇن ؟
نە زامان ئىختىلاپى ئۇنى بۇزالىسۇن ؟ بىزنىڭ ئارىمىزدىكى ئاداۋەت
مۇشۇ تۈردىكى ئاداۋەتتۇر . شۇڭا مەيلى نەدە بولسۇن ، بىزنىڭ
يېقىنلىششىمىز ۋە دوست بولۇشىمىز مۇمكىن ئەمەس .

گەر سايىگە ئاپتاپ ئارىلاشسا ناگاھ ،
كۈن ئۆز سەيرىدە تۈن بىلەن بولسا ھەمراھ .
شۇ چاغدىمۇ مەن سەن بىلەن تۇتسام سۆھبەت ،
ھالىمغا كۈلەر ھەممە گاداي ، ھەممە شاھ .

—ساڭا باشقا قاغىلار دۈشمەن بولسىمۇ ، مەن ھەرگىز ئۇلار-دەك ئەمەسمەن . مېنىڭ كۆڭۈل ئەينىكىم دۈشمەنلىك غۇبارىدىن پاك ، ئۇنى غەم شولىسى يورۇتقان . «دىلدىن دىلغا يول بار» دېگەن گەپ بار . سېنىڭ ساپ ۋە روشەن دىلىڭ مېنىڭ سەمىمىي ، سادىق ۋە ئىخلاسمەن ئىكەنلىكىمگە گۇۋاھلىق بېرىدۇ ، دەپ ئۈمىد قىلى-مەن . «يارىم كۆڭلۈمنىڭ ھالىدىن خەۋەردار ئەمەس» دېيىشكە بولمايدۇ ،— دەپتۇ قاغا .

— مۇبالىغە قىلىپ ، مېنى ئۆزۈڭ بىلەن دوست بولۇشقا ئۈن-دەۋاتىسەن ،— دەپتۇ چاشقان ،— ئەگەر سېنىڭ تەكلىپىڭ بىلەنلا دوست بولۇشساق ، كىچىككىنە سەۋەب بىلەن ئارىمىزدىكى دوست-لۇق رىشتىسى ئۈزۈلۈپ كېتىشى ھەم سەن ئەسلىي ئادىتىڭگە يېنىۋېلىشىڭ مۇمكىن . بۇ خۇددى سۇنى تۇزلۇققا قۇيسا ، ئۇزۇن تۇرۇپ ئۇنىڭ تەمى ۋە رەڭگى ئۆزگىرىپ سۇلۇق سۈپىتىدىن چىق-قان چاغدىمۇ ، ئوتقا قۇيسا ئوتنى ئۆچۈرەلىگىنىگە ئوخشايدۇ . چۈن-كى سۈپىتى ئۆزگەرسىمۇ ، خۇسۇسىيىتى ئۆزگەرمەيدۇ . ئەسلىدىن دۈشمەن بولغانلار بىلەن ئۇلپەت بولۇش قەھرلىك يولۋاس ياكى زەھەرلىك يىلان بىلەن دوست بولغانلىقتۇر . دانىشمەنلەر : «دۈش-مەن ھەرقانچە مۇھەببەت دەۋاسى قىلىپ ئىخلاسىنى ئىزھار قىلسى-مۇ ، ئۇنىڭغا ئالدانماڭلار» دېيىشكەن .

دوست سۈرەتلىك رەقىبلەردىن مۇھەببەت ئىزدىمەك ،
بولغۇسىدۇر بى گۇمان گۈلخان ئوتىنى گۈل دېمەك .

ھەر كىم دۈشمەننىڭ ئەپسانىسى ۋە ئەپسۇنىغا قۇلاق سالسا ياكى ئۇنىڭغا ئىشەنسە ، ئۇ خۇددى تۆگە مىنگەن ئادەمدەك ئىشقا

دۇچار بولىدۇ .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ قاغا .
— بىر كىشى تۆگىگە مىنىپ سەپەرگە چىققانىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ چاشقان .

تۆگە مىنگەن ئادەمنىڭ ھېكايىسى

بىر كىشى تۆگىگە مىنىپ سەپەرگە چىقىپ ، ماڭا ـ ماڭا بىر يەرگە يېتىپتۇ . بۇ يەرگە باشقا كارۋانلار چۈشۈپ ئوت قالاپ ، كېتەشىدە ئوتنى ئۆچۈرمەي يولىغا راۋان بولۇشقانىكەن ، ئارقىدىنلا شامال چىقىپ ، قالغان چوغلارنى ئۇچۇرتۇپتىكەن ، ئورمانلىققا ئوت كېتىپتۇ . ئۇ ئورمانلىقتا بىر يىلان بار ئىكەن ، ئورمانلىقنىڭ چۆرىسىگە ئوت كەتكەندىن كېيىن يىلان ئوتنىڭ ئارىسىدا قاپتۇ . يىلان ئوت ئارىسىدىن قېچىپ چىقىشقا يول تاپالماي ، كاۋاپتەك كۆيۈپ ، زەھەرلىك بەدىنىدىن تامچە ـ تامچە قانلار ئېقىشقا باشلىغاندا ، ھېلىقى تۆگە مىنگەن ئادەمنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا زارلىنىپ شۇنداق دەپتۇ :

> نە بولغايكىم بۇ ئوت ئىچرە ماڭا شەپقەت سۈيىن چاچساڭ ،
> تەرەھھۇم ئىلكى بىرلە بۇ گىرە بولغان ئىشىم ئاچساڭ .

ئۇ ئادەم رەھىمدىل ۋە مېھرىبان ئىكەن . يىلاننىڭ نالىسىنى ئاڭلاپ ھەمدە بىچارە قىياپىتىنى كۆرۈپ : «گەرچە يىلان ئادەمزاتنىڭ دۈشمىنى بولسىمۇ ، شۇنداق ئاجىز ۋە ناتىۋان بولۇپ قاپتۇ . ئۇنىڭغا بىر ياخشىلىق قىلىپ ، بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى تاپسام ياخشى ئەمەسمۇ» دەپ ئويلاپتۇ ـ دە ، نەيزىنىڭ ئۇچىغا تورۋىنى چىگىپ ئۇزىتىپتۇ . يىلان پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ دەرھال تورۋىنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ . ئۇ ئادەم ئۇنى تاشقىرىغا ئېلىپ چىقىپ يەرگە قويۇپتۇ ۋە :

— ئەمدى بالادىن نىجات تاپتىڭ . نەنى خالىساڭ شۇ يەرگە
بار ، لېكىن بۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەرگە ئازار بېرىشنى قەستلى-
مە . چۈنكى ئازار بەرگۈچى بۇ دۇنيادا لەنەتكە ، ئاخىرەتتە
ئازاب - ئوقۇبەتكە گىرىپتار بولىدۇ . كىشىگە ئازار بېرىشتىن
يىراق بول . بۇ ساڭا خاپىلىقتىن خالاس بولۇشۇڭ ئۈچۈن ئەڭ
توغرا يولدۇر ،— دەپتۇ .

— بۇ نېمە گەپ ؟ مەن سېنى ۋە تۆگەڭنى چاقمىغۇچە ھېچ
يەرگە بارمايمەن ،— دەپتۇ يىلان .

— مەن ساڭا ياخشىلىق قىلغانىدىم ،— دەپتۇ ئۇ ئادەم ،—
سېنى ئوتتىن قۇتقۇزۇۋالغىنىمنىڭ جازاسى مۇشۇمۇ ؟ مەن ساڭا
ۋاپا قىلدىم . سېنىڭ ماڭا جاپا قىلىشىڭ ئەدەپ - قائىدىگە سىغماي-
دۇ !

— توغرا ،— دەپتۇ يىلان ،— سەن ماڭا ياخشىلىق قىلدىڭ ،
لېكىن ئورۇنسىز يەرگە قىلدىڭ ، سەن مېنىڭ ھەقىقىي
زىيانداش ئىكەنلىكىمنى بىلمەمسەن ؟ سەن يامانلىق قىلىدىغان يەر-
گە ياخشىلىق قىلدىڭ . بۇنىڭ جازاسى شۇكى ، سەن ئەلەم چېكى-
شىڭ ۋە جاپا كۆرۈشۈڭ كېرەك . چۈنكى ، يامانلارغا ياخشىلىق
قىلىش ياخشىلارغا يامانلىق قىلغانلىقتۇر . ياخشىلارغا يامانلىق
قىلىش راۋا بولمىغىنىدەك يامانلارغا ياخشىلىق قىلىشمۇ جايىز
ئەمەس . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، سىلەر بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا كونا
ئاداۋەت بار . شۇڭا بەربىر ماڭا بىر تەشۋىش ئىدىڭ . سەن :
«يىلاننىڭ ئەركەك - چىشىسىنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈرۈڭلار ، ئۇ-
لارنىڭ نەسىللىرى قۇرۇسۇن» دېگەنگە ئەمەل قىلىشىڭ كېرەك
ئىدى . ھەدىس ھۆكمىنى بۇزغانلىقىڭ ئۈچۈنمۇ ساڭا نەشتەر ئۇرۇ-
شۇم كېرەك . باشقىلار بۇنىڭدىن تەنبىھ ئالسۇن .

— ھەي يىلان ، ئىنساپ قىل ، ياخشىلىققا يامانلىق قايسى
مەزھەپتە راۋا كېلىدىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ ئۇ ئادەم .

— سىلەرنىڭ ئادىتىڭلار شۇنداققۇ ،— دەپتۇ يىلان ،— بۇ
ئادەتنى مەن سىلەردىن ئۆگەندىم . ئۆزۈڭلاردىن ئالغاننى ئۆزۈڭلار-
غا ساتىمەن .

— ئادەمزاتنىڭ ياخشىلىققا يامانلىق «مۇكاپاتى» بەرگەنلىكى نەدىن مەلۇم؟ ئەگەر بۇ دەۋايىڭنى بىر گۇۋاھ بىلەن ئىسپاتلىساڭ، ھەر نېمە قىلساڭمۇ ئۇنىڭغا رازى بولىمەن، — دەپتۇ ئۇ ئادەم.

يىلان بېشىنى ئۈستۈن كۆتۈرۈپ قاراپ، يىراقتا بىر كالىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇ ئادەمگە:

— يۈر، ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ، بۇ ئەھۋالنىڭ ھەقىقىتىنى ئۇنىڭدىن سورايلى، — دەپتۇ.

ئىككىسى بىللە كالىنىڭ قېشىغا بېرىپ سوراپتۇ:

— ھەي كالا، ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى نېمە؟

— ئەگەر ئادەمزاتنىڭ مەزھىپى بويىچە سورىساڭ، ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى يامانلىق. مەن ئۇلارنىڭ خىزمىتىدە قېرىدىم. ھەر يىلى بىر بالا تۇغۇپ بەردىم. ئۆيلىرىنى سۈت ۋە ياغ بىلەن تويغۇزدۇم. ئۇلارنىڭ تۇرمۇش كەچۈرۈشى مېنىڭ ياخشىلىقىمدىن بولدى. ئەمدىلىكتە مەن تۇغۇشتىن قالدىم. ئىگەم مېنى سەمرىسۇن دەپ بۇ سەھراغا ئاچىقىپ قويدى. مېنىڭ سەمرىگىنىمنى كۆرۈپ، تۈنۈگۈن بىر قاسساپنى باشلاپ كېلىپ مېنى ساتتى. بۈگۈن مېنى قۇشخانىغا ئېلىپ بېرىپ قېنىمنى تۆكىدۇ. مېنىڭ ئۇلارغا قىلغان ياخشىلىقىمنىڭ مۇكاپاتى شۇ بولدى. مېنىڭ ئەھۋالىم مۇشۇ. بۇ دەردىمنى كىمگە ئېيتاي ئەمدى. شۇڭا ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى يامانلىق ئىكەن دەپ ئويلىدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ كالا.

— گۇۋاھچىمنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدىڭ. ئەمدى ساڭا نەشتەر سالىمەن، — دەپتۇ يىلان.

— شەرىئەتتە بىر گۇۋاھچى بىلەنلا ھۆكۈم چىقىرىلمايدۇ، — دەپتۇ ئۇ ئادەم، — يەنە بىر گۇۋاھچى كېرەك.

— يۈر، ئاۋۇ دەرەختىن سورايلى، — يىلان كۆرۈنگەن دەرەخنى كۆرسىتىپتۇ.

ئۇلار ئىككىسى بىللە دەرەخنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. يىلان دەرەختىن سوراپتۇ:

— ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى نېمە؟

— ئادەمزاتنىڭ قائىدىسىدە ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى يامان-

لىق ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دەرەخ ،— چۈنكى مەن بۇ چۆل - باياۋان ئوتتۇرىسىدا ئۈنۈپتىمەن . كېلىپ - كېتىپ تۇرغۇچىلارنىڭ خىزمىتىدە تىك تۇرىمەن . ئادەملەر ئىسسىقلاپ ۋە ھېرىپ كەلسە ، سايەمدە بىر پەس ئولتۇرۇپ راھەتلىنىدۇ - دە ، ئۈستۈنگە قاراپ شاخلىرىمنى كۆرۈپ : «پالانى شېخى پالتا سىپىغا لايىقكەن ، پۇس-تانى شېخى كەكە دەستىسىگە مۇناسىپكەن ، غولىنى كېسىپ شال تىلسا ئىشىك بولىدىكەن» دېيىشىپ ، ئۆزىگە يارىغان شاخلىرىمنى كېسىپ كېتىدۇ . سايەمدىن شۇنداق رەھەتلىنىدۇيۇ ، ئۆزۈمگە مۇن-داق جاپا سالىدۇ .

مەن ئول ئەندىشىدەكىم باشى ئۆزرە سايە بەرسەم دەپ ،
شۇ بۇ غەم بىرلەكىم يىلتىز يەردىن كۆتۈرسەم دەپ .

—مانا بۇمۇ گۇۋاھلىقتىن ئۆتتى ،— دەپتۇ يىلان ئۇ ئادەمگە ،— ئەمدى ساڭا نەشتىرىمنى سانجىماسلىققا ھېچقانداق ئا-ساس قالمىدى .

— ھەي يىلان ،— دەپتۇ ئۇ ئادەم ،— گەرچە گۇۋاھچىلارنى تاپقان بولساڭمۇ ، جان دېگەن ناھايىتى شېرىن نەرسە ئىكەن . ھاياتتىن ئۈمىد ئۈزمەك ناھايىتى مۇشكۇل ئىكەن . شۇڭا يەنە بىر گۇۋاھچى تاپساڭ ، ھېچ تالاش - تارتىش قىلماي ، ئۆلۈمگە تەن بېرىپ قازا تەرەپكە رىزا بويىنىنى سۇناي .

شۇ ئەتراپتا بىر تۈلكە ئۇلارنىڭ مۇنازىرىسىنى تاماشا قىلىپ تۇرغانىكەن .

— بېرىپ ئاشۇ تۈلكىدىن سورىغىن . نېمە جاۋاب بېرەر-كىن ،— دەپتۇ يىلان ئۇ ئادەمگە .

ئۇ ئادەم تۈلكىدىن سۆز سوراپ بولغۇچە تۈلكە ۋارقىراپتۇ :

— ھەي ئادەم ، ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى يامانلىق ئىكەنلىكىنى بىلمەمسەن؟ سەن بۇ يىلانغا ياخشىلىق قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن ساڭا يامانلىق لازىم بولىدۇ .

ئۇ ئادەم بولغان ئەھۋالنى تۈلكىگە بىر - بىرلەپ سۆزلەپ

بېرىپتۇ . تۈلكە ئۇنىڭغا دەپتۇ :
— سەن ئەقىللىق ئادەمدەك كۆرۈنسەڭ ، ئەقىلسىزلاردەك سۆزلەۋاتىسەن .

ياراشماس مەرد ئەقىللىققا سۆز ئېيتۇردا خاتا ئېيتماق ،
راۋا بولماس بىلمىلىككە ، خىلاپى ماجىرا ئېيتماق .

—راست دەيدۇ . مېنى ئاشۇ غانجۇغىسىدا تۇرغان تورۋا بىلەن ئوتتىن ئالدى ،— دەپ گۇۋاھلىق بېرىپتۇ يىلان .
— بۇ سۆزگە قانداق ئىشەنگىلى بولىدۇ ؟ بۇنداق چوڭ يىلان بۇ كىچىك تورۋىغا قانداق سىغىدۇ ؟— دەپتۇ تۈلكە .
— ئەگەر ئىشەنمىسەڭ ، بۇ تورۋىغا كىرەي ، ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرۈپ ئاندىن ئىشەنگىن ،— دەپتۇ يىلان .
— ئەگەر ئەينى ئەھۋالنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرسەم ، سېنىڭ سۆزۈڭنىڭ راستلىقىغا مەنمۇ گۇۋاھلىق بېرىمەن ،— دەپتۇ تۈلكە .

ئۇ ئادەم تورۋىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپتۇ . يىلان بولسا تۈلكىنىڭ سۆزىگە ئالدىنىپ تورۋىغا كىرىپتۇ . تۈلكە ئىشارەت قىلىپ دەپتۇ :

دۈشمىنىڭ ئىلكىڭگە چۈشكەندە بولۇپ ھالى خاراب ،
مەسلىھەت بۇكى ئاڭا بىر دەم ئامانلىق بەرمىگىن .

ئۇ ئادەم تورۋىنىڭ ئاغزىنى بوغۇپتۇ - دە ، يەرگە ئۇرۇشقا باشلاپتۇ . ئاقىۋەت ئۇ يىلان ئۆلۈپ ، دوزاخ يىلانلىرىغا قوشۇلۇپتۇ . يامانىنىڭ ئۆلۈشى خەلقنى خۇشال قىلىدۇ . بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، ئەقىللىق ئادەم ھوشيارلىقنى تاشلىماسلىقى ، ئېھتىياتچانلىقنى ئۇنتۇماسلىقى ، دۈشمەنىنىڭ نالە - پەريادىغا ئالدانماسلىقى ، ھەر قانداق شارائىتتا دۈشمەنگە ئىشەنمەسلىكى كېرەك .

كىشى دۈشمەن سۆزىگە بولسا مەغرۇر ،
دىل ئۆيىنىڭ چىراغى نۇرسىز بولغاي .
دۈشمەن ساڭا دوست بولغۇسى ئاشۇ پەيتتە ،
تۈن يۇزىدىن قارالىقى گەر يۇيۇلغاي .

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ قاغا شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ سۆزلەرنى ھېكمەت تىلىدىن ئىزھار قىلدىڭ ، مەن ئاڭلىدىم ، ئەمما سېنىڭ مەرھەمەت ۋە مۇرۇۋۋىتىڭگە لايىقى شۇكى ، بۇنداق سۆزنىڭ كاشىلىسىدىن قېچىپ ، ئۈمىدىمنىڭ يۈزىگە ۋىسال ئىشىكىنى ئېچىشىڭ لازىم . دانىشمەنلەر : «بېخىللاردىن قېچىڭلار ، سېخىيلارغا دوست بولۇڭلار . چۈنكى سېخىيلار دوستلۇق ئۈچۈن بىر سائەتتە مىڭ تۈرلۈك شەپقەت ۋە مېھرىبانلىق كۆرسىتىدۇ . بېخىللار بولسا يۈز يىللىق دوستلۇقنىڭ قەدرىنى بىلمەي ، ئۇنى بىر پەستە يوق قىلىۋېتىدۇ» دېيىشكەن . شۇڭا ياخشى كىشىلەر باشقىلار بىلەن دوست بولۇشقا ئالدىرايدۇ ، دۈشمەنلىشىشكە ئالدىرىمايدۇ . ئەسكىلەر بولسا بۇنىڭ ئەكسىچە ، مەسىلەن ، ئالتۇن ئاپتۇۋا تېز ياسىلىدۇ ، لېكىن پات بۇزۇلمايدۇ . كوزا بىلەن ئىۋرىق تېز سۇنىدۇ ، سۇنۇپ كەتكەندىن كېيىن بولسا پەقەت كارغا كەلمەيدۇ .

ئىزدىگىن دوستلۇقنى ھەر جايدا مۇدام ،
تائەبەتكە قىلغۇدەك بولسا داۋام .
ئۇ سارايىنىڭ تام خىشى گەر بولسا خام ،
پات ئۇنى يامغۇر سۈيى بۇزغاي تامام .

مەن شۇ ئىشەنچكە يارايدىغانلارنىڭ جۈملىسىدىنمەن . سېنىڭ دەرگاھىڭغا شۇنداق بىر مۇلازىم بولايكى ، بۇنىڭدىن كېيىن ھېچقانداق كىشىنىڭ ئىشىكىگە بارمايمەن . سېنىڭ سۆھبىتىڭگە ئۇلىشالماي قالسام ، تائام يېيەلمەيمەن ھەم ئارام ئالمايمەن . ئېتىكىڭ-

نىڭ ئۇچىنى ئوڭايلىق بىلەن قويۇۋەتمەيمەن . چۈنكى مەن ئۇنى تولا قان يۇتۇپ قولغا كەلتۈردۈم .

— مەنمۇ سىنىڭ دوستلۇقۇڭغا جىنىم بىلەن خېرىدارمەن . لېكىن بايىقى باھانىلەرنى كۆرسىتىشىم شۇنىڭ ئۈچۈن ئىدىكى ، مۇبادا سەن خىيانەت قىلىپ قالساڭ ، مەنمۇ يۇقىرىقى باھانىلىرىمىنى ئۆزرە قىلىمەن - دە ، سەنمۇ مېنى «جېبدىلى يوق ياۋاش - يۇمشاق دوست ئىكەن» دەپ قالمايسەن . سىنىڭ سۆزۈڭ باشلانغاندىن تارتىپ تا ھازىرغىچە سىنىڭ دوستلۇق مۇھەببىتىڭ كۆڭلۈمدىن ئورۇن ئالغانىدى .

بۇ كۆڭۈلدە بولسا ئەگەر ئىشقۇ شەۋق ،
ئۇ كۆڭۈلدە ھەم بىلىڭ بار مەيلۇ زەۋق .
بەرمىسە ئاشىق مۇشەققەتكە چىدام ،
قىلمىغاي يار ئاڭا رىغبەت ، ئېھتىرام .

چاشقان شۇ گەپنى دەپ بولۇپ ، تاشقىرى چىقىپ تۆشۈكنىڭ ئاغزىدا تۇرۇپتۇ .

— نېمىشقا ئالدىمغا كەلمەيسەن ؟ مۇڭداشمايمىزمۇ ؟ تېخىچە كۆڭلۈڭدە گۇمان بارمۇ نېمە ؟ — دەپ سوراپتۇ قاغا .

— ئەگەر كىشى دوستىدىن جىنىنىمۇ ئايىمىسا ، ئۇنى سادىق دوست دېيىش كېرەك ، — دەپتۇ چاشقان ، — مەن ساڭا شۇنداق جان دوستمەن . ھەرگىز مال دوستى ، نان دوستى ئەمەس . چۈنكى ، بىركىم بىر كىمگە تەمە بىلەن ياكى سولھى ئۈچۈن دوست بولماقچى بولسا ، ئۇنداق دوست بولۇش ئاسان . لېكىن بىر كىم بىر كىمگە ۋەزىيەت تەقەززاسى ياكى نەپسىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن دوست بولغان بولسا ، ئۇ خۇددى قۇشلارنى ياخشى كۆرگەنلىكى ئۈچۈن ئەمەس ، بەلكى ئۆز پايدىسى ئۈچۈن دان چاچقان بىر ئوۋچىغا ئوخشايدۇ . بۇنداق دوستلۇق غەرەز ئارىلاشقان دوستلۇق بولۇپ ، بۇنىڭدىن ئاداۋەت پەيدا بولۇش ئېھتىمالى بار . ھەر كىم

دوستلۇق يولىدا جان پىدا قىلسا ، ئۇ تەڭداشسىز ۋاپادار دوستتۇر . دوستلۇقتا جان ۋە باش بىلەن ئويناشقاننىڭ دەرىجىسى نان ۋە ئاشقا دوست بولغاندىن مىڭ ھەسسە ئەلا . چۈنكى ئۆز ۋۇجۇدىنى كىشىگە تەقدىم قىلىش ئەڭ چوڭ سېخىيلىقتۇر . بۇ جاھاندا كىشىگە پۇل سەدىقە قىلغۇچىلار يۈز مىڭلاپ بولسىمۇ ، كىشىگە جېنىنى پىدا قىلغۇچىلار كەم تېپىلىدۇ . مەن ساڭا يېقىنلاشسام ، ماڭا جان خەتىرى تېگىدۇ . لېكىن مېنىڭ دوستلۇق مۇھەببىتىم شۇ دەرىجىگە يەتتىكى ، ئەگەر مېنىڭ جېنىمغا ھاجىتىڭ بولسا ، جېنىمنى بېشىمدىن ئۆرۈپ ئالدىڭدا قويىمەن . ئەگەر سەندىن گۇمان قىلىدىغان بولسام ، ھەرگىز ئۆز ئىختىيارىم بىلەن ئۇۋامدىن چىقمايتتىم . سېنىڭ ماڭا بولغان دوستلۇقۇڭ شەك - شۈبھىدىن خالىي بولغان بولسا ، مېنىڭمۇ ساڭا نەچچە ھەسسە ئارتۇق ئىخلاس ۋە ئېتىقادىم بولغان بولاتتى . ئەمما ، سەن بىلەن بىر تائىپىدىن بولغان يارەنلىرىڭ ئەخلاق ۋە مېھىر - شەپقەتتە سەندەك ئەمەس . شۇڭا ئۇلاردىن بىرەرسى مېنى كۆرۈپ قالسا ، جېنىمغا قەست قىلارمىكىن دەپ قورقىمەن .

— مېنىڭ ۋە يارەنلىرىمنىڭ ئارىسىدا شەرتىمىز بار . ئۇلار مېنىڭ دوستۇمغا دوست ، دۈشمىنىمگە دۈشمەن بولىدۇ ،— دەپتۇ قاغا .

— ھەر قانداق كىشى ،— دەپتۇ چاشقان ،— دۈشمىنىنىڭ دوستىغا ياكى دوستىنىڭ دۈشمىنىگە دوست بولسا ، ئۇنداق دوستنى دۈشمەن قاتارىدا ساناش كېرەك .

دۈشمىنىم ئورنىدادۇر ئەقىل ئالدىدا ئىككى كىشى ،
دۈشمىنىمنىڭ دوستلىرى ھەم دوستلىرىمنىڭ دۈشمىنى .

دانىشمەنلەر دەپتىكەن : «دوست ئۈچ قىسىم بولىدۇ : بىرىنچىسى ، خالىس دوست ؛ ئىككىنچىسى ، دوستىنىڭ دوستى ؛ ئۈچىنچىسى ، دۈشمىنىنىڭ دۈشمىنى . دۈشمەنمۇ ئۈچ تۈرلۈك بولى-

دۇ : بىرىنچىسى ، ئاشكارا دۈشمەن ؛ ئىككىنچىسى ، دوستىنىڭ دۈشمىنى ؛ ئۈچىنچىسى ، دۈشمەننىڭ دوستى » . ئاشكارا دۈشمەننى تونۇش ئاسان بولىسمۇ ، كېيىنكى ئىككى تۈرلۈكنى ، يەنى دوستىنىڭ دۈشمىنى بىلەن دۈشمەننىڭ دوستىنى بىلىۋېلىش مۈشكۈلرەك .

— خۇداغا شۈكۈر ، — دەپتۇ قاغا ، — ئارىمىزدا مۇھەببەت پەيدا بولدى . بۇنىڭدىن كېيىن بۇ دوستلۇقنى مۇستەھكەملەيمەن . ئەمدى كىم ساڭا دوست بولسا ، ئۇنىڭغا دوست بولىمەن . كىم سېنىڭ دوستلۇقۇڭنى ئىزدەپ كەلسە ياكى ھەر كىم سەن بىلەن دوست بولسا ، ئەگەر ئۇ مېنىڭ دۈشمىنىم بولغاندىمۇ مەن ئۇنىڭ بىلەن دوست بولىمەن ، ئەگەر كىم سەن بىلەن دۈشمەنلەشسە ، گەرچە ئۇ مېنىڭ دوستۇم ياكى ئۇرۇق - تۇغقىنىم بولسىمۇ ، ئۇنىڭدىن دوستلۇقنى ئۈزىمەن . كىمنىڭ يۈزىدە ساڭا قوللۇق قىلىشنىڭ ئەسىرى بولمىسا ، مۇبادا ئۇ مېنىڭ ئاتام بولسىمۇ ، ئۇنى چوڭ دۈشمىنىم دەپ تونۇيمەن . ئەگەر تېنىمنىڭ قاراۋۇلى بولغان كۆزۈم ۋە كۆڭلۈمنىڭ تەرجىمانى بولغان تىلىممۇ ساڭا مۇخالىپ كېلىدىغان بولسا ، ئىككىلىسىنى بىر ئىشارەت بىلەن ۋۇجۇدۇمنىڭ ساھىلىدىن يوقىلىش گىردابىغا تاشلىۋېتىمەن .

قىلسا دوستلۇق دۈشمىنىڭگە جىسمىڭ ئىچرە بىر بۆلەك ،
ئىككى بولدى دۈشمىنىڭ ، جەڭ تىغى بىرلە ئىككى ئۈر .

چاشقان بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ خاتىرجەم بولۇپ ، قاغىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، ئۇنىڭ بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ ئۆزئارا خۇشال بولۇشۇپتۇ .

قاغا بۇ يەردە بىر نەچچە كۈن تۇرۇپتۇ . چاشقان ئۇنىڭغا ئۆز قۇربىغا تۇشلۇق زىياپەت بېرىپ مېھمان قىپتۇ . بىر كۈنى چاشقان مۇنداق دەپتۇ :

— ھەي دوستۇم ، سەن ھەمىشە مۇشۇ يەردە تۇرىۋەرسەڭ ۋە

بالا ـ چاقىلىرىڭنىمۇ كۆچۈرۈپ ئەكېلىپ ماكان تۇتۇپ قالساڭ ، بىزنىڭ دوستلۇقىمىز تېخىمۇ كۈچەيگەن بولاتتى . مانا كۆرۈپ تۇرۇپسەن ، مەن ياشاۋاتقان بۇ يەر شۇنداق پاكىز ۋە كۆڭۈللۈك جاي .

— ئېيتقىنىڭ توغرا ، — دەپتۇ قاغا ، — بۇ شۇنداق ياخشى جاي ئىكەن ، لېكىن چوڭ يولغا يېقىن ئىكەن . بىز بۇ يەردە تۇرساق ، يولدىن ئۆتكۈچىلەردىن بىزگە زىيان يېتىپ قېلىشى ئېھتىمال . مېنىڭ ئۆيۈم بار جايدا بىر ئورمانلىق بار . مەنزىرىسى جەننەتتەك پاكىز ۋە چىرايلىق ، باغۇ ئىرەمدەك خۇش ھاۋالىق جاي .

لەۋلىرى ئېرىق ، ئوتتۇرىسى گۈلشەن ،
گۈل بىلەن سابا تاڭدا سۆيۈشكەن .
ساچىنى سۇمبۇل ئەيلىگەچ كەمەند ،
قىلغان بىنەپشە زاتىن ئەسىر ـ بەند .

مېنىڭ ئۆيۈم ئاشۇ جايدا . ئۇ يەردە مۇقىم ئولتۇرۇشلۇق بىر تاشپاقا بار ، ئۇ مېنىڭ دوستۇم . ئۇ يەردە بىز يەيدىغان ئوزۇق ـ تۈلۈك ئىنتايىن كۆپ ، ئۇ دىياردا ، بىزگە كۆڭۈلسىزلىك ھەم ۋەھىمە ئاز بولىدۇ . ئەگەر كۆڭلۈڭ تارتسا ، بىرلىكتە شۇ جايغا بارايلى . قالغان ئۆمرىمىزنى كۆڭلىمىز خۇشال ۋە قايغۇسىز ھالدا ئاشۇ كۆڭۈللۈك جايدا ئۆتكۈزەيلى .

— لىباسىڭنىڭ ئېتىكىنى ئەجەلنىڭ قولى تۇتمىغۇچە ، سېنىڭ ئېتىكىڭنى قويۇۋەتمەيمەن ، — دەپتۇ چاشقان ، — ھەر قانداق بەخت سەن بىلەن بىللە بولۇشتىن ئارتۇق ئەمەس . سەن ئاپتاپقا ئوخشاش نەگە بارساڭ ، مەن سايىگە ئوخشاش ئارقاڭدىن ئەگىشىپ ماڭىمەن . ئەگەر مېڭىپ نەدە توختىساڭ ، ئايىغىڭدا بىللە بولىمەن . تىرىكلىكىمنىڭ ياقىسىنى ئەجەل پەنجىسى تۇتمىسىلا ، سۆھبىتىڭنىڭ ئېتىكىنى قولۇمدىن قويۇۋەتمەيمەن . تەمەننانىڭ ياقى-

ـسىنى ۋە سائادەتنىڭ ئېتىكىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن قويۇۋەتكەن
كىشىگە ئەيىب ئەمەسمۇ ؟ مەن بۇ ماكاندا ئۆي تۇتۇپ تۇرۇپ قالغىـ
ـنىم بىلەن بۇ يەر مېنىڭ ئەسلىي ماكانىم ئەمەس . بۇ يەرگە بىر
سەۋەب بىلەن كېلىپ تۇرۇپ قالغانىدىم . سۆزلەپ كەلسەم گەپ
تولا . ئەگەر ئاڭلاشنى خالىساڭ ، بارىدىغان يېرىمىزگە يەتكەندىن
كېيىن سۆزلەپ بېرىمەن .

شۇنداق قىلىپ ئۇلار شۇ مەسلىھەتكە كېلىشىپتۇ ، قاغا چاشـ
ـقاننىڭ قۇيرۇقىنى چىشلەپ كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ ئۆز ماكانىغا يېتىپـ
ـتۇ . بۇ چاغدا تاشپاقا شۇ جايدىكى بىر بۇلاق لېۋىدە مېڭىپ
يۈرگەنىكەن ، قاغىنىڭ ئۇچۇپ كېلىۋاتقىنىنى يىراقتىن كۆرۈپ
دۈشمەن ئوخشايدۇ ، دەپ ئويلاپ سۇغا كىرىۋاپتۇ . قاغا ئۇچۇپ
كېلىپ چاشقاننى ئاستا يەرگە قويۇپتۇ ۋە تاشپاقىنى چاقىرىپتۇ .
تاشپاقا دوستىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، سۇدىن چىقىپ ، ئايرىلغىلى
ئۇزۇن بولغان دوستىنى كۆرۈپ شادلىقتىن بېشى ئاسمانغا تاقاشقانـ
ـدەك بوپتۇ .

كەتكەن ئىدى ساق ـ سالامەت قايتىپ يارى جانان كەلدى ،
قارا بەختىم ئاقاردى چۈن گويا ماھى تابان كەلدى .
ئەي كۆڭۈل غەم ئەسىرى بوپ ئۆتكەنىدىڭ بىر نەچچە كۈن ،
ئەمدى شاد بول قايتىپ مانا قولغا گۈلى خەندان كەلدى .

ئۇلار بىر ـ بىردىن ھال سورىشىپتۇ . قاغا بولغان
ئەھۋالنى — كەپتەرلەرنىڭ تۇزاققا چۈشۈپ قېلىپ ئازاد بولغانلىقىـ
ـدىن تارتىپ ئۆزىنىڭ چاشقانغا دوست بولغۇسى كېلىپ ئۇنى ئېلىپ
ئۆز ماكانىغا كەلگەنلىكىگە قەدەر ھەممىسىنى بىر ـ بىرلەپ سۆزـ
ـلەپ بېرىپتۇ . تاشپاقا چاشقاننىڭ دوست بولۇپ كەلگىنىدىن سۆيۈنـ
ـگەنلىكىنى ئىزھار قىلىپ مۇنداق دەپتۇ :

— بەختىمىز سائادىتى سېنى بۇ دىيارغا يەتكۈزدى . تەلىيىـ
ـمىزنىڭ قۇۋۋىتى جامالىڭ يۇلتۇزىنى بۇ مەنزىلدە تۇغدۇردى .

سەن قېشىمغا كەلدىڭ كۆڭلۈم ھۇزۇر تاپتى تامام ،
ئەي ئەزىز دوستۇم ساڭا ھۆرمەتتە دەرمەن «ئەسسالام» .

— ھادىسىلەر ئاپتىپنىڭ تابىدىن سىلەرنىڭ مەرھەمەتىڭلار-نىڭ سايىسىگە پاناھ ئىزدەپ كەلگەنىدىم . مۇبارەك يۈزىڭىزنى كۆر-دۈم . ماڭا قىلغان بۇ مەرھەمەت ۋە ئىلتىپاتىڭلارغا قايسى تىل بىلەن شۈكۈر بايان قىلىشىمنى بىلمەيۋاتىمەن ، — دەپتۇ چاشقان .

ئۇلار ئولتۇرۇشۇپ يول رەنجىدىن ئارام تېپىشىپتۇ . شۇندا قاغا چاشقانغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي زېرەك ! بېشىڭدىن ئۆتكەن ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىد-مەن دەپ ماڭا ۋەدە قىلغانىدىڭ . تاشپاقىغىمۇ سۆزلەپ بەرگىن . ئوتتۇراڭلاردىكى دوستلۇق تېخىمۇ كۈچەيسۇن . شېكەردەك لېۋىڭ-نى ئېچىپ ، شېرىن سۆزلەرنى چېچىپ ، كۆڭلىمىزنىڭ تامىقىنى تاتلىق قىلساڭچۇ .

چاشقان تاشپاقىغا قاراپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ .

زاھىت بىلەن مېھماننىڭ ھېكايىسى

— مەن ھىندىستاننىڭ ماروت دېگەن شەھىرىدە تۇغۇل-غان ، — دەپ سۆزلەشكە باشلاپتۇ چاشقان ، — مەن ئۇ شەھەردىكى بىر زاھىتنىڭ ئىبادەتخانىسىنى ماكان تۇتقانىدىم . بىر نەچچە چاش-قانلار مېنىڭ خىزمىتىمنى قىلىشاتتى . ھەر كۈنى ئەتىگەندە ، زا-ھىتنىڭ سادىق مۇرىتلىرى ئۇنىڭغا تائاملارنى ئېلىپ كېلىشەتتى . زاھىت ئۇنىڭدىن ئازغىنا ناشتا قىلىپ ، قالغىنىنى كەچلىك تامىقى ئۈچۈن ساقلاپ قوياتتى . مەن زاھىتنىڭ سىرتقا چىقىپ كەتكەن ۋاقتىنى پايلاپ تۇرۇپ ، دەرھال بېرىپ ئۇ تاماقتىن خالىغىنىمچە يەيتتىم ۋە ئېشىپ قالغىنىنى باشقا چاشقانلارغا ئۈلەشتۇرۇپ بېرەت-

خوتۇنى جاۋاب بېرىپ : «قولۇڭدا بالا ـ چاقىلىرىڭنىڭ خەجـ ـگە يەتكۈدەك پۇلۇڭ يوق ، مېھمانغا زىياپەت قىلىدىغان پۇلنى نەدىن تاپىسەن ؟ ئازراق پۇل تاپقۇچىلىكىڭ بولسا ، بالىلىرىڭنى باق . ئېشىپ قالغىنىنى بالىلىرىڭغا ساقلاپ قوي . سەندىن كېيىن قالسا خەققە موھتاج بولمايدۇ» دېدى . ئېرى بولسا : «بېخىللار مال يىغىدىيۇ ئۆزى يېمەيدۇ . سېخىيلار ئۆزىمۇ يەيدۇ ، خەققىمۇ بېرىدۇ . ئەگەر بىر كىشى كىشىلەرگە ئىنئام بەرسە ياكى كىشىلەرگە مېھىر ـ شەپقەت قىلسا ، ئۇنىڭدىن ھېچقانداق خاپا بولغۇلۇق ئەمەس . چۈنكى ئۇنىڭ سېخىيلىقى ھەقىقەتتە بولسا ، ئاخىرەتنىڭ دەسمايىسى . ھەر قانداق ئادەم پۇل جۇغلاشقا ھېرىس بولسا ، ئۇنىڭ ھېرىسلىق شۇملۇقى خۇددى بۆرىگە ئوخشاش ئۆز جېنىغا زەرەر يەتكۈزىدۇ» دېدى .

«ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟» دەپ سورىدى خوتۇنى .

ئېرى سۆزلەشكە باشلىدى .

ئوۋچى بىلەن بۆرىنىڭ ھېكايىسى

ناھايىتى ئۇستا بىر ئوۋچى بار ئىكەن . كېيىكلەر ئۇنىڭ يامانلىقىنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ سەھراغا قەدەم قويالمايدىكەن . ئۇنىڭ ھىيلىسى ۋە مەرگەنلىكىنىڭ قورقۇنچىدىن ھېچقانداق جانـ ـۋار ئۇۋىسىدىن سىرتقا چىقالمايدىكەن .

ئۆزى چاققان ، كۆزى ئىتتىك ، ئەقلى تېز ،
باغرى قاتتىق ، قولىقى ساق ، ھىيلىپەز .

بىر كۈنى ئۇ تۇزاق قۇرغانىكەن ، بىر كېيىك تۇزاققا چۈشۈپ قاپتۇ . ئۇنى كۆرگەن ئوۋچى كېيىكنى تۇتۇش ئۈچۈن يۈگۈرۈپتۇ . ئوۋچىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن كېيىك قورقىنىدىن پۈتۈن

كۆچى بىلەن زورۇقۇپ ، تۇزاقنى ئۈزۈپ تاشلاپ قېچىپتۇ . ئوۋچى
دەرھال ياغا ئوقنى قويۇپ چەنلەپ بىر ئاتقانىكەن ، كېيىك يىقىد-
لىپتۇ . ئوۋچى كېيىكنى كەمەن بىلەن باغلاپ ئۆچىسىغا ئارتىپ
يولغا چۈشۈپتۇ . شۇنداق كېتىۋاتسا ، ئالدىغا بىر توڭگۇز
ئۇچراپتۇ - دە ، ئۇنىڭغا ھەملە قىپتۇ . ئوۋچى ئۇنىمۇ ئاتقانىكەن ،
ئوق بېرىپ توڭگۇزنىڭ يۈرىكىگە تېگىپتۇ ، لېكىن توڭگۇز جان
ئاچچىقى بىلەن چاچراپ كېلىپ ، ئوۋچىنىڭ قورسىقىنى يېرىپ
تاشلاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئىككىسى شۇ يەردە يېتىپ قاپتۇ . شۇ
ئەسنادا ، بىر ئاچ بۆرە ئۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ . قارىسا ، بىر ئادەم ،
بىر كېيىك ۋە بىر توڭگۇز ئۆلۈپ ياتقانىكەن . بۇنى كۆرگەن بۆرە
ھەددىن زىيادە خۇشال بولۇپ ئۆز - ئۆزىگە : «پۈتۈن ئۆمرۈم بويى
يولغا قارىسامۇ ، بۇنداق نازۇنېمەتنى ھېچقاچان قولۇمغا كەلتۈرەل-
مىگەن بولاتتىم . ماڭا شۇنداق كۆپ رىزق ئۇچرىدى . ئەمدى بۇنى
كېيىنلىكىم ئۈچۈن ساقلاپ قويۇشۇم كېرەك . بۈگۈنچە بۇ يانىڭ
كىرىچىنى يەپ كۈن ئۆتكۈزگەچ تۇراي . چۈنكى ھۆكۈمالار :

تۈگەتمە بارۇ يوقنى يەنە كۈن بار ،
قېرىغان چاغدا قالما پۇلسىزۇ زار .
تېپىپ ئىككىنى ئاۋۋال ، يە بىرىنى ،
يوق ئەتمە بىر يولىلا بارىنى .

دەپ ئېيتىشقان» دەپتۇ - دە ، ئوۋچىنىڭ ياسىنىڭ كىرىچىنى
چىشلەپ تۇرۇپ باغرىغا بېسىپ تارتىپتۇ . يانىڭ بېشى بۆرىنىڭ
كۆكرىكىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا توغرا كېلىپ قالغانىكەن ، بۆرىنىڭ
چىشلەپ تارتىشى بىلەن كىرىچ ئۈزۈلۈپتۇ - دە ، ئوق چاچراپ
چىقىپ بۆرىنىڭ يۈرىكىگە سانجىلىپ شۇئان جان بېرىپتۇ . ھەممە
نەرسىلەر يېيىلمەي شۇ پېتىچە قېلىۋېرىپتۇ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، مال جۇغلاشقا ھېرىس بولۇش-
نىڭ ھەم «ئۆلمەيمەن» دەپ مال - دۇنيا يىغىشنىڭ ئاقىۋىتى

شۇملۇق ۋە مەھرۇملۇقتۇر . شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر نەرسە بولسا بارىنى يېيىش ، ئەتىنىڭ غېمىنى قىلماسلىق كېرەك . چۈنكى ، ئەتىگە يەتكۈدەك ئۆمرى بار كىشىنىڭ ئەتىلىك رىزقىمۇ بىللە بولىدۇ . بەتبەخت ئادەملەر ئۆمرىدە ناھايىتى كۆپ جاپالارنى تار- تىپ ، بۇ دۇنيادا پۇل - مال جۇغلايدۇ ، لېكىن ئاخىرى ھەممىسى- دىن مەھرۇم بولۇپ ، بىھېساب ھەسرەت بىلەن كېتىدۇ .

سەن يىغارسەن بارچە مالنى ئەي خوجا ،
ئۆلسەڭ ئاخىر قالغۇسىدۇر ھەممە مال .
گەرچە قارۇندەك خەزىنە جۇغلىساڭ ،
ئەيلىگەي ھېرىسىڭنى بەتتەر بۇ ھال .
كۆڭلۈڭ ئىچرە ھېرىس ئوتىن ياندۇرساڭ ،
كۆيدۈرۈپ قىلغاي ئاخىر ئەقلىڭنى لال .

خوتۇنى ئېرىدىن بۇ ھېكمەتلىك سۆزلەرنى ئاڭلاپ قايىل بو- لۇپ مۇلايىملىق بىلەن : «ھەي ئىززەتلىك ئېرىم ! بالىمىز ئۈچۈن ئۆيىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا بىر چارەكچە گۈرۈچ ۋە كۈنجۈت ساقلاپ قويغانىدىم . ئەمدى ماڭا مال جۇغلاشنىڭ ياخشى ئەمەسلىكى روشەن بولدى . خۇدا بۇيرۇسا سەھەرلىككە ئون كىشىگە يەتكۈدەك تائام تەييارلاي ، سەن كىمنى خالىساڭ ، شۇنى قىچقىرىپ كەلگىن ھەمدە بۇ مېھماننى تۆر بېشىدا ئولتۇرغۇزغىن» دېدى .

ئاتتى تاڭ ئاپتاپ چېچىپ ئۆز نۇرىنى ،
ئەل كۆزىدىن يۇيدى ئۇيقۇ كىرىنى .

خوتۇن ئۇ كۈنجۈتنى ئاقلاپ ئاپتاپقا يېيىپ قويغاندىن كېيىن ئېرىگە : «كۈنجۈت قۇرۇغۇچە ئۇنىڭدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرغىن . بىرەر نەرسە زىيان يەتكۈزۈپ قويمىسۇن» دەپ تاپىلاپ قويۇپ ، ئۆزى باشقا ئىشقا مەشغۇل بولدى .

بىر پەس ئۆتكەندى، ئېرىنى ئۇيقۇ باستى. شۇ ئەسنادا بىر ئىت كېلىپ ئاغزىنى كۇنجۇتكە تىقتى. خوتۇنى ئۇنى كۆرۈپ قېلىپ: «ئەمدى بۇنى مېھمانغا تاماق قىلغىلى بولمايدۇ» دەپ ئويلاپ، ئورنىدىن دەس تۇردى ـ دە، كۇنجۇتنى يىغىشتۇرۇپ، تېگىشىش ئۈچۈن بازارغا ئېلىپ ماڭدى. مېنىڭمۇ ئىشىم بولغانلىقى ئۈچۈن بازارغا بارغانىدىم، قاراپ تۇرسام، ئۇ خوتۇن كۇنجۇتنى كۇنجۇتپۇرۇشنىڭ دۇكىنىغا ئېلىپ بېرىپ ئاقلىمىغان كۇنجۇت بىلەن باراۋەر مىقداردا تېگىشىپ كەلدى. ئېرى ئۇنىڭغا: «ھەي خوتۇن، ئاقلانغان كۇنجۇتنى ئاقلانمىغان كۇنجۇتكە ئۇستەكىسىز تېگىشىشىڭدە نېمە سىر بار؟» دەپ ھەيران قالدى.

بۇ مەسىلىنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، ئۇ چاشقاننىڭ بۇنداق جۈرئەتلىك بولۇشىدا بىر سىر بار. خاتالاشمىسام مۇنداق گۇمان قىلىمەن: ئۇنىڭ ئۆيىدە جۇغلىغان مال ـ دۇنيالىرى بار ئوخشايدۇ. شۇنىڭ قۇۋۋىتى ۋە خۇشاللىقىدا ئاشۇنداق قاشاڭلىق ۋە گۇستاخلىق[1] قىلغان بولۇشى ئېھتىمال. ئەگەر ئۇ سەرمايىسىز بولغان بولسىدى، ھېچقانداق شوخلۇق قىلالمىغان بولاتتى. شۇڭا كىشىلەر زەرسىز كىشى پەرسىز قۇشقا ئوخشايدۇ، دېيىشىدۇ ئەمەسمۇ؟

زەر ئىستىگىن بارچە كار زەر بىرلە بولۇر،
كىشىلەرگە ئېتىبار زەر بىرلە بولۇر.
زەرسىز بولار ئىختىيار دەپ ئويلىما،
بىلگىنكى ھەر ئىختىيار زەر بىرلە بولۇر.

—سىز بىر گۇرجەك كەلتۈرۈڭ، چاشقاننىڭ تۆشۈكىنى قېزىپ كۆرەيلى،— دېدى مېھمان.

زاھىت گۇرجەك ئېلىپ كەلدى. مېھمان ئۇنىڭ بىلەن تۆشۈكنى كولاشقا باشلىدى. مەن دەرھال باشقا تۆشۈككە يۆتكەلدىم.

① گۇستاخ— ئەدەپسىزلىك، قوپاللىق.

دەرۋەقە ، مېنىڭ ئۇۋامدا مىڭ دىنار ئالتۇن پۇلۇم بار ئىدى . شۇڭا مەن ئۆز بايلىقىمغا ھەر بىر قارىسام ، خۇشلۇقۇم زىيادە بولۇپ جۇرئىتىم تېخىمۇ ئاشاتتى . مېھمان بىلەن زاھىت تۆشۇكنى كولاپ ، ھېلىقى ئالتۇن بار يەرگە يەتكۇزدى .

ياتاتتى بىر دۆۋە ئالتۇن قۇياشتەك نۇر چېچىپ چاقناپ ،
سۇزۇكلۇكتە گويا جامى جاھاننەما كەبى پارلاپ .
ئۇنىڭ قىزىل يۇزىگە خوپ چىرايلىق نەقىشلەر چۇشكەن ،
ئېسىل ، قىممەت باھالىقتا ئىدى ئۇ ھەممىدىن ئۆتكەن .
ۋە بەزى بېشى ئايلانغانغا ياردەمچى بولاتتى ئۇ ،
ۋە گاھى گۇل بەدەنلىرى قەددىنى يادەك ئېگەتتى ئۇ .
ئۇنى ئىلكىگە ئالسا ھەر پەرىشان تاپقۇسى شادلىق ،
بولۇپ ھاجەتلىرى ھاسىل ئىشى كەڭرى باياشادلىق .

مېھمان زاھىتقا شۇنداق دېدى :

— چاشقاننىڭ جۇرئىتىنىڭ سەرمايىسى ۋە قۇۋۋىتىنىڭ دەسمايىسى مانا مۇشۇلار ئىكەن ، چۇنكى مال - دۇنيا كۆڭۇل ئەينىكىنىڭ[1] ۋە قۇۋۋەتلەرنىڭ يۆلەنچۇكىدۇر . چاشقانلار بۇنىڭدىن كېيىن ئەمدى ھەرگىز داستىخانغا ھۇجۇم قىلالمايدۇ ۋە نانغا قول ئۇزىتالمايدۇ .

مەن باشقا بىر تۆشۇكتە يېتىپ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلايتتىم ھەم ئۆزۇمنىڭ ئاجىز ۋە بىچارە ئىكەنلىكىمگە ئۆكۇنۇپ ھەسرەت چېكەتتىم . ماڭا بۇ بالا - قازا كەلگەندىن تارتىپ ، چاشقانلارنىڭ نەزىرىدە ئاۋۋالقى مەرتىۋەم ۋە ئەتىۋارىم قالمىغانلىقىنى ، ئۇلارنىڭ ماڭا بولغان ئېتىقاد ئوتلىرىنىڭ ئۆچكەنلىكىنى ، ئىخلاس كۆزىنىڭ قارىغۇ بولۇپ كەتكەنلىكىنى چۇشەندىم .

خەلقتە ھېچ مېھرۇ ۋاپا قالمىدى ،
باغىم ئارا مېھرىگىياھ قالمىدى .

---

① ئەينەككە سۇرتۇلسە ئادەم كۆرۇنىدىغان سىرنى دېمەكچى .

ئىلگىرى يۈز بەرگى ناۋا ئاز ئىدى ،
كۆتتى زەرۇ بەرگى ناۋا قالىدى .

ئىلگىرى مېنىڭ ئېھسانىمنىڭ داستىخىنىدىن زەللە ئالىدىغان ۋە ئىنئامىمنىڭ خامىنىدىن باش تېرىدىغان ئۇ بىر توپ ھەمراھلىرىم ئەمدى مەندىن مەقسىتى ھاسىل بولمايدىغان بولۇپ قالغانلىقتىن ، ماڭا ئىنائەت قىلىشتىن ياندى ۋە مېنىڭ غەيۋىتىمگە تىل ئېچىپ دۈشمەنلىرىم بىلەن بىرلەشتى .

كەلمىگەن چاغدا بېشىمغا بۇ بالا ،
بار ئىدى قېشىمدا كۆپ نەپسى بالا .
سىلكىسەم سۈپرامنى چۈشسە پارچە نان ،
ئىت كەبى يەيتتى ھۈزۈر بىرلە شۈئان .

«ھەر كىمنىڭ پۇلى ئاز بولسا قەدرى خار بولىدۇ» دېگەن مەشھۇر تەمسىل بارغۇ ؟ پۇلى ، مېلى يوق ئادەمگە باشقىلار ياردەم ۋە مەدەتكارلىق قىلىشمايدۇ . بۇنداق ئادەملەر خۇددى چۆلگە ياغقان يامغۇر سۈيىگە ئوخشايدۇ . يەنى يامغۇر چۆلگە ياغسىمۇ ئارقىسىدا مەدەت قىلىدىغان كۈچ بولمىغاچقا ، يا دەرياغا ، يا ئېرىققا قوشۇلالماي ، تۇرغان يېرىدە يوق بولۇپ كېتىدۇ . شۇڭا بۈزرۈكلەر : «ھەر كىشىنىڭ بىر تۇغقىنى بولمىسا ، ھەر جايغا بارسا غېرىب بولۇپ قالىدۇ . ھەر كىمنىڭ پەرزەنتى بولمىسا ، خالايىق ئارىسىدا نامى ئۆچۈپ كېتىدۇ . ھەر كىمنىڭ پۇلى بولمىسا ، دوستلاردىن بەھرە ئالالمايدۇ . كەمبەغەلگە بىر كىم دوست بولمايدۇ» دەپ ئېيتىشقان . چۈنكى بىر كىشى ھاجەتمەن بولغاندا ، باشقىلارنى چاقىرسا ، كەلگەندىمۇ خۇددى باشقا بىر ئىشقا كەلگەندەك كېلىپ ، يەتتە بۇرادەردەك ھەر تەرەپكە تاراپ كېتىدۇ .[1] شۇ سەۋەبتىن جاھان

① يەتتە بۇرادەر — بۇ بىر ئاتىدىن بولغان يەتتە ئادەمنىڭ ئۆز ئاتىسىدىن قالغان ئۈچ خىل ئېسىل نەرسىنى تالىشىپ ئۇرۇشۇپ ، ئاخىر ئۇ نەرسىدىنمۇ ئايرىلىپ ، يەتتە تەرەپكە قاراپ كەتكەنلىكى تەسۋىرلىنىدىغان بىر ھېكايىنىڭ قەھرىمانلىرىدۇر .

خەلقىنىڭ دوستلۇقى نەپس ۋە مال ـ دۇنياغا ئىرىشىش ئۇچۇندۇر . جاھان خەلقى شۇنداقكى :

بولسا مول ئويۇڭ ئىچرە يېمەك ـ ئىچمەك ،
يېپىشقۇسى ھەرىلەردەك بولۇپ غۇژمەك .
مۇبادا ئۆي ۋە بەختىڭ خاراب بولسا ،
قاچاڭنىڭ ئىچى قۇرۇپ راۋاب بولسا .
قالمىغاي قېشىڭدا بىرەرمۇ دىلدار ،
تاپالماسسەن ئىستىسەڭ ھېچ مەدەتكار ؛
سېنى بارچە كۆرگۇسى ئىت كەبى زار ،
سۆڭەكتىنمۇ كۆرگۇسىدۇر سېنى خار .

بايانلاردا شۇنداق كەلتۈرۈلۈپتۇكى ، بىر بۇزرۇك بىر كىشىدىن «نەچچە دوستىڭىز بار ؟» دەپ سورىغانىكەن ، ئۇ كىشى : «بىلمەيمەن . ھازىر دۆلىتىم پاراۋان ، نېمىتىم كەڭرىچىلىك ، شۇڭا ھەممە كىشى ماڭا دوستلۇق ئىزھار قىلىدۇ ، مەن بىلەن قەلبىنىڭ بىر ئىكەنلىكى توغرىسىدا لاپ ئۇرىدۇ . خۇدا ساقلىسۇن ، ئەگەر ئىززەتنىڭ كۆزىنى مېھنەت قارىغۇ قىلسا ، شۇ چاغدا ئاندىن كىمنىڭ دوست ، كىمنىڭ دۈشمەن ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ» دەپ جاۋاب بەرگەنىكەن .

ھەر كىشىكىم يانسا ئۇنىدىن روزغار ،
قاچقۇسى ئۇنىدىن خوتۇن پەرزەنت ۋە يار .

ھېكمەت كىتابلىرىنىڭ بىرىدە شۇنداق يېزىلغانىكەن : پازىللارنىڭ بىرسىدىن بىرسى : «خالايىقلارنىڭ مالدار كىشىلەرنى دوست تۇتۇشىدا نېمە ھېكمەت بار ؟» دەپ سورىغانىكەن ، ئۇ پازىل كىشى : «مال ئۇلارنىڭ مەشۇقىدۇر . مەشۇق قەيەرگە بارسا ، ئاشىق شۇ يەرگە كېلىدۇ ، مەشۇق كەتسە ، ئاشىقمۇ كېتىدۇ» دەپ

جاۋاب بېرىپتۇ .

ئاچسا ئالتۇن ئېتىكىنى گۇلزارۇ گۇل ،
بولغاي ئاڭا سايراپ چىمەن قۇشلىرى قۇل .
كېلىپ خەزاڭ بۇلاڭچىسى قىلسا تالاڭ ،
زىكىر قىلماس خازانلىقتا ھېچبىر بۇلبۇل .

چاشقانلارنىڭ ئىچىدە بىرى مېنى باشقىلاردىنمۇ ئارتۇقراق ياخشى كۆرەتتى . مەن بىلەن بىر پەس بىللە ئولتۇرۇشنى ئۇلۇغ سائادەت سەرمايىسى دەپ ھېسابلايتتى . ھەر دائىم ھەققانىيەت تىلى بىلەن ۋاپادارلىق سۆزىنى بايان قىلاتتى :

مەن مۇھەببەتتە ساڭا سادىق ئىرۇرمەن شۇ قەدەر ،
توختىغايمەن ھەر قاچان بېشىمنى كەسسەڭ سەن ئەگەر .

قارىسام ، ئۇمۇ خۇددى مېنى تونۇمايدىغاندەك ياتلارچە قىلىق قىلىپ ، ماڭا قاراپمۇ قويماي ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ . مەن ئۇنى قىچقىرىپ :
— ماڭا قاراپمۇ قويماي كېتىۋاتىسىنا ؟ سەرۋى دەرىخىمۇ بويىنىنى بۇنداق ئېگىز تۇتمايدۇ . ساڭا نېمە بولدى ؟ ئىلگىرىكى مېھرىبانلىقلىرىڭ ۋە شەپقەتلىرىڭ قايان كەتتى ؟— دەپ سورىدىم .
ئۇ ماڭا چالۋاقاپ :
— ھەي ئەبلەخ ! ئۇ چاغدا سەندە پۇل بار ئىدى . سەن بىزگە سېخىيلىق قىلاتتىڭ . بىز ھەممىمىز ساڭا مۇلازىم ئىدۇق . ئەمدى كەمبەغەل ۋە موھتاج بولۇپ قالدىڭ ، سېنىڭ سۆھبىتىڭدىن بىزگە نېمە پايدا ؟ ھۆكۇمالار : «موھتاج كىشى بۇ دۇنيانىڭ لەززىتىدىنمۇ بەھرىسىز قالىدۇ ، ھەتتا ئاخىرەتنىڭ دەرىجىسىدىنمۇ مەھرۇم قېلىشى مۇمكىن» دېيىشكەن . بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى ، پېقىر كىشى ئۆزىنىڭ ۋە بالا - چاقىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى قامداش مەقسىتىدە

تەقەززا بولۇپ ، شەرىئەتتىن تاشقىرى ئىشلارنى قىلىپ قويۇشى ۋە خۇدانىڭ رىزاسىغا مۇۋاپىق بولمىغان ئىش - ھەرىكەتتە بولۇپ قېلىشى مۇمكىن . مۇشۇ سەۋەب بىلەن بۇ ئالەمدە ئىپلاس ئىشلارغا گىرىپتار بولۇپ ، ئاخىرەت دۆلىتى مەلۇم بولمىغان ساڭا ئوخشاش كىشىلەردىن قاچسا دۇرۇس بولىدۇ !— دېدى .

— بۇ سۆزنى قوي !— دېدىم مەن ئۇنىڭغا ،— پېقىرلىق دې-گەن پادىشاھلىق . پېقىر كىشى ھاجەتمەن بولمايدۇ .

دەرۋىشلەر قەلبىدۇر پەھمىڭدىن يىراق ،
ئۇلارنىڭ ئىشىغا ئىززەت بىرلە باق .
بارچىدىن ئەزىزدۇر خۇدا ئالدىدا ،
ئۇلارنىڭ ماكانى ئەرشىئەلادا .
پېقىرلار جەۋھەردۇر ئەنبىيالاردەك ،
پېقىرلار شىپادۇر ئەۋلىيالاردەك .

شۇنداق تۇرۇقلۇق سەن نېمە ئۈچۈن پېقىرنى ھەقىر كۆرد-سەن ؟ دەرۋىشلەر سۆھبىتىدىن نەپرەتلىنىسەن ؟

— ھەيھات ، ھەيھات !— دېدى ئۇ چاشقان ماڭا جاۋا-بەن ،— ھەممە ئەۋلىيا - ئەنبىيالار پېقىرلارنىڭ قاتارىدا تۇرىدۇ ، دەپ شۇنداقمۇ دەلىللەرنى كەلتۇرەمسەن ؟ سېنىڭ بۇ ئىپلاسلىقىڭ ۋە موھتاجلىقىڭنىڭ ئۇلار بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بار ؟ پېقىر دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى شۇكى ، ھەقىقەت يولىغا كىرگەن ، بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ سەرمايىسىدىن ھېچنېمىنى قوبۇل قىلمايدىغان ، بەلكى ھەممىدىن كېچىپ خۇداغا سېغىنغان كىشىنى پېقىر دەيمىز . دەرۋىشلىك باشقا ، گادايلىق باشقا ، ئۆزلۈكىدىن دۇنيانى تاشلىۋەت-كەن كىشىنى دەرۋىش دەيمىز . بىر كىشىنى دۇنيا تاشلىۋەتكەن بولسا ، ئۇنى گاداي دەيمىز .

گادايلار گۇرۇھى بىلىقتۇر گويا ،
سۇرىتى بىلىقۇ دېڭىزدىن جۇدا .

نان ئۈچۈن موھتاج ئىرۇر ئۇ تەڭرىگە .
قويما ئاش ئۆلگەن كىشىنىڭ ئالدىغا .

ھەقىقىي پېقىرلارنىڭ تەرىپى توغرىسىدا «پېقىرلىق خەزىنىسى ئاللا تائالانىڭ خەزىنىلىرىدىن بولۇپ ، ئۇ تەۋھىدنىڭ بېشى ۋە مەرىپەتنىڭ خۇلاسىسىدۇر . ئۇ خىلۋەت چەشمىسىنىڭ سۈيىدۇركى ، دىلنىڭ غۇبارىنى روھ چېھرىسىدىن يۇيۇپ پاك قىلىدۇ . ئۇ يالغۇزلۇق خەزىنىسىنىڭ لىباسىدۇركى ، قۇدرەت قولى ئۇنى جان دائىرىسىگە كىيگۈزىدۇ» دېگەن سۆزلەر بارغۇ ؟

پېقىرلىق يولى قاتتىقتۇر گوياكى تاش ،
نىھان تۇتماق كېرەك سىرنى قىلماي پاش .
باش كەتسىمۇ مەيلىكى كەتمىسۇن بۇ سىر ،
تاپماق كېرەك بىر ئىش بىلەن گالغا نان ـ ئاش .

ئەمما كۆرۈنۈشى پېقىر بولغان كىشىلەردە ئېھتىياج بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇ گادايلىق دېيىلىدۇ . بۇ ھەممە بالالارنىڭ بېشى ھەمدە خەلققە دۈشمەن ۋە خار بولۇشنىڭ سەۋەبى بولۇپ قالىدۇ . بۇ شەرم ـ ھايا پەردىسىنى يىرتىپ ، مۇرۇۋۋەت ۋە ھىممەت بىناسىنى بۇزىدۇ . ھەر كىم ئېھتىياج يىپىغا باغلىنىپ قالغان بولسا ، «ھايا ئىماننىڭ جۈملىسىدىندۇر» دېگەن رەقەم ئۇنىڭ ھالىتىنىڭ ۋاراقىدىن ئۆچۈپ كېتىدۇ . بۇنداق بولسا ، ئۇ كىشى ھاياتتىن بىزار بولۇپ ، ئىزا ۋە زارغا ئۇچرايدۇ ، كۆڭۈل مەملىكىتىدىن راھەت سىپاھلىرى كېتىپ ، ئورنىغا غەم لەشكىرى تولىدۇ . ئەقىل شامى ئۆچۈپ ، زېھىن ۋە ئىدراكىغا قۇسۇر يېتىدۇ . توغرا تەدبىر ئۇنىڭغا زىيان نەتىجىسىنى بېرىدۇ . ئەگەر ھەرقانچە دىيانەتلىك بولسىمۇ خىيانەت تۆھمىتىگە ئۇچرايدۇ . باشقىلار قىلغان يامان ئىشنىڭ گۇناھى ئۇنىڭغا يۈكلىنىدۇ . ئەگەر ئۇ ھەرقانداق ئىش قىلسا ياكى ھەرقانداق سۆز قىلسا ، ئەيىبلىك سانىلىدۇ . ماختاشقا سازاۋەر بولىدىغان ئىشلارنى قىلغان بولسا ، تەنە ۋە ئەيىبلەشلەرگە ئۇچراي-

دۇ . مەسىلەن ، ئەگەر بىر كەمبەغەل جۈرئەت قىلغان بولسا ،
«ئۆزىنى بىلمەيدىغان ، ھەددىدىن ئاشقان» دېيىشىدۇ . ئەگەر
خەير ـ ساخاۋەت قىلسا ، «ئىسراپخور» دېيىشىدۇ . ئەگەر ياۋاشلىق
قىلسا ، «ئاجىز ۋە غەيرەتسىز» دېيىشىدۇ . ئەگەر ئېغىرلىق قىلـ
ـسا ، «گال» دېيىشىدۇ . ئەگەر ياخشى ھېكايىلەرنى سۆزلىسە ،
«تولا سۆزلەيدىغان كاپكى» دېيىشىدۇ ؛ سۆزلىمىسە ، «جېنى يوق
سۈرەت» دەيدۇ . ئەگەر يالغۇز ئولتۇرۇشنى خالىسا ، «دىۋانە بولـ
غىلى تۇرۇپتۇ» دەيدۇ . ئەگەر كۆپچىلىككە قوشۇلسا ، «بۇنىڭغىمۇ
ھەۋەس قوشۇلغىلى تۇرۇپتۇ» دەيدۇ . ئەگەر كۈلسە ، «مەسخىرىـ
ۋاز» دەيدۇ . قاپىقىنى تۈرۈپ ئولتۇرسا ، «كالىدەك ئولتۇرىدۇ»
دەيدۇ . ياخشى يەپ ، ياخشى كىيسە ، «قارنى يامان ، ياسانچۇق»
دەيدۇ . ئاز يەپ كونىنى كىيسە ، «پىخسىق ، خەسىس» دەيدۇ .
ئەگەر بىر يەردە تۇرسا ، «ئىشقا خام ، يارامسىز» دەيدۇ . سەپەر
قىلسا ، «تىنىمسىز ، پۇلغا ھېرىس» دەيدۇ . ئەگەر خوتۇن ئالسا ،
«شەھۋەتپەرەس» دەيدۇ . بويتاق يۈرسە ، «سۈننەتنى تاشلىغان»
قاتارىغا كىرگۈزىدۇ . ئىشقىلىپ ، موھتاج بولۇپ قالغان كىشى
زامان ئەھلىنىڭ نەزىرىدە ئەيىبكار سانىلىدۇ ۋە ئېتىبارسىز كۆرۈـ
نىدۇ . ئەگەر مۇشۇ ھال بىلەن ئۇنىڭدىن تەمە سادىر بولسا ، ھەممە
خالايىقنىڭ كۆڭلىگە دۈشمەنلىك پەيدا بولىدۇ ـ دە ، ئۇنىڭ ھېچـ
قانداق ھاجىتى راۋا بولمايدۇ . چۈنكى كىشىگە ھەر قانداق خارلىق
كەلسە ، تەمە سەۋەبىدىن كېلىدۇ . تەمەخور كىشى خار بولىدۇ .
شۇڭا قانائەتتىن ئىززەت ، تەمەدىن خارلىق كېلىدۇ . دوستۇم بۇ
سۆزلەرنى ئېيتىپ ، سۆزىنى تاماملىغاندىن كېيىن مەن شۇنداق
دېدىم :

— راست ئېيتىسەن . مەنمۇ «كىمكى ساقايماس كېسەلگە گىرـ
ـىپتار بولۇپ قالسا ياكى قاتتىق پىراققا مۇپتىلا بولغان بولسا ،
لېكىن ۋىسالغا مۇيەسسەر بولالمىسا ياكى غۇربەتچىلىكتە قالسا ، ئۇ
يەردە نە تۇرۇشنىڭ ئامالىنى تاپالمىسا ، نە يانماق جابدۇقىنى تەيـ
يارلاشقا مۇيەسسەر بولالمىسا ، بۇلاردىنمۇ موھتاجلىق ۋە قولى

قىسقىلىق مۇشكۇلرەك» دېگەن سۆزنى ئاڭلىغانىدىم. بۇ جاھاندا:

مۇھتاجلىقتىن ئارتۇق دەردى - بالا يوقتۇر،
قولى قىسقا كىشىلەردە ناۋا يوقتۇر.
كىمكى تەمە رەنجى بىلەن بولسا زەئىپ،
ھالاك بولغۇسىدۇر ئۇڭا داۋا يوقتۇر.

ئېھتىياج زۆرۈرىيىتىدىن ھەر كىشى موھتاجلىقتا قېلىپ، ئۆزى دېمەتلىك بولغان كىشىدىن بىر نەرسە تىلىسە، بۇنداق تىلەمچىلىكتىن ئۆلۈم ياخشىراق، چۈنكى يىلاننىڭ ئاغزىدىن زەھەر ئالماق، ئاچ شىر ئالدىدىكى ئوزۇققا قول ئۇزاتماق ۋە غەزەپلەنگەن يولۋاس بىلەن ھەمتاۋاق بولماقنىڭ ھەممىسى بېخىللارغا ھاجەت ئىزھار قىلىشتىن ئاسانراقتۇر. شۇڭا، «ئالماقنىڭ راھىتى تىلىمەكنىڭ جاپاسىغا ئەرزىمەس» دېگەن گەپ بار.

بۇ ئالەمدىكى ئىشلار ئىچىدە كىشىگە تۆت تۈرلۈك مەنپەئەت ۋە راھەت تېگىدۇ، لېكىن ئۇ تۆت تۈرلۈك مېھنەتكە ئەرزىمەيدۇ. بىرىنچىسى، جەننەت؛ ئۇ ئۆلۈمنىڭ جاپا - مۇشەققىتىگە ئەرزىمەيدۇ. ئىككىنچىسى، مەنسەپ راھىتى؛ ئۇ مەنسەپتىن چۈشىدىغان ۋاقىتتىكى ئىزاغا ئەرزىمەيدۇ. ئۈچىنچىسى، گۇناھ قىلىپ كۆرىدىغان راھەت شۇ گۇناھ ئۈچۈن دوزاختا كۆيىدىغان ئازابنىڭ مۇشەققىتىگە ئەرزىمەيدۇ. تۆتىنچىسى، تەڭرىنىڭ ھىممىتى بىلەن كۆرىدىغان راھەت تەڭرى خارلىققا چۈشۈرۈپ قويغان چاغدىكى جاپا - مۇشەققەتكە ئەرزىمەيدۇ.

شۇ سۆزلەرنى قىلغاندىن كېيىن، مەن ئۇ چاشقاندىن يۈز ئۆرۈپ، زاھىت تەرەپكە قارىدىم. ئۇ مېھمان بىلەن ھېلىقى ئالتۇنلارنى ئۈلىشىۋاتقانىكەن، مېھمان يېرىمىنى ئېلىپ ئۆز يولىغا راۋان بولدى. زاھىت بولسا قالغان يېرىمىنى ھەميانىغا سېلىپ، ياستۇقنىڭ ئاستىغا تىقىپ قويدى. مېنىڭ يەنە شۇم تەمەيىم قوزغالدى - دە، ئۆزلۈكۈمدىن «ئەگەر ئاشۇ ئالتۇننى قولۇمغا كەلتۈر-

سەم ، يەنە كۆڭلۈمنىڭ قۇۋۋىتى ، جېنىمنىڭ راھىتى ھاسىل بولـ-
دۇ . خىزمىتىمنى قىلىشتىن باش تارتقان چاشقانلارنىڭ ھەممىسى
يېنىپ كېلىپ دەرگاھىمدا جەم بولۇشىدۇ ھەمدە بۇرۇنقى شان -
شەۋكەت ۋە ھەشەمىتىم ئەسلىگە كېلىدۇ» دەپ ئويلىدىم . مەن
خىيالنى قىلغۇچە زاھىتنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا باردى . مەن ئاستاغىنا
ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ھەميانغا قول ئۇزاتقانىدىم ، ئۇ دەرھال
كۆزىنى ئېچىپ ، ھاسىسى بىلەن بىرنى ئۇرغانىدى ، پۇتۇم سۇندى ،
ئاقساقلاپ قېچىپ ، كۆپ قىيىنچىلىق بىلەن تۆشۈككە كىرىۋېلىپ
بىرەر سائەت ئۇ يەردە ياتتىم . پۇتۇمنىڭ ئاغرىقى سەل بېسىلغاندا
قارىسام ، زاھىت يەنە ئاۋۋالقىدەكلا ئۇيقۇغا كېتىپتۇ . بۇنى كۆ-
رۈپ ، يەنە ھەۋىسىم قوزغالدى - دە ، تۆشۈكتىن چىقىپ پۇتۇمنى
سۆرىگەن پېتى ئۇنىڭ قېشىغا شۇنداق يېقىنلاشقانىدىم ، ئۇ دەس
ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە بىرنى ئۇرغانىدى ، بېشىمغا تەگدى ، مەن
مىڭ ھىيلە بىلەن بىر ئامال قىلىپ ئۆزۈمنى تۆشۈك ئىچىگە
ئالدىم - دە ، ھوشسىزلىنىپ يىقىلدىم . شۇ زەخىملەرنىڭ رەنجى-
دىن شۇنىڭدىن بېرى دۇنيا مېلىنىڭ ھېرىسى ۋە مېھرىدىن ۋاز
كەچتىم .

يېمىگىن غەم ، يەتسىمۇ گەر كەمبەغەللىك مېھنىتى ،
بىل غەنىيمەت تەن سالامەتلىك جېنىڭنىڭ راھىتى .

تەھقىقلەپ بىلدىمكى ، تەمە بارلىق جاپا ۋە بالالارنىڭ بېشى
ئىكەن . چۈنكى قۇش تەمە دېنىنى چوقۇمىسا ، بويىنى تۇزاق ھالقى-
سىغا چۈشمەيدۇ . ھەر كىم تەمە كەمىرىنى باغلىمىسا ، ئىززەت
لىباسىنى خارلىق بالاسىغا تېگىشمەيدۇ . ھەر بىر ئەزىز كىشى تەمە
يولىغا كىرىپ قالسا ، تەمە تۇپرىقىدىن خارلىق غۇبارى ئۇنىڭ
يۈزىگە ئولتۇرىدۇ - دە ، ئەتىۋار تارازىسىدا ئۇ ئەزىزنىڭ قەدرى
يەڭگىل كېلىپ قالىدۇ .

تەمەخورلۇقنى تاشلا بۇرادەر ،
تەمە ئادەمنى قىلغۇسىدۇر خار .
گەر تاپاي دېسەڭ ئۆمۈردىن بەھرە ،
بۇ ئىككى سۆزنى ئۇنتۇما زىنھار .
تەمە سۈپۈرسەن يىغىشتۇر تامام ،
قانائەتنى قىل ئۆزۈڭگە شوئار .

شۇنىسى ئەجەبكى ، بەزى كىشىلەر «مال ـ دۇنيانى كۆپ توپلىسام راھەت كۆرىمەن» دەپ ئويلايدۇ . ئۇلار دۇنيانى تەرك ئەتكەنچە يۇقىرى دەرىجىگە ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ .

تاپتى ئىززەت ھەر كىشىكىم مالىدىن ئۈزسە كۆڭۈل ،
كۆردى راھەت كىمكى سۇندۇرسا تەمەنىڭ ئىلكىنى .

شۇ ھادىسىدىن كېيىن تەمە كۆچىتىنى كۆڭلۈم يېرىدىن تامامەن يۇلۇپ تاشلىدىم . رىزا دەرىخىدىن قانائەت مېۋىسىنى قولۇمغا كەلتۈردۈم ۋە خۇدانىڭ قازاسىغا بويسۇنۇپ ، دەۋران قىسمىتىگە باش قويدۇم . شۇندا ئۆز ـ ئۆزۈمگە شۇنداق دېدىم : «بۇ ۋەقەلەر ئوتتۇرىسىدا دۇنيا ئۆز ئەيىب ـ نۇقسانلىرىنى ماڭا كۆرسەتتى . شۇغىنىسى ، ھېرىس رەمەدىگە[1] مۇپتىلا بولغان ئەقىل كۆزى ئۇنىڭ نۇقسانلىرىنى كۆرمەيدۇ . دۇنيادا ئۇنىڭ ھىيلە ـ مىكرىنىڭ ئەسىرى كۆرۈنمىگەن بىرەرمۇ خاتىرجەم جاي يوق ۋە پەشتاقلىرىنىڭ ئارىسىغا ئۇنىڭ قەستى يېزىلمىغان بىرەرمۇ قەسىر يوق . ئۇ كىمنى يۇقىرى كۆتۈرگەن بولسا ، ئاخىر يىقىتتى ؛ نەدە مېۋە تىككەن بولسا ، ئۇنى ئاخىر يۇلۇپ تاشلىدى ؛ كىمنى سەمرىتكەن بولسا ، ئاخىر ئۇنى ئۆلتۈرۈپ يېدى ؛ كىمنى دۆلەتكە ئېرىشتۈرگەن بولسا ، ئاقىۋەت ئۇنى جاپا ـ مۇشەققەتكە تاشلىدى .

① رەمەد— كۆز كېسىلى ، كۆز قوتۇرى دېيىلىدۇ . يەنى كۆز بىرىكتۈرگۈچى پەردىسىنىڭ ياللۇغى .

بىر ھىيلىگەر خوتۇندۇركى بۇ دۇنيا .
ۋاپا تاپمىدى ئۇندىن ھېچ بىرەر ئەر .
ئۇنىڭ تەختىگە كىم قويسا پۇتىنى ،
بېشىغا يېدى ئۇندىن زەخمى شەمشەر .

بۇنداق بىۋاپا دۇنيا ئۇچۇن سۆزلەش ۋە ئۇنىڭ پايدا ـ زىيىنىدىن غەم يېيىش ئەرزىمەيدۇ .

ئىشەنمە بۇ جاھاننىڭ قەدىر ـ قىممەت ئېتىبارىغا ،
سۆزۈمنى ئاڭلىغىنۇ يېمە غەم يوقىغا ، بارىغا .

شۇ خىياللاردىن كېيىن زاھىتنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ ، سەھراغا قاراپ يۈرۈپ كەتتىم . مەستۇقە ئىسىملىك كەپتەر مېنىڭ دوستۇم ئىدى . ئۇنىڭ بىلەن ئاشۇ ماكانىمغا كەلدىم . ئۇنىڭغا قىلغان ۋاپالىرىمنى قاغا كۆرۈپ ماڭا دوست بولدى . سېنىڭ ياخشى تەرىپىڭ ۋە خۇسۇسىيەتلىرىڭنى ئۇنىڭدىن ئاڭلاپ مانا بۇگۈن ساڭا يېتىشتىم . ئەمدى ساڭا مۇلاقات بولۇش سائادىتىنى تېپىش بىلەن ، غۇربەت ۋەھشىتىدىن خالاس بولغۇدەكمەن . چۈنكى ، تەنھالىق دېگەن ناھايىتى مۇشكۈل ئىش . غېرىبلىق بولسا قاتتىق جاپا ، ھېچقانداق خۇشاللىق دوستلار بىلەن بىللە ئولتۇرغاندىكىدەك لەززەت بەرمەيدۇ ۋە ھېچقانداق غەم دوستلاردىن جۇدا بولماقتەك قاتتىق بولمايدۇ . خۇداغا شۈكۈر ، جاپا تىكىنىدىن دۆلەت گۈلى ئېچىلدى . مۇشەققەت كېچىسى راھەت تېڭىغا ئالماشتى .

پىراق كۈنى ، ھىجىر كېچىسى كەتتى ،
مېھنەت چېغى ئۆتتى ، ئەمدى دۆلەت يەتتى .
يوشۇرۇنغانىدى سۇبھى ئۇمىدى ،
كۆپ نۇر بىلەن بۇدەم يۈزىن كۆرسەتتى .

ئەمدى مەن ئۆز سەرگۈزەشتىلىرىمنى سۆزلەپ بولدۇم. مانا ئالدىڭدا تۇرۇپتىمەن. دوستلۇق ۋە مېھرىبانلىقلىرىڭدىن ئۈمىدۋارمەن.

لۇتفى ئېھسان ياغلىقى بىرلە دىلىم ئەينىكىدىن،
ئەي ئەزىز دوستۇم شۇدەم غەملەر غۇبارىن ئېرتىۋەت.

تاشپاقا چاشقاندىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا مەرھەمەت كۆرسىتىپ مۇلايىملىق بىلەن شۇنداق دەپتۇ:

بىرەر ئۆينى سېنىڭدەك خۇش پېئىل مېھمان ماكان ئەتسە،
ئەجەب ئەمەس ھۇمايۇن شۇ ماكاندا ئاشيان ئەتسە.

قايسى بەخت - سائادەت سەن بىلەن ھەمدەم بولۇشقا باراۋەر كېلەلىسۇن؟ قايسى دۆلەت سەن بىلەن ئۈلپەت بولۇشقا ئەرزىسۇن؟ سەن مېنىڭ دوستلۇق ۋە مېھرىبانلىقىمدىن ئۈمىدۋار بولساڭ، مېنىڭمۇ سېنىڭ دوستلۇقۇڭغا ئىشەنچىم كامىل. تىرىكلىك چىرىغى يېنىقلىقلا بولىدىكەن، پەرۋانىدەك سۆھبىتىڭدە بولىمەن.

زەررىدەك بولدۇم قۇياش يۈزۈڭگە زار،
دەرگاھىڭدىن كەتمىگەيمەن تائەبەت.

سېنىڭ ئۆز بېشىڭدىن ئۆتكەنلەرنى بايان قىلغىنىڭدىن روشەن بولدىكى، ئاقىل كىشى ئاز مالغىمۇ قانائەت قىلىشى لازىم ئىكەن. ئەگەر ئۆزىنىڭ باشقىلارغا ھاجىتى چۈشمىگۈدەك دەرىجىدە نېمىتى بولسا، شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ، ئۇنىڭدىن زىيادىنى ئىزدىمەسلىكى، ھېلىقى مۈشۈككە ئوخشاش ھېرىسقا بېرىلمەسلىكى كېرەك ئىكەن - دە!

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ چاشقان.

تاشپاقا ھېكايىسىنى باشلاپتۇ.

ئاچ كۆز مۈشۈكنىڭ ھېكايىسى

بىر ئادەمنىڭ بىر مۈشۈكى بار ئىكەن . ئۇنىڭغا ھەر كۈنى قورسىقى تويۇپ ئالدىدىن ئاشقۇچە گۆش بېرىپ ئادەت قىلغانىكەن . ئەمما ئۇ خام تەمە مۈشۈك ئەزەلدىن ئاچ كۆز ۋە ھېرىسمەن بولغاچقا ، ئۆز تەمىناتىغا قانائەت قىلمايدىكەن .

قانائەت قىل كىشىگە بارچە ئىززەت كەلگۈسى ئۇندىن ،
تەمەنى تاشلا ئىنسان ھەر زاماندا خار بولۇر ئۇندىن .

بىر كۈنى مۈشۈك كەپتەرخانا يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ، كەپتەرلەرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قاپتۇ ـ دە ، ئۇلارنىڭ گۆشىنى يېمەك ئۈچۈن ئىشتىھاسى ھەرىكەتكە كېلىپ ، ئۆزىنى تۇخلۇكتىن تاشلاپتۇ . كەپتەرۋاز ھەممە ئىشتىن خەۋەردار بولغاچقا ، ئۇنى دەر-ھال تۇتۇپ ئۆلتۈرۈپ ، تېرىسىگە سامان تىقىپ ئېسىپ قويۇپتۇ . مۈشۈكنىڭ ئىگىسى ئۇ تەرەپكە بارغاندا ، مۈشۈكنىڭ شۇ ئەھۋالدا تۇرغىنىنى كۆرۈپ :

— ھەي نەپسى يامان ، ئەگەر ھەر كۈنى ساڭا بېرىۋاتقان گۆ-شۈمگە قانائەت قىلغان بولساڭ ، كەپتەرۋازمۇ تېرەڭنى تەتۈر سويمايتتى ، — دەپتۇ .

ھەي نەپس قانائەت ئەيلە زىنھار ،
ھېرىسنىڭ سېنى ئاقىۋەت قىلۇر خار .
خەزىنە قانائەت ئىچىدە پىنھان ،
بولسىمۇ بىلمىگەن قارۇن ھېچقاچان .
گەر بولسا دىلىڭ ھېرىسپەرۋەر ،
چاشقاندەك قاپقاندا ئەدەپ يەر .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، نەپسىڭ ئارام تاپقۇدەك بىر نەرسە تاپقان بولساڭ ، شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ ، ئۇۋاڭدا يېتىۋەر . قولۇڭدىن كەتكەن دۇنياغا تولا غەم قىلما .

ئۇ يوقاتقان مالۇ دۇنيايىڭغا ھەرگىز قىلما غەم ،
بول خۇشال ئۆتكەن ئۆمۈرلەر ئەرزىمەس يىغلاشقا ھەم .

كىشىلەرنىڭ شان - شەرىپى مالدىن ئەمەس ، كامالەتكە يېتىشتىن كېلىدۇ . ئىلىم ۋە ھۈنەردە كامال تاپقان كىشى پۇلسىز بولسىمۇ ، ھەمىشە ئەزىز بولىدۇ . بۇ خۇددى شىر زەنجىردە باغلاقلىق بولسىمۇ ، ھەيۋىتى كېمىيىپ كەتمىگەندەك بىر ئىش . ھۈنەرسىز ئادەم گەرچە زەردار بولسىمۇ ، خار ۋە قەدىرسىز بولۇپ قالىدۇ . بۇ خۇددى ئىت ھەرقانچە قورسىقى توق بولسىمۇ ، ئىپسىل زىبۇزىننەتلەر بىلەن جابدۇپ قويۇلسىمۇ ، يەنىلا خار ۋە بىئېتىبار بولغاندەك بىر ئىش .

بىراۋ كىم جەھلى زىنداندا بولسا ،
گادايدۇر گەرچە كۆپ زەر جەمئى قىلسا .
بىراۋ تاپقان بولسا ئەگەر ئىلىمدىن كۈچ ،
نەزەر سالماس زەر - گۆھەر كەلسىمۇ دۇچ .

ئۇنىڭدىن كېيىن دېمەكچى بولغىنىم ، غېرىبلىقنىڭ غېمىنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەت . ئۆز ماكانىڭدىن ئايرىلغىنىڭغا پۇشايمان قىلما . چۈنكى ئەقىللىق كىشى ھەرقانداق يەرگە بارسا ، ئۆز ئەقلى بىلەن دوست ۋە يار - يۆلەك تاپىدۇ . جاھىل كىشىلەر ئۆز يۇرتىدىمۇ غېرىب ۋە يات بولۇپ قېلىۋېرىدۇ . شۇڭا ، ھۈنەرۋەن ۋە ئەقىللىق كىشى ھېچقانداق جايدا غېرىب بولۇپ قالمايدۇ . يەنە يىغقان مال - دۇنيالىرىم بۇلاڭ - تالاڭغا كەتتى ، دەپ غەم يېمە . چۈنكى دۇنيانىڭ مال - ماتاسىغا ھەرقاچان زاۋاللىق يېتىدۇ .

شۇنىڭدەك جاپا - مۇشەققەت بىر كىشىدىلا توختاپ قالمىغاندەك، دۆلەتمۇ بىر كىشىگە مەڭگۈلۈك بولمايدۇ.

ھۆكۈمالار: «ئالتە نەرسىدىن ۋاپا ئۈمىدى كۈتمەسلىك كېرەك» دەپ ئېيتىشقان. بۇنىڭ بىرىنچىسى، بۇلۇتنىڭ سايىسى؛ ئۇ قاراپ بولغۇچە ئۆتۈپ كېتىدۇ؛ ئىككىنچىسى، غەرەزلىك دوستلۇق؛ ئۇ ناھايىتى تېزلا چاقماقتەك چېقىپ ئۆتۈپ كېتىدۇ؛ ئۈچىنچىسى، خوتۇنلارنىڭ مۇھەببىتى؛ ئۇ كىچىككىنە سەۋەب بىلەن سوۋۇپ كېتىدۇ؛ تۆتىنچىسى، چىرايلىقلارنىڭ جامالى؛ ئۇمۇ ئاخىر ئۆزگىرىپ كېتىدۇ؛ بەشىنچىسى، يالغاندىن تەرىپلەش؛ ئۇمۇ ئىز بېسىپ تۇرالمايدۇ؛ ئالتىنچىسى، بۇ دۇنيانىڭ مېلى؛ ئۇمۇ ئاقىۋەت ئىگىسىگە ۋاپا قىلمايدۇ.

مال - دۇنياسىنىڭ كۆپلۈكى بىلەن خۇشال بولۇش ۋە ئازلىقىدىن غەم يېيىش ئەقىللىق كىشىگە يارىشىدىغان ئىش ئەمەس. چۈنكى، پۈتۈن دۇنيـانىڭ مال - مۈلكـى ئالـىي ھىممەتلىك ئىنسانلارنىڭ ئالدىدا بىر دانە سامان پارچىسىغا ئەرزىمەيدۇ. شۇنداق ئىكەن، دېمەك ئۇ نەرسىنى تەلەپ قىلىپ، ئەزىز ئۆمۈر خامىنىنى ئاسمانغا ئۇچۇرغۇلۇق ئەمەس ھەمدە قولدىن كەتكىنىگە بىر ئارپا چاغلىق غەم يېگۈلۈك ئەمەس.

گەرچە جاھان يوقالسا ئىلكىڭدىن،
قىلمىغىن پىغان، ئۇ ئاسان ئىشتۇر.
بارچە ئىقلىم ھەم كەلسە قولۇڭغا،
بولما شادىمان، ئۇ ئاسان ئىشتۇر.
ئۆتەر بۇ جاھان، سەنمۇ ھەم ئۇنى،
تاشلاپ ئۆت ئۇيان، ئۇ ئاسان ئىشتۇر.

[1] شۇنىڭ ئۈچۈن، ھايات چاغدا ئۆز قولى بىلەن سەرپ قىلغان نەرسە مال - دۇنيا بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن ساقلاپ قويۇلغان نەرسە ماتا دەپ ھېسابلىنىدۇ. دۇنيا مېلىنىڭ

پايدىسى ئۇنىڭ بىلەن ئاخىرەت ئوزۇقىنى تەييارلاش ۋە ئۆلۈم يولىنىڭ جابدۇقىنى پۈتكۈزۈشتە كۆرۈلىدۇ . ئەجەل ئوقى توپۇقسىز تېگىدۇ . جان ئامانىتىنى بېرىدىغان ۋاقىت تەيىن قىلىنغان ئەمەس .

ئەي گۈزەل ، نەركىس كۆزۈڭنى ئاچ شۇدەم ناز ئۇيقۇدىن ،
ئۆتكۈسىدۇر بۇ ئۆمۈر گۈل پەسلىدەك كۆز ئاچقۇچە .

ئەگەر سەندە پانىي دۇنيانىڭ مېلى بولمىسا ، دېمەك باقىي دۇنيانىڭ مېلى پاراۋان دېگەن گەپ . چۈنكى ، ياخشى ھۇنەر ئۇچۇن ئەقىل سەرمايە بولىدۇ . ئەقىل ھېچقاچان بىر سەۋەب بىلەن كىشىدەردىن ئاجرىمايدۇ . زامان ھادىسىلىرىنىڭ تەسەررۇپ قولى ئۇنىڭغا يەتمەيدۇ . گەرچە مېنىڭ نەسىھەتلىرىمگە ئېھتىياجىڭ چۈشمىسىمۇ ، ھەرقانداق ئىشنىڭ پايدا - زىيىنىنى مەندىن ياخشى چۈشەنسەڭمۇ ، مەن ساڭا دوستلۇق ھەققىنى ئادا قىلىپ ، ياخشى ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىشنى خالىدىم . سەن ئەمدى بىزنىڭ بۇرادىرىمىزسەن . قولىمىزدىن قانچىلىك مۇرۇۋۋەت ۋە مەدەت كەلسە ، سەندىن ھەرگىز ئايىمايمىز ، ئەگەر سەن ئىلتىپات قىلمىساڭمۇ ، بىزدىن ساڭا پەقەت ئىخلاس ۋە شەپقەتلا كېلىدۇ .

تاشلىساڭمۇ سەن مېنى ، مەن تاشلىۋەتمەسمەن سېنى ،
مەيلى رەنجىتسەڭمۇ سەن ، مەن ئۇنتۇماسمەن ۋەدىنى .

تاشپاقىنىڭ بۇنداق سۆزلەر بىلەن چاشقانغا مەرھەمەت كۆرسەتكەنلىكىنى كۆرگەن ۋە سۆزلىرىنى ئاڭلىغان قاغىنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ ، ھەددى - ھېسابسىز شادلىققا چۆمۈپ شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي بۇرادەر ! مېنى بۇ شەپقەتلىك سۆزلىرىڭ بىلەن بەكمۇ شاد - خۇرام قىلىۋەتتىڭ . سەن ناھايىتى ياخشى سۆزلىدىڭ . دوستلارنىڭ ياخشىسى ھەممە ۋاقىت يار - بۇرادەرلىرىنى ئۆزىنىڭ

مەرھەمىتىنىڭ سايىسىدە ۋە ھىمايىسىنىڭ پاناھىدا كۈن كەچۈرگۈزگەن ، سېخىيلىق ۋە ئىنئام ئىشكىنى دوستلار ئۈچۈن ھەمىشە ئوچۇق تۇتقان ، دوستلارنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىش ئۈچۈن ئۆز جېنىنىمۇ ئايىمىغانلاردۇر . كىمكى ئەگەر دوستىغا كېرەكلىك نەرسىنى ئايىسا ، ئۇ كىشى دوستلۇققا يارىمايدۇ . خەۋەرلەردە كەلتۈرۈلۈشىچە ، بىر بۇزرۇكنىڭ بىر دوستى بار ئىكەن . بىر كېچىسى بۇ دوستى ئۇنىڭ ئىشىكىگە كېلىپ ھالقىنى قېقىپتۇ . ئۇ بۇزرۇك ئۇنىڭ ئۆز دوستى ئىكەنلىكىنى بىلىپ ، «بۇنىڭغا نېمە بولغاندۇ ، ئەجەب تۈن يېرىمىدا كېلىپتىغۇ !» دەپ ئويلاپتۇ ـ دە ، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ بىر ھەمياندا پۇل ۋە بىر قىلىچ ئېلىپ ، كېنىزىكىگە چىراغ كۆتۈرگۈزۈپ ، ئالدىغا چىقىپ دوستى بىلەن كۆرۈشۈپتۇ ۋە : «بۇرادەر ، سېنىڭ بۇ ۋاقىتتا كېلىشىڭنى : بىرىنچىدىن ، بىرەر ھادىسە يۈز بېرىپ ، سېنى خەج ـ خىراجەتكە ئېھتىياجى چۈشتى بولغاي ؛ ئىككىنچىدىن ، بىرەر دۈشمەن قەست قىلغان بولسا ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن يار ـ مەدەتكار كېرەك بولدى بولغاي ؛ ئۈچىنچىدىن ، يالغۇزلۇقتىن مالال بولۇپ ، ئۆزىگە ئۇلپەت ئىزدەپ كەلدى بولغاي ، دەپ خىيال قىلدىم . شۇڭا مەن شۇ ئۈچ ئىشنىڭ لازىمەتلىكلىرىنى ساڭا تەييار قىلىپ چىقتىم . ئەگەر مال كېرەك بولسا ، مانا ھەمياندا پۇل ، ئەگەر مەدەت تىلىسەڭ ، مانا مەن قىلىچ ئېسىپ تۇرۇپتىمەن ، ئەگەر خىزمەتكار كېرەك بولسا ، مانا بۇ كېنىزەك خىزمىتىڭنى قىلسۇن ، ھەرقانداق تەلىپىڭ بولسا ، بىز تەييارمىز» دەپتۇ . دوستى ئۇنىڭغا ئۆزرە ئېيتىپتۇ ۋە ئۇنىڭ مۇرۇۋۋىتىنى ۋە مېھرىبانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ دوستلۇقىغا بۇرۇنقىدىنمۇ بەكرەك ئەقىدە باغلاپتۇ .

ساڭا بەردى ئۆز مۇرادىڭنى خۇدا ،
دوستلىرىڭغا سەنمۇ بەرگەيسەن مۇراد .
قىلمىغايسەن دوستلىرىڭنى مۇنتەزىر ،
ئەيلىگەيسەن ياخشىلىقىڭ بىرلە شاد .

ئەگەر سېخىيلاردىن بىرى ھادىسە گىردابىغا چۈشۈپ قالسا ، ئۇنىڭغا ياردەم قولىنى سۇنغۇچىلار ئەلۋەتتە سېخىيلار بولىدۇ . بۇ خۇددى بىر پىل لايغا پېتىپ قالسا ، ئۇنى پىلدىن باشقا ھېچ نەرسە تارتىپ چىقىرالمىغاندەك بىر ئىش . ئەگەر چاشقاننىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش يولىدا ساڭا رەنج يېتىپ قالسا ، قىلچە غەم قىلما . چۈنكى ، ئەقىللىق كىشى ياخشى ئىشقا تۇتۇش قىلىپ ، ئالەمگە ياخشى نامىنى قالدۇرىدۇ . ياخشى نام قالدۇرۇش ئۈچۈن بېشى كېتىدىغان بولسا ، بېشىدىنمۇ كېچىدۇ . نېمىشقا دېسەڭ ، بۇ ئىش بىلەن پانىينى بېرىپ باقىينى ئالغان بولىدۇ ، ئۆز قىممىتىنى تېخىمۇ ئۈستۈن كۆتۈرگەن بولىدۇ .

ياخشى نام تاپقىنكى ، مەقسىتىڭگە يار بولدى جاھان ،
ياخشى نامدىن ئۆزگە يوقتۇر بۇ جاھاننىڭ مەھسۇلى .

ھەرقانداق كىشىنىڭ مەئىشىتىگە ھاجەتمەن كىشىلەر شېرىك بولالمىسا ، ئۇنداق كىشى باي ھېسابلانمايدۇ . ھەر قانداق كىشى ئۆز ھاياتىدا ياخشى نام قالدۇرمىسا ، ھەممە ئۆمرىنى ئۆلۈم ھېسا- بىدا بىلسە بولىدۇ .

ئەل ئىچىدە داڭقى چىققان ياخشى ئادەم ئۆلمەس ھەرگىز ،
ئۆلۈك شۇ بولغۇسىدۇر ، ئەل ئۇنى ياخشى دېمەس ھەرگىز .

قاغا تېخى سۆزىنى ئاياغلاشتۇرمىغانىكەن ، يىراقتىن ئۇچقان- دەك قېچىپ كېلىۋاتقان بىر كېيىك كۆرۈنۈپتۇ . ئۇلار : «كېيىك- نىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كېلىۋاتقىنى ئادەم بولۇشى مۇم-- كىن» دەپ ئويلاپتۇ ـ دە ، دەرھال يوشۇرۇنۇشۇپتۇ . تاشپاقا سۇغا چۆكۈۋاپتۇ . قاغا دەرەخكە قونۇۋاپتۇ . چاشقان تۆشۈككە كىرىۋاپ- تۇ . كېيىك يۈگۈرۈپ كېلىپ سۇ لېۋىدە توختاپتۇ . قاغا كېيىك- نىڭ كەينىدىن كىمنىڭ قوغلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلىپ

قوياي دەپ قانچە قارىسىمۇ ھېچ كىم كۆرۈنمەپتۇ . تاشپاقا قارىسا ، كېيىك ھەدەپ سۇغا قارىغۇدەك ، لېكىن ئىچمەي تۇرغۇدەك .

— ئەگەر ئۇسسىغان بولساڭ سۇ ئىچكىن ، ئەندىشە قىلما ، بۇ يەردە ھېچقانداق خەۋپ ـ خەتەر يوق ،— دەپتۇ تاشپاقا .

كېيىك ئۇنىڭ سۆزىدىن مېھرىبانلىق ھېس قىلىپ ئۇنىڭغا يېقىنراق كەپتۇ .

— مەرھابا ،— دەپتۇ تاشپاقا ،—

قەدەم تەشرىپ قەيەردىن قىلدىڭىز ، يار جانان ،
كېلىپسىز ئاشنادەك ، ئەمدى بولماق بىزگە بىگانە .

—مەن بۇ سەھرادا تەنها يۈرگەنىدىم ،— دەپتۇ كېيىك ،— بىرەر كىشى ماڭا بۇ تەرەپتىن قەست قىلسا ، ئۇ تەرەپكە قاچاتتىم ، ناھايىتى ئېھتىيات قىلاتتىم . بۈگۈن دالىدىدا ئولتۇرغان بىر ئادەمنى كۆردۈم . مەن قاياققا ماڭسام شۇ ياققا قاراۋاتىدۇ . كۆڭلۈمدە ئۇۋچى مېنى قەستلەپ تۇزاق قۇرغان ئوخشايدۇ ، دەپ پەملەپ ، ئۇنىڭ تۇزىقىغا چۈشمەسلىك ئۈچۈن بۇ جايغا قېچىپ كەلدىم .

— قورقمىغىن ،— دەپتۇ تاشپاقا ئۇنىڭغا ،— بۇ ماكان ناھايىتى تىنچ ـ ئامان ، بۇ يەرگە ھەرگىز ئۇۋچى كەلمەيدۇ . ئەگەر خالىساڭ ، سېنى ئۆزىمىزگە دوست قىلايلى . بىز ئۈچەيلەننىڭ سۆھبەت بىناسىنى تۆتىنچى تامنى قۇرۇش بىلەن تاماملايلى . چۈنكى بۈزرۈكلەر ئېيتقاندەك : «دوستلار كۆپ بولسا ، بالا ئاز بولىدۇ » .

قايسى جايدا بولسا كۆپ شەپقەت بىلەن مېھرۇ ۋاپا ،
بولغۇسى پەيدا كۆڭۈلدە كۆپ ھۇزۇر كەيپۇ ساپا .

شۇڭا «دوست مىڭ بولسىمۇ ئۇنى ئاز بىلىش كېرەك . دۈشمەن بىر بولسىمۇ ئۇنى كۆپ بىلىش كېرەك» دېگەن سۆز بار .

دوست بولماقتا مىڭ كىشى ئازدۇر ،
دۇشمەنلىككە بىر كىشى بىسيار .

چاشقان ئۇنىڭغا كۆپ سۆزلەرنى قىپتۇ . قاغىمۇ كۆپ سۆزلەر-نى ئىزهار قىپتۇ . ئۇلارنىڭ ئاق كۆڭۈل ، ۋاپادار دوستلاردىن ئىكەنلىكىنى كۆرگەن كېيىك ئۇلارنىڭ خۇي - پەيلىنى بىلىپ ، چىن دىلىدىن دوستلۇققا مايىل بوپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، كېيىكمۇ ئاشۇ ئورمانلىقتا ماكان تۇتۇپ تۇرۇپ قاپتۇ . دوستلىرى ئۇنىڭغا : «بىزنىڭ مۇشۇ يايلىقىمىزدىكى ئوتنى يېگىن ۋە مۇشۇ بۇلاق بويى-دىن ئىچرى كەتمىگىن » دېيىشىپتۇ . كېيىك ئۇلارنىڭ بۇ نەسىھە-تىنى قۇلىقىدا چىڭ تۇتۇپتۇ .

بۇ ئورمانلىقتا بىر خۇش هاۋا جاي بار بولۇپ ، ئۇلار هەمىشە شۇ يەرگە يىغىلىپ ، بىللە ئوينىشىپ بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈ-زەشتلىرىنى ئېيتىشىدىكەن . بىر كۈنى قاغا ، چاشقان ۋە تاشپاقا ئۇ يەرگە كەپتۇ ، لېكىن كېيىك كەلمەپتۇ . ئۇلار بىرەر سائەت ساقلىغان بولسىمۇ ، كېيىكتىن هېچبىر ئەسەر بولماپتۇ . ئاخىر ئۇلار پەرىشان بولۇپ ، قاغىغا : «سەن بېرىپ خەۋەر ئېلىپ كەل-گىن » دەپتۇ .

ئەي سابا بارغىن شۇدەم جانان دىيارىغا بەدەر ،
ئاشىقى بىچارىگە كەلتۇر نىگارىدىن خەۋەر .

قاغا هاۋاغا پەرۋاز قىلىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا قايتىپ كېلىپ ، ئۇلارغا :

— مەن ئۇنى بالا بەندىگە باغلاقلىق هالدا كۆردۇم ،— دەپتۇ .

تاشپاقا چاشقانغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ هادىسىدىن قۇتۇلۇشتىكى ئۈمىد پەقەت سەندە ، تېز بول ، ئىش ۋاقتى ئۆتۈپ كەتمىسۇن .

شۇنداق قىلىپ قاغا يول باشلاپتۇ . چاشقان سەكرەپ - سەك-

رەپ كېيىك قېشىغا يېتىپ بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا :
— بۇ تۇزاقتا قانداق چۈشۈپ قالدىڭ ، بۇرادەر ؟ شۇنداق پەم - پاراستىڭ بىلەن بۇ خەتەرنى كۆرمىگەنلىكىڭ ئەجەبلىنەرلىكقۇ ؟ — دەپتۇ .
— تەقدىر ئىلاھىغا زىرەكلىكىنىڭ نېمە پايدىسى بولسۇن ؟ — دەپتۇ كېيىك ، — قازا يەتكەندە ئەقىل - پاراسەت قانداق مەنپەئەت يەتكۈزەلىسۇن ؟ تەقدىرنىڭ بىزنىڭ تەدبىرىمىز بىلەن نېمە ئىشى ؟ قازا ھىيلىگە بويسۇنمايدۇ - دە !

مەن ئىشىكنىڭ تېشىدا مەغرۇر ئىرۇرمەن ھىيلىگە ،
بىلمىدىم ئۇ ئىچكىرىدە نېمە تەدبىر ئەيلىدى .

— راست ئېيتىسەن ، — دەپتۇ چاشقان ، —

ھەر كىشىگە گەر يۈزلەنسە تەقدىر ،
قىلىپ بولماس ئۇنىڭ دەپئىگە تەدبىر .

چاشقان كېيىكنىڭ بەندلىرىنى كېسىشكە باشلاپتۇ . شۇ ئەسنادا تاشپاقىمۇ ئۇ يەرگە يېتىپ بېرىپتۇ ۋە دوستىنىڭ تۇزاققا چۈشۈپ قالغانلىقى ئۈچۈن مالاللىق ئىزھار قىپتۇ .
— ھەي مېھرىبان دوستۇم ، — دەپتۇ كېيىك ، — سېنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىڭ مېنىڭ تۇزاققا چۈشۈپ قالغىنىمدىنمۇ قىيىنراق ئىش بوپتۇ . چۈنكى چاشقان بەندلىرىمنى كېسىپ بولدى . شۇ چاغدا ئوۋچى كېلىپ قالسا ، مەن ئىككى سەكرەپ قۇتۇلىمەن . قاغا ئۇچۇپ كېتىدۇ . چاشقان تۆشۈككە مۆكۈنىۋالىدۇ . سەن نەگە بارىسەن ؟ نېمە قىلىسەن ؟

يۈزۈڭ خىيالىنى ئەتتىم قانچە تەسۋىر ،
بەردى قازا نەقىشدارى ئاڭا تەغيىر .

مەن ۋىسالىڭ ئۈچۈن قىلدىم شۇنچە تەدبىر ،
نەپ بەرمىدى ، شۇنداق ئىكەن ھۆكمى تەقدىر .

— ئەي شەپقەتلىك دوستۇم ، نېمىشقا كەلمەي ؟ دوستلارسىز ئۆتكەن ھايات نېمە لەززەت بېرەلىسۇن ؟ يارەنلەردىن ئايرىلىپ ئۆتكەن ئۆمۈرنى ئۆمۈر ھېسابلىغىلى بولامدۇ ؟

نەچچە كۈن ئۆتتىكى مەن ئۆمۈرسىز يۈردۈم تىرىك ،
ئاشۇ ھىجران كۈنلىرىنى مەن دېمەسمەن ئۆمۈر دەپ .

مەن بۇ يەرگە كەلگىنىمدىن پەخىرلىنىمەن . چۈنكى ، سىنىڭ جامالىڭنىڭ ئىشتىياقى مېنى بۇ مەنزىلگە بىئىختىيار كەلتۈردى ، زۆرۈرىيەتتىن تۇغۇلغان شۇنچىلىك جۇدالىققىمۇ تاقەت قىلالمىدىم .

تەڭرى ئاگاھتۇركى سەۋرىم يوق مېنىڭ ئەي دىلرابا ،
كۈندۈز ئايرىلماققا يۇ ھەم كېچە بولماققا جۇدا .

دەپ تاشپاقا تېخى سۆزىنى ئاياغلاشتۇرمىغانىكەن ، تۇيۇقسىز يىراقتىن ئوۋچى كۆرۈنۈپتۇ . ئۇنى كۆرگەن كېيىك قېچىپتۇ . قاغا ئۇچۇپ كېتىپتۇ . چاشقان تۆشۈككە كىرىۋاپتۇ . تاشپاقا تۇرۇپلا قاپتۇ .

ئوۋچى كېلىپ قارىسا ، تۇزاقلىرى كېسىلىپ كەتكەنىكەن . بۇ ئىشنى كىمنىڭ قىلغانلىقىنى بىلمەكچى بولۇپ ئۇڭ - سولغا ھەيرانلىق بىلەن قاراۋېتىپ تاشپاقىنى كۆرۈپ قاپتۇ ۋە ئۆز - ئۆزىگە : «بۇ مەينەت بىر نېمە كېسىلگەن تۇزاق ۋە قاچقان كېيىككە باراۋەر كەلمىسىمۇ ، لېكىن قۇرۇق قول قايتىش ئوۋچى ئۈچۈن نومۇس» دەپتۇ - دە ، ئۇنى تورۇۋغا سېلىپ ، يېنىغا ئېسىپ ، شەھەرگە راۋان بوپتۇ . ئوۋچى كەتكەندىن كېيىن دوستلار جەم

بولۇشۇپتۇ ۋە تاشپاقىنى ئوۋچىنىڭ ئېلىپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ ، پەرياد - پىغانلىرىنى پەلەك ئەۋجىگە يەتكۈزۈشۈپتۇ .

سايىڭىزدىن ئايرىلىپ قالدى بۇ كۆڭلۈم باشىمىز ،
خۇددى دەريا دولقۇنىدەك ئاقتى كۆزدىن ياشىمىز .

قايسى خاپىلىق ئۆز دوستىدىن ئايرىلغانلارنىڭ خاپىلىقىغا تەڭ كېلەلىسۇن ؟ قايسى مۇسىبەت ئۆز دوستىدىن جۇدا بولغانلارنىڭ مۇسىبىتىدەك قاتتىق بولالىسۇن ؟ ئەگەر ئىككى دوست بىر - بىرىدىن ئايرىلغان بولسا ، يىراق باياۋىنىدا ئېزىپ يۈرگەنلەرنىڭ ھەيرانلىقى خۇددى ئايىغى لايغا پېتىپ قالغان كىشىگە ئوخشاش بولسا ، ياردىن ئايرىلىپ ئىشتىياق كۆلىسىدە تەنھا ئولتۇرغانلار ھەسرەتتىن «ۋاي ئىست» دەپ قولىنى كۆكسىگە ئۇرىدۇ .

ئۆزۈڭدە بولمىسا دەرد ، تونۇماسسەن ھېچ دەرد ئەھلىنى ،
ئېرىق بويىدا تۇرساڭ نە بىلۇرسەن تەشنالار قەدرىنى .

ئۇلار ھەربىرى ئۆز ھالىغا مۇناسىپ ھالدا يىغلىشىپ دەرد - ھەسرەت داستانلىرىنى ئوقۇشۇپتۇ . ئەمما ئۇلارنىڭ سۆزلە-رىنىڭ ھەممە مەزمۇنى مۇنۇ بىر مەنىگە جەملىنىدىكەن :

ئايرىلىپ يارىم لىۋىدىن جانغا لەززەت تاپمىدىم ،
شۇ ئەزىزىمدىن بۆلەك بىر ئەھلى ئىززەت تاپمىدىم .

ئاخىر كېيىك قاغىغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ :
— ھەي بۇرادەر ، بىز بۇنداق يېقىملىق سۆزلەرنى ۋە دىلنى ئېرىتىدىغان شېئىرلارنى ئېيتقىنىمىزنىڭ تاشپاقىغا ھېچقانداق پاي-دىسى يوق . بىزنىڭ بۇ يەردە نالە - زار قىلغىنىمىزنىڭ ئۇنىڭغا ياردىمى تەگمەيدۇ . بىزگە زۆرۈرى ئۇنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن بىر

چارە قىلىشتۇر. بۇزرۇكلەر: «تۆت گۇرۇھنى تۆت ۋاقىتتا سىناش كېرەك. يەنى، باتۇر - باھادىرلارنىڭ شىجائىتىنى جەڭدە، خىيانەتسىز - ئىنساپلىق كىشىلەرنىڭ دىيانىتىنى ئېلىم - بېرىم مۇئامىلىسىدە، خوتۇن ۋە پەرزەنتلەرنىڭ ۋاپاسىنى نامرات چاغلاردا، ھەقىقىي دوستلارنى بالا - قازا كەلگەن ۋاقىتتا سىناش كېرەك» دەپ ئېيتىشقان.

غەم كەلگەن كۈنلەردە كېرەك بولۇر يار،
خۇشاللىق كۈنلەردە دوست دېگەن بىسيار.

— مېنىڭ خىيالىمغا بىر ھىيلە كەلدى، — دەپتۇ چاشقان كېيىككە، — سەن ئۇۋچىنى كۆرەلىگۇدەك يەرگە بارغىن - دە، ئۆزۈڭنى ياردار بولغان قىلىپ كۆرسەت، قاغا ئۇچاڭغا قونۇپ يارىلىرىڭنى چوقۇغاندەك بولۇپ كۆرۈنسۇن، ئۇۋچى كۆرسە، سېنى ئاجىزلىشىپ قاپتۇ دەپ ئويلايدۇ - دە، تاشپاقىنى تاشلاپ سېنى تۇتقىلى يۈگۈرەيدۇ. قېشىڭغا يېقىن كەلگەندە ئاقساقلىغان بولۇپ، ئىلدامراق قاچقىن. ئۇۋچى ساڭا ئەگىشىپ، نېرىراق ئۇزاپ كەتسۇن. مۇشۇ تەرىقىدە چارە قوللانساق، دوستىمىزنى قۇتۇلدۇرۇۋالالىشىمىز ئەجەب ئەمەس.

دوستلار بۇ تەدبىرگە ئاپىرىن ئوقۇشۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن كېيىك بىلەن قاغا ئۇۋچىنىڭ ئۆتەر يولىغا بېرىپ تۇرۇپتۇ. بىچارە خام تەمە ئۇۋچى ئۇلارغا قارىسا، بىر كېيىك جاراھەتلىنىپ ياتقان، بىر قاغا ئۇنى بوزەك تېپىپ يارىلىرىنى چوقۇپ، ھەتتا كۆزىنى چوقۇش ئۈچۈن ھەپىلىشىۋاتقانىكەن. بۇنى كۆرگەن ئۇۋچى دەرھال تاشپاقىنى يەردە قويۇپ كېيىككە قاراپ يۈگۈرۈپتۇ. چاشقان ئۇنىڭ ئۇزاپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، دەرھال كېلىپ تورۋىنىڭ يىپىنى قىيىۋېتىپتۇ. تاشپاقا تورۋىدىن چىقىپ چاشقان بىلەن بىللە قېچىشقا باشلاپتۇ. ئۇۋچى كېيىكنى تۇتالماي، ھېرىپ تورۋا قېشىغا كېلىپ قارىسا، تورۋىنىڭ يىپى كېسىلگەن ھالدا تۇرغانىكەن.

هەيران قالغان ئۈۋچىنىڭ كۆڭلىگە بىر قورقۇنچ چۈشۈپتۇ - دە ، ئۆزىچە : «بۇ جاي دىۋە - پەرىلەرنىڭ ماكانى بولمىسۇن يەنە ، بۇ يەرگە ئۆزۈمچە كېلىپ قاپتىمەن . كېيىكنىڭ ياردار بولۇپ ئال- دىمغا ئۇچرىغىنى ، ئۇنىڭ كۆزىنى قاغا چوقۇغاندەك كۆرۈنگىنى ، تورۋىنىڭ يىپلىرىنىڭ سەۋەبسىزلا ئۈزۈلۈپ كەتكىنى ۋە تاشپاقى- نىڭ يوقىلىپ كەتكىنى دىۋىلەرنىڭ ئىشى بولماي نېمە ؟» دەپ ئويلاپ ، ئۈزۈلگەن تۇزاق ۋە كېسىلگەن تورۋىسىنى كۆتۈرۈپ بەدەر قېچىپتۇ . ئۇ قېچىپ كېتىۋېتىپ : «ئەگەر بۇ باياۋاندىن ساق - سالامەت قۇتۇلۇپ چىقسام ، قالغان ئۆمرۈمدە بۇ سەھراغا كېلىشنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمەسمەن ، باشقا ئۈۋچىلارنىمۇ شەپقەت يۈزىسى- دىن خەۋەردار قىلىپ قويۇپ ئۇلارنىمۇ يېقىن كەلتۈرمەسمەن» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ .

دوستلار ئۈۋچىنىڭ تەشۋىشىدىن ئامانلىق تاپقاندىن كېيىن جەم بولۇشۇپ ، ئۆز ماكانلىرىغا قايتىپ كېتىپ ، شۇنداق خاتىرجەم ۋە خۇشال ئۆمۈر كەچۈرۈپتۇكى ، بالا - قازانىڭ قولى ئۇلارنىڭ خاتىرجەملىك ئېتىكىگە يەتمەپتۇ ، جاپا - مۇشەققەتنىڭ تىرنىقى ئۇلارنىڭ راھەت - پاراغەتلىرىنىڭ يۈزلىرىنى تاتىلىيالماپتۇ . ئۇ- لارنىڭ جەم بولۇشلىرىنىڭ مەنپەئىتىدىن سائادەتلىرىنىڭ چىرىغى ئۆچكۈسىز بولۇپ يېنىپتۇ . ئىتتىپاقلىقنىڭ بەرىكىتىدىن ئىش- رەتلىرىنىڭ رىشتىسى ئۈزۈلگۈسىز بولۇپ ئۇلىنىپتۇ .

يىپ يالاڭ قات بولسا ئۇنى قىرى كەمپىر ھەم ئۈزەر ،
قوشۇلۇپ بىر نەچچە قات بولسا ئۈزەلمەس ئۇنى ئەر .
گۈلنى تەنھا پۇرىسا ھەر چاغ دىماغنى قۇرۇتۇر ،
كۆپ يېسە تەنھا شېكەرنى دىلغا نا خۇشلۇق يېتەر .
جانۇ تەنگە ئىككى تەنھا بەرمىگەي كۆپ مەنپەئەت ،
جانغا لايىق ، تەنگە قۇۋۋەت گۈل قەنتتۇر - گۈل شېكەر .

دوستلار بىر - بىرىگە مۇناسىپ بولغانلىقى ئۈچۈن ، راھەت

ۋە جاپا ـ مۇشەققەتتە بىرگە بولغانلىقى ئۈچۈن ، ئاشۇنداق زەئىپ جانىۋارلارمۇ بالا ـ قازا يەتكەن ۋاقىتتا بىر ـ بىرىگە يۆلىنىپ ۋاپالىق مۇھەببەتلىرىگە سۆيۈنۈشۈپ ، ئىخلاس بىلەن تۇردى . نەتىجىدە ئاشۇ بىر نىيەت ـ بىر دىللىق بولغانلىقىنىڭ بەرىكىتىدىن شۇنداق چوڭ بالا ۋە ئاپەتلەردىن قۇتۇلدى ، شىددەتلىك ۋە مۇشەققەتلىك يوللارنى بويسۇندۇرۇپ ، پاراغەت ۋە ئىشرەتنىڭ باش مەنزىلىدە شادىمان ۋە خەندان بولۇپ دەۋر سۈردى .

هەر بىر ئەقىللىق كىشى ئەقىل كۆزى بىلەن بۇ ھېكايىنىڭ مەزمۇنىغا نەزەر سېلىشى ھەم بىلىشى كېرەككى ، ئاشۇ ئەقىلسىز ھايۋانلارنىڭ دوستلۇقلىرى مۇشۇنداق ياخشى نەتىجە ۋە مەنپەئەتلىك مېۋىلەرنى بەرگەن يەردە ، ئەگەر ئەقىللىق ئادەملەر بىر ـ بىرىگە يار ـ مەدەتكارلىق قىلىشسا ، چىن دوستلۇق بىناسىنى مۇستەھكەم قىلىپ قۇرۇشسا ، ئۇ دوستلۇق قانداقسىگە ئامۇخاسقا نەپ بەرمەسۇن ؟ ئۇ دوستلۇق ۋە مەدەتكارلىقنىڭ مەنپەئىتىدىن نېمىشقىمۇ چوڭ ـ كىچىكلەر بەھرە ئالالمىسۇن ؟

بىلسە كىشىلەر دوستنىڭ ھەققىنى ،
قىلغاي ئاڭا سەرپ بارچە ئۆمرىنى .
غەمگە پاتارسەن يۈرسەڭ يارسىز ،
يۈتمىگەي ئىشىڭ مەدەتكارسىز .
قىلسا كىمكى سەن ئۈچۈن قايغۇ ،
ئېتىكىنى تۇت ئەھلى ۋاپا شۇ .
بالانىڭ ئوقى ياغسا ساڭا گەر ،
ئاشۇ دوست پىدا جېنىنى ئەيلەر .
ئەسقاتار ساڭا كەلگەندە جاپا ،
سەنمۇ ئۇنىڭغا ئەيلە جان پىدا .

تۆتىنچى باب

دۈشمەن ئەھۋالىدىن ئاگاھ بولۇش ۋە ئۇلارنىڭ ھىيلە ـ مىكىرلىرىدىن ھوشيار تۇرۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا

بەرەھمەنگە راي شۇنداق دەپتۇ :

— بىر ـ بىرىگە مۇۋاپىق كېلىدىغان دوستلارنىڭ داستانىنى ۋە كۆڭۈلدىكىدەك ھەمسۆھبەتلەرنىڭ تەپسىلاتلىرىنى ئاڭلىدىم ، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقلىشىشلىرىنىڭ نەتىجىسىنىڭ پايدىلىق بولىدىغانلىقىنى بىلدىم .

بۇ جاھاندا يارۇ دوستى يوق كىشى بىغەم ئەمەس ،
تاپمىسا بىر دوست ئۇنىڭ كۆڭلى خۇشال ـ خۇرام ئەمەس .

ئەمدى مەرھەمەت قىلىپ ، دۈشمەنلەرگە ئىشەنگىلى بولمايدىغانلىقىنى ، ئۇلارنىڭ تەزىم ۋە ئىكراملىرىغا ئالدانماسلىق كېرەكلىكىنى بايان قىلغىن ، چۈنكى تۆتىنچى ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇنى ئاشۇ ئىدى .

بىدپاي ھەكىم ئۇنىڭغا مۇنداق دەپتۇ :

— ئەقىللىق كىشى ھەر قاچان دۈشمەنىنىڭ سۆزىگە ئىلتىپات بىلدۈرمەسلىكى ھەم ئۇنىڭ ھىيلە ـ مىكىر بىلەن يۇغۇرۇلغان ئاشنىالىق مېلىغا خەۋەردار بولماسلىقى كېرەك . چۈنكى ، دانا دۈشمەن ئۆز ئىشىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشىنى كۆزلەپ ، كۆرۈنۈشتە بەك ياۋاش ـ يۇمشاقلىق قىلىدۇ . ئۇنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى

قەلبىنىڭ ئەكسىچە بولىدۇ . لېكىن بۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۇچۇن باش قاتۇرۇپ ، ئاجايىپ تەدبىرلەرنى قوللىنىدۇ . شۇڭا هوشيار كىشىلەر شۇنداق بولۇشى كېرەككى ، دۇشمەن قانچە مۇلا-يىملىق كۆرسەتسە ، ئۇنىڭدىن شۇنچە گۇمان قىلىشى ، مۇبادا ئۇ ئىتتىپاقلىق قولىنى سۇنسا ، ئۇزىنى ئۇنىڭدىن تارتىشى كېرەك . ئەگەر غاپىللىق قىلسا ، دۇشمەن هەمىشە قەستلەپ يۇرگەچكە ، پۇرسەت تېپىپ تەدبىر ئوقىنى مۇراد نىشانىغا تەگكۇزىدۇ . ئۇ چاغدا چارە ۋە ئىلاج تېپىشنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەن بولىدۇ - دە ، هەسرەت - نادامەت قىلغان بىلەن هېچقانداق پايدا بەرمەيدۇ . مۇنداق غاپىللىق قىلغۇچىلار خۇددى هۇۋقۇشلاردىن قاغىلارغا زى-يان - زەخمەت يەتكەندەك ئەهۋالغا دۇچ كېلىدۇ .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ دابشىلىم شاه .

— چىن دىيارىدا ،— دەپ هېكايىسىنى باشلاپتۇ بىد-پاي هەكىم .

هۇۋقۇشلار بىلەن قاغىلارنىڭ هېكايىسى

چىن دىيارى تەۋەسىدە بىر ئېگىز تاغ بار ئىكەن ، بۇ تاغقا يىراقتىن تۇرۇپ قارىمىسا ، ئۇنىڭ چوققىسىغا كۆز يەتمەيدىكەن ۋە ئەقىل تەسەۋۋۇرىنىڭ خىيالىدىن شوتا ياسىمىسا ، ئۇنىڭ ئۇس-تىگە چىققىلى بولمايدىكەن .

ئاڭا چىقماق بولۇر مۇمكىن پەقەت كۆڭۈل كۆزى بىرلە ،
تۇۋۇنگە هەم يېتىش مۇمكىن بولۇر گۇمان پۇتى بىرلە .

ئۇ تاغنىڭ سۆلەت ۋە هەيۋىتى باشقا هەر قانداق تاغدىنمۇ چوڭ ئىكەن . شۇ تاغدا قۇدرەت باغۇنى بىر دەرەخ ئۇندۇرگەن ئىكەنكى ، ئۇنىڭ شاخلىرى ئاسماندىكى سۇرەييا يۇلتۇزىدىن ئۆتۈپ كەتكەن ،

يىلتىزى تەھتىساراغا يېتىپ بارغانىكەن . يىلتىزى مەھكەم ، شاخلىرى ئېگىز بولغان بۇ بۆك - باراقسان دەرەختە مىڭ ئۇۋىلىق قاغا ياشايدىكەن . ئۇ قاغىلارنىڭ فىرۇزە ئىسىملىك پادىشاھى بار بولۇپ ، ھەممە قاغىلار ئۇنىڭ پەرمانىغا بويسۇنىدىكەن . بۇ دەرەخ تۈۋىدە چوڭ بىر غار بار بولۇپ ، بۇ غاردا بىر توپ ھۆۋقۇشلار ياشايدىكەن . ھۆۋقۇشلارنىڭمۇ شاباھەڭ دېگەن پادىشاھى بار ئىكەن . بىر كۈنى كېچىسى ئۇ نۇرغۇن لەشكەرلەرنى باشلاپ كېلىپ ، قاغىلارغا كېچىلىك ھۇجۇم قىلىپ ، ئۆزلىرىنىڭ كونا دۈشمەنلىكىنى ئاشكارا قىلىپ ، ئۇلارنىڭ دىماغلىرىدىن تۈتۈن چىقىرىپتۇ .

قىلىپ لەشكەرلىرى قەھرى بىلەن جەڭ ،
قىلىپ دۈشمەن بېشىن تۇپراق بىلەن تەڭ .

شۇنداق قىلىپ ، بىچارە قاغىلارنىڭ تەختلىرىنى جەڭ ئوتى بىلەن كۆيدۈرۈپ قارايتقان ھۆۋقۇشلار زەپەر غەلىبىسىگە ئېرىشكەنلىكىدىن شاد ۋە مەست بولۇپ قايتىشىپتۇ . ئۇ قاراڭغۇ كېچىدە قاغىلارنىڭ بەزىلىرى ئۆلۈپ ، بەزىلىرى پىتىراپ كېتىشىپتۇ .

كېچىنىڭ قارا قاغىسى يوقلۇق ئۇۋىسىغا كېتىپ ، يۇلتۇزلار لەشكىرى ھۆۋقۇشلار قوشۇنىدەك خىلۋەتكە كىرگەندە ، يەنى تاڭ ئاتقاندا ،

چېكىپ كۈن شامى بىسيار زەررىن ئەلەم ،
كېچە لەشكەرلىرىن قىلغاندا مۇلزەم .

فىرۇزە لەشكەرلىرىنى يىغىپ ، ھۆۋقۇش چېرىكلىرىنىڭ ھۇجۇمىدىن سۆز باشلاپتۇ :

— ئەي قاغىلار !— دەپتۇ ئۇ ،— شاباھەڭ لەشكەرلىرىنىڭ كېچىلىك ھۇجۇمىنى كۆردۈڭلار ، بىر نەچچەيلەن ئۆلدى ، يەنە بىر نەچچەيلەن يارىدار بولدى . ئەمدى ھۆۋقۇشلارنىڭ بىزنىڭ قېنىمىز-

غا بولغان ھېرىسمەنلىكى تېخىمۇ ئاشتى . بىرىنچىدىن ، ئۇلار بۇ-رۇن بىزنىڭ ماكانىمىزنى كۆرمىگەنىدى ، ئەمدى كۆرۈۋالدى . ئىككىنچىدىن ، بىزدىن غالىب كېلىپ كۆڭۈللىرى قۇۋۋەتلەندى . ئۈچىنچىدىن ، لەشكەرلىرىمىزنىڭ بەزىلىرىنىڭ ئۆلۈپ ، كۆپچىلىكىنىڭ يارىدار بولغانلىقىنى بىلدى . شۇ سەۋەبتىن ئۇلار بىزنىڭ جاراھىتىمىزنىڭ ساقىيىپ ، جامائىتىمىزنىڭ ئوڭ - سېپىنى تېپىۋېلىشىغا قارىماي ، پات ئارىدا ئۈستىمىزگە يەنە باستۇرۇپ كېلىدۇ . ئەمدى يەنە كېچىلىك ھۇجۇم قىلسا ، بىرىمىزنىمۇ تىرىك قويمايدۇ . شۇڭا بۇ ئىش توغرىسىدا ياخشى مەسلىھەتلىرىڭلارنى بېرىڭلار ۋە مۇداپىئە تەدبىرلىرىنى ئويلاڭلار .

بۇدۇر دۇشمەننىڭ بىرىنچى ھەملىسى ،
يەنە باردۇر تېخىمۇ كۆپ ھىيلىسى .
توسسا بولغاي سەلنى ئاز چاغدا يولىن ،
كەلسە ئۇلۇغ توختىتىپ بولماس غولىن .
شۇ بۇگۈنلا چارە قىلساق كۆچ يېتەر ،
ئەتىگە قالسا بۇ ئىش ۋاقتى كېتەر .

فىرۇزە سۆزىنى تامام قىلغاندىن كېيىن لەشكەر باشلىقلىرىدىن بەش قاغا ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، دۇئا ۋە تەزىم رەسمىيىتىنى ئادا قىپتۇ . ئۇلار قاغىلار ئارىسىدا دانىشمەنلىكى ، پەزىلەتلىكلىكى ، تەدبىرلىكلىكى ۋە ياخشى پىكىرلىكلىكى بىلەن مەشھۇر بولغانىكەن .

توغرا تەدبىر بىرلە ئۇلار ئېرتىشاتتى ھەر قاچان ،
روزىغار ئەينىكىنىڭ يۈزىدە بولسا خەلەل .
ئەيلىشەتتى راست پىكىرلەر ھەم ئۇلۇغ ئەقلى بىلەن ،
بىر نەپەس ئىچىدە مىڭ ئالەمچە زور مۇشكۈلنى ھەل .

فىرۇزە ئۇلارنى شاھانە شەپقەت ۋە مەرھەمەت بىلەن ئۇلۇغلاپ سوئال قويۇپتۇ :

— بۈگۈن سىلەرنىڭ ئەقىل ۋە پەزىلىتىڭلارنى تازا كۆرسىتىدىغان كۈن . كۆڭلۈڭلاردا ئېھتىيات ئۈچۈن ساقلاپ كەلگەن جەۋھەرلەرنى چىقىرىپ ، ئۇنى بايان يىپىغا ئۆتكۈزۈڭلار .

ئۇ بەش قاغا شۇنداق دەپتۇ :

پادىشاھىم مەملىكەتكە بول پاناھ ،
ياخشى نامىڭ تارقالسۇن ئالەم ئارا .
يانجىلسۇن دۈشمەنلەر بېشى قولۇڭدا ،
رەقىب تۇپراققا ئايلانسۇن يولۇڭدا .

— ئەي پادىشاھىمىز ! مەسلىھەت كۆرسىتىشتە جانابلىرىنىڭ ئەقىل - زېھنلىرىگە قايسى ئەقىل يېتەلىسۇن؟ بىزنىڭ كەم - كۇتە ، ناقىس خاتىرىمىزگە كەچكىنى جانابلىرىنىڭ كامىل زېھنلىرىگە يەتكەننىڭ مىڭدىن بىرى بولالمايدۇ . بىزنىڭ كۈچ - قۇدرىتىمىز ۋە تاقىتىمىزنىڭ يېتىشى چاغلىق بولسىمۇ ، قېنى ھەرىكەت قىلىپ باقايلى !

— بۇنىڭغا سەن نېمە دەيسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ ئۇلارنىڭ بىرىدىن ، — بۇ ھادىسىدىن قۇتۇلۇشقا قانداق چارە قىلماقچىسەن ؟

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپ گەپ باشلاپتۇ قاغا ، — بىزدىن بۇرۇنقى دانالار بۇنداق ۋەقەنىڭ چارىسىنى قىلىش توغرىسىدا : «ئەگەر كىشى كۈچلۈك دۈشمەنگە تەڭ كېلىشتە ئاجىز كەلسە ، ئەلۋەتتە مال - دۇنيا ۋە ئەھلى ئاياللىرىنى ، ۋەتەن ۋە دىيارىنى تاشلاپ ، رەقىبىنىڭ ئايىغى يەتمەيدىغان يەرگە كەتسۇن . چۈنكى ئۆز يېرىدە تۇرۇپ ، ئۇنىڭ بىلەن جەڭ قىلىش چوڭ خەتەر ۋە زور ئاپەتتۇر . بولۇپمۇ ئۆزىنى بالدۇر يەڭگەن دۈشمىنىدىن قاتتىق ئېھتىيات ۋە پەرھىز قىلىشى لازىم . ئەگەر كىمكى دۈشمەندىن

زەربە يەپ ، يەنە ئۇنىڭغا قارشى چىقىشنى نىيەت قىلسا ، ئۇ خۇددى سەل ئاقىدىغان يەردە ئۇخلاپ ، سەل كېلىپ بېسىۋالغاندا ، ئېقىۋاتقان سۇنىڭ يۈزىگە خىش بىلەن ئۇرغاندەك ئىش قىلغان بولىدۇ» دەپ ئېيتىشقان .

بولسىمۇ دۈشمەن ھەقىر قىلغىن ھەزەر ،
سەل بولۇر يىغىلسا كۆپ قەترە ئەگەر .
قارشى تۇرما ئۆزۈڭدىن زور دۈشمەنگە ،
ئۇزاتمىغىن ئۆز قولۇڭنى نەشتەرگە .

—قېنى سەن نېمىنى ئويلىدىڭ ؟ بۇ ئىشقا قانداق مەسلىھەتنى توغرا كۆردۈڭ ؟— دەپ سوراپتۇ پادشاھ يەنە بىر قاغىدىن .

— بۇ ۋەزىرنىڭ ئېيتقىنى ماڭا ياقمايدۇ ،— دەپ سۆز باشلاپتۇ ئۇ قاغا ،— چۈنكى دۈشمەندىن بىر ھەملە كۆرۈش بىلەنلا كىندىك قېنى تۆكۈلگەن يەرنى تاشلاپ كېتىش نومۇسسىزلىق ۋە ھىممەتسىزلىكتۇر . بىر زەخمە بىلەنلا يۇرتىنى تاشلاپ كېتىش مەردلەرگە ياراشمايدىغان ئىش . ئەڭ لايىق تەدبىر شۇكى ، جەڭ ياراغلىرىنى تەييارلاپ ، شەۋكەت ۋە ھەشەمەت بىلەن ئۇرۇش مەيدانىغا ئاتلىنىپ ، ھۇجۇم قىلىشىمىز كېرەك .

ئۇرمىساق دۈشمەن كۆكسىگە شەمشەر ،
ھەرگىز ئاتماس ھېچكىم بىزنى ئەر .
ساقلاپ يۈرەكتە نومۇسىمىزنى ،
باتۇرلارچە جەڭ قىلايلى يەكسەر .
يېڭەلىگەيمىز دۈشمەننى چوقۇم ،
كۈچ - قۇۋۋەت بىزگە يار بولسا ئەگەر .

كۈچلۈك پادشاھنىڭ مەملىكەت ئۈچۈن كۆكرەك كېرىپ چىقىش ۋاقتى كەلدى . ئەمدى دۈشمەن ئىسمىنى تىغ سۈيى بىلەن

تىرىكلىك دەپتىرىدىن يۇيۇپ تاشلىساقلا ، راھەت شارابىنى مۇراد لېۋىگە يەتكۈزەلەيمىز ھەمدە دۈشمەن تەمەنناسىنىڭ جامىنى زەپەر تېشى بىلەن ئۇرۇپ چاقالايمىز . ئەمدى مېنىڭ مەسلىھەتىم شۇكى ، قاراۋۇللارنى قويايلى ، خەۋپ يېتىدىغان تەرەپلەردىن ئېھتىيات قىلايلى ، ئەگەر بىرەر تەرەپتىن دۈشمەننىڭ قەست قىلغانلىق خەۋىرىنى ئالساق ، قارشى چىقىپ ئۇرۇش قىلايلى ، يا جەڭ توزانلىرى ئىچىدە نۇسرەت چېھرىسىنى كۆرەيلى ، يا نام - شۆھرەت مەيدانىدا ئاخىرىغىچە تىرىشىپ جان پىدا قىلايلى . چۈنكى ، ياخشى نام قالدۇرۇپ ئۆلۈشمۇ راۋادۇر . پادىشاھلار جەڭ قىلغانىكەن ، ئىشنىڭ ئاخىرىدىن ئەندىشە قىلماسلىقى ، بۇنداق مۇھىم پەيتتە جان ۋە مال - دۇنياغا قارىماسلىقى كېرەك .

باشتىن كېچىپ ئۇرۇشقا قەدەم قويساڭ تاپارسەن ،
مۇراد - مەقسەت ، ئۇمىدىڭ ، ئارزۇلىرىڭ كانىنى .
ئەگەر بەختىڭ يۈزۈڭگە باقمىغىنى خالىساڭ ،
قەيسەر بولۇپ جەڭ ئارا ئال دۈشمىنىڭنىڭ جانىنى .

پادىشاھ يەنە بىر قاغىغا قاراپ :
— سېنىڭ رايىڭ نېمىنى تەقەززا قىلىدۇ ؟ تەدبىرىڭ قانداق تەسەۋۋۇر ياساۋاتىدۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ .
— ئەي پادىشاھ ! — دەپتۇ ئۇ قاغا ، — مېنىڭ باشقىلارنىڭ سۆزى بىلەن كارىم يوق . مېنىڭ مەسلىھەتىم شۇكى ، ئەلچى ئەۋەتىپ ئۇلارنىڭ سۈلھى قىلىشقا مەيلى بار - يوقلۇقىنى بىلىپ باقايلى . ئەگەر بىزدىن غەللە - پاراق ئېلىپ ، بىزگە دۈشمەنلىك قىلىشتىن كېچىدىغان بولسا ، بىزمۇ سۈلھى قىلىپ ، تاقىتىمىز ۋە ئىمكانىيىتىمىزگە بېقىپ ، غەللە - پاراق تۆلەشنى زىممىمىزگە ئالايلى - دە ، ئۇرۇش مۇشەققىتى ۋە كېچىلىك ھۇجۇملارنىڭ مېھنىتىدىن خاتىرجەم بولۇپ ، ئۆز دىيارىمىزدا ئاسايىشلىق تاپايلى .

پۈتەر بولسا ئەگەر تەدبىر بىلەن كار ،
مادارا قىل كاتتا دۈشمەنگە ھەر بار .
بولالمىساڭ ئەگەر دۈشمىنىڭگە زور ،
ئەيلە ئۇنى نازۇ نېمەتكە مەغرۇر .
ئاسايىش تاپاي دېسەڭ جاھاندا ،
دۈشمەن تىلىنى ئېھساندا باغلا .

پادىشاھلارغا مۇۋاپىق كېلىدىغان تەدبىرلەردىن بىرى شۇكى ، دۈشمەنىنىڭ شان - شەۋكىتى ۋە قۇدرىتىنى ئېنىق كۆرسە ھەمدە دۈشمەنىنىڭ غالىب كېلىپ ، سەلتەنەت ۋە مەملىكەتكە پىتنە - پاسات يەتكۈزىدىغانلىقىنى ئېنىق بىلسە ، پىتنە - ئىغۋا ئوتىنى ئارىدىن ئۆچۈرگۈدەك بىر ھىيلە قىلىش كېرەك ، چۈنكى ، دۈشمەنىنىڭ ئۆزىدىن كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئىتتىكلىك قىلماق ئەقىل ھۆكمى ۋە تەجرىبە يوسۇنىدىن يىراقتۇر . «جاھان ساڭا باقمىسا ، سەن جاھانغا باق» دېگەن سۆز بار ئەمەسمۇ ؟

پادىشاھ يەنە بىر ۋەزىرىگە قاراپ :

— سەنمۇ مەسلىھەت كۆرسەت ، خىيالىڭغا كەلگەننى ئېيت ،— دەپتۇ .

— ئەي پادىشاھىم ،— دەپ گەپ باشلاپتۇ ئۇ قاغا ،— بىر كىم ئار - نومۇس قىلماي ، ئۆزىدىن ئاجىز دۈشمەن ئالدىدا قول باغلاپ تۇرغاندىن كۆرە ، ۋەتەننى تاشلاپ ئۆزىنى غۇربەت رەنجىگە سالغىنى كۆپ ياخشى ، ئەگەر ھۇۋقۇشلارغا غەللە - پاراق بېرىشنى قوبۇل قىلساق ، ئۇلار ئاز نەرسىگە رازى بولمايدۇ ، بەلكى تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ ، بىزنى مۇتلەق نابۇت قىلىشقا ئۇرۇنىدۇ . چۈنكى : «كىشى دۈشمىنىگە ئۆز ھاجىتىگە تۇشلۇق ئېگىلسە بولىدۇ . ئەمما كىشىنى خارلىق ئورنىغا چۈشۈرۈپ قويغۇدەك مىقداردا ئىززەت - ئىكرام بىلدۈرۈش توغرا ئەمەس» دېگەن گەپ بار . ئەمدى بۇ دەردكە چىداپ سەۋر - تاقەت قىلىپ تۇرايلى ، ئەگەر ئۇلار

ئۇستىمىزگە باستۇرۇپ كەلسە ، زەرەردىن ساقلىنىش ئۇچۇن جەڭ قىلساق بولىۋېرىدۇ . چۈنكى نام ـ شۆھرەتنى تاشلاشتىن كۆرە ئۇرۇش ۋە ئۆلتۈرۈشنى باشلاش ياخشىراقتۇر .

قىلمىساڭ گەر نام ـ شۆھرەتنى تالاش ،
يانجىلۇر دۇشمەن تېشى ئاستىدا باش .

پادىشاھ ئاخىر كارشۇناس دەپ ئاتىلىدىغان بەشىنچى ۋەزىرگە قاراپتۇ :

— مەن سېنىڭ مۇشكۇللەرنى يېشىۋېتىدىغان ئەقلىڭگە بەك-رەك ئىشىنىمەن .

مەملىكەتكە چەرختىن يەتكەن گىرەنى ئاچقىلى ،
ھېچ كىشى ئەقلىڭ كەبى مۇشكۇل كۇشايى تاپمىدى .
ھەر كىشى كىرمەس سۆزۈڭگە تاپمىغاي مەقسىتىنى ،
ھىممىتىڭ قىلماي مەدەت ئىشلار تامامى تاپمىدى .

سېنىڭ رايىڭ قانداق ؟ ۋەتەننى تاشلاپ كېتىش ، جەڭ قىلىش ياكى سۇلھى قىلىش يوللىرىنىڭ قايسىسىنى مۇۋاپىق كۆ-رىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— مېنىڭ تەدبىرىم شۇكى ، — دەپ گەپ باشلاپتۇ كارشۇ-ناس ، — زۆرۈرىيەت بولمىسا ھۇۋقۇشلار بىلەن جەڭ قىلىشنى ئىختىيار قىلماسلىقىمىز كېرەك . چۈنكى ئۇلار بىزدىن كۈچلۈك ھەم يۈرەكلىك ، بىز ئۇلار ئالدىدا ئاجىز ، دۇشمەن كۈچ ـ قۇۋۋەت ۋە شان ـ شەۋكەتتە بىزدىن ئارتۇق . ئۇنى كەمسىتىش مەغرۇرلۇق بولىدۇ . ئەگەر ھەر كىشى مەغرۇر بولسا ، ھالاكەتكە يۈزلىنىدۇ . ئۇلار ھازىرچە بىزگە قەست قىلمايدۇ . چۈنكى ئۇلار-نىڭ ئارىسىدا ئەندىشە بار . ھوشيار كىشى ھېچقاچان دۇشمەندىن ئەمىن بولمايدۇ ، شىكەستىلەنگەن ۋە غەپلەتتىن ئويغانغان دۇشمىنى

ئۇستىگە يۈرۈش قىلىشتىن ئۆزىنى تارتىدۇ . يەنە ئۇلار : «ئۇرۇش-تا غەلىبە بىر نۆۋەتتە بىز تەرەپتە بولسا ، بىر نۆۋەتتە ئۇلار تەرەپكە يۈزلىنىدۇ . ئۇلار بىزنىڭ قەستىمىزدە بۆكتۈرمىدە كىشى قويغان بولۇشى ئېھتىمال ، ھەممىسى جابدۇنۇپ ۋە تەييار بولۇپ ، بىزنى كۈتۈپ تۇرىۋاتىدۇ» دەپ ئويلايدۇ . بۇ ئەندىشە بىلەن ئۇلار جەڭ قىلىشنى لايىق كۆرگەن بولىدۇ . ئەگەر ئۇلار ئۇرۇشۇشنى خىيال قىلغان بولسا ، ئۇلار بىلەن قارشىلاشساق بىزگە ياخشىلىق كەلتۈر-مەيدۇ . چۈنكى جەڭ جان بىلەن بولىدىغان نەرسە ، ئۇنىڭدىن پايدا كەلمەيدۇ .

بولساڭمۇ گەر شىردەك كۈچلۈك ، پىلدەك يوغان ،
سۈلھى قىلماق ياخشىراقتۇر ئۇرۇشماقتىن .

—جەڭنى خوپ كۆرمىسەڭ قانداق قىلىشنى مۇۋاپىق كۆرد-سەن ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— بۇ توغرىسىدا ئۇبدان ئويلىنىپ پىكىر يۈرگۈزۈش كېرەك ،— دەپتۇ كارشۇناس ،— چۈنكى پادىشاھلار خەزىنە ۋە مال - دۇنيالىرىنىڭ كۆپلۈكى ، مۇلازىم ۋە لەشكەرلىرىنىڭ ساناق-سىزلىقى بىلەن ئەمەس ، بەلكى توغرا تەدبىرلەر بىلەن كۆزلىگەن غەرىزىگە يېتەلەيدۇ .

ئۆلتۈرەرسەن قىرىق - ئەللىك كىشىنى شەمشەر بىلەن ،
يوقىتىش مۇمكىن پۈتۈن لەشكەرنى بىر تەدبىر بىلەن .

مەسلىھەت ۋە كېڭەش قىلغاندا ، پادىشاھنىڭ پىكرى ئاساس ، ۋەزىرلەرنىڭ سۆزلىرى ياردەمچى بولىدۇ . بۇ خۇددى دەريا سۈيىگە ئېرىق - ئۆستەڭلەرنىڭ سۈيى قوشۇلسا ، ئۇلۇغ سۇ ھاسىل بولغان-دەك بىر ئىش . شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر كىم خالىس نەسىھەتچىلەرنىڭ

سۆزىگە كىرمىسە ، قولىدىكى بەخت ـ سائادەتلىرىمۇ زايە بولىدۇ .
ئەگەر كۆپىنىڭ ئەقلىدىن بەھرىمەن بولۇپ ، ئېتىقادلىق ۋەزىرلەر-
نىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلاشنى ئادەت قىلسا ، دۆلىتى مۇستەھكەم ،
شەۋكىتى ئەبەدىي بولىدۇ . خۇداغا شۈكۈر ، پادىشاھىمىز مىجەزد-
ىنىڭ خوپلۇقى ۋە تەدبىرىنىڭ ياخشىلىقى بىلەن تونۇلغاندۇر .

ئۆز ئىچىگە ئالدى سانسىز كۆپ ھۈنەرنى ئەقلىڭىز ،
بەردى قۇياش يۈزىگە نۇر ، نۇرغا تولغان زېھنىڭىز .
قائىدە پەرۋەرلىك ئورناتتى ئادالەت بابىدا ،
چارىلەر تۇرغۇزدى ھوشيارلىق بىلەن تەدبىرىڭىز .
ھېچقاچان گۆھەر بولالماس شۇ ئىشەك مۇنچاقلىرى ،
پىكرىمىز ھەرگىز يېتەلمەس ، شۇنچە چوڭقۇر پىكرىڭىز .

مېنى مەسلىھەت بېرىشكە بۇيرۇدىلا . شۇڭا بىلگىنىمنى ئېيت-
تىشىم لازىم بولىدۇ . بەزىلىرىنى خىلۋەت جايدا ئېيتىمەن ، بەزد-
ىسىنى خالايىق ھۇزۇرىدىلا دەيمەن . مېنىڭ پىكرىم شۇكى ، جەڭ
قىلىشىنىمۇ توغرا تاپمايمەن . غەللە ـ پاراق ۋە سېلىق تۆلەشنىمۇ
ماقۇل كۆرمەيمەن .

دۈشمىنىمگە بويۇن ئەگسەم خارۇزارلىق كەلتۈرگۈسى ،
ئاشۇ ھال بىرلە تىرىك يۈرگەندىن ئۆلگەن ياخشىدۇر .

يۇقىرى ھىممەتلىك كىشىلەر خالايىق ئارىسىدا ياخشى ئاتالماق
ئۈچۈن ئۆزىگە ئۆزۈن ئۆمۈر تىلىشىدۇ . ئەگەر ھايات خارلىق
بىلەن ئۆتىدىغان بولسا ، ئۇنداق ئۆمۈرنىڭ قىسقا بولغىنى ياخشى .
خارلىق بىلەن كەچۈرگەن ھاياتتا نېمە نەپ بولسۇن ! شۇڭا مەن
ئۆزلىرىنىڭ ئاجىزلىق ئىزھار قىلىشلىرىنىمۇ راۋا كۆرمەيمەن .
چۈنكى كىشى ئۆزىنىڭ خارلىقىغا تەن بەرسە ، ئۇنىڭغا بالا ـ قازا
ئىشىكلىرى ئېچىلىدۇ ، چارە يوللىرى ئېتىلىدۇ .

كىشى خارلىقنى قىلسا ئىختىيار،
پەلەك ئۇنىڭغا قەھرى قىلغۇسى.

قالغان مەسلىھەتنى خىلۋەتتە ئېيتاي.
— ئەي كارشۇناس، — دەپتۇ ھازىر بولغانلاردىن بىرى، — كېڭەشنىڭ پايدىسى نۇرغۇن ئەقىلنىڭ يىغىلىشى بىلەن بولىدۇ. ھەر قانداق ئىشتا ئاقىللار جەم بولۇپ مەسلىھەت قىلسا، ھەر قانداق ياخشى - يامان پىكىرلەر ئوتتۇرىغا چۈشسە، توغرىسى قوبۇل قىلىنىدۇ.

مالامەت بىرلە ھۆسنۈڭ ئىتتىپاق ئەيلەپ جاھان ئالدى،
شۇ راستتۇر ئىتتىپاق بىرلە جاھان ئالماق ئاسان ئىشتۇر.

شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۆز مەسلىھىتىڭنى خىلۋەتتە ئېيتماقچى بولغىنىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟
— مەملىكەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرى ئۆرپ - ئادەت ئىشلىرىدەك ھەممىلا كىشى مەسلىھەت بېرەلەيدىغان ئىش ئەمەس، — دەپتۇ كارشۇناس، — «پادىشاھلارنىڭ سىرلىرى كېڭەشكە قاتناشقانلار يا-كى ئەلچىلەر ئارقىلىق پاش بولۇپ قالىدۇ» دېگەن گەپ بار. ئېھتىمال، بۇ يەردە جاسۇسلار بولۇشى مۇمكىن. ئۇلار ۋاقىپ بولغانلىرىنى بېرىپ دۈشمەنگە ئېيتىپ قويسا، دۈشمەن تەدبىرلە-رىمىز ئارقىلىق ئاچقان يوچۇقنى ئېتىۋېتىدۇ - دە، ئارزۇلىرى-مىزنىڭ ئوقى مەقسەت نىشانىغا تەگمەي قالىدۇ. ئارىمىزدا دۈش-مەن كىشىلىرى بولمىغان تەقدىردىمۇ ھەمسۆھبەت بولغانلاردىن بىرەرسى چىقىپ، ئۆتكەن گەپ - سۆزلەرنى دوستىغا ئېيتىپ قويۇشىمۇ ئېھتىمال. ئۇ بىر دوستىغا ئېيتسا، ئۇ دوستى يەنە بىر دوستىغا ئېيتىدۇ. شۇ تەرىقىدە ھايت - ھۆيت دېگۈچە سىرى-مىز پۈتۈن دوست - دۈشمەنگە يېيىلىدۇ. سىر يوشۇرۇش توغرى-سىدا:

دېدى بۇ سۆزنى ھوشيار ئەقىلدار ،
كېرەك بولسا بېشىڭ ، سىر ئېيتما زىنھار .

دېگەن بېيىت بار . ئەگەر كىشى ئۆزىگە سىرداش بولمىغان كىشىگە سىر ئېيتسا ، ئاقىۋەت پۇشايمانغا قالىدۇ . سىر يوشۇرۇش پادىشاھلار ئۈچۈن ھەر قانداق كىشىگە كېرەك بولغاندىنمۇ ئارتۇق زۆرۈر . چۈنكى ، بارلىق خەۋپ ـ خەتەر ئىشەنچسىز كىشىلەرنىڭ پادىشاھلارنىڭ سىرلىرى ۋە تەدبىرلىرىدىن ۋاقىپ بولۇشى تۈپەيلىدىن پەيدا بولىدۇ .

ئەگەر بولسا سىرىڭدىن غەيرىي ئاگاھ ،
كېلۇر ئاشۇ سىرىڭدىن نالەيۇ ئاھ .

نۇرغۇن پادىشاھلار سىرى پاش بولغانلىقتىن ، ھاياتى بەربات بولغان . مەسىلەن ، كەشمىر پادىشاھى ئۆز سىرىنى ۋەزىرىگە پاش قىلىپ قويغانلىقتىن پادىشاھلىق تەختىدىن خارلىق ئازگىلىغا دومىلاپ چۈشۈپ ، ئۆمۈر قۇياشى پاناھ مەغرىبىگە مەڭگۈ ئولتۇرغان .
— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ فىرۇزە .
— كەشمىر شەھىرىدە بىر پادىشاھ بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كارشۇناس .

كەشمىر پادىشاھىنىڭ ھېكايىسى

كەشمىر شەھىرىدە بىر پادىشاھ بار ئىكەن . ئۇ ، مۇسەخخەر[1] يۇگىنىنى پەلەك ئارغىمىقىنىڭ بېشىغا سالغان ۋە تىرىكچىلىك ئوۋنى ئۆز ئىختىيارىنىڭ كەمەندىگە ئىلدۇرغان بولۇپ ، چاقماقتەك شەمشىرىنىڭ ئوتىنىڭ قورقۇنچىدىن شامالمۇ ھاۋا ئۈستىدە راست-

[1] مۇسەخخەر — بويسۇندۇرۇش ، ئۆزىگە قارىتىش .

لىقنىڭ قارىمۇ قارشى تەرىپىگە بارالمايدىكەن. جان ئالغۇچ نەيزى-
سىنىڭ ھەيۋىتىدىن سۇمۇ يەردە ئەگرى ئاقالمايدىكەن:

يالىڭاچلاپ تىغ جىسمىنى ھەر قاچان،
كىيدۈرۈپ خەلقكە ئامانلىقتىن لىباس.
ئادالەت بىرلە تۈتقاچ مەملىكەتنى،
ئۇنتۇغانىدى زۇلۇمنى ئامۇخاس.

بۇ پادىشاھنىڭ ھۆرمەت پەردىسى ئىچىدە بىر مەھبۇبى بار
ئىكەن. ئۇ، تۈن رەڭلىك زۇلفى ئۇزۇنلۇقتا قىيامەت كېچىسىگە
مەدەت بېرىدىغان، جان بېغىشلىغۇچى جامالى ئۆزىنىڭ كامالەتكە
يەتكەن ھۆسنى بىلەن ئون تۆت كۈنلۈك تولۇن ئايغا ساۋاق بېرىدى-
غان، كېچىلىرى ئويغاق تۇرىدىغان زاھىتلارمۇ ئۇنىڭ ئاپتاپتەك
يۈزىنى چۈشىدە كۆرسە، پاكىزلىقتا سۇبھىدەك بولغان پەرھىز
جەندىلىرىنىڭ ياقىسىنى چاك ئېتىپ ئاھ ئۇرىدىغان دەرىجىدە گۈ-
زەل ئىكەن.

زىبا قامىتى ئەجەب كېلىشكەن،
ئىككى قېشى يا، قۇش زۇلفى كەمەن.
پەيدا بولغانتى ھۆسنىدىن گۈلشەن،
ساچىدىن سۇمبۇل، يۈزىدىن سەمەن.

پادىشاھ ئۇنىڭغا شۇنداق كۆڭۈل باغلىغان ئىكەنكى، ئۇنىڭ
جامالىنى كۆرۈشنى ئۆز ئۆمرىنىڭ ھاسىلى دەپ بىلىدىكەن. ئۇنىڭ
زۇلفى بىلەن خالىنى تاماشا قىلىشنى تىرىكچىلىكنىڭ سەرمايىسى
ھېسابلايدىكەن. ئۇ مەھبۇبىغا ئۆز جېنىنى بەرگۈدەك دەرىجىدە
ئامراق ئىكەن. كۆڭۈل سەھنىسىدىكى سەۋر ـ تاقەت ئۇنىڭ جاما-
لى جازىبىسىگە تارتىلىپ كەتكەنىكەن.

ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئۆز ئىختىيارىم بىرلە بارماسمەن ،
تارتىدۇ تاشلاپ بوينۇمغا زۇلفىنى قىلىپ كەمەن .

غوۋغا تۇغدۇرغۇچى ئۇ شوخ ئايالمۇ پادىشاھنىڭ كۆڭۈل قۇ-
شىنىڭ ئۆزىنىڭ زۇلفىنىڭ دامىغا گىرىپتار بولغانلىقىنى بىلىپ ،
قاش - كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ، غەمزە ئوقىنى ئۇنىڭ كۆكسىگە
ئېتىپ ، شېرىن كەرەشمىلىرى بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ پۇت -
قوللىرىنى چەمبەرچاس باغلىۋېتىدىكەن .

ئاشىق ئۆلتۇرمەك ئىشى ھەم پىتنە تۇزمەك شىۋىسى ،
ئاشۇ جانان قەددىگە لايىق تىكىلگەن بىر لىباس .

ئۇ ئايالنىڭ نازى ۋە شوخلۇقى ئۇستۇن كەلگەنلىكتىن ، يال-
غۇزلا پادىشاھنىڭ ئىشقىغا قانائەت قىلماي ، باشقىلارنىمۇ سېھىر-
لەپ ، سەتەڭلىك تىغى بىلەن ئۆزىگە قارىتىدىكەن . ئۇ شۇنداق
قىلىپ يۈرۈپ ، ئاخىر پادىشاھنىڭ مۇلازىملىرىدىن بىر يىگىتنى
مۇھەببەت چۇلۋۇرى بىلەن باغلىۋاپتۇ . ئۇ يىگىتمۇ شۇنداق چىراي-
لىق ئىكەنكى ، خۇددى خىزىر ئابىھايات لېۋىدە تۇرغاندەك لەۋلىرى
ئۇستىدە خەت تارتقان قاپقارا بۇرۇتى كەۋسەر ئېرىقىنىڭ قىرغىقىدا
ئۇنگەن جەننەت سۇمبۇلىغا ئوخشايدىكەن .

لېۋىدىكى بۇرۇتىنى كۆرگەن كىشى دەر ئىدى :
«ئابىھايات قىرغىقىدا مېھرىگىياھ ئۇنۇپتۇ» .

ئۇ يىگىتمۇ ئاشىقلىقتا تاقىتى - تاق بولۇپ ، كەيپىياتى
بەتلىرىدىكى سەۋر خېتىنى ھايات سەھىپىسىدىن ئۆچۈرۈۋەتكەنى-
كەن .

ئېغىر بىلەر ئاشىق جىسمى جان يۈكىن ،
كۆتۈرەلمەس زەئىپلىك دەرمان يۈكىن .

بۇ ئاشىق - مەشۇقلار ھەمىشە قاش - كۆزلىرى بىلەنلا سوئال - جاۋاب قىلىشىپ يۈرۈشۈپتۇ . بىر كۈنى پادىشاھ ئىشرەت تەختىدە ئولتۇرۇپ ، ئۇ مەھبۇبى بىلەن ۋىسال سۆھبىتىنى قۇرۇپتۇ . بايىقى يىگىتمۇ پادىشاھنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ تۇرغانىكەن . پادىشاھنىڭ ئاگاھ ئىكەنلىكىدىن خەۋەرسىز ئۇ خوتۇن يىگىتكە قاراپ تەبەسسۇم قىلىپ ، ئۇمىد ئىتىكىنى شېكەر بىلەن تولدۇرۇپتۇ . يىگىتمۇ ئۇنىڭ ئۇدۇلىدا تۇرۇپ كۆز ئىشارىسى بىلەن ئەركىلەپ قويۇپتۇ .

كۆزى بىلەن قىلدى بىر ئىشۋە ئاغاز ،
يېرىمى غەمزە ئىدى ، يېرىمى ناز .

پادىشاھ بۇلارنىڭ ئىشىنى بىلىپ قېلىپ ، يۈرىكىدە غەيرەت ئوتى لاۋۇلداشقا باشلاپتۇ - دە ، دىل ئارامى ۋە سۆھبەت قىلىش ھەۋىسىنى كۆڭلىدىن چىقىرىپ تاشلاپتۇ .

بەرمىگەي سىزگە ۋاپا مېۋىلىرىنى ئۇ دەرەخ ،
سايىسىنى بەرسە گەر غەيرىي كىشىنىڭ باغىغا .

ئەمما پادىشاھ : «بۇ ئىشتا ئالدىراڭغۇلۇق قىلىشقا بولمايدۇ ، بۇ ئىككىسىدىن قايسىسىنىڭ ھەقىقىي دۈشمىنىم ئىكەنلىكىنى بىلمەي تۇرۇپ يېنىكلىك قىلماسلىقىم كېرەك» دېگەن ئويغا كېلىپ ، سەۋر قىلىپ ، بۇ ئىشنى كۆرمىگەن بولۇۋاپتۇ ھەمدە ئولتۇرۇشقا ھېچقانداق تەسىر كۆرسەتمەي ، كېچىنىمۇ سەۋر بىلەن ئۆتكۈزۈپتۇ . ئەمما ، تاڭ ئاتقۇچە كۆڭلى خۇددى پەرۋانىدەك تەقەتسىزلىك ئوتىنىڭ شولىسىدا كۆيۈپتۇ .

ئاشىق بولسا شاھ ، مەشۇق بولسا ئۇنداق نازىنىن ،
قايسى كۆز بىرلە كۆرەر غەيرىيگە مايىل بولغىنىن .

ئەتىسى نۇرلۇق قۇياش نۇسرەت بايرىقىنى كۆپكۆك پەلەك قەسرى ئۈستىدە كۆتۈرۈپتۇ، سەييارىلەر پادىشاھى قاراڭغۇلۇق پەردىسىنى ئالەم يۈزىدىن ئېلىپ يوقلۇق ئىلكىگە بېرىپتۇ.

ئاپتاپ قىزى بولۇپ گۈزەل رۇخسار،
پەلەك پەردىسىدىن كۆرسەتتى دىدار.

پادىشاھ ئادالەت تەختىگە چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ. دادخاھلار قازدىلىق ئورنىدا ئولتۇرۇشۇپ، شاھقا ئادالەتتە ئاشنا بوپتۇ. پادىشاھ ۋەزىرنى خىلۋەتكە چاقىرىپ ھېلىقى يىگىتنىڭ ئىشلىرىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئۇلار كۆپ سۆزلەشكەندىن كېيىن، يىگىت بىلەن خوتۇنغا مەخپىي زەھەر بېرىپ ئۆلتۈرۈشكە مەسلىھەتلىشىپتۇ ۋە: «پادىشاھ بىلەن ۋەزىردىن باشقا ھېچكىم بۇ سىردىن خەۋەر تاپمىسۇن، چۈنكى ئىززەت ۋە شۆھرەت پەردىسى ئوتتۇرىدىن كۆتۈرۈلۈپ نومۇس يىپى ئۈزۈلۈپ كەتمىسۇن» دەپ قارار قىلىشىپتۇ.

ياخشىدۇر بۇنداق ئىشقا پىنھانلىق،
پاش قىلماق كەلتۈرەر پۇشايمانلىق.

ۋەزىر پادىشاھنىڭ قېشىدىن چىقىپ ئۆيىگە بېرىپتۇ. قارىسا، قىزى ناھايىتى مالال ۋە پەرىشان ھالدا ئولتۇرغانىكەن.

— قىزىم، ساڭا نېمە بولدى؟ نېمىشقا غەمكىن ئولتۇرىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ ۋەزىر.

— بۈگۈن ئوردىغا بارغانىدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ۋەزىرنىڭ قىزى، — پادىشاھنىڭ خوتۇنى ئۆز دېمەتلىكلىرىم ئارىسىدا ماڭا ئىزا قىلدى ۋە ئۇلاردىن مېنى خار كۆردى. شۇ سەۋەبتىن كۆڭلۈم يېرىم بولۇپ ياندىم.

ۋەزىر بۇنى ئاڭلاپ، كۆڭلى يېرىم بولغان ھالدا:

تۇنۇگۇننىڭ ئىشى مېنى قىلدى ئاگاھ ،
خۇشال بولغىن غەمنىڭ كۈنى بولدى كوتا .

— غەم يېمىگىن ، قىزىم ، ئىككى ـ ئۈچ كۈنگە قالماي ئۇنىڭ هايات چىرىغى ئۆچۈپ ، تىرىكلىك گۈلى سولىدۇ ،— دەپ قىزىغا تەسەللى بېرىپتۇ .

قىزى ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلمەك ئۈچۈن دادىسىدىن بۇ ئىشنى چوڭقۇرلاپ سوراپتۇ . ۋەزىرمۇ بايىقى سىرنى قىزىغا ئوچۇق ئىزھار قىلىپ : «بۇنى مەخپىي تۇتقىن» دەپ تاپىلاپتۇ .

شۇ كۈنلەردە سەلتەنەت خىزمەتكارلىرىدىن بىر ئايال ئۇ قىز- نىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە قىزغا يەتكەن ئەلەملەر توغرىسىدا ئۆزرە ئېيتىپ كۆڭلىگە تەسكىن بېرىپتۇ .

— ئەگەر مەلىكە ماڭا سەۋەبىنى ئازار بەرسە ، مەن قىلچە غەم قىلمايمەن ، چۈنكى ئۇ پات پۇرسەتتە جازاسىنى تارتىدۇ . دۈشمەن- نىڭ كۆزدىن يىراق بولىدىغان ۋاقتى يەتتى ،— دەپتۇ قىز .

ھېلىقى ئايال بۇنى تولۇقراق ئېيتىپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپ :

— ئۇنىڭ ماڭا سالغان جەبىر ـ زۇلۇممۇ ئاز ئەمەس . مېنى ھەقىقىي ئەھۋالدىن خەۋەردار قىلسىڭىز ، كۆڭلۈم خۇشال بولاتتى ،— دەپتۇ .

— ئەگەر بۇ سىرنى پىنھان تۇتالىساڭ ، ساڭا ئېيتىپ بېرەي ،— دەپتۇ قىز .

ئۇ ئايال پاش قىلماسلىققا ۋەدە بېرىپتۇ . قىز ھەممە سىرنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېرىپتۇ . ئايال بۇ يەردىن چىقىپ ، پادىشاھنىڭ خوتۇنىنىڭ قېشىغا كىرىپ ، ئاڭلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېرىپتۇ . خوتۇن ئۇ يىگىتنى قېشىغا چاقىرىپ ، پادىشاھ ۋە ۋەزىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سىر ـ ئەسرارىدىن خەۋەردار قىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ، پادىشاھ ئۆزلىرىگە قول سالغۇچە ئاۋۋال پادىشاھقا قول سېلىش قارارىغا كەپتۇ . شۇ كېچىسى پادىشاھ راھەت ياستۇقىدا ئۇخلاۋاتقاندا ، خوتۇن بىلەن يىگىت ئۇنىڭ تىرىك-

لىك كېمىسىنى غەرق بولۇش گىردابىغا باشلاپتۇ . پادىشاھ ۋەزىر-گە ئۆز سىرىنى ئاشكارا قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن ھايات تەختىدىن چۈشۈپ ، ۋاپات تەختىگە يېتىپتۇ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، پادىشاھلار ۋەزىرلەر بىلەن كېڭەش قىلىپ ، ئۇلارنىڭ تەدبىرلىرىدىن پايدا ئالسا بولىدۇ . لېكىن ئۆز سىرىغا ھېچكىمنى شېرىك قىلماسلىقى كېرەك . چۈن-كى ، شۇنداق بەخت ـ سائادەت ۋە كۈچ ـ قۇۋۋەت بىلەن پادىشاھلار ئۆز سىرلىرىنى ئۆزى مەھكەم تۇتالمىسا ، ئەقىلدە ۋە يىراقنى كۆرۈشتە پادىشاھلاردىن كۆپ دەرىجىدە ئاجىز بولغان باشقىلار قانداقمۇ سىر ساقلىيالىسۇن ؟

بولمىسا ئۆزۈڭدە كۈچ ، تۇتماق ئۇچۇن سىرنى پىنھان ،
ئۆزگىلەر ئۇنداق ئېغىر رەنجىڭنى قانداق ساقلىسۇن .

كارشۇناس بۇ سۆزلەرنى ئېيتقاندىن كېيىن كېڭەشتە ھازىر بولغانلاردىن بىرى ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ :

— سېنىڭ بۇ پىكرىڭچە كېڭەشنى تاشلاپ ، ھەر كىم ئۆز ئىشى ئۈستىدە ئۆزى پىكىر يۈرگۈزۈشى لازىم ئىكەن ـ دە ! كېڭەش قىلىش ئادىتىنى يوق قىلىش ئەقىل ۋە ھېكمەت مەزھىپىدە راۋا ئەمەس . «كىشى ھەر قانداق ئىشنى كېڭەشسىز باشلىماسلىقى كېرەك» دېگەن سۆز بارغۇ ؟

ھەر كىشى تاشلىسا كېڭەش قىلىشنى ،
نابۇت قىلغۇسى ئەقىل ئىشنى .

— كېڭەش قىلماسلىق كېرەك دېگىنىم يوق ،— دەپتۇ كارشۇ-ناس ،— ئەقلى زەئىپلەرگە باشقىلار ئەقلى بىلەن قۇۋۋەت كىرگۈ-زىدۇ ، بۇ خۇددى بىر چىراغقا يەنە بىر چىراغ ياندۇرۇلسا يورۇقى ئاشقاندەك ئىش . سۆزلىرىمدىن «كېڭەشنى تەرك قىلماق كېرەك

ئىكەن » دەپ ئويلاپ قالماڭلار . مېنىڭ سۆزۈمنىڭ مەنىسى شۇكى ، ھەر قانداق ئوبدان مەسلىھەت كېڭەشتىن چىقىدۇ . ئۇنى پىنھان تۇتۇش كېرەك . چۈنكى سىرنى يوشۇرۇن تۇتۇشنىڭ ئىككى پايدىسى بار : بىرى ، كۆزلىگەن ئىشنى ئۆز ۋاقتىدا پۈتتۈرگىلى بولىدۇ ؛ يەنە بىرى ، ئەگەر تەدبىر تەقدىرگە مۇۋاپىق كەلمىگەن بولسا ، كۆڭۈلدىكى غەرىزى ۋۇجۇدقا چىقمىغان بولسا ، دۈشمەنلەر ئۇنىڭدىن بىخەۋەر قېلىشىدۇ .

گەر بىلسەڭ ، رەقىبلەر تەنىسىنىڭ رەنجى قاتتىقتۇر ،
ۋىسال دۆلىتىنىڭ شادلىقىدىن بىبەھرە قالغاندىن .

— ئەي شەپقەتلىك نەسىھەتگۇيۇم ، ھەقنى سۆزلەش بابىدا ساڭا كۆپرەك ئىشەنچىم بار . خىيالىڭغا قانداق مەسلىھەت كەلگەن بولسا ، ماڭا ئىزھار قىل ، — دەپتۇ فىرۇزە .

— خىزمەتكارلارغا شۇ نەرسە ۋاجىپكى ، — دەپ سۆز باشلاپتۇ كارشۇناس ، — خوجايىنلىرى بىرەر تەدبىر قوللانغاندا ، ئەگەر ئۇ تەدبىر ساۋابلىق بولسا ، ماختىشى كېرەك . ئەگەر خاتا بولسا ، مۇلايىملىق ۋە مادارا بىلەن ئۇ ئىشتىن ياندۇرۇشى كېرەك . ھەر قانداق ۋەزىر ئۆز خوجايىنى بىلەن كېڭەش قىلىش ھەققىنى ئادا قىلمىسا ، ئۇنى دۈشمەن ھېسابىدا كۆرۈش كېرەك . ئەگەر پادىشاھ سىرنى يوشۇرۇن تۇتماقچى بولسا ، ئىشەنچلىك ۋەزىر ۋە ۋاپالىق خىزمەتكارنى قولغا كەلتۈرۈشى كېرەك ، ئەقىدىلىكلەرگە ئىنئام ۋە ئېھسان قىلىشنى ، خىيانەتكارلارغا جازا بېرىشنى ئۆزىگە ئادەت قىلىشى كېرەك . شۇنداق قىلسىلا ، مەملىكىتى مۇستەھكەم دۆلىتى تۇراقلىق بولىدۇ . ھادىسىلەر قولى ئۇنىڭدىن بەخت - سائادەت سەرمايىسىنى تېز تارتىۋالالمايدۇ .

ساقلىساڭ گەر قولۇڭدا دىن ۋە ئىنساپ ،
تۇرغۇسىدۇر قولۇڭدا ئەل ، بولۇپ ئاۋات .

ئەيلە رازى خالايىقنى قىلىپ ئېھسان،
ئۆزۈڭ شاد بول ئۆزىنى ھەم قىل شادىمان.

—سىر - ئەسرارنى قانداق يوسۇن بىلەن كىمدىن يوشۇرۇن تۇتماق كېرەك؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ فىرۇزە.

— پادىشاھلارنىڭ سىرلىرى ئىككى خىل بولىدۇ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ كارشۇناس،— بىرى، پادىشاھ سىرنى ئۆزىدىنمۇ يوشۇرۇن تۇتۇشى كېرەك، يەنى مەخپىي تۇتۇشتا، گويا ئۇنىڭغا پادىشاھنىڭ ئۆزىمۇ مەھرەملىك قىلالمىغۇدەك دەرىجىدە بولۇپ، باشقىلارغا كۆڭلىدىكىنى ئىپادىلەپ قويماسلىق كېرەك. بۇزرۇكلەر بۇ توغرىدا:

سىرىڭنى ئايان قىلما ھېچقاچان،
ساقلىغىن ئۇنى مۇنداقچە پىنھان:
ساقلىساڭ ئۇنى كۆڭلۈڭ ئىچىدە،
كۆڭلۈڭمۇ خەۋەر تاپمىسۇن ھېچ ئان.

دەپ ئېيتىشقان. يەنە بىرى، ئۇنىڭغا ئىككى تەننى مەھرەم قىلسا بولىدۇ. بەزىدە ئۈچ كىشى، ھەتتا تۆت - بەش كىشى بولسىمۇ بولىدۇ. ئەمما، ھۆۋقۇشلار توغرىسىدىكى سىر توغرىسىدا شۇ نەرسە خىيالىمغا كەلدىكى، ئىككى باش، تۆت قۇلاقتىن ئارتۇق نەرسىنىڭ مەھرەم بولمىقى مۇۋاپىق ئەمەس.

بۇ سۆزدىن كېيىن پادىشاھ كارشۇناس بىلەن خىلۋەتكە كىرىپتۇ.

— ئەي دانىشمەن ۋەزىر!— دەپتۇ پادىشاھ،— ھۆۋقۇشلار بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدىكى ئاداۋەتنىڭ سەۋەبى نېمە؟

— قەدىمكى ۋاقىتلاردا بىر قاغىنىڭ گەپ قىلىپ قويۇشى بىلەن ھۆۋقۇشلار كۆڭلىدە ئاداۋەت تۇتۇپ كەلگەن. تا بۇگۈنگە قەدەر ئەنە شۇ خۇسۇمەت باقىي قالغان.

— ئۇ قانداق ئىش ئىدى؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— بىر توپ قۇشلار ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كارشۇ-
ناس .

قۇشلار بىلەن قاغىنىڭ ھېكايىسى

بىر توپ قۇشلار ئۆزلىرىگە پادىشاھ تەيىنلەش توغرىسىدا كې-
ڭەش قىلماقچى بولۇپ ، بىر يەرگە يىغىلىپ بۇ توغرىسىدا ھەر
خىل سۆزلەرنى قىلىشىپتۇ . ھەر بىرى بىر خىل قۇشنى ئۆزلىرىگە
پادىشاھ قىلىشنى ئىختىيار قىلىشىپتۇ . ئاخىر ھۇۋقۇشنى پادىشاھ
قىلماقچى بولغانىكەن ، بىر گۇرۇھ بۇ گەپنى قوبۇل قىلىشماپتۇ .
نەتىجىدە ناھايىتى كۆپ تالاش - تارتىش ۋە جېدەل بوپتۇ . ئۇلار :
«مۇشۇ جامائەتتىن باشقا بىرىنى تېپىپ ، شۇنىڭدىن سورايلى ، شۇ
نېمە دېسە ، ئۇنىڭ سۆزىگە ئۇنايلى» دېگەن يەرگە كېلىشىپتۇ .
ئۇلار شۇ مەسلىھەتنى قىلىشىپ تۇرغاندا ، بىر قاغا كېلىپ قاپتۇ .
— ئۆزى قۇشلار جىنسىدىن بولغان ، ئەمما جامائىتىمىزدىن
تاشقىرى قۇش مۇشۇ ئىكەن . بۇ تائىپىدىنمۇ كېڭىشىمىزگە بىر
كىشى لازىم ئىدى ، — دېيىشىپ ، قۇشلار ئۇنىڭغا بولغان ۋەقەنى
ھەم ھۇۋقۇشنى پادىشاھ قىلىپ كۆتۈرمەكچى بولغانلىقلىرىنى بايان
قىلىپ بېرىپتۇ .
— بۇ نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق پىكىر ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ
ھېلىقى قاغا ، — سەلتەنەت ۋە ھۆكۈمەتكە ئۇ شۇم تەلەت ھەرگىز
مۇناسىپ كەلمەيدۇ .

ھەددى ئەمەس چىۋىنىڭ سۇمۇرغ ئورنىنى تۇتماق ،
راۋا بولماس پاشىغا لاچىن مەنسىپىنى تاپماق .

قارچىغا يۈكسەك ھىممەتلىك ۋە يۇقىرى مەرتىۋىلىك ، ئۇ

ئۆزىنى خۇددى پەلەك بۇركۇتى بىلەن تەڭ دەرىجىدە تۇتىدۇ . نېـ
ـمىشقا ئۇنى لايىق كۆرمەيسىلەر ؟ توز زىبا سۇرىتى ۋە رەنا ھەيۋىتى
بىلەن گۇلىستانغا زىننەت بېرىدۇ . ئۇنى نېمىشقا مەنزۇر كۆرمەيـ
ـسىلەر ؟ ھۇما قۇشىنىڭ سايىسىدە پادىشاھلار دۆلەت تاجىنى ئىپتىـ
خار بېشىغا قويىدىغۇ ؟ نېمە سەۋەبتىن ئۇنى ياد ئەتمەيسىلەر ؟
بۇركۇتنى ئالساق ، ئۇنىڭ قۇدرەتلىك قاناتلىرىنىڭ ساداسىدىن تاغـ
ـلارغا لەرزە چۈشىدۇ . نېمىشقا ئۇنى ئويلاپ باقمايسىلەر ؟ ئەگەر
ھەممە قۇشلارنىڭ ئۇلۇغلىرى جاھاندىن يوقىلىپ سەردار بولۇشقا
ھېچكىم قالمىغان بولسا ، قۇشلار پادىشاھسىز كۈن كەچۈرمەكنى
ئەلا بىلسۇنكى ، ھەرگىزمۇ ھۇۋقۇشنى سۇلتانىم دەپ ئۇنىڭغا ئىتاـ
ئەت قىلىش نومۇسىنى گەدىنىگە ئالمىسۇن . چۈنكى ئۇنىڭ كۆرۈـ
نۈشى يېقىمسىز ، ئەقلى قىسقا ، ئاچچىقى يامان ۋە تەكەببۇر .
ئۇنىڭ شۇنچە ئەيىبلىرى بولغانىنىڭ ئۈستىگە ، بارلىق مەئىشەتنىڭ
سەرمايىسى بولغان كۈندۈزنىڭ جامالىدىن مەھرۇم ھەمدە ئالەمگە
روشەنلىك بېرىدىغان قۇياشنىڭ نۇرىدىن بىبەھرىدۇر . ھەممىدىن
يامىنى شۇكى ، ئۇ ناھايىتى ئالدىراڭغۇ ھەم مىجەزى ئىتتىك ،
ئىنساپسىز نەرسە . بۇنداق خاتا پىكىردىن ۋاز كېچىپ ئىشىڭلارنىڭ
بىناسىنى ئەقىل ـ ئىدراك ۋە ھېكمەت ئۇلىغا قۇرۇڭلار . شۇ چاغدا
تىنچ ۋە راھەت ـ پاراغەتتە ياشايسىلەر . ئاۋۋال مۇنداق قىلىڭلار ،
ئاراڭلاردىن ئەقىللىق ، ھوشيار ۋە زېرەك كىشىدىن بىرنى تەيىنـ
ـلەپ قويۇڭلار . ھەر قانداق ھادىسە ۋە ئىش توغرا كېلىپ قالسا ،
ئۆزىنىڭ كامىل زېھنى ۋە كۈچلۈك تەدبىرى بىلەن بىر تەرەپ
قىلسۇن . بۇ خۇددى توشقان ئۆزىنى ئاينىڭ ئەلچىسى قىلىپ كۆرـ
ـسىتىپ ، ئۆزىنىڭ ئوبدان تەدبىرلىرى بىلەن قوۋمىنى كاتتا ئاپەتـ
ـتىن ساقلاپ قالغىنىغا ئوخشاش ئىش بولىدۇ .
— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سورىشىپتۇ قۇشلار .
— رىزياد ۋىلايىتىدە بىر جەزىرە بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىـ
ـسىنى باشلاپتۇ قاغا .

توشقان بىلەن پىللارنىڭ ھېكايىسى

رىزياد ۋىلايىتىدە بىر جەزىرە بار بولۇپ، ئۇ يەر پىللارنىڭ ماكانى ئىكەن. بىر يىلى ئۇ يەردە يامغۇر ياغماي، بۇلاقلارنىڭ سۇلىرىمۇ قۇرۇپ كېتىپتۇ. پىللار تەشنالىقتىن قىينىلىپ، پادىشاھىنىڭ قېشىغا يىغىلىپ ئەھۋال ئېيتىپتۇ. پادىشاھ: «تەرەپ - تەرەپكە بېرىپ سۇ ئىزدەڭلار، ھەرقانداق جايدىن بۇلاق ياكى ئېرىق تاپساڭلار، ماڭا خەۋەر قىلىڭلار» دەپ بۇيرۇپتۇ. پىللار تەرەپ - تەرەپكە تارقىلىپ، ئاخىر «ئايبۇلاق» دەپ ئاتىلىدىغان بىر بۇلاقنى تېپىپتۇ. ئۇ بۇلاقنىڭ سۈيى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۇ بۇلاق بويىنى توشقانلار ماكان قىلىشقانىكەن. پىل پادىشاھى بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىشى بىلەنلا لەشكەرلىرىنى باشلاپ بېرىپتۇ. پىللار توپ - توپى بىلەن بارغاچقا، توشقانلارنىڭ تولىسى ئاياغ ئاستىدا قېلىپ يەر بىلەن يەكسان بولۇپ كېتىپتۇ.

مەيدان تەرەپكە ئاتلىنىپ يۈرمىسەڭ ئەگەر ئاستا،
بولغۇسىدۇر پايمال پاشىلار ئېتىڭنىڭ ئاستىدا.

توشقانلار: «پىللار ئەگەر يەنە ئىككى - ئۈچ قېتىم كېلىدىغان بولسا، بۇ يەردە ھېچكىم قالمايدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ، ھەممىسى بىرلىكتە پادىشاھىنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— ئەي پادىشاھ، ئادىل پادىشاھ دېگەن ئېزىلگەنلەرنىڭ پاناھى ۋە مەھرۇملارنىڭ يۆلەنچۈكى بولىدۇ. تەختتە ئولتۇرۇش خۇشال - خۇرام كۈلۈپ ئويناش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئادالەت ئورنىتىش ئۈچۈندۇر.

ئەيلەپتۇ سېنى بىزگە پادىشاھ ھەق،
تاكى بولغايسەن يىقىلغانغا يۆلەك.

بىزنىڭ دادىمىزغا يېتىپ ، پىللاردىن ئىنتىقامىمىزنى ئېلىپ بەرگىن ، ئەگەر بىر چارىسىنى قىلمىساڭ ، پات ئارىدا ئۇلار يەنە كېلىدۇ ـ دە ، ئۇلارنىڭ ئاياغ ئاستىدىن قېچىپ قۇتۇلۇپ قالغانلىرىمىزمۇ ساق قالمايمىز ،— دېيىشىپتۇ .

بىر قاراش بىرلە ئالدىڭ ھوشۇمنى تەندىن ،
ئۆزگە نەرسە قالمىدى جاننى ئال مەندىن .

—بۇ ئوكئايلا قول سالغىلى بولىدىغان كىچىك ئىش ئەمەس ،— دەپتۇ پادىشاھ ،— ئاراڭلاردا ئەقىللىقلار بولسا ئالدىمىغا كەلسۇن ، كېڭەش قىلايلى ، مەسلىھەت قىلماي تۇرۇپ ئىشقا قەدەم قويۇش ئاقىلنىڭ ئىشى ئەمەس .

بولسا كىشىنىڭ ئەقىل ـ ھوشى بار ،
مەسلىھەت قىلماي باشلىماس ھېچ كار .

توشقانلارنىڭ ئارىسىدا بەزۇر ئىسىملىك بىرى بار ئىكەن . ھەممىسى ئۇنى ھوشيار ، زېھىنلىك ۋە تەدبىرلىك دەپ ھېسابلايدىكەن . ئۇ پادىشاھنىڭ تەشۋىشكە چۈشكەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ شۇنداق دەپتۇ :

بولدىڭىز ئەي پادىشاھىم مەملىكەتتە باشپاناھ ،
ئادالەتكە لازىم ئىدى سىزگە ئوخشاش رەھناما .
قىلسىڭىز پۇقراغا شەپقەت مەرھەمەتلەرنى ئەگەر ،
سىزگە بولغاي تائەبەتكە بەختۇ ئىقبال ئاشىنا .

— ئەگەر سىز ماقۇل كۆرسىڭىز ، مېنى پىللارنىڭ قېشىغا ئەلچى قىلىپ ئەۋەتىڭ ، ئەلچىلىك ساھەسىدە ھۈنىرىمنى كۆرسىتەي .
— سېنىڭ راستچىللىقىڭغا ۋە ئامانەتكە خىيانەت قىلمايدىغان-

لىقىڭغا مەن ھېچ گۇمان قىلمايمەن ،— دەپتۇ پادىشاھ ئۇنىڭ-
غا ،— مەسلىھەتلىك سۆزلىرىڭ ۋە مەنپەئەتلىك ئىشلىرىڭنى ئاڭ-
لىدىم ھەم كۆردۇم .

نۇر چاقنىغان ئالتۇنۇڭنى مەن كۆردۇم ،
ئىمتىھانىم بوتىسىدا كۆپ قېتىم .

خەيرلىك بىلەن بارغىن ، قاچان ۋە قانداق ئىشنى لايىق كۆر-
سەڭ ئورۇندىغىن . ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن ، پادىشاھنىڭ ئەلچىسى پادى-
شاھنىڭ تىلىدۇر . ئەگەر بىر كىشى بىر كىمنىڭ ئەھۋالىنى ۋە
كۆڭلىدىكى غەرىزىنى بىلەي دېسە ، ئەلچىسىنىڭ سۆزى ۋە پەيلىدىن
پەملەيدۇ . چۈنكى ئەلچىدىن ھۇنەر ۋە پەزىلەت زاھىر بولسا ، ئۇنىڭ
پادىشاھىنىڭ دانىشمەن ۋە زېرەك ئىكەنلىكى بىلىنىدۇ . ئەگەر
ئەلچىدىن سەۋەنلىك ۋە غەپلەت سادىر بولسا ، ئۇنىڭ پادىشاھىنىڭ
نادان ۋە كورلۇقى مەلۇم بولىدۇ . بۇ ھەقتە ھۆكۈمالار : «ئەگەر
پادىشاھى بىر تەرەپكە ئەلچى ئەۋەتمەكچى بولسا ، لەشكىرى ئارىسى-
دىن قايسىسى دانا ، سۆزمەن ۋە كامىلراق بولسا ، شۇنى ئەۋەتىشى
كېرەك » دەپ تەكىتلىگەن . بۇرۇنقى پادىشاھلار كۆپىنچە ھۆكۈما-
لارنى ئەلچى قىلىدىكەن . ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىنمۇ كۆپ چاغلاردا
كىيىملىرىنى ئۆزگەرتىپ ، ئەلچىلىككە ئۆزى بېرىپ :

ئەلچىلىك ئىشى شىر شىكارىدۇر ،
شىرغا بېرىپ شىر سۆزىن يەتكۈزۇر .

دەپ قويىدىكەن . بۇزرۇكلەرمۇ ئەلچى ئەۋەتىش ئىشى توغرىسىدا
مۇنداق دېگەنىكەن :

بولۇش لازىمدۇر ئەلچى ئىشقا دانا ،
ئۆزى قاۋۇل ، تىلى ھەم سۆزگە ئۇستا .

ھەر تاماندىن سورىسا سۆز ، بەرگەي جاۋاب ،
ئۆزى بىلىپ ئىشنى توغرا باشلاپ .
كۆڭۈل سىرىنى قىلغاي ئاشكارا ،
قىلۇر بولسا ئۇنى مەجلىس تەقەززا .
بەزى ئەلچى قوپال سۆزلەپ سۆزىنى ،
خاراب قىلۇر جاھاننى ھەم ئۆزىنى .
يەنە بەزىسى ئېيتىپ ياخشى گۇپتار[1] ،
ئىككى زىتنى بىر - بىرىگە قىلۇر يار .

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپتۇ بەرۇز ، — ئەلچىلىك قائىدىسىنى مەنمۇ ئانچە - مۇنچە بىلەتتىم . ئۆزلىرى مەرھەمەت قىلىپ بۇ توغرىدىكى رەسىم - يوسۇنلاردىن ماڭا تەلىم بەرگەيلا ، مەن ئۇنى ھەر بىر ئىشىمدا ئۆزۈمگە ئۈلگە قىلاي .

— ئەي بەرۇز ، — دەپتۇ توشقانلار پادىشاھى ، — ئەلچىلىك ئەدەپ - ئەخلاقىنىڭ ياخشىراقى شۇكى ، سۆزنىڭ بېشىدىلا تىل تىغىنى پارقىراق شەمشەردەك تېز چەكسەڭمۇ ، لېكىن ئاخىرىغا يەتكەندە ئاندىن مۇلايىملىق جەۋھىرىنى ۋە مادارا نۇرىنى ئىزھار قىلغىن . ھەرقانداق سۆزۈڭنىڭ بېشىدا قاتتىقلىق پەيدا بولسۇن ، ئاخىرىدا يۇمشاقلىق ئاڭلانسۇن .

ياخشى سۆزلەر يوق ئېتەر ئەل قەلبىدىكى گىنەنى ،
ياخشى تىل شۇكى يوقاتقاي چېھرىدىن غەم - قايغۇنى .

قىسقىسى ، ئەلچىنىڭ سۆزى ئاچچىق ۋە تاتلىق ، غەزەپ بىلەن رەھىمدىللىكتىن تەركىب تېپىشى ، بۇ ئارقىلىق پادىشاھنىڭ شان - شەۋكىتىگە دەخلى يەتمەسلىكى ، دۈشمەن مەيۈسلىنىپ ئاداۋەت پەيدا قىلماسلىقى كېرەك .

بەرۇز پادىشاھنىڭ دەرگاھىدىن ئىجازەت ئېلىپ چىقىپ ،

---

[1] گۇپتار — گەپ - سۆز .

سەۋر قىلىپ تۇرۇپتۇ . پۈتۈن ئەتراپ تۈن لىباسىنى كىيىپ ، قاراڭغۇلۇق پەردىسىنى ئاسمان ئايۋىنىنىڭ ئالدىغا سالغان ۋە قۇد-رەت باقاۋۇلى پەلەكنىڭ نىل رەڭلىك داستىخىنى يۇزىدە ئاينىڭ كۈمۈش رەڭ تاۋقىنى نامايان قىلىشقا باشلىغان چاغدا ، ئاي مەر-كىزى ئاسمان دائىرىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغانىكەن .

تۈن چېچى ئالەمگە ئىپار تۆككەندە ،
پەلەك ئۆگزىسىن ئاي مۇقام ئەتكەندە .

بەرۇز پىللارنىڭ جەزىرىسىگە قاراپ مېڭىپتۇ . ئۇلارنىڭ مەن-زىلىگە يەتكەندىن كېيىن : «بۇ زالىملارغا يېقىن بارسام ، هالاكەت-كە ئۇچرىشىم مۇمكىن . چۈنكى ئۇنداق يوغان نەرسىلەر مەندەك ئاجىز بىچارىنىڭ ئۆلۈشىگە پەرۋا قىلمايدۇ» دەپ ئويلاپ تۇرۇپ قاپتۇ .

رەھىم ئەتمىسە ھالىمغا ، تۇغۇلمىغاي ئاجايىپ ئىش ،
چىراغنىڭ ئۆچمىكى بىرلە ئىشى يوقتۇر بوراننىڭ ھېچ .

«ئۇنىڭدىن كۆرە ئېگىز بىر يەرگە چىقىپ ئەلچىلىكىمنى يىراقتىن مەلۇم قىلاي . ئەگەر قوبۇل قىلسا ، كۆڭۈلدىكىدەك ئىش بولىدۇ . ئەگەر ئەپسۇنۇم ئۇلارغا كار قىلمىسا ، جېنىمنى سالامەت ئېلىپ كېتەلەيمەن» دەپ ئويلىغان بەرۇز ئېگىز دۆڭگە چىقىپ ، پىللارنىڭ پادشاھىغا قاراپ ۋارقىراپتۇ :

— ئەي پادشاھ ! مەن ئاينىڭ ئەلچىسىدۇرمەن ، ئەلچى ھەر قانداق ئاچچىق ـ تاتلىق سۆز قىلسا ، ئۇنى كەچۈرۈۋېتىش كېرەك . چۈنكى ئەلچىنىڭ دەيدىغىنى ئۆزىنىڭ سۆزى ئەمەس . ئەلچىنىڭ ۋەزىپىسى پەقەت سۆز يەتكۈزۈشتۇر . گەرچە سۆزۈم ساڭا قوپال ئاڭلانسىمۇ قوبۇل قىلىپ قۇلاق سالغايسەن . ھەزرىتى ئاي ماڭا نېمە دېگەن بولسا كەم ـ زىيادە قىلماي يەتكۈزىمەن ، ئۆزۈڭگە

مەلۇم ، ئاي كىچە دۇنياسىنىڭ پادىشاھىدۇر . ئەگەر كىم ئۇنىڭ يارلىقىغا خىلاپلىق قىلىپ سۆزىنى ئاڭلىمىسا ، ئۆز پۇتىغا ئۆزى كەكە چاپقان ، ئۆز قولى بىلەن ئۆزىگە شەمشەر ئۇرغان بولىدۇ .

پىللار پادىشاھى بۇ سىياسەتلىك سۆزلەرنىڭ ئاڭلاپ ئورنىدىن چاچراپ قوپۇپ :

— قانداق يارلىق كەلتۈردۈڭ ؟— دەپ سوراپتۇ .

— سەلتەنەتنىڭ پاناھى ۋە مەملىكەتنىڭ شادلىقى ئاي ھەزرىتىم ئېيتىدۇكى ،— دەپتۇ بەرۇز ،— ھەركىم كۈچ - قۇۋۋىتى ۋە شان - شەۋكىتىگە مەغرۇر بولۇپ ، ئاجىز ۋە يېڭىلگەنلەرنى ئاياغ - ئاستى قىلماقنى قەست قىلسا ، ئاشۇ سۈرىتى بىلەن ھالاكەت تۇپرىقىغا يىقىلىدۇ ياكى شۇ سۈپىتىنىڭ شۇملۇقىدىن ھالاكەت قۇدۇقىغا تىقىلىدۇ .

تەكەببۇرلۇق قىلما ، ئۇدۇر جاھالەت ،
كۆڭلۈڭ ئىچرە يول تاپمىسۇن ئاداۋەت .
زالىملىق ئىتىغا توقۇما ئېگەر ،
ئاقىۋەت ئىشىنى چۈشەنسەڭ ئەگەر .
بۇ كەلكۈن ئاخىرى قىلار سېنى يوق ،
پەلەك ئوقياسىدىن باغرىڭ يېگەي ئوق .
شەۋكىتىڭنى پەلەك ۋەيران ئەتكۈسى ،
ئاقىۋەت كارىڭ قولۇڭدىن كەتكۈسى .

سەن باشقا ھايۋانلاردىن يوغان ۋە كۈچلۈكمەن دەپ مەغرۇرلىنىپ ، مېنىڭ سۈيۈمگە قەست قىپسەن ، ھەتتا ئۇ يەرگە لەشكىرىڭنى باشلاپ كەپسەن . سەن بىلمىسەڭ كېرەك ، تېز ئۇچىدىغان بۈركۈت ئۇ بۇلاق ئۈستىدىن ئۇچىدىغان بولسا ، غەيرىتىنىڭ ئوتى ئۇنىڭ قاناتلىرىنى كۆيدۈرىدۇ . ئەگەر سۇ يۈلتۈزى ئاسمان ئورمانلىقىدىن تەمە كۆزى بىلەن ئۇنىڭغا قارىسا ، جۇرئىتىم ئوقى ئۇنىڭ كۆزلىرىنى ئويۇپ تاشلايدۇ .

ئۆلگۈسىدۇر دىۋە ئۇندا بارغاندا ،
قۇش قانىتى كۆيگۈسى ئۇ تاماندا .
گەر ئۇستىدىن ئۆتمەكچى بولسا گەردۇن[1] ،
قورقۇنچىدىن بولغۇسى يۈرىكى خۇن .

مەن ساڭا رەھىم - شەپقەت قىلىپ بۇ سۆزنى يەتكۈزۈشكە ئەلچى ئەۋەتتىم . ئەمدى ئۆزۈڭنى بىلىپ ، ئۇنداق بىئەدەپلىكتىن يانساڭ ، توغرا قىلغان بولىسەن . ئەگەر ئۇنداق قىلمىساڭ ، ئۆزۈم بېرىپ سېنى تۈرلۈك ئازاب - ئوقۇبەت بىلەن ئۆلتۈرىمەن . ئەگەر ئەلچىمنىڭ سۆزىگە ئىشەنمىسەڭ ، ئۆزۈڭ كېلىپ مەن بىلەن كۆرۈشكىن . شۇ تاپتا مەن ئاشۇ بۇلاقتا ھازىردۇرمەن . مېنى بىۋاسىتە كۆرۈشۈڭ بىلەنلا ھەيۋىتىم كۆڭلۈڭگە مەھكەم ئورنىشىپ ، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ بۇلاقنىڭ ئىسمىنى ئىككىنچىلەپ ئاتىيالمايدىغان بولۇپ كېتىسەن .

پىللار پادىشاھى ئۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ بۇلاق لېۋىگە كەپتۇ . قارىسا ، ئاي سۇ ئىچىدە تۇرغۇدەك . پىل پادىشاھى ئۇنى كۆرۈپ قورقىنىدىن غال - غال تىترەپ كېتىپتۇ .

— ئەي پىل پادىشاھى ، — دەپتۇ بەرۇز ، — بۇلاقتىن سۇ ئېلىپ يۈزۈڭنى يۇيۇپ ئايغا سەجدە قىل ، بەلكىم ساڭا رەھىم قىلىپ گۇناھىڭنى كەچۈرەر .

پىل خارتۇمىنى بۇلاققا تىققانىكەن ، سۇ چايقىلىپ ئاي تەۋرىنىپتۇ . بىچارە پىل «ئاينىڭ غەزىپى كېلىپ مېنى تۇتۇشقا تەمشەلگەن ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ ، كاللىسىدىن ھوشى كۆتۈرۈلۈپتۇ .

— پاتراق سەجدە قىلغىن ، ئاينىڭ غەزىپى بېسىلسۇن ، — دەپتۇ بەرۇز .

پىل دەرھال سەجدە قىلىپ بەردەمدىن كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىسا ، ئاي جىم تۇرغۇدەك . پىل مىڭ شۈكۈرلەرنى قىلىپ : «بۇنىڭدىن كېيىن بۇ تەرەپكە ھەرگىز كەلمەيمەن ، قوۋمىمغىمۇ

---

① گەردۇن — پەلەك ، ئاسمان ، تەقدىر .

بۇنىڭدىن كېيىن بۇ تەرەپكە ھەرگىز قەدەم باسماڭلار دەپ ۋەسىيەت
قىلىمەن » دەپ توۋا قىلىپ كەينىگە بەدەر قېچىپتۇ ھەمدە قۇتۇلغى-
نىغا بەجانىدىللىق بىلەن مىننەتدار بوپتۇ . بەرۇز بۇ خۇش خەۋەرنى
پادىشاھىغا يەتكۈزۈپتۇ . بۇنىڭدىن ھەممە توشقانلار شاد بولۇشۇپتۇ .
شۇنداق قىلىپ ، توشقانلار ئەنە شۇنداق ھىيلە بىلەن چوڭ بالا -
قازادىن قۇتۇلۇپتۇ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، سىلەرنىڭ ئاراڭ-
لاردىمۇ ئەنە شۇنداق مۇھىم پەيتتە ئالدىغا چىقالايدىغان ۋە دۈشمەن-
نى بىر تەرەپ قىلىشقا ھەرىكەت قىلالايدىغان كىشى بولۇشى كې-
رەك . ئەگەر مۇشۇنداق ۋاقىتتا ، جامائىتىڭلاردا كېڭەشلىك كىشى
بولغان بولسىدى ، سىلەرنى ئاشۇ شۇم قۇشقا ئىتائەت قىلىش خىيا-
لىنى قىلىشقا يول قويمىغان بولاتتى ھەمدە : «ھەي قوۋم ، ئۇ
نامۇبارەكنىڭ خىزمىتىنى ئىختىيار قىلماڭلار . چۈنكى ئۇنىڭ يا-
مان ئەيىبى ۋە ئەسكى سۈپەتلىرى بەكمۇ كۆپ ، ھەممىدىن قەبىھ
قىلىقى شۇكى ، ئۇنىڭ تەبىئىتى ھىيلە ـ نەيرەڭ بىلەن قورۇلغان ،
پادىشاھ بولغۇچى ئۈچۈن خىيانەتچىلىك ۋە يالغانچىلىق بەكمۇ ئە-
يىبلىك ئىش ، جاھاندا ۋاپاسىزلىقتەك يارىماس ئىش يوق» دەپ
ئېيتقان بولاتتى .

ئەگەر بىر كىم كۆڭلىدە بولمىسا ۋاپا ،
ئۇنداق يوقتۇر ئاشنالىق زادىلا .
خىيانەتتىن كۆڭۈل تاپقاي قارالىق ،
جىمى ئەيىبتىن ياماندۇر بىۋاپالىق .

پادىشاھلار خۇدايىتائالانىڭ سايىسىدۇر . ئۇلارنىڭ ئادالەت ئاپ-
تىپى بولمىسا ، ئالەم روشەن بولمايدۇ ، ئۇلارنىڭ ئېھسانلىرى
پاناھ بولمىسا ، خالايىق ئامانلىق تاپالمايدۇ .

ئادالەت بولمىغان بولسا گەر مىئمار[1] ،
پۈتمىگەن بولاتتى گۇمبەز دەۋۋار[2] .

يەر ئەھلىنىڭ ئامانلىق رىشتىسى پادىشاھ ۋۇجۇدىغا باغلىق بولىدۇ . مەككار پادىشاھ بىلەن مۇئامىلە قىلماق قىيىن . شۇڭا ئۇنىڭغا ھېچكىم ئىشەنمەيدۇ . ھېچكىم ئۇنىڭ جاپاسىغا مۇپتىلا بولۇشنى خالىمايدۇ . ئۇنداق بولمىسا ، روزىدار مۈشۈكتىن كەكلىك بىلەن چىلغا بالا - قازا يەتكەندەك ئىش بولىدۇ .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ قۇشلار .

— مەن پالانى تاغدىكى بىر دەرەخ ئۈستىدە چاڭگا تۇتقانىدىم ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ قاغا .

كەكلىك ، چىل ۋە مۈشۈكنىڭ ھېكايىسى

مەن پالانى تاغ ئۈستىدىكى بىر دەرەختە ئۇۋا تۇتقانىدىم . ماڭا بىر كەكلىك قوشنا ئىدى . ھەمىشە ئۇنىڭ بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇپ ، ھالىمىزغا يارىشا سەرگۈزەشتىلىرىمىزنى ئېيتىشاتتۇق . بىر كۈنى كەكلىكنىڭ ئۆز ئۇۋىسىدىن غايىب بولغانلىقىنى كۆردۈم . بىر نەچچە ۋاقىتقىچە خەۋەر ئېلىپ تۇرغان بولساممۇ ، پەيدا بولمىدى . بىر كۈنى بىر چىل پەيدا بولۇپ ئۇنىڭ ئورنىنى ئىگىلىۋالدى . مەن كەكلىكنى ئۆلگەن ئوخشايدۇ ، دەپ چىل بىلەن جېدەل قىلماي ، بىرى كەتسە يەنە بىرى كېلىدۇغۇ ، دەپ ئويلىدىم . بىر كۈنلەردە كەكلىكمۇ يېنىپ كەلدى ۋە ئۇۋىسىدا ياتقان بىگانىنى كۆرۈپ :

— ھەي ، تۇر ئورنۇڭدىن ، ماكانىمنى ماڭا بوشىتىپ بەر ،— دەپ پەرياد قىلدى .

---

① مىئمار — بىناكار .
② گۇمبەزى دەۋۋار — دەۋر ئەتكۈچى ، ئاسمان .

— بۇ زېمىننىڭ ئىگىسى مەن . بۇ ماكاننى مېنىڭ دەيدىغانغا ئىسپاتىڭ بارمۇ ؟— دېدى چىل .

— بۇ مېنىڭ قەدىمىي جايىم ،ئۇنىڭغا گۇۋاھچىلار كۆپ ،— دېدى كەكلىك .

نەتىجىدە تالاش ـ تارتىش ئۇلغايدى . مەن ھەرقانچە سۈلھى قىلساممۇ كار قىلمىدى . ئاقىۋەت ئۇلار : «ئادىل قازىدىن بىرنى تېپىپ شۇنىڭغا ئەرز قىلساق ، ئۇ دەۋايىمىزنى راستچىللىق بىلەن بىر تەرەپ قىلىپ بەرسۇن» دېگەن يەرگە كېلىشتى .

— بۇ يېقىن ئارىدا ھەمىشە ئىبادەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مۇشۇك بار ، ئۇ كۈندۈزى روزا تۇرىدۇ ، كېچىسى ئۇخلىماي ئىبادەت قىلىدۇ . يەنى ئالتۇن تەختلىك قۇياش ئاسمان ئوردىسىغا چىققاندىن تارتىپ ، تۈن قارا بىساتىنى پەلەك سەھنىسىگە يايغۇچە ئارىلىقتا نەپسىنى رىيازەت بوتىسىدا ئاچلىق ئوتى بىلەن كۆيدۈ. رۈپ ، سۇ ۋە گىياھتىن ئۆزگە نەرسە بىلەن ئىپتار قىلمايدۇ . يۇلتۇز لەشكەرلىرى ئاسمان مەيدانىدا جەۋلان قىلغاندىن تارتىپ ، قۇدرەت سۈپۈرگىسى سۇبھى قەندىلىنى پەيدا قىلىپ ، جاھان سارد. يىنى يورۇتقۇچە ئارىلىقتا ، خۇددى شامدەك تائەت پۇتى بىلەن تىك تۇرۇپ ، ئىشق شولىسى بىلەن يالقۇنلىنىپ يېشىنى ئاققۇزىدۇ .

بۇ جاھان كۆزگۈسىدىن كۆزنى يېپىپ ،
پېقىرلىقتىن كۆڭلىگە پەيزى تېپىپ .
ئىككى ئالەمدىن كېچىپ خىلۋەت ئارا ،
ئۆزگە يات ، ھەققە بولغان ئاشنا .

ئۇ ھېچقانداق جانىۋارغا ئازار يەتكۈزمەيدۇ . ئۇنىڭدىن باشقا ئادىل قازىنى ھېچ يەردىن تاپالمايمىز . شۇنىڭ قېشىغا باراي. لى ،— دېدى كەكلىك .

ئىككىلىسى بۇ مەسلىھەتكە رازى بولۇپ ، مۇشۇكنىڭ قېشىغا ماڭدى . مۇشۇكنىڭ «ئادىللىقى ۋە ئىنساپلىقلىقى»نى تاماشا قىلـ

ماقچى بولۇپ مەنمۇ كەينىدىن بىللە باردىم . ئۇ زاھىت مۇشۇك بۇلارنى كۆرۈپلا ئورنىدىن قوپۇپ ، نامازغا تۇردى ۋە تەھرىمە باغلاپ ناماز مىھرابىغا يۈز ئۆرۈدى . ئۇ ئىبادىتىنى شۇنداق ئۆزۈنغا سوز-دىكى ، تائەت - ئىبادىتى ئاۋۋالقى رەسىم - قائىدىسىدىن ئۆزىراپ كەتتى .

جەھەننەمنىڭ ئاچقۇچىدۇر ئۇنداق ناماز ،
ئەل ئالدىدا ئۆتەر بولساڭ شۇنداق داراز .
قىلىپ ھەممە يامان ئىشنى خىلۋەت ئارا ،
خەلق ئالدىدا تەقۋا بولماق نېمە پايدا ؟

چىل مۇشۇكنىڭ بۇ ھالىتىدىن ئەجەبلەندى ، كەكلىك ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن ھەيران بولدى . ئاخىر مۇشۇك نامازدىن پارىغ بولدى . ئۇلار مۇشۇككە ھۆرمەت بىلدۈرۈپ : «قازىلارغا قازى بولغايسەن» دەپ ئۇنى بىر مۇنچە ماختىغاندىن كېيىن ، مۇشۇك قازىلىق كۇر-سىسىدا ئولتۇرۇشنى قوبۇل قىلىپ :
— سۆزۈڭلار بولسا ئېيتىڭلار ،— دېدى .
كەكلىك دەۋا قىلىپ ئەرزىنى ئېيتتى .
— ئەي يىگىت ،— دېدى مۇشۇك ،— ماڭا قېرىلىق يەتتى . باش - كۆزۈمگە چەرخ تۈگمىنىدىن توزانلار قوندى . ھادىسىلەر خازانىنىڭ قولى مەندىكى يېگىلىق ۋە لاتاپەت ئاپتىپىنى تىرىكلى-كىمنىڭ بوستانىدىن تارتىۋالدى . كۈچ - قۇۋۋىتىمنىڭ ئەسۋابى بولغان ياشلىق كېچىسى قېرىلىق كۈندۈزى بىلەن ئالمىشىپ قالدى .

يىگىتلىك باھارىم كېتىپتۇ ئۆتۈپ ،
ئۆمرۈمنىڭ مەۋسۇمى كېتىپتۇ كۆچۈپ .
ھەۋەس ئاز قالدىيۇ نادامەت بىسيار ،
ئەزالار قۇۋۋىتى بوپ قالدى بىكار .

— يېقىنراق كېلىڭلار ، سۆزۈڭلارنى ئۇنلۇكرەك ئېيتىڭلار ، دەۋاگەرنىڭ دەۋاسىنى ۋە جاۋابكارنىڭ جاۋابىنى ئېنىق ئاڭلاپ ھۆ-كۈم قىلاي . ھۆكۈم قىلىشتىن بۇرۇن سىلەرگە دوستانە ۋە بىغەرەز ھالدا نەسىھەتلەرنى قىلاي . چۈنكى دۇنيادىن كېچىپ ، دىن يولىغا كىرگەنلەرنىڭ مەسلىھىتى ھەممە جايدا لازىم بولۇپ قالىدۇ .

سۆزۈمدىن گەر بۇگۈن بولساڭ بەتگۇمان ،
بولۇرسەن ئەتىكى كۈندە پۇشايمان .

ئەگەر ۋەزلىرىمنى كۆڭۈل قۇلىقى بىلەن ئاڭلىساڭلار ، مەن مۇرۇۋۋەت ھەققىنى گەدىنىمدىن ساقىت قىلغان بولاتتىم .

ئەيلەپ ساڭا نەسىھەت بۇرچۇم ئادا قىلارمەن .
قوبۇل ئېتىش - ئەتمەسنى ئۆزۈڭ بىلىپ قىلارسەن .

ياخشىسى ، ھېچقايسىڭلار ھەقىقەتنى يوشۇرماڭلار ، راستىنى ئېيتىڭلار ، دۇنيانىڭ ئەسقاتمايدىغان مال - مۈلكى ئۈچۈن يالغان سۆزلەپ ، ئاخىرەتنىڭ نازۇنېمەتلىرىدىن مەھرۇم بولماڭلار .
— ۋاي ئادىل ھۆكۈم قىلغۇچى ،— دېدى كەكلىك ،— ئەگەر ھەممە خالايىق راستچىللىقنى ئادەت قىلىپ دىيانەت يولىنى تۇتقان بولسا ، ھەكىم - قازىلار قېشىغا بېرىشقا ، گۇۋاھتىن ئۆتۈشكە ۋە قەسەم ئىچىشكە ھېچ ھاجەت چۈشمىگەن بولاتتى . دەۋاگەر ۋە جاۋاب-كار ئىككىلىسىنىڭ ئاقىل كۆزىنى غەزەپ پەردىسى توسۇۋالغاچقا ، ئىلاجىنىڭ يوقىدىن ، كۆڭلىنىڭ كۆزى راستلىق سۈرمىسى بىلەن روشەن بولغان قازىغا موھتاج بولىدۇ - دە ، قازى ئۇلارغا ساۋاب جامالىنى كۆرسىتىدۇ . بۇ مەنىدە كاتتىلاردىن بىرى بىر ھېكايىنى نەزمە يىپىغا تىزغانىكەن .
— ئۇ قانداق نەزمە ئىكەن ؟— دەپ سورىدى مۈشۈك .
كەكلىك ئېيتىپ بەردى :

بىراۋغا قازى ھۆكۈم قىلدى ناگاھ ،
لېكىن ئۇ يىغلىدى تارتىپ تولا ئاھ .
بىر كىشى سۆزلىدى ئۇڭا : «ئەي قازى ،
نەھۆكۈم بۇ قىلماستىن ئۇنى رازى » .
قازى ئېيتتى : «بىلگىنكى بۇدۇر ھالىم ،
ئەمەسمەن غەيرىينىڭ سىرىغا ئالىم .
گەر كەلسە ئىككى كىشى دەۋا قىلىپ ،
ئىككىلىسى ئۆز سىرىنى ئۆزى بىلىپ .
ئىككىلىسى دېسە : «قازى ئەدلى قىل» ،
ئاڭا قانداق ھۆكۈم قىلاي مەن جاھىل .
گۇمان بىلەن تۇرسام گەر مۇشۇ پەيتتە ،
قانداق جاۋاب بېرىمەن ئاخىرەتتە ؟» .
سورىغۇچى دېدى يەنە : «ئەي ئالىي زات ،
گەرچە قويساڭمۇ ئۆزۈڭگە جاھىل ئات .
لېكىن سەن ئالىمسەن ، سەن شامى مىللەت ،
ئۇ ئىككى ئالەمدە ساھىبى ئىللەت .
ئىلىمگە قوشۇلۇپ كەلسە گەر غەرەز ،
ئۇ ئىلىم ئەمەستۇر بەلكى بىر مەرەز .
ئېھتىمال رىيادىن سەن پاكى دامان[1] .
بۇ ئىشىڭ توغرىدا يوقتۇر ھېچ گۇمان .
پارا ئالماققا ئەگەر بولساڭ مايىل ،
جاھىللىققا بولغايسەن شۇندا قايىل» .
قازى قىلىپ ئۆزىنى پارا پەرەست ،
ھەقنى بۇزۇپ يەتكۈزەر دىنغا شىكەست .

خۇداغا شۈكۈر ، سېنىڭ كۆڭلۈڭ ئەينىكىنى غەرەز زەڭگىسى قارايتىۋەتمىگەن ۋە دىيانىتىڭنىڭ كۆزى ھارام پارىخورلۇقنىڭ ھېرىس ئوتى بىلەن خىرە بولمىغان . شۇڭا كىمنىڭ ھەق بولسا ،

① پاكى دامان— نومۇسچان ، پاكىز .

شۇنىڭغا ھۆكۈم قىل ، قايسىمىز شەرىئەت ھۆكمىدىن باش قايتۇرساق ، شۇنىڭغا سىياسەت قىلىپ ئازاب - ئۇقۇبەت كۆرسەت . كىمكى ھۆكمۈڭدىن بويۇن تولغىسا ، ئۇنىڭ بېشىنى كەس .
— توغرا ئېيتتىڭ ،— دېدى مۇشۇك ،— سىلەرمۇ غەرەز كۆچەتلىرىنى كۆڭۈل سەھنىسىدىن يولۇپ تاشلاڭلار ، شۇنى بىلىڭلاركى ، كىمنىڭ راست بولسا ، ھەقىقەت غالىب بولىدۇ . ئەگەر ئەمەلىيەتتە مۇددىئاسىغا يېتەلمەي يالغانچىلىق قىلسا ، شۇ سەۋەبتىن مەغلۇپ ۋە نابۇت بولىدۇ . كۆرۈنۈشتە ھۆكۈم ئۇنىڭ مۇرادىغا ھەرقانچە مۇۋاپىق كەلگىنى بىلەن يالغانچى تەھقىق يوقالغۇچىدۇر . شۇڭا :

بېشىم ئۆزگە گەر بۇگۈن ئات سالارسەن ،
تاڭلا سەن ھەم بالا ئارا قالارسەن .
ناھەق ئىشقا كىشى گەر بولسا راۋان ،
ئۆز ۋۇجۇدىن قىلغۇسى ئۆزى ۋەيران .

دەپ ياخشى ئېيتىلغان . مەن سىلەرگە دەپ قوياي . ياخشى خۇيلۇق بولۇڭلار ، ياخشى خۇيۇڭلار ئاخىرەتنىڭ سەرمايىسى بولىدۇ . ئۆمۈر دېگەن نەرسە باھار يامغۇرى ۋە گۈلىستان مەۋسۇمىدەك ۋاقىتلىقتۇر . ئۇنىڭغا ئىشەنمەڭلار ، باشقىلارنىڭ زەرەر ۋە مەنپەئەتلىرىنى ئۆزۈڭلارنىڭ پايدا - زىيىنىڭلاردەك بىلىڭلار ، ئۆزۈڭ ياخشى كۆرمىگەننى باشقىلارمۇ راۋا كۆرمەيدۇ !
مۇشۇك ئەنە شۇنداق شېرىن ئەپسانىلەر بىلەن ئۇلارغا ئەپسۇن ئوقۇدى . ئۇلار خاتىرجەم بولۇپ مۇشۇكنىڭ ئالدىغا يېقىن بېرىپ كۆڭۈللىرىنى توختىتىپ ئەرزلىرىنى ئېيتىشقا باشلىۋىدى ، مۇشۇك بىر ھەملە بىلەن ئىككىلىسىنى تۇتۇۋېلىپ گۆشلىرىنى مەيدىسىنىڭ قازىنىغا سالدى . ئۇلار ئۇ يەردە ھەقىقەتنى تاپتى .
بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، بەتقىلىق ئالدامچىغا ئىشەنمىگۈلۈك . ھۇۋقۇشنىڭ شۇملۇقى ۋە مەككارلىقىنىڭ

سۈپىتى ئاشۇنداق . ئۇنىڭ ئەيىبلىرى بىلەن نۇقسانلىرى ساناق-سىز . مەن پەقەت يەتتە دەريادىن بىر تامچە ، توققۇز ئاسماندىن بىر زەررىچىلىكلا ئېيتتىم ، خالاس .

ئېيتسام ئەگەر مىڭ يىل ئۇنىڭ ۋەسپىنى ،
تەرىپ قىلالماسمەن مىڭدىن بىر قىسمىنى .

مۇبادا ئۇنى پادىشاھلىققا كۆتۈرسەڭلار ، شاھلىق تاجىنى كىي-گىنىدە ، جاپاكار پەلەك بەختسىزلىك تېشىنى شۇم بېشىغا ئۇرغۇ-سى ، سەلتەنەت تەختىگە ئايىغى يەتكەندە ، غەزەپ ھاسىسى بىلەن ئىنتىقام ئايىغىنى سۇندۇرغۇسى . قىسقىسى ، ئۇنىڭ پاسكىنا ۋۇ-جۇدى تەربىيەتنى قوبۇل قىلمايدۇ ، ئۇنىڭ ئۇچۇن قىلغان ئەمگە-كىڭلار زايە بولىدۇ .

پاك ئېسىل گۆھەر كېرەك ئەتكىلى ئالتۇن بېزەك ،
گۆھەر بىلەن مارجان ئەمەس بەسكى ھەر تاش ، ھەر كېسەك .

قۇشلار قاغىدىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ، ھۆۋقۇشنى پادىشاھ قىلىش نىيىتىدىن يېنىپتۇ . ھۆۋقۇش دېگەن بۇ خاكىسارنىڭ قاغى-غا ئاچچىقى كېلىپ شۇنداق دەپتۇ :
— ئەي نومۇسسىز قارا يۈز ، مېنىڭ كۆڭلۈمنى قاتتىق ئاغ-رىتتىڭ . ئىززىتىمنى دەپسەندە قىلىپ ، ماڭا خارلىقنى راۋا كۆر-دۈڭ . ئارىمىزدا شۇنداق گىنە ـ ئاداۋەت پەيدا قىلدىڭكى ، بۇنى يۈزمىڭ ئەسىر دىمۇ تۈگەتكىلى بولمايدۇ . كۆڭلىمىزگە پىتنە ئوتى-نى شۇنداق ئۇلۇغ ياقتىڭكى ، ھەممە دەريالارنىڭ سۈيى بىلەنمۇ ئۆچۈرگىلى بولمايدۇ . بىلىپ قويغىنكى ، دەرەخنى كەسسە يىلتى-زىدىن يەنە ئۈنۈپ چىقىپ يوغىنايدۇ . لېكىن مۇھەببەت كۆچىتىنى جاپا پالتىسى بىلەن كەسسە ، ئۇنىڭدىن مۇتلەق ۋاپا شىخى پەيدا بولمايدۇ . كىشىگە قىلىنچىتىن جاراھەت يەتسە ، ئاخىر ساقىيىدۇ ،

ئەمما كۆڭۈلگە يەتكەن سۆز يارىسى ھەرگىز ساقايمايدۇ.

كۆڭۈلگە يەتسە گەر تىلدىن جاراھەت،
ھېچ مەلھەم قىلالماس ئۇنى سالامەت.

بەدەنگە قادالغان ئوقنى تارتىۋېلىش مۇمكىن، لېكىن ئەگرى تىل ياسىدىن كۆڭۈلگە تەگكەن ئوقنى چىقارغىلى بولمايدۇ. ھەرقانداق زەھەرلىك نەرسىنى باشقا بىر نەرسە توسۇيالايدۇ. ئوت سۇ بىلەن ئۆچىدۇ. زەھەرنى تەرياق باسىدۇ، ئەمما گىنە ـ ئاداۋەت ئاغرىقى ھېچقانداق دورا بىلەنمۇ شىپا تاپالمايدۇ. ئەمدى بىزنىڭ جامائىتىمىز بىلەن سىنىڭ قوۋمىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاداۋەت تىكىنى شۇنداق ئۈندىكى، يىلتىزى تەھتىساراغا، شاخلىرى سۇرەيياغا يەتتى.

ھۈۋقۇش سۆزىنى تۈگىتىپ، ئەھۋالى قايغۇلۇق، كۆڭلى سۇنۇق ھالدا ئۇچۇپ كېتىپتۇ. قاغا دېگەن سۆزلىرىدىن پۇشايمان يەپ، ئۇزاق ئەندىشىدە قاپتۇ ۋە ئۆز ـ ئۆزىگە: «ئۆز جامائىتىمگە كۈچلۈك دۈشمەن پەيدا قىلىپ يامان ئىش قىلدىم. قۇشلارغا نەسىھەت قىلىشنى ماڭا كىم قويۇپتۇ؟ باشقا قۇشلارمۇ ھۈۋقۇشنىڭ ئەيىبىنى مەندىن ئوبدانراق بىلىسىمۇ، لېكىن ئاقىۋىتىدىن ئەندىشە قىلىپ ھېچنېمە دېمىگەنىكەن. مەنمۇ شۇنداق قىلسام بوپتىكەن. جەڭ ۋاقتىدىن باشقا چاغدا شەمشەر ئويناش خاتا ئىش ئىكەن. تىل تىغىنى بىمەھەل ۋە زۆرۈرىيەتسىز ۋاقىتتا چەكسە، بويۇن كېسىلىپ باش كەتكۈسى.

ئەگەر تىل ئويلىماي سۆزلىسە سۇخەن،
تەن ئەمەس ۋەھىمىدىن تىترەر بولسا جان.

يامىنى شۇ بولدىكى، بۇ سۆزلەرنىڭ ھەممىسى روبىرو تۇرۇپ ئېيتىلدى. بۇنىڭدا ئاداۋەتنىڭ كۈچىيىشىدە شەك يوق. چۈنكى،

قۇلاققا ياقمايدىغان سۆز غەزەپنى زىيادە قىلىدۇ ـ دە ! ئۇلۇغلار : «ھەرقانداق كىشىنىڭ ئۆزىدە كۈچ ـ قۇۋۋەت ۋە شان ـ شەۋكەت ئۇرغۇپ تۇرغان تەقدىردىمۇ ، ئۇنىڭغا ئىشىنىپ ، جەڭ ۋە ئاداۋەتنى ئىختىيار قىلماسلىقى كېرەك . چۈنكى تەرياق ۋە باشقا دورىلارغا ئىشىنىپ زەھەر يېيىش ئاقىللارغا ياراشمايدۇ» دەپ ئېيتىشقاندى .

قاچاڭدا بولسىمۇ ھەرقانچە تەرياق ،
ئىشىنىپ زادىلا يېمىگىن زەھەر .

ھۆكۈما ـ پەيلاسوپلار : «ھەر كىشى سۆزىدىن ئۆزى خوپ بولسا ، ئەلۋەتتە زىيادە مەرتىۋە ، يۇقىرى دەرىجە تاپىدۇ . خۇدا ساقلىسۇنكى ، ئۆزى ناخوپ بولۇپ ، ئۆز سۆزىنى ئۆزىلا ماقۇل تېپىپ ، گەپلىرىگە رەڭگارەڭ ئىبارىلەر ۋە ھەرخىل مىساللار بىلەن پەرداز بەرسىمۇ ، ئىشى مالامەت بىلەن ئاياغلىشىدۇ» دەپ ئېيتقان . مېنىڭ سۆزۈم ئارتۇق ، ئۆزۈم ئۆكسۈك ئىكەنمەن . شۇڭا ئىشىنىڭ ئاخىرىنى ئويلىماپتىمەن . ئەگەر ماڭا ئاگاھلىقتىن نېسىۋە تەگكەن بولسىغۇ ، بۇرۇنراق بىر كىم بىلەن كېڭەش قىلغان ھەمدە سۆزنىڭ ياخشى ـ يامىنىنى ئىلغاپ سۆزلىگەن بولار ئىكەنمەن . ھېچقانداق ئاقىللار بىلەن كېڭەشمەي باقماي بۇ ئىشقا كىرىشىپتىمەن . بىر مۇنچە ۋەھشەت تۇغدۇرىدىغان ۋە پىتنە پەيدا قىلىدىغان سۆزلەرنى تىلىمدىن جارى قىلىپ تاشلىدىم . ئەگەر خالايىقلار مېنى ئەسكى ، پىتنە ـ پاساتچى دېسىمۇ ، نادان جاھىللار قاتارىدا كۆرسىمۇ ئەجەبلىنەرلىكى يوق ئىش بولدى . «كۆپ سۆز بىكار سۆز» دېگەن ماقال توغرا ئېيتىلغانىكەن . ئادەمزاتنىڭ ھايۋانلاردىن پەرقى يۈز بىلەندۇر . ھۆكۈمالار يامان سۆزلۈكلەرنى چارپايدىن پەس دەرىجىدە ساناپتۇ ۋە تىلسىزلارنى يامان سۆزلىگۈچىلەردىن ئۈستۈن بىلىپتۇ .

چارپاينىڭ تىلى يوق سۆزگە يىراق ،
بىلسەڭ ئۇنى بەتزۇۋاندىن ياخشىراق .

سۆزنى ئېيتار چاغدا سەن باھوش بول ،
گاھىدا ئېيشەك كەبى خامۇش بول .

قاغا ئۆزىگە بۇ مالامەتلەرنى كەلتۈرۈپ قويۇپ غەم - قايغۇ بىلەن ئۇچۇپ كېتىپتۇ .

— ھۇۋقۇشلار بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدىكى ئاداۋەتنىڭ سەۋەبى شۇ ،— دەپ ، سۆزنى تۈگىتىپتۇ كارشۇناس .

— ئەي كارشۇناس ، ھەممە سۆزلىرىڭنى ئاڭلىدىم ،— دەپتۇ پادىشاھ ،— سۆزلىرىڭدىن نۇرغۇن پايدىلارنى كۆردۈم . ھەركىم ئەقىللىق كىشى بىلەن سۆھبەت قىلسا ھەمدە ئۇلارنىڭ گەپ - سۆزلىرىدىن بەھرە ئالسا ، ھامان ئۆزىنى دۆلەت - ئىقبال مەرتىۋى-سى ۋە سائادەت - كامالەت دەرىجىسىگە يەتكۈزگۇسى .

ياخشىلارنىڭ سۆھبىتى خۇددى ئىپار ،
خۇشبۇيىدىن جان ھالاۋەتلەر تاپار .
ئىشلىرى ئىدراكىغا بولغاي گۇۋا ،
سۆزلىرى ھېكمەتكە بولغاي رەھنىما .

كۆڭلۈمنىڭ ئۆيى سۆزلىرىڭنىڭ چىرىغى بىلەن يورۇدى . ئەمدى قانداق چارە كۆرۈش كېرەكلىكى توغرىسىدىكى مەسلىھەتىڭ-نى بايان قىل . لەشكىرىمىز ھۇۋقۇشلارنىڭ زۇلۇم ئوتىدا پەرۋاند-دەك كۆيدى . خەلقىنىڭ قاراغى ۋە قوشۇننىڭ ياراغى ئۈچۈن قانداق تەدبىر كۆرمەك كېرەك ؟

— ئۇچۇق پىكىرلىك بىر نەچچە ۋەزىر سۇلھى ۋە تىنچلىق توغرىسىدا گەپ قىلدى ،— دەپ يەنە گەپ باشلاپتۇ كارشۇناس ،— ھېچقايسىسى ماڭا خوپ كەلمىدى . تولۇق ئىشەنچىم باركى ، ھىيلە بىزنىڭ ئىشمىنىزنى ئوڭلايدۇ . نۇرغۇن كىشىلەر ھىيلە ۋە مادارا يوللىرى بىلەن مەقسەتلىرىگە يەتكەن . جېدەل بىلەن ئىش پۈتمەي-دۇ . بۇ خۇددى كەرەكان شەھىرىدىكى ھەييار جەللىگۇرلەر ھىيلە

بىلەن زاھىتنىڭ قولىدىن قوينى ئېلىپ يېگىنىگە ئوخشاش بىر ئىش .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— كەرەكان شەھىرىدە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كارشۇناس .

زاھىت بىلەن ئالدامچىلارنىڭ ھېكايىسى

كەرەكان شەھىرىدە بىرنەچچە ھەييار جەللىگۇرلەر بار ئىكەن . بىر كۈنى بىر زاھىت بازاردىن بىر قوي سېتىۋېلىپ يېتىلەپ كېتىۋاتسا ، ھېلىقى جەللىگۇرلەرنىڭ نەزىرى قويغا چۈشۈپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇلار : «بۇ قوينى ئۇ ساددا دىل زاھىتتىن ھىيلىنىڭ زورى بىلەن ئالىمىز» دەپ تىل بىرىكتۈرۈپتۇ . شۇ ئەسنادا جەللىگۇرلەرنىڭ بىرى ئۇدۇلغا كېلىپ :

— ھەي شەيخ ، بۇ ئىتنى قاياقتىن ئېلىپ كېلىۋاتىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— بۇ ئىتنى نەگە ئېلىپ كېتىۋاتىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ بىرئازدىن كېيىن يەنە بىرى كېلىپ .

كېيىن يەنە بىرى باشقا بىر تەرەپتىن كېلىپ :

— ھەي بۇزرۇكۋار ، ئىتنى شىكارغا ماڭدىڭمۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ .

ئۇنىڭدىن كېيىن تۆتىنچىسى پەيدا بولۇپ :

— ئەي ئەزىز ، بۇ ئىتنى نەچچە پۇلغا سېتىۋالدىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ . يەنە بىرى كېلىپ تەنە قىلىپ :

— بۇ ئۆزىنى مەن زاھىت دەيدۇ . قول بىلەن تونىنى بۇ ئىت بىلەن بۇلغاپتۇ ، — دېسە ، يەنە بىرى :

— ئۇنداق دېمە . بۇ ، خۇدانى ئىزدىگۈچى كىشى ، تەڭرىنىڭ رازىلىقىنى دەپ ، بۇ ئىتنى پەرۋىش قىلىش ئۈچۈن ئالغان ئوخشايدۇ ، — دەپتۇ .

شۇ تەرىقىدە بۇ مەككارلارنىڭ ھەر بىرى بىر خىل ئەپسۇن ئوقۇپتۇ. ھەممىسىنىڭ سۆزى بىر يەردىن چىققاچقا، زاھىتنىڭ كۆڭلىگە شەك چۈشۈپتۇ - دە: «بۇ جانىۋارنى ماڭا ساتقان كىشى جادۇگەر ئوخشايدۇ. كۆزۈمنى باغلاپ ئىتنى ماڭا قوي كۆرسىتىپتۇ. بۇ ئىتنى قويۇۋەتمەكتىن ياخشى ئىش يوق. بۇنى ساتقان كىشىنى تېپىپ پۇلۇمنى ياندۇرۇۋالاي» دېگەن ئويغا كېلىپ، ساددىلىقىدىن قوينى قويۇۋېتىپ بازارغا قاراپ مېڭىپتۇ. ھېلىقى جەللىگۇرلەر كېلىپ قوينى تۇتۇپ، خىلۋەتكە ئېلىپ بېرىپ سويۇپتۇ. زاھىت ئاشۇنداق ھىيلىگە ئالدىنىپ قويدىن ئايرىلىپتۇ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، بىزمۇ ھىيلە يولىنى تۇتۇشىمىز كېرەك. مىكىر ۋە ئالدام ئىشلەتمىسەك، ھۇۋقۇشلارغا غالىب كېلەلمەيمىز.

رەقىبكە قۇۋۋىتىڭ يەتمىسە ئەگەر،
مىكىر بىلەن بەر ئۇنىڭ جازاسىنى.
ئەگەر كۈچۈڭ يەتمىسە، ئوشتۇغايسەن،
ھىيلىلەرنىڭ زورى بىلەن ياسىنى.

— قانداق ھىيلىلەرنى ئويلىدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— بۇ ئىشقا ئۆزۈمنى پىدا قىلماقچىمەن، — دەپتۇ كارشۇناس، — نۇرغۇن جاننى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بىر جاندىن ۋاز كېچىشكە توغرا كېلىدۇ. مەسلىھىتىم مۇنداق، ھەممە لەشكەرلەرنىڭ ئالدىدا سىز ماڭا ئاچچىقلانغان قىياپەتتە غەزەپ بىلەن بۇيرۇق بېرىڭ، شۇ چاغدا قاغىلار كېلىپ قانات - قۇيرۇقلىرىمنى يۇلۇپ، ئەزايى بەدەنلىرىمنى قانغا مىلەپ، دەرەخنىڭ تۈۋىگە تاشلاپ قويسۇن. سىز ھەممە لەشكەرلىرىڭىز بىلەن كۆچۈپ كېتىپ، باشقا يەردە ماكان تۇتۇپ ماڭا قاراپ تۇرۇڭ، مەن دۈشمەنلەرنىڭ ئىشلىرىنى ھىيلە بىلەن جايلاپ خىزمىتىڭىزگە كېلىمەن.

پادىشاھ خىلۋەت ئۆيىدىن غەزەپ بىلەن چىقىپتۇ. ھەممە خالا-

يىق ۋە لەشكىرى قانداق تەدبىر قىلىپ چىقاركىن دەپ ئىنتىزار بولۇپ ئولتۇرۇشقانىكەن، ئۇلار پادىشاھنىڭ چىرايىدىكى غەزەپ ئەسىرىنى كۆرۈپ، قورقۇپ باشلىرىنى تۆۋەن سىلىشىپتۇ. پادىشاھ بۇيرۇق قىلىش بىلەن بىر دەمدىلا كارشۇناسنىڭ پەر - قاناتلىرى يۇلۇپ تاشلىنىپتۇ. قاغىلارنىڭ تۇمشۇقلىرىنىڭ زەربىسىدىن ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى قانغا بويىلىپتۇ. كارشۇناسنى دەرەخ تۈۋىگە تاشلاپ، ھەممە خالايىق ۋە لەشكەرلەر پادىشاھنىڭ كەينىدىن كۆچۈپ كېتىپتۇ ۋە تەيىنلەنگەن يەرگە بېرىپ جايلىشىپتۇ. ئۇلار يۇرگەن چاغدا كۈن ئولتۇرغان بولۇپ، قۇدرەت پەردازچىسى يۇلتۇز كىيىنلىرىنى ئاسمان مەنزىرىدە جىلۋىگە كەلتۈرگەنىكەن.

قاراڭغۇلۇق بەرخ ئۆزرە لەشكەر چېكىپ،
يۇلتۇزلار ئالەمگە ئۆز نۇرىنى چېچىپ.

شۇ كۈنى ھۇۋقۇشلار پادىشاھى شاباھەڭ ۋەزىرلىرى بىلەن كەچكىچە مەسلىھەتلىشىپ: «بىز قاغىلارنىڭ ماكانىنى كۆردۇق. بىر مۇنچىسىنى زەخمىلەندۇردۇق. بۈگۈن ئاخشام يەنە بېرىپ بىر كېچىلىك ھۇجۇم قىلساق، بىر يولى ھەممىسىنى ئۆلتۈرۈپ دۈشمەن نەسلىنى قۇرۇتىمىز ۋە پاراغەت بىلەن كۈن ئۆتكۈزىمىز» دەپ قارار قىلىشقانىكەن. شۇ تۈندە ھۇۋقۇشلار شەۋكەت ۋە قۇۋۋەتلىرىگە تايىنىپ، قارا لىباسلىرىنى كىيىپ، ئۆزلىرىگە زىننەت قىلىپ، كېچىلىك ھۇجۇم بايرىقىنى كۆتۈرۈپتۇ ۋە شاباھەڭ ھەممە سىپاھلىرى بىلەن كېچىلىك ھۇجۇم قىلىپ قاغىلارنىڭ تۇرالغۇسىغا يۈرۈش قىپتۇ.

ئۇرۇشخۇمار گۇرۇھ ئىدى قانخورلۇقى ھەددىدىن ئاشقان،
قارا كۆڭلى پىتنىخورلۇق ئاداۋەتكە تولۇپ تاشقان.

ئۇلار ھېلىقى دەرەخ تۈۋىگە كەپتۇ . لېكىن قاغىلاردىن ھېچ ئەسەر ۋە خەۋەر تاپالماپتۇ . ھۇۋقۇشلار تەرەپ - تەرەپكە بېرىپ ئىزدەپتۇ . ئۇلار كارشۇناسنىڭ دەرەخ تۈۋىدە مەجرۇھ ۋە شىكەستە ھالەتتە يېتىپ قايغۇلۇق ئاۋازدا نالە قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ شاباھەڭگە مەلۇم قىپتۇ . شاباھەڭ بىر قانچە يېقىنلىرى بىلەن ئۇنىڭ يېنىغا كەپتۇ .

— سەن كىم ؟ نېمە سەۋەبتىن مۇنداق بولدۇڭ ؟— دەپ سوراپتۇ شاباھەڭ .

كارشۇناس ئۆزىنىڭ ئىسىم - فامىلىسىنى ، ئۆزىنىڭ فىرۇزىگە ۋەزىر ئىكەنلىكىنى ، ئۇنىڭ جاپاسى بىلەن مۇشۇ ھالغا چۈشكەنلىكىنى ئۇلارغا بىرمۇبىر سۆزلەپ بېرىپتۇ .

— ھە ، ئۇقتۇم ، خەۋىرىڭنىمۇ ئاڭلىغانىدىم ،— دەپتۇ شاباھەڭ ،— قاغىلار نەگە كەتتى ؟ شۇنى ئېيتىپ بەر ؟

— مېنى بۇ ھالغا سالغىنىدىن ئۇلارنىڭ سىرلىرىنى ھېچ ئۇقالمىدىم ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ كارشۇناس .

— سەن فىرۇزىنىڭ ۋەزىرى ئىدىڭ . ھەممە ئىشتا ساڭا ئىشىنەتتىكەن . نېمە خىيانەت ۋە قايسى جىنايەت بىلەن سېنى خورلىدى ؟

— فىرۇزىنىڭ دەرگاھىدىكى مۇلازىملارنىڭ ھەممىسى ماڭا دۇشمەن بولدى . ئۇنىڭ يېنىدا چوڭ مەرتىۋە تاپقىنىمغا ھەسەت قىلدى . تىل بىرىكتۈرۈپ مېنى ئۇنىڭغا چاقتى . شۇ سەۋەبتىن ئۇ مەندىن گۇمانلاندى ، مېنىڭ قىلغان ھەممە خىزمەتلىرىمنىڭ ئەجرى بەربات بولدى .

بارچە قىلغان خىزمەتلىرىم بولدى مىننەت ،
ھېچ كىشىگە بەرمە تەڭرىم بۇنچە كۈلپەت .

—نېمە ئۈچۈن گۇمان قىلدى ؟
— سىلەرنىڭ كىچىلىك ھۇجۇم-ۇڭلاردىن كېيىن فىرۇزە

ھەممە ۋەزىرلىرىنى يىغىپ ، شۇ ھادىسە توغرىسىدا ھەر بىرىدىن مەسلىھەت سورىدى . نۆۋەت ماڭا كەلگەندە : «سىنىڭ مەسلىھىتىڭ قانداق ؟» دەپ سورىدى . مەن : «ھۇۋقۇش لەشكەرلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلغۇچىلىق كۈچىمىز يوق . قۇۋۋەت ۋە شەۋكەتتە ئۇلار بىزدىن ئارتۇق . ئۇنىڭدىن قالسا بۇ زاماندا بەخت ـ دۆلەت ھۇۋ ـ قۇش پادشاھىغا بېقىپتۇ . سائادەت ئىگىسى بىلەن بىر نەچچە قېتىم ئۇرۇش قىلماق مۇشەققەتنىڭ ئىشىكى ۋە بەختسىزلىكنىڭ بەلگىسى بولىدۇ .

ئەگەر ئۆيدە پەھلىۋان بولسا خوتۇن ،
ئۆزى ئۆلۈپ ، ئۆيىنى ھەم بۇزار پۇتۇن .

مېنىڭچە ئەلچى ئەۋەتەيلى ، ئەگەر جەڭ ئوتىنى ياندۇرىدىغان بولسا ، بىز جاھاندا تۇتۇندەك تارقاپ كېتىمىز . ئەگەر ياراشماقچى بولسا ، باج ـ خىراجەتتىن نىمىنى تەلەپ قىلسا ، شۇنى جان ـ دىلىمىز بىلەن قوبۇل قىلايلى ۋە ئۇنىڭغا مىننەتدار بولايلى» دېدىم .

ئەگەر بېشىڭ كېرەك بولسا بەرگىل خىراج ،
بولمىسا ھەم باش كېتىپ ، ھەم قالمىغاي تاج .

بۇ تەدبىرگە فىرۇزە ئاچچىقلىنىپ : «نېمە دەپ ۋالاقشىۋاتىسەن ؟ مېنى ھۇۋقۇشنىڭ لەشكەرلىرىدىن ۋە ئۇنىڭ ھۇجۇم قىلىشىدىن قورقىتىشقا قانداق پېتىندىڭ ؟ مېنىڭ لەشكىرىمنى ئۇنىڭ چېرىكلىرى ئالدىدا ھەقىر ھېسابلاۋاتامسەن ؟» دېدى .

ئەگەر دۈشمەن قىلىچ بىلەن قىلسا ھۇجۇم ،
تىغدىن ئۆتكۈر نەيزەم بىلەن قىلارمەن گۇم .

مەن يەنە نەسىھەت تىلىمنى چىقاردىم:

— ھەي پادىشاھ! ئۆز رايىڭ بىلەن ئىش قىلما، ساۋاب يولىدىن چىقما، تەۋەززۇنى لايىق تۇت، كۈچلۈك دۈشمەننى يالۋۇرۇش ۋە ياۋاشلىق بىلەن رام قىلغىلى بولىدۇ، سەركەش[1] ئوۋنى مادارا ۋە مۇلايىملىق بىلەن دامغا چۈشۈرگىلى بولىدۇ.

ئىككى ئالەم راھىتى بۇ ئىككى سۆز تەپسىرىدۇر:
دوستلىرىغا لۇتفى، دۈشمەنگە مادارا ئەيلىمەك.

مەسىلەن، قاتتىق بوران كەلسە، ئاجىز گىياھ مادارا ۋە مۇلايىملىق بىلەن ئۇنىڭ زەخمىسىدىن ساق قالىدۇ. دەرەخ بولسا ئۆزىنىڭ شاخلىرىنىڭ كۆپلۈكى ۋە يىلتىزىنىڭ چوڭلۇقىغا ئىشىنىپ سەركەشلىك قىلىپ تۇرغاچقا، ئۇنى بىر ھىيلە بىلەن قومۇرۇپ تاشلايدۇ.

قاغىلار مېنىڭ نەسىھىتىمدىن ئاچچىقلىنىپ: «سەن ھۇۋۇقۇشلارغا يان بېسىپ بىزنى كەمسىتتىڭ» دېيىشتى. فىرۇزە دۈشمەنلەرنىڭ سۆزىگە كىرىپ بۇيرۇق بەردى - دە، بىردەمدىلا مېنى بۇ ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى، ئۇلارنىڭ خوي - پەيلىدىن قارىغاندا، ئۇلار سىلەر بىلەن جەڭ قىلىشقا تەييارلىنىۋاتىدۇ.

شاباھەڭ كارشۇناسنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ بولۇپ، ئۆز ۋەزىرلىرىنىڭ بىرىدىن:

— قاغىلارنىڭ بۇ ئىشىغا نېمە دەيسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

ۋەزىر مۇنداق دەپتۇ:

— بۇنىڭدىن ئەندىشە قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. تېزرەك ئۇنى ئۆلتۈرۈپ بۇلارنى يەر يۈزىدىن تازىلاش كېرەك. بۇ ئۆچكەن ئوت بولسىمۇ، لېكىن قوقاس، ئىچىدە ئوت بار. مۇبادا بۇ ئوت تۇتىشىپ كەتسە، ئۇنىڭدىن ساقلىنىش تەس بولىدۇ. ھەرقانداق كىشى دۈشمىنىگە پۇرسەتنى بېرىپ قويسا، ئۇنداق پۇرسەتكە قايتا قادىر

---

① سەركەش — باشباشتاق.

بولالمايدۇ . پۇرسەت كەتكەندىن كېيىن نادامەت ۋە پۇشايمان قىلـ-
غان بىلەن پايدا بەرمەيدۇ . ئەگەر ھەر كىم دۈشمەننى ئاجىز ۋە
تەنھا كۆرسە ، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ بىلىنى سۇندۇرۇش كېرەك .
ئۇ ئۇنىڭدىن خالاس بولۇۋالسا ، ئاقىۋەت ئۇنىڭغا خالاسلىق بەرمەيـ-
دۇ . ئەي پادىشاھ ، ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەڭ ، ئەپسۇنلىرىغا قۇلاق
سالماڭ ، ئۇلۇغلار : «سىنالمىغان دوستقا ئىشىنىش ئەقىللىقنىڭ
ئىشى ئەمەس» دەپتىكەن . دۈشمەننىڭ مەككارلىقى كۆرۈنۈپ تۇر-
سا ، ئۇنىڭغا قانداق ئىشەنگىلى بولسۇن ؟

يوقتۇر ئىشەنچ دوستقىمۇ بۇ زاماندا ،
بۇ رەقىب سۆزىگە پۈتمەكلىك خاتا .

كارشۇناس ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، ئاھ تارتىپ نالە قىپـ-
تۇ :

كۆڭلۈم جىسمى رەنج بىلەن بولغاندى جاراھەت ،
بۇ جاراھەت ئۈستىگە نەشتەر ئۇرماق نە ھاجەت .

بۇ سۆز شاباھەڭگە تەسىر قىلىپ يەنە بىر ۋەزىردىن سوراپتۇ :
— سېنىڭچە قانداق قىلساق بولار ؟
— مەن ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە قوشۇلمايمەن . چۈنكى ، مەردلەر
ئەھلى دۈشمەننى ئاجىز ۋە بىچارە ھالدا ئۇچراتقاندا ، ئۇنىڭغا ياخـ-
شىلىق قىلىشى ۋە ئەپۇ - ئېھسان كۆرسىتىشى كېرەك .
رەھىم - شەپقەت ئۇنىڭغا ياردەم قىلىشنى تەقەززا قىلىدۇ . سودىـ-
گەرنىڭ خوتۇنى ئوغرىدىن قورققانلىقى سەۋەبىدىن ئېرىگە ئامراق
بولۇپ كەتكەنلىكى بۇنىڭغا مىسال بولالايدۇ ،— دەپتۇ ئۇ ۋەزىر .
— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— بىر سودىگەر بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ
ئىككىنچى ۋەزىر .

سودىگەر بىلەن خوتۇنىنىڭ ھېكايىسى

بىر سودىگەر بار بولۇپ، ئۇنىڭ ماللىرى ناھايىتى كۆپ ئىكەن. لېكىن ئۇ بەتخۇي، قوپال ئادەم ئىكەن. بۇ ئەيىبىنى ئاز دەپ، تېخى ئاچچىقى يامان، بېخىل، قاتتىق قول ئىكەن.

دوزاختىكى دېۋىدەك ئىدى تەلەتى شۇنچە سەت،
قاغىدەك كۆڭلى قارا، ھەم باغرى تاش، ھەم بەتنىيەت.

بۇ تەلەتى سەتنىڭ بىر خوتۇنى بار ئىكەن. ئۇ ناھايىتى چىرايلىق ۋە پاكىز ئايال بولۇپ، ئون تۆت كۈنلۈك ئاي ئۇنىڭ يۈزىدىن نۇر ئېلىپ، قاراڭغۇ كېچىنى كۈندۈزدىن يورۇقراق قىلىدىكەن. ئاسمان پەشتىقىنىڭ جاھاننى يورۇتقۇچى قەندىلىدەك جامالىنىڭ شولىسىغا ئاپتاپ تاقەت قىلالمايدىكەن.

قامىتى زىبا ئۇنىڭ رۇخسارى تولغان ئاي ئىدى،
كەم ئىدى ئالەم ئارا ئۇنداق گۈزەل ھۆسنى كامال.
ھەر نېمەرسە يازسا تەرپلەپ، خىيالىم قەلىمى،
ئۇنىڭدىن ئارتۇقراق ئىدى ئۇ دىلبەرى ساھىبجامال.

ئېرى ئۇنىڭغا بەك كۆيگەچكە، ۋەسلىگە يېتىش ئۈچۈن شۇنچە ئىشق ـ مۇھەببەت بىلدۈرسىمۇ خوتۇنى ئۇنىڭ چىرايلىق سۆزلىرىگە ئالدانمايدىكەن. ئېرى قانچە يېقىنلاشسا، خوتۇنى ئۆزىنى شۇنچە قاچۇرىدىكەن. چۈنكى، خوتۇن ئېرىنىڭ بەتخۇي، قاشاڭ ۋە بېشەملىكىدىن بىزار ئىكەن. شۇڭا ئېرىنىڭ قولى ئۇنىڭ چاچ بېغىغا يەتمەيدىكەن. يۈز گۈلىستانىدىن مۇراد گۈلىنى ئېرىنىڭ كۆزىگە كۆرسەتمەي كەلگەنىكەن. بىر كۈنى كېچىسى ئۇلارنىڭ ئۆيىگە

ئوغرى كىرىپتۇ . سودىگەر ئۇيقۇدا ، لېكىن خوتۇن ئويغاق بولغاچ-قا ، ئوغرى كىرگىنىنى تۇيۇپ ئېرىنى مەھكەم قۇچاقلىۋاپتۇ . سودىگەر ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ كېتىپ : «غايىبتىن ماڭا شەپقەت ياغدى» دەپ خۇشال بوپتۇ ۋە كۆزىنى ئېچىپ ئوغرىنى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە : «ئەي مەرد يىگىت ، قەدىمىڭگە مۇبارەك بولسۇن ، ماللىرىمدىن قانچە خالىساڭ شۇنچە ئال . چۈنكى بۇ جاپاكەش ، بىۋاپا خوتۇن سېنىڭ قەدىمىڭنىڭ بەرىكىتىدىن ماڭا ئامراق ، مېھ-رىبان بولدى» دەپتۇ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، بەزى ھالەت ۋە سۈرەتلەرنى كۆرگەندە ، كىشىگە رەھىم ۋە مېھرىبانلىق قىلىشتىن بۆلەك نەرسە لايىق كەلمەيدۇ . بۇ قاغا شۇنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ .

— بۇ مەسىلىدە سېنىڭ پىكرىڭ قانداق ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ ئۈچىنچى ۋەزىردىن .

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپ گەپ باشلاپتۇ ئۈچىنچى ۋە-زىر ، — ئۇنىڭدىن تىرىكلىك لىباسىنى سالدۇرۇۋالماڭ ، بەلكى ئامانلىق بېرىپ كىيىم ـ كېچەك كىيدۈرۈپ ، ياخشى پەرۋىش كۆرسىتىڭ ۋە تەربىيەت قىلىڭ . بۇمۇ سىزنىڭ ئىنئام ۋە ئېھساد-لىرىڭىزنى كۆرۈپ ، سىزگە خىزمەت قىلىشنى خالاپ ، سىزنىڭ ھەققىڭىزدە ئىخلاس ۋە ئېتىقاد قىلىدىغان بولسۇن . چۈنكى فىرۇ-زىگە تەرەپتار بولۇپ ، ياخشى كۆڭلى بىلەن نەسىھەت قىلغانىكەن ، سىزگىمۇ جان كۆيەرلىك بىلەن مەسلىھەت كۆرسىتىشى مۇمكىن . ئاقىللار دۈشمەنلىرىدىن قانچىنى قولغا كەلتۈرسە ، ئۇنىڭغا شەپقەت بىلەن مەدەت قىلىدۇ . بۇنداق مېھرىبانلىقنى ئاڭلاش بىلەن ئۇلار-نىڭ بەزىلىرى بۇ تەرەپكە مايىل بولۇپ بۆلۈنىدۇ . ھەممە دۈشمەنلەر ئىككىگە بۆلۈنۈپ ، ئارىدا بۆلگۈنچىلىك پەيدا بولسا ، ئاندىن دوست-لارنىڭ ئىشلىرىغا ئوڭۇشلۇق ۋە خاتىرجەملىك ھاسىل بولىدۇ . شەيتان بىلەن ئوغرىلارنىڭ ئارىسىدا پەيدا بولغان جاڭجال زاھىد-نىڭ سالامەت قېلىشى ۋە كۆڭلىنىڭ خۇشلۇقىغا سەۋەب بولغاند-ىكەن .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— باغدات شەھىرىدە ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ئۈچىنچى ۋەزىر .

شەيتان ، ئوغرى ۋە زاھىتنىڭ ھېكايىسى

باغدات شەھىرىنىڭ يېنىدا بىر زاھىت بار ئىكەن . ئۇ ناھايىتى پاك تەبىئەتلىك كىشى بولۇپ كېچە - كۈندۈز ئىبادەت قىلىدىكەن . ئۇ دۇنيا تەئەللۇقاتىنىڭ غۇبارىدىن ئېتەك قېقىپ ، پۈتۈن ھىممىتى ۋە تىلىكىنى تەۋەككۇل ئىلكىگە بەرگەنىكەن . چۈنكى ئۇ جاپا تىكەنىنىڭ سانجىلىشى ئارقىلىق مەنپەئەت شارابىنىڭ قولغا كېلىدىغانلىقىنى ، خەزىنە ۋە مال - دۇنيانىڭ رەنج - مېھنەت ۋە بالا - قازا ئارقىلىق ھاسىل بولىدىغانلىقىنى بىلىدىكەن .

جاھاندا ئاختۇرۇپ كۆرسەم تىكەنسىز يوق ئىكەن گۈلباغ ،
ئەگەر باغ لالىسى بولسا ئۇنىڭ كۆكسىدە ھەم يۈز داغ .
ھەرنە قاتتىق دەرد - ئەلەمگە كۆنىدىكەن كىشىلەر ،
غەم بىلەن سارغايسا رەڭگى ، دەيدىكەن : «بۇ رەڭگى زەر» .

شۇڭا ئۇ قانائەت بۇلۇڭىدا پاراغەت ياقىسىغا بېشىنى تىقىپ ، ئۆزىگە غايىبتىن تۆھپىلەرنىڭ يېتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرىدىكەن .

تەڭرى ھەرقانداق بەرسە زىياپەت ،
قىلماق ئەلادۇر ئاڭا قانائەت .

بىر كۈنى بىر كىشى ئۇنىڭغا سىغىن كالىدىن بىرنى ئېلىپ كەپتۇ . بىر ئوغرى ئۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ ، كالىنى كۆزلەپ كېچىسى زاھىتنىڭ ئىبادەتخانىسىغا مېڭىپتۇ . يولدا كېتىۋاتسا ،

شەيتان ئادەم سۈرىتىدە بولۇپ ئۇنىڭغا ھەمراھ بوپتۇ .
— سەن كىم؟ نەگە بارىسەن؟— دەپ سوراپتۇ ئوغرى ئۇنىڭـ
ـدىن .
— مەن شەيتان ، زاھىتنى ئۆلتۈرگىلى بارىمەن ،— دەپتۇ
شەيتان .
— ئۇنى نېمىشقا ئۆلتۈرىسەن ؟
— بۇ ئەۋلىيالارنىڭ تالاپىتى بىلەن ھەممە كىشى توۋا قىلىپ
ئىنايەت يولىنى تۇتىدىغان بولۇپ كەتتى . مېنىڭ ئېزىتقۇلۇقۇمنىڭ
بازىرى كاسات بولۇپ قالدى . مەنغۇ ئۆز ھالىمنى دەپ بەردىم .
سەنمۇ ئۆزۈڭنىڭ كىم ئىكەنلىكىڭنى ۋە نېمە ئىشنى كۆزلەپ
ئۆيدىن چىققانلىقىڭنى ئېيتىپ بەر .
— مەن ئالدامچىلىقنى كەسىپ قىلغان ئادەممەن . خالايىقنىڭ
ماللىرىنى پىنھاندا ئېلىۋېلىپ ، كۆڭلىگە ھەسرەت ئوتىدىن داغ
سالىمەن . زاھىتنىڭ سېمىز بىر كالىسى بار . بۇگۈن شۇنى ئېـ
ـلىپ ، مەئىشەتىمگە سەرپ قىلىش ئۈچۈن كېتىۋاتىمەن .
— سەن مېنىڭ جىنىم ئىكەنسەن ، — دەپتۇ شەيتان ، —
خۇداغا شۈكۈر ، ئارىمىزدا ئوخشاشلىق بار ئىكەن . ئىككىمىز بىر
كىشىنى قەستلەپ كېتىۋېتىپتىمىز . ئۇنداق بولسا ئىككىمىز بىر-
لىكتە زاھىتنىڭ ئىبادەتخانىسىغا بارايلى .
ئۇلار شۇنداق گەپلىشىپ ئۇ يەرگە يېتىپ بارغاندا ، زاھىت
ئىبادەتتىن پارىغ بولۇپ ئۇخلاپ قالغانىكەن . ئوغرى : «ئەگەر
شەيتان مەندىن بۇرۇن ئۇنى ئۆلتۈرگىلى كىرسە ، زاھىت تۇيۇپ
قېلىپ پەرياد قىلىشى مۇمكىن . ئۇ چاغدا مەن كالىنى ئالالماي
قالىمەن» دەپ ئويلاپتۇ . شەيتان بولسا : «ئەگەر ئوغرى بۇرۇنراق
كىرىپ كالىنى ئالىدىغان بولسا ، ئەلۋەتتە ئىشىكنى ئاچىدۇ . ئۇ
چاغدا قوۋۇقنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ زاھىت ئويغىنىپ قالسا ، مەن
ئۇنى ئۆلتۈرەلمەي قالىمەن» دەپ ئويلاپ ، ئوغرىغا :
— ھەي بۇرادەر ، ئازراق تەخىر قىل ، مەن زاھىتنى ئۆلتۈر-
گەندىن كېيىن ، سەن كالىغا ئاسانلا ئىگە بولالايسەن ،— دەپتۇ .

— ئاۋۋال مەن كالىنى ئېلىۋالاي ، ئاندىن كېيىن سەن ئىد-
شىڭغا قەدەم قويغىن ،— دەپتۇ ئوغرى .
شۇنداق تالاش - تارتىش قىلىشۇەرگەندىن كېيىن ئوغرى :
— هەي زاهىت ، بۇ يەردە بىر شەيتان سېنى ئۆلتۈرمەكچى
بولۇۋاتىدۇ ،— دەپ تووۋلاپتۇ .
— ئاگاھ بول ، كالاڭغا ئوغرى كەلدى ،— دەپ ۋارقىراپتۇ
شەيتانمۇ .
زاهىت بۇلارنىڭ ئاۋازىدىن ئويغىنىپ غوۋغا كۆتۈرگەنىكەن ،
هەممە قوشنىلىرى تېزدىن يىغىلىشىپتۇ . شەيتان بىلەن ئوغرى
بولسا قېچىپ كېتىپتۇ . زاهىتنىڭ جېنى ۋە مېلى دۈشمەنلىرىنىڭ
ئىختىلاپى تۈپەيلىدىن ئامان قاپتۇ .

لەشكىرى دۈشمەن ئىچىدە كۆرسەڭ ئەگەر سەن ئىختىلاپ ،
هاجەت بولماس تىغ چېكىش ، خەنجەرگە كىيدۈرگەن غىلاپ .

ئۈچىنچى ۋەزىر بۇ هېكايىسىنى تامام قىلغاندىن كېيىن ئىل-
گىرىكى ۋەزىرنىڭ ئاچچىقى كەپتۇ .
— كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى ،— دەپتۇ ئۇ ،— بۇ قاغا سىزنى
هىيلە بىلەن ئۆزىگە جەلپ قىلىۋاپتۇ . غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغى-
نىڭ . بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىدىن ئاگاھ بولۇڭكى ، ئاقىللار ئۆزلىرى-
نى دۈشمەننىڭ هىيلە - مىكرىدىن ياخشى مۇھاپىزەت قىلىدۇ ،
دۈشمەننىڭ يالغان سۆزلىرى بىلەن يولدىن چىقمايدۇ . غاپىل كى-
شىلەر بولسا دۈشمەننىڭ يالۋۇرۇشى ۋە مۇلايىملىقىنى كۆرۈپ ،
ئاداۋەتنى ئۇنتۇيدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئاشنا بولىدۇ . ئۇلار دۈشمەننىڭ
سىرتىنى پەردازلاپ كۆرسەتكەن بىلەن كۆڭلىدە ئاداۋەت ساقلىنىدى-
غانلىقىنى بىلمەيدۇ .

قاپقارا زۇلفۇڭغا ئېيتتىمكىم : «قاراقچى بولمىغىن ،
ئۆتسىمۇ يىللار لېكىن تاشلىمىدى ئۇ ئادىتىن .

بىخۇدلۇق قىلىپ دۈشمەننىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ كەتمەڭلار ، يامان خوتۇننىڭ سۆزىگە گول بولغان ياغاچچىنىڭ هالىغا ئوخشاپ قالماڭلار يەنە .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— سەرانديپ شەھىرىدە بىر ياغاچچى بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر .

ئەخمەق ياغاچچىنىڭ ھېكايىسى

سەرانديپ شەھىرىدە ناھايىتى نادان بىر ياغاچچى بار ئىكەن . ئۇنىڭ ناھايىتى مەككار ، لېكىن ساھىبجامال بىر خوتۇنى بار ئىكەن . بۇ خوتۇن ئاھۇ كۆزلىرىنى ئوينىتىش بىلەن غەزەپلىك شىرنىمۇ شىكار قىلالايدىكەن . رەڭۋازلىق ئۇسۇلى بىلەن جاھان زىرەكلىرىنىڭ كۆزىنىمۇ ئالىچەكمەن قىلىۋېتەلەيدىكەن .

كىلىشكەن نازىنىن ، ئۆزى ھىيلىگەر ،
ئىدى ئۇ ئىشق ئەھلىدىن ئوۋلىغان دىلبەر .
زۇلفىدىن خۇش پۇراق ئالاتتى سۇمبۇل ،
ھۆسنىدىن رەشك ئېتىپ يىغلار ئىدى قۇل .

ياغاچچى ئۇنىڭغا شۇنداق كۆڭۈل بەرگەنىكەنكى ، خوتۇنىنىڭ دىدارىنى بىر سائەت كۆرمەي قالسا ، ئارام تاپالمايدىكەن . خوتۇنى بولسا ، پەقەت زۆرۈرىيەت ئۈچۈنلا ئۇنىڭغا ناز قىلىپ قويىدىكەن . لېكىن ئىشرەت بەزمىسىدە مۇراد جامىنى باشقا ئۇلپەتلەر بىلەن ئىچىدىكەن . ئۇلارغا بىر يىگىت قوشنا بولۇپ ، ئۇ قەددى ـ قامىتى جان بوستانىدا ئۆسكەن سەرۋىدەك قامەتلىك ، يۈزى ھايات سۈيى بىلەن چېھرىسىنى يۇغان گۈلدەك پاكىز تەلەتلىك يىگىت ئىكەن .

ئاي ۋە كۈندە يوق ئىدى ئۇنداق تەلەت ،
ئىپار بۇي ھەم سەرۋىدەك قەددى ـ قامەت .

خوتۇننىڭ ئۇ يىگىتكە كۆزى چۈشۈپتۇ ، يىگىتنىڭ كۆڭلىمۇ ئۇنىڭ مۇھەببىتىگە باغلىنىپتۇ . ئۇلار بارا ـ بارا قاش ـ كۆز ئېتىشىشتىن ئۆتۈپ ، سۆھبەت تۈزۈشكە باشلىشىپتۇ ۋە ھەر كۈنى ئەتىگەن ـ كەچتە ئۆزئارا تېپىشىپ ، ۋىسال شارابى بىلەن تەشنالىقىنى قاندۇرۇشۇپتۇ . ئۇ ئىككى يار ئۆزئارا تېپىشىدىغان چاغدا ، روشەن كۈن ئۇلارغا قاراڭغۇ تۈندەك كۆرۈنىدىكەن . ئۇلارنىڭ سۆھبەتلىرىنىڭ شامىنىڭ يورۇغانلىقىنى كۆرسە ، ھەسەت قىلغۇچىلارنىڭ كۆڭۈللىرى رەشك ئوتىدىكى قۇرۇق ئوتۇندەك كۆيىدىكەن .

يوق دىلىمدا ھېچ ھەسەت كىشىنىڭ پۇل ـ مېلىغا ،
ھەسەت يەرمەن دائىما يارىمنىڭ ۋىسالىغا .

ھەسەتخورلار ياغاچچىغا ئۇ ھالدىن خەۋەر بېرىپتۇ . ئۇ بىچارە غەيرەتسىز بولغانلىقى ئۈچۈن : «ئۇنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرمەي تۇرۇپ چارىسىنى قىلمايمەن» دېگەن خىيالغا كەپتۇ ۋە بىر كۈنى خوتۇنىغا :
— ماڭا ئوزۇق تەييارلاپ بەرگىن ، قىشلاققا بارىمەن . ئۇ يەر ئۇزاق بولمىسىمۇ ، ئۇ يەردە بىر نەچچە كۈن تۇرۇپ كەلمەكچىمەن . لېكىن سېنىڭ پىراقىڭدا ئەھۋالىم نېمە بولاركىن ؟ — دەپتۇ .

زۇرۇرىيەتتىن كېتەر بولدۇم سەندىن يىراق ،
بىئىختىيار كۆيدۇرمەكتە دىلنى پىراق .

خوتۇنى ئېرىدىن ئايرىلغىنىغا يالغاندىن يىغلىغان بولۇپ ،

مىكىرلىك كۆزىدىن شادلىق ياشلىرىنى تۆكۈپ ، ئۇزۇق تەييارلاپ ئۇنى يولغا ساپتۇ ۋە : «ئەمدى ئۆي ئوڭچە قالدى . بىغىمغا كەل ، گۈل ئېچىلدى ، تىكەن يوقالدى» دەپ ئاشىقىغا خەۋەر قىپتۇ . يىگىت بولسا : «كېچىسى ئەل ئايىغى بېسىققاندا باراي» دەپ ۋەدە قىپتۇ . خوتۇن خۇشال بولۇپ ، مېھماندارچىلىق خىرىتلىرىنى تەي-يارلاپتۇ .

سائادەت شۇ ئەمەسمۇ ئۇ قۇياش يۈزلۈك گۈزەل مېھمان ،
كېلىپ قاراڭغۇ كۆلبەمگە ، ئۇنى بىر ئەيلىسە روشەن .

كېچىسى ياغاچچى ئاستا ئۆيگە كىرىۋېلىپ ، كارىۋاتنىڭ ئاس-تىغا مۆكۈنىۋاپتۇ . بىرئاز ۋاقىتتىن كېيىن يىگىت كەپتۇ ۋە ئاي بىلەن كۈن ئۇچراشقاندەك خوتۇن بىلەن ئىشقۋازلىق قىلىشقا باش-لاپتۇ . گاھىدا زىبا يۈزلۈك يىگىت يېقىملىق كەرەشمىسى بىلەن بىتاقەتلىك ئوتىدا خوتۇننىڭ سەۋر - تاقىتىنىڭ ھەۋەس خامىنىنى كۆيدۈرىدىكەن ؛ گاھىدا ئاي يۈزلۈك خوتۇن ھەييارلىق قىلىقى بىلەن يىگىت كۆڭلىنىڭ خەزىنىسىدىن تاقەت ماللىرىنى تالان - تاراج قىلىدىكەن .

ئۇنىڭ ئالماسىغا بۇ قول ئۇزارتىپ ،
بۇنىڭ شاپتۇلىسىنى ئۇمۇ تارتىپ .
يۈز تۇرا قېقىشىپ ئەيلەپ شېكەر خەند ،
ئۇلار كۈلمەك بىلەن ئۆيگە تولۇپ قەنت .
ئۇلار ھەردەم بىر - بىرىنى قۇچاقلاپ ،
شارابى ۋەسلىدىن ئىچەتتى ئوتلاپ .

ئۇلار دەستبازلىقتىن بوشاپ ، كارسازلىققا ئۆتمەكچى بولۇپ چىراغنى ئۆچۈرۈپ كارىۋات ئۈستىگە چىقىشىغا ، تۇيۇقسىز كارى-ۋاتنىڭ ئاستىدىن بىر شەپە چىقىپتۇ . خوتۇن بۇنى سېزىپ قېلىپ :

«ئېرىم سەپەر قىلىمەن دەپ قويۇپ، بۇ ھالنى تەھقىقلىمەكچى بولغانىكەن - دە» دەپ ئويلاپ، ئاشىقىنىڭ قۇلىقىغا: «سىز مەندىن ‹سىنىڭ مۇھەببىتىڭ ماڭا ئارتۇقمۇ ياكى ئېرىڭگىمۇ؟› دەپ ئۇنلۇك ئاۋازدا سوراڭ» دەپ ئاستا پىچىرلاپتۇ. يىگىت: «ھەي نازىنىن، سەن ماڭا ئامراقمۇ ياكى ئېرىڭگە ئامراقمۇ؟» دەپ ۋارقىراپ سوراپتۇ. خوتۇن: «بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ خوتۇن خەق دېگەن سەۋەنلىك، غەپلەت ۋە نەپسى شەھۋەت ئۈچۈن ھەر قىسما كىشىنى ئاشنا تۇتىدۇ. شۇڭا نەسەب - ئابرۇيلىرىغا قاراپ تۇرمايدۇ. ياخشى - يامانلىقنى ئىلغىمايدۇ. بىرى بىلەن نەپسى ھاجىتىنى راۋا قىلسا، يەنە بىرىنىڭ ئىلكىگە چۈشىدۇ.

بىرىدىن ئەيلەپ بولۇپ ھاجەت راۋا،
يەنە بىرىگە بولۇر ئۇ ئاشنا.

ئەمما ئۆزىنىڭ ئېرى تەندىكى جان ۋە كۆڭۈلدىكى ئىمانغا ئوخشايدۇ. ئۇ دېگەن كۆزنىڭ نۇرى، يۈرەكنىڭ سەرۋەرى.

زۆرۈرىيەت بولسا كېچەرمەن جاندىن،
لېكىن زادىلا كەچمەيمەن ئۇندىن.

بىلىپ قويغىنكى، ئېرىنىڭ مەرتىۋىسىنى ئۆز جېنىدىن مىڭ مەرتىۋە ئارتۇق بىلمەيدىغان ۋە پۈتۈن ھاياتىنىڭ سەرمايىسىنى ئېرىنىڭ نەپسىنىڭ راھەت - پاراغىتىگە سەرپ قىلمايدىغان خوتۇن-لار ياشلىق ھاياتىدىن ۋە ھاياتىنىڭ نازۇنېمىتىدىن بەھرىمەن بولماي ئۆتۈپ كەتسۇن، ئىلاھىم.

ۋاپا كۆرمەي قالاي ئەگەر ئۆزگىدىن ئۈمىد تۇتسام،
بۇ ھاياتىم سەن ئۈچۈن سەرپ بولمىسا بولسۇن ھارام.

ياغاچچى خوتۇننىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا بولغان مېھرىبانلىقى ۋە شەپقەت مەرھەمىتى تېخىمۇ ئېشىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۆز - ئۆزىگە: «بۇ ماڭا ئاشىقى زار ۋە غەمخار ئىكەن. ئەستەغپۇرۇللا، مەن ئۇنىڭدىن بىكار گۇمان قىپتىمەن. ئۇ كۆڭ- لىدە ماڭا ئىخلاسمەن ئىكەن ئەمەسمۇ؟ ئەگەر سەۋر قىلمىغان بولسام، ئۇنىڭغا سەۋەبسىزلا زەرەر يەتكۈزۈپ قويۇپ، خۇدانىڭ ئالدىدا گۇناھكار بولىدىكەنمەن. ئەگەر سەۋەنلىك ۋە غەپلەت تۈپەي- لىدىن خاتالىق ئۆتكۈزسە، ئۆز ئىختىيارى بىلەن قىلغان بولماي- دۇ. شۇڭا ئۇنىڭ ئېتىبارى يوق. بۇ جاھاندا شەيتاننىڭ كەينىگە كىرمەيدىغان ۋە گۇناھ قىلمايدىغان كىم بار؟ جاھاندا ئېتىكى بۇلغانمىغان ئادەم نەدە؟ ئەڭ ياخشىسى ئۇلارنىڭ ئىشرەتلىرىنى بۇزۇپ بىئارام قىلماي، قىلغان خاتالىقى ئۇچۇن يۈزىنى يەرگە قاراتماي، خوتۇنۇمنىڭ ھۈنىرىگىمۇ ۋە ئەيىبىگىمۇ قارىماي.

بولسا گەر مىڭ ئەيىبىڭ ئىچرە بىر ھۈنەر،
كۆرمىگەيمەن بىر ھۈنەردىن ئۆزگىنى.»

دەپتۇ - دە، كارىۋات ئاستىدا خامۇش ئولتۇرىۋېرىپتۇ. ئۇلار ئىشرەت ئىشىدىن پارىغ بوپتۇ. كېچىنىڭ قارا تۇغى يىقىلىپ كۈندۈزنىڭ ئاق بايرىقى كۆتۈرۈلۈپتۇ.

بۇ جاھاننىڭ مەنزىلىگە كەلدى كۈن،
تۈنتى شۇدەم يوقىلىش يولىنى تۈن.

ھېلىقى بىگانە يىگىت يولىغا راۋان بوپتۇ. خوتۇن ئورنىدا يېتىپ قاپتۇ. ياغاچچى كارىۋات تېگىدىن ئاستا خوتۇننىڭ يېنىغا چىقىپتۇ ۋە مەرھەمەت قىلىپ، ئۇنىڭ يۈزىدىن تەرلىرىنى ئېرتىپ- تۇ. ئۇ مەككار ئالدامچىلىق بىلەن كۆزىنى ئېچىپ ئېرىنى كۆرۈپ ئورنىدىن چاچراپ قوپۇپ:

سائادەت سۈبھىسى يورۇتتى دىلنى ، يار يېنىپ كەلدى ،
مىڭ شۈكرىكى تەڭرىمگە ، غەمگۇزار يېنىپ كەلدى .

—ھارمىغانسىز ، قاچان كەلدىڭىز ؟— دەپ سوراپتۇ .

— مەن كەلگەن چاغدا سەن بىر بىگانە بىلەن ۋىسال كۆچىتىدىن مۇراد مېۋىسىنى يەۋاتقانىكەنسەن . بۇ ئىشىڭلار ھاۋايى نەپسى ئېھتىياجىدىن بولغانىكەن . سېنىڭ يۈز ـ خاتىرەڭنى قىلىپ ، ئۇ يىگىتكە ئازار بەرمىدىم . سەن بولساڭ مەن ئۈچۈنلا ياشايدىكەنسەن ۋە كۆزۈڭنىڭ نۇرىنى پەقەت مېنى كۆرۈش ئۈچۈنلا ساقلايدىكەنسەن . ھەرقانداق يامان ئىش قىلساڭ ، سەۋەنلىكتىن قىلىدىكەنسەن . ئەمدى ماڭا سېنىڭ ئۇ يارىڭغا ياخشى رىئايە قىلىش لازىم بولدى . ئەمدى قورقما ، كۆڭلۈڭدىمۇ ساقلىما ، سېنىڭدىن بىكارلا گۇمان قىپتىمەن ، مېنى كەچۈرگىن . خۇداغا شۈكۈر ، ئىش مېنىڭ باتىل گۇمانىمدەك ئەمەس ئىكەن . گۇمانىم خاتا ئىكەن ،— دەپتۇ ياغاچچى .

خوتۇنىمۇ ھىيلىگەرلىك بىلەن بىر مۇنچە چىرايلىق سۆزلەرنى قىلغانىكەن ، ئۇ ياغاچچىنىڭ كۆڭلىدىكى كىر كۆتۈرۈلۈپ ، قەلبى ئاداۋەتتىن تازىلىنىپتۇ ۋە ئۇزرە ئېيتىپتۇ :

گۇناھىڭ بولسۇن ھەق ئالدىدا بەربات ،
تەڭرى بولسۇن سېنىڭدىن مېنىڭدەك شات .

—بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ،— دەپتۇ ۋەزىر ھېكايىسىنى تۈگىتىپ ،— سىلەرمۇ ياغاچچى يامان خوتۇنىنىڭ سۆزىگە ئالدىنىپ قالغاندەك ، مەككار قاغىنىڭ ئەپسۇنىغا ئىشىنىپ قالماڭلار ، ئۇنىڭ ھىيلە ـ نەيرەڭلىرىدىن قان ھىدى كېلىۋاتىدۇ ، يولدىن ئازماڭلار .

ئۇ سۆزىگە دۈشمەنىنىڭ مەغرۇر بولمىغىن زىنھار ،
بولۇپ قالما ئاقىۋەت نادامەتكە گىرىپتار .

ھەرقانداق دۈشمەننىڭ كىشىگە قەست قىلىشقا قۇدرىتى يەتمە-
سە ، ھىيلە ئىشلىتىپ يېقىنلىق قىلىپ ، نەسىھەت يولىنى تۇتىدۇ
ۋە مەھرەم بولۇۋېلىپ ، سىرلىرىدىن ۋاقىپ بولىدۇ - دە ، پۇرسەت
تاپسا ئۆز ئىشىغا تۇتۇش قىلىپ ، تۇرلۇك زىيانلارنى سالىدۇ .
ئەگەر ئۇ زىيان سالسا ، ئوتلۇق چېقىندەك جان خامىنىدىن باشقى-
سىنى كۆيدۇرمەيدۇ ، قازا ئوقىدەك مۇراد نىشانىدىن بۆلەك نەرسى-
گە خاتالىشىپ تەگمەيدۇ .

— ھەي بۇرادەر ، — دەپ سۆز باشلاپتۇ كارشۇناس ، — بۇ
سۆزلىرىڭ بىلەن ماڭا شۇنچىمۇ دىل ئازار قىلامسەن ؟ ماڭا قىلىن-
غان زۇلۇمنى كۆرمىدىڭمۇ ؟ بۇنىڭ ھىيلە - مىكىر بىلەن نېمە
مۇناسىۋىتى بولسۇن ؟ ھەرقانداق ئاقىل كىشى غەيرىينىڭ ئاسايىش-
لىقى ئۈچۈن ئۆزىنى رەنجكە سالمايدۇ . بۇ خار - زارلىقنى ئۆز
ئىختىيارىم بىلەن قوبۇل قىلغىنىم يوق . ماڭا قىلىنغان بۇ ئوقۇ-
بەتنىڭ قاغىلارغا مۇخالىپ بولغىنىمنىڭ جازاسى ئىكەنلىكىنى
ھەممە ئادەم بىلىدۇ ئەمەسمۇ ؟

— ھىيلە - مىكىرنىڭ بېشى مۇشۇ ئىشىڭدۇر ، — دەپتۇ
ۋەزىر ھۇۋقۇش ، — سەن ئۆز خاھىشىڭ بىلەن بۇ ئوقۇبەتكە تەن
بەرگەنسەن . كۆڭلۇڭدىكى ئىنتىقام تەسەۋۋۇرىنىڭ تاتلىقلىقى بۇ
ئازابنىڭ ئاچچىقلىقىنى بېسىۋەتكەن . كۆپلىگەن كىشىلەر دۈشمەن-
لىرىنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن ئۆزلىرىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىدۇ .
مايمۇننىڭ ئۆز يارەنلىرىنىڭ ئىنتىقامى ئۈچۈن ئۆزىنى ئۆلۈمگە
تۇتۇپ بەرگەنلىكى بۇنىڭ مىسالىدۇر .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شاباھەڭ .

— بىر توپ مايمۇنلار ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر .

ئېيىقلار بىلەن مايمۇنلارنىڭ ھېكايىسى

بىر توپ مايمۇنلار بىر ئورمانلىقتا ماكان تۇتقانىكەن . ئۇ

يەردە هۆل ۋە قۇرۇق مېۋىلەر كۆپ بولۇپ ، سۇ ، هاۋاسى مايمۇن‑
لارنىڭ مىجەزىگە مۇۋاپىق ئىكەن . بىر كۈنى بىر نەچچە مايمۇن
بىر دەرەخ ئاستىدا هەر تەرەپتىن سۆزلىشىپ ، پىستە ـ بادامىلارنى
چېقىشىپ ، ئەنجۇر يېيىشىپ ئولتۇرغاندا ، بىر ئېيىق ئۇ يەردىن
ئۆتۈپ قاپتۇ . ئېيىق ئۇلارنىڭ بىر يەرگە جەملىنىپ كۆڭۈللۈك
ياشاۋاتقانلىقىغا هەۋىسى كېلىپ ۋە ئۆزىنىڭ چۆل ـ جاڭگال كېزىپ
تىنىم تاپمايدىغانلىقىدىن كۆڭلى پەرىشان بولۇپ ، ئۆز ـ ئۆزىگە :
«بىز هەمىشە تاغ ـ تاشلار ئارىسىدا گىياهلارنىڭ يىلتىزىنى يەپ
هايات كەچۈرىدىكەنمىز ، بۇلار جەننەت كەبى ماكانىدىكى ئەتلەستەك
چىرايلىق يېشىل ئوت ـ چۆپلەر ئۈستىدە بەهۇزۇر ئولتۇرۇپ ،
يېڭى مېۋىلەرنى يەپ كۈلۈشۈپ ئەيش ـ ئىشرەت بىلەن ئۆتىدىكەن ،
بۇنداق تەڭسىزلىك راۋا بولامدۇ» دەپتۇ ـ دە ، زۇلۇم پالتىسى
بىلەن ئۇلارنىڭ راهەتلىك دەرىخىنى كېسىپ ، ئۇلارنىڭ هۇزۇر ـ
هالاۋىتىنىڭ داۋاملىشىشىغا بەرهەم بەرمەكچى بولۇپ ، ئوتتۇرىغا
ئۇسۇپ كىرىپتۇ . بىر پەستە مىڭغا يېقىن مايمۇن جەم بولۇپ
هۇجۇم قىلىپ ئېيىقنى تالاپ يارىدار قىلىپ قويۇپتۇ . ئارزۇ مېۋى‑
سىنى يېمەي تۇرۇپلا بىچارە ئېيىقنىڭ ئىشرەت دەرىخى قۇرۇپتۇ ؛
راهىتىنىڭ ئوتى يانماي تۇرۇپ ، قۇۋۋىتىنىڭ چىرىغى ئۆچۈپتۇ .

مەئىشەتنىڭ شارابىدىن بىر يۇتۇم ئىچمەي تۇرۇپ ،
پەلەك چاقتى مۇرادىمنىڭ جامىنى تاشقا ئۇرۇپ .

شۇنداق قىلىپ ، ئېيىق كۆپ زەخمەت چېكىپ ، مايمۇنلارنىڭ
ئارىسىدىن قېچىپ ئۆزى تۇرىدىغان تاغقا بېرىپ نەرە تارتىپتۇ . بىر
نەچچە ئېيىق يىغىلىپ كېلىپ ، ئۇنىڭ بۇ هالىنى كۆرۈپ ئەهۋال
سوراپتۇ . يارىدار ئېيىق ۋەقەنىڭ جەريانى ۋە ئۇرۇشنىڭ ئەهۋالىنى
ئۆز ئەينى بويىچە بايان قىلىپ :
— بىز شۇنداق چوڭ ۋە كۈچلۈك تۇرۇپ ، ئاجىز ۋە كىچىك‑
كىنە مايمۇنلاردىن مۇنداق ئاهانەت ئىشتىسەك ، بۇ بىزگە نومۇس

ئەمەسمۇ؟ قەدىم زاماندىن تارتىپ، ھەتتا ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزمۇ بۇنداق ھالەتكە دۇچ كەلمىگەندى. ئەگەر بۇنىڭ بىر چارىسىنى قىلمىساڭلار، بىزنىڭ خانىدانىمىزدا تا قىيامەتكىچە بۇ بەتنام قېپ-قالىدۇ. ياخشىسى شۇكى، ھەممىمىز بىرلىشىپ كېچىسى ھۇجۇم قىلايلى، ئۇلارنىڭ ھاياتلىرى مامات كېچىسىگە ئالماشسۇن. زار-لىق تۇپىسى بىلەن، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىنى خىرە، ئىشرەت مەيىنى قارا قىلايلى،— دېيىشىپتۇ.

پەلەك گەردىشى بەرسە گەر ئامان،
ئامان تاپمىغاي دۇشمەن بەتگۇمان.

ئېيىقلار دەۋەتتىن غەيرەتكە، غەزەپتىن ھەرىكەتكە كېلىشىپ، پو ئېتىپ، لاپ ئۇرۇشۇپ، نەرە ساداسىنى پەلەككە يەتكۈزۈشۈپتۇ:

رەقىب بولسا چۇمۇلە بىز ئەجدىھا،
ئەگەر تۇپراق بولسا دۇشمەن بىز ھاۋا.
بىزنىڭ كارىمىز تىغ ئۇرماق ئىرۇر،
دۇشمەنىنىڭ ئىشى تاج قويماق ئىرۇر.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار شۇ كېچىسى ئۇرۇش ئوتىنى يېقىشنى قارار قىلىشىپتۇ. كۈنىنىڭ ئالتۇن چاچگىلى ئاسمان شىرىنىڭ ئورمانلىقىدىن قارا پاتقاق چەشمىسى تەرەپكە يۈزلىنىپ، يۇلتۇزلار ئېيىقلىرى پەلەك تېغىدا قۇترىشىپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە، ئۇ تاغ ئېيىقلىرى بىردىنلا مايمۇنلارنىڭ ئورمانلىقىغا يېتىپ كېلىشىپتۇ. شۇ كېچىسى مايمۇنلارنىڭ پادىشاھى دۆلەت ئەركانلىرى ۋە مۇھاپىزەتچىلىرى بىلەن ئوۋغا چىقىپ، سەھرادا قونۇپ قالغانىكەن. باشقا مايمۇنلار دۇشمەن ھۇجۇمىدىن بىخەۋەر ئۆيلىرىدە ئارام ئې-لىپ يېتىشقانىكەن. مايمۇنلار ئېيىقلارنىڭ ھۇجۇمىدىن خەۋەر تېپىشىپ بولغۇچە كۆپلىرى ئۆلۈپ، بەزىلىرى يارىلىنىپ قېچە-

شىپتۇ . ئېيىقلار بۇ جاينىڭ ئاۋات ۋە كەڭرىچىلىك ئىكەنلىكىنى ،
دۈشمەندىن خالىي بولغانلىقىنى كۆرۈپ ، شۇ جاينى ماكان قىلى-
شىپتۇ . ھېلىقى مايمۇنلارنىڭ نەچچە يىللاردىن بېرى يىغقان
مال - مۈلۈكلىرىنى ئۆز تەسەررۇپلىرىغا كىرگۈزۈشۈپتۇ . ئەتى-
سى ، كۆڭلى قارا ئاسمان مەھبۇبلار يۈزىدەك نۇرانە بوپتۇ ، يەنى
تاڭ ئېتىپ ئالتۇن قۇياش ئۆزىنىڭ فىرۇزە تەختىگە قەدەم
قويۇپتۇ .

مايمۇنلار پادىشاھى بۇ ئەھۋالدىن خەۋەرسىز ئورمانلىقتا قاراپ
يولغا چىقىپتۇ . يول ئۈستىدە ئۇرۇشتا ياردار بولغان مايمۇنلار
ئۇچراپ شاھىغا دادلاپتۇ . پادىشاھ ئەھۋالنىڭ جەريانىنى بىلىپ ،
قولىنى چىشلەپ ، نادامەت قولى بىلەن ھەسرەت كۆكسىگە ئۇرۇپتۇ
ۋە : «ۋادەرىخا ، مەملىكىتىمىزنىڭ مال - مۈلۈكلىرى قولىمىزدىن
كېتىپ ، خەزىنىلىرىمىز دۈشمەن قولىغا چۈشۈپتۇ . ئىسىت ! قارا
بەختىم مېھنەت ۋە جاپا تۇپرىقىنى بېشىمغا ئۇرۇپتۇ . بىزدىن
ئەمدى بەخت ۋە ئىقبال قايتىپتۇ . ئاقىۋەت دۆلەت بىزدىن يۈز
ئۆرۈپتۇ» دەپتۇ .

بۇ جاھان بوستانىدا بەرگى ناۋا كۆرمەس كىشى ،
چېھرەيۇ ئىقبالىدا رەڭگى ۋاپا كۆرمەس كىشى .
ھېلىدىن پۈتكەن جاھان مۈلكىگە قىلما ئېتىقاد ،
چۈنكى مۇندا پىتنىدىن ئۆزگە جاپا كۆرمەس كىشى .

بۇ يەردە پادىشاھنىڭ باشقا ھەمراھلىرىمۇ بار ئىكەن . ئۇلار
تېپىرلىشىپ ، مال - دۇنيا ۋە ئەھلى ئاياللىرى ئۈچۈن يىغان
چېكىپ يىغلىشىپتۇ . ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مەيمۇن ئىسىملىك بىر
مايمۇن بار ئىكەن . ئۇ پەزىلەتلىك ۋە ئەقىللىق بولۇپ ، تەدبىردە
ۋە پاراسەتتە داڭلىق ئىكەن . ئۇنى ھەممىسى بەكمۇ ھۆرمەتلەيدى-
كەن . پادىشاھ ۋە پۇقرالار ئۇنىڭ مەسلىھەتىدىن چىقمايدىكەن .
مەيمۇن پادىشاھنىڭ ھەيران ، باشقىلارنىڭ پەرىشان بولغانلىقىنى
كۆرۈپ مەسلىھەتكە تىل ئېچىپ ، مۇنداق دەپتۇ :

بالادا قايغۇ قىلما ئۇنىڭ ئۇچۇن ،
كى باردۇر قايغۇ ئىچرە ئىككى زىيان :
بىرى دوستلار بولغۇسىدۇر مالال ،
بىرى دۈشمەننىڭ بولغاي شادىمان .

— مۇسىبەتلەردە نالە قىلىش ساۋابتىن مەھرۇم قىلىدۇ ۋە كىشىنىڭ ئاجىز ئىكەنلىكىنى ئاشكارا قىلىپ قويىدۇ . بۇنداق چاغلاردا ئىككى نەرسىدىن بۆلەك ھېچ نەرسە پايدا بەرمەيدۇ . ئۇنىڭ بىرى ، سەۋر ۋە چىدام . چىداملىق بولغاندىلا ، سەۋر دەرىخى مېۋە بېرىدۇ .

مەقسەت خەزىنىسىنىڭ ئاچقۇچىدۇر سەۋر ،
مەھرۇم كىشىلەرنىڭ ئۈمىدىدۇر سەۋر .

ئىككىنچىسى ، توغرا تەدبىر . توغرا ئىشلىتىلگەن تەدبىر زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىنىڭ كۆڭۈل ئەينىكىدىن قاراڭغۇلۇق كىرلىرىنى تازىلايدۇ . ياخشى تەدبىر كۆڭۈل يارىسىغا مەلھەمدۇر .
پادىشاھ مەيمۇننىڭ سۆزلىرىدىن بىرئاز تەسەللى تېپىپ :
— بۇ ئىشقا قانداق تەدبىر قىلساق بولار ؟ — دەپ سوراپتۇ .
مەيمۇن جايىنى خالىي قىلىپ پادىشاھقا مەسلىھەت بېرىپتۇ :
— ئۇلۇغ شاھىم ، مېنىڭ پەرزەنتلىرىم ۋە قېرىنداشلىرىم بۇ زالىم گورۇھ قولىدا ئۆلۈپتۇ . ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىنكى ئۆمۈر ماڭا قانداقمۇ لەززەت بەرسۇن ؟ قانداقمۇ راھەت كۆرەلەيمەن ؟

سېنى كۆرمەستىن يۈرگەندىن ھايات ،
ماڭا ياخشىراق بولغىنىم ۋاپات .

بەربىر ، بۇ بىۋاپا دۇنيادىن كەتمەك كېرەك . شۇڭا بۇ دۇنيانىڭ تەڭلىكىدىن تېزرەك قۇتۇلۇپ ، ئۇ دۇنيانىڭ راھەتخانىسىغا

بىرىشنى ۋە ھەقىر جىنىمدىن كېچىپ ، ئەزىز دوستلارنىڭ ئىنتىقا-
مىنى ئېلىشنى خالايمەن .

— ھەي مەيمۇن ، — دەپتۇ پادىشاھ ئۇنىڭغا ، — ئىنتىقام ئې-
لىشنىڭ لەززىتى شېرىن ، لېكىن تىرىك ھالدا دۈشمەن ئۈستىدىن
غەلىبە قازىنىش — ھاياتنىڭ تەلىپى ، چۈنكى كىشى بولمىسا ، دۇن-
يانىڭ ئاۋات ياكى خاراب بولۇشى ، خاتىرجەم ياكى قورقۇنچلۇق
بولۇشىنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن ؟ ئۆزى ئۆلۈپ ئۇنى ئۆلتۈ-
رۈشتىن نېمە پايدا ؟

بۇ چىمەندىن بەرىبىر كەتمەكچىسەن ،
خاھى گۈل بول ، خاھى ياپراق ، خاھ تىكەن .

— ئەي پادىشاھ ، بۇ ھالىمدىن ئۆلگىنىم ياخشىراق ، — دەپتۇ
مەيمۇن ، — چۈنكى كۆزۈمنىڭ نۇرى پەرزەنتلىرىمنىڭ دىدارىنى
كۆرۈش ئۈچۈن ئىدى . ئەمدى ئۇلارنى تۇپراق ئۆز قوينىغا ئاپتۇ .
كۆڭلۈمنىڭ خۇشلۇقى قوۋم - قېرىنداشلىرىمنىڭ سۆھبىتى بىلەن
ئىدى . ئۇلارنىڭ توپلىشىش خامىنى كۆيۈپتۇ . كىشىنىڭ مەئىشتى
مال - دۇنيا بىلەن بولىدۇ . يىغقان مال - دۇنيالىرىم
تالان - تاراجغا كېتىپتۇ . ئەمدى مەن ئۇلارنىڭ ھەققىنى ئادا
قىلىپ ، ئۆز جېنىمنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە ، دوستلار-
نىڭ پارە - پارە بولغان يۈرىكىگە راھەت مەلھىمىنى قويۇشنى
خالايمەن .

شەرەپلىك ئۆلۈم ئۈمىدىم مېنىڭ ،
چۈنكى ياخشى نام مەقسىتىم مېنىڭ .

ئەي پادىشاھىم ، مېنىڭ ۋاپاتىمدىن ئەپسۇسلانماسلىقىڭىزنى
سورايمەن . پەقەت دوستلار بىلەن ئىشرەت بەزمىسىدە ئولتۇرغان
ۋاقتىڭىزدا ۋاپادارلىقىمنى ياد ئېتىپ قويىسىڭىزلا كۇپايە .

مۇراد قوينىغا ئەگەر سالسىڭىز ئۈمىد قولىنى،
بۇ خەستە ئەھدە بىلەن سۆھبىتىمنى ياد قىلىڭ.

— قانداق قىلماقچىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ ئۇنىڭدىن.

— بىر تەدبىر ئويلىدىم، — دەپتۇ مەيمۇن، — ئۇلارنى مەردۇئەزمايى باياۋاندا ھالاكەتلىك ئىسسىق شامال بىلەن كۆيدۈرۈۋېتىمەن. مېنىڭ بۇ تەدبىرىم چوقۇم بىكارغا كەتمەيدۇ. مېنىڭ مەسلىھەتىم شۇكى، بۇيرۇق بېرىڭ، مېنىڭ چىشلىرىمنى چېقىپ، پۇت - قولۇمنى سۇندۇرۇپ، بۇرۇنقى جايىمىزنىڭ بىر بۇرجىكىگە ئاپىرىپ تاشلىسۇن. ئەي شاھ! سىز بارلىق مۇلازىملار ۋە قاچقۇنلار بىلەن سەھرا ئەتراپىدا تۇرۇپ تۇرسىڭىز، ئىككى كۈن ئۆتۈپ ئۈچىنچى كۈنى ئاۋۋالقى جايىڭىزدا پاراغەت بىلەن ئولتۇرالايسىز. كۆرىسىزكى، ئۇ چاغدا دۈشمەندىن ھېچ ئەسەر، مەندىن ھېچ خەۋەر بولمايدۇ.

شۇنداق قىلىپ، پادىشاھ بۇيرۇق بېرىپتۇ. ئەسكەرلەر مەيمۇننىڭ قۇلاقلىرىنى كېسىپ، چىشلىرىنى چېقىپ، پۇت - قوللىرىنى سۇندۇرۇپ، ئورمانلىقنىڭ بىر بۇرجىكىگە ئەكېلىپ تاشلاپ قويۇپتۇ. پادىشاھ بارلىق ئەسكەرلىرى بىلەن كۆڭلى پەرىشان ھالدا، ئىنتىزارلىق بىلەن خەۋەر كۈتۈپ تۇرۇپتۇ.

مەيمۇن تاڭ ئاتقۇچە خۇددى تاشلار ئېرىگۈدەك، تاغلار پەرياد قىلغۇدەك نالە - زار قىلىپ چىقىپتۇ. ئېيىقلار پادىشاھى تاڭ ئاتقاندا تاشقىرى چىققاندا، ئۇنىڭ نالىسىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ھەمدە ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىتىنى كۆرۈپتۇ. گەرچە ئۇنىڭ باغرى تاش بولسىمۇ، بىر ئاز رەھمى كېلىپ گەپ سوراپتۇ.

مەيمۇن ئۇنىڭ ئېيىقلار پادىشاھى ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا دۇئا قىپتۇ ۋە ماختاشلارنى ياغدۇرۇۋېتىپتۇ. ئېيىق شاھى شاھلارغا لايىق ماختاشلارنى ئاڭلاپ خۇشال بوپتۇ.

تېنىم كۆز - ياش سېلىگە غەرق بولدى بۇ پەيت،
كۆرۈپ بىتاپلىقىمنى ھالىمغا رەھىم ئەت.

— ئەي شاھ ، مەن مايمۇنلارنىڭ ۋەزىرىمەن . مەن شاھىمىز بىلەن شىكارغا بارغانلىقىم ئۈچۈن ئۇرۇش بولغان كېچىسى بۇ جايدا يوق ئىدىم . تۈنۈگۈن قاچقانلار قېشىمىزغا يېتىپ باردى . ھەزرەت-لىرىنىڭ بۇ جايغا كەلگەنلىكلىرىدىن خەۋەردار بولدۇم . مايمۇنلار پادىشاھىنىڭ ماڭا ئىخلاسى بار ئىدى . شۇڭا مەندىن مەسلىھەت سورىدى . مەن ئۇلارغا كۆيۈنگەنلىكىمدىن : «ساۋابلىق ئىش شۇ-كى ، خىزمەتكارلىق كەمىرىنى مەھكەم باغلاپ ، قالغان ئۆمرىمىزنى ئۇ پادىشاھىئالەمنىڭ خىزمىتىدە ئۆتكۈزۈپ ، دۆلىتىنىڭ سايىسىدە بەھرىمەن بولۇپ ، زامانىنىڭ جاپاسىدىن قۇتۇلغىنىمىز ياخشى» دېدىم .

ئەقىل بولسا ئەگەر سەندە بۇرادەر ،
بويۇن سۇن ئەھلى دۆلەتكە سەراسەر .
ئەگەر گۈلشەندىن ئۆتسەڭ گۈل ئالۇرسەن ،
مەگەر بوستاندىن سۇمبۇل ئالۇرسەن .

پادىشاھ مېنىڭ سۆزلىرىمدىن خاپا بولدى . كۆپچىلىك : «بۇ نېمىشقا سىلىنىڭ يانلىرىدا تۇرۇپ ، سىلىنىڭ شەنلىرىگە نالايىق سۆزلەرنى سۆزلەيدۇ» دېيىشتى . مەن يەنە ئۇلارنى توسۇشقا باشلى-دىم . پادىشاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ، پادىشاھنىڭ تەرەپتارلىرى مې-نى مانا مۇشۇنداق خورلاپ ، بۇ يەرگە ئەكىلىپ تاشلاپ قويۇپ : «قېنى كۆرىمىز ، بۇنىڭ ھىمايىچىلىرى ئۇنىڭ دادىغا قانداق يېتەر-كىن» دەپ ، مېنىڭ قىلغان خىزمەتلىرىمنى ئۇنتۇپ ، مۇشۇنچىۋالا ئازار بەردى ، — مەيمۇن شۇنداق دەپ دەردلىك يىغلاپتۇكى ، ئېيىق-لار شاھىنىڭ ھاياسىز كۆزلىرىدىن ياشلار تۆكۈلۈپتۇ .

نالە قىلسام تاشنىڭ كۆڭلى سۇ بولۇر ،
گەر دېسەم ھالىمنى كۆز قانغا تولۇر .

— هازىر مايمۇنلار قەيەردە ؟ — دەپ سوراپتۇ ئېيىق پادىشا-
ھى .
— بۇ يەردە مەردۇئەزمايى دەپ ئاتىلىدىغان بىر باياۋان بار .
ئۇلار شۇ باياۋانغا پاناھ تىلەپ كېتىشتى . ئۇلار لەشكەر يىغىپ ،
قانخور ئەسكەرلەر بىلەن كېچىسى كېلىپ ھۇجۇم قىلماقچى ، —
دەپتۇ مەيمۇن .
ئېيىق شاھى ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتىپتۇ .
— ئەگەر مېنىڭ پۈتۈم بولسا ئىدى ، — دەپتۇ مەيمۇن ، —
سىز شاھىمىزنىڭ خاتىرجەملىكى ئۈچۈن ، سىزنى ئۇلارنىڭ ئۈس-
تىگە باشلاپ باراتتىم - دە ، ھەقىقەتنى تونۇمايدىغان ئۇ نائىنساپ-
لارنىڭ ئەدىپىنى تازا بېرەتتىڭىز .
— دېمەك ، سەن ئۇلارنىڭ تۇرىدىغان جايىنى بىلىدىكەنسەن ،
ئەگەر بىزنى ئۇلارنىڭ يېنىغا باشلاپ بارساڭ ، بىزنىڭ بوينىمىزغا
مىننەت قويالىغان بولاتتىڭ . ئۇلار سېنى كۆپ خارلاپتۇ . بىز
ئارقىلىق ئىنتىقامىڭنى ئېلىۋالاتتىڭ ، — دەپتۇ ئېيىق شاھى .
— ماڭالمايدىغان تۇرسام ، قانداق قىلىمەن ؟ — دەپتۇ مەي-
مۇن .
— ئۇنىڭ چارىسىنى مەن قىلىمەن ، — ئېيىق شاھى شۇنداق
دەپ بىر نەرە تارتىپ لەشكەر ۋە ئەسكەر باشلىقلىرىنى يىغىپ ،
ئەھۋالنى بايان قىلىپ : «بۈگۈن كېچە دۈشمەن ئۈستىگە باستۇرۇپ
بارىمىز» دەپ بۇيرۇق بېرىپتۇ .
شۇنداق قىلىپ ھەممىسى ئۇرۇش جابدۇقلىرىنى تەييارلاپ ،
مەيمۇننى بىر ئېيىقنىڭ ئۈستىگە ئارتىپ يولغا راۋان بوپتۇ . مەي-
مۇن ئىشارەت بىلەن يول باشلاپتۇ . ئۇ ئۆلۈم دەشتىنى مەردۇئەز-
مايى دەپ ئاتايدىكەن . بۇ شۇنداق ئىسسىق ۋە سۇسىز چۆل ئىكەن-
كى ، باھار بۇلۇتى بۇ چۆلدە ئۇسسۇزلۇقتىن قۇرۇپ قالىدىكەن .
بۇ چۆلنىڭ چەك - چېگرىسى بولمىغاچقا ، بۇ چۆلگە كىرىپ قالغان
ھەرقانداق كىشى چىقىش يولى تاپالمايدىكەن . بۇ چۆلدە بىر سەمۇم
(ئىسسىق شامال) بار ئىكەنكى ، ھەرقانداق نەرسىگە تەگسە ، سۇ-

دەك ئېرىتىۋېتىدىكەن ؛ ئۇ شامال قۇم - تۇپراقنى تونۇردەك قىزد-
تىۋېتىدىكەن . شۇ سەۋەبتىن ھېچقانداق جانىۋار ئۇ يەردە جان
ساقلىيالمايدىكەن . ھەرقانداق گىياھ باش چىقىرىشىغىلا يىلتىزد-
دىن كۆيۈپ كېتىدىكەن .

ئەجەب كەڭرى بۇ چۆل خەۋپلىك ۋە دەھشەت ،
يېتەر ھەر بىر قەدەمدە نەچچە ئاپەت .
ھاۋاسى ئوت كەبى ، ئوتلار ھاۋادەك ،
يېرى تاش ، تاشلىرى ئاھاڭرەبادەك .

—چاپسانراق يۈرۈڭلار ،— دەپتۇ مەيمۇن ئۇلارنى ئالدىرد-
تىپ ،— تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن يېتىپ بېرىپ ، ئۇ بەتبەختلەرنىڭ
چېدىر - بارگاھلىرىنى بۇزۇپ ، ئۆمۈر ئەخلەتلىرىنى بورانەدەك
سۈپۈرۈپ تاشلايلى ، كۈن چىقىشتىن ئىلگىرى ، ئۇ بۇزۇقلارنى
تىرىكلىك دەشتىدىن قوغلاپ چىقىرايلى .

ئېيىقلار شۇنداق شىددەت بىلەن يول يۈرۈپتۇكى ، سەمۇم
شاملى تېزلىكتە ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەپتۇ . سەرسەر شاملى (قاتد-
تىق سوغۇق شامال) ئىتتىكلىكتە ئۇلارنىڭ قەدەملىرىدىن چىققان
توزانغىمۇ يېتىشەلمەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئېيىقلار يۈگۈرۈشۈپ ، ئۆز
پۇتلىرى بىلەن ئەجەل مەيدانىغا كىرىپتۇ . ئاپتاپ چىققان بولسىمۇ
مايمۇنلاردىن ئەسەر يوق ئىمىش . شۇنداقتىمۇ مەيمۇن ئۇلارنى
ئالدىرىتىپ ئاجايىپ چىرايلىق سۆزلەپ ، ئۇلارنى باشلاپ مېڭىۋې-
رىپتۇ . ئېيىقلار تېخىمۇ تېز سۈرئەتتە مېڭىپتۇ . كۈن ئاسمان
ئۇچىغا ئۆرلەپ ، ئاپتاپنىڭ شولىسى چۆل قوينىنى شۇنداق قىزىتىد-
ۋېتىپتۇكى ، كىمكى ھاۋاغا قارىسا ، پەرۋانىدەك كۆيىدىكەن ، يەرگە
ئاياغ قويسا ، مومدەك ئېرىيدىكەن . ئاپتاپنىڭ قىزىقلىقىدىن ئېيىق-
لارنىڭ مېڭىسىدىن تۈتۈن چىقىپتۇ . ئىسسىق شامال يۈزلىرىگە
ئۇرۇلۇپتۇ . بۇ چۆلنىڭ ھاۋاسى بەئەينى تۈتۈنسىز ئوتقا ئوخشايدد-
كەن .

— قانداق چۆل بۇ ؟ ھەيۋەتىدىن يۈرەكلىرىمىز كاۋاپ بولۇپ جىگەرلىرىمىز كۆيۈپ كەتتىغۇ ؟ بىزگە ئوت يالقۇنىدەك يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان نېمە ئۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ ئېيىق شاھى مەيمۇندىن .

— ئەي زالىملار ! — دەپتۇ مەيمۇن ، — بۇ ئەجەل باياۋىنى ، سەنلەرگە كۆرۈنۈپ كېلىۋاتقىنى ئۆلۈمنىڭ خەۋەرچىسى ، خاتىرجەم بولۇشقىنكى ، ئەگەر يۈز جانلىرىڭ بولسا بىرىمۇ قۇتۇلالمايدۇ . ھېلى بىر ئىسسىق شامال چىقىپ ھەممەڭنى كۆل قىلىۋېتىدۇ .

ئۇنىڭ سۆزى تۈگىمەستىنلا ئىسسىق شامال چىقىپ مەيمۇن ۋە ئېيىقلارنى پۈتۈنلەي كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ . ئۇلارنىڭ بىرەرسىمۇ بۇ چۆلدىن سالامەت چىقالماپتۇ .

ئۈچىنچى كۈنى مايمۇنلار پادىشاھى لەشكەرلىرىنى باشلاپ ئۆز ماكانلىرىغا كەلسە ، ئورمانلىق دۈشمەندىن خالىي بولۇپ قالغانىكەن ، شۇنىڭ بىلەن مايمۇنلار ئۆز ماكانىدا بەختلىك ياشاپ قېلىشىپتۇ .

كەتتى غەملەر شامى ھەم ، ئۇردى پاراغەت سۇبھى دەم ،
يوق بولۇپ مېھنەت قىشى ، دۆلەت يېزى بولدى بەھەم .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، پادىشاھىمىزغا مەلۇم بولسۇنكى ، گىنە ـ ئاداۋەت ئەھلى ئىنتىقام ئېلىش ئۈچۈن جانلىرىدىن كېچىدۇ ۋە دوستلىرىنىڭ خۇشاللىقىنى ئىزدەپ ئۆزلىرىگە ئۆلۈمنى لازىم تاپىدۇ . مەن كارشۇناسنى شۇلاردىن دەپ ھېسابلايمەن . بۇنىڭدىن ئىلگىرى ، قاغىلارنىڭ كۆپ ھىيلە ـ نەيرەڭلىرىدىن تەجرىبە ـ ساۋاق ئالغانىدىم . شۇڭا كارشۇناسنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ ، ئۇلارنىڭ ھىيلە ـ مىكىردە كامىل ئىكەنلىكىگە كۆزۈم يەتتى .

ئاڭلىغانىدىم ئۇنىڭ جانغا ئاپەتلىكىنى ،
ئەمدى كۆردۈم مىڭ ھەسسە ئۇنىڭدىن ئارتۇقلۇقىنى .

مېنىڭ مەسلىھەتىم شۇكى ، ئۇ بىزگە كەچلىك غىزا بەرگۇ-
چە ، بىز ئۇنىڭغا ناشتىلىق بېرەيلى ، ئۇ بىزنىڭ قېنىمىزنى تۆككۇ-
چە ، بىز ئۇنىڭ بېشىنى كېسەيلى .
شاباھەڭ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ياقتۇرماپتۇ ۋە :
— بۇ ، رەھىمسىزلىك ۋە باغرى قاتتىقلىقنى بىلدۈرىدۇ . بۇ
پەقىر بىزگە تەرەپتارلىق قىلىپ بۇ ئەھۋالغا چۈشۈپتۇ . بىز ئۇنىڭ
مەجرۇھ ۋۇجۇدىنى ئوقۇبەت ئوتى بىلەن ئىمتىھان بوتىسىدا كۆي-
دۈرسەك توغرا كەلمەيدۇ . سەن :

ئۆزۈڭگە جاپا كېلىشنى ئەيلىسەڭ ياد ،
جاپاكەشلەر كۆڭلىنى ئەيلىگىن شاد .

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ ؟— دەپ كارشۇناسنى ئىززەت - ئىكرام
بىلەن كۈتۈرۈپ قايتىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ .
— ئەي پادىشاھىم ،— دەپتۇ شاباھەڭنىڭ ۋەزىرى ،— مېنىڭ
سۆزۈمنى قوبۇل قىلمىدىڭىز ، ھەر ھالدا ئۆزىڭىزگە ئېھتىيات
قىلىڭ . چۈنكى بۇ قاغىنىڭ بۇ يەرگە كېلىشى ھۇۋقۇشلارغا پاسات
پەيدا بولۇشتىن ۋە قاغىلارنىڭ مۇھىم ئىشىنىڭ ياخشىلىققا تارتى-
شىدىن ئۆزگە نەتىجە بەرمەيدۇ .
شاباھەڭ بۇ مېھرىبان ۋەزىرىنىڭ سۆزىنى ئېتىبارغا ئالماپتۇ .
كارشۇناس ئۇنىڭ خىزمىتىگە شۇنداق بەل باغلاپتۇكى ، مۇلازىمەت
ئەدەپلىرىنى بىردەممۇ باقىي قالدۇرماي ئورۇنداپتۇ ھەمدە پادىشاھ-
نىڭ مۇلازىملىرىنىڭ ھەر بىرىنى بىر ياخشى ئىش بىلەن خۇشال
قىلىپ ، ئۆزىگە قارىتىۋاپتۇ . مانا شۇ تەرىقىدە ئىش قىلىش نەتىجە-
سىدە ، كۈندىن - كۈنگە پادىشاھ ئالدىدا مەرتىۋىسى ئۆسۈۋېرىپتۇ .
ئاخىرىدا پادىشاھقا سىرداش ۋە مەھرەم بولۇپ ، ئۆزىنىڭ پايدىلىق
نەسىھەتلىرى بىلەن ئۇنىڭ پۈتۈن ئىخلاسىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋاپ-
تۇ . شۇنىڭدىن بېرى پادىشاھ مەملىكەت ئىشىدا ئۇنىڭدىن مەسلى-
ھەت سورايدىغان ، ھەربىر مۇھىم ئىشنى ئۇنىڭ تەدبىرى بويىچە

قىلىدىغان بوپتۇ . بىر كۈنى ھەممەيلەن يىغىلغانىكەن ، كارشۇناس شۇنداق دەپتۇ :

— فىرۇزە ماڭا ناھايىتى كۆپ ئازار بەردى ۋە ئەلەم قىلدى ، مەن ئۇنىڭغا ھېچقانداق گۇناھ قىلمىغانىدىم . تاكى ئۇنىڭدىن ئۆ- چۈمنى ئالمىغۇچە گېلىمدىن ھېچ نەرسە ئۆتمەيدۇ . بۇ مەقسىتىمنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئۇزاق تەپەككۇر ۋە تەسەۋۋۇرلارنى قىل- دىم . ئاخىر شۇ يەرگە كەلدىمكى ، مەن قاغا قىياپىتىدە تۇرۇپ مۇرادىمغا يېتەلمەيدىكەنمەن . مەن ئالىملاردىن : «ئەگەر بىر كىم زالىملاردىن جاپا كۆرگەن بولسا ، كۆڭلىگە ئۆلۈمنى پۈكۈپ ، ئۆ- زىنى ئوتتا كۆيدۈرسە ، ھەرقانداق دۇئاسى ئىجابەت بولىدۇ» دېگەن سۆزنى ئاڭلىغانىدىم . ئەگەر پادىشاھىم ، سىز لايىق كۆرسىڭىز ، بۇيرۇق قىلغان بولسىڭىز ، باشقىلار مېنى كۆيدۈرسە ، شۇ ئىس- سىقلىق بەدىنىمگە تەسىر قىلغاندا «مېنى ھۈۋقۇش قىلساڭ» دەپ خۇدادىن تىلىسەم ، مېنى ھۈۋقۇشقا ئايلاندۇرۇپ قويغاندا ھىيلە - مىكىر بىلەن ئۇ زالىمغا زور كېلىپ ، ئۇنىڭدىن ئىنتىقامىمنى ئېلىۋالسام ئەجەب ئەمەس ئىدى .

شۇ ئەسنادا كارشۇناسنى ئۆلتۈرۈشنى تەكىتلىگەن ھېلىقى ۋەزىر شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي پادىشاھ ، كارشۇناس يەنە باشقىچە بىر ھىيلە - مىكىر ئىشلىتىۋاتىدۇ .

ئۇ ئىرۇر باشتىن - ئاياغ زىۋەر بىلەن رەڭ ،
ھىيلە بىلەن زېرەكلەرنى قىلۇر دېۋەڭ .

ئەگەر ئۇنىڭ قارا جىسمىنى كۆيدۈرۈپ ، كۈلىنى سۇزۇك سۇ بىلەن خېمىر قىلسىمۇ ئۇنىڭ ناپاكلىكى ئۆزگەرمەيدۇ .

سەن ياماندىن ياخشىلىق كۈتمە ، بىراق ،
زەڭگىنى يۇيغان بىلەن بولمايدۇ ئاق .

مۇبادا ئۇنىڭ پەس ۋۇجۇدى توز ياكى سۇمۇرغقا ئايلىنىپ قالغان تەقدىردىمۇ ئۇ بەرىبىر قاغىلارغا ئېتىقاد قىلىدۇ؛ ئۇ خۇددى ئادەمزات سۈرىتىگە كىرگەن چاغدىمۇ، يەنە ئۇنىڭ ئەسلىگە مەيلى تارتىپ، ئالەمنى قىزىتقۇچى ئاپتاپ، پەيز بېغىشلىغۇچى بۇلۇت، راھەت بەرگۈچى شامال ۋە سۇباتلىق تاغ بىلەن ئۇلپەت بولغان چاشقانغا ئوخشايدۇ.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— بىر زاھىت سۇ بويىدا تاھارەت ئېلىپ ئولتۇرغانىكەن، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر.

ئۆز ئەسلىگە قايتقان چاشقاننىڭ ھېكايىسى

بىر زاھىت سۇ بويىدا تاھارەت ئېلىپ ئولتۇرغانىكەن، بىر سا ئاغزىدا چاشقان بالىسىنى چىشلىگىنىچە ئۇچۇپ كېلىپ قاپتۇ. نەق شۇ جايغا كەلگەندە، چاشقان بالىسى سانىڭ ئاغزىدىن ئاجراپ زاھىتنىڭ ئالدىغا چۈشۈپتۇ. زاھىتنىڭ رەھمى كېلىپ ئۇنى ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپتۇ. زاھىتنىڭ كۆڭلىگە: «ئەگەر بۇ يەنە مۇشۇنداق چاشقان ھالىتىدە تۇرسا، ئۆيگە زىيان يەتكۈزىدۇ» دېگەن ئەندىشە كېلىپتۇ. زاھىت نېمىنى تىلىسە، شۇ پەيدا بولىدىكەن. شۇڭا ئۇ دۇئا قىلغانىكەن، چاشقان بالىسى زىبا سۈرەتلىك، كېلىشكەن، غۇنچە بوي، روشەن يۈزلۈك، ئەگمە قاشلىق، سۇمبۇل چاچلىق ساھىبجامال بىر قىزغا ئايلىنىپتۇ. ئۇ شۇنداق گۈزەل ئىكەنكى، ئۇنىڭ رۇخسارىنىڭ ئاپتىپى ئاينىڭ خامىنىغا غەيرەت ئوتىنى تۇتاشتۇرىدىكەن؛ ئۇنىڭ زۇلفىنىڭ خۇشبۇيى قارا تۈن كۆڭلىدىن تۈتۈن چىقىرىدىكەن.

قەددى زىبا سەرۋىگە كۆپ تەنلەر ئەيلەر ئىدى،
ئايغا كۈن يەڭلىغ جامالى خەندىلەر ئەيلەر ئىدى.

زاھىت ئۇنىڭ چىرايلىق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ : «ئۆز پەرزەن-
تىڭدەك تەربىيەت قىل» دەپ بىر مۆرىتىغا تاپشۇرۇپتۇ . مۆرىتى
زاھىتنىڭ ئەمرىنى تۇتۇپ ، ئۇنى پەرۋىش قىپتۇ . ئۇ تېزلا بويىغا
يېتىپتۇ . بىر كۈنى ئاخشىمى زاھىت ئۇنىڭغا :
— ئەي پەرزەنت ، بويۇڭغا يېتىپسەن ، سېنى بىرسىگە ياتلىق
قىلماي ئامال يوق . ئەمما بۇ ئىشنى سېنىڭ رازىلىقىڭ بىلەن
قىلىمەن . مەيلى ئادەم ياكى پەرى ۋە ياكى ھەرقانداق مەخلۇقاتنىڭ
يۇقىرى ياكى تۆۋەن تەبىقىسىدىن كۆيئوغۇللۇققا كىمنى ئىختىيار
قىلساڭ ، شۇنىڭغا بېرەي ،— دەپتۇ .
— مەن قۇدرەتلىك ، شەۋكەتلىك ۋە يۇقىرى مەرتىۋىلىك ئەر-
نى خالايمەن ،— دەپتۇ قىز .
— ئۇنداق سۈپەتلىك ئەر ئاپتاپتۇر ،— دەپتۇ زاھىت .
— ئۇ پەلەك ئۈستىدىكى ھەممە نەرسىلەرگە غالىب كېلەيدىغان
بولسا ، شۇنىڭغا بەر ،— دەپتۇ قىز .

تاڭ سەھەردە ئاسمانغا چىقىپ زەر قۇياش ،
نېلۇپەر راۋاقتا ئۆزىن قىلدى پاش .

— ئەي ئاپتاپ ،— دەپتۇ زاھىت ،— بۇ قىزىم بەكمۇ چىراي-
لىق . بۇ كۈچلۈك كۈيئوغۇل تەلەپ قىلىۋاتىدۇ . شۇڭا بۇ سېنىڭ
نىكاھىڭدا بولسۇن .
ئاپتاپ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ خىجالەتتىن يۈزى قارىيىپ كېتىپ-
تۇ .
— مەن ساڭا ئۆزۈمدىنمۇ كۈچلۈكرەكىنى كۆرسىتەي ، ئۇ
بولسىمۇ بۇلۇت ، ئۇ ھەرقاچان پەيدا بولۇپ يۈزۈمنى توسسا ، ھەممە
ئالەمنى جامالىم يۈزىدىن مەھرۇم قىلىدۇ ،— دەپتۇ ئاپتاپ .

گەرچە شۇنداق ئېگىز جايدا تۇرار ،
ئازغىنا بۇلۇت ئۇنىڭ يۈزىن تورار .

زاھىت بۆلۆتنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۆنىڭغا بايىقى ئىلتىماسىنى سۆزلىگەنىكەن ، بۆلۆت ئۆيلىپ يۆزىدىن تەر تامچىلىرىنى تامغۇ-زۇپ :

— ئەگەر مېنى كۈچلۈك ۋە قۇۋۋەتلىك دەپ ئىختىيار قىلىدى-غان بولسا ، بۇ جەھەتتە بوران مەندىنمۇ كۈچلۈك . ھاۋادا ئۇ قاياقنى خالىسا ، مېنى شۇ ياققا سۈرۈپ يۈرىدۇ ،— دەپتۇ .

زاھىت بۇ سۆزگە ئىشىنىپ بوران قېشىغا بېرىپتۇ ۋە بايىقى ئىلتىماسىنى ئۇنىڭغىمۇ ئىزھار قىپتۇ . بورانمۇ ئىزا تارتىپ :

— مەندە نە ئۇنچىلىك قۇۋۋەت بولسۇن ! بۇ ھاجىتىڭنى تاغقا ئېيتقىن . ئۇنىڭ بىلىكى قاتتىق ۋە شان - شەۋكەتلىك . مېنىڭ ئۇنىڭغا زورلۇق قىلغىنىم خۇددى چۈمۈلە تاشقا مۈشت ئاتقانغا ئوخشايدۇ ، مېنىڭ پەريادىم ئۇنىڭ قۇلىقىغا خۇددى تۇغما گاسقا گەپ قىلغانچىلىك بىر ئىش بولىدۇ .

ھەر تەرەپكە ئۇچۇرۇپ يۈرگەي بۇلۇتلارنى شامال ،
يەتسە گەر تاغ ئالدىغا بولغاي ۋۇجۇدى بىماجال .

زاھىت تاغنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇنىڭغىمۇ ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ . تاغ :

— ھەي زاھىت ، چاشقان ماڭا غالىب كېلىدۇ . ئۇ مېنىڭ ھەممە يېرىمنى تۆشۈك قىلىۋېتىدۇ . كۆكسۈمنى تېشىپ ئۆي قى-لىۋالىدۇ . جىسمىمغا ھەر تەرەپلەردىن زەخمە ئۇرىدۇ . ئۇنىڭدىن مۇداپىئە قىلىشقا ھېچقانداق چارە قىلالماسمەن ،— دەپتۇ .

زاھىت قايتىپ كېلىپ بۇ سۆزلەرنى قىزغا باشتىن - ئاياغ سۆزلەپ بېرىپتۇ . قىز بولسا :

— تاغ راست ئېيتىپتۇ . ئۇنىڭغا چاشقان غالىب كېلىدۇ . مېنى شۇنىڭغا بەرگىن ،— دەپتۇ .

زاھىت بۇ قىزنى چاشقاننىڭ يېنىغا ئېلىپ بېرىپ ، ئەھۋال ئېيتىپتۇ . ئۇمۇ ھەمجىنسلىق تۈپەيلىدىن ماقۇل بولۇپ :

— ئۆزۈمگە بىر ھەمراھ تاپسام دەپ ئارزۇ قىلاتتىم . لېكىن نەقىلاي ، جۇپتۇم ئۆز جىنسىمدىن بولسا بولاتتى ،— دەپتۇ .
— بۇ ئىش ئاسان ،— دەپتۇ قىز ،— زاھىت دۇئا قىلسا مەن دەرھال چاشقانغا ئۆزگىرىپ ، سەن بىلەن ئەيش - ئىشرەت قىلىمەن .

زاھىت ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە مەيلى بارلىقىنى بىلىپ ، دۇئا قىلغانىكەن ، قىز يەنە چاشقانغا ئايلىنىپتۇ . دېمەك ، ھەر قانداق نەرسە ئۆز ئەسلىگە قايتىدۇ . زاھىت ئۇنى ھېلىقى چاشقانغا بېرىپ ئۆز ئىبادەتخانىسىغا قايتىپ كېتىپتۇ .

بولما مەغرۇر بارچە مەۋجۇت يانغۇسى ئۆز ئەسلىگە ،
سەنمۇ تۇپراقتىن يارالغان ، يەنە بولغايسەن توپا .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، ھەرقانداق نەرسە بىرەر سەۋەب بىلەن ئۆز ھالىدىن ئۆزگەرگەن بولسا ، ئۇ بەربىر يەنە ئۆز ئەسلىگە قايتىدۇ . سۆز ھېكمەتخانىسىنىڭ دانىشمەنلىرى بۇ مەنىنى نەزمە يىپىغا شۇنداق شېرىن شەكىل بىلەن تىزىپتۇكى :

ئەگەر ئەسلى ئاچچىق بولسا دەرەخنىڭ ،
گەر جەننەتكە ئاپىرىپ كۆچۈرسەڭمۇ ؛
گەرچە بېھىش ئېرىقىدا سۇغىرىپ ،
يىلتىزىغا شېرىن ھەسەل قۇيساڭمۇ ؛
سائىتى يەتكەندە ئۇ مېۋە بېرەر ،
ئاچچىقلىقىنى مېۋىسى ئىزھار ئېتەر .

شاباھەڭ بەدۆلەتلىك يولىنى تۇتقان بولغاچقا ، بۇ نەسىھەتلەرنىڭ بىرىنىمۇ قوبۇل قىلماپتۇ ھەمدە ۋەزىرىنىڭ سۆزلىرىنى ھەسەتتىن دەپ بىلىپ ، ئاقىۋەتنى بىلەن ھېسابلاشماپتۇ . كارشۇناس ھەر كۈنى ئۇلارنىڭ رايىغا مۇۋاپىق ھېكايىلەرنى ئېيتىپ بېرىپتۇ ،

خاھىشلىرىغا لايىق ئەپسانىلەرنى توقۇپتۇ . نەتىجىدە خاس مەھرەم بولۇپ ، ھەممە سىرلىرىدىن خەۋەردار بوپتۇ . ئاخىر پۇرسەت تې-پىپ ، ئۇيەردىن قىچىپ قاغىلار تەرەپكە بارغاندا ، فىرۇزە ئۇنى كۆرۈپ ، بەك خۇشال بوپتۇ ۋە :

دوستلىرىم ئاگاھ بولۇڭ كىم كەلدى ئۇ ئارامى جان ،
ياخشى دۆلەت بىرلە يەتتى بىزگە نۇسرەتتىن نىشان .

— ئەي كارشۇناس ، قانداق قىلدىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپتۇ كارشۇناس ، — دۆلىتىڭدە ئەمدى دۇشمەندىن ئىنتىقام ئالىدىغان چاغ كەلدى . چۈنكى قەستلەنگەن ئىشلىرىمنىڭ ھەممىسىنى قىلدىم . جابدۇنۇڭلار .

— ئەھۋالنى بايان قىلىپ بەر ، ۋاقىت تاپقاندىن كېيىن پېيىگە چۈشەيلى ، — دەپتۇ پادىشاھ .

— پالانى يەردە بىر تاغ بار ، ھەممە ھۇۋقۇشلار كېچىسى شۇ يەردە ياتىدۇ . ئۇنىڭغا يېقىن بىر جايدا قۇرۇق ئوتۇن كۆپ ئىكەن . قاغىلارنى بۇيرۇسىڭىز ، شۇ يەردىن ئوتۇن ئەكېلىپ غارنىڭ ئاغزىغا دۆۋىلىسۇن . ئۇ تاغنىڭ ئېتىكىدە قويچىلارنىڭ ماكانى بار . مەن بېرىپ ئۇ يەردىن ئوت ئەكېلىپ ئوتۇنغا ياقاي ، ھەممە قاغىلار بىرلىكتە قاناتلىرى بىلەن يەلپۈپ ئوتنى ئۇلغايتسۇن . شۇنداق قىلساق ، ھەممە ھۇۋقۇشلار غاردىن چىقىپ كۆيۈپ كېتىدۇ . چىقماي قالغانلىرى تۇتۇندە بۇرۇقتۇم بولۇپ ئۆلىدۇ ، — دەپتۇ كارشۇناس .

پادىشاھ بۇ تەدبىرنى ماقۇل كۆرۈپ ، شۇ زامان ھەممە قاغىنى باشلاپ بېرىپ كارشۇناسنىڭ دېگىنىدەك قىپتۇ . نەتىجىدە ھۇۋقۇشلارنىڭ بىرىمۇ ھايات مەملىكىتىدە باقىي قالماپتۇ . قاغىلار بۇ ئۇلۇغ غەلىبە ۋە زەپەر شادلىقلىرىدىن خۇشاللىق نەرسىنى پەلەككە يەتكۈزۈپتۇ .

ئالەم مۇرادىن ئەمدى راۋا قىلدى روزىغار ،
ئىستىقبال ۋەدىسىگە ۋاپا قىلدى روزىغار .
بىزدىن كېتىپ خۇشاللىق ، دۇشمەن ئىدى شادىمان ،
بىر لۇتفى بىلەن ئۇنى ئادا قىلدى روزىغار . .

شۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھ ۋە سىپاھلار ھەممىسى غالىب بولۇپ ، زەپەر قازىنىپ ئۆز ماكانلىرىغا قايتىشىپتۇ ۋە كارشۇناسنىڭ بۇ ياخشى تەدبىرلىرى ئۈچۈن ئاپىرىن ئوقۇپ ، ئۇنىڭغا ھۆرمەت - ئىھتىرام بىلدۈرۈپ مەدھىيە - ماختاشلارنى ئېيتىشقا باشلاپتۇ :

— ئەي كارشۇناس ،— دەپتۇ فىرۇزە ئۇنىڭغا ،— ياخشى پىكىرلىرىڭنىڭ خاسىيىتى بىلەن دۇشمەنلەر ھالاكەت ، دوستلار پاراغەت تاپتى . بۇ ئىش ئەجەب خاسىيەتلىك بولدى .

— ئەي پادىشاھىم ،— دەپتۇ كارشۇناس ،— ھەرقانداق نۇسرەت ۋە غەلىبە پەقەت سىزنىڭ دۆلىتىڭىزنىڭ سايىسىدە قولغا كەلدى . مەن بۇ زەپەرنىڭ ئالامىتىنى ئۆز ۋاقتىدىلا كۆرگەنىدىم ، چۈنكى ، شۇم دۇشمەنلەر زەئىپ - ئاجىزلارغا سەۋەبسىزلا زۇلۇم سېلىپ ، ئاتا - بوۋىڭىزدىن قالغان مۇلۇككە تەمە باغلاپ ، كېچىلىك ھۇجۇم قىلدى .

ئۇ سېنىڭ مۇلكۈڭنى قەستلەپ كۆزىنى قىلغان قىزىل ،
يۈزى سارغايدى ئاخىر ، ئالەم ئاڭا بولدى قارا .

—شۇنچە ئۇزۇن ۋاقىت ئىچىدە ھۇۋقۇشلار بىلەن ئارا تۇرماققا قانداق سەۋر قىلغانسەن ؟ ئۇ ئەسكى پەسلەر بىلەن سۆھبەتلىشىشكە قانداق تاقەت قىلغانسەن ؟ — پادىشاھ شۇنداق دەپ يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ ،— چۈنكى «يامان بىلەن سۆھبەت قىلماقتىن زەھەرلىك يىلان بىلەن ئۇلپەت بولماق ياخشىراق» دېگەن سۆز بارغۇ ؟

جىنس ئەمەس بىرلە قەنت ھەسەل يېگەندىن ،
ھىجرىنىڭ زەھىرىنى ئىچكەن ياخشىراق .

—راست ئېيتىسىز ،— دەپتۇ كارشۇناس ،— كىشىگە بىگانە بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشتىن قاتتىقراق رەنج - ئەلەم بولمايدىكەن . نامۇناسىپلارنىڭ دىدارىغا قاراپ يۈرۈش دوزاخ ئازابىدىن يامان ئىكەن . ئەمما ، ئەقىللىق كىشى ئۆز ئىگىسىنىڭ خۇشلۇقى ۋە راھىتىنى كۆزلەپ ، ھەرقانداق جاپاغا دۇچ كەلسىمۇ ، ئۇنىڭغا شادلىق بىلەن بارىدۇ . ھىممەت ئەھلى ھەرقانداق جاپا - مۇشەققەتنىمۇ ئۆزىنى غەمگە ۋە بىتاقەتلىككە سالمايدۇ . ئاخىرىدا غەلىبە ۋە نۇسرەت بار بولغان ھەرقانداق ئىشنىڭ دەسلەپىدىلا رەنج - مۇشەققەت چېكىش لازىم بولىدۇ . چۈنكى ، ھېچقانداق بايلىق تۈنجى رەنج - مۇشەققەتسىز يۈز كۆرسەتمەيدۇ ۋە ھېچقانداق گۈلنى تىكەن زەخمىتىنى يېمەي تۇرۇپ ئۈزگىلى بولمايدۇ .

چەكمىسەڭ تا تەلەپ يولىدا زەخمەت ،
كۆرگەيسەن مەنزىلى راھەتتە ئىشرەت .

—ھۇۋقۇشلارنىڭ ئەقىل - پاراستى ۋە ئادەتلىرىدىن كۆرگەنلىرىڭنى بايان قىلىپ بەرگىن ،— دەپتۇ پادىشاھ .
— ئۇلار ئارىسىدا بىرلا زېرەك بار ئىكەن . ئۇ مېنى ئۆلتۈرۈشنى شۇنچە تەشەببۇس قىلدى . لېكىن ، باشلىقلىرى ئۇنىڭ نەسىھىتىگە قىلچە قۇلاق سالمىدى ھەمدە مەندىن قىلچە ئەندىشە قىلمىدى . مېنىڭ ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىگانە ئىكەنلىكىمدىن ، ئۆز قوۋمىم ئىچىدە ئۇلۇغ مەرتىۋىلىك ، پەم - پاراسەتلىك ، دانىشمەنلىك ۋە ئەقىل - ئىدراكتا مەشھۇر ئىكەنلىكىمدىنمۇ ئەندىشە قىلمىدى . ھىيلە بىلەن پىكىر قىلساممۇ ۋە خىيانەت ئىشلەتسەممۇ ئۇنى سەزمىدى . نەسىھەتچىلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىماي ، مەندەك ئۆز جىنسىدىن بولمىغان كىشىدىنمۇ سىرىنى يوشۇرمىدى . ئاقىد-

ۋەت ، ئاشۇ غاپىللىقىدىن كۆرگۈلۈكىنى كۆرۈپ ، ھالاكەتكە ئۇچرىدى . «پادىشاھلار سىر يوشۇرۇشتا بەكمۇ ئېھتىيات قىلىشى لازىم» دېگەن گەپ بار . خۇسۇسەن ، نائۇمىد بولغان دوستتىن بەكمۇ ئېھتىيات قىلىش لازىم ،— دەپتۇ كارشۇناس .

بولسا مەھرۇم دوستلىرىڭ سەندىن ئەگەر ،
ئۇنى مەھرەم ئەيلىمەك قىلما خىيال .
دۇشمىنىڭدىن قورقۇنچلۇق ئۇ ساڭا ،
ئۇڭا سىر ئېيتماق ساڭا بولماس ھالال .

—ھۇۋقۇشلارنىڭ ھالاكىتى ئۆزىنىڭ زالىملىقىدىن بولدى ، دەپ چۈشىنىمەن ،— دەپتۇ پادىشاھ .

— شۇنداق ،— دەپتۇ كارشۇناس ،— ھەرقانداق پادىشاھ زۇلۇمنى ئۇل قىلسا ، ئۇنىڭ دۆلەت بىناسى بۇزۇلغۇسى . پادىشاھ كاپىر بولسىمۇ ئۇنىڭ سەلتەنىتى باقىي تۇرىدۇ ، لېكىن زالىم بولسا سەلتەنىتى باقىي تۇرمايدۇ .

زالىملىق يولى خەۋپلىك يولدۇر ،
زالىملارنىڭ ئۆمرى كالتەدۇر .
شاھنىڭ نىيىتى بولسا گەر يامان ،
پۇقرادىن ئايرىلىپ يوقىلار ھامان .

ھەر كىشى تۆت ئىشنى قىلسا تۆت ئەجرە تاپىدۇ : بىرىنچىسى ، زۇلۇم قىلسا ، ھالاكىتى يېقىن بولىدۇ ؛ ئىككىنچىسى ، خوتۇنلار سۆھبىتىگە ھېرىس بولسا ، رەسۋالىققا ئۇچرايدۇ ؛ ئۈچىنچىسى ، يېمەك - ئىچمەككە تولا بېرىلسە ، كېسەللىككە دۇچار بولىدۇ ؛ تۆتىنچىسى ، نادان ۋەزىرلەرنىڭ پىكرىگە ئىشەنسە ، مەملىكىتى بىلەن ۋىدالىشىدۇ ؛ ھۆكۇمالار : «ئالتە كىشى ئالتە نەرسىدىن تەمە ئۈزۈشى كېرەك» دەپ ئېيتقان . يەنى ، زالىم پادىشاھ

هاكىمىيىتىنىڭ داۋام قىلىشىدىن ، تەكەببۇر كىشى ياخشى دەپ ئاتىلىشتىن ، بەتخۇي ئادەم دوستى كۆپ بولۇشتىن ، بىئەدەپ كىشى يۇقىرى مەرتىۋە تېپىشتىن ، بېخىل ياخشى بولماقتىن ، ھېرىسمەن كىشى بىگۇناھلىقتىن تەمە قىلماسلىقى كېرەك . چۈنكى ، ھېرىسمەنلىك كىشىنى هارام يولغا باشلايدۇ . ھەرقانداق جايدا ھېرىس ئورۇن تۇتسا ، ئۇ يەردىن راستچىللىق ۋە ئامانەت كۆچۈپ كېتىدۇ . ھۇۋقۇشلار پادىشاھىنىڭ قاغىلارنى ئۆلتۈرۈش ھېرىسى ئاشقانلىقتىن ، ئۇ گۇناھسىزلىق ۋە ئىنساپ مۇقامىدىن ئۆتۈپ ، «قاغىلار يىقىلسۇن» دېگەن ھالاكەت ئازگىلىغا ئۆزى يىقىلدى .

ھەر كىشىكىم ئۆزگىگە قىلدىم دېسە ،
دەرھەقىقەت ئۇنى ئۆزىگە قىلۇر .
بۇ مىسال مەشھۇر ئىدى خەلق ئىچىدە ،
كىمكى ئورا قازسا ئۆزى يىقىلۇر .

— بۇ نېمەت شۇكرانىسىنىڭ ھۆددىسىدىن قانداقمۇ چىقارمىز ؟ سەن كۆپ مۇشەققەت چېكىپ ، دۈشمەنلەرنىڭ خىزمىتىدە بولدۇڭ . مۇبادا ، نەسىھەتچىلەرنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلغان بولسا ، سېنى تۈرلۈك ئازابلار بىلەن ئۆلتۈرۈۋېتەتتى ،— دەپتۇ پادىشاھ .
— بىر ئىشقا قەدەم قويماقچى بولسا ، بۇرۇندىراق جېنىدىن ۋاز كەچكەن كىشىنى ئەر دېسە بولىدۇ ،— دەپتۇ كارشۇناس .

ئاياغ قويماي مەيدانغا كېچىپ باشتىن ،
يىگىت تاپماس سائادەت تېگىرقاشتىن .

ئۆز ھالىنى ياخشىلاش ئۈچۈن ، ئۆزىدىن كىچىك كىشىگە مۇلازىمەت قىلىشنى ئېغىر كۆرمىگەن ۋە ئۇنىڭدىن نومۇس قىلمىغان كىشى ھەرقانداق سەۋەب بىلەنمۇ مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ . بۇ ، يىلان ئۆز مەئىشىتى ئۈچۈن پاقىغا خىزمەت قىلىشقا رازى بولغىنى-

دەك بىر ئىش .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ فىرۇزە .
— بىر يىلان بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كارشۇناس .

يىلان بىلەن پاقىنىڭ ھېكايىسى

بىر يىلان بار ئىكەن ، ئۇ قېرىپ ئاجىزلىشىپ ، ئەزالىرىدا ماغدۇر قالماي ، ناتىۋان بولۇپ قالغانلىقى سەۋەبىدىن شىكار قىلالماي ، غىزا تېپىپ يېيىشكە ئامالسىز قاپتۇ . ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە : «ۋادەرىخا ! يىگىتلىك قۇۋۋىتىم كېتىپتۇ ، خۇشاللىق زامانى ئۆتۈپتۇ . ئەمدى ياشلىقىمغا يېنىشنى ئۈمىد قىلىشىم خۇددى سۇدىن ئوت ياندۇرماقچى بولغانغا ئوخشاش ئىش .

كەتتى ياشلىق دەۋرى ھەم كەلدى قېرىلىق نۆۋىتى ،
كەتتى قۇۋۋەت بىرلە شادلىق كۆڭلىرى بەك ئالدىراپ .
قېرىلىق ۋاقتىنى ھەم بىلگىن غەنىيمەت نەچچە كۈن ،
ئۆمۈ ھەم كۆز ئاچقۇچە قالماي ئۆتەر ئەيلەپ شىتاپ .

ئۆتكەن ئۆمۈر قايتىپ كەلمەيدۇ . ئەمدى بىھۇدە ئەپسۇسلىنىشنىڭ ھاجىتى يوق . تىرىكلىك تېنىمنى سالامەت تۇتۇشنىڭ غېمىدە بولۇپ ، شۇنداق ئۇزاق ئۆمۈر كۆرۈپ ، نۇرغۇن تەجرىبە ھاسىل قىلدىم . شۇنى ئىشقا سالاي ۋە مەئىشەت ئۈچۈن تەدبىر ۋە مادارا يولىنى تۇتاي ، بۇ جەھەتتە ماڭا ھەرقانچە خارلىق كەلسىمۇ ئۇنى مىننەتدارلىق بىلەن قوبۇل قىلاي» دەپ ، بىر بۇلاقنىڭ بويىغا كەپتۇ . ئۇ يەردە نۇرغۇن پاقىلار بار ئىكەن . ئۇ ئۆزىنى ماتەم تۇتقان قىياپەتتە كۆرسىتىش ئۈچۈن توپىغا ئېغىناپتۇ . شۇ ئەسنادا بىر پاقا ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ :
— ھەي غېرىب ، نېمىشقا بۇنداق غەمدە قالدىڭ ؟— دەپ سو-

راپتۇ .
— مېنىڭ كۆڭلۈم پاقا تۇتۇپ يېيىش بىلەن ئۆتەتتى . ئەمما ماڭا بىر ۋەقە توغرا كېلىپ قېلىپ ، پاقا ئوۋلاپ يېيىش ماڭا هارام بولدى . بىرەرسىنى تۇتۇپ يېمەكنى قەستلىسەم يېتەلمەيمەن ،— دەپتۇ يىلان .
بۇنى ئاڭلىغان پاقا ئۆزىنىڭ پادىشاھىغا بۇ هالنى ئېيتىپتۇ . پادىشاھ بۇ خەۋەردىن ئەجەبلىنىپ يىلاننىڭ يېنىغا كېلىپ :
— ساڭا نېمە سەۋەبتىن شۇنداق هادىسە كەلدى ؟— دەپ سو- راپتۇ . يىلان ئۇنىڭغا :
— هېرىسمەنلىكىم ۋە نەپسى يامانلىقىم مېنى بۇ بالاغا سال- دى .

مېنى بىچارە قىلىپ كەلسە بېشىمغا هەر بالا ،
رەنجىمەسمەن غەيرىيدىن ئۇ كەلدى پەيلىمدىن ماڭا .

بىر كۈنى بىر پاقىغا قەست قىلغانىدىم ، ئۇ قېچىپ بىر زاھىتنىڭ ئۆيىگە كىرىۋالدى . مەن ئۇنى قوغلاپ شۇ ئۆيگە كىر- دىم . ئۆي قاراڭغۇ ئىكەن ، هېچنېمىنى كۆرەلمىدىم هەم ئاڭلىمى- دىم . زاھىتنىڭ ئوغلى شۇ يەردە ئۇخلاۋاتقانىكەن ، پاقىنى ئىزدەپ يۈرگىنىمدە ئاغزىم بىر نەرسىنىڭ ئايىغىغا تەگكەندەك بولدى . پاقىنىڭ بېشى ئوخشايدۇ دەپ چىشلىگەنىدىم ، ئۇ نەرسە ئۆلدى . زاھىت ئۆز ئوغلىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى بىلىپ مېنى قوغلىدى ، مەن تالاغا قاچتىم ، زاھىت ماڭا يېتىشەلمەي مېنى : «خار ۋە بىئېتىبار بولۇپ ، پاقىلار پادىشاھىنىڭ ئۇلۇغى بولۇپ كەت . پاقىلار پادىشا- ھى ئۆز رازىلىقى بىلەن سەدىقە بەرمىسە ، بىر پاقىنىمۇ يېيەلمىگەي- سەن » دەپ قارغىدى . شۇڭا مۇشۇ يەرگە كەلدىم . مەن ئەمدى ماڭا يەتكەن تەقدىرگە رازى بولۇپ ، پەلەكتىن كەلگەن هەرقانداق جاپاغا بوينۇمنى ئېگىمەن ،— دەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ .
يىلاننىڭ بۇ گېپى پاقىلار پادىشاھىغا يېقىپ قېلىپ ئۇنى ئۆزىگە ئات قىلىۋاپتۇ . پادىشاھ هەر قېتىم ئۇنىڭغا مىنگىنىدە

باشقىلار ئالدىدا ئۆزىنى ئىپتىخارلىق ھېس قىپتۇ. يىلان:

— پادىشاھىمىزنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولسۇن، مېنىڭ زەئىپ ئۆمرۈمنىڭ مادارى ئۈچۈن غىزا تىلەيمەن، — دېگەنىكەن، پادىشاھ:

— سەن دېگەن مېنىڭ ئىتىم، ئات بوغۇز يېمىسە بولمايدۇ. شۇڭا ۋەزىپەڭ ئۈچۈن ھەر كۈنى ئىككى پاقا بۇيرۇدۇم، — دەپتۇ. شۇنىڭدىن بېرى يىلان ھەر كۈنى شۇ ۋەزىپە بىلەن كۈن كەچۈرۈپتۇ. ئۇ مەنپەئەت كۆرگەنلىكى ئۈچۈن پاقىغا ئېگىلىشنى نومۇس كۆرمەپتۇ.

ھەر ئىشنى كۆرمەكتىن ئەيلىسەڭمۇ ئار،
بېشىڭغا كەپقالسا كۆرمىگەيسەن خار.
ھەر ئىشنى قىلماقلىق بولسىمۇ مۈشكۈل،
زۆرۈرىيەت كۈنىدە كۆرۈنمەس دىشۋار.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، مەن گەرچە دۈشمەنگە مۇلازىملىق قىلىپ، نۇرغۇن ھاقارەت ۋە خارلىق كۆرگەن بولساممۇ، لېكىن ئۇنىڭ تېگىدە دوستلارغا ياخشىلىق، دۈشمەنلەرگە ھالاكەت بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنداق خىزمەت كۆڭلۈمگە ئېغىر كەلمىدى. ئىككىنچىدىن، دۈشمەننى مادارا ۋە مۇۋاپىقلىق بىلەن شۇنداق يوقاتسا بولىدۇكى، قەھر - غەزەپ ۋە جەڭ بىلەن بولغان ئىش ئۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ. بۇ خۇددى، ئەگەر بىر دەرەخكە ئوت تۇتاشسا، غولى ۋە شاخلىرى كۆيۈپ كەتسىمۇ يىلتىزىدىن يەنە ئۈنۈپ چىققانلىقىدەك، سۇ ئېقىپ ئۇنىڭ تۈۋىنى بوشاتسا، مۇلايىملىق بىلەن ئۇنىڭ پۈتۈن يىلتىزىدىن يۇلۇپ تاشلاپ، ئۇنىڭدىن ھېچبىر ئەسەر قالدۇرمىغىنىدەك بىر ئىش. دېمەك، تەدبىر شىجائەتتىن ياخشىراقتۇر. چۈنكى، باھادىر كىشى شىجائەت بىلەن ھەرقانچە غالىب بولسىمۇ، ئۇن ياكى يىگىرمە كىشىگە تەڭ كېلەلەيدۇ. بەكرەك مۇبالىغە قىلغاندا، يۈزگە، ھەتتا مىڭغىمۇ تاقابىل تۇرالاي-

دۇ . ئەمما ، دانا كىشى تەدبىر ئىشلىتىش بىلەن پۈتۈن بىر پادى-
شاھلىق ئىقلىمىنى پەرىشان ۋە بەربات قىلىۋېتىدۇ .

پۈتەر تەدبىر بىلەن ئىشلار سەراسەر ،
قىلالماس ئۇ ئىشنى بىھېساب لەشكەر .
بېرەر شەمشەر ئەسلى ئۇچ باشقا بەرھەم ،
لېكىن پەم بىرلە قولغا كەلگەي ئالەم .

— تەدبىرلىك بىلەن دۈشمەنلەر ئۈستىدىن زەپەر قۇچتۇق ، —
دەپتۇ پادىشاھ فىرۇزە .

— بۇ ئىش ھەممەيلەننىڭ پىكرىنىڭ توغرىلىقىدىن بولمىدى ،
بەلكى ئۇنىڭغا سىزنىڭ دۆلىتىڭىز مەدەت قىلدى ، — دەپتۇ كارشۇ-
ناس ، — ئەگەر كۆپچىلىك بىر ئىشقا تۇتۇش قىلسا ، ئۇلارنىڭ
ئارىسىدىن كىم مەردلىك قىلسا ، شۇ مەقسىتىگە يېتىدۇ . ئەگەر
ھەممەيلەن تەڭ مەردلىك قىلسا ، كۆڭلى مۇرادىغا يېتىدۇ . ئەگەر
كىم بۇ سۆپەتكە ئىگە بولمىسا ، ئۆز تەلپىگە شۇنداق يېتىدۇكى ،
ئۇنىڭغا يار - مەدەتكار بولغۇچى كۆپ بولىدۇ . ئەگەر ئۇلارنىڭ
ئوتتۇرىسىدا پەرق - تاپاۋەت بولمىسا ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى قايسى-
بىرىگە بەخت ، دۆلەت يار بولغان بولسا ، زەپەر ۋە نۇسرەت شۇنىڭ
بولىدۇ .

بەختى ئىقبال يۇلتۇزى ساڭا قاراپ تۇغقان كۈنى ،
بولسا ھەرنە مەقسىتىڭ ئىلكىڭگە كەلگەي ئۇ ئۇدۇل .
تەلىيىڭ قىلماي مەدەت تەتۈر قاراپ تۇرغان كۈنى ،
كۆلگە بارساڭ كۆل سۈيى قۇرۇپ شۇئان بولغۇسى چۆل .

— ئۇلار بىزنى سەل چاغلىغان ۋە كىچىك كۆرگەنىدى . شۇڭا
ئىنتىقام پېيىدە بولغانلىقىمىزنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى ، —
دەپتۇ فىرۇزە .

— تۆت نەرسە باركى ، ئۇنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكى ۋە چوڭ ـ كىچىكلىكىنىڭ پەرقى بولمايدۇ ، — دەپتۇ كارشۇناس ، — بىرىنچىسى ، ئوت ؛ ئوت ئاز بولسىمۇ بەربىر كۆپىگە ئوخشاش كۆيدۈرىدۇ . ئىككىنچىسى ، قەرز ؛ بىر تەڭگە بولسىمۇ ، مىڭ تەڭگە بولسىمۇ ، قەرزدارنى ئوخشاش خىجالەتتە قويىدۇ . ئۈچىنچىسى ، رەنج ـ ئەلەم ؛ ئاز بولسىمۇ ، كۆپ بولسىمۇ ئوخشاشلا كىشىگە تەشۇىش يەتكۈزىدۇ . تۆتىنچىسى ، دۈشمەن ؛ ئۇ ھەرقانچە ئاجىز بولسىمۇ ، ئاخىر ئۆز ئىشىنى قىلىدۇ . ئاجىز قۇشقاچنىڭ كۈچلۈك يىلاندىن ئىنتىقام ئالغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— ئىككى قۇشقاچ ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كارشۇناس .

قۇشقاچ بىلەن يىلاننىڭ ھېكايىسى

ئىككى قۇشقاچ بىر ئۆينىڭ پېشايۋىنىدا چاڭگا قۇرۇپ بالا چىقىرىپتۇ . ئۇلار ھەر كۈنى سىرتقا چىقىپ ، تاپقان ئوزۇقىنى ئەكىلىپ ، بالىلىرىنىڭ ئاغزىغا يۇمشىتىپ سالىدىكەن . بىر كۈنى ئەركەك قۇشقاچ سەھراغا بېرىپ كەچ قايتىپ كېلىپ قارىسا ، چىشىسى ناھايىتى بەك تېپىرلاپ ، ئۇۋىسىنىڭ ئەتراپىدا ئۆزىنى ئۇرۇپ ، نالە ـ پەرياد قىلىپ يۇرگۇدەك .

— ھەي نازىنىن ، ساڭا نېمە بولدى ؟ نېمىشقا ئۇنداق پاراكەندە بولىسەن ؟— دەپ سوراپتۇ ئەركىكى .

گەر تىكەن باغرىمغا سانجىلماس ، نىچۇن قان ـ ياش تۆكەي ،
كۆيمىسە كۆڭلۈم ، نىچۇن بۇنداق چېكەرمەن ئوتلۇق ئاھ .

—نېمىشقا نالە قىلماي ؟ بىردەم غايىب بولۇپ كەلسەم ، بىر چوڭ يىلان پەيدا بولۇپ ، پەرزەنتلىرىمگە قەست قىلىۋاتقانىكەن .

مەن شۇنچە زارلىنىپ تۇرۇپ :

قىل ھەزەر دۇشمەن كىچىك ، ھەرقانچە سەن بولساڭمۇ چوڭ ،
تەگكۇسى ئۇ گەر سەھەر كۆكسۇڭنى چەنلەپ ئاتسا ئوق .

دېگەن بولسامۇ ئاھىم ئۇنىڭغا تەسىر قىلمىدى . ئۇ ماڭا : «مېنىڭ قارا كۆڭلۇمنىڭ ئەينىكىگە سېنىڭ ئاھىڭنىڭ يېلىدىن ھېچ زەرەر يەتمەيدۇ» دېدى . مەن ئۇنىڭغا : «ئېھتىيات قىل ، مەن بالىلىرىمە-نىڭ ئاتىسى بىلەن سېنىڭ پېيىڭگە چۈشۈپ سېنى ھالاك قىلىش كويىدا بولىمىز» دېدىم . يىلان كۇلۇپ كېتىپ :

«چۇمۇلە قاپلانغا ئۇزىتىپ پەنجى ،
يەتكۇزەلىگەيمۇ ئۇنىڭغا رەنجى .»

دېدى . ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەي پەرياد قىلسام ، دادىمغا يېتىدىغان كىشى چىقمىدى . ئاخىر ئۇ زالىم بالىلىرىمىزنى يەپ ، چاڭگىمىزغا كىرىپ يېتىۋالدى ،— دەپتۇ چىشى قۇشقاچ .

ئۇنى ئاڭلاپ ئەركەك قۇشقاچنىڭ يۈرىكىگە ئوت چۈشۈپ چىر-كىسىدىن تۇتۇن چىقىپتۇ . شۇ چاغدا ئۆي ئىگىسى چىراغ ياندۇر-ماقچى بولۇپ پىلىكنى ياغقا چىلاپ ئۇچىغا ئوت تۇتاشتۇرۇپ چى-راغدانغا قويغانىكەن ، ئەركەك قۇشقاچ ئۇچۇپ كېلىپ ئوتلۇق پىلىكنى ئېلىپ يىلان ياتقان چاڭگىغا تاشلاپتۇ . ئۇ زالىم يىلاننى ھالاك قىلىشنى ئويلىغانىكەن ، لېكىن ئۆي ئىگىسى «ئۆيگە ئوت كېتەرمىكىن» دەپ قورقۇپتۇ ـ دە ، دەرھال كەتمەن ئېلىپ ئۆگزى-سىگە چىقىپ چاڭگىنىڭ تۆشۈكىنى چېپىشقا باشلاپتۇ . يىلان ئوت-نىڭ قورقۇنچىدىن ۋە ئۇستىدىكى شەپىنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ تۇرالماي ، ئۆگزە تەرەپتىكى تۆشۈكتىن بېشىنى چىقارغانىكەن ، بويىنى كېسىلىپتۇ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، دۇشمەننى ھەقىر ۋە زەئىپ

چاغلاپ ، ئۇنىڭدىن غاپىل بولغۇلۇق ئەمەس . قارىماققا خار كۆرۈ-
نۈپ تۇرۇپ ، ئاخىر قەست قىلغان كىشىنىڭ مېڭىسىدىن تۈتۈن
چىقىرىدۇ .

دۇشمىنىڭ گەرچە كىچىك بولغاندىمۇ شۇنچە ھەقىر ،
سەن ئۇنى چوڭ دەپ بىلىپ ، ئۆز ئىشلىرىڭ غېمىنى قىل .

—بۇ مۇھىم ئىشنىڭ ھەل بولۇپ ، دۇشمەنلەرنىڭ يىقىلىشى
سېنىڭ پىكرىڭ ۋە ئىخلاسىڭنىڭ بەرىكىتىدىن بولدى ، چۈنكى ھەر
ئىشتا مەن سېنىڭ سۆزۈڭگە ئىشەنچ قىلدىم ۋە ئۇنىڭدىن ياخشىلىق
نەتىجىسىنى كۆردۈم . ھەرقانداق پادىشاھ مۇھىم ئىشلاردا مەسلى-
ھەتنىڭ چۈلۈۋرىنى ۋەزىرىگە بەرسە ، دۆلىتىنىڭ ئېتىكىگە ھەر-
گىز جاپا - مۇشەققەت غۇبارى قونمايدىكەن . سېنىڭ تەدبىرلىرىڭ
نەتىجىسىدىن مەن شۇنى كۆردۈم .

ماڭا سەندەك ئېسىل ياردەمچىنى يار ئەيلىدى تەڭرىم ،
شۇڭا نەگە ئۇزاتسام قول ئاڭا يەتكۈسىدۇر ئىلكىم .

ھەممە ھۈنەرلىرىڭدىن شۇنىسى ئېشىپ چۈشتىكى ، دۇشمەن-
لەرنىڭ ئارىسىدا تۇرغان بولساڭمۇ ، يا تىلىڭدىن ئەيىبلىك سۆز
چىقماپتۇ ، يا ئۆزۈڭدىن گۇمان تۇغدۇرغۇدەك ئىش كۆرۈل-
مەپتۇ ،— دەپتۇ پادىشاھ .

— ئەي پادىشاھىم ،— دەپتۇ كارشۇناس ،— بۇمۇ سىزنىڭ
دۆلىتىڭىزدىن بولدى . ئۇ يەردە قانداق ئىش قىلغان بولسام ،
سىزنىڭ قائىدە - يوسۇنىڭىز بويىچە قىلدىم ھەمدە سىزنىڭ مۇبا-
رەك سۆھبىتىڭىزدىن ئۆگىنىپ ، ئۆزۈمگە كەسىپ قىلغان ھۈ-
نەر - پەزىلەتنى شۇ يەردە ئىشلەتتىم . خۇداغا شۈكۈر ، شەرەپلىك
جىسمىڭىزدا تەدبىر - مەسلىھەت ، شان - شەۋكەت ۋە غەيرەت -
شىجائەتلەرنىڭ ھەممىسى جەم بولغان ، ھېچقانداق ئىشنىڭ ھە-

قىقتى سىزدىن يوشۇرۇن ئەمەس . ئالدىراش ۋە توختاش ۋاقتىنى ھەم ئاچچىقلاش ۋە رازى بولۇش پەيتىنى ياخشى بىلىسىز ، ھەرقانداق ئىشنىڭ باش - ئايىغىنى ئېنىق مۆلچەرلەيسىز . سۆبھى ۋاقتىدا ئاگاھلىقتىن غاپىل بولماي ، سەلتەنەت نومۇسىنى ۋە سىياسەتنىڭ روناق تېپىشىنى تاشلىمايسىز . بۇنداق پادشاھ بىلەن دۈشمەنلەشكەن ۋە ئاداۋەتنى ئىختىيار قىلغان ھەرقانداق كىشى ئۆلۈمنى مىڭ سىرتماق بىلەن ئۆزىگە تارتقان ۋە تىرىكلىكنى نەچچە مەنزىل ئۆزىدىن نېرى قوغلىغان بولىدۇ .

دۈشمىنىڭنى بۇ زامانە قولى سۆرەپ ئاپىرار ،
بۇ ھايات دەرگاھىدىن يوقلۇقسېرى ئەيلەپ راۋان .
سەن كەبى شاھقا كىمەرسە بولسا گەر دۈشمەن ئۆلۈم ،
ئات سېلىپ يەتكەي قېشىغا بىر نەپەس بەرمەي ئامان .

— سەن بۇ يەردىن كەتكەندىن كېيىن مەن تائام ۋە شارابنىڭ ھالاۋىتىنى تېتىمىدىم . ئولتۇرۇش ۋە ئۇخلاشنىڭ راھىتىنىمۇ كۆرمىدىم . تۇرمۇشتىن لەززەتمۇ تاپمىدىم ، خۇداغا شۈكۈر ، مانا ئەمدى :

تاپتى دۆلەت ئاپتىپىم ئەۋجى كامال ،
دۈشمىنىم كۈنىگە خوپ يەتتى زاۋال .

— ھەر كىشى دۈشمەنگە يېڭىلىپ قېلىپ ئۇنىڭ ئالدىدا خارلىق ۋە ئاجىزلىق كۆرگەن بولسا ، ئۇنىڭ ئىزاسى يوقالمايدۇ ؛ تەسىرى ۋۇجۇد سەھنىسىدىن ئېرىمەيدۇ ، — دەپتۇ كارشۇناس ، — شۇنداق چاغدا ئۇ قاراڭغۇلۇقنى روشەنلىكتىن ، كېچىنى كۈندۈزدىن ئايرىيالماي قالىدۇ ھەمدە بېشى بىلەن پۇتىنى ، سەللىسى بىلەن كەشىنى پەرق ئېتەلمەي قالىدۇ . ھۆكۈمالار : «ئاغرىق كىشى ساقايمىغۇچە يېمەكلىكتىن لەززەت تاپالمايدۇ . ھامال ئۇچى-

سىدىكى ئېغىر يۈكنى قويىغۇچە ئامان تاپالمايدۇ ، ئاشىق مەشۇق-
نىڭ ۋىسالىغا يەتمىگۈچە ئارام ئالالمايدۇ ، سەپەر قىلغۇچى مەنزىل-
گە چۈشمىگۈچە ئىزتىراپتىن توختىيالمايدۇ ، قورققان كىشى دۈش-
مىنىدىن خاتىرجەم بولمىغۇچە كۆڭلى تىنمايدۇ» دەپ ئېيتقان .

دۈشمىنىدىن گەر كىشى تاپماس ئامان ،
بولمىغاي ھەرگىزمۇ كۆڭلى شادىمان .

— ئۇلارنىڭ پادىشاھىنىڭ زاھىر ۋە باتىنىنى قانداقراق كۆر-
دۈڭ ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— ئۇ ناھايىتى تەكەببۇر ئىكەن . ساۋابلىق ئوي - پىكىرلەر
ئۇنىڭغا نېسىپ بولمىغانىكەن . دانا تەدبىرنى يامان پىكىردىن ئايرى-
يالمايدىكەن . ھەممە مۇلازىملىرىمۇ ئۆزىدەك ئىكەن . ھېلىقى ۋە-
زىرلا ھوشيار ئىكەن .
— ئۇ ۋەزىرنىڭ ھوشيارلىقىنى نېمىدىن بىلدىڭ ؟
— مېنى ئۆلتۈرۈش نىيىتىگە كېلىشى ئۇلار ئۈچۈن ياخشى
تەدبىر ئىدى . لېكىن ئۇ ۋەزىر ئۆز پادىشاھىنىڭ نەسىھەت ئاڭلى-
مايدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ ، ئۇنىڭدىن مەنپەئەتلىك سۆزلەرنى
ئايىمىدى . ھەرقاچان نەسىھەت باشلىغاندا ، ئەدەپكە رىئايە قىلدى .
— پادىشاھقا نەسىھەت قىلىشنىڭ ئەدەپلىرى قايسى ؟
— ئۇنىڭ ئەدەپ - قائىدىسى شۇكى ،— دەپتۇ كار-
شۇناس ،— ئۇلارغا سۆزنى يۇمشاقلىق بىلەن ئېيتىش كېرەك ،
ھەرگىز قوپاللىق قىلىشقا بولمايدۇ . ھۆرمەت تەزىمى ۋە ئىز-
زەت - ئىكرامنى ئۇنتۇماسلىق ، جۈرئەت ۋە گۇستاخلىقتىن ئۆزىنى
تارتىش كېرەك . ئەگەر ئۇنىڭ خۇي - پەيلى ۋە ھەرىكەتلىرىدىن
نۇقسانلىقنى كۆرسە ، ئۇنى شېرىن سۆز ۋە مۇناسىپ مىساللار
بىلەن خەۋەردار قىلىش كېرەك . بۇ سۈپەتلەرنىڭ ھەممىسى شۇ
ۋەزىردە بار ئىدى . ئۇنىڭ ئۆز پادىشاھىغا ئېيتقان نەسىھەتلىرىنى
ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلىدىم . جاھاندارلىق ئۇلۇغ مەرتىۋە بولسى-

مۇ ، بەخت مەدەت بەرمىگۈچە ھېچ كىشى ئۆز تىرىشچانلىقى بىلەنلا ئۇنىڭغا يېتەلمەيدۇ . شۇڭا سائادەت يار بولۇپ ، ئۇ مەرتىۋىگە مۇيەسسەر بولغان كىشى ئۇنىڭ قەدرىنى بىلىشى ۋە ئۇنى ئەزىزلە- شى ، ئۇنىڭ قائىدىلىرىگە رىئايە قىلىشى كېرەك . زۇلۇمنى ئە- مەس ، بەلكى ئادالەت يولىنى تۇتۇش كېرەك .

سەن بۇگۈن بولدۇڭ جاھان مۇلكىگە شاھ ،
زۇلۇمدىن ئۆزۈڭنى تۇتقايسەن ئاگاھ .
يۈز قىلىچنىڭ ئاپىتى ئۇنداقچە يوق ،
كۆلپەت چەككەنلەر سەھەردە ئۇرسا ئاھ .

دۇشمەندىن غاپىل بولماسلىق ۋە ئۇلارنىڭ كۈچىنى سەل چاغلىماسلىق كېرەك . پادىشاھلىقنىڭ ئەبەدىي بولۇشى ۋە دۆلەتنىڭ بەرقارار بولۇشى تۆت نەرسە بىلەن بولىدۇ ؛ بىرىنچىسى ، ھوشيار- لىق ؛ ئەتە بولىدىغان ۋەقەلەرنىڭ سۈرىتىنى بۈگۈننىڭ ئەينىكىدە كۆرەلەيدىغان بولۇش لازىم . ئىككىنچىسى ، توغرا مۇددىئا ؛ ئۇنىڭ- غا سۇسلۇق قىلماسلىق كېرەك . ئۈچىنچىسى ، ياخشى تەدبىر ؛ ئەگرىلىككە مايىل بولماسلىق . تۆتىنچىسى ، ئىتتىك شەمشەر ؛ ئۇنىڭ ئوتلۇق چاقنىشى دۈشمەنلەرنىڭ ئۆمۈر خامىنىنى كۆيدۈرۈ- دىغان بولسۇن .

ئەدلى دەرىخى كۆكەرمىگەي سەلتەنەتتە ،
يىلتىزىدىن سۇغارمىسا شەمشەر سۈيىدە .

ئۇ ۋەزىر ھەممە سۆزلەرنى ئېيتقان بولسىمۇ ، ھېچ كىشى ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلمىدى ھەمدە نەسىھەتىگە قۇلاق سالمىدى . ئاخىر ئۇلار ھالاك بولدى . چۈنكى ، پادىشاھ ئۇنىڭ مەسلىھەتىنى ئاڭلىمىغاچقا ، باشقىلارغىمۇ ئۇ نەسىھەت تەسىر قىلمىدى . ئۇلار- نىڭ بۇ ۋەقەلىرىدە «خەلق ئىتائەت قىلىدىغان كىشىنىڭ گېپىلا

گەپ بولىدۇ » دېگەن سۆزنىڭ سىرى ئاشكارىلاندى . دېمەك ، ئۆزد-
ىنىڭ ئەقلى كۆرمىسە ، ئۆزگىلەرنىڭ ئىدراكى بىھۇدە ئىكەن .

كىشى پىكرى كۆرۈنمەس ئەلگە توغرا ،
سۆز قىلىشتىن ئۇنى گەر توسار بولسا .
ھۆكۈما ئىپتىقانكى : «توغرا نەسىھەت ،
خاتادۇر كىشىگە بولمىسا پىسەنت » .

دۈشمەنىنىڭ ھىيلە ـ مىكرىدىن ھەزەر قىلىشنىڭ داستانى مانا
مۇشۇ . دۈشمەن تەۋەززۇ قىلسا ۋە يالۋۇرسا ، ئۇنىڭغا ئالدىنىش
ئەقىل يولىدىن يىراق ئىشتۇر . چۈنكى ، قاغىنىڭ شۇ ئاجىزلىقى
ۋە زەئىپلىكى بىلەن ئاشۇنداق ھەم كۆپ ، ھەم كۈچلۈك بولغان
ھۇۋقۇشلارنى ھالاك قىلالىشى ھۇۋقۇشلارنىڭ غاپىللىقى ۋە نادانلى-
قىدىن بولدى . ئەگەر ھۇۋقۇشلاردا ئازراق پەم ۋە ئاقىۋەتنى ئويلاي-
دىغان غەم بولسا ئىدى ، ئۇ قاغا ئۇلارنى يېڭىشنى چۈشىدىمۇ
كۆرەلمىگەن بولاتتى . ئەقىللىق كىشىلەر بۇ قىسسىگە ئىبرەت
كۆزى بىلەن قارىشى ، دۈشمەنگە ئىشەنگىلى بولمايدىغانلىقىنى چۈ-
شىنىشى كېرەك . دۈشمەن ھەرقانچە زەئىپ بولسىمۇ ، خار كۆرمە-
گۈلۈك . ئۇنىڭ مۇھەببەت ۋە دوستلۇق ئىزھار قىلغىنىغا مەغرۇر
بولمىغۇلۇق ھەمدە ئالدانمىغۇلۇق .

مۇھەببەت زاھىر ئەتكەن بىرلە دۈشمەن ،
ئۇنى ھوش ئەھلى ھەرگىز دېمىگەي دوست .
يىلان ئىلگىرىكى ئادەت بىرلە يۈرگەي ،
كۆرۈنمەككە تاشلىسىمۇ ئەگەر پوست .

بۇ ھېكايىدە يەنە بىر پايدا باركى ، ئىخلاسمەن دوستلار ۋە
خالىس تەرەپتارلارنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك . ھەرقانداق ئېھتى-
يات سەرمايىسى ئۇنىڭدىن مەنپەئەتلىك ئەمەس ، ھېچقانداق تىجا-

رەت ئۆنىڭدىن ياخشىراق ئەمەس . چۈنكى ، كارشۇناسنىڭ قاغىلارغا بولغان دوستلۇقى ۋە مەدەتكارلىقى نەتىجىسىدە ، ئۇلار ھالاكەت چۆلىدىن سالامەتلىك مەنزىلىگە يەتتى .

ھوشيار كىشىلەر بۇ جەھەتتە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشى كېرەك . كىشى يېقىن دوستلارنى ئەزىزلىسە ۋە مەككار دۈشمەندىن پەرھىز قىلسا ، تولۇق مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ .

ھەمدەم بولغىن بىر ۋاپادار يار بىلەن ،
بىردەم ئولتۇرما رەقىب مەككار بىلەن .

بەشىنچى باب

غاپىللىقنىڭ زىيىنى ۋە نادانلىق قىلىپ تەلەپنى قولدىن بېرىپ قويغاندىن كېيىن ھەسرەت ـ نادامەتنىڭ پايدا بەرمەيدىغانلىقى توغرىسىدا

بەرەھمەنگە راي شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي دانىشمەن ھەكىم ، دۈشمەنلەرنىڭ ھىيلە ـ مىكرىدىن ھەزەر قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ مەككارلىق ئاپىتىدىن ئۆزىنى ئاگاھلىق بىلەن ساقلاش كېرەكلىكى توغرىسىدىكى داستاننى بايان قىلدىڭ . ئەمدى ئۆز تەلىپىنى ھاسىل قىلىش ئۈچۈن ناھايىتى كۆپ مۇشەققەت چەككەن بولسىمۇ ، ئۇنى قولغا كەلتۈرگەندىن كېيىن غاپىللىق قىلىپ قولىدىن بېرىپ قويغان كىشىلەرنىڭ مىساللىرىدىن سۆزلەپ بەرسەڭ .

بەرەھمەن ماختاشقا تىلىنى ئېچىپتۇ :

ئەي مۇبارەك پادىشاھىم ، بارچە يۇلتۇزلار ھامان ،
شۇ ئېگىز ئاسماندا بەختىڭدىن سائادەت تاپقۇسى .
دەرگاھىڭدا بولسا بىر سائەت سېرىق قۇشمۇ ئەگەر ،
سايە سالغاي دۆلىتىڭ ئۇمۇ سائادەت تاپقۇسى .

— دۆلەت قۇشىغا ئوخشاش كۆڭۈللىرىگە مەخپىي ئەمەسكى ، ھەرقانداق نەرسىنى تېپىشقا قارىغاندا ساقلاش مۇشكۇلدۇر . چۈنكى ، ھەرقانداق نېمەت بەختىنىڭ مەدەتكارلىقى بىلەن ھاسىل بولۇر . ئەمما ئۇنى روشەن ئەقىل ۋە ياخشى تەدبىرلەر بىلەن چىڭ

تۇتماي تۇرۇپ مۇھاپىزەت قىلماق مۇمكىن ئەمەس . ئەگەر ھەركىشىگە ھوشيارلىق ۋە ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى كۆرۈش ئىقتىدارى نېسىپ بولمىغان بولسا ، ئۇنىڭ قولغا كەلتۈرگىنى ئۇزۇن ئۆتمەي تالاپەت ۋە بۇلاڭ ـ تالاڭغا كېتىدۇ ـ دە ، ئۇنىڭ ئۆزىدە ھەسرەت ۋە نادامەتتىن بۆلەك ھېچ نەرسە قالمايدۇ . تاشپاقا مايمۇن بىلەن دوستلۇق ھاسىل قىلغاندى ، لېكىن ئەنە شۇنداق نادانلىق ۋە كەم ئەقىللىقىدىن ئۇنى زايە قىلىۋەتتى .

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ راي .

— مەسەلدە كەلتۈرۈلۈشچە ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن .

تاشپاقا بىلەن مايمۇننىڭ ھېكايىسى

ھەجەرىل ئەخزەر[1] جەزىرىسىدە مايمۇنلار كۆپ ئىكەن . ئۇلارنىڭ كاردان ئىسىملىك بىر پادىشاھى بار ئىكەن . ئۇنىڭ سەلتەنىتى سىياسەتلىك ، ھۆكۈمىتى ئادالەتلىك بولۇپ ، ئۇنىڭ خەير ـ ئېھسانىنىڭ بەرىكىتىدىن پۇقرالىرى ئامانلىق بىساتى ئۈستىدە راھەت سۈرىدىكەن . ئۇنىڭ ئىنئامىغا شۈكۈر ئېيتىش يۈزىسىدىن مەملىكەت ئەھلىنىڭ ئۇلۇغ ـ ئۇششاقلىرى ئۇنىڭغا دۇئا قىلىدىكەن .

زۇلۇم زىيان ، ئادالەت قىلسا پايدا ،
ئۇندىن ئىدى ئەل خۇشال ، خۇدا رىزا .

ئۇ نۇرغۇن يىللار پادىشاھلىق دەۋرىنى سۈرۈپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ياشلىق باھارى قېرىلىق خازانىغا بېرىپ يېتىپتۇ ؛ ئۇنىڭ بەدىنىدە زەئىپلىك ۋە ئاجىزلىق ئەسىرى كۆرۈنۈشكە باشلاپ ، قۇۋۋىتىنىڭ كۆچىتىگە بىچارىلىك شامىلى يېتىشى بىلەن

---

[1] ھەجەرىل ئەخزەر— كۆكتاش .

سولىشىپ مەئىشەتتىن قاپتۇ . نەتىجىدە خۇشۋاقىتلىقىنىڭ چىرىغى ئاپەت بورىنى بىلەن ئۆچۈپ ، ئىشرەت ئۆيى قاراڭغۇلۇقتا قاپتۇ .

ئەي قىرى ! سەن ياشىراي دەپ ئويلىما ،
يانمىغاي ئاققان ئېقىن ھېچ ئارقىغا .
سەن ھەۋەستىن خالىي ئەيلە بېشىڭنى ،
ئاققۇزار چاغ بولدى كۆزدىن يېشىڭنى .
قىرىلىقتىن قوندى بېشىڭغا غۇبار ،
كۆزۈڭ بولماس ئەمدى روشەنلىككە يار .

شۇنداق ! ئىككى يۈزلىمە ھاياتنىڭ ئادىتى شۇكى ؛ يىگىتلىك گۈلشىنىنىڭ پاراغىتىنى قىرىلىق تىكەنلىكىنىڭ مۇشەققىتىگە ئال-ماشتۇرىدۇ ۋە زەردارلىق ئىززىتىنىڭ شان ـ شەرىپىنى گادايلىق مۇشەققىتىنىڭ خارلىقى بىلەن قارايتىدۇ .

بۇ زامانە ئىچرە غەمسىز پادىشاھلىق يوق ئىرۇر ،
روزىغار جامىدىكى مەي ساپ ئەمەستۇر ھېچقاچان .
بۇ جاھان بوستانىدا گۈل ئاچسا ھەر نىلۇپەرى ،
لالىزار بولدى يۈزى كۆزدىن ئېقىپ ياش بىرلە قان .

بۇ دۇنيا ئۆز ئېرىنى ئۆلتۈرگەن بىر قېرى خوتۇندۇركى ، ئۇ ئۆزىنى ياش قىزلارنىڭ لىباسىدا ياساپ ـ جابدۇپ ، جاھان ئەھلىگە كۆرسىتىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئەبەدىي بولمىغان زىنىنەت ، بىئې-تىبار پەردازلىرى بىلەن ئەخمەق مەغرۇرلارنى مۇھەببەت دامىغا چۈشۈرىدۇ .

بۇ جاھاندۇر گۆدەكلەرنىڭ ئويۇنچۇقى ،
بىئەقىللەر گول بولغۇسى ئۇلار كەبى .

كىمكى ئۇنى نىكاھىغا ئالغان بولسا ، ئۇنىڭ مۇراد قولى ئارزۇ قۇچىقىغا يەتمىگەن ۋە بىر كېچە ئۇنىڭ بىلەن يېتىپ پاراغەتتە دىل خۇشلۇقى ھاسىل قىلالمىغان .

زەپ بىۋاپا ئايجامالدۇر جاھان قىزى ،
ھېچ كىشىدە توختىمىدى ئۆمۈر بويى .

ھاياتىنى ئۆزىگە دوست تۇتقان گۆدەك مىجەزلىك كىشىلەر ئۇنىڭغا ئالدىنىدۇ ۋە ئويۇن - كۈلكىنىڭ ئالدامچى سۈرىتىگە كۆڭۈل باغلاپ ، ئۇنىڭ قەلبىنىڭ ناپاكلىقى ھەم ۋەدىسىنىڭ يالغانلىقىدىن بىخەۋەر قالىدۇ .

بۇ جاھاننىڭ دۆلىتى خۇددى زەھەرلىك يىلان ،
سىرتى خۇش رەڭ كۆرۈنەر ئىچىگە تولغان زەھەر .
مەيلى باي ، مەيلى گاداي ، گەر ئاڭا بەرسە كۆڭۈل ،
بىر نەپەس بولغان خۇشال ، دائىما ھەسرەت چېكەر .

كۆڭلىنىڭ كۆزى «بۇ دۇنيا بىر ئۆتكۈنچىدۇر» دېگەن سۈرمە بىلەن روشەن قىلىنغان كىشىلەر بولسا ، ئۇنىڭ زىبۇ زىننەتلىرىگە ئىلتىپات قىلمايدۇ ۋە پايدىسىز مەنسەپ ھەم مەنپەئەتسىز مال - دۇنيا تەلىپىگە كۆڭۈل باغلىمايدۇ ، بەلكى دۇنيانىڭ بىمادارلىقى ، مال - دۇنياسىنىڭ بىقارارلىقىنى بىلىپ ، باقىي دۇنيانىڭ دۆلىتىنى قولغا كەلتۈرۈشكە يۈزلىنىدۇ .

ئۆمۈر باغى دائىم باھار بولماس ، خازان تەگمەي ھېچ ،
مېۋىسى باقىي تۇرارلىق بىر دەرەخ قىل پەرۋىرىش .

شۇنىڭ بىلەن كاردانىنىڭ قېرىپ قالغانلىقى ۋە زەئىپلەشكەنلىكى خالايىقنىڭ ئاغزىغا يېيىلىپتۇ ، ئۇنىڭ سەلتەنىتىنىڭ ھەشە-

مىتىگە نۇقسان ، شان ـ شەۋكىتىنىڭ ھەيۋىتىگە قۇسۇر يېتىپتۇ .

بولسىمۇ گەر كىشىگە يار شاھى جەمشىت دۆلىتى ،
چاچ ئاقارسا يەتكۇسىدۇر نا ئۇمىدلىك پۇرسىتى .

ئۇنىڭ مۇلازىملىرىنىڭ ئىچىدە چىرايىدىن سائادەت نۇرى يېغىپ تۇرغان ، مېڭىش ـ تۇرۇشىدىن دۆلەت ئالامىتى جىلۋىلىنىدىغان چىرايلىق بىر يىگىت بار ئىكەن . مەملىكەت ئەھلى ئۇنىڭ پادىشاھلىققا لايىق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىشىپ ، كۆڭۈللىرىدە ئۇنى دوست تۇتۇشۇپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئىتائىتىدە بولۇشنى ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ :

باغۇبوستانلارغا گەر يەتسە شامال ،
تەۋرىمەكلىككە يارىشار ياش نىھال .
نوتا شاخلار كۆكلىگەي كۆكلەم چىغى ،
قېرىسا لېكىن تۆكۈلگەي ياپرىقى .

بۇ يىگىتنىڭ ئۆمۈر دەرىخى گۈزەللىك ئېقىنىنىڭ بويىدا كۆزگە كۆرۈنۈپ يېتىلىپتۇ . خۇددى سەرۋى دەرىخىنىڭ بەرىكىتىدىن ئالەم گۈلىستان بولغىنىدەك ، بۇمۇ مەملىكەت گۈلشىنىگە ئۆز دۆلىتىنىڭ بەرىكىتى بىلەن بەرگى ناۋا بەرسە ياخشى ئەمەسمۇ ، دېيىشىپتۇ . ئۇ يىگىتمۇ باشقىلارغا شەپقەت ۋە مەرھەمەت كۆرسىتىپ ، لەشكەر ۋە پۇقرالارنىڭ ھەربىرىگە مۇناسىپ مەنسەپ بېرىش ۋە لايىق ئىنئام قىلىشقا ۋەدە قىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن بارلىق ئاموخاسنىڭ ھەممىسى بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ ، ئۇ قېرى پادىشاھنى سەلتەنەتتىن چۈشۈرۈپ ، ھېلىقى شەۋكەتلىك ياش يىگىتنى تەختكە ئولتۇرغۇزۇپتۇ .

سىغمىدى خۇشاللىقتا جېنى تەنگە ،
شۇ تاج بىلەن يەتتى بېشى كۆككە .

بىچارە كاردان سەلتەنەت لىباسىدىن ئايرىلىپ ، خالايىق ئارد-
سىدا خارلىقتا قاپتۇ . ئۇنىڭغا بۇ ئىش هار كېلىپ ، كۆپ ئويلاپ
ئولتۇرمايلا يۇرتىنى تاشلاپ چىقىپ كېتىشنى ئىختىيار قىلىپ
يۇرتىدىن ئايرىلىپتۇ هەم دەريا ساھىلىدا ئايلىنىپ يۈرۈپ ، تېخىمۇ
چىرايلىق دەرەخلىرى ۋە خىلمۇخىل مېۋىلىرى بار بولغان بىر
جەزىرىگە بېرىپ قېلىپ ، شۇ يەردە ماكان تۇتۇپ تۇرۇپ قاپتۇ .
ئۇ يەردىكى هۆل ۋە قۇرۇق يەل - يېمىشلەرگە قانائەت قىلىپ
ئۆزىگە تەسەللى بېرىپ :

قانائەت ئەيلىسەم گەر قۇرۇق - هۆلگە ،
تېپىپ شادلىق يېتەرمەن ياخشى كۆنگە .

دەپ يۈرۈۋېرىپتۇ . كاردان شۇ تەرىقىدە ، ئەنە شۇ ئورمانلىقتا بىر
بۇلۇڭنى ماكان تۇتۇپ ئىبادەت قىلىپ ، پادىشاھلىق تەختىدە ئول-
تۇرغان ۋاقتىدا ئۆتكۈزگەن كەمچىلىكلىرىگە كېچە - كۈندۈز ئىس-
تىغپار ئېيتىپ ، ئاخىرەت يولىنىڭ ئوزۇقىنى تەييارلاش بىلەن
شۇغۇللىنىپتۇ ؛ گۇناھ كىرلىرى بىلەن خىرەلەشكەن ۋۇجۇدىنىڭ
ئەينىكىنى توۋا سىرى بىلەن قايتىدىن سىرلاپ ، قېرىلىق سۇبھە-
سىنىڭ سوغۇق شامىلى ئارقىلىق ياشلىق كېچىسىدە ئۇخلاپ قال-
غان ئەقلىنى ئويغاتماقنىڭ هەرىكىتىگە تۇتۇش قىپتۇ .

قېرىدىڭ نېمىشقا ئارتقا يانمايسەن ،
سۇبھى يەتتى نېمىشقا ئويغانمايسەن .

ئۇ بىر كۈنى بىر ئەنجۈر دەرىخىگە چىقىپ مېۋىسىنى يەۋاتقاند-
دا ، تۇيۇقسىز بىر ئەنجۈر قولىدىن سۇغا چۈشۈپ كېتىپتۇ ، سۇدىن
چىققان ئاۋازنى ئاڭلىغان كاردان خۇشال بولۇپ ، يەنە بىر ئەنجۈر-
نىمۇ تاشلاپتۇ . ئۇنىڭ ئاۋازىنىمۇ ئاڭلاپ ، خۇشاللىقى تېخىمۇ زىيا-
دە بوپتۇ . ئۇ ئەنە شۇ تەرىقىدە ئارقا - ئارقىدىن ئەنجۈرلەرنى سۇغا

تاشلاپ ، شۇنىڭدىن چىققان ئاۋازنى ئاڭلاپ ھۇزۇرلىنىپتۇ . شۇ ئەسنادا بىر تاشپاقا دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدىن بۇ جەزىرىگە يېتىپ كەپتۇ . ئۇنىڭ ھېلىقى دەرەخكە نەزىرى چۈشۈش بىلەنلا بىر مايمۇنىنىڭ دەرەخ ئۈستىدىن سۇغا ئەنجۈر تاشلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، دەرھال سۇ ئىچىگە كىرىپتۇ ـ دە ، چۈشكەن ئەنجۈرلەرنى يېيىشكە باشلاپتۇ . تاشپاقا ئەنجۈرنى يەۋېتىپ ئۆزىچىلا : «بۇ مايمۇن بۇ ئەنجۈرلەرنى مەن ئۈچۈن تاشلاۋاتىدۇ . بۇ مەرد قېرى بىلەن ئىلگىرى ئارىمىزدا ھېچقانداق ئاشنالىقىمىز يوق تۇرۇپ ، ماڭا مېھىر ـ شەپقەت كۆرسىتىۋاتىدۇ ، ئەگەر ئۇنىڭ بىلەن دوست بولسام ، ئۇنىڭدىن ناھايىتى كۆپ مۇرۇۋۋەت ۋە مەرھەمەت تاپالايدىغانلىقىم مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇ . مۇنداق سېخىي ۋە خۇشخۇي كىشىنىڭ سۆھبىتىنىڭ سىرى كۆڭۈل ئەينىكىمدىن مالاللىق غۇبارىنى كۆتۈرگۈسىدۇر ۋە ئۇنىڭ ھۇزۇرىنىڭ نۇرى كۆكسۈم ھاۋاسىغا ئاپەت قاراڭغۇلۇقىدىن نىجات بەرگۈسىدۇر . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ :

«خاتىرىم شاھ كۆزگۈسى ئىدى لېكىن تاپتى غۇبار ،
كاشكى تۇتسامچۇ بىرەر دانا ۋەلىنىڭ سۆھبىتىن .

دېگەن سۆز بارغۇ» دەپ ئويلاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن تاشپاقا كۆڭلىدە ئويلىغان ئاشنالىق تەسەۋۋۇرىنى لەۋزىگە كەلتۈرۈپ ، مايمۇنغا بايان قىپتۇ . مايمۇنمۇ ئۇنىڭغا دوست بولۇشقا قىزىقىپ قېلىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئېيتقانلىرىڭ توغرا . كىشى بىلەن دوست بولۇش كىشىنىڭ ياخشى خىسلەت ۋە يارامىلىق سۈپەتلىرىدىندۇر . ھەر كىشىنىڭ ھەقىقىي دوستى بولسا ، جاھاندا بېشى ئۈستۈن ، كۆڭلى خۇشال بولىدۇ .

ھەر كىشىنىڭ ئىخلاسلىق دوستى بولسا ،
تەن بىلەن ۋۇجۇدىغا زىننەت بېرۇر .

گەرچە دەۋران نېمىتى كەڭ بولسىمۇ ،
شەپقەتلىك دوست ئۆزگىچە نېمەت ئېرۇر .

— سەن بىلەن دوستلىشىشقا بەكمۇ مەيلىم بار ، لېكىن ئۇ ئىشقا قابىلىيىتىم بارمۇ - يوق ، ئۇنى بىلمەيمەن ،— دەپتۇ تاشپاقا .

— ھۆكۈمالار دوستلۇق ئۈچۈن مىزان تۈزۈپ بەرگەن ،— دەپتۇ مايمۇن ،— ئۇلار : «دوستسىز ياشاش مۈشكۈل بولغان ھالەتتىمۇ ، ھەركىم دوستلۇققا ياراۋەرمەيدۇ» دەپ ئېيتىشقان . دوست تۇتۇشقا توغرا كەلسە ، ئۈچ تائىپىدىن دوست تۇتماق كېرەك ؛ بىرى ، ئالىم ۋە ئابىد[1] . ئۇنىڭ سۆھبىتىنىڭ بەركىتى بىلەن دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى تاپقىلى بولىدۇ ؛ ئىككىنچىسى ، مەرد ۋە ياخشى ئەخلاقلىق كىشىلەر ؛ ئۇلار يار - دوستىنىڭ ئەيىبىنى كۆرسىتىپ بېرىپ نەسىھىتىنى ئايىمايدۇ ؛ ئۈچىنچىسى ، زاتى پاك كىشىلەر ؛ ئۇلار غەرەزسىز ۋە تەمەسىز بولۇپ ، دوستلۇق بىناسىنى ساداقەت ۋە ئىخلاس ئاساسىغا قۇرىدۇ . يەنە ئۈچ خىل كىشىلەرنىڭ دوستلۇقىدىن پەرھىز قىلماق كېرەك : ئۇلارنىڭ بىرى ، پاسىق كىشىلەر ؛ ئۇلارنىڭ ھىممەتلىرى نەپسىنىڭ ئارزۇسىغا سەرپ بولىدۇ ، ئۇلارنىڭ مۇھەببەتلىرى نە دۇنيانىڭ راھىتىگە ، نە ئاخىرەتنىڭ رەھمىتىگە سەرپ بولالمايدۇ ؛ ئىككىنچىسى ، يالغانچىلار ؛ ئۇلارنىڭ سۆھبىتى قاتتىق ئازاب ، ئۇلپىتى چوڭ بالا . ئۇلار ھەمىشە باشقىلارغا سېنىڭ ئۈستۈڭدىن ، ساڭا بولسا باشقىلارنىڭ ئۈستىدىن يەنى مىڭدىن بىرى راست بولمىغان ، پىتنە ئارىلاشقان خەۋەرلەرنى توشۇيدۇ ؛ ئۈچىنچىسى ، نادانلار ؛ مەنپەئەت يۈزىسىدىن ئۇلارغا ئىشەنگىلى ياكى بالا - قازادىن ساقلىنىشتا ئۇلارغا يۆلەنگىلى بولمايدۇ . چۈنكى ئۇلار پايدا يەتكۈزسەم دەپ تۇرۇپ زىيانغا ئۈچرىتىدۇ .

---

[1] ئابىد — ئىبادەت قىلىپ تۇرغۇچى .

تۈتمىغىن دوست ھېچ ئۆزۈڭگە ناداننى ،
ئىلغىيالماس ئىشتا ياخشى - ياماننى .

بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا ، نادان دوستتىن دانا دۈشمەن ياخشىراق ، چۈنكى دۈشمەن ئەقىللىق بولسا ، يىراقنى كۆزلەپ ئويلاپ ئىش قىلىدۇ ، پۇرسەت كەلمىسە زىيان يەتكۈزمەيدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ خۇي - پەيلىدىن ئىنتىقام ئەسىرىنى بايقىۋېلىپ ، ئۆزىنى قوغدىغىلى بولىدۇ . ئەمما نادان دوست كىشىگە ھەرقانچە مەدەت بەرگەندەك قىلسىمۇ ، ئۇنىڭدىن ھېچقانچە پايدا ھاسىل بولمايدۇ ، بەلكى ئۇ ئۆزىنىڭ ناقىس تەدبىرى بىلەن كىشىنى خەتەرگە دۇچار قىلىدۇ . مايمۇن دوست بولسىمۇ نادان بولغانلىقتىن كەشمىر پادىشاھىنىڭ ھايات كېچىسىنى ئۆلۈم گىردابىغا سالغان ۋاقىتتا ، ئۆزى دۈشمەن بولسىمۇ دانا دۈشمەن بولغان ئوغرى ئۇنىڭغا ياردەم قىلدى ئەمەسمۇ ؟

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ تاشپاقا .

— ئاڭلىشىمچە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كاردان .

كەشمىر پادىشاھى ، مايمۇن ۋە ئوغرىنىڭ ھېكايىسى

ئاڭلىشىمچە ، كەشمىر دىيارىدا بىر پادىشاھ بار ئىكەن . ئۇنىڭ خەزىنىلىرىنى تاغقا يۆكلىسە تاغمۇ كۆتۈرەلمەيدىكەن ، ئۇنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ ھېسابىنى ئېلىشتا ھېسابنىڭ سانىمۇ يېتىشمەيدىكەن . ئۇ جاھانگىرلىك تۇغىنى پەلەك گۈمبىزىنىڭ ئۈستىدە كۆتۈرگەن ۋە ئادالەت پۈتىنىڭ نەقىشلىرى بىلەن كۈن ۋە تۈن سەھىپىلىرىگە زىننەت بەرگەن بىر پادىشاھ ئىكەن .

دەرگاھىنى بوسە ئەيلەپ زامانە،
باش قوياركەن ئۇنىڭ باسقان قەدىمىگە.

بۇ پادىشاھنىڭ بىر مايمۇنى بار بولۇپ، پادىشاھ ھەممە ئىشتا ئۇنىڭغا ئىشىنىدىكەن ۋە ئۇنى دائىم نازۇنېمەتلەر بىلەن بېقىپ، ئۆزىگە ئىچكى مەھرەم قىلىۋالغانىكەن. ئەگەر پادىشاھ ئۇخلىسا، مايمۇن تاڭ ئاتقۇچە قولىدا خەنجەر تۇتۇپ، ئۇنىڭ بېشىدا ئولتۇرىدىكەن، بىر كۈنى بىر زېرەك ئوغرى يىراق بىر شەھەردىن بۇ يۇرتقا كەپتۇ ۋە بىر كېچىسى تەييارلىق لىباسىنى كىيىپ، پۇل ۋە مال ـ دۇنيا ئىزدەش ئۈچۈن كوچىدا كېتىۋېتىپ، يەنە بىر نادان ئوغرى بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ. ئىككىسى بىر تائىپىدىن بولغاچقا، ئۇلار ھەمسۆھبەت بولۇشۇپتۇ. شۇندا مۇساپىر ئوغرى يەرلىك ئوغرىدىن سوراپتۇ:
— بىز نەگە بېرىپ، كىمنىڭ تېمىنى تەشسەك بولار؟
— رەئىس كالاننىڭ ئاختىخانىسىدا ناھايىتى سېمىز، تېز ماڭىدىغان بىر قېچىر بار، رەئىس كالان ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن قېچىرنى مۇھاپىزەت قىلىشقا ئون نەپەر قۇلنى مۇئەككەل قىلىپ قويغان، ئۇلار قېچىرنىڭ پۇتىنى زەنجىر بىلەن باغلاپ قويىدۇ. ياخشىسى شۇكى، بىز ئاۋۋال بېرىپ قېچىرنى ئالايلى، ئۇنىڭدىن كېيىن چاسۇ بېشىدىكى شېشىگەرنىڭ دۇكىنىغا بېرىپ، ئۇنىڭ تېمىنى تېشىپ قىممەت باھا شېشىلىرىنى ئېلىپ، قېچىرغا يۈكلەپ يولىمىزغا راۋان بولايلى، — دەپتۇ نادان ئوغرى.
زېرەك ئوغرى ئۇنىڭ بۇ سۆزىدىن ئەجەبلىنىپ، نېمە قىلىشىنى بىلمەي تۇرغاندا پاششاپ كېلىپ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن زېرەك ئوغرى دەرھال ئۆزىنى دالدىغا ئاپتۇ. نادان ئوغرى بولسا تۇتۇلۇپ قاپتۇ.
— نېمە ئادەم سەن؟ — دەپ سوراپتۇ پاششاپ.
— مەن ئوغرى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ نادان ئوغرى، —

رەئىس كالاننىڭ قىچىرىنى ئوغرىلاپ ، شىشىگەرنىڭ دۇكىنىنى تېشىپ ، شىشىلەرنى قىچىرغا يۇكلەپ ، ئۆيۈمگە ئەكېتىشكە قەست قىلغانىدىم .

پاشاپ كۇلۇپ كېتىپ :

— بۇنداقمۇ ئەخمەق ئوغرى بولامدۇ ، بىر ئىشەكنى بىر مۇنچە ئادەم ساقلاپ ياتسا ، بىر تەڭگىگە ئالمايدىغان بىر مۇنچە شىشە ئۇچۇن ئۆزىنى خەتەرگە تاشلايدىغان؟ ساڭا بىكارغا كەلگەن جان بولغاچقا ، قەدرىنى بىلمەيدىكەنسەن ـ دە . ئەگەر پادىشاھنىڭ خەزىـ ـنىسى ئۇچۇن بۇنداق خەتەرنى ئىختىيار قىلغان بولساڭ ، مەزۇر بولغان بولاتتى ،— دەپتۇ ـ دە ، ئۇنىڭ قوللىرىنى باغلاپ زىنداغا تاشلاپتۇ .

زېرەك ئوغرى ئۇلارنىڭ ماجىرالىرىنى ئاڭلاپ تۇرغاچقا ، ناـ دان ئوغرىنىڭ ھېلىقى يامان خىيالىدىن ۋە پاششاپنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىدىن تەجرىبە ھاسىل قىلىپ ، ئۆز ـ ئۆزىگە : «ئوغرى ماڭا دوست بولسىمۇ نادان ئىدى . پاششاپ بولسا دانا دۇشمەن ئىكەن . ئەگەر ئۇ دانا دۇشمەن پەيدا بولمىغان بولسا ، بۇ نادان دوست مېنى ھالاكەتكە باشلىغان بولاتتىكەن . ھېلى بولسىمۇ پاششاپ ئېيتقاندەك پادىشاھ خەزىنىسىگە بارسام ، مەقسىتىم ئۇنىڭدىن ھاسىل بولسا ئەجەب ئەمەس» دەپتۇ ـ دە ، ئاستاغىنا پادىشاھ سارىيىنىڭ تۈۋىگە كەپتۇ ۋە لەخمە كولاپ ، ساراي تېمىنىڭ تاش بىلەن قوپۇرۇلغان ئۇلىنى پولات كەكە بىلەن پارە ـ پارە قىلغىلى تۇرۇپتۇ .

قانچە تاش باغرىنى ياردى ئۇ ئۇستات ،
كۆرسە ئۇنى شاگىرت بولغاي ئىدى پەرھات .

تېخى ئۇ كېچىنىڭ ئاپتاپ ئەيىارى يەر ئاستىدىن لەخمە ئۇـ رۇپ ، مەشرىق تەرىپىگە ئۇلانماي تۇرۇپلا ، ئۇنىڭ لەخمىسى ئاخىـ ـرىغا يېتىپ ، پادىشاھنىڭ ئارامگاھىنىڭ يېنىدىن باش چىقىرىپتۇ . قارىسا ، پادىشاھ ئالتۇن تەخت ئۇستىدە ئۇيقۇغا كەتكەنىكەن . ئۇـ

نىڭ تەختىنىڭ ئەتراپىدا مال - دۇنيا دېگەن بىھېساب ئىكەن. ئۇنىڭ بىساتىنىڭ قىرغىقىدا، جاۋاھىرلار بىلەن بېزەلگەن بىر شامداندا كاپۇردەك ئاپئاق شام زەردار كىشىلەرنىڭ يۈزىدەك كۆلۈپ تۇرغان، مىسكىن پەرۋانىلەر نامراتلىق شىۋلىسىدا ئۆرتىنىدۋاتقانىكەن.

پەرۋانىلەر كۆيىدۇرسە قانات ۋە پەر،
ئىشق ئەھلى كۆيىدۇرەر جان ۋە جىگەر.

ئوغرى يەنە قولىغا خەنجەر ئېلىپ، شاھنىڭ بېشىدا ئوك - سولغا ئېھتىيات نەزىرىنى سېلىپ تۇرغان بىر مايمۇننىمۇ كۆرۈپتۇ. ئوغرى ئۇنىڭغا ھەيران بولۇپ: «بۇ ۋەھشىي ھايۋان قانداقسىگە پادىشاھنىڭ بىساتى ئۇستىگە چىقىۋالغاندۇ؟ نېمىشقا بۇ خەنجەرنى قولىغا ئېلىۋالغاندۇ» دەپ ئويلاپ تۇرسا، تۇيۇقسىز تورۇستىن بىر نەچچە چۈمۈلە ئۈتتۈرلا پادىشاھنىڭ مەيدىسىگە چۈشۈپتۇ. نادان مايمۇن ئۇنى كۆرۈپ غەزەپلىنىپ: «مەندەك پاسىبان قاراپ تۇرغان يەردە ئىگەمنىڭ مەيدىسىگە دەسسەيدىغانغا بۇ چۈمۈلىلەرنىڭ نېمە ھەددى؟» دەپ ۋارقىراپتۇ - دە، چۈمۈلىنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇپ پادىشاھنىڭ كۆكسىگە قارىتىپ خەنجەر شىلتىپتۇ. ئۇنى كۆرگەن ئوغرى: «ھەي نادان ئەبلەخ، قولۇڭنى تارت! ئۇ ئۆلسە جاھان ۋەيران بولىدۇ» دەپ ۋارقىراپ بېرىپ مايمۇننىڭ خەنجەر تۇتقان قولىنى تۇتۇۋاپتۇ. پادىشاھ ئوغرىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئويغىنىپتۇ ۋە ئۇ ھالەتنى كۆرۈپ سوراپتۇ:

— نېمە ئادەم سەن؟

— دانا دۇشمىنىڭمەن. مېنىڭنى ئالغىلى كەلگەنىدىم. ئەگەر بىر پەس غاپىل بولغان بولسام، بۇ نادان مېھرىباننىڭ سېنى قان دەرياسىغا غەرق قىلغان بولاتتى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئوغرى.

پادىشاھ بۇ ھالنى كۆرۈپ خۇداغا شۈكۈر قىلىپ، سەجدە قىپتۇ ۋە:

— ئەگەر تەڭرىنىڭ مەرھەمىتى كىشىگە يار بولىدىغان بولسا، ئوغرىنىڭ پاسىبان، دۈشمەننىڭ مېھرىبان بولىدىغانلىقى راست ئىكەن، — دەپ ئوغرىغا ئىلتىپات قىلىپ، ئۆزىنىڭ مەھرەملىرىنىڭ قاتارىغا كىرگۈزۈپتۇ. مايمۇننى بولسا زەنجىر بىلەن باغلاپ ئۆزىدىن يىراق جايغا پالىۋېتىپتۇ.

ئوغرى گەرچە مال - دۇنيا ئوغرىلاش غەرىزىدە پادىشاھنىڭ خەزىنە تېمىنى تېشىشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، دانىشمەنلىك لىباسىنى كىيگەچكە، بېشىغا دۆلەت تاجى كىيگۈزۈلۈپتۇ. مايمۇن بولسا پادىشاھقا يېقىنلىق مۇقامىدا تۇرۇپ، بارلىق سىرلارغا مەھرەم بولغان بولسىمۇ، نادانلىق تىكىنى ئۇنىڭ ئېتىكىنى ئىلغاچقا، ھۆرمەت لىباسى ئۇنىڭ تېنىدىن سالدۇرۇلۇپتۇ.

زىرەك دۈشمەن قانغا رەقىب بولسىمۇ،
نەچچە ھەسسە ياخشى ئۇ نادان دوستتىن،
چۈنكى نادان دوستلۇقتىن پايدا ئاز،
كەلتۈرەر كۆپ زەرەر ئۇ نادانلىقتىن.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، ئەقىللىق كىشىلەر دانا كىشىلەر بىلەن دوست بولۇشى، نادانلارنىڭ سۆھبىتىدىن نەچچە پەرسەڭ يىراققا قېچىشى كېرەك.

مەيلى زىندان بولسا بول ئاقىل بىلەن،
بولمىغىن گۈلشەندىمۇ جاھىل بىلەن.
ھەرزامان دانانى تۇتقىن ئاشىنا،
بولمىغىن ئەلۋەتتە يار نادان بىلەن.

تاشپاقا بۇ پايدىلىق ھېكايىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:
— ئەي، دانىشمەنلىك دەرياسى، كۆڭلۈمنىڭ قۇلىقىغا ھېكمەت گۆھەرلىرى بىلەن زىننەتلەرنى بەردىڭ. ئەمدى ئېيتىپ بەر-

گىنە، دوستلار نەچچە گۇرۇھ بولىدۇ؟— دەپ سوراپتۇ.
— ھۆكۇمالارنىڭ ئېيتىشىچە، — دەپتۇ كاردان، — زامان ئەھلىنىڭ ھەممىسى دوستلۇق دەۋاسىنى قىلىشىدۇ. ئۇلار ئۈچ خىل بولىدۇ. بەزىسى، خۇددى غىزاغا ئوخشاش بولىدۇ، ئۇلارسىز ياشاش مۇمكىن ئەمەس. ئۇلارنىڭ جامالىنىڭ نۇرى چۇشمەي تۇ-رۇپ، سۆھبەت شامىنىڭ شولىسى چىقمايدۇ.

بىلىڭكى يار يۈزىدۇر كۆڭۈل ئۆيىگە چىراغ،
قاراڭغۇلۇق بولغۇسى ئۇندىن ئايرىلغان ھامان.

ئۇلارنىڭ بەزىسى خۇددى داۋاغا ئوخشاش بولىدۇ. ئۇلارغا بەزى ۋاقىتلاردا ئېھتىياج چۈشىدۇ. ئۇلارنىڭ يەنە بەزىسى خۇددى دەردكە ئوخشايدۇ. ئۇلار زەرەردىن باشقا ھوسۇل بەرمەيدۇ. ئۇلار ئىككى يۈزلىمچى ۋە خوجا كۆردىلەردۇر. ئۇلار سىنىڭ ئالدىڭدا خۇش چىراي ئېچىپ، شىرىن - سۇخەن گەپلەرنى قىلىدۇ. دۈش-مەنلىرىڭ بىلەنمۇ ئۆزگىچە ئۇلپەتچىلىك قىلىشىدۇ.

چىرايى نۇردەك مۇۋاپىق ئىرۇر،
قەلبى سايدەك مۇناپىق ئىرۇر.
كۆڭلىدۇر بۇزۇق سۇرىتى تۈزۈك،
جىسمىدۇر ھايات ئۆزىدۇر ئۆلۈك.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئەقىللىق كىشىلەر بۇنداق دوست يۈزلۈك دۈشمەنلەردىن ۋاز كېچىشى، خالىس دوستلارغا ئارىلىششى، يەنى دۈشمەننى تاشلاپ دوستىنىڭ قولىنى تۇتۇشى كېرەك.
— كىشى قانداق قىلسا دوستلۇق شەرتلىرىنى تولۇق بەجا كەلتۈرگەن بولىدۇ؟— دەپ سوراپتۇ تاشپاقا.
— ھەر كىشىدە مۇنۇ ئالتە خىسلەت بولسا ئۇنىڭ دوستلۇقىدا قۇسۇر يوق بولىدۇ، — دەپتۇ مايمۇن، — بىرىنچىسى، ئەگەر

دوستىنىڭ ئەيىبىنى بىلسە، ئۇنى كىشىگە ئىزھار قىلماسلىق كېرەك. ئىككىنچىسى، دوستىنىڭ ھۈنىرىنى كۆرسە، بىرىنى ئون قىلىپ ئېيتىش كېرەك. ئۈچىنچىسى، ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلغان بولسا مىننەت قىلماسلىق ۋە نەزىرىدە تۇتماسلىق كېرەك. تۆتىنچىسى، ئۇنىڭدىن مەنپەئەت كۆرگەن بولسا، ئۇنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك. بەشىنچىسى، ئەگەر دوستىدىن بىرەر خاتالىق ئۆتكەن بولسا، ئۇنى كۆڭلىگە ئالماسلىق ۋە ئەپۇ قىلىش كېرەك. ئالتىنچىسى، ئەگەر ئۆزرە قويسا، قوبۇل قىلىش كېرەك. ئەگەر كىشى بۇ سۈپەتلەرگە ئىگە بولمىسا، مۇتلەق دوستقا يارىمايدۇ. ئۇنىڭغا دوست بولغان كىشى ئاخىر پۇشايمانغا قالىدۇ. زامان ئەھلى ئارىسىدىكى خالىس دوست كىمىياغا، رىياسىز ئاشنا ئەنقاغا ئوخشايدۇ. بۇلار ئۆزلىرىگە يوقلۇقنى ماكان قىلىشقا ۋە تېپىلماسلىققا ھۆكۈم ئېلىشقان:

بۇ ئالەم ئىچىدە تاپمىدىم يار ھەم،
كۆڭلۈمنىڭ غېمىگە مۇۋاپىق مەلھەم.
ئەينەكتەك كۆڭلى ساپ نەرسە يوق لېكىن،
ئۇرغىلى بولمايدۇ ئۇنىڭغىمۇ دەم.

سۆز شۇ يەرگە يەتكەندە تاشپاقا دەپتۇ:

— مەن سەن بىلەن دوستلىشىشقا مەزمۇت قەدەم تاشلىدىم، شۇڭا دوست - يارلىق ئەدەپلىرىنىڭ ھېچبىرىنى تاشلىمايمەن. ئەگەر مېنى دوستلۇققا قوبۇل قىلساڭ ھەمدە تا قىيامەتكىچە كۆڭلۈمنىڭ بويىنىغا مىننەت قويساڭ، سېنىڭ سېخىيلىقىڭ ئالدىدا بۇ ھېچقانداق ئەجەبلىنەرلىك ئىش بولمايدۇ.

مايمۇن خۇرسەن بولۇپ دەرەختىن چۈشۈپتۇ. تاشپاقىمۇ سۇدىن چىقىپ دەرەخ تۈۋىگە كەپتۇ. ئۇلار بىر - بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ دوستلۇق رىشتىلىرىنى چىڭ باغلىشىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككىسىنىڭ كۆڭۈللىرىدىن غۇربەت ۋەھشىتى كې-

تىپ ، شاد ـ خۇرام بولۇشۇپتۇ . مايمۇن پادىشاھلىقىنىڭ ھەسرى-
تىنى ، تاجدارلىقىنىڭ ئىززىتىنى ئۇنتۇپتۇ ، تاشپاقا جورىسى ۋە
دىيارىنى ئۇنتۇپتۇ .

ماڭا گەر بولسا مۇيەسسەر يار ـ دوستىنىڭ سۆھبىتى ،
غەم يېمەسمەن بولسىمۇ ئۆزگە ئىشنىڭ راھىتى .

شۇنىڭ بىلەن ئۇ جەزىرىدە ئۇلارنىڭ سۆھبىتى ئۇزاققا داۋام-
لىشىپتۇ . تاشپاقىنىڭ بالا ـچاقىلىرى ئۆز يۇرتىدا قالغاچقا ، ئۇلار
ئۇنىڭ پىراقىدا بىتاقەت بولۇشۇپتۇ . بولۇپمۇ تاشپاقىنىڭ جورىسى
بۇرۇندىن تارتىپ جورىسىدىن بىر سائەت ئايرىلىشقا تاقىتى يوق
بولغاچقا ، جورىسىدىن ئۇزۇن ۋاقىت ئايرىلىپ ، چەكسىز غەم ـ
ئەندىشە ۋە ھىجران ئوتىدا ئۇنىڭ جىگىرى كاۋاپ بولۇشقا باشلاپتۇ .

ئەگەر تاغنىڭ جىنىغا ياقساڭ ھىجرا ئوتىنى ،
كۆكسىگە تاش ئۇرۇپ تاغ ، نالە ـ پەرياد قىلغۇسى .

تاشپاقىنىڭ جورىسى چىداپ تۇرالماي ، ئاخىر پىراق شىكايە-
تىنى ئۆز جىنسىدىن بىرىگە ئىزھار قىپتۇ :

كەتتى يارىم مەن بۇ يەردە تەلمۈرۈپ قالدىم قاراپ ،
مېھرىنىڭ ۋەسلى ئۈمىدى قالدى كۆڭلۈمدە نىھان .
پاتتى ھەيرانلىق لېيىغا سەرۋىدەك نازۇك پۇتۇم ،
بۇنچە مۇشكۈلدىن نىجات تاپماقلىقىم بولماس ئاسان .

ئۇ غېرىبىمنىڭ قاياققا كەتكەنلىكىنى ۋە قەيەردە قالغانلىقىنى
بىلمەيمەن . بۈگۈنكى كۈندە كەلسىمۇ كاشكى ئۇنىڭ ۋىسال سۇبھى-
سىنىڭ يورۇقلۇقى پىراق شامىنىڭ قاراڭغۇلۇقىنى يوق ئەتكەن
بولاتتى . ئۇنىڭ جامالىنىڭ جىلۋىسى زاھىر بولسا ، ئىشق دەردى-

نىڭ جۈنۈنلۇقى مەندىن كەتكەن بولاتتى .

كەلسە ئۇ يارىم سەپەردىن ناگاھان ،
تەن ئىچىگە كىرگۈسىدۇر يېڭى جان .

دوستى ئۇنىڭ بۇ ئىزتىراپىنى كۆرۈپ شۇنداق دەپتۇ :
— ئەگەر مېنى يالغانچى دېمىسەڭ ھەم سۆزۈمنى ئېتىبارغا ئالساڭ ، ئۇنىڭ خەۋىرىنى ساڭا ئېيتىمەن .
— ئـەي شەپقـەتلىك دوستۇم ،— دەپتۇ تـاشپاقىنىڭ جورىسى ،— سېنىڭ سۆزۈڭدە ھېچقانداق خىلاپلىق يوق . مەن سېنىڭ راستچىللىقىڭنى كۆپ قېتىم سىناپ باققان ، سېنىڭ ئېيتقان ھەرقانداق سۆزۈڭدە قىلچە شۇبھە يوق .
— ئاڭلىشىمچە ،— دەپتۇ ئۇ تاشپاقا ،— سېنىڭ جوراڭ بىر مايمۇن بىلەن دوست بولۇشۇپ ئۇنىڭ سۆھبىتىنى ھېچ نېمەتكە باراۋەر تۇتمايدىغان ، ئۇنىڭغا مۇلاقات بولۇشنى ھېچ لەززەتكە تەڭ كۆرمەيدىغان بولۇپ كېتىپتۇمىش ، ئۇ ھازىر سېنىڭ پىراقىڭنىڭ ئوتىنى ئۇنىڭ ۋىسال سۈيى بىلەن ئۆچۈرىدىكەن ۋە ئۇنىڭ جامالىنى سېنىڭ ۋىسالىڭ ئورنىدا ئۆزىگە ئۇلپەت قىلىدىكەن .
تاشپاقىنىڭ جورىسى بۇ سۆزنى ئاڭلاش بىلەنلا غەيرەت ئوتى بېشىغا ئۆرلەپ ، پەرياد قىلىشقا باشلاپتۇ .

نىتەي ئەمدىكى يارىم ئۆزگە ئەغيار قوينىدا سولدى ،
قۇرۇق قالدى مېنىڭ قوينۇم ۋە قان ياشىم بىلەن تولدى .

— ھەي جاپاكار پەلەك ! جەملىكىمنىڭ خامىنىنى ئايرىلىشنىڭ بورىنىغا ئۇچۇردۇڭ ! ئۇمىدىم زىرائىتىنى غەمنىڭ ئىسسىق شامىلى بىلەن كۆيدۈردۈڭ ! كېچە - كۈندۈز ئۇلپىتىم بولغان يارىمنى باشقىلارغا ئۇلپەت قىلدىڭ ! ئۆز تەسەررۇپۇمدىكى نەق جاننى غەيرىنىڭ قولىغا بەردىڭ ! ھەي بىۋاپا پەلەك ! يارلىقىمنىڭ سەھىپە-

لىرىدىن مېھىر رەقىمىنى ئۇقۇمىغانمىدىڭ؟ ھەي بىگانە! مۇھەبە-
بىتىم چىمەنىدىن ئاشنالىق بۇيىنى پۇرىمىغانمىدىڭ؟

ئۇزۇپ مەندىن كۆڭۈل بىگانە قىلدىڭ،
مېنى مۇنداق ئەجەب دىۋانە قىلدىڭ.

—بولىدىغان ئىش بولۇپ بوپتۇ،— دەپتۇ ئۇنىڭ دوستى،— ئەمدى بىھۇدە غەم يېگەنىنىڭ پايدىسى يوق. ئويلاپ ئىش قىلىپ، كۆڭۈلگە پاراغەت ھاسىل قىلماق كېرەك.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار ھىيلە كىتابىنى مۇتالىئە قىلىشىپ كۆپ مۇنازىرىلەشكەندىن كېيىن، ھىيلە ئويلاپ مايمۇننى ئۆلتۈرىدىغان بولۇشۇپتۇ. تاشپاقىنىڭ جورىسى ئۆز دوستىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئاغرىپ قالغان بولۇپ يېتىۋېلىپ، تاشپاقىغا بىرىسىدىن:

يارىغا گەر بولسا ئاغرىق يارىنى سورماق ھەۋەس،
تېز كېلىپ كۆرسۇن بۇنىڭدا بار تېخى سەل - پەل نەپەس.

دەپ خەۋەر ئەۋەتىپتۇ.

تاشپاقا ئۆز جورىسىنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇنىڭ ھالىنى سوراپ قايتىپ كېلىش ئۈچۈن مايمۇندىن ئىجازەت سوراپتۇ.

— ئەي غەمگۇزار دوستۇم،— دەپتۇ مايمۇن،— پاتراق قايتىپ كەلگىن، مەن غېرىبنى بۇ جاڭگال ياقىسىدا تەنها ۋە ياردەمسىز تاشلاپ قويما، چۈنكى ماڭا بۇ يەردە پەقەت سېنىڭ پىراقىڭنىڭ كېمىسى ۋە ھىجرانىڭنىڭ دەردىلا ھەمراھ بولىدۇ.

كېچىلەر يالغۇزلۇقۇمدا ئۆلپىتىم غەمدۇر ماڭا،
ھەر كىشىنىڭ جېنىغا ۋاي، بولسا غەم غەمخور ئاڭا.

— ھەي ، روھىي راۋانىمنىڭ راھىتى بولغان مېھرىبان دوس-
تۇم ،— دەپتۇ تاشپاقا ئۇنىڭغا ،— ماڭا بۇ سەپەر زۆرۈرىيەت يۈزى-
سىدىن توغرا كېلىپ قالدى . سەندىن ئۆز ئىختىيارىم بىلەن جۇدا
بولۇشنى ۋە سەندىن ئايرىلىشنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدىم .
شۇنداق قىلىپ ، تاشپاقا مايمۇن بىلەن ۋىدالىشىپ ، ئۆز ئۆيى-
گە قاراپ بىچارىلەرچە يۈرۈپ كېتىپتۇ . ئۇ ئۆز ماكانىغا يېقىنلاش-
قان چاغدا ، ئۇنىڭ دوستلىرى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئۇنىڭ
ئالدىغا ھازىر بولۇشۇپ «مەرھابا» ساداسىنى پەلەككە يەتكۈزۈشۈپ-
تۇ . تاشپاقا ئۆز مەھرەملىرى بىلەن ئۆيگە كىرىپ رەنج يوتقىنىدا
ياتقان جورىسىنى كۆرۈپتۇ . قارىسا ، جورىسىنىڭ رۇخسار گۈلزا-
رىنىڭ لالىلىرى زەپىرانغا ئالمىشىپ ، نالە قىلىپ ياتقانىكەن . ئۇ
جورىسىدىن ھەرقانچە ئەھۋال سورىغان بولسىمۇ ھېچبىر جاۋاب
ئالالماپتۇ . ھەرقانچە مېھرىبانلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ ، جورىسى
ھېچقانداق ئىلتىپات قىلماپتۇ .

ئەي كۆڭۈل كويى ئۇنىڭكىم نائۇمىدلىك بازىرى ،
نالە ۋە زارنىڭ ماتاسى ئۇنداق بولغاندۇر كاسات .

تاشپاقىنىڭ جورىسىنىڭ ھېلىقى دوستى ئاغرىق باققۇچى قى-
ياپىتىدە ئولتۇرغانىكەن ، تاشپاقا ئۇنىڭدىن سوراپتۇ :
— ئايالىم نېمە ئۈچۈن سۆزلىمەيدۇ ؟ رەنجىنىڭ كەيپىياتىنى
نېمە ئۈچۈن بايان قىلمايدۇ ؟
جورىسىنىڭ دوستى چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ :

ئەي تېۋىپ ، بۇ دەرد ئىلاجىن قىلغىلى ئاغرىتما باش ،
ئىشقى دەردى دەردكى ئۇ دەرماننى قىلمايدۇ قوبۇل .

— بۇ ، ئىلاج كار قىلمايدىغان ، داۋادىن ئۈمىد بولمىغان
رەنجىلەردىندۇر ، شۇنداق تۇرۇقلۇق قايسى ماجالى بىلەن نەپەس

ئۇرالىسۇن ؟ قانداق قۇۋۋەت بىلەن سۆز ئاڭلىيالىسۇن ؟— دەپتۇ .
تاشپاقا بىردەم پەرياد چېكىپ ، سوراپتۇ :
— ئۇنىڭغا قانداق دورا داۋا ، قانداق دەرمان شىپا بولىدۇ ؟
تېزرەك ئېيتقىن ، ئۇنى تېپىش ئۇچۇن تاغ - دەريالارنى كېزەي ،
ئاشنا ھەم بىگانىلەردىن سوراي ، ئەگەر ئۇنىڭغا جان ۋە يۈرەكنى
سىلىپ بېرىدىغان ئىش بولسىمۇ ، ئۇنى قىلاي . ئۇنىڭغا پۈتۈن
ھاياتىمنى ، كۈچ - قۇۋۋىتىمنى ۋە سۇ ھەم لايدىن پۈتكەن بۇ
جىسمىمنى بېغىشلاي .

جان نىچۈك بولماس پىدا ، جانان ئەگەر تۇتسا قوبۇل ،
خالىسا كويىغا نىچۇن بولماس نىسار بۇ كۆڭۈل .

—بۇ ئاغرىق دېگەن خوتۇنلارنىڭ بالىياتقۇسىدا پەيدا بولىدىغان
ئاغرىقتۇر ، بۇنىڭغا مايمۇننىڭ يۈرىكىدىن باشقا نەرسە داۋا بولالماي-
دۇ ،— دەپتۇ ئاغرىق باققۇچى .
— ئۇ نەرسە ئاسانلىقچە تېپىلمايدۇ ،— دەپتۇ تاشپاقا .
— بۇ دورىنى تېپىشنىڭ مۈشكۈل ئىكەنلىكى بىزگىمۇ مە-
لۇم ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەنە شۇ مىكىرنى ئويلاپ تاپقان ئاغرىق
باققۇچى ،— بىز سېنى بۇ ئاغرىققا داۋا تېپىپ كەلسۇن ھەمدە ۋاپا-
دار يارىنىڭ ئاخىرقى پۇرسەتتىكى دىدارىنى كۆرۈپ ۋىدالىشىۋال-
سۇن دەپ چاقىرتتۇق . قارىغىنا ، بۇ بىچارىنىڭ ئەمدى كېسەلدىن
يەڭگىللەش ئېھتىمالى ۋە ساقىيىش ئۈمىدى قالمىدى .

قاندىن ئۆزگە يوقتۇر بۇ دەردىمگە لايىق شەربىتى ،
غەمدىن ئۆزگە يوق بۇ كۆڭلۈمنىڭ مۇناسىپ راھىتى .

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان تاشپاقىنىڭ غېمى تېخىمۇ ئارتىپتۇ .
ئۇ ناھايىتى كۆپ چارە - تەدبىرلەرنى ئويلاپ بېقىپ ، ئاخىر دوستى
مايمۇننى ئۆلتۈرۈشتىن باشقا چارە تاپالماپتۇ - دە ، نائىلاج ئۇنىڭغا

تەمە باغلاپ ، ئۇنىڭ جېنىغا قەست قىلماقچى بوپتۇ . ئۇنىڭ ئەقلى ئىنساپ يۈزىسىدىن ئۇنىڭغا : «ھەي پەس ، دوستلۇق ۋە بىرلىك بىناسى سەن بىلەن مايمۇننىڭ ئوتتۇرىسىدا مۇستەھكەملەنگەندى . ئۇنى ئۆزرە قولى بىلەن ۋەيران قىلىش مەردلىك ۋە مۇرۇۋۋەتلىك-تىن ئەمەس» دەپ نەسىھەت قىپتۇ .

«ۋاي ئىستكى بىۋاپا دۈشمەن ئۈچۈن ،
زايە ئەيلەمسەن ۋاپادار دوستنى .»

لېكىن ئۇنىڭ نەپسى قارا يۈزلۈك بىلەن : «ئۆيىنىڭ ئاۋاتلىقى ۋە مەئىشەتنىڭ سەرەمجانلىقى خوتۇن بىلەن بولىدۇ . ئۇنى تاشلىۋې-تىش ۋە ئۆز مۇھەببىتىنى ئۆزگە ماس كەلمەيدىغان باشقا كىشىگە بېغىشلاش ياخشىلىق ۋە ئەقىللىقلىقنىڭ ئالامىتى ئەمەس .

قاچانمۇ تەڭ بولالىسۇن كونا يارنىڭ پۇتىغا ،
تېخىچە ، ھېچ تەجرىبىسىز يېڭى يارىڭنىڭ بېشى .»

دەپ ۋەسۋەسە قىلىشقا باشلاپتۇ . ئاخىر جورىسىنىڭ ئىشقى غالىب كېلىپ ، ئۇ ۋاپا قەندىلىنى جاپا تېشى بىلەن پارە - پارە قىلماقچى بوپتۇ . ئەمما بىۋاپالىقنىڭ ئەسىرى بەتبەختلەر ئەھۋالىنىڭ پېشانى-سىدىن ئۆزگە جايدا ئاشكارىلانمايدىغان شۇملۇق داغىدۇر . ئۆز ۋەدىسىنى سۇندۇرۇش دېگەن ئىپلاسلارنىڭ ۋۇجۇد لەۋھەسىدىن باشقا جايغا يېزىلمايدىغان خارلىق رەقىمىدۇر . ھەر كىشى مەككار-لىق ۋە ئىككى يۈزلىمىلىك سۈپىتى بىلەن شۆھرەت تاپسا ، ھېچ كىشى ئۇنىڭ يېنىغا يېقىن يولاشقىمۇ ئۇنىمايدۇ ۋە ئۇنداق بىۋاپا ، ۋەدىسىدە تۇرمايدىغان دەپ نام ئالغان كىشىنى ھېچكىم قوللىماي-دۇ ، بەلكى ھەممە ئادەم ئۇنىڭدىن پەرھىز قىلماقنى ۋاجىپ دەپ بىلىدۇ .

مەي ئىچەر چاغىمدا ساقىي ئېيتتى بۇ سۆزنى ماڭا :
تۇتما زىنھار ئەھدە سۇندۇرغان كىشىلەر سۆھبىتىن .

تاشپاقا شۇنداق قىلىپ مايمۇننىڭ جېنىغا قەست قىلماقچى بوپتۇ . لېكىن ئۇ تاكى مايمۇننى ئۆيىگە ئېلىپ كەلمىگۈچە ئۆز غەرىزىنىڭ ئىشقا ئاشمايدىغانلىقىنى ئويلاپ ، شۇ غەرەزنى كۆڭلىگە پۈكۈپ ، مايمۇننىڭ قېشىغا بېرىپتۇ . ئەمما ، مايمۇن ئۇنى كۆرۈش-كە ناھايىتى ئىشتىياق باغلاپ ، ئۇنى كۆرۈشكە تەقەززا بولۇپ تۇرغانىكەن . شۇڭا ئۇنىڭ كۆزى دوستىنىڭ جامالىغا چۈشۈش بىلەنلا ، خۇشال بولغانلىقىدىن شادلىق نەغمىلىرى بىلەن ساز باشلاپ :

ئەلھەمدۇلىللا ، يەنە كەلدى قۇياشىم ،
قارا تۈندىن خالاس بولدى بۇ باشىم .

دەپتۇ ۋە تاشپاقىنىڭ ۋە بالا - چاقىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى سوراپتۇ . تاشپاقا ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ شۇنداق دەپتۇ :
— پىراقىڭنىڭ رەنجى ماڭا شۇنداق غالىب بولدىكى ، ئۇلار-نىڭ ئۇلپەتچىلىكىنىڭ داۋاسى ماڭا قىلچە كار قىلمىدى . ھەر سائەت سېنىڭ تەنھالىقىڭنى يادىمغا كەلتۈرگىنىمدە ، مېنىڭ ئەيش - ئىشرەتكە كۆڭلۈم تارتمىدى . شۇڭا ئۆز - ئۆزۈمگە : «ھەي ، بىمۇرۇۋۋەت ، سەن بۇ يەردە پاراغەت گۈلشىنى ئىچىدە ئەيش - ئىشرەت تەختىدە ئولتۇرساڭ ، سېنىڭ ۋاپادار دوستۇڭ غۇربەت تىكەنلىكىدە مېھنەت تۇپرىقىغا پېتىپ ، مۇشەققەت تېشىغا باش قويۇپ ياتسا راۋا بولامدۇ ؟

ئەجەب سەن ئولتۇرامسەن مۇندا گۈلدەك ئېچىلىپ خەندان ،
ۋاپادار يار پۇتىغا سانجىلىپ تۇرسا تىكەن چەندان .

دەپ سوئال قويدۇم . ئىززەت ـ ئىكرامنى ۋاجىپ تۇتۇپ ، سىنى مەن بىلەن بىللە بېرىپ دىداردىن ئۆيۈمنى ئاۋات ، جورامنى شادىمان قىلسا ئىدى دېگەن نىيەتتە كەلدىم . شۇنداق قىلساڭ ، قەدەم تەشرىپىڭدىن پەرزەنتلىرىم پەخىرلىنىدۇ ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىم ۋە قولۇم ـ قوشنىلىرىم بۇنىڭدىن ئىپتىخارلىنىدۇ . ئەگەر ماڭا بۇ مەرھەمەتنى قىلساڭ ، مېنىڭ مەرتىۋەم زىيادە بولىدۇ ، بۇنىڭدىن ساڭا ھېچ زىيان يەتمەيدۇ .

بولسا تۇڭلۇكتىن قۇياش نۇرى ئۆيمۇ ئىچرە بەھەم ،
بولمىغاي كۈننىڭ ئەدەدسىز نۇرىدىن بىر زەررە كەم .

ئىككىنچىدىن ، ھەممە كىشىلەرنى ھازىر قىلىپ ، ئۇلارنىڭ ھوزۇرىدا سىنى بىر مېھمان قىلىپ ، ئۇ ئىش ئارقىلىق دوستلۇقنىڭ بەزى ھوقۇقىنى ئادا قىلىشنى خالايمەن .

— بۇ تەكەللۇپۇڭنى قويغىنا ، — دەپتۇ مايمۇن ، — ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا دوستلۇق زەنجىرى مەھكەم ئۇلاندى ، ياتلارغا ئوخشاش مېھماندارچىلىق رەسمىنى تۈزۈپ ، مېھمان ئۈزدىتىش جاپاسىنى چېكىشنىڭ ھېچ ھاجىتى يوق . چۈنكى «دوستنىڭ يامىنى دوستىنى جاپاغا قويغۇچىلاردۇر» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ ؟ ئوتتۇرىدا تەكەللۇپ بولمىسا ، كەڭ ـ كۇشادە كۆڭۈل كەچۈرگىلى بولىدۇ ـ دە . ساڭا دوست بولغانلىقىمنى سەن ئۆزۈڭگە ئىپتىخار دەپ بىلىسەن . ئەمما ، شۇنى بىلگىنكى ، مېنىڭ بىلەن دوستلاشقىنىڭدىن ۋە ماڭا ھەمدەمدە بولغىنىڭدىن مەنمۇ ئىنتايىن پەخىرلىنىمەن ۋە سۆيۈنىمەن . چۈنكى مەن ۋەتەن ۋە دىيارىمدىن ، مەملىكەت ۋە پادىشاھلىقىمدىن ئايرىلىپ خارلىق ۋە غېرىبلىق ، تەنھالىق ۋە مېھنەتكە مۇپتىلا بولغانىدىم . تەڭرىنىڭ تەقدىرى سىنىڭ سۆھبىتىڭ لەززىتىنى ماڭا ئاتا قىلدى ۋە مۇھەببىتىڭ نېمىتىنى ماڭا مەرھەمەت قىلدى . بۇ مەرھەمەت بىلەن روزغارنىڭ ئازار چاڭگىلىدىن نىجادلىققا ئېرىشىپ ، ھىجران مۇشەققىتىنىڭ قولىدىن خالاس

بولدۇم .

بۇ غۇربەت كويىدا ئەي يارى ھەمدەم ،
ۋىسالىڭ بىرلە بولدۇم شادۇ خۇرام .

شۇنداق تۇرۇقلۇق مۇنچىۋالا جاپا تارتىشىڭنىڭ ۋە ئۆزۈڭنى ئاۋارە قىلىشىڭنىڭ كېرىكى يوق . ئىككىنچىدىن ، دوستلۇقتا ئىشرەت داستىخىنى ھازىرلاش ئەمەس ، بەلكى چىن ئەقىدە ھەممىدىن مۆتىۋەردۇر . نەپسگە ماددىي نەپ ئەمەس ، بەلكى مەنىۋى نەپ مۇھىمدۇر .
— ھەي دوستۇم ،— دەپتۇ تاشپاقا ،— مېنىڭ سېنى تەكلىپ قىلىشىم پەقەت زىياپەت ئۈچۈنلا ئەمەس ، ئۇلۇغ مۇددىئايىم شۇكى ، ئارىدىن مۇتلەق جۇدالىق كېتىپ ، دائىمىي ۋىسال ھاسىل بولسۇن دېگەندىم . مەن بىر دەممۇ سەنسىز يۈرۈشنى خالىمايمەن .
— مۇھەببەت يولىدا يېقىنلىق ۋە يىراقلىق دېگەن گەپ يوق ،— دەپتۇ مايمۇن ،— ئىككى دوستنىڭ ئارىسى مەشرىق ۋە مەغرىبتەك بولسىمۇ بىر - بىرىنىڭ يادى بىلەن كۆڭلى تەسەللى تاپالايدۇ . كۆرۈنۈشتىكى يىراقلىق قەلبنىڭ مۇلاقاتىنى مەنئى قىلالمايدۇ . ئۇلار ھەمىشە مەنە كۆزى بىلەن بىر - بىرىنىڭ جامالىنى كۆرۈشۈپ تۇرىدۇ . ئەگەر ئارىدا كۆڭلىمىزنىڭ يېقىنلىقى بولسا ئىككى جايدا ياشىماقتىن ھېچبىر زىيان بولمىغاي . بۇ توغرىدا بىر ئەزىز مۇنداق بىر رۇبائىينى ئېيتقانىكەن :

بولمىسىمۇ گەر ماڭا ۋىسالىڭ يار ،
كۆزۈم ئىچرە خىيالىڭ بولدى تەييار .
كۆرۈنۈشتە جىسمانىي ۋىسالىڭ يوق ،
لېكىن دىلغا ئورنىغان قامىتىڭ بار .

تاشپاقا زارلاش ۋە يالۋۇرۇش ئوقىنى يەنە ئېتىشقا باشلىغاند-

كەن ، ئارزۇ نىشانىغا تېگىپ ، مايمۇن شۇنداق دەپتۇ :
— دوستىنى رازى قىلىش مۇرۇۋۋەت شەرىئىتىدە پەرھىز. دۇر . بوپتۇ ، سەن قەيەرنى خالىساڭ ، مەن شۇ يەرگە باراي ، لېكىن بۇ جاڭگال بىلەن سېنىڭ جەزىرەڭنىڭ ئارىلىقىدىكى بۇ دەريادىن ئۆتمىكىم تەس !
— كۆڭلۈڭ خاتىرجەم بولسۇن ، مەن سېنى يۈدۈپ دەريادىن ئۆتكۈزىمەن ،— دەپتۇ تاشپاقا .
تاشپاقىنىڭ ئەپسۇنى مايمۇنغا كار قىلىپ ، ئۇلار يولغا راۋان بولۇشۇپتۇ . تاشپاقا مايمۇننى يۈدۈپ ، دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا يېتىپ بېرىپتۇ . شۇ چاغدا تاشپاقا ئويلىنىپ قېلىپ ئۆز ـ ئۆزىگە : «بۇ مايمۇن بىلەن دوستلۇققا ۋەدە قىلىشقانىدىم . ھالا بۇگۈنگە كەلگەندە ئارىمىزدىكى ۋەدىنى بۇزۇش خىيالىغا كېلىپ ، مۇشۇنداق يامان ئىش بىلەن شۇغۇللىنىپ ، بـۇ بەتنـامـلىق يـۈكىنى گەدىنىمگە ئالدىم ـ ھە !

ھەر كىشى يانسا ۋاپا گۈلزارىدىن ،
كۆكسى داغ بولغاي جاپانىڭ زارىدىن .

ئاشۇ بىر ئەقلى ناقىس خوتۇن ئۈچۈن بىر كامىل دوستنى ئالداش ياخشىلارنىڭ ئىشلىرىدىن ئەمەس ئىدىغۇ ؟ شەيتاننىڭ شاد بولۇشىنى كۆزلەپ ، تەڭرى رىزالىقىنىڭ رىشتىسىنى ئۈزمەك زى. يان ۋە نۇقساندىن باشقا نەتىجە بەرمەيتتىغۇ ! بۇ ئىش ئاقىلنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەمەس» دەپتۇ . ئۇ شۇ خىيالدا بولغاچقا ، گاھى مېڭىپ ، گاھى توختاپ تۇرۇپ قاپتۇ . ئۇنى كۆرگەن مايمۇننىڭ كۆڭلىگە گۇمان چۈشۈپ ئۇنىڭدىن سوراپتۇ :
— ئەندىشەڭنىڭ سەۋەبى نېمە ، بۇرادەر ؟ مېنى كۆتۈرۈپ مې. ڭىش ساڭا ئېغىر كېلىپ قالدىمۇيا ؟
— نېمىشقا مۇنداق دەيسەن ؟— دەپ سوراپتۇ تاشپاقا .
— كۆڭلۈڭدىكى غەرەزنىڭ ئالامىتى ماڭا ئاشكارا بولۇپ قال.

دى، — دەپتۇ مايمۇن، — مېنى ئۇ ئىشتىن ئاگاھ قىلساڭ، ئۇ ئىشنى ھاسىل قىلىشىڭغا ساڭا مەدەتكار بولساممۇ ئەجەب ئەمەس ئىدى.

— نېمە غەرىزىم بولسۇن؟ — دەپتۇ تاشپاقا، — لېكىن سەندەك ئەزىز مېھمان ئۆيۈمگە ئىلتىپات قىلغىنىڭدا جورام ساق سالامەت بولغان بولسا، ھەممەيلەن خىزمەتكارلىق مۇقامىدا تۇرۇپ سېنى ئوبدان كۈتۈۋالغان بولساق ياخشى بولاتتى، دەپ غەم قىلىۋاتىمەن. چۈنكى ئۇ ئاغرىپ قالغان. شۇڭا ساڭا ياخشى مۇلازىمەت قىلالماي قالارمىزمۇ دەپ خىجالەت بولۇۋاتىمەن.

— سېنىڭ ماڭا ئەقىدەڭ ۋە ئىخلاسىڭنىڭ بارلىقى ھەقىقەت، — دەپتۇ مايمۇن، — شۇڭا يات كىشىلەردەك ئاۋارىچىلىك تارتىپ، بىگانىلەرگە ئوخشاش تەكەللۇپ قىلىپ يۈرمىگىن.

ياتنى ئۆز قىلماققا لازىمدۇر تەكەللۇپ ئەيلىمەك،
مەنكى ئۆزدۇرمەن تەكەللۇپقا نەھاجەت بولغۇسى.

تاشپاقا يەنە يولىنى داۋاملاشتۇرۇۋېتىپ يېڭىۋاشتىن خىيالغا چۆكۈپتۇ: «خوتۇنلار مېنى ۋەدەمنى بۇزۇشقا قىستاۋاتىدۇ. مەن ئۇلارنىڭ ۋەدىسىدە تۇرمايدىغانلىقىنى ياخشى بىلىمەن. ئۇلاردىن ۋاپا ئىزدەش ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ ئىشى ئەمەس.

خوتۇنلار ئەھدىگە قىلماڭ تەۋەككۇل،
ھەرگىزمۇ ئۈنمىگەي شورلۇق يەردە گۈل.

شۇنداق ئىكەن، ئۇلارنىڭ ھىيلىسىگە ئالدىنىپ بىۋاپالىق يولىنى تۇتۇش دىيانەت ۋە ئامانەت مەزھىپىدە قانداقمۇ راۋا بولسۇن» دەپ ئويلاپتۇ.

مايمۇن تاشپاقىنىڭ نىيىتىنىڭ بۇزۇلغانلىقىنى پەملەپ قاپتۇ ۋە بەتگۇمانلىقى تېخىمۇ زىيادە بولۇپ كۆڭلىدە ئويلاپتۇ: «كىشى-

ننىڭ كۆڭلىگە دوستىدىن شۇبھە پەيدا بولۇپ قالسا ، تەدبىرنىڭ پاناھىغا قاچماق كېرەك ھەمدە ئۇنىڭدىن مادارا بىلەن ئېتەك تار-تىپ ، ئۆزىنى ساقلىماق كېرەك . ئەگەر دوستىنىڭ ھىيلە - مىك-رى ئېنىق بىلىنسە ، جاننى سالامەت قۇتۇلدۇرغىلى بولىدۇ ، ئەگەر گۇمانى خاتا چىقسا ، ئېھتىيات قىلغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ ، شۇڭا ئاشۇنداق قىلىش ئەيىب ئەمەس .

ئۇ ئەگەر يار بولسا كۆرمەسسەن زىيان ،
ئەگەر مەككار بولسا تاپقايسەن ئامان . »

ئاندىن تاشپاقىغا شۇنداق دەپتۇ :

— ساڭا نېمە بولدى ؟ ھەمىشە خىيال ئارمىنىڭنى پىكىر مەي-دانىغا يۇگۇرتۇپ ، ۋەھىمە غەۋۋاسىنى ھەيرانلىق دەرياسىغا چۆكۈ-رىسەنغۇ ؟

— مېنى ئەپۇ قىلغىن ، بۇرادەر ، خوتۇنۇمنىڭ ئاغرىقى ۋە پەرزەنتلىرىمنىڭ پەرىشانلىقى تۈپەيلىدىن خاتىرەم ئەندىشىلىك بو-لۇپ قالدى ،— دەپتۇ تاشپاقا .

— شۇنداق ،— دەپتۇ مايمۇن ،— ئۆيىدە ئاغرىق بولغان كۆ-ڭۈلنىڭ غېمى ناھايىتى ئېغىر بولىدۇ . «ئاغرىقلىق بولماقتىن ئاغرىق بولماق ئاسان» دېگەن گەپ ئەلھەق راست ئېيتىلغانىكەن . ئۆيىدە ئاغرىق بار كىشى زادى خاتىرجەم بولالمايدۇ . ئەمدى ئېيت-قىنا ! ئۇ قانداق كېسەل بولۇپ قاپتۇ ؟ ئۇنىڭ ئىلاجى قانداق ئىكەن ؟ چۈنكى ھەرقانداق بىر دەردكە بىر داۋا مۇقەررەر قىلىنغان ۋە ھەر بىر رەنجىگە بىر سەۋەب شىپا بولىدۇ ، ئۇنىڭ ئىلاجىنى مۇبارەك تېۋىپلاردىن سوراش ۋە ئۇلار بۇيرۇغان ھەر بىر دورىنى تېپىشنىڭ كويىدا بولۇش كېرەك .

— تېۋىپلار ئۇنىڭ ئىلاجىغا دورا بۇيرۇغانىدى ، لېكىن ئۇنىڭ-غا ئامال قىلغىلى بولمايدىكەن ،— دەپتۇ تاشپاقا .

— ئەتتارلارنىڭ دۇكىنىدىن تېپىلمايدىغان ئۇ قانداق دورا

ئىكەن؟ — دەپتۇ مايمۇن، — ماڭا ئېيتقىنا قېنى، ئاڭلىغىنىم ياكى كۆرگىنىم بولسا خەۋەر بەرسەم ئەجەب ئەمەس.

— مەن تاپالمايۋاتقان ئۇ دورا مايمۇننىڭ يۈرىكى ئىدى، — دەپتۇ ساددا تاشپاقا.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ مايمۇننىڭ يۈرىكىگە ئوت تۇتىشىپ، دىمىغىدىن تۈتۈن ئۆرلەپتۇ، ئەمما ناھايىتى زور كۈچ بىلەن ئۆزىنى توختىتىپ، ئۆز - ئۆزىگە مۇنداق دەپتۇ: «ھەي شۇم تەلەت ھېرىس، كۆردۈڭمۇ مانا، ھېرىسنىڭ يامانلىقىدىن ھالاكەت گىردابىغا چۈشتۈڭ ۋە غەپلەت ئىللىتى بىلەن شۇنداق چوڭ خەتەرگە گىرىپتار بولدۇڭ. مەن دۈشمىنىمنىڭ سۆزىگە ئالدىنىپ، مۇناپىقلارنىڭ مىكرى ئوقىدا يۈرىكى يارىلانغان كىشىلەردىن بولۇپ قالدىممۇ نېمە ئەمدى؟ نۇرغۇن كىشىلەر مۇشۇ غۇسسە ئوتى بىلەن كۆيگەنىدىغۇ! ئەمدى ماڭا ھىيلىدىن بۆلەك ياردەمچى ۋە تەدبىردىن ئۆزگە مەدەتكار تېپىلمايدۇ. ئەگەر تاشپاقىلار جەزىرىسىگە بارسام، ئىشىم رىشتىسىگە شۇنداق بىر چىگىچ چىگىلىدۇكى، تەدبىر قولى ئۇنى يېشىشكە ئاجىز كېلىپ قالىدۇ. ئەگەر يۈرىكىمنى ئۇنىڭغا بەرسەم، ئۆلىمەن، ئەگەر قاچىمەن دېسەم، بۇ دەريادا غەرق بولىمەن. مەنمۇ ئىشىنىڭ ئاخىرىنى ئويلاپ باقمايلا مۇشۇ تاشپاقىنىڭ ئىختىيارى بىلەن ئۆزۈمنىڭ تىنچ - ئامان ئورمانلىقىمدىن چىققاندىلىقىم ئۈچۈن مىڭ چەندان جازا ۋە سازاغا لايىق.

«زۇلفىنى قولدىن چىقاردىم مەن قىلىپ دىۋانىلىك،
خوپ مۇناسىپ بولدى باغلانماق ماڭا زەنجىر بىلەن.»

شۇنىڭ بىلەن ئۇ تاشپاقىغا شۇنداق دەپتۇ:

— ئۇ مەستۇرەنىڭ رەنجىنىڭ ئىلاجىنى بىلدىم. بولدى، ھېچ غەم يېمە، بىزنىڭ خوتۇنلىرىمىزمۇ ئاشۇنداق كېسەل بولۇپ قالغان چاغدا، بىز ئۇلارغا يۈرىكىمىزنى ئېلىپ بېرىمىز. بىزگە ئۇنىڭدىن ھېچقانداق خاپىلىق يەتمەيدۇ. بىزنىڭ ئادىتىمىزدە يۈرىكىمىزنى

ئىچىمىزدىن ئالىمىز ، يەنە ئۇرنىغا سېلىپ قويىمىز ، يۈرىكىمىز يوق چاغدىمۇ ئادەتتىكىدەكلا تىرىكلىك قىلىۋېرىمىز . مەن دوس-تۇمنىڭ بالا - چاقىسىدىن ئۈنچىلىك ھەقىر تۆھپىنى ھەرگىز ئايىمايمەن . چۈنكى ئۆلىمالار : «تۆت تائىپىدىن تۆت نەرسىنى ئايىغۇلۇق ئەمەس» دەپ ئېيتقان . ئۇنىڭ بىرىنچىسى ، پادىشاھ ئامۇخاسىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن بىر كىم بىر نەرسە تەلەپ قىلسا ، ئۇنى بېرىش كېرەك ؛ ئىككىنچىسى ، ھەقلىق دەرۋىشلەر ھەققۇل-لاردىن بىر نەرسە تەمە قىلسا ، ئۇلارغا ئاتا قىلىش كېرەك ؛ ئۈچىن-چىسى ، شاگىرتلار ئىلىم تەلەپ قىلىپ ئۇستازلىرىدىن ھەر نېمى-نى سورىسا ، دەرس بېرىش كېرەك ؛ تۆتىنچىسى ، بىر دىللىق دوستلارغا كېرەك بولغان نەرسە شۇ كىشىدە بار بولسا ، ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ شادلىقى ئۈچۈن پىدا قىلىش كېرەك .

نېمىدۇرجان قىلمىسا تا ئۇنى جانانغا پىدا ،
نە ئۈچۈن بولماس كۆڭۈل دىلبەر ئاياغىغا نىسار .

ئەگەر مەنزىلدىكى چاغدا ماڭا ئېيتقان بولساڭ ، يۈرىكىمنى ئۆزۈم بىلەن بىللە ئېلىپ كەلگەن بولاتتىم . نەتىجىدە مەندىن داۋا ھاسىل بولۇپ جۈپتۈڭ ساقىيىپ قالسا ، ماڭا نېمىدېگەن شەرەپ ۋە سائادەت بولاتتى - ھە ! مەنمۇ يۈرىكىمدىن تازا زېرىككەنىدىم ، شۇڭا ھەمىشە ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنى ئارزۇ قىلاتتىم . چۈنكى ماڭا ھەرقانداق غەم - ئەندىشە كەلگەن بولسا ، ئۇلارنىڭ ماكانى ئاشۇ بولدى . ئاشۇ يۈرەك يوقىلىپ كەتكەن بولسىمۇ كاشكى ، پادىشاھ-لىق ، مال - مۈلۈك ۋە ئەھلى ئايالىمدىن ماڭا كەلگەن خاپىلىقلار-نىڭ ھەممىسى شۇنىڭ بىلەن بىللە يوقالغان بولاتتى .

نە بولار يارەب ئاشۇ كانى جاپانى كۆرمىسەم ،
تەلىيى يانغان ئاشۇ بەختى قارانى كۆرمىسەم .

— يۈرىكىڭ نەدە قالدى؟ — دەپ سوراپتۇ تاشپاقا.

— ئاشۇ ماكانىمدا قويۇپ كەلگەنىدىم، — دەپتۇ مايمۇن، — چۈنكى دوستلىرىنى كۆرۈشكە بارماقچى بولسا ۋە ئۇ يەردە بىر نەچچە ۋاقىت تۇرۇپ قالماقچى بولسا، يۈرىكىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ بارماسلىق بىز مايمۇنلارنىڭ ئادىتى، چۈنكى ئۇ رەنجى مېھنەتنىڭ قاچىسى؛ مەككارلىق ۋە ئالدامچىلىقنىڭ ئىگىسى، ئۇ ھەر سائەت بىر ئۆزگىچە خىيال پەيدا قىلىپ، كۆڭۈللۈك ئەيش - ئىشرەتنى قارار قىلىدۇ ۋە روزغارنىڭ راھەت - پاراغىتىدىن زېرىكتۈرىدۇ. ئۇنىڭ ئاشۇنداق قەللابلىقىدىن[1] ئۇنى قەلب دەپ ئاتايدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ ئىسكەتى يوق، ھەر دائىم باشقا جايغا مەيىل قىلىدۇ.

ھەر نەپەس ئۆزگە كىشىگە مەيىل ئېتەر،
ھەردەم ئۆزگە دىلرابا يارغا كېتەر.

مەن سېنىڭ دىدارىڭنىڭ شەرىپى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىڭنىڭ ئەزىز جاماللىرى بىلەن تۈگىمگۈسىز پاراغەت ۋە ئۇنتۇلغۇسىز ئەيش - ئىشرەت قىلىشنى كۆزلەپ، يۈرىكىمنى ئۇ يەرگە تاشلاپ كەلگەنىدىم. لېكىن سەن ھەرگىزمۇ «مايمۇن يۈرىكىنىڭ دوستۇمغا دورا بولۇپ قالغىنىنى بىلىپ، مايمۇن ئۇنى ئېلىپ كەلمەپتۇ» دەپ ئويلاپ قالمىغىن. سەن بىزنىڭ ئارىمىزدىكى دوستلۇق ۋە ساداقەتنى ياخشى بىلىسەن، شۇڭا بۇ بىخەۋەرلىكىمنى ئەپۇ قىلارسەن. ئەمما، دوستلار ۋە قەدىردانلارنىڭ: «ئېتىقادىنىڭ سۇسلۇقىدىن يۈرىكىنى ئاياپتۇ» دەپ ئويلاپ قالماسلىقى ئۈچۈن، كەينىمىزگە يېنىپ ئۇنى تېپىپ كەلسەك ياخشى بولاتتى.

بۇنى ئاڭلاپ تاشپاقا دەرھال ئارقىغا قايتىپتۇ. قىرغاققا يېقىنلاشقاندا، مايمۇن بىر سەكرەپلا دەرەخنىڭ ئۈستىگە يامىشىپ چىقىپتۇ ۋە خەتەردىن قۇتۇلغىنىغا خۇداغا مىڭلاپ شۈكۈرلەرنى

---

① قەللاب — ناتوغرا ئىش قىلغۇچى، ئالدامچى.

ئېيتىپ ، بىر شاختا ئولتۇرۇپتۇ ، تاشپاقا بىرەر سائەت ئىنتىزار بولۇپ ئولتۇرۇپ تاقەتسىزلىنىپ ۋارقىراپتۇ :
— هەي ئەزىز بۇرادەر ! يۈرىكىڭنى پاتراق ئېلىپ چۈشكىن ، ئۇ ئاغرىقنى تىرىك كۆرۈشنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كېتىدۇ .

رەھىم قىلغىن ماڭا ئەي بىرەھىم يار ،
بىر قاراپ قوي ھەددىدىن ئاشتى ئىنتىزار .

مايمۇن كۈلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ :

ئەھدە پەيماننى بىزگە كۆرگۈزدۈڭ ،
مەككارلىق بىلەن ئۇنى سەن بۇزدۇڭ .

— مەن ئۆمرۈمنى پادشاھلىقتا ئۆتكۈزدۈم . زامانىنىڭ ئىسسىق - سوغۇقىنى تولا كۆردۈم . زامان ماڭا نېمە بەرگەن بولسا ، بەرگەنلىرىنى ئاخىر مەندىن قايتۇرۇۋالدى ۋە ئۆزۈمنى پالاكەتكە ئۇچرىغانلارنىڭ قاتارىغا قوشتى ، مەن تەجرىبىلەرنىڭ پايدىسىدىن خالىي قالغانلاردىن ئەمەسمەن ، پايدا ئالىدىغان چاغنى زىيان تارتىدىغان چاغدىن ياخشى ئايرىيالايمەن . بۇ سۆزۈڭدىن ۋاز كەچكىن ۋە بۇنىڭدىن كېيىن ۋاپا ھەم مۇرۇۋۋەتتىن ئېغىز ئاچما . ۋەدىسىنى ساقلىغۇچىلارنىڭ مەجلىسىدە ئولتۇرما .

سەن ۋاپا ئىسمىنى تۇتۇپ ئۇرما ئۇندىن تولا لاپ ،
سەن بىلەن ۋاپا ئارىسى كەتتى ئەمدى بەك ئۇزاپ .

ئەگەر كىشى ھەر ھۈنەردە مەردلىك ۋە بىلەرمەنلىك سۆزىنى ئېيتسا ، ئۇنىڭ گۆھىرىنى ياخشى ئويلانغان ۋاقتىدا تونۇغىلى بولىدۇ ۋە جوھىرىنى ئىمتىھان بوتىسى بىلەن تەجرىبە قىلىپ كۆرگىلى بولىدۇ .

ياخشىدۇر بولسا ئارادا تەجرىبىنىڭ بوتىسى ،
سىنىلار ھەر بىر كۆڭۈلنىڭ قارىلىق يا ساپلىقى .

تاشپاقا پەرياد چېكىشكە باشلاپتۇ :

— مەندىن قانداق گۇمان قىلىۋاتىسەن ؟ ماڭا ناھايىتى يات بولغان ئىشنى بوھتان قىلىپ چاپلاۋاتىسەنغۇ ! مەن كۆڭلۈمدە ساڭا يۈز كېلەلمەيدىغان ئىشنى قىلىشنى ئويلاپ باققىنىممۇ ، ساڭا قەست قىلىشنى كۆڭلۈمگە پۈككىنىممۇ يوق . ئەگەر يۈز مىڭ جاپا تېشىنى بېشىمغا ئارتساڭمۇ ھېچ بويۇن تولغىمايمەن ، ئەگەر ئىلتىپاتسىزلىق تىغى بىلەن كۆكسۈمنى چاك - چاك قىلىۋەتسەڭمۇ ۋەسلىڭدىن كۆڭۈل ئۈزمەيمەن .

— ھەي نادان ، — دەپتۇ مايمۇن ، — مەن ھېلىقى تۆلكە ئېيتقان «ئۇنىڭ يۈرىكى ۋە قۇلىقى يوق ئىكەن» دېگەن ئېشەككە ئوخشىمايمەن .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ تاشپاقا .

— بىر جاڭگالغا پادىشاھ بولغان شىر ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ مايمۇن .

شىر ، تۆلكە ۋە ئېشەكلەرنىڭ ھېكايىسى

بىر جاڭگالغا پادىشاھ بولغان شىر قوتۇر بولۇپ قېلىپ ، پۈتۈن بەدىنى ناھايىتى قىچىشىپ ھېچ ئەزاسىدا ماغدۇر قالماپتۇ ھەمدە تۈكى چۈشۈپ ، ھالى خاراب بولۇپ قالغاچقا ئوۋغا چىقالماپتۇ . ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىغان بىر تۆلكە بار بولۇپ ، ھەمىشە ئۇنىڭ مەرھەمەت داستىخىنىدىن ئوزۇق پارچىلىرىنى تېرىپ يەپ ، شۇنىڭ قۇۋۋىتى بىلەن ھايات كەچۈرىدىكەن . شىر شىكارنى تاشلىغاندىن كېيىن تۆلكە تەڭلىك ۋە ئاچلىقتا قېلىشقا باشلاپتۇ . بىر كۈنى ئۇنىڭ قورسىقى ناھايىتى ئېچىپ كېتىپ ، شىرغا مالامەت

قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي پادىشاھىم ، ساقسىزلىقلىرىنىڭ ئەندىشىسى بۇ ئورمانلىقتىكى جانىۋارلارنى مالال قىلدى ، زەئىپلىكلىرىنىڭ ئەسىرى ھەممە مۇلازىملار ۋە بارلىق پۇقرالارغا يەتتى .

جىنىڭىزنىڭ غېمىدىن يوقالغۇسى يۈزمىڭ جان ،
زاتىڭىزنىڭ خەتىرى قىلدى جاھاننى لەرزان .

نېمىشقىمۇ بۇ ئىللەتكە بىرەر ئىلاج قىلىشنى ، دىلنى غەش قىلىدىغان بۇ كېسەللىككە داۋا قىلىشنى ئويلىمايدىغاندىلا !

شىر دەرد يۈزىسىدىن نالە قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :

يۈرەككە سانجىلار مىڭلاپ تىكەن ، ئەمما جىنىم چىقماس ،
يۈرەك قان بولدى ، ئەمما نەرە تارتسامۇ قېنىم چىقماس .

—ھەي ، تۈلكە ! نەچچە ۋاقىتتىن بېرى غەم - غۇسسىدىن قان يۇتۇۋاتقانمەن ، زەئىپلىكتىن تېنىمدە بىرمۇ موي قالمىدى ، بۇ مەرەزنىڭ قانداق ئىلاجىنى قىلسام بولىدىغانلىقىنى بىلمەيمەن ، لېكىن بىر تېۋىپ : «بۇنىڭغا ئېشەكنىڭ قۇلىقى ۋە يۈرىكى داۋا بولىدۇ . شۇنى تېپىپ يېمەك كېرەك . ئۇنىڭدىن بۆلەك دورا شىپا بولمايدۇ» دېگەنىدى . مەن شۇنىڭدىن بېرى «ئۇ نەرسىنى قانداق ھىيلە بىلەن قولغا كەلتۈرگىلى بولار» دېگەن ئەندىشىگە چۈشتۈم .

— ئەگەر پەرمان قىلسىلا ، مەن خىزمەتلىرىگە تەييارمەن ،— دەپتۇ تۈلكە .

— قانداق خىياللارنى قىلىپ ھىيلە دەپتىرىدىن قايسى مىكىرنى ئوقۇدۇڭ ؟— دەپ سوراپتۇ شىر .

— ئەي پادىشاھىم ،— دەپتۇ تۈلكە ،— خاتىرەمگە شۇ كەلدىكى ، سىلى ئۈچۈن بۇ ئورمانلىقتىن چىقىپ كېتىش ياخشى ئەمەس ، چۈنكى بەدەنلىرىنىڭ مويى تۆكۈلۈپ يالىڭاچ بولۇپ قاپتىلا ،

بۇ چىراي بىلەن خالايىققا كۆرۈنسىلە، شەۋكەت ۋە ھەيۋەتلىرىگە نۇقسان ۋە زىيان يېتىدۇ. مەسلىھەتىم شۇكى، سىلى تەلەپ قىلغان نەرسىنى مەن بۇ يەرگە كەلتۈرەي، سىلى ئۇنىڭ قارىنىنى يېرىپ، قايسى ئەزاسىنى خالىسىلا شۇنى يەۋەرسىلە.

— ئۇنى قەيەردىن كەلتۈرىسەن؟— دەپ سوراپتۇ شىر.

— بۇ يېقىن ئارىدا بىر بۇلاق بار،— دەپتۇ تۈلكە،— ئۇ بۇلاقنىڭ سۈيى خۇددى ئۇممان دېڭىزنىڭ سۈيىدەك ئەلۋەك، شېرىنلىقى ۋە لاتاپىتى خۇددى ئابىھاياتقا ئوخشاش.

ئۇنىڭ سۈيى تاتلىقلىقى خۇددى جان،
روشەنلىكى گويا جامالى جانان.

بىر شۇستىگەر ھەر كۈنى بىر ئېشەككە كىيىم - كېچەكلەرنى ئارتىپ، شۇ بۇلاقتا يۇغىلى ئېلىپ كېلىدۇ. ئېشەك قاراڭغۇ چۈشكۈچە ئاشۇ بۇلاقنىڭ ئەتراپىدا ئوتلايدۇ. ئۇنى ئالداپ بۇ ئورمانلىققا ئېلىپ كەلسەم ئەجەب ئەمەس. ئەمما، پادىشاھىم شۇنى ئېسىلىرىدە چىڭ تۇتۇپ ۋەدە بەرسىلە، ئۇنىڭ قولىقى بىلەن يۈردكىنىلا يەپ، قالغان ئەزالىرىنى باشقا مۇلازىملارغا سەدىقە قىلغايلا!

شىر «پەقەت ئاشۇ ئىككى ئەزاسىنىلا يەپ، قالغان يېرىنى خۇدا يولىدا تەسەددۇق قىلىۋېتىش» ئۈچۈن ۋەدە بېرىپتۇ. تۈلكە مول نازۇنېمەتلەرنىڭ ھاسىل بولۇشىنى كۆزلەپ، خۇشال - خۇراملىق بىلەن بۇلاق تەرەپكە قاراپ راۋان بوپتۇ. ئۇ ئېشەكنى يىراقتىن كۆرۈپلا ئۇنىڭغا تەزىم ۋە ئىززەت - ئىكراملارنى قىلىپ، ئېشەككە قانچە يېقىنلاشقانسېرى مۇلايىملىق بىلەن تەزىملىرىنى شۇنچە ئاشۇرۇپتۇ ھەم قېشىغا يېقىن كېلىپ يۇمشاق سۆزلىگىلى تۇرۇپتۇ:

شېرىن زۇۋان بولسا كىشى ئۆزىگە رام قىلار پىلنى،
ھەيران ئەيلەپ سۆرەپ يۈرەر ئاڭا يۈگەن قىلىپ قىلنى.

— ھەي بۇرادەر ، نېمىشقا بۇنداق ئورۇقلاپ ، ئاجىزلىشىپ كەتتىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ تۇلكە .

— بۇ شۇستىگەر ھەمىشە مېنى ئىشلىتىدۇ ، لېكىن ھالىمغا پەرۋا قىلمايدۇ . ھەلەپ غېمىدە ئورۇقلاپ كەتتىم . بوغۇز دېگەن نەرسىنىغۇ ماڭا راۋا كۆرمەيدۇ ، ئۆمرۈمنىڭ خامىنىنى ئۇنىڭ ھاۋاسىغا سورىغان بولسامىمۇ ، ماڭا بىر تۇتام سامانمۇ بەرمەيدۇ ئەمەسمۇ .

يىللار ئۆتتى ئېتىماي ھېچ مەززە ھەم ،
قالمىدى جىسمىمدا زەررە گۆش ۋە نەم .
ئۆمرۈم ئېچرە كۆرمىدىم مەن ناتىۋان ،
ئىشتىھايىم قانغۇچە ئارپا ـ سامان .

— ھەي بىچارە ، — دەپتۇ تۇلكە ، — ماڭىدىغان پۇتۇڭ ، تەۋ- رىگۇدەك قۇدرىتىڭ بار ئىكەنغۇ ئەنە ، شۇنداق تۇرۇقلۇق نېمىشقا بۇ مېھنەتنى ئىختىيار قىلىپ ۋە بۇنداق بالاغا مۇپتىلا بولدۇڭ ؟

— مەن يۈك كۆتۈرۈش بىلەن مەشھۇرمەن ، — دەپتۇ ئېـ- شەك ، — شۇڭا مەن ھەر يەرگە بارسام ماڭا مۇشەققەت يۈكىدىن خالاسلىق بولمايدۇ . يالغۇز مەنلا ئەمەس ، بىزنىڭ جىنسىمىزنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادىنىڭ ھەممىسى بۇ مېھنەت يۈكىدىن خالىي ئەمەس .

ھەركىشى بىر ئۆزگىچە مېھنەت گىرىپتارى ئىكەن ،
ھېچ كىشى راھەتتە ياتماقلىققا ئىمكان تاپمىدى .

مەن كۆپ ئويلاپ ئاخىر : «ھەر يەردە بولسامىمۇ بەربىر جاپادىن خالىي بولالمايدىكەنمەن ، شۇڭا يېنىكلىك يۈكنى كۆتۈ- رۈپ ھەر تەرەپتە يۈرمەي ، بىر كىشىنىڭ ئىشكىدە يۈرگىنىم ئەلا» دەپ ئۆزۈمنى توختاتتىم .

— غەلەت قىپسەن ، — دەپتۇ تۇلكە ، — ئۆز ماكانىم مۇشۇ

دەپلا جاپا ـ مېھنەتتە ئۆتمەك ياخشىمىكەن؟ زېمىن شۇنچە كەڭرد-چىلىك تۇرسا، ھەممە يەردە سەيلە قىلىپ يۈرۈشنى ئويلاپ باقمىدىڭمۇ؟

سەپەر قىلغىن يېرىڭ ناخۇش كۆرۈنسە،
باشقا يەرلەر بۇ جاي بىلەن بولماس تەڭ.
تۇرغان يېرىڭ ساڭا بولغان بولسا تار،
قىلدى جاھان ئەتراپىنى خۇدا كەڭ.

—بۇ يەردىن ئۇ يەرگە بارسامۇ يەنە شۇ نېسىۋىدىن ئارتۇق تېپىلمايدۇ،— دەپتۇ ئېشەك،— سەپەر مۇشەققىتىنى بىھۇدە چې-كىش ئەقىل ئىشىدىن يىراقتۇر.

كىمكى سەۋر ئەتسە خۇدا رىزقىن بېرۇر،
رەنج چەكمەك سەۋرسىزلىكتىن ئېرۇر.
رىزقىنى رەززاقى بەرگەي بىسەۋەب،
ھەر كىشىكىم قىلمىسىمۇ گەر تەلەپ.

—بۇ سۆزۈڭ تەۋەككۇل مەرتىۋىسىگە لايىق سۆز بولدى،— دەپتۇ تۈلكە،— ئەمما بۇ مۇقامغا ھېچكىم يېتەلمەيدۇ. خۇدايىتائا-لانىڭ ئادىتى شۇنداق جارى بوپتۇكى،— ھەر كىشىگە بىر سەۋەب بىلەن رىزق ئاتا قىلىدۇ. ھەر كىمگە ھەرىكەت ئارقىلىق مۇرادىنى ھاسىل قىلىدۇ. «كەسىپ قىل، كاسىپ خۇدانىڭ دوستىدۇر» دېگەن سۆز بارغۇ؟ ئەگەر ئۇنىساڭ، سېنى بىر ئورمانزارلىققا باشلاپ باراي، ئۇ يەرنىڭ يۈزى جاۋاھىرپۇرۇشنىڭ دۇكىنىنىڭ يۈزىدەك رەڭگارەڭ گۈللەر بىلەن شۇنداق چىرايلىق بېزەلگەن، ھاۋاسى ئەتتارلارنىڭ ساندۇقىنىڭ ئىچىدەك تۈرلۈك خۇش پۇراقلار بىلەن خۇشبۇي بولغان بىر جاي.

ئەجەب كەڭرى ، گۈزەل ئورمان ئىرۇر ئۇ ،
گۈل - چېچەك كۆپ ، ئاقار ئۇندا شېرىن سۇ .
قۇشلار ئەيلەپ دەرەخلەر ئۈزرە ئاۋاز ،
گۈل كۆرۇپ بىر - بىرىگە بولار دەمساز .

بۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ بىر ئېشەكنى مۇشۇنداق نەسىھەتلەر بىلەن ئاشۇ جەننەتكە ئوخشايدىغان يايلاققا ئاپىرىپ قويغانىدىم . ھېلىغىچە پاراغەت كۆرسىسىدا ئولتۇرۇپ خاتىرجەم ھالدا ئوتلاپ ، سالامەتلىك بېغىدا ياخشى سەمرىپ يۈرىدۇ .

ئىشقىلىپ ، تۈلكە ئەپسۇن يېلىنى دەم قىلىپ ئەپسانە ئوتىنى شۇنداق ياندۇرۇپتۇكى ، ئاقىۋەت مىكىر نېنىنى ھىيلە تونۇرىدا پىشۇرۇپتۇ . خام تەمە ئېشەكنىڭ ئۇ يەرگە بېرىش ھەۋىسى جۇش ئۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ :

— سېنىڭ سۆزۈڭ ھەقىقىي دوستلۇق ۋە شەپقەتتىن ئېيتىلىۋاتىدۇ . سەندىن يۈز ئۆرۈمەك ۋە تولۇق مېھىر - مۇھەببەتنى يادلىتىدىغان پەرمانىڭدىن بويۇن تولغىماق جايىز ۋە راۋا ئەمەس . ھەرقانداق پەرمان بەرسەڭ جان بىلەن قوبۇل قىلىمەن .

شۇنداق قىلىپ تۈلكە ئېشەكنى ئورمانلىققا باشلاپ كەپتۇ . شىر ئاچلىقنىڭ چېكىگە يەتكەچكە چاچراپ قوپۇپ ئېشەككە ئېتىلىپتۇ ، لېكىن تېنى ئاجىز ، كېسەل بولغانلىقتىن ئۇنىڭغا زەرەر يەتكۈزەلمەپتۇ . ئېشەك ئۆز جايىغا قېچىپ كېتىپتۇ . تۈلكە شىرغا مالامەت قىلىشقا باشلاپتۇ :

— ئالدىراقسانلىقتىن سىلىگە نېمە پايدا كەلدى ، پادىشاھىم ؟ ئۆزلىرىنى سەل توختىتىۋېلىپ تۈزۈكرەك چارە ئويلاپ بىر ئىش قىلغان بولسىلا ، بۇنداق پۇشايمانلىق يۈز بەرمىگەن بولاتتى . ئىش قولدىن كەتتى مانا ، ئەمدى نادامەت قىلىشتىن نېمە پايدا ؟

شىر تۈلكىنىڭ سۆزىدىن خىجالەت بولۇپ ئۆز - ئۆزىگە : «ئەگەر ئۇنى بوش تۇتۇپتىمەن دېسەم ، بىپەرۋالىقىم بىلىنىپ قالىدۇ . بەك ئېچىرقاپ كەتكەنلىكتىن ئالدىراپ كەتتىم دېسەم ،

نەپسىمنىڭ يامانلىقى ۋە سەۋرسىزلىكىم مەلۇم بولۇپ قالدۇ . ئەگەر زەئىپلىكىمدىن قۇۋۋىتىم يەتمىدى دېسەم ئاجىزلىقىمنى ئىق-رار قىلغان بولىمەن . بۇ سۆزلەرنىڭ ھەممىسى سەلتەنىتىمگە نۇقسان يەتكۈزىدۇ . ئۇنىڭدىن كۆرە تۈلكىگە غەزەپ ۋە قوپاللىق بىلەن جاۋاب بېرىپ ، ئۇنى بۇنداق سۆزلەرنى قىلىشتىن مەنئى قىلغىنىم ياخشى» دەپ ، تۈلكىگە شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي بىئەدەپ ! پادىشاھلار بىر ئىشنى قىلسا ، پۇقرالارنىڭ ئۇ ئىشنىڭ سىرىنى سوراشقا نېمە ھەددى بار ئىكەن !

شاھلار بېشىدا باردۇر كۆپ ئەسرار ،
سېنىڭ ئۇ بىرلە نېمە ئىشىڭ بار ؟

ئۇلار ھەرقانداق ئىش سادىر قىلغان بولسا ، ئۇنىڭ ھەقىقىتى ھەرگىز كۆڭلىگە روشەن بولمايدۇ . ئۇلارنىڭ كۆڭلى تەقەززا قىل-غان تەدبىرلەرنى پۇقرالارنىڭ ئەقلى ھەرگىزمۇ چۈشىنەلمەيدۇ . پادىشاھلارنىڭ سىر يۈكىنى ئۇلارنىڭ ئۆزىدىن باشقا كىشى كۆتۈ-رەلمەيدۇ . ئۇ شۇنداق ئېغىر يۈككى ، ئۇنىڭغا ئەقلى كامىل ۋەزىر-لەرنىڭ كۆڭلىدىن باشقا نەرسە بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ . چۈنكى كەكلىكتە قارچىغىدەك ھەپسىلە بولمايدۇ - دە ، بۇ سۆزنى قويۇپ ، ئېشەكنى يەنە ئەكېلەلىگۈدەك بىرەر ھىيلە قىلغىن . بۇ خىزمىتىڭ بىلەن ماڭا بولغان ئىخلاس ۋە ئېتىقادىڭ روشەن مەلۇم بولسۇن . ئۇ چاغدا مەن تەڭتۇشلىرىڭ ئارىسىدا ساڭا تېخىمۇ مەرھەمەت ۋە تەربىيەت قىلغايمەن .

تۈلكە ئېشەكنىڭ يېنىغا يەنە بېرىپ بارلىق خۇشامەت ھەم سالام - تەزىم قائىدىلىرىنى تولۇق بەجا كەلتۈرۈپتۇ ، لېكىن ئې-شەك ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپتۇ ۋە :

ئىست ، رەنجى چەكمەك سەندەك يار ئۈچۈن ،
جېنىمغا قەست ئەيلىگەن مەككار ئۈچۈن .

—ھەي مەككار، نابۇكار !ماڭا ئاۋۋال راھەت ۋە پاراغەت ۋەدىسىنى قىلدىڭ، كېيىن شىر پەنجىسى بىلەن رەنج يەتكۈزدۈڭا ! قانداق كىشى مۇشۇنداق ئىش قىلىدۇ - ھە !؟— دەپتۇ .

— ھەي قەلبى پاك دوستۇم، سەن نېمىلەرنى خىيال قىلىپ قانداق ئەندىشىنى كۆڭلۈڭدىن كەچۈردۈڭ ھە؟— تۈلكە شۇنداق دەپ يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ،— سەن كۆرگەن ئۇ نەرسە ھۆكۈمالار بەرپا قىلغان تىلسىم ئىدى . چۈنكى ئۇ ئورمانلىق ھەر تۈرلۈك لەززەتلىك غىزالار، رەڭگارەڭ شېرىن مېۋىلەر بىلەن تولغان . ئەگەر تىلسىم بولمىسا ئىدى، ئالەمدە بار بارلىق جانىۋار-لار شۇ يەرگە جەم بولۇۋالاتتى - دە، ئۇ يەردە قەدىمدىن تارتىپ ياشاۋاتقان جانىۋارلارغا يەر قىس بولۇپ قالغان بولاتتى . ئاشۇ تىلسىم بولغانلىقى سەۋەبلىك ئۆزگە ھايۋانلاردىن ھېچقايسىسى ئۇ جايغا كېلەلمەيدۇ . ئۇ يەردىكى جانىۋارلار ئۆز بالا - چاقىلىرى بىلەن راھەت - پاراغەت ۋە كەڭرىچىلىك دەۋرى سۈرىدۇ . بىز بىر كىشىنى دوست تۇتساق، بۇ تىلسىمنىڭ ھەقىقىتىنى ئۇنىڭغا بايان قىلىپ قويىمىز . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ خەۋپ - خەتەرسىز ھالدا ھەددى - ھېسابى يوق نېمەتلەر ئىچىدە سەيىر قىلىدۇ .

ئېيتتى تۈلكە : «سېھىر ئىدى بىگۇمان ،
شىر سۈرەتلىك كۆرۈنىشمۇ ناگاھان .
مانا مەن سەندىن كىچىكمەن ھەم ھەقىر ،
ئۇندا قورقماي يۈرىمەن مەنمۇ ھېچبىر .
بولمىسا ئىدى ئاشۇ سۈرەت ئەگەر ،
ھەممە چەررەندە تۇتاتتى ئۇندا يەر .

باشتا مېنىڭ ئېسىمدە بار ئىدى، سېنى ئاشۇ تىلسىمدىن ئاگاھ قىلىپ قويىمەن دەپ تۇراتتىم . لېكىن سەن بىلەن مۇلاقات بولغىنىمغا غايەت خۇشال بولۇپ كەتكەنلىكىمدىن ئېسىمدىن چىقىپ قاپتۇ . ھېلىمۇ ياخشى ئۇ سۈرەتنىڭ بىمەنە ئىكەنلىكىنى ئۆزۈڭمۇ

ياخشى بىلدىڭ . ئۇ يەرگە يەنە بارايلى ، مەن سېنى ياخشىلىقتىن باشقا نەرسىگە دالالەت قىلمايمەن .

بىچارە ئېشەك ئۇنىڭ ئەپسانىلىرىگە ئىككىنچى قېتىمدىمۇ گول بولۇپ ، ھېلىقى ئورمانلىققا يۈزلىنىپتۇ . تۈلكە ئىلگىرىرەك كېلىپ شىرغا : «ئېشەكنىڭ يەنە كەلگەنلىكى»دىن خۇش خەۋەر يەتكۈزۈپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئېشەكنى كۆرگەندە ئورۇنلىرىدىن تەۋرىمىسىلە ، ئۇ قاشىلىرىغا ھەرقانچە يېقىن كەلسىمۇ ، ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلمىسىلا ، ياخشى پۇرسەت تاپقاندا ئاندىن ئۇنىڭ ئىشىنى قىلغايلا .

شىر تۈلكىنىڭ نەسىھىتىنى قۇلىقىدا چىڭ تۇتۇپ ، خۇددى جانسىز ھەيكەلدەك تۇرۇپتۇ .

— كەلگىن ، بۇ سېھىر ھەقىقىتىنى ساڭا ئېچىپ كۆرسىتىپ بېرەي ، ئۇنىڭدىن مۇتلەق ھەرىكەت ۋە زەرەر كەلمەيدىغانلىقىنى بىلگىن ،— دەپتۇ تۈلكە ئېشەككە .

شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئۇنىڭغا يېقىن بېرىپتۇ . ئېشەك گۇستاخلىق بىلەن قەدەم قويۇپ ، شىرنىڭ قېشىدىكى يەرلەردىن ئوت - چۆپلەرنى يېيىشكە باشلاپتۇ . لېكىن شىردىن ھېچقانداق شەپە چىقمىغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا شۇنچىلىك ئۆگىنىپ كېتىپتۇكى ، ئۇنىڭ خەۋپىدىن پەرىشان بولغان خاتىرى تامامەن جەم بوپتۇ . بىر مەزگىل تويماسلىق ئىللىتىگە گىرىپتار بولغانلىقتىن ئوت - چۆپ يېيىشكە شۇنچىلىك مەشغۇل بولۇپ كېتىپتۇكى ، قورسىقى تويمىغۇچە باش كۆتۈرمەپتۇ . ئاخىر قورسىقى راۋۇرۇس تويغاندا ئاشۇ تىلسىم ئالدىدا ئۇخلاپ قاپتۇ . شىر ئۇنىڭ غاپىل قالغانلىقىنى كۆرۈپ ، بېرىپلا قارنىنى يېرىپتۇ ھەمدە تۈلكىگە قاراپ :

— سەن بۇنىڭدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرغىن ، مەن بۇلاققا بېرىپ غۇسلى قىلىپ كېلەي ، ئاندىن كېيىن يۈرىكىنى ۋە قۇلىقىنى يەي ، تېبۇپ شۇنداق بۇيرۇغاندى ،— دەپ بۇلاق بېشىغا كېتىپتۇ . تۈلكە ئېشەكنىڭ قۇلىقى ۋە يۈرىكىنى شىرغا قويۇپ قويماي پۈتۈن يەپتۇ ، چۈنكى ئۇ ئورۇق بىچارە ئېشەكنىڭ ئۇنىڭدىن ياخشىراق

گۆشى يوق ئىكەن . شىر غۇسلىدىن پارىغ بولۇپ قايتىپ كېلىپ ، قانچە ئىزدەپمۇ ئېشەكنىڭ يۈرىكى بىلەن قۇلىقىنى تاپالماپتۇ .

— ئېشەكنىڭ ماڭا داۋا بولىدىغان ئۇ ئىككى ئەزاسى نەگە كەتتى ؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇ تۈلكىدىن .

— ئەي پادىشاھىم ! بۇ ئېشەكنىڭ قۇلىقى ۋە يۈرىكى يوق ئىدى ، چۈنكى يۈرەك پەم ۋە ئىدراكنىڭ جايىدۇر ، ئەگەر ئۇنىڭ يۈرىكى بولغان بولسا ، مېنىڭ ھىيلە ـ مىكرىمگە ئالدانمىغان ، قۇلىقى بولغان بولسا ، مېنىڭ يالغان سۆزلىرىمنى راست بىلمىگەن بولاتتى ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ تۈلكە .

شىر ئۇنىڭ بۇ جاۋابىغا قايىل بولۇپ :

— راست ئېيتىسەن ، ئەگەر ئۇنىڭدا زەرەر ۋە پايدىنى ئايرىيالىغۇدەك كۆڭۈل ۋە پاراسەت ، راست ـ يالغاننى ئاڭلىيالىغۇدەك قۇلاق بولىدىغان بولسا ، بىر قېتىم پۇتى سېيىلگەن يەرگە يەنە كەلمىگەن بولاتتى ، — دەپتۇ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، بىلىپ قوي ، مەن قۇلاقسىز ۋە يۈرەكسىز ئەمەسمەن . سەنمۇ مىكىر دەققىلىرىدىن بىرنىمۇ بىكار قويمىدىڭ . مەنمۇ ئۇنى ئەقىل ۋە پەمىم بىلەن بىلىپ خېلى ھەرىكەتلەرنى قىلدىم ، مانا ئەمدى مۇشكۈل بولغان ئىشىم ئاسانلىققا ئۆرۈلدى . ھالاكەت يەتكەن جېنىم ئامان ـ ئېسەن قېلىپ بەدىنىمگە يېڭى ھايات بەردى .

ئەمەس ئىكەن ماڭا سېنىڭ تىغىڭ بىلەن ئۆلۈش تەقدىر ،
كۆچۈڭ يەتمىدى ئۆلتۈرمەككە قىلساڭمۇ كۆچەپ تەدبىر .

بۇنىڭدىن كېيىن مەندىن ئاشنالىق تەمەسىنى قىلمىغىن ھەمدە قايتا يارىشىش خىيالىنى خاتىرەڭگە كەلتۈرمىگىن ، بىلگىنكى :

ئاي بولساڭ ئەگەر ئاسمانغا باقماسمەن ،
سەرۋى بولساڭ گەر بوستانغا باقماسمەن .

تاشلىدىم مەن سېنى بولساڭمۇ گەر جان ،
ياندىم مەن سېنىڭدىن بولساڭمۇ ئىمان .

—راست ئېيتىسەن ، ئەمدى مېنىڭ ئىقرارىم ۋە ئىنكارىمنىڭ پەرقى قالمىدى . مەن سېنىڭ قەلبىڭنى مەڭگۈ مەلھەم سۈرسىمۇ ساقايمىغۇدەك جاراھەتلەندۈردۈم ، مېنىڭ يۈزۈمگىمۇ ئېرتىپ چىقارغىلى بولمىغۇدەك بەتقىلىقلىقنىڭ دېغى چۈشتى . ئەمدى كۆڭۈل تامىقىغا پىراق زەھىرىنى يۇتمىقىم ، ھىجران تىغىغا جان قالقىنىنى تۇتمىقىم كېرەك .

لايىقتۇر ماڭا ئۆزۈمگە تىغ ئۇرماق ،
تا قىيامەتكىچە قان ئىچرە تۇرماق .
كىم بىرەر مەن كەبى ئۆزىگە شىكەست ،
كىم بولۇر مەن كەبى يەر ئۈستىدە پەست .
تائەبەت ئېيتساممۇ ئەگەر ئىستىغپار ،
تۈگىمەس گۇناھلار ئۆز زىممەمدە بار .

تاشپاقا شۇنداق دەپ ، خىجالەتچىلىكتە شەرمىسار بولۇپ ، قايتىپ كېتىپتۇ . ئۇ قالغان ئۆمرىدە ئەزىز يار ۋە تەڭداشسىز ۋاپادار پىراقىدا :

يەتتى ئۆزۈمدىن ئۆزۈمگە گەرچە چەكسەم ھەر جاپا ،
كۆپ مۇرۇۋۋەت مېھىرلىك ئىدى لېكىن يارىم ماڭا .

دەپ نالىلەرنى قىلىپ ئۆتۈپتۇ .

مانا بۇ مال ـ دۇنياغا ياكى بىرەر دوستقا ئېرىشىپ يەنە ئۇنى نادانلىقىدىن قولدىن بېرىپ قويۇپ ، ھەمىشە نادامەتتە قىلىپ بېشىنى تاشقا ۋە تاشنى بېشىغا ئۇرۇپ ، ئۇنىڭدىن ھېچ پايدا كۆرمىگەن كىشىلەرنىڭ داستانى . ئاقىل كىشىلەر بۇ داستاننىڭ مەزمۇ-

نىنى ئىشلىرىغا پېشۋا قىلىشى ، مەيلى دۇنيا ماتايى ، مەيلى ئاخىـ-
ـرەت دوستى بولسۇن ، تەلەپ قىلغىنى قولغا كەلسە ، ئۇنى قەدىرلىـ-
ـشى كېرەك . چۈنكى هەر قانداق نەرسە قولدىن كەتسە ، تىرىشىش
بىلەن يەنە قولغا كەلمەيدۇ هەم ئۇنىڭ ئۈچۈن يېگەن هەسرەت -
پۇشايمانلاردىن هېچ پايدا كەلمەيدۇ .

گەر مۇرادىڭ كەلسە قولغا سەن غەنىيمەت بىل ئۇنى ،
گەر قولۇڭدىن كەتسە يېگەيسەن پۇشايمان بىرلە غەم .
كۆپ كىشى غەپلەتتە مالۇ پۇلنى بەربات ئەيلىدى ،
قالدى پۇلسىز ئاخىر چەكتى هېسابسىز دەرد ـ ئەلەم .
قولدىن ئايرىلغان نېمەرسە يەنە كەلمەس ئورنىغا ،
ئاھ ئۇرۇپ يىغلاپ ياقاڭنى پارە قىلغان بىرلە هەم .

ئالتىنچى باب

ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ئاپىتى ۋە ئاچچىقى يامانلىقنىڭ زىيىنى توغرىسىدا

پادىشاھى ئالەم راي روشەن كۆڭۈللۈك بەرەھمەنگە خىتاب قىلىپ شۇنداق دەپتۇ:

ۋاقىپ بولمىش پۈتۈن ئالەم سىرىدىن خوپ يورۇق كۆڭلۈڭ،
ئېسىل كەشپى كارامەتلەر بايانى سۆزلىگەن ئىلمىڭ.

— ئۆزىنىڭ مۇراد - مەقسىتىگە ئېرىشكەن بولسىمۇ غاپىللىق بىلەن ئۇنى يەنە قولدىن بېرىپ قويۇپ، ناھايىتى كۆپ ھەسرەت - نادامەتتە قالغان كىشىلەرنىڭ داستانىنى بايان قىلدىڭ. ئەمدى، بىر ئىش قىلىشتا ئالدىراپ قىلىپ، تەدبىر ۋە تەپەككۇرنىڭ پايدىلىرىدىن غاپىل قالغان كىشىلەرنىڭ داستانلىرىدىن بايان قىلغىن. قېنى ئاڭلاپ باقايچۇ، ئۇلارنىڭ بۇ پەيلى بىلەن ئىشىنىڭ ئاخىرى نەگىچە بارىدىكىن؟ ئالدىراڭغۇلۇق ئۇرۇقىنى ئەمەل يېرىگە تېرىسا قانداقراق ھوسۇل بېرەركىن؟

شاھىنشاھنى ماختاش ئۈچۈن بەرەھمەن شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي شاھىنشاھىم!

بۇ جاھاننىڭ ئىنتىزامى سەن بىلەن قىلسۇن داۋام،
ئامۇخاسنىڭ ھەممىسى تۇتسۇن پاناھىڭدا مۇقام.

ھەرقانداق كىشى ئىشنىڭ بىناسىنى سەۋر ۋە چىدام ئۈستىگە

قۇرمىسا، مۇھىم ئىشلىرىنىڭ داۋامىنى ئىپىرلىق ۋە ياۋاشلىق
بىلەن مۇستەھكەملىمىسە، ئەمىلىنىڭ ئاخىرى مالامەتكە بېرىپ
توختايدۇ، ئەھۋالىنىڭ ئاقىۋىتىدە ھەسرەت - نادامەتتى ئارتىدۇ.
ئىنسانلار ئۈچۈن ھەممىدىن ياخشىراق بولغان سۈپەت — ئالالاتائالا
ئادەمنى ياراتقان ۋاقتىدا، ئۇنىڭ بىلەن زىننەت بەرگەن ۋە پۈتۈن
ئالەم ئەھلىگە ئۇنىڭ بەردىكىتىدىن شەرەپ ۋە ئۇلۇغلۇق بەر-
گەن سۈپەت — ئىپىر - بىسقلىق ۋە ياۋاشلىقتۇر.

ئەقلى كامىل كىشىلەر ياۋاش بولۇر،
دۆت كىشىلەر يامانلىق شۇملۇق قىلۇر.

«ياۋاشلىق» دېگەن سۆز ئەرەب تىلىدا «ھەلىم» دېيىلىدۇ.
ئەگەر بۇ سۆزنىڭ باش ۋە ئاخىرىدىكى ئىككى ھەرپىنىڭ ئورنىنى
ئالماشتۇرسا «مەلىھ» بولىدۇ. بۇ سۆزنىڭ تۈركىي تىلدىكى مەنى-
سى «تۇز» دېگەنلىك بولىدۇ. يەنى ياۋاشلىق ھەممە خۇيلار تائامى-
نىڭ تۇزىدۇر. ئەگەر بىر كىم ئۆز دېمەتلىكلىرىدىن ھېچكىم
ئۇنىڭغا يېتەلمىگۇدەك دەرىجىدە شۇنداق ياخشى، ئېسىل پەزىلەت-
لەرنى يېتىلدۈرگەن، كۆپ ھۈنەرلەرنى ئىگىلىگەن، بارلىق زامان
ئەھلى ئۇنىڭ تەرىپىنى قىلغۇدەك دەرىجىدىكى شۇنداق كۆپ ياخشى
خۇلقلارنى جەم قىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ جىسمىغا يەڭگىللىك ۋە
ئالدىراڭغۇلۇق ھەمراھ بولغان بولسا، ئۇنىڭ ھەممە ھۈنەرلىرى
خۇددى تۇزسىز تائامغا ئوخشاش بىمەززە بولۇپ، خالايىقنىڭ تەبى-
ئىتىگە ياقمايدۇ - دە، ھېچكىم ئۇنىڭغا رىغبەت قىلمايدۇ. ئالدى-
راڭغۇلۇق ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ سۈپىتى ئەمەس، بەلكى ئۇ شەي-
تاننىڭ ۋەسۋەسە قىلىشىدىن كېلىپ چىققان بىر ئىشتۇر.

ئالدىراڭغۇ بولماقلىق پەيلى شەيتان،
ئىپىر بولماق كەلتۈرەر لۇتفى ئىھسان.
تەڭرى مەۋجۇت ئەيلىدى بۇ جاھاننى،

ئالتە كۆندە زېمىن ھەم ئاسماننى .
قادىر ئىدى قىلىسا گەر پەرۋەردىگار ،
بىردەم ئىچرە مىڭ جاھان قىلماققا بار .
بۇ ئىش ئىدى ئىنسانغا تەلىم ئۈچۈن ،
كۆپ ئويلىساڭ بولغۇسى ئەقلىڭ پۈتۈن .

ھەر كىشى ئۆز ئىشلىرىدا ئىختىيار تىزگىنىنى ئالدىراڭغۇلۇق ئىلكىگە بەرسە ، چوقۇم پۇشايمانغا قالىدۇ ۋە ھېسابسىز ئۆكۈنسىمۇ قىلغان ھەسرىتى ھېچقانداق پايدا بەرمەيدۇ .

ھەر كىشىكىم ، ئويلىماي تېزلىك بىلەن قىلسا ئەمەل ،
ئاقىۋەت ، قىلغان ئىشىدىن كۆپ پۇشايمان قىلغۇسى .

بۇ بابقا مۇناسىپ كېلىدىغان ھېكايىلەر خەۋەرلەر سەھىپىلىرىدە ناھايىتى كۆپ يېزىپ قالدۇرۇلغان . ئۇ مىساللاردىن بىرى ، زاھىتنىڭ ھېكايىسىدۇر . ئۇ ئويلاپ باقمايلا بىلەرمەنلىك مەيدانىغا ئالدىراڭغۇلۇق پۇتىنى قويدى . نەتىجىدە مولۇننىڭ ناھەق قېنىغا بۇلغاندى .
— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .
— بىر زاھىت ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن .

ئالدىراڭغۇ زاھىتنىڭ ھېكايىسى

بىر زاھىت ئۇزۇن ۋاقىتلار بويىتاق يۈرگەندىن كېيىن «نىكاھنىڭ سۈننەتلىك» ۋەزىپىسىنى ئادا قىلماقچى بولۇپ يەنە بىر زاھىتقا بۇ غەرىزىنى ئېيتىپ ، ئۇنىڭ بىلەن كېڭەش قىپتۇ .
— ياخشى ئويلاپسەن ،— دەپتۇ ئۇ زاھىت ،— چۈنكى ئۆيلە-

نىش دېگەن ياخشى مەئىشەتنىڭ ئوبدانراقىدۇر ، ياخشىلىقنىڭ كا-
مالى ۋە دىن ئىشىنىڭ نىزامىدۇر ، ئۆي ۋە مال - مۈلۈكنىڭ
كۆپىيىشى ، ئاندىن كېيىن ئەۋلادنىڭ ئاۋۇشى ، شۇنىڭ بىلەن كى-
شىنىڭ نامى ئۆچمەس بولۇشى ئەنە شۇنىڭدىن ھاسىل بولىدۇ .

ئەرگە دۆلەت چېھرىسىنى روشەن ئەتمەس ھېچقاچان ،
تاكى خوتۇن يۈزى بىرلە ياقمىسا ئۆيگە چىراغ .
غەم بىلەن كۆرمىسە تەرەددۇت ئىچرە كۈن ئۆتكۈزمىگىن ،
خوتۇن ئالغىن ، ئىشرەت ئەتكىن ، قالمىسۇن قەلبىڭدە داغ .

ئەمما شەپقەتلىك رەپىق تېپىشقا تىرىشقىن ، ھەرگىزمۇ نا-
جىنس بىلەن ھەمخانە بولۇپ قالما .

— قانداق خوتۇننى ئىختىيار قىلاي ؟— دەپ سوراپتۇ زاھىت
يەنە .

— شۇنداق خوتۇننى ئىختىيار قىلغىنكى ،— دەپتۇ مەسلىھەت
بەرگەن زاھىت ،— ئالىدىغان خوتۇنۇڭ «ۋەدۇد ، ۋەلۇد ۋە سالىھە»
بولسۇن ، «ۋەدۇد» دېگىنىم ئەرگە مېھرىبان ، ئامراق بولسۇن
دېگىنىم . «ۋەلۇد» دېگىنىم تۇغىدىغان بولسۇن دېگىنىم ، «سا-
لىھە» دېگىنىم نىيىتى توغرا ، خىيانەتتىن يىراق بولسۇن دېگىنىم .
بۇنداق خوتۇن ھەرقانداق ئۆيگە كىرسە ، روشەنلىك ئۈستىگە رو-
شەنلىك بولىدۇ .

ئالسا ھەر كىمكى بىر ياخشى خوتۇن ،
دىنۇ دۇنياسى تاپار سائادەت .
تاپار ئۆمۈرلۈك كۆڭۈل شادلىقى ،
بولسا ھەركىمگە ئاشۇنداق ئۈلپەت .

قانداق خوتۇندىن ھەزەر ئەيلىشىم كېرەك ؟— دەپ سوراپتۇ
زاھىت .

— ئۈچ تائىپە خوتۇندىن ئۆزۈڭنى تارتىشىڭ كېرەك ، — دەپتۇ ھېلىقى زاھىت يەنە جاۋاب بېرىپ ، — ئۇلار شۇكى ، ھەننانە ، مەننانە ، ئەننانە . «ھەننانە» دېگىنىم سەن ئېلىشتىن بۇرۇن ئەرگە تەگكەن بولۇپ ، ئۇ ئېرىدىن تالاق ياكى ئۆلۈم سەۋەبى بىلەن ئاجراشقانلار ، ئۇلار ھەمىشە ئاۋۋالقى ئېرىنى يادلاپ يۇرىدۇ ؛ ساڭا كۆڭۈل بەرمەيدۇ . «مەننانە» دېگىنىم باي خوتۇنلار ، ئۇلار ھەمىشە ئۆزىنىڭ مال - پۇلى بىلەن ساڭا مىننەت قىلىدۇ . «ئەننانە» دېگىنىم ھىيلىگەر ھالدان خوتۇنلار . ئۇلار ھەمىشە ھېچقانداق كېسىلى بولمىسىمۇ سېنى كۆرسە خۇددى ئاغرىق كىشىدەك ۋاي سالىدۇ . بۇنداق خوتۇنلارنىڭ دىدارىغا قاراش كىشى ئۈچۈن ئۆلۈم بىلەن باراۋەر .

خوتۇن ئەگەر بولسا يامان ۋە شاللاق ،
بولغۇسىدۇر ئەر ئۈچۈن خۇددى دوزاخ .
كۆرسەتمىسۇن ھېچقاچان ئۇنى خۇدا ،
خوتۇن نامىلىق ئازابتىن بەرسۇن پاناھ .

— خوتۇننىڭ ياش قۇرامى قانچىلىك بولسا ياخشى بولىدۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇ يەنە .

— بويىغا يەتكەن ياش خوتۇننى ئېلىش كېرەك ، — دەپتۇ ئۇ زاھىت ، — چۈنكى يېشى چوڭىيىپ قالغان خوتۇن ياكى قېرى خوتۇننىڭ چىرايىغا قاراۋەرسە ، كىشى رەڭگىرويىدىن كېتىدۇ . كىشىگە زەئىپلىك ۋە سۇسلۇق كەلتۇرىدۇ .

بولسا ئەگەر ھەر خوتۇننىڭ قەددى يا ،
بولغۇسىدۇر نەپەسى گوياكى ئوق .
تەنگە قىز ياخشى داۋادۇر ، قېرىسا ،
قىلغۇسى خۇددى زەھەردەك جاننى يوق .

خوتۇنلارنىڭ يىگىرمە ياشقىچە بولغان مەزگىلى ئارزۇ ۋە ئۈمىد مەھلىدۇر. يىگىرمىدىن ئوتتۇز ياشقىچە بولغان ۋاقتى بولسا، تەلەپكارلار كۆڭۈللىرىنىڭ راھىتى ۋە رىغبەت قىلغۇچىلار جانلىرىنىڭ لەززىتىدۇر؛ ئوتتۇزدىن تاكى قىرىققىچە بولغان ئاردىلىقتا ئۇلار مال ۋە پەرزەنتنىڭ ئىگىسى ۋە ئۇلارنىڭ غېمىنى يېگۈچى بولىدۇ. قىرىقتىن ئەللىككىچە ئارىلىقتا ئۇلار نام ۋە نومۇس پەيدا بولىدۇ. ئەگەر ئەللىكتىن ئۆتكەن بولسا، ئۇنى قارا بالا ۋە قاتتىق ئاپەت دەپ بىلمەك كېرەككى، ئۇ چاغدا ئۇلارنى كۆز شامىلى ئۇرغان باغ ۋە نۇرى ئۆچكەن چىراغ قاتارىدا سانىماق كېرەك ھەمدە قۇرۇغان بۇلاق ۋە بۇزۇلغان كەپىنى خىيال ئەتمەك كېرەك. ئۇنداق چاغدا، ئۇلار شور يەر، مېۋىسىز دەرەخ، زەھەرلىك يىلان، نەشتەرلىك چايانغا ئايلىنىپ قالىدۇ. خوتۇنلارنىڭ يېشى ئەللىكتىن ئاشقاندىن كېيىن ئۇ خۇددى ھىيلىگەر زالىغا ئوخشاش سېنى «ۋاي رۇستىمىم» دەپ تۇرۇپ ئالداپلا ئەدىپىڭنى بېرىدۇ.

— ھۆسن جامال بابىدا قانداقراق بولسا بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ يەنە زاھىت.

— خوتۇنلارنىڭ تەقۋادار بولغىنى ياخشى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئۇ زاھىت، — ئەگەر ئۇنىڭ ئۇستىگە خۇشخۇيلۇق ۋە گۈزەللىك سائادىتى ئۇنىڭغا جەم بولغان بولسا، نۇر ئۇستىگە نۇر قوشۇلغان بولىدۇ.

ئاي يۈزۈڭ، نۇردەك جامالىڭ، ھۆر زاتىڭ ئەسلى پاك،
ئىككى ئالەم ئىچرە ھەر پاكىزلىقتۇر سەندە جەم.

چىرايى سەترەك بولسىمۇ، خانىماننى روناق تاپقۇزالايدىغان مېھرىبان خوتۇن ئەڭ گۈزەل خوتۇندۇر.

مۇۋاپىق يار ئەگەرچە بولسىمۇ سەت،
ھۆزۈرى بىرلە كۆزنى روشەن ئەيلەر.

يىراق بول نامۇۋاپىق رەپىقىڭدىن ،
جامالى گەرچە ئۆينى روشەن ئەيلەر .

تۆۋەندىكى بىر نەچچە بېيىت بىر بۇزرۇكۋاردىن يادىكار قالـ-
غان ، ئۇنى خاتىرىدە مەھكەم ساقلىماق كېرەك .

خوتۇن ئەگەر ھۆكمۇڭدە بولسا تەقۋا ،
دەرۋىش كەبى ئەرنىمۇ قىلۇر پاش .
سەن غەم يېسەڭ سەن ئۇچۇن ئۇمۇ يەر غەم ،
كېچە - كۇندۇز غەمگۇزار بولار ھەمدەم .
رەپىقەڭگە يار بولسا ياخشى خىسلەت ،
غەم قىلمىغىن چىرايى بولسىمۇ سەت .
بولسىمۇ گەر خوتۇننىڭ يۈزى ئاپتاپ ،
لېكىن بەتخۇي بولسا ئۇ شۇدۇر ئازاب .
كۆرۈنۈشى بولسىمۇ ھۆرۇ جانان ،
قەلبى ئەكسى بولغىنى بەكمۇ يامان .
ئۆي ئىچىدە بولغاندىن كۆڭلى بۇزغۇن ،
زىندان ئىچرە بولغىنىڭ ياخشى تۇتقۇن .
سال پۇتۇڭدىن ئايىغىڭ بولمىسا كەڭ ،
سەپەر قىلغىن ئۆيدە گەر بولسا كۆپ جەڭ .
خوتۇن ئەگەر غەيرىينىڭ يۈزىن كۆرۈپ ،
ئۆيدىن چىقسا ، گۆر ئىچرە ياتقىنى خوپ .

بۇ گەپلەردىن كېيىن زاھىت ناھايىتى كۆپ پىكىر يۈرگۈ-
زۈپ ، جىق مەسلىھەتلەرنى قىلغاندىن كېيىن ، بەختىنىڭ مەدىتى
بىلەن بىر كاتتا قەبىلىدىن ئۆيلىنىپ ، رۇخسارىنىڭ ئەكس سۇبھى
يۈزىگە روشەنلىك بېغىشلايدىغان ، زۇلفىنىڭ رەڭگى شام قاراڭغۇ-
لۇقىغا قارىلىق بىلەن مەدەت بېرىدىغان دەرىجىدىكى گۈزەل بىر
خوتۇننى قولغا كەلتۈرۈپتۇكى ، شىشە رەڭلىك ئاسماننىڭ يۈزى
تېخى ئۇنداق ياخشى سۈرەتلىك گۈزەلنى ئاپتاپ ئەينىكىدىن ئۆزگە

نەرسىدە كۆرمىگەن ، خىيال ئەۋلىياسى بولسا پۈتۈن ئۆمرى ئىچىدە تەپەككۇر ئۇيقۇسىغا بېرىپمۇ تېخى ئۇنداق زىبانى چۈشىدە كۆرمىگە-نىكەن . ئۇنىڭ ھۆسنى :

گۈزەل يۈزۈڭ قۇياشى ئالدى جاھان ھۆسنىنى ،
تەۋە قىلىپ ئۆزىگە توققۇز ئاسمان ھۆسنىنى .
ياراتمىدى سەرۋى ھەم گۈلنى قەددىڭ ھەم يۈزۈڭ ،
ھېچ لاتاپەت گۈلشىنى ھېچبىر بوستان ھۆسنىنى .

دېگەندەك شۇنداق چىرايلىق ، يۈرۈش - تۇرۇشى يېقىملىق ، پۈتۈن خۇي - پەيلى كۆڭۈلدىكىدەك ، ئۆزى ئەدەپلىك ئىكەن . زاھىت بۇ نېمەتكە شۈكۈر قىلىش يۈزىسىدىن ، ئۆز تائەت - ئىبادىتىنى بار-غانسېرى ئاشۇرۇپ ، ئۇ ھۆر چىراي يارى بىلەن ئۇزلۇكسىز ئەيش - ئىشرەت قىلىپ ، خۇدادىن ئۆزىگە پەرزەنت تىلەيدىكەن . چۈنكى ھېچبىر ئەقىللىق كىشى پەقەت شەھۋەت ئۈچۈنلا خوتۇن ئالمايدۇ ، بەلكى سەدىقەيى جارىيەنىڭ ياخشىراقى بولغان پەرزەنت كۆرۈش ئۈچۈن ئۆي تۇتىدۇ - دە !

ئاتا بىلەن ئانىنىڭ تارتقان مۇشكۈل - جاپاسى ،
ياخشى پەرزەنت كۆرۈشتىن ئىبارەتتۇر غەرىزى .

ئۇ بىر نەچچە ۋاقىت شۇ يوسۇندا ئۆتكەن بولسىمۇ مەقسەت ئەسىرىدىن ھېچ نەرسە مەلۇم بولماپتۇ . زاھىت نائۇمىد بولۇپ ، يالۋۇرۇش يۈزىنى تىلەك تۇپرىقىغا قويۇپ ، دۇئا ئوقىنى ئىخلاس ياسىدىن ئېتىشقا باشلاپتۇ ۋە تەلەپ يولىدا ئۆز ۋۇجۇدىنى تامامەن ئۇنتۇپ قاپتۇ . خۇددى :

ھەر كىشى پاكلىق بىلەن قىلسا دۇئا ،
ھەر مۇرادۇ مەقسىتىن بەرگەي خۇدا .

ھەر دۇئاسى گەر ئۇنى بىخۇد قىلۇر ،
ئۆزىدىن ئەمەس ، لېكىن ھەقتىن ئىرۇر .
چۈنكى ئۇ يوق ئەتسە ئۆزنى ئاردىن ،
بەس ، ئەجابەت بولغۇسىدۇر تەڭرىدىن .

دېگەندەك ، ئۇنىڭ دۇئا - تىلاۋەتلىرىنىڭ ئوقى ئىجابەت نىشانىغا تېگىپتۇ - دە ، ئىنايەت ئىشىكى رەھمان ئاچقۇسى بىلەن ئېچىلىپ ، زاھىتنىڭ خوتۇنى ھامىلە بوپتۇ . زاھىت خۇشال بولغانلىقىدىن بىر كۈنى خوتۇنىغا شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي ، روزغارىمنىڭ ئۈلپىتى ! پات ئارىدا ، خۇددى شاھانە گۆھەردەك زىبا تەلەتلىك بىر ئوغۇل سېنىڭ بالىياتقۇڭ سەدىپىدىن يورۇقلۇق ساھىلىغا چىقىدۇ . مەن ئۇنىڭغا ياخشى ئىسىم ۋە كۆ- ڭۈلدىكىدەك نام قويىمەن ھەم ئۇنى تەربىيەت قىلىش ئۈچۈن پۈتۈن كۈچۈم بىلەن تىرىشىمەن ، ئۇنىڭغا شەرىئەت ئەھكاملىرىنى ۋە تەرىقەت ئەدەپلىرىنى تولۇق ئۆگىتىمەن ، نەتىجىدە ئۇ پات پۇرسەتتە ئالىي مۇقاملىق ، قەدرى ئۈستۈن بۈزرۈك ۋە كارامەت ئىگىسى ، ئىلھام ئىگىسى بولغان شەيخ بولۇپ يېتىشىدۇ . ئۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ ئۆزىگە مۇناسىپ كەلگۈدەك ئېسىلزادە ۋە پاكىز مەستۇرە قىزدىن بىرنى نىكاھىغا ئېلىپ بېرىمەن . ئۇلار بىزگە نەۋرە تۇغۇپ بېرىدۇ . شۇ سەۋەبتىن ، ئۇلارنىڭ بەرىكىتىدىن بىزنىڭ نەسلىمىز باقىي قالىدۇ ، نامىمىز تائەبەت ئۆچمەيدۇ .

كەتمىگەي دەۋراندىن كىشىنىڭ نامى ،
جاھاندا پەرزەنتى قالسا يادىكار .
چىققاچقا سەدەپنىڭ ئىچىدىن گۆھەر ،
خالايىق ئاغزىدا داڭقى يادلىنار .

— ئەي شەپقەتلىك ئېرىم ،— دەپتۇ خوتۇنى ،— سەن ئېيتىد- ۋاتقان بۇ سۆزلەر جايىنامازدىن چۈشمەي تەسۋى سېيرىپ ئولتۇرىدى-

غان شەيخكە مۇناسىپ سۆز ئەمەس. چۈنكى سەن پەرزەنتىنىڭ ۋۇجۇدقا كەلگىنىگە جەزم قىلىۋاتىسەن. مېنىڭ بويۇمدا قالمىغان بولۇشىمۇ مۇمكىن، ئەگەر قالغان بولسا، ئۇنىڭ ئوغۇللۇقى نەدىن مەلۇم؟ ئەگەر ئوغۇل بولغان ھالەتتىمۇ ئۇنىڭ ئۆمۈر كۆرەلىشىنى ۋە شەيخلىق جايىنامىزىدا ئولتۇرالىشىنى ھەم ئۇنىڭ خوتۇن ئېلىشىنى قانداق بىلىسەن؟ سەن خۇددى خىيالپەرەس نادانلاردەك تەمەننا ئېتىشقا مىنىپ، ئۇنى ئارزۇ مەيدانىدا يۈگۈرتۈۋاتىسەن، لېكىن بۇ مەيداننىڭ چېكىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى ئۆزۈڭمۇ ئۇقمايسەن.

يۈرۈپ بولماس بۇنداق ھەۋەس بىرلە يول،
قىلىپ بولماس قۇرۇق لاق بىرلە ھېچ كار.
مىڭ كىشى ئارزۇيۇ ئارمان قىلسىمۇ،
بەرمىدى بىرنىڭ مۇرادىن روزغار.

سېنىڭ بۇ پىكرىڭ خۇددى ياغ بىلەن ھەسەلنى ئۆزىنىڭ بېشىغا تۆككەن تەقۋادار كىشىنىڭ خىيالىغا ئوخشاش ئىش بولۇپ قالدى.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟— دەپ سوراپتۇ زاھىت.

— بىر تەقۋادار ئەر كىشى،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ زاھىتنىڭ خوتۇنى.

خىيالپەرەس تەقۋادارنىڭ ھېكايىسى

بىر تەقۋادار ئەر كىشى سودىگەرگە قوشنا ئىكەن، سودىگەر ھەر كۈنى ئەتىگەن - كەچتە ئۇ تەقۋادار كىشىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ، ئۆزى ساتىدىغان سېرىق ياغ ۋە ھەسەلدىن ئۇنىڭغا كىرگۈزۈپ تۇرىدىكەن ھەمدە ئۇنىڭ بارلىق ھاجىتىنىڭ ھۆددىسىدىن

چىقىپ ، ئۆزىنىڭ سودىگەرچىلىكىنىڭ پايدىسى بىلەن ئۇ دەرۋىش-
نىڭ كۆڭلىنى ئېلىپ ، بۇ دۇنيانىڭ مېلىنى ئۇ دۇنيا ئۈچۈن
زەخىرە قىلىپ ساقلاپ قويىدىكەن .

كەلگىن ئەي باي ، دەرۋىشلەر كۆڭلىنى ئال ،
مالۇ زەرلەر قالماس ئاخىر قولۇڭدا .

تەقۋادار كىشى سودىگەر بەرگەن ياغ ۋە ھەسەلدىن ئازراقىنى يەپ ، قالغىنىنى بىر شېشىگە ئېلىپ تەكچىگە قويۇپ قويىدىكەن . ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ئۇنىڭ ئىككى شېشىسى توشۇپتۇ ، ئۇنى كۆرگەن تەقۋادار كىشى خىيالغا چۆمۈپ ئۆز - ئۆزىگە شۇنداق دەپتۇ : «جۇغلانغان ھەسەل ۋە ياغ ئون پاتمان چىقىدۇ . ئۇنى ساتسام ئون تەڭگىگە ئالىدۇ ، ئىككى تەڭگىگە بەش قوي كېلىدۇ . بۇ قويلارنىڭ ھەر بىرى ئالتە ئايدا ئىككىدىن تۇغسا ، بىر يىلدا يىگىرمە بەش بولىدۇ . مۇشۇ تەرىقىدە ئون يىل داۋام قىلسا ، ئۇلارنىڭ سانى ھەددىدىن ئاشىدۇ . بەس ، ئۇلارنىڭ بەزىسىنى سېتىپ ئۆي بىساتلىرىنى تەييارلاپ بىر ئۇلۇغ نەسەبتىن خوتۇن ئالىمەن . ئۇ خوتۇن توققۇز ئايدا مەندىن بىر ئوغۇل تۇغسا ، ئۇنىڭغا ئىلىم ۋە ئەدەپ ئۆگىتىمەن . ئەمما ، ئۇ كىچىكلىك زەئىپلىكىدىن قۇتۇلۇپ چوڭلۇق قۇۋۋىتىگە يەتسە ، مېنىڭ پەرمانىمغا ئۇنىماي بويۇن تولغىشى ئېھتىمال . ئەگەر شۇنداق قىلسا ، قولۇمدىكى مۇشۇ ھاسا بىلەن مۇشۇنداق ئەدەپ بېرىشىم لازىم بولىدۇ .»

تەقۋادار كىشى شۇ خىيال بىلەن ئۆزىنى ئۇنتۇپ ، مۇستەغرەق ھالدا ھېلىقى گەردەنكەش ئوغۇل مۇشۇ دەپ تەسەۋۋۇر قىلىپ ، ھاسىسى بىلەن ئېگىز تەكچىدىكى شېشىنى بىرنى ئۇرغانىكەن ، شېشە سۇنۇپ ئىچىدىكى ياغ ۋە ھەسەلنىڭ ھەممىسى تۆكۈلۈپ ، باش - كۆز ۋە ئۇستىۋاشلىرى پۈتۈنلەي بۇلغىنىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن بىردەمدىلا ئۇنىڭ بېشىدىن ھەممە خىيال يوقىلىپتۇ . بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، ئىش ئېنىق ۋە روشەن بىلىنمىگۈ-

چە ، بۇنداق سۆزلەرگە ئىبنىز ئاچمغۇلۇق ، ئەگەر ـ مەگەر دېگەن سۆزلەرنى ئىبنىزغا ئالمغۇلۇق . ئەگەر بىلەن مەگەرنى جۇپ قىلىـ سا ، ئۇنىڭدىن تۇغۇلىدىغان پەرزەنت كاشكى بولغۇسىدۇر . ئەقىلـ لىق كىشىلەر ئىش بىناسىنى خىيال ئاساسىغا قۇرماسلىقى ھەم ۋەسۋەسە ئىسسىلىك خام ئەندىشىلەرگە كۆڭلىدىن يول بەرمەسلىكى كېرەك .

سالسا ھەر ئەندىشىنى قىلدىم پەلەكىنىڭ دەۋرىدىن :
«بۇ ئىشىم بۇيان كېلىپ ، ئۇ ئىش ئۇيان بولغۇسىدۇر .
يا پالان ئىشنى قىلىپ تاپسام كېرەك دۇنيانى كۆپ ،
يا پالان ئىقلىم ئۇزە ھۆكمىم راۋان بولغۇسىدۇر» .
بىلدىم ئاخىر بۇ خىيالنىڭ ھەممىسى باتىل ئىكەن ،
ھەر نېمەرسە بۇيرۇسا تەڭرى ، ھامان بولغۇسىدۇر .

زاھىت بۇ نەسىھەتلەرنى جان قۇلىقى بىلەن قوبۇل قىلىپ ، غۇزۇر ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپتۇ ۋە ئۇ بىھۇدە سۆزلىرى ئۈچۈن پۇشايمان يەپ خىجىل بوپتۇ . خوتۇنىنىڭ ئاي ـ كۈنى توشقاندا ، كامالەت ئەسىرى ئۇنىڭ چېھرىسىدە كۆرۈنۈپ ، كارامەت ئالامىتى پېشانىسىدە جىلۋىلىنىپ تۇرىدىغان شۇنداق ئوماق ۋە چىرايلىق بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ . بۇنى كۆرۈپ زاھىتنىڭ ئۈمىد گۈلى مۇراد گۈلـ شىنىدە تەبەسسۇم قىلىپ ، خۇش بۇلبۇلى شادلىق چىمەنىدە نەغمە ـ سازغا چۈشۈپتۇ .

پەزلى دەرياسى ئىچىدىن بىر ئىبسىل گۆھەر چىقىپ ،
تۇغدى نۇرلۇق يۇلتۇزىنى مۇراد ـ مەقسەت ئاسمىنى .

زاھىت خۇشال بولغىنىدىن ئۆزى ۋەدە قىلغان نەزىرلەرنى قىلىپ ، كېچە ـ كۈندۈز ئۇ پەرزەنتى — ئەرجىمەندىنىڭ جامالىغا قاراپ ، بۆشۈكىنىڭ قېشىدا ئولتۇرۇپ ھەممە ئىشلىرىنى تاشلاپتۇ ؛

ھەمە ھىممىتىنى ئوغلىنىڭ تەربىيىتىگە ۋە ئۇنىڭ قۇۋۋەتلىنىشى-
گە سەرپ قىلىشقا باشلاپتۇ .

سابادەك ھىممەت دىمىنى ئۇردۇم يۈزۈڭگە چەندان ،
غۇنچەلىكتىن ئېچىلغايسەن بولۇپ گۇل كەبى خەندان .

بىر كۈنى زاھىتنىڭ خوتۇنى ھامماغا بارماقچى بولۇپ ئوغلى-
نى زاھىتقا تاپشۇرۇپ ئۆزى كېتىپتۇ . زاھىت ئوغلىنىڭ ھالىدىن
ياخشى خەۋەر ئېلىپ ئولتۇرغانىكەن ، تۇيۇقسىز پادىشاھ قېشىدىن
بىر ئىناۋەتلىك كىشى زاھىتنى چىللاپ كېلىپ قاپتۇ . زاھىت
بارماسلىققا ھېچقانداق ئىلاج تاپالماپتۇ . زاھىت ئۆيىدە بىر مولۇن
باققانىكەن ، ئۇ مولۇن قولغا ناھايىتى كۆنۈك ئىكەن . شۇڭا ئۆي
ئىگىلىرى بىر ياققا بارماقچى بولسا ، ئۆيىنى شۇنىڭغا تاشلاپ كېتى-
ۋېرىدىكەن . مولۇن ئۆيدىن ناھايىتى ئوبدان خەۋەر ئېلىپ ، ئىچكى-
رى - تاشقىرىدىكى بارلىق زىيانداش جانىۋارلارنى يوقىتىشقا تولى-
مۇ تىرىشىدىكەن . زاھىت ئاخىر ئوغلىنى مولۇن بىلەن بىرگە
ئۆيدە قويۇپ ، ئۆزى پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كېتىپتۇ . زاھىت
كېتىپ بىرەر سائەت ئۆتمەيلا بىر چوڭ يىلان پەيدا بولۇپ ، بوۋاق-
نىڭ بۆشۈكى تەرەپكە مېڭىپتۇ . مولۇن قارىسا ، نەيزە سۈپەتلىك ،
خىلمۇخىل رەڭلىك ، تېز يۈرىدىغان يىلان گاھى ئوقتەك تۈز
مېڭىپ تۇيۇقسىزلا يادەك ئېگىلىدىكەن ۋە گاھى ئىلىپتەك قامىتى-
نى تۈرغۈچتە قىلىش ئۈچۈن بىر دائىرىدە يۇمىلاقلىنىدىكەن .

گاھى بولاتتى قالقان ، گاھى ئۈزۈن نەيزىدەك ،
گاھى كامان سۈپەتلىك ھالقىسى بوپ نامايان .
دەريا ئەمەستۇر ، لېكىن باردۇر ئۇنىڭ دولقۇنى ،
بۇلۇت ئەمەس بولسىمۇ چاقماق ئۇنىڭدا پىنھان .

مولۇن بۆشۈكتىكى ئوغۇلغا يىلاننىڭ قەست قىلماقچى بولغا-

لىقنى كۆرۈپ بىرلا سەكرەپ ئۇنىڭ كارنىيىدىن مەھكەم چىشلەپ-تۇ - دە، ئۇنى ئەجەل دامىنىڭ ھالقىسىغا گىرىپتار قىپتۇ. مولۇننىڭ مۇھاپىزەت قىلىشى بەرىكىتىدىن ئۇ بىچارە گۆدەك ئۇ بالايى ئەزىمنىڭ خەتىرىدىن نىجاتلىق تېپىپتۇ. دەل شۇ پەيتتە زاھىت قايتىپ كەپتۇ. مولۇننىڭ پۈتۈن بەدىنى يىلاننىڭ قېنىغا بۇلغىنىپ كېتىپتۇ. ئۇ زاھىتنىڭ ھاسىسىنىڭ ۋە ئايىغىنىڭ شە-پىسىنى ئاڭلاش بىلەنلا: «مەن تازا يارامىلىق بىر خىزمەت قىلدىم. زاھىت مېنى مۇشۇ قان يۇقى بىلەن كۆرسە مىننەتدار بولىدۇ» دېگەن غەرەز بىلەن زاھىتنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقىپتۇ. زاھىت ئۇنىڭ قانغا بويالغان ئەپتىنى كۆرۈپ: «بۇ مولۇن ئوغلۇمنى يېگەن ئوخشىمامدۇ، بۇنىڭ بەدىنىدىكى قان ئوغلۇمنىڭ قېنى ئىكەن» دەپ ئويلاپ، غەزىپىنىڭ ئوتى كۆڭلىنىڭ ئوچىقىدا لاپىلا قىد-لىپ يېنىپتۇ - دە، تۈتۈنى دىمىغىنىڭ مورىسىدىن ئۆرلەپ، يېنىكلىكىنىڭ ئىسى خۇددى ئاپتاپنىڭ چىرايىنى بۇلۇت توسقاندەك ئۇنىڭ ئەقلىنىڭ يۈزىنى قارا قىلىۋېتىپتۇ. شۇڭا ئۇ ھېچقانداق ئويلاپ تۇرماي ۋە تەھقىقلىمەيلا قولىدىكى ھاسا بىلەن مولۇننى ئۇرۇپ بېلىنى سۇندۇرۇۋېتىپتۇ ھەمدە ھاسىسىنىڭ ئۇچىنى مولۇننىڭ كۆكرەك ساندۇقىغا تىقىپ، ئۇنى ھايات ئىقلىمىدىن سۈرگۈن قىلىۋېتىپ، ئاندىن ئۆي ئىچىگە كىرىپتۇ. قارىسا، ئوغلى بۆشۈك ئىچىدە ساق سالامەت ياتقان، بىر چەتتە بولسا يوغان بىر يىلاننىڭ ئۆلۈكى تۇرغان. بۇنى كۆرگەن زاھىتنىڭ ھەيرەت يالقۇنى كۆكسى-دىن ئۆرلەپ، ھەسرەت يامغۇرى كۆزلىرىدىن قۇيۇلۇشقا باشلاپتۇ. ئۇ نالە - زار قىلىپ:

بىلىڭ دوستلار تا قىيامەت بولغۇچە بىر - ئىككى ھەمدەم،
چېكىپ ئۆتەر بولدۇق ئەمدى، غەم ئىلكىدە ھەسرەت - ئەلەم.

—ۋاي ئىست! بۇ ھادىسىنىڭ ئوتى ئۆزرە سۈيى بىلەن تەسكىن تاپالمايدىغان بولدى ئەمدى. بۇ ئەمەل تىغىنىڭ جاراھىتى

نادامەت مەلھىمى بىلەن شىپا تاپالمايدىغان بولدى ئەمدى . مەن ئەجەب بىر نامۇناسىپ ھەرىكەتنى سادىر قىلىپ قويدۇمما ؟ نېمە-دەپ بۇنداق نالايىق ئىشنى قىلىپ سالغاندىمەن ؟

بۇ خىجالەت بىرلە قان يۇماق ماڭا بولغاي جازا ،
بۇ ئۇياتتىن جان بېرەر بولسام ماڭا بولغاي راۋا .

بۇ پەرزەنت يوقلۇقتىن ۋۇجۇدقا كەلمىگەن بولسىمۇ كاشكى ، قولۇم مولۇننىڭ ناھەق قېنى بىلەن بويالمىغان بولاتتى . مەن ئۆز ئۆيۈمنىڭ پاسىبانى ۋە پەرزەنتىمنىڭ قارىغۇچىسىنى ئۆز قولۇم بىلەن بىگۇناھ ئۆلتۈردۇم . ئەمدى خالايىققا نېمىدەپ جاۋاب بېرد-مەن ؟ مەخلۇققا نېمىدەپ ئۆزرە ئېيتىمەن ؟ بۇنىڭدىن كېيىن مالا-مەت لەنتى بوينۇمدىن ئاجرىمايدىغان ، بەتنامىلىق رەقىمى ئەھۋالىم سەھىپىسىدىن ئۆچمەيدىغان بولدى ئەمدى .

ھەر مالامەت ئوقى كۆكسۈمنى نىشانە ئەيلىدى ،
كاشكى مەندىن ئاشۇ نام - ئەمەل يوقالغان بولسىچۇ ؟

دەپ زار - زار يىغلاۋاتقاندا ، خوتۇنى كېلىپ بولغان ئەھۋالنى تامامەن ئۇقۇپ ئۇنىڭغا مالامەت قىلىشقا باشلاپتۇ :

— مەن سىنىڭ بۇنداق زالىم ئىكەنلىكىڭنى بىلمىگەنىكەند-مەن ، قېرىغان ۋاقتىڭدا خۇدايىتائالا ساڭا پەرزەنت نېمىتىنى بەر-سە ، سەن ئۇنىڭ شۈكرانىسىنى مۇشۇنداق ئادا قىلدىڭمۇ ؟ خۇدايى-تائالا ئۆز پەزلى كەرىمى بىلەن سىنىڭ جىگەر بەندەڭگە يىلان زەھرىنىڭ ئاپىتىدىن نىجات بەرگىنىگە سەن مۇشۇنداق ھەمدۇ سانا بەجا كەلتۈردۇڭمۇ ؟

زاھىت چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ خوتۇنىغا شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي جىنىمنىڭ ئۆلپىتى ، ماڭا بۇنداق سۆزلەرنى ئېيتمى-غىن . مەن سوئاللاردىن مالاللىقتا قالدىم ، جاۋاب بېرىشكە خىجا-

لەتمەن . غاپىللىق قىلىپ تەڭرىگە شۈكۈر قىلىش يولىدىن تايغانلى-
قىمىنىمۇ چۈشىنىمەن . مانا مۇشۇ ھالدىكى سەۋرسىزلىكىم ۋە
ناشۈكۈرلۈكۈم بىلەن مېنىڭ ئىسمىم يا سەۋر قىلغۇچىلار دەپتىرى-
دە كۆرۈنمەيدۇ ۋە شۈكۈر ئېيتقۇچىلار بەتلىرىگە يېزىلمايدۇ .
شۇنداق ھالدا سېنىڭمۇ ماڭا مالامەت قىلىشىڭ يارا ئۈستىگە نەشتەر
ئۇرغانغا ، جاراھەت ئۈستىگە تۇز سەپكەنگە ئوخشاش ئىش بولدى .

مالامەت قىلغىنىڭ كۆڭلۈمگە شۇنداق بىر بىلىندىكى ،
قىلىچتا زەخمە ئەيلەپ يىڭنە بىرلە يەنە تىككەندەك .

— راست ئېيتىسەن ، ئەمدى مالامەت قىلىشتىن ھېچقانداق
پايدا چىقمايدۇ ، — دەپتۇ خوتۇنى ، — ئەمما سېنىڭ قىلغان بۇ
ئىشىڭدا ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ئاقىۋىتى پۇشايمانلىق بولىدىغانلىقى ،
شەرمىسارلىق كەلتۈرىدىغانلىقى ، يېنىكلىكنىڭ ئاقىۋىتى مەھرۇم-
لۇق ۋە خارلىق بولىدىغانلىقى ئىسپاتلاندى .

ئالدىراش ، بىلگىنكى شەيتان پەيلىدۇر ،
تەنگە رەنج ، جانغا پۇشايمان كەلتۈرۇر .

بۇ نادامەت دامىغا گىرىپتار بولغان كىشى يالغۇز سەنلا ئە-
مەس ، بۇنداق ھادىسە نۇرغۇن كىشىلەردىمۇ يۈز بەرگەن . ئۇلاردىن
بىرى قارچىغىسىنى ئۆلتۈرگەن پادىشاھ بولۇپ ، ئۇمۇ نۇرغۇن
يىللار ھەسرەت ئوتى بىلەن كۆڭلىنى كۆيدۈرگەنىكەن .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ زاھىت .
— قەدىمكى زاماندا بىر پادىشاھ بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايە-
سىنى باشلاپتۇ خوتۇنى .

پادىشاھ بىلەن قارچىغىنىڭ ھېكايىسى

قەدىمكى زاماندا شىكارغا ناھايىتى ئامراق بىر پادىشاھ بار بولۇپ ، ئۇ ھەمىشە ئوۋ قەستىگە مۇراد ئارغىمىقىنى يۈگۈرتۈپ ، شىكار بويىنغا كەمەن تاشلايدىكەن . بۇ پادىشاھنىڭ بىر پەرۋاز قىلىش بىلەنلا كۆھىقاپ قەلئەسىدىن سۇمۇرغنى ئېلىپ چۈشىدىغان بىر قارچىغىسى بار بولۇپ ، ئۇنىڭ قورقۇنچىدىن پەلەك بۈركۈتى ئاسمان ئوردىسىنىڭ توققۇزىنچى پەردىسىگە مۆكىدىكەن .

قانىتىنىڭ شەپىسىدىن ھەر بارە ،
ئاسماندىكى زۆھرە بولاتتى پارە .
ھەملە قىلسا پەلەك ئەۋجىگە ئەگەر ،
چەرخ بۈركۈتى ئۆزىدىن تۆكەتتى پەر .

پادىشاھ بۇ قارچىغىسىنى تولىمۇ ياخشى كۆرگەچكە ، شىكارغا چىققان چېغىدا تولا ۋاقىتلاردا ئۆزى كۆتۈرىدىكەن . بىر كۈنى ئۇ قارچىغىنى ئېلىپ ئوۋغا چىققانىكەن ، بىر كېيىك ئالدىدىن قېچىپ-تۇ . پادىشاھ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ ، شۇنداق تېز يۈرۈپتۇ-كى ، سەرسەر شامىلى ئۇنىڭغا ھەمراھ بولسا ، ئېتىنىڭ تۇيىقىغا ئۇلىشالمىغۇدەك ، خىيال خەۋەرچىسى ئۇنىڭغا ئەگەشسە ، ئۇنىڭ چاڭ - توپىسىنى كۆرەلمىگۈدەك دەرىجىدە تېز چېپىپتۇ .

ئالدىراشنىڭ شەيتىنى ھەمراھ بولۇپ ،
يۈردى پەلەك ئېتىدىنمۇ شۇنچە تېز .

مۇلازىملىرىنىڭ بەزىسى پادىشاھنىڭ ئارقىسىدىن يۈرۈپ باق-قان بولسىمۇ ، بىر پەستە پادىشاھنىڭ قارىسىنى كۆزدىن يىتتۈرۈپ قويۇشۇپتۇ . پادىشاھ لەشكەردىن يىراق ئۇزاپ كېتىپتۇ . ئۇ كۈنى

ھاۋا ناھايىتى ئىسسىپ كەتكەچكە، پادىشاھ ئۇسسۇزلۇقتىن قىيند-
لىپ، قارچىغىسىنى چاقىرىپ كېلىپ، سۇ ئىزدەپ ھەر تەرەپكە
ئات يۈگۈرتۈپ يۈرۈپ، بىر تاغ ئېتىكىگە بېرىپتۇ. قارىسا، تاغ-
نىڭ بىر ئەگمە يېرىدىن تامچىلاپ سۇ تېمىپ تۇرغانىكەن. پادىشاھ
دەرھال غىلاپتىن جامنى چىقىرىپ، جامنى تولدۇرۇپتۇ. ئۇنى
ئەمدى ئىچمەكچى بولۇپ تۇرۇشىغا، قولىدىكى قارچىغا قانىتىنى
جامغا بىر ئۇرغانىكەن، سۇ پۈتۈنلەي تۆكۈلۈپ كېتىپتۇ. پادىشاھ-
نىڭ ئاچچىقى كېلىپ، جامغا يەنە سۇ تولدۇرۇپتىكەن، قارچىغا
ئۇنىمۇ تۆكۈۋېتىپتۇ. مەينى كۆرگەن بولسىمۇ تېتىيالماي تەشنا
بولغان كىشىلەردەك، تەشنالىق ئىزتىراپى بىلەن تۇرغان پادىشاھ
قارچىغىنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن غەزەپكە كېلىپ، قارچىغىنى تاشقا
بىر ئۇرغانىكەن، ئۆلۈپ قاپتۇ. شۇ ئەسنادا چۆلۋۇردار يېتىپ
كېلىپ، قارچىغىنىڭ ئۆلۈك، پادىشاھنىڭ سۇغا تەشنا ھالدا تۇر-
غانلىقىنى كۆرۈپ، غانجۇغىسىدىن ئاپتۇۋىنى ئېلىپ جامنى يۇيۇپتۇ
ۋە پادىشاھقا سۇ بەرمەكچى بوپتۇ.

— ھەي چۆلۋۇردار، شۇ تاپتا ئۇسساپ ئۆلەيلا دېدىم. بۇ
يەرگە جامنى تۇتسام، جام پات تولمايدۇ. سەن ئۇستۇن چىقىپ
سۇنىڭ باش تەرىپىگە بېرىپ جامنى تولدۇرۇپ چۈشكىن، — دەپ
بۇيرۇپتۇ پادىشاھ.

چۆلۋۇردار ئۇستۇن چىقىپ قارىسا، كۆڭلى قاتتىق بىخىللار-
نىڭ كۆزىدەك بىر قەترە سۇ يۈزى ھەسرەت بىلەن تاشقىرى چىقد-
ۋاتقان بىر بۇلاق بولۇپ، بىر ئەجدىھا ئاشۇ بۇلاق يېنىدا ئۆلۈك
ياتقان، ئۇنىڭ ئېرىلگەن زەھىرى بولسا سۇغا قوشۇلۇپ تۆۋەنگە
تامچىلاۋاتقانىكەن. چۆلۋۇردار بۇنى كۆرۈپ ھەيران ھەم ساراسىمە
بولۇپ، پادىشاھنىڭ يېنىغا بېرىپ كۆرگەنلىرىنى پادىشاھقا تولۇق
بايان قىپتۇ ۋە ئاپتۇۋىدىن سۇ قۇيۇپ پادىشاھقا بېرىپتۇ، پادىشاھ
سۇنى ئىچىپ بولۇپلا يىغلاشقا باشلاپتۇ.

تەشنالىقنى دەپئى قىلدى ئۆزىدىن،
ئاغزىدىكى ئىچكىنى چىقتى كۆزىدىن.

چۇلۇۋۇردار پادىشاھنىڭ يىغلىشىنىڭ سەۋەبىنى سورىغانىكەن ، پادىشاھ دەرد تولغان كۆڭلىدىن ھەسرەتلىك ئاھ تارتىپ :

مەندىكى غەمنى كىشىلەرگە قىلالماسمەن بايان ،
تاقەت ئەيلەپ تىخى كۆڭلۈمدە تۇتالماسمەن نىھان .

— مانا بۇ ۋاپادار جانىۋارنى ئۆلتۈرگىنىمگە پۇشايمان يەۋاتىمەن ھەم شۇنداق نادانلىق ، سەۋرسىزلىك قىلغىنىمغا نادامەت قىلىۋاتىمەن ،— دەپتۇ .

— ئەي پادىشاھىم ،— دەپتۇ چۇلۇۋۇردار ،— بۇ قارچىغا ئەسلىدە سىزنى چوڭ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇپ ، بۇ مەملىكەت خەلقىنىڭ غېمىنى يېگەنىكەن ، ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە ئالدىرىمىغان بولسىڭىز ، غەزەپ ئوتىنى ياۋاشلىق سۈيى بىلەن ئۆچۈرگەن بولسىڭىز ھەم ھۆكۈمالارنىڭ :

ئېتىڭنى تېز چاپتۇرمىغىن ئۇنچىلا ،
تىزگىنىنى تارتمىقىڭ بولغاي قىيىن .

دېگەن سۆزىنى تەرك ئەتمىگەن بولسىڭىزمۇ بوپتىكەن .

— مەن بۇ نامۇناسىپ ئىشىمدىن پۇشايمان پايدا بەرمەيدىغان چاغدا پۇشايمان قىلىپ قالدىم . ئەمدى بۇ مالامەت جاراھىتى ھېچقانداق مەلھەم بىلەن ساقايمايدىغان بولدى . تاكى تىرىكلا بولىدىغان بولسام ، بۇ ھەسرەت دېغى كۆڭلۈمدە ساقلىنىدىغان ۋە ئەھۋالىم يۈزىنى نادامەت تىرنىقى بىلەن تاتىلاپ ئۆتىدىغان بولدۇم - دە ! بۇ ئىشنى ئۆزۈم قىلدىم ، ئۆزۈم قىلغان ئىشقا نېمە چارە بولسۇن ؟— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ پادىشاھ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، بۇنداق ئىشلار ئالەمدە ناھايىتى كۆپ يۈز بەرگەن ، نۇرغۇن كىشىلەر ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ شۇملۇقىدىن نادامەت گىردابىغا چۈشۈپ ، ھالاۋەت دېڭىزىغا

غەرق بولغان .

گۆھەرى بار بولسا كىمنىڭ زاتىدا ،
ئۆپكىسىزلىك قىلمىغاي ھېچ ۋاقتىدا .
ئۇچمىغاي چۈن كەبى ھەرخەس بىلەن ،
خەس كەبى ئۇچماس يەنە پۇدەش بىلەن .
قويسا ھەركىم ئىشقا چاقماقتەك قەدەم ،
ئۆچكۇسى كۆپ يورۇماي نۇرى شۇدەم .

— ئەي جېنىمنىڭ ئارامى ۋە روھىي راۋانىمنىڭ راھىتى ، بۇ ھېكايە بىلەن ماڭا تەسەللى بېرىپ ، يارا كۆڭلۇمگە مەلھەم قوي-دۇڭ . مەن ئەمدى بىلدىمكى ، بۇ گۇناھتا مېنىڭ شېرىكلىرىم ناھايىتى كۆپ ئىكەن ، ئۇلارنىڭ قىسسىلىرى زامان بەتلىرىگە يې-زىپ قالدۇرۇلغانىكەن . مېنىڭ ھېكايەممۇ ھايات ۋاراقلىرىغا يېزد-لىپ قالغۇسىدۇر . ئەگەر ھەرقانداق كىشى ئۆز ئىشىدا غەپلەتكە ئادەتلىنىپ قېلىپ ، سەۋر قىلىش ۋە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشنىڭ مەنپە-ئىتىدىن بەھرىسىز قالسا ، ئۇنىڭغا بۇ ھېكايە ۋە رىۋايەتلەر بىلەن ئاگاھلىق يېتىپ ، ئىبرەت ھاسىل بولسۇن ، — دەپتۇ زا-ھىت .

مانا بۇ ، بىر ئىشقا ئويلىمايلا قەدەم قويىدىغان ۋە پىكىر قىلماي قول ئۇزىتىدىغان كىشىلەرنىڭ داستانى . ئەقىللىق كىشد-لەر بۇ تەجرىبىنى ئۆزىگە ساۋاق قىلىشى ، ئۆز خوي- پەيلىنىڭ ئەيىنىگە ئاقىللارنىڭ نەسىھەتلىرى بىلەن سىر بېرىشى ، ھەممە ۋاقىتتا ئويلىنىپ ئىش قىلىشى ھەمدە ئالدىراڭغۇلۇق يولىدىن يۈز ئۆرۈشى كېرەك . شۇنداق قىلغاندىلا ، ياخشىلىق ۋە بەخت - سائا-دەتنىڭ مەدەتكارلىقى ھەمىشە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولىدۇ ھەم دۆلەت ۋە ئىقبالىنىڭ يارلىقى ئۇنىڭدىن ئاجرىمايدۇ .

كۆڭۈلنىڭ تىزگىنىنى سەۋرنىڭ ئىلكىگە تۇتقۇزساڭ ،
مۇراد ـ مەقسەت ھوسۇلىنى تىرىشماق بىرلە ئالغايسەن .
ئالدىراڭغۇلۇق يولىغا غەپلەت ئېتىنى بۇرىما ،
بولمىسا ، ھالاكەت يېرىگە ئۆزۈڭنى چالغايسەن .
ئالدىراش ، سېنى شۇنداق يامان خەتەرگە باشلاركى ،
يۈز يىللاپ چىقالماي ئۇ خەتەر ئىچىدە قالغايسەن .
ياۋاشلىقنىڭ نىقابىنى يۈزۈڭدىن ئالمىغىن ، ئالساڭ ،
قاباھىتىڭنى پۈتكۈل ئەل كۆرۈپ قالسا ئۇيالغايسەن .

يەتتىنچى باب

تەدبىر ۋە ھىيلە - مىكىر بىلەن دۈشمەن-لەرنىڭ سۈيىقەستىدىن قۇتۇلۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا

راي بەرەھمەنگە شۇنداق دەپتۇ :

— ئۇيلىماي ئىش قىلىپ ، ئۆزىنى ھەيرانلىق ۋە نادامەت دەرياسىغا غەرق قىلغان ھەم سەۋرسىزلىك بوينىنى پۇشايمانلىق دامىغا سالغان كىشىنىڭ داستانىنى ئاڭلىدىم . ئەمدى يەتتىنچى ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇنى بويىچە ، دۈشمەنلەرنىڭ ئارىسىغا كىرىپ قې-لىپ ، ئۆزىنىڭ ھالاكەت پەنجىسىدە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇلار-دىن بىرىگە دوستلۇق قىلىپ ۋە ئوتتۇرىدا ۋەدە باغلىشىپ ، شۇنىڭ نەتىجىسىدە دۈشمەنلەر قەستىنىڭ بالاسىدىن قۇتۇلغان كىشىلەرنىڭ قىسسىلىرىدىن بايان قىلىپ بەرگىن . بالادىن خالاسلىق تاپقاندىن كېيىن ، ئۆزىگە ياردەم قىلغان دۈشمىنى بىلەن قىلىشقان ۋەدىگە قانداق ۋاپا قىلماق كېرەك ؟

— كۆپىنچە ، دوستلۇق ۋە دۈشمەنلىك يۈزەكى بولىدۇ ، شۇ-نىڭ ئۈچۈن ئۇ ناھايىتى تېزلا زاۋال تاپىدۇ ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بەرەھمەن ،— بەزى دوستلۇق ۋە مۇھەببەت بارا - بارا سۇسلىشى-دۇ ، بەزى ئاداۋەتمۇ ئۆزگىرىپ شۇبھە غۇبارى كۆڭۈل لەۋھەسىدىن يوقىلىدۇ ، ئالەم ئەھلىنىڭ دوستلۇقى ۋە ئاداۋىتى خۇددى باھار يامغۇرىغا ئوخشاش گاھى ياغىدۇ ، گاھى توختايدۇ ، ئۇ دائىمىي ۋە مەزمۇت بولمايدۇ .

ھەر كىم ماڭا دوستلۇقنى قىلسا بايان ،
ئۇنى پىنھان دۈشمەن دەپ قىلدىم گۇمان .

خالايىقنىڭ گىنەسى ھەم مېھرىگە،
قىلچە ئىشەنچ يوقلۇقى بولغان ئايان.

بۇ زامان خەلقىنىڭ ئاشنالىق ۋە بىگانىلىقلىرى پادىشاھنىڭ يېقىنچىلىقى ۋە گۈزەللەرنىڭ جامالى، ياشلارنىڭ ئاۋازى ھەم خوتۇنلارنىڭ ۋاپاسى قاتارىغا كىرىدۇ. شۇنداقلا، دىۋانىلەرنىڭ ئىلتىپاتى، مەستلەرنىڭ ساخاۋىتى، ئاسىيلارنىڭ ئېتىقادىمۇ دۈشمەنلەرنىڭ ئالدىمىغا ئوخشاش بولۇپ، بۇلارنىڭ ھېچبىرىگە ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ.

بولسىمۇ بىر چوڭ سائادەت ۋەدىلەشمەك دوست بىلەن،
تۇرمىسا ئۇ ۋەدىسىگە ئوخشىغاي نەق قەست بىلەن.

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تولا دوستلۇق يەك تەن ۋە يەك جانلىق مەرتىۋىسىگە يەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا كۆز تېگىپ، بىر يوللا دۈشمەنلىككە ئايلىنىپ كېتىدۇ. تولا ئاداۋەتلەرمۇ ياخشىلىق ۋە مۇھەببەتكە ئايلىنىپ كېتىدۇ ـ دە، ئوتتۇرىدىكى نىزا مىراسى ئازغىنا سەۋەب بىلەن يوقىلىپ، دوستلۇق بىناسى مۇستەھكەملىنىدۇ. شۇ سەۋەبتىن، ئەقىللىق كىشىلەر ئۆز دۈشمەنلىرى بىلەن ئۆلپەت بولۇشنى تاشلىمايدۇ ھەم ئۇلارنىڭ دوستلۇق مۇقامىغا كېلىشىدىن ئۈمىد ئۈزمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇلار يەنە ھەرقانداق دوستىغا ئىشەنچ قىلىپ كەتمەيدۇ، ئۇلارنىڭ ۋاپا قىلىشى مۇمكىنلىكىنى جەزملەشتۇرمەيدۇ. «كىشى بىلەن ئالدىرىماي ـ راق دوست بول، دۈشمىنىڭگە ئالدىرىمايراق دۈشمەنلىك قىل» دېگەن سۆزدىنمۇ ئەنە شۇ مەزمۇن چىقىدۇ. بۇ گەپنىڭ مەنىسى: «بىر كىم بىلەن بەك قىزغىن دوست بولۇپ كەتمىگىن، ئۇنىڭدىن ئاداۋەت يېتىپ قېلىش ئېھتىمالى بار. دۈشمىنىڭگە دۈشمەنلىك قىلىشقىمۇ بەك ئالدىراپ كەتمىگىن، ئۇنىڭدىن دوستلۇق كېلىش ئىمكانىيىتىمۇ بار» دېگەنلىكتۇر. دوستلۇق ۋە تەرەپتارلىق كۆپىنچە، كىشىنىڭ ئۆزىدىكى تەمكىنلىك، خۇي ـ پەيلىنىڭ ياخشى

بولۇشى ۋە گەپ ـ سۆزنىڭ ئورۇنلۇق بولۇشىغا مەنسۇپ بولىدۇ .

بولماسلىق كېرەك دوستلۇقتا ئۇنداق ،
ئىككى ئارىغا سىغمىغۇدەك موي .
دۈشمەنلىكمۇ ھەم بولمىغاي ئۇنداق ،
ئاللمىغۇدەك مۇھەببەتتىن بۇي .
ئىككى تەرەپنى ئەيلىگەي رازى ،
بولسا ھەر كىمدە مۆتىدىلرەك خۇي .

شۇنىڭ ئۇچۇن زامان ئەھلىنىڭ دوستلۇق ۋە دۈشمەنلىكلىرىنىڭ ئېتىبارى يوق . ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلايدىغان دانا كىشىلەر بەزى ۋاقىتلاردا ئۆزىگە نەپ يېتىشكە كۆزى يەتسە ، دۈشمەن بىلەن دوست بولۇشتىنمۇ قاچمايدۇ ۋە ۋاقىتنىڭ تەقەززاسىغا قاراپ ، ئۆزىگە پايدىلىق بولغان ھەرقانداق ئىشنى قىلىدۇ . نەتىجىدە ، ئۇلارنىڭ يىراقنى كۆرەرلىكى ھەم ياخشىلىقنى ئويلىشىنىڭ بەرىكىتىدىن ئۇلارغا دۆلەت ئىشىكى ئېچىلىپ ، سائادەت سۇبھىسى يورۇيدۇ . بۇ ئېيتىلغان سۆزلەرنىڭ مىساللىرىدىن بىرى چاشقان بىلەن مۈشۈكنىڭ قىسسىسىدۇر .
— ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .
— قىسسىدە بايان قىلىنىشىچە ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن .

چاشقان بىلەن مۈشۈكنىڭ ھېكايىسى

بەردەغ ئورمانلىقىدا بىر دەرەخ بار بولۇپ ، ئېگىزلىكتە ھەممە دەرەخلەردىن بېشى ئۈستۈن ، چوڭلۇقتا بارلىق دەرەخلەردىن كاتتا ، سايىسى ھەممىدىن چوڭ ئىكەن .

هەر دەرەخنىڭ كۆپ بولسا مېۋىسى ،
بەرگى شاخ ئارا بولۇر جىلۋىسى .

ئۇ دەرەخنىڭ تۈۋىدە ھېرىسمەن تەبىئەتلىك ، ھەيلىگەر ، پەم - پاراسەتلىك ، ھوشيار بىر چاشقان ئۇۋۋا تۇتقانىكەن . ئۇ ، بىر پىكىر يۈرگۈزۈش بىلەن مۇشكۇل گىرەلەرنى ئېچىۋېتىدىغان ، بىردەمدىلا يۈز خىل ھىيلىنى كۆڭلىگە كەلتۈرۈپ بولىدىغان بىر چاشقان ئىكەن .

تاپار ئىدى مۇشكۇل ئىشقا چارىنى ،
بىر نەپەستە قىلاتتى مىڭ مىكرىنى .

ئۇنىڭغا يېقىن جايدا بىر مۈشۈكمۇ ئۇۋۋا تۇتقانىكەن . ئۇلار ماكانلاشقان ئۇ جايغا ئوۋچىلار پات - پات كېلىپ تۇزاق قۇرىدىكەن . بىر كۈنى ، بىر ئوۋچى نەق ئاشۇ دەرەخ تۈۋىگە تۇزاق قۇرۇپ بىر پارچە گۆشنى ئۇ تۇزاققا قويۇپ قويۇپتۇ . ھېلىقى مۈشۈك تۇزاقتىن غاپىل بولۇپ قېلىپ ، گۆشنىڭ پۇرىقىنى پۇراپ ، گۆشنىڭ قېشىغا كېلىپ شۇنداق چىشلەپتىكەن ، تۇزاقنىڭ ھالقىسى ئۇنى تۇتۇپتۇ .

ھېرىس سالغاي كىشىنى دام ئىچىگە ،
ھەرقانچە پاكىنىمۇ ھارام ئىچىگە .
گەرچە سەن ئەقىللىق ھوشيار بولساڭمۇ ،
تاشلىغاي ئاقىۋەت قاپقان ئىچىگە .

دەل شۇ چاغدا ، چاشقان ئوزۇق ئىزدەپ تۆشۈكتىن چىقىپ ، ئېھتىيات كۆزى بىلەن ھەر تەرەپكە نەزەر سېلىۋېتىپ ، تۇيۇقسىزدىن مۈشۈككە كۆزى چۈشۈپ قاپتۇ . گەرچە ئۇنى كۆرۈش بىلەن قورققىنىدىن چاشقاننىڭ كۆزىگە ئالەم قاراڭغۇ كۆرۈنگەن بولسى-

مۇ ، لېكىن كۆڭلىنى توختىتىپ ، سىنچىلاپ قاراپ ئۇنىڭ تۇزاققا گىرىپتار ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئۇۋچىغا چىن - دىلىدىن دۇئا قىلىپ ، دۇشمىنىنىڭ بەندكە چۈشكەنلىكىگە شۈكۈر ئېيتىپتۇ . ئەمما چاشقان يەنە بىر تەرەپكە قارىسا ، بىر مولۇن ئۇنىڭ قەستىدە تۇرغانىكەن . ئۇنى كۆرگەن چاشقان بىسەرەمجان بولۇپ دەرەخكە قارىسا ، بىر قاغا شاخ ئۈستىدە ئۇنى ئالماقچى بولۇپ تىكىلىپ قاراپ تۇرغانىكەن ، بۇنى كۆرگەن چاشقاننىڭ قورقۇنچى ۋە ئىزتىدىراپى تېخىمۇ ئارتىپتۇ .

ئاھ ، مېنى شۇم تەلىيىم ھەر كۈن كۆرۈپ ،
باشلىغاي ئۇ ، قايدا ئاپەت بولسا كۆپ .

شۇندا چاشقان ئويلاپ قاپتۇ : «ئەگەر ئالدىمغا ماڭسام ، مۇشۇك مېنى تۇتۇۋالىدۇ . ئەگەر كەينىمگە يانسام ، مولۇننىڭ چاڭگىلىغا چۈشىمەن . ئەگەر ئۆز ئورنۇمدا تۇرىۋەرسەم ، قاغىنىڭ يەمچۈكى بولۇپ كېتىمەن . بۇ بالالارغا قانداق قىلىمەن ئەمدى ؟ بۇلارنىڭ خەۋپىدىن قانداق ھىيلە بىلەن قۇتۇلارمەن ؟ بۇ غۇسسىلىك قىسسەمنى كىمگە ئېيتارمەن ؟ بۇ دەردىمگە كىمدىن دەرمان ئىزدەيمەن ئەمدى ؟

ئۇشبۇ كارىم مەسلىھەتىن سورىغىلى يوق ھەمدىمىم ،
كۆڭلۈم ئەھۋالىنى ئەرز ئەتمەككە يوقتۇر مەھرىمىم .

ھازىر ماڭا ھەممە بالالارنىڭ ئىشىكى ئوچۇق ، ھەممە قۇتۇلۇش قوۋۇقلىرى تاقاقلىق تۇرۇپتۇ . شۇنداقتىمۇ مەن كۆڭلۈمنى جەم قىلىپ ، ئۆزۈمنى خالاسلىق يولىغا سېلىشىم كېرەك . چۈنكى ، روزغار ساقىيىسى گەرچە قەھر پىيالىسىنى ئۇزاتسىمۇ ، بەزىدە مەرھەمەت شارابىنىمۇ ئىچۈرۈپ قويىدۇ - دە !

بولما غەمكىن تۇرماس بىر هالەتتە بۇ جامى پەلەك ،
گاھى تۇتقاي قەھرىدىن مەي ، گاھى قىلغاي مەرھەمەت .

شۇنىڭ ئۇچۇن دۆلەت لىباسىنى كىيگىنىگە خۇشال بولۇپ كۆلۈپمۇ كەتمەيدىغان ، مېھنەت پالىسىنى يېپىنغانلىقىغا غەمكىن بولۇپ يىغلاپمۇ كەتمەيدىغان كىشىلەر ھەقىقىي مەرد كىشىلەر بو-لۇپ ھېسابلىنىدۇ .

رەنج ۋە راھەت يەتكىنىگە بولمىغىن غەمكىن ۋە شاد ،
قىلماق جاھاننىڭ رەسمىدۇر گاھى غەمكىن گاھى شاد .

بۇ پۇرسەتتە ماڭا ئەقىلنىڭ سايىسىدىن ياخشىراق پاناھ ، دانىشمەنلىكىم ئۇستازىدىن شەپقەتلىكرەك ياردەمچى يوق . ئەگەر ھەر كىشىنىڭ ئىرادىسى مۇستەھكەم بولسا ، ھېچقاچان خەۋپ - خەتەر كەلمەيدۇ . ئەقىللىق كىشىلەر : «زېرەكلەرنىڭ قەلبى دەريا-دەك بولۇشى كېرەك ، چۈنكى دەريانىڭ كەڭلىكى ۋە چوڭقۇرلۇقىنى مۆلچەرلىگىلى بولمايدۇ . زېرەكلەرنىڭ قەلبىمۇ ئەنە شۇنداق ھەر-قانچە سىر - ئەسرارلار ئۇنىڭغا يوشۇرۇنسا مەلۇم بولمىغۇدەك ، ھەر قانچە جاپا ۋە بالا كەلكۈنى ئۇنىڭغا كەلسە سىغىپ كېتىپ ، باشقىلارغا ئاشكارا بولمىغۇدەك بولۇشى كېرەك . بولمىسا ، مېھنەت يەتكەن ۋاقتىدا ئىزتىراپ ھەم ۋەھىمە بىلەن ئەقىلنىڭ يۈزى يېپى-لىپ قېلىپ ، تەجرىبە ۋە تەدبىر پايدىلىرىدىن بىبەھرە قالىدۇ» دېيىشكەن .

مەرد ۋە مۇستەھكەم كىشى تۇرغان يېرىدىن تەۋرىمەس ،
گەرچە چەرختەك چۆرگىلىتىپ تۇرسىمۇ دەۋران ئۇنى .
بەلكى تەمكىن كۆھىقاپىدا تۇرار سۇمۇرغ بولۇپ ،
ئۇچماس ئۇ قۇشقاچ بولۇپ ئۇچۇرسىمۇ بوران ئۇنى .

ھەر كىشى ھەر كۈنى ئەندىشە قىلىۋەرسە ۋە «ئۇنداق بول-
ماس، مۇنداق بولماس» دەپ ۋەسۋەسىگە قېلىۋەرسە، ئۇنىڭ تەدبى-
رىنىڭ بىناسى پاسات، تەپەككۇرىنىڭ بازىرى كاسات بولىدۇ ـ دە،
ھەرقانچە كۆڭۈل ئەينىكىگە قارىغىنى بىلەنمۇ تەلەپ دىدارىنى كۆ-
رەلمەيدۇ. ھەرقانچە ئەقىل لەۋھەسىگە نەزەر سالغىنى بىلەنمۇ
ئۇنىڭدىن مەقسەت رەقىمىنى ئوقۇيالمايدۇ. بۇ توغرىدا بىر بۈزرۈك
مۇنداق دېگەنىكەن:

«ھەر كىشى ھەر ئىشتا گەر غەيرەت بىلەن قەست قىلمىسا،
ھەرقاچان ئۇنىڭ تەپەككۇر كەمەنى بولغاي ئۈزۈك.
كۆڭۈل تەرەددۇتى بىرلە تۈزۈلمەس ھېچ تەدبىرى،
تىترىگەن سۇ ئۆزرە سۈرەت كۆرۈنمىگەندەك تۈزۈك».

ھازىر ماڭا لايىق تەدبىر شۇكى، مۇشۇك بىلەن سۈلھى قىلى-
شىم كېرەك. چۈنكى ئۇ ھازىر تۇزاقتا چۈشۈپ قالغاچقا، مېنىڭ
ياردىمىمگە موھتاج. ئەگەر ئۇ سۆزۈمنى ئەقىل قۇلىقى بىلەن
ئاڭلىسا، ماڭا ئىككى يۈزلىمچىلىك قىلمىسا، ھىيلە ئىشلەتمى-
سە، ئىككىمىزنىڭ ماسلىششىمىزنىڭ بەرىكىتىدىن خالاسلىق تې-
پىلىدۇ. مۇشۇك بىلەن ئىتتىپاق تۈزگەنلىكىمنى باشقا دۈشمەنلەر
كۆرسە، مەندىن تەمەيىنى ئۈزۈپ ئۆز يولىغا كېتىدۇ».
مۇشۇ خىياللاردىن كېيىن چاشقان مۇشۇكنىڭ قېشىغا بېرىپ
ئۇنىڭدىن «ئەھۋالىڭ قانداق؟» دەپ سوراپتۇ. مۇشۇك بىچارىلىك
بىلەن جاۋاب بېرىپتۇ:

— بىھەد ئۆرتەندىمكى كۆڭلۈم ئوتىدىن بەرگەي خەۋەر،
ئۈسسىغان لېۋىم، قۇرۇق ئاغزىم بىلەن نەملىك كۆزۈم.

تېنىم مۇشەققەت بەندىگە باغلاقلىق، جېنىم مېھنەت ئوتى
بىلەن داغلاقلىق.

— كۆڭلۈمدە بىر مەخپىي سىرىم بار ئىدى. مەن ساڭا پۈرسەت تېپىپ ئېيتالمىغانىدىم، — دەپتۇ چاشقان.

مۇشۇك ناھايىتى خۇرسەنلىك بىلەن شۇنداق دەپتۇ:

— كۆڭلۈڭگە نېمە كەلگەن بولسا تەكەللۇپسىز ئېيتىۋەرگىن، ھېچنېمىنى مەخپىي تۇتما.

— بىلگىنىكى، — دەپتۇ چاشقان، — ھەمىشە ساڭا غەم - ئەندىشە يار بولسا، مەن خۇشال بولاتتىم ھەمدە داۋاملىق ساڭا زەرەر ۋە ئاپەت يەتسە ئىدى دېگەن ئارزۇدا ئىدىم. لېكىن بۈگۈن مەنمۇ خۇددى سەندەكلا بالاغا مۇپتىلا بولۇپ قالغانلىقىمدىن، ساڭا مېھىر - شەپقەت يەتكۈزۈش ئۈچۈن كەلدىم. شۇنداق قىلساق، ئىككىلىمىز قۇتۇلۇشىمىز مۇمكىن.

بولسىمۇ غەرەز لېكىن دوستلۇقتا،
بۇ غەرەز بولغاي كېسەلگە شىپا.

مېنىڭ بۇ سۆزۈمدە يالغانچىلىق ۋە خىيانەت دېگەن نەرسە يوق. سۆزۈمنىڭ راستلىقىغا ئىككى گۇۋاھچىم بار. بىرى، ئەنە ئاۋۇ ماراپ تۇرغان مولۇن، يەنە بىرى، ئەنە دەرەخ ئۈستىدە مېنى قەستلەپ ئولتۇرغان قاغا. ئەگەر سېنىڭ يېنىڭغا كەلسەم، ئۇ ئىككى دۈشمەن نائۈمىد بولىدۇ. سەن مېنى پاناھىڭغا ئالساڭ، مېنىڭمۇ غەرىزىم ھاسىل بولىدۇ، سېنىڭ بەندلىرىڭمۇ كېسىلىدۇ. بۇ ئىشتىن ئىككىلىمىزگە پايدا بار.

مۇشۇك بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن چوڭقۇر ئويغا پېتىپ، چاشقاننىڭ سۆزلىرىنىڭ تېگىنى ئۇزۇندىن - ئۇزۇن ئويلاپ باقماقچى بوپتۇ. چاشقان مۇشۇكنىڭ كۆڭلىدىكىنى پەملەپ، ۋاقىتنىڭ قىس ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، يەنە شۇنداق دەپتۇ:

— ھەي مۇشۇك، سۆزۈمنى ئاڭلا، قەلبىمنىڭ پاك ئىكەنلىكىدىن خەۋەردار بول. مەقسەت ھوسۇلىنى يىغىشنى ئارقىغا تارتما. ئاقىل كىشى ئىشلاردا ئىككىلىنىشنى، ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈۋې-

تىشنى راۋا كۆرمەيدۇ . هازىرقى ۋاقىت غەنىيمەت ، شۇڭا ئىشقا تېز كىرىشمەك كېرەك . مەن سېنىڭ مەۋجۇتلۇقۇڭ بىلەن كۆڭلۈمنى خۇش قىلىمەن . سەنمۇ مېنىڭ تىرىكلىكىمدىن خۇشال بولغىن . چۈنكى ، هازىر بىزنىڭ نىجات تېپىشىمىز بىر - بىرىمىزگە باغلىق . ئىككىمىز هازىر كېمە بىلەن كېمىچىگە ئوخشايمىز . كېمە كېمىچىنىڭ هەرىكىتى بىلەن دەريا قىرغىقىغا يېتەلەيدۇ . كېمىچى كېمىنىڭ مەدىتى بىلەن سۇدىن ئۆتىدۇ . سۆزۈمنىڭ راستلىقىنى كېيىن چۈشىنىسەن ، تېز بولغىن ، پۇرسەت قولدىن كەتمىسۇن . بولمىسا ، ئىككىلىمىز ئامان قالمايمىز . مېنىڭ قىلغان ۋەدەمگە ئەلۋەتتە ۋاپا قىلىدىغانلىقىم ساڭىمۇ ئايان . سەنمۇ بۇ توغرىدا بېشىڭنى ئىرغاتقىن - دە ، بىر سۆز ئېيتقىن .

قاشلىرىڭنىڭ ئارىسىغا تىكتىم كۆز ،
بىر بېشارەت بولارمىكىن ئۇندىن دەپ .

مۈشۈك چاشقاننىڭ سۆزىنىڭ راستلىقىغا ئىشىنىپ ، خۇشال بولغىنىدىن شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي چاشقان ! سۆزۈڭنىڭ هەقىقەت ۋە دۇرۇسلۇقى مەلۇم بولدى . ئەمدى مەن سۈلهى قىلىشنى قوبۇل قىلىمەن هەم هەقتائالانىڭ «ئۇرۇشماقتىن سۈلهى ياخشى» دېگەن هۆكمىنى جان قۇلىقىم بىلەن ئاڭلايمەن . بۇنىڭ تەپسىلىي مەزمۇنى مۇنۇ بېيىت ئىچىگە سىڭدۈرۈلگەن .

سۈلهى قىلماق مۇمكىن بولسا جەڭ قىلمىغىن ،
ئىززىتىڭنى ساقلا ، شۆهرەت تالاشمىغىن .
جاهان خەلقى بىلەن تۈزگىن سەن مادارا ،
ئۆز شىشەڭگە ئۆزۈڭ هەرگىز تاش ئۇرمىغىن .

— ئەگەر مەن بىلەن قىلغان ۋەدەڭگە ۋاپا قىلىدىغان بولساڭ ،

مەنمۇ سەن بىلەن ۋەدە باغلىشىمەن . ئەمدى ئېيتقىنا ، مەن ساڭا قانداق ئىش قىلىپ بەرسەم بولىدۇ ؟

— ساڭا يېقىنلاشقىنىمدا ، ماڭا ياخشى ئىززەت - ئىكرام بىلەن تەزىم قىلىپ ، ھۆرمىتىڭنى بىلدۈرگىن . سېنىڭ ئىلتىپا- تىڭنى دۈشمەنلەر كۆرگەندىن كېيىن ، ئارىمىزدا مەھكەم مۇھەببەت ئەقىدىسى ئورنىتىلغانلىقىنى بىلىپ نائۇمىد ۋە مەھرۇم بولۇپ قايتىپ كەتسە ، مەن خاتىرجەملىك بىلەن سېنىڭ بەندىلىرىڭنى كېسىشكە مەشغۇل بولىمەن ،— دەپتۇ چاشقان .

مۈشۈك ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى قوبۇل قىپتۇ . چاشقان ئەنە شۇ ئۈمىدۋارلىق بىلەن ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ . مۈشۈك ئۇنىڭغا ئىززەت - ھۆرمەت كۆرسىتىپ ، مۇلايىملىق بىلەن كۆڭلىنى ئىز- دەپ مېھرىبانلىق قىپتۇ . مولۇن بىلەن قاغا بۇ ھالەتنى كۆرۈپ ، چاشقاننى ئوۋلاشتىن ئۈمىد ئۈزۈپ ، ئىككىسى ئىككى تەرەپكە كې- تىپتۇ . چاشقان ئۇ ئىككى دۈشمەننىڭ غېمىدىن قۇتۇلۇپ ، مۈ- شۈكنىڭ بەندىلىرىنى كېسىشكە كىرىشىپتۇ . لېكىن ئۇ ئىشنى باشلاپلا يەنە ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ : «گەرچە بەزى دۈشمەنلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن قۇتۇلغان بولساممۇ ، مانا بۇ مۈشۈكمۇ ماڭا بىر كاتتا بالا ، ئەگەر بۇنى بوشاتسام ، مۇبادا ماڭا قەست قىلسا ، ئۇنىڭ- دىن قانداق قۇتۇلىمەن» دەپ ئويلاپتۇ ئۇ .

مۈشۈك ئۇنىڭ بۇ ئەندىشىسىنى بىلىپ قاپتۇ - دە : «بۇ چاشقاننىڭ چوڭقۇر ئويغا چۆمگىنىدىن قارىغاندا ، مېنى بەندتىن ئاجراتماي قېچىپ كېتىش خىيالى بار ئوخشايدۇ» دەپ قورقۇپ ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :

— مېنى نېمىشقا تېزرەك بوشاتمايسەن ، بۇرادەر ؟ ھېرىپ قالدىڭمۇيا ؟ سېنىڭ مۇرۇۋۋىتىڭنى بۇنداق بولار دېمىگەنىدىم . سەن ئەمدى ئۆز مۇرادىڭ ھاسىل بولۇپلا ، ماڭا بەرگەن ۋەدەڭگە بىۋاپالىق قىلغىلى تۇردۇڭمۇ ؟ ئۇنداق قىلمىغىن ، ۋاپا دېگەن كى- شىگە شۇنداق مەنپەئەتلىكتۇركى ، روزغار ئەتتارلىرىنىڭ ساندۇقى- دىمۇ تېپىلمايدۇ . ۋەدىسىدە تۇرماق دېگەن شۇنداق ياخشى جاۋا-

ھېردۇركى ، زامان خەزىنىسىدە مەۋجۇت بولمايدۇ . ۋاي ئىست ! ۋاپا دېگەن ياخشى نامنى ئاڭلىغىلى بولسىمۇ ، ئۆزىنى كۆرگىلى بولمايدىغان سۇمۇرغدەك ئىكەن ـ دە ! گېپىدە تۇرماق دېگەن كىشى ئۈنىڭ ھەقىقىتىدىن نىشانە تاپقىلى بولمايدىغان كىمىيادەك نەرسە ئىكەن ـ دە !

بۇ زامانە ئەھلىدىن گەر ئىزدىسە ھەركىم ۋاپا ،
ئۇ ناداندۇر ئىستىگەندەك خۇددى سۇمۇرغ ـ كىمىيا .

— مەن ھەرگىزمۇ ئەھۋالىم يۈزىگە بىۋاپالىق دېغىنى سالماي-مەن ھەمدە بىۋاپا دېگەن نامنى گەدىنىمگە ئالمايمەن ،— دەپتۇ چاشقان ،— مەن ۋاپانى ئىرادەت كەمەنى ، سائادەت يولىنىڭ ئوزۇ-قى ، قارا تۇپراقنى زەر قىلىدىغان كىمىيا ، خىرە كۆزنى روشەن قىلىدىغان تۇتىيا دەپ بىلىمەن . ۋاپاسى يوق باشقا تۇپراق چېچىل-سۇن ، ئىلاھىم .

— ۋاپانىڭ كامالەت مەھبۇبلىرىنىڭ پەردازى ۋە ھۆسن - جامال رۇخسارىنىڭ زىننىتى ئىكەنلىكىنى سەنمۇ بىلىدىكەنسەن . ھەرقانداق گۈلزاردا ۋاپا گۈلى ئۈنمەيدىغان بولسا ، ھېچقاچان كۆ-ڭۈل بۇلبۇلى ئۇنىڭ ھاۋاسىدا سايرىمايدۇ ، قايسى رۇخسار ۋاپا خالىدىن خالىي قالغان بولسا ، ھېچبىر نەزەر ئىگىسى ئۇنىڭ تەرە-پىگە قارىمايدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ :

ھەرقاچان ئۇ بىز تەرەپكە ۋاپا بىلەن قارىماس ،
جەننەت ھۆرى بولسىمۇ گەر بىزگە ھەرگىز يارىماس .

دېگەن گەپ بارغۇ ؟ شۇنداق بولغاندىكىن ، سەن ۋەدەڭنىڭ ھۆسنىگە ۋاپا زىنۋىرى بىلەن زىبۇزىننەت بېرىشىڭ ، پەيمانلىرىڭنىڭ يۈزىگە مۇرۇۋۋەت خالى بىلەن پەرداز قىلىشىڭ كېرەك . ھەركىم ئۆز ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمىسا ، ئۇنىڭغا خۇددى دېھقاننىڭ خوتۇنىغا يەتكەن

ھادىسىدەك ھادىسە يېتىپ قالىدۇ ،— دەپتۇ مۇشۇك .
— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ چاشقان .
— پارس كەنتلىرىنىڭ بىرىدە ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ مۇشۇك .

دېھقان ۋە ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ ھېكايىسى

پارس كەنتلىرىنىڭ بىرىدە ، تەجرىبىلىك ۋە پاراسەتلىك بىر دېھقان بار بولۇپ ، ئۇ روزغارنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكلىرىنى تولا تېتىغان ، دەۋرانىنىڭ مۇشكۈل ھەم ئاسان ئىشلىرىنى بىھېساب كۆرگەن بىر كىشى ئىكەن .

كۆپنى كۆرۈپ ئۆزى پىشقان ئەقلى تولغان ،
ئۆزى زېرەك ، دانىشمەن ھەم شېرىن زۇۋان .

ئۇنىڭ بىر خوتۇنى بار بولۇپ ، ئۇ ئايالنىڭ يۈزى قاراڭغۇ كېچىنى يورۇتقان شامدەك ، لېۋى خۇددى قىزىل مەيدەك ، جامالى خۇددى باھار پەسلىدەك خىلمۇخىل رەڭلەر جىلۋىلىنىپ تۇرىدىغان ، خۇددى روزغارغا ئوخشاش مىڭلارچە ناز ۋە نەيرەڭ ئۇنىڭ خۇلقىدا كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئايال ئىكەن .

ئۇ گۈزەلنىڭ جىسمى ، گەر پۈتمىسە ، جان تەركىبىدىن ،
سۇ بىلەن ، تۇپراق بىلەن پۈتمەس ئىدى ئۇنداق بەدەن .

ئۇ دېھقان تېرىقچىلىق ئىشىغا تولىمۇ كامىل ئىكەن . شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئۆز ھۈنىرىنى قىلماي سەۋر - قانائەت بىلەن كۈن كەچۈرۈپ ، تەۋەككۇل ئۇرۇقىنى خۇدا بۇيرۇغان يەرگە تېرىيدىكەن . چۈنكى ، ھۈنەرۋەنلەرنى ئۆز ھۈنىرىدىن مەھرۇم قىلىپ ،

ھۆنەرسىزلەرنى مۇراد ئاسمىنىغا چىقىرىش ئىككى يۈزلىمە روز-
غارنىڭ ئادىتىدۇر . بۇ جاھان :

ئەگرىلەرگە قىلدى خامانى نىسىپ ،
توغرىلارغا تەگمىدى لېكىن سامان .
چىۋىنلەرگە يېدۈرۈپ ھەردەم شېكەر ،
ھۇمايۇنغا بەردى دائىم ئۇستىخان .

بىر كۈنى ئۆنىڭ خوتۇنى ئۇنىڭغا تەنە قىلىشقا باشلاپتۇ :
— ھەمىشە ئۆيىنىڭ بوسۇغىسىدىلا ئولتۇرىسەن ، ئەزىز ئۆمە-
رۈڭنى موھتاجلىقتا ئۆتكۈزىسەن ، «ھەرىكەتتە بەرىكەت» دېگەن
گەپنى بىلمەمسەن ؟ گەرچە ھەممە ئادەمنىڭ رىزقىنى خۇدا ئۆزى
بەرسىمۇ «كاسىپ كىشى خۇدانىڭ دوستىدۇر» دېگەن گەپمۇ بار-
غۇ ؟ شۇنداق بولغاندىكىن ، قىلىدىغان كەسىپنى رىزقىنىڭ سەۋەبى
دەپ بىلىپ ، كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ ، رىزقىمىزنى يەتكۈزۈپ
بەرگۈچى تەڭرىتائالانىڭ ئىززەت ۋە شەۋكىتىنىڭ ھەقىقىتىنى تو-
نۇماق كېرەك - تە !

بىر كەسىپ رىزقىغا بولسىمۇ سەۋەب ،
تەڭرى ئۆزى شۇ سەۋەبنىڭ ئىگىسى .

مەن سېنى كەسىپ يولىغا قەدەم قويۇپ ، ئۆز ھۈنىرى بىلەن
ئوزۇق - ئوقەت تاپسا ياخشى بولاتتى ، دەيمەن .
— ئەي ئەزىز يارىم ،— دەپتۇ دېھقان ،— دېگەنلىرىڭغۇ توغ-
را ، مەن ئۇزۇندىن بۇيان مۇشۇ يېزىدا دېھقانچىلىق قىلىپ كەل-
دىم . بۇ يەردىكى ھەممە دېھقانلار مېنىڭ چاكارلىرىم ئىدى . ھالا
بۈگۈنلۈكتە مېنىڭ دەسمايىلىرىم زايە بولۇپ ، تېرىقچىلىق جابدۇق-
لىرى مەندە قالمىدى . ماڭا چاكارلىق قىلماقتىن باشقا چارە يوق
ئەمدى . مەن ئۆز چاكارلىرىمغا چاكارلىق قىلىشنىڭ خارلىقى ۋە

ھارىنى كۆتۈرەلمەيمەن .

نېمىغا باقارلارنىڭ نېمىغا باقارمەنمۇ ؟
ھامىلىمنىڭ يۈكىنى ئەمدى مەن يۈدەرمەنمۇ ؟

ئەگەر كەسىپ قىلمىقىم لازىم بولسا ، بۇ دىياردىن باشقا تەرەپكە كەتمىكىمىز لازىمدۇر . چۈنكى ، كىشىنىڭ يۇرتىدا دۈشمەنگە سۆز - چۆچەك بولمايدۇ . باشقا يۇرتقا كېتىپ تىرىكچىلىك قىلىپ كۈن كەچۈرەيلى .

خوتۇن پەقىرلىق ۋە يوقسۇزلۇقتىن قىينالغانلىقى ئۈچۈن ، يۇرتىنى تاشلاپ چىقىپ كېتىش بالاسىنى ئىختىيار قىلىپ ، ئېرى بىلەن باغداد تەرەپكە سەپەر قىپتۇ .

بىر كۈنى ئۇلار يولدا كېتىۋېتىپ ھېرىپ قېلىپ بىر دەرەخ سايىسىدە ئارام ئاپتۇ ۋە ئۇيەر - بۇيەردىن پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇرۇپ دېھقان شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي ھۆرمەتلىك يارىم ، بۇ غۇربەت مېھنىتىنى ئىختىيار قىلىپ ، بىزنى ھېچكىم تونۇمايدىغان بىر يۇرتقا كېتىپ بارىمىز ، بىزمۇ ھېچكىمنى تونۇمايمىز . خۇدايىتائالا سېنىڭ جامالىڭ سەھىپىسىنى گۈزەللىك رەقىمى بىلەن زىننەتلەپتۇ . ئۇ يۇرتنىڭ ئادەملىرى زالىم ياكى مەككار بولغان بولسا ، سېنى زورلۇق ياكى ھىيلە بىلەن مەندىن تارتىۋېلىشقا ئۇرۇنۇشى ئېھتىمال . سەنمۇ ئۇلارغا مايىل بولۇپ ، مەن ئاجىز ۋە زەئىپنى تاشلىسەن تېخى . خۇدا ساقلىسۇن ، ئەگەر شۇنداق ئەھۋال يۈز بېرىپ قالسىزە ، بۇ ۋەيران بېشىم بىلەن ھىجران ۋادىسىدا قانداق قىلارمەن ؟

ئۆلۈمدىن قاچمىغايمەن ھېچ ، لېكىن قورقۇنچۇم ئاندىندۇر ،
مەن ئۆلسەم ئۆزگىلەر جىسمىغا سەن بولغايمۇ سەنكىم جان .

— نەدىكى گەپلەرنى قىلىدىغانسەن ؟ كۆڭلۈڭگە كەچۈرۈۋاتقان

نېمە خىيال ئۇ ؟

ساڭا جورا بولاي تاكى بولسام ھايات ،
ئۆلسەممۇ شۇ يوسۇن بىرلە بولاي ۋاپات .

ئەگەر مەندە بۇنداق خىيال بولسا ، مۇساپىرچىلىق مۇشەققىتىد- ىنى تارتىشنى ئىختىيار قىلمىغان ۋە يۇرتتىن ئايرىلىش دېغىنى دەردمەن كۆڭلۇمگە سالمىغان بولاتتىم . بۇ ۋەدىنى مەن سېنىڭ ئۆيۈڭگە دەسلەپ كەلگەن ۋاقىتتا قىلغانىدىم ، تا قىيامەتكىچە شۇ ۋەدەمدە تۇرىمەن .

ۋەدەم مەھشەر كۈنىگە ئۆزۈم بىلەن بارغۇسى ،
ئۇ كۈن مىنى «بىۋاپا» دېيەلمىگەي ھېچ كىشى .

ئەگەر خالىساڭ مەن يېڭىدىن ۋەدە بېرەيكى ، تاكى روھىم توزى بەدەن بېغىدا جىلۋە قىلىدىغانلا بولسا ، تىلىم تۇتىسىغا شۈك- رۈڭ شېكىرىدىن ئۆزگە نەرسىنى تېتىتمىغايمەن . تاكى تىرىكلىك ھۇمايۇنىنىڭ سايىسى بېشىمدا بولىدىغانلا بولسا ، كۆڭلۇم قۇشىنى غەيرىينىڭ دامىغا چۈشۈرمىگەيمەن ،— دەپ ۋەدە بېرىپتۇ خوتۇنى .

نەچچە كۈن ئىچمىسەم دەۋران ئايىقى ،
سېنىڭ بىلەن مېنىڭ ۋەدەم بايىقى .

شۇنىڭ بىلەن خوتۇنىنىڭ ئەنە شۇنداق ۋەدىلەرنى قىلغىنىغا خۇشال بولغان دېھقان خاتىرىنى جەم قىلىپ ، خوتۇنىنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ . دەل شۇ پەيتتە ، شىكارغا چىققان بىر شاھزادە مۇلازىملىرىدىن ئايرىلىپ ئاشۇ جايغا كەلگەندە ، ئۇنىڭ نەزىرى ھېلىقى خوتۇنغا چۈشۈپتۇ . خوتۇنىنىڭ كۆزىمۇ شاھانە لىد- باسلارنى كىيگەن ئات ئۇستىدىكى بۇ ياش يىگىتكە چۈشۈپتۇ .

ئۇنىڭ جامالى قاراڭغۇ كېچىدە كۆز قارىچۇقى ئۇنى كۆرسە كۈندۈز-دىكى ئاپتاپمىكىن دەپ خىيال قىلىدىغان، رۇخسارى تولغان گۈل-دەك، چاچلىرى تاۋلىنىپ تۇرغان سۇمبۇلدەك، خۇددى پەلەك نەققاشى ئۆز ھۈنىرى بىلەن يۈز سەھىپىسىگە ئەنبەردىن دائىرە تارتقاندەك ۋە ياكى قۇدرەت دېھقىنى تەربىيەت قىلىپ ھايات مېۋىسى قىرغىقىدا بەرپا قىلغان دىلنى ئاچىدىغان بىر گۈلزارلىقتەك گۈزەل ئىكەن.

نازىنىن يار زۇلفىنى يا ماھتابانغا بېرىپ،
ياكى ئاي - كۈن ھۆسنىنى بۇ ياخشى چوكانغا بېرىپ.
قەددىنى كۆرگەن كىشى يېڭى تىرىكلىك تاپقۇدەك،
ئابىھايات خىسلىتىنى ئاشۇ جانانغا بېرىپ.
يارىتىپتۇ تەڭرى شۇنداق بىر نازاكەتلىك چىراي،
خۇددى ئاپتاپتەك گۈزەللىكنى ئاشۇ جانغا بېرىپ.

بۇنداق گۈزەل ۋە كۆڭۈلدىكىدەك مەھبۇبنى كۆرۈش بىلەنلا، يىگىتنىڭ ئىشق سۇلتانى كېلىپ، ئۇ خوتۇننىڭ كۆڭۈل مەملىكى-تىنى سېھىرلەپ ئۆزىگە قارىتىپتۇ - دە، خوتۇننىڭ بەدەن ئۆيىنىڭ خوجايىنى بولغان ئەقلى ھەممە مېلىنى كۆتۈرۈپ، يوقلۇق دىيارىغا كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ ھال تىلى بىلەن:

مەن تەرەپكە قەست قىلىپ ئات سالدىڭىزمۇ ئاتلىقىم،
جان بىلەن كۆڭلۈمنى ئوۋلاپ ئالدىڭىزمۇ ئاتلىقىم.

دەپتۇ. يىگىتمۇ سەنئەت پەردازچىسى لاتاپەت ئەڭلىكى بىلەن رۇخ-سارىغا بەرگەن، قۇدرەت سىرچىسى ھۆسن ئېرىتمىسى بىلەن يۈز ئەينىكىگە روشەنلىك رەڭ بەرگەن بۇ مەشۇققا قاراپتۇ، بۇ مەشۇق ئاپتاپ نۇرى ئۇنىڭ چېھرىسىدىن رەشك قىلىپ پەرىشان بولغۇدەك، خوتەن ئىپارى ئۇنىڭ زۇلفىنىڭ خۇشبۇيىدىن كۈنلىكى كېلىپ،

باغرى قان بولغۇدەك دەرىجىدىكى بىر گۈزەل ئىكەن .

تېنى ھەم قەددى سەرۋى ھەم سەنۇبەر ،
جىمى ئەزاسى لايىق تازا دىلبەر .
سۇ ئىچەتتى ئىككى كۆزىدىن جىگەر ،
لەۋلىرىدىن شەربەت ئىچەتتى شېكەر .
لەۋلىرى گوياكى ھالۋا يا ناۋات ،
ھالۋا - ناۋات ئەمەستۇر ئابىھايات .

شۇنىڭ بىلەن يىگىتنىڭ جېنى خوتۇننىڭ مۇھەببىتىنىڭ زەنجىرىگە باغلىنىپتۇ . كۆڭۈلنىڭ پۈتى ئۇنىڭ ئىشتىياق كەمەنگە ئىلىنىپتۇ .

ئىشقىنىڭ ماڭا قوشۇن تارتىپ بىھېساب ،
جانۇ كۆڭۈل مۈلكىنى قىلدى خاراب .

— ھەي تولۇن ئاينىڭ قىبلىسى ، پەرىلەرنى رەشك قىلدۇرغان گۈزەل ، سەن كىم بولىسەن؟ مەن ئاھۇلارنى شىكار قىلىش ئۈچۈن چىقىپ ، سېنىڭ ئاھۇ كۆزۈڭگە شىكار بولدۇمغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ يىگىت .

قايسى جەننەت ھۆرى سەن؟
قايسى قۇياش نۇرى سەن؟

— ئەي دۆلەتمەن يىگىت ! — دەپ چوڭقۇر ئاھ ئۇرۇپتۇ ئۇ خوتۇن ، — ئۇخلىغان بەختىمنىڭ ھالىدىن سوراۋاتامسەن ياكى ئۇيقۇسىز كۆزۈمنىڭ قىسسىسىدىنمۇ؟

مەندە جىسمىم باردۇر ئۇنىڭ جانى يوق ،
كۆڭلۈمدە يار تولا دەرد ، دەرمان يوق .

ئۇلپېتىم مانا مۇشۇ قىرى كىشى ، كۆڭلۈمدە ناھايىتى كۆپ مالاللىق ۋە ئەلەم بار ، سەن مېنىڭ جامالىمنى كۆرگىنىڭ بىلەن مېنىڭ ھالىم مانا مۇشۇنداق ، ئۆمرۈمدىن لەززەتسىز يۈرۈپ ، يوقسۇزلۇقتا كۈن ئۆتكۈزۈۋاتىمەن .

— ئەي غەمكىن كۆڭۈلنىڭ شادلىقى ۋە ۋەيران كۆڭۈلنىڭ ئاۋاتلىقى ،— دەپتۇ يىگىت ،— ساڭا ئوخشاش توز قەپەسكە چۈشۈپ قالسا راۋا بولامدۇ ؟ مۇشۇنداق جامال بىلەن مۇشۇ قىرى كىشىگە خوتۇن بولۇپ يۈرسەڭ دۇرۇس بولامدۇ ؟ سەن شۇنداق بىر ھۆسن خەزىنىسى تۇرۇپ ، پېقىرلىق ۋە موھتاجلىقتا كۈن كەچۈرەمسەن ؟ كەل ، مەن سېنى ئىززەت تەختىدە ئولتۇرغۇزۇپ ، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ مەلىكىسى قىلاي ، ھۆرمىتىڭنىڭ تۇغ - ئەلەمىنى ھەرەم ئۈستىدە كۆتۈرەي .

كەل جېنىمنىڭ راھىتى سەن بىلەن مەن ،
راھەت ئۆيى ئىچىدە بولۇپ يەكتەن .
نازىنىن جانىڭغا مەن بىر جان قاتاي ،
سەن ئۈچۈن مەن بەلكى بۇ جاننى ساتاي .

خوتۇن يىگىتنىڭ بۇ ۋەدىسىنى ئاڭلاپ ، ئىرى بىلەن قىلىشقان ۋەدىسىنى ئۇنتۇپ ، ۋەدە پەيمانىسىنى بىۋاپالىق تېشى بىلەن سۇندۇرۇپتۇ - دە ، يىگىتنىڭ ئىشارىسى بىلەن دېھقانىنىڭ بېشىنى ئاستاغىنا يەرگە قويۇپ قويۇپ ، ئالدىراشلىق بىلەن يىگىتنىڭ ئارقىسىغا مىنگىشىپ ، ئىشەنچ قولى بىلەن ئۇنىڭ بېلىنى مەھكەم تۇتۇپتۇ . دەل شۇ چاغدا دېھقان ئويغىنىپ قىلىپ ، بىر ئاتلىق كىشىنىڭ تۇرغانلىقىنى ، خوتۇنىنىڭ ئۇنىڭ ئارقىسىغا مىنگەشىپ ، ۋىسال قولىنى مۇراد بېلىگە مەھكەم چاپلاپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، يۈرىكىگە ئوت چۈشۈپتۇ ۋە دىمىغىدىن تۈتۈن چىقىرىپ :

يارىم ماڭا بىۋاپا بولدى نىتەي ،
يات كىشىگە ئاشنا بولدى نىتەي .

— ھەي ۋاپاسىز ، قىلغان ۋەدەڭگە تېخى بىر ئاش پىشىم
بولماي تۇرۇپ ۋەدەڭنى بۇزۇپ ، ماڭا مۇشۇنداق يۈزسىزلىك قىلىد-
ۋاتامسەن ؟ — دەپتۇ .
— ئاغزىڭنى بىھۇدە ئۇپراتمىغىن ھەمدە ئەپسانە ياسىدىن ئەپ-
سۇن ئوقىنى بىكارلا ئاتمىغىن ، — دەپتۇ خوتۇن ، — سەن «چىد-
رايلىقتىن ۋاپا ئىزدىمەك تۇن ئىچىدە كۈن بىلەن ئۆينى يورۇتماق-
چى بولغاندەك ، گۈلخان ئوتىدا گۈل ئۇرۇقىنى ئۈندۈرمەكچى
بولغاندەك ئىش بولىدۇ» دېگەن سۆزنى ئاڭلىمىغانمۇسەن ؟ يەنە :

سورىدىم مەن : «ئەي گۈزەل ، سەندە نېمىشقا مېھىر يوق ؟ »
ئۇ دېدى : «بىزدەك گۈزەلدە يوق ئىرۇر ئۇنداق يوسۇن»

دېگەن گەپمۇ بارغۇ ؟
— ۋەدىسىدە تۇرماسلىقنىڭ ئاقىۋىتىدىن ، بىۋاپالىقىڭنىڭ
شۇملۇقىدىن قورقمامسەن ؟ ئۇنداق ئىشنى قىلما ، بولمىسا ، ئاخىر
پۇشايمان يەپ قالىسەن ؟ — دەپتۇ ئېرى ئۇنىڭغا .
خوتۇن ئۇنىڭ سۆزىگە ئىلتىپات قىلماي ، شاھزادىگە قاراپ :
— تېز يۈرگىن ، پىراق باياۋانىدىن چىقىپ ، ۋىسال مەنزىلىگە
يېتەيلى ! — دەپتۇ .
شاھزادە ئىلداملىقتا ئىتتىك شامالمۇ ئۇنىڭغا باراۋەر كېلەل-
مەيدىغان ، يۈگۈرۈك خىيالمۇ تېز يۈرۈشتە ئۇنىڭ چېڭىغىمۇ يېتەل-
مەيدىغان ئۇچقۇر ئېتىنى ئۇ سەھرادا چاپتۇرۇپ ، شۇ زامانلا
دېھقاننىڭ كۆزىدىن غايىب بوپتۇ .

ئىتتىك شامال ئەمەس ئىدى ئۇنداق تېز ،
پەلەك ئۇنداق يۈرەلمەس ئىدى ھەرگىز .
كۆزدىن يوقىلىشتا ئۇ خۇددى چاقماق ،
شەرقتىن غەربكە يېتەر گەر قويسا ئاياق .

بىچارە دېھقان «دەرد ئەھلى يولدا يۈرەر ھەمىشە ئىز بېقىپ» دېگەندەك ، ھارغىنىغا ، ئاچقىنىغا قارىماي ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپتۇ . يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ ئۆز ـ ئۆزىگە : «خوتۇنلارنىڭ ۋەدىسىنىڭ ۋاپاسى ، ۋاپاسىنىڭ ئاقىۋىتى يوق ئىكەن ـ دە ! مەن بولسام ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنچ قىلىپ ، يۇرتۇمنى تەرك ئېتىپتىمەن . مانا ئەمدى يا كەينىمگە يانغىلى قۇۋۋىتىم يوق ، يا كەينىدىن بارغىلى قۇدرىتىم يوق . ئىشىم نەگە بېرىپ ، ئەھۋالىم نىچۇك بولاركىن ئەمدى ؟ » دەپ ئويلاپتۇ .

يۈردۈم بۇ غەم سەھراسىدا باش ـ ئاياغسىز ،
نە قىلايكى يوق ئىشىمنىڭ باش ـ ئايىغى .

ئەمدى گەپنى ھېلىقى ئىككى تۇزكوردىن ئاڭلايلى :

بۇ ئىككى ئاشىق ـ مەشۇق ئۈچ پەرسەڭچە يول يۈرۈپ ، «بۇلاق سۈيى ۋە دەرەخ سايىسى بار بىر يەرگە چۈشۈپ ، بىرەر سائەتچە ئارام ئالايلى ۋە يولنىڭ ھاردۇقى سەل چىققاندىن كېيىن ، تۇرۇپ يەنە ئاتلىنايلى» دەپ دەرەخ سايىسىگە چۈشۈپ ، بۇلاق بويىدا بىر دەم ئارام ئاپتۇ . ئۇ يەردە ئولتۇرۇپ يىگىت ئۇ دىلرابانىڭ گۈلرەڭ رۇخسارىدىكى ئىپار زۇلفىنى كۆرۈپ ، ياسىمەننىڭ يۈزىگە بىنەپشە گىجەكلەنگەنلىكىنى ياد ئېتىپ :

يېقىپ قارا زۇلفۇڭنى ئاق يۈزىگە ،
باغلىدىڭ سەن كۆندۈزلەرنى كېچىگە .

دېسە ، دىلنى ئازدۇرغۇچى ئۇ نىگار يىگىتنىڭ كېلىشكەن قامىتىگە بېقىپ ، ئۇنى ھۆسن جەننىتىدىكى قەددى كېلىشكەن شەمشاد ياكى لاتاپەت بوستانىدىكى دىلكەش سەرۋى دەپ بىلىپ :

سېنىڭ قەددىڭنى ساز قىلماققا ئۆزنى چاغلىدى تەڭرى ،
ياساپ يۈز مىڭ نازاكەت بىر ـ بىرىگە باغلىدى تەڭرى .

دەيدىكەن .

شۇ ئەسنادا خوتۇن ھاجەتكە بارماقچى بولۇپ ، شاھزادىدىن ئەيمىنىپ يىراققا بېرىپتۇ . ئەسلىدە شۇ يەرگە يېقىن جاڭگال ئىچىدە بىر شىر بار بولۇپ ، ئاسمان ئۆرمانلىقىدىكى يولۋاس ئۇنىڭ قورقۇنچىدىن ماڭالمايدىكەن . ئاسمان ئۆكۈزى ئۇنىڭ پەنجىسىنىڭ خەۋپىدىن پەلەك يايلىقىدا دەم ئۇرالمايدىكەن .

غەزەپ بىرلە خىرىلداپ كەلسە ئەگەر ،
پەلەك شىرى قىلالتتى ئۇندىن ھەزەر .
يۈرەتتى ئۇ ھەمىشە قەھرى بىلەن ،
تىرنىقىنى سۇغىرىپ زەھەر بىلەن .

شۇ ئەسنادا بىر شىر ئۆرمانلىقتىن چىقىپ ، ھېلىقى خوتۇننى كۆرۈپ قېلىپ ، سورىگىنىچە جاڭگالغا ئېلىپ كىرىپ قارنىنى يېرىپتۇ . دەل شۇ پەيتتە شاھزادە شىرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، دىلبە- ـرى كەتكەن جايغا بېرىپتۇ . شۇ چاغدا دىلبىرىنى ھەيۋەتلىك بىر شىرنىڭ تۇتۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ناھايىتى قورققىنىدىن يارد- ـدىن يۈز ئۆرۈپتۇ ـ دە ، ئېتىغا مىنگىنىچە ئارقىسىغا قاراپمۇ قويماي قېچىپ كېتىپتۇ . ھەر كىم ئۆزى تېرىغاننى ئۆزى ئورۇيدۇ دېگەندەك ، ھېلىقى خوتۇن شىرنىڭ چاڭگىلىدا بىۋاپالىقىنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرۈپتۇ . شۇ ئەسنادا ، دېھقان ئۇلارنى قوغلاپ ، يىقىلىپ ـ قوپۇپ يۈرۈپ بۇلاق بېشىغا كەپتۇ ، لېكىن ئۇلاردىن ھېچ ئەسەر تاپالماي پەرياد چېكىپ :

كەتتى يار دەردىمگە قىلماي داۋا ،
ۋەدىلەرىنىڭ بىرىگە قىلماي ۋاپا .

—ۋادەرىخا ! پىراق قاراڭغۇلۇقى ۋىسال يورۇقلۇقىنىڭ يۈزى- ـنى ياپتى . شادلىق باھارى بىۋاپالىق كۆزىگە ئالماشتى .

شامى پۇرقەت ئىچرە قالدىم ماھى تابانىم قېنى؟
بۇ ئۆلۈك جىسمىمنى تىرگۈزمەككە جانىم قېنى؟

دەپ يىغلاپ ـ قاقشاپ، بىھېساب نالىلەرنى قىپتۇ. شۇ ئەسنادا خوتۇنىنىڭ ئىزىنى بايقاپ قېلىپ جاڭگاللىق تەرەپكە مېڭىپتۇ. ئىزدەپ ماڭا ـ ماڭا ھېلىقى يەرگە بېرىپ قاپتۇ. قارىسا، شىر ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ قارنىنى يېرىپ، بەزى ئەزالىرىنى يەپ، يەپ بولالمىغانلىرىنى شۇ يەرگە تاشلاپ قويغانىكەن. بەختىگە يارىشا، ئۇنىڭ يۈزى ساق قالغانىكەن. دېھقان شۇنىڭدىن ئۇنىڭ ئۆز خوتۇنى ئىكەنلىكىنى تونۇپ، ساراسىمىگە چۈشۈپ: «بۇنىڭغا ئۆزىنىڭ بىۋاپالىقىنىڭ شۇملۇقى يېتىپتۇ» دەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا بىر دەم ھەيرانلىق كۆزى بىلەن قاراپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ چەككەن مېھنىتى ۋە ئۆزىنىڭ غۇربىتىگە قاتتىق ھۇ تارتىپ يىغلاپتۇ.

يەتتى پەريادى تا سۇرەييياغا،
يېشى قوشۇلدى ئېقىپ دەرياغا.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، ھەر كىشى ئەگەر ۋاپا رىشتىسىنى قولىدىن بەرسە، ئوقۇبەت كىشىنىنى پۇتىغا سالغان ھەمدە جېنىنىڭ بوينىنى بالا بويۇنتۇرۇقىغا ئالغان بولىدۇ.

ھەر كىمسە ئەگەر بولسا بىۋاپا،
كەلگۈسى ئاڭا بىھېساب بالا.

—ئىككى يۈزلىمىلىك قىلىش ۋە ھىيلە ئىشلىتىشنىڭ ياخشى كىشىلەرگە ياراشمايدىغانلىقىنى چۈشەندىم،— دەپتۇ چاشقان،— ماڭا ھازىر سېنىڭ دوستلۇقۇڭنىڭ مەنپەئىتى يەتتى، شۇ سەۋەبتىن دۈشمەنلەرنىڭ تەمەيى مەندىن ئۈزۈلدى. بۇ ياخشىلىقىڭنىڭ مۇكاپاتى ئۈچۈن، سېنىڭ خىزمىتىڭنى قىلىش ماڭا ۋاجىپ بول-

دى . شۇڭا مەن سېنىڭ بەندىلىرىڭنى كېسىمەن . ئەمما ، كۆڭلۈمگە بىر ئەندىشە چۈشۈپ قالدى . تاكى كۆڭلۈمنىڭ ئەينىكىدىن ئاشۇ غۇبار كۆتۈرۈلمىسە ، سېنىڭ بەندىلىرىڭ كېسىلمەيدۇ .

— پەرىزىمچە ، مەندىن ۋەھىمە قىلىدىغان ئوخشايسەن ، — دەپتۇ مۈشۈك ، — ۋەھالەنكى ، مەن ساڭا زەرەر يەتكۈزمەسلىككە ۋەدە بەرگەنىدىم . ئۇ ۋەدەمنى بۇزۇشۇمنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلگىن . ئارىمىزدا كونا ئاداۋەت بار بولسىمۇ ، ئەمدى يېڭى ئىخلاس پەيدا بولۇش بىلەنلا ، ئۇ ئاداۋەت پۈتۈنلەي كۆتۈرۈلۈپ كەتتى . شۇنداق بولغاندىن كېيىن ، ھىيلە - مىكىر تەرەپكە مايىل بولۇپ قالما ؛ رۇخسارىڭ ئەينىكىنى ئالدامچىلىق ۋە مەككارلىق زەنكارى بىلەن قارايتىپ ، ئەيىبلىك قىلىپ قويما .

ساپ تۇتقىن دىل ئەينىكىڭنى ئاڭا ساپلىق ياخشىدۇر ،
بۇزمىغىن ئەھدىڭنى ، ئەھدىگە ۋاپالىق ياخشىدۇر .

نەزىرى پاك كىشى ئەگەر بىر كىمدىن ياخشىلىق كۆرسە ، ئىخلاس مەيدانىغا قەدەم قويۇپ ، دوستلۇق ئەلىمىنى ئاسمان ئەۋ- جىگە كۆتۈرۈشى ۋە مۇرۇۋۋەت كۆچىتىنى داۋاملىق راستچىللىق ئېقىنىنىڭ سۈيى بىلەن سۇغىرىشى ، ئەگەر كۆڭلىگە ئەندىشە داغ- دۇغىسى چۈشسە ، ئۇنى دەرھال ئۇنتۇشى ، خىيالىغا كەلتۈرمەسلى- كى كېرەك . بىلمەك كېرەككى ، بىۋاپالىقنىڭ ئاقىۋىتى شۇملۇق ۋە خارلىقتۇر . يالغان قەسەم ئۆمۈرنىڭ راۋاجىنى ۋەيران قىلىدۇ ، ۋاپاسىزلىق تىرىكلىكنىڭ ئىمارىتىنى يىقىتىدۇ .

كىشى خۇددى دەرەخ بولسا ، ۋەدە يىلتىز ،
ياخشى ئاسرا يىلتىزىڭنى قىلىپ پەرھىز .

ئۆز ۋەدەڭدە چىڭ تۇرغىنكى بولما ئەخمەق ،
ۋاپا قىلساڭ تاپالارسەن ئاندىن روناق .

— مەن سىنىڭ ۋاپادارلىق ھەققىنى ئادا قىلىشىڭدىن ئۈمىد-
ۋارمەن . قىلغان ۋەدەڭدىن قايتىۋالمىغايسەن .
بۇنى ئاڭلاپ چاشقان شۇنداق دەپتۇ :

— ئۆزى قىلغان قەسەم ھەم ئەھدىگە كىم قىلماس ۋاپا ،
ھادىسىلەر تىغىدىن جانىغا يەتكەي زەخمە - جاپا .

ئەمما مېنىڭ ئەندىشەم مېنى ئويلاپراق ، سەل توختىۋېلىپراق
ئىش قىلىشقا مەجبۇرلاۋاتىدۇ . لېكىن مەن ۋەدەمگە چوقۇم ۋاپا
قىلىمەن ھەمدە سېنى بەندىتىن خالاس قىلىمەن .
— كۆڭلۈڭدىكى گەپنى ئېيتقىنىا قېنى ؟ مەن ئۈنىڭدىن سې-
نىڭ دانىشمەنلىكىڭنىڭ ئەندىزىسىنى ئاڭلاپ باقاي ،— دەپتۇ مۇ-
شۈك .
— دوستلار ئىككى خىل بولىدۇ ، — دەپتۇ چاشقان ، —
ئۇلارنىڭ بىر خىلى ، تولۇق راستچىللىق ۋە پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن
مۇھەببەت باغلايدۇ ؛ ئۇلارنىڭ دوستلۇقىدا غەرەز ، رىيا ، تەمە ۋە
شۈبھە دەيدىغان نەرسە ھەرگىز بولمايدۇ . ئىككىنچى خىلى ، زۆرۈ-
رىيەتتىن تەمە ياكى غەرەز بىلەن دوستلۇق قىلىدۇ . ئاۋۋالقى
خىلدىكىلەر ھەممە تەرەپتىن ئىشەنچلىك ، ئۇلاردىن ھەممە ۋاقىت
خاتىرجەم بولسا بولىدۇ .

شۇنداق دوستلۇق كېرەك بولغاي ھەممە ھال ،
مېھرىبانلىق ئىشىدا ئەھلى كامال .
ھەممە زەھىرىڭنى ئۇ بىلگەي شېكەر ،
بارچە نۇقسانىڭنى ئۇ بىلگەي ھۈنەر .

ئەمما ئىككىنچى خىلدىكىلەر بولسا زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن
زەرەرنى دەپئى قىلىشقا دوستلۇقنى قالقان قىلىدۇ ، مەنپەئەتنى
كۆزلەيدۇ . شۇڭا ئۇلار ھېچقاچان بىر قارارادا تۇرمايدۇ ، يەنى گاھى

ۋاپادارلىق مەرتىۋىسىدە تۇرىدۇ ، گاھى جاپاكارلىق مۇقامىدا بولىدۇ .

گاھى ئۇلپەت بولار شېرىن - شېكەردەك ،
گاھى زىتلىق قىلار نەيزە - تەبەردەك .

شۇنىڭ ئۈچۈن زېرەك كىشىلەر ئىختىيار تىزگىنىنى ئۇلارنىڭ قولىغا بىر يولىلا بېرىۋەتمەسلىكى ، ھەمىشە ئۇلارنىڭ بەزى ئېھتىياجلىرىنى راۋا قىلىشنى كەينىگە تارتىشى لازىم . ۋاقتى كەلمىگۈچە ، ئۇلارنىڭ ئىشىنى تامامىغا يەتكۈزمەسلىكى كېرەك . مانا مۇشۇنداق سۈلكەت قىلغاندىلا ھەم ۋاپا ۋە مۇرۇۋۋەت سۈپىتى بىلەن نامى چىقىدۇ ، ھەم ئەقىللىق ۋە دانىشمەنلىك بىلەن مەشھۇر بولىدۇ . مەن سەن بىلەن ئاشۇنداق مۇئامىلە قىلىپ ، سېنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن بەرگەن ۋەدەمنى ئەمەلگە ئاشۇرماي قويمايمەن ھەم سەندىن ئېھتىيات قىلىمەن . چۈنكى سېنىڭ پاناھىڭغا كىرىۋېلىپ ، ئۇ ئىككى دۈشمەننىڭ زىيانكەشلىكىدىن قۇتۇلدۇم . شۇنداقتىمۇ ئۇلارغا قارىغاندا سەندىن بەكرەك قورقىمەن . مەن ئۇلاردىن قۇتۇلۇپ ئەمىنلىك تاپماق ئۈچۈن ، سەن بىلەن سۈلھى قىلماقنى لازىم تۇتتۇم . سېنىڭمۇ ماڭا مۇلايىملىق قىلىشىڭ ئۆزۈڭ ئۈچۈن ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئىشنىڭ ئاخىرىغا قاراپ بىر ئىش قىلىشىم پەرھىزدۇر .

ئىشلىرىڭنىڭ رىشتىسىنى سۇس تۇتما ،
ھېچ ۋاق ھېكمەت سىياقىنى ئۇنتۇما .
يۈرگۈسى ئۇ كىمەرسە شاد ۋە بىغەم ،
قىلغان بولسا ئىشنى پۇختا - مەھكەم .

دېگەن بېيىتنىڭ مەزمۇنىغا ئەمەل قىلىپ ، ئېھتىيات ۋە ئەندىشە قىلىشنى بىر يولىلا تاشلىۋەتمەسلىكىم كېرەك .

— ھەي چاشقان ، ناھايىتى زېرەك ۋە دانا ئىكەنسەن . مەن سېنىڭ بۇنچە دانىشمەنلىكىڭنى بىلمىگەنىكەنمەن ، بۇ سۆزلىرىڭدىن مېنى ياخشى بەھرىمەن قىلدىڭ ۋە بۇ ۋەزلىرىڭ بىلەن مېنى كۆپ تەجرىبە ۋە ھېكمەتلەرگە ئىگە قىلدىڭ ، ئەمدى ئاشكارىسىنى ئېيتىد-ۋەتكىنە ، قانداق قىلىپ مېنىمۇ بۇ بەندتىن خالاس قىلىپ ، ئۆزۈڭ-مۇ ئامان قۇتۇلماقچى بولۇۋاتىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ مۇشۇك .

چاشقان كۈلۈپ تۇرۇپ دەپتۇ :

— «ھەر قەيەردە بولسا دەرد ، دەرمان مۇقەررەردۇر ئاڭا» دېگەن سۆز بارغۇ ؟ مەن سېنىڭ بەندلىرىڭنى كېسىمەن ، لېكىن ھەممىسىدىن مەھكەمرەك بولغان چىگىكنى جېنىم ئۈچۈن گۆرۈ قويۇپ قويىمەن . ۋاقتى كېلىدۇكى ، سېنىڭ ماڭا قارىغۇدەك پۇر-ستىڭ قالمايدۇ . ئەنە شۇ چاغدا ئۇ چىگىكنى يېشىۋېتىمەن - دە ، سەن بەندتىن ، مەن گېزەندىدىن خالاس بولىمەن .

مۇشۇك چاشقاننىڭ ئۆز ئىشىغا پۇختا ئىكەنلىكىنى ، ئۇنى ئەپسۇن بىلەن ئالدىغىلى بولمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ ، نائىلاج رازى بوپتۇ . چاشقان گىرەلەرنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك كېسىپ بولۇپ ، ئەڭ ئاخىرقى بىرىنى قويۇپ قويۇپتۇ . شۇ كېچىسى ئۇلار سۆزلىشىپ ئولتۇرۇپ تاڭ ئاتقۇزۇپتۇ . ئەتىسى سەھەر ئەنقاسى مەشرىق ئۇپۇقىدا پەرۋازغا كېلىپ ، نۇرلۇق قانىتىنى ئالەم ئەترا-پىغا يېيىپتۇ .

قۇياش تىغىنى پەلەك ئالدى قولىغا ،
قارا كېچە قېچىپ كەتتى يولىغا .

شۇ چاغدا ئوۋچى پەيدا بوپتۇ . ئۇنى كۆرگەن مۇشۇكنىڭ كاللىسىدىن ھوش كېتىپ ، كۆڭلىدە ئۆلۈمدىن بۆلەك ئەندىشە قالماپتۇ .

— ماڭا ئۆز ۋەدەمنىڭ ئەھدىسىدىن چىقىدىغان ۋاقىت ئەمدى بولدى ، — چاشقان شۇنداق دەپدەرھال قالغان يىپنىمۇ كېسىپتۇ .

مۇشۇك چاشقانغا قارىغۇدەك پۈرسەت تاپالماي قېچىپلا دەرەخكە چىقىۋاپتۇ ، چاشقان ھەممە بالادىن خالاسلىق تېپىپ تۆشۈككە كىرىۋاپتۇ . ئۇۋچى كېلىپ تۇزىقىنىڭ يىپلىرىنىڭ ئۈزۈك تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ ۋە كېسىلگەن تۇزاقنى قولىغا ئېلىپ ، نائۈمىدلىك بىلەن يولىغا راۋان بوپتۇ . بىر پەس ئۆتكەندىن كېيىن چاشقان تۆشۈكتىن چىقىپ ، يىراقتا تۇرغان مۇشۇكنى كۆرۈپ توختاپ قاپتۇ . ئۇنى كۆرگەن مۇشۇك توۋلاپتۇ :

— كۆرۈپ تۇرۇپ كۆرمىگەندەك قىلىپ تۇرىسەنغۇ ؟ نېمىشقا قېشىمغا كەلمەي مەندىن يىراق قېچىپ تۇرىسەن ؟ ساڭا مەندەك پايدىلىق دوست نەدە بار ؟ ماڭا ئاشنا بولساڭ ، ئۆزۈڭ باشلىق بارلىق ئەھلى ئەۋلادىڭ ، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىڭنىڭ بارلىق دۈشمەنلەرنىڭ ئاپەتلىرىدىن ئامان بولىدىغانلىقىنى بىلمەمسەن ؟ يېقىن كەل ، مەن سېنىڭ ياخشىلىقىڭنىڭ مۇكاپاتىنى ساڭا كۆرسىتەي ، مەن قايسى تىل بىلەن سېنىڭ ۋاپادارلىقىڭنىڭ شۈكرانىسىنى ئېيىتىپ بولالارمەن ۋە مۇرۇۋۋىتىڭگە ئۆزرە ئېيتالارمەن ؟

شادىمان يۈرسەممۇ دائىم بىر خىجالەت ئىچرە مەن !
«مەرھەمىتىڭ شۈكرىنى قانداقچە قىلغايمەن ئادا» .

چاشقان ئۇنىڭ قېشىغا بارغىلى ئۇنىماي : «بۇ جاھان ھەق ساقلاشنىڭ ۋاقتى ئەمەس ، بەلكى ئازارنىڭ زامانى» دېگەن سۆزلەرنى كۆڭلىدىن كەچۈرۈپتۇ . شۇڭا ئۇ ئاجىز ، بىچارە ئاۋازى بىلەن ئۇنىڭغا :

تاشلىغاندۇر رەھىم - شەپقەت يولىنى بۇ روزغار ،
مۇرادىمنى بەرمىكى مۇمكىن ئەمەس دەۋران ماڭا .
ياخشىلىقنى قىلمىغايمەن ھېچ كىشىدىن مەن ئۈمىد ،
گەر يامانلىق كۆرمىسەم شۇدۇر ئۇلۇغ ئېھسان ماڭا .

دېگەن گەپ بار . شۇڭا هازىرقى ۋاقىتتا ، مېنىڭ خىلۋەتتە تۇرۇ-
شۇم ئەڭ مۇۋاپىق . مەن ئۆزۈمگە ئۆزۈم ھەمدەم بولۇپ ، كىشىگە
قوشۇلماي ئۆتمەكچىمەن ،— دەپتۇ .

— ئۇنداق باھانە قىلما ،— دەپتۇ مۇشۇك ،— دىدارىڭنى مەن-
دىن ئايىمىغىن ، دوستلۇق ھەققى ۋە ئاشنالىق ھۆرمىتىنى زايە
قىلمىغىن . ھەرقانداق كىشى ناھايىتى كۆپ تىرىشچانلىق بىلەن
بىر دوستنى قولغا كەلتۈرۈپ ، ئۇنى ئاسانلىقچە تاشلىۋەتسە ھەم
سەۋەبسىز ھالدا ئۇنىڭدىن مۇھەببەت رىشتىسىنى ئۈزسە ، يارەنلىك
نەتىجىسىدىن مەھرۇم قالىدۇ . شۇنىڭ بىلەن ، باشقا دوستلارمۇ
ئۇنىڭدىن مەيۇسلىنىدۇ ـ دە ، ھېچكىم ئۇنىڭغا ئىشەنمەس بولۇپ
قالىدۇ .

بۇ جاھاندا كىشى يارسىز يۈرگىنى شۇنچە يامان ،
ياردىن يۈز ئۆرۈگەنلەر ھالى ئۇندىنمۇ يامان .

مېنىڭ ھاياتىم سەن ئۈچۈن پىدا ، تا قىيامەتكىچە مېنىڭ
جېنىمغا مىننەت قويساڭ راۋا . مەن ئارمىزدىكى بۇ مۇھەببەت
ئەقىدىسىنى ھەرگىز ئۈزۈۋەتمەيمەن .

تائەبەت بويى ۋاپا يەتكەي ساڭا ،
بۇ مۇھەببەتلىك كۆڭۈل گۈلزاردا .

ئەگەر ھاياتلا بولىدىكەنمەن ، سېنىڭ ھەققىڭنى ئۇنتۇمايمەن
ۋە ئىمكانىقەدەر ياخشىلىقىڭغا لايىق ياخشىلىق قايتۇرۇش ئۈچۈن
تىرىشىمەن .

گۈلگە ئوخشاش قاتمۇ قات بۇ نېمىتىڭنىڭ شۇكرىنى ،
خۇددى بىر سەۋسەن بولۇپ يۈز تىل بىلەن ئېيتسام كېرەك .

مۇشۇك بۇ توغرىدا ھەرقانچە سۆزلەپ، قاتتىق قەسەملەرنى قىلغان بولسىمۇ، چاشقان ماقۇل بولماستىن شۇنداق دەپتۇ:

— ھەي مۇشۇك، ئەگەر ئارىمىزدا يۈزەكى ئاداۋەت بولغان بولسىغۇ كىچىككىنە مەرھەمەت ۋە مېھربانلىق بىلەن ئارىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن بولاتتى. ئەمما چوڭقۇر ئاداۋەت ھەرگىز كۆڭۈلدىن كۆتۈرۈلمەيدۇ. كۆرۈنۈشتە ھەرقانچە دوستلۇق بىناسىنى مۇستەھكەملىگەندەك قىلغان بىلەن ئۇنىڭغا ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، ئىككىمىزنىڭ ئارىمىزدا ھەمجىنسلىق بولمىغاچقا، ماڭا ئۆلپەت بولۇشنى كۆڭلۈمدىن چىقىرىۋەت. مەنمۇ سېنىڭ سۆھبىتىڭدىن جېنىم بىلەن قاچىمەن. ھەر كىشى ئۆزىگە ھەمجىنس بولمىغان كىشى بىلەن ئاشنا بولسا، ئۇنىڭغا ھېلىقى پاقىغا يەتكەندەك ھادىسە يېتىپ قېلىشى مۇمكىن.

— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ مۇشۇك.

— بىر چاشقان، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ چاشقان.

چاشقان بىلەن پاقىنىڭ ھېكايىسى

بىر چاشقان بىر بۇلاق بويىدىكى دەرەخ تۈۋىدە ماكان تۇتقانىكەن. بىر پاقىمۇ ئاشۇ بۇلاقتا كۈن كەچۈرىدىكەن. ئۇ بەزىدە ساپ ھاۋادىن نەپەس ئالماق ئۈچۈن سۇ لېۋىگە چىقىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ پاقا بۇلاقنىڭ قىرغىقىغا چىقىپ، دىلنى غەش قىلىدىغان ئاۋاز چىقىرىپ كوركىراپتۇ. ئەمما ئۆزىنىڭ ئۇ ناخۇش نەغمىسىنى مىڭ بۇلبۇلنىڭ سايرىشىدىن ئارتۇق بىلىپ سۆيۈنۈپ كېتىپتۇ.

زېرىككشلىك شۇنچە قوپال بولسىمۇ «ساز» غەلۋىسى،
ئۇ خىيالىدا ئۇنى دەر ئىدى داۋۇت نەغمىسى.

چاشقان ئۇنىڭ زېرىككشلىك غوۋغاسىنى ئاڭلاپ، تۆشۈك ئىد-

چىدىن چىقىپ، ئۇنىڭ نەغمىلىرىنى ياخشى ئاڭلىغان قىياپەتتە مەسخىرىلىك چاۋاكچىلىپ، بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپتۇ. پاقىغا ئۇنىڭ بۇ تەلەتى بەكمۇ چىرايلىق كۆرۈنۈپ كېتىپ، مەرغۇلىنىڭ دېيىنى بۇرۇنقىدىن بەكرەك چېلىشقا باشلاپتۇ ۋە ئۆز - ئۆزىدىگە: «بۇ چاشقان بىلەن دوست بولۇشتىن ياخشى ئىش يوق. چۈنكى بۇ چاشقان نەغمىنىڭ قەدرىنى بەكمۇ ياخشى بىلىدىكەن» دەپ ئويلاپتۇ.

كۆن كەچۈرگەيسەن جاھاندا يار بىلەن چىن مېھرىبان،
چۈنكى ھەمسۆھبەت زوقى بەرگەي ئۆلۈك تەنگىمۇ جان.

شۇنىڭ بىلەن پاقا چاشقاننىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا دوستلۇق خۇشامىتىنى كۆرسىتىپتۇ. نەتىجىدە ئىككى تەرەپتىن شەۋق ۋە مايىللىق پەيدا بولۇپ، ئۇلار ئۆزئارا مۇھەببەتلىشىپتۇ. شۇنىڭدىن تارتىپ، پاقا چاشقاننىڭ قېشىغا كەلسىلا ئۆز قىسسىسىنى باشلايدىكەن، ئۇلار بىر - بىرى بىلەن ئەقىدە ۋە ئىشەنچ توغرىسىدا شېرىن رىۋايەت ۋە ياخشى ھېكايىلەرنى ئېيتىشقا باشلىشىپتۇ.

بىر - بىرىنىڭ ھال - ئەھۋالىن بىلىشتى،
شەۋقى بىلەن ئاشنالىق قىلىشتى.
پاقا كەلسە چاشقانغا ئۆزى قىسسەسىن،
باشلاپ ئېيتار ئىدى دەردۇ غۇسسەسىن.
سۆزلىمەك ئەيلەر مۇھەببەتنى ئايان،
سۆزلىمەسلىكتۇر ئاداۋەتتىن نىشان.

ئۇلار بىر نەچچە زامان شۇ تەرىقىدە دەۋر سۈرۈشۈپتۇ. بىر كۈنى چاشقان پاقىغا شۇنداق دەپتۇ:
— مېنىڭ ھەمىشە سەن بىلەن سۆھبەتلەشكۈم كېلىدۇ. شۇنداق چاغلاردا، مەن بۇلاق لېۋىگە بارغىنىمدا، سەن سۇنىڭ تېگىدە

تۇرغاچقا، ھەرقانچە قىلسامۇ ئاۋازىمنى ئاڭلىمايدىكەنسەن.

مەن جامالىڭنى كۆرۈشكە يول تاپالماسمەن نىتەي،
دىلدىكى سىرىمنى ساڭا سۆزلىيەلمەسمەن نىتەي.

—راست ئېيتىسەن، — دەپتۇ پاقا، — مەنمۇ مۇشۇ ئەندىشىدە ئىدىم. مەن دائىم: «ئەگەر دوستۇم سۇ لېۋىگە كەلسە، مەن بۇلاق ئاستىدا تۇرۇپ ئۇنىڭدىن قانداق ئاگاھ بولارمەن؟ ئۇنىڭ مەن ئۈچۈن چەككەن ئىنتىزارلىقىنىڭ قانداق ھۆددىسىدىن چىقارمەن؟» دەپ ئويلايمەن. گاھى چاغلاردا، مەنمۇ سىنىڭ تۆشۈكۈڭنىڭ ئاغزىغا كېلىمەن. ئۇ چاغدا سەن يەنە بىر تۆشۈك بىلەن باشقا بىر يەرگە كېتىپ قالغان بولساڭ، مەن ئىنتىزار بولۇپ تۇرۇپ قالىمەن. بۇ سۆزنى ساڭا ئېيتىشنى ئويلاپ يۈرەتتىم. سەنمۇ خۇددى كارامەت ئىزھار قىلغاندەكلا كۆڭلۈمدىكىنى تاپتىڭ. ھەرقانداق مۇشكۇل ئىشنىڭ چارىسى سىنىڭ زېھنىڭگە ناھايىتى روشەن. بۇنىڭ تەدبىرىنىمۇ ئۆزۈڭ ئېيتقىنا، بىر - بىرىمىزنى خالىغان ۋاقتىمىزدا قانداق تېپىشساق بولار؟

— مېنىڭ كۆڭلۈمگە شۇنداق بىر چارە كېلىۋاتىدۇ، ئارىمىزدا بىر مۇھەببەت يىپى پەيدا قىلايلىكى، ئۇنىڭ شۇنداق تارتىلىشى بىلەن، بىر - بىرىمىزنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولۇپ تۇرىدىغان بولايلى، — دەپتۇ چاشقان.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئەنە شۇ مەسلىھەتكە كېلىشىپتۇ. چاشقان ئۇزۇن تانا تېپىپ كېلىپ، بىر ئۇچىنى ئۆز پۇتىغا، يەنە بىر ئۇچىنى پاقىنىڭ پۇتىغا مەھكەم باغلاپتۇ. قاچانكى چاشقانىنىڭ پاقا بىلەن مۇلاقات بولغۇسى كەلسە، سۇ لېۋىگە بېرىپ تانىنى تارتىدىكەن. پاقا ئۇ ھەرىكەتتىن ئاگاھ بولۇپ چاشقانىنىڭ قېشىغا چىقىدىكەن. پاقىنىڭ چاشقاننى كۆرگۈسى كەلسە، تۆشۈك ئاغزىغا كېلىپ يىپنى سىلكىيدىكەن، چاشقان دوستىنىڭ كەلگىنىدىن ۋاقىپ بولۇپ، ئۇنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن ئالدىغا چىقىدىكەن. ئۇلار شۇ

تەرىقىدە نەچچە زامان ئۆلپەتلىشىپ، سۆھبەتلىشىپ يۈرۈشۈپتۇ.

بىر كۈنى چاشقان پاقا بىلەن كۆرۈشمەكچى بولۇپ بۇلاق لېۋىگە كەپتۇ. ئۇ تانىنى تارتىشقىنىمۇ ئۇلگۈرەلمەي قالغاندا، كۆكتە تۇيۇقسىز بىر قاغا پەيدا بولۇپ، چاشقاننى ئېلىپلا كۆتۈرۈپ ئۇچۇپتۇ. يىپنىڭ بىر ئۇچى پاقىنىڭ پۇتىغا مەھكەم باغلانغانلىقى ئۈچۈن ئۇمۇ سۇدىن تارتىلىپ چىقىپتۇ ۋە چاشقان بىلەن بىللە ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپتۇ. خالايىقلار ئاسمانغا قاراپ: «بىر قاغىنىڭ بىر چاشقاننى ئېلىپ ئۇچقانلىقى ۋە بىر پاقىنىڭمۇ باغلاقلىق ھالدا چاشقاننىڭ ئاستىدا ساڭگىلاپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئەجەبلىنىپ: «ۋادەرىخا، بۇ قاغا پاقىنىمۇ ئوۋلاپتىغۇ؟ قاغىنىڭ پاقا يېگەنلىكىنى پەقەت كۆرمىگەنىكەنمىز؟» دېيىشىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پاقا: «مەن قاغىنىڭ شىكارى ئەمەسمەن، لېكىن چاشقانغا دوست بولغانلىقىنىڭ شۇملۇقىدىن بۇ بالاغا مۇپتىلا بولدۇم. ھەر كىشى ماڭا ئوخشاش ناجىنس بىلەن ھەمسۆھبەت بولسا، ئۇنىڭغا ماڭا كەلگەندەك مىڭ ئوقۇبەت ئازلىق قىلىدۇ» دەپ پەرياد قىپتۇ.

جانغا ئاپەت بولغۇسى ناجىنس يار،
نامۇناسىپ بىرلە يار بولما زىنھار.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، كىشى ئۆز جىنسىدىن باشقىلارغا قوشۇلماسلىقى، خۇددى پاقىغا ئوخشاش بالا رىشتىسىگە ئېسىلماسلىقى كېرەك. مەن شۇ تاپتا ئۆز جىنسلىرىمغىمۇ قوشۇلۇشنى ياقتۇرمايۋاتسام، ساڭا ئوخشاش ناجىنسقا قوشۇلۇپ نە قىلاي؟

سەن خالايىق ئۇلپىتىدىن يىراق بول،
ئۆز ئۇلپىتىڭ ئۈچۈن بەرگىن ئۆزۈڭ قول.
تەنھا يۈرگەچ پادشاھ بولدى سۇمۇرغ،
بولمىسا ئۇ ئەسلىدە ئىدى بىر مۇرغ①.

① مۇرغ — بۇ يەردە توخۇ، قۇش مەنىسىدە.

— كىشىنىڭ سۆھبىتىنى ياقتۇرمايدىكەنسەن، خوش، ئۇنداق بولسا، ئىلگىرى ماڭا نېمىشقا ئاشنا بولدۇڭ ئەمىسە؟ — دەپتۇ مۇشۇك، — باشتا مەن بىلەن دوستلۇق رىشتىسىنى باغلاپ بولۇپ، ئەمدى نېمىشقا ئۈزمەكچى بولىسەن؟

ساقىي! ماڭا ئىلتىپاتتىن نەزەر سالدىڭ،
بىردەم تۇرۇپ جامنى يەنە قولدىن ئالدىڭ.
ئەۋۋىلىدە ماڭا شېرىن مەي ئىچۈرۈپ،
ئاخىر نىچۈك دىلغا بۇنداق ئەلەم سالدىڭ؟

چاشقان ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ شۇنداق دەپتۇ:
— ئۇ چاغدا مەن ساڭا موھتاج ئىدىم. ئەقىللىق كىشىلەر بالا - قازا ئارىسىدا قالسا، بىر كىم بىلەن دوستلىشىدۇ ۋە شۇ ئارقىلىق مەقسىتىنى ھاسىل قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ دوستلۇقىدىن زەرەر يېتىپ قېلىشىنى بىلسە، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتىدۇ. ئەمما، ئۇ ئىشنى ئاداۋەت قىلغانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى ئېھتىيات يۈزىسىدىن ۋە ھوشيارلىق يوسۇنىدىن، دەپ بىلىدۇ. بۇ خۇددى ھايۋانلارنىڭ بالىلىرى سۈت ئېمىدىغان چاغدا، ئانىلىرىنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ بارسىمۇ، ئەمچەكتىن ئايرىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ ھەر تەرەپكە يۈرگىنىگە ئوخشاش بىر ئىش. ھېچقانداق ئەقىللىق كىشى ئۇنى «دۈشمەنلىك قىلدى» دېيەلمەيدۇ. لېكىن، سەن ماڭا كۆڭلەرنىڭ بىرىدە دۈشمەنلىك قىلىپ قېلىشىڭ مۇمكىن. شۇڭا پايدا ئالىدىغان ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن سەندىن يىراق بولمىقىم ئەلا.

ھەر كىشىكىم كىشىگە بەرسە گەر نەپ،
سۆھبىتىنى بىل ئۇنىڭ راھىتى جان.
مەنپەئەتلىك بولمىسا قايسى كىشى،
ئۇنى كۆرمەك بولغۇسى كاتتا زىيان.

ئىككىنچىدىن ، خۇدا بىزنى ياراتقاندا بىر - بىرىمىزگە دۇش-
مەن قىلىپ ياراتقانىكەن . ئارىمىزدا ئاداۋەت بارلىقى خەلققە بەش
قولدەك ئايان . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ هاجەت يۈزىسىدىنلا ئارىمىزدا پەيدا
بولغان ئۇنداق دوستلۇققا ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ . چۈنكى ،
هەرقانداق مۇهەببەت بىر غەرەز بىلەن ۋۇجۇدقا كېلىدۇ . ئەگەر
ئۇ غەرەز ئارىدىن كەتسە ، مۇهەببەتمۇ يوقىلىدۇ - دە ، ئەسلىدىكى
ئاداۋەت يەنە ئورنىغا كېلىدۇ . بۇمۇ خۇددى قازانغا سۇ قۇيۇپ ئوتقا
قويسا سۇ ئىسسىسىمۇ ، ئىسسىق سۇنى يەنە ئوتتىن ئېلىپ قويۇپ
قويسا ، يەنە ئاۋۋالقى سوغۇقلۇقىغا يانغاندەك بىر ئىش . مەن هازىر
سېنىڭ مېنى ناشتىلىق قىلىش ئىشتىياقىڭ بارلىقىنىمۇ بىلىۋاتىد-
مەن . سېنىڭ ئەپسۇنۇڭغا ئالدىنىپ ، دوستلۇقۇڭغا ئاسانلا ئىشد-
نىپ قېلىش ماڭا زىيانلىق ، جاهاندا چاشقان بىلەن مۇشۇك دوست
بولىدىغان ئىشمۇ بولامدۇ زادى ؟
— بۇ سۆزۈڭنى راست ئېيتىۋاتامسەن ياكى ماڭا چاقچاق قى-
لىۋاتامسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ مۇشۇك .
— جان بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان يەردىمۇ چاقچاق قىلام-
دىكەن كىشى ، — چاشقان شۇنداق دەپ يەنە سۆزىنى داۋام-
لاشتۇرۇپتۇ ، — مەن بۇ سۆزلەرنى راست ئېيتىۋاتىمەن . ئامان
قېلىش ئۈچۈن سەندىن يىراقلىشىشنىڭ زۆرۈر ئىكەنلىكىنى ياخشى
بىلىمەن . سەندەك كۈچلۈك بىلەن هەمسۆهبەتتە بولۇش مەندەك
ئاجىزغا ياراشمايدۇ . ئاجىز كىشى كۈچلۈك دۇشمەندىن قاچمىقى
لازىم . ئۇنداق قىلمىسا ، ئۇنىڭدىن بىرەر زەخمە يېتىپ قالسا
ئۇنىڭغا ئىلاج قىلالماي قالىدۇ . هازىرمۇ خۇددى سەن ئۆۋچىدىن
قاچقىنىڭغا ئوخشاشلا مېنىڭمۇ سەندىن هەزەر قىلغىنىم ياخشى .
بۇنىڭدىن كېيىن بىر - بىرىمىزگە شۇنچىلىك ئەقىدە قىلىشىپ ،
روهىي سۆهبەت بىلەن كۆپايىلەنگىنىمىزمۇ تۈزۈك . بىزنىڭ
بىر - بىرىمىز بىلەن قوشۇلۇشنى ئويلىشىمىز مۇمكىن بولمايدى-
غان خام خىيال ، مۇشۇنچىلىك ئۆتكەنگە قانائەت قىلمىقىمىز كې-
رەك .

مۇشۇك ناھايىتى كۆپ تىپىرلاپ ، يالۋۇرۇپ ، ئاجىزانە قىيا-
پەتتە كۆزلىرىگە ياش ئالغان بولسىمۇ ، ئاخىر ئۇ ئىككىسى :

ياردىن ئايرىدى تەقدىر ئىرادە ،
بولدى دىلىمنىڭ رەنجى زىيادە .

دېگەندەك بىر - بىرى بىلەن ۋىدالىشىپ ئىككىلىسى ئۆز ماكانىغا
قاراپ كېتىشىپتۇ .

ئەقىللىق ۋە تەدبىرلىك رايغا بۇ ھېكايىنىڭ پايدىسى شۇكى ،
سۇلھى قىلىدىغان چاغدا دۇشمەن بىلەنمۇ دوست بولۇپ ھاجەتنى
راۋا قىلماق كېرەك . كۆزلىگەن مەقسەتكە ئېرىشكەن ھالەتتىمۇ
ئېھتىياتنى تاشلىماسلىق كېرەك . مانا بىر ئاجىز چاشقان شۇنچىۋالا
ئاپەتلەر ئارىسىدا قالغان بولسىمۇ ، غالىب دۇشمەنلەر ۋە زەبەردەس
رەقىبلەر ئۇنىڭ پېيىگە چۈشكەن بولسىمۇ ، ياخشى چارە - تەدبىر
ئارقىلىق ئۇلاردىن بىرى بىلەن دوست بولۇپ ، ئۇنىڭ ئاشنالىقى-
نىڭ ۋاستىسى بىلەن باشقىلارنىڭ ئۆزىگە زىيان سېلىشىدىن ئە-
مىن بولدى ھەمدە دەل ۋاقتىدا ئۆز ۋەدىسىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ
بارلىق ئەقىل ئىگىلىرى ۋە پاراسەتلىك ئەربابلارغا تەجرىبە -
ساۋاق يارىتىپ بەردى . ھەركىم بۇنىڭغا ئېھتىياج بولغان ۋاقتىدا
بۇ تەجرىبە - ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ ، زۆرۈر بولغان چاغدا ئۇنىڭ
مەزمۇنلىرىغا ئەمەل قىلسا ، ئەقىل ۋە تەدبىرنىڭ قوللىشى بىلەن
ھەقىقىي بەخت - سائادەتلەرگە ئېرىشكۈسىدۇر .

قىلسا ھەر كىم ئەقىل يولىغا ئەمەل ،
ھېچ سەۋەبتىن ئۇ مالامەت تاپمىغاي .
يوقاتسا گەر پىتنىنى تەدبىر بىلەن ،
ئاقىۋەت ئۇندىن نادامەت تاپمىغاي .
ئىش ئۆيىگە تەدبىرنى قىلسا تۈۋرۈك ،
ئۇ ئىمارەت ھېچ ھالاكەت تاپمىغاي .

سەككىزىنچى باب

ئاداۋەت ساقلىغۇچىلارغا ئالدانماسلىق ۋە ئۇلارنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەسلىك كېرەكلىكى توغرىسىدا

پادىشاھىئالەم راي خۇش تەبەسسۇملۇق دانىشمەن ھەكىمگە شۇنداق دەپتۇ:

باشتىن ـ ئاخىر سۇبھىدەك روشەن ئىرۇر ئاق كۆڭلىڭىز،
بارچىدە تولغان كامالەتكە ھۇنەردۇر ئەقلىڭىز.

—ئەيىب ـ نۇقساندىن خالىي ۋە شەك ـ شۇبھىدىن يىراق بولغان سۆزلەر ئارقىلىق، كۈچلۈك دۈشمەنلەر ھەم زەبەردەس رەقىبلەر تىكىلىپ تۇرۇۋالغان ھەمدە قاچماقنىڭ يولى ئېتىلگەن چاغدا، ئۇلاردىن بىرى بىلەن سۈلھى قىلىپ دوستلۇق توغرىسىدا ۋەدىلىشىپ تۇرۇپ پىتنە ۋە ئاپەتتىن ئەمىن بولغان ۋە ئۆزىنى قوغداش جەريانىدا پۇرسەت تېپىپ، ئۆز ۋەدىسىگە ۋاپا قىلغان كىشىلەرنىڭ داستانىنى بايان قىلدىڭ. ئۇلار ئېھتىيات بەرىكىتىدىن ئاپەت گىردابىدىن سالامەت چىقىپتۇ. ئەمدى شۇنى ئىلتىماس قىلىمەنكى، كىشىلەرنىڭ ئاداۋەتخورلاردىن ساقلىنىش ياكى ئۇلار بىلەن دوستلىشىشتىن قايسىبىرىنى تاللىشى لازىملىقىنى بايان قىلىپ بەرسەڭ بولاتتى. ئەگەر دۈشمەنلەردىن بىرەرسى مۇلايىملىق بىلەن خۇشامەت قىلسا، ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلماق كېرەكمۇ ياكى ئۇنى نەزەرگە ئىلماسلىق كېرەكمۇ؟

بەرەھمەن شۇنداق دەپتۇ :

سىزدە باردۇر پادىشاھىم خۇددى دۇربۇندەك كۆڭۈل ،
ھەم يېتىلگەن كۆپ كامالەت بىرلە دانىشمەن ئەقىل .

— ھەر كىمكى روھۇل قۇددۇسنىڭ پەيزىدىن مەدەت ئالغان بولسا ، ھەرقانداق ئىشتا ئېھتىيات قىلىشنى ۋاجىپ دەپ بىلىدۇ ؛ ياخشىلىق بىلەن يامانلىق پەيتىنى ھەم پايدا بىلەن زىياننىڭ ۋاقتىنى ئوبدان بىلىدۇ . يەنە شۇنىسى ئېنىقكى ، ئاغرىنىپ قالغان دوستتىن ھەزەر قىلماق ، ئۇنىڭ ئېتىقادىنىڭ ئۆزگىرىپ قالغانلىقىنى چۈشەنگەندىن كېيىن ئۇنىڭدىن گۇمان قىلماق ئامانلىق ئۈچۈن زۆرۈردۇر .

سەندىن ئاغرىنغان كىشىدىن دائىما قىلغىن ھەزەر ،
ھەرقاچان بىر قەست بىلەن ئۇ ساڭا يەتكۈزگەي زەرەر .

گەرچە كۆرۈنۈشتە مەنپەئەت يەتكۈزگەندەك قىلىسمۇ ، ئاخىرىدا ئۇ چوقۇم بىر زەرەر يەتكۈزىدۇ . ھەر كىشى ئاداۋەت ئەھلىدىن بىرەر زەرەر يېتىپ قېلىش ئېھتىمالىنى پەرەز قىلسا ، ئۇلارنىڭ تىل ياغلىمىچىلىقلىرىغا ھەرگىز ئالدانماسلىقى ، ھوشيارلىقىنى ئۈستۈرۈشى كېرەك . ئەگەر بۇ ئىشتا غاپىللىق قىلىدىغان بولسا ، ئۆز جېنىغا ئاپەت تىغىنى ئۇرغان ۋە ئۆز كۆكسىنىڭ ئوچىقىغا بالا ئوتىنى ياندۇرغان بولىدۇ .

ھەر كىشىگە دۈشمىنى كۆپ دەردۇ كۈلپەت كەلتۈرۈر ،
ھەر بالايۇ ھەر قازا ، ھەرياڭزا ئاپەت كەلتۈرۈر .

بۇ توغرىدىكى ھېكايىلەر ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ كۆڭۈل دەپتىرىگە پۈتۈلگەن بولۇپ ، ئۇلاردىن بىرى ئىبنى مۇدەييىن بىلەن

قەيزەنىڭ قىسسىسىدۇر .
— ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ دابشىلىم شاھ .
— بۇرۇن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بىدپاي ھەكىم .

ئىبنى مۇدەييىن بىلەن قەيزىنىڭ ھېكايىسى

بۇرۇن ، ئىبنى مۇدەييىن ئىسىملىك بىر پادىشاھ ئۆتكەندىكەن . ئۇ ئالىي ھىممەتلىك ، بەخت دۆلەتلىك ، توغرا تەدبىرلىك بىر پادىشاھ بولۇپ ، سەلتەنەت دەرىجىسىگە لايىق مۇبارەك تەختىنى شانۇشەۋكەت نەقىشلىرى بىلەن زىننەتلەپ ، خۇددى ئاسمان ئايۋاندەك مۇستەھكەملىگەن ھەم ئۇلۇغلۇق قەسىرىنىڭ كۈنگۈرىسىنى ھەشەمىتىنىڭ مەدىتى بىلەن پەلەك ئەۋجىدىن ئۆتكۈزگەنىكەن .

بېشى كۆككە تاقاشقان تەختى گويا جەمشىتتەك ،
مەرتىۋىسى پەلەكتەك ، بەختى ئاي ۋە قۇياشتەك .

بۇ پادىشاھ ئوردىسىدا بىر تورغاينى باققان بولۇپ ، ئۇنىڭغا قەيزە دەپ ئىسىم قويغانىكەن . قەيزىمۇ ناھايىتى چىرايلىق ۋە خۇش كۆرۈنۈشلۈك بىر قۇش بولۇپ ، شېرىن سۆزلەرنى ھەم خىلمۇخىل مىسال - تەمسىللەرنى سۆزلەپ بېرىدىكەن . پادىشاھ دائىم ئۇنىڭ خىلمۇخىل ھېكايىلىرى ۋە رەڭگارەڭ رىۋايەتلىرىنى ئاڭلاپ ، ئۆز كۆڭلىنى خۇشال قىلىدىكەن .

دانىشمەنلەرگە ھېكايەت خوپ ئىرۇر ،
ئاقىللارغا ياخشى سۆز مەھبۇب ئىرۇر .
بولسىڭىز شېرىن مىسالدىن بەھرىمەن ،
سىزگە قىلغاي كاتتا شاھلارمۇ پىسەن .

قەيزە كۇنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھنىڭ قەسرىدە تۇخۇم قويۇپ بالا چىقىرىپتۇ . پادىشاھ ئۇنى تولىمۇ ياخشى كۆرگەچكە ، دەرھال بۇيرۇق بېرىپ ، ئۇنى ھەرەم سارىيىغا يۆتكىگۈزۈپ : «بالىسى بىلەن ئۇنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئېلىڭلار» دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ . دەل شۇ كۇنى پادىشاھنىڭ خوتۇنىمۇ چېھرىسى ئاپتىپىدىن دۆلەت نۇرى چېچىلىپ تۇرغان ، ئەھۋال سەھىپىلىرىدىن سائادەت شولىسى چاقناپ تۇرغان بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ .

چېھرىسى خۇش مۇبارەك پەرىشتىدەك تەلئىتى ،
چاچار ئىدى يۇلتۇزى بەختۇ تەلەي نۇرىنى .
كامال چەرخى ئەۋجىدە ھېچبىر كىشى كۆرمىگەن ،
بۇ سۇپەتلىك تولۇن ئاي رۇخسارىنى - يۇزىنى .

قەيزىنىڭ بالىسى چوڭ بولغۇچە ، شاھزادىمۇ ئۆسۈپ يېتىلىپ-تۇ ۋە ئۇلار بىر - بىرى بىلەن پۇتۇنلەي ئۇلپەت بولۇشۇپتۇ . شاھزادە داۋاملىق قەيزىنىڭ بالىسىنى قولىدا تۇتۇپ ئوينايدىكەن .

قەيزە بولسا ھەر كۇنى تاغلار ۋە ئورمانلىقلارغا بېرىپ كىشى كۆرمىگەن ۋە بىلمىگەن مېۋىلەردىن ئىككى دانىدىن ئېلىپ كېلىپ ئۇنىڭ بىرىنى شاھزادىگە بېرىپ ، يەنە بىرىنى ئۆز بالىسىغا يېگۈزىدىكەن . بۇ مېۋىلەرنىڭ پايدىسى بىلەن ئۇنىڭ بالىسىمۇ كۇنىدىن - كۇنگە چوڭىيىپتۇ .

زامان زامانلار ئۆتۈپ ، ئۇلارنىڭ كۇچى ئارتىپ ،
باھار مايسىلىرىدەك ھەر دەمسىرى باش تارتىپ .

پادىشاھ قەيزىنىڭ بۇ خىزمىتىنىڭ قەدرىنى ياخشى بىلىدىكەن ھەم دائىم ئۇنىڭغا مىننەتدارلىق بىلدۇرىدىكەن . شۇ تەرىقىدە بىر نەچچە زامان ئۆتۈپتۇ . بىر كۇنى قەيزە مېۋە ئەكېلىشكە كەتكەندە ، بالىسى شاھزادىنىڭ قۇچىقىغا سەكرەپ چىقىپ پەنجىسى بىلەن

شاھزادىنىڭ قولىنى مەھكەم قامالالاپ ، ئۇنىڭ قولىنى يارىلاندۇ-
رۇپ قويۇپتۇ . شاھزادىنىڭ شۇئان غەزىپى ئۆرلەپ ، ئۇلپەت ۋە
دوستلۇق ھەققىنى ئۇنتۇپ ، ئۇنىڭ پۇتىدىن تۇتۇپ يەرگە ئۇرغاند-
ىكەن ، بىچارە قۇش تۇپراق بىلەن يەكسان بوپتۇ - دە ، روھى بەدەن
قەپىسىدىن چىقىپ يوقلۇق مەملىكىتىگە راۋان بوپتۇ .

كۆز بورانى بۇ گۈلشەنگە زور قەھرى بىلەن يەتتى ،
بارلىق شاخ يوپۇرماقلارنى بىردىن تۆكتى - دە ، كەتتى .

قەيزە قايتىپ كېلىپ بالىسىنىڭ ئۆلۈك ياتقانلىقىنى كۆرۈپ ،
ھوشىدىن كېتىپ ، دەردلىك پىغانى ئۆرلەپ ، كۆزىگە قىزىللىق
تىقىلىپتۇ . ئۇ نالە - پەريادىنى پەلەككە يەتكۈزۈپ :

كۆزلىرىمدە قالمىدى نۇر بۇ قارا ئالەم ئارا ،
دىلدا شادلىق نېمە قىلسۇن ئەمدى بۇنچە غەم ئارا .

دەپتۇ ۋە ئېچىنىشلىق نالە - زار قىلغاندىن كېيىن يەنە ئۆز -
ئۆزىگە : «بۇ بالا ئوتنى ئۆزۈمگە ئۆزۈم ياقتىم ھەم پاراغەت تەختىد-
نى مېھنەت ماتاسىغا ئۆزۈم ئالماشتۇردۇم . مەن بىر تورغاي بول-
غاندىكىن ، يا بىر تىكەن بېشىدا ، يا بىر تاغ تېشىدا ئۇۋا تۇتۇپ
بالامنى باقماي ، پادىشاھنىڭ سارىيىدا ئۇۋا قۇرۇشۇمنىڭ نېمە
پايدىسى ؟ پادىشاھنىڭ بالىسىدىن خەۋەر ئېلىشىپ بېرىشىنىڭ نېمە
ھاجىتى ؟ سەھرادىكى ئۇۋا بىلەن ئوزۇقىقا قانائەت قىلغان بولسام ،
بۇنداق بالاغا مۇپتىلا بولمىغان بولاتتىمغۇ ؟ ئىلگىرى ئۆتكەن دانىش-
مەنلەرمۇ : ‹زالىملارنىڭ سۆھبىتىدە بولغان كىشىلەرنىڭ ھالىغا
ۋاي ! چۈنكى ئۇلارنىڭ ۋەدىلىرىنىڭ يىپلىرى ناھايىتى بوش بولى-
دۇ . ۋاپالىرىنىڭ بىناسى ناھايىتى ئاجىز بولىدۇ . ئۇلارنىڭ ئالدىدا
يا ئەقىدە - ئىخلاسنىڭ ئېتىبارى يوق ، يا خىزمەت ۋە مۇلازىمەت-
نىڭ قەدىر - قىممىتى يوق . ئۇلار گۇناھنى ئەپۇ قىلماقنى ھارام

دەپ بىلىدۇ . كىشىنىڭ ھەققىنى زايە قىلماقنى بولسا ھالال سانايـ-
دۇ . ئۆز ئىخلاسمەنلىرىنىڭ ۋاپادارلىق ۋە تەرەپتارلىقلىرىنى ئۇنىـ-
تۇپ قالىدىغان ئۇنداق كىشىلەرنىڭ سۆھبىتىدىن كىشىگە نېمە
ھاسىل بولسۇن ؟ ، دېگەنىكەن .

ھوشيار بولساڭ قىلما ئۇنداق كىشىلەرنىڭ خىزمىتىن ،
خىزمىتىڭ ھەققىگە مىننەتدار بولۇشنى بىلمىسە .

دېگەن گەپ بىلەن

ئاتىماق مۇمكىن ئەمەستۇر ئۇ كىشىنىڭ نامىنى ،
ئۇنتۇما ئۇ يار - دوستلار سۆھبىتىنىڭ ھەققىنى .

دېگەن گەپنى بىلىپ تۇرۇپ ، ئۆزىنىڭ يامان ئىشلىرىنى ياخشى
دەپ بىلىدىغان ، باشقىلارنىڭ ھۈنەرلىرىنى ئەيىب دەپ سانايدىغان
كىشىلەر بىلەن ئۇلپەت بوپتىمەن . ئەمدى مەنمۇ مۇكاپات ۋە جازا
ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈۋەتمەسلىكىم ۋە بۇ ۋاپاغا جاپا قىلىدىغان
زالىم - قانخورلاردىن پەرزەنتىمنىڭ ئىنتىقامىنى ئالماستىن توختـ-
تىماسلىقىم كېرەك .

مېھىر - شەپقەتنى كۆڭۈلدىن كۆتۈرۈپ ،
باشلىغايمەن ئەمدى دۈشمەنلىك ئىشىن . »

دەپتۇ ۋە ئۇچۇپ بېرىپلا ، شاھزادىنىڭ كۆزلىرىنى چوقۇپ قارىغۇ
قىلىۋېتىپ ، قەسرىنىڭ كۈنگۈرىسىدە ئولتۇرۇپتۇ . مۇلازىملار بۇ
ھالدىن پادىشاھنى خەۋەرلەندۈرۈپتۇ . پادىشاھ ئوغلى ئۇچۇن كۆزـ-
لىرىدىن ياشلارنى ئاققۇزۇپ ، بىر ھىيلە بىلەن ئۇ قۇشنى مىكىر
دامىغا چۈشۈرۈپ ، بالا قەپىسىدە مەھبۇس قىلىپ ، قىلغان گۇناھىـ-
غا لايىق جازا بەرمەكچى بوپتۇ . شۇڭا پادىشاھ قەسرىنىڭ تۈۋىگە

چۈشۈپ ، قەيزىنىڭ ئۈدۈلىغا كېلىپ ، ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :
— ھەي ئۇلپىتىم ، مېنىڭ قېشىمغا چۈشكىن ، سەندىن بىرەر خاتالىق سادىر بولۇپ قالغان بولسا مەيلى . سەن خاتىرجەم بولۇپ قېشىمغا چۈشۈەر . مېنىڭ سۆھبىتىمگە بەرھەم بېرىپ ئەيش - ئىشرىتىم كۆچىتىنى سولاشتۇرما .
— ئەي پادىشاھ ، — دەپتۇ قەيزە ، — ھەقىقەتەنمۇ سىېنىڭ خىزمىتىڭنى قىلىش بىزدەك مۇلازىملارغا پەرھىز ئىدى . مەن شۇنچە زامانلاردىن بېرى ئاشۇ ئەقىدە بىلەن يۈرۈپ : «بۇ ئۆمرۈمدە ماڭا سىېنىڭ دەرگاھىڭدىن بۆلەك سائادەت كەئبىسى بولماس ، ھىمـ-مىتىمنىڭ ئېتىنى ساڭا مۇلازىمەت قىلىش مەيدانىدىن بۆلەك يەردە چاپتۇرماسمەن» دەپ ئويلايتتىم ھەمدە : «مەرھەمىتىڭنىڭ سايىـ-سىدە ھەرەم كەپتەرلىرىدەك خاتىرجەم ۋە خۇشال - خۇرام يۈرەر-مەن ، مۇرۇۋۋىتىڭنى ئاقلاش ئۈچۈن جان - دىل بىلەن تىرىشىپ يۇقىرى مەرتىۋىلەرگە چىقارمەن» دەپ ئۈمىد قىلغانىدىم . ئەمدى قارىسام ، سەلتەنەت ھەرىمىدىكى ھاجىلارنىڭ قۇربانلىقلىرىدەك پەرزەنتلىرىمنىڭ قېنى تۆكۈلۈپتۇ . بۇنداق ھالەتتە مەندە قانداقمۇ بۇ ئۆيىنى تاۋاپ قىلىش ئارزۇسى بولسۇن؟ شۇ ھالدىمۇ شېرىن جاندىن ئۈمىد بارلىقىنى بىلسەم ئىدى ، «لەببەي» دەپ خىزمەت ئېھرامىنى باغلىغان بولاتتىم . لېكىن :

بۇ تۇزاقتىن قايسىبىر قۇش قۇتۇلسا گەر ،
قايتىپ كەلمەس بۇ تامانغا ئىككىنچى رەت .

دېگەندەك ، ھېچبىر كىشى ئۆزىنى يىلان - چايانغا ئىككى قېتىم چاقتۇرمايدۇ ۋە ھېچبىر زېرەك كىشى بىر نەرسىنى ئىككى قېتىم سىنىمايدۇ .

بۇ مىسالنى ئەقىل ئەھلى ياخشى ئېيتقان ، ئەي يىگىت :
«سىنىغاننى سىنىماق ھەردەم نادامەت كەلتۈرەر» .

سېنىڭ كۆڭلۈڭگىمۇ روشەنكى ، كىشىلەر گۇناھكارنىڭ گۇنا-
ھىنى ئەپۇ قىلىشىدۇ . لېكىن ئاخىر ئۇنى كىچىككىنە بىر باھانە
بىلەن جازاغا تارتىدۇ . ئەگەر ئۇنىڭ بەختى يار بېرىپ ئۆزى قۇتۇل-
سا ، پەرزەنت ۋە نەۋرىلىرىگە ئۇنىڭ ئىنتىقامىنى يەتكۈزىدۇ . چۈن-
كى بۇ سۇپەت ئالەمنىڭ تەبىئىتى مۇكاپاتنى لازىم تۇتقۇچىدۇر .
روزغارنىڭ تەبىئىتى جازا بەرمەكنى ۋاجىپ بىلىدۇ . بۇ خۇددى
سېنىڭ ئوغلۇڭ مېنىڭ پەرزەنتىمگە زۇلۇم قىلغاچقا ، ئىختىيار-
سىز ھالدا مەنمۇ ئۇنىڭدىن ئىنتىقام ئالغاندەك بىر ئىش . ھەر كىم
زۇلۇم قەدەھىدىن شاراب ئىچكەن بولسا ، ئۇ بالا خۇمارلىقىنىڭ
مۇپتىلاسى بولماي مۇمكىن ئەمەس . ھەر كىشى ئاچچىق تاۋۇز
تېرىغان بولسا ، ناشېكەر يەيمەن دەپ تەمە قىلماسلىقى كېرەك .
سەن تېخى ھېلىقى دانادىلنىڭ ھېكايىسىنى ، قاراقچىلارنىڭ ئۆز
جازاسىنى تارتقانلىقىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايسەن .
— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— رەقە شەھىرىدە بىر دەرۋىش بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسى-
نى باشلاپتۇ قەيزە .

دانادىل بىلەن قاراقچىلارنىڭ ھېكايىسى

رەقە شەھىرىدە ئەدەپلىكلىكى ۋە ياخشى ئەخلاقى بىلەن تونۇل-
غان ، خۇي - پەيلىنىڭ كۆچىتى ساپلىق ۋە ياخشى ئادەت يوپۇرماق-
لىرى بىلەن بېزەلگەن ، كۆڭلى مەرىپەت ھەقىقىتىگە دانا بولغان
بىر دەرۋىش بار ئىكەن . ئۇنى كىشىلەر دانادىل دەپ ئاتىشىدىكەن .
شەھەر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ - ئۇششاقلىرى ئۇنىڭغا تولىمۇ ئىخلاس
ۋە ئېتىقاد قىلىدىكەن .

ھەركىشكىم مەرىپەتنى قىلسا ھاسىل ،
بولغۇسىدۇر جانغا راھەت مەلھەمى دىل .

كۆنلەرنىڭ بىرىدە بۇ دەرۋىش كەئبىنى تاۋاپ قىلماقچى بولۇپ سەپەر قىپتۇ. يولدا ھەمراھسىز كېتىۋاتقىنىدا ئۇنىڭغا بىر توپ قاراقچىلار ئۇچراپ قاپتۇ. قاراقچىلار: «ئۇنىڭ پۇلى جىق ئوخشايدۇ» دەپ گۇمان قىلىپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە قەست قىلماقچى بولۇشۇپتۇ.

— مەندە دۇنيالىقتىن ھەج يولىغا ئوزۇق بولغۇدەك بىر نەرسە يوق، — دەپتۇ دانادىل، — ئەگەر مەندە بار نەرسىلەر بىلەن غەرەزىڭلار ھاسىل بولىدىغان بولسا، ھەممىنى ئېلىڭلار - دە، قويۇۋېتىڭلار. مەن تەۋەككۇلگە تايىنىپ، بۇ يولنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئىنتىزارلىق كۆزۈمگە ھەرەم ئاستانىسىنىڭ تۇپرىقىنى تۇتىيا قىلىپ تارتىمەن.

ئاستانىگە يىقىلاي، قاچان بىرىپ بەيتۇللا،
تۇپرىقىنى مەن قاچان كۆزگە قىلاي تۇتىيا.

لېكىن رەھىمسىز قاراقچىلار ئۇنىڭ سۆزىگە ئىلتىپات قىلماستىن ئۇنىڭغا شەمشەر تەڭلەپتۇ. بىچارە ھەيران بولۇپ ئۆزىگە يار ۋە مەدەتكار تاپماقچى بولۇپ، ھەر تەرەپكە تەلمۈرۈپ قاراپتۇ. لېكىن بۇ ھەيۋەتلىك سەھرا ۋە خەۋپلىك چۆل ئىچىدە ئۇنىڭغا ھېچبىر نىجاتكار ئۇچرىماپتۇ. دانادىل ئاخىر ئاسمانغا قاراپ، بىر توپ تۇرنىلارنىڭ كۆكتە ئۇچۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئۇ تۇرنىلارغا قاراپ: «ھەي جانىۋارلار! مەن بۇ باياۋاندا زالىملارنىڭ قولىغا گىرىپتار بولۇپ قالدىم. بارلىق خۇپىيانە - سىرلارنى بىلگۈچى ئاللاتائالادىن باشقا ھېچكىم مېنىڭ ھالىمدىن خەۋەردار ئەمەس. سىلەر بۇ جامائەتتىن مېنىڭ قېنىمنى تىلەڭلار!» دەپ ۋارقىراپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان قاراقچىلار ئۇنىڭ سۆزىدىن كۈلۈپ كېتىپ سوراپتۇ:

— ھەي! ئىسمىڭ نېمە؟

— مېنى دانادىل دەپ ئاتىشىدۇ ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دانادىل .

— سېنىڭ دىلىڭدا دانالىقتىن قىلچە ئەسەر يوق بىر ئەقىلسىز ئادەم ئىكەنسەنغۇ ! كىمنىڭ ئەقلى بولمىسا ، ئۇنى ئۆلتۈرسە ئۇۋالى بولمايدۇ . ئۆلتۈرۈڭلار بۇنى ،— دېيىشىپتۇ قاراقچىلار .

— مەن ماڭا قىلغان زۇلمىڭلارنىڭ جازاسىغا پات پۇرسەتتە ئۇچرايدىغانلىقىڭلارغا ئىشارەت قىلىپ بۇ سۆزنى ئېيتىۋاتىمەن . لېكىن كىمكى ھەقىقەتنى چۈشىنىشتىن مەھرۇم قالغان بولسا ، مېنىڭ بۇ سۆزۈمنى چۈشەنمەيدۇ ،— دەپتۇ دانادىل .

گەرچە دانادىل ھەرقانچە سۆزلىگەن بولسىمۇ ، قاراقچىلار ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىماي ، ئۇنى ئەلەم خەنجىرى بىلەن ئۆلتۈرۈپ مېلىنى بۇلاپتۇ .

ھەر كىمەرسە بىلگەن بولسا ھەقىقەتنى ،
ئاڭلار ئىدى شۇنداق ياخشى نەسىھەتنى .

ئۇنىڭ ئۆلگەنلىك خەۋىرى شەھەر ئەھلىگە يەتكەندىن كېيىن ، ھەممەيلەن ئەپسۇسلىنىپ ، قاراقچىلارنى تۇتۇشنىڭ پېيىدا يۈرۈشۈپتۇ .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھېيت كۈنى ھەممە خالايىق ناماز ئوقۇش ئۈچۈن ھېيتگاھقا يىغىلىپتۇ . دانادىلنى ئۆلتۈرگەن قاراقچىلارمۇ بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپتۇ . دەل شۇ پەيتتە ، ئاسماندا بىر توپ تۇرنىلار پەيدا بوپتۇ - دە ، قاراقچىلارنىڭ بېشىغا كېلىپ شۇنداق يۇقىرى ئاۋاز بىلەن ۋارقىرىشىپ ، نالە - پەرياد قىلىشقا باشلاپتۇكى ، ئۇلارنىڭ غوۋغاسى بىلەن نامازغا كەلگەن بارلىق كىشىلەر ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىشىپتۇ . شۇ چاغدا قاراقچىلاردىن بىرى ئىستېھزا بىلەن كۈلۈپ يېنىدىكىلەردىن بىرىگە :

— بۇ تۇرنىلار دانادىلنىڭ ۋەسىيىتى بىلەن بىزدىن ئۇنىڭ قېنىنى تەلەپ قىلىۋاتامدۇ نېمە ؟— دەپتۇ .

شۇ چاغدا ئۇنىڭ سۆزىنى قاراقچىلارغا يېقىنراق بىر جايدا
تۇرغان شەھەر خەلقىدىن بىرى ئاڭلاپ قېلىپ ، دەرھال خالايىققا
ئاشكارا قىپتۇ . كىشىلەر ئۇلارنى تۇتۇپ قازىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ
بېرىپتۇ . قازىنىڭ ئالدىدا ئۇلار ئۆز گۇناھلىرىغا ئىقرار بولۇشۇپ ،
ناھەق قان تۆككەنلىكىنىڭ جازاسى ، دانادىلىنىڭ قىساسى ئۈچۈن
ئۆلتۈرۈلۈپتۇ .

كىمكى زۇلۇم كامانىغا سالسا زەي ،
لەنەت ئوقىغا ئۆزىنى قىلغاي نىشان .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، ئەي پادىشاھ ،
شاھزادىگە زەخىم يەتكۈزگەنلىكىم ئىنتىقام شەمشىرى ۋە جازا
ئوقىدىن ئىكەنلىكىنى چۈشىنىشىڭ ، ھەرقانداق بىر ئاجىز جاند-
ماڭا ئەقلىنىڭ ھۆكمى شۇكى ، مەن سېنىڭ بۇيرۇقۇڭغا بويسۇنماي-
مەن ، چاچقان ھىيلە - مىكىر دانلىرىڭنى چوقۇمايمەن .
— ئېيتقانلىرىڭنىڭ ھەممىسى راست ، — دەپتۇ پادىشاھ ئۇ-
نىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن ، — گەرچە سېنىڭ سۆزلىـ
رىڭ ھېكمەت تەقەززاسىدىن بولغان بولسىمۇ ، ئەسلىدە بۇ گۇناھنى
ئوغلۇم سادىر قىلغانلىقىنى مەنمۇ بىلىمەن ! ئۇ سېنىڭ بالاڭنى
سەۋەبسىز ئۆلتۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئۆز جاجىسىنى يېدى . ھېلىمۇ
ياخشى ، ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە قەست قىلماي ، كور قىلماق بىلەنلا
بولدى قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن سەندىن مىننەتدارمەن . ھېچقىسى يوق ،
سۆزۈمگە كىرگىن . مېنىمۇ پىراقىڭ ئوتىدا بىھۇدە كۆيدۈرمە .
بىلگىنكى ، مەن ئىنتىقام ئېلىشنى ئەيىب بىلىمەن ، ئەپۇ قىلىشنى
ياخشى كۆرىمەن . مەن ھەرگىز ياخشى ئىشتىن يۈز ئۆرۈپ ، ئەيىب
ئىشقا قەدەم قويمايمەن . شۇ تاپتا سېنىڭ يامانلىقىڭغا ياخشىلىق
قىلىش غەرىزىم بار . مەن ئەزەلدىن ھەر كىمدىن بىر زەرەر كۆر-

سەم ، ئۇنىڭغا نەپ يەتكۈزۈپ كەلگەنمەن .
— مېنىڭ يەنە قايتىپ كەلمىكىم مۇمكىن ئەمەس ،— دەپتۇ قەيزە ،— چۈنكى ئەقىللىق كىشىلەر ئازار تاپقان دوستىنىڭ سۆھبىتىدىن قاچقان . بۈزرۈكلەر : «ئازار يېگەن كىشى ھەرقانچە كۆڭۈل ئىزدەپ مەرھەمەتلەرنى كۆرسەتسىمۇ ، ھەر قانچە ئىززەت - ئىكرام قىلسىمۇ ئۇنىڭغا ئالدانماسلىق ، بەلكى بەتگۇمان بولۇپ يىراقىراق قاچماق پەرھىزدۇر» دەپ ئېيتقان .

ئەزىزىم گەر ئازار بەرسەڭ كىشىگە ،
قىلما ئۇندىن ھەرگىز ۋاپا ئىشەنچە .
ئارتار ئۇنىڭ گۇمانى بىلەن شۈبھىسى ،
خىزمىتىڭنى قانچە قىلساڭ زىيادە .

—بۇ سۆزۈڭنى قوي ، قەيزە ،— دەپتۇ پادىشاھ ،— ئۇرۇق - تۇغقان ، يار - بۇرادەرلىرىڭدىن ھېچكىمنىڭ ساڭا مەنچىلىك يېقىن ئەمەسلىكىنى سەنمۇ بىلىسەن . مەن ساڭا ھېچقاچان يامانلىق كۆزلىمەيمەن . خۇسۇسەن ، مەن سەندىن ئىنتىقام ئېلىش قەستىدە بولمايمەن . سەن ماڭا پەرزەنتتەك ئەزىز ۋە جاندەك شىرىنسەن .
— ئۇرۇق - تۇغقانلار توغرىسىدا ھۆكۈمالار مۇنداق بىر سۆزنى شۇنداق يوسۇندا تەپسىلىي بايان قىلغان : «ئاتا - ئانىلار ھەقىقىي دوست ، بىر قورساقتىن چىققان تۇغقانلار دوست ۋە رەپىق بولىدۇ . تاغىلار ئاشىناغا ئوخشاش ، قىزلار بولسا دۈشمەنگە يېقىنراق بولىدۇ . باشقا تۇغقانلار يات ھېسابىدا ، ئەمما ئوغۇل بولسا يادىكاردۇر ھەمدە شۇ كىشىنىڭ ئۆزىدەك بولىدۇ . باشقىلار بولسا ئىززەت - ھۆرمەتتە ئوغۇلغا باراۋەر بولالمايدۇ» دەپ كۆرسەتكەن . مەنمۇ سەن ئۈچۈن ھەرگىز ئوغۇل ئورنىدا بولالمايمەن . مەن شۇنى پەرەز قىلالايمەنكى ، سەن مېنى ئوغۇل ئورنىدا كۆرگەندەك قىلغىنىڭ بىلەن ئۆزۈڭگە بالايىئاپەت يەتكەن چاغدا تاشلىۋېتىسەن . بىراۋ

بىراۋغا ھەرقانچە «مەن ساڭا جېنىمنى پىدا قىلىمەن» دېگىنى بىلەن، جانغا تاقىلىدىغان بىرەر ھادىسە ياكى بىرەر ھالاكەتلىك ۋەقە يۈز بېرىپ قالىدىغان بولسا، يۈزلەرچە تەرەددۇت ۋە تىرىشچانلىق بىلەن ئۆز جېنىنى قۇتقۇزىدۇكى، ھەرگىز باشقىلارغا ئۆز جېنىنى پىدا قىلالمايدۇ. سەن ھېلىقى كەمپىر بىلەن ئۇنىڭ قىزىنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— بىر قېرى كەمپىرنىڭ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ قەيزە.

كەمپىر بىلەن قىزىنىڭ ھېكايىسى

بىر قېرى كەمپىرنىڭ ئىپپەت پەردىسى ئىچىدە ئولتۇرغان مۇھىتى ئىسىملىك بىر قىزى بار ئىكەن. تولۇن ئاي ئۇنىڭ رۇخسارىنىڭ تابىدىن رەشك ئېتىدىكەن، ئالەمنى قىزىتقۇچى ئاپتاپ ئۇنىڭ يۈزىگە كۈنداشلىق قىلىپ خىجالەت تەرىگە چۆمۈلىدىكەن.

شېرىن سۆزى بېغىشلايتتى ئەلگە ھوش،
لەززەتتە ئۇ بولۇپ گويا قەنتپۇرۇش.

قازايى قەدەر بىلەن ئۇ گۈل يۈزلۈككە روزغارنىڭ كۆزى تېگىپ، كېسەللىك ياستۇقىغا باش قويۇپتۇ ۋە جامالىنىڭ گۈلشىنىدە قىزىللىق ئورنىغا زەپىرەڭلىك ئالمىشىپتۇ. كۈمۈشتەك ئاق بەدىنى ھارارەت قىزىتمىسىدىن قۇرۇق - قاقشال بولۇپ، چىڭگىدەلەك چاچلىرى تەپ ھارارىتىدىن سارغىيىپتۇ.

پۈرلىشىپ ئىپار پۇراقلىق زۇلفى،
نۇرسىزلىنىپتۇ نازىنىن كۆزى.

كەمپىر قىزىنىڭ بېشىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىپ، كۆزلىرىدىن يالۋۇرۇش ياشلىرىنى تۆكۈپ:

— ئەي جېنىم بالام! جېنىم ساڭا پىدا بولسۇن. بۇ بېشىم سېنىڭ ئايىغىڭ ئاستىدىكى تۇپراق بولسۇن. مەن جېنىمنى ساڭا تەسەددۇق قىلىمەن. ئەگەر بېشىڭدا كېسەل بولسا، مېنى بېشىڭدىن ئايلاندۇرغىن، بالام، — دەپ، ھەر سەھەرلەردە نالە قىلىپ ئاھ تارتىدىكەن. گاھىدا بولسا خۇداغا ئىلتىجا قىلىپ: «خۇدايا، تېخى جاھاننىڭ لەززىتىنى كۆرمىگەن بۇ بىچارىگە رەھىم قىلىپ، مەندەك جېنىدىن تويغان كەمپىرنى ئۇنىڭ ئورنىغا قۇربان قىلغىن.

مەيلى ئۆمرۈم ئاز ۋە يا كۆپ بولمىسۇن،
ئال مېنىڭدىن، قىل ئۇنىڭ ئۆمرىن ئۇزۇن.
ئەگسىمۇ مەيلى مېنىڭ قەددىمنى غەم،
شۇ قىزىمنىڭ بولمىسۇن بىر مويى كەم».

دەپ تىلەيدىكەن. ئىشقىلىپ، كەمپىر ئانىلىق مېھرى بىلەن كېچە ـ كۈندۈز زارلىنىپ دۇئا قىلىپ، يۈرەك پارىسى بولغان پەرزەنتىگە جېنىنى پىدا قىلىشقا تەييار تۇرىدىكەن.

بىر كۈنى كەمپىرنىڭ كالىسى ئوتلاۋاتقان يېرىدىن قايتىپ كېلىپ ئاشخانىغا كىرىپ، قازاندىكى غىزانى پۇراپ بېشىنى تىقىپلا غىزانى يېيىشكە باشلاپتۇ. غىزا تۈگىگەندىن كېيىن بېشىنى كۆ-تۈرگەنىكەن، قازاننىڭ گىرۋىكى مۈڭگۈزىگە ئىلىشىپ قېلىپ بې-شىنى چىقىرالماي قازاننى بېشىغا كىيگەن پېتىچە ئۆينىڭ ئىچىدە ئۇ بۇلۇڭدىن بۇ بۇلۇڭغا يۈگۈرۈشكە باشلاپتۇ.

كالا ئۆيگە كىرگەندە كەمپىر يوق بولغاچقا، بۇ ھادىسىدىن بىخەۋەر ئۆيگە كىرىپتۇ ۋە ئۆي ئىچىدە غەلىتە شەكىللىك، ھەيۋەت-لىك بىر نەرسىنىڭ يۈگۈرۈپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ: «مۇھىتد-نىڭ جېنىنى ئالغىلى ئەزرائىل كەلگەن ئوخشايدۇ» دەپ گۇمان قىلىپ داد ـ پەرياد كۆتۈرۈپ زارلىنىپتۇ:

ئەي ئەزرائىل مەن مۇھتى ئەمەسمەن ،
مەن كەمپىرمەن ئۇنىڭغا ئوخشىماسمەن .
كەلگەن بولساڭ ئۇنىڭ جېنىنى ئالغايسەن ،
ئۆي ئىچىگە كىرىپ ئۇنى تاپقايسەن .
ياش مۇھتى بولسا قەستىڭ ، ئال ئۇنى ،
ئۆيگە كىرىپ تاپ ئۇنى ، قويغىن مېنى .
گەرچە ئەزىز بولسىمۇ ئوغۇل ۋە قىز ،
بولماس ئىكەن كىشىگە جانداك ئەزىز .

مەن بۇگۈنكى كۈندە سەن بىلەن بولغان ھەممە ئالاقىنى ئۈزدۈم. مەن ھەمدە خالايىقتىنمۇ ئۆزۈمنى تارتىمەن . مەن سېنىڭ خىزمىتىڭدە يۈرۈپ ئۆزۈمگە شۇنداق بىر دەرد - ئەلەم تېپىۋالدىمكى ، مېنىڭ كۈچ - قۇدرىتىم ئەمدى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئەلەمنى كۆتۈرەلمەيدۇ . قايسى جانىۋارلاردا ئۆزىنىڭ جىگەر پارىسىنى زۇلۇم ئوتىدا كاۋاپ قىلىپ ، ۋۇجۇدىنىڭ مېۋىسىنى بۇلاڭ - تالاڭ شامىلىدا بەربات قىلىۋېتىشكە ، كۆزىنىڭ نۇرىنى ۋە كۆڭلىنىڭ سەرۋىرىنى يوق قىلىۋېتىشكە تاقەت بولسۇن؟ شۇنداق ھالەتتە تۇرۇپ ، ئۇ قانداقسىگە باشقىلارنىڭ پەرزەنتىدىن ئەندىشە قىلالىسۇن؟ ئۇنىڭدىن تاشقىرى ، مەن ئۆز جېنىمدىن خاتىرجەم ئەمەسمەن . بۇ ھالدا سېنىڭ بۇنداق سالام - تەزىم ۋە خۇشامەتلىرىڭگە ئالدىنىش ئەقىلدىن يىراقتۇر . ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا مەغرىب بىلەن مەشرىقتەك پەرق بار .

ۋىسالدىن ئەگەر بولسا رەنج پەيدا ،
ئۇنداق ۋىسالنى تاپمىغان ئەلا .

— ھەر نېمە قىلساڭمۇ قىپسەن ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — ئەگەر قىلغۇلۇقنى سەن ئاۋۋال قىلغان بولساڭ ، قاچساڭمۇ توغرا بولاتتى . لېكىن سەن قىساس تەرىقىسىدە ئىش قىلدىڭ . جازا توغرىسىدـ

دا ئەمەل كۆرسەتتىڭ. قىلغانلىرىڭ ئادالەتنىڭ قائىدە - يوسۇنىغا ياتىدۇ. ھەرقانداق ئىنساپلىق قازى ئوغلۇمدىن سادىر بولغان ئاشۇنداق گۇناھ ئۈچۈن مۇشۇنداق جازانى بۇيرۇغان بولاتتى. شۇنداق تورۇقلۇق، سېنىڭ نەپرەتلىنىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟ ياخشىراق ئويلاپ كۆر، پەرزەنتىم تۇغۇلۇشتىن ئىلگىرىمۇ سەن ماڭا ئۆلپەت ۋە ھەمدەم ئىدىڭغۇ؟ ئوغلۇم يورۇق دۇنياغا ئاپىرىدە بولغاندىن كېيىن مەندىكى ئاتىلىق مېھرى ئۇنى ياخشى كۆرۈشكە تەقەززا قىلدى. شۇ ھالدىمۇ يەنە سېنى شېرىك قىلدىم. بىرگە ئولتۇرۇپ، بىرگە تۇردۇم. ئۆمرۈمنى سېنىڭ سۆھبىتىڭدە پاراغەت بىلەن ئۆتكۈزدۈم. ئەمدىلىكتە زامانىنىڭ كۆزى تېگىپ، پەرزەنتىمنىڭ كۆزىگە نۇقسان يەتتى. شۇڭا ئۇنىڭغا ئاۋۋالقىدەك مېھىر - مۇھەببىتىم قالمىدى. ئەمما سەن بىلەن سۆزلەشمەك ۋە سۆھبەت تۇتماقنىڭ ھۇزۇرى تېخىچە قەلبىمدە ساقلانماقتا. ئۇنداق قىلما، بۇمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ. مېنى ئۆمۈرلۈك خاپىلىققا تاشلىما، مېنى ئەندىشە ۋە غەم - غۇسسىگە قويما. سەن بىلەن مېنىڭ ئىشىم ھازىر ھېلىقى پادىشاھ بىلەن سازەندىنىڭ ئىشىغا تولىمۇ ئوخشايدۇ.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ قەيزە.

— بىر پادىشاھنىڭ بىر سازەندىسى بار ئىكەن، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ پادىشاھ.

پادىشاھ بىلەن سازەندىنىڭ ھېكايىسى

بىر پادىشاھنىڭ بىر سازەندىسى بار ئىكەن. ئۇ شۇنداق خۇش ئاۋاز ۋە نەغمە - سازغا شۇنداق ماھىر ئىكەنكى، دىلنى مەپتۇن قىلغۇچى ئاۋازى بىلەن ئەقىلنىڭ تاملىرىغا يوچۇق سالىدىكەن، پادىشاھ ئۇنى تولىمۇ ياخشى كۆرگەچكە، ھەمىشە ساز چالدۇرۇپ، ئۇسسۇل ئوينىتىپ، شادلىق بېغىشلىغۇچى ئاۋازلىرىدىن مەست - مۇستەغرەق بولىدىكەن.

ئاڭلىساڭ سازەندىنىڭ ئىنسانغا جانبەخش نەغمىسىن ،
زىلۇ بوم ئاۋازى بىرلە يېڭى روھ ئىنئام قىلۇر .

بۇ سازەندە بىر قاۋۇل قۇلنى تەربىيىلەپ ، ساز چېلىش ۋە غەزەل ئېيتىشنىڭ قائىدە - يوسۇنلىرىنى ئۆگەتكەنىكەن . كۆپ ئۆتمەي قۇل بارلىق ھۈنەرلەردە ئۇستازىدىن ئېشىپ كېتىپتۇ . ئۇ ئاھاڭسازلىق ۋە نەغمىكەشلىكنى شۇ دەرىجىگە يەتكۈزۈپتۇكى ، ئۇ-نىڭ شۆھرەت ۋە داڭقى پۈتۈن ئالەمگە پۇر كېتىپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھمۇ ئۇ قۇلنى تەربىيەت قىلىشقا ئىلتىپات كۆرسىتىپتۇ . نەتىجىدە ئۇ قۇل ئاستا - ئاستا پادىشاھقا يېقىنلىشىش دەرىجىسىگە يېتىپتۇ . پادىشاھ ھەمىشە ئۇنىڭ دىلنى ئېرىتكۈچى نەغمىلىرىگە مەپتۇن ، جاننى تەربىيەت قىلغۇچى ئاھاڭلىرىغا ئاشىق بولغان ھالدا ، ئۇنىڭ ناخشا - سازلىرىنى تىڭشايدىكەن . شۇنىڭ بىلەن سازەندىنىڭ كۆڭلىدە ھەسەت ئوتى شولا ئۇرۇپ ، بۇ قۇلنى ئۆلتۈ-رۈۋېتىپتۇ . بۇ خەۋەر پادىشاھقا يەتكەندىن كېيىن پادىشاھ سازەندى-نى ھۇزۇرىغا ھازىر قىلىشقا پەرمان بېرىپتۇ . سازەندە پادىشاھنىڭ دەرگاھىغا كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن ، پادىشاھ غەزەپ بىلەن ئاچچىق-لاپ تۇرۇپ ، ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي ، سەن مېنىڭ سازەندىلەرنى توپلاپ ساز چالدۇرۇش ، غەزەلچىنى غەزەل ئوقۇتۇش ئارقىلىق كۆڭۈل ئېچىشنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنى ئوبدان بىلىدىغان تۇرۇقلۇق ، نېمە سەۋەبتىن قۇلنى ئۆلتۈرۈپ مېنى كۆڭۈل ئېچىش ھۇزۇرىدىن مەھرۇم قىلى-دىڭ ؟ شۇ تاپتا بۇيرۇق بېرىمەنكى ، سەن ئۇ قۇلغا ئىچۈرگەن شەربەتنى ساڭمۇ ئىچۈرۈشسۇن . باشقىلار بۇنىڭدىن ئىبرەت ئې-لىپ ، بۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق يامان ئىشلارنى قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايدىغان بولسۇن !

— پادىشاھىم ! مەن خاتا قىلدىم ،— دەپتۇ سازەندە ،— مەن شاھىمىزنىڭ كۆڭۈل شادلىقىنىڭ يېرىمىغا بەرھەم بېرىپتىمەن . ئەمما پادىشاھىم ئۆزلىرى شۇنى ياخشى بىلىدىلىكى ، ئەگەر ھازىر

مېنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇسىلا، كۆڭۈل شادلىقلىرىنىڭ قالغان يې-
رىمىمۇ زايە بولىدىغۇ؟
پادىشاھقا بۇ سۆز ماقۇل كېلىپ، سازەندىنى ئۆلۈمدىن ئازاد
قىپتۇ.
بۇ مىسالدىكى غەرەز شۇكى، مېنىڭمۇ ئازغىنا بىر كۆڭۈل
شادلىقىم پەرزەنتىمنىڭ ئەيىبلىك بولۇپ قېلىشى سەۋەبىدىن بەر-
ھەم بولدى. ئەمدى سەنمۇ پىراق سازىنى چالساڭ، ئۈمىدىمنىڭ
بېلى دۈتار قامىتىدەك پۈكۈلۈپ، رەنجىگەن كۆكسۈم ھەسرەت
تىرنىقى بىلەن تاتىلىنىدۇ. سۆزۈمنىڭ خۇلاسىسى شۇكى، دوستى-
لارنىڭ پىراقى ناھايىتى كۆپ زەرەر كەلتۈرىدۇ. ھېلىھەم، ئىمكا-
نىيەت بولسىلا دوستلۇق ئېتىكىنى قويۇپ بەرمە.

قىلمىغىن بىگانىلىك، بىلگىنكى دەۋران ئاقىۋەت،
يار - دوستلار ئىچىگە نۇرغۇن جۇدالىق سالغۇسى.

— ئۈچمەنلىكنىڭ كۆڭلۈڭنىڭ خىلۋەتخانىسىدا ئاداۋىتىڭ كۆك-
رىكىڭنىڭ باياۋىنىدا تۇرماقتا، لېكىن باشقىلار ئۇنىڭدىن ۋاقىپ
بولالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاغزىڭدىن چىققان سۆز ئىشەنچلىك
بولمايدۇ. چۈنكى كۆڭلۈڭدىكى مەنىلەردىن تىلىڭ بىخەۋەر. دى-
لىڭدىكىنى تىلىڭ سۆزلەپ بېرەلمەيدۇ. لېكىن كۆڭۈلدىن كۆڭۈل-
گە يول بولغانلىقى سەۋەبىدىن سېنىڭ تىلىڭنىڭ دىلىڭغا مۇۋاپىق
ئەمەسلىكىنى مېنىڭ كۆڭلۈم تۇيۇۋاتىدۇ. ئەي پادىشاھ، مەن
سېنىڭ مىجەزىڭنى بىلمەن ھەمدە سېنىڭ سىياسىتىڭدىن قورقى-
مەن. ھېچقاچان سېنىڭ قەھرىڭدىن خاتىرجەم بولالمايمەن، زەرد-
رىڭ خەۋپىدىن بىر نەپەس ئارام ئالالمايمەن. مەن «مەيدە ئاغرىقى-
نىڭ دورىسىدىن كۆز ئاغرىقىنىڭ دورىسى زۆرۈررەكتۇر» دەپ
جاۋاب بەرگەن تېۋىپقا ئوخشىمايمەن.
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.
— بىر كىشى، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ قەيزە.

تېۋىپ بىلەن ئاغرىق كىشىنىڭ ھېكايىسى

بىر كىشى مەيدە ئاغرىقىدىن زارلىنىپ يەرگە يۇمۇلىنىپ نالە قىلىپ، تېۋىپنىڭ قېشىغا كېلىپ تېۋىپتىن داۋا سوراپتۇ. تېۋىپ ھۆكۈمالىق قائىدىسى بويىچە كېسەللىك ئالامەتلىرىنى سوراپ، كېسەلنى پەرق ئەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— نېمە يېگەنىدىڭ؟

— ئالىقانچىلىك بىر پارچە كۆيۈك ناننى يېگەنىدىم. يۈرىكىمنىڭ تونۇرىنى قىزىتىۋەتتى، — دەپتۇ ئۇ ساددا كىشى.

تېۋىپ شاگىرتلىرىغا بۇيرۇپتۇ:

— كۆزگە جۇلا بېرىپ روشەنلىكنى ئاشۇرىدىغان دورىنى ئەكېلىڭلار، بۇ كىشىنىڭ كۆزىنى داۋالاپ قوياي.

— چاقچاق قىلىدىغان چاغمۇ بۇ، — دەپتۇ ئاغرىق كىشى پەرياد قىلىپ، — مەسخىرىۋازلىقنى قويۇڭ. ئىستىھزانى تاشلاڭ، مەن مەيدە ئاغرىقىدىن نالە قىلىۋاتسام، سىز كۆزۈمگە دورا قىلىمەن دەيسىزغۇ. كۆزنىڭ مەيدە بىلەن نېمە ئوخشاشلىقى بار؟

— مەن ئاۋۋال كۆزۈڭنى داۋالىسام، ئاق بىلەن قارىنى پەرق ئېتىپ، ئىككىنچىلەپ كۆيۈك نان يېمەيدىغان بولىسەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ساڭا مەيدە ئاغرىقىنىڭ دورىسىدىن كۆزنىڭ دورىسى زۆرۈررەك، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ تېۋىپ.

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى مەقسەت شۇكى، سەن مېنى كۆيگەن بىلەن كۆيمىگەننى، پىششىق بىلەن خامنى ئايرىيالماسمىكىن دەپ ئويلاپ قالما. خۇداغا شۈكۈر، ئۆزۈمگە تۇشلۇق ئەقلىم بار. ياخشى ـ ياماننى پەرق ئېتىپ بىلەلەيمەن.

— دوستلار ئوتتۇرىسىدا مۇنداق ھادىسىلەر بولۇپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇنداق قارشىلىششلار پۈتۈنلەي ئوتتۇرىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتسۇن دېگىلى بولمايدۇ، — دەپتۇ پادىشاھ، — ئەمما

ھەر كىم ئەقىل نۇرى ۋە پەم - پاراسەت زىۋىرى بىلەن جابدۇلغان بولسا، تاقىتىنىڭ بارىچە غەزەپ شولىسىنى ئۆچۈرۈشكە ھەرىكەت قىلىدۇ، دۇشمەنلىك، پىتنە توپىسىغا كۆچىنىڭ يېتىشىچە ياۋاش-لىق سۇيىنى سېپىدۇ. چۈنكى ئۇلار ئەپۇ شەربىتى ناھايىتى ئاچ-چىق بولسىمۇ، يولباشچى بولۇش ھالاۋىتىنى بېرىدىغانلىقىنى، مۇشەققەتكە سەۋر قىلماق گەرچە زەھەردەك ئاچچىق بولسىمۇ، تەرياق خۇسۇسىيىتىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ.

— «ھەر كىم سۇسلۇق قىلسا پايدىسى زىيانغا ئايلىنىدۇ» دېگەن مەشھۇر مىسال بار، — دەپتۇ قەيزە، — قىيىن ئىشنى ئا-سان چاغلىغىلى بولمايدۇ، بۇنداق قاتتىق ئىشتا سۇسلۇق قىلىشقا بولمايدۇ. مەن ئۆمرۈمنى پەلەكنىڭ ئاپەت يوشۇرۇنغان مېھرىباند-لىقىدا ئۆتكۈزۈپتىمەن، ئەزىز ھاياتىمنى زامانىنىڭ ئاجايىپ ئىشلى-رىنى كۆرۈشكە سەرپ قىپتىمەن، نەتىجىدە بەزى تەجرىبىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، پەم - پاراسەت سەرمايىسىنى ئارتتۇرۇپتىمەن. مەن ئىقتىدار ئۇچقۇنىنىڭ ۋەدە بىناسىنى كۆيدۈرۈۋېتىدى-غانلىقىنى، دۆلەتمەنلىك يىڭنىسىنىڭ ۋاپانىڭ كۆزىنى تىكمۈۋېتىدى-غانلىقىنى ئوبدان بىلىمەن. شىر ھەيۋەت بىلەن ئىنتىقام قۇيرۇقى-نى يەرگە ئۇرغان ۋاقىتتا، تۈلكىنىڭ يالۋۇرۇشى قىلچە پايدا بەرمەيدۇ. مەن ئۇچۇن توشقاندەك ئۇخلاپ ياتقاندىن كۆرە يولۋاس-تىن قورققان كېيىكتەك باياۋانلاردا چېپىپ يۈرگىنىم ياخشىراق. چۈنكى، ئاجىز رەقىب كۈچلۈك دۇشمەنگە تەڭ كېلەلمەيدۇ. بىر پادىشاھ ئۆز دۇشمىنى توغرىسىدا بىر مىسال كەلتۈرگەنىكەن.

— ئۇ قانداق مىسال ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— تۈركىستان دىيارىدا، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ قەيزە.

تۈركىستانلىق پادىشاھنىڭ ھېكايىسى

تۈركىستان دىيارىدا بىر پادىشاھ بار بولۇپ، ئۇ، جاھاندا

تەڭدىشى يوق ، ھىممەت چېدىرىنىڭ ياخشىلىق سايىسىنى پۈتۈن ئالەم خەلقىنىڭ بېشىغا يايغان ، ئەنقانىڭ قانىتىدەك لەپىلدەيدىغان بايرىقىنىڭ ئۇچىنى پەلەك توزىنىڭ ئۇۋىسىدىنمۇ ئېگىز كۆتۈرگەن ، مەملىكەتنى ئادالەت بىلەن باشقۇرۇش نىزاملىرىنى تۈزۈپ چىقىپ سېخىيلىق ۋە ياخشىلىق بىلەن پادىشاھلىق تەختىگە زىننەت بەرگەن بىر پادىشاھ ئىكەن . شۇنداق تۇرۇقلۇق كۆڭۈللەرنىڭ بىرىدە ، دۆلەت ئەركانلىرىدىن بىرىنىڭ كۆڭلىگە غۇبار پەيدا بولۇپ ، ئۇنىڭ ئاستانىسىدىن يۈز ئۆرۈپ ، دۈشمەنلەرنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ۋە دۈشمەنلەرنى كۈشكۈرتۈپ ئۇرۇشقا دالالەت قىپتۇ . پادىشاھ دۈشمەننىڭ ئىتائەت قىبلىسىدىن يۈز ئۆرۈپ ، ئىسيان ۋەسۋەسىسى بىلەن ئېتىقادىغا نۇقسان يەتكۈزگەنلىكىنى ۋە خام خىياللىق سەۋداسى بىلەن پادىشاھلىق ئارزۇسىنىڭ بېشىغا چۈشكەنلىكىنى بىلىپ ، شەپقەتلىك سۆزلىرى بىلەن نەسىھەت قىلىپ ، مەكتۇپ يېزىپ ئەۋەتىپتۇ . لېكىن دۈشمەن مەغرۇر بولغاچقا ، مەكتۇپنىڭ مەزمۇنىغا ئىلتىپات قىلماستىن ، پاراكەندە لەشكەرلىرىنى يىغىپتۇ . پادىشاھ ئۆزىنىڭ نەسىھەت دورىسى بىلەن ئۇلارنىڭ يولدىن چىققان مىجەزلىرىنى تۈزىتىشكە بولمايدىغانلىقىنى پەملەپتۇ . شۇڭا ئۇلار : «مەن ۋە سەن تاش بىلەن شىشىگە ئوخشايمىز . مەيلى تاشنى شىشىگە ئۇر ، مەيلى شىشىنى تاشقا ئۇر ، بەرىبىر شىشە سۇنىدۇ ، تاشقا ھېچقانداق زەرەر يەتمەيدۇ» دېگەن مەزمۇندا خەۋەر بېرىپتۇ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، ئەي پادىشاھ ، مېنىڭ شىشىگە ئوخشايدىغانلىقىم ، سېنىڭ تاشقا ئوخشايدىغانلىقىڭ سېنىڭ كۆڭلۈڭگىمۇ روشەن . شۇڭا مەن سەن بىلەن مۇلاقات بولمايمەن . ھازىر سەن ھەرقانچە «ئىلتىپات ۋە مەرھەمەتلەرنى قىلىمەن» دېگىنىڭ بىلەنمۇ ، غەزىپىڭ تۇتقان ۋاقىتتا سېنىڭ ئاچچىقىڭنى كەلتۈرۈپ قويغانلارنىڭ ئۆزرىسىنى قوبۇل قىلماق ھارام ھەمدە سەن ئاداۋەت ساقلاۋاتقان كىشىلەرنىڭ سۈلھى تەلەپ قىلىشىغا ئىنكار بىلەن جاۋاب بەرمەك ۋاجىپ بولۇپ قالىدۇ .

ماڭا شۇنداق نەسىھەت قىلغانىدى مېھرىبان دوستۇم :
«دۈشمەن سېنى ئالدار بولسا ھەرگىز ئېتىقاد ئەتمە» .

— گۇمانىغا ئىشىنىپلا دوستلۇقنى تاشلاش راۋا بولمايدۇ ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — سەل - پەللا ۋەھىمە بىلەن كونا دوستلۇقتىن كېچىپ ، دوستنى پىراق ئەلىمىگە گىرىپتار قىلىشمۇ لايىق ئىش ئەمەس ، بارلىق جانىۋارلارنىڭ خارراقى ۋە ئاجىزراقى بولغان كۈچۈكتىمۇ ۋاپادارلىق دېيىدىغان نەرسە تېپىلىدىغۇ؟ سەن نېمىشقىمۇ بىۋاپالىق توغرىسىدىلا سۆزلەيدىغانسەن؟ ۋاپا دېگەن شۇنداق ياخشى نەرسىغۇ؟ سەن نېمىشقا مۇھەببەت ۋەدىسىنى ئاخىرىغا يەتكۈزمەيسەن؟

— ئۇ ۋاپادارلىق تۈۋرۈكىنى يىقىتقان تۇرسا ، مەن قانداقمۇ ۋاپادارلىق ئىمارىتىنى سالالايمەن؟ ئۇنىڭدا ئەھدۇ پەيماندىن قىلچە ئەسەر قالمىغان تۇرسا ، مەن قانداقمۇ ۋاپا توغرۇلۇق ئېغىز ئاچالايمەن؟ سېنىڭ كۆڭلۈڭدىكى ئاداۋەت ۋەھشىتىنى چىقىرىۋېتىشىڭنىڭ ھېچقانداق ئىمكانىيىتى يوق . كۈچ - قۇۋۋەت بىلەن مېنى بىر تەرەپ قىلالمايدىغانلىقىڭ ئېنىق بولغانلىقى ئۈچۈن ، ھىيلە - مىكىر بىلەن ئىنتىقام ئېلىشنى ئويلاۋاتىسەن! شۇڭا بۇ ئىشتا پۇرسەتنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشىۋاتىسەن . پادىشاھلارنىڭ كۆڭلىدە ساقلىنىپ قالغان ئاداۋەتتىن قورقماق كېرەك ، چۈنكى ئۇلار سەلتەنەت غۇرۇرى بىلەن ئىنتىقام ئېلىش قەستىگە چۈشكەندە ، ھېچقانداق دەلىل - ئىسپاتقا قارىمايدۇ ۋە ھېچقانداق ئۆزرىنى قوبۇل قىلمايدۇ . ئۇلارنىڭ ئاداۋىتى خۇددى كۆمۈرگە ئوخشايدۇ . گەرچە ھازىرلىقچە ئۇنىڭدا ئوت يوق بولسىمۇ ، غەزەپ ئۇچقۇنى ئۇنىڭغا ئۇلاشقان چاغدا دەرھال تۇتىشىدۇ - دە ، ئۆچمەنلىك شولىسى ئۆرلەپ ، پۈتۈن جاھاندىكى ھۆل ۋە قۇرۇقنى تەڭلا كۆيدۈرىدۇ ئەمەسمۇ؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قەيزە .

— سەن ئەجەب بۇ ئىشنىڭ بىر تەرىپىنىلا كۆرۈپ ، يەنە بىر تەرىپىنى مۇلاھىزە قىلىپ باقمايسەنغۇ؟ — دەپتۇ پادىشاھ ، —

نىمىشقا غەزەپنىڭ ئۈلپەتچىلىككە ئالمىشىش ئېھتىمالى يوق بولىدىكەن؟ نىمىشقا كۆڭلىمىزدىن خاپىلىق كېتىپ خۇشلۇق ھاسىل بولۇشى مۇمكىن بولمايدىكەن.

— ئەگەر كىشى ئىلتىپات يولىنى تۇتالىسا ۋە دوست رىزاسىنىڭ تەلىپىدە يۈرەلىسە ياكى ئۇنىڭغا پايدا يەتكۈزۈپ، زىيان - زەخمەتتىن قوغدىيالىسا، ئىككى تەرەپنىڭ كۆڭلىدىكى غەزەپ ۋەھشىتى كۆتۈرۈلۈپ، كۆڭۈل شادلىقى ھاسىل بولۇشى مۇمكىن بولاتتى. لېكىن مەن كۆڭۈلدىن ئاداۋەتنى كۆتۈرۈۋېتىپ، مېھىر - مۇھەببەت پەيدا بولۇشقا سەۋەب بولغۇدەك بىرەر ئىش قىلىشقا ئاجىزمەن، مەن بۇ ئاداۋەتنى كۆڭلۈمدىن كۆتۈرۈۋېتىپ سېنىڭ خىزمىتىڭنى قىلىشقا يەنە بارغان تەقدىردىمۇ، ھەمىشە قورقۇنچ ئىچىدە يۈرۈشۈم ھەمدە ھەر سائەتتە بىر يېڭى ئۆلۈمنى كۆرۈشۈم مۇمكىن. شۇڭا ساڭا مۇلازىملىق قىلىش خىيالىنى كاللامدىن چىقىرىۋېتىپ، يىراق يولىنى كۆزلىمىكىم ئەلادۇر.

بەخت شېخىدىن ۋەسلى گۈللىرى ئېچىلغان ھالدىمۇ،
مەن تىكەن دەسسەپ يىراق دەشتىدە يۈرسەم ياخشىدۇر.

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قەيزە.

— ياخشىلىق ۋە يامانلىقتا ھېچكىم تەڭرى ئىرادىسىنىڭ سىرتىغا قەدەم قويالمايدۇ، — دەپتۇ پادىشاھ، — مەيلى ئاز ياكى كۆپ بولسۇن، مەيلى چوڭ ياكى كىچىك بولسۇن، ئىشقىلىپ ھەر بىر ئىش تەڭرىنىڭ ھۆكمى ۋە تەقدىرى بىلەن بولىدۇ. ئوغلۇمنىڭ قىلغان ئىشى ۋە سېنىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن جازايىڭمۇ تەقدىرنىڭ ئىرادىسى بىلەن بولدى. سىلەردىن كۆرۈلگەن سەۋەب ئاساس بولالمايدۇ. شۇنداق بولغاندىكىن، خۇدايىتائالانىڭ تەقدىرىگە نارازى بولۇپ زارلىنىش راۋا ئەمەس.

بولسا گەر كاللاڭدا ھوش، بول تەڭرى ھۆكمىگە رىزا،
سەبرى ئۆزرە قوي پۇتۇڭنى كەلسە ساڭا ھەر بالا.

ھەرنېمەرسە يازسا تەقدىر قەلىمى ، بىلگىن ساۋاپ ،
«نە ئۇچۇن» دەپ ئويلىما ، تەقدىرى ھەق قىلماس خاتا .

— بارلىق مەخلۇقاتنىڭ تەڭرىنىڭ قازاسىنى رەت قىلالمايدى-غان ئاجىزلىقى ھەممىمىزگە مەلۇم ، — دەپتۇ قەيزە ، — ياخشىلىق ياكى يامانلىق ، پايدا ياكى زىياننىڭ يېتىشى تەقدىرنىڭ ئىرادىسى بىلەن بولىدۇ . خالايىق ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن تەڭرى ھۆك-مىنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ ، قازانىڭ ئالدىنى ئالالمايدۇ ، ھېچكىم ئۇنى ئىلگىرى ياكى كېيىن قىلالمايدۇ . گەرچە بارلىق ئۆلىمالار :

قازاغا قىلمىغىن ئارتۇقچە گەپ - سۆز ،
تەڭرىنىڭ ئىشىغا گەپ - سۆز نە ھاجەت .

دېگەن سۆزدە بىرلىككە كېلىشكەن بولسىمۇ ، ئۇلاردىن ھېچبىرى «ئېھتىيات ۋە ھوشيارلىقنى تاشلاش كېرەك» دەپ ئېيتقىنى يوق . بەلكى ئۇلار : «ھەرقانداق ئىشقا سەۋەب قىلماق ۋە كىپايەت تاپماق-نى خۇدايىتائالاغا قويماق كېرەك» دەپ ئېيتىشقان .

ھەر نېمەرسىنى ساڭا يەتكۈزسە ھەق ،
«بىر سەۋەبسىز يەتكۈزەر» دەپ قىلما گەپ .
تىرىشىپ ھەرىكەت بىلەن قىلساڭ سەۋەب ،
ھاسىل بولغاي ھەرنە ئىش قىلساڭ تەلەپ .

دېگەن بېيىتمۇ ئەنە شۇ مەنىنى تەكىتلەيدىغۇ ؟
— مەن سەن بىلەن مۇلاقاتتا ، ھەمسۆھبەتتە بولۇشنى ناھايىتى ئارزۇ قىلىمەن . مەن ساڭا شۇنچە ئىشتىياق باغلىسام ، سەن مالال-لىق ۋە ناماقۇللۇقتىن باشقا ئىپادە بىلدۈرمەيۋاتىسەنغۇ ؟

مەن ساڭا ئاشىقۇ شەيدا ، سەن لېكىن مەندىن مالال ،
ئارىمىزدا بۇ يوسۇن بىرلە تېپىلغايمۇ ۋىسال .

دەپتۇ پادىشاھ.

— سەن مېنى ئۆلتۈرۈپ، كۆڭلۈڭنىڭ رەنجىگە شىپا بېرىشكە ئىشتىياق قىلىۋاتىسەن، — دەپتۇ قەيزە، — ۋەھالەنكى، مېنىڭ جېنىم ئەجەل شەربىتىنى ئىچىشنى خالىمايدۇ. مۇرادىمنىڭ تىزگىنى ئۆز قولۇمدىلا بولىدىكەن، مەن سەندىن ھەر دائىم ئېھتىيات قىلىمەن. چۈنكى مېنىڭ بېشىم كېسىۋەتسە يەنە كۆكلەيدىغان قومۇش ئەمەس، مەن سېنىڭ ئەقىدەڭنىڭ قانداقلىقىنى كۆڭلۈمدە تۇيۇپ تۇرۇۋاتىمەن. شۇ تاپتا كۈچۈم يەتسە، سېنى ئۆلتۈرۈۋەتسەم دەپ ئويلايمەن. سەنمۇ ئوغلۇڭ ئۈچۈن مېنىڭ ھالاكىتىمدىن باشقا نەرسىنى تىلىمەيسەن، مۇسىبەتلىك بولغانلارنىڭ كۆڭۈللىرىنىڭ ئەھۋالىدىن پەقەت ئەنە شۇ دەرد شارابىنى ئىچىپ باققان كىشىلا خەۋەردار بولالايدۇ. لېكىن راھەت - پاراغەتتە ياشاۋاتقان كىشى ئۇنىڭدىن بىخەۋەر.

سەن ئاياغىڭغا تىكەن كىرمەي تۇرۇپ نە بىلىسەن،
بېشىغا تىغ زەخمى تەگكەن شىرى مەردلەر ھالىنى.

ئۇنىڭدىن تاشقىرى، ئوغلۇڭنىڭ ئىلگىرىكى ساق ھالىتى سېنىڭ يادىڭغا يەتسە ۋە مېنىڭ پەرزەنتىمنىڭ تىرىكلىكى مېنىڭ ئېسىمگە كەلسە، بىزنىڭ كۆڭلىمىزدە پەرق، مىجەزىمىزدە ئۆزگىرىش ھاسىل بولىدۇ. ئۇ چاغدا ئۇنىڭدىن قانداق پاسات چىقىپ، نېمە ئىشنىڭ يۈز بېرىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ. مۇشۇ دەلىل بويىچە ئېيتقاندىمۇ، ماڭا سەن بىلەن بىللە بولۇشتىن كۆرە ئايرىلىپ كەتكىنىم ياخشىراق.

— كىشى نېمە ئۈچۈن دوستىنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈپ، ئۇنىڭغا ئازار بېرىش قەستىنى كۆڭلىدىن چىقىرىۋېتەلمەيدىكەن؟ — دەپتۇ پادىشاھ، — ئاقىللارنىڭ ئۆز دوستىنىڭ خاتالىق سۈرىتىنى كۆڭلىنىڭ لەۋھەسىدىن پاك - پاكىز چىقىرىۋېتىپ، ئۆزىنى رەنجىتىپ قويغانلارنىڭ ئۆزرىسىنى رىغبەت بىلەن قوبۇل قىلغۇدەك

قۇدرىتى بولۇشى كېرەك . چۈنكى ، ئۆزرە بارلىق ئاداۋەتلەرنى
ياپقۇچىدۇر . يامانلارنىڭ يامانراقى ئۆزرىنى قوبۇل قىلمىغۇچىلار-
دۇر . مېنىڭ بۇ ئېيتقان سۆزلىرىم چىن ، كۆڭلۈم ساپ ، كۆڭلۈمـ-
ـدە غەزەپ ۋە ئىنتىقام سۈرىتىدىن ئەسەر يوق . گۇناھ ھەرقانچە
چوڭ بولسىمۇ ئەپۇ قىلماقنىڭ ئېسىل پەزىلەت ئىكەنلىكىنى ياخشى
بىلىمەن .

چوڭ بولسىمۇ كىچىكلەرنىڭ خاتاسى ،
ئۇندىن چوڭدۇر كاتتىلارنىڭ ئەپۇسى .

— دېگەنلىرىڭنىڭ ھەممىسى راست ،— دەپتۇ قەيزە ،— ئەمما
مەن گۇناھكارمەن . گۇناھى بار ئادەم ھەمىشە قورقۇنچ ئىچىدە
يۈرىدۇ . مەن ھازىر تاپىنىدا يارىسى بار كىشىنىڭ قاراڭغۇ كېچىدە
تاشلىق يەردە ماڭغىنىغا ئوخشاپ قالدىم . ئۇنداق كىشىلەرنىڭ
جاراھىتى تاشقا تېگىش بىلەن تېخىمۇ ئېغىرلىشىدۇ ۋە پۇتى كار-
دىن چىقىپ يۇمشاق توپىلىق يەردىمۇ ماڭالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ .
مەن سېنىڭ خىزمىتىڭدە بولىۋەرسەم ئەنە شۇنداق بولىدۇ . شۇنداق
ئىكەن ، مەن بۇ ئىشتىن قېچىشنى شەرىئەت ، مىللەت قائىدە -
يوسۇنىدا پەرھىز دەپ بىلىمەن . ھۆكۈمالار : «ئۈچ خىل كىشى
ھېكمەت رەۋىشىدىن يىراق ۋە ئەقىل يولىدىن تاشقىرىدۇر» دەپ
ئېيتىشقان . بۇنىڭ بىرىنچىسى ، ئۆزىنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتىگە ئىشە-
نىپ ، ھەرقانداق بالا كەلسە ، ئۇنىڭغا قارشى كېتىۋېرىدىغانلار ؛
بۇنداق كىشىلەر ئاقىۋەتتە ئۆزىنى ھالاكەتكە ئىتتىرىدۇ . ئىككىنـ-
ـچىسى ، تائام ۋە شارابىنىڭ ئۆزىگە يېتەرلىك مىقدارىنى بىلمەيدىغانـ-
ـلار ۋە مەيدىسىنىڭ ھەزىم قىلالماي قېلىشىدىن قورقماي يەۋېرىدىـ-
ـغانلار ؛ شۈبھىسىزكى ، بۇنداق كىشىلەر ئۆز جېنىنىڭ دۈشمىنىـ-
ـدۇر . ئۈچىنچىسى ، ئاداۋەت ئەھلىنىڭ سۆزىگە مەغرۇر بولۇپ ،
ئۇلارنىڭ خۇشامەتلىرىگە ئالدانغانلار ؛ بۇنداق كىشىلەر ئاخىر ھەسـ-
ـرەت - نادامەت ۋە پۇشايمانغا قالىدۇ .

دۈشمىنىڭنىڭ ھىيلىسىدىن بولما غاپىل ھېچقاچان ،
قۇدرىتىڭنىڭ بارچە قاچ ئۇ تاماندىن ھەرقاچان .

— ھەي قەيزە ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — مەن ساڭا ھەرقانچە مەرھەمەت ۋە ئىلتىپات كۆرسەتسەممۇ ۋە شۇنچە دوستانە نەسىھەتلەرنى قىلسامىمۇ ، سەن يەنىلا بويۇن تولغاۋېرىسىنا ! نەسىھەتنى قوبۇل قىلمايدىغان كىشىگە قىلغان نەسىھەت خۇددى زاھىتنىڭ بۆرىگە قىلغان نەسىھىتى پايدا بەرمىگەندەك بىر ئىش بولىدىكەن - دە !

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ قەيزە .

— بىر تەقۋادار زاھىت بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ پادىشاھ .

زاھىت بىلەن بۆرىنىڭ ھېكايىسى

بىر تەقۋادار زاھىت بار بولۇپ ، ئۇ ھەر كۈنى تائەت - ئىبادىتىنى تۈگەتكەندىن كېيىنكى ۋاقتىنىڭ ھەممىسىنى خالايىققا نەسىھەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزىدىكەن . بىر كۈنى سەھرادىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ، ھېرىس ئاغزىنى ئېچىپ ، تەمە كۆزى بىلەن تەلەپ يولىغا قاراپ پۈتۈن ھىممىتىنى بىگۇناھلارغا ئازار بېرىشكە قارىتىپ ، جانلىقنى جانسىز قىلىپ ، تويماس نەپسىنى خۇشال قىلماققا تەييار تۇرغان بىر بۆرىنى كۆرۈپ قاپتۇ .

زالىمنى كۆر ، جاھىللىقتىن كىشىگە ،
مىڭ زىيان يەتكۈزگۈسى بىر نەپ ئۈچۈن .

زاھىت شەپقەت يۈزىسىدىن ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي زالىم، بۇنىڭدىن كېيىن ئەمدى خالايىقنىڭ قويلىرىغا ھەرگىزمۇ چېقىلما، ئاجىز ھەم بىچارىلەرگە قەست قىلما. چۈنكى، زۇلۇمنىڭ ئاقىۋىتى ئوقۇبەت، ئاخىرى ئاخىرەت ئازابى بولىدۇ.

زۇلۇم بىلەن ھەر كىشى بولسا خۇرسەنت،
قولى بىلەن پۈتىغا سالغۇسى بەنت.
كۆرسىمۇ ئۇ ھازىرچە كاتتا دۆلەت،
لېكىن تېزدىن يەتكۈسى ئاڭا مېھنەت.

زاھىت يۇقىرىقىدەك گەپلەرنى قىلىپ، ئۇنىڭ كىشىلەرنىڭ قويلىرىغا زىيان سالماسلىقى ئۈچۈن ۋەز ئېيتىشقا كىرىشىپتۇ. لېكىن بۆرە:

— ھەي شەيخ! نەسىھەت قىسسەڭنى قىسقا قىل، ھازىر ماۋۇ جاڭگالنىڭ كەينىدە قويلار ئوتلاۋاتىدۇ. ئۇلاردىن بەزىسىنىڭ قارنىنى يېرىپ، بەزىسىنى ئېلىپ قېچىشنىڭ پۇرسىتى ئۆتۈپ كېتىدۇ بىكار. ئۇ چاغدا ماڭا ھەسرەت ۋە نادامەتتىن پايدا كەلمەيدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى مەقسەت، مەن ساڭا شۇنچىۋالا نەسىھەت قىلساممۇ، سەن ئۆز پەيلىڭدىن يانمايۋاتىسەن ھەم سۆزۈمگە ئىلتىپات قىلمايۋاتىسەن.

مەن تەرەپكە قارىغىن ئەي باغرى تاش،
ئىلتىپات بىرلە سۆزۈمگە سال قولاق.

—مەن ئەقلىم نەسىھەتچىسىدىن نەسىھەتلەرنى ئاڭلاپ، پەم ۋائىزىدىن پەنت ئالدىم ھەم ئۇنىڭدىن بەھرىلەندىم. شۇڭا مەن ھەمىشە ھەزەر قىلىشىم، تەجرىبە ـ ساۋاق ئەينىكىگە قاراپ تۇرۇشۇم كېرەك. مەن قورقۇنچتىن شۇ يەرگە كەلدىمكى، شۇ تاپتا

ماڭا كىشىنىڭ قولى ، كۆزى يەتمەيدىغان يەرگە كەتسەمكەن دېگەن ئويدا تۇرۇۋاتىمەن . مېنىڭ بۇ يەردە بۇنىڭدىن ئارتۇق تۇرۇشۇم هارام . چۈنكى مەن سېنىڭ قېنىمنى هالال دەپ تونۇغانلىقىڭنى هەم مۇرۇۋۋەت شەرتىدە جايىز بولمايدىغان ئىشنى قىلىشنى راۋا كۆرگەنلىكىڭنى بىلىمەن ، بەس ! بۇنداق هالدا مەن بۇ يەردە تۇرسام بولمايدۇ ،شۇڭا باشقا ياققا كېتىشىم ۋاجىپتۇر . بۇ يەردە بۇنىڭدىن ئارتۇق تۇرۇشۇم خوپ ئەمەس ،— دەپتۇ قەيزە .

— بۇ يەردە ساڭا هەممە مەئىشەت جابدۇقلىرى تەييارغۇ ! راهەت - پاراغەت ئىشىكلىرى كۆڭلۈڭگە ئوچۇققۇ ! شۇنداق تۇرۇقلۇق ، سەپەر مۇشەققىتىنى ئىختىيار قىلىپ باشقا جايلارغا بېرىپ كۈن كەچۈرۈش ئۈچۈن تەرەددۇت قىلىشىڭغا هېچقانداق سەۋەب يوققۇ ؟— دەپتۇ پادىشاه .

— هەرقانداق كىشى مۇنۇ بەش خىسلەتنى ئۆمۈرنىڭ سەرمايىسى ۋە يول جابدۇقى قىلسا ، نەگە بارسا ئارزۇسى هاسىل بولىدۇ ۋە ئۆزگە هەمسۆهبەت تېپىپ ئىززەتلىك بولىدۇ . ئۇنىڭ بىرىنچىسى ، بەتقىلىقلىقتىن يىراق بولماق ؛ ئىككىنچىسى ، ياخشى ئىش قىلىدىغان بولماق ؛ ئۈچىنچىسى ، تۆهمەتخورلۇق ۋە رىياكارلىقتىن پەرهىز قىلماق ؛ تۆتىنچىسى ، ياخشى خۇيلۇق بولماق ؛ بەشىنچىسى ، هەممە ۋاقىتتا ئەل بىلەن ياخشى چىقىشىپ ، ئادەتتىكى ئەدەپنى ساقلىماق . بۇ سۈپەتلەرنى ئۆزىگە جەم قىلغان كىشى هېچقانداق جايدا غېرىب بولۇپ قالمايدۇ . ئەقىللىق كىشى ئەگەر ئۆز يۇرتىدا ئۇرۇق - تۇغقانلىرىدىن خاتىرجەم بولالمىسا ، ئۇلاردىن ئايرىلىپ سەپەر قىلىشى كېرەك ، چۈنكى ئۇلارنىڭ هەممىسىگە بەدەل تېپىلسىمۇ ئۆز زاتىغا بەدەل تېپىلمايدۇ ،— دەپتۇ قەيزە .

قىلالمىساڭ ئەگەر يۇرتۇڭ ئىچرە كۆڭلۈڭنى خۇشال ،
نە قىلارسەن ئۆيۈڭ ئىچرە ئەسىر بولۇپ ئولتۇرۇپ .
كەتسەڭمۇ گەر ئۆزگە يۇرتقا تاپالارسەن يارۇ دوست ،
يۇرسەڭ ئەگەر هەر ماكاندا ئەدەپ - ئەخلاقلىق بولۇپ .

— بارماقچى بولغان يېرىڭدە قانچىلىق ۋاقىت تۇرىسەن؟ قاچان قايتىپ كېلىسەن؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— مېنىڭ بېرىشىمدىن يېنىشىمنى، كېتىشىمدىن كېلىشىمنى تەمە قىلمىغىن،— دەپتۇ قەيزە،— سېنىڭ بۇ سوئالىڭ بىلەن مېنىڭ جاۋابىم خۇددى ناۋاي بىلەن ئەرەبنىڭ ھېكايىسىگە ئوخشاپ قالدى.

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— بىر ئەرەب،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ قەيزە.

بىر ئەرەب بىلەن ناۋاينىڭ ھېكايىسى

بىر ئەرەب بىپايان چۆل - باياۋانلارنى كېزىپ، ئاخىر باغدادقا يېتىپ كېلىپ، دەجلە دەرياسىنىڭ قىرغىقىدىكى بىر ناۋاينىڭ دۇكىنىغا كۆزى چۈشۈپ قاپتۇ. قارىسا، گىردىلەر تولۇن ئايدەك پارقىراپ، ئاق نانلار ئاپتاپتەك ۋاللىداپ، توقاچلار مەھبۇبلار رۇخسارىدەك ناز قىلىپ، كاكچىلار دىلبەرلەر يۈزىدەك دىلنىڭ زوقىنى تارتىپ تۇرغانىكەن.

ناۋاي تونۇرى خۇددى خېلىل گۈلزارىغا ئوخشار[①]،
ھەرلەھزە چىقار پاكىز نانلار گۈل كەبى ئاندىن.

بۇ بىچارە ئەرەب ناننىڭ پۇرىقىنى پۇراپ تېنىگە قايتىدىن جان كىرگەندەك بوپتۇ ھەمدە ناننىڭ يۈزىنى كۆرۈپ سەۋر ياقىسىنى يىرتىپ، ناۋاينىڭ قېشىغا بېرىپ شۇنداق دەپتۇ:

— ھەي خوجايىن! قانچە پۇل بىلەن مېنى نانغا تويدۇرالايسەن؟

---

① نەمرۇدنىڭ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى كۆيدۈرۈش ئۈچۈن ياققان ئوتلىرى گۈلزارغا ئايلىنىپ كەتكەنىكەن. بۇ يەردە ئەنە شۇ تەمسىل قىلىنغان.

ناۋاي : «ناھايىتى شۇ بىر پاتمان ياكى ئىككى - ئۈچ پاتمان نان بىلەن تويار» دەپ ئويلاپ :

— يېرىم تىللا بېرىپ ، قانچىلىك يېسەڭ يېگىن ،— دەپتۇ .

ئەرەب يېرىم تىللا بېرىپتۇ - دە ، دەريانىڭ لېۋىگە ئولتۇرۇپتۇ . ناۋاي نان كەلتۇرۇپ بېرىپتۇ . ئەرەب ناننى سۇغا تۆگۈرۈپ يېيىشكە باشلاپتۇ . ئەرەب بىر تىللالىق نان يەپ بولغان بولسىمۇ ، يەنىلا نان تەلەپ قىپتۇ . ئاخىر ناۋاي بىتاقەت بولۇپ شۇنداق دەپتۇ :

— خۇدا ساڭا راسا ئىشتىھا بەرگەنىكەن - دە ، بۇرادەر !ماڭا ئېيتقىنا ، سەن قانچىلىك نان يەيسەن ؟

— ھەي خوجايىن ، سەۋرچان بول ، مەن تاكى بۇ سۇ ئېقىشتىن توختىمىغۇچە نان يېيىشتىن توختىمايمەن ،— دەپ كۈلۈپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەرەب .

بۇ مىسالنى كەلتۇرۇشتىكى مەقسەت شۇكى ، مەن ھاياتىمدا سەندىن قورقۇپ ئۆتىمەن ، شۇڭا ، ۋىسالدىن بەھرە ئېلىشىمىز مۇمكىن ئەمەس ، دەپ ئويلايمەن . روزغار ئوتتۇرىمىزغا شۇنداق جۇدالىق سالدىكى ، ۋىسال ئېھتىمالى يوق . كېيىنكى كۈنلەردە سېنى بەك سېغىنىپ كەتسەم ، سەھەر شامىلىغا ئەرز قىلىپ ، دىدارىڭنى خىيال ئەينىكىدىن كۆرۈۋالارمەن .

بولمىسىمۇ يار ۋىسالى ، يادى بىرلە مەن خۇشال ،
بولمىسا ئاي ، شام بىلەنمۇ كۆلبىمىز روشەن بولۇر .

پادشاھ بۇ زېرەك قۇشنىڭ تۇزاققا ئىلىنمايدىغانلىقىنى ، ئۇنىڭ ئىنتىقام ئېلىشقا مۇيەسسەر بولالمايدىغانلىقىنى ، ۋەدە دانلىرىنى ھەرقانچە چاچسىمۇ ، قۇشنىڭ ئۆزىگە ئىلتىپات قىلمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ كۆزلىرىدىن ھەسرەت ياشلىرىنى ئاققۇزۇپتۇ .

— ئەي پادىشاھ ، سەن ھەرقانچە مەرھەمەت قىلساڭمۇ ، خاتىرجەملىك توغرىسىدا قەسەملەرنى بەرسەڭمۇ ، خىزمەت ھالقىسىنى

بوينۇمغا سالمايمەن ،— دەپتۇ قەيزە .
پادىشاھ قەيزىنىڭ پۇتىغا سانجىلغان ئازار تىكىنىنى ھىيلە
يىگىنىسى بىلەن چىقىرىشقا بولمايدىغانلىقىنى ، ئەمدى ئاتقان ئوق-
نىڭ قايتمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ شۇنداق دەپتۇ :
— ئەي قەيزە ، ۋىسال بوستانىنىڭ ھىدىنىڭ جان دىمىغىمغا
يەتمەيدىغانلىقىنى ، ئۈمىد ئەينىكىمدە سۆھبەتنىڭ چېھرىسىنى كۆ-
رەلمەيدىغانلىقىمنى چۈشەندىم . ئەمما ، نەسىھەت سىرى بىلەن كۆ-
ڭۈل ئەينىكىمدىكى غۇبارنى ئېرتىپ ، ھاياتىم ئۈچۈن سائادەت
كەلتۈرگۈدەك بىر - ئىككى ئېغىز سۆزنى يادىكار قىلىپ قالدۇرۇ-
شۇڭنى ئۈمىد قىلىمەن .
— ئەي پادىشاھ ،— دەپتۇ قەيزە ،— جاھاندىكى ھەممە ئىشلار
تەقدىرگە باغلىق بولىدۇ . شۇڭا ئۇنى يا ئىلگىرى ، يا كېيىن ، يا
ئاز ، يا كۆپ قىلغىلى بولمايدۇ .بىر كىمنىڭ پېشانىسىگە سائادەت-
مەنلىك ياكى شۇملۇقنىڭ سۈپىتىنىڭ يېزىلغانلىقىنى ھېچكىم بىل-
مەيدۇ . لېكىن ئېھتىيات شەرتىنى بەجا كەلتۈرۈپ ، ساۋابلىق
ئىشلارنى قىلىش ھەممە كىشىلەر ئۈچۈن ۋاجىپتۇر . ئەگەر مۇۋا-
پىق كېلىپ قالسا ، ئۇلۇغلۇق تەختىدە ۋە دوستلار قېشىدىمۇ مەغ-
رۇر ئولتۇرالايدۇ ، تەنە قىلغۇچىلارنىڭ تەنىسىدىنمۇ يىراق بولالاي-
دۇ . يەنە شۇنى بىلمەك كېرەككى ، نەپ ئالغىلى بولمايدىغان مال
ماللارنىڭ ئەڭ ئوسالىلىرىدۇر . پۇقرالارنى باشقۇرۇشتا بىپەرۋالىق
قىلىدىغان پادىشاھلار پادىشاھلارنىڭ غاپىلراقىدۇر . زۆرۈرىيەت ۋە
قىيىنچىلىق ۋاقىتلىرىدا دوستىدىن يۈز ئۆرۈگۈچىلەر دوستلارنىڭ
پەس ، يامانراقىدۇر . ئۆز ئېرىنى ياخشى كۆرمەيدىغان خوتۇن خو-
تۇنلارنىڭ ئەسكىرەكىدۇر . ئاتا - ئانىسىغا ئىتائەت قىلىشتىن
بويۇن تارتىدىغان پەرزەنت پەرزەنتلەرنىڭ يامانراقىدۇر . ئەمىنلىك
ۋە ئەرزانچىلىق بولمىغان شەھەر شەھەرلەرنىڭ ۋەيرانراقىدۇر .
سۆھبەتلەشكۈچىلەرنىڭ كۆڭلى ساپ بولمىغان يىغىلىش سۆھبەت-
لەرنىڭ ناخۇشراقىدۇر . ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا شۇبھە ۋە گۇ-
مان چۈشتى ، ئەمدى ۋىدالاشمىقىمىز ئەلادۇر .

قەيزە شۇ سۆز بىلەن ئۆز گېپىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، ئايۋان ئۈستىدىن ئۇچۇپ كېتىپتۇ. پادىشاھ ھەيرانلىق بارمىقىنى چىشلەپ، پۇشايمان قىلىپ ئاھ تارتىپتۇ ۋە:

جاننى كۆيدۈرگەن بۇ دەردنى كىمگە ئەيلەرمەن ئايان،
تەييارلاندى تېۋىپمۇ شۇ دەم بولماقتا راۋان.
ئىلتىجا قىلسامۇ شۇنچە قىلدى يار ئۆز گېپىنى،
ئاخىر كەتمەكچى بولدى، قەست قىلىپ ئالماقتا جان.

دەپتۇ.

مانا بۇ ھەسەت قىلغۇچى ۋە ئاداۋەت ساقلىغۇچىلارنىڭ مىكرىدىن ساقلىنىپ، ئۇلارنىڭ غەرەز ئارىلاشقان دوستلۇقىغا ئىشەنمىگەن كىشىلەرنىڭ داستانى. ئازار يېگەن دۈشمەن ئىنتىقام ئېلىشقا بەل باغلايدۇ. ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ روشەن كۆڭۈللىرىگە ئايانكى، بۇ سۆزلەرنى بايان قىلىشتىكى مەقسەت، ئەقىللىق كىشىلەر زامان ھادىسىلىرى ۋە جاھان ئىشلىرىدا، بۇ سۆزلەرنى يېتەكچى قىلىپ، ئىشلىرىنىڭ بىناسىنى ئەقىل ۋە تەدبىر ئاساسىغا قۇرۇپ ئېھتىيات بىلەن ئىش كۆرۈشى، ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدىمۇ كۆڭلىدە دۈشمەنلىك ساقلاپ يۈرگەنلەرگە ئىشەنمەسلىكى، ئۇلارنىڭ ھىيلە-مىكىرلىرىنىڭ ئاپىتىدىن ۋە ئىنتىقام ئېلىش، ئاداۋەت ساقلاشلىرىنىڭ زەرىرىدىن ھوشيار تۇرۇشى كېرەك، دېمەكتۇر.

ئەگەر «دىلىم تاپمىسۇن رەنجە» دېسەڭ،
قۇلىقىڭغا بۇ گۆھەرنى تاقىغايسەن.
دۈشمىنىڭدىن ھەرئان قىلىپ ئېھتىراز،
قانچە ياخشى كۆرۈنسىمۇ قاچمايسەن.
ئاداۋەت ئەھلىگە يۆلەنمەك يامان،
ئىشەنمەك زىياندۇر، زىياندۇر، زىيان.

توققۇزىنچى باب

ئەپۇ قىلىش پادىشاھلارنىڭ ياخشى پەزىلەت- لىرىدىن بىرى ئىكەنلىكى توغرىسىدا

دابشلىم شاھ ھۆرمەت يۈزىسىدىن دانىشمەن قەلب ئىگىسى
بەرھەمەنگە شۇنداق دەپتۇ :

— ئاداۋەت پەيدا بولغاندىن كېيىن دۈشمەندىن كۆڭلى ئارام
تاپمىغان ، دۈشمىنىدە گىنە ـ ئاداۋەت ئەسىرىنى كۆرگەندىن كې-
يىن ھەرقانچە مەرھەمەت ۋە خۇشامەت قىلغىنى بىلەن ئۇنىڭدىن
غاپىل بولمىغان كىشىلەرنىڭ مىسالىنى ئاڭلىدىم . ئەمدى كۆڭ-
لۈمگە مۇنداق ئىشتىياق چۈشتى ، توققۇزىنچى ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇ-
نى بويىچە ، پادىشاھلارنىڭ ئەپۇلىرىغا مىسال بولىدىغان داستانلارنى
بايان قىلغايسەن . پادىشاھ ئۆز خىزمەتكارلىرىنىڭ خاتالىقىنى كۆر-
گەندە ئۇنى كەچۈرۈۋەتكەندىن كېيىن ئۇلاردا يەنە ئەيىب ۋە گۇناھ
سادىر بولغان بولسا ، بۇ قېتىمدا ئۇلارغا يەنە مەرھەمەت قىلىشى
كېرەكمۇ ، يوقمۇ ؟ ئۇلارغا يېڭىدىن مەنسەپ بېرىپ ، يەنە ئاۋۋالقى-
دەك ئىشىنىش ھوشيارلىق ۋە ئېھتىيات شەرتىگە مۇناسىپ كېلەم-
دۇ ، يوق ؟ دېگەن مەسىلىلەرگە ئالاقىدار مىساللارنى سۆزلەپ
بەرسەڭ .

بىدپاي ھەكىم جانغا راھەت بېغىشلىغۇچى ئىبارىلەر بىلەن
شۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ :

ئازراق خاتالىق سادىر قىلىشى بىلەنلا ، ئۇنى جازالاشقا ئەمر
قىلسا ، مۇلازىملارنىڭ ئېتىقادى سۇسلىشىپ پادىشاھقا ئىشەنمەيدى-
غان بولۇپ قالىدۇ . نەتىجىدە ، بۇ ھالدىن ئىككى ئىللەت پەيدا
بولىدۇ . ئۇنىڭ بىرى ، پادىشاھلىق ئىشلىرى يۇرۇشمەي قالىدۇ .

ئىككىنچىسى ، پادىشاھمۇ ، گۇناھكارلارمۇ ئەپۇنىڭ لەززىتىدىن نې-
سىۋىسىز قالىدۇ . كاتتا پادىشاھلاردىن بىرى : «ئەگەر خەلق جې-
نىمنىڭ تامىقىنىڭ ئەپۇ چاينالمىسىدىن قانداق لەززەت تاپىدىغانلى-
قىنى بىلىدىغان بولسا ، دەرگاھىمغا گۇناھ ۋە خىيانەتتىن بۆلەك
تۆھپە ئېلىپ كەلمىگەن بولاتتى» دېگەنىكەن .

ئەپۇ قىلماقتىن ماڭا بىھېساب ۋە بىساناق ،
لەززەت تېپىلىشىنى بىلگەن بولسا گۇناھكار .
ھەر دائىم بىر قەست بىلەن ئۆتكۈزۈپ كۆپ خاتالىق ،
كەلتۈرەتتى ئالدىمغا گۇناھلارنى كۆپ قاتار .

پادىشاھلارنىڭ ھاللىرىنىڭ جامالىغا ئەپۇدىن ئۆزگە ھېچقانداق
ياسىداق ياراشمايدۇ . ئۇلۇغلار قەدىر - قىممىتىنىڭ كامالىتىگىمۇ
مەرھەمەتتىن روشەنرەك بىرەر دەلىل يوق . بىر ئادەمنىڭ
كۈچ - قۇۋۋىتىگە ئۇنىڭ ئۆز ئاچچىقىنى باسالىشىغا قاراپ باھا
بەرسە بولىدۇ . ھوشيارلىق ۋە ئەرلىكنىڭ ئەسرىنى غەزىپىنىڭ
قىزىق شەربىتىنى ئىچەلىشى بىلەن ئۆلچىسە بولىدۇ .

مەردلىكنى كۈچ بىلەن دەپ قىلما گۇمان ،
غەزەپنى باسساڭ ئىرۇرسەن پەھلىۋان .

پادىشاھنىڭ خۇي - پەيلىنىڭ ياخشىراقى : «ھادىسە ۋاقتىدا
ئەقىلنى بەدەن مەملىكىتىگە ھاكىم قىلىش ، ھەرقانداق خۇيىنى
مەرھەمەت ۋە سىياسەتتىن خالىي قىلماسلىق» تىن ئىبارەتتۇر .
ئەمما مەرھەمەت بوشاڭلىق بولۇپ قالماسلىقى ، سىياسەت زۇلۇم
بولۇپ قالماسلىقى كېرەك . شۇنداق بولغاندىلا ، سەلتەنەت گۈزەل-
لىك ۋە ئۇلۇغلۇق بىلەن زىننەتلىنىدۇ ، مەملىكەتنىڭ مادارى
خەۋپ بىلەن ئۈمىدتىنىڭ ئارىسىدا بولىدۇ . يەنى ئىخلاسمەنلەرمۇ
ئىلتىپاتتىن نائۈمىد بولمايدۇ ؛ پىتنە - پاساتچىلارمۇ ئەلنى بۇ-

زۇشقا پىتنە ـ پاسات تېرىسا ، سىياسەتتىن ئەمىن بولالمايدۇ .

ئېلىنى شۇنداق تۇتاتتى جەمشىد ،
بېرىپ بەزى خەۋپ ، بەزىدە ئۇمىد .

ئىسلام ھۆكۈمالىرى : «ئاللاتائالا قۇرئاندا بەندىلىرىگە ياخشى خۇيلاردىن تەلىم بەرگەن . ئەزەلدىن سائادەتمەن ، مەدەتكار كىشى قۇرئان ھۆكۈملىرىنى كۆڭلىگە قىبلە ۋە جېنىغا كەئبە قىلىشى كېرەك» دەپ ئېيتقان . تەربىقەت پىرلىرىدىن بىرى ھەقىقەت تىلى بىلەن مۇنداق دېگەن : «ئاچچىقنى يۇتماق دېگەنلىك ئوقۇبەت قىلىشقا ھەرىكەت قىلماسلىق دېگەنلىكتۇر . ئەپۇ دېگەنلىك مالاللىق ئەسىرىنى كۆڭلىدىن تامامەن چىقىرىۋېتىش دېگەنلىكتۇر . ياخشى ئىش دېگەنلىك گۇناھىنى ئەپۇ قىلغان دوستىغا يەنە بۇرۇنقىدەكلا مېھىر ـ شەپقەت كۆرسىتىش دېگەنلىكتۇر» .

بۇ سۆزنىڭ مەنىسى شۇكى ، ئىشلار بىناسىنى ئىلتىپات ۋە يۇمشاقلىق ئاساسىغا قۇرۇپ ، ھەممە ئىشلاردا دوستلارغا مۇرۇۋۋەت قىلىش ، دۈشمەن بىلەن مادارا قىلماقنى مۆتىۋەر بىلىش كېرەك . «سۇھاھ» دېگەن كىتابتا : «ئەگەر يۇمشاقلىقنى سىزىش مۇمكىن بولسا ، ئۇنىڭ جامالى شۇنداق نۇرلۇق ۋە پارقىراق بولغان بولاتتىكى ، ھېچبىر كۆز ئۇنىڭغا قاراشقا چىدىيالمىغان ، ھېچ كىشى ئۇنىڭدىن گۈزەلرەك ۋە ئۇنىڭدىن ياخشىراق شەكىلنى كۆرمىگەن بولاتتى» دەپ يېزىلغانىكەن .

پۇرسەت كېلىپ قولۇڭغا چۈشكەن بولسا گۇناھكار ،
ئەپۇ قىلساڭ سەن ئۇنى ، ساڭا كېلىپ باش قويار .
قىلمىشىدىن قورقۇپ ئۇ ئاللىبۇرۇن ئۆلگەندۇر ،
گەر ئەپۇدىن تاپسا ھىد ، يېڭىۋاشتىن جان تاپار .
مۇمكىن بولسا ئەپۇنىڭ سۈرىتىنى سىزماققا ،
ئەپۇ يۈزى قۇياشتەك ، نۇر چېچىپ تۇرغان بولار .

ئەگەر ھەركىم چوڭقۇرراق ئويلاپ باقىدىغان بولسا ، ئىنسان شاراپىتىنىڭ ئەپۇ ۋە ئېھسان بىلەن ئاشىدىغانلىقىنى بىلەلەيدۇ . شۇڭا ئاشۇ ئىككى سۈپەتنى ئۆزىدە ھازىرلىشى كېرەك . ھېچكىمگە مەخپىي ئەمەسكى ، ئادەم گۇناھ ، غەپلەت ، سەۋەنلىك ، خاتالىقتىن خالىي بولالمايدۇ . ئەگەر ھەر بىر گۇناھقا ئازاب ـ ئوقۇبەت ، ھەر بىر سەۋەنلىككە بىر سىياسەت قىلىنىۋېرىدىغان بولسا ، پادىشاھلىقنىڭ مۇھىم ئىشلىرىغا تېز ئارىدا توسالغۇ ۋە نۇقسانلار پەيدا بولىدۇ .

ئاچچىق تېزلىك بىلەن ئالساڭ قولغا تىغ ،
يەيسەن ئاخىر نادامەت بىرلە دەرىغ .
تەپەككۇرلۇق ئىش قىلىشنى قويسا باش ،
تاپالمىغاي زىبۇزىننەت بىرلە تاج .

ئىككىنچى تەرەپتىن ، پادىشاھ گۇناھكار بولغۇچىنىڭ ئىخلاسىغا ۋە قابىلىيىتىگە قارىشى كېرەك . ئەگەر ئۇ پادىشاھلىق ئىشلىرى ئۈچۈن بىرەر مەسلىھەت بېرەلەيدىغان ياكى بىرەر ھادىسە يۈز بەرگەندە ياردەم بېرەلەيدىغان بولسا ، ئۇنىڭغا يەنە ئاۋۋالقىدەك ئىلتىپات قىلىشى ھەمدە دەرھال ئۇنى تەربىيەت قىلىشنىڭ پېيىگە چۈشۈشى ، ئۇنىڭدىن كۆرۈلگەن سەۋەنلىكنى ئەيىب كۆرمەي ، ئۇنىڭ كۆڭلىگە قۇۋۋەت بېرىشى كېرەك . چۈنكى پادىشاھلىقنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنىڭ باش ـ ئۇچى ۋە ھەددى ـ ھېسابى يوق . پادىشاھ ئۆز سىرىغا مەھرەم بولالايدىغان قابىلىيەتلىك كىشىلەرگە ناھايىتى ئېھتىياجلىق بولىدۇ . شۇنداق ئىكەن ، جاھاننى سوراشنىڭ شەرتى شۇكى ، پادىشاھلار ئەقىللىق ، قابىلىيەتلىك ، قەلبى پاك ، دىيانەتلىك ، ئۆزىنى ئايايدىغان ، نەسىھەت قىلالايدىغان ، قولىدىن ئىش كېلىدىغان ، ئۆزگە تەرەپتار بولغان ياخشى خۇيلۇق كىشىلەرگە تەربىيەت قىلىشى ، ئۇلارنىڭ قولىدىن نېمە ئىش كېلىدىغانلىقىنى ، ئۇلارنىڭ نېمە ئىشقا يارايدىغانلىقىنى بىلىشى ۋە

ئۇلارنىڭ قابىلىيىتىگە ، لاياقىتىگە يارىشا ئىشقا تەيىنلىشى كېرەك . ئەگەر بىرەرسىنىڭ ئەيىبىنى كۆرۈپ قالسا ، ئۇنى يامان كۆرمەسلىكى كېرەك . چۈنكى مەخلۇقلار ئەيىبسىز بولمايدۇ . ئەل ئارىسىدا : «ئەيىبسىز يار ئىزدەيدىغان بولساڭ يارسىز قالىسەن» دېگەن گەپمۇ بار . ئەگەر بىرەرسىنىڭ تاپشۇرۇلغان ئىشنى بېجىرەلمىگەنلىكى ياكى خاتالىق ئۆتكۈزگەنلىكىنى بىلسە ، گەرچە ئۇ قابىلىيەتلىك ھەم ئەقىللىق كىشى بولغان ھالەتتىمۇ ئۇنى ئىش بېشىدىن يىراق قىلىش ، ئەگەر ئۇ نادان ۋە بىئەقىل بولسا ، ئۇنىڭدىن پەرھىز قىلىش ۋاجىپتۇر . بۇ مەنە مەلۇم بولغاندىن كېيىن ، ئەمەلدارلارغا ۋە قول ئاستىدىكىلەرگە تاپشۇرغان ئىشلارنىڭ نەتىجىسىدىن ، مەملىكەتنىڭ بارلىق ئىشلىرىدىن تولۇق خەۋەردار بولۇش پادىشاھلار ئۈچۈن پەرھىزدۇر . بۇنىڭدىن ئىككى تۈرلۈك پايدا ھاسىل بولىدۇ : ئۇنىڭ بىرى ، ئەمەلدارلارنىڭ قايسىلىرىنىڭ خەلقپەرۋەر ، قايسىلىرىنىڭ زالىم ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ ، بۇنىڭ بىلەن پۇقرالارغا ياخشىلىق قىلغانلارنى تەربىيەت قىلىپ ، خەلققە جاپا سالغانلارنى مەنسەپ ۋە ئەمىلىدىن ئېلىۋەتكىلى بولىدۇ .

خۇدا ھۆكمىنى سەن قويساڭ ئەمەلگە ،
كى يۇرتۇڭ ئۇچرىماس ھېچبىر خەتەرگە .
رەقىبتۇر ساڭا ھەر زالىم ئەمەلدار ،
ساڭا نەپ ئىزدەپ ئەلگە بەرسە ئازار .
خاتادۇر ئۇ كىشىگە بەرسە مەنسەپ ،
ئۇنىڭدىن كۆرگۈسىدۇر خەلق كۈلپەت .
ياماندۇر تەربىيەت قىلساڭ ئاڭا سەن ،
ساڭا بىلسەڭ بولۇر ئۇ كاتتا دۈشمەن .

يەنە بىرى شۇكى ، پادىشاھنىڭ ئۇلارنىڭ ئىشلىرىدىن خەۋەردار بولۇپ تۇرغانلىقلىرىنى مۇلازىملار ئاڭلىسا ھەم ياخشى ئىش

قىلغانلارغا ۋە ئادالەتنى ياقىلىغۇچىلارغا ئىنئام بېرىپ تۇرغانلىقى-
نى كۆرسە، يامانلىق تەرەپكە ئەسلا قەدەم باسالمايدۇ. بۇنىڭغا
لايىق كېلىدىغان مىساللاردىن بىرى شىر بىلەن چىلبۆرىنىڭ ۋەقە-
سىدۇر.
— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ راي.
— ھىندىستان دىيارىدا، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھ-
مەن.

شىر بىلەن چىلبۆرىنىڭ ھېكايىسى

ھىندىستان دىيارىدا دۇنيادىن يۈز ئۆرۈپ، دۇنيانىڭ تەئەللۇ-
قاتىغا ئارقىسىنى قىلغان پۇرەيسە ئىسىملىك بىر چىلبۆرە بار
ئىكەن. ئۇ ھەمىشە ئۆز جىنسلىرىنىڭ ئارىسىدا يۈرسىمۇ، گۆش
يېيىش، قان تۆكۈش ۋە باشقىلارغا ئازار يەتكۈزۈشتىن پەرھىز
قىلىدىكەن.

ئەلەم يەتكۈزمەس ئىدى ھېچ جانغا،
بويىماس ئىدى ئاغزىنى قانغا.

يارەنلىرى ئۇنىڭغا نارازى بولۇپ:
— بىز سېنىڭ بۇ خۇيۇڭغا رازى ئەمەسمىز، سەن بىز بىلەن
بىللە يۈرگەندىكىن، بىزنىڭ سۆھبىتىمىزگە قاتناشقىن، بىزنىڭ
ئۆرپ - ئادىتىمىزگە رىئايە قىلغىن، ئەزىز ئۆمرۈڭنى رىيازەت
زىندانىدا ئۆتكۈزمەي دۇنيا لەززىتىدىن نېسىۋە تاپقىن. بۇ دۇنيادا
سېنىڭمۇ نېسىۋەڭ بارلىقىنى ئۇنتۇمىغىن، دۇنيانىڭ نېمىتىدىن
خالىغانچە يەپ - ئىچىپ يۈرۈۋەرگىن. بۇ دۇنيادا ئەنە شۇ
يېمەك - ئىچمەكتىن باشقا نېمە راھەت بولسۇن؟ تۇنۇگۇننى ياد-
دۇرغىلى بولماس، تاڭلا كېلىدىغاننى تاپماققا جەم قىلىش راۋا

ئەمەس . شۇنداق تۇرۇقلۇق ، بۇگۈنكى كۈننى زايە قىلماقنىڭ نېمە پايدىسى بار ؟

شاد بولايلى ، كەل بۇگۈن خىلۋەت ئارا ،
تاڭلىنىڭ ئەھۋالىنى كىم بىلگۈسى .

دېيىشىپتۇ .

— تۇنۇگۈننىڭ قايتىپ كەلمەيدىغانلىقىنى ، ئەتىكى كۈنگە ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى ياخشى بىلىپسىلەر ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ پۇرەيسە ئۇلارغا ،— ئۇنداق بولسا ، بۇگۈن ، ئەتىگە ئۇزۇق بولغۇدەك بىر نەرسىنى ساقلاپ قويۇڭلار .

ئىزدە بۇگۈن ، قالمىسۇن ھېچبىر ماكان ،
ئاخىرەت يولىغا ئۇزۇق تاپ ھامان .

بۇ دۇنيانىڭ ھەممە ئىشى باشتىن - ئاخىر ئەيىب بولسىمۇ ، ئۇنىڭ ئاخىرەتنىڭ زىرائەتگاھى بولۇشتەك ئارتۇقچىلىقىمۇ بار . ئۇنىڭغا ھەرقانداق ئۇرۇقنى تېرىساڭ ، قىيامەتتە ئۇنىڭ ھوسۇلىنى ئالىسەن .

تېرىمىساڭ بولغۇسى ئاخىر يۈزۈڭ ،
دان تاپالماستىن سامان كەبى سېرىق .
سەن بۈگۈن گەر قىلمىساڭ تېرىقچىلىق ،
تاڭلا خاماندىن تاپالماسەن تېرىق .

مەرد ۋە ئەقىللىق كىشى ئۆز ھىممىتىنى ئاخىرەت ساۋابىنى جەم قىلىشقا سەرپ ئېتىشى كېرەك . ئۇ خەيرلىك ئىشلار ۋە سەدىقە - ئېھسان ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ . ئەقىللىق كىشى ئۆز كۆڭلىنى باقىي دۆلەت ۋە جەننەت نېمىتىگە قويۇش كېرەك . بۇ

مەقسەت دۇنيانى تەرك ئېتىش بىلەن قولغا كېلىدۇ .

بۇ دۇنيا ئىمارىتىگە بەرمە دىل ،
ئاخىرەت بىناسى تەييياردۇر ساڭا .

بۇگۈنكى كۈنلۈكتە سىلەر قۇۋۋىتىڭلارنىڭ بار ۋاقتىدا ، رىيا-زەت تۇلپىرىنى تىرىشچانلىق مەيدانىدا يۈگۈرتۈپ ، تەن ساقلىق مېۋىسىدىن بىمارلىق ۋاقتى ئۈچۈن ئېھتىيات قىلىپ جۇغلاپ قويۇ-شۇڭلار كېرەك . قېرىلىق بازىرىنىڭ كاساتلىقىنى كۆزلەپ ، يې-گىتلىك سەرمايىسىدىن قولۇڭلارغا پايدا كەلتۈرۈشۈڭلار كېرەك . هايا مائىدەسىدىن[1]يوقىلىش باياۋانىنىڭ سەپىرى ئۈچۈن ئوزۇق ئېلىشىڭلار كېرەك . بۇزرۇكلەردىن بىرى : «بۇگۈنگۈ قىلالايسى-لەر ، تاڭلا كۈنى قىلىش ـ قىلالماسلىقنى بىلمەيسىلەر» دېگەند-كەن .

بىلمىگەندە بار ئىدى كۆپ قۇۋۋىتىم ،
بىلگىنىمدە قالمىدى هېچ قۇدرىتىم .

دۇنيانىڭ راھىتى چاقماق چاققانچىلىك قىسقا ، مېھنىتى بولسا بۇلۇتنىڭ قاراڭغۇلۇقىدەك ئۇزۇن . شۇڭا ، ئۇنىڭ نېمىتىگە شاد ، ئەلىمىگە خاپا بولغۇچىلىكى يوق .

بەرسە راھەت خۇشاللىققا ئەرزىمەس ،
يوقلۇقىغا ئەقىل كىشى غەم يېمەس .

گەپنىڭ خۇلاسىسى شۇكى ، بۇ مېھنەت كۆلبىسىنىڭ دوستلۇ-قىغا كۆڭۈل بەرمەك ئالىي هىممەتلىكتىن ئەمەس ، بۇ تەۋرەپ تۇرىدىغان جايغا ئىمارەت سالماق دانالىقتىن ئەمەس .

---

[1] مائىدە — بۇرۇنقى زاماندا ئاسماندىن مائىدە ئىسمىلىك زىياپەت چۈشكەن ئىكەنمىش .

ئۇلتۇرغىلى بولمىغۇدەك سارايىنى ،
ياساپ يۇرمەي تاشلىغىن ئۆز ھالىغا .

—ھەي پۇرەيسە ،— دېيىشىپتۇ ئۇلار ،— سەن بىزنى دۇنيا
نېمەتلىرىنى تاشلاشقا دەۋەت قىلىۋاتىسەن ، لېكىن خۇدايىتائالا بىز-
گە ئاتا قىلغان بۇ نېمەتلەردىن لەززەت ئېلىۋېرىمىز ۋە مەنپەئەتلى-
نىۋېرىمىز .

— دۇنيانىڭ نېمىتى ئەقىللىق كىشىلەر ئۇچۇن ئۆزىگە ياخشى
نام كەلتۇرۇش ۋە ئاخىرەت يولىنىڭ ئوزۇقىنى تەييارلاشتىكى بىر
ۋاستە ؛ ئۇ باشقىلارغا ئازاب ـ ئوقۇبەت سېلىش ئۇچۇن ئەمەس ،
بەلكى ئاخىرەت ساۋابىنى قولغا كەلتۇرۇش ئۇچۇن ۋاستە قىلىنى-
غان . ئەگەر سىلەر ئىككى جاھاننىڭ سائادىتىنى ئىزدەيدىغان بول-
ساڭلار ، ھەرگىز ئۆز كېلىڭلارنىڭ راھىتى ئۇچۇن باشقا جانىۋار-
لارنىڭ جانلىرىغا زامىن بولماڭلار . ھەر قانداق بىر لوقما قولۇڭ-
لارغا ئازارسىز كېلىدىغان بولسا ، ئۇنىڭغا قانائەت قىلىڭلار ، ئە-
قىل ۋە شەرىئەتكە خىلاپ كېلىدىغان ھەر قانداق ئىشقا مېنى
تەكلىپ قىلماڭلار . چۇنكى ئۇنداق ئىش ماڭا ياراشمايدۇ . ئۇنداق
يامان ئىشتا سىلەرگە ھەمكارلاشسام ، ئازابقا دۇچار بولىمەن . ئە-
گەر مېنى بۇنداق تەكلىپ بىلەن ئازاب ـ ئوقۇبەتكە سالماقچى
بولساڭلار ، ماڭا ئىجازەت بېرىڭلار ، مەن سىلەردىن جۇدا بولۇپ ،
باشقا غـەيرىينىمۇ كۆرمـەي ، خىلۋەتگـىنا بـىر بـۇلۇڭدا ئولتۇ-
راي ،— پۇرەيسە شۇنداق دەپ ئۇلاردىن ئايرىلىپ خىلۋەت جاينى
ماكان قىپتۇ .

يارەنلىرى پۇرەيسەنىڭ تەقۋادارلىق ۋە زاھىتلىق بىساتىدا مەز-
مۇت ئورۇن تۇتۇپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۇشۇپ ، ھەممىسى ئۇنىڭغا
ئېتىقاد باغلاپ ، ئاۋۋال ئۇنى يولىدىن ياندۇرماقچى بولغانلىقىغا
پۇشايمان قىلىشىپتۇ ۋە ئۆزرە ئېيتىپ توۋا قىلىشىپتۇ . نەتىجىدە
ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ، ئۇنىڭ تەقۋادارلىقى پۇتۇن ئەتراپقا تارقى-

لىپ، پەرھىزكارلىقىنىڭ شۆھرىتى تەرەپ - تەرەپكە يېيىلىپتۇ. پۇرەيسەنىڭ مەنزىلىگە يېقىن بىر جايدا، ئۇنىڭ گۈزەللىكىدىن رەشك قىلىپ، باغى ئېرەممۇ يۈزىنى جاپا نىقابىغا ئورايدىغان ۋە راھەتلىك شامىلىنىڭ يەلپۈشى ئۆلۈك جانلارغىمۇ ھايات بېغىشلايدىغان دەرىجىدە گۈزەل بىر ئورمانلىق بار ئىكەن.

ئەجەب كەڭرى دىيارى شۇنچە ئاۋات،
ئەجەب ياخشى ھاۋاسى جانغا راھەت.

ئورمانلىقنىڭ چۆرىسىدە خۇددى نازىنىنلارنىڭ زۇلفىغا ئوخشايدىغان رەڭگارەڭ، چىرايلىق ئوت - چۆپلەر ئۆسكەن بولۇپ، ئۇ جاينىڭ سۈيى، ھاۋاسى ئوبدان بولغانلىقى ئۈچۈن، نۇرغۇن ياۋايى ھايۋانلار شۇ جايدا جەم بولغانىكەن ھەمدە ئۇلارغا ھەيۋەتلىك ۋە سۆلەتلىك بىر شىر پادىشاھلىق قىلىدىكەن.

نەرىسى گۈلدۈردەك ئاۋازى يوغان،
كۆزىدىن چاقماقتەك ئوتلار چاقنىغان.

ئۇ ئورمانلىقتىكى جانۋارلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىپ، ئۇنىڭ ھەشەمىتىنىڭ پاناھىدا ياخشى كۈن كەچۈرىدىكەن. ھەممەيلەن ئۇ شىرنى كامجۇي دەپ ئاتايدىكەن. ئۇ ئەنە شۇ لەقەم بىلەن پۈتۈن مەملىكەتكە مەشھۇر بولغانىكەن.

بىر كۈنى كامجۇي دۆلەت ئەركانلىرى بىلەن ھەر بابتىن سۆزلىشىپ ئولتۇرغاندا، گەپ ئارىسىدا پۇرەيسەنىڭ گېپى چىقىپ قېلىپ، ھەممەيلەن ئۇنىڭ ياخشى تەرىپى ۋە ياخشى ئەخلاقىنى ماختاپتۇ. ئۇ توغرىسىدا قىلىنغان تەرىپلەرنى پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا تولۇقى بىلەن يەتكۈزۈشۈپتۇ. پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ، پۇرەيسەنىڭ سۆھبىتىگە جان دىلى بىلەن مايىل بوپتۇ، شۇنداق قىلىپ پۇرەيسە بىلەن مۇلاقات بولۇشقا كامجۇينىڭ زوق - شوقى ئېشىپ، ئۇنى

چاقىرىپ كېلىشكە كىشى ئەۋەتىپتۇ . ئۇمۇ شاھىنشاھنىڭ پەرمانى-
نى ئاڭلاپلا ، دەرھال ئۇنىڭ قېشىغا ھازىر بوپتۇ . پادىشاھ ئۇنىڭغا
ئىززەت ۋە ھۆرمەت كۆرسىتىپ ، مەجلىسنىڭ تۆرىدىن ئورۇن
بېرىپتۇ ھەمدە ئۇنى سىناپ كۆرۈپ بېقىپ ، ئۇنىڭ پەزىلەت ۋە
ئەدەپ - ئەخلاقنىڭ بىپايان دەرياسى ، ھەقىقەت ۋە مەرىپەتنىڭ
كامالەت گۆھەرلىرى بىلەن تولغان خەزىنىسى ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ-
تۇ . ئۇنى ھەرقايسى تەرەپلەردىنمۇ سىناپ كۆرۈپ بېقىپ ، ئۇنى
قوبۇل بوتىسغا پۈتۈنلەي مۇناسىپ كۆرۈپتۇ .

ئەگەر بولسا ئالتۇن پاك ،
بولماس سىناقتىن غەمناك .

كامجۇي ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشىشكە خۇشتار بولۇپ ، ھە-
مىشە ئۇنىڭ بىلەن ئۇلپەت بولىدىغان بوپتۇ . ئارىدىن بىر نەچچە
كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ، كامجۇي ئۇنى خالىي جايغا چاقىرتىپ ،
پۈرەيسەگە شۇنداق دەپتۇ :
— ئەي پۈرەيسە ، مېنىڭ مەملىكىتىم ناھايىتى كەڭرى ، ئۇ-
نىڭدا ھەر قانداق مۇھىم ئىشلارغا تولۇق ئىمكانىيەت تەييارلانغان .
باشقىلار ماڭا سېنىڭ تەقۋادار زاھىتلىقىڭنىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزۈش-
كەندە ، مەن سېنى كۆرمەي تۇرۇپ ، سېنى ئىككى كۆزۈمدىنمۇ
يېقىن دوست تۇتقاندىم . ئەمدى ئېنىق مەلۇم بولدىكى ، سەن
مېنىڭ ئاڭلىغىنىمدىنمۇ مىڭ ھەسسە ئارتۇق ئىكەنسەن .

دەيتتى سېنى «يېگانىدۇر ئالەم ئارا» ،
ئەمدى كۆردۈم سەن ئىكەنسەن ئۇندىن ئەلا .

بۈگۈن مەن تولۇق ئىشەنچ بىلەن مەملىكەتنىڭ خەزىنىلىرىنى
ۋە مۇھىم ئىشلارنى باشقۇرۇش ھوقۇقىنى ساڭا تەقدىم قىلماقچى-
مەن . چۈنكى مېنىڭ تەربىيىتىم بىلەن سېنىڭمۇ دەرىجەڭ ۋە

مەرتىۋەڭ يۇقىرىلاپ ، مەخسۇس كىشىلەر ۋە يېقىن كىشىلەرنىڭ قاتارىدا بولغىن . ئەمدى ئىمكانىيەت ۋە ھوقۇقنى قولۇڭغا ئالغاندىن كېيىن ، تەڭتۇشلىرىڭنىڭ ئارىسىدا ئالاھىدە ئىلغىنىپ چىقىشىڭمۇ مۇمكىن .

دۆلىتىم ئاستانىسىگە قويسىڭىز باش ،
ھەپتە ئۆتمەي ئاستىڭىزدا بولغۇسى تەخت .

— ئەي پادىشاھىم ،— دەپتۇ پۇرەيسە ،— پادىشاھلارنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى ئۈچۈن يارامىلىق خىزمەتكارلار ۋە قاۋۇل ھاۋادارلار لازىم بولىدۇ . لېكىن ، بىر كىشىنى زورلاپ بىر ئەمەلگە قويسىلا ، لېكىن ئۇ ئۇنداق ئەمەلنى بېجىرىشكە ئاجىز كەلسە ، ئۆزلىرىگە ئۇنىڭ ئۇۋالى يېتىپ قالىدۇ . بۇ سۆزدىن غەرىزىم شۇكى ، مەن ئۆزلىرى بەرمەكچى بولغان ئۇنداق ئەمەلنى قوبۇل قىلمايمەن . مەن ئۇنداق ئىشتىن بۇرۇن ۋاقىپ بولمىغانمەن ھەم تەجرىبەممۇ يوق . ئۆزلىرى يۇقىرى مەرتىۋىلىك ، ئۇلۇغ ۋە شان - شەۋكەتلىك پادىشاھ ، ئۆزلىرىنىڭ خىزمەتلىرىدە ناھايىتى كۆپ ئاقىل ، يارامىلىق ، دىيانەتلىك كىشىلەر بار . ئەگەر ئىلتىپات قىلىپ ئۇلارنى مەنسەپكە تەيىن قىلسىلا ، ئۇلار مۇبارەك خاتىرىلىرىنى ئەنە شۇ مۇھىم ئىشلارنى ھەل قىلىش غېمىدىن خالاس قىلغۇسىدۇر ۋە ئۇلارمۇ ئەمەلدارلىقنىڭ شاراپىتىدىن تاپقان تۆھپە ۋە ھەدىيىلەر بىلەن كۆڭلى خۇشال ، بېشى ئېگىز بولغۇسىدۇر .

— سەن بۇنداق قىلىپ قانچىلىك پايدا تاپارسەن ؟ بۇنداق دەپ تۇرۇۋالساڭ ، مەن سېنى ھەرگىزمۇ ئەپۇ قىلمايمەن ، مەيلى سەن خالىغىن ياكى خالىما ، بۇ مۇھىم ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشنى سېنىڭ زىممەڭگە ئارتىمەن ، سېنىڭ قوبۇل قىلىشىڭ ياكى رەت قىلىشىڭ بىلەن كارىم يوق ،— دەپتۇ كامجۇي .

— ئەي شاھىم !— دەپتۇ پۇرەيسە ،— سۇلتانلىق ئىشى مۇنداق ئىككى خىل كىشىگە مۇناسىپ كېلىدۇ . ئۇنىڭ بىر خىلى ،

باغرى قاتتىق ، ئەمما ئۆزى زېرەك ، ئۆز مەقسىتىنى ھىيلە بىلەن ھاسىل قىلالايدىغان ، ئېتىرازنى ئۆزىگە يېقىن كەلتۈرمەيدىغان كىشى ؛ ئىككىنچىسى ، نومۇسچان كىشى ، بۇنداق كىشىلەرگە باش-قىلار ھەسەت قىلمايدۇ ۋە ھېچكىم ئۇنىڭ بىلەن دۈشمەنلىشىشنىڭ قەستىگە چۈشمەيدۇ . مەن يا خىيانەتكە قول ئۇزىتالايدىغان ھېرىسى غالىب تەبىقىدىن ئەمەسمەن ، يا خارلىق يۈكىنى كۆتۈرەلەيدىغان بېخىل تەبىئەتلىك كىشىلەردىن ئەمەسمەن .

تەڭرى ھەققىكى سۆزۈم راستىنى ئېيتارمەن ساڭا ،
ئىككى ئالەم بەختى بىر خارلىققا ئەسلا ئەرزىمەس .

بۇ خىياللىرىدىن ۋاز كەچسىلە ، پادىشاھىم ، مەن ئۆزۈن مۇددەتتىن بېرى ، ھېرىسمىنىڭ كۆزىنى قانائەت يىڭنىسى بىلەن تىكتۈەتكەن ، ئارزۇيۇمنىڭ رەختىنى رىيازەت ئوتىدا كۆيدۈرۈۋەت-كەنمەن . ئەگەر مېنى قايتىدىن دۇنيا ئىشلىرى بىلەن ئارىلاشتۇرد-مەن دېسىلە ، ئۇ چاغدا مېنىڭ ئىشىم ھېرىس شۇملۇقىدىن ھەسەل-گە پېتىپ قالغان ھېلىقى چىۋىنلەرگە ئوخشاپ قالىدۇ .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ كامجۇي .
— بىر كۈنى ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ پۈرەيسە .

ھالۋاپۇرۇش بىلەن دەرۋىشنىڭ ھېكايىسى

بىر كۈنى ، تەرىقەت يولىغا چىن ئىخلاسى بىلەن قەدەم قويغان دەرۋىشلەردىن بىرى بازاردىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ بىر ھالۋاپۇرۇشنى كۆرۈپ قاپتۇ . ھالۋاپۇرۇش ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولغاچقا ، دەرۋىشنى دۇكىنىغا تەكلىپ قىپتۇ . دەرۋىشمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئىزدەپ ، ئۇنىڭ دۇكىنىدا بىر پەس ئولتۇرۇپتۇ . ھالۋاپۇرۇش دەرۋىشنى مېھمان قىلىش ئۈچۈن بىر تەخسە ھەسەل ئېلىپ كې-

لىپ ، ئۇنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ . بىر پەستىن كېيىن ھالۋاپۇرۇش-
نىڭ دۇكىنىغا جەم بولغان چىۋىنلارنىڭ ھەممىسى كېلىپ ھەسەل
ئۈستىگە يىغىلىپتۇ - دە ، بەزىلىرى تەخسىنىڭ لېۋىگە قونۇپتۇ ،
بەزىلىرى بولسا ئۆزىنى تەخسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئۇرۇپتۇ . ھالۋاپۇ-
رۇش تەخسىدىكى ھەسەلگە ناھايىتى كۆپ چىۋىنلارنىڭ ھۇجۇم
قىلغانلىقىنى كۆرۈپ ، قولىغا يەلپۈگۈچ ئېلىپ ئۇلارنى ئۈركۈتۈپ-
تۇ . شۇندا تەخسىنىڭ قىرغىقىدىكى چىۋىنلار ئوڭايلا ئۇچۇپ قاچ-
قان بولسىمۇ ، ئوتتۇرىسىدىكى چىۋىنلار ھەسەلگە يېتىپ قالغاچقا
ئۇچالماپتۇ . ئۇلار ئۇچماقچى بولۇپ قانات ئۇرغىنىكەن ، قاناتلىرىمۇ
ھەسەلگە يېپىشىپ قېلىپ ئۆلۈمگە گىرىپتار بوپتۇ . ئۇ ئەزىز
دەرۋىش بۇ ھالنى كۆرۈپ مەست ۋە بىخۇد بولۇپ ئېغىر ئۇھ
تارتىپتۇ . بىر سائەتتىن كېيىن ئاندىن قەلب دەرياسى دولقۇنلاش-
تىن بېسىلىپتۇ ، بۇنى كۆرگەن ھالۋاپۇرۇش ئۇنىڭغا :
— ئەي ئەزىز ، بىز ھالۋىنى سىزدىن ھەرگىز ئايىمايمىز .
سىزمۇ تەڭرى سىزگە ئاتا قىلغان مەنىۋى ھالۋىنى بىزدىن ئايىماي ،
شېرىن لېۋىڭىزنى ئېچىپ ، ئۇنىڭدىن شېكەرلەرنى تۆككەيسىز ، —
دەپتۇ .
— بۇ پەس دۇنيانىڭ ھېرىسمەنلىرى بۇ تەخسە ئۈستىدە ئۆز
ھالىنى ماڭا كۆرسەتتى . شۇندا غايىب مۇئەللىمى ماڭا : «بۇ تەخ-
سىنى دۇنيا دەپ ، بۇ ھەسەلنى ئۇنىڭ نېمەتلىرى دەپ بىلگىن ،
چىۋىنلارنى بولسا نېمەتلەرنى يېگۈچىلەر دەپ بىلگىن . تەخسىنىڭ
قىرغىقىدا ئولتۇرغانلار بولسا قانائەتچان پېقىرلار ، ئۇلار دۇنيا
نېمەتلىرىدىن ئازغىنا لوقمىغا خۇرسەن بولۇشتى . لېكىن ، تەخسى-
نىڭ ئوتتۇرىسىغا چۈشكەنلەر بولسا ھېرىس ئەھلىدۇر . ئۇلار نې-
مەتنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرسەك نېسىۋە تاپارمىزمىكىن ، دەپ تەمە
قىلىشىدۇ ، لېكىن ئۇلار خۇدانىڭ ھەركىمگە ئۆز نېسىۋىسىگە
تۇشلۇق رىزىق بېرىدىغانلىقىنى بىلىشمەيدۇ . ئەزرائىل ئەلەيھىسسا-
لام ئۆلۈم يەلپۈگۈچىنى تەۋرەتكەن چاغدا : «ئاۋۇ قىرغاقتا ئولتۇر-
غانلار ئاسانلىق بىلەن ئۇچۇپ ، ئۆزىنىڭ ماكانىغا قايتىدۇ . ماۋۇ

ئوتتۇرىدا تۇرغانلار قانچە ھەرىكەت قىلسىمۇ ئايىغى شۇنچە چوڭقۇر
پېتىپ پەسلىك ماكانىدا قالىدۇ» دەپ ئېيتتى ،— دەپ جاۋاب
بېرىپتۇ دەرۋىش .

نە ئۇچۇن يۈرەرسەن ھېرىس كويىدا ،
خارلىقنى يەتكۈزۈپ ئەزىز بېشىڭغا .
قانائەتنى ئۆزۈڭگە ئەيلە تائەت ،
كىشىگە ياخشى بايلىقتۇر قانائەت .

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى غەرەز شۇكى ، پادىشاھىم ، مېنىڭ ئىشلىرىمنىڭ قانات - قۇيرۇقىنى بۇ دۇنيانىڭ ھەسلىگە بۇلغىمىغايلا . شۇنداق قىلسام ، روھىمنىڭ ئامانىتىنى ئىگىسىگە تاپشۇرىدىغان ۋاقتىمدا ، ماڭا ئاخىرەت يولىغا يۈرمەك ئاسان بولسا ئەجەب ئەمەس .

يېنىك تۇتقايسەن ئۆزۈڭنى ھەر قاچان ،
يۈرۈشۈڭدە يۈرمىكىڭ بولغاي راۋان .

— ئەگەر كىشى ھەق تەرەپكە نەزەر تاشلاپ ئادالەت يولىدىن چىقمىسا ۋە مەزلۇملارنى زالىملارنىڭ شۇملۇقىدىن قۇتقۇزسا ، مېھنەتكەشلەرنىڭ سۆزىنى خۇشال - خۇراملىق ۋە ئوچۇق كۆڭۈل-لۈك بىلەن قوبۇل قىلسا ، ھەر قاچان ئۇ كىشىنىڭ بۇ دۇنيادا دۆلىتى ۋە ئىززىتى بەرقارار ، ئاخىرەتتە بولسا كارامەت ۋە مەرتىۋى-سى ئەبەدىي بولغۇسىدۇر ،— دەپتۇ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلى-غان كامجۇي .

— ئېيتقانلىرىڭ راست ،— دەپتۇ پۈرەيسە ،— ئەگەر كىمكى ئەمەلدارلىق ئىشلىرىنى شەرىئەتكە مۇۋاپىق ھالدا بېجىرسە ، ئۇنىڭ ئىشى ئاخىرەتتە نىجات تېپىشقا سەۋەب بولغۇسىدۇر ، ئەمما دۇنيا ئىشلىرىنى ئۇ ئاخىرىغىچە داۋاملاشتۇرالمايدۇ . چۈنكى ، كىشى سۇلتانغا يېقىن بولسا ، ھەممە دوستلار ھەسەت يۈزىسىدىن ئۇنىڭ ئۇچۇن ئاداۋەت قالقىنىنى يۈزلىرىگە تارتىدۇ ، دۈشمەنلەر ئۇنىڭ

جىنىنى بالا ئوقىغا نىشان قىلىدۇ . ئۇ كىشى ئەلۋەتتە خاتىرجەم بولالمايدۇ ھەم خۇشال ـ خۇرام يۈرەلمەيدۇ ! بۇنداق كىشى پۈتىنى پەلەك بىشىغا قويالىغان ھالەتتىمۇ بىشىنى ئامان ساقلىيالمايدۇ .

— مەن سەندىن رازىمەن ، غەم قىلما ، مەن دۈشمەنلەرنىڭ سەن تەرەپكە كىلىدىغان پىتنە يولىنى توسۇپ ، سىنى راھەت ـ پاراغەت ۋە خاتىرجەملىك دەريجىسىگە يەتكۈزىمەن . دوست ـ يارىڭ بولسا ، دۈشمەندىن غەم قىلىشىڭ نىمە ھاجىتى ؟— دەپتۇ كامجۇي .

— ئەگەر غەرەزلىرى مۇشۇ يول بىلەن ماڭا ياخشىلىق قىلىش ۋە ئىززەت ـ ھۆرمەت كۆرسىتىش بولىدىغان بولسا ، مىنى مۇشۇ سەھرادا ئۆز ئىختىيارىم بىلەن ئەركىن ـ ئازادە يۈرۈشكە قويۇپ بىرىشلىرىدىن ئارتۇق ئىنئام يوق ،— دەپتۇ پۈرەيسە ،— مەن دۇنيانىڭ نازۇ نىمەتلىرىدىن سۇ بىلەن گىياھقىلا قانائەت قىلىپ ، دوست ۋە دۈشمەنلەرنىڭ زەرىرىدىن يىراق يۈرۈشنى خالايمەن . خاتىرجەم ۋە پاراغەت بىلەن ئۆتكۈزگەن قىسقا ئۆمۈر قورقۇنچ ۋە ئەندىشە بىلەن كەچۈرگەن ناھايىتى ئۇزاق ھاياتتىن ياخشىراق بولۇشى مۇقەررەر .

بىر دەم شاد بولۇپ ئۆلگەنمۇ ياخشى ،
غەم ـ غۇسسە بىلەن مىڭ يىل ياشاشتىن .

—قورقۇنچ داغدۇغىلىرىنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەتكىن ،— دەپتۇ كامجۇي ،— ئەمدى ماڭا يىقىنلىق مەرتىۋىسىگە ئىرىشىش بىلەن مەملىكەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنىڭ ھۆددىسىدىن چىققايسەن .

— ئەگەر سىلىنىڭ خاھىشلىرى شۇنداق بولىدىغان بولسا ، ماڭا ئۇنىڭدىن قىچىشقا چارە تىپىلمايدىغان ئوخشايدۇ ،— دەپتۇ پۈرەيسە ،— ئۇنداق بولسا خاتىرلىرى جەم بولسۇنكى ، ئەگەر كىـ چىكلەر مىنىڭ مەنسىپىمگە ئىرىشمەكچى بولسا ، چوڭلار ئۆز مەر- تىۋىلىرىدىن ئايرىلىپ قىلىشتىن قورقۇپ ماڭا قەست قىلىشسا ،

ئۇلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنىڭ ۋەسۋەسىسى بىلەن ماڭا باشقىچە ئويدا بولمىغايلا ، ئۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىغاندا ، كۆپرەك ئويلاش ۋە پىكىر يۈرگۈزۈشنى ۋاجىپ بىلگەيلا !

يامانىنىڭ سۆزى بىرلە سەن يەنە بىزگە يامان بولما ،
رەقىب ئېيتقان گۇمان بىرلە كى دوستتىن بەتگۇمان بولما .

كامجۇي پۈرەيسە بىلەن ئەنە شۇنداق ۋەدىلەرنى قىلىشقاندىن كېيىن مال ـ دۇنيالىرى ۋە مەملىكەتنى باشقۇرۇش ھوقۇقلىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ ، ئۇنىڭ مەرتىۋىسىنى ھەممە مۇلازىملارنىڭ دەرىجىسىدىن يۇقىرى قىپتۇ . پادىشاھ بارا ـ بارا شۇ دەرىجىگە يېتىپتۇكى ، مەملىكەتنىڭ ھەر قانداق مۇھىم كېڭەشلىرىنى ئۇنىڭدىن باشقا كىشى بىلەن قىلمايدىغان ، پادىشاھلىقنىڭ بارلىق سىر ـ ئەسرارلىرىنى ئۇنىڭدىن باشقىغا ئاشكارا قىلمايدىغان بولۇپ كېتىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن كامجۇينىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئېتىقادى كۈندىن ـ كۈنگە كۈچىيىپ ، سەلتەنەت بارگاھىدا ئۇنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتى ئېشىۋېرىپتۇ . ئۇلارنىڭ يېقىنچىلىقلىرى شۇ دەرىجىگە يېتىپتۇكى ، پۈرەيسە بىر دەم كامجۇينىڭ مۇلازىمىتىنى قىلماي كۆڭلى ئارام تاپمايدىغان ، كامجۇيمۇ بىر پەس پۈرەيسەنى كۆرمىسە ئولتۇرالمايدىغان ھالەتكە يېتىپتۇ . دوستلۇق چېكىدىن ئېشىپ كەتسە ئەنە شۇنداق بولىدۇ ـ دە . شۇنىڭ بىلەن ھەممىسى پۈرەيسەگە قارشى ئىتتىپاق تۈزۈشۈپ ، ئۇنىڭغا قەست قىلىشقا ۋەدە قىلىشىپ قەسەم بېرىشىپتۇ . ئۇلار ئۇنىڭغا بىر شىكەست يەتكۈزۈش غەرىزىدە تەدبىرلەرنى ئويلاپ ، كۈندۈزنى كېچىگە ، ئۇنىڭ دۆلىتىنىڭ بىناسىنى ۋەيران قىلماقنىڭ ئەندىشىسى بىلەن كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلايدىكەن . ئاخىر ئۇلارنىڭ مەسلىھەتى : «پۈرەيسە خىيانەت قىلدى دېگەن سۆز بىلەن كامجۇينىڭ قارىشىنى ئۆزگەرتىپ ، ئۇنىڭ ئەقىدىسىنى ئۈزۈش كېرەك» دېگەن يەرگە قارار تېپىپتۇ .

تاپقۇسى زەپەر رەقىبتىن مىكرىمىز ،
تەگكۈسى دەل جايىغا يۇ زەربىمىز .

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار خۇپتەن ۋاقتى بولغاندا ، بىراۋنى بۇيرۇپ ، كامجۇينىڭ ناشتىلىقىغا قويۇپ قويغان گۆشنى ئوغرىلاپ ، پۇرەيسەنىڭ هۇجرىسىغا يوشۇرۇپ قويۇپتۇ .

قۇياش شىرى قىلماقچى بولۇپ ئۇرۇش ،
پەلەك ئورمانلىقىدا قىلدى يۇرۇش .

بارلىق ئەمىر ، ۋەزىر ، ئەمەلدارلار پادىشاھنىڭ بارگاھىغا هازىر بولۇشۇپتۇ . ئەسلىدە پۇرەيسە بىر چوڭ ئىشنى بىر تەرەپ قىلىش ئۇچۇن بىر تەرەپكە كەتكەنىكەن ، كامجۇي ئۇنىڭغا مۇنتەزىر بولۇپ ئولتۇرۇپ ، ئۇنىڭ يارامىلىق هۇنەرلىرى ۋە هەر خىل ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشتىكى قابىلىيىتىنى تەئرىپ قىلىشۋاتقانىكەن .

يار ئىسمى هەمىشە بۇ خىيالىمغا ئىرۇر ئۇلپەت ،
ئۇنىڭ تەكرارىنى ئۇنتۇش دىلىمغا سالغۇسى كۇلپەت .

پادىشاھنىڭ ناشتىلىق يەيدىغان ۋاقتى بولغاندا ، ئىشتىھاسىنىڭ ئوتى شولە ئۇرۇشقا باشلاپتۇ . لېكىن ، ئۇ ناشتىلىققا ئېلىپ قويغان گۆشنى هەر قانچە ئىزدىگەن بولسىمۇ تاپالماپتۇ . دۇشمەنلەر پۇرەيسەنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى ، غەيۋەت پۇرسىتىنىڭ غەنىيمەت ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، هەر بىرى ئۆز ئالدىغا ئاداۋەت ئارىلاشقان ئەپسانىلىرىنى باشلاپتۇ ۋە كامجۇينىڭ غەزەپ تونۇرىنىڭ قىزىق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭغا ئۆزلىرىنىڭ خام خۇشامەت بىلەن يۇغۇرۇلغان پېتىر نانلىرىنى يېقىشقا باشلاپتۇ . ئاخىر ئۇلاردىن بىرى :

— ئەمدى ئاڭلىغاننى ئېيتماسلىققا چارە قالمىدى . بۇ خەۋەر گەرچە بەزىلەرنىڭ تەبىئىتىگە ياقمايدىغان بولسىمۇ ، ئۇنى ئاشكارا قىلماي بولمايدۇ ،— دەپتۇ .

— يەكدىل ۋە توغرا نىيەتلىك مۇلازىملار نەسىھەت قىلىش ۋاقتىنى ئۆتكۈزمەسلىكى ۋە ئاڭلىغان سۆزلىرىنى تارتىنماي ئېيتىمىقى كېرەك .

هەر مۇلازىم بولسا ئەگەر ھەقشۇناس ھەم قەدىردان ،
ئۇتمىغاي ھېچبىر خەۋەرنى پادىشاھىدىن نىھان .

—نېمىنى ئاڭلىغان بولساڭ شۇنى ئېيتقىن ، نېمىنى كۆرگەن بولساڭ شۇنى سۆزلە ،— دەپتۇ كامجۇي ئۇنىڭغا .

— ئەي پادىشاھىم ،— دەپتۇ ئۇ مەككار ئالدامچى ،— مېنىڭ خەۋەر تېپىشىمچە ، ئۇ گۆشنى پورەيسە ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپتۇ-مىش .

— مەن بۇ سۆزگە ئىشەنمەيمەن ، چۇنكى ئۇ بىئازار ، دىيانەتنى ئۆزىگە شوئار قىلغان كىشى ، بۇ ئىشتا ئېھتىيات قىلماق كېرەك ، چۇنكى ھەر كىشىنىڭ دوستى ۋە دۈشمىنى بار . بىرەرسى دۈشمەن-لىك قىلىپ ئۇنىڭغا بۇ بەتنامنى چاپلىغان بولۇشىمۇ مۇمكىن . كىشىنىڭ سىرىنى كىشى ئۇقۇپ بولغىلى بولمايدۇ ،— دەپتۇ يەنە بىرى مەككارلىق بىلەن ھىيلە تىلىنى چىقىرىپ .

— راست ،— كىشىنىڭ سىرىنى كىشى بىلگىلى بول-مايدۇ ،— دەپتۇ يەنە بىرى كۆڭۈل ئايىغاندەك قىلىپ ،— ئەمما ، گۆش ئۇنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ قالسىزە ، خەقنىڭ دېگىنى راست بولۇپ چىقىدۇ .

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ كامجۇينىڭ سەۋر - تاقىتى قالماي شۇن-داق دەپتۇ :

— ئۇنىڭ ئۇستىدىن نېمە دېيىشىۋاتىسەن ، ھەي خەقلەر ! قانداقسىگە ئۇنى خىيانەت قىلدى دېمەكچى بولۇشىسەن ؟

— ئەي پادىشاھىم ،— دەپتۇ دۇشمەنلەردىن بىرى ،— بۇ ئور-مانلىق ئىچىدە ئۇنىڭ مەككار ئالدامچىلىقىنىڭ خەۋىرى مەشھۇر بولۇپ بولغان ، ئەگەر ئۇ دېگەندەكلا ئالدامچى بولىدىغان بولسا ، ھەرگىز قۇتۇلالمايدۇ ، خىيانىتىنىڭ شۇملۇقى ئاخىر ئۆزىگە يانغۇ-سىدۇر .

— كۆپ ۋاقىتلاردىن بېرى ئىشەنچلىك كىشىلەردىن بىرنەچ-چىسى ئۇنىڭ دىيانەتسىزلىكىنىڭ خەۋىرىنى ماڭا ئېيتىشقانىدى . مەن ئۇنىڭغا تازا ئىشىنەلمەي تۇرغانىدىم . ئەمدى بۇ گەپنى ئاڭلاۋا-تىمەن ، گۇمانىم راستقا ئايلانغىلى تۇردى ،— دەپتۇ يەنە بىرى پىتنە - پاسات ئاغزىنى ئېچىپ .

— مەن ئۇنىڭ مەككارلىقى ۋە كۆڭلىنىڭ بۇزۇقلۇقىنى ئاڭلا-پ ، پالانى - پالانىلارغا : «بۇ رىياكار زاھىتنىڭ ئىشى ئاخىر رەسۋالىققا ئايلىنىدۇ ، بىر كۈنى ئۇنىڭدىن چوڭ گۇناھ ئاشكارا بولىدۇ» دېگەنىدىم . ئاشۇ دېگەنلىرىم ئەمدى راستقا ئايلىنىدىغان بوپتۇ - دە ،— دەپتۇ يەنە بىرى .

— ئەجەب ئۇ پاك تەبىئەتلىك ، توغرا نىيەتلىك پۇرەيسە جەندە كىيىپ دەرۋىشلىك دەۋاسىنى قىلىپ تۇرۇپ ، بۇنداق خىيانەتنى قىلىشتىن شەرم - ھايا قىلماپتۇ يا !

جەندىنى كىيمەكلىكىم ئەي دوست دىيانەتتىن ئەمەس ،
مەندىكى پىنھان ئەيىبلەر ئۈستىگە ئۇدۇر يوپۇق .

دېگەن بېيىت ئۇنىڭغا راست باب كېلىدىغان بوپتۇ - دە ،— دەپتۇ يەنە بىرى .

— بۇ پاك ، تەقۋادار كىشى كۆپ ۋاقىتلاردىن بېرى پادىشاھ-نىڭ سەلتەنەت ئىشلىرىنى قىلىشنى قوبۇل قىلماي ئاشكارا نالە قىلغانىدى ھەمدە ئۇ ئىشلارنى ئۆزىگە كاتتا بالا ۋە خاپىلىق ساناپ يۈرەتتى . شۇنداق تۇرۇقلۇق ، ئۇنىڭدىن خىيانەت سادىر بولدى دېيىشەرلار ، بۇ ، ئەقىلنى ھەيرانلىق ۋە تەئەججۈپكە سالىدىغان بىر

ئش بولىدۇغۇ ،— دەپتۇ يەنە بىرى مۇرەسسە قىلغان بولۇپ .
— ئەگەر ئۇ پادىشاھنىڭ ناشتىلىقى بولغان ئاشۇنچىلىك ئو-
زۇققا ھېرس كۆزىنى ئاچقان بولسا ، بۇنىڭدىن نى كاتتا مۇھىم
ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلغاندا قانچىلىك پارە ئالغانلىقىنى ۋە پادى-
شاھنىڭ ماللىرىدىن قانچىلىكنى تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈۋالغاذ-
لىقىنى قىياس قىلغىلى بولىدۇغۇ !— دەپتۇ يەنە بىرى .

ئوۋچىلار قۇشقاچنى ئوۋلىغان يەردە ،
نە قىلۇر كەكلىك ۋە قىرغولنى كۆرسە .

شۇنداق قىلىپ ، ئۇلار غەيۋەت مەيدانىنىڭ خالىي ئىكەنلىكىنى
كۆرۈپ بەتنىيەتلىك ئاتلىرىنى جەۋلانغا كەلتۈرۈشۈپتۇ ـ دە ، كام-
جۇينىڭ شۇبھە ۋە گۇمان چاڭلىرىنى توزۇتۇپتۇ . ۋەزىرلەرمۇ بايان
تىزگىنىنى شۇملۇق تەرەپكە بۇراپ ، قانچىلاپ پىتنە ۋە يالغان
سۆزلەر رەقىمىنى پادىشاھنىڭ كۆڭۈل بەتلىرىگە يېزىپتۇ .
— ئەي پادىشاھىم ،— دەپتۇ ئۇلاردىن بىرى ،— ئەگەر بۇ
سۆز راست چىقسا ، ئۇنىڭ گۇناھى يالغۇز مۇشۇ خىيانەتلا بولماس-
تىن ، بەلكى ئۇنىڭ بۇ ئىشى ئۇنىڭ كۇپرانى نېمەتلىكىگە ، سىلىنى
سەل چاغلاپ باشقا بىئەدەپلىكلەرنىمۇ جۇرئەت قىلغانلىقىغا دالالەت
قىلىدۇ .
— ھەي بۇرادەر ، ئۇنداق يالغان ـ ياۋىداق سۆز بىلەن
نام ـ ئەمىلىڭىزنى قارا قىلماڭ ، غەيۋىتىڭىزنىڭ چىشى بىلەن
بۇرادىڭىزنىڭ گۆشىنى يېمەڭ . بۇ خەۋەر يالغان بولۇپ چىقىپ ،
ھەممىڭلار گۇناھكار بولۇپ قالساڭلارمۇ ئەجەب ئەمەس . ئەگەر
پادىشاھىم ئۇنىڭ ئۆيىنى ئاختۇرۇشقا بۇيرۇسىلا شۇبھە چاڭ ـ
توزانلىرى ھەقىقەت يولىدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ . ئەگەر گۆش
ئۇنىڭ ئۆيىدىن چىقسا ، خالايىقنىڭ گۇمانلىرى راستقا ئايلىنىدۇ .
ئەگەر ئۇنىڭ ئۆيىدىن چىقماي قېلىپ ، بۇ خەۋەرنىڭ تۆھمەت
ئىكەنلىكى ئىسپاتلانسا ، ھەممىڭلار توۋا ئىستىغپار ئوقۇپ پۇرەيسە-

دىن كەچۈرۈم سورىشىڭلارغا توغرا كېلىدۇ ،— دەپتۇ بىرى ۋەز
ئېيتىپ نەسىھەت قىلغان ئاھاڭدا .

— ئەگەر ئېھتىيات قىلماق لازىم بولسا ، پاتراق بىر كىشى
بېرىپ تەكشۈرۈپ باقسا بولىدۇ . ئەگەر جاسۇسلاردىن بىرى بې-
رىپ ، بۇ يەردە بولغان ماجىرانى پۈرەيسەگە ئېيتىپ قويىدىغان
بولسا ، ئۇ ھىيلە ئىشلىتىپ قىلغىنىنى قىلمىغانغا چىقىرىدۇ بى-
كار ،— دەپتۇ تۇرغانلاردىن يەنە بىرى .

— ھەي يارەنلەر ،— دەپتۇ مۇلازىملاردىن بىرى ،— سىلەرگە
بۇ ھادىسىنى تەپتىش قىلىشتىن ، بۇ ۋەقەنى ئېنىقلاشتىن نېمە پايدا
يېتەر ؟ بۇ دىيانەتسىز خىيانەتكارنىڭ گۇناھى روشەن بولغان ھالەت-
تىمۇ ئۇ ئۇستىلىق بىلەن پادىشاھنىڭ رايىنى قايتۇرۇپ ، جازادىن
قۇتۇلىدۇ ، مۇلازىملار ھەم تاۋابىئاتلارغا ھىيلە ئەپسۇنلىرىنى ئو-
قۇپ ، ئۇلار ئېنىق بىلگەن ئىشلارنىمۇ گۇمانغا ئايلاندۇرىدۇ .

ئەپسۇنگەرلەر قىلۇر ئېيتىپ ھەر خىل دەلىل - مەسەل ،
ئېنىق ئىشنى گۇمانغا ھەم شەكنى ئېنىققا بەدەل .

ئاچ قالغانلىقىدىن غەزەپلىنىپ تۇرغاننىڭ ئۈستىگە پۈرەيسە-
نىڭ ئۈستىدىن قىلىنغان بۇ شىكايەتلەرنى ئاڭلىغان كامجۇي :
«كىشى بىر گەپ ئاڭلىسا كۆڭلى كىر بولىدۇ» دېگەندەك ، كۆڭلى-
دە پۈرەيسەگە نىسبەتەن بىر گۇمان پەيدا بولۇپ تۈرلۈك خىياللار
كۆڭلىگە كىرىۋاپتۇ ، شۇنىڭ بىلەن پۈرەيسەنى دەرھال ھازىر قى-
لىشقا قول ئاستىدىكىلەردىن بىرىنى ئەۋەتىپتۇ . دۈشمەننىڭ مى-
كىرلىرىدىن بىخەۋەر بولغان بىچارە پۈرەيسە كامجۇينىڭ قېشىغا
كەلگەندە كامجۇي ئۇنىڭدىن سوراپتۇ :

— مېنىڭ بۈگۈن ئەتىگەنلىك ناشتىلىقىمغا تەييارلانغان گۆش
نەگە كەتتى ؟

— ئۇنى مەھرەمگە تاپشۇرغانىدىم ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ پۈ-
رەيسە .

كامجوي مەھرەمدىن سورىغانىكەن ، ئۇمۇ دۈشمەنلەر قەبىلە-
سىدىن بولغاچقا :
— مەن ئۇنى كۆرمىدىم ، ئۇنىڭدىن ھېچقانداق خەۋىرىم
يوق ،— دەپ ، گېپىدىن تېنىۋاپتۇ .
كامجوي مۇلازىملىرىنى پۈرەيسەنىڭ ئۆيىنى ئاختۇرۇشقا بۇي-
رۇغانىكەن ، ئۇلار بېرىپ ئاختۇرۇشۇپ ، ئۆزلىرى يوشۇرۇپ قوي-
غان گۆشنى شۇ ھامان تېپىپ ، پادىشاھنىڭ قېشىغا كەلتۈرۈپتۇ .
دۈشمەنىنىڭ ئۆز دۈشمەنلىكىنى قىلىپ ، كۆپ ۋاقىتتىن بېرى
ئۆزىنىڭ پېيىغا چۈشۈشتىكى غەرىزىنى ھاسىل قىلغانلىقىنى چۈ-
شەنگەن پۈرەيسە ئۆز - ئۆزىگە :

«تۈتتى ئەندىشە بۇلۇتى نۇر قۇياشىم يۈزىنى ،
بىلگەنىدىم بۇ بېشىمغا مۇشۇ كۈننىڭ كېلىشىن .»

دەپتۇ .
ۋەزىرلەرنىڭ ئىچىدە بىر كىشى بار بولۇپ ، بۇرۇن ئۇ مۇتلەق
غەيۋەتكە ئېغىز ئاچمىغانىكەن ، شۇ پەيتتە ئۇ شۇنداق دەپتۇ :
— ئەي پادىشاھىم ، بۇ بەتبەختنىڭ دىيانەتسىز خىيانەتكارلىقى
مەلۇم بولدى . بەس ئەمدى ، ئۇنىڭغا پاتراق جازا بەرگەيلا ! ئەگەر
ئۇنىڭغا بېرىلىدىغان جازا ۋە ئوقۇبەتنى كېيىنگە تارتسىلا ، گۇناھ-
كارلار ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ، يامان ئىشتىن ۋە كىشىگە زىيان
سېلىشتىن قورقمايدىغان ، شۇملۇق ، بەتقىلىقلىققا ئامراق بولۇپ
قالىدۇ . سىياسەت بولمىسا ، مەملىكەتنىڭ ئىنتىزامى بۇزۇلىدۇ !
كامجوي ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ، مۇلازىملارغا پۈرەيسەنى تۇ-
تۇپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ . كامجوي بۇيرۇقنى چۈشۈرۈپ بولۇپ
ئۇزاقتىن ئۇزاق خىيالغا چۆمۈپ ئولتۇرۇپ قاپتۇ . ئۇنى كۆرۈپ ،
پادىشاھنىڭ خاس يېقىنلىرىدىن بولغان بىر قارا قۇلاق شۇنداق
دەپتۇ :
— ئەي پادىشاھىم ! سىلىنىڭ روشەن كۆڭۈللىرىدىن قۇياش

نۇر ئالاتتى ، مەن شۇنداق ئەجەبلىنىپ قالدىمكى ، بۇ مەككار ئال-
دامچىنىڭ ئىشى قانداقسىگە يوشۇرۇن قالغاندۇ ؟ ئۇنىڭ قەلبىنىڭ
ئىپلاسلىقى ۋە تەبىئىتىنىڭ ناپاكلىقىدىن كۆڭۈللىرى قانداقسىگە
غاپىل قالغاندۇ ؟ ئەجەب ئۇنى ئۆلۈمگە بۇيرۇمايدىلىغۇ ؟

— غەرىزىڭنى ئېنىق ئېيتقىنا ،— دەپتۇ كامجۇي .

— ھۆكۈمالار : «كىشىنىڭ سىياستى قاتتىق بولسا ، سەردار-
لىقى ئۇزۇن داۋام قىلىدۇ . ئەگەر كىشى سىياسەت تىغىنى ئىنتىد-
قام غىلاپىدىن چىقارسا ، پىتنە ئوقىنى ھىمايەت قالقىنى بىلەن
ئارقىغا ياندۇرالمايدۇ . ئەگەر كىشى قەھر كەتمىنى بىلەن زۇلۇم
ئوتلىرىنى يەر بىلەن يەكسان قىلمىسا ، ئاماللىق كۆچىتىنى زامان
گۈلشىنىدە ئۇندۇرەلمەيدۇ» دەپ ئېيتقانغۇ ؟

سىياسەتنى يوق ئەتسە شاھى دەۋران ،
ئاماللىق قەسرىنى قىلغۇسى ۋەيران .
قۇرۇغۇسى مەملىكەتتە سەرۋى دىلجۇ ،
گەر سىياسەت بۇلىقىدىن ئىچمىسە سۇ .

ئەگەر پادىشاھ ئۆز مەملىكىتىنىڭ بەخت - سائادىتىنى كۆز-
لىسە ، گۇناھكارغا قاتتىق سىياسەت قىلىشى كېرەك . ئۇ ھەرقانچە
جانغا راھەت ، دىلغا ئۇلپەت بولغان ھالدىمۇ ، خۇددى ئۆز پۇقرالىد-
رىنىڭ بەختىنى كۆزلەپ ، ئۆزىنىڭ خاس مەھبۇبىسىنى ئۆلتۈر-
گەن باغداد پادىشاھىدەك ئىش قىلىشى كېرەك ،— دەپتۇ قارا
قۇلاق .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ كامجۇي .

— چىن مەملىكىتىنىڭ ،— دەپ ئۆز ھېكايىسىنى باشلاپتۇ
قارا قۇلاق .

باغداد پادىشاھىنىڭ ھېكايىسى

چىن مەملىكىتىنىڭ بىر پادىشاھى بار بولۇپ، ئۇ ئادالەت يۈرگۈزۈش ئۈچۈن ئەقلىنىڭ جاھاننەما جامىنى خۇددى جەمشىتكە ئوخشاش تىرىكچىلىككە ئەينەك قىلغانىكەن. مەرھەمەت قائىدىسىنىڭ مۇلاھىزىسى بىلەن خۇددى ئىسكەندەرگە ئوخشاش ئىنساپ ئابىھاياتىنى تىلەيدىكەن.

سىياسەت ئەيلىمەك لازىم زۇلۇمغا،
ئۇنى قوغلاپ يوقال دەپ چۆل - قۇمغا.

ئۇنىڭ قامەتلىك، ياخشى خۇيلۇق، مەرھەمەت كەمەنىنى پۈتۈن خەلقنىڭ كۆڭلىنىڭ بويىنغا سالغان، ئېھسان دانلىرى بىلەن بارلىق ئاممۇخاسنىڭ جانلىرىنىڭ قۇشىنى مۇھەببەت تۇزىقىغا ئىلىغان بىر ئوغلى بار ئىكەن.

تۇغمىغان بۇ دۇنيادا ھېچكىم ئۇ كەبى پاكىز زات،
ئۇ كەبى ساھىب كامالنى كۆرمىگەن دەۋران كۆزى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئوغۇلدا ھەرەمنى كۆرمەك ھەۋسى پەيدا بولۇپ، ئاتىسىدىن رۇخسەت ئاپتۇ. ئۇ دەريا ئارقىلىق ماڭماقچى بولۇپ، ھەممە مۇلازىملىرى بىلەن بىرلىكتە كېمىگە چۈشۈپتۇ. ئۇلار چۈشكەن كېمىلەر شۇنچىلىك كاتتا ئىكەنكى، ئۇنىڭ چاقپىلىكىنىڭ كاتتىلىقى ئالدىدا پەلەك كىچىككىنە كۆرۈنىدىكەن. توققۇز ئاسماننىڭ سەھىپىسى بۇ كېمىنىڭ ئۈستىدىن كىچىكرەك ئىكەن. ئۇلار تورۇسلىرى تۆۋەن، تۈۋرۈكلىرى ئېگىز بولغان ئەنە شۇ ياغاچ ئۆيدە ئولتۇرۇپتۇ ۋە يەرگە دەسسىمەي ماڭىدىغان ئەنە شۇ پۇتى يوق ئاتلارغا مىنىپ، ئاتلارنىڭ تىزگىنىنى شامالنىڭ

ئىلكىگە تۇتقۇزۇپتۇ .

ئەي كەبى سۇ ئۆيىنى ئەيلەپ ماكان ،
بولدى سەييارە كەبى يولغا راۋان .

ئۇلار شۇ تەرىقىدە يول يۈرۈپ ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ناھايى-
تى كۆپ مۇساپىلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ ، مەككىگە بېرىپ ھەجنىڭ
قائىدە - يوسۇنلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ . ئۇنىڭدىن كېيىن مۇھەم-
مەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇقەددەس قەبرىسىنىڭ بوسۇغىسى تەرەپكە
يۈزلىنىپ ، ئاشۇ شەرەپلىك بوسۇغىنى بوسە قىلىش سائادىتىگە
ئېرىشىپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، شاھزادە زىيارەتنى تۈگىتىپ ، خۇرا-
سان كارۋانلىرىغا قوشۇلۇپ باغداد تەرەپكە كەپتۇ . باغداد پادىشاھى
شاھزادىنىڭ كېلىدىغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ ئالدىغا چىقىپ ناھايى-
تى كۆپ ئىززەت - ئىكراملار بىلەن شەھەرگە باشلاپ ئەكىرىپتۇ .
پادىشاھ كۆڭۈلگە ياققۇدەك مۇناسىپ جاي ، ئالىي نازۇ نېمەت ،
ئېسىل مەيلەرنى تەييارلاپ ، شاھزادىنى بىر نەچچە ۋاقىت كۈتۈۋاپ-
تۇ . شاھزادە يول رەنجىدىن قۇتۇلۇپ ھاردۇقىنى چىقارغاندىن
كېيىن ئۆز يۇرتىغا قايتماقچى بوپتۇ ھەم «باغداد پادىشاھىغا ئىن-
ئام» دەپ ناھايىتى كۆپ بايلىق بىلەن بىر چىن كېنىزىكىنى
تەقدىم قىلىپ ، ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ . باغداد پادىشاھى ئۇنى
ئۇزىتىپ بولۇپ ، ئوردىسىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن كېنىزەكنى
قېشىغا ھازىر قىلىشقا بۇيرۇپتۇ . كېنىزەك كەلتۈرۈلگەندىن كې-
يىن ئۇنىڭغا قاراپ ئەقلى لال بوپتۇ . ئۇ شۇ تاپتا شۇنداق بىر
گۈزەل سۈرەتنى كۆرۈپتۇكى ، قۇدرەت نەققاشى ۋۇجۇد لەۋھەسىگە
ئۇنداق زىبا نەقىشنى سىزمىغانىكەن . پىكىر كۆزى خىيال سەھى-
پىسىدە ئۇنداق رەنا شەكىلنى كۆرمىگەنىكەن . ئۇنىڭ دىلنى بوي-
سۇندۇرغۇچى زۇلفى پىتنە كەمەنى بىلەن ئالەمنى زەنجىرگە ئىلغا-
نىكەن . جاھاننى يورۇتقان ئاي ئۆز مەنزىلىدىن چۈشۈپ ، ئۇنىڭ
پېشانىسى ئالدىدا بېشىنى سەجدىگە قويۇپ تۇرغانىكەن . گۈزەللەر-
نىڭ نازۇكلۇق دەۋالىرىنى ئۇ ئۆزىنىڭ نازى بىلەن پارامۇشلۇق

تائىتىگە تاشلىغانىكەن . ئۇنىڭ جادۇ كۆزلىرى جەندە كىيىدىغان زاھىتلارنى ئىبادەتخانىدىن ئاچىقىپ شارابخانىغا باشلىغانىكەن .

يۇزلىرى خۇددى قۇياشنىڭ نۇرىدەك ،
لېۋى ھەم سۆزى گويا ئىدى شېكەر .
قامىتى راست ، بەختى ئىقبالى ئېگىز ،
ھالقىدەك زۇلفى كۆڭۈلنى بەند ئېتەر .

سۆزىدىن قەنت قالىدۇ تەڭلىك ئىچىدە ،
لېۋىدىن ھېقىق ئۆزىدە شەرم ئېتەر .

ئۇ گۈزەل سەرۋىنىڭ جامالىنى كۆرۈش بىلەنلا باغداد پادىشاھىنىڭ كۆڭۈل پۇتى ھەيرانلىق لېيىغا پېتىپ قاپتۇ . ئۇنىڭ مەيگۇن لېۋىنىڭ چىرايلىقلىقىدىن مەست - مۇستەغرەق بوپتۇ .

كۆڭۈل مۈلكىنى ئىشقىڭنىڭ سىپاھى كۆپ خاراب ئەتتى ،
بۇ مېھنەتكەشكە بىلمەسمەنكى ، ئەمدى نە بالا يەتتى .

پادىشاھ يۈگۈرگەن كۆڭۈلنى قولىغا كەلتۈرمەك ئۈچۈن ناھايىتى كۆپ ھەرىكەت قىلغان بولسىمۇ ، ھەپسىلىسى ھېچنېمىگە يەتمەپتۇ . ئىشقىنىڭ ئوتىغا ئۇنىڭ ئەقلى ھەرقانچە نەسھەت سۈيىنى قۇيغان بولسىمۇ ھېچقانداق پايدا بەرمەپتۇ .

بۇ پەرياد - پىغاننى تاشلىماسمەن تەنە قىلغانغا ،
بېسىلماس دەردى ئىشق ھەرگىز مالامەتلەرنى قىلغانغا .

شۇنىڭدىن تارتىپ ئۇ كېنىزەك بىلەن ئەيش - ئىشرەت قىلىشقا بېرىلىپ كېتىپ ، مەملىكەت ۋە پۇقرالارغا غەمخورلۇق قىلىشنى بىر يولىلا ئۇنتۇپ كېتىپتۇ .

ھەرقاچاندا بولمىسۇن ، پادىشاھ ئەيش - ئىشرەتكە مەشغۇل بولسا ، ئۇد ۋە قالۇن نەغمىسىگە قۇلاق سېلىپ ، دادخاھلارنىڭ نالىسىنى ئاڭلىمىسا ، ئازغىنا ۋاقىتتا مەملىكىتىدە پىتنە - پاسات پەيدا بولۇپ ، خالايىق غەم - قايغۇ ۋە ھەسرەت ئىچىدە قالىدۇ .

كۆركىدىن ئايرىلار نادان پادىشاھ ،
خارلىقتا ئالىمشار بەختۇ ئىقبالى .

پادىشاھ بىر نەچچە كۈن ئەنە شۇ ھال بىلەن ئۆتۈپتۇ . دۆلەت ئەركانلىرى پادىشاھنىڭ بۇ بىپەرۋالىقىدىن تەڭلىكتە قېلىشىپتۇ . ئۇلار يۇرت ئەھۋالىنىڭ خارابلىشىۋاتقانلىقىدىن ئەندىشە قىلىپ ، خەير - سەدىقىلەرنى بېرىشىپ ، ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇش بىلەن بىللە ، دەرۋىشلەردىن دۇئا تىلەپ ، پادىشاھنىڭ ئەھۋالىنىڭ ياخشى- لىنىشىغا ئاتاپ نەزىرلەرنى بېرىشىپتۇ . ئاخىر ئۇلارنىڭ خالىس نىيەتلىك دۇئالىرى ئىجابەت بولۇپ ، بىر كېچىسى پادىشاھ چۈش كۆرۈپتۇ . چۈشىدە بىر كىشى ئۇنىڭغا :

«ئەي پادىشاھ ، ئىشىڭدىن تاڭلا بولماسمۇ سوراق ،
نېمە دەرسەنكىن سېنى سوراق قىلسا ئاشۇ چاغ .

سەن قىلىۋاتقان نېمە ئىش بۇ ؟ ئەجەب ، بىچارىلەرنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنى نەزىرىڭدىن چۈشۈرۈۋېتىپسىنا ؟ ئەمدى ئىشلىرىڭ قو- لۇڭدىن كېتىشكە ، دۆلىتىڭ يىقىلىشقا يېقىنلاشتى . دۆلىتىڭدە ھەرقانداق پىتنە كۆرۈلسە ، ئۆزۈڭدىن كۆرگىن ئەمدى ! قوپقىن ، بۇرۇنقى ئىشىڭنىڭ پېيىدا بولغىن !» دەۋاتقانمىش . پادىشاھ بۇ ۋەقەنىڭ ھەيۋىتى بىلەن ئۇيقۇدىن ئويغىنىپلا غۇسلى قىلىپ تۇۋا ئىستىغپارغا مەشغۇل بوپتۇ . تاڭ ئاتقاندىن كېيىن يەنە بۇرۇنقى- دەكلا خەلق ئەھۋالىنىڭ غېمىنى يەپتۇ ۋە ئۇز - ئۆزىگە : «ئەمدى كېنىزەك مېنىڭ سۆھبىتىمدە بولمىسۇن» دەپ ھۆكۈم قىپتۇ .

گەرچە ئۇ كېنىزەكنى بىر نەپەس كۆرمىسە تاقەت قىلالمايدىغان هالدا بولسىمۇ، ئەمما خۇدانىڭ غەزىپىنى كەلتۈرۈپ قويۇپ ئازاب - ئوقۇبەتكە دۇچار بولۇشتىن، پادىشاھلىقىنىڭ زاۋال تېپىشىدىن قورقۇپ نائىلاج كېنىزەكنىڭ پىراقىغا چىداپتۇ. ئۇ شۇ تەرىقىدە ئىككى - ئۈچ كۈن سەۋر قىپتۇ. لېكىن كېنىزەك پادىشاھنىڭ سۆھبىتىنى سېغىنىپ، بىر كېچىسى ئۆزى پادىشاھنىڭ بارگاھىغا كەپتۇ. پادىشاھ تاڭ سەھەرنىڭ شامىلى بىلەن پورەكلەپ ئېچىلغان گۈلىستاننى كۆرۈپ، سۇمەن ۋە سۇمبۇللارنىڭ ئەتىرى بىلەن جېنىنىڭ دىمىغىنى يەنە خۇشبۇي قىپتۇ.

شاھ كۆردىكى، تۇراتتى بىر خامان گۈل،
سۇمەن ئۆزرە بىنەپشە بىرلە سۇمبۇل.
ئۇندىن ئارتۇق نەرگىستەك ئىككى جادۇ،
مەستانىلىك ئىلكىدە ئىشى ئۇيقۇ.

شۇنىڭ بىلەن پادىشاھنىڭ بېشىغا يەنە بۇرۇنقى سەۋدا چۈشۈپتۇ - دە، ئىشق لەشكىرى ئۇنىڭدىكى ئەقىل - ئىدراك ماللىرىنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىۋېتىپتۇ.

كەلدى ئىشقنىڭ لەشكىرى قىلدىم يەنە دىۋانىلىق،
جانغا ئۇرغاچ غەمزە قىزى ئىشق ئاپەت نەشتىرىن.

بۇ قېتىمدىمۇ پادىشاھ بىر نەچچە كۈنگىچە كېنىزەكنىڭ زۇلفى بىلەن خالىغا ئالدىنىپ، جامالى بىلەن ئاۋارە بولۇپ ئەيش - ئىشرەت قىپتۇ. يەنە ئىككىنچى قېتىم غايىب ئاۋاز ئۇنى توغرا يولغا ئۈندەپتۇ. شۇندا پادىشاھ: «بۇ بالانى مۇتلەق بىر تەرەپ قىلماي تۇرۇپ، مېنىڭ دەردىمگە ئىلاج تېپىلمايدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ ياساۋۇلغا:

— بۇ كېنىزەك يارلىق ئالماي تۇرۇپ بارگاھقا ئىختىيارچە

كىردى . بۇنى ئاچىقىپ دەرياغا تاشلىۋەت ،— دەپ پەرمان بېرىپ-تۇ . ياساۋۇل كېنىزەكنى ئېلىپ چىقىپتۇ ۋە : «بۇ پادىشاھنىڭ مەھبۇبىسى . ئەتە يەنە پۇشايمان قىلىپ مەندىن سوراپ قېلىشى ئېھتىمال ، بۇنى ئەڭ ياخشىسى ساقلاپ قوياي» دەپ ئويلاپ ، كېنىد-زەكنى دەرياغا تاشلىۋەتمەي ، ئۆز ئۆيىگە يوشۇرۇپ قويۇپتۇ . لې-كىن بۇ سىرنى مەخپىي تۇتۇپ ھېچكىمگە ئېيتماپتۇ . بىر كۈن ئۆتە - ئۆتمەي پادىشاھ ئۇ ئىشىدىن پۇشايمان قىپتۇ . لېكىن غەمدىن باشقا چارە تاپالماي ، كۆڭلىدىكى مالالىلىقنى تۆكىتىش ئۈچۈن شاراب ئىچىپتۇ . مەست بولغاندىن كېيىن كۆڭلىدىن ئىلھام ئىلاھى كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ - دە ، دىلنى مەپتۇن قىلغان كېنىد-زەكنىڭ خىيالى بېشىغا كىرىۋېلىپ ، ياساۋۇلنى چاقىرتىپ ئۇنىڭ-دىن دىلدارنىڭ خەۋىرىنى سوراپ ، قاتتىق تەھدىت بىلەن :

— ئەگەر بۇگۈن كېچە ئۇنى كەلتۈرمىسەڭ سېنى ئازاب-لايمەن ،— دەپتۇ .

— ئۇنى دەرياغا تاشلىۋەتكەنىدىم ، بۇ چاغقىچە بېلىقلارغا يەم بولغاندۇ ،— دەپتۇ ياساۋۇل .

ئەمما ئۇ كۆرسەتكەن بۇ سەۋەبنى پادىشاھ ماقۇل كۆرمەپتۇ . ياساۋۇل پادىشاھنىڭ نىيىتىدىن يانمايدىغانلىقىنى كۆرۈپ ، نائىلاج ئۇ ئاينى بارگاھقا ھازىر قىپتۇ . پادىشاھ بۇ قېتىممۇ شادلىق بەزمىسىنى تۈزۈپ ئىشرەت ئەسۋابلىرىنى تەييارلاپتۇ .

شۈكرى ئەمدى بىزگە يار بولدى پەيدا ،
جام بىلەن مەي خۇشكىۋار بولدى پەيدا .
يوقالدى شۇم تىكەن ، گۈل بولدى ھازىر ،
كەتتى قىش ، نەۋ باھار بولدى پەيدا .

شۇنداق قىلىپ ، پادىشاھ بۇ كېنىزەكنى ئۈچ قېتىم ئۆلتۈ-رۈشكە ھۆكۈم قىلغان بولسىمۇ ، ياساۋۇل ئۆز قورقۇنچىدىن ئۇنى ئامان قالدۇرۇپ ، پىنھان جايدا ساقلاپتۇ . نەتىجىدە مەملىكەتنىڭ

مۇھىم ئىشلىرى ھەل قىلىنماي تاشلىنىپ قاپتۇ . پادىشاھ شۇندا
بۇ بالانىڭ چارىسىنى ئۆزىدىن بۆلەك كىشىنىڭ قىلالمايدىغانلى-
قىنى ، بۇ ئىشنىڭ باشقا كىشىنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغانلىقىنى
چۈشىنىپتۇ . چۈنكى ئۇ كېنىزەكنى ئۆلتۈرۈشنى كىمگە بۇيرۇسى-
مۇ ، بەرىبىر ئۇ كىشى ئىشنىڭ ئاخىرىدىن ئەندىشە قىلىپ ئۆلتۇ-
رەلمەيدىكەن . شۇنىڭ ئۈچۈن پادىشاھ بۇ ئىشنى ئۆزى قىلماقچى
بولۇپ ، ئىشنىڭ پېيىگە چۈشۈپتۇ . بىر كۈنى ئۇلار قەسىرنىڭ
ئۆگزىسىدە تۇرۇپ دەريا تاماشاسى قىلىۋاتقاندا ، پادىشاھ يېنىدا
تۇرغان كېنىزەككە بىر قاراپلا ھېلىقى ئىلھامى خاتىرىسىگە يېتىپ
قورقۇپ كېتىپتۇ - دە ، ئۆز - ئۆزىگە : «ئەمدى كېنىزەكنى
ئۆلتۈرۈش ۋاقتى يەتتى . گەرچە بىگۇناھنىڭ قېنىنى تۆكۈپ گەدى-
نىمگە ناھەق خۇن ئارتىدىغان بولسامۇ ، مېنىڭ بىپەرۋالىقىمدىن
قاندا غەرق بولغان يۈز مىڭ كۆڭۈللەر دەرمان تاپىدۇ . بۇ كېنىزەك
ماڭا جاندىن ئەزىز بولغان ھالەتتىمۇ ، پۇقرالارنىڭ يۈز - خاتىرى-
سىنىڭ مۇلاھىزىسى ماڭا ئۇنىڭدىن ئوبدان» دەپتۇ - دە ، كېنى-
زەككە ئىشارەت قىلىپ :
— ماڭا يېقىن كەلگىن ، ئەنە ئاۋۇ كېمىنى تاماشا قىل-
غىن ،— دەپ چاقىرىپتۇ .
كېنىزەك يېقىن كېلىشىگىلا ، پادىشاھ ئۇنى كۆتۈرۈپلا قەسىر
ئۈستىدىن دەرياغا تاشلىۋېتىپ ئارقىدىنلا قاتتىق پۇشايمان ۋە ھەس-
رەت - نادامەتلىرىنى ئىزھار قىلىپ ، خالايىققا ئۇنى «سۇغا ئۆزى
يىقىلىپ چۈشتى» دەپ مەلۇم قىپتۇ . ئاندىن دەرھال ئۇنى سۇدىن
سۈزۈپ دەپنە قىلىشقا بۇيرۇپ ، ئۆزىمۇ تەزىيە بىلدۈرۈپتۇ . شۇن-
داق قىلىپ ، پادىشاھ ئۆز مەملىكىتىنىڭ بەختى ئۈچۈن ئۆز قولى
بىلەن جانانىسىنىڭ جېنىنى ئاپتۇ . پادىشاھلار بىر مەقسەتنى كۆز-
لەپ ، يۈزلەپ كىشىنى يوق قىلىسىمۇ قىلىدۇ - دە !
بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، خىيانەتكار بىلەن
بىرلىشىپ ئۆتكەندىن كۆرە ، پۇقرالارنىڭ يۈز - خاتىرىسىنى كۆز-
لىگەن ياخشىراق ، جاننى ئاغرىتقاندىن كۆرە ، بىرنى جانسىز قىل-

ماق ئەقىلغا مۇۋاپىق ئىشتۇر .

قارا قۇلاقنىڭ بۇ كۇشكۇرتۇشى بىلەن كامجۇيىنىڭ غەزەپ ئوتى ئۆرلەپ ، پۇرەيسەدىن سوراپتۇ :

— بۇ گۇناھىڭغا نىمە ئۆزرە ئېيتىسەن ؟

پۇرەيسە بىگۇناھ بولغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇنىڭغا ئۇدۇلمۇئۇدۇل تۇرۇپ قوپاللىق بىلەن :

— كىمنىڭ قولى قىسقا بولسا شۇنىڭ تىلى ئۇزۇن بولىدۇ . بىگۇناھ كىشى غەيرەتلىك كېلىدۇ ،— دەپ جاۋاب قايتۇرۇپتۇ .

كامجۇي ئۇنىڭ مەنستىمەسلىك بىلەن بەرگەن جاۋابىنى ئاڭلىغاندا ئۇستىگە ، ئۆپچۆرىسىدىكىلەرنىڭ پىتنە ئارىلاش خۇشامەتلىرى قوشۇلۇپ غەزىپى ئۆرلەپتۇ - دە ، ئوتتۇرىسىدىكى ۋەدىلەرنى ئۇنتۇپ ، پۇرەيسەنى ئۆلتۇرۇشكە ھۆكۈم قىپتۇ . بۇ خەۋەرنى كامجۇينىڭ ئانىسى ئاڭلاپ ، ئوغلىنىڭ ئالدىراپ كەتكەنلىكىنى ، سەۋرچانلىق بىلەن ئويلاپ ئىش كۆرۈشنى بىر يولىلا تاشلىۋەتكەنلىكىنى پەملەپ ، ئەندىشىگە چۈشۈپ : «پەرزەنتىمنىڭ قېشىغا پاتراق بېرىپ ، نەسىھەت قىلىپ ئۇنى شەيتان ۋەسۋەسىسىدىن قۇتقۇزۇشۇم كېرەك ، چۈنكى ھەرقاچاندا پادشاھلارنىڭ غەزىپى كەلسە ، ئۇلارغا لەنىتى شەيتان مەسلىھەتچى بولىدۇ - دە ، نىمىنى خالىغان بولسا شۇنى قىلىشنى بۇيرۇيدۇ . پادشاھنىڭ ئاچچىقلانغان ۋاقتى شەيتاننىڭ غالىب كېلىدىغان ۋاقتى» دەپ ئويلاپتۇ .

غەزىپىڭ كەلتۇرگەن چېغىدا شەيتان ،
ئىش قىلساڭ ، قىلارسەن ئاخىر پۇشايمان .

شۇنىڭ ئۈچۈن كامجۇينىڭ ئانىسى جاللاتنىڭ قېشىغا دەرھال كىشى ئەۋەتىپ ، «بىر دەم ئۆلتۇرمەي تۇرۇپ تۇرسۇن ، مېنىڭ ئۇنىڭغا دەيدىغان گېپىم بار» دەپ خەۋەر قىلىۋېتىپتۇ . ئۆزى بولسا شۇ ھامان كامجۇينىڭ قېشىغا كېلىپ :

— پۇرەيسەنى ئۆلتۇرۇشكە بۇيرۇق قىلغانلىقىڭنى ئاڭلىدىم ،
ئوغلۇم ، ئۇنىڭ نىمە گۇناھى بار ئىدى ؟— دەپ سوراپتۇ .
كامجۇي بولغان ۋەقەنى تولۇق بايان قىلىپ بېرىپتۇ .
— ئەي ئوغلۇم ،— دەپتۇ شاھنىڭ ئانىسى ،— ئۆزۈڭنى ھەي-
رانلىق باياۋىنىدا سەرگەردان قىلما ، ئەپۇ ۋە ئېھسان شاراپىتىدىن
بەھرىسىز قالما . بۇزرۇكلەرنىڭ ئېيتىشىچە ، سەككىز نەرسە سەك-
كىز نەرسىگە باغلىق بولىدۇ . ئۇلار مۇنۇلار : خوتۇننىڭ ئىززىتى
ئەر بىلەن ، بالىنىڭ ئىززىتى ئاتا بىلەن ، شاگىرتلارنىڭ
ئەقىل - ھوشى ئۇستاز بىلەن ، لەشكەرنىڭ قۇۋۋىتى سەردار بى-
لەن ، زاھىتلارنىڭ كارامىتى تەقۋادارلىق بىلەن ، پۇقرالارنىڭ
خاتىرجەملىكى پادىشاھ بىلەن ، پادىشاھلىق ئىشىنىڭ نىزامى ئادىل-
لىق بىلەن ، ئادىللىقىنىڭ روناق تېپىشى ئەقىل ۋە ھوشيارلىق
بىلەن باغلىق بولىدۇ . پۇرەيسەنىڭ ئىشىنى بىر تەرەپ قىلىشتا
ئىككى نەرسىگە دىققەت قىلىشىڭ لازىم . بىرى ، قول ئاستىڭدىكى-
لەرنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى بىلىپ ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە
ئۆز قەدىر - قىممىتى ۋە ھۈنەر قابىلىيىتىگە يارىشا تەربىيەت
قىلىشىڭ لازىم ؛ ئىككىنچىسى شۇكى ، ئەگەر ئۇلاردىن بىرى يەنە
بىرىنىڭ يامان گېپىنى قىلسا ، ئۇنى ئېتىبارغا ئالغۇلۇق ئەمەس .
چۈنكى ، ھەمىشە بىر - بىرىگە بوھتان چاپلاش ، بىر - بىرىنى
«يامان» دەپ چېقىشىنىڭ قەستىدە يۈرۈش پادىشاھنىڭ يېقىن كى-
شىلىرىگە ئادەت بولۇپ قالغان ئىش . شۇنداق تۇرۇقلۇق ، پادىشاھ
ئۇلاردىن بىرەرسى قىلغان ئەنە شۇنداق مەككارلىقلارغا ئىشىنىپ
قالسا ، ئۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھقا ھېچكىمنىڭ ئىشەنچى قالمايدۇ .
نەتىجىدە شۇنداق ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇكى ، بىگۇناھلار بالا گىر-
دابىغا چۈشىدۇ . گۇناھكارلار نىجات ساھىلىدا خاتىرجەم ۋە سالامەت
يۈرۈۋېرىدۇ .

گۇناھكارلار يۈرگۈسى شاد - خەندان ،
بىگۇناھلار ماكانى بولۇر زىندان .

بۇنىڭ نەتىجىسىدە، نەق مەيداندا بار كىشىلەر ئەمەلنى قوبۇل قىلىشتىن ئۆزىنى تارتىدۇ. ئۆزى ھازىرچە يوق بولغان كىشىلەر ئۆز خىزمىتىدە بوشاڭلىق، سۇسلۇق قىلىدۇ. پادىشاھنىڭ ھۆكمى ئاقمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. بۇ سەۋەبتىن سەلتەنەت ئەركانلىرىغا دەخلى ۋە زەرەرلەر يېتىدۇ.

غەرەزلىكلەر سۆزىنى ئاڭلىمىغىن،
ئۇندىن يېتەر مەملىكەت، ئەلگە شىكەست.
چېقىمچىنىڭ بېشىنى قىلساڭ ئېگىز،
قىممىتىڭنى قىلغۇسى ئاخىرى پەست.

—مەن پۇرەيسەنىڭ خىيانىتىنى ئېنىقلاپ، گۇناھىنى تەھقىقلەپ، ئۆزىنى ئىقرار قىلدۇرۇپ، ئاندىن ئۆلۈمگە بۇيرۇدۇم،— دەپتۇ كامجۇي.

— تولۇق ئېنىقلىماي تۇرۇپ بىر ئىشقا ھۆكۈم قىلىش پادىشاھلارغا راۋا ئەمەس،— دەپتۇ ئانىسى،— خىيانىتىنى ئېنىقلىدىم دېگىنىڭمۇ تېخى شۇبھىلىك. ئىش ھەقىقىتىنىڭ يۈزىدىكى پەردە كۆتۈرۈلسە، ئاندىن ھەقىقىي ئەھۋال مەلۇم بولىدۇ. باشقىلار بىر نامەلۇم گۇناھ بىلەن ئۇنىڭغا بوھتان قىلغان بولۇشىمۇ ئېھتىمال. بۇ ھالدا سەن غەزەپلەنمىگەن، ئۇنىڭ قىلغان خىزمىتىنى ھەم ئىخلاسىنى ياد ئەتكەن بولساڭ، نادانلارنىڭ سۆزى بىلەن دانالارغا سىياسەت قىلمىغان بولساڭ ياخشى بولار ئىدى.

نادانلار كىشىگە شادلىق بېرەلمەس،
خەس بىلەن شاھانە بەزمە يورۇماس.
ھىيلىلەر قىلغۇسى ئەقىلسىز كىشى،
تا «كېيىن قالسۇن» دەپ ئاقىللار ئىشى.

ئەي ئوغلۇم، ھەر قانداق ئىشقا دۇچ كەلگىنىڭدە، ئەقلىنى

ئادىل ھاكىم ، كامىل مەسلىھەتچى بىلىپ ، كۆپرەك ئويلاپ ئىش قىلىشىڭ كېرەك . چۈنكى ، ئادەم ئۆزىدىكى جەۋھەر بولغان ئەقىل- نىڭ ساپلىقى بىلەن ئەزىزدۇر .

ئەقىل - دانىش ھەر كىشىگە بولسا يار ،
ئۇ تاپار ئەلنىڭ ئىچىدە ئېتىبار .

پۈرەيسە سېنىڭ دۆلىتىڭدە ئۇلۇغ كىشى بولۇپ ، يۇقىرى مەرتىۋە ۋە كاتتا ئورۇنغا ئېرىشكەندى . ھەر قاچان مەجلىسلەردە ئۇنى ياخشى سۈپەتلەر بىلەن ياد ئېتەتتىڭ . خىلۋەتلەردە ئۇنىڭ بىلەن سىردىشاتتىڭ . ئەمدى سەن ئۆزۈڭ قىلغان ۋەدىنى بۇزماس- لىقىڭ ، ئۆزۈڭ سالغان ئىمارەتنى ئۆزۈڭ ۋەيران قىلماسلىقىڭ ، ئۆزۈڭنىمۇ ، ئۇنىمۇ خالايىق ئالدىدا بەتنامغا قويماسلىقىڭ لازىم . سەن ئۆز ھالىڭ ۋە قەدىر - قىممىتىڭگە بېقىپ ، ئۇنىڭ ئىشىنى ياخشى تەھقىق ۋە تەپتىش قىلىشىڭ لازىم . شۇنداق قىلساڭ ، ئەقىل ئالدىدىمۇ ئۆزرە - مەزۇر كۆرسىتەلىگەن ، ئاقىللار قېشىدى- مۇ تۆھمەتتىن يىراق بولالىغان بولاتتىڭ ، ئۇنى دىيانەت ئېتىكىنى خىيانەت لېيىغا بۇلغىدى دېسە ، بۇ ئەقىلگە سىغمايدىغان سۆز . ھېرىسمەنلىك ۋە ئاچ كۆزلۈكنىڭ ئۇنىڭ تەقۋادارلىقى ۋە قانائەت- چانلىقى ئۈستىدىن غالىب كېلەلمەيدىغانلىقىنى مەن ياخشى بىلى- مەن . پۈرەيسە مۇشۇ دەرگاھنىڭ مۇلازىمى بولغاندىن بېرى گۆش يەپ باققان ئەمەس . ئۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ گۆش يېيىش ، ھايۋاناتقا ئازار يەتكۈزۈش ئۇنىڭ كۆڭلىدە بولغان بولسىدى ، ئۇ بۇنداق پاك دىيانەتلىكلىكى بىلەن مەشھۇر بولماي ، ئەكسىچە بىرەر بەتنامغا قالغان بولاتتى . ئوچاقتا ئوت كۆيسە تۈتۈن چىقماي قالامدۇ ؟ ئۇ گۆشنى پۈرەيسەنىڭ ئۆيىگە ئۇنىڭ دۈشمەنلىرى قويۇپ قويىدى بول- غاي دەپ گۇمان قىلىمەن . ھەسەت ئەھلىنىڭ بۇنداق ھىيلە - مىكىرلەرنى قىلىشى ھېچ ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس . چۈنكى ، ھەسەت ئەھلىنىڭ بەزىلىرى كىشىگە ئازار يەتكۈزۈش ئۈچۈن ، ھىيلىقى

ئۆزىنىڭ قولىغا بۇيرۇپ ئۆزىنى ئۆلتۈرگۈزگەن خوجايىنىغا ئوخ-
شاش ، ئۆزىنىڭ ئۆلۈمىگىمۇ رازىلىق بىرىدىغان بولىدۇ تېخى .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ كامجۇي .
— باغداد شەھىرىدە ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كامجۇي-
نىڭ ئانىسى .

زاھىت بىلەن ھەسەتخورنىڭ ھېكايىسى

باغداد شەھىرىدە ناھايىتى ھەسەتخور بىر كىشى بار ئىكەن . ئۇنىڭ ناھايىتى پەرھىزكار ، تەقۋادار بىر قوشنىسى بار ئىكەن . ئۇ كىشى كۈندۈزنى روزا بىلەن شامغا ، كېچىنى ناماز بىلەن سەھەرگە ئۇلاشتۇرىدىكەن .

ئۇ ئىدى بەندىلىك مۇقامىن تۇتقان ،
خۇدادىن ئۆزگىنى ئەسلا ئۇنۇتقان .

پۈتۈن باغداد ئەھلى ئۇنىڭغا چوقۇنىدىكەن ھەمدە ياخشى يېمەكلىك ۋە قىممەت باھا رەختلەرنى ئۇنىڭ ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئالىدىكەن . مەجلىس ۋە ئولتۇرۇشلاردا چوڭ - كىچىك ھەممەيلەن ئۇنى ياخشى سۆيەت بىلەن يادلايدىكەن . ھېلىقى ھەسەتخور بولسا ، مۇشۇ جەھەتتىن ئۇ پاك ، مەرد كىشىگە ھەسەت قىلىپ تۈرلۈك ھىيلىلەر بىلەن ئۇنىڭغا قەست قىلىدىكەن . ئەمما ئۇ ھەر قانچە مىكىر ئوقلىرىنى شۇملۇق ياسى بىلەن ئاتسىمۇ ، ئۇنىڭ ياخشىلىق قالقىنىغا كار قىلمايدىكەن . ئاخىر ئۇ بۇ خىل ئورۇنۇشتىن تەڭلىككە قېلىپ غەمگە چۆمۈپتۇ . ئۇ بىر قول سېتىۋېلىپ ئۇنىڭغا ياخشى تەربىيەتلەرنى قىپتۇ . ئۇ ھەر دائىم ئۇنىڭغا :

— ھەي ئوغلۇم ، سېنى مۇھىم بىر مەسلىھەت ، ئۇلۇغ بىر

ئىش ئۈچۈن تەربىيەت قىلىۋاتىمەن . كۆڭلۈمنى غەم يۈكىدىن خالاس قىلىشىڭنى ، پەرىشان خاتىرەمنى بۇ ئەندىشىدىن پارىغ ئېتىدىشىڭنى ئۈمىد قىلىمەن ،— دەيدىكەن .

شۇنىڭ ئۈچۈن ساقلارمەن كۆز يېشىمنى ،
كى ئوتۇمنى ئۆچۈرگۈسى بىر كۈنى .

بىر نەچچە ۋاقىت ئەنە شۇ يوسۇندا ئۆتۈپتۇ . كۈنلەرنىڭ بىرىدە قۇل خوجايىنىدىن بۇ ھېسابسىز شەپقەتلەرنىڭ سەۋەبىنى سورىماقچى بولۇپ :

— خوجام ، كەمىنە قۇللىرىغا تۈرلۈك ئىلتىپاتلارنى كۆرسەتتىلە ، بۇ كوتا تىلىم ئۇنى شەرھلەپ بولالمايدۇ . ھەر كۈنى سىلىنىڭ كەمىنە بىچارىگە قىلىۋاتقان بۇ مەرھەمەتلىرىنى بايان قىلىپ بولالمايمەن .

سوسەن كەبى يۈزلەپ تىلىم بولسىمۇ ،
ئېيتالماسمەن بۇ نېمەتلەر شۈكۈرىنى .

كۆڭلۈمدە ، ماڭا قىلغان بۇ ياخشىلىقلىرى ئۈچۈن ئۆزلىرىگە جېنىمنى قالقان قىلارمەن دېگەن ئۈمىدتىمەن ،— دەپتۇ .

خوجايىن قۇلنىڭ ئۆزىگە ۋاپادارلىق قىلىپ ، تۈز ھەققىنى ئاقلاشقا مەيلى بارلىقىنى ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن كۆڭۈل سىرىنىڭ ئاغزىنى ئاچقانلىقىنى كۆرۈپ :

— بىلگىن ۋە ئاگاھ بولغىنكى ، مەن بۇ قوشنامدىن ناھايىتى خاپا . ھەر سائەت ئۇنىڭدىن مېنىڭ جېنىمغا ھەسەت ئوتى تۇتىشىدۇ - دە ، بۇ ھاياتمۇ كۆزۈمگە كۆرۈنمەيدۇ . مەن ئۇنىڭ غەم - غۇسسىسى بىلەن جېنىمدىن ۋە ئۆمرۈمدىن بىزار بولدۇم . شۇڭا ئۇنىڭغا زەرەر يەتكۈزمەك ئۈچۈن قانچە ھىيلىلەرنى قىلغان بولسامۇ ، ھېچبىرى پايدا بەرمىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ساڭا شۇنچىلا

تەربىيەت قىلدىم . بۇگۈن كېچە مېنى قوشنامنىڭ ئۆگزىسىگە ئا-
چىقىپ بىشىمنى تېنىمدىن جۇدا قىلىپ ، ئۆز يولۇڭغا ماڭغىن .
ئەتىسى كىشىلەر ئۇنىڭ سارىيىدا ئۆلۈكۈمنى كۆرسە ، چوقۇم قې-
نىمنىڭ تۆھمىتى بىلەن ئۇنى تۇتۇپ ، جېنىنى قىساسقا ، مېلىنى
تالان ـ تاراجغا بۇيرۇيدۇ . ئەگەر ئۇنداق قىلمىغان تەقدىردىمۇ
پۈتۈن ئەلنىڭ ئېتىقادى يانىدۇ ـ دە ، تەقۋادارلىق ۋە ياخشىلىقد-
نىڭ شۆھرىتى ئەل ئارىسىدىن يوقىلىدۇ . ئۇنىڭدىن كېيىن ھەر-
گىزمۇ تەقۋادارلىقى ۋە سوپىلىقى توغرىسىدا لاپ ئۇرالمايدۇ . ئۇ
چاغدا ئۇنىڭغا :

«ھەددىدىن ئاشۇردى زاھىت يوشۇرۇن پاسىقلىغىن ،
پەردىسىن ئاچقىن خۇدايا سىرى بولسۇن ئاشكار .»

دېگەن دۇئانىڭ مەنىسى ئۇنىڭغا تازا باب كېلىدىغان بولىدۇ ،—
دەپتۇ .

— ئەي خوجام ،— دەپتۇ قۇل ،— بۇ خىيالدىن كېچىپ ،
ئىشنىڭ چارىسىنى باشقا يوسۇندا قىلسىلا ، ئەگەر مۇراد ـ مەقسەت-
لىرى زاھىتنى يوقىتىش بولسا ، مەن ئۇنى ئۆلتۈرۈپ ۋە كۆڭۈللىد-
رىنى ئۇنىڭ غېمىدىن خاتىرجەم قىلاي .

— ئۇنداق بولۇشى ناتايىن ،— دەپتۇ خوجايىن ،— سېنىڭ
ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە قۇدرىتىڭ يەتمەسلىكى مۇمكىن . مېنىڭ ئەمدى
بۇنىڭدىن ئارتۇق چىداشقا تاقىتىم يوق . مېنىڭ ھېچ
سەۋر ـ تاقىتىم قالمىدى . قوپقىن ، مۇشۇ خىزمەتنى بەجا كەلتۈر-
گىن ، ئەگەر مېنى بۇ ئىشتا خۇشال قىلساڭ ، سېنىڭ قولۇڭغا
ھۆرلۈك خېتى بېرىپ بىر خىش ئالتۇن ئىنئام قىلىمەن . قالغان
ئۆمرۈڭنى ئاشۇ ئالتۇن بىلەن راھەت ـ پاراغەتتە ئۆتكۈزىسەن .

— ھېچقانداق ئەقىللىق كىشى سىلى قىلغاندەك بۇنداق ئوينى
ئويلىمايدۇ ، خوجام ،— دەپتۇ قۇل ،— چۈنكى كىشى ئۆز دۇشمد-
نىنىڭ بالاغا گىرىپتار بولغىنىنى ئۆزى تىرىك ۋاقتىدا ئۆز كۆزى

بىلەن كۆرگىنى، ئۆز قولىقى بىلەن ئاڭلىغىنى ياخشى. ئۆزى ئۆلگەندىن كېيىن دۈشمىنىنىڭ ئۆلگىنىدىن نېمە لەززەت تاپىدۇ؟ دۈشمىنىگە يەتكەن ئەلەم ۋە زەرەرنى قانداق بىلىدۇ؟

گۈل ئېچىلغاندا نە پايدا مەن چىمەندە بولمىسام،
سەرۋىدىن نە پايدا مەن بوستان ئىچىدە تۇرمىسام.

قول قانچە نەسىھەت قىلسىمۇ خوجايىنى ماقۇل كۆرمەپتۇ. قول خوجايىنىنىڭ رىزالىقىنىڭ شۇ ئىشتىلا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، نائىلاج ئۇنى زاھىتنىڭ ئۆگزىسىگە ئېلىپ چىقىپ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ ھەمدە خوجايىنى بەرگەن بىر خىش ئالتۇن بىلەن ھۆرلۈك خېتىنى ئېلىپ ئىسپاھانغا كېتىپتۇ. ئەتىسى كىشىلەر ھېلىقى بەتنىيەت خوجايىنىنىڭ زاھىتنىڭ ئۆگزىسىدە ئۆلۈك ياتقاـ لىقىنى كۆرۈپ، زاھىتنى باغلاپ زىندانغا سېپتۇ. گەرچە زاھىتنى زىندانغا سالغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئۇ ھەسەتخورنى ئۆلتۈرگەنلىكىگە ھېچقانداق ئىسپات بولمىغاچقا، زاھىتنى ئۆلتۈرمەي زىنداندا ساقـ لىشىپتۇ. باغدادنىڭ كاتتىلىرى ھەر قانچە ھەرىكەت قىلىپ، زاـ ھىتنىڭ پاكلىقى ۋە دىيانەتلىكىنى ئىسپاتلاپ پادشاھقا ئىلتىماس قىلغان بولسىمۇ، پادشاھنىڭ ئۇنىڭغا بولغان شۈبھىسى تېخى كۆـ تۈرۈلۈپ بولمىغاچقا، ئۇنى زىنداندىن خالاس قىلماپتۇ. نەتىجىدە زاھىت زىنداندا بىر نەچچە ۋاقىت يېتىپتۇ.

ئىسپاھانغا تىجارەت قىلىش ئۈچۈن بارغان باغداد سودىگەرلىـ رىدىن بىرى تاسادىپىي قولنى ئۇچرىتىپ قاپتۇ. قولمۇ ئۇنى كۆرۈپ تونۇپ، ئالدىغا بېرىپ، خوجايىنىنىڭ بالا ـ چاقىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى سوراپتۇ. ئۇلار ھەر تەرەپتىن سۆزلىشىپ ئولتۇرغاندا، گەپ ئارىسىدا ھېلىقى زاھىتنىڭ گېپى چىقىپ قاپتۇ.

— ئۇ بىگۇناھ كىشى ئەجەب زۇلۇمغا ئۇچراپ كېتىپتۇ ـ ھە! ۋەھالەنكى، خوجامنى ئۆزىنىڭ پەرمانى بىلەن مەن ئۆلتۈرگەنىدىم. ئۇ مەرد، ياخشى كىشى بىزنىڭ بۇ ئىشىمىزدىن بىخەۋەر

ئىدى ،— دەپتۇ قۇل .

سودىگەر باشقا سودىگەرلەر بىلەن جامائىتىنى قۇلنىڭ ئىقرارىغا گۇۋاھ قىپتۇ ۋە باغدادقا كېلىپ ھادىسىنىڭ ئۆتمۈشىدىن خەۋەر بېرىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن زاھىت گۇناھتىن خالاسلىق تېپىپتۇ . ئۆلگەن ھەسەتخورنىڭ روھى خالايىقلار ئارا لەنەت ئوقىغا نىشان بوپتۇ . زاھىت شۇنىڭدىن بېرى پازىللاردىن بىرى يازغان تۆۋەندىكى نەزمىنى ئوقۇيدىغان بوپتۇ .

ئەپسۇن ئوقۇپ ھەسەتخوردىن بىر نەچچىسى ،
ھىيلە ئوتىنى تۇتاشتۇردى راسا ماڭا .
ياساپ پىتنە ، قىلىپ ماڭا باغرىنى تاش ،
مېنى ئۆلتۈرمەككە خەنجەر قىلدى پەيدا .
ئاخىر تاپتى يامان ئەمەللىرىگە خوپ جازا ،
ھەربىرىگە يەتتى بىردىن ئۆزگىچە دەردۇ بالا .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، ھەسەت ئەھلىنىڭ قولىدىن ھەر قانداق ئىشنىڭ كېلىدىغانلىقىنى ، ئۆزلىرىگە ئەنە شۇنداق قىلغان يەردە باشقىلارغا نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىنى بىلىشىڭ كېرەك ، ئوغلۇم . سېنىڭ خىزمەتكارلىرىڭنىڭ ھەممىسىنىڭ دەرىجىسى پۇرەيسەدىن تۆۋەن ئورۇندا تۇرىدۇ . بۇرۇن ئۇلارنىڭ مەرتىۋىسى يۇقىرى ئىدى . شۇ تۇپەيلىدىن ئاشۇنداق ھىيلە - مىكىرنى ئويلاپ چىقىرىپ ، ئۇنى مەرتىۋىسىدىن چۈشۈرۈش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلغان بولۇشىمۇ ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس . شۇڭا بۇ ئىشنى ئالدىراپ كەتمەي ، سەۋرچانلىق بىلەن ياخشى ئويلاپ ، ئۆزۈڭنىڭ ئۇلۇغلۇقۇڭغا يارىشا بىر تەرەپ قىلغىن . بۈگۈن سەن سىياسەتنىڭ تىزگىنىنى تارتساڭ ۋە ئالدىراقسانلىق قىلمىساڭ ، ئەتە - ئۆگۈن ئۇنىڭ گۇناھىنىڭ بار - يوقلۇقى مەلۇم بولىدۇ . ئەگەر ئۇ خىيانەت ئۇنىڭدىن ئۆتمىگەن بولسا ، سەن ئۆز ھەققىڭدە مەرھەمەت قىلغان ، ناھەق قاننى گەدىنىڭگە ئالمىغان بولىسەن .

ئەگەر ئۇ ئىش ئۇنىڭدىن سادىر بولغانلىقى ھەقىقىي رەۋىشتە روشەن بولسا ، ئۇنى ئۆلتۈرۈش ئىختىيارىڭ ھەر قاچان ئۆز قولۇڭدا .

تىرىكنى ھەر قاچان ئۆلتۈرسە بولغاي ،
لېكىن ئۆلگەننى تىرگۈزگىلى بولماس .

كامجۇي ئانىسىنىڭ نەسىھىتىنى دىققەت بىلەن ئاڭلاپ ، ئۇنىڭ نەسىھەتلىرىنىڭ ئورۇنلۇق ھەم پايدىلىق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ ، ئاچچىقىدىن يېنىپتۇ ھەمدە شۇ ھامان بۇيرۇق بېرىپ پۇرەيسەنى قېشىغا ھازىر قىلغاندىن كېيىن ئۇنى خىلۋەت جايغا باشلاپ كېلىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي پۇرەيسە ، بۇرۇن سېنى ناھايىتى كۆپ سىناپ كۆرگە-نىدىم . سېنىڭ ياخشى سۈپىتىڭ ۋە پاكلىقىڭ مەلۇم بولغانىدى . ھېلىمۇ دۈشمەنلەرنىڭ سۆزىدىن كۆرە ساڭا بەكرەك ئىشىنىمەن . بولدى ئەمدى ، ئۆز ئورنۇڭدا ئولتۇرغىن ، ساڭا ئۇلار ئاشۇنداق بوھتانلارنى قىلىشىپتۇ . شۇنداقتىمۇ كۆڭلۈڭدە كىر ساقلىما .

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپتۇ پۇرەيسە ، — گەرچە بۇ ئىشتا ماڭا ئىلتىپات ۋە مەرھەمەت قىلىنۋاتقان بولسىمۇ ، بۇ ئىشنى ياخشى تەھقىق قىلىپ ، تېگى - تەكتىگە ياخشى يەتمەيدىغان بولسى-لا ، مەن بۇ تۆھمەتنىڭ كۆلپىتىدىن ئەسلا قۇتۇلالمايمەن . ئەگەر بۇنى تەكشۈرۈپ ھەقىقەتنى ناھەقچىلىكتىن ئايرىسىلا ، سىلىگە ئىخلاسىم ئېشىپ ، نەسىھەتگۈيلۈقۈم تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ . ئى-شىمنىڭ ياخشىلىنىشى ۋە تىرىكچىلىكىمنىڭ ئوبدان بولۇشى مۇشۇ ئىشنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىشىغا باغلىق .

تەنە قىلىسىمۇ دۈشمەن كۆپ غەم يېمە ئەي كۆڭلۈم ،
ھېچ ئەجەب ئەمەس ئۇنىڭدىن ساڭا مەنپەئەت يەتسە .

— ئۇنداقتا بۇ ئىشنى قانداق ھىيلە بىلەن تەھقىقلىگىلى بولى-

دۇ؟ قانداق قىلىپ بۇ ئىشنىڭ تېگىگە يەتكىلى بولىدۇ؟— دەپ سوراپتۇ كامجۇي.

— ماڭا بوھتان چاپلىغان جامائەتنىڭ ھەممىسىنى يىغىپ، يانلىرىغا ھازىر قىلسىلا،— دەپتۇ پۇرەيسە،— بۇ ماجىرانى ئۇلار-دىن ئايرىم - ئايرىم سۈرۈشتۈرسىلە، ئەگەر بۇ ئىشنى ئۆزلىرى يالغۇز سۈرۈشتە قىلسىلا، ئۇلار ئائىلاج راستىنى ئېيتسا ئەجەب ئەمەس. ئەگەر كۆنمىسە، قورقۇتۇپ راستىنى دېگۈزگىلى بولىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ بىلەنمۇ مەقسەت ھاسىل بولمىسا، ئۇنىڭغا ۋەدە بې-رىپ، ئۈمىدۋار قىلىپ تۇرۇپ، ھەقىقەت يۈزىدىن شۈبھە نىقابىنى كۆتۈرگىلى بولىدۇ. مۇشۇ تەرىقىدە ئىش قىلسىلا، مېنىڭ دىيانە-تىم ۋە پاكلىقىم بارلىق ئاسماقا روشەن بولغۇسىدۇر.

بولسا ھەر سىر تۈن پەردىسىدە پىنھان،
كۈندۈز بولسا بولار بارچىگە ئايان.

—مەن بۇ ئىشنى چوقۇم قاتتىق سۈرۈشتە قىلىمەن،— دەپتۇ كامجۇي،— ئەپۇ قىلىش ۋە مۇلايىملىق يوسۇنى بىلەن بۇ ئىشنى ئېنىقلىغىلى بولمايدۇ. چۈنكى سەندەك بۇزرۇك ۋە ئىشەنچلىك كىشىگە ھەسەت يۈزىسىدىن قەست قىلغانلارغا ئەپۇ مۇناسىپ ئە-مەس.

— ئازاب - ئوقۇبەت قىلىش ۋاجىپ بولغان كىشىنىڭ ھەققىدە ئەپۇ قىلىش دۇرۇس، قولغا چۈشۈپ ئاجىز بولغان بىچارىنىڭ گۇناھىدىن كەچمەك كاتتا ھۈنەر. چۈنكى ئەپۇ قىلىش قۇدرەت تاپقان ۋاقتىدا قىلىدىغان ئىش. بىلمەك كېرەككى، دۈشمەن ئۈس-تىدىن قۇدرەت تاپماق كاتتا نېمەتتۇر. ئۇنىڭ شۈكرانىسى بولسا ئەپۇدىن بۆلەك نەرسە ئادا تاپمايدۇ.

گۇناھكار ئۈستىدىن تاپقاندا قۇدرەت،
ئەپۇ ئەيلەپ ئۇنى شۈكرانە بىلدۇر.

كامجۇي پۇرەيسەنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ سۆزلىرىنىڭ سەھىپىلىرىدىن راستلىق ئەسرىنى ئەينەن كۆرۈپتۇ ھەمدە ئۇنىڭ ئىيتقىنىدەك قىلىپ پۇرەيسەگە بوھتان چاپلىغانلارنى ئايرىم - ئايرىم قېشىغا چاقىرتىپ كېلىپ، ئەھۋالنىڭ ھەقىقىتىنى مۇۋاپىق ئۇسۇل بويىچە سوراپتۇ:

— قايسىڭلار ۋەقەنىڭ راستىنى ئېيتساڭلار، گۇناھىڭلار ئەپۇ سۈيى بىلەن يۇيۇلىدۇ. مەن ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى ئېيتقانلارغا شاھانە ئىنئاملارنى قىلىمەن، — دەپ ۋەدە بېرىپتۇ پادىشاھ.

شۇنداق سوراق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ بەزىلىرى شۇ زا- مانلا ئىقرار قىپتۇ. بەزىلىرى سەل قىستىغاندا ئىقرار قىپتۇ. ئىشقىلىپ، پۇرەيسەنىڭ خىيانەتسىزلىكى گۇمان بولۇتى ئاستىدىن چىقىپ، يېقىنلىق كۆزىدىن شەك غۇبارى كۆتۈرۈلۈپتۇ.

— ئوغلۇم، — دەپتۇ كامجۇينىڭ ئانىسى كامجۇيغا قا- راپ، — بۇ جامائەتنىڭ گۇناھلىرىنى ئەپۇ قىلدىڭ. يەنە ئۇلارغا سىياسەت قىلىشنىڭ راۋا ئەمەس. ئەمما، ئەمدى سەن بۇ تەج- رىبە - ساۋاقلاردىن ئىبرەت ئېلىپ، بۇنىڭدىن كېيىن ھېچقانداق چېقىمچىنىڭ ئەپسانىسىنى ئاڭلىمىغىن، تاكى روشەن دەلىل ۋە ئېنىق ئىسپات بولمىغۇچە، غەرەز ئەھلىنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنمە. ئەگەر بىر كىم بىر كىشىنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلسا، قوبۇل قىلغۇلۇق ئەمەس. چۈنكى ئاز گەپمۇ بارا - بارا دېيىلىۋەرسە، يوغىناپ مۇكەممەللىشىپ قالىدۇ - دە، ئاخىر ئۇنى رەت قىلغىلى بولماي قالىدۇ. بۇ خۇددى بۇلاقلارنىڭ سۈيى يىغىلىپ چوڭ دەريا- نى ھاسىل قىلغاندا، ئۇنىڭدىن كېيىنگە چۈشمەي تۇرۇپ ئۆتكىلى بولمىغاندەك بىر ئىش. شۇڭا غەرەز بىلەن قىلىنغان سۆزلەر يېڭىلا ئوتتۇرىغا چۈشكەندە، ئۇنى رەت قىلماق كېرەك. شۇندىلا باشقىلار- نىڭمۇ سۆزلەيدىغان يولى باغلىنىپ، ئىشنىڭ ئاخىرى پىتنە - پاساتقا ئايلىنالمايدۇ.

چەشمە سۈيى باغلىنار بىر پارچىلا تۇپراق بىلەن،
بولسا دەريا توختىتىپ بولماس ئۇنى بىر تاغ بىلەن.

—بۇ نەسىھەتلىكنى قوبۇل قىلدىم ھەمدە ئېنىق دەلىل ـ ئىسپات بولماي تۇرۇپ ، كىشىگە تۆھمەت قىلىشنىڭ ياخشى ئىش ئەمەسلىكىنى چۈشەندىم ،— دەپتۇ كامجۇي .

— ئەي ئوغلۇم ،— دەپتۇ ئانىسى ،— ھەر قانداق كىشى سەۋەبى ئوچۇق ـ ئاشكارا بولماي تۇرۇپ دوستلىرىدىن ئاغرىنسا ، ئۇ كىشى ھۆكۈمالار ھەمسۆھبەت بولۇشتىن پەرھىز قىلىشنى بۇيرۇغان سەككىز خىل كىشىلەرنىڭ قاتارىدا بولىدۇ . ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى ، ياخشىلىق ھەققىنى بىلمەيدىغان ۋە ياخشىلىق قىلغانلارغا مىننەتدارلىق بىلدۈرمەيدىغانلار ؛ ئىككىنچىسى ، سەۋەبسىز ئاچچىقى كېلىدىغان ، غەزىپى ياۋاشلىقىنى بېسىپ چۈشىدىغانلار ؛ ئۈچىنچىسى ، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشنى جەزملەشتۈرىدىغان ، لېكىن ئۆزى خۇدا ۋە خەلقنىڭ ھەققى ھەم ھوقۇقلىرىنى ئادا قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق دەپ قارايدىغانلار ؛ تۆتىنچىسى ، ئۆز ئىشىنىڭ بىناسىنى ئالدامچىلىق ۋە مەككارلىق ئاساسىغا قۇرغان ، ئۇنىڭدىن باشقا ئەمەلنى ئۆز نەزىرىدە سەل چاغلايدىغانلار ؛ بەشىنچىسى ، سۆزلەشكە ئامراق ، لېكىن راست سۆزلەشتىن قاچىدىغانلار ؛ ئالتىنچىسى ، شەھۋەت مەيدانىدا نەپس ئارغامچىسىنى ئۇزۇن قويۇۋەتكەن ، ھاۋايى ـ ھەۋەسنى مەقسەت قىبلىسى ۋە مۇراد كەئبىسى دەپ تونۇيدىغانلار ؛ يەتتىنچىسى ، شەرم ـ ھاياسى يوق ، بىئەدەپلەر ؛ سەككىزىنچىسى ، كىشىلەردىن بىسەۋەب گۇمان قىلىدىغان ، دەلىل ـ ئىسپات بولمىسىمۇ ياخشىلارغا تۆھمەت قىلىدىغانلار . ھۆكۈمالار يەنە مۇنداق سەككىز خىل كىشىنىڭ سۆھبىتى ۋە ئۇلپەتچىلىكىنى غەنىيمەت بىلمەك كېرەك ، دېيىشكەن . ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى ، ھەر دائىم كۆرگەن ياخشىلىقلىرىغا شۈكۈر قىلىپ يۈرىدىغان ، ياخشىلىق ھەققىتىنى تونۇيدىغانلار ؛ ئىككىنچىسى ، روزغارنىڭ ھادىسىلىرىگە ئۇچرىسىمۇ مۇھەببەت رىشتىسى ئۈزۈلمەيدىغانلار ؛ ئۈچىنچىسى ، ئۆزىنى تەربىيەت قىلغان ۋە ئىززەت قىلغانلارغا ھۆرمەت قىلماقنى ۋاجىپ دەپ بىلگەن ، ئىش ـ ھەرىكىتى بىلەن ئۇنىڭغا ياخشىلىق قايتۇرۇشنىڭ كويىدا بولىدىغانلار ؛

تۆتىنچىسى ، مەككارلىق ۋە بەتقىلىقلىقتىن يىراق بولغانلار ؛ بە-
شىنچىسى ، غەزىپى كەلگەن چاغدا ئۆزىنى توختىتىشۋېلىشقا قادىر
بولالايدىغانلار ؛ ئالتىنچىسى ، ساخاۋەت ئەلىمىنى كۆتۈرگەن ۋە
ئۇنىڭدىن تەمە قىلغۇچىلارنىڭ مەقسەتلىرىنى قۇدرىتىنىڭ بارىچە
هاسىل قىلىشنىڭ پېيىدا يۈرىدىغانلار ؛ يەتتىنچىسى ، شەرم -
هاياسى بار ، ياخشىلىق قىلىشنىڭ پېيىغا چۈشكەن ، ئەدەپ يولىدا
يۈرگەنلەر ؛ سەككىزىنچىسى ، ياخشىلار ۋە پاك كىشىلەرنىڭ دوست-
لۇقىنى ئىزدىگەن ، پاسىقلاردىن ۋە قىلىقى سەت كىشىلەردىن
يىراق بولغانلار . هەر قانداق كىشى بۇ سەككىز خىل كىشى بىلەن
ئۈلپەت قىلسا ۋە ئىتتىپاق بولسا ، ئىلگىرىكى سەككىز خىل كى-
شىدىن ئۆزىنى تارتسا ۋە ساقلانسا ، يامان خۇيلىرى ياخشى سۈپەتكە
ئالمىشىدۇ . چۈنكى سىركە ئەسلىدە ئاچچىق نەرسە بولسىمۇ ، هە-
سەل بىلەن قوشۇلسا ، ئاچچىقلىقى كېتىپ ناهايىتى كۆپ ئىللەتكە
داۋا بولىدۇ .

بولساڭ ئەگەر سىركىدەك ، قوشۇل هەسەلگە شۇندا سەن ،
بولغايسەن دەردكە داۋا هەم راهىتى روهى راۋان .
بولمىغىن كۆڭلى ئۆلۈك هەرىكەت قىلىپ جانغا قوشۇل ،
هەمدەم بولساڭ جان بىلەن سەنمۇ بولارسەن بەلكى جان .
قەلبى ساپلارغا مۇلازىملىقتا بولغىن سايىدەك ،
شۇنداق بولغايسەن قۇياشتەك تاكى مەشھۇرى جاهان .

كامجۇي بۇ ئىشتا ئانىسىنىڭ شۇنداق مېھرىبانلىق قىلغانلىقى-
دىن ، مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ :
— ئەي زامانىمىزنىڭ مەلىكىسى ! سېنىڭ نەسىھىتىڭنىڭ بە-
رىكىتى بىلەن :

قاراڭغۇ يول نامايان بولدى ئاخىر ،
مۇشكۇل ئىشىم بەك ئاسان بولدى ئاخىر .

نەتىجىدە يەنە ، بۇ دانىشمەن پۇرەيسەمۇ تۆھمەتتىن خالاس
بولدى . مەنمۇ ھەر بىر مۇلازىمنىڭ ھالىدىن ئاگاھ بولدۇم . ئەمدى
مەن ئۇلار بىلەن قايسى تەرىقىدە ئىش تۇتماق كېرەكلىكىنى ،
ئۇلارنىڭ سۆزىنى قايسى يوسۇندا ئاڭلىماق لازىملىقىنى بىلىۋال-
-دىم ،— دەپتۇ .

شۇنىڭدىن كېيىن كامجۇينىڭ پۇرەيسەگە بولغان ئېتىقادى ۋە
ئىشەنچى تېخىمۇ زىيادە بوپتۇ . شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇنى قېشىغا چاقى-
-رىپ شۇنداق دەپتۇ :

— مېنىڭ ساڭا بولغان ئېتىقادىمنىڭ ئېشىشى بۇ تۆھمەتكە
سەۋەب بولۇپ قالدى . شۇڭا كۆڭلۈڭگە ھېچقانداق تەشۋىش يەتكۈز-
-مىگىن . ئەمدى بۇرۇنقى مەنسىپىڭدە ئولتۇرۇپ ، ئىشىڭغا مەشغۇل
بولىۋەرگىن .

— مەن بۇ سۆزگە ئانچە ئىشەنچ قىلالمايمەن ،— دەپتۇ پۇرەي-
-سە ،— بۇ ئىلتىپات بىلەن مېنىڭ كۆڭلۈمنىڭ گىرەلىرى ئېچى-
-لىپ بولالمايدۇ . چۈنكى سىلى دۈشمەننىڭ بوھتانلىرىغا ئىشى-
-نىپ ، ئوتتۇرىمىزدا باغلانغان ۋەدىلەرنى سۇندۇردىلا !

ئەمدى بىلدىم كۆڭلىڭىزنىڭ ھېچ ۋاپاسى يوق ئىكەن ،
شەنىڭىز بىمەرھەمەت ، غەيرىي جاپاسى يوق ئىكەن .
قىلمىدىڭىز دوست بىلەن دۈشمەننى سىز ھەرگىزمۇ پەرق ،
ئەقلىڭىزنىڭ مىكرىدىن ئۆزگە ساپاسى يوق ئىكەن .

— بۇ سۆزلەرنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەتكىن ،— دەپتۇ كام-
-جۇي ،— چۈنكى سېنىڭ خىزمىتىڭدىن ھېچقانداق كەمچىلىك ئۆت-
-مىدى ، مېنىڭ مەرھەمىتىمدىمۇ قۇسۇر كۆرۈلمىدى . كۆڭلۈڭنى
توق تۇتۇپ ئىشىڭنى قىلىۋەرگىن .

— بۇ تۆھمەتتىن خالاسلىق تاپقىنىم بىلەن جاھان ھەسەتخور
ۋە بەتنىيەتلەردىن خالىي ئەمەس ،— دەپتۇ پۇرەيسە ،—
سىلى ماڭا مەرھەمەتلەرنى قىلىۋەرسىلە ، ئۇلاردىكى ھەسەتمۇ ساق-

لىنىپ تۇرىۋېرىدۇ . چۈنكى سىلى بىر قېتىم تۆھمەتخورلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىدىلا . ئۇلارمۇ سىلىنى سۆز بىلەن ئازدۇرۇشنىڭ ئاسان ئىكەنلىكىنى بىر قېتىم بىلدى . ئەمدى ئۇلار ھەمىشە يامان نىيەتلىك سۆزلىرىنى سىلىگە ئېيتىۋېرىپ ھەر ۋاقىت ئارىمىزغا بۆلگۈنچىلىك سالىدۇ . ھەر قانداق پادىشاھ تۆھمەتخورلارنىڭ ۋە چېقىمچىلارنىڭ سۆزىنى ئويلاپ باقمايلا ئاڭلايدىغان بولسا ، ئۇنىڭ خىزمىتىدە بولماق جان بىلەن ئويناشقانلىق بولىدۇ . جان بىلەن ئوينىشىش ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس . چۈنكى ھەر كۈنى بۇ تەنگە يېڭىدىن جان كىرىپ تۇرمايدۇ ـ دە ! ئەگەر قوبۇل كۆرسىلە ، مەن ئەمەلنى قوبۇل قىلماسلىقىمدىكى ئۆزرەمنى بىر جۈملە سۆز بىلەنلا روشەن قىلىپ بېرەي .

— ئېيتقىن ،— دەپتۇ پادىشاھ .

— ئەي پادىشاھىئالەم ،— دەپتۇ يۈرەيسە ،— سىلىنىڭ بۇ ھادىسىدە ماڭا رەھىم قىلىپ ، ئىشەنچ ۋە ئېتىقادلىرىنى تېخىمۇ زىيادە قىلغانلىرى مەن ئۈچۈن گەرچە ئۇلۇغ ئىنئام ۋە كاتتا ئېھسان بولسىمۇ ، مەن سىلىنىڭ ئالدىراپ كەتكەنلىكلىرى ۋە سۇ-رۇشتە قىلمايلا مېنى جازالىماقچى بولغانلىقلىرىدىن بەتگۇمان بول-دۇم . شۇڭا سىلىنىڭ بۇ ھېسابسىز مەرھەمەتلىرى ۋە چېكى يوق شەپقەتلىرىدىن ئۈمىد ئۈزدۈم . چۈنكى ، ماڭا قىلغان تەربىيەتلىرى-نىڭ ھەممىسىنى بىردەمنىڭ ئىچىدىلا زايە قىلىۋەتتىلە ، ئەگەر تېگى ـ تەكتىگە يېتىپ قارىسا ، ھېچقانچە بىر كايىغۇچىلىكى يوق بولغان كىچىككىنە بىر تۆھمەت بىلەنمۇ ماڭا ناھايىتى چوڭ جازا بۇيرۇدىلا . پادىشاھ دېگەن ئۆز ياساۋۇلىنىڭ شۇنداق كاتتا گۇناھى-نى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ ئۇنى رەسۋا قىلماي ، ئۇنىڭ يامان قىلىقىنى سېخىيلىق پەردىسى بىلەن ياپقان يەمەن پادىشاھىغا ئوخشاش ، خېلى چوڭ خىيانەتلەرنىمۇ ئاسان ئەپۇ قىلىدىغان بولۇشى كېرەك .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ كامجۇي .

— يەمەن دىيارىدا ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ يۈرەيسە .

پادىشاھ بىلەن ياساۋۇلنىڭ ھېكايىسى

يەمەن دىيارىدا دۆلەت سۇبھىسىنىڭ ئاقىلىقى پېشانىسىدە چاق-ناپ ، ئىنساپ نۇرى ئەھۋالىنىڭ چېھرىسىدە كۆرۈنۈپ تۇرغان بىر پادىشاھ بار ئىكەن .

ئۇ پادىشاھنىڭ بېشىدىن ئاسمان ،
يۇلتۇز گۆھىرىن چاچاتتى ھەرئان .

بىر كۈنى ئۇ پادىشاھ ياساۋۇلنىڭ گۇناھ قىلغانلىقى تۇپەيلى-دىن ئۇنىڭغا غەزەپلىنىپ : «ئەمدى ئۇ مېنىڭ دەرگاھىمغا كەلمى-سۇن» دەپ ھۆكۈم قىپتۇ . شۇ سەۋەبتىن بىچارە ياساۋۇل پادىشاھ-نىڭ قېشىغا كېلەلمەپتۇ . ئەمما ئۇ شەھەردىن چىقىپ باشقا يەرگە كېتىشنىمۇ خالىماپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىر مەزگىل ئۆيىدىن سىرتقا چىقماپتۇ ، بارا - بارا ئۇ ھالىنىڭ خارابلىشىپ قالغانلىقىنى ئويلاپ ، گاھى يىغلاپتۇ ، گاھى زاماننىڭ ئاجايىپلىقىغا قاراپ كۈ-لۈپتۇ .

ھەر كېچە يەكپاي تۇرۇپ ، كۆيمەك بىلەن تاڭ ئاتقۇچە ،
خۇددى شامدەك ، ھالىغا گاھ يىغلار ئىدى ، گاھ كۈلۈپ .

ئاخىر ئۇنىڭ مال - دۇنياسى ئازلاشقا باشلاپتۇ . بالا - چاقىسى كۆپ بولغاچقا ئۇلارنى بېقىش قىيىنغا چۈشۈپتۇ ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ : «بىر ھىيلە بىلەن پادىشاھنىڭ قېشىغا بارايچۇ ، يا بوينۇم سىياسەت تىغى بىلەن كېسىلەر ، يا بېشىم راھەت تاجىسىنى كىيەر» دەپ ئويلاپ ، ئەل - ئاغىنىلىرىدىن سەرۇپاي تىلەپ كې-يىپ ، ئات سوراپ مىنىپ ، ئوردا ئىشىكىگە بېرىپتۇ . ئىشىك باقار ياساۋۇللار ئۇنىڭ جابدۇلغان ئات مىنىپ ، قىممەت باھا تون كې-

يىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ : «پادىشاھ ئۇنىڭ گۇناھىدىن كېچىپ
ئۇنىڭغا ئىنئام قىلغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ ، ئۇنى توسماپتۇ .
شۇنىڭ بىلەن ئۇ گۇناھكار ياساۋۇل پادىشاھنىڭ بارگاھىغا كىـ
ـرىپ ، لايىق بىر جاي تېپىپ ، پادىشاھنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ تۇ.
رۇپتۇ . ئۇ كۈنى پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كاتتا مېھمانلار كەلگەچكە ،
ئۇلار بىلەن شاراب ئىچىشىپ ئولتۇرغانىكەن . پادىشاھنىڭ ھېلىقى
ياساۋۇلغا كۆزى چۈشۈشى بىلەن ئاچچىقىنىڭ ئوتى دەرھال شولە
ئۇرۇپ ، قەھرىنىڭ زورى ئۇنى بىتاقەتلىككە ساپتۇ . لېكىن ئۇ
يەنە بىرئاز ئويلىنىپ قېلىپ ئۆز ـ ئۆزىگە : «بولدىلا ، ئۇنى دەپ
ئەيش ـ ئىشرەت بەزمىسىنى بۇزۇپ ، شاراب شادلىقىنى غەزەپ
ئەندىشىسىگە ئۆرۈمەيلا قوياي» دەپتۇ ـ دە ، ئۇنىڭ سېخىيلىقى
ئەپۇنى تەقەززا قىپتۇ . ياخشىلىق تەبىئىتى ئۇ ياساۋۇلنىڭ قىلغان
گۇناھىنى كۆرمىگەن بولۇپ تۇرۇپتۇ . ياساۋۇل پادىشاھنىڭ چىرا-
يىدا غەزەپ ئەسىرى كۆرۈلمىگەندىن كېيىن كۆڭلى توختاپ بۇرۇنـ
قىدەكلا تارتىنماي ئىشقا ئارىلىشىۋېرىپتۇ . شۇنداق قىلىپ يۈرۈپ
ئۇ ئارىلىقتا بىر ياخشى پۇرسەت تېپىپ ، ۋەزنى مىڭ مىسقال
كېلىدىغان بىر ئالتۇن تاۋاقنى قوينىغا يوشۇرۇۋاپتۇ . لېكىن ئۇنى
ئېلىپ قويۇۋېچە ئارىلىقتا ئۇنى پادىشاھ كۆرۈپ قېلىپ ئۆزىچە : «بۇ
نەچچە ۋاقىتتىن بېرى مېنىڭ غەزىپىمدىن قورقۇپ ئۆيىدىن چىقالـ
ـمىغاچقا ، بالا ـ چاقىلىرىغا ئوزۇقلۇق تېپىپ بېرەلمىگەن ئوخشايـ
ـدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن تۇرمۇشتا تەڭلىكتە قېلىپ ئىلاجسىزلىقتىن
بۇ جۈرئەتنى قىلدى بولغاي» دەپ ئويلاپ ، ئۇنىڭ بۇ ئەيىبىنى
سېخىيلىق پەردىسى بىلەن يېپىپتۇ . بەزمە ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ،
تاۋاقچىلار ئۇ تاۋاقنى ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالمىغاچقا ، ئۇنى
سۈرۈشتۈرۈپ بىر مۇنچە خالايىقنى تۇتۇپ ، ئۇرۇپ ـ قىيناپ
يۈرگەندە ، پادىشاھ ئۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ ئۇلارنىڭ بىرىدىن
سوراپتۇ .

تاۋاقچى ئەھۋالنى بايان قىپتۇ .

— قويۇپ بېرىڭلار ئۇ كىشىلەرنى ، تاۋاقنى ئۇ كىشىلەر ئالـ

مىدى ، تاۋاقنى ئالغان كىشى ئەمدى بەرمەيدۇ . ئالغاننى كۆرگەن كىشىمۇ ھەرگىز ئېيتىپ بەرمەيدۇ ، — دەپتۇ پادىشاھ .

ياساۋۇل بۇ ماجىرادىن كېيىن ئۆيىگە قايتىپ ، ئۇ تاۋاقنى خىراجەت قىلىپ مەئىشىتىنى پاراغەت بىلەن ئۆتكۈزۈپتۇ . كېيىنكى يىلى شۇ ۋاقىتتا پادىشاھ ئوردىسىدا يەنە بىر قېتىم كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈپتۇ . ياساۋۇل ئوردىغا يەنە بېرىپ پادىشاھنىڭ نەزىرىدە تۇرۇپتۇ . پادىشاھ ئۇنى كۆرۈپ قېشىغا چاقىرىپ ئۇنىڭغا ئاستاغىنا دەپتۇ :

— ھېلىقى تاۋاقنى سېتىپ پۇلىنى پۇتۇنلەي خەجلەپ بولدۇڭمۇ ؟

ياساۋۇل يالۋۇرۇش يۈزىنى ھاجەت يېرىگە قويۇپ تۇرۇپ :

سىز ئىكەنسىز پادىشاھىم لۇتفى ئېھسان ئىچرە تاق ،
دۆلىتىڭىز دائىما بولسۇن يامان كۆزدىن يىراق .

— ھەر نېمە قىلغان بولسام قەستەن قىلمىدىم ، — دەپتۇ ياساۋۇل ، — كۆڭلۈمدە : «مۇشۇ خىيانەتنى بىر قىلاي ، ئەگەر ھېچكىم تۇيمىسا ، بىر نەچچە ۋاقىت بالا - چاقامنىڭ كۈنىنى راھەت - پاراغەتتە ئۆتكۈزەرمەن ، ئەگەر بىر كىم كۆرۈپ قېلىپ پادىشاھقا خەۋەر بەرسە ، بىر يولىلا جاجامنى يەپ ، بۇ تەشۋىش ۋە غەم - غۇسسىدىن قۇتۇلارمەن» دەپ ئويلىغانىدىم . ھالىمنىڭ قانداقلىقىنى مانا ئۆزلىرىگە راستى بىلەن بايان قىلدىم . بۇ سىرلارنىڭ ئۆزلىرىگە مەلۇم ئىكەنلىكىنى ئەمدى بىلدىم .

جېنىم ئۆرتەنگىنىنى دىلنى ئۆرتىگەن شاھىم بىلۇر ،
ئۇشبۇ دەۋادا گۇۋاھىم يەنە روشەن كۆڭلىدۇر .

— راست ئېيتىسەن ، ساڭا رەھىم قىلمىقىم لازىم ، — پادىشاھ شۇنداق دەپ ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلىپ ، يەنە بۇرۇنقى مەنسىپىدە

ئولتۇرغۇزۇپتۇ .
بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى مەقسەت شۇكى ، پادىشاھنىڭ كۆڭلى دەريادەك كەڭ بولۇشى ، ھېچقانداق ئىغۋانىڭ خەس - خەشەكلىرى ئۇنى كىر قىلالمايدىغان بولۇشى كېرەك . ياۋاشلىقى بولسا ھېچقانداق غەزەپ بورىنى ئۇنى ئورنىدىن تەۋرىتەلمىگۈدەك دەرىجىدە مەزمۇت بولۇشى كېرەك .

ياخشىلارنىڭ مۇلايىملىق خۇيى بار ،
بولمىغاي غەزەپ ئۇلار كۆڭلىگە يار .
ئۇچقۇسى خەس ، ئاڭا يەل تەگكەن زامان ،
تەۋرىمەس ئۆز ئورنىدىن تاغ ھېچقاچان .

— ئېيتقان سۆزۈڭ راست ، — دەپتۇ كامجۇي ، — نەسىھەت دورىسى دېگەن مانا مۇشۇنداق كىشىنىڭ كۆڭلى تارتىدىغان دەرىجىدە تاتلىق بولۇشى لازىم . ئەگەر دورا ئاچچىق بولسا ، ئاغرىق كىشى ئۇنى ئىچسىلا ساقىيىپ كېتىشىنى بىلسىمۇ ئىچمەي قويۇپ ، سالامەتلىك نېمىتىدىن مەھرۇم قېلىش ئېھتىمالى بار .

تاكى ئىمكانىڭلا بولسا بىزگە شېرىن سۆزلىگىن ،
تاتلىق ئاغزىڭغا مۇناسىپ بولمىغاي ئاچچىق جاۋاب .

— مېنىڭ ھەق سۆزنى ئېيتىدىغان ۋاقىتتىكى سۆزۈمنىڭ قوپاللىقىدىن سىلىنىڭ ناھەققە ھۆكۈم قىلىدىغان ۋاقىتتىكى كۆڭۈللىرىنىڭ قاتتىقلىقى ئارتۇقراق . شۇنىڭ ئۇچۇن سىلى كىشىنىڭ يالغانچىلىقلىرى ۋە بوھتانلىرىنى ئاڭلىغان چاغدا ، باشقىلار ھەق سۆزنى قوپالراق ئېيتسىمۇ قويسىمۇ ئېغىر ئالمىغايلا ، — دەپتۇ پۇرەيسە .
— ئۇغۇ شۇنداق ، — دەپتۇ كامجۇي ، — ئەمما سېنى بۇ بالا دېڭىزىدىن خالاس قىلىپ ، ساڭا ناھايىتى كاتتا ئىلتىپات قىلدىم

ۋە ساڭا جازا بۇيرۇغىنىمدىن كېيىن غەزىپىمدىن يېنىپ ، ساڭا قىلىنغان بوھتاننى تەھقىقلەشتىن بۇرۇنلا سېنى ئەپۇ قىلىۋەتتىمغۇ ئەنە !

— مەن پۈتۈن ئۆمرۈمدىمۇ سىلىنىڭ بۇ ئېھسانلىرىنىڭ شۈكرىنى ئېيتىپ بولالمايمەن ، — دەپتۇ پۈرەيسە ، — سىلىنىڭ ئۆلۈمگە بۇيرۇغاندىن كېيىن ئەپۇ قىلغانلىرى ھەممە نېمەتلەردىن ئۇلۇغ نېمەت . چۈنكى بۇ ھادىسىدىن بۇرۇنقى ئىنئاملارنىڭ ھەممىسى تەن نېمىتى ئىدى . ئەمما بۇ ئىلتىپات جان نېمىتى بولدى .

قىلدىڭىز جانۇ دىلىمغا كۆپ نەزەرۇ ئىلتىپات ،
تاپتى جانىم بۇ ھۇزۇرنى ، بولدى كۆڭلۈم كۆپ كۇشات .

مەن بۇرۇندىنلا سىلىگە ئىخلاس ۋە ئېتىقاد قىلىپ ، جان ۋە تېنىمنى پاراغەتلىرىگە پىدا قىلىپ كېلىۋاتىمەن . ھېلىمۇ بۇ سۆزنى قىلىشتىكى مەقسىتىم بۇ ھادىسىدە سىلىدىن ئۆتكەن خاتانى ئىسپاتلاش ياكى كۆرگەن تەدبىرلىرىدىن ئەيىب تېپىش ئەمەس ، بەلكى ھۈنەر ـ پەزىلەت ئەھلىدىن ھەسەت قىلىش جاھىللارنىڭ بىر خىل ئادىتى ئىكەنلىكىنى ، ئۇلارنىڭ ھەسەت يولىنى ئېتىشنىڭ ماڭا تەس كېلىدىغانلىقىنى سىلىگە ئۇقتۇرۇپ قويۇشتۇر . چۈنكى ، پەزىلەت ۋە دانىشمەنلىك گۈلى ھەسەت تىكىنىسىز بولمايدۇ . بۇ توغرىدا بۇزرۇكلەردىن بىرى :

ھەسەتخورلار بىزنى يامان دېسە نە ئەيىب ،
ھەسەتخورلار كۆپ بولسىمۇ يوقتۇر ئەجەب .
ئۇلار چەككەن بىلەن قانچە ھەسرەت ـ ئەلەم ،
بولماس بىزدە پەزىلەتتىن بىر زەررە كەم .

دېگەنىكەن . ھۆكۈمالاردىن بىرى يەنە : «ئۆلمەكچى بولساڭ ، راسا كامالەتكە يېتىپ ، خالايىقنى ئۆزۈڭدىن ھەسەت يېگۈزۈپ ئۆلگىن»

دېگەنىكەن .
— دۈشمەنلەرنىڭ ھەسەت قىلىشلىرىدىن ساڭا نېمە زىيان ؟
يالغان سۆز دېگەن بەرىبىر ئىز باسمايدۇ ـ دە ! نادانلارنىڭ ھىيلە-
سى دانالارنىڭ پەزىلىتى ئالدىدا خۇددى قۇياش نۇرى ئالدىدا يۇل-
تۇزلارنىڭ يورۇقلۇقى يوقالغاندەكلا نابۇت بولىدۇ ھەمدە ھەمىشە
خار ـ زارلىق ئورنۇندا تۇرىدۇ . ھەقىقەت ھەمىشە غالىب بولىدۇ .
ھەسەتخورلار شىكەست يەتكۈزگىنى بىلەن ئاقىللارنىڭ روناق تېپىد-
شى توختاپ قالمايدۇ . بەتنىيەتلەر ئەيىب قىلغان بىلەن ھۈنەرۋەن-
لەر ئەيىبلىك بولۇپ قالمايدۇ .

مەيلى دۈشمەن سېنى يامان دېسە ، ئۇ ھېچ گەپ ئەمەس ،
ھەددى يوق مىسىنىڭ كېلىپ قىلماققا زەرنىڭ غەيۋىتىن .
شەپەرەڭنىڭ تەنىسىدىن يەتمىگەي كۈنگە زەرەر ،
سۇندۇرالماس قارا تاش ئەلۋەتتە گۆھەر قىممىتىن .

—بۇنىڭدىن كېيىن سەن ھەسەتخورلارنىڭ پىتنىلىرىدىن خا-
تىرجەم بولغىن . مەن ئۇلارنىڭ غەرەزلىك سۆزلىرىنىڭ ھەقىقىتىد-
گە يېتەلەيمەن ، ھەرگىزمۇ ئۇنى قوبۇل قىلمايمەن ،— دەپتۇ كام-
جۇي .
— دۈشمەنلەر يەنە باشقا بىر خىل يول بىلەن سىلىنىڭ مىجەز-
لىرىنى ئۆزگەرتىۋېتەرمىكىن دەپ قورقىمەن ،— دەپتۇ پۇرەيسە .
— ئۇ قانداق يول ئىكەن ؟
— ئەگەر ئۇلار : «پالانىنىڭ كۆڭلىگە بىر ۋەھشەت چۈشۈپ-
تۇ . ئەسلىدە ئۇنى سىلى ئوقۇبەتكە بۇيرۇغان بولسىلىمۇ ھازىرقى
كۈندە ئۇنىڭ دىمىغىدا تەكەببۇرلۇق ۋە مەنمەنلىك پەيدا بولۇپ
قاپتۇ . چۈنكى ئۇنى ھەددىدىن زىيادە تەربىيەت قىلىۋەتتىلە . بۇگۈن
ئەمدى ھەزرەتلىرىدىنمۇ ئاغرىنىپ ، بەتگۇمان بولۇپ يۈرىدۇ . ئەم-
دى يا بىر ئىشەنچكە ، يا خىزمەتكارغا يارىمايدىغان بولۇپ قالدى .
ئۇ كىشىدىن ھەرگىز غاپىل بولمىسىلا ، بۇرۇن بىر قېتىم ئۇنى

ئاغرىتىپ قويغانىدىلە، ئۇ بىر ئىش چىقىرىپ قويمىسۇن يەنە» دېگىلى تۇرسا، مەندىن يەنە گۇمانلىنىپ قېلىشىلىرىمۇ ئېھتىمال، — دەپتۇ پۇرەيسە.

— ئۇنداقتا ئۇنىڭ ئىلاجىنى قانداق قىلىشىم كېرەك؟ — دەپ سوراپتۇ كامجۇي.

— ئاۋۋال ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سېلىش كېرەك، — دەپتۇ پۇرەيسە، — ئەگەر ئۇلارنىڭ سۆزىدىن چېقىمچىلىق قىلىۋاتقانلىقى سېزىلسە، ئۇنىڭغا شۇنداق قاتتىق پەند - نەسىھەت بېرىشلىرى كېرەككى، باشقىلار ئۇنى كۆرۈپ ئىبرەت ئالىدىغان بولسۇن. مۇشۇ يوسۇندا ئىش قىلسىلا، ھەم ئۇلارنىڭ تىلى باغلىنىدۇ، ھەم سىلىنىڭ قۇلاقلىرى تىنچىيدۇ. مۇشۇ قائىدىنى بەرپا قىلىدىغان بولسىلا، سىلى مۇلازىملاردىن گۇمان قىلىدىغان، مۇلازىملار سىلىدىن رەنجىيدىغان ئىش يۈز بەرمەيدۇ.

قەھرى ئوقى بىرلە تىككىن پىتنە - ئىغۋا ئاغزىنى،
قونمىسۇن دىل ئەينىكىگە ئۇ نەپەستىن قارا كىر.

— قانچە خىل چاكارلار پادىشاھتىن بەتگۇمان بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ كامجۇي.

— ئۈچ خىل چاكارلار بار، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ پۇرەيسە، — بىرىنچىسى، مەنسىپى بار بولۇپ، پادىشاھنىڭ بىپەرۋالىقىدىن مەنسىپى زايە بولغانلار؛ ئىككىنچىسى، پادىشاھ ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلمىغانلىقى سەۋەبىدىن دۈشمىنى ئۇنىڭدىن غالىب كەلگەنلەر؛ ئۈچىنچىسى، كۆپ مال - دۇنيا جۇغلىغان بولسىمۇ پادىشاھنىڭ ئىلتىپاتسىزلىقى تۈپەيلىدىن دۇنياسى قولىدىن كەتكەنلەر.

— ئۇنداقتا بۇنىڭ چارىسىنى قانداق قىلماق كېرەك؟ — دەپ سوراپتۇ كامجۇي.

— ھەممىسىنىڭ چارىسى بىرلا، — دەپتۇ پۇرەيسە، — ئۇ

شۇكى ، پادىشاھ ئۇلاردىن رازى بولۇپ ، ئۇلارغا بولغان ئىشەنچىنى يېڭىلىسىلا ، قولىدىن كەتكەن مەنسەپلىرى قايتىپ كېلىدۇ ، غالىب كەلگەن دۈشمەنلىرى مەغلۇپ بولىدۇ ، يوقالغان مال ـ دۇنياسى قولىغا قايتىپ كېلىدۇ . ئەگەر سىلى بىر كىمدىن رازى بولۇپ ، ئۇنىڭغا يېڭىدىن ئىشەنچ تۇرغۇزسىلا ، ئۇنىڭغا باشقا كىشى قانداقمۇ ئازار يەتكۈزەلىسۇن ؟ دۈشمەنلەر ئۇنى يامان دېيىشكە قانداق جۈرئەت قىلالىسۇن ؟ شۇنچە كۆپ مەرھەمەتلىرىنى كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن ، ئەمدى مېنى يەنە ئاپەت دامىغا سالماي قويۇپ بېرىشلىرىنى ، باياۋانلار ۋە جاڭگاللىقلاردا ئۆز ئارامىم ، ئۆز ئىختىيارىم بىلەن يۈرگىلى قويۇشلىرىنى ئۈمىد قىلىمەن . مەن مەيلى نەگىلا باراي ، سىلىگە سادىقلىق ۋە ئەقىدە بىلەن دۇئاگويلۇق قىلغايمەن .

ھەر كۈنى ماختاپ يۈرۈپ دائىم سېنى ،
ھەر كېچە تەكرار ئېتەرمەن مەدھىيە .

— كۆڭلۈڭنى تىندۇرغىن ، پۈرەيسە ، — دەپتۇ كامجۇي ، — سەن ئۆزىنىڭ يامان گېپىنى ئاڭلىسا ۋە تۆھمەتلەرنى تىڭشىسا ، راستىمكىن دەپ ئىشىنىپ قالىدىغان كىشىلەرنىڭ قاتارىدا ئەمەسسەن ، مەن سېنى ياخشى سىناپ كۆرگەنمەن . سەن مېھنەتكە سەۋر قىلغۇچى ، نېمەتكە شۈكۈر ئەيلىگۈچى كىشىسەن . مۇرۇۋۋەتسىز ، ديانەتسىز كىشىلەردىن قاچىسەن . مەردلىكنى ۋە ئامانەتكە رىئايە قىلىشنى ئۆزۈڭگە قىبلىنامە قىلغانسەن . بولدى ئەمدى ، مېنىڭ مەرھەمەتلىرىم ۋە يۈز ـ خاتىر قىلىشىمدىن ئۈمىدۋار بولغىن . سېنىڭ راستلىقىڭ ۋە پەرھىزكارلىقىڭ بابىدا مېنىڭ ساڭا بولغان ئەقىدەم زىيادە بولدى . ئەمدى ئۇلار قانداق سەۋەب كۆرسەتسىمۇ دۈشمىنىڭنىڭ سۆزىنى ھەرگىز ئاڭلىمايمەن . بۇنىڭدىن كېيىن ھەرقانداق پىتنىخورنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالمايمەن .

— جانابلىرىدىن مۇنچىۋالا ئىلتىپاتنى كۆرۈپ تۇرۇپ ، ماڭا ئەمدى دۈشمەنلەرنىڭ يامانلىقلىرىدىن غەم قىلىشنىڭ ھاجىتى قالمىدى ، — دەپتۇ پۈرەيسە ، — مەندىن سىلى رازى بولسىلا ، باشقا

دەۋاگەرلەر خۇشال بولمىسمۇ ئۇنىڭدىن نېمە غېمىم؟

ھەسەتخورلار ئەگەر ئوقىن بىزگە ئاتسا نېمە غەم،
ئەمدى نىگار قاشلىرىنى ئەيلىدۇق يا بىزمۇ ھەم.

شۇنىڭدىن كېيىن پۈرەيسە تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن ئۆزىنىڭ بۈرۈنقى ئىشىغا مەشغۇل بولۇپ، كامجۇينىڭ ئالدىدا مەرتىۋىسى كۈندىن - كۈنگە ئېشىۋېرىپتۇ. پادىشاھمۇ ھەرقانداق ئىشتا ئۇنىڭغا تولۇق ئىشەنچ قىلىپ، مەملىكەت ۋە خەزىنىنىڭ بارلىق ئىشلىرىغا ئۇنى مەھرەم قىپتۇ.

ياخشىلىق ئاسمانىدا تاپتى راۋاج،
كۆككە يەتكەن بېشىغا ئۇ كىيدى تاج.

مانا بۇ پادىشاھنىڭ قول ئاستىدىكىلەرنىڭ ئارىسىدا ئۆتكەن ھادىسىلەرنىڭ داستانى. پادىشاھنىڭ تەۋەلىرىدىن ھەرقانداق سەۋەنلىك ياكى غەپلەت سادىر بولسا ياكى ئۇنىڭغا تۆھمەت چاپلانسا، پادىشاھ ئۇلارنى ئەپۇ قىلىپ مۇلايىملىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشى كېرەك. ئاقىل كىشىلەر بولسا تەرىقەت شىپاخانىسىنىڭ تېۋىپلىرىدىن كۆڭۈلدىكى غەملەرنى كەتكۈزۈپ، دىلنى خۇشال قىلىدىغان ھەقىقەت مەجۇنىنى تەلەپ قىلىپ، روھ ھۆكۈمالىرىنىڭ داۋالىشىنىڭ بەرىكىتى بىلەن جاھالەت ۋە نادانلىق ئىللىتىدىن ساقىيىشى كېرەك.

ئال ئىلىمنىڭ دورىسىنى دانىشمەنلىك تېبىبىدىن،
بولغۇسىدۇر ساڭا بىر چوڭ رەنج نادانلىق ئىللىتى.
بولسا ئەينەك قارا ئۇندا كۆرۈنمىگەي ھېچقاچان،
گەرچە كۈندەك بولسىمۇ نۇرانە، ئىنسان سۈرىتى.
سوپى - زاھىت ياكى تەقۋا ھەممىسى بولغاي گۆدەك،
بولمىسا ئالەمدە بىر يولباشچى مەردنىڭ ھېكمىتى.

ئونىنچى باب

ھەر كىمنىڭ ئۆز قىلمىشىغا يارىشا مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىقى ۋە جازاغا ئۇچرايدىغانلىقى توغرىسىدا

دابىشلىم تەزىم ئاداسىدىن كېيىن بىدپاي ھەكىمگە شۇنداق دەپتۇ :

— سەن پۇرەيسە ۋە كامجۇي توغرىسىدا ئېيتقان داستانلارنى ئاڭلىدىم . بۇلار مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدىكى ياخشى ھېكايىلەر ئىكەن . پادىشاھ قول ئاستىدىكىلىرى ئارىسىدا كۆرۈلگەن زىددى-يەت ۋە خىيانەتلەرنى ھەق ـ ناھەقنى ئايرىغان ھالدا مۇۋاپىق ، تولۇق بىر تەرەپ قىلىشى كېرەك ئىكەن . ئەمدى ئۆز نەپسى ئۇچۇن باشقىلارنى ئىزاغا قويۇشتىن ۋە زىيانغا ئۇچرىتىشتىن يانماي ، ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ نەسىھەتلىرىنى ئاڭلىماي ، ئاقىۋەتتە ئۆزى قىلغان ئىشقا ئوخشاش جازاغا مۇپتىلا بولغان كىشىلەرنىڭ ھېكايى-لىرىدىن بايان قىلغىن .

— پەقەت جاھىل كىشىلەرلا باشقىلارنى ئىزاغا قويىدۇ ۋە زىيانغا ئۇچرىتىدۇ . چۈنكى بۇنداق كىشىلەر ياخشىلىق ۋە يامانلىق-نى ، پايدا ۋە زىياننى پەرق ئېتەلمەيدۇ . ئۇلار ئازغۇنلۇق باياۋانىدا سەرگەردان بولۇپ ، ئۆز ئىشىنىڭ ئاخىرىدىن غاپىل قالىدۇ ـ دە ، ھەر ئىشنىڭ ئاقىۋىتىگە كۆزى يەتمەيدۇ ، ھەقىقىي مۇكاپات ۋە جازاغا ئەقلى يەتمەيدۇ . ئەمما ئەقلىنىڭ كۆزىگە تەۋپىق سۈرمىسى تارتىلىپ روشەن قىلىنغان ، كۆڭۈل چىمەنىدە ئىنايەت گۈللىرىدىن گۈلشەن بەرپا قىلىنىپ خۇش پۇراق بولغان كىشىلەر بولسا ،

ئۆزىگە راۋا كۆرمىگەن ھەرقانداق نەرسىنى باشقىلارغا راۋا كۆرمەيـ
ـدۇ ، ئۆزى خالىمىغاننى باشقىلارغا تاڭمايدۇ . شۇنىمۇ بىلىش كېـ
ـرەككى ، يامانلىق قىلغۇچى ئۆزىنىڭ ھازىرچە جازاغا ئۇچرىمىغانـ
ـلىقى بىلەن مەغرۇر بولمىسۇن ، ئۇنداق كىشىلەر ھامىنى جازاغا
ئۇچرايدۇ . خۇدا ئۇنداقلارغا بىر مەھەل زامان بەرسىمۇ ، ئاقىۋەت
ئامان بەرمەيدۇ . كىشى ھەرقانداق ئۇرۇقنى ئەمەل يېرىدە تېرىيدۇ
ۋە ئاقىۋەت ئۇنىڭ ھوسۇلىنى يىغىدۇ . شۇڭا ياخشىلىق تىلىگەنلەر
ياخشىلىق ئۇرۇقىدىن باشقىنى تېرىماسلىقى كېرەك .

ياخشى مۇكاپات تاپماق بولسا ئەگەر خاھىشىڭ ،
بارچە كىشىگە ھامان ياخشىلىق بولسۇن ئىشىڭ .
قىلغان ھەر ئىش ئەلۋەتتە قىلغۇچىسىغا يانغاي ،
يەنە زۇلۇم قىلىسەن ، شۇ بولىدىمۇ بىلىشىڭ .

ئەگەر كىشى كۆرۈنۈشتە ياخشى ئىش قىلغان بولۇپ ئەمەلدـ
ـيەتتە يامان ئىش قىلىپ يۈرسە ، خالايىقلار ئۇنىڭ ئىچكى ئەھۋالدـ
ـدىن بىخەۋەر بولۇپ ، ئۇنى ياخشى سۈپەتلەر بىلەن تەرىپلەپ پۈتۈن
جاھانغا مەشھۇر قىلغان ھالەتتىمۇ ، ئاشۇ مەخپىي قىلغان يامان
ئىشلىرىنىڭ يامانلىقى ئۇنىڭغا يانماي قالمايدۇ . ئۇنداق ئادەملەر
خۇددى دېھقاندەك يەرگە ھەنزەل (ئاچچىق تاۋۇز) تېرىسا ۋە ئۇرۇـ
ـقىنى توپىغا كۆمۈپ قويۇپلا خالايىقلارغا «بۇ يەرگە ناشپكەر تېرىدـ
ـدىم» دېسە ، ھەممە ئادەم ئۇ يەردىن «ناشپكەر ئۈنىدۇ» دەپ
ئىشىنىدۇ . ئەمما ۋاقتى كەلگەندە ، ئۇ يەردىن ناشپكەر ئەمەس ،
بەلكى ھەنزەل ئۈنىدۇ .

كىم يامان قىلسا يامانلىق كۆرگۈسى ،
ئۇ ئۇرۇقتۇر ھەق ئۇنى ئۈندۈرگۈسى .

بىر كىشى ھەرقانداق ئىشتا ئۆزگە يارىشا مۇكاپات بېرىلىدـ

غانلىقىنى چۈشىنىدىغان بولسا، يامان ئىشلاردىن قول ئۈزۈپ ياخشى ئىش بىلەن شۇغۇللىنىشى كېرەك. زۇلۇم ۋە دىل ئازارلىق-تىن توۋا قىلىپ، شەپقەت ۋە مەرھەمەت يولىنى تۇتۇشى لازىم. بۇ توغرىدىكى مىساللاردىن بىرى كۈچتۈڭگۈر شىر بىلەن مەرگەن ئەر توغرىسىدىكى ھېكايىدۇر، — دەپتۇ ھەكىم.

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ راي.

— ھەلەپ دىيارىدا بىر ئورمانلىق بار ئىكەن، — دەپ سۆز-لەشكە باشلاپتۇ بەرەھمەن.

زالىم شىر بىلەن قارا قۇلاقنىڭ ھېكايىسى

ھەلەپ دىيارىدا نۇرغۇن دەل - دەرەخ ۋە گۈل- چېچەكلەرگە تولغان، تاغدىكى بۇلاقلاردىن سۇلار ھەر تەرەپكە ئېقىپ تۇرغان، سەرۋى ۋە شەمشاد دەرەخلىرى بىلەن سۆگەت ۋە گۈللەرنىڭ شاخلى-رى بىر - بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەن گۈزەل بىر ئورمانلىق بار ئىكەن. ئۇ جايدا بىر چىشى شىر بار بولۇپ، ئۆمرىنى داۋاملىق جەڭ قىلىش بىلەن ئۆتكۈزىدىكەن، ئەگەر خالىسا، پىللارنىمۇ ئوۋلايدىكەن. پەلەك شىرى بۇ شىرنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ، ئۇنىڭ شەۋكىتىدىن قېچىپ، خۇددى يەرنى كۆتۈرۈپ تۇرغان ئۆ-كۈزدەك تەھتىسارادا تۇرىدىكەن.

غەزەپلەنگەندەك چىقارسا چىشىنى،
تۆمۈر ئېرىيتتى كۆرۈپ ھەيۋىتىنى.
كۆزىدىن شۇملۇق ئوتى چاقنار ئىدى،
چىشلىرى خەنجەر، ئاغزى غار ئىدى.

ئۇ ھەمىشە قان تۆكۈپ، جان يۇتۇپ يۈرگەچكە، ئاغزى ۋە پەنجىسى داۋاملىق قانغا مىلىنىپ تۇرىدىكەن. ئۇنىڭ مۇلازىملىرى-

ـنىڭ ئارىسىدا بىر قارا قۇلاق بار ئىكەن ، قارا قۇلاق شىرنىڭ بۇ
زالىملىقىدىن ئەندىشە قىلىپ ئۆزىچە : «بۇنىڭ زۇلمىنىڭ شۇملۇ-
قى ئاخىر ماڭىمۇ يېتىشى مۇمكىن . شۇڭا ئەڭ ياخشىسى بۇ زالىم-
ـنىڭ خىزمىتىدىن قېچىشىم كېرەك» دەپ ئويلاپتۇ .

نەسىھەت شۇكى ، زالىملارغا ھەرگىز بولما ئۇلپەت ـ يار ،
كىشى ئوتقا يېقىنلاشسا كۆيۈشىنىڭ ئېھتىمالى بار .

قارا قۇلاق مۇشۇ خىيالنى قىلغاچ مېڭىپ ، بىر تاغنىڭ ياقى-
سىغا بېرىپ قاپتۇ . قارىسا ، بىر چاشقان بىر دەرەخنىڭ يىلتىزىنى
چىشى بىلەن ھەدەپ قىرقىۋاتقانىكەن ، دەرەخ بولسا ئۇنىڭغا ھال
ئېيتىپ : «ھەي زالىم دىل ئازار ، نېمىشقا جاپا پالتىسى بىلەن
جېنىمنىڭ رىشتىلىرىنى كېسىسەن ؟ ۋۇجۇدۇمنى قۇرۇتۇپ ، خالا-
يىقنى سايەم ۋە مېۋەمنىڭ مەنپەئىتىدىن مەھرۇم قىلىسەن ؟»
دەۋاتقانىكەن .

يامانلىق قىلما ئۇ ئىشنىڭ جازاسى ھەم يامانلىقتۇر ،
يامانلىق قىلغۇچىنىڭ كۆرمىشى ھەردەم يامانلىقتۇر .

چاشقان دەرەخنىڭ نالىسىگە پىسەنت قىلماي ، ئىشىنى دا-
ۋاملاشتۇرۇۋاتقانىكەن ، تويۇقسىز بىر يىلان پەيدا بولۇپ ، ئۇنى دەم
تارتىپ يۇتۇپتۇ . قارا قۇلاق بۇ ئەھۋالدىن ساۋاق ئاپتۇ ھەمدە ئازار
بەرگۈچىنىڭ ئاقىۋەتتە ئۆزىنىڭمۇ ئازار يەيدىغانلىقىنى ، تىكەن
تېرىغان كىشىنىڭ ھەرگىزمۇ گۈل ئۈندەرەلمەيدىغانلىقىنى چۈشى-
نىپتۇ .

كۆرمىگەي نەپ ھەر كىشى سالسا زىيان ،
تاپمىغاي ھېچ ياخشىلىق ھەر بىر يامان .

يىلان چاشقاننى يۇتقاندىن كېيىن ، دەرەخ سايىسىدە تۈگۈلۈپ ياتقانىكەن ، بىر كىرپە كېلىپ يىلاننىڭ قۇيرۇقىنى چىڭ چىشلەپ ، بېشىنى قورسىقىغا تىقىپ تۇرۇۋاپتۇ ، يىلان تېپىرلاپ ئۆزىنى كىرپىگە ئۇرغانىكەن ، بىردەمدىلا كىرپىنىڭ تىكەنلىرىدىن يىلاننىڭ بەدىنى يارىلىنىپ ئۆلۈپ قاپتۇ . قارا قۇلاق بۇ ۋەقەدىن يەنە بۆلەكچە ئىبرەت ئاپتۇ . كىرپە بېشىنى چىقىرىپ يىلاننىڭ ئۆلگىنىنى كۆرۈپتۇ ـ دە ، دەرھال يىلاننىڭ قورسىقىنى يېرىپ گۆشىنىڭ ياخشى يەرلىرىدىن قورساقى تويغۇچىلىك يەپ ، يەنە بېشىنى ئىچىگە تىقىپ ئاشۇ يەردە يېتىپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ . شۇ پەيتتە بىر تۈلكە شۇ جايغا كېلىپ ، كىرپىنى كۆرۈپ قېلىپ ئۆزىچە : «بۇ ماڭا لايىق لوقما ئىكەن . ئەمما ئارزۇ ئىشىكى مەھكەم تاقىلىپتۇ ، ئۇنىڭغا ھىيلە ئاچقۇچىنى سالماي تۇرۇپ ھەرگىز ئېچىلمايدىغاندەك تۇرىدۇ . مۇراد گۈلى جاپا تىكەنزارلىقىدا پىنھان بوپتۇ . مىكىر شامىلى بىر تەرەپتىن يەلپۈمىسە ، ئۇ غۇنچە ئۆز خۇش پۇرىقىنى پۇراتمايدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ ، كىرپىگە يېقىن كېلىپ ، ئۇنى ئوڭدىسىغا ئۆرۈپ ، ئۇستىگە ئاستا سىيىشكە باشلاپتۇ . كىرپە «يامغۇر يېغىۋاتقان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ بېشىنى چىقىرىپتۇ . شۇ پەيتكە ئىنتىزار بولۇپ تۇرغان تۈلكە كاپ قىلىپ كىرپىنىڭ تۇمشۇقىدىن چىشلەپلا ئۈزۈۋېلىپ قالغان ئەزاسىنى شۇنداق يەپتۇكى ، تېرە ۋە تىكەنلىرىدىن باشقا ھېچ نەرسە قالماپتۇ . دەل شۇ چاغدا ، بىر ئاچ ئىت كېلىپ قېلىپ ، تۈلكىگە قېچىشقا پۇرسەت بەرمەستىنلا ئۇنى تۇتۇۋېلىپ قورسىقىنى يېرىپ ، زوق ـ شوقى بىلەن يەپ قورسىقى تويغاندىن كېيىن بىر بۇلۇڭغا كىرىپ يېتىپتۇ . قارا قۇلاق بۇ ئەھۋاللارنى تاماشا قىلىپ تۇرۇشىغا بىر يولۋاس چىقىپ كەپتۇ ـ دە ، ئىتنى كۆرۈپ قېلىپ ، ئىت ئورنىدىن قوپۇپ قېچىپ بولغۇچە يولۋاس ئۇنى پارە ـ پارە قىلىپ يېگىلى تۇرۇپتۇ . شۇ ئەسنادا بىر ئوۋچى پەيدا بوپتۇ . ئۇ قولىغا ئوق ۋە يا ئېلىپ ، يولۋاس ئاتقىلى چىقىپ شۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ ـ دە ، بىر دالدىدا تۇرۇپ يولۋاسنىڭ ھېچنېمىدىن بىخەۋەر

گۆش يەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئوقنى ياغا قويۇپ كۇچەپ تارتىپ چەنلەپ بىر ئاتقانىكەن، ئوق بېرىپ يولۋاسنىڭ ئوڭ تەرىپىدىن كىرىپ سول تەرىپىدىن چىقىپتۇ.

بۇ ئېتىشقا چەرخ ئەيلەپ ئاپىرىن،
بۇ تېگىشكە قىلدى تەھسىنلەر زېمىن.

ئوۋچى ئۆلۈك يولۋاسنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭ تېرىسىنى سويۇۋېلىپ قايتاي دەپ تۇرۇشىغا بىر ئاتلىق كىشى ئۇنىڭ قېشىغا كەپتۇ، يولۋاسنىڭ قىممەت باھا تېرىسىنى كۆرگەن ئاتلىق كىشى ئۇنى تارتىۋېلىش كويىغا چۈشۈپ، ئوۋچى بىلەن تېرە تالىشىپ جېدەل چىقىرىپتۇ. جېدەل بارغانسېرى ئۇلغىيىپ، ھېلىقى ئاتلىق كىشى شەمشەر بىلەن ئوۋچىنىڭ بېشىنى چېپىۋېتىپ، تېرىنى ئېلىپ يولغا چۈشۈپتۇ. ھېلىقى ئاتلىق كىشى تېخى يۈز قەدەم نېرى بارمايلا، ئېتى مۈدۈرۈپ كېتىپ ئاتتىن يىقىلىپ بويىنى قايرىلىپ ئۆلۈپتۇ.

بۇ مۇكاپاتنى كۆرۈڭ دەۋرى زامان،
ئىككى سائەت بەرمىدى ئاگا ئامان.

قارا قۇلاق بۇ تەجرىبىلەرنى كۆرۈپ يامانلىق قىلغۇچىلارنىڭ ئاخىر جازاغا ئۇچرايدىغانلىقىنى ئېنىق چۈشىنىپتۇ. ئۇ شىرنىڭ قېشىغا كېلىپ تاغدىن كېتىش ئۈچۈن ئۇنىڭدىن رۇخسەت سوراپتۇ.

— دۆلىتىمنىڭ سايىسىدە راھەتلىنىپ ياشاۋاتىسەن، سېخىيلىقىمنىڭ داستىخىنىدىن قانچىلىك بەھرە ئالغۇڭ كەلسە شۇنچىلىك بەھرىلىنىۋاتىسەن. شۇنداق تۇرۇقلۇق، مېنىڭ خىزمىتىمنى تەرك ئېتىپ، بۇ مەنزىلدىن باشقا تەرەپكە كېتىشىڭدىكى سەۋەب نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ شىر.

— مەندە بىر خىيال پەيدا بولدى ،— دەپتۇ قارا قۇلاق ،— ئەگەر ئۇنى پىنھان تۇتسام ، تاقەت قىلالمايمەن ، بايان ئەيلەي دېسەم ، بېشىمنىڭ كېتىشىدىن قورقىمەن .

ماڭا مۇشكۇل كۆڭۈلنىڭ ھالىنى سەندىن نىھان قىلماق ،
رەقىبلەر خەۋپىدىن تەستۇر ئۇنى ئېيتىپ ئايان قىلماق .

ئەگەر سەن مۇستەھكەم ۋەدە بەرسەڭ ، ئەھۋالىنىڭ جەريانىنى ساڭا راستى بىلەن ئېيتاي !
شىر ۋەدە بېرىپتۇ .
— قارىشىمچە ، سەن خەلققە ئازار بېرىشكە نىيەت باغلاپسەن ،— دەپتۇ قارا قۇلاق ،— سېنىڭ ھەممىتىڭ گۇناھسىزلارغا زۇلۇم سېلىشلا بولۇپ قاپتۇ . ھەممىنىڭ كۆكسى سېنىڭ زۇلۇمۇڭ نەشتىرى بىلەن يارا ، بارچە كۆڭۈللەر جەبىر - جاپايىڭنىڭ تىغى بىلەن پارە - پارە بولۇۋاتىدۇ .

جەبرۇ جاپالار قىلدىڭ ھەمىشە ،
روزى مەھشەردىن قىلماي ئەندىشە .

شىرغا بۇ سۆز ئېغىر كەپتۇ . لېكىن ئۆزى ۋەدە بەرگەنلىكى ئۈچۈنلا ئىلاجسىز ئۆزىنى بېسىپ ئولتۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ :
— مەن ساڭا ھېچقانداق يامانلىق قىلمىغاندىمغۇ ؟ كېتىشنى ئىختىيار قىلىشىڭدىكى سەۋەب نېمە ؟
— سەندىن ئۆزۈمنى چەتكە ئېلىشىمدا ئىككى سەۋەب بار : بىرىنچىسى ، مېنىڭ زۇلۇمنى كۆرۈشكە ۋە مەزلۇملارنىڭ نالىسىنى ئاڭلاشقا تاقىتىم قالمىدى .

كۆڭۈللەر بارچىسى سەندىن پەرىشان ،
زېمىن ئەھلى قىلار زۇلۇمۇڭدىن ئەپغان .

ئۆز ھالىمدىن ھېچ ئەيلىمەسمەن غەم،
بولماقتىمەن ئەل غېمىگە ھەمدەم.

يەنە بىرى شۇكى، مۇبادا بۇ خۇي - پەيلىڭنىڭ شۇملۇقى يەتسە، مەنمۇ ساڭا قوشۇلۇپ ئازاب - ئوقۇبەت ئوتىدا كۆيىدىغان ئوخشايمەن. چۈنكى بىر جايغا ئوت كەتسە، ھۆل - قۇرۇق ئوخشاش كۆيىدۇ - دە، — دەپتۇ قارا قۇلاق.

— سەن يامان ئىشنىڭ شۇملۇقىنى نەدىن بىلدىڭ؟ ياخشى ئىشنىڭ بەرىكىتىنى كىمدىن ئاڭلىدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر.

— ھەر كىشى ئەگەر ئەقىل گۈلزارىدىن بۇي ئالغان بولسا، ئازار ئۇرۇقىنى تېرىغان كىشىنىڭ زەرەردىن باشقا ھوسۇل ئالمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ؛ مەنپەئەت دەرىخىنى تىككەن كىشى راھەت مېۋىسىنى يەيدۇ. بۇ جاھان بىر مۇكاپات يېرىدۇر. ئۇ بىر تاغقا ئوخشايدۇ، ئۇنىڭغا ھەرقانداق ياخشى ياكى يامان سۆز قىلساڭ، ئۇنىڭ ئەكس ساداسىدا يەنە شۇنى ئاڭلايسەن.

بۇ جاھان تاغدۇر، پېيلىمىز نەدا،
قانداق تووۋلىساق كېلۇر شۇ سادا.
تام سايە سالار زېمىن ئۈستىگە،
سايە ئاخىرى قايتار ئۆزىگە.

مەن بۇگۈن جازا سۈرەتلىرىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم ۋە مۇكاپات قائىدە - يوسۇنىنى ئۆز بويىچە چۈشەندىم، — قارا قۇلاق شىرغا جاۋابەن شۇنداق دەپ، چاشقان، يىلان، كىرپە، تۈلكە، ئىت، يولۋاس، ئوۋچى ۋە ئاتلىق كىشىلەرنىڭ قىسسىسىنى شىرغا بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئاخىرىدا نەسىھەت قىلىپ مۇنداق دەپتۇ:

— ئەي پادىشاھ! چاشقان دەرەخ يىلتىزىنى قىرقىدۇ، يىلانغا لوقما بولدى، يىلان ئۇنى يېۋىدى، كىرپىنىڭ ئازارىغا

ئۇچرىدى . كىرپە يىلاننى ئۆلتۈرگەندى ، تۈلكىنىڭ ھىيلىسىنىڭ
دامىغا چۈشتى . تۈلكە ئۇنى يېگەندى ، ئىت ئۇنىڭ مېڭىسىدىن
تۇتۇن چىقاردى . ئىتمۇ شۇ زۇلۇم تۈپەيلىدىن يولۋاسنىڭ ئالقىنى-
دا ھالاك بولدى . يولۋاس زالىملىقى ئۈچۈن ئەجەل ئوقىغا نىشانە
بولدى . ئوۋچى ئۇنى ئۆلتۈرۈپ ئۆز بېشىدىنمۇ ئايرىلدى ، ئاتلىق
ئادەممۇ ناھەق قان تۆككەنلىكى ئۈچۈن بوينى سۇندى ۋە تىرىكلىك-
تىن كۆڭلى تىندى . مانا بۇلارنىڭ ھەر بىرى باشقىلارغا زەرەر
يەتكۈزۈپ ئاخىر ئۆزىمۇ زەرەر تاپتى . شۇڭا ئاقىل كىشىلەر «يامان
ئىشلاردىن پەرھىز قىلىشى ، يامان ھەمسۆھبەتلەردىن قېچىشى ،
ياخشى ئىشلارنى قىلىشى ۋە ياخشى خۇلقلۇق ،خۇش پېئىللىق بو-
لۇشقا نىيەت باغلىشى كېرەك ئىكەن .

شۇ كىشىنى دېسە بولار : دىلى ئاق ،
بولسا ئۇ دائىم يامان ئىشتىن يىراق .

شىر ئۆزىنىڭ كۈچ ـ قۇۋۋىتى ۋە شان ـ شۆھرىتىگە مەغرۇر
بولغانلىقى ئۈچۈن ، قاراقۇلاقنىڭ بۇ ۋەز ـ نەسىھەتلىرىگە قۇلاق
سالماپتۇ ،بەلكى قارا قۇلاق ئۇنى باشقىلارغا ئازار بەرمەسلىككە
قانچە دالالەت قىلغانسېرى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ھېرىس ئوتى شۇنچە
زىيادە ئۇلغىيىشقا باشلاپتۇ .

مېنى جۇنۇن ئىشىدىن مەنئى قىلما ئەي ۋائىز ،
سەن سۆزلىسەڭ ئىشق ئوتى مەندە بەتتەر بولۇر تېز .

قارا قۇلاق خۇددى پولات تاختايغا چۇمۇلىنىڭ پۇتى زەربە
يەتكۈزەلمىگەندەك ياكى بىر كىم تىكەننى نەيزە قىلىپ تاشقا ئاتسا ،
تىكەن تاشقا ئۆتمىگەندەك بىر ئىش بولۇپ ، ئۆزىنىڭ نەسىھىتىنىڭ
شىرنىڭ كۆڭلىگە قىلچە تەسىر قىلمىغانلىقىنى سېزىپ ، شىرنىڭ
قېشىدىن قېچىپ ، ناھايىتى چوڭ بىر تىكەنزارلىققا بېرىپ مۆكۈۋ-

تۇ . شىر غەزەپلىنىپ ئارقىسىدىن قوغلاپ بېرىپ ئىزدەپ تاپالماي ، ئۇنىڭ پۇختا بىر يەرگە مۆكۈنۈۋالغانلىقىنى پەملەپتۇ . شىر قارا قۇلاقنى ئىزدەپ نېرىراق بېرىپ ئىككى كېيىك بالىسىنىڭ ئوتلاپ يۈرگەنلىكىنى ، ئانىسىنىڭ ئۇلارنى مۇھاپىزەت قىلىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭغا ھەملە قىپتۇ ، كېيىكنىڭ ئانىسى بۇنى كۆرۈپ داد - پەرياد كۆتۈرۈشكە باشلاپتۇ :

— ھەي پادىشاھ ! بۇ ئىككى نارەسىدىنى يېمەك بىلەن ساڭا قانچىلىك قۇۋۋەت ھاسىل بولۇپ كېتەر ؟ پەريادىمغا يەتكىن ، ئۇلارنىڭ بىر قوشۇق قېنىدىن كەچكىن ! مېنى پەرزەنتلىرىمنىڭ پىراق ئوتىغا تاشلىما ، ئۆزۈڭنىمۇ بۇنىڭدىن كېلىدىغان قىساسنىڭ ھەلەكچىلىكىگە باشلىما ، سېنىڭمۇ پەرزەنتلىرىڭ باردۇر . بۇلارغا زىيان يەتكۈزسەڭ ، سېنىڭ بالىلىرىڭغىمۇ زىيان- زەخمەت يېتىپ قېلىشىنى بىر ئويلىساڭچۇ ! سەن ئۆز بالىلىرىڭدىن ئايرىلىشنى خالىمىساڭ ، مېنىمۇ بالىلىرىمدىن ئايرىۋەتمىسەڭچۇ ؟

شىر بۇ نالە - زارغا قىلچە ئىلتىپات قىلماي ، كېيىكنىڭ بالىلىرىنى تۇتۇپ يەپتۇ . شىرنىڭمۇ ئىككى بالىسى بار بولۇپ ، شىر بالىلىرىنى بىردەم كۆرمىسە ، ئالەم كۆزىگە قاراڭغۇ كۆرۈنىدىكەن . ئۇ دائىم بالىلىرىنىڭ دىدارىنى تاماشا قىلىش ئۇچۇن ئۆز كۆزىنىڭ روشەن بولۇشىنى تىلەيدىكەن . شىر دەل كېيىكنىڭ بالىلىرىغا قەست قىلغان ۋاقتىدا ، بىر ئوۋچى شىرنىڭ بالىلىرىنىڭ پېيىغا چۈشكەنىكەن . شىر كېيىك بالىلىرىنىڭ گۆشىنى يەپ قورسىقى تويغاندا ، ئوۋچىمۇ شىر بالىلىرىنىڭ تېرىسىنى سويغانىكەن .

ياخشىراق قۇلاق سالغىن بۇ سۆزگە ،
كىشىگە قىلغان قىلۇر ئۆزىگە .

كېيىك شىردىن قېچىپ بالىلىرىنىڭ پىراقىدا نالە - پىغان قىلىپ ، ساراسىمە بىلەن يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ، قارا قۇلاقنىڭ قېشىغا

بېرىپ قاپتۇ . قارا قۇلاق ئۇنىڭدىن ھال سوراپتۇ . كېيىك ئۆز بالىلىرىغا شىرنىڭ زۇلۇم يەتكۈزگىنىنى ئۇنىڭغا بايان قىپتۇ . قارا قۇلاقمۇ ئۇنىڭ ھالىغا ئېچىنىپ زار - زار يىغلاپتۇ .

يار يادىدا يىغلىسام زار - زار ،
يىغامغا قوشۇلۇپ تاملارمۇ يىغلار .

— ھەي بۇرادەر ، يىغلىما ، غەم يېمىگىن ، ئۇزاققا قالماي ئۇمۇ ئۆز زۇلمىنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ ،— دەپتۇ قارا قۇلاق كېيىككە .

پەرۋانىلەرنى كۆيدۈرسىمۇ شام ،
كۆيەر ئاخىرى ئۆز يېغى بىلەن .

شىر كېيىك بالىلىرىنى يەپ بولۇپ ، ئۆز مەنزىلىگە قايتىپ كېلىپ ، كۆز نۇرى بولغان بالىلىرىنىڭ تەنلىرىنىڭ جانسىز ، گۆشىنىڭ تېرىسىز ھالدا ياتقىنىنى كۆرۈپ ، پەرياد ۋە نالىسىنى پەلەككە يەتكۈزۈپ يىغلاشقا باشلاپتۇ .

بىھېساب دەرد يەتتى يۇ كۆڭلۈمدە راھەت قالمىدى ،
ئىزتىراپىم ئاشتى ھەم جانىمدا تاقەت قالمىدى .

ئۇ شۇنداق يىغان چېكىشكە باشلاپتۇكى ، ئۇنىڭ تەسىرىدىن شۇ تاغدىكى ھەممە جانىۋارلارمۇ يىغا - زار قىلىشىپتۇ . ئۇ شۇنداق ئوتلۇق ئاھ ئۇرۇپتۇكى ، ئۇنىڭ ئاھىنىڭ شولىسىدىن ھاۋادىكى ئۇچۇۋاتقان قۇشلارنىڭمۇ تېنى كۆيۈپتۇ .

دوستلىرىم كۆرسە بۇ ھالىمنى پاراۋان يىغلىغاي ،
دوست تۇگۇل دۈشمەنلىرىم ھەم كۆرسە قان - قان يىغلىغاي .

شىرغا بىر چىلبۆرە قوشنا بولۇپ ، ئۇ ئىتىكىنى دۇنيا تەئەل- لۇقاتىنىڭ تويىسىدىن قاققان ، ئۆزىنى تەۋەككۇلگە تاشلىغان ، قانا- ئەتلىك ، تەۋەككۇل ئىززىتىنىڭ ئىتىنى مىنگەن ، قانائەت دۇنيا- سىنىڭ تاجىسىنى كىيگەن بىر جانىۋار ئىكەن . ئۇ تەزيىە بىلدۈ- رۈش ئۈچۈن شىرنىڭ قېشىغا كېلىپ سوراپتۇ :

— ئەي پادىشاھ ، بۇنچىۋالا يىغان چېكىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە ؟

شىر ئەھۋالنى بىر - بىرلەپ بايان قىلىپ بېرىپتۇ .

— سەۋر قىلغىن ،— دەپتۇ چىلبۆرە ،— ھېچقانداق پادىشاھ ئەلەم گۈلشىنىدىن ۋاپا ھىدىنى پۇرىغىنى يوق ، ھېچقانداق ئىغىز دەۋران ساقىيسىنىڭ قولىدىن جاپاسىز شاراب ئىچكىنى يوق .

بۇ دەۋر مەككارىسىدە ھېچقاچان يوقتۇر ۋاپا ،
روزىگار ئاينەسىدە ھېچقاچان يوقتۇر ۋاپا .

باغرى قان بولغان كۆڭۈللەر ئۈچۈن سەۋردىن ياخشىراق مەلھەم يوق . بىر پەس ئۆزۈڭنى بېسىۋال . ھوشۇڭنى يىغىپ ، قۇلىقىڭنى ئاچ . مەن ساڭا ھېكمەت دەپتىرىدىن ئىككى - ئۈچ ئىغىز ھېكمەتلىك سۆزلەرنى ئېيتاي . بۇ ئىككى يۈزلىمە دۇنيانىڭ ئىش - كۈشلىرىنىڭ ھەقىقىتىنى كۆڭلۈڭنىڭ كۆزىگە كۆرسىتەي .

شىرنىڭ قەلب دەرياسى دولقۇنلاشتىن سەل بېسىلىپ ، نەسىھەت ئاڭلاشقا مايىل بوپتۇ . چىلبۆرە ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي پادىشاھ ! ھەر باشلىنىشنىڭ بىر ئاياغلىشىشى ، ھەر ئاۋۋالنىڭ بىر ئاخىرى بولىدۇ ، ئەگەر ئۆمۈرنىڭ مۇددىتى توشۇپ ، ئەجەل ۋاقتى يەتسە ، كۆز ئاچقۇچە مۆھلەت بەرمەيدۇ . ھەر گۇرۇھ- قا ئۆلۈم ۋە ئازاب ۋاقتى تەيىن قىلىنغان . ئەگەر شۇ ۋاقىت كېلىدىغان بولسا ، ئۇنىڭدىن كېچىككىنە ۋاقىتنىمۇ تىلىۋالالماي- دۇ . شۇڭا ، ھەر غەمنىڭ ئارقىسىدىن شادلىقنى تىلەش ھەمدە ھەر تويدىن كېيىن كېلىدىغان ماتەمنىمۇ كۆرۈش كېرەك .

بۇ جاھان باغىدا كۆڭلۈم شوخ سابادەك سەير ئېتىپ ،
تاپتى كۆپ گۈللەرنى يۇ ، لېكىن تىكەنسىز تاپمىدى .

ھەر قانداق ھالدا ، خۇدادىن كەلگەن قازاغا رىزا بولۇش ، بۇنداق نالە — پەريادلارنى قىلماسلىق كېرەك . چۈنكى ئۇنىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوق .

ئېتىلسا گەر قازادىن ئوق جېنىڭنى ئەيلىگىن قالقان ،
قازا ئوقى خاتا تەگمەس ، ۋەھىمە ئەيلىمە زىنھار .

—بالىلىرىمغا بۇ بالا نەدىن كەلگەندۇ ؟— دەپ سوراپتۇ شىر .

— ئۆزۈڭدىن كەلگەن ،— دەپتۇ چىلبۆرە ،— چۈنكى سەن ئوۋچى سېنىڭ بالىلىرىڭغا قىلغاندەك ئىككى ھەسسە قىلغۇلۇقنى باشقىلارغا قىلغان بولغىيدىڭ . ئۆز ئەمىلىڭنىڭ مۇكاپاتى ئاخىر يەنە ئۆزۈڭگە يېنىپتۇ . سەن باشقىلارنى جازالىغاندەك جازا ئۆزۈڭ- گىمۇ كەپتۇ . سەن بىلەن بولغان بۇ ۋەقە ئوتۇنچىنىڭ ۋەقەسىگە ئوخشايدىكەن . ئۇمۇ «ئوتۇنۇمغا بۇ ئوت نەدىن تۇتاشتى ؟» دېگەنىكەن .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ شىر .

— ئۆتكەن زاماندا بىر زالىم بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ چىلبۆرە .

زالىم ئوتۇنچىنىڭ ھېكايىسى

ئۆتكەن زاماندا بىر زالىم بار ئىكەن . ئۇ كەمبەغەللەرنىڭ ئوتۇنلىرىنى زورلۇق بىلەن يېرىم باھادا سېتىۋېلىپ ، شۇ يوسۇندا جۇغلىغان ئوتۇننى قىشچە بايلارغا توشۇپ بېرىپ ، ئۇلاردىن ئىك- كى ھەسسە ئارتۇق پۇل ئالىدىكەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ جەبرى-

ـدىن كەمبەغەللەر نالە ـ زار قىلىشىپ بايلارغا قاقشايدىكەن .

جەبرىدىن هەر بىر جىگەر بولغان كاۋاپ ،
زۇلمىدىن بارچە كۆڭۈل بولغان خاراب .

بىر كۈنى ئۇ بىر دەرۋىشنىڭ ئوتۇننى زورلۇق بىلەن تارتىۋې-
لىپ ، ئوتۇننىڭ يېرىم باھاسىنىمۇ توغرا كەلمەيدىغان ئازغىنا
پۇلنى تاشلاپ بېرىپتۇ . دەرۋىش دۇئا قولىنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ ،
يىغلىنىش يۈزىنى تەلەپ قىبلىسىگە كەلتۈرۈپتۇ .

قالما ئەي زالىم دۇئالار ئوقىدىن غەپلەتتە سەن ،
قىلسا زار يىغلاپ دۇئا ، شۇنداق دۇئادىن قان تامار .

شۇ چاغدا ، بىر شەپقەتلىك كىشى ئۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ
ھەمدە ئۇ زالىمغا مالامەت قىلىشقا باشلاپتۇ :

زەئىپ ئەلنىڭ ساڭا ئاتقان ئوقىدىن كۆپ هەزەر قىلغىن ،
كى زەئىپى قانچە ئارتۇق بولسا ، ئوق زەخمى بولۇر قاتتىق .

—بۇ بىچارىلەرنىڭ خۇدادىن باشقا پاناهى يوق . بۇلارغا ئۇنداق
زۇلۇم قىلما ! بۇ كىشىلەر هەر كېچىسى خۇددى شامدەك كۆڭۈل
كۆزىدىن ياش ئاققۇزىدۇ . بۇلارغا بۇنچىۋالا جاپا سالما ، بۇ غېرىبى-
لارنىڭ كۆكرەك ئۆيىنى زۇلۇم بالاسى بىلەن ۋەيران قىلما . گەرچە
سېنى مەي خۇمارى قاتتىق تۇتقان بولسىمۇ ، يېتىملارنىڭ يۈرەك
قېنىنى شاراب ئورنىدا ئىنتىقام جامىغا قۇيما !
بۇ ئەزىزنىڭ سۆزى تەكەببۇر زالىمغا خۇشياقماپتۇ . چۈنكى
ئۇنىڭ ئەخمەقلىق ۋە جاھىللىقى چېكىدىن ئاشقاچقا ، نەسىھەتنى
قوبۇل قىلماپتۇ :

ماڭ يولۇڭغا ئەي ۋەزىچى ساڭا قۇلاق سالماسمەن ،
بىر خامان نەسىھەتنى بىر ئارپىغا ئالماسمەن .

دەرۋىش ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپ بىر خىلۋەت جايغا كىرىپ كېتىپتۇ . تۇيۇقسىز شۇ كۈنى كېچىسى ئوتۇنخانىغا ئوت كېتىپ ، پۈتۈن ئوتۇنلار كۆيۈپ ، ئوتۇنچى ئولتۇرغان هويلىغىمۇ ئوت تۇتىشىپتۇ - دە ، ئۇنىڭ بارلىق بايلىقى كۈلگە ئايلىنىپتۇ . ئۇ ئۆز جېنىنى ئوتتىن ئاران قۇتۇلدۇرۇۋاپتۇ . ئوتۇنچى ئەتىسى قوشنىلىرىغا : «بۇ ئـوت ئـۆيۈمگە نـەدىن تۇتاشقاندۇر ؟ » دەپ تۇرۇشىغا ، هېلىقى نەسىھەت قىلغان ئەزىز ئۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ ۋە ئۇنىڭغا :

— ئۇ ئوت دەرۋىشلەرنىڭ ئاهلىرىنىڭ شولىسىدىن ۋە دىلى ئاغرىغانلارنىڭ كۆڭلىنىڭ كۆيۈشىدىن چۈشتى ،— دەپتۇ .

قىلما دەردمەنلەرنىڭ ئوتلۇق كۆكسىنى هەرگىزمۇ چاك ،
ئىتتىك ئوتنى يارسا ئۇ ئوت تېخىمۇ ئۇلغايغۇسى .

زالىم بېشىنى تۆۋەن سېلىپ :
— بۇ جاپا ئۇرۇقىنى ئۆزۈم تېرىغان . هوسۇلى بۇنىڭدىن ئۆزگە نېمە بولسۇن ؟— دەپتۇ .

ناله قىلما ، غەيرىيدىن سەن ئۆز ئىشىڭدىن بول مالال .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، سەنمۇ باشقىلارنىڭ بالىلىرىغا قىلغان ئىشلىرىڭ ئۈچۈن ئۇلارغا كەلگەن جازا ۋە ئىزتىراپلارنىڭ مۇكاپاتى سۈپىتىدە بۇ كەلگۈلۈك سېنىڭ پەرزەنتلىرىڭگىمۇ كەلگەنلىكىنى چۈشىنىشىڭ كېرەك . باشقىلار سەندىن كەلگەن رەنج ـ ئەلەملەرگە سەۋر قىلغانىدى . سەنمۇ شۇلارغا ئوخشاش باشقىلاردىن كەلگەن كەلگۈلۈككە سەۋر قىلغىن ئەمدى .

— بۇ سۆزلىرىڭنى دەلىل ـ ئىسپات بىلەن سۆزلىگىنە قىنى؟— دەپتۇ شىر .
— نەچچە ياشقا كىردىڭ؟— دەپ سوراپتۇ چىلبۆرە .
— قىرىق ياشقا كىردىم .
— شۇنچە ئۇزۇن ۋاقىتتىن بېرى نېمە بىلەن ئوزۇقلاندىڭ؟
— ئادەم ۋە ياۋايى ھايۋانلارنى شىكار قىلىپ ئوزۇقلاندىم .
— ئۇلارنىڭمۇ ئاتا ـ ئانىسى بار بولغىيتتى، سەن ئۆز بالىلىرىڭغا قانچىلىك ئىچىنىپ پەرياد قىلغان بولساڭ، ئۇلارمۇ پەرزەنتلىرى ئۈچۈن شۇنداق نالە چەككەندۇر . ئەگەر شۇ ۋاقىتلاردا بۇگۈنكى كۈننى كۆز ئالدىڭغا كەلتۈرۈپ، قان تۆكۈشتىن پەرھىز قىلغان بولساڭ، بۇ ۋەقە يۈز بەرمەس ۋە بۇ مۇسىبەت بېشىڭغا كەلمەس ئىدى .

ئەلگە قىلمىساڭ ياخشىلىق ھەردەم،
قانداقمۇ راھەت كۆرىسەن بىردەم .
سەن ئۇرساڭ ئەلنىڭ جېنىغا نەشتەر،
كىم قويار سېنىڭ زەخمىڭگە مەلھەم .

ئەگەر قانخورلۇق ۋە جاپاكارلىقىڭنى داۋام قىلدۇرساڭ، بۇنىڭدىنمۇ يامان بالالارنى كۆرۈشۈڭ چوقۇم . بەس! بۇ يامان پەيلىڭنى تاشلاپ، كۆڭلۈڭنى بىئازارلىق يولىغا باشلا . چۈنكى ئازار بەرگۈچى ھېچقاچان راھەت يۈزىنى كۆرمەيدۇ، زالىم ھەرگىز مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتەلمەيدۇ، زالىمنىڭ تەدبىر ياسىدىن ئېتىلغان ئوق ھېچقاچان مەقسەت نىشانىغا تەگمەيدۇ .
شىر بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ھەقىقىي ئەھۋال ئۇنىڭغا بىرئاز روشەن بوپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ ئىش ـ ھەرىكەت بىناسىنى زار ۋە ئازار ئۈستىگە قۇرغانلىقىنى، ئۇنىڭ نەتىجىسىنىڭ ئاقىۋەتتە ئاپەت ۋە ئازاب ـ ئوقۇبەت بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىپتۇ . شىر ئويلاپ ـ ئويلاپ ئاخىر : «ياشلىقىمنىڭ باھارى

قىرىلىقنىڭ خازانىغا ئالمىشىش ئالدىدا تۇرىدۇ . ئەمدى قەدەمـمۇقەـ دەم پاناھ يولىغا مېڭىشىم كېرەك . ئۆلۈم سەپىرىم يېقىنلىشىۋاتىدـ دۇ . ئەمدى ئاخىرەت بازىرىنىڭ سەرمايە ۋە جابدۇقىنى قىلىپ ، ئازار ۋە زۇلۇم سېلىشنى تەرك ئېتىپ ، ئازراق غىزاغا قانائەت قىلىپ ئۆتكىنىم ھەممىدىن ياخشى» دېگەن قارارغا كەپتۇ .

بارۇ يوقۇ ، ئازۇ ـ كۆپتىن قىلچىلىكمۇ غەم يېمە ،
ئاخىرەت سەرمايىسىن تاپ ، ھەممە پايدا شۇندىدۇر .
بۇ پايانسىز مەنزىل ئىچرە سەن تاپالمايسەن نىجات ،
ئاخىرەت مەنزىلىگە يۈر ، بارچە ۋاپا شۇندىدۇر .

شۇنىڭ بىلەن ، شىر گۆش يېيىشنى تاشلاپ ، مېۋە بىلەن ئوزۇقلىنىشقا قانائەت قىپتۇ . شىر مېۋىلەر بىلەن ئوزۇقلىنىشقا باشلىغانىكەن ، چىلبۆرە بۇنىڭدىن غەمگە پېتىپ : «بۇ تاغنىڭ مېـ ۋىلىرى چىلبۆرىلەرگە تەئەللۇق ئىدى . ئەگەر شىر ئۇنى يېگىلى تۇرسا ، بىزنىڭ بىر يىللىق ئوزۇقىمىزنى ئون كۈندە يەپ تۈگىتىدـ دۇ ، مېۋە تۈگىگەندىن كېيىن بىز نېمە يەيمىز ؟ مېۋە ئىزدەپ نەگە بارىمىز ؟ » دېگەن خىياللارنى قىلىپ مېڭىپ شىرنىڭ قېـ شىغا كەپتۇ .
— ئەي پادىشاھ ، نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ چىلبۆرە .
— دۇنيادىن ئېتەكىمنى قېقىۋېتىپ رىيازەتكە بەل باغلىدـ دىم ، — دەپتۇ شىر .

بۇ بىمەززە بەھرىنى ئۇنتۇدۇم ،
يوقلۇق سۈيىدىن كۆڭۈل سويۇتتۇم .

— ئۇنداقتا تېخىمۇ بولماپتۇ . خەققە بۇرۇنقىدىنمۇ بەكرەك زىيان سالغىلى تۇرۇپسەن ، — دەپتۇ چىلبۆرە .

— ئاغزىمنى قانغا بۇلغىمىسام ، يا چاڭگىلىم بىلەن كىشىگە
ئازار بەرمىسەم ، باشقىلار مەندىن قانداق زەرەر كۆرىدى-
كەن ؟— دەپتۇ ھەيران بولغان شىر .

مىڭ كىشى تالاش قىلسا جېنىمنى ،
ئەمدى بەرمەسمەن ھېچكىمگە ئازار .

— سەن ئۆز قورسىقىڭنى تويغۇزۇش ئۈچۈن باشقا جانىۋارلار-
نىڭ رىزقىغا كۆز ئالايتىپسەن ، بۇ تاغنىڭ مېۋىسى ساڭا ئون
كۈنلۈكمۇ ئوزۇق بولالمايدۇ . باشقا ياۋايى ھايۋانلارنىڭ تىرىكچىلى-
كى مۇشۇ مېۋىلەر بىلەن ئىدى ، ئەمدى ئۇلار قەھەتچىلىكتىن
ئۆلسە ، ئۇلارنىڭ ئۇۋالى سېنىڭ گەدىنىڭگە چۈشىدۇ - دە ، مۇشۇ
جاھاندا بۇ ئىشىڭنىڭ مۇكاپاتى تەرىقىسىدە ساڭا بىر ئوق تېگىشىمۇ
ئېھتىمال . ئۇ چاغدا سېنىڭ ھالىڭ خۇددى مايمۇننىڭ مېۋىسىنى
غەزەپ قىلىپ تارتىۋېلىپ ، ئاخىر ئۆزى ھالاك بولغان توڭگۇزنىڭ
ھالىغا ئوخشاپ قالىدۇ ،— دەپتۇ چىلبۆرە .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ شىر .
— بىر مايمۇن بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باش-
لاپتۇ چىلبۆرە .

مايمۇن بىلەن توڭگۇزنىڭ ھېكايىسى

بىر مايمۇن تەۋپىق تېپىپ ، ئۆزى ئايرىم ياشاشنى ئىختىيار
قىلىپ ، مايمۇنلاردىن ئايرىلىپ بىر تاغنىڭ بۇرجىكىدە ماكان
تۇتۇپتۇ . ئۇ يەردە بىر نەچچە تۈپ ئەنجۈر دەرىخى بار بولغانلىقتىن ،
مايمۇن ئەنجۈر يەپ كۈن ئۆتكۈزۈپتۇ . بىر كۈنى مايمۇن ئۆزىچىلا :
«ھېچ جانىۋار غىزاسىز كۈن كەچۈرەلمەيدۇ . بۇ يەردە مۇ-
شۇ ئۈچ - تۆت تۈپ ئەنجۈردىن باشقا يەيدىغان نەرسە يوق ئىكەن .
ئەگەر بۇلارنىڭ ھەممىسىنى يازدا يەپ تۈگىتىۋەتسەم ، زىمىستان

قىشتا نېمە يەيمەن؟ شۇڭا بۇلارنىڭ بىر قىسمىنى هازىر يەپ، يەنە بىر قىسمىنى قىشلىقىم ئۈچۈن قۇرۇتۇۋالاي» دەپ ئويلاپتۇ.

كەلدى گۈل ياز ياتما غەپلەت ئۇيقۇدا،
قىش غېمىنى راسلىغىن ياز ۋاقتىدا.

ئۇ هەر كۈنى ئەنجۈر دەرىخىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئىرغىتىپ، يەرگە چۈشكەن مېۋىلەرنىڭ بەزىسىنى يەپ، بەزىسىنى قىشتا يېيىشكە ساقلاپ قويۇش ئۈچۈن ئاپتاپقا سېلىپ قۇرۇتۇپ قويۇپتۇ. بىر كۈنى ئۇ ئەنجۈر دەرىخى ئۈستىدە شۇ تەرىقىدە ئىشلەۋاتسا، ئۇۋۇچىدىن ئۈركۈپ قېچىپ كەلگەن بىر توڭگۇز ئەنجۈر دەرىخىنىڭ تۈۋىگە كېلىپ قاپتۇ ۋە قۇرۇتۇپ قويغان ئەنجۈرلەرنىڭ هەممىسىنى يەپتۇ. مايمۇننىڭ كۆزى توڭگۇزغا چۈشۈشى بىلەن كۆڭلى پەرىشان بولۇپ شۇنداق دەپتۇ:

قايسى جايدىن بولدى پەيدا بۇ بالايى ناگاهان،
بەر جېنىمغا ئەي خۇدايا بۇ بالايىڭدىن ئامان.

توڭگۇزمۇ دەرەخ ئۈستىدىكى مايمۇننى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا تەزىم بىلەن هۆرمەت بىلدۈرۈپ:

— هەي بۇرادەر، مېهماننى قارشى ئالامسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

مايمۇن نائىلاج ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

ئۈمىد باغىمغا كەلگەندەك بولۇپ گويا گۈزەل سەرۋى،
هەقىر كۈلبەمگە غايىبتىن يېتىپ كەلدى ئېسىل مېهمان.

—قورسىقىم ئېچىپ، ئۇسساپ كەتتىم، زىياپەتخاناڭدا نېمە بولسا شۇنى تەكەللۇپ قىلماي ئەكەل. كۆڭلۈم مەززەنى بەكمۇ تارتىۋاتىدۇ، — دەپتۇ توڭگۇز.

بىچارە مايمۇن توڭگۇزنىڭ زورلۇقىغا تەڭ كېلەلمەي، شاخ-

لارنى قېقىپ بېرىپتۇ . چۈشكەن ئەنجۈرلەرنى بولسا توڭگۈز ناھايە-تى زور ئىشتىھا بىلەن يېيىشكە باشلاپتۇ . شاخلاردا مېۋە ، يەردە ھېچ نەرسە قالمىغاندا ، توڭگۈز يەنە مايمۇنغا قاراپ :

— ھەي ساھىبخان ، توختاپ قالدىڭغۇ ! تېخى ئىشتىھايىمنىڭ ئۇتى يالقۇنجاشتىن توختىمىدى . سېنىڭ مەززەلىرىڭ نەپسىمنىڭ ئارزۇسىغا كۇپايە قىلمىدى . ئەگەر بۇ دەرەختە قالمىغان بولسا ، يەنە بىرىگە چىق . مېنىڭ قورسىقىمنى تويغۇزۇپ ، بويۇنۇمنى مىن-نەت كەمىرى بىلەن باغلا ،— دەپ بۇيرۇپتۇ .

مايمۇن يۈزىنى كۈلدۈرۈپ ، كۆزىنى يىغلىتىپ ، يەنە بىر دەرەخكە چىقىپ ئىرغىتىشقا باشلاپتۇ . بىردەمدىلا ئۇنىڭدىمۇ ھېچ نەرسە قالماپتۇ . ئۇنى كۆرگەن توڭگۈز مايمۇننى يەنە بىر دەرەخكە چىقىشقا ئىشارەت قىپتۇ .

— ھەي ئەزىز مېھمان !— دەپتۇ مايمۇن ،— بىر ئاز ئىنساپ قىلغىن . مۇرۇۋۋىتىڭنى تاشلىما . ساڭا بەرگەنلىرىم مېنىڭ بىر ئايلىق ئوزۇقۇم ئىدى . مەندە يەنە ساڭا بىر نەرسە بەرگۈدەك تاقەت يوق . ئەمدى بۇنىڭدىن ئارتۇق سېخىيلىق قىلالمايمەن .

توڭگۈز ئاچچىقلىنىپتۇ :

— بۇ جاي ھازىرغىچە سېنىڭ قولۇڭدا ئىكەن ، ئەمدى بۇ جاينى ئۆز قولۇمغا كىرگۈزمىگىنىمنى بىر كۆر !— دەپ خىرقى-راپتۇ .

— كىشىنىڭ ماكانىنى تارتىۋېلىشنىڭ جازاسى بەكمۇ قاتتىق بولىدۇ ،— دەپتۇ مايمۇن ،— زۇلۇم بىلەن ئېلىپ يېگەن نەرسە گەرچە تاتلىق بولسىمۇ ، ئاخىر غايەت ئاچچىققا ئايلىنىدۇ . ماڭا جاپا سېلىشتىن ۋاز كەچكىن . بىچارىلەرگە جاپا سېلىشتىن پايدا كەلمەيدۇ . ئاجىزلارغا ئازار بېرىش ياخشى ئىش ئەمەس .

مېنىڭغۇ چىشلىسەڭ رەنجۈر ئېتەرسەن ،
چىشىڭنىڭ ئاغرىقى تۇتسا نىتەرسەن .

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان توڭگۈزنىڭ تېخىمۇ قاتتىق ئاچ-

چىقى كەپتۇ :

— ئاۋۋال دەرەخ ئۈستىگە چىقىپ ، سېنى يەرگە چۈشۈرەي ، ئاندىن كېيىن قارشىلىق قىلىشنىڭ پايدىسىنى ساڭا بىر كۆرسىتىپ قوياي ، توختاپ تۇر ! — دەپ دەرەخ ئۈستىگە چىقىپتۇ . توڭگۇز تۆۋەندىكى شاخقا چىقىشىغىلا شاخ سۇنۇپ كېتىپ توڭگۇزنىڭ بېشى تۆۋەن ، پۇتى ئاسمانغا بولۇپ يەرگە يىقىلىپ ، سۆڭەكلىرى چۇل - چۇل چېقىلىپ ، نەپسىنىڭ غېمىدىن بىر يولى كۆڭلى تىنچىپتۇ . بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، سەن كىشىلەرنىڭ مېۋىلىرىنىمۇ تارتىۋېلىپ ، ئۇلارنىڭ رىزقلىرىنى ئۆزۈڭگە ئوزۇق قىلىۋاتىسەن . ئەگەر بۇ جامائەت ئاچلىقتىن ئۆلسە ، ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرى سېنى دۈشمەن دەپ بىلىدۇ - دە ، تا قىيامەتكىچە ھەممەيلەن سېنىڭ يامان سۈپىتىڭنى قىلىشىدۇ . بۇرۇن زالىملىق بىلەن مەشھۇر ئىدىڭ ، ئەمدى زاھىتلىق بىلەن تونۇلدۇڭ . لېكىن ئىككىلا ھالدا جانىۋارلار سېنىڭ جەبرىڭدىن قۇتۇلالمىدى . ھەمىشە بەدىنىڭگە قۇۋۋەت بېرىدىغان ئوزۇقلارنى يەۋەرسەڭ ، قانداقمۇ دەرۋىش بولالايسەن ؟ بىلگىنكى ، جىسمانىي ھالاۋەت ئارقىلىق روھىي ھەقىقەتنىڭ لەززىتىگە يەتكىلى بولمايدۇ .

قۇل بولۇپسەن بۇ جاھاندا ئۆز تېنىڭنىڭ لەززىتىگە ،
ئۇ دۇنيادا ئۆز جېنىڭنىڭ يېتەلمەسسەن راھىتىگە .

شىر چىلبۆرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ مېۋە يېيىشتىنمۇ ئۆزىنى تارتىپتۇ . ئۇ شۇنىڭدىن ئېتىبارەن سۇ ۋە گىياھلارغىلا قانائەت قىلىپ ، تائەت - ئىبادەتكە مەشغۇل بوپتۇ . ئۇ گاھى-گاھىدا بۇ بېيىتلارنىڭ مەزمۇنىنى تەكرار قىلىدىكەن :

كەل ئەي كۆڭلۈم ، بۇ دۇنيانىڭ ئازارىدىن ئۆتكىن ،
پاراغەت كۆزلە ئۇشبۇ زالىمى مەككارىدىن ئۆتكىن .
ئەمەس لايىق جاھاننىڭ ئىشلىرى كۆزلۈك كىشىلەرگە ،
قىلىپ مەردانىلىك بۇ مەنپەئەتسىز كارىدىن ئۆتكىن .

ساڭا گەر بولسا مۇمكىن گۈلشەنى روھانىغا يەتمەك ،
تىرىشقىن ، بۇ تىكەنلىك يول بۇ ۋەھشەت غارىدىن ئۆتكىن .

جاھان خەلقىگە زۇلۇم سېلىپ ، زۇلۇمنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ شۇملۇقىدىن ئەندىشە قىلماي ، ئاخىر خەققە سالغان زۇلمىغا ئوخ- شاش بالاغا ئۆزىمۇ ئۇچرىغاندىن كېيىن ، توغرا يولنى تۇتۇپ ، ساۋابلىق ئىشلارنى قىلىشقا تۇتۇنغان زالىملارنىڭ داستانى مانا شۇ . ئۇنداقلار خۇددى شىرنىڭ ئىككى يۈرەك پارىسىنىڭ جازا ئوتىدا كاۋاپ بولغىنىنى كۆرگىنىدەك تەجرىبىلەرنى ھاسىل قىلمىغۇچە ، قانخورلۇق ۋە زۇلۇم سېلىشتىن توختىمايدۇ ؛ بۇ ئىككى يۈزلىمە ئالەمدىن يۈز ئۆرۈپ ، ئۇنىڭ ھەقىقەتسىز مۇئامىلىلىرىگە ئىلتىپات قىلىشتىن توختاشمايدۇ . پەقەت شىردەك ساۋاققا ئىگە بولغاندىلا ، ھېچقانداق باھانە بىلەن بۇ بىۋاپا جادۇگەرنىڭ نازلىرىغا خېرىدار- لىق قىلمايدىغان بولىدۇ .

جەننەت ئايۋانىغا زەر بىرلە يېزىلغانمىش بۇ سۆز ،
كىم سېتىپ ئالسا بۇ دۇنيا نەزىنى ھالىغا ۋاي .

ئەقىللىق كىشىلەر بۇ ئىشارەتنى پەھىم ئېتىشى ، بۇ تەجرىبى- لەرنى ئېسىدە چىڭ ساقلىشى ، بۇ دۇنيالىق ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلى- رىنىڭ بىناسىنى مۇشۇ نەسىھەت ئۈستىگە قۇرۇشى كېرەك . ھەر كىشى ئۆز ئىشىنىڭ باشتىن - ئاخىر ياخشى سۈپەتلەر بىلەن زىننەت تېپىشىنى خالىسا ، ئۆز پەرزەنتلىرىگە ۋە ئۆز يېقىنلىرىغا راۋا كۆرمىگەن ئىشنى باشقىلارغىمۇ راۋا كۆرمەسلىكى كېرەك . شۇنداق بولغاندىلا ، بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە يامانلىق ھەم زالىملىق- نىڭ شۇملۇقىغا ئۇچرىمايدۇ .

جاھاننى دەپ كىشىگە رەنجى يەتكۈزمەك ئىرۇر باتىل ،
يامانلىق قىلمىغىنكى قىلمىغاي بۇ ئىشنى ھېچ ئاقىل .
بۇ دۇنيا بىر دېڭىز گويا ، لەھەڭلەر ئۇندا بەك كۆپتۇر ،
بۇنى بىلسەڭ ئۆتەرسەن تىنچ ، سېنىڭدىن رەنجىمەس ھېچ دىل .

ئون بىرىنچى باب

ھەركىشى ئۆز ئېھتىياجىدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلسا زىيان تارتىدىغانلىقى ۋە بۇرۇنقى ئىشىدىنمۇ قۇرۇق قالىدىغانلىقى توغرىسىدا

پادىشاھىئالەم دىلغا نەسىھەت قىلغۇچى بۇ داستاننى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

— ئەي ئەقىللىق بوۋاي، بۇ ھېكايىلەرنى ماڭا ناھايىتى ياخشى دەلىللەر بىلەن بايان قىلىپ بەردىڭ. بۇ مەسەللەردىن مەلۇم بولدىكى، ھەرقانداق كىشى باشقىلارغا ئازار بەرسە، ئۆزىمۇ خۇددى ئۆزى قىلغاندەك جازاغا ئۇچرىغاندىن كېيىن توۋىنىڭ پاناھىغا قاچىدىكەن. ئەمدى ئون بىرىنچى ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇنىغا مىسال بولىدىغان داستانلاردىن بايان قىلىشىڭنى، ئۆز ھالىغا مۇناسىپ كەلمەيدىغان ئىشقا قەدەم قويۇپ، ھەيرانلىق ۋە سەرگەردانلىقتا قېلىپ، بۇرۇنقى ئىشلىرىدىنمۇ قۇرۇق قالغان كىشىلەرنىڭ ھەققىتىنى ئېچىپ بېرىشىڭنى ئۈمىد قىلىمەن، — دەپتۇ.

سۆزنىڭ پاكلىقى گۆھەردىن ئارتۇق،
يەنە شېرىنلىقى شېكەردىن ئارتۇق.
ئاڭلىسا بىر ئېغىز ئۇنىڭ سۆزىدىن،
كېتەر ئىدى پلاتون[1] ھەم ئۆزىدىن.

---

[1] پلاتون — ئەپلاتون. مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 427 ـ يىلى تۇغۇلۇپ، 348 ـ يىلى ۋاپات بولغان يۇنان پەيلاسوپى.

دېگەندەك ، ساپلىقى ۋە لاتاپىتى ئابىھاياتتەك ، يېقىملىقى ۋە شېرىن-لىقى شەربەت - ناۋاتتەك مۇكەممەل ئىبارىلەر بىلەن ھەكىم شۇن-داق دەپتۇ :

پەلەك قىلسۇن دەرگاھىغا بەندىلىك - قۇللۇق ،
روناق تاپسۇن ئۆمرۈڭ ھەم سەلتەنەت قۇتلۇق .

— قەدىمكى زاماندا ئۆتكەن دانىشمەنلەر : «ھەر ئىشقا لايىق ئادەم بار ، ھەر جايغا مۇناسىپ سۆز بار» دېيىشكەن . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بەزى ئىشنى بەزى ئادەملەردىن باشقىسى قىلالمايدۇ ؛ بەزى چاغدا بۆلەك سۆزنى قىلسا ياراشمايدۇ .

تاۋۇس پەيلىنى چىۋىن قىلالماس ،
چىكەتكە سۇمۇرغ ئىشىن بىلەلمەس .
تىكەندە نەشتەر خاسىيىتى يوق ،
ھەم ئۇندا گۈلنىڭ خۇش ھىدى يوق .

تەقدىرى ئەزەل ساقىيسى ئۆز نېسىۋە مەيخانىسىدىن ھەر كى-شىگە ئۆز قۇۋۋىتىگە ۋە ئېھتىياجىغا لايىق مەي بېرىپ شادىمان قىلىدۇ . ئۇ ھېچكىمنى ئۆز ئىنايىتىنىڭ شەربىتىدىن بەھرىسىز ۋە مەھرۇم قويغىنى يوق .

ئۇ جۇغىغا يارىشا يا بىر يۇتۇم يا جام بىلەن ،
بارچە ئىنسان بۇ شارابتىن بەھرە تاپماي قالمىدى .

شۇنىڭ ئۈچۈن ، ھەر بىر ئىنسان ئاللاتائالا ئاتا قىلغان ئۆز ھۈنىرىنى قىلىشى ۋە ئۇنى دەرىجىمۇ دەرىجە تەرەققىي قىلدۇرۇپ كامالەتكە يېتىشى كېرەك .

بورىچى گەر ھۈنەرگە ئۇستا بولسا ھەر قاچان ،
ھۈنىرىگە نا ئۇستا چەكمەنچىدىن ياخشىراق .

ئەگەر ھەر كىشى ئۆز ھۈنىرىنى تاشلاپ ، ئۆزىگە تونۇشلۇق بولمىغان ئىشنى باشلىسا ، ئەلۋەتتە ھەيرانلىقتا قالىدۇ . ئۇ يولدىن مەنزىلىگە يېتەلمەيدۇ ؛ بۇرۇنقى يۈرگەن يولىغىمۇ يېنىپ كېلەل-مەيدۇ . يەنى ئالدىغىمۇ باسالمايدۇ ، كەينىگىمۇ يانالمايدۇ . شۇڭا ، ئاقىللار ئۆز يولىدا مەزمۇت قەدەم بىلەن مېڭىشى ، ئارزۇ - ھەۋەس بىلەن باشقا شاخقا قول ئۇزاتماسلىقى ، ئۆز ئېھتىياجىدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلماسلىقى كېرەك . چۈنكى بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتى-دىن زىيان كېلىدۇ . شۇنىڭ بىلەن بىللە كۆپ نەپ ۋە ياخشى نەتىجە بېرىدىغان ئىشلارنى ئوڭايلا قولدىن بېرىپ قويماسلىق كېرەك . ھەر كىشى قايسى ھۈنەردىن رىزىق تاپقان بولسا ، ئۇنى تاشلىماسلى-قى كېرەك . چۈنكى بۇ پەرىشانلىق ۋە سەرگەردانلىقتىن نىجات تېپىشنىڭ يولىدۇر . مەۋلىۋى ھەزرەتلىرىنىڭ مەنىلەر گۆھەرلىرى بولغان سۆزلىرى ئىچىدىن مۇنۇ بېيىت مۇشۇ ھالەتكە دالالەت قىلىدۇ .

ئەنجۈر سېتىشنى كەسىپ ئەتكەن كىشى ،
ئۆز ئەنجۈرىنى ساتقىنى ياخشى .

بۇ مۇقەددىمىگە لايىق كېلىدىغان مىساللارنىڭ بىرى — زاھىتنىڭ مېھمىنى توغرىسىدىكى ھېكايىدۇر . ئۇ زاھىتتىن ئەج-رى تىلىنى ئۆگىنىمەن دەپ ئاۋارە بولغان .
— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .
— قۇنۇھ دىيارىدا بىر زاھىت بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسى-نى باشلاپتۇ بەرەھمەن .

زاھىت بىلەن مۇساپىرنىڭ ھېكايىسى

قۇنۇھ دىيارىدا ، ناھايىتى مۇلايىم ، پەرھىزكار ، پاكىز ۋە خۇش تەبىئەتلىك ، ئىبادەت ۋەزىپىلىرىنى ھەممە شەرتلىرى بىلەن مۇكەممەل بەجا كەلتۈرىدىغان ، تائەت رەسىم - يوسۇنلىرىنى ئىخلاس قائىدىسى بىلەن ئىجرا قىلىدىغان دىندار بىر زاھىت بار ئىكەن . ئۇ ، قەلبى جاھان قايغۇسىنىڭ كىرلىرى بىلەن كىرلەشمىگەن ، كۆز ئالدىنى ھاۋايى - ھەۋەس پەردىسى توسالمىغان ، جايىنامازىنىڭ قىرغاقلىرى غايىب پەيزى فۇتۇھاتىنىڭ مەنزىلى بولغان ، ئىتىكاپخانىسىنىڭ بوسۇغىسى ئۇنىڭ غەيرەت ۋە ئىرادىسىنىڭ تۇگۈنى بولغان ، دۇنيا جاپاسىنىڭ قۇشلىرى ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئۇۋا سالالمىغان ، قەلبىنىڭ ئاپتىپى ئىلتىپات نۇرى بىلەن كۆكرەك قەپىسىنى نۇرلاندۇرغان ، يەنى ئۇنىڭ قەلب ئاپتىپى جاھاننىڭ ھاۋايى- ھەۋەسلىرىگە قىلچىلىكمۇ يورۇق چۈشۈرمىگەن بىر كىشى ئىكەن .

بېشىغا كىيگەنى شەرىئەتتىن تاج ،
بولغان كۆڭلى ئەرش ، سەجدىسى مىراج .
ئىدى شەيتانكەش پەرىشتە مۇقام ،
يۈرەتتى قويۇپ ھاۋاغا قەدەم .

ئۇ ئەنە شۇنداق تەقۋادارلىق بىلەن ، ئۇنىڭغا ھەركىم قانداق نېسىۋە كەلتۈرگەن بولسا ، ئۇنى ئېلىپ قويۇپ ، ئەتىگەندە ۋە كەچتە دەرۋىشلەرنى ۋە ئۆزىگە مۇناسىپ كىشىلەرنى مېھمان قىلىدىكەن .

ساخاۋەت قولىدا يۇلتۇزنى پەلەك سەھنىگە كۆپ چاچقان ،
ساخاۋەت ھەققىدە بۇزرۇكلەر تەرىپلەپ ئەسەر يازغان .

بىر كۈنى ، بىر مۇساپىر ئۇنىڭ ئۆيىدە مېھمان بوپتۇ . زاھىت مېھماندارچىلىقنىڭ بارلىق رەسىم - قائىدىلىرىنى بەجا كەلتۈ-رۈپ ، ئۇنى مېھمان قىپتۇ ۋە مېھماننىڭ ئۆز ئۆيىگە چۈشكەنلىكىگە كۆپ مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ . تائامدىن كېيىن زاھىت ئۇنىڭ-دىن سوراپتۇ :

— ئەي مېھمان ، قەيەردىن كەلدىڭ ؟ قەيەرگە بارماقچىسەن ؟

— مېنىڭ قىسسەم ئۇزۇن ، ئەگەر مۇبارەك كۆڭۈللىرى ئاڭ-لاشنى خالىغان بولسا ، مەن ئۆز قىسسەمدىن كىچىككىنە سۆزلەپ بېرەي ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مېھمان .

— ئەگەر كىشى ھوش قۇلىقىنى ئاچسا ، ھەر بىر سۆزدىن بىر پايدىلىق ھېكمەت تاپالايدۇ . ھەر بىر چاقماقتىمۇ بىر ئىشارەت بار ، ھەر بىر ئەپسانىدىنمۇ بىر پەيزى ئېلىشقا بولىدۇ . سەن ئۆز سەرگۈزەشتىڭنى تارتىنماي بايان قىلىۋەرگىن ،— دەپتۇ زاھىت .

مېھمان ئۆز سەرگۈزەشتىنى بايان قىلىشقا باشلاپتۇ .

مۇساپىر مېھماننىڭ ھېكايىسى

— ئەي زامانىسىدا تەڭدىشى بولمىغان زاھىت ، مەن ئەسلى پەرەڭ دىيارىدىن بولىمەن . مەن ئۇ جايدا ناۋايلىق قىلاتتىم . ھەر كۈنى ھېرىس ئوتى بىلەن تونۇر قىزىتىپ ، نان يېقىپ ، مىڭ مۇشەققەتلەر بىلەن دەسمايىدىن ئاشۇرۇپ بىر نان تاپاتتىم .

يۈرىكىمنى كۆيدۈرۈپ بىر گىردىنى ،
مەن ئالاتتىم رىزقىمنىڭ تونۇرىدىن .

مېنىڭ بىر دېھقان دوستۇم بار ئىدى . ئۇ دائىم ماڭا بۇغداي بېرىپ تۇراتتى . مەن ئۇنى دەسمايە قىلاتتىم ، پۇلىنى تاپقاندا بېرەت-تىم . بىر كۈنى ئۇ مېنى ئۆز بېغىغا باشلاپ زىياپەت بېرىپ مېھمان

قىلدى . تائام يېيىلىپ بولغاندا ، ئۇ مەندىن : «سەن كەسپىڭدىن قانچىلىك مەنپەئەت ئالىسەن ؟» دەپ سورىدى . مەن : «دۆكى-نىمنىڭ دەسمايىسىدىن ئون ناندىن بىر نان پايدا قالىدۇ ، بۇ بالا - چاقىلىرىمنىڭ يېمەك - ئىچمىكىگە ئۇتتۇرلۇق يېتىدۇ .

بىزگە ھەقتىن بۇندىن ئارتۇق رىزقى يوق ،
شۇ رىزقى بىرلە ئۆمۈر ئۆتمەكتە توق .»

دەپ جاۋاب بەردىم . «سۇبھانالللا !— دېدى دېھقان دوس-تۇم ،— سېنىڭ كەسپىڭ نەپ تېگىدىغان كەسىپ ئەمەس ئىكەن ئەمەسمۇ ؟ بۇنىڭدا ھېچقانداق پايدا يوق ئىكەن . مەن تېخى كەسپىڭ-دىن ناھايىتى كۆپ پايدا - مەنپەئەت يېتىدۇ ، دەپ ئويلاپ يۈرۈپتى-مەن . دېمەك مەن خاتا چۈشەنگەنىكەنمەن - دە !» . «سىز كەسپى-ڭىزدىن قانچىلىك ھوسۇل ئالىسىز ؟» دەپ سورىدىم مەن . «مې-نىڭ ئىشىمنىڭ دەسمايىسى ئاز ، پايدىسى كۆپ ،— دەپ جاۋاب بەردى دېھقان دوستۇم ،— مەن ئون دانە دان چاچسام ، يۈز دانە ھوسۇلغا قانائەت قىلمايمەن .»

مەن ھەيران قېلىپ : «بۇ قانداق گەپ ؟» دەپ سورىدىم . «ئەجەبلەنمە ،— دېدى دېھقان دوستۇم ،— بۇنىڭدىنمۇ جىق پايدا ئالىدىغان ئىشلار بولىدۇ . مەسىلەن ، كۆكنارنىڭ ئۇرۇقى ھەممە ئۇرۇقلاردىن كىچىك بىر نەرسە ، ئەگەر ئۇنى ياخشى يەرگە تېرىسا ، بىر تال ئۇرۇقتىن يىگىرمىگە يېقىن شاخ ئايرىلىپ چىقىدۇ . ھەتتا ئۇنىڭدىن ئارتۇق بولۇشىمۇ مۇمكىن . ھەر بىر شاخ ئۇچىدا بىردىن غوزا تۇگۇلىدۇ ، ھەر بىر غوزا ئىچىدىكى ئۇرۇقنىڭ ھېسابىنى ئالغىلى بولمايدۇ . مېنىڭ ئىشىمنىڭ پايدىسىنىڭ ھەددى - ھېساب-سىز ئىكەنلىكىنى مۇشۇنىڭدىن قىياس قىلساڭ بولىدۇ . ھېكمەت دېھقانلىرىنىڭ ئېيتىشىچە ، دېھقانچىلىق دېگەن سۆز ئەرەبچە زەرەئ (ز ر ع) دېيىلىدۇ . بۇ جەمئىي ئۈچ ھەرپ . بۇنىڭ ئالدىنقى ئىككىسى (ز بىلەن ر) قوشۇلسا زەر دەپ ئوقۇلىدۇ ، بۇ ئالتۇن

دېگەننى بىلدۈرىدۇ . ئۇچىنچى ھەرپ ئەين (ع) ئەلا دېگەننى بىلـ-
ـدۈرىدۇ . دېمەك ، زەرەئ دېگەن خەت زەر ئۈستىگە زەر دېگەننى
بىلدۈرىدۇ .

ئىككى خەت مەنىسى زەردۇر ، ئەين خېتى زەر ئىرۇر ،
بەس بىلىڭ ، دېھقان كىشى زەر ئۈستىگە زەرلەر تاپۇر .

دېھقانچىلىق كارخانىسىنىڭ كىمياگەرلىرى مۇشۇنداق دېگەنىكەن :

كىميا ئىستەپ جاھاندا قىلما ئۆمرۈڭنى خاراب ،
بەس ، قارا تۇپراقتا تەر تۆكسەڭ ئاشۇدۇر كىميا ![1] »

دېھقاندىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ، كۆڭلۈمگە دېھقانچىلىق قىـ-
ـلىشنىڭ ھەۋىسى چۈشتى ـ دە ، شۇ زامان ناۋايلىقنى تاشلاپ ،
قولۇمدا بار پۇللار بىلەن دېھقانچىلىق ئەسۋابلىرىنى سېتىۋېلىپ ،
دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشقا تەييارلاندىم . بىزنىڭ مەھەللىـ-
ـمىزدە كامالەتكە يەتكەن پاك بىر دەرۋىش بار ئىدى .

خەلق ئاراسىدىن چىقىپ خىلۋەتتە ئۇ تۇتقان ماكان ،
ئەيلىگەن سەۋر ـ قانائەت تاپسا ئازراق ئاشۇ نان .

ئۇ مېنىڭ ئۆز كەسپىمنى تاشلاپ ، باشقا ئىشقا تۇتۇش قىلغانلىقىمـ-
ـنى ئاڭلاپ ، مېنى چاقىرتىپ شۇنداق دېدى :
— ھەي ئۇستا ، سۇبھانالللا ساڭا رىزق بېرىپ تۇرغان كەسپىڭـ-
ـنى تاشلىما ، ئۆزۈڭگە ئېھتىياجلىقتىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلىپ
ئۆزۈڭنى ھېرىس يولىغا باشلىما ، چۈنكى ھېرىسنىڭ ئاقىۋىتى
شۇملۇقتۇر . ھەرقانداق كىشى قانائەتچان بولسا ، ئۇنى دەۋران

---

① كىميا — بۇرۇنقى زاماندىكى كىشىلەرنىڭ تونۇشىچە ، ئالتۇن پەيدا قىلىدىغان ئىلمىي ھۈنەر .

پادىشاھى دەپ بىلمەك كېرەك ، ھېرىسمەن بولغان ئادەملەرنى بولسا زاماندىكى قارا يۈزلەر دەپ چۈشەنمەك كېرەك .

ئارپا نانغا قانائەت ئەيلە بولغىن سەۋرچان ،
يېمە بۇغداي ، ئالدىغان ئادەمنى ئۇ ئۆتكەن زامان .

— ئەي شەيخ !— دېدىم مەن ،— مەن ئۆزۈمنىڭ ئاجىزلىقىمەدىن قىلىۋاتقان كەسپىمدىن تۈزۈكرەك كۈن كەچۈرگۈدەك پايدا تاپالمىدىم . ئەمدى دېھقانچىلىقنىڭ پايدىسىنىڭ ناھايىتى كۆپ ئىكەنلىكىنى بىلدىم . دېھقانچىلىق قىلسام ، كەڭ - كۇشادىرەك كۈن كەچۈرەرمەنمىكىن دەپ ئويلىغانىدىم .
— خېلى ئۆزۈڭدىن بۇيان سەن ناۋايلىق بىلەن ياخشى كۈن كەچۈرۈپ كەلگەنىدىڭ . ئەمدى دېھقانچىلىققا تۇتۇش قىپسەن . بىلگىنكى ، دېھقانچىلىققا نۇرغۇن لازىمەتلىكلەر كېتىدۇ . سەن ھەممە لازىمەتلىكلەرنى تېپىشقا ئاجىز كېلىپ قالارسەنمىكىن . ئاشۇ ئىشنى قىلىپ سەن ئۆزۈڭنىڭ ئارزۇ قىلغىنىڭغا ۋە مۇرادىڭغا يېتەلەمسەن - يوق ، بۇنى كىم بىلسۇن ؟

تەمەننا كويىدىن مەقسەت بازارىغا يەتمەككە ،
بولۇپ ئاگاھ قۇلاق سالغىن ، بۇ بەكمۇ ئۇزۇن يولدۇر .

ئۆز كەسپىڭنى تاشلىما ، بۇ ئىش سېنىڭ ھالىڭغا لايىق ئىش ئەمەس . بۇ ئىشنى قىلساڭ ، ئۇقاغا يەتكەندىكىدەك ھادىسە ساڭىمۇ يېتىپ قالمىسۇن يەنە ،— دېدى ئۇ مەرد دەرۋىش .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سورىدىم مەن .
دەرۋىش ئۇقانىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بېرىشكە باشلىدى .

ئەخمەق ئۆقانىڭ ھېكايىسى

بىر شۇستىگەر ھەر كۈنى ئېرىق لېۋىدە ئولتۇرۇپ ئۆز ئىشىغا مەشغۇل بولۇۋاتقاندا، بىر ئۆقانىڭ سۇدىن قۇرت - قۇمۇسقىلارنى تېرىپ يېگەنلىكىنى كۆرىدىكەن. ئۆقا ئۆزىنىڭ تاپقان ئاشۇ ئوزۇقىغا قانائەت قىلىدىكەن. ئۆقا بىر كۈنى ئادىتى بويىچە دانلاۋېتىپ، بىر لاچىنىنىڭ بىر ئۆردەكنى پارە - پارە قىلىپ يەپ، ئېشىپ قالغان گۆشىنى تاشلىۋېتىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ كۆڭلىدە: «بۇ كىچىككىنە جانىۋار ئۆزىدىن چوڭ نەرسىنى تۇتۇۋېلىپ يېدى. مەن ئۇنىڭدىن چوڭ تۇرسام، نېمىشقا ئۆزۈمگە مۇناسىپ شىكار قىلماي، ئاشۇ سېسىق قۇرتلارغا قانائەت قىلىپ كۈن ئۆتكۈزىمەن؟ بەس ئەمدى، ئالىي ھىممەتلىكنى باشلىشىم ۋە قەستىم كەمەننى ئاسمان بېشىغا تاشلىشىم كېرەك؟» دەپ ئويلاپتۇ.

قايسى قۇشنىڭ ھىممىتى گەر بولسا يار،
قۇۋۋىتىنىڭ بارىچە ئۇستۇن ئۇچار.
ئىبرەت ئالغىن موردىن چىققان تۇتۇن،
ئۆرلىگەي ئاسمان تەرەپكە كۈنۇ كۈن.

شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ قۇرت تېرىپ يېيىشتىن كۆڭلى سوۋۇپ كېتىپتۇ - دە، شىكار قىلىش ئۈچۈن ھاۋاغا پەرۋاز قىپتۇ. ئۇ بىر كەپتەرنىڭ ئۇچۇپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنى ئوۋلىماقچى بولۇپ مولجاللاپ ئۇچۇپ ئۇنىڭ ئۇستىگە كەلگەندە، تۆۋەنگە قاراپ بىر ئېتىلغانىكەن، ئۇنى كۆرگەن كەپتەر سەللا ئۆزىدىن قاچۇرۇشى بىلەن، ئۆقا ئۆزىنى توختىتالماي پەسكە شۇڭغۇپ كېتىپ، شۇستىگەرنىڭ ئالدىدىكى لايغا موللاقلاپ چۈشۈپتۇ - دە، پۇتى ۋە قانىتى لايغا پېتىپ قاپتۇ. شۇستىگەر ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆقانى ئېلىپ ئۆيىگە قايتىپتۇ. يولدا ئۇنىڭ بىر دوستى ئۇچراپ: «بۇ

نېمە ؟ » دەپ سوراپتۇ . «بۇ ئۇقا پوقاق ، لاچىننى دوراپ كەپتەرنى ئوۋلىماقچى بولدى ، لېكىن ئۆزى مېنىڭ قولۇمغا چۈشتى » دەپتۇ شۇستىگەر .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، سەن ھەر كىشى-نىڭ ئۆزىنىڭ ھۈنىرىنى قىلىشى ۋە ئۆزىگە لايىق بولمىغان ھۈنەر-نى قىلماسلىقى لازىملىقىنى چۈشىنىشىڭ كېرەك .

دەرۋىش بۇ مىسالنى كەلتۈرگەن بولسىمۇ ، مېنىڭ دېھقانچى-لىق قىلىشقا بولغان ھەۋىسىم تېخىمۇ زىيادە بولدى . ئۇ ھەقىقەتەن شەپقەت يۈزىسىدىن ماڭا بۇ نەسىھەتنى قىلغان بولسىمۇ ، قىلچىلىك قۇلاق سالمىدىم ھەمدە دېگىنىمنى قىلىپ ئازراق دەسمايە بىلەن دېھقانچىلىق جابدۇقلىرىنى قەدىر ئەھۋال تەييارلاپ ، بىر پارچە يەرگە ئۇرۇق چېچىپ ئىنتىزارلىق بىلەن : «خامان ۋاقتىدا ھو-سۇلنى كۆرىمەن » دەپ كۈتتۈم . ئەمما بۇ چاغدا بالا - چاقىلىرىم قىيىنچىلىقتا قالدى . چۈنكى ، ناۋايلىق كەسپىدىن ئۈتتۈرلۈق ، كۈندىلىك يېگىلى تاماق تېپىلىپ تۇراتتى . بۇ دېھقانچىلىقتا بىر يىل ئىنتىزار بولۇپ تۇرغاندا ، ئاندىن ھوسۇلغا ئېرىشكىلى بولىدى-كەن . شۇڭا مەن : «بىراۋدىن پۇل قەرز ئېلىپ ، يەنە ناۋايلىق دۇكىنىنى تەۋرىتىپ ، يەردىن ھوسۇل چىققۇچە كۈن كەچۈرگەچ تۇرسام بولغۇدەك» دەپ ئويلىدىم .

ئىشىمنى قويۇپ بېشىم ئايلاندى ،
ئىشىمنى تېپىپ بېشىم ئوڭلاندى .

شۇنىڭ بىلەن شەھەردىكى خوجايىنلاردىن بىرىنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ئۇنىڭدىن پۇل قەرز ئېلىپ ناۋايلىق دۇكىنىمنى ماڭدۇر-دۇم . تېرىغان زىرائەتلەرگە پەرۋىش قىلىش ۋاقتى كەلگەندە ، بىر كىشىنى ئىمكارلىققا ئېلىپ دۇكاندا قويۇپ قويۇپ ، ئۆزۈم ئېتىز بېشىغا باردىم . شۇنداق قىلىپ گاھى دۇكانغا كېلىپ ، گاھى ئېتىز بېشىغا بېرىپ يۈرۈپ ، ئىككى - ئۈچ ئاي ۋاقىت ئۆتتى . قارىسام ،

دۇكانغا قويغان ئادەم خىيانەت قىلىپ ، دەسمايىسىمۇ چۆكۈرۈۋېتىپ-تۇ . زىرائەتكە ئاپەت چۈشۈپ قىلغان چىقىمىنىڭ ئوندىن بىرىمۇ قولغا كەلمىدى . ھەيرانلىقتا بېشىم ئايلىنىپ ، ھېلىقى ئۇقانىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بەرگەن دەرۋىشنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ئىككى ئىشمدىن كەلگەن زىيانلارنى بايان قىلىپ بەرگەنىدىم ، ئۇ كۈلۈپ كېتىپ : «سەن ھازىر ساقىلىنى ئىككى خوتۇنى يۇلۇپ تۈگەتكەن ئادەمگە ناھايىتىمۇ ئوخشاپ قاپسەن» دېدى .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سورىدىم مەن .

دەرۋىش سۆزلەپ بېرىشكە باشلىدى :

چار ساقال ئادەمنىڭ ھېكايىسى

بىر چار ساقال كىشىنىڭ ئىككى خوتۇنى بار بولۇپ ، بىرى قېرى ، بىرى ياش ئىكەن . ئۇ ئادەمنىڭ ئۇيقۇسى كەلسىلا خوتۇنى-دىن بىرىنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ ئۇخلاشقا ئادەتلەنگەنىكەن . بىر كۈنى ئۇ قېرى خوتۇنىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئۇنىڭ قۇچىقىغا بېشىنى قويۇپ ئۇخلاپ قاپتۇ . قېرى خوتۇن ئۇنىڭ ساقىلىنىڭ بەزىسىنىڭ ئاق ، بەزىسىنىڭ قارا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئۆز - ئۆزىگە : «بۇ-نىڭ ساقىلىنىڭ قارىلىرىنى بىر يۇلۇۋېتەي ، ئاقلىرى قالسۇن ، ساقىلىنىڭ قارىسى بولمىغاندىن كېيىن ، ئەمدى ئاق ساقال بوپتى-مەن ، ماڭا مۇشۇ قېرى خوتۇنۇم لايىق ئىكەن دەپ ئويلاپ ، مېنى ياخشى كۆرۈپ ياش خوتۇنىدىن كەچسۇن» دەپتۇ - دە ، قۇدرىتىنىڭ يەتكىنىچە ئېرىنىڭ ساقىلىنىڭ قارىلىرىنى ئاستا - ئاستا يۇلۇپتۇ .

خوتۇنلار قولىغا چۈشكەندە ساقال ،
يۇلۇنماقتىن ئۆزگە نە بولغۇسى ھال .

يەنە بىر كۈنى ئۇ ئادەم ياش خوتۇنىنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ

ئۇخلاپ قالغانىكەن، ئۇمۇ: «بۇنىڭ ساقىلىنىڭ ئاقلىرىنى يۇلۇۋې-
تەي، ھەممىسى قارا كۆرۈنسە، مەن تېخى ياش ئىكەنمەن، ماڭا
ياش خوتۇن مۇناسىپ ئىكەن، دەپ قېرى خوتۇننى تاشلاپ، مەن
بىلەنلا بولىدۇ». دەپ ئويلاپ، ئىمكانقەدەر ئاق موينى يۇلۇشقا
باشلاپتۇ. مۇشۇ تەرىقىدە بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپ بىچارىنىڭ ساقىلى
يۇلۇنۇپ تۈگەپتۇ. بىر كۈنى ئۇ ساقىلىنى سىلىغانىكەن، قولىغا
ئىگەكتىن باشقا ھېچنېمە ئۇرۇنماپتۇ. ئۇ ھەرقانداق نالە - پەرياد
قىلغان بولسىمۇ ھېچقانداق پايدا بەرمەپتۇ. سېنىڭ ھالىڭمۇ ئاشۇ
كىشىنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاش بوپتۇ، دەسمايىنىڭ بەزىسىنى دېھقان-
چىلىققا سەرپ قىپسەن، بەزىسىنى ناۋايلىققا ئىشلىتىپسەن، مانا
ئەمدى يا مەئىشىتىڭ تونۇرىدا نان، يا ئوزۇق - ئوقەت خامىنىڭدا
دان تاپالمىدىڭ.

بىر كۈنى تۇتتۇڭ ئۇنى كۈن ساڭا يۈز ئاچتى بۇ،
ئەمدى بىلدىڭكى قولۇڭ ئىچرە نە بۇ قالدى، نە ئۇ.

دەرۋىشتىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ
ھەقىقەت ۋە راست ئىكەنلىكىنى چۈشەندىم. ئۇنىڭ ئېيتقىنىدەكلا
ماڭا بۇ ئىشلىرىمدىن ھەسرەت ۋە نادامەتتىن باشقا ھېچقانداق
مەنپەئەت يەتمىدى. قولۇمدىكى مال - دۇنيالىرىمنى ھېسابلىسام
قەرزگە يېتىشمىگۈدەك. شۇڭا «تاقەت قىلالمىغۇدەك نەرسىدىن
قېچىش ۋاجىپتۇر» دېگەن سۆز بويىچە قېچىشنى مۇۋاپىق
كۆردۈم - دە، بىر كۈنى كېچىسى شەھەردىن چىقىپ قاچتىم.
يۈرتمۇيۈرت ئارىلاپ قېچىپ كېلىۋاتسام، يولدا ماڭا بىر كىشى
ئۇچرىشىپ قېلىپ: «ھەي پالانى، بارۇ يوقۇڭنى قەرزدارلى-
رىڭ ئالدى. بالا - چاقىلىرىڭنىڭ ھەممىسى ئۆلدى» دېدى. بۇ
خەۋەرنى ئاڭلاپ يۇرتۇمدىن ئۈمىد ئۈزۈپ، نەدە بىر دانىشمەن
ئادەمنى تاپسام، ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ كۆڭلۈمگە تەسەللى بېرىپ
يۈرىۋەردىم. ھالا بۈگۈن ئۆزلىرىنىڭ سۆھبەتلىرىگە مۇيەسسەر

بولدۇم .

مېڭىپ بۇ يولدا ھاردىم ھەددىدىن ئارتۇق ،
سېنى كۆردۇمكى ئەمدى چىقتى ھاردۇق .

بۇ مېنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىمنىڭ بىر قىسمى ، بۇنى ئۆزلىرىگە بايان قىلدىم ،— دەپ ھېكايىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ مۇسا- پىر مېھمان .

— سۆزۈڭىنىڭ راستلىقىنى بىلدىم . بۇ جەرياندا گەرچە كۆپ مۇشەققەت تارتقان بولساڭمۇ ياخشى تەجرىبىلەرنىمۇ ھاسىل قىپ- سەن . ئەمدى خاتىرەڭنى جەم قىل . جاپا - مۇشەققەتنىڭ دەۋرى ئۆتۈپ ، راھەت - پاراغەتكە يېتىشىپسەن . غەم شامى كېتىپ شاد- لىق سەھىرى يېتىپ كەلدى ،— دەپتۇ زاھىت .

مېھمان بىلەن ساھىبخان ئۆزئارا سۆھبەتلىرىدىن خۇشۋاخ بولۇشۇپتۇ . زاھىت بەنى ئىسرائىل قوۋمىدىن بولۇپ ، ئىبرى تىلى ئۇنىڭ ئاتا - بوۋىسىنىڭ تىلى بولغاچقا ، زاھىتمۇ بۇ تىلنى ياخشى سۆزلەيدىكەن . زاھىتنىڭ ئۆيىدىكىلەرگە ، بالا - چاقىلىرىغا بۇ تىل بىلەن سۆزلىگەنلىكىنى ئاڭلىغان پەرەڭ مېھماننىڭ قۇلىقىغا بۇ تىل ناھايىتى چىرايلىق ئاڭلىنىپ كېتىپتۇ - دە ، زاھىتتىن بۇ تىلنى ئۆگىنىشنى تەمە قىلىپ ئولتۇرۇپتۇ . زاھىتمۇ مېھماننىڭ بۇ تىلغا قىزىقىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ تېخىمۇ پاساھەت بىلەن سۆزلىگىلى تۇرۇپتۇ .

گويا قەندەك سۆزلەيتتى شېرىن سۆزلەر ،
كۆلكە بىلەن لېۋىنى ئەيلەپ شېكەر .
شېكەرنى يېيىشلىك كۆرگەچكە مېھمان ،
تۇتى كەبى خېرىدار بولدى شۇئان .

ئاردىن بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپ ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى تارتىنىش پەردىسى كۆتۈرۈلۈپ ، ئۇلارنىڭ ناتونۇشلۇقى دوستلۇققا ئايلىنىپتۇ .

قالمىغان بولسا تەكەللۇپتىن غۇبار ،
شادىمانلىق تاپقۇسى ھەر ئىككى يار .

شۇنىڭ ئۈچۈن مېھمان تارتىنمايلا زاھىتقا مۇراجىئەت قىپتۇ :

لەۋزىڭىز ئاچقۇ كامالەت ئۆيىگە ،
مەنىسى ئىسپات تەڭرى ھۆكمىگە .

—بۇ نېمىدېگەن يېقىملىق ۋە چىرايلىق ئاڭلىنىدىغان تىل - ھە ، تىلشۇناسلارنىڭ ئەقىل قولىقى تا ھازىرغىچە بۇنداق گۈزەل سۆزلەرنى ئاڭلاپ باقمىغان بولغىيتتى ، ھەممىنى كۆرگەن بىلىملىك زاتلارنىڭ ئەقىل كۆزىمۇ ئۆزلىرىدەك بۇنداق پاساھەتلىك سۆزلەيدىغان كىشىنى كۆرمىگەن بولغىيتتى .

بىلمىدىم مەن قايسى جىنس ، قايسى تۇردىنكىن بۇ سۆز ،
سېھىرگەرلەر سۆزى دەيمۇ ياكى پەيغەمبەر سۆزى .

بۇ تىلنى ماڭا ئۆگىتىپ قويۇشلىرىنى ھەمدە بۇ پاساھەتلىك تىلنىڭ تەلەپپۇزىنى مەندىن ئايىماسلىقلىرىنى ئۈمىد قىلىمەن . ئەگەر ئىلتىماسىمنى قوبۇل كۆرسىلە ، بۇ ئېھسانلىرىنى ئۆمۈرۋايەت ئۇنتۇماي ، ئىنئاملىرىنى زىكىر قىلىپ ئۆتكەيمەن .

كۆپ كۆردۈممەن مەرھەمەتۇ ئېھسانىڭنى ،
ئېيتمىغايمەن ئەمدى شۈكرۈڭدىن بۆلەك سۆز .

—مەن بۇ تىلنى ساڭا ئۆگىتىپ قويۇشنى خالايمەن ،— دەپتۇ زاهىت ،— ئەمما ئىبرى تىلى بىلەن پەرەڭ تىلى بىر - بىرىدىن خېلىلا زور دەرىجىدە پەرقلىنىدۇ . سەن ئۆگىنىمەن دەپ كۆپ ئەقىل ئىشلىتىپ ، بەك جاپا چېكىپ قېلىشىڭ مۇمكىن ، شۇڭا ئۆگىنەلمەي سېنىڭ ئۆمرۈڭ زايە بولۇپ ، مېنىڭمۇ ۋاقتىم ئىسراپ بولۇرمىكىن ، دەپ ئەنسىرەيمەن .

— هەركىم بىر ئىشنى كۆزلەپ قەدەم قويغان بولسا ، جاپا-مۇشەققەتتىن قورقۇش ئۇنىڭغا ياراشمايدۇ .

كەئبىگە بارماق ئۈچۈن قويدۇم باياۋانغا قەدەم ،
تاش پېتىپ پۇتقا تىكەن سانجىلسىمۇ يوق مەندە غەم .

مەن بۇ نىيىتىمدە قەتئىي چىڭ تۇرىمەنكى ، ئەگەر بېشىمدىكى هەر بىر مويۇم ماڭا قارشى بىردىن تىغ بولسىمۇ ، بۇ ئىشىمدىن يانمايمەن . چۈنكى ، بىر كىم بىر خەزىنىنى قولغا كەلتۈرمەكنى ئارزۇ قىلسا ، جاپا - مۇشەققەت چېكىشتىن قورقماسلىقى كېرەك . مەن ئىلىم تەلەپ قىلىۋاتىمەن . خۇددى بىر ئۈۋچى ئىلىم تەلەپ قىلىپ ، ئازغىنا جاپا تارتىپ ناهايىتى كۆپ دۆلەتكە ئېرىشكىنىگە ئوخشاش ، ئىلىم ئۈچۈن چەككەن هەر بىر جاپا ئاخىرىدا راهەتنىڭ خېرىدارلىرىغا ئايلىنىدۇ ئەمەسمۇ ؟— دەپتۇ پەرەڭ مېهمان .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ زاهىت .

— بىر كەمبەغەل ئۈۋچى بار ئىكەن ،— دەپ هېكايىسىنى باشلاپتۇ مېهمان .

ئۈۋچى بىلەن تالىپلارنىڭ هېكايىسى

بىر كەمبەغەل ئۈۋچى بار بولۇپ ، ئۇ ئوۋ ئوۋلاش بىلەن كۈن كەچۈرىدىكەن . ئۇ ئۆز كەسپىگە شۇنداق كامىل ئىكەنكى ، تۇزاق

قۇرۇپ ۋە تور تاشلاپ ، ھاۋادىكى قۇشلارغا ، دەريادىكى بېلىقلارغا تىنچ - ئامانلىق بەرمەيدىكەن . ئۇ بىر كۈنى تۇزاق قۇرۇپ قويۇپ ، مىڭبىر ھىيلىلەر بىلەن ئۈچ قۇشنى ئالداپ تۇزاق تەرەپكە ئۇچۇ- رۇپ ، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ ، قۇشلارنىڭ تۇزاققا چۈشۈشىگە تە- قەززا بولۇپ ئولتۇرسا ، بىر تەرەپتىن قاتتىق ۋارقىراشقان ئاۋازلار ئاڭلىنىپتۇ . «ئاپلا ! بۇ ئاۋازدىن قۇشلار ئۈركۈپ كېتىپ ، قېچىپ كەتمىگىيتتى ئەمدى» دەپ ئەنسىرىگەن ئوۋچى ئولتۇرغان يېرىدىن قوپۇپ قارىسا ، ئىككى تالىپ موللىلىق توغرىسىدا سۆز تالىشىپ ، بەس - مۇنازىرە قىلىشىۋاتقاندەك . ئوۋچى ئۇلارنىڭ قې- شىغا بېرىپ :

— ئاۋازلىرىنى پەسرەك قىلىشسىلا ، موللىلىرىم . قۇشلار ئۈركۈپ كېتىپ ، ئەجرىم زايە بولۇپ كەتمىسۇن ،— دەپ يالۋۇ- رۇپتۇ .

— ئەگەر قۇشنى تۇتقان ۋاقتىڭدا ، بىرىمىزگە بىردىن بەرسەڭ غوۋغا قىلمايمىز ،— دېيىشىپتۇ تالىپلار .

— ھەي ئەزىزلەر ،— دەپتۇ ئوۋچى ،— مەن كەمبەغەل ۋە بالا - چاقىلىق ئادەم ، خوتۇن ، بالا - چاقامنىڭ يېمەك - ئىچمىكى مۇشۇ مەن قىلىۋاتقان ئوۋغا قاراشلىق . ئەگەر سىلەر ئىككىنى ئېلىۋالساڭلار ، قالغان بىرى بىلەن بالا - چاقىلىرىمنى قانداق رازى قىلىمەن ؟

— سەن دېگەن ئوۋچى ،— دەپتۇ ئۇلار ،— ھەر كۈنى شىكار قىلىپ تۇرىسەن . ھەر خىل قۇشلارنى قولۇڭغا چۈشۈرىسەن . بىز بولساق ئۆمرىمىزدە شىكار دېگەننى كۆرۈپ باققىنىمىز مۇشۇ . شۇڭا بۇ غەنىيمەتنى ھەرگىز قولدىن بەرمەيمىز . ئەگەر بېرىشكە ۋەدە قىلمىساڭ ، غوۋغا قىلىمىز - دە ، قۇشلىرىڭمۇ ئۇچۇپ كېتىدۇ .

ئوۋچى چارە تاپالماي ، ئۇلارنىڭ شەرتىنى قوبۇل قىپتۇ . لېكىن قۇشلار تۇزاققا چۈشكەندىن كېيىن بەرگۈسى كەلمەي ، تەرخەشلىك قىلىشقا باشلاپتۇ :

— قۇشنى مەندىن ئېلىپ نېمە قىلىسلەر؟
— مەدرىسىگە ئېلىپ بېرىپ، مۇدەررىسنىڭ ئالدىغا قويى-
مىز، دوستلىرىمىزنى مېھمان قىلىمىز.
— مېنىڭ تۇزىقىمنى سىلەرنىڭ مەدرىسەڭلەردىكىلەر قۇرمى-
غان، يىپلىرىنى موللىلار ئەشمىگەن، تۇزاقنى مەن ۋەخپە يەرگە
قۇرمىغان، ۋەخپە غەللىدىن دان چاچمىغان، يا مەن كۆچۈمنى
مەدرىسىگە ۋەخپە قىلمىغان، مېنى قورقۇتۇپ قۇشنى ئېلىۋال-
ساڭلار، شەرىئەتكە راۋا كېلەمدۇ؟— دەپ ۋارقىراپتۇ ئوۋچى.
— بىز سېنى قورقاتمىدۇق. پەقەت ئۆزۈڭ ۋەدە قىلغان ھەق-
قىمىزنى تەلەپ قىلدۇق. قۇشنى بەرمىسەڭ، شەرتىڭ بۇزۇلىدۇ.
ۋەدىگە ۋاپا قىلىشىڭ كېرەك - تە،— دېيىشىپتۇ تالىپلار.
ئوۋچى تەڭلىكتە قېلىپ، بىرىگە بىردىن قۇش بېرىپ شۇنداق
دەپتۇ:
— زىياننى مەن تارتتىم، سىلەرگە تۆھپىمۇ بەردىم. ئەمدى
ئابايا بىر - بىرىڭلار بىلەن مۇنازىرىلىشىۋاتقان گېپىڭلارنى ماڭىمۇ
ئۆگىتىپ قويۇڭلارچۇ، كۆنلەرنىڭ بىردە پايدىسى تېگىپ قالسا
ئەجەب ئەمەس.
— بىر خۇنسە توغرىسىدا مۇنازىرە قىلىشقاندۇق.
— خۇنسە دېگەن نېمە ئۇ؟
— ئەركەكمۇ ئەمەس، چىشىمۇ ئەمەس نەرسىنى خۇنسە دەي-
دۇ،— دەپتۇ تالىپلار.
ئوۋچى بۇ گەپنى ئېسىدە مەھكەم تۇتۇۋاپتۇ ۋە بىر دانە قۇشنى
ئېلىپ بالا - چاقىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ، ناھايىتى تەڭلىك بىلەن
بىر كۈننى ئۆتكۈزۈپتۇ. ئەتىسى خۇددى زەررىن توخۇ ئۆز پەرلىرى-
نى تۇزاق ئىچىگە تاشلىغاندەك، قۇياش پۈتۈن ئالەمگە نۇر ياغدۇر-
غاندا، ئوۋچى تورنى كۆتۈرۈپ دەريا لېۋىگە كەپتۇ - دە، تەۋەككۈل
قىلىپ دەرياغا تور تاشلاپتۇ. شۇ ئەسنادا تورغا بىر بېلىق ئىلىنىپ-
تۇ. ھەيھات، ئۇ شۇنداق چىرايلىق بىر بېلىق ئىكەنكى، ھېچقانى-
داق سۇ ئۇنداق رەڭگا رەڭ تاۋلىنىدىغان بېلىقنى تەربىيەت قىلمى-

غان ۋە ھېچبىر خەلقنىڭ كۆزى بۇنداق ئاجايىپ شەكىللىك بېلىق-نى كۆرمىگەنىكەن .

قورسىقى كۇمۇشتەك ئاق ھەم پارقىراق ،
كۆزلىرى ئاپتاپتەك روشەن ۋە ئويناق .
دۇمبىسى رەڭمۇ رەڭ گۈزەل تاۋلانغان ،
گوياكى ئالەمنى پۈتۈن يېپىنغان .

ئوۋچى ئۇنى كۆرۈپ ھەيرانۇھەس بولۇپ : «مەن بۇ يېشىمغا كەلگۈچە بۇنداق چىرايلىق بېلىقنى كۆرمەپتىكەنمەن . ياخشىسى ، بۇنى پادىشاھقا سوۋغا قىلاي . ئەگەر پادىشاھنىڭ نەزىرىگە يېقىپ قالسا ، مېنى ئېھتىياجدىن چىقارسا ئەجەب ئەمەس» دەپ ئويلاپ ، بېلىقنى كۆتۈرۈپ پادىشاھنىڭ دەرگاھىغا كەپتۇ . دەل شۇ كۈنى پادىشاھ ئۆزىنىڭ خاس مەنزىلىدە ئولتۇرغانىكەن . پادىشاھ ئۇجايىغا مەرمەردىن بىر كۆل ياسىتىپ ئۇنىڭغا خىلمۇخىل بېلىقلارنى قو-يۇپ بېرىپ پەرۋىش قىلدۇرۇپتۇ .

بار ئىدى كۇمۇش تەنلىك بېلىقلار ،
قۇلاقلىرىدا مەرۋايىت - ھېقىقلار .

پادىشاھ يەنە يېڭى بىر قېيىق ياسىتىپ سۇغا چۈشۈرۈپتۇ .

يەنە بىر كىچىك قېيىق بار ئىدى ئۇندا ،
ئاي ئاسماندا ئۈزگەندەك ئۈزەتتى سۇدا .

دەل شۇ چاغدا ، پادىشاھ ئۇ كۆلگە نەزىرىنى تاشلاپ ، بېلىقلار-نىڭ رەڭگىنى تاماشا قىلىپ تۇرغانىكەن . ئوۋچى بېلىقنى پادىشاھقا تەقدىم قىپتۇ . پادىشاھ بۇنىڭدىن خۇرسەن بولۇپ ئوۋچىغا مىڭ دىنار ئىنئام بېرىشكە بۇيرۇپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان ۋەزىرلەردىن بىرى

پادىشاھقا ئاستاغىنا مۇنداق دەپتۇ :
— پادىشاھىئالەم !

نۇر چۇشۇرسۇن تاجى تەختىڭگە بولۇپ بەختىڭ چىراق ،
دۆلىتىڭ بولسۇن ھەمىشە بارچە ئاپەتتىن يىراق .

بۇ جاھاندا ئوۋچى دېگەن تولا گەپ . بېلىق دېگەننىڭ ھەددى - ھېسابى يوق . ئەگەر سىلى بىر بېلىققا مىڭ دىناردىن پۇل بېرىۋېرىدىغان بولسىلا ، ئۇنىڭغا خەزىنە توشامدۇ؟ خەج - خىراجەت يېتىشەمدۇ؟ بېلىق دېگەننىڭ باھاسى تايىنلىق نەرسە ، ئوۋچىغا بېلىقنىڭ باھاسىغا تۇشلۇق ئىنئام بەرسىلە كۇپايە . ھەر كىشىگە ئۆز ھالىغا تۇشلۇق مەرھەمەت قىلىش كېرەك !

يۈز پاتمان سۇ سىغىدىغان كۆلگە ئەگەر ،
ئۈچ يۈز پاتمان سۇ باشلىسا ۋەيران بولۇر .

—مەن ئۇنىڭغا مىڭ دىنار بېرىشكە ۋەدە قىلدىم . ئەمدى سۆزۈمدىن يېنىۋالسام ياخشى بولمايدۇ ،— دەپتۇ پادىشاھ .
— مەن بىر ھىيلە ئويلىدىم ،— دەپتۇ ۋەزىر ،— شۇنداق قىلساق پادىشاھىمنىڭ ۋەدىسىگە خىلاپ كەلمەيدۇ ھەم خەزىنىگىمۇ زىيان يەتمەيدۇ .
— قانداق ھىيلە ئويلىدىڭ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— ئوۋچىدىن : «بۇ بېلىقنىڭ ئەركەكمۇ ، چىشىمۇ» دەپ سو- رايمىز ،— دەپتۇ ۋەزىر ،— ئەگەر ئەركەك دېسە ، «چىشىسىنى تېپىپ ئەكېلىپ بېرىپ ، مىڭ دىنار ئالغىن» دەيمىز . ئەگەر چىشى دېسە ، «ئەركىكىنى تېپىپ ئەكېلىپ بېرىپ ئالتۇننى ئال» دەيمىز . شۇنداق قىلساق ، ئۇ تېپىپ ئەكېلىشكە ئاجىزلىق قىلىدۇ - دە ، ئاندىن كېيىن ئازراق بىر نەرسە بەرسەك رازى بولۇپ كېتىدۇ .

— ھەي ئوۋچى ،— دەپ سوراپتۇ ۋەزىرنىڭ مەسلىھەتىنى ماقۇل كۆرگەن پادشاھ ،— بىلىقىڭ ئەركەكمۇ ، چىشىمۇ ؟

ئوۋچى تەجرىبىلىك ۋە زېرەك كىشى بولغاچقا ، پادشاھ ۋە ۋەزىرنىڭ بۇنداق سوئالنى سوراشتىكى غەرىزىنى چۈشىنىپتۇ - دە ، پىكىر غەۋۋاسىنى تەدبىر دەرياسىغا چۈشۈرۈپ ، ئۇنىڭدىن جاۋاب گۆھىرىنى ئاختۇرۇپ ، تونۇگۇن ئۆلىمالاردىن ئۆگىنىۋالغان سۆزنى تېپىپ چىقىپتۇ :

— بېلىقىم خۇنسە ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئۇ .

پادىشاھقا ئۇنىڭ جاۋابى ماقۇل كېلىپ ، دەرھال خەزىنىدىن مىڭ دىنار ئاچىقتۇرۇپ ئۇنىڭغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنى ئۆزىنىڭ خاس مۇلازىملىرىدىن قىلىپ تەيىنلەپتۇ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، ئوۋچى ئۆلىمالارغا ئىككى قۇش بېرىپ ، بىر ئېغىز ئىلىم ئۆگەنگەنلىكىنىڭ بەرىكىتىدىن مىڭ دىنار پۇل تاپتى ھەمدە پادشاھلىقنىڭ مەرھەمىتى بىلەن غېمى تۈگەپ بېشى ئۈستۈن بولدى . دېمەك ، ئىلىم ئۆگىنىش ئۈچۈن جاپا - مۇشەققەت چېكىش ۋە ئالىملارغا خىزمەت قىلىشتىن كىشىگە ناھايىتى كۆپ پايدا - مەنپەئەت ۋە بەرىكەت ھاسىل بولغۇسىدۇر .

ئىلىم تاپساڭ بولۇرسەن ئەلگە پىسەنت ،
دانىشىڭ بىرلە بولۇر قەدرىڭ بەلەنت .
ئىلىم ئىزدەپ كۆپ جاپا چەكسەڭ ئەگەر ،
ئەيلىگەيسەن قارا تۇپراقلارنى زەر .

زاھىت مېھمانىنىڭ سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ ئىبرى تىلىنى ئۆگىنىشكە ھەقىقەتەنمۇ چىڭ بەل باغلىغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭغا تەلىم بېرىشكە باشلاپتۇ . لېكىن بىر نەچچە ۋاقىت ئۇنىڭغا ناھايىتى ئىخلاس بىلەن ئۆگەتكەن بولسىمۇ ، مېھمانىنىڭ ھېچ تىلى كەلمىگەچكە ، زاھىتنىڭ ئۇنىڭغا ھەرقانچە كۈچەپ ئۆگەتكىنىنىڭ پايدى-

سى بولماپتۇ . زاھىت ئۇنىڭ كۆڭۈل باغچىسىغا سۆز دەرىخىنى تىككەن بولسىمۇ ، مەھرۇملۇقتىن باشقا ھېچقانداق مېۋە بەرمەپتۇ .

كىشىگە تەۋپىق مەدەتكار بولمىسا ،
پايدا بەرمەس تىرىشىش ھەم ئىلتىجا .

بىر كۇنى زاھىت مېھمانغا شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي قىممەتلىك مېھمان ! بۇ قىيىن ئىشنى ئۆزۈڭ پەيدا قىلدىڭ ھەمدە كۆڭلۈڭنى رەنجىتىپ بىر مۇنچە جاپاغىمۇ قالدىڭ . شۇنداقتىمۇ بۇ تىلغا ھېچ ئاغزىڭ كەلمەيۋاتىدۇ ، ئەمدى ھەپسىلەڭ كەلمىگەن ئىشنى قىلىمەن دەپ ئاۋارە بولماي ، بۇ تىلنى ئۆگىنىشتىن ۋاز كەچسەڭ بولۇرمىكىن .

بىلسەڭ ئەگەر مۇرادىڭ كەلمەس بولسا قولۇڭدىن ،
ئۇنىڭ ئۈچۈن ئارتۇقچە چەكمىگەيسەن رەنج - ئەلەم .
يۈرگەن يولۇڭ ئەگەردە يەتكۈزمىسە مەنزىلگە ،
يۈرمىگەيسەن ئۇ يولغا قويۇپ بىھۇدە قەدەم .

ھالىڭغا مۇناسىپ كەلمەيدىغان تىلنى ئۆگىنىمەن دەپ ، ئانا تىلىڭنى تاشلاپ قويۇشۇڭمۇ ياخشى ئىش ئەمەس .

— ئاتا - بوۋا ، ئەجدادلىرىنىڭ جاھىللىق ۋە بىلىمسىزلىكلىرىنىمۇ ئەتىۋارلاش ئەخمەقلىقتۇر ، — دەپتۇ مېھمان ، — بۇ توغرىدا مەن ھەرگىز دورامچىلىق قىلمايمەن ، بەلكى ھەقىقەت يولىغا ماڭىمەن . ئەجدادىنىڭ نادانلىقلىرىغا تەقلىد قىلغۇچىلار ھېچقاچان گۇمان باياۋانىدىن چىقىپ ، ھەقىقەت مەنزىلىگە يېتىپ بارالمايدۇ .

ئەي دورامچى ، تاشلىۋەتسەڭ پەردىنى ،
كۆرگەيسەن ھەق نۇرى بىرلە بارچىنى .
ھەقنى قىلغىن ھەممە تەقلىدتىن جۇدا ،
ھەقنى داۋۇت بىل ، ئۇ تەقلىدنى سادا .

—مەن ساڭا نەسىھەت قىلىش بىلەن ئۆز بۇرچۇمنى ئادا قىلدىم ،— دەپتۇ زاھىت ،— لېكىن ساڭا ماقۇل كەلمىدى . سەن ھازىر پەرەڭ تىلى بىلەن ئۆزۈڭنىڭ خالىغان سۆزۈڭنى ئېيتالايسەن ، ئەمما ئىبرى تىلىنى تولا تەكرارلاش نەتىجىسىدە پەرەڭ تىلىنىمۇ ئۇنتۇپ كېتىپ ، ئۇنىمۇ بىلەلمەي ، بۇنىڭدىنمۇ قۇرۇق قالۇرسەنمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن . سېنىڭ ئەھۋالىڭ خۇددى كەكلىكنىڭ مېڭىشىنى ئۆگىنىمەن دەپ ئۆزىنىڭ مېڭىشىنىمۇ ئۇنتۇپ قالغان قاغىنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاپ قالمىسۇن يەنە !

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ مېھمان .

— بىر كۈنى بىر قاغا ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ زاھىت .

دورامچى قاغىنىڭ ھېكايىسى

بىر كۈنى بىر قاغا ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ ، يەر ئۇستىدە كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرگۈدەك دەرىجىدە ناھايىتى چىرايلىق يورغىلاپ يۈرگەن بىر كەكلىكنى كۆرۈپ قاپتۇ .

ئەجەب خۇشخۇي قەدەم تاشلاپ دىلىمنى بىقارار قىلدىڭ ،
يەنە بىر جىلۋە قىلغىن بۇ جېنىمنى ھەم قىلاي قۇربان .

كەكلىكنىڭ شۇنداق چىرايلىق قەدەم تاشلاشلىرى قاغىغا ياراپ قاپتۇ - دە ، ئۇنىڭ مېڭىشلىرىنى ئۆگەنمەكنى ، ئۈمىد قىلىپ داۋاملىق ئۇنىڭ كەينىدىن يۈرۈپتۇ ھەمدە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭغا مۇلازىملىق قىلغاچ ئۇنىڭ يورغىلاشلىرىنى تاماشا قىپتۇ .

خىرامان يورغىلاپ گۈلشەندە جەۋلان ئەيلىسەڭ كەكلىك ،
بۇ ئاقساق پۇتۇم بىرلە سېنى قانداق قىلاي تەقلىد .

بىر كۈنى كەكلىك قاغىغا شۇنداق دەپتۇ :
— ھەي دىۋە تەلەت قارا يۈز ، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ماڭا ئەگىشىۋېلىشىڭدىكى غەرىزىڭ نېمە ؟
— ئەي گۈزەل كۆلگۈنچەك كەكلىك ، سېنىڭ مېڭىشىڭنى ئۆگىنىش ھەۋىسىم قوزغالدى . شۇڭا نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئارقاڭدىن قالماي يۈرۈۋاتىمەن .

مېڭىشىڭ كۆڭلۈمنى ئالدى ، مەن كۆڭلۈڭنىڭ كەينىدىن ،
نالەيۈ پەرياد قىلىپ تىنماي يۈرەرمەن بىقارار .

سېنىڭ مېڭىشىڭنى ئۆگىنىپ ئۆزۈمگە پەخىر پەيدا قىلاي دەيمەن .
— ھەيھات ،— دەپ كۈلۈپ كېتىپتۇ كەكلىك ،— سەن نەدە ، مەن نەدە ؟ سېنىڭ مېڭىشىڭ بىلەن مېنىڭ يورغىلىشىم ئۆزىمىزگە خاس ئىككى خىل تۇغما خۇسۇسىيەت تۇرسا ، خالىقنىڭ قىلغان ئىشىنى مەخلۇق ئۆزگەرتەلەمدىكەن ؟ بۇ خىيالدىن ۋاز كەچكىن ، بۇ ئىش سېنىڭ قابىلىيىتىڭگە لايىق ئىش ئەمەس .
— بۇ ئىشقا قەدەم قويغانىكەنمەن ، مەيلى قانچە نەسىھەت ۋە تەنبىھ قىلساڭمۇ ئۇنىڭدىن ۋاز كەچمەيمەن .

مەن تەۋەككۈل كېمىسىن سالدىم بۇ غەم دەرياسىغا ،
يا ئۆلۈمگە ئۇچرىغايمەن ياكى تاپقايمەن مۇراد .

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قاغا .
شۇنداق قىلىپ ، بىچارە قاغا بىر نەچچە ۋاقىت كەكلىكنىڭ ئارقىسىدىن يۈرۈپ ئۇنىڭ مېڭىشىنى ئۆگىنەلمىگەنىنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنىڭ مېڭىشىنىمۇ ئۇنتۇپ قاپتۇ ھەمدە ھەر قانچە تىرىشىپ باقسىمۇ ئەسلىگە قايتالماپتۇ .
بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، سەن ئۆزۈڭنى

بىھۇدە جاپاغا سالغانلىقىڭنى ۋە نامۇۋاپىق ئىشنى باشلاپ قويغانلى-
قىڭنى چۈشىنىشىڭ كېرەك . خۇددى دېھقانچىلىق قىلىمەن دەپ
ناۋايلىقىڭنىمۇ زايە قىلىۋەتكىنىڭدەك ، ئاخىر ئىبرى تىلىنى ئۆگى-
نىمەن دەپ پەرەڭ تىلىنىمۇ ئۇنتۇپ قالىسەن ئەمدى .

بېرىپ جاننى ۋىسالىغا يېتەرمەن دەپ ئۈمىد تۇتتۇم ،
جېنىمنى بەردىمۇ ئەمما ۋىسالىدىن قۇرۇق قالدىم .

مېھمان زاھىتنىڭ نەسىھىتىنى قوبۇل قىلماي ، ئىبرى تىلى-
نى تەكرارلاشقا باشلاپتۇ . نەتىجىدە ئۇ تىلنى ئۆگىنەلمەيلا قالماس-
تىن ، پەرەڭ تىلىنىمۇ ئۇنتۇپ قاپتۇ .
مانا بۇ ئۆز ئىشىنى تاشلاپ ، ئۆزىگە لايىق بولمىغان ئىشنى
باشلاپ زىيان تارتقان كىشىلەرنىڭ داستانى . بۇ باب پادىشاھلارنىڭ
دىققەت قىلىشى ۋە ئەھمىيەت بېرىشىگە تەئەللۇقتۇر . ئەگەر پادى-
شاھ ھاكىمىيىتىنىڭ ئەبەدىي بولۇشىنى ، پۇقرالىرىنىڭ تۇرمۇشى-
نىڭ پاراۋان ، دۈشمەنلىرىنىڭ يەر بىلەن يەكسان ، دوستلىرىنىڭ
شاد ـ خەندان بولۇشىنى خالايدىغان بولسا ، بۇ بابتىكى سۆزلەرنى
چوڭقۇر ئويلاپ بېقىشى كېرەك ۋە بۇنىڭدىن بەھرە ئالغانلىقىنىڭ
نەتىجىسى سۈپىتىدە ، بىلىمسىز ، نادان كىشىلەرنى بىلىملىك ئا-
لىملار بىلەن باراۋەر كۆرمەسلىكى كېرەك . چۈنكى ، نادان كىشى-
لەر ھەمىشە ئۆزىنى چوڭلار ۋە بىلىملىك كىشىلەر بىلەن باراۋەر
كۆرىدۇ . ئۇلارنىڭ ئەھۋالى خۇددى ئارغىماقنىڭ قېشىغا كېلىپ
قالسا ، ئۇنىڭ بىلەن چېپىشقۇسى كېلىدىغان توكۇر ئېشەككە ئوخ-
شايدۇ . ئەگەر ئۇلار بەيگىگە چۈشسە ، ئېشەك ئارغىماقنىڭ ئايىغى
ئاستىدىن چىققان چاڭغىمۇ يېتىشەلمەيدۇ .

كوزىغا قويسا ئەگەر كۆز لەئلە ۋە گۆھەر بىلەن ،
ئوخشىماس ھېچ ۋەجە بىرلە ئەسلىي جەمشىت جامىغا .

ئەگەر ئىنسانلار ئۇتتۇرىسىدىكى پەرق يوقالسا ، نادانلار ساۋات-لىقلارنىڭ ئورنىغا ئولتۇرۇشسا ، ساۋاتلىقلار ئۆزىنى ئالىملار بىد-لەن سېلىشتۇرۇپ لاپ ئۇرۇشسا ، نەتىجىدە پادىشاھنىڭ شان - شەۋكىتى سۇنىدۇ ، مەملىكەتكە خەۋپ يېتىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ، بۇرۇن ئۆتكەن پادىشاھلار نادانلارنى مەملىكەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرىغا يېقىن يولاتمىغان . ئەگەر كاسىپلارنىڭ پەزىلەت تېپىپ ئەھلى دۆلەتكە ئايلانسا ، موللا ئالىملار كاسىپلارنىڭ ئورنىغا چۈشسە ، موللا ئالىملار قانداقمۇ كاسىپلارنىڭ ھۈنىرىنى قىلالىسۇن ؟ كا-سىپلارمۇ قانداقسىگە ئالىملار بىلگەنچىلىك بىلىمنى بىلسۇن ؟ ئۇن-داق بولىدىغان بولسا ، بۇنداق ئەھۋالنىڭ پۈتۈن زېمىنى مەملىكەتكە تەسىر قىلىپ ، بارلىق ئامۇخاسنىڭ مەئىشتى بۇزۇلىدۇ .

شۇنىڭ ئۈچۈن ، بارلىق ئەقىللىق كىشىلەر ئۆلىمالارنىڭ ۋەز - نەسىھەتلىرىگە قۇلاق سېلىپ ، ئۇنى كۆڭلىگە ئورنىتىشى ، ئۇنىڭدىن ئالغان بەھرە بىلەن تەجرىبە ھاسىل قىلىپ ، ئەدەپ - ئەخلاقلىق ، قائىدە - يوسۇنلۇق بولۇشى ، ئەيىب - نۇقسانلارنى تازىلىشى كېرەك .

ئۇنى دېگىن جاھاندا مەرد - ئاقىل ،
نەسىھەتلەرنى ئاڭلاپ بولسا كامىل .
گويا سۆز گۆھەردۇر ، ئېيتقۇچى غەۋۋاس ،
سەن ئالغايسەن ئۇنىڭدىن گۆھىرى خاس .

ئون ئىككىنچى باب

ياۋاش بولۇش، ئىغىرلىق قىلىش ۋە ئويلاپ ئىش كۆرۈشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا

دۆلەتمەن شاھىنشاھ داڭدار ھەكىمگە قاراپ، ئۇنى ماختاپ شۇنداق دەپتۇ:

ئەي ئالەم ئىچرە بىر يېگانە ھەكىم،
كۆرمىدى زاماندا سەندەكنى ھېچكىم.

— ئۆز كەسپىنى قويۇپ باشقا بىر ئىشقا تۇتۇش قىلىپ، ئۇنىمۇ قولغا كەلتۈرەلمەي، بۇنىمۇ قولدىن كەتكۈزۈپ قويغان كىشىنىڭ داستانىنى بايان قىلدىڭ. ئەمدى پادىشاھلارنىڭ قايسى سۈپەتلىرىنىڭ ياخشىراق، قايسى خىسلەتلىرىنىڭ يېقىملىقراق ئى- كەنلىكىنى ئېيتىپ بەرگىن. مەن ئون ئىككىنچى ۋەسىيەتتە: «پادىشاھلار ياۋاشلىق ۋە ئېغىرلىقنى ئۆزلىرىگە مۇجەسسەملىشى كېرەك» دېگەننى كۆرگەنىدىم. شۇنىڭدىن كېيىن مەندە: «پادى- شاھلار ئۈچۈن ياۋاشلىق ياخشىمىدۇ ياكى ساخاۋەت، شىجائەت ياخشىمىدۇ؟» دېگەن شۈبھە پەيدا بولدى. مۇشۇ شۈبھىنىڭ تۈگۈند- نى كۆڭلۈمدىن يېشىپ، بۇ ئۈچ سۈپەتنىڭ قايسىسىنىڭ بەكرەك ياخشى ئىكەنلىكىنى دەپ بەرسەڭ.

شىرىن سۆزلۈك بەرەھمەن گۆھەردەك ئىبارىلەر بىلەن شۇن- داق دەپتۇ:

ئەي شاھىم ھەممىگە سەنسەن ھۆكۈمران،
تۇتار ھەر ھۆكمىڭنى زېمىن ۋە ئاسمان.

—بىلگىنكى، پادىشاھنى ئۇلۇغ ۋە ھەيۋەتلىك كۆرسىتىدىغان، پۇقرالارنىمۇ پادىشاھتىن خۇشال قىلىدىغان سۈپەت ياۋاشلىق ۋە خۇشخۇيلۇقتۇر. سەن قايسىسىنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى ئايرىيالمايۋاتقان ھېلىقى ئۈچ سۈپەتنىڭ ھەممىسى پادىشاھلارغا كېرەك بولىدىغان خىسلەتلەردۇر. ئەمما، شىجائەت ئاندا - ساندا كارغا ياراپ قالىدۇ، ساخاۋەت بىلەن ياۋاشلىق بولسا ھەممە ۋاقىت زۆرۈردۇر. شۇنداق بولغاندىكىن، سېخىيلىق ۋە ياۋاشلىق شىجائەتتىن ياخشىراق بولىدۇ - دە! ئىككىنچىدىن، ساخاۋەتنىڭ پايدىسى پادىشاھنىڭ ئىنئامىدىن بەھرە ئېلىش سالاھىيىتى بار كىشىلەرگىلا يېتىدۇ. لېكىن ياۋاشلىقنىڭ مەنپەئىتى بارلىق ئامۇخاس، لەشكەر ۋە پۇقرالارغىچە تېگىدۇ. بۇنىڭدىن ياۋاشلىقنىڭ ئۇ ئىككىسىدىنمۇ ئەۋزەل ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ.

بولسا كىمنىڭ قەلبى ياخشى ھەم مىجەزى خۇش پېئىل،
سەن ئۇنى شەكسىز دېگىنكى كىشىلەرنىڭ ياخشىسى.

بۇزرۇكلەردىن بىرى: «ئەگەر بىر تال قىلنىڭ بىر ئۇچىنى مەن تۇتسام، يەنە بىر ئۇچىنى ھەممە خالايىق تۇتۇپ تارتىپ ئۈزمەكچى بولسا، ھەرگىز ئۈزەلمەيدۇ. چۈنكى ئۇلار كۈچ بىلەن تارتسا، مەن ئۇلار تەرەپكە بارىمەن. ئەگەر ئۇلار كۈچىمىسە، مەن ئاستا تارتىپ، ئۇلارنى ئۆز تەرىپىمگە ئېلىپ كېلىمەن. يەنى مېنىڭ ياۋاشلىقىم ۋە خۇشخۇيلۇقۇم شۇ دەرىجىدىكى، مەن ئالەم ئەھلىنىڭ ھەممىسى بىلەن ياخشى چىقىشىمەن» دېگەنىكەن.

مەن ئۇنى ئىستەرمەنۇ ئۇ ئۆزگىنى كۆزلەر ھامان،
كەلمىسە ئۇ مەن تەرەپكە مەن بارۇرمەن ئۇ تامان.

بىلمەك كېرەككى، ئېغىرلىق ۋە ياۋاشلىق پادىشاھلار ئۈچۈن

زىننەت بولىدىغان ياخشى خىسلەت . چۈنكى ئۇلارنىڭ ھۆكۈملىرى جاھان ئەھلىنىڭ جانلىرى ۋە ماللىرى ئۈستىدە يۈرگۈزۈلىدۇ . ئەگەر ئۇلار خۇيلىرىنى ياۋاشلىق ۋە دىيانەت بىلەن زىننەتلىمىسە ، بىر قوپاللىق بىلەن خالايىقنىڭ ھاياتلىقىنى بەربات قىلىۋېتىدۇ ـ دە ، مەملىكەتتىن نىزام ، كۆڭۈلدىن ئارام يوقىلىدۇ .

ھۆكۈم سۈرمەك كىرەكتۇر شاھى دەۋران ،
قىلىپ چوڭقۇر پىكىرلەرنى پاراۋان .
پىكىر قىلماي راۋان قىلسا سىياسەت ،
دەخلىگە ئۇچرىغاي پۇقرا ۋە دۆلەت .

ئەگەر پادىشاھ ساخاۋەت سۈيى بىلەن جاھان يۈزىدىن ئېھتىياج غۇبارىنى يۇيسا ياكى شىجائەت ئوتى بىلەن دۈشمەنلەر ئۆمرىنىڭ خامىنىنى كۆيدۈرسە ، شۇ سۈپەتلەر بولۇپ تۇرۇپ ، ئەگەر خۇيى قوپال بولسا ، بىر جاپا بىلەن ساخاۋىتىنىڭ بۇلىقىنى تىندۇرۇۋېتىدۇ ؛ بىر غەزەپ بىلەن مىڭلاپ كىشىنىڭ جانلىرىنى قىرىتىۋېتىدۇ ، ئەمما ئۇنىڭ ساخاۋىتىدە نۇقسان ، شىجائىتىدە كەمچىللىك بولسىمۇ ، دوستلۇق ، كۆڭۈل ئىزدەش ، ياۋاشلىق ۋە خۇشخۇيلۇق بىلەن پۇقرالار ۋە لەشكەرلەرنى ئۆزىدىن خۇش قىلالايدۇ ـ دە ، پۈتۈن جاھان ئەھلىنى تەرەپتارلىق ۋە خىزمەتكارلىق رىشتىسىگە باغلىيالايدۇ .

گۈل يۈزۈڭ ئەلگە ياخشى ئېچىلسا ،
جان دىماغىنى بۇيى خۇش قىلسا .
بەرسە جاھانغا خۇلقۇڭ ئارايىش ،
بولغۇسى ئاندىن ئەلگە ئاسايىش .

پادىشاھ ياۋاش بولۇپلا قالماي ، يەنە ئېغىر ـ بېسىق بولۇشى كىرەك . چۈنكى ، چىدامسىز ياۋاشلىق ئەيىبتىن خالىي ئەمەس .

ئەگەر كىشى ياۋاشلىق قىلىپ نورغۇن كۆلپەتلەرنى كۆتۈرگەن ھالەتتىمۇ، ئاقىۋىتىدە يەڭگىللىك قىلىپ قويسا، بارلىق بەرداش-لىقلىرىنىڭ ھەممىسى زايە بولىدۇ!

بەرداشلىق يىرىگە قويساڭ گەر ئاياغ،
شەۋكىتىڭ يېنىڭدا تۇرغاي مىسلى تاغ.

پادىشاھلار غەزەپتىن يىراق بولۇشى لازىم. چۈنكى، ئۇ ئاقى-ۋەتتە پۇشايمانلىق كەلتۈرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ: «ياۋاشلىق پەي-غەمبەرلەرنىڭ خۇيى، ئاچچىقلانماق ئىتنىڭ ئىشى» دېگەن گەپ بار. ھەقىقەت ئەھلىنىڭ ئالدىدا شۇ ئىش ئېنىق ۋە مۇقەررەركى، ھەر كىشى ئۆزىنىڭ غەزىپى ئۈستىدىن غالىب كېلەلمىسە، سادا-قەتلىك دەرىجىسىگە يېتەلمەيدۇ. «ناۋادىرۇل كەلىمات»[1] دېگەن كىتابتا شۇنداق يېزىلغانىكەن:

بىر كىشى بىر بۇزرۇكۋاردىن: «بارلىق ياخشى خۇلقنى كىشى يادىدا ئاسان تۇتالايدىغان بىر سۆپەتكە يىغىنچاقلاپ بەرسەڭ» دەپ ئىلتىماس قىلغانىكەن، ئۇ بۇزرۇك كىشى: «غەزەپنى تەرك ئەت-مەك ھەممە ياخشى خۇيلارنىڭ ئانىسى، ئاچچىقلانماق بارلىق يامان خۇيلارنىڭ ئانىسى» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

گىنە ـ ئاداۋەت ئەمەس ئىنساننىڭ ئىشى،
بەلكى ئۇ شۇمنىڭ، يامانىنىڭ ئىشى.
ئالەم ئىچرە شۇم ئاداۋەتچى بولۇر،
كى بۇلارنىڭ ئەسلى دوزاختىن ئىرۇر.
گىنەخور دوزاخ ئارا تاپقاي قارار،
چۈنكى كۈل ئازگال ئىچىگە تاشلىنار.

پادىشاھلارغا ۋەزىر شۇنىڭ ئۈچۈن لازىمكى، ئەگەر پادىشاھلار

---

[1] ① ناۋادىرۇل كەلىمات — «نادىر سۆزلەر»

سەلتەنەت غۇرۇرى بىلەن ياۋاشلىق يولىدىن چىقسا، ۋەزىرنىڭ پادىشاھقا نەسىھەت قىلىپ، ئۇلارنى توختىتىشۋېلىشى، چىدامچان بولۇشقا دەۋەت قىلىشى زۆرۈردۇر. مۇشۇ تەۋپىقنىڭ بەرىكىتىدىن ئۇلار ھەممە ئىشتا غالىب بولالايدۇ. شان - شەرەپ ۋە غەلىبە ئۇلارغا ھەمىشە يار - مەدەتكار بولىدۇ. ئەگەر پادىشاھ تۇيۇقسىز نەپس كەينىگە كىرىپ، غەزەپ يۈزىسىدىن بىر ئىشقا ھۆكۈم قىلىسىمۇ، ئۇنى ۋەزىرگە بۇيرۇيدۇ، ۋەزىر بولسا توغرا تەدبىرى بىلەن ئۇنىڭغا ياخشى چۈشەنچە بېرىدۇ. تاقەتسىزلىك ۋە يەڭگىلتەكلىكنىڭ زەرىرىنى چۈشىنىپ بولۇشتىن بۇرۇن، پۇشايماننىڭ ساقايماس كېسىلىگە گىرىپتار بولماسلىقى ئۈچۈن چارە - تەدبىر قىلىدۇ. بۇ ئىش ھىندىستان پادىشاھى بىلەن ئۇنىڭ ۋەزىرىنىڭ ئارىسىدىمۇ يۈز بەرگەنىدى.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ راي.

— ھىندىستان شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن.

ھىندىستان شاھى، مەلىكە ۋە ۋەزىرنىڭ ھېكايىسى

ھىندىستان شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە خەزىنىسى ھەددى - ھېسابسىز، لەشكەرلىرى سان - ساناقسىز بولغان ھىلار ئىسىملىك بىر پادىشاھ بار ئىكەن.

سايە سالغان نەيزىسى ئەل - ئاھالە بېشىغا،
دىن ۋە دۇنيانى ئېلىپ تېخى ئۆز پاناھىغا.

ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى بار بولۇپ، نۇرلۇق قۇياش ئۇلارنىڭ يۈزىدىن نۇر تەلەپ قىلىدىكەن؛ تولۇن ئاي ئۇلارنىڭ رۇخسارىنىڭ

گۈزەللىكىدىن ھەيران ئىكەن . بىرىنىڭ كېلىشكەن قامىتىنى كۆ-
رۈپ سەرۋىنىڭ پۇتى ھەسرەت لىيىغا پېتىپ قالىدىكەن ؛ يەنە
بىرىنىڭ سالاپەتلىك مېڭىشىنى كۆرۈپ ، كەكلىك ئۆز مېڭىشىنى
ئۇنتۇيدىكەن .

بىرىنىڭ لالىدەك چىرايلىق يۈزى ،
بىرى جۇپ ئېچىلغان گۈزەل گۈل ئۆزى .

ئۇلارنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى قانداق ياخشى بولسا ، ئىچكى
دۇنياسىمۇ شۇنداق بېزەلگەن ، چىرايى قانداق چىرايلىق بولسا ،
قەلبىمۇ شۇنداق چىرايلىق ئىكەن . ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى
سەھلى يەمەن ، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى ماھى خوتەن ئىكەن . ئۇلارنىڭ
ئانىسىنىڭ ئىسمى ئىران دۇخت[1] ئىكەن . ئۇمۇ شۇنداق ساھىبجا-
مال ئىكەنكى ، ئاپتاپ كېلىنى ئۇنىڭ نازىنىن يۈزىگە رەشك قى-
لىپ ، ئۆزىنى پىنھانلىق پەردىسىگە ئورايدىكەن ، سۇمبۇل ئۇنىڭ
جىڭگىلەك زۇلفىنى كۆرۈپ ، خىجىلچىلىقتا ئىزتىراپقا چۈشىدى-
كەن .

ھۆسنى ئىقلىمىدا ئۇ تاپقان كامال ،
نازىنىن يۈزلۈك گۈزەل ساھىبجامال .
ئىككى قارا زۇلفى ھەم باشقا - باشقا ،
كەمەندىنى سالغاندى قۇياشقا .
بارمۇ ھېچ جاھاندا شۇنداق لاتاپەت ،
گۈلگە سۇمبۇل چىرماشقان كەبى ھالەت .

پادىشاھ بۇ گۈزەل سەدەپ بىلەن ئىككى ئېسىل گۆھەرگە
تولىمۇ ئامراق ئىكەن . شۇڭا ئۇلارنىڭ جامالىرىنى بىردەم كۆرمى-
سە ئارام ئالالمايدىكەن . ئۇنىڭ پىيلار ئىسىملىك بىر ۋەزىرى بار

---

[1] ئىران دۇخت— ئىران قىزى دېگەن مەنىدە .

بولۇپ ، ھىندى تىلىدا بۇ سۆزنىڭ مەنىسى «يۈزى مۇبارەك» ئى-كەن . ئۇ توغرا پىكىرلىرى بىلەن خالايىق ئارىسىدا داڭقى چىققان دانا تەدبىرلىك ، دانىشمەن ، ئەقىل - پاراسەتتە يەككە - يېگانە ، ھاۋادارلىق ھەم ئەقىداتتا تەڭدىشى يوق بىر بۇزرۇكۋار كىشى بولۇپ ، زامان تىلى ئۇنىڭ كامالىتىنى ماختاپ مۇنۇ بېيىتنى ھەمىشە تەكرار قىلىدىكەن :

قويالماس سەن تۇرۇپ دەۋراندا ھېچكىم ،
ۋەزىرلىك تەختى ئۈستىگە قەدەمنى .
سېنىڭ كاتىپلىرىڭدىن ھەر كىمەرسە ،
ئاتارۇت ئىلكىدىن ئالۇر قەلەمنى .

بۇ ۋەزىرنىڭ كامال ئىسمىلىك بىر مىرزىسى بار بولۇپ ، ئۇنىڭ لاتاپەتلىك قەلىمىنىڭ تىلى پاساھەت سىرلىرىنىڭ خەزىنى-سى ئىكەن . ئۇنىڭ مۇكەممەل ئەسەرخانىسىنىڭ ئەۋجى بالاغەت نۇرىنىڭ پارقىرىقى ئىكەن . ۋەزىر زېمىنىنىڭ ئالماسى ھەر قانداق بىر مەنە جەۋھىرىنى تېشىدىغان بولسا ، ئۇنىڭ كامىل زېھنى شۇ ھامان ئۇنى ياخشى ئىبارىلەر يىپىغا تىزىدىكەن . ھەرقانداق بىر ھەقىقەت مېلىنى ۋەزىرنىڭ ئەقىل - تەدبىر تارازىسىدا تارتىدىغان بولسا ، ئۇنىڭ ئىدراك دالالەتچىسى يارامىلىق تەرىپلىرى بىلەن دىققەت قىلغۇچىلار بازىرىنىڭ خېرىدارلىرىغا ئۇنى ماخ-تاپ بېرىدىكەن .

جانغا راھەت ئىدى تەقرىرى ،
دىلنى شاد قىلاتتى تەھرىرى .
ئىشقا سالسا گەر قەلەم تىلىنى ،
بىلدۈرەر ئىدى ۋاقىئە سىرىنى .

ئۇ پادىشاھنىڭ بىر ئاق رەڭلىك پىلى بار ئىكەن . ئۇ پىل

جەڭ مەيدانىغا خۇددى بوراندەك ئېتىلىپ كىرىپ ، تاشلارنى تېشى-ۋېتىدىغان چىشى بىلەن باغرى تاشلارنىڭ كۆكسىدىن تۆشۈك ئېچى-ۋېتىدىكەن . بۇ پىل گويا تۆمۈر ئىچىدىكى تاغدەك ، تۆت پۇتى بىلەن ماڭسىمۇ خۇددى پۇتى يوق تاغدەك ھەيۋەتلىك كۆرۈنىدىكەن .

چوڭلۇقى بىلەن تاغدىنمۇ ئاشقان ،
ئىدى پەلەككە بېشى تاقاشقان .
يوغان خارتۇمى بىر ئەجدىھادەك ،
دۈشمەن بېشىغا كاتتا بالادەك .

پادىشاھنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ناھايىتى چوڭ ھەم يامان ئىككى پىلى بار ئىكەن . ئۇلار يوغان خارتۇملىرى بىلەن دۈشمەن-لەرنىڭ باشلىرىنى توپتەك دومىلىتىدىكەن ؛ بازغاندەك پۇتلىرى بىلەن بويۇنتاۋلۇق قىلغۇچىلارنىڭ بويۇنلىرىنى قايرىپ - سۇندۇ-رۇپ يەر بىلەن يەكسان قىلىۋېتىدىكەن .

قورقۇپ تۇرار ئىدى پەلەك گەردىشى ،
ئۇلار جەڭ قىلغاندا ئېگىپ بېشىنى .
بىرى مىررىخ ئۆزرە خارتۇم ئۇزارتسا ،
سانجىپىتتى زۇھەلگە بىرى چىشىنى .

ئۇنىڭدىن باشقا ، ئۇ پادىشاھنىڭ يەنە ئىككى دەشتكە لىق تولغان تۆگىلىرى بار بولۇپ ، چاڭ - توزانلارنى توزۇتۇپ بىر ماڭىدىغان بولسا ، بىر كېچىدە ئىقلىمنى كېسىپ ئۆتۈپ ، بىر قەدەمدە ئالەمنى مالەم قىلىۋېتىدىكەن . ئۇ تۆگىلەر بويۇن بىلەن قوللىرىنى يا ۋە ئوق ، كۆكرەكلىرى بىلەن پۇتلىرىنى قالقان ۋە گۇرزە قىلىپ ، يەر يۈزىنى ئۆزىگە قارىتىپ ، سەپەر يوللىرىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتكەنىكەن .

قەلبى كەڭ دەرۋىش كەبى ئەيلەپ گويا تاغدەك چىدام ،
ئورۇن تۇتقان باياۋاندا ، قىلغان تىكەننى ئۇ تائام .

ئۇ پادىشاھىنىڭ يەنە شۇنداق تېز چاپىدىغان بىر ئېتى بار
ئىكەنكى ، ئەگەر ئۇنىڭ تىزگىنىنى قويۇۋېتىدىغان بولسا ، تېزلىك-
تە سابادىن يۈز ھەسسە ئېشىپ كېتىدىكەن ، ئۇنداق چاغدا ، ئىتتىك
شامال ئۇنىڭ ئايىغىدىن چىققان چاڭلىرىنىڭ چېڭىغىمۇ يېتىشەل-
مەيدىكەن . پەلەكنىڭ كۆك ئارغىمىقى جاھان سەھنىسى ئۈستىدە
ئەزەلدىن تائەبەتكىچە ئايلانسىمۇ ، ئۇنداق چاپقۇر ئارغىماقنى كۆ-
رەلمەيدىكەن ؛ روزغار دەۋران مەيداننى باشتىن تا ئاخىرىغىچە
كەزسىمۇ ، ئۇنداق تېز يۈرىدىغان ئاساۋ ئاتقا يېتەلمەيدىكەن .

بىردەمدە كېزەر ئىدى جاھاننى ،
يەرنىڭ يۈزىدە بەلكى ئاسماننى .
دائىم بولاتتى ئۇنىڭ سۈلىغى ،
پەلەك يايلىقى قۇياش بۇلىقى .
غەرق بولغان چاغدا ئۇ تەر ئىچىگە ،
دەيتتىڭىز «چاقماق يامغۇر ئىچىدە» .

پادىشاھنىڭ يەنە جاۋاھىرلار بىلەن زىننەتلىنىپ ، گۆھەرلەر-
دىن كۆز قويۇلغان بىر قىلىچى بار بولۇپ ، قارىغان كىشىگە خۇددى
يوپۇرماقلارنىڭ يۈزى شەبنەم تامچىلىرى بىلەن بېزەلگەندەك ، ئاس-
مان سەھنىسى يۇلتۇز گۆھەرلىرى بىلەن زىننەتلەنگەندەك چىراي-
لىق كۆرۈنىدىكەن . زاتىدىكى جەۋھىرى ساپ بولغانلىقى ئۈچۈن ،
خۇددى ئالماس يۈزىدىكى چۈمۈلىنىڭ ئىزىدەك ياكى پولات تاختايغا
قونغان چىۋىننىڭ قانىتىدەك مەۋجلىنىپ ، كۆزنى چاقنىتىپ تۇرى-
دىكەن . ئۇ شەمشەر ئەمەس ، بەلكى يامغۇر ئورنىغا قانلارنى چاچى-
دىغان بۇلۇت ياكى شولە مەيدانىدا چوغلارنى ئاچىدىغان چاقماق
ئىكەن .

ئۇ گوياكى بەرگىسىز بىر شاخ بولۇپ ،
قىزىرىپ تۇراتتى جەك سورۇنىدا .
خۇددى نېلۇپەر بولۇپ ئۇچلۇق ئۇچى ،
قاننى يوشۇرغانىدى ئۆز قارنىدا.

پادىشاھ بۇ نەرسىلەردىن ناھايىتى بەك پەخىرلىنىپ ، ھىندىستاننىڭ باشقا پادىشاھلىرىنىڭ ئالدىدا ماختىنىدىكەن . ئۇنىڭ دىيارىدا بىر توپ مۇشرىكلەر بار بولۇپ ، ئۇلار شۇ بەرەھمەنگە بويسۇنىدىكەن ۋە ئۇنى پەيغەمبەر ئورنىدا كۆرۈپ ، ئۇنىڭ كەينىگە كىرىپ گۇناھ ۋە جاھالەت باياۋانىدا يۈرۈشىدىكەن . پادىشاھ ھىيلار ھەر دائىم ئۇلارنى ئۇ خاتا يولدىن توسقان بولسىمۇ ، ئۇلار نىيىتىدىن يانمىغاچقا ، ئاخىر پادىشاھ ئىسلام دىنىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن ، ئۇلاردىن ئون ئىككى مىڭ كىشىنى ئۆلتۈرۈپ ، مال ـ دۇنيالىرىنى تالان ـ تاراج قىلىپ ، ئاياللىرى ۋە پەرزەنتلىرىنى ئەسىر قىلىۋاپتۇ . ئۇ جامائەتنىڭ ئالىملىرىدىن تۆت يۈز كىشى كۆرۈنۈشتە ئىمان كەلتۈرگەن قىياپەتتە بولۇۋالغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇلارنى ئۆز دەرگاھىدا ساقلاپتۇ . ئەمما ئۇ مۇناپىقلار ئۇنىڭغا نائىلاجلىقتىن بىچارىلەرچە خىزمەت قىلغاچقا ، پۇرسەت تېپىپ پادىشاھتىن ئىنتىقام ئېلىشنىڭ قەستىدە يۈرۈشىدىكەن . بىر كېچىسى پادىشاھ چۈشىدە يەتتە قېتىم قاتتىق ۋارقىرىغان ئاۋازنى ئاڭلاپ چۆچۈپ ئويغىنىپتۇ ۋە بۇ ئاۋازنىڭ ھەيۋىتىدىن بىر پەس ئويغا چۆمۈپتۇ . ئەمما ئۇيقۇسى غەلىبە قىلىپ ، يەنە ئۇخلاپ قېلىپ چۈش كۆرۈپتۇ : «قارىسا ، ئىككى قىزىل بېلىق پەيدا بولغانمىش ، ئۇ بېلىقلار شۇنداق نۇرلۇق ئىكەنكى ، ئۇنىڭدىن چاچرىغان نۇرلار كۆزنى چاقارمىش» . پادىشاھ يەنە ئويغىنىپ قاتتىق ئەندىشىگە چۈشۈپ تۇرۇپ ، كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپ ، يەنە چۈش كۆرۈپتۇ : «قارىسا ، ئىككى ئۆردەك بىلەن بىر غاز بىر ـ بىرىنىڭ ئارقىسىدىنلا ئۇچۇپ كېلىپ ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ، ئۇنىڭغا دۇئا قىلىۋاتقانمىش» . پادىشاھ يەنە ئويغىنىپ ھەيران بوپتۇ ، لېكىن ئۇيقۇنىڭ مەستلىكىدىن بېشىنى

ياستۇققا قويۇپلا يەنە چۈش كۆرۈپتۇ: «قارىسا، سېرىق ۋە ئاق خاللىرى بار بىر بېشىل يىلان كېلىپ پادىشاھنىڭ ئايىغىغا چىر-ماشقانمىش». پادىشاھ چۈشىدىن چۆچۈپ يەنە ئويغىنىپ بۇ ھالا-كەتلىك چۈشتىن غەمگە چۆمۈپ بىردەم تۇرۇپتۇ. بۇ نۆۋەتمۇ ئۇيقۇ يەنە غالىب كېلىپ چۈش كۆرۈشكە باشلاپتۇ: «يەنە قارىسا، پۈتۈن بەدىنى باشتىن - ئاياغ قانغا بۇلغانغانمىش؛ پۈتۈن بەدىنى خۇددى مارجاندەك قىزىل كۆرۈنەرمىش». پادىشاھ چۈشىدىن قاتتىق قور-قۇپ ئويغىنىپتۇ ۋە مۇلازىملارنى چاقىرماقچى بوپتۇ، ئەمما ئۇيقۇ-نىڭ زورى ئۇنىڭغا يول قويماي، بېشىنى يەنە بېسىپتۇ. «قارىسا، ئۇ ئۇچقاندەك تېز يۈرىدىغان ئاق قېچىرغا مىنىپ، چاقماقتەك تېز چېپىپ كېتىپ بارارمىش». پادىشاھ چۈشىدىن چۆچۈپ يەنە ئويغى-نىپتۇيۇ، ئارقىدىن ئۇخلاپ قېلىپ يەنە چۈش كۆرۈپتۇ: «قارىسا، بېشىغا ئوت تۇتاشقانمىش، ئوتنىڭ يالقۇنى پۈتۈن ئەتراپنى چۇلغى-ۋالغانمىش». پادىشاھ ئۇيقۇسىدىن قاتتىق تىترەپ ئويغىنىپتۇ. لېكىن ئۇيقۇ ئۇنىڭغا يەنە غالىب كېلىپ، چۈش كۆرۈپتۇ: «قارى-سا، بىر قۇش كېلىپ ئۇنىڭ بېشىغا قونۇپ مېڭىسىنى چوقۇۋاتقان-مىش». بۇ نۆۋەت پادىشاھ شۇنداق نەرە تارتىپ ئويغىنىپتۇكى، ئۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ بارگاھنىڭ ئەتراپىدىكى مۇلازىملارنىڭ ھەممىسى ئويغىنىپ ساراسىمىگە چۈشۈشۈپ، يۈگۈرۈپ تەختنىڭ ئالدىغا يې-تىپ كېلىشىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارغا ئەنسىرىمەسلىك توغرىسىدا چۈ-شەنچە بېرىپ، ئۇلارنى ئۆز ئورۇنلىرىغا ياندۇرۇپتۇيۇ، ئۆزى يال-غۇز قالغاندىن كېيىن، كۆرگەن قورقۇنچلۇق چۈشلىرىنىڭ ئىزتە-راپىدىن خۇددى يىلان چاققان كىشىدەك تولغىنىپ، ئۆز - ئۆزىد-گە: «ئارقا - ئارقىدىن كۆرگەن نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق كۆرۈ-نۈشلەر بۇ؟ قولۇمغا كەينى - كەينىدىن بېرىلگەن نېمىدېگەن ئاچ-چىق شەربەتلەر بۇ؟

پىتنە پەسەيمەي تۇرۇپ يەتتى ئاپەت،
قورقۇنچ كەتمەي تۇرۇپ كەلدى كۈلپەت.

بۇ ۋەقەلەرنى كىمگە ئېيتسام بولار؟ بۇ مۇشكۇللۇكنى كىم ھەل قىلالار؟ بۇ دەردىمنى كىمگە ئېيتىپ دورىسىنى كىمدىن ئىزدەي ئەمدى؟» دەپ سوئال قويۇپ، كېچىنىڭ قالغان يېرىمىنى مىڭ غەم - غۇسسە بىلەن كىرپىك قاقماي ئۆتكۈزۈپ، تۈننىڭ ئۈزۈنلۈقىدىن يۈز تىل بىلەن شىكايەت قىپتۇ:

«ماڭا ئەي كېچە رەھىم ئەتسەڭ نە بولغاي،
بېشىمدىن بىردەم كەتسەڭ نە بولغاي.
تەلەتىڭنى قارايتىپ ھېچ ئۇيالماي،
تۇرارمۇسەن قىيامەتتەك تاڭ ئاتماي.
دەم ئۇرغىن بولسا سەل جېنىڭ ئەي سۇبھى،
خۇداغا بولسا ئىمانىڭ ئەي سۇبھى.»

سۇبھىنىڭ روشەن يۈزى كېچىنىڭ قارا زۇلفى ئىچىدىن ئېچىلىپ، تۈننىڭ ئەنبىرى ئورنىغا جاھان ئەتراپىغا كۈننىڭ كاپۇرى چېچىلىپتۇ.

ئاپتاپنىڭ چەشمىسى سۇيىن چاچقاندا،
ئۇيقۇدىن بارچىنىڭ كۆزىن ئاچقاندا.

پادىشاھ ھېلىقى تۆت يۈز مۇناپىق بەرەھمەننى قېشىغا چاقىرتىپتۇ. ئۇلار تەبىر ئىلمىدە كامىل بولغاچقا، پادىشاھ كۆرگەن چۈشلىرىنى ئۇلارغا بىرمۇ بىر بايان قىپتۇ. ئۇلار بۇ ۋەقەنى ئاڭلاپ، پادىشاھنىڭ ئىنتايىن ساراسىمە ۋە قورقۇنچ ئەكس ئېتىپ تۇرغان چىرايىغا قاراپ كۆڭۈللىرىدە شادلىق پەيدا بوپتۇ.

— ئەي پادىشاھىئالەم! — دېيىشىپتۇ ئۇلار، — بۇ چاغقىچە ھېچكىم بۇنداق چۈش كۆرگەن ئەمەس ۋە ھېچبىر تەبىرچى بۇنداق گەپنى ئاڭلاپ باققان ئەمەس. ئەگەر ئىجازەت بەرسىلە تەبىرنامىلەرنى مۇتالىئە قىلىپ، پىكىر يۈرگۈزۈپ، ئاندىن تەبىر بېرەيلى.

پادىشاھ ئىجازەت بېرىپتۇ . ئۇلار بارگاھتىن چىقىپ خىلۋەتكە كىرىپ مەسلىھەتلىشىپتۇ :

«بۇ زالىم جاپاكار بىزنىڭ قوۋمىمىزگە نى زۇلۇملارنى سالمىدى ؟ ! كۆڭلىمىزگە نى ئەلەملەرنى يەتكۈزمىدى ؟ ! بۇگۈن ئەمدى ئۇنىڭ تىزگىنى بىزنىڭ قولىمىزغا چۈشۈپتۇ . ئۇ ئۆزىنىڭ چۈشىنىڭ تەبىرىگە ئىشىنىپ ، بىزگە ئېتىقاد باغلاپ تۇرىدۇ . ئەمدى بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ، قولىمىزدىن كېلىدىغاننى ئۇنىڭغا بىر كۆرسىتىپ ، ئۇنىڭ دۆلىتىدىنىڭ رىشتىلىرىنى باشتىن - ئاخىرىغىچە ئۈزۈۋېتەيلى !

دۈشمەننىڭ كۆكرىكى كۆيۈكتۇر بۇگۈن ،
ۋاقىت شۇ ، چىقارغىن ئۇنىڭدىن تۈتۈن .

مەسلىھەتىمىز شۇكى ، بۇ توغرىدا بىز ھېچ تەپتارتمايلا ئۇنىڭغا تەھدىتلىك گەپلەرنى دەپ ئۇنى قورقۇتايلى . بۇ يەتتە چۈش يەتتە خەتەرگە ئىشارەتتۇر ، بۇ زەرەرلەرنىڭ مۇداپىئەسىنى كۆرۈش ئۈچۈن دۆلەت ئەركانلىرىدىن بەزىسىنى ھەم ھېلىقى مەخسۇس پىللارنى ، تۆگىلەرنى ۋە ئاتنى گۆھەرلەر بىلەن بېزەلگەن ھېلىقى شەمشەر بىلەن ئۆلتۈرۈپ ، ئاندىن ئۇلارنىڭ قانلىرىنى بىر قاچىغا ئېلىپ ، ئۇنىڭغا سۇ قوشۇپ ، پادىشاھنى ئۇ قاچىنىڭ ئىچىدە ئولتۇرغۇزىمىز . شۇ چاغدا بىز پادىشاھقا ئەپسۇن ئوقۇپ دەم سالىمىز ، قاچىدىكى قالغان قاندىن ئازراق ئېلىپ پادىشاھنىڭ ئەزاسىغا سۈرتىمىز . بىر پەس تۇرغۇزغاندىن كېيىن يەنە خالىس سۇ بىلەن يۇيىمىز ، دەيلى . بۇ ھىيلە بىلەن ئۇنىڭ يېقىن كىشىلىرىنى ھالاك قىلىۋەتسەك ، ئۆزى تەنھا قالىدۇ . ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىشىنى بىر تەرەپ قىلىش ئاسان بولىدۇ . گەرچە ھازىر بىزنىڭ كۆڭلىمىزنىڭ پۈتى ئۇنىڭ ئازارىنىڭ تىكىنى بىلەن جاراھەتلەنگەن بولسىمۇ ، ئەمما ئۈمىد باركى ، ئارزۇ قولى بىلەن مۇراد گۈلىنى ئۈزەلەيمىز ، كۈچلۈك دۈشمىنىمىزنى ئاخىر زەئىپ ھالدا كۆرەلەيمىز . »

قورقمىسا كىم جەبرۇ جاپا تىكمىندىن ،
مەقسەت گۇلىن ئۈزگەي مۇراد گۇلشىنىدىن .

شۇنداق قىلىپ ، ئۇلار ئەنە شۇ مەككارلىق ھىيلىلىرىنى تۈزۈپ ، كۈپرانى نېمەتلىككە ئىتتىپاق تۈزۈشۈپ ، پادىشاھنىڭ قېشىغا كېلىپ شۇنداق دەپتۇ :

ئەبەدىي بولسۇن شاھىم سېنىڭ بەختىڭ ،
خۇشاللىقتا ئۆتسۇن ھەممە ۋاقتىڭ .

— نۇرانە كۆڭۈللىرىگە بۇ مەنە شۇنداق ئاشكارا بولسۇنكى ، بىز سىلىنىڭ چۈشلىرىنىڭ تەبىرى توغرىسىدا باشتىن ـ ئاخىر بالا ۋە مېھنەتلەرنى مەلۇم قىلدۇق . ئەمما ، ئۇلارنىڭ دەپئىنى ياخشى ئۇسۇل بىلەن ئويلاپ كۆردۇق . ئەگەر سىلى ھەقىقىي كۆيۈنۈش يۈزىسىدىن ئېيتىلىۋاتقان سۆزلىرىمىزنى سالماقلىق بىلەن ئاڭلىسىلا ، بۇ چۈشلەرگە تەئەللۇق تاپقان ھەر قانداق بالا ـ قازا بولسا ھەممىسى تېز پۇرسەتتە بەربات بولغۇسىدۇر . ئەگەر بىزنىڭ دېگىنىمىزگە ئۇنىمىسىلا ، چوڭ بىر ئاپەتنى كۈتۈپ ئولتۇرغان ، پادىشاھلىقلىرىنىڭ زاۋال تاپىمىقى ۋە ئۆزلىرىنىڭ ھالاك بولماقلىرىنى يېقىن يولاتقان بولىدىلا !

— بۇ سۆزنى تەپسىلىي بايان قىلىڭلارچۇ ؟ ھەقىقەتتىگە ئاگاھ بولۇپ ، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە چارىسىنى قىلىشقا مەشغۇل بولايلى ،— دەپتۇ پادىشاھ قاتتىق ساراسىمىگە چۈشۈپ .

ئۇلار ھىيلە تونۇرىنىڭ قىزىغانلىقىنى كۆرۈپ ، مىكرىنىڭ پېتىر نانلىرىنى ئۇنىڭغا يېقىشقا باشلاپتۇ :

— قويرۇقى بىلەن تۇرغان ئۇ ئىككى بېلىق ئىككى پەرزەنتلىرى ، پۇتلىرىغا چىرماشقان يىلان بولسا خوتۇنلىرى ئىران دۇخت ، ھېلىقى غاز ئاق پىللىرى ، ئىككى ئۆردەك بولسا يەنە قالغان ئىككى پىللىرى ، قېچىر ئاتلىرى ، ئىككى پىيادە پەرراش بولسا تۆگىلىرى-

دۇر . باشلىرىدا كۆيگەن ئوت ۋەزىرلىرى پىيلار ، باشلىرىنى چو-
قۇغان قۇش بولسا ۋەزىرىنىڭ مىرزىسى كامالدۇر . پۈتۈن بەدەنلىرى
بۇلغانغان ھېلىقى قان بولسا گۆھەردىن كۆز قويۇلغان شەمشەرىنىڭ
ئەسىرى بولۇپ ، باشلىرىغا ئەنە شۇنىڭ بىلەن چاپسا ، قانلىرى
بىلەن تەنلىرى بويىلىدىكەن . بىز بۇ زەرەرنى دەپئى قىلىش ئۈچۈن
مۇنداق بىر چارە كۆزلىدۇق ، يەنى ئىككى پەرزەنتلىرىنى ، ئانىسى-
نى ، ۋەزىر ۋە ئۇنىڭ كاتىپىنى ، پىل ، ئات ، ۋە تۆگىلەرنى ئاشۇ
شەمشەر بىلەن ئۆلتۈرۈپ ، ھەر قايسىسىنىڭ قېنىدىن ئېلىۋالغان-
دىن كېيىن ، شەمشەرنى سۇندۇرۇپ ، ھېلىقى ئۆلۈكلەر بىلەن
دەپنە قىلماق كېرەك . ئېلىۋالغان ھېلىقى قاننىڭ يېرىمىنى بىر
چوڭ قاچىغا ئېلىپ ، ئۈستىگە دەريا سۈيىدىن قۇيۇپ ، سىلىنى
سۇدا ئولتۇرغۇزۇپ ، باشلىرىدىن ئاياغلىرىغىچە دۇئا ۋە ئەپسۇن
ئوقۇپ دەم سالغايمىز . ئېشىپ قالغان قان بىلەن پېشانىلىرىگە
تىلسىمات پۈتۈپ ، ئىككى دولىلىرىغا ۋە كۆكسىلىرىگە سۈرتكەي-
مىز . ئۈچ سائەتتىن كېيىن بۇلاق سۈيى بىلەن بەدەنلىرىنى يۇيۇپ
قۇرۇتقاندىن كېيىن ھەممە ئەزالىرىنى زەيتۇن يېغى بىلەن ياغلاي-
مىز . بۇلارنى ماقۇل كۆرسىلە ، بارلىق بالا - قازا پۈتۈنلەپ دەپئى
بولغۇسىدۇر . بۇ توغرىدا بۇنىڭدىن باشقا چارە كارغا يارىمايدۇ .

بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھنىڭ ئىزتىراپ ئوتى جېنىغا تۇتۇ-
شۇپ ، سەۋر - تاقىتىنىڭ رەختى ئورتىنىپ تۈتۈنى دىمىغىدىن
چىقىپتۇ .

— ھەي دوست يۈزلۈك دۈشمەنلەر !— دەپتۇ ئۇ ،— ماڭا بۇ
تەدبىرىڭلاردىن ئۆلۈم ياخشىراققۇ ؟ چۈنكى بۇلارنىڭ بەزىسى جېنىم
بىلەن باراۋەر ، بەزىلىرى مەملىكەت ۋە مال - دۇنيايىمنىڭ مادارى
تۇرسا ، ئۇلارنى ئۆلتۈرسەم ، تىرىكلىكتىن ماڭا نېمە راھەت قالى-
دۇ ؟ ئۆمۈردىن ماڭا نېمە پايدا بولىدۇ ؟

يارىمنىڭ ۋەسلىنى تاپماقتۇر تىرىكلىكتىن غەرەز ،
گەر بۇ دۆلەت بولمىسا ھەر بىر نەپەستۇر بىر مەرەز .

سىلەر سۇلايمان بىلەن بۇتىمارنىڭ ھېكايىسىنى ۋە ئۇلارنىڭ سوئال - جاۋابلىرىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايسىلەر ؟

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ بەرەھمەنلەر .

— سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ پادىشاھ ھىيلار .

سۇلايمان بىلەن بۇتىمارنىڭ ھېكايىسى

سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنى ئاللاتائالا بارلىق ئىنسۇ جىن ، ياۋايى ھايۋانلار ۋە ئۇچار قاناتلارنىڭ ئۈستىدە ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا بۇيرۇغان بولۇپ ، جاھان مەيدانىدىكى جېنى بارلىكى بولغان بارلىق تەن ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىش كەمىرىنى بېلىگە باغلىغان ، قازا كاتىپى ئۇنىڭ سەلتەنەت ئەسىرىنى تەۋقىق بىلەن ئوقۇغان ، قەدەر مىرزىسى ئۇنىڭ تەمكىنلىك ئىگىرىنى شامال ئېتىنىڭ ئۇچىسىغا توقۇغانىكەن . يەنى جاھاندا سۇلايمان ئەلەيھىسسالامغا نىسىپ بولغان پادىشاھلىق ئۇنىڭدىن كېيىن ھېچقانداق كىشىگە مۇيەسسەر بولمىغانىكەن . ئۇ شامال ئېتىغا مىنسە ، ئەتىگەندىن چۈشكىچە بىر ئايلىق يول باسىدىكەن ، چۈشتىن كەچكىچە يەنە بىر ئايلىق يول باسىدىكەن . دېمەك ، بىر كۈن ئىچىدە ئىككى ئايلىق يول باسىدىكەن .

پەلەك ئاڭا بەندە ئىدى ، كۈن ئىدى قۇل ،
پۈتكۈل جاھان ئاڭا تەۋە ئىدى تۈگۈل .
ئىنسۇ جىنلار دەرگاھى ئۆزرە تۇرۇپ ،
قۇشلار بىلەن ياۋايىلار بىر سەپ قۇرۇپ .

بىر كۈنى بىر پەرىشتە بىرقەدەھ ھاياتلىق شەربىتى كۆتۈرۈپ ، سۇلايماننىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ ، ئۇنىڭغا : «پۈتۈن جاھاننىڭ ئىگىسى بولغان ئۇلۇغ ئاللاتائالا ساڭا : ‹ئىختىيارنى سۇلايماننىڭ ئۆزد-

گە بەردىم ، خالىسا ، ئۇ قەدەھتىكى شەربەتنى ئىچىپ ، بارلىق
جاندارلار ئىچىدىغان ئۆلۈم شەربىتىنى تېتىشتىن ئەمىن بولسۇن ،
ئەگەر خالىسا ، بۇ ئالەمنىڭ زىندانىدىن پاتراق چىقىپ ، ئۇ ئالەم-
نىڭ بوستانىغا ئۇلاشسۇن ، دەپ ۋەھيي ئەۋەتتى» دەپتۇ .
بۇنى ئاڭلاپ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ئەندىشىگە چۈشۈپ :
«ئۆمۈر دېگەن ئۇنىڭ بىلەن قىيامەت بازىرىدا پايدا تېپىشقىلا بولى-
دىغان سەرمايىدىن ئىبارەت ، تىرىكلىك دېگەن ئۇنىڭدا ئاخىرەت
دۆلىتىنىڭ ئۇرۇقىنى تېرىشقىلا بولىدىغان زىرائەتگاھتۇر .

ئۇشبۇ قىسقا كۈن قولىكىم ئاقىۋەت ،
ئۇ ئۇزۇن دۆلەت ئاياغىغا يېتەر .

بەس ، شۇنداق بولغاندىكىن ، تىرىكلىكنى ئۆلۈمگە ئالماشتۇر-
غىنىم ئەۋزەل . ئىككى - ئۈچ كۈن بولسىمۇ دۆلەت تىزگىنى
ئىقتىدارىمنىڭ قولىدا ئىكەن ، مەن پەرۋەردىگارنىڭ رىزاسىغا بوي-
سۇنمىقىم لازىمدۇر . پەقەت يار كويىدا كەچكەن ئۆمۈرنىلا ئۆمۈر
دېگىلى بولىدۇ» دەپ ئويلاپتۇ ھەمدە : «دەرگاھىمدا ئادەملەر ،
جىنلار ، ۋەھشىي ھايۋانلار ۋە قۇشلارنىڭ ھەممىسى بار بولغاندى-
كىن ، ئۇلار بىلەن كېڭەش قىلىپ كۆرۈپ ، ھەممىسىنىڭ رايىغا
ياقىقان ۋە پىكىر بىرلىككە كەلگەن ئىشنى ئىختىيار قىلاي» دېگەن
ئويغا كەپتۇ .
شۇنىڭ بىلەن سۇلايمان ئەلەيھىسسالام بۇ مەسلىھەتنى ئوتتۇ-
رىغا قويۇپ ئۇلار بىلەن مەسلىھەتلەشكەنىكەن ، ھەممىسى : «ئۇ
ھايات بولسا ، پۈتۈن جاھان ئەھلى توغرىلىق ۋە ياخشىلىق يولىدا
ئەبەدىي ماڭىدۇ» دېگەن مەسلىھەتنى بېرىپ ، ھاياتلىق شەربىتىنى
ئىچىشكە ئىشارەت قىپتۇ .

تىرىك يۈرگىن جاھان ئىچرە دائىما ،
بۇدۇر جىمى ياش - قېرىغا مۇددىئا .

— مەملىكىتىمىزنىڭ ئەھلىدىن بۇ يىغىندا ھازىر بولمىغان كىشىلەردىنمۇ بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام.

— بار، بۇتىمار بۇ يەرگە كەلمىدى. ئۇنىڭ بۇ كېچىكىشتىن خەۋىرى يوق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ باشقىلىرى. سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ئاتقا:

— سەن بېرىپ ئۇنى چاقىرىپ كەلگىن، — دەپ بۇيرۇپتۇ. ئات بېرىپ ئۇنىڭ يارلىقىنى يەتكۈزگەنىكەن، بۇتىمار قوبۇل قىلماپتۇ. ئات قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ئىتنى بۇيرۇپتۇ. ئۇ بارغانىكەن، بۇتىمار ئۇنىڭ سۆزى بىلەن دەرھال كەپتۇ.

— ئەي بۇتىمار، سەن بىلەن كېڭەش قىلمىدىغان ئىشىم بار ئىدى. ياخشىراق جاۋاب بەرگىن، — دەپتۇ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام.

— گەرچە ئۇلۇغ زاتلارنىڭ كىچىكلەرگە ئىلتىپات قىلىشى ئاجايىپ كۆرۈنمىسىمۇ ھەمدە مېنىڭ ئۆزلىرىگە يارىغۇدەك خىزمەت قىلىش نىيىتىم بار بولسىمۇ، مەندەك ئاجىز بەندىدە ئۆزلىرىدەك ئۇلۇغ شان - شەۋكەتلىك پادىشاھ بىلەن كېڭەش قىلغۇدەك ۋە مۈشكۈللىرىنى ھەل قىلالىغۇدەك سالاھىيەت يوقتۇر.

سەن گويا نۇرلۇق قۇياشسەن مەن گويا بىر زەررىچە،
نەئەجەب قىلسا قۇياش ئۆز زەررىسىگە پەرۋىرىش.

ئەگەر ئىنايەت قىلىپ ماڭا مەسلىھەتلىرىنى ئىزھار قىلسىلا، شىكەستە خاتىرەمگە نېمە يەتكەن بولسا، ئۇنى ھەرگىز ئايىمىغايمەن، — دەپتۇ بۇتىمار.

— ئاۋۋال سەندىن بىر سوئال سورايمەن، — دەپتۇ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام، — ئەگەر ئۇنىڭغا مۇۋاپىق جاۋاب بېرەلىسەڭ، ساڭا سىرىمنى ئېيتىمەن.

— ئۇ سوئاللىرى قايسىكىن؟ — دەپ سوراپتۇ بۇتىمار.

— ئادەمدىن قالسا ھايۋاناتنىڭ مۆتىۋەررەكى ئات، پەس مەر-
تىۋىدىكىسى ئىت تۇرسا، — دەپتۇ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام، —
بەس، مۆتىۋەر مەرتىۋىدىكىنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلماي، پەس
مەرتىۋىدىكىنىڭ چىللىشى بىلەن كېلىشىڭدىكى سىر نېمە؟

— گەرچە ئاتنىڭ مۆتىۋەرلىكى ۋە كامالىتى ھەممىگە ئايان
بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ۋاپا يايلىقىدا ئوتلاپ، ھەقشۇناسلىق بۇلىقىدىن
سۇ ئىچكىنى يوق.

دانىش ئەھلى بۇ سۆزنى ئېيتتى ماڭا،
ئات، خوتۇن ھەم قىلىچتا يوقتۇر ۋاپا.

ئىت گەرچە پەس دەرىجىلىكلەر سۈپىتى بىلەن ئاتالغان بولسى-
مۇ، لېكىن ئۇ ئەلۋەتتە ۋاپادارلىق لوقمىسىنى تاناۋۇل قىلىپ،
ھەق سۆزلۈك سۆڭىكىنى چايناپدۇ.

ئىت مېھرۇ ۋاپا ئىشىغا تۇردى،
ۋاپا ھالقىسىن بوينىغا ئۇردى.
ئۇ ھەرگىز جاپا يولىنى تۇتماس،
بىر لوقما بەرسەڭ ھەرگىز ئۇنتۇماس.

مەن ھەزرەتلىرىنىڭ ۋاپانىڭ مەنبەسى ۋە ساپانىڭ مەجمۇئەسى
بولغان دەرگاھلىرىغا بىۋاپانىڭ سۆزى بىلەن كېلىشنى راۋا كۆر-
مەي، ۋاپادارنىڭ ئىشارىتى بىلەن كەلدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ
بۇتىمار.

بۇ جاۋاب سۇلايمان ئەلەيھىسسالامغا يېقىپ قېلىپ ئۆز سىرد-
ىنى ئاشكارا قىپتۇ.

— ئۇ سۇنى ئۆزلىرى يالغۇز ئىچەمدىلا ياكى دوستلارنىمۇ
شېرىك قىلامدىلا؟ — دەپ سوراپتۇ بۇتىمار.

— ماڭا خاس قىلىپ ئەۋەتىپتۇ، باشقىلارنىڭ ئىچىشىنى مەن-

ئى قىپتۇ ،— دەپتۇ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام .
— يانەبىيۇللا ،— دەپتۇ بۇتىمار ،— ئۆزلىرى ھايات قېلىپ، ۋەرسىلە ، ھەممە ھەمدەملەر ۋە ئۇرۇق - تۇغقان ، پەرزەنت ، خىزمەتكارلىرى سىلىدىن ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتسە ، بۇ قانداق بولىدىغىنى ؟ ئەلۋەتتە ئۇنداق ھاياتتىن سىلىگە لەززەت بولمايدۇ - دە ! ئەگەر ئۇمۇرلىرى باشتىن - ئاياغ پىراق بىلەن ئۆتسە ، ئۇنىڭدىن قانداق راھەت تاپالايدىلا ؟

تىرىكلىك ھاسىلى بۇدۇركى تۇتقىن ،
نەچچە كۈن ئاشنالار بىرلە سۆھبەت .
ئۇزۇن بولسا ئۆمۇر خۇشتۇر ، لېكىن بىل ،
ئۇنى ھەم دوستلىرىڭ بىرلە غەنىيمەت .

سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ، پىراق شەربىتى بولغان ئابىھاياتنى ئىچمەپتۇ .
بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، مەن ئۇلارسىز ئۆتكەن ئۆمرۈمنى قاتتىق ئۆلۈم ھېسابىدا بىلىمەن . ھەر قانداق دۆلەتنىڭ ئاخىرىدا زاۋالى بولىدىغانلىقىدا گۇمان يوق . ئاقىۋەتتە ئۆلۈم يولىغا كەتمەك ۋە لەھەتنىڭ ۋەھشەتخانىسىدا ياتماق لازىم بولىدۇ . شۇنداقلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ ، مۇشۇ ئىككى كۈنلۈك پانىي ئۆمۈر ئۈچۈن بۇنداق قەبىھ ئىشلارنى ھەرگىز قىلمايمەن ھەمدە ئۆز قولۇم بىلەن سەلتەنىتىمنىڭ بىناسىنى ۋەيران قىلمايمەن . ئەگەر قىلالىساڭلار ، بۇنىڭدىن بۆلەك چارە - تەدبىرنى ئويلاپ كۆرۈڭلار . ئۇنداق گەپنى ئاغزىڭلارغا ئالماڭلاركى ، مەن ھەرگىزمۇ سىلەرنىڭ دېگىنىڭلاردەك ئۇنداق قىلالمايمەن .
— پادىشاھىئالەمگە يەنە مەلۇم بولسۇنكى ، ھەق سۆز ئاچچىق ئاڭلىنىدۇ . غەرەزسىز نەسىھەت قوپال تۇيۇلىدۇ . سىلى ئەجەب باشقىلارنىڭ ۋۇجۇدىنى ئۆزلىرىنىڭ جىسمىدىن ئەلا بىلىپ ئۆزلىرى ئۆلۈپ باشقىلارنىڭ تىرىك قېلىشىنى ماقۇل كۆرۈۋاتىدى-

دىلىغۇ ؟ — دېيىشىپتۇ بەرەھمەنلەر ، — بىزدەك شەپقەتلىك كىشى-
لەرنىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلاپ ، شەرەپلىك ۋۇجۇدلىرى بىلەن كەڭرى
مەملىكەتلىرىگە ئۇلارنى پىدا قىلىسىلا . بىر كىشىنىڭ قولىغا پادى-
شاھلىق دېگەن ناھايىتى كۆپ رەنج - مۇشەققەت بىلەن مۇيەسسەر
بولىدىغانلىقى ئۆزلىرىگىمۇ مەلۇم . ھازىرلىقتا سىلىدە ئۇلۇغ سەل-
تەنەت ، بىھېساب مال ۋە مەملىكەت بار ، ئۇنى زايە قىلىۋەتمىسىلە ،
جاھاننىڭ ئىنتىزامى سىلىگە باغلىقتۇر . گەرچە ئۆز غەملىرىنى
يېمىسىلىمۇ خالايىقنىڭ غېمىنى يېسىلە ، بىزنىڭ دېگىنىمىزگە
ئۇنىسىلا ، باشلىرى ئامان بولسىلا ، خوتۇن ، پەرزەنت ، خىزمەتكار
ۋە كېرەكلىك ئەسۋابلار كېمىيىپ قالماس . سىلىلا بولسىلا يوقنىڭ
ھەممىسى تېپىلىدۇ ئەمەسمۇ ؟

پادىشاھ بەرەھمەنلەردىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ، سۆھبەت ئا-
خىرلاشقاندىن كېيىن ناھايىتى پەرىشان ھالدا بارگاھتىن چىقىپ
خىلۋەتگاھقا كىرىپتۇ .

ئەگەر مەھرەم تاپالمىسام ئۆزۈمگە ،
خىلۋەت ئارا سىرىم ئېيتاي ئۆزۈمگە .

ئۇ خىلۋەتخانىسىدا يۈزىنى تۇپراققا قويۇپ زار - زار يىغلاپ ،
كۆڭلىنى نائۇمىدلىك ئوتىدا كۆيدۈرۈپ ، سەۋر - تاقىتىنى بورانغا
ئۇچۇرۇۋېتىپتۇ : «بۇ بالا يامغۇرىنى ياغدۇرۇۋاتقان پىتنە بۇلۇتى
نەدىن پەيدا بولدى زادى ؟ باشتىن - ئاخىر تىرىكلىك ماتالىرىنى
بۇلاڭ - تالاڭ قىلىۋاتقان بۇ غەم لەشكىرى نەدىن كەلدى ؟

يار بىلەن خىلۋەتتە خوپمۇ ياخشى ئەيشىم بار ئىدى ،
غەمنى كىم چىللاپ كېلىپ ئاپەتكە كىم بەردى خەۋەر .

ھەمدەملىرىمنىڭ ئۆلۈملىرىگە قانداق تاقەت قىلالايمەن ؟ ئۆل-
پىتىم ۋە پەرزەنتلىرىمنىڭ جامالىدىن ئايرىلىپ بۇ ھاياتتىن قانداق

لەززەت تاپالايمەن؟ هاياتىمدا كۆزۈمنىڭ روشەنلىكىگە ۋە ۋاپاتىمدا نام - نىشانىمنىڭ ئەبەدىيلىكىگە مادار بولىدىغان ئوغۇللىرىمسىز بۇ پادىشاھلىقنى نىمە قىلاي؟

ئاتا ئۈچۈن مالۇدۇنيا بەختۇدۆلەت خوپ ئىرۇر،
شۇندىمۇ بىر ياخشى پەرزەنت ئۆزگىچە مەھبۇب ئىرۇر.

قۇياش نۇرىنىڭ بۇلىقى ئىران دۆختىنىڭ مەگزىدىكى زىناقتىن بىر تامچىگە ياكى نۇرلۇق قۇياش ئۇنىڭ نۇرلۇق يۈزىنىڭ سايىسىگە ئوخشايدۇ.

يۈزى كۈننىڭ يۈزىدىن خوپراق ئۇنىڭ،
ئەگمە قاشى يېڭى ئايدىن تاق ئۇنىڭ.
هۆسنىدىن ئاي - قۇياش بولغاي خىجىل،
لېۋىدىن ياقۇت بولۇر خۇنابە دىل.

ئۇنىڭسىز مەن قانداق هايات كەچۈرەلەيمەن؟ پىيالىرنىڭ تەدبىرلىرى هادىسە كېچىسىدە چېچىلغان ئاپتاپ نۇرىغا ئوخشاش، ئۇنىڭ قەلبى خۇددى ۋاقىئە قاراڭغۇلۇقىدىكى زۇلمەتنى يورۇتقان شامغا ئوخشاش ئىدى.

تاپمىغاندا ئۇنىڭ ئەقلىدىن مەدەت،
بەختىم پۈتى بولماس ئىدى بەر قارار.

شۇنداق بىر ئادەم دائىم نەزىرىمدە تۇرمىسا، مەملىكەتنىڭ شادلىقى ۋە خەزىنەمنىڭ ئاۋاتلىقى نەدە بولسۇن؟
كامالىنىڭ تەھرىرلىكى ئالدىدا پەلەك كاتىپلىرى گويا شاگىرتقا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ سۆزلىرىنىڭ يوسۇننى پەلەك كاتىپلىرى مەشىق ئورنىدا ئۆگەنسە ئەرزىيدۇ.

بىرلەشتۈرۈپ لەۋزى ئوتنى سۆ بىلەن ،
جەم قىلغان خېتى زۇلمەتنى نۇر بىلەن .

ئۇنىڭ تەدبىر سەھىپىلىرىنى نەزىرىمدىن يوقاتسام ، مەملىكەتىمىنىڭ ئەھۋالىنى ، دىيارىمىنىڭ ئەتراپىدىكى ھادىسىلەرنى قانداق بىلەلەيمەن ؟ رەقىبلەرنىڭ پىتنىسى ۋە دۇشمەنلەرنىڭ قەستلىرىدىن قانداق ۋاقىپ بولالايمەن ؟

بەدىنى تولغان ئايدەك ، ھەر بىر يۇرۇشى پەلەكنىڭ بىر ئايلانغىنىدەك ، سۈپەتلىك ئاق پىلىم بولمىسا ، دۇشمەنگە قانداقمۇ قارشى ئاتلىنالايمەن ؟

شەھەر كىم ئۇ تۆمۈرلەر ئىچرە پىنھان ،
جەڭگە كىرسە شەھەرنى قىلۇر ۋەيران .

جەڭ ۋاقتىدا دۇشمەن سىپىگە سەلدەك ئېتىلىپ ھەملە سالىدىغان ، ياۋنىڭ پالۋانلىرىنى خۇددى قويۇن خەسنى كۆتۈرگەندەك مەيداندىن كۆتۈرۈۋېتىدىغان ئۇ ئىككى پىلىم بولمىسا ، دۇشمەنلەرنىڭ قاتارىدىن چاڭ توزۇتۇپ ، سەپلىرىنى قانداقمۇ بۇزۇۋېتەلەيمەن ؟

قىلىپ خارتۇملىرىنى خۇددى كەمەن ،
سالار رەقىب گەردىنى ئۈستىگە بەند .

سەيىر قىلغان چېغىدا تاڭ ساباسىمۇ يىراقتىن تۇغلىرىنى كۆرەلمەيدىغان شامالمۇ يولدا قالغان چاڭلىرى بىلەن ھەمراھ بولۇشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرەلمەيدىغان ، تۆگىلىرىم يوقالسا ، مەملىكەت ئەتراپىدا قانداق ۋاستە بىلەن ۋاقىپ بولالايمەن ؟ دەۋەتنامە ۋە بۇيرۇقنامىلىرىمنى جاھان ئەتراپىغا نېمە بىلەن يەتكۈزىمەن ؟

تىكەن يەپ ئوت كەبى سەركەش يۈرەر ،
سەپەر چاغدا يۈرەر خۇددى سەرسەر .

تېز چېپىشتا رۇستەمنىڭ ئارغىمىقىنىڭ يۈرىكىگە رەشك ئوتىنى ياقىدىغان ، چىرايلىق يورغىلىشىنى كۆرسە خىسراۋ تۆلپىد-رىنىڭ رەشك كۆزىدىن گۈلگۈن ياشلار ئاقىدىغان ئۇ ئۇركۇگەك ئېتىمنى مىنمەي تۇرۇپ ، قانداقسىگە شادلىق مۇقامىغا يۇرۇش قىلىپ ، خۇش دىللىق مەيدانىدىن ئەيش - ئىشرەت مۇرادىنى هاسىل تاپالايمەن ؟
سۇ شەكلىنى كۆرسىتىپ پىتنە ئوتىنى ئۆچۈرىدىغان ، ئادالەت خۇيىنى ئىزهار قىلىپ مەملىكەتنىڭ ئابرۇيىنى ساقلايدىغان ئۆتكۈر شەمشىرىم قولۇمدا بولمىسا ، جەڭلەردە نېمە ئىش قىلالايمەن ؟

گۈل بەرگىدىكى قەترە شەبنەمدەك ،
سەهپىسىدە گۆهەر نامايان .

ئەنە شۇ كىشىلىرىم ۋە ئەسۋابلىرىمدىن ئايرىلسام ، ئەنە شۇ تەئەللۇقاتلىرىمنى ئۆز قولۇم بىلەن بەربات قىلىۋەتسەم ، پادىشاھ-لىقتىن نېمە بەهرە ، ئۆمۈردىن نېمە لەززەت ئالارمەن ؟ ئەگەر ئۆمۈر ئاشۇنداق ئۆتىدىغان بولسا ، بۇنداق هاياتتىن كۆرە يۈز قېتىم ئۆلگەن ياخشى ئەمەسمۇ ؟ » پادىشاھ ئەنە شۇلارنى ئويلاپ ، كۈندۈزى ۋە كېچىسى هەيرانلىق دەرياسىدا ئەنە شۇنداق غەۋۋاسلىق قىلغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ بىلەن ياخشىلىقنىڭ باش رىشتىسى قولغا كەلگۈ-دەك بىر تەدبىر گۆهىرىنى ئەسلا تاپالماپتۇ . ئۇنىڭ بۇنداق غەم - ئەندىشىگە چۈشۈپ قالغانلىقى سەلتەنەت هەرىمىنىڭ باشقا مەهرەملىرىگە ۋە دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ هەممىسىگە مەلۇم بولۇپ قاپتۇ .
پىيلار : «پادىشاھ ئىشارەت بەرمەي تۇرۇپ بۇ سىرنى سورد-سام ، ئەدەپسىزلىك قىلغان بولىمەن ، لېكىن تەخىر قىلىپ تۇرد-

ۋېرىپ بۇ ئىشنى بىر تەرەپ قىلىشنىڭ ئېپىنى قىلمىسام، ئىخلاس
ۋە ئىختىساس يولىدىن چەتنەپ كەتكەن بولىمەن» دەپ ئويلاپ،
ئىران دۆختىنىڭ قېشىغا كىرىپ شۇنداق دەپتۇ:

پاكلىق ئاسماندا سەن ھۆسنى لاتاپەت ئاپتىپى،
جەبرائىل ھۆرمەت بىلەن خانەڭدە بولسۇن پەردەدار.

— كۆڭۈللىرىگە ئايانكى، بۇ بارگاھنىڭ مۇلازىمىتىدە بولغان كۈندىن تارتىپ تا مۇشۇ زامانغىچە پادىشاھنىڭ ھەرقانداق سىرلىرى ماڭا مەخپىي ئەمەس ئىدى. ھەرقانداق مۇھىم ئىشقا مېنىڭ مەسلىھىتىمسىز تۇتۇش قىلمايتتى. تۈنۈگۈن مەن ئۇنىڭ بەرەھمەنلەرنى بىر - ئىككى نۆۋەت قېشىغا چاقىرغانلىقىنى كۆردۈم. بىلمىدىم، ئۇلار بىلەن نېمە كېڭەش تۈزدىكىن؟ شۇنىڭدىن بېرى ئۇ خىلۋەتكە كىرىۋېلىپ ناھايىتى خاپا ھالدا پىكىر يۈرگۈزۈۋاتىدۇ. مېنىڭ مەسلىھىتىم شۇكى، ئۆزلىرى ئۇنىڭ قېشىغا كىرىپ ۋەقەنىڭ ئۆتمۈشىنى ئاڭلاپ، ئۇ سىردىن مېنىمۇ خەۋەردار قىلغايلا. بىز تېزرەك ئۇنىڭ چارىسىنى قىلىشقا مەشغۇل بولايلى. چۈنكى بەرەھمەنلەر مەككار ۋە بەتنىيەت. مۇبادا ھىيلە ۋە غەرەز يۈزىسىدىن ئۇنى زەرەرلىك ئىشقا دەۋەت قىلغان بولسا، ئۇ ئىشنىڭ ئاخىرى ھەسرەت - نادامەتتە قېلىش بولۇپ قالسا، پۇشايمان قىلغان بىلەنمۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ.

— پادىشاھ بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا دىل غۇبار بولىدىغان كىچىككىنە ئىش ئۆتكەنىدى، — دەپتۇ ئىران دۆخت، — بۇ ھالەتتە پادىشاھنىڭ قېشىغا بېرىشتىن، ئۇنىڭدىن گەپ سوراشتىن خىجىل بولىمەن.

— ئەي قۇياش كەبى جاھاننى يورۇتقۇچى مەلىكەم! — دەپتۇ ۋەزىر، — نېزىقاش — دوستلارنىڭ تۆھپىلىرىدۇر. ئانچە - مۇنچە كايىپ قويۇش مۇھەببەت بىناسىنىڭ مۇستەھكەملىنىشىگە سەۋەب بولىدۇ.

سەندە بولسا ناز - نىزىقاش ، ئۇندا بار كايىش خۇيى ،
نازلىماي ھەم كايىماي بولماس ئىكەن دوستلۇق بۇيى .

لېكىن ، بىر ئەندىشە ھازىر پادىشاھنىڭ خاتىرىسىنى پەرىشان
قىلىپ قويۇپتۇ . بۇ مۇشكۇلنى سىلى بېرىپ ھەل قىلمىسىلا ، باشقا
كىشىنىڭ ئۇنىڭ كۆڭۈل سىرلىرىنىڭ تەپسىلاتىنى سوراشقا ھەددى
يوق . مېنىڭ ئاڭلىشىمچە ، پادىشاھ ھەمىشە : «ھەر قاچاندا ئىران
دۇخت مېنىڭ قېشىمغا كەلسە ، ھەرقانچە غەملىك بولسامۇ خۇشال
بولىمەن . ئۇنىڭ بەختۇ دۆلەتتەك جامالىنى كۆرسەم ، غەم - ئەندى-
شىدىن بەنتىدىن خالىي بولىمەن» دەيدىكەن .
ئىران دۇخت بۇ گەپنى ئاڭلاپ پادىشاھنىڭ قېشىغا بېرىپ ،
دۇئا تىلىنى ئېچىپ پادىشاھقا قاراپ شۇنداق دەپتۇ :

خاتىرەڭدىن رەنجۇغەم كەتسۇن تامام ،
كەلسۇن ئۇنىڭ ئورنىغا راھەت - ئارام .

—ھەيرانلىق ئىلكىدە قېلىپ ، ئوي - خىيالغا چۆكۈپ كېتى-
شىڭىزنىڭ سەۋەبى نېمە ؟ ئەگەر بەرەھمەنلەردىن بىرەر گەپ - سۆز
ئاڭلاپ پەرىشان بولۇپ قالغان بولسىڭىز ، بىزگە ئېيتىڭ . غەم
بولسا تەڭ بۆلۈشۈۋېلىپ ، چارىسىنى قىلىشقا ئۇرۇنايلى .
— جاۋابى كۆڭۈلنى پەرىشان قىلىدىغان سوئالنى سورىمىغۇ-
لۇق ،— دەپتۇ پادىشاھ .
— ئەگەر باشقىلارغا كەلگەن رەنج تۇپەيلىدىن غەم قىلىپ
قالغان بولسىڭىز ، سىزنىڭ مۇبارەك تېنىڭىزنىڭ سالامەتلىكى ئۇ-
چۇن مۇلازىملارنىڭ بۇ ئاپەتلەرنىڭ چارىسىنى قىلىدىغانلىقىدا شەك
يوق ،— دەپتۇ ئىران دۇخت ،— شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ سىزنىڭ بىر
جېنىڭىزغا مىڭ جاننى پىدا قىلىشۇەتسە ئەرزىيدۇ ، ئەگەر بۇ غېمى-
ڭىز ئۆزىڭىزگە تەئەللۇق بولسا ، ئىزتىراپ ۋە غەم - ئەندىشە
قىلىشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق ، بەلكى مەردانىلىك بىلەن سەۋر قىلى-

شىڭىز ، چىدامىلىق بولۇشىڭىز كېرەك . چۈنكى ، ئىزتىراپ ۋە بىتاقەتلىك رەنجىنى زىيادە ، غەمنى ئارتۇق ، دوستلارنى خاراب ، دۈشمەننى خۇشال قىلىدۇ . ئەگەر كىشى ھەر بىر ھادىسىدە سەۋر ئەيىنىكىگە قارىسا ، ئەلۋەتتە ئۇنىڭدىن مۇراد يۈزىنى كۆرەلەيدۇ .

يەتسە ئاپەت سەۋر قىلغىن ئەي كۆڭۈل ،
سەۋر بىرلە ئىش سەرەنجام تاپقۇسى .

شۇنىڭ ئۈچۈن سىز ھەرقانداق ئىشقا دۇچ كەلسىڭىز ، ئۇنىڭ چارىسىنى قىلىشقا تۇتۇش قىلماق مۇناسىپ كېلىدۇ . چۈنكى قانداق قىلاي دېسىڭىز ، كۈچ - قۇدرىتىڭىز بار ، كېرەكلىك نەرسىلەر سىزدە تەل .

سەندە تۇرسا مالۇدۇنيا ، كۈچ ھەمىشەم ،
ئۇنچىلىك بىر ئىشقا يەمسەن شۇنچە غەم .
چىق بۇ خىلۋەتتىن تىرىشچانلىق بىلەن ،
مۇشكۇلاتنى ھەل قىلىشقا قوي قەدەم .

—بەرەھمەنلەر ئېيتقان سۆزدىن ئەگەر بىر ھەرپنى تاغنىڭ قۇلىقىغا ئېيتسا ، خۇددى تۇر تېغىغا نۇر چۈشكەندە پارە - پارە بولۇپ كەتكەندەك كۆكسىدە يورۇقلار پەيدا بولۇپ ، تاغنىڭ ۋۇجۇدى ھاۋاغا توزۇپ كېتىدۇ . ئەگەر ئۇنىڭدىن بىر جۈملىنى روشەن كۈندۈز ئاڭلاپ قالسا ، شۇ ھامان ئۇنىڭ رەڭگى زۇلمەتنىڭ قارا رەڭگىگە ئايلىنىپ كېتىدۇ .

ئاي بۇ غەمدىن قارا كىيمەس ، بولغۇسى يۈزى قارا ،
گەر بۇلۇت بۇغۇسىدىن قان يىغلىماس ، ئۇ بىھايا .

—سەنمۇ ئۇنى ئاڭلىمايلا قوي ، مەنمۇ ئۇنى ئېيتماي ، سەن

ئۇنى ئاڭلاشقا تاقەت قىلالمايسەن ،— دەپتۇ پادىشاھ .
ئىران دۇخت ئۇ سىرنى سورىۋەرگەچكە ، پادىشاھ ئۇنىڭ كۆڭ-لىنىڭ رىزاسى ئۈچۈن سىرنى بىرئاز ئىزھار قىلماقچى بولۇپ شۇنداق دەپتۇ :
— ئۆتكەن كېچە مەن ئاجايىپ قورقۇنچلۇق چۈشلەرنى كۆرگە-نىدىم . ئۇنىڭ تەبىرىنى بەرەھمەنلەردىن سورىسام : «ئوغۇللىرىڭ-نى ، ۋەزىرىڭنى ، خوتۇنۇڭنى ، پىل ، تۆگە ۋە ئاتلىرىڭنى گۆھەر-دىن كۆز قويۇلغان شەمشەر بىلەن ئۆلتۈرسەڭ ، چۈشۈڭنىڭ زەرە-رى سەندىن دەپئى بولىدۇ» دېيىشتى .
ئىران دۇخت بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئەندىشە تۇتۇنى ئۇنىڭ دىمىغى-دىن ئۆرلەپتۇ - دە ، كۆز بۇلاقلىرىدىن ھەيرانلىق ياشلىرىنى تۆكۈۋەتكىلى تاس - تاسلا قاپتۇ . لېكىن ئۇ ئۆزىنى تەمكىن تۇ-تۇپ ، جاننى كۆيدۈرگۈچى غەم - غۇسسىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، كۆڭ-لىنى توختىتىپ شۇنداق دەپتۇ :

مەن يوقالسامۇ غېمىم يوق ، سىز سالامەت بولسىڭىز ،
جېنىڭىزغا مەن كەبى مىڭ جان پىدا بولسۇن پىدا .

—بۇ ئىشقا غەم قىلىشىڭىز ھاجەتسىز . چۈنكى ، بەندىلەرنىڭ جانلىرى سىزنىڭ ئامان - ئېسەنلىكىڭىز ئۈچۈن پىدا بولمىسا ، ئۇنداق جاننىڭ نېمە كېرىكى؟ ئەگەر مۇبارەك تېنىڭىز ئامانلا بولسا ، ئەھلى ئەۋلاد ، خىزمەتكار ۋە زىبۇ زىننەت ئەسۋابلىرى يەنە تېپىلىدۇ . ئەمما ، قولىڭىزدا چىڭ تۇتۇڭكى ، چۈشىڭىزنىڭ يا-مانلىقى دەپئى بولغاندىن كېيىن ئۇ ئالدامچىلارغا ھەرگىز ئىشەن-مەڭ . ئەگەر ئۇلار سىزنى باشقىلارنى ئۆلتۈرۈشكە ئۈندىسە ، ئويلى-نىپ باقماي تۇرۇپ ئىش باشلىماڭ . چۈنكى قان تۆكۈش دېگەن ناھايىتى قىيىن ئىش . خۇدا ساقلىسۇن ، ئەگەر ناھەق قان تۆكۈ-لۈپ قالسا ، ئاخىر رەسۋالىق ۋە شەرمىسارلىق كېلىپ چىقىدۇ . ئۇ چاغدا ھەسرەت - نادامەتتىن ھېچ پايدا يوق . ۋاقىتنى كەينىگە

ياندۇرۇش ، ئۆلگەننى تىرىلدۇرۇش مەخلۇقنىڭ قۇدرىتى يېتىدىغان ئىش ئەمەس . شۇڭا سىز ، بىزلەر ئۇنداق ئىشنى قىلالمايمىز . بەرھەمەنلەر سىزنى ھەرگىز دوست تۇتمايدۇ . سىز ئۇلارنى ئالىم دەپ ، ئۇلارنىڭ دانىشمەنلىكىگە چوقۇنۇپسىز . ئەمما ئىسلام ھۆكۈمالىرى بولسا : «بەتنىيەت ۋە پەس تەبىئەتلىك كىشىلەر ھەرقانداق ۋەج بىلەنمۇ ئىبسىللىق ۋە ياخشىلىق ھالىغا يېتەلمەيدۇ» دېگەن ھۆكمىدە بىر پىكىرگە كېلىشكەن . ئۇنداقلارنى ئىلىم ۋە مال - دۇنيامۇ ھەرگىز ۋاپا ھەم ياخشىلىق سۈپىتى بىلەن زىننەتلىيەلمەيدۇ . چۈنكى ، ئىتنىڭ بوينىغا ئۈنچە - گۆھەرلەرنى ئاسقان بىلەنمۇ ئۇنىڭ نىجىسلىقى ئۆزگەرمەيدۇ . توڭگۇزنىڭ چىشلىرىنى ئالتۇندا قاپلىسىمۇ ئۇنىڭ ئىپلاسلىقى پاكلىققا ئالماشمايدۇ . جوھۇتلار تەۋراتنى كۆتۈرگەن بولسىمۇ يەنە ئۇنى تاشلىۋەتكەنلىكىنىڭ مىسالى ئەنە شۇ مەنىنى قۇۋۋەتلەيدىغان دەلىلدۇر . ئۇلارنىڭ مىسالى خۇددى ئېشەككە ئوخشايدۇ . يەنى ئېشەك سەپەر يۈكلىرىنى كۆتۈرسىمۇ ، ئۇ يۈك ئۇنىڭغا جاپا - مۇشەققەتتىن بۆلەك پايدا بەرمەيدۇ .

تەنگە ئەلەم ئۇرسا يۈك بولغاي ئېغىر ،
گەر كۆڭۈلگە ئۇرسا بولغاي دەستىگىر .

دانىشمەن دېگەن ھەرقانداق نەرسىنى ئۆلتۈرگىلى بولىدىغان ئۆتكۈر قىلىچتۇر . گەرچە ئۇلارنىڭ كۆرۈنۈشى گۈزەل ۋە ئەيىبسىز كۆرۈنگىنى بىلەن ، قىلىچ دېگەن ئادەم ئۈچۈن ئەڭ يامان دۈشمەن بولغان نەپسى ھاۋانىمۇ ئۆلتۈرىدۇ ؛ كۆرۈنۈشى كۆرۈمسىز ، پاكلىقىنى بىلگىلى بولمىسىمۇ ، ئىنساننىڭ پۈتۈن شان - شەرىپىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان ئەقىل بىلەن روھنىمۇ ھالاك قىلىدۇ . قىلىچ دېگەن ئەسلىدە دۈشمەندىن مۇداپىئەلىنىدىغان قورال بولسىمۇ ، بۇ يەردە ئۇ دوستلارنىڭ ئازارىغا ئىشلىتىلىدۇ . پازىل ۋە ھەقىقىي كامىل كىشىلەر بۇ مەنىگە ئىشارەت قىلىپ مۇنداق دېگەنىكەن :

بەتئېسلگە ئىلىم ـ پەن بىلدۈرمە ھېچ ،
كىم قاراقچى ئىلكىگە بەرمە قىلىچ .
مەيلى مەست زەڭگىگە تىغ بەرگىن ، لېكىن ،
ئەسكى ئادەمگە ئىلىم ئۆگەتمىگىن .

ئۇلارنىڭ بۇنداق تەبىر بېرىشتىكى غەرىزى ئۆزلىرىنىڭ قوۋ-
مى ئۈچۈن سىزدىن ئىنتىقامىنى ئېلىشتىن ئىبارەت . ئۇلار ئالدى
بىلەن سىزنىڭ ئورۇنباسار پەرزەنتلىرىڭىزنى كۆز ئالدىڭىزدىن
يىتتۈرۈپ ، ئىككىنچى قېتىمدا دۆلەتنىڭ ئاۋاتلىقى ۋە خەزىنىنىڭ
مەمۇرلۇقى ئۈچۈن جان كۆيدۈرىدىغان شەپقەتلىك بۇزرۇك كىشى-
لەرنى يوقىتىپ ، ئۈچىنچى قېتىمدا جاھاندارچىلىق ئەسۋابلىرى
بولغان پىل ، تۆگە ۋە ئاتلارنى نابۇت قىلىشنى ئويلاپتۇ . ئۇلار
سىزنى ئىگە ـ چاقىسىز ، تەنھا قالدۇرۇپ ، سەلتەنىتىڭىزنىڭ
نىزامىغا نۇقسان يەتكەندىن كېيىن ، ئۇلار ئاستا ـ ئاستا سىزنىڭ
قەستىڭىزگە چۈشىدۇ . شۇندىلا ئۇلار نەچچە يىلدىن بېرى كۆڭلىگە
پۈككەن نىيەتلىرىنى ئاشكارا ئەمەلگە ئاشۇرالايدۇ . ھازىرغىچە ئۇ-
لارنىڭ سىزگە زەرەر يەتكۈزەلمەسلىكى ئۇلارنىڭ ئاجىزلىقىدىن
بولغان . بۈگۈنكى كۈنلۈكتە سىز ئاشۇ چۈش تۈپەيلىدىن ئىختىيا-
رىڭىزنى ئۇلارغا بېرىپ قويۇپسىز . ئۇلار پۇرسەتنى غەنىيمەت بى-
لىپ ، قۇدرىتىنىڭ يەتكىنىچە پادىشاھلىقىقا ۋە مەملىكەتكە غوۋغا
سېلىپ ، پىتنە ئىشىكىنى ئېچىشقا باشلاپتۇ . سىز ئەمدى ھوشيار
تۇرۇڭ ، ئۇلارنىڭ ھىيلە ـ مىكرىگە ئالدىنىپ قالماڭ .

زامان دۈشمەنلىرىدىن بولما غاپىل ،
ئۇلارنىڭ ھەربىرى مىكىرگە كامىل .
كۆرۈنمەككە قىلۇر ئۇ ئاشىنالىق ،
لېكىن كۆڭلىدە باردۇر بىۋاپالىق .

بەرەھمەنلەرنىڭ سۆزى سىزگە ماقۇل كۆرۈنگەن تەقدىردىمۇ ،

ئۇلارنىڭ سۆزىگە ھەرگىز ئىشەنمەڭ . ئەگەر ئاڭلاي دېسىڭىز ، كەمىنە ئاجىزەيىڭىزنىڭ كۆڭلىگىمۇ بىر مەسلىھەت كېلىۋاتىدۇ .

— سۆزۈڭىزنىڭ ھەقلىقىگە مەندە شۈبھە يوق . كۆڭلۈڭگە كەلگەننى ئېيتقىن ،— دەپتۇ پادىشاھ .

— كارىدون ھەكىمنىڭ تەبىئىتى سىر - ئەسرار نەپەسلىرىنىڭ خەزىنىسى ،— دەپتۇ ئىران دۆلەت ،— ئۇنىڭ زېھنى نۇرلۇق جاۋاھىرلارنىڭ كانى . بۈگۈنكى كۈنلۈكتە ئۇ بىر غارنىڭ بۇلۇڭىنى ئۆزىگە ماكان قىلدى . گەرچە ئۇنىڭ ئەسلى نەسەبى بەرەھمەنلەرگە يېقىن بولسىمۇ ، ئەمما ئۇ راستچىللىقتا ۋە دىيانەتتە ئۇلاردىن ئەلا ئورۇندا تۇرىدۇ . ئەگەر خالىسىڭىز ، ئۇنىڭدىن چۈشلىرىڭىزنىڭ تەبىرىنى سوراڭ . ئۇ ھەقىقىي تەبىر بېرىدۇ . ئەگەر ئۇنىڭ سۆزى بەرەھمەنلەرنىڭ ئېيتقىنى بىلەن ئوخشاش بولسا ، شۈبھە كۆتۈرۈلىدۇ - دە ، ئويلاپ ئولتۇرمايلا ئۇنىڭ ئېيتقىنىغا ئەمەل قىلماق كېرەك . ئەگەر ئۇلارنىڭ ئېيتقىنىدىن باشقىچىرەك تەبىر ئېيتسا ، روشەن ئەقلىڭىز ئۇ ئىككى سۆزنىڭ بىرىنى تاللىۋالىدۇ ۋە توغرىنى خاتادىن ئايرىۋالىدۇ .

بۇ سۆز پادىشاھقا ماقۇل كېلىپ دەرھال ئاتلىنىپ كارىدون ھەكىمنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ . ئۇ ھەكىمگە ئىززەت - ئىكراملىرىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ ، ھەكىممۇ پادىشاھقا تەزىم بىلەن ھۆرمەت بىلدۈرۈپ شۇنداق دەپتۇ :

كۆلبىمىز بولدى بېھىش ئاڭا ھۆر رىزۋان كېلىپ ،
بولدى روشەن كۆزىمىز يۈسۈپى كەنئان كېلىپ .

—بۇ ياققا كەلمەكلىرىگە نېمە سەۋەب بولدىكىن ؟ ئەگەر پەرمان ئەۋەتكەن بولسىلا ، مەن خىزمەتكارلىرى دەرگاھلىرىغا ھازىر بولغان بولاتتىم .

بەندىلىك ، خىزمەت ۋە ياكى ساڭا قۇللۇق ئەيلىمەك ،
بارچىسىنى ماڭا قويغىن ، چۈنكى سەن سۇلتان ماڭا .

مۇبارەك پېشانىلىرىدە غەم ـ ئەندىشە نىشانىسى تۇرىدۇ . نېمە ئەھۋال يۈز بەردىكىن؟ بايان قىلغان بولسىلا !

پادىشاھ كۆرگەن چۈشلىرىنى ، بەرەھمەنلەرنىڭ بەرگەن تەبىرلىرىنى ھەمدە چارە ئۈچۈن ئۇلارنىڭ بۇيرۇغان ئىشلىرىنى تەپسىلىي بايان قىپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان كارىدون ھەيرانلىق بېشىنى چايقاپ تەئەججۈپ قولىنى چىشلەپتۇ .

— ئەي شاھىم !— دەپتۇ كارىدون ،— سىلى بۇ ئىشتا خاتا قىپتىلا ، چۈنكى بۇنداق سىرنى ئۇنداق تائىپىگە ئېيتىش ياخشى ئەمەس . ھەممە قۇلاق ئەسرار ئاڭلاشقا مەھرەم بولالمايدۇ ئەمەسمۇ ؟ يەنە شۇمۇ مەخپىي قالمىسۇنكى ، ئۇ تەبىرچىلەرنىڭ بۇ ۋەقەگە تەبىر بېرىشكە سالاھىيىتى يوق . چۈنكى ئۇلاردا يا مۇكەممەل ئەقىل ، يا تۈزۈك دىيانەت يوق . مېنىڭ بىلىشىمچە ، بۇ چۈشلىرىدىن سىلىگە شادلىق كېلىدۇ ، ھەممە ئىشلىرى كۆڭۈللىرىدىكىدەك مېڭىپ ، دۆلەتلىرى كۈندىن ـ كۈنگە راۋاج تاپقۇسىدۇر .

پەلەك بولۇپ ئىتائەتمەن ، دەۋرانمۇ قۇل بولغاي ساڭا ،
دۇئاگۇيي بولسا پۈتكۈل ئەل ، زامان باققاي مۇرادىڭغا .

ئەمدى مەن سىلىنىڭ ئۇ چۈشلىرىگە باشتىن ـ ئاخىر ياخشى تەبىرلەرنى بېرىپ ، ئۇ ئالدامچىلارنىڭ مىكىر ئوقىنى ھېكمەت قالقىنى بىلەن توسۇۋالاي . ئۇ چۈشلىرىنىڭ تەبىرى مۇنداق : ھېلىقى قۇيرۇقلىرى بىلەن ئۆرە تۇرغان ئىككى قىزىل بېلىق — ئىككى پىل ۋە بىر دانە ياقۇت بولۇپ ، ئۇلارنى سەرانديپ پادىشاھىنىڭ ئەلچىسى ئېلىپ كېلىدۇ . ئۇ ياقۇت شۇنداق چوڭكى ، ئۇنىڭ ۋەزنى تۆت يۈز رىتلە چىقىدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە رەڭگى شۇنداق چىرايلىقكى ، ئۇ ، ئانارنىڭ كۆڭلى ئۇنىڭ قىزىللىقىدىن رەشك ئېتىپ ھېسابسىز قانغا تولغۇدەك ، ئوتنىڭ شولىسى ئۇنىڭ قىزىللىقىدىن كۆنلۈكى كېلىپ تاش ئارىسىغا يوشۇرۇنغۇدەك گۈزەل . ھېلىقى ئىككى ئۆردەك بىلەن بىر غاز — ئىككى ئات ۋە بىر قېچىر بولۇپ ،

ئۇنى دېھلى پادىشاھى ئەۋەتىدۇ. ئۇ ئىككى ئات شۇنداق چاپقۇر ئاتلاركى، خۇددى ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك كىشنەيدۇ، چاقماقتەك تېز چاپىدۇ. ئۆزى ھوشيار ۋە قۇلىقى ئۆتكۈر.

پۇتلىرى گويا ئىرۇر زىبا كۆچەت،
قۇلىقى تۇرغاي ھاۋادا نەيزىدەك،
تۇتسا قامچا، لازىم ئېتىلمەس پەقەت،
مىنسە ئۇ يۈرگەي كۆڭۈلنىڭ رايىدەك.

قېچىر شۇنداق شوخ ۋە چىداملىق ئىكەنلىكى، ئوي - دۆڭ، چوڭقۇردىن خۇددى چاقماقتەك تېز چېپىپ ئۆتۈپ، تۇۋاقلىرىنىڭ زەربى بىلەن تاشتىن ئوت چىقىرىۋېتىدۇ.

كۈمۈش ئېگەر، زەر يۈگەن سېلىنغان ئۇ چاپقۇرغا،
چەرخ بېغىدۇر ئوتلىقى، كۆن بۇلىقى سۇلىقى.

ھېلىقى پۇتلىرىغا چىرماشقان يىلان بولسا شۇنداق ئۆتكۈر بىر شەمشەر بولۇپ، جەڭ كۈنىدە ئۇنى شۇنداق شىلتىپ قويىدىغان بولسىلا، پەلەك دەرياسىدىن قان ئاقۇزۇپ، ئاسماننىڭ ئالماس رەڭلىك سەھىپىسىگە ھېقىق ۋە مارجان پارچىلىرىنى چاچىدۇ.

يېگىش - زەپەر تاپارسىز شۇ تىغ بىلەن،
ياق، شۇ قىلىچ ئۆزى زەپەر تاپقۇچى.

پۈتۈن بەدەنلىرىنى قاپلىغان ھېلىقى قان بولسا، قىزىل تون بولۇپ، ئۇنىڭغا جاۋاھىرلاردىن تۈگمىلەر قادالغان، بۇ تون بىلەن ھېلىقى شەمشەرنى ھەزنە پادىشاھىنىڭ ئەلچىسى ئېلىپ كېلىدۇ.
چۈشلىرىدە مىنگەن ھېلىقى ئاق قېچىر بولسا، بىر ئاق پىل بولۇپ، لەشكەر سېپىدە زەبەرجەت خارتۇمىنى باھادىرلارنىڭ قېنى

بىلەن خۇددى قىزىل ياقۇتتەك بويايدۇ. تۆمۈر تاغدىن چىققان ئەجدىھا سۈپەتلىك مىخ كەبى چىشلىرى بىلەن ئالەمنى بىردەمدىلا نابۇت قىلىۋېتىدۇ. ئۇ پىل ئەمەس، گوياكى تۆت تۇۋرۇك بىلەن ماڭىدىغان تاغقا ئوخشايدۇ. ئۇنى ھىجارەگەر سۇلتانى ئەۋەتىدۇ. ھېلىقى باشلىرىدا كۆيگەن ئوت بولسا سەيلان شاھ سىلىگە ئەۋەتىدىغان بىر تاجدۇر. ئۇ تاجنىڭ يۇقىرىقى قىسمىدىكى كۇنگۇرىسى ئاسمان قەسرىنىڭ باش يىپى بىلەن باراۋەر تۇرىدۇ، ئۇنىڭغا كۆز قويۇلغان گۆھەرلەرنىڭ نۇرى ئۇنى كىيگەن كىشىنىڭ بېشىدىكى ھەر بىر تال مويىنى ئۇنچىلەردىن ياسالغان رىشتىگە ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ.

بېزەلگەن تاج ئىرۇر ئۇ باشتىن - ئاياغ نۇر،
ئۇنىڭ نۇرى يەردىن تا ئايغا ئۇلىنۇر.

ھېلىقى باشلىرىنى چوقۇغان قۇشنىڭ ئەھۋالى ئازراق بىر ئىچ پۇشۇقىنىڭ يۈز بېرىشىنى كۆرسىتىدۇ. سىلى بىلەن مېھرىبان يارلىرىنىڭ ئارىسىغا بىر نەچچە كۈن دىل غۇبارى پەيدا بولىدىكەن، ئەمما يەنە تېز ئارىدا ياخشىلىشىپ قالىدىكەنسىلەر. كۆرگەن چۈشلىرىنىڭ راست تەبىرى يۇقىرىدا مەن ئېيتقاندەك. كەينى - كەينىدىن كۆرگەن چۈشلىرى بولسا، ئەلچىلەرنىڭ يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەن سوۋغا - ئىنئاملارنى يەتتە نۆۋەتتە ئەكېلىپ تامام قىلىدىغانلىقىنىڭ دەلىلى. سىلى ئۇ سوۋغىلارنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، شادلىقلىرىنى ئىزھار قىلىدىلا. دۆلەتلىرى ۋە ئۆمۈرلىرى داۋاملىق بەرقارار تۇرىدۇ. ئەمما، مۇندىن كېيىن ھەرقانداق بەدنىيەت، نائەھلىلەرنى سىرلىرىغا مەھرەم قىلماسلىقلىرى ھەمدە سىنالغان ئەقىللىق كىشىنى تاپمىغۇچە ھېچ كىشىگە سىرلىرىنى بايان قىلماسلىقلىرى كېرەك.

يۈز قېتىم سىنىماي كىشىنى، زىنھار،
قىلماسلىق كېرەكتۇر ساھىبى ئەسرار.

بۇنىڭدىن كېيىن يامان غەرەزلىك كىشىلەرنىڭ سۆھبىتىدىن مۇتلەق پەرھىز قىلغايلا .

سۇنى كۆرگىنىكى نالەلەر ئەيلەر ،
ئاقار يېرى گەر بولسا نالايىق .

پادىشاھ ئۇ بۇزرۇكۋار پىردىن بۇنداق ياخشى تەبىرلەرنى ئاڭ-لىغاندىن كېيىن كۆڭلى غەم كىشەنلىرىدىن ئازاد بولۇپ ، دەرھال شۇكرانە ئۈچۈن سەجدە قىلىپ ، ھەكىمگە ئۆزرە بىلەن مىننەتدار-لىق بىلدۈرۈپ شۇنداق دەپتۇ :

— ھەقتائالا ئىنايەت قىلىپ ، مېنى ھېكمەتلەرنىڭ كانى بول-غان سىزنىڭ قېشىڭىزغا كەلتۈرۈپتۇ . نەتىجىدە ، مانا سىزنىڭ ياخشى سۆزلىرىڭىزنىڭ بەرىكىتىدىن مېھنىتىم راھەتكە ئايلاندى .

شۈكرىكىم ساقايدى كۆڭلۈم دەردۇ ئەلەم رەنجىدىن ،
ئېيسا نەپەس شۇ ھەكىمنىڭ دېمىدىن يەتكەچ شىپا .

شۇنىڭ بىلەن ، پادىشاھ كۆڭلى شادىمان بولغان ھالدا ئوردى-سىغا قايتىپتۇ . ھېلىقى ھەكىمنىڭ ئېيتقىنىدەك ، ئەتىسىدىن تار-تىپ يەتتە كۈنگىچە پادىشاھلاردىن ئەلچىلەر كېلىپ ، سوۋغا - ئىنئاملارنىڭ بىرىنىمۇ كەم قىلماي پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا يەتكۈزۈ-شۈپتۇ .

بىر كۈنى پادىشاھ ئىران دۆلىتى ، پەرزەنتلىرى ۋە پىيلار بىلەن كامالنى بىر خىلۋەت جايغا چاقىرىپ شۇنداق دەپتۇ :

— چۈشۈمنى ئۇ دۇشمەنلەرگە ئېيتىپ بەك چوڭ خاتا ئىش قىلغانىكەنمەن . ئەگەر تەڭرىنىڭ مەرھەمىتى ، ئىران دۆلىتىنىڭ نەسىھىتى بولمىغان بولسا ، ئۇ مەلئۇنلارنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرى ھەممىمىزنى ھالاك قىلاتتىكەن . ھەرقانداق كىشىگە ئاللا بەرگەن سائادەت مەدەتكارلىق قىلسا ، شەپقەتلىك كىشىلەرنىڭ ۋەزلىرىنى

قوبۇل قىلىپ ، چوڭقۇر ئويلىنىپ بىقىپ ، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى
كۆزلەپ ، ئېھتىيات شەرتلىرىنى بەجا كەلتۈرىدىغان گەپ ئىكەن .
كىشى ھەرقانداق ئىشنى تەدبىرسىزلىك بىلەن قىلسا ئاخىر ۋەيران-
لىق گىردابىغا بېرىپ قالىدىكەن . ئەمدى ماڭا كەلتۈرۈلگەن ئاشۇ
سوۋغىلاردىن ھەر قايسىڭلار ئۆزۈڭلار خالىغاننى ئېلىڭلار . ئەگەر
ئۇلار كەلمىگەن بولسا ، جېنىڭلارغا خەۋپ يېتىش ئېھتىمالى بار
ئىدى .

— ئەي پادىشاھىم ،— دەپتۇ پىيلار ،— ھادىسات ئوقى ئې-
تىلغاندا ، كەمىنە قۇللىرى سىلىنىڭ ئەزىز جانلىرىغا قالقان بولۇ-
شىمىز كېرەك . مەن بۇ بېشىمنى پەقەت سىلىنىڭ چوگەنلىرىگە
توپ بولۇپ بېرىش ئۈچۈنلا ساقلايمەن . بۈگۈن ئەمدى ئۇ تەۋەررۈك-
لەر بىلەن بىزنىڭ بېشىمىزنى كۆككە يەتكۈزىدىغان بولدىلا . ئۇن-
داقتا بۇ زامانىمىزنىڭ مەلىكىسىنى بىزدىن بۇرۇنراق خۇشال
قىلغايلا . چۈنكى بۇ ئىشتا ئۇنىڭ تۆھپىسى ھەممىدىن زور بولدى .
ھەدىيىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىلىرى بېزەكلىك تاج بىلەن تون ئىكەن ،
مەلىكە ئۇلاردىن قايسىسىنى خالىسا ، شۇنى بەرگەيلا .

پادىشاھ ئۇنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلىپ ، خىلۋەتخانىسىدىن
چىقىپ ھەرەم سارىيىغا كىرىپتۇ . ھەرەمدە پادىشاھنىڭ بەزم ئەپ-
رۇز ئىسىملىك بىر كېنىزىكى بار ئىكەن . ئۇ شۇنداق ساھىبجامال
ئىكەنكى ، قۇياش ئۇنىڭ چىرايىدىن شەرم - ھايا قىلىپ ، مەغرىب
پەردىسىگە يوشۇرۇنىدىكەن ؛ گۈل ۋاراقلىرى ئۇنىڭ يۈزىدىن خىجا-
لەت بولۇپ ، زۇمرەت نىقابى ئىچىگە پىنھان بولىدىكەن .

ئاغزى زەررە ، يۈزى كۈن ، قاشى ھىلال ،
ھۆسنى ئىدى خۇددى گۈلزارى جامال .
كۆلكىسى قەنت ئىدى ھەم سۆزى شېكەر ،
قامىتى شېكەر قومۇشتىن مۆتىۋەر .
نازى بىرلە خۇشخۇيلۇقى شۇنچە ئۈز ،
قوياتتى ئۇ كۆڭۈل يارىشىغا تۈز .

ئۇنىڭغىمۇ پادىشاھنىڭ چىن كۆڭلىدىن مەيلى بار ئىكەن. ئەگەر ئىران دۇخت ھۆسن لاتاپەتتە جاھانغا مەشھۇر دېيىلسە، بۇ كېنىزەكمۇ ياخشىلىق ۋە خۇش پېئىللىقتا ۋايىغا يەتكەنىكەن. شۇڭا پادىشاھ بىر كېچىسى ئىران دۇختنىڭ يېنىدا قونسا، يەنە بىر كېچىسى بەزم ئەپرۇزنىڭ قېشىدا قونىدىكەن. ھېلىقى ھەدىيىلەرنى بېرىدىغان ۋاقتىدا پادىشاھ:

— تاج بىلەن توندىن بىرىنى ئىران دۇخت، بىرىنى بەزم ئەپرۇز ئالسۇن، — دەپتۇ.

ئىران دۇخت پادىشاھتىن بۇ ئىجازەتنى ئالغاندىن كېيىن: «ۋەزىر قايسىسىغا ئىشارەت قىلسا شۇنى ئالاي» دېگەن نىيەتتە ۋەزىرگە قاراپتۇ. پىيلار كۆز ئۇچى بىلەن تون تەرەپكە ئىما قىپتۇ. ئىران دۇخت تونىنى ئالماقچى بولۇپ، پادىشاھقا قاراپتۇ. ۋەزىرنىڭ ئىشارەت قىلغىنىنى پادىشاھنىڭ كۆرۈپ قالغانلىقىنى پەملەپ، «پادىشاھ بەتگۇماندا بولۇپ قالمىسۇن» دەپ ئويلاپ، دەرھال توندىن رايىنى ياندۇرۇپ تاجنى ئاپتۇ. پىيلارمۇ: «ئىران دۇختقا قىلغان ئىشارىتىمنى پادىشاھ سەزمەي قالسۇن» دەپ تون تەرەپكە كۆزىنى ئالغاي قىلىپ قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن پىيلار پادىشاھ ھىيلارنىڭ خىزمىتىنى قىرىق يىل قىلغان بولسىمۇ ھەر قېتىم ئۇنىڭ خىزمىتىدە بولغاندا، پادىشاھ ئاشۇ ۋاقىتتىكى ئىشتىن گۇمان قىلىپ قالمىغىيتتى دەپ، ئالغاي قاراپ ئولتۇرىدىكەن. ئەگەر مەلىكە بىلەن ۋەزىر شۇ قېتىمدا ئاقىللىق ۋە زېرەكلىك قىلمىغان بولسا، ئىككىلىسىنىڭ جېنى جەھەننەمگە ئۇزىتىلار ئىكەن. ئىران دۇخت تاجنى كىيىپ بېشى ئۇستۇن بوپتۇ. بەزم ئەپرۇز قىزىل تون بىلەن يۇزىنى گۇل رەڭ قىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئىككىلىسى ئۆز كۆڭلى خالىغاننى ئاپتۇ.

پادىشاھنىڭ ئىران دۇختنىڭ ھۇجرىسىغا بېرىپ قونۇش نۆۋىتى كەلگەندە، دىلنى ئۆزىگە باغلىغۇچى زۇلفىنى چۇۋۇپ ئولتۇرغان ئىران دۇخت بېزەكلىك تاجنى بېشىغا تاقاپ، ئالتۇن تاۋاقتا ئاش ئەكېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىدا قويۇپتۇ.

چىچىدىن چىچىپ ئىپار بۇيىنى ،
تامغۇزۇپ يۈزىدىن ھايات سۇيىنى .

پادىشاھ ئاشقا ئەمدىلا لوقما سېلىشىغا ، بەزم ئەپرۇز قىزىل تونىنى كىيىپ ، ھۆسنىنى گۈلدەك ئېچىلدۇرۇپ ، چىرايىنى ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئايدەك نامايان قىلىپ كىرىپ كەپتۇ .

قىزىل رەڭلىك لىباسنى كىيدى دىلبەر ،
دېگىنكى لالىدىن تون كىيدى ئەر ئەر①.
كۆزلىرى گەر كامان ئاتسا كۆڭۈلگە ،
ئىككى قاشى ئوق ئاتاتتى يۈرەككە .

پادىشاھ ئۇنىڭ دىلنى مەھلىيا قىلغۇچى گۈزەل ھۆسن - جامالىنى كۆرۈپ ، ئىختىيارىنىڭ تىزگىنىنى قويۇپ بېرىپتۇ - دە ، تەھسىن تىلى بىلەن ئۇنىڭغا :

ئەي يۈزۈڭ خۇددى قىزىل گۈل ، قەددىڭ گويا سەرۋى بەس ،
سەرۋى بىرلە گۈل تاپالماس كۆزلىرىڭ كەبى نەرگەس .

—بۇ كېلىشىڭ بىلەن كۆڭلۈمنىڭ شادلىق ئىشىكىنى ئېچىپ ، سەۋر خامىنىمنى شامالغا سورۇدۇڭ ، سېنىڭ كەلگەنلىكىڭگە بەختىمۇ «مەرھابا» دەۋاتىدۇ ،— دەپ ، شۇئان يەنە ئىران دۆختقا قاراپ :

— سەن كىيگەن بۇ تاج ئەسلىدە بەزم ئەپرۇزغا لايىق ئىكەن ، ئۇنى ئۆز دەرىجەڭگە قارىماي ئاپسەن ،— دەپتۇ .

ئىران دۆخت بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ، يۈرىكى رەشك ئوتىدا پۇچۇلىنىپ ، تاقىتىنىڭ خامىنىغا ئوت تۇتىشىپ ، دىمىغىدىن تۈتۈن چىقىپتۇ . ئۇ خۇدىنى بىلمەي قولىدىكى ئاشنى پادىشاھنىڭ بېشىغا

① ئەر — ئارچا دەرىخى .

ئېتىپتىكەن ، پادىشاھنىڭ يۈزى ۋە ساقاللىرى بۇلغىنىپ كېتىپتۇ . پادىشاھ كۆرگەن يەتتىنچى چۈشىگە ھەكىمنىڭ تەبىر بەرگىنىدەك «ئىران دۆخت بىلەن ئىككىڭلارنىڭ ئارىسىغا بىر مەزگىل سوغۇق-چىلىق چۈشىدۇ» دېگىنى ئەنە شۇ بوپتۇ . بۇ ھالنى كۆرۈپ پادى-شاھنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ دەرھال پىيلارنى چاقىرىپ :

— بۇ بىئەدەپ نادانىنى ئاچىقىپ ئۆلتۈرۈۋەت . بىر ساۋاق بولسۇنكى ، خوتۇنلار بۇنداق ئىشنى ئىككىنچى قىلمايدىغان بول-سۇن ،— دەپ بۇيرۇپتۇ .

پىيلار مەلىكىنى ئېلىپ چىققاندىن كېيىن ئەندىشە قىلىپ : «بۇ ئىشتا ئالدىراقسانلىق قىلسام ياخشى بولمايدۇ . چۈنكى بۇ خوتۇننىڭ دانىشمەنلىك ۋە ئەقىل - پاراسەتتە تەڭدىشى يوق . بىز بىرنەچچە كىشى بۇنىڭ تەدبىرىنىڭ بەرىكىتى بىلەن بالادىن نىجات تاپتۇق . پادىشاھ پات ئارىدا بۇ ھۆكمىدىن پۇشايمان قىلىپ ، ئۆز بۇيرۇقىدىن تېنىۋېلىشىمۇ مۇمكىن . شۇڭا پادىشاھنىڭ بۇ ئەمرىنى ۋاقتىنچە ئىجرا قىلماي ، ئويدان ئويلاپ ئاندىن بىر تەرەپ قىلسام ئاقىۋىتى ياخشى بولىدۇ .

تەپەككۇر بىرلە ئىش قىلغايسەن ئۇدا ،
كېيىنكى مەنپەئەت كەلمەس ئالدىدا .

شۇڭا مەن بىرنەچچە كۈن جىم تۇرۇپ تۇراي . ئەگەر پادىشاھ نادامەتكە قالسا ، ئەينى مۇددىئانىڭ ئۆزى شۇ . ئەگەر ئۆز پەرمانىدا مەھكەم تۇرسا ، ئۇنى قاچان ئۆلتۈرسە بولىۋېرىدۇ . مەن خانىشنى ئۆلتۈرمەي ، جېنىنى ئامان ساقلىسام ، بۇنىڭدىن ماڭا ئۈچ مەنپە-ئەت تېگىدۇ . بىرى ، مەيلى كىم بولسۇن تىرىك قېلىشىغا سەۋەب بولسام ، ساۋاب تاپىمەن . ئىككىنچىسى ، ئەگەر پادىشاھ پۇشايمان قىلىپ قالسا ، ئۇنىڭ رازىلىقىنى ئالغان بولىمەن . ئۈچىنچىدىن ، شۇنداق ئەقىللىق خانىشنى سالامەت ساقلىيالىسام ، پۈتۈن مەملى-كەت ئەھلىنىڭ ھەممىسىنى مىننەتدار قىلىمەن . چۈنكى ئۇنىڭ دانا

تەدبىرلىرىنىڭ مەنپەئىتى ۋە ياخشى ئەخلاقىنىڭ ئىھسانى ھەممە خالايىققا يېتىدۇ» دەپ ئويلاپتۇ.
شۇنىڭ بىلەن، خانىشنى كېنىزەكلىرى بىلەن بىللە ئۆز ئۆيىگە ئېلىپ كېلىپ، ھويلىسىدىكى بىر مەخپىي ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، كېنىزەكلەرگە: «بۇ زامانىمىزنىڭ خانىشىنى ياخشى قوغداپ، ئوبدان ئىززەت - ئىكراملارنى قىلىڭلار» دەپ تاپىلاپتۇ. ئۆزى بولسا بىر قىلىچنى قانغا بوياپ پادىشاھنىڭ قېشىغا بېرىپ:
— ئۇ بىئەدەپنى مۇشۇ شەمشەر بىلەن ئۆلتۈردۈم، پەرمانلىرىنى نۇقسانسىز بەجا كەلتۈردۈم، — دەپتۇ.
ۋەزىر بېرىپ كەلگۈچە ئارىلىقتا پادىشاھنىڭ كۆڭلى سەل تەسكىن تاپقانىكەن. ئۇ ۋەزىردىن مەلىكىنىڭ ئۆلگەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلاپ ھەمدە قانلىق قىلىچنى كۆرۈپ، ئۇنى ئۆلتۈرگىنىگە مىڭ بىر پۇشايمان قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆز - ئۆزىگە: «جاھاننىڭ ئىشى شۇ ئىكەن - دە! ئۇ ھۆسن - جامالدا تەڭداشسىز، ئەقىل - ئىدراكتا بەر كامال ئىدى. ھەي بەتخۇي نەپس، ياۋاش - يۇمشاقلىقنى ئۇنتۇلدۇرۇپ، كىچىككىنە بىر گۇناھ بىلەن مەھبۇبەمنى زايە قىلدۇرۇۋەتتىڭ، ۋادەرىخ، مەن ئۇنى ئۆلۈمگە بۇيرۇماي، ياۋاشلىق سۈيى بىلەن غەزەپ ئوتىنى ئۆچۈرگەن بولساممۇ بوپتىكەن!»

غەزەپ ئوتتۇركى شولە ئۇرسا گەر،
ئەقىل - دانىشنى بىگۇمان ئۆرتەر.
قايسىبىر ئوتكى ئوتۇننى پۇتۇن،
چىقىرار ياكى چىقارماس تۇتۇن.

دەپ نادامەت چېكىپتۇ. لېكىن كۆڭلىدىكىنى سىرتقا بىلىندۇرمەپتۇ. ۋەزىر ئاخىر پادىشاھنىڭ چىرايىدىن نادامەت ئالامىتىنى سېزىپ، شۇنداق دەپتۇ:
— ئەي شاھىم، نېمە ئۈچۈن غەم يەۋاتىدىلا؟ ئاتقان ئوقنى

ياندۇرغىلى، زەر ـ زېۋەر[1] سەرپ قىلىپمۇ ئۆلۈكنى تىرىلدۈرگىلى بولمايدىغۇ؟ بىھۇدە غەم جانىنى كاۋاپ، تەننى خاراب قىلىۋېتىدۇ. جاھاندا: «پادىشاھ ئۆزى قىلغان ھۆكمىدىن پۇشايمان قىپتۇ» دېگەننى ئاڭلىغان ئادەم بارمۇ؟ بۇ ئىش يۈز بېرىشتىن ئىلگىرى سەۋر ـ تاقەتلىك، چىدامچان بولغان بولسىلىمۇ ياكى يەمەن پادىشاھىغا ئوخشاش غەزەپلىرىنى بېسىۋالغان بولسىلىمۇ بۇنداق نادامەتكە قالماس ئىدىلە. ئەگەر ئاڭلىغۇلىرى كەلسە، مەن سىلىگە ئۇنىڭ قىسسىسىنى ئېيتىپ بېرەي.

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن؟— دەپ سوراپتۇ ھىيلار.

— يەمەن پادىشاھلىقىدا،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر پىيلار.

يەمەن پادىشاھىنىڭ ھېكايىسى

يەمەن پادىشاھلىقىدا ئۆزى قېرى، لېكىن بەختى ياش، ئەقلى روشەن، تېنى ساق بىر پادىشاھ بار ئىكەن، پۈتۈن دۇنيانى ئوراپ تۇرغان ئاسمان شۇنچە نۇرغۇن كۆزلۈك بولۇپ تۇرۇقلۇق ھەمدە شۇنچە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەن تۇرۇقلۇقمۇ ئۇنىڭغا ئوخشايدىغان جاھان ئاپتىپىنى كۆرمىگەنىكەن. بۇ كونا روزغارمۇ شۇنداق قېرى قۇلاق تۇرۇقلۇقمۇ زامان سەھنىسىدە ئۇنىڭدەك يەنە بىر جاھاندار بارلىقىنى ئاڭلىمىغانىكەن.

بەزمە ۋاقتىدا قۇياشتەك گويا،
ئۇرۇش ۋاقتىدا خۇددى ئەجدىھا.
جاھاننى قىلغان ئەدلى بىرلە رام،
چەرخ ئاڭا بەندە، زامانە غۇلام.

ئۇ پادىشاھ شىكارغا ناھايىتى ئامراق بولغاچقا، تولا ئۆمرىنى

[1] زېۋەر— بېزەك، يارىشىق.

شىكار بىلەن ئۆتكۈزىدىكەن . بىر كۈنى ئۇ شىكارغا چىققاندا ، ئوۋ جانىۋارلىرىنى ئىزدەپ ھەر تەرەپكە چېپىپ باققان بولسىمۇ ھېچبىر جانىۋار نەزىرىگە يولۇقماپتۇ . شۇڭا ئۇ ئاشۇ ھەيرانلىق بىلەن ئۇيان - بۇيان كېزىپ يۈرۈپتۇ . شۇ كۈنى ، ناھايىتى نامرات ۋە يوقسۇللۇقىدىن كېيىكنىڭ تېرىسىنى ئۈچىسىغا يېپىنىۋالغان بىر كىشى جېنىنى قامداش ئۈچۈن تىكەن چېپىشقا جاڭگالغا چىققاندىكەن . ئۇ كىشى ئۇ دەشتتە تىكەننى يۈدۈپ كەلگۈچە ھېرىپ قالغاچقا ، ئۈچىسىدىكى يۈكنى يېنىدا قويۇپ ئارام ئېلىش ئۈچۈن يېتىپتۇ . پادىشاھ يىراقتىن بۇنى كۆرۈپ «كېيىك ياتقان ئوخشايدۇ» دەپ گۇمان قىلىپ ، ساداقتىن دەرھال ئوقنى ئېلىپ شۇ تەرەپكە ئېتىپتۇ .

قىلدى خاتا ، ئوقى خاتا قىلمىدى ،
باردى بالا كەبى ، ھايا قىلمىدى .
بېرىپ گويا كۆكتىن چۈشكەن چاقماقتەك ،
بولدى شەپەق دېڭىز ئىچىگە غەرق .

پادىشاھ بېرىپ قارىسا ، بىر بىچارە ئوقتا يارىلىنىپ ياتقۇدەك . پادىشاھ بۇنى كۆرۈپ ئىنتايىن كۆڭلى يېرىم بولۇپ ، مالامەت تىرنىقى بىلەن نادامەت يۈزىنى تاتىلاپتۇ . ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ تىكەنچىگە ناھايىتى كۆپ ئۆزرىلەرنى ئېيتىپ ، داۋالىنىشى ئۈچۈن مىڭ دىنار پۇل بېرىپ ، خىجىل بولغان ھالدا شەھەرگە قايتىپ كېتىپتۇ . يول ئۈستىدە ، ئۆزىنىڭ تەقۋادارلىقى ۋە تائەت - ئىبادىتى ، تەۋپىق ، كارامىتى بىلەن داڭق چىقارغان بىر زاھىتنىڭ ئىبادەتخانىسىغا چۈشۈپ ، زاھىتتىن بۇ دۇنيانىڭ سائادىتى ۋە ئاخىرەتنىڭ نىجاتىغا سەۋەب بولغۇدەك بىر نەسىھەت بېردشىنى ئۆتۈنۈپتۇ .

— ئەي پادىشاھ ، بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ دۆلەت - سائادىتىگە سەۋەب بولىدىغىنى ئاچچىقىنى يۇتۇش ۋە سەۋر قىلىشتۇر .

غەزىپىگە كىم گەر بېسىق بەرمەس،
ئىنسان رەسمىدە ئۇ ئادەم ئەمەس.
ئاچچىقىڭنىڭ ئاساۋ ئېتى بولسا شاش،
تىزگىنىنى تارت، ئۇنى قىلغىن ياۋاش.

دەپتۇ زاھىت خۇددى كەشپى كارامەت قىلغاندەكلا.

— سەۋر قىلىش ۋە ئېغىر - بېسىق بولۇشنىڭ ياخشى سۈپەت ئىكەنلىكىنى بىلدىم، — دەپتۇ پادىشاھ، — ئەمما غەزىپىم كەلگەن چاغدا ئەقلىمنىڭ يۈزى يېپىلىپ قېلىشىمۇ مۇمكىن. شۇنداق چاغدا ياۋاشلىقنى غەزەپنىڭ ئۈستىدىن غالىب قىلالماسمەنمىكىن؟

— ئۇنداق بولسا مەن ساڭا ئۈچ پۈتۈك پۈتۈپ بېرەي، — دەپتۇ زاھىت، — ئۇلارنى بىر ئىشەنچلىك خاس كىشىڭگە بەرگىن. ئۇ كىشى ئۇنى ساقلىسۇن. قاچانكى سېنىڭ بىر ئىشقا غەزىپىڭ كەلسە، ئۇلاردىن بىرىنى كۆز ئالدىڭغا كەلتۈرسۇن. ئەگەر ئۇنى كۆرۈپ ئاچچىقىڭ بېسىلمىسا، يەنە بىرىنى كۆرسەتسۇن. ئەگەر ئۇنىڭ بىلەنمۇ ئىنساپقا كەلمىسەڭ، ئۈچىنچى پۈتۈكنى كۆزۈڭنىڭ ئۇدۇلىدا تۇتسۇن. مۇشۇ ۋاستە بىلەن ئاچچىقىڭ ۋە غەزىپىڭ شەپقەتكە ۋە مۇلايىملىققا ئالمىشىپ، غەزىپىڭنىڭ قاراڭغۇلۇقى كېتىپ، ياۋاشلىقىڭنىڭ روشەنلىكى كەلسە ئەجەب ئەمەس. چۈنكى دىۋە كەتسە پەرىشتە كېلىدۇ ئەمەسمۇ؟

بۇ سۆزدىن پادىشاھنىڭ كۆڭلى بەك خۇش بوپتۇ. شۇ چاغدا زاھىتمۇ ئۈچ پارچە پۈتۈكنى يېزىپ بېرىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارنى مۇلازىملىرىدىن بىرىگە بېرىپتۇ. بىرىنچى پۈتۈكتە: «قۇدرىتىڭنىڭ بارىدا ئىختىيارىڭ تىزگىنىنى نەپسى ھاۋانىڭ ئىلكىگە بەرمە، چۈنكى ئۇ سېنى ئەبەدىي ھالاكەتكە باشلايدۇ» دېيىلگەنىكەن. ئىككىنچى پۈتۈكتە: «ئاچچىقلانغان ۋاقتىڭدا ئالدىڭدىكى ئاجىزلارغا رەھىم قىلغىن. شۇنداق قىلساڭ، ئاخىر بىر كۈنى ساڭىمۇ رەھىم قىلىدۇ» دېيىلگەنىكەن. ئۈچىنچى پۈتۈكتە بولسا: «ھۆكۈم يۈرگۈزۈشتە شەرىئەتنىڭ سىرتىغا چىقما، ئىنساپنى تاشلىما» دېيىلگەنىكەن.

نەچچە كۈن ياشىساڭ جاھاندا ، زىنھار ،
ياۋاشلىق قىلغىنىكى بولما دىل ئازار .
كىشىنى يىغلىتىپ بولمىغىن خەندان ،
سېنىڭمۇ كۆزلىرىڭ بولغۇسى گىريان .
قەسرىڭگە كۆڭلۈڭنى مەغرۇر ئېتەرسەن ،
نە پايدا ، ئاخىرى تاشلاپ كېتەرسەن .

پادىشاھ زاھىت بىلەن خوشلىشىپ ، ئۆز ئوردىسىغا قايتىپ كەپتۇ . شۇنىڭدىن تارتىپ پادىشاھ ھەر قېتىم بىرەرسىگە غەزەپلەنگەندە ، مۇلازىملار ئاشۇ پۈتۈكنى ئۇنىڭغا كۆرسەتسىلا ئاچچىقىدىن ياندىكەن . شۇ سەۋەبتىن كىشىلەر پادىشاھنى «پادىشاھى زىلرىقاع»① دەپ ئاتىشىدىغان بوپتۇ .

ئۇ پادىشاھنىڭ ناھايىتى چىرايلىق ، خۇلقى يېقىملىق ، ياقۇت لەۋلىك ، كۈمۈش تەنلىك ، تۇتى تىللىق ، مېڭىشى كەكلىكتەك چىرايلىق بىر كېنىزىكى بار ئىكەن .

جاننى ئالغان دىلرەبا ـ مەھۋەش ئىدى ،
خۇش چىرايلىق مۇشكى بۇي دىلكەش ئىدى .

چىن دىلبەرلىرى ئۇنىڭ زۇلفىنىڭ بەندىگە گىرىپتار ئىكەن ، كەشمىر سەنەملىرى ئۇنىڭ غەمزە ئوقى بىلەن دىلى جاراھەت ئىكەن .

كىم كۆرۈپتۇ ئۇ مالاھەتنى ، يۈزۈڭدە بولمىسا ،
قايدا باردۇر ئۇ لاتاپەتكىم سۆزۈڭدە بولمىسا .

ئۇنىڭ ھۆسنىنىڭ ئەھۋالى ئىپپەت بېزىكى بىلەن زىننەتلەنگەن ، ئەخلاقىنىڭ جامالى پاكىزلىق زىننىتى بىلەن جابدۇلغان

① زىلرىقاع — پۈتۈك ئىگىسى ، مەكتۇپ ئىگىسى دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ .

بولغاچقا، پادىشاھنىڭ كۆڭلى ئۇنىڭغا شۇ قەدەر مايىل ئىكەنكى، بىر دەملىك ئىشرەتكىمۇ ئۇنىڭسىز كىرىشمەيدىكەن. پادىشاھنىڭ كېچە - كۈندۈز ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولغانلىقىنى كۆرگەن خوتۇنى رەشكتىن تاقىتى تاق بولۇپ، ئىزتىراپى ھەددىدىن ئېشىپ، بىر ھىيلە ئىشلىتىپ يا پادىشاھنى، يا ئاشۇ كېنىزەكنى ئۆلتۈرۈش خىيالىنى قىلىدىكەن. شۇڭا ئۇ ئاخىر بۇ سىرنى پەردازچىغا بايان قىپتۇ.

— بۇ ئىشنىڭ چارىسىنى مەن قىلىمەن، — دەپتۇ پەردازچى، — مېنىڭ مەسلىھىتىم شۇكى، پادىشاھنى ئۆلتۈرۈشمىز كېرەك. ئەگەر كېنىزەكنى ئۆلتۈرسەك، پادىشاھ قاتتىق سۈرۈشتە قىلىپ، قاتىلنى تېپىپ قىساس ئالىدۇ. ئېيتىڭا، پادىشاھ كېنىزەكنىڭ نەرىگە بەكرەك ئامراق؟

— مەن پادىشاھنىڭ كۆپرەك ئۇنىڭ ئېڭىكىگە سۆيىدىغانلىقىنى كۆردۈم ھەمدە:

نە قىلاي جەننەتنىڭ ئالمىلىرىنى،
ماڭا بەس، بولسا بۇ ئالمىدەك ئېڭەك.

دەپ بېيىت ئوقۇغانلىقىنى ئاڭلىدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ پادىشاھنىڭ خوتۇنى.

— ئۇنداق بولسا ئىشىمىز ئاسان بولغۇدەك، — دەپتۇ پەردازچى، — ماڭا بىر ئاز زەھەر، كىچىككىنە نىل بېرىڭ. مەن زەھەرنى نىل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئېزىپ، بىر قۇتىچىغا سېلىۋالاي. كېنىزەكنىڭ قېشىغا بارغاندا، ئۇ زەھەر ئارىلاشقان نىلدىن ئۇنىڭ ئېڭىكىگە بەش - ئالتە خال چېكەي، پادىشاھ مەست كەلگەندە، ئاشۇ زەھەرگە ئاغزىنى تەگكۈزىدۇ - دە، جان بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن سەن غەمدىن خالاس بولىسەن.

بۇ تەدبىردىن پادىشاھنىڭ خوتۇنىنىڭ كۆڭلى شاد بولۇپ، پەردازچى كەمپىر بۇيرۇغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭغا بې-

ـرىپتۇ . ئۇ مەككار قېرى ئۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ ، كېنىزەكنىڭ
قېشىغا كىرىپتۇ ھەمدە ئۇنىڭغا پەرداز قىلغان بولۇپ ، ئېڭىكىگە
ھېلىقى قۇتىچىدىن ئالغان نىل بىلەن بىر نەچچە خال چېكىپتۇ .

ئالىمدەك خۇش رەڭ ئېڭەككە بولدى پەيدا نەچچە خال ،
شۇ ئېڭەكنى ھەر بالادىن ئاسرىغايسەن يا خۇدا .

پادىشاھنىڭ ھەرەمخانىغا قارايدىغان بىر قۇلى بار ئىكەن . ئۇ
تاسادىپىي ھالدا خانىش بىلەن پەردازچى ئوتتۇرىسىدا بولۇنـ
غان گەپ ـ سۆزلەرنى بىر دالدىدا تۇرۇپ ئاڭلاپ قاپتۇ . كېيىن
يەنە پەردازچىنىڭ كېنىزەككە خال چەككەنلىكىنىمۇ كۆرۈپ قاپتۇ .
ئۇ بۇ ئەھۋالنى پادىشاھقا مەلۇم قىلاي دېسىمۇ ، پادىشاھ مەست
بولغاچقا ئېيتالماپتۇ . ئەمما ئۇ پادىشاھنىڭ كېنىزەكنىڭ ئېڭىكىگە
سۆيمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ دەرھال بېرىپ ، كېنىزەكنىڭ
ئېڭىكىنى سۈرتۈشكە باشلاپتۇ . بۇنى كۆرگەن پادىشاھ : «قۇل
كېنىزەككە چاقچاق قىلىپ ئۇنىڭ ئېڭىكىنى تۇتۇۋاتىدۇ» دەپ
گۇمان قىلىپ رەشك ئوتى جېنىغا تۇتىشىپتۇ ـ دە ، شەمشەرنى
ئېلىپ قۇلغا تەڭلەپ بولغۇچە قۇل قېچىپ چىقىپتۇ . پادىشاھ
شەمشەرنى كۆتۈرگەن ھالدا كەينىدىن قوغلاپ چىقىپتۇ . خاس
ئىشەنچلىك كىشىلىرى قولىدا پۇتۈكلەرنى تۇتقان ھالدا تۇرغانـ
كەن ، ئۇلار پادىشاھنىڭ غەزەپلىك ھالىنى كۆرۈپ بىر پۇتۈكنى
ئۇنىڭغا كۆرسىتىپتۇ . پادىشاھنىڭ ئاچچىقى بېسىلمىغانىكەن ،
ئىككىنچى پۇتۈكنى تۇتۇپتۇ ، ئۇنىڭ بىلەنمۇ غەزەپ ئوتى پەس
بولمىغانىكەن ، ئۈچىنچى پۇتۈكنى كۆرسىتىپتۇ . بۇنىڭ بىلەن پاـ
دىشاھنىڭ غەزىپى پەسىيىپتۇ ۋە يۇمشاق ئاۋاز بىلەن قۇلنى ئالدىغا
چاقىرىپ سوراپتۇ :
— ئۇنداق قىلىشقا قانداق جۈرئەت قىلدىڭ ؟
قۇل كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىنى راستى بىلەن بايان قىلغانـ
كەن ، پادىشاھ خوتۇنىدىن نېمە ئۈچۈن ئۆزىگە زىيانكەشلىك قىلـ

ماقچى بولغانلىقىنى سوراپتۇ . خوتۇنى ئۆز قىلمىشىدىن تېنىۋېلىپ
پادىشاھقا :
— ئۇ ئەبلەخ يالغان ئېيتىپتۇ . مەن سېنى ئۆلتۈرمەن دەپ
ئۆز دۆلىتىمنىڭ بىناسىنى ئۆزۈم يىقىتىمەنمۇ ؟ مەنمۇ ئۇ ئىپلاس
قۇلنىڭ كېنىزىكىڭ بىلەن ئويناشقانلىقىنى كۆپ قېتىم كۆرگەنىدىم . ئەمما باشقىلارنىڭ : «بۇ ئىشنى ئۆز قورسىقىدىن چىقىرىپ
ئۇنىڭغا بوھتان قىلدى» دېيىشىدىن قورقۇپ ، ساڭا ئېيتالمىغانىدىم . خۇداغا شۈكۈر ، ئەمدى ئۇ ئىشنى كۆرۈپسەن . بەس ، ئەمدى
ئۇ قۇل بىلەن كېنىزەكنى دەرھال ئۆلتۈرۈۋەت ، ھەرگىز كەينىگە
سۈرمە . سىياسەتتە تەخىر قىلىش پادىشاھلارنىڭ ھەيۋىتىگە زىيانلىق .

تىكەننىڭ بار ئىرۇر ئازارى چەندان ،
ئۇنى سەن قىلمىغىن قوينۇڭدا پىنھان .

دەپتۇ .
— پادىشاھىم ، ھېلىقى زەھەر ئارىلاشتۇرۇلغان نىل ھېلىمۇ
بار . ئەگەر ئۇنى تاپقۇزسىلا كىمنىڭ سۆزىنىڭ توغرىلىقى ئايدىڭلىشىدۇ ،— دەپتۇ قۇل .
پادىشاھ پەردازچى كەمپىرنى قۇتىچە بىلەن بىللە تېپىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ . كەمپىر كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن پەردازچىغا قۇتىدىكى نىلدىن ئازراق يېگۈزگەنىكەن ، بىردەمدىلا ئۆلۈپ قاپتۇ .
ئىش ھەقىقىتى ئايان بولغاندىن كېيىن پادىشاھ خانىشنى زىندانغا
سايتۇ ، قۇلنى ئازاد قىلىپ ئۇنىڭغا بىر شەھەرنى ئىنئام قىپتۇ .
ئەنە شۇ پادىشاھ ياۋاشلىق ۋە ئېغىر - بېسىقلىقنى ئۆزىگە كەسىپ
قىلغانلىقى ئۈچۈن ، بەتنىيەتلەرنىڭ ئەنە شۇنداق ھىيلە - مىكىرلىرىدىن ساقلىنىپ ، خەتەردىن ئەمىن قاپتۇ .
بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، پادىشاھ بولغان
كىشى ھېچقانداق ئىشتا ئالدىراقسانلىق قىلماسلىقى ۋە ئويلانماس-

تىنلا ھۆكۈم چىقارماسلىقى كېرەك .

شاھ يارلىقى سۇ ۋە ئوتتەك جاھاننى ،
قىلغۇسىدۇر بىردەم ئىچىدە خاراپ .
ھۆكۈم ئەگەر شۇنداق بولسا ، سۇلتانغا ،
جايىز ئەمەس ئىش قىلىشتا ئىزتىراپ .

— مەن تازا ئاچچىقلانغان ۋاقتىمدا ئۇنى ئۆلۈمگە بۇيرۇپ خاتا قىلدىم ،— دەپتۇ پادىشاھ ،— شۇنى بىلگەندىن كېيىن سەن بولساڭمۇ ئالدىراقسانلىق قىلمىغان بولساڭ ، تەخىر قىلغان بولساڭ بوپتىكەن .
— بىر خوتۇننى دەپ مۇنچىۋالا خاپا بولۇپ كېتىشلىرىنىڭ نېمە ھاجىتى ؟ ئەمدى كېنىزەكلىرى بىلەن كۆڭۈل ئېچىپ ئۆتىدۇۋەرمەمىلا .

سەرۋى قەد يوقالسا نازىنىن يار بار ،
گەر لالە توزۇسا ياسىمەن ھەم بار .

دەپتۇ ۋەزىر .
پادىشاھ ۋەزىرنىڭ بۇ سۆزىدىن ئىران دۇختىنى راستتىنلا ئۆلۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ دەپ پەملەپ ، چوڭقۇر ئاھ ئۇرۇپ ئۆز - ئۆزىگە :

«پىراق ئوتىدا كۆپ كۆيمەك ماڭا پەرھىز بولدى ئەي كۆڭلۈم ،
بۇ ئىش ئۆزرە يۈرەك ھەم يەتتە يەردىن باغلىدى بەلنى .

ۋاي ئۇ گۈللەنگەن ياشلىق گۈلزارىغا ئىسسىت ، ئۇنىڭ ئۆمرى خۇددى گۈل پەسلىدەك قىسقا ئىكەن . ئەپسۇس ، ھىجران كۆزىنىڭ ئاپتى بىلەن باھار ياپراقلىرى تۆكۈلۈپ كەتتى .

يانتى تۇپراق ئاستىدا سەرۋى راۋانىم ، دەرىخ ،
كىردى يەرنىڭ ئاستىغا ماھى تابانىم ، دەرىخ . »

دەپ زارلىنىپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن ۋەزىرگە قاراپ :

— مەن ئىران دۆختىنىڭ ئۆلگىنىدىن ناھايىتى ئازابلاندىم ، پىيلار ،— دەپتۇ .

— ئۈچ خىل كىشى ھەمىشە غەم - ئەندىشىنىڭ ئىلكىدە ئەسىر بولۇپ تۇرىدۇ . ئۇنىڭ بىرىنچىسى ، ھەمىشە يامان ئىشنىڭ قەستىدە يۈرگەن كىشى ؛ ئىككىنچىسى ، قۇدرىتىنىڭ بارىدا ياخشى ئىش قىلمىغان كىشى ؛ ئۈچىنچىسى ، نادانلىق بىلەن ئويلىمايلا ئىش قىلىپ ، ئاخىرىدا ھەسرەت - نادامەتكە قالغان كىشى ،— دەپتۇ ۋەزىر .

— ئىران دۆخت سېنىڭ خاتالىقىڭ تۈپەيلىدىن ئۆلدى ، گەرچە مەن ھۆكۈم قىلغان بولسامۇ ، سەن توختىتىۋالساڭ بولماسمىدى ،— دەپتۇ پادىشاھ .

— ئۈچ خىل كىشىنىڭ مۇنداق ئۈچ ئىشنى قىلىشى خاتا . بىرىنچىسى ، تۆمۈرچىنىڭ ئاق تون كىيىپ دۇكىنىدا ئىش قىلىشى ؛ ئىككىنچىسى ، شۇستىگەرنىڭ قىممەت باھالىق لىباس كىيىپ سۇ ئىچىدە بوز يۇيۇشى ؛ ئۈچىنچىسى ، سودىگەرنىڭ ساھىبجامال خوتۇن ئېلىپ ، ئۇنى ئۆيىدە تاشلاپ ئۆزى سەپەرگە كېتىشى . مەن خاتا ئىش قىلىدىغان بۇ ئۈچ تائىپىدىن ئەمەسمەن . مەن شۇنداق ياخشى ئىش قىلدىمكى ، سىلىنىڭ يارلىقلىرىنى بەجا كەلتۈردۈم . بۇ ئىشنى سىلى ئويلىنىپ ، ئاقىۋىتىنى كۆزلەپ قىلغان بولسىلا ، سىلىگە بۇنداق نادامەت كەلمىگەن بولاتتى .

ئويلاپراق بېجىرگەن بولسىلا گەر ئىش ،
كەلمىگەن بولاتتى بۇنچە غەم - ئەندىش .

—بولدى ، مالامەت قىلىۋەرمىگىن ،— دەپتۇ پادىشاھ ،— ئەمدى كۆڭۈل غېمىدىن مېنى خالاس قىلالىغۇدەك بىر ئىش قىل-

ساڭچۇ !

— بۇ چارىسىنى قىلغىلى بولىدىغان ئىش ئەمەس ، سىلىنىڭ بۇ ئەھۋاللىرى خۇددى ئۆز جۈپتىنى ئالدىراپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپ ، نادامەتنىڭ ساقايغۇسىز رەنجىگە مۇپتىلا بولغان كەپتەرنىڭ ھالىغا ئوخشاپ قالدى .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— بىر جۈپ كەپتەر ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر .

ئالدىراڭغۇ كەپتەرنىڭ ھېكايىسى

بىر جۈپ كەپتەر ياز كۈنلىرى قىشلىق ئوزۇقى ئۈچۈن مەلۇم مىقداردا دان جۇغلاپ ، ئۇۋىسىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا زاپاس ساقلاپ قويغانىكەن . بىر كۈنى ئەركىكى چىشىسىغا ئاشۇ داننى ياخشى ساقلاشنى تاپىلاپ قويۇپ سەپەرگە چىقىپ كېتىپتۇ . دانلارنى جۇغ- لىغان ۋاقىتتا نەملىكتىن كۆپۈشۈپ تۇرغاچقا ، جىق كۆرۈنۈپتۇ . ئەركەك كەپتەر سەپەردىن قايتىپ كەلگۈچە ھاۋانىڭ ھارارىتى بى- لەن ئۇ دانلار قۇرۇپ كەتكەچكە ، ئازلىغاندەك بولۇپ قاپتۇ . ئەر- كەك كەپتەر سەپەردىن كېلىپلا داننىڭ ئاز قالغانلىقىنى كۆرۈپ چىشىسىغا شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ داننى نېمىشقا يېدىڭ ؟ بۇنى قىشلىقىمىز ئۈچۈن زاپ- اس ساقلاپ قويغانىدۇققۇ ؟ ھۆكۈمالارنىڭ مۇنۇ سۆزىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ ؟

بۈگۈن بولسا سەندە بىھەد بەرگۈناۋا ،
زەخىرە[1] قوي تاڭلا بولارسەن بىناۋا .

—مەن ئۇ داننى يېيىش تۈگۈل ، يېيىش دېگەن خىيالنى

① زەخىرە— زاپاس ساقلاش ، ئېھتىيات قىلىپ ساقلاپ قويۇش .

خاتىرەمگىمۇ كەلتۈرمىدىم ،— دەپتۇ چىشى كەپتەر .
ئەركەك كەپتەر ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەستىن غەزەپ بىلەن ئۇنى بىر نەچچە قېتىم چوقۇپ ، قانتى بىلەن سوققانىكەن ، چىشى كەپتەر ئۆلۈپ قاپتۇ . كېيىن ئىككى - ئۈچ كۈن يامغۇر ياغقانىكەن ، دان نەم تارتىپ ، يەنە كۆپۈشۈپ بۇرۇنقى ھالىتىگە كېلىپ كۆپىيىپ قاپتۇ . شۇ چاغدا ئەركەك كەپتەر دانلارنى جۇپتىنىڭ يېمىگەنلىكىنى ، بەلكى ئاپتاپتا قۇرۇپ ئاز كۆرۈنگەنلىكىنى چۈشىنىپ ، ئۆز جۇپتىگە ئىچى ئاغرىپ ، ئىزتىراپ بىلەن ئۆزىنى يەرگە ئۇرۇپ ناله قىلىپ :
— مېھرىبان يارنىڭ پىراقى قاتتىق رەنج ئىكەن ، نادامەت ئۇنىڭدىنمۇ قاتتىق ئىكەن ،— دەپتۇ .

ئالدىراپ ئىش قىلساڭ زىيان يەتكۈسى ،
زىيانىڭىم ھەرگىزمۇ چىقماس پايدىسى .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، ئەقىللىق كىشىلەر كىشىگە ئۇقۇبەت قىلىشتا ئالدىرىماسلىقى كېرەك . شۇنداق قىلغاندىلا ، ھېلىقى كەپتەردەك ھىجران بالاسىغا مۇپتىلا بولمايدۇ .
— مەن ئالدىراپ ھۆكۈم قىلغان بولسام ، سەن ئالدىراقسانلىق بىلەن ئىش بېجىرىپ ، مېنى مۇشۇنداق رەنجىكە مۇپتىلا قىلدىڭ ،— دەپتۇ پادىشاھ .
— ئۈچ خىل كىشىلەر ئۆزىنى رەنجىكە مۇپتىلا قىلىدۇ . ئۇنىڭ بىرى ، جەڭ ۋاقتىدا غاپىللىق قىلغانلار ، بۇلار جەڭدە زەخمە يەيدۇ . يەنە بىرى ، ھارامدىن مال جۇغلىغانلار ، بۇلارنىڭ مېلى تالان - تاراجغا ئۇچراپ ، ئۆزىدە ئۇۋالدىن باشقا نەرسە قالمايدۇ . يەنە بىرى ، ئۆزى قېرى تۇرۇپ ياخشى خوتۇن ئالغانلار ، ئۇلار ئۇنىڭ بىلەن كۆڭۈل ئاچالمايدۇ ،— دەپتۇ ۋەزىر .
— بۇ ئىشتا ئەقىلسىزلىق قىلدىڭ ،— دەپتۇ پادىشاھ .
— ئىككى خىل كىشى ئاقىل يوسۇنى بىلەن ئىش قىلمىغان

ھېسابلىنىدۇ . ئۇنىڭ بىرى ، ئۆزىنىڭ پۇل ۋە مېلىنى يات كىشى-نىڭ قېشىغا ئامانەت قويغانلار ؛ ئىككىنچىسى ، كىشى بىلەن خۇ-سۇمىتى بار بولغان بولسا ، نادان كىشىنى ئۆز دەۋاسىنى ئايرىپ قويۇشقا تەكلىپ قىلغان ۋە ئۇنىڭ ئالدىدىلا سۆزلىشۋەرگەنلەر . مەن ئەقىل قائىدىسىدىن تاشقىرى ئىش قىلمىدىم ، بەلكى پەرمانلى-رىنى ئىجرا قىلدىم ،— دەپتۇ ۋەزىر .

— ئىران دۆختىنىڭ دەردىدە ناھايىتى ئازابلاندىم ،— دەپتۇ پادىشاھ .

— بەش خىل خوتۇن ئۈچۈن غەم يېمەك راۋا . ئۇنىڭ بىرىن-چىسى ، نەسەبى ئۇلۇغ ، ئۆزى ساھىبجامال ۋە پاك بولغان خوتۇن-لار ؛ ئىككىنچىسى ، ئۆزى دانا ، ئېغىر - بېسىق ، ئەقىدىلىك ۋە كۆڭلىدە بىر ئەرنىلا ياد ئېتىدىغان خوتۇنلار ؛ ئۈچىنچىسى ، ھەمى-شە تەرەپتارلىق قىلىدىغان ، نەسىھەتگۈي ھەم شەپقەتلىك خوتۇنلار ؛ تۆتىنچىسى ، يۈزى قۇتلۇق ، سۆزى مۇبارەك ۋە ئايىغى يارىشىدىغان خوتۇنلار ؛ بەشىنچىسى ، ئۆزىگە مەيلى زىيان يەتسۇن ياكى پايدا كەلسۇن ، ئۇنىڭ بىلەن كارى بولماي ، قانداق يول بىلەن بولمىسۇن ئېرىگە پايدا يېتىشنى كۆزلەيدىغان خوتۇنلار . مانا مۇشۇ سۈپەتلەر-نىڭ ھەممىسى ئىران دۆختتا بار ئىدى . ئۇنىڭ ۋاپاتىدىن قانچە ئازابلانسىلىمۇ بۇ تېخى سىلىگە ئازلىق قىلىدۇ . ئۇنىڭسىز ئەمدى نە دۆلەتلىرىدىن راھەت ، نە ئۆمۈرلىرىدىن لەززەت تاپالايدىلا ؟

— ھەي پىيلار ، مېنىڭ ئالدىمدا ھېيىقماستىن ئەجەب بىئە-دەپلىك قىلغىلى تۇردۇڭغۇ ؟ بولدى ئەمدى ، مەندىن يىراق-راق تۇرغىن .

— ئىككى خىل كىشىدىن يىراقلاشماق زۆرۈر . ئۇنىڭ بىرى ، ياخشىلىق بىلەن يامانلىقنى ئوخشاش ھېسابلايدىغان ، ئاخىرەتنىڭ ساۋابىغا ۋە ئازاب - ئوقۇبىتىگە ئىشەنمەيدىغانلار ؛ ئىككىنچىسى ، تۇرقىنى يامان خۇي - پەيلدىن ، قەلبىنى ئۇۋاللىق پەيدا قىلىدىغان نىيەتتىن پاك تۇتمىغانلار ،— دەپتۇ ۋەزىر .

— مەن كۆزۈڭگە ھەقىر كۆرۈنۈۋاتقان ئوخشىمايمەنمۇ ؟ سەن

ماڭا ئەجەب چوڭچىلىق بىلەن گەپ قىلىۋاتىسنا؟— دەپتۇ پادى-شاھ .
— ئۇلۇغ كىشىلەر ئۈچ تائىپىنىڭ كۆزىگە ھەقىر كۆرۈنىدۇ . ئۇنىڭ بىرى ، ئولتۇرۇش - قوپۇشتا خوجايىنى بىلەن باراۋەر ئورۇندا تۇرىدىغان قۇل بولۇپ ، خوجايىنى ئۇنىڭ بۇ قىلىقىنى تەگىمەي ، بەلكى ئۇنىڭ بىلەن ئويۇن - چاقچاق قىلسا ، ئۇنىڭ كۆزىگە خوجايىنى ھەقىر كۆرۈنىدۇ . ئىككىنچىسى ، خوجايىنىدىن ئېلىپ ، ئۆز يېنىنى چىڭدايدىغان خىزمەتكار بولۇپ ، ئۇنىڭ مېلى خوجايىنىنىڭكى بىلەن تەڭلەشكەندە ياكى ئۇنىڭدىن ئېشىپ كەتكەن ۋاقىتىدا ، ئۆز خوجايىنىنى سەل چاغلايدىغان ۋە خار كۆرىدىغان بولۇپ قالىدۇ . ئۈچىنچىسى ، خوجايىن ئوبدان سىناپ باقماي تو-رۇپ ئۆز سىرلىرىغا مەھرەم قىلغان مۇلازىم بولۇپ ، ئۇ ناھايىتى ئاسانلىق بىلەن بۇ مەرتىۋىگە ئېرىشكەنلىكىدىن مەغرۇرلىنىپ ، خوجايىنىنى ھەقىر كۆرىدۇ ،— دەپتۇ ۋەزىر .
— مەن سېنىڭ بۇنچىلىك ئىكەنلىكىڭنى بىلمىگەنىكەنمەن ، سېنى ئەمدى چۈشەندىم ،— دەپتۇ پادىشاھ .
— سەككىز خىل كىشىنى سەككىز خىل ۋاقىتتا سىناش كېرەك . يەنى ، شىجائەتلىك كىشىلەرنى جەڭدە ، دېھقانلارنى تېرىق-چىلىقتا ، ئۇلۇغلارنى غەزىپى كەلگەندە ، سودىگەرلەرنى ھېساب - كىتابتا ، دوستلارنى ھاجەت چۈشكەندە ، ياخشىلارنى مېھنەت يەتكەن-دە ، زاھىتلارنى ئاخىرەت ئىشلىرىنى مەھكەم تۇتۇشتا ، ئالىملارنى بايان ۋە ئەمرىمەرۇپلاردا سىناش كېرەك ،— دەپتۇ ۋەزىر .
ئىشقىلىپ ، پادىشاھ ۋەزىرگە ھەرقانداق سۆز قىلسا ، ۋەزىر ئۇنىڭ سۆزلىرىگە خەنجەردىن ئىتتىك ، زەھەردىن ئاچچىق جاۋاب بېرىۋېرىپتۇ . پادىشاھ بولسا ياۋاشلىق بىلەن چىداپ ئاڭلاۋېرىپتۇ .

بولسا ھەركىشى سەل - پەل ئەقلى بار ،
غەزەپ چېغىدا ئاچچىقنى باسار .
ئاچچىق بولسىمۇ چىداش ، دەرمەھەل ،
لېكىن ئاقىۋەت بولغۇسى ھەسەل .

ئاخىر ۋەزىر دۇئا ۋە سانا تىلىنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ شۇن-
داق دەپتۇ :

— ئەي پادىشاھىم ، تەڭرىنىڭ سايىسى بولغان دۆلەتلىرىنىڭ سايىسى ئالەم ئەھلىنىڭ بېشىغا ئەبەدىي چۈشۈپ تۇرسۇن ، ئۇلۇغ-لۇقلىرىنىڭ ئاپتىپى شەرەپ ئەۋجىدە ھەمىشە پارلاپ تۇرسۇن . قۇللىرىنىڭ بۇنداق بىئەدەپلىك قىلىشقا جۈرئەت قىلىشىم سىلى-نىڭ ماختاشقا لايىق سۈپەتلىرىنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن ئىدى . خۇداغا شۈكۈر ، ماڭا شۇنداق مەلۇم بولدىكى ، خۇشخۇيلۇقتا سىلى-گە ئوخشاش كىشىدىن يەنە بىرى يوق ئىكەن . ھەرقانداق كىشى سىلىدەك سەۋرلىك كىشىنىڭ ئۇلۇغلۇقىغا تەسلىم بولىدۇ . ھۆ-كۈمرانلىق سىلىگە ئوخشاش ياۋاش كىشىگە تولىمۇ يارىشىدۇ .

سۆزىدىكى لاپ بىلەن بولماس ئۇلۇغلۇق ،
ھەم ئازار يەتكۈزۈش ئەمەستۇر شاھلىق .
دېگىلى بولغۇسى «خۇيى يارامىلىق» ،
چىرايىنى تۇرمىسەڭ كەلگەندە ئاچچىق .

— سەنمۇ بىلىسەن ، پىيلار ،— دەپتۇ پادىشاھ ،— مەن پادى-شاھلىق ئىشىنىڭ بىناسىنى شەپقەت ۋە بىئازارلىق ئاساسىغا قۇر-غانمەن . مېنىڭ بەزىبىر كىشىلەرگە جازا بېرىشىم ۋە ئۇلارنى قىينىشىم باشقا ئىش ئۈچۈن ئەمەس ، بەلكى مەملىكەتنى مۇستەھ-كەملەش ، جاھاننىڭ ئىنتىزامىنى ساقلاش ئۈچۈندۇر . مېنىڭ ھىممىتىمنىڭ دەرياسى سېنىڭ ئۇ سۆزلىرىڭنىڭ سوغۇق شاملى بىلەن غەزەپ مەۋجىنى پەيدا قىلىدىغان دەرىجىدە ئەمەس .

مەن ئەمەسمەن ھەر شامالدا شېخى تەۋرەنگەن تېرەك ،
خەس ئەمەسمەن ياكى كۆيدۈرگەي مېنى بىر پارچە ئوت .
تاغ ئەمەسمەن ۋارقىراشقا بەرگىلى ئەكس سادا ،
ھەر ھاۋادىن تۆككىلى ياش مەن ئەمەسمەن يا بۇلۇت .

مەن ئىران دۆختىنى ئۆلۈم جازاسىغا بۇيرۇپ خاتا قىلدىم .
مەن خۇددى «ياخشى ئاتمۇ گاھىدا مۇدۇرۇپ كېتىدۇ» دېگەندەك
ئىش قىلىپ قويدۇم .
— ئۇ ئىش شۇنداقلا بىر يۈز بېرىپ قالدى ،— دەپتۇ
ۋەزىر ،— شۇڭا گاھىدا يۈز بېرىپ قالغان ئىشنى يوق ھېسابىدا
بىلىشمۇ بولىدۇ . ياۋاشلىق ۋە سەۋرنىڭ قىممىتى قۇدرەتلىك ۋە
ئىقتىدارلىق پادىشاھنىڭ بىئەدەپلىك قىلغان ئاجىز ۋە قابىلىيەت-
سىز خىزمەتكارنىڭ ئەدەپسىزلىكىنى تەمكىن قۇۋۋىتى بىلەن كۆتۈ-
رۈپ ، چىرايىنى تۈرۈپ قويمىغانلىقىغا يەتمەيدۇ . چۈنكى ، تارىخ-
لاردا ھېچقانداق پادىشاھ بۇنداق ئەپۇچانلىقى ، ئېغىر - بېسىقلىقى
ۋە ياۋاشلىق خۇسۇسىيىتى بىلەن زىكىر قىلىنغان ئەمەس .
— ئەگەر بەندە گۇناھىغا ئىقرار بولۇپ ئۆزرە ئېيتسا ، مەرھە-
مەتلىك كىشىنىڭ ئۇنىڭ ئۆزرىسىنى قوبۇل قىلماسلىقتا چارىسى
يوق . مەرد كىشىلەر ئەلۋەتتە ئۆزرىنى قوبۇل قىلىدۇ ،— دەپتۇ
پادىشاھ .
— ئۇنداق بولسا مەن گۇناھىمنى ئىقرار قىلىمەن ،— دەپتۇ
ۋەزىر ،— مېنىڭ گۇناھىم شۇكى ، سىلىنىڭ پەرمانلىرىنى بەجا
كەلتۈرمەي ، تا ھازىرغىچە ئىران دۆختىنى ئۆلتۈرمىدىم . ئەمدى
ھەر نېمە قىلسىلا ئىختىيار ئۆزلىرىدە .

خاھى لۇتفى كۆرسىتىڭ ، خاھ قەھرىلىك خەنجەر ئۇرۇڭ ،
ئالدىڭىزدا باش قويۇپتۇرمىزكى قۇدرەت سىزدىدۇر .

پادىشاھ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ، چىرايىدا شادلىق جىلۋىلىنىپتۇ ،
شۇكۇر سەجدىلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپ ، شادلىق نەرىسىنى پەلەككە
يەتكۈزۈپ مۇنۇ بېيىتنى ئوقۇپتۇ :

خۇش خەۋەر كەلدى كۆڭۈل سۇلتانلىقىغا ناگاھان ،
خەستە بولغان تەن ئىچىگە كىردى گويا يېڭى جان .

غۇنچە ئىچرە ئۇ ئۇمىدىمنىڭ گۈلى پىنھان ئىدى ،
ئېچىلىپ ئەمدى مېنى— غەمكىننى قىلدى شادىمان .

—سۆزلىرىڭدىن ئىران دۇختىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى ماڭا بىلدۇرگەن بولساڭمۇ ، يەنە مېنىڭ كۆڭلۈمنى ئىزدەپ ، ئۇنى چوقۇم تىرىك ساقلىغان بولۇشى مۇمكىن ، دەپ ئويلىغانىدىم ،— دەپتۇ پادىشاھ .

— مېنىڭ سىلى بىلەن بۇنداق ئۇزۇن سۆزلىشىشىمدىكى مەقسىتىم ، سىلىنىڭ ئاشۇ ھۆكۈملىرىدە مەھكەم تۇرغان - تۇرمىغانلىقلىرىنى بىلىش ئۇچۇن ئىدى . ئەگەر ئاشۇ يارلىقلىرىدا چىڭ تۇرغانلىرى مەلۇم بولسا ، شۇ زامان بېرىپ ئۇنى ئۆلتۈرگەن بولاتتىم . ئۇ يارلىقلىرىدىن پۇشايمان قىلغانلىرى مەلۇم بولغاندىن كېيىن ، گۇناھىمنى ئىزھار قىلىپ ، تەخىر قىلغانلىقىمغا ئۆزرە ئېيتتىم ،— دەپتۇ ۋەزىر .

— سىېنىڭ دانىشمەنلىكىڭ ، ھوشيارلىقىڭ ، ئەقىل - پاراسەتلىكىڭ ۋە يىراقنى كۆرەرلىكىڭ ماڭا ئەمدى بۇرۇنقىدىن ئارتۇقراق مەلۇم بولدى ،— دەپتۇ پادىشاھ ،— سەن ماڭا بۇ خىزمەتنى قىلدىڭ ، پات پۇرسەتتە ئۇنىڭ ئەجرىنى كۆرسەن ، ئەمدى تېز بېرىپ ئىران دۇختقا يېتەرلىك دەرىجىدە ئۆزرە قويۇپ ، ئۇنى بۇ يەرگە قايتىپ كېلىشكە ئۈندىگىن .

كەلگىن جېنىم ئەمدى ماڭا ئەيلە يارلىق ،
بولدى قۇلاق خەۋەردە ، كۆز ئىنتىزارلىق .

پىيلار پادىشاھ ھىيلارنىڭ قېشىدىن چىقىپ ئىران دۇختىنىڭ يېنىغا بېرىپ ، ئۇنىڭ ئەپۇ قىلىنغانلىقىنى ئېيتىپ ۋىسال دۆلىتىدىن بېشارەت بېرىپتۇ .

غۇنچىدەك باغلانغان ئىشتىن نالە قىلما ئەي كۆڭۈل ،
كىم ، سەھەرنىڭ سالقىنى كەلدى گىرە ئاچماق ئۇچۇن .

ئىران دۇخت شۇ زامان پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا ھازىر بولۇپ قۇللۇق شەرتىنى بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن ، پادىشاھقا مىننەتدار-لىقىنى ئىزھار قىپتۇ .

— بۇ ئىشتا سەن پىيالارغا كۆپ تەشەككۈر بىلدۈرسەڭ بولىدۇ ،— دەپتۇ پادىشاھ ،— چۈنكى ئۇ بىزنىڭ بەختىمىزنى كۆز-لەپ ، سېنى ئۆلتۈرۈشكە قولى بارماپتۇ .سەن ئۇنىڭ ئەقىللىقلىقى-دىن نىجات تاپتىڭ .

— مەن سىلىنىڭ ئۇلۇغلۇقلىرىنى ، سېخىيلىقلىرىنى بىلە-گەچكە ھەمدە تۇگىمەس مەرھەمەتلىرىگە ئىشەنگەچكە ، ئىشنى كەي-نىگە تارتتىم . بولمىسا كەمىنە قۇللىرىنىڭ سىلىدەك شان - شەۋكەتلىك سۇلتاننىڭ پەرمانىنى بەجا كەلتۈرمەسلىككە نېمە ھەد-دى بولسۇن ؟— دەپتۇ ۋەزىر .

— خۇشال بولغىن ، پىيالار ،— دەپتۇ پادىشاھ ،— ھازىردىن تارتىپ ساڭا مەن بىلەن تەڭ دەرىجىدە پەرمان يۈرگۈزۈش ھوقۇقى-نى بەردىم . ئەمدى مەملىكەتنى باشقۇرۇشتا قانداق ئىشنى قىلىش-نى خالىساڭ ، ئۆز ئىختىيارىڭ .

— مەن بۇ قىلغان خىزمىتىم بىلەنمۇ تېخى ئىلگىرىكى مەر-ھەمەتلىرىنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىپ بولالمىغانىدىم ،— دەپتۇ پىيالار ،— ئەمدى يەنە مىڭ يىل ئۆمۈر كۆرۈپ مىڭ تىل بىلەن ئېيتساممۇ بۇ قىلغان شەپقەتلىرىنى ئادا قىلالمايدىغان بولدۇم .

گەر سوسەن ھېسابسىز تىل چىقارسىمۇ ،
ھېچ ئېيتىپ بولالماس باھار شۈكرىنى .

پېقىر قۇللىرىنىڭ سىلىدىن تىلەيدىغان ھاجىتىم شۇكى ، بۈنىڭدىن كېيىن ئىشلاردا يېنىكلىك قىلمىغايلا . ھەر بىر مۇھىم ئىشنىڭ ئاخىرىنى تەپەككۇر كۆزلىرى بىلەن كۆرمىگۈچە ھۆكۈم چىقارمىغايلا .

— بۇ نەسىھىتىڭنى قوبۇل قۇلىقىم بىلەن ئاڭلايمەن . ئەمدى

ئېيتقىنىڭدەك ھەر بىر ئىشتا سەن بىلەن كېڭىشىپ ، ئىجازىتىڭنى ئېلىپ ھۆكۈم چىقىراي ،— دەپتۇ پادىشاھ .

شۇنىڭ بىلەن ئۇ ۋەزىر بىلەن ئىران دۆختقا ئۆز دەرىجىسىگە لايىق سەرۇپايلارنى كىيدۈرۈپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھ پىراق كۆلىبىسىدىن چىقىپ ۋىسال سارىيىغا ئۆلىشىپتۇ ۋە ئۇ يەردە ئىشرەت مەجلىسىگە زىننەت بېرىپتۇ .

پادىشاھ ھازىرلاپ كاتتا زىياپەت ،
ئىشرەت گۈلزارىغا بەردى زىننەت .

گۈل بەدەنلىك ساقىيلار كۈمۈش قەدەھلەردىكى سۈزۈك مەيلەرنى ئۆلپەتلەرنىڭ ئاغزىغا قۇيۇشقا باشلاپتۇ . ئىسىل شارابلار كۆكرەك ئىچىنلىرىدىن ئىچىپ بېرىپ ، شادلىق كۆچەتلىرىنى سۇغىرىپ كۆكەرتىپتۇ .

خۇشاللىق بېغىشلاپ ئىسىل مەي ـ شاراب ،
قىزىتتى ئويۇندا بازارنى قاپلاپ .

خۇش ئاۋاز سازەندىلەر ھەر خىل سازلار ناۋاسىنىڭ نالىسى بىلەن كۆڭۈل قۇشلىرىنى سايرىتىپتۇ . ھەر تۈرلۈك نەغمىلەرنىڭ سادالىرى مىڭ تىل بىلەن جەننەت ئەيش ـ ئىشرەتلىرىدىن بىشارەت بېرىپتۇ . ئۇد يۈز داستانلىق لاتاپىتى بىلەن مىڭ داستان نەغمىسىدىن نىشان بېرىپتۇ . قالۇن دىلكەش ئاھاڭلىرى بىلەن مەستلەرنىڭ كۆڭۈل ئەينىكىدىن كۇدۇرەت كىرلىرىنى ئېرىتىپتۇ .

سازچىلار زۆھرەدەك ئىدى خۇشناۋا ،
ئاھاڭى مۇشتەرى كەبى ئەجەب ساز .
چىقاتتى قالۇندىن شادلىق مۇقامى ،
ھەر تارى بېرەتتى يېقىملىق ئاۋاز .

ئۇ كېچىسى ئۇلار ئەنە شۇنداق ئەيش ـ ئىشرەت بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈپتۇ .

پادىشاھ بارلىق ئامۇخاسىنى يىغدۇرۇپ ، ئۆزى ئادالەت تەختىدە بەرقارار بولۇپ ئولتۇرۇپتۇ . شۇ چاغدا ۋەزىر پىيلار ئۆزىگە ، ئىران دۆختقا ۋە ئۇنىڭ پەرزەنتلىرىگە ھەمدە كامالغا ۋاكالىتەن پادىشاھنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ، بەرەھمەنلەرنىڭ ئۈستى- دىن دادلاپتۇ . ئۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ : «دەرھال كاردۇن ھەكىم- نى ھازىر قىلىڭلار ، ئۇ نېمە قىلىشنى لايىق كۆرسە شۇنى قىلايلى !» دەپ پەرمان بېرىپتۇ . مۇلازىملار بېرىپ كاردۇن ھە- كىمنى ئېلىپ كېلىشىپتۇ .

— بۇلارنىڭ بەزىسىنى دارغا ئاسماق كېرەك ، بەزىسىنى پىل- نىڭ ئاستىغا تاشلاپ يانجىپ ئۆلتۈرمەك كېرەك ،— دەپتۇ كاردۇن ھەكىم .

پادىشاھ كاردۇن ھەكىمنىڭ ھۆكمىگە ئەمەل قىپتۇ .

كىمكى زۇلۇم شەمشىرىنى چىقاردى ،
ئاشۇ شەمشەر ئۇنىڭ كۆكسىنى ياردى .
سەندەلنى كور قاتتىق قىلغاچ يۈزىنى ،
يېدى سانسىز بولقىلارنىڭ زەربىنى .

دۈشمەننى بىر تەرەپ قىلغاندىن كېيىن ، پادىشاھ مەملىكەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇشنى ۋەزىرگە تاپىلاپ قويۇپ ، ئۆزى ئىران دۆخت بىلەن ئىشرەتكە مەشغۇل بولۇپ ، بەخت ـ دۆلەتنىڭ كەيپى- نى سۈرۈپتۇ .

تۈت غەنىيمەت بۇ كېچە ئىشرەتنىكىم ،
تاڭلىنىڭ ئەھۋالىنى كىم بىلگۈسى .

مانا بۇ ياۋاش ـ يۇمشاق ۋە ئېغىر ـ بېسىق بولۇشنىڭ داستانى

ۋە بۇ پەزىلەتلەرنىڭ باشقا خۇلق ـ مىجەزلەردىن ئەۋزەل ئىكەنلىكىنىڭ بايانى . ئەقىللىق كىشىلەرگە روشەنكى ، بۇ ھېكايەتلەرنىڭ پايدىسى ئوقۇغۇچىلار ۋە ئاڭلىغۇچىلارنىڭ ئىبرەت ئېلىپ ھوشىنى تېپىشى ئۈچۈندۇر . ئەقىللىق كىشىلەر بۇرۇن ئۆتكەن كىشىلەرنىڭ يۇقىرىقىدەك تەجرىبىلىرىنى ۋە ھۆكۈمالارنىڭ ئىشارەتلىرىنى ئۆز ئىشلىرىغا ئۈلگە قىلىشى ، ئەل ۋە دۇنيا ئىشلىرىنى ياخشىلاش بىناسىنى ھېكمەت ۋە ئىلىم ـ بىلىم ئاساسىغا قۇرۇشى ، غەزەپ ۋە يەڭگىللىكنى تەرك ئېتىپ ، سەۋرچان ، چىداملىق بولۇشى كېرەك . ئەگەر ھەركىم تەڭرىنىڭ ئەنە شۇنداق مەرھەمىتىگە ئېرىشكەن بولسا ، ئۇنىڭ ھىممىتىنىڭ بېشى تەۋەززۇ تاجى بىلەن زىننەت تېپىپ ، سۇپىتىنىڭ قامىتى ياۋاشلىق لىباسى بىلەن جابدۇلىدۇ . بىلمەك كېرەككى ، تەۋەززۇ ۋە ياۋاشلىق دۇشمەننى دوست ، دوستنى تۇغقاندىنمۇ يېقىن قىلىدىغان سۈپەتتۇر .

گەر تەۋەززۇ كۆرسىتىپ بولساڭ ياۋاش ،
دۈشمىنىڭمۇ بولغۇسىدۇر ساڭا يار .
ھېچ كىشىگە قىلمىساڭ قەھرۇ غەزەپ ،
مەقسىتىڭ بويىچە يۈرگەي روزغار .

ئون ئۈچىنچى باب

ئىككى يۈزلىمچىلەر ۋە خىيانەتكارلارنىڭ سۆزلىرىدىن پەرھىز قىلىش كېرەكلىكى توغرىسىدا

بۇ داستان تامام بولغاندىن كېيىن ، بىدپاي ھەكىمگە راي دابىشلىم سانا تىلىنى ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ :

قىلدى روشەن بۇ ئەقلىمگە بارچە مەسەل زىكرىڭىز ،
ھەممە قىيىن ـ مۇشكۇلۇمنى يەشتى ئۆتكۈر زېھنىڭىز .

—ياۋاشلىق ھەم چىدامىلىقنىڭ پايدىلىرى ، ئاچچىقى يامانلىق بىلەن يەڭگىلتەكلىكنىڭ زەرەرلىرى توغرىسىدىكى ، شۇنىڭدەك ئې- غىر ـ بېسىقلىق قىلىشنىڭ پادىشاھلار ئۈچۈن ھەممە سۈپەتلەردىن ياخشى ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى بايانلارنى ئاڭلىدىم . ئەمدى ئىلتى- ماسىم شۇكى ، پادىشاھلارنىڭ ئىشەنچلىك مۇلازىملارنى ئىشلىتى- شىگە ئائىت سۆزلەرنى چۈشەندۈرۈپ بەرسەڭ ئىدى . قايسى تائىپە تەربىيەتنىڭ قەدرىنى ياخشى بىلىدۇ ؟ نېمەتلەرنىڭ شۇكرىنى ئو- دان بەجا كەلتۈرىدۇ ؟

بەرەھمەن ئۇنىڭ ساناسىغا جاۋابەن دۇئا باشلاپتۇ :

— ھەقتائالانىڭ مەدىتى بىلەن نۇسرەت سارىيىدىن يۈز كۆر- سىتىدىغان بارلىق دۆلەت تۆھپىسى ۋە خۇدانىڭ يار ـ مەدەتكارلىقى بىلەن ئىقبال مەنزىرىدە جىلۋە قىلىدىغان ھەربىر سائادەت ھەدىيە- سى پەقەت جانابىڭىزنىڭ سەلتەنەت تەختىڭگىلا خاس بولسۇن .

ئېرتقۇسى چاڭنى سابانىڭ ۋاستىسى بىرلە چىمەن ،
ھەم قىزىل گۈل يۈزىدىن ، ھەم لالىنىڭ رۇخسارىدىن .
بۇيى جەننەت ئۇندا بولغان دۆلىتىڭ رۇخسارىنى ،
ئاسرىسۇن تەڭرىم خازاننىڭ ئاپىتى ـ ئاسارىدىن .

پادىشاھلار ئۆز مۇلازىملىرىنىڭ ئەھۋالىنى سىناق بوتىسىغا سېلىپ ، ھەربىرىنىڭ ئىخلاس ـ ئەقىدىسى ، چارە ـ تەدبىر ۋە نەسىھەتلىرىنىڭ دەرىجىسىنى ئۆلچەپ بېقىشى كېرەك . قايسىسى پەرھىزكار ۋە ئامانەتدار بولسا ، ئۇنىڭغا ئىشەنچ باغلىشى كېرەك . چۈنكى پادىشاھنىڭ خىزمەتكارلىرىنىڭ سەرمايىسى راستچىللىقتۇر . لېكىن دىيانەت بولمىسا ، راستچىللىق ۋۇجۇدقا كەلمەيدۇ . ئۇنىڭدىن باشقا ، دانىشمەنلىكنىڭ ھەقىقىتى تەڭرىدىن قورقماقتۇر — تەڭرىدىن قورقمىغان كىشى ھەرقانچە ئەقىللىق بولسىمۇ ئالىم ھېسابلانمايدۇ . ھەرقانداق مۇلازىم تەڭرىدىن قورقىدىغان بولسا ، پادىشاھنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئىشەنچى زىيادە بولىدۇ ھەمدە پۇقرالارنىڭ ئۈمىدۋارلىقلىرى ئاشىدۇ .

پۇقرالار ياشىسا تەڭرىدىن قورقۇپ ،
مەملىكىتىڭ كەتكۈسى ئاۋات بولۇپ .
ۋەزىر بولسا تەڭرىدىن ئەندىشە ناك ،
رەنجىمەس ئەل ، بولمىغاي سۇلتان ھالاك .

لېكىن ھەرگىزمۇ بەتنىيەت ۋە يالغانچى كىشىلەرنى پادىشاھلىقنىڭ سىر ـ ئەسرارلىرىغا مەھرەم قىلغۇلۇق ئەمەس . بولمىسا ، ئۇنىڭدىن دەخلى يېتىدۇ ؛ مەدەت قىلدىم ، دېگىنى بىلەن ئۇنداق كىشىلەرنىڭ ھەربىر ئىشلىرىدىن زەرەر كېلىدۇ .
— بۇ توغرىدىكى سۆزلەرنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەرسەڭ ،— دەپتۇ پادىشاھ ،— چۈنكى كۆرۈنۈشتە ياخشى كىشىلەر كۆپىنچە ھاللاردا دەسلەپتە ياخشى سۈپەتلەر بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىدۇ . لې-

كىن ئاخىرىدا ئۇ ياخشى خۇيلىرىدىن يېنىشىپ ، يامان خۇيلىرىنى چىقىرىپ ، كىشىنىڭ تەربىيىتىنى بەربات قىلىۋېتىدىغۇ ؟

بەتئەسلىلار گەرچە باشتا قىلسىمۇ مېھرۇ ۋاپا ،
ئاخىر يېنىپ ئۇ پەيلىدىن قەست قىلىپ ئەيلەر جاپا .

— بۇ گەپنىڭ تەپسىلاتى شۇكى ، — دەپتۇ بەرەھمەن ، — پادىشاھقا خىزمەت قىلىدىغان كىشىدە ئۈچ خىل سۈپەت بولۇشى كېرەك . ئۇنىڭ بىرىنچىسى ، ئامانەتدارلىق ؛ ئامانەتكە خىيانەت قىلمايدىغان كىشى خۇدانىڭمۇ ۋە بەندىنىڭمۇ نەزىرىدىن ئۆتەلەيدۇ . ئۇنداق كىشىلەر سەلتەنەت ئەسرارلىرىغا مەھرەم بولۇشقا ۋە مەملىكەت ئىشلىرىغا ئورتاقلىششقا يارايدۇ . ئىككىنچىسى ، راستچىللىق ؛ چۈنكى يالغانچىلىق ئەڭ چوڭ ئەيىبتۇر . پادىشاھ بولغان كىشى يالغان ئېيتقۇچىلاردىن پەرھىز قىلىشى كېرەك . ئەگەر كىشى ھەممە ياخشى سۈپەتلەرنى ئۆزىگە جەم قىلغان بولسىمۇ ، يالغان سۆزلەشنى تاشلىمايدىغان بولسا ، ئىشەنچكە يارىمايدۇ . ئۈچىنچىسى ، ئېسىللىق ، پاكلىق ۋە ئالىي ھىممەتلىك . چۈنكى خەسىس ۋە ھىممەتسىز كىشى ئىنئام ۋە ئىززەت - ئىكرامنىڭ قەدرىنى بىلمەيدۇ . شامال قايسى تەرەپكە چىقسا ، شۇ تەرەپكە بۇرۇلىدۇ ، كۆڭلى قاياققا باشلىسا ، شۇ تەرەپكە كېتىۋېرىدۇ . بۇنداق بىۋاپالار توغرىسىدا ئېيتىلغان مۇنداق بېيىت بار :

دوستلۇقنىڭ يولىدا باسقىن توپىدەك مەزمۇت قەدەم ،
يەل كەبى تاكى يۈرەرسەن ھەردەم ئۆزگە كوي بىلەن .

پادىشاھلارمۇ مۇلازىملارغا مۇئامىلە قىلىشتا دانا تېۋىپتەك بولۇشى ، يەنى تېۋىپ بىمارنىڭ ھەقىقىي كېسىلىنى كۆرۈپ ، ئالامەتلىرىنى سوراپ بىلمەي تۇرۇپ ، ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلىشقا مەشغۇل بولمىغىنىدەك ، ھەر بىر مۇلازىمنى ياخشى سىناپ كۆرمىگۈ-

چە ئۇنىڭغا تەربىيەت قىلماسلىقى كېرەك ، ياخشى سىناپ بېقىپ ، ئۇنىڭ ياخشى خۇيلۇق ، دىيانەتلىك ، ئىخلاسمەن ھەم ساپ دىللىقىـ
نى بىلگەن زامان ئۇنى تەربىيەت قىلىشقا مەشغۇل بولۇپ ، ئۇنىڭ مەرتىۋىسىنى بارا - بارا ئۆستۈرۈشى ، ئۇنى سىر - ئەسرارلىرىغا مەھرەم قىلىپ ، يېقىنلىق دەرىجىسىگە كەلتۈرۈشى كېرەك . لېـ
كىن كىشىگە ئوڭايلا ئىشىنىپ كەتسە ، ئاقىۋەتتە ھەسرەت - نادامەتكە قالىدۇ . شۇڭا ، پادىشاھنىڭ مۇلازىملىرى مال - دۇنيا ۋە مەملىكەت ئىشلىرىنىڭ ئەسرارىدىن غەيرىي كىشىلەر ۋاقىپ بولالمىغۇدەك ، لەشكەر ۋە پۇقرالار ئۇنىڭدىن زەرەر ۋە ئازار كۆر-
مىگۇدەك دەرىجىدە ئىشەنچلىك ، ئامانەتدار ۋە دىيانەتلىك بولۇشى كېرەك . خۇدا ساقلىسۇن ، ئەگەر يېقىن كىشىلەردىن بىرەرسى دىيانەتسىز ۋە بىۋاپا بولۇپ قالسا ، پادىشاھ ئۇنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلىقى بىلەن ئاڭلايدىغان بولسا ، ئۇ يالغان سۆز بىلەن بىگۇناھ كىشىلەرنى ھالاكەتكە ئىتتىرىدۇ . نەتىجىدە بۇ ئىشنىڭ شۇملۇقى پادىشاھنىڭ نام - شەرىپىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ . بۇ سۆزلەرگە مۇنا-
سىۋەتلىك تەپسىلاتلاردىن بىرى زەرگەر بىلەن سەيياھنىڭ ھېكايە-
سىدۇر .

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .

— ھەلەپ شەھىرىدە بىر پادىشاھ بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايە-
سىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن .

ھەلەپ پادىشاھى ، زەرگەر ۋە سەيياھنىڭ ھېكايىسى

ھەلەپ شەھىرىدە ناھايىتى نام - شۆھرەتلىك ۋە سائادەتلىك بىر پادىشاھ بار ئىكەن . زامان سۇلتانلىرىنىڭ كۆپلىرى ئۇنىڭ خىزمەت ھالقىسىنى جان قۇلىقىغا سېلىشقان ، دەۋران خاقانلىرى-
نىڭ نۇرغۇنلىرى ئۇنىڭ مۇلازىمەت تونىنى ئۇچىسىغا كى-

يىشكەنىكەن .

زىمىن يۈزى ئەدلىدىن زىننەت تاپقان بىر سەرۋەر ،
زامان ھۆسنى رايىدىن بېزەك ئالغان بىر قەيسەر .
ئۆزەڭگىگە پۈت قويۇپ قىلسا يۈرۈش ھەر تامان ،
ھەر قەدەمدە بىر يېڭىش — زەپەر بولاتتى ئايان .

بۇ پادىشاھنىڭ ناھايىتى گۈزەل بىر قىزى بار بولۇپ ، ئۇنىڭ رۇخسارىنىڭ نۇرى كۈننىڭ چېھرىسىنى نۇرلاندۇرغان ، زۇلفىنىڭ خۇشبۇيى روزغارنىڭ دىمىغىنى خۇش پۇراق قىلىشقەتكەنىكەن .

يۈزىنىڭ كۈنلۈكى ئايغا داغ سالغان ،
چېچىنىڭ رەشكىدىن ئىپار ئىچى قان .
ئاغزى گويا بىر كىچىك ئۈزۈككە تەڭ ،
لېۋى ئۇڭا ياراشقان لەئلى خۇش رەڭ .
يۈزى ئوت ئىدى ئۆزگە ، تېنى كۈمۈش ،
لېكىن يوق ئىدى ئوتتىن ھېچ قورقۇنچ .

پادىشاھ بۇ يالغۇز گۆھىرىنى غەيرىينىڭ كۆزىدىن ئاسراپ پىنھاندا ساقلايدىكەن . بىر كۈنى ئۇ قىزىغا زىبۇزىننەت بۇيۇملىرىنى ئەتكۈزۈپ بەرمەكچى بولۇپ : «ئۆز ھۈنىرىدە كامىل بولغان بىر ئۇستا زەرگەر تېپىڭلار . بۇ كۆزۈمنىڭ نۇرى ھەم كۆڭلۈمنىڭ سەرۋىرى ئۈچۈن زىننەتلىك تاج ، كىيىم - كېچەككە قادايدىغان بېزەكلەر ، سىرغا ، ھۆققە ، ئۈزۈك ، بىلەزۈك ھەم پۈت بىلەزۈكلىرىنى ، ئىشقىلىپ ئۇنىڭغا كېرەكلىك بولغان جابدۇقلارنىڭ ھەممىسىنى ياسىسۇن» دەپ بۇيرۇپتۇ .

بۇ شەھەردە بىر زەرگەر بار بولۇپ ، ئالەمنى يورۇتقان ئاپتاپ ئۇنىڭ ئالتۇن ئېرىتىدىغان ئوچىقى ئىكەن ، نۇر چاچقان ئاي ئۇنىڭ كۈمۈش ئېرىتىدىغان بوتىسى ئىكەن . جەۋھەرشۇناسلىقتا شۇ دەرد-

جىدە ئىكەنكى ، سەدەپنىڭ ئاغزىنى ئاچماي تۇرۇپ ئىچىدىكى گۆ-
ھەرنىڭ قىممىتىنى تونۇۋالالايدىكەن ؛ ئالتۇن - كۈمۈشنىڭ سۈپە-
تىنى بوتىغا سالماي تۇرۇپلا بىلىۋالالايدىكەن .

زېھنى - ئىدراكى ئىدى ئەينى ھۈنەر ،
ئېتىبارلىق ھۈنىرىگە كېتەتتى زەر .
كىشى بىلمەس كۆپ ئىشلارنى ئۇ بىلەتتى ،
ئەقىل يەتمەس كۆپ ئىشلارنى ئۇ قىلاتتى .

مۇلازىملار ئەنە شۇ زەرگەرنى تېپىپ كەلتۈرۈشۈپتۇ . پادىشاھ
ئۇنى ھەرەم سارىيىغا چاقىرتىپ ، زىننەت بۇيۇملىرىنى ياساش
توغرىسىدا ئۇنىڭدىن بەزى سوئاللارنى سوراپتىكەن ، زەرگەرنىڭ
ناھايىتى پاساھەتلىك ۋە دىلنى مەھلىيا قىلىدىغان سۆزلەر بىلەن
جاۋاب بېرىپتۇ . زەرگەرنىڭ ناھايىتى خۇش چىراي ۋە شېرىن
سۆزلۈك كىشى ئىكەنلىكىنى بىلگەن پادىشاھ ئۇنى دوست تۇتۇپ ،
داۋاملىق ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەت قۇرىدىغان بوپتۇ . ئۇمۇ پادىشاھ-
نىڭ بۇ رىغبىتىنى چۈشىنىپ ، ئاجايىپ ھۈنەر ۋە غارايىپ ئەپساندە-
لەر بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئازدۇرۇپ بارا - بارا ئۆزىگە قارىتىۋاپ-
تۇ . پادىشاھ ئۇنىڭ قىزىقارلىق سۆزلىرىنى تولا ئاڭلىغانلىقتىن ،
ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتى ۋە ئىلتىپاتىنى كۈندىن - كۈنگە زىيادە
قىپتۇ . نەتىجىدە ، زەرگەر سەلتەنەت ھەرىمىگە ئىچكى مەھرەم
بوپتۇ - دە ، ئاپتاپ ۋە ئاينىڭ سايىسىنى كۆرمىگەن پادىشاھنىڭ
قىزى ئۇنىڭغا پەردە ئىچىدىن جاي بېرىپتۇ .

گەر بولسا كىمەرسە مەھرەمى دىل ،
دىلبەر ھەرىمىدە تۇتقاي مەنزىل .

بۇ پادىشاھنىڭ ئەقىللىق ، دانا تەدبىرلىك بىر ۋەزىرى بار
بولۇپ ، پۈتۈن دۆلەت ئەھلى ئۇنىڭ روشەن رايىغا پۈتۈنلەي ئىشەنچ

باغلىغانلىكەن . ئۇنىڭ قەلىمىنىڭ ئۇچىدىن تامغان ھەر بىر تامچە سىياھ مىڭلىغان ھايات بۇلىقىنى پەيدا قىلىدىكەن . پۈتۈن مەملىكەت خەلقى ئۇنىڭ ھايات بېغىشلىغۇچى خاسىيەتكە ئىگە بولغان قەلىمىنى تىرىكلىكنىڭ مەدىتى دەپ بىلىدىكەن . بۇ ۋەزىر پادىشاھنىڭ زەرگەرگە قىلىۋاتقان تەربىيەتلىرىنى تېگىشلىك دەرىجىدىن ئاشۇرىۋەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ، پادىشاھقا كۆيۈنۈش يۈزىسىدىن نەسىھەت قىپتۇ :

— ئەي پادىشاھىم ،— دەپتۇ ئۇ ،— بۇرۇن ئۆتكەن پادىشاھلار ھۈنەرۋەنلەرنى مۇلازىملىرى ۋە يېقىن كىشىلىرىنىڭ قاتارىغا ئالمىغان ھەمدە ئۆزىگە ھەمسۆھبەت قىلمىغان . ۋەھالەنكى سىلى بۇ كىشىنى ھەرەملىرىگە مەھرەم ، ئۆز سىرلىرىغا شېرىك قىپتىلا . مېنىڭ بايقىشىمچە ،بۇ ئادەم خەسىس ھەم قەلبى ناپاك ئادەمدەك قىلىدۇ . چۈنكى مەن ھەر قېتىم ئۇنىڭ سۆزىدىن كىشىنىڭ زەردىرىگە ۋە ئازارىغا ئىشارەت قىلغانلىقىنى سېزىپ قالدىم . ئۇ خۇدايىتائالانىڭ ئەمرى ۋە نەھىلىرىنى مۇلاھىزە قىلمايدىكەن . بۇنداق كىشىلەردىن ۋاپادارلىق ۋە ھەققانىيەتنى ئۈمىد قىلغىلى بولمايدۇ .

تەمە قىلسا كىم ۋاپا خەسىستىن ،
ئىزدىگەن بولار مېۋە سۆگەتتىن .

مەن يەنە ، سىلى بىر كىمگە ئىنئام ۋە ئېھسان قىلغان ۋاقىتلىرىدا ، ئۇنىڭ ھەسەت قىلىپ ئۆزىگە ئۆلۈم تىلىگۈدەك بولغانلىقىنىمۇ كۆپ كۆردۈم . ھۆكۈمالار : «تەبىئىتى پەس ، بېخىللارنىڭ ئالامىتى شۇكى ، كىشىنىڭ كىشىگە سېخىيلىق قىلغىنىنى كۆرەلمەيدۇ » دېگەنىكەن .

ئىنئامنى كۆرسە ئەگەر ھەسەتخور ،
جېنى كۆيۈپ دۇت ئۆرلىگۈسىدۇر .
ئاشقا چىللىساڭ يامان نىيەتنى ،
ئاشتىن تولاراق يېگەي ھەسەتنى .

پادىشاھلار ئۆز سۆھبەتلىرىدە ئۆز ئىززىتىنى بىلىپ، ئېسىل-
لىقنى پەزىلەت قىلغان كىشىلەرنى سۆھبەتداش قىلىشى، ناچار،
جاھىل كىشىلەردىن پەرھىز قىلىشى كېرەك. چۈنكى بۇ تائىپە
دىيانەتسىز بولىدۇ. ھەرقانداق كىشىدە دىيانەت ۋە ئامانەت سۈپىتى
بولمىسا، ئۇنىڭدىن ھەرقانداق ئەيىب ۋە ھەرقانداق يامان قىلىق
سادىر بولۇپ تۇرىدۇ.

كىشىدە يوقتۇر دىيانەتتىن نېسىپ،
گەر يامان ئىش قىلسا ئۇ بولماس ئەيىب.
ئالەم ئىچرە يا نىھان يا ئاشكارا،
ھەر يامان ئىش بىدىيانەتتىن چىقار.

— بۇ قاملاشقان يىگىت ئىكەن، — دەپتۇ پادىشاھ، —
قىياپىتىنىڭ دۇرۇسلۇقى قەلبىنىڭ پاكىزلىقىغا دالالەت قىلىدۇ.
ھەر نەرسىنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى ئىچكى دۇنياسىنىڭ بەلگىسى
بولىدۇ. بۇزرۇكلەر: «ماۋزۇنىڭ ياخشىلىقى قىسسىنىڭ قىزىقلى-
قىدىن خەۋەر بېرىدۇ» دېيىشكەنغۇ؟

نامەنىڭ ئىنشاسىدىن مەلۇم ھامان،
كى ئۇنىڭدا ياخشى سۆزمۇ يا يامان.

— ھېكمەت مەكتەپخانىسىدا سۈرەتنىڭ خوپلۇقىنىڭ سۈرىسى-
نى ئوقۇمايدۇ ۋە ياخشى سەنئەتتىن① باشقىنى كامالەت ئايىتى دەپ
بىلمەيدۇ، — دەپتۇ ۋەزىر، — چۈنكى جاھاندا نۇرغۇن كىشىلەر
باركى، ئۆزىنىڭ كېلىشكەن تۇرقى بىلەن خالايىقنىڭ كۆڭۈللىرى-
نى ئوتۇۋالىدۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ قەلبىنى سىناپ باقىدىغان بولسا،
ھېچ نەرسىگە ئالغۇسىزدۇر. بىر ھۆكۈماننىڭ كەلتۈرگەن بىر مى-

① بۇ يەردىكى سەنئەت ھۈنەر - قابىلىيەتتە، ئەخلاقتا، ئىلىم - بىلىمدە كامالەتكە يەتكەن بولۇشتەك خۇسۇسىيەتلەرنى كۆرسىتىدۇ.

سالىدا شۇنداق دېيىلىدۇ : «بىر ھەكىم ناھايىتى چىرايلىق بىر جۇۋاننى كۆرۈپ ، كۆڭلى ئۇنىڭغا مايىل بولۇپ قېشىغا بېرىپتۇ . لېكىن ئۇنىڭ ھەقىقىتىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىن بىر زەررىگە ئەرزىگۇدەك مەنە تاپالماپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ : ‹ئەجەب ياخشى ئۆي ئىكەن . ھەي ئىسىت ، لېكىن ئىچىدە كىشى يوق ئىكەن › دەپتۇ» . بەس ، بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى ، كىشىنىڭ ياخشى - يامانلىقىغا ئۇنىڭ تاشقى قىياپىتىگە قاراپ ئەمەس ، بەلكى قەلبىنىڭ پاك ياكى ئەمەسلىكىگە قاراپ باھا بېرىش كېرەك .

سۈرىتى ئوخشاش لېكىن مەنىسى بولغاچ ئۆزگىچە ،
بىر قومۇشتىن بورىيا ھاسىل بولۇر بىردىن شېكەر .

— قىياپەتنىڭ خوپلۇقى مىزاجىنىڭ مۆتىدىل ئىكەنلىكىگە گۇۋاھ بولالايدۇ ، — دەپتۇ پادشاھ ، — مىزاجى مۆتىدىل كىشىگە قىلغان تەربىيەت زايە كەتمەيدۇ . مەن ئۇنىڭغا تەربىيەت قىلسام ، ئۇ ياخشى سۈپەتلەرنى ئۆگىنىدۇ . سەن ياخشى تەربىيەتنىڭ قارا تاشنى لەئلى ياقۇت ، قارا قاننى ئىپار ، يامغۇر قەترىسىنى گۆھەر قىلىدىغانلىقىنى بىلمەمسەن ؟

گەر تەربىيە تاپسا قەترە گۆھەر بولغاي ،
قانمۇ كىندىك ئىچرە تۇرۇپ ئىپار بولغاي .
تۆمۈرگىمۇ گەر ئەيلىسە كۆپ تەربىيەت ،
قارىلىقى كېتىپ ئۇمۇ ئاق زەر بولغاي .

— ئەي پادىشاھىم ! — دەپتۇ ۋەزىر ، — تەربىيەت دېگەنمۇ تېگىدىن ئېسىل كىشىگە لايىق كېلىدۇ . چۈنكى ھەممىلا تاش گۆھەرگە ، ھەممە قان ئىپارغا ئۆزگىرىۋەرمەيدۇ . ئەسكىلەرنى مىڭ يىل تەربىيىلىگەن بىلەنمۇ ئۇنىڭدىن ياخشىلىق تەمە قىلىش راۋا ئەمەس .

سۆگەتكە قىلساڭمۇ ئۆددەك پەرۋىش ،
ئۆدنىڭ بۆيىنى بەرمىگەي ئۇ ھىچ .

بىخىلنى مىڭ قىتىم ئۆزگەرتسىمۇ ئۇنىڭ مىجەزىدىكى جەۋھەر ئۆزگەرمەيدۇ . بۇ توغرىدا بىر ئەزىز كىشى :

بىلىڭكى جاھان ئىچرە ھىچ ھايۋان ،
نەسىھەت بىلەن ئادەم بولمىغاي .
ئىت چىۋىنى گەر ئۆگەنسىمۇ سۆز ،
قەلبى ئۆزىدىن غەيرىي بولمىغاي .

دەپ توغرا ئېيتقان . ئەگەر بۇ ئۆزلىرى ئۇچۇنمۇ ھەقىقەت بولىدىغان بولسا ، بۇنداق كىشى بىلەن ئالاقە قىلمىغايلا ، بولمىسا ، شاھزادىگە يەتكەن ھادىسە سىلىگىمۇ يىتىپ قالمىسۇن يەنە .
— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— پارس شەھەرلىرىدىن بىرىدە ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر .

پارس شاھزادىسىنىڭ ھېكايىسى

پارس شەھەرلىرىدىن بىرىدە ، پاك قەلبلىك ، ياخشى خۇيلۇق بىر پادىشاھ بار ئىكەن . ئۇ جاھاندارچىلىق بىناسىنىڭ ئۇلىنى خەلقپەرۋەرلىك ئاساسىغا قۇرغان ، پەرمان يۈرگۈزۈش تەختىدە ئادالەت ۋە مەرھەمەت يولىنى تۇتقان ئادىل پادىشاھ ئىكەن .

ئاچقان ئىدى ھەشەمەتلىك ئەدلى قولىنى ئالەم ئۆزرە ،
جەبرۇ زۇلۇم پۇتلىرىنى باغلاپ ھەيۋەت زەنجىرىدە .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بۇ پادىشاھنىڭ خوتۇنى شاھىنشاھلىق ئەسىرى پېشانىسىدە، جاھانپاناھلىق ئالامىتى چېھرىدە جىلۋىلىنىپ تۇرغان بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ.

مۇشتەرى بۇ پەرى يۈز يۇلتۇز تۇغۇلغاننى كۆرۈپ،
قىلدى ئىنساپ، دېدى شۇدەم: «ياخشى سائەت شۇ ئىكەن».

بۇ گۆدەكنىڭ دولىسىدا ئالىقانچىلىك چوڭلۇقتا قارا خال بار ئىكەن. ئۇنى كۆرۈپ پادىشاھ ھۆكۈمالاردىن:

— بۇ ئالامەتنىڭ خاسىيىتى نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— كىتابتا كۆرۈشىمىزچە، ھەر كىشىدە بۇنداق ئالامەت بولسا خەتەرگە ئۇچرار، ئەمما پۈتۈن ئالەمنى ئۆزىگە قارىتىدىغان جاھانگىر پادىشاھ بولۇر، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ھۆكۈمالار.

پادىشاھ ئۇ بېشارەتتىن خۇشال بولۇپ، ئۇنىڭغا ياخشى تەربىيەتلەرنى قىپتۇ. پادىشاھنىڭ بېغىنىڭ يېنىدا دىيانەتسىز، بەتنىيەت بىر موزدۇز ئولتۇرىدىكەن. پادىشاھ ھەقەمسايىلىك ھەققى ئۈچۈن ئۇنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئېلىپ تۇرىدىكەن. شاھزادە تۆت ياشقا كىرگەندە ئۆيدىن چىقىپ ھەر تەرەپلەرگە چېپىپ ئوينىغىلى بېرىپ، كۆپىنچە موزدۇزنىڭ دۇكىنىغا كىرىدىكەن. پادىشاھنىڭ ۋەزىرى بۇ ھالدىن خەۋەردار بولۇپ پادىشاھقا:

— ئەي پادىشاھىم! شاھزادىنى موزدۇز بىلەن سۆھبەتلىشىشتىن مەنئى قىلماق كېرەك، شاھزادە موزدۇزنىڭ يامان خۇيلىرىنى ئۆگىنىپ قالمىسۇن. چۈنكى گۆدەكلەر قايسى تائىپىگە قوشۇلسا، شۇنىڭ خۇيىنى ئۆگىنىپ قالىدۇ. سۇمۇ نېمىگە قوشۇلسا، شۇنىڭ رەڭگىگە كىرىپ قالىدۇ ئەمەسمۇ؟

— بۇ بالا تېخى كىچىك. ئۇ ھازىر موزدۇزغا ئىچەكىشىپ قاپتۇ. ئۇنىڭدىن ئايرىۋەتسەم، كۆڭلى پەرىشان بولىدۇ. ھازىرچە سەۋر قىلايلى. چوڭ بولۇپ ئەقلىگە كەلگەندە، نەسىھەت قىلىپ ئۇنىڭ مەيلىنى ياندۇرايلى! — دەپتۇ پادىشاھ.

ۋەزىر بۇنى ئاڭلاپ خامۇش بولۇپ قاپتۇ . پادشاھ موزدۇزنى چاقىرىپ ئۇنىڭغا ناھايىتى كۆپ ئىلتىپات كۆرسىتىپ ، جىق ۋەدىلەرنى بېرىپ شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ پەرزەنتىم سەن بىلەن ئۆلۈپ-تىرىلىشىپ قاپتۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ساڭا تاپىلاپ قويماي ، سەن ئۇنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئالغىن . شۇنداق قىلساڭ ، مەن ساڭا كاتتا ئىنئاملارنى بېرىمەن .

موزدۇز توققۇز پۈكۈلۈپ تەزىم قىلىپ مۇنداق دەپتۇ :

ھەممە تۈنلەر ئىچرە بولسۇن كۈن چىرىغىڭ ،
يەر - جاھاننى يورۇتقۇچى گۈلزار بېغىڭ .

— پېقىر قۇللىرى گەرچە بۇ ئىشتا ئۆزۈمنى قابىل دەپ بىلمىسەممۇ ، ئەمما سىلىنىڭ نەزەرلىرى قارا تۇپراقنى زەر ، قارا تاشنى گۆھەر قىلىدىغان كىمىيادۇر .

جان كىرەر تۇپراققا سەن دەسسەپ ئاڭا ئۆتسەڭ ئەگەر ،
تاشلار ئالتۇن بولغۇسىدۇر گەر ئاڭا قىلساڭ نەزەر .

مەن بارلىق ھىممىتىمنى ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا سەرپ قىلىمەن . پۈتكۈل ھاياتىمنى ئۇنى تەربىيەت قىلىشقا بېغىشلايمەن .

شۇنداق قىلىپ ، موزدۇز شاھزادىنى ئوبدان مۇھاپىزەت قىلىشقا ۋەدە بېرىپ ، ئەتىگەن - كەچتە ئۇنى پەرۋىش قىلىش بىلەن مەشغۇل بوپتۇ ھەمدە بۇ خىزمىتىنىڭ ۋاسىتىسى بىلەن ئوردىغا كىرىپ - چىقىدىغان بوپتۇ . شۇ تەرىقىدە ئۇ بارا - بارا پادىشاھنىڭ يېقىن كىشىلىرىدىن بولۇپ قاپتۇ .

ئەگەر قىلسا ھەر كىشى ياخشى خىزمەت ،
تاپار تەڭتۇشلىرىدىن ئارتۇق ئىززەت .

موزدۇز كۈندۈزى شاھزادىنى باغلارنى تاماشا قىلدۇرغىلى ئاپىرىپتۇ . كەچتە ئەكېلىپ ئۆز ئۆيىدە قوندۇرۇپتۇ . گاھىدا باغلاردىمۇ قونۇپ قاپتۇ . كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ سەپەرگە چىقماقچى بولۇپ موزدۇزنى چاقىرتىپ كېلىپ ، ئوغلىنى ياخشى مۇھاپىزەت قىلىش توغرىسىدا ئۇنىڭغا ۋەسىيەت قىپتۇ ، ئاندىن بارلىق خاس مۇلازىملىرى بىلەن سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ .

پادىشاھنىڭ شەھەر ئەتراپىدا بىر چارباغى بار بولۇپ ، تاڭ شامىلى ئۇ باغنىڭ بىنەپشىسىنىڭ زۇلفىدىن ئالەم خېرىدارلىرىغا مۇشكى زەپەر ئاچىدىكەن ؛ شامال ئەتتارى نەسرىن گۈللەرنىڭ خۇشبۇيىدىن پۇراق تىلەيدىكەن . تۇبى ۋە سەدرە دەرەخلىرىنىڭ گۈلى ئېچىلغان ۋاقىتتا ، بۇ باغدىكى بېشى ئاسمانغا تاقاشقان دەرەخلەرنىڭ چېچەكلىرىدىن لاتاپەت قەرز ئالىدىكەن .

رەشك ئېتەر ئۇ باغدىن جەننەت بوستىنى ،
خۇددى ھۆر ئىدى ئۇنىڭ ھەر رەيھىنى .
نەرگىس ، زەرجام ، ياسىمەن ساقىي بولۇپ ،
گۈل سۇرۇخ مەي ئىچىپ تۇرغان مەست بولۇپ .
بار ئىدى يەنە چىرايلىق غۇنچىلەر ،
قۇيۇلغان ئىچىگە لالەرەڭ مەيلەر .
قۇيغىلى جاملارغا شاراب سۈيىنى ،
ھەممە تۇتۇشقان تۆۋەن بېشىنى .
بۇلبۇللار چېلىشقان ئۇندا نەغمە - ساز ،
چىقىرىپ خۇش ناۋا بىرلە شاد ئاۋاز .

پادىشاھ سەپەرگە كەتكەندىن كېيىن شاھزادە موزدۇز ۋە يەنە بىر نەچچە مەخسۇس قۇللىرى بىلەن بىللە باغ سەيلىسىگە بېرىپتۇ . موزدۇز شاھزادىنىڭ بېشىغا بېزەكلىك قىممەت باھا تاج ، ئۇستىگە قىممەت باھالىق مەخسۇس تىكىلگەن لىباسلارنى كىيگۈزگىلى كىيۋالغانلىقىنى كۆرۈپ ، خەسىسلىك جەۋھىرى ۋە پەسلىك تەبىئىتى ھەرىكەتكە

كېلىپ ئۆز ـ ئۆزىگە : «بۇ تاج بىلەن تون يۈز سودىگەرگە دەسمايە بولىدىكەن . هازىر ئاتىسى سەپەرگە كەتتى . ئانىسى شەھەردە كۆڭ-لى خاتىرجەم ئولتۇرۇپتۇ . شۇڭا ، بۇنى يىراق بىر يۇرتقا ئېلىپ قېچىپ كىيىم ـ كېچەك ۋە تاجىنى ئېلىۋېلىپ ، ئۆزىنى قۇل قىلىۋالغىنىم ياخشى» دەپتۇ .

بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىل غەنىيمەت ،
قولدىن كەتسە ھەرگىز كەلمەس بۇ دۆلەت .

شۇنىڭ بىلەن ، ئۇ بۇ سىرنى قۇللارنىڭ ئىچىدىكى ئۆزىگە سىرداش بولغان بىرىگە ئېيتىپتۇ ـ دە ، ئىككىسى ئىتتىپاق تۈزۈ-شۈپتۇ . يېرىم كېچە بولغاندا ، ئۇلار شاھزادىگە ۋە قۇللارغا بىھوش قىلىدىغان دورا بېرىپ ھەممىسىنى ھوشىدىن كەتكۈزۈۋېتىپ ، شاھزادىنى ساندۇققا سېلىپ تۆگىگە تېڭىپتۇ . ئۇلار شۇنداق تېز مېڭىپتۇكى ، پەلەكتە ئايلانغان ئاي ئۇنىڭ يۈرۈشىگە ئاپىرىن ئو-قۇپتۇ . جاھاننى ئوراپ تۇرغان ئاسمان ئۇنىڭ ئايىغىنىڭ تېزلىكىگە تەھسىن ئېيتىپتۇ .

پەلەكتىمۇ يوق ئىدى ئۇنداق يۈگۈرۈش ،
قىلالماس ئىدى ئايمۇ ئۇنداق تېز يۈرۈش .
چىقار ئىدى ئۇ ئېگىز تاغقا بولۇتتەك ،
چۈشەر ئىدى ئۇ تۆۋەنگە خۇددى سەلدەك .

موزدۈز ئۆمۈردەك تېز كېتىدىغان ، ئەجەلدەك پات يېتىدى-غان ، ئىتتىك ئوق ئۇنىڭ تېزلىكىنىڭ رەشكىدىن ئوق يەيدىغان ، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئۆتۈپ كېتىدىغان چاقماقمۇ ئۇنىڭ چاپ-سانلىقىدىن رەشك قىلىپ ئۆرتىنىپ كېتىدىغان دەرىجىدىكى بىر چاپقۇر ئاتقا مىنىپتۇكى ، ئەگەر بۇ ئاتنىڭ تېزگىنىنى بوشىتىدىغان بولسا ، خىيال خەۋەرچىسىدىن مىڭ ھەسسە تېز ئۆتۈپ كېتىدى-

كەن ؛ ئەگەر قامچا بىلەن بىرنى سالىدىغان بولسا ، توققۇز پەلەك-تىن بىر سەكرەپلا ئۆتۈپ كېتىدىكەن .

ئاي يۈزىگە زەخمە ئۇرۇپ قۇلىقى ،
يەر ئۆپكىگە زەربە ئۇرۇپ تۇۋىقى .
يۇرۇشىگە يېتەلمەيتتى پەلەك ھەم ،
غۇبارىنى كۆرەلمەيتتى سابا ھەم .

قۇلىمۇ شۇنداق بىر ئاتقا مىندۇرۇپتۇكى ، ئۇ چاقماقتەك يۇرىدىغان ، گۈلدۈرمامىدەك كىشنەيدىغان بىر ئات ئىكەن .

ھوشى خۇددى يەر شارىدەك ئۇن ھەسسە تېز - تېز قەدەم ،
بىر نەپەستە ئەيلەر ئىدى يەر يۈزى سەيرىن تامام .

ئۇلار يەنە ئاشۇنداق ئىككى ئاتنى يانداپ ئېلىپ يولغا چىققان بولۇپ ، قىسقىغىنا ۋاقىتتا بۇ مەملىكەتنىڭ تەۋەسىدىن چىقىپ باشقا مەملىكەتكە يېتىپ بېرىپتۇ . باغدا بىھوش يېتىپ قالغان قۇللار بولسا تاكى ئەتىسى ئاش ۋاقتىغىچە ئاشۇنداق يېتىپتۇ . بۇ ھالدىن خەۋەر تاپقان باغۋەن ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ ، ھەر قايسى-سىنىڭ دىمىغىغا كونا سىركە بىلەن بادام يېغى پۈركۈپ ، ئۇلارنى ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ . ئۇلار ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن شاھزادە ۋە موزدۇزنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ شۇ زامان خانىشقا خەۋەر بېرىپتۇ . خانىش دەرھال ئاتلىنىپ باغقا بېرىپ ھەرقانچە ئىزدىگەن بولسىمۇ ئوغلىنىڭ دېرىكىنى ئالالماپتۇ .

تاپمىدىم سەرۋى خىرامانىمنى باغ ئىچرە كىرىپ ،
كۆرمىدىم ئۇ غۇنچە خەندانىنى چىمەنگە كۆز سىلىپ .
ھەر تامانغا بولۇتتەك ياش قەترىسى تۆكتى كۆزۈم ،
نۇر قۇياشىمنى كۆرەلمەستىن ھامان كۆككە بېقىپ .

مەلىكە ئۇ كۈنى پۈتۈن باغنىڭ ئەتراپىنى ، باغنىڭ ئۆپچۆرى-
سىدىكى سەھرالارنى ۋە شەھەرنىڭ قوۋۇقىنى ئەتكەن بولسىمۇ ،
ئىزدەپ بارغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى كەچتە نائۈمىد بولۇپ قايتى-
شىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن خانىش پەرزەنت پىراقىدا بىتاقەت بو-
لۇپ ، ھىجران ئوتىدا شامدەك كۆيۈپ ، ياشلىرىنى ئاققۇزۇشقا
باشلاپتۇ . سۈبھى يورۇغاندىن كېيىن خانىشنىڭ رەنجى چېكىدىن
ئېشىپتۇ . ئۇ دەردلىك كۆكسىدىن ئاھ تارتىپتۇ :

بىز نەپەس قالدى ئۇنى ھەم شۇبھىدەك بەربات ئېتەي ،
كۈن يۈزلۈكۈمنىڭ دەردىدە شام كەبى كۆيۈپ كېتەي .

شۇ يوسۇندا يىغلاپ يۈرۈپ ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ شولىسى يوقى-
لىش بورىنىغا ئۇچۇپتۇ . مۇلازىملار دەرھال پادىشاھقا چاپارمەن
ئەۋەتىپتۇ . پادىشاھ بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ قايتىپ كېلىپ ، ئۆز
تەختىدە قارار تېپىپتۇ ۋە خوتۇنى بىلەن پەرزەنتىنىڭ پىراقى-
دا نالە - پەرياد قىپتۇ ، لېكىن ئاخىر سەۋر خېتىگە باش قويۇپ
رىزانىڭ پېشىنى تۇتۇپتۇ .

مەن ئەقىلگە بۇ مۇسىبەت شىددىتىن ئېيتسام ، دېدى :
«سەۋرە قىلغىل ھەم دېگىل ئىننا ئىلەيھى راجىئۇن .①

موزدۇز شام ۋىلايىتىگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن شاھزادىنىڭ
كىيىم - كېچەكلىرىنى سالدۇرۇۋېلىپ ئۇنى بىر سودىگەرگە ،
قۇلنى باشقا بىر كىشىگە سېتىۋېتىپتۇ . شاھزادە ئۇ سودىگەرنىڭ
خىزمىتىنى قىلىپ ، ئون يىل تۇرۇپتۇ . بۇ چاغدا ئۇ كېلىشكەن ،
قامەتلىك يىگىت بولۇپ يېتىلىپتۇ . ئۇ شۇنداق قاملاشقان ئىكەن-
كى ، مىسىردىكى يۇسۇپ ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۆسن بازىرىنىمۇ كا-
سات قىلىۋېتىپتۇ . بۇ سەرۋى قامەتلىك يىگىت بوسۇغىدىن ئاتلى-

① بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى : بىز خۇدانىڭ بەندىسى . ئۇنىڭ تەرىپىگە قايتقۇچىدۇرمىز .

سىلا ، مىڭلاپ كىشى ئەقىل ـ ھوشىنى يوقىتىپ ، ئۇنىڭ يولىغا جېنىنى سەدىقە قىلىۋېتىدىكەن ۋە خالايىقلار ئۇنىڭ سالامەتلىكىنى تىلەپ دۇئاغا قول ئاچىدىكەن .

ناز بىلەن چىقساڭ تالاغا ،
قول كۆتۈرەر ھەركىم دۇئاغا .
ھېچبىر يامان كۆز تىكمىگەي ،
ھەم يامان تىل تەگكۈزمىگەي .

سودىگەر ئەقىللىق ۋە ھوشيار كىشى بولغاچقا كۆڭلىدە : «بۇ قۇلنى ئەمدى ساقلاۋەرسەم ياخشى بولمىغۇدەك . ئۇنى ئۆيدە مەخپىي ساقلىسام ، ماڭا پايدا يوق . ئەگەر سىرتقا چىقىۋەرسە ، خالايىقلار ئارىسىدا پىتنە پەيدا بولىدۇ .

دىلبىرىم يەتتى ، كۆزۈڭنى باغلا ، ئەي كۆز سالغۇچى ،
ساڭا لازىم بولسا شېرىن جان ، يەنە بىرنەچچە كۈن .

شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنى ئاپىرىپ پارس شەھىرىنىڭ پادىشاھىغا ئىنئام قىلىشتىن ياخشى ئىش يوق . ئۇ ھىممەتلىك پادىشاھ ماڭا بۇ قۇلنىڭ باھاسىغا ئىككى ھەسسە كېلىدىغان ئىنئامنى قىلىۋەتسە ئەجەب ئەمەس» دەپ ئويلاپ ، شاھزادىنى پارس شاھىغا ئىنئام قىپتۇ . پادىشاھمۇ سودىگەرنى خىسراۋغا خاس ئىنئاملار بىلەن خۇشال قىلىپ بېشىنى كۆككە يەتكۈزۈپتۇ . شۇ چاغدا شاھزادە ئون تۆت ياشقا كىرگەنىكەن .

كىردى ئون تۆت ياشقا دىلبەر ھېچ ئەجەب يوقكى شۇ چاغ ،
قىلسا ئون تۆت كۈنلۈك ئاي ئۆزىنى شۇ دىدارغا قۇل .

پادىشاھ ئۆز ئوغلىنى تونۇماي ئۇنى ئۆزىنىڭ خاس قۇللىرى-

نىڭ قاتارىغا قوشۇپتۇ . ئۇنىڭ بىلىملىك ۋە ئەقىللىق ئىكەنلىكى مەلۇم بولغاندىن كېيىن ، پادىشاھ ئۇنى ياخشى تەربىيەت قىپتۇ ۋە باشقا قۇللارغا قارىغاندا ئۇنى ئۆزىگە يېقىنراق تۇتۇپتۇ . ئۇ بىر نەچچە ۋاقىت ئەنە شۇنداق يۈرگەنىكەن ، پادىشاھنىڭ خەزىنىچىسىنىڭ مۇلازىمى — ھەمىشە خەزىنە ئىشىكىدە خىزمەت قىلىدىغان بىر جاۋاھىرپۇرۇش شاھزادە بىلەن دوست بولۇپ قاپتۇ . جاۋاھىرپۇرۇش بۇ قۇلنىڭ پادىشاھقا ناھايىتى يېقىن ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، نىيىتىنى بۇزۇپتۇ ھەمدە : «بۇ قۇلنى ئالداپ ، پادىشاھنىڭ قولىدىكى بارلىق خەزىنە ئىشىكلىرىنىڭ مۆھۈرى نەقىشلەنگەن ئۈزۈكنى قولغا چۈشۈرسەم ، خەزىنە ئىشىكلىرىنى ئېچىپ قانچىلىك لازىم بولسا شۇنچىلىك مال - دۇنيانى ئالسام ، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئاشۇ ئۈزۈك بىلەن ئىشىكلەرگە مۆھۈر باسسام ، بۇ خىيانەتنى ھېچ كىشى بىلمەيدۇ» دەپ ئويلاپ ، شاھزادىگە : «ئەي يىگىت ، مۇشۇ مەملىكەتكە پادىشاھ بولۇشنى ۋە پۈتۈن خالايىققا مۇتلەق ھۆكۈم يۈرگۈزۈشنى خالامسەن؟ ئەگەر مەقسىتىڭ ئەنە شۇنداق بولسا ، ھىيلە بىلەن پادىشاھنىڭ قولىدىكى ئۈزۈكنى ئالغىن . ئۇ ئۈزۈكنىڭ خاسىيىتى شۇكى ، كىم ئۇنى قولغا كىرگۈزسە ، پۈتۈن جاھان ئۇنىڭغا تەۋە بولىدۇ .

بەختلىك ئىنسان ئاشۇكى كىرسە ئىلكىگە مۆھۈر ،
بىگۇمان بىلگىنكى پەرمانىغا بار ئالەم كىرۈر .

ئۇنى ئېلىشتىكى ھىيلە شۇكى ، پادىشاھ ئىستىراھەت ئۇيقۇسىغا كەتكەندە ، ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا ئاستا كىرىپ ، ئۈزۈكنى قولىدىن تۇيدۇرماي ئېلىپ ماڭا بەرسەڭ ، مەن ئۈزۈكنى ساڭا ياخشى ساقلاپ بېرىمەن . لېكىن شەرتىم شۇكى ، سەن پادىشاھ بولغىنىڭدا مېنى ۋەزىر قىلىسەن . چۈنكى ئاپتاپ بولغىنىڭدا بىزدەك زەررىلەرنىمۇ ئۇنتۇماي ئىسسىتىپ قويۇشۇڭ كېرەك» دەپتۇ .
شاھزادە ئۇنىڭ سۆزىگە ئالدىنىپ ، دېگىنى بويىچە پادىشاھ

ئۇخلاپ قالغان چاغدا بېرىپ ئۇزۇكنى ئاستىغىنا تارتىشىغا پادىشاھ ئويغىنىپ كېتىپتۇ .

— بۇنداق قىلىشقا قانداق جۈرئەت قىلدىڭ ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

پادىشاھنىڭ ھەيۋىتىدىن شاھزادىنى سۈر بېسىپ ، ئېغىز ئا- چالماي قاپتۇ . پادىشاھنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ جاللاتنى چاقىرىپ ، ئۇنى ئۆزىنىڭ ئالدىدا چېپىپ تاشلاشقا بۇيرۇپتۇ . جاللات ئۇنى يالىڭاچلاپ كاللىسىنى ئالماقچى بولۇپ ئۇنىڭ كىيىملىرىنى سال- دۇرغانىكەن ، ئۇنىڭ دولىسىدىكى قارا خالغا پادىشاھنىڭ كۆزى چۈشۈپتۇ - دە ، شۇ زامان ھوشىدىن كېتىپتۇ . جاللات پادىشاھنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ بىردەم توختاپ تۇرۇپتۇ . ئاڭغىچە پادىشاھ ھوشىغا كېلىپ ئوغلىنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇنىڭ باش - كۆزىگە سۆيۈشكە باشلاپتۇ .

— ئەي كۆزۈمنىڭ نۇرى ،— دەپتۇ پادىشاھ ،— ئۇ مەككار موزدۇزنىڭ يېقىنچىلىقى بىزنى مانا مۇشۇنداق پىراق ئوتىغا تاشلى- دى ئەمەسمۇ ؟

— مەنمۇ جاۋاھىرپۇرۇشنىڭ دالالىتى بىلەن بۇ ئىشنى قىلىپ سالدىم ،— دەپتۇ شاھزادە ئۆزرە ئېيتىپ .

پادىشاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن جاللات ئاشۇ قىلىچتا جاۋاھىرپۇ- رۇشنى ئۆلتۈرۈپتۇ .

شۇندا پادىشاھ شاھزادىگە :

— ئەي ئوغلۇم ، ئەسكى ئادەملەرنىڭ سۆھبىتىنىڭ مانا مۇ- شۇنداق ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرىدىغانلىقىنى سەنمۇ بىلدىڭ . ئەمدى ھەرگىز بەتنىيەتلەر بىلەن ئالاقە قىلمىغىن ھەمدە پەسلەر بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولمىغىن .

ئىززەت تەختى ئۆزرە ئولتۇرغاننى تاشلار ئاقىۋەت ،
خار - زارلىق تۇپرىقىغا ، ئەسلىي يامانىنىڭ سۆھبىتى .

شەيتاننىڭ سۆھبىتى بىلەن ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ جەننەت-تىن قوغلىنىپ يەر يۈزىگە چۈشۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلىغان بولغىيد-تىڭ ؟— دەپ نەسىھەت قىپتۇ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، بەتنىيەتلەر بىلەن سۆھبەت قۇرسا ، ئاقىۋەتتە شاھنىڭ قۇللۇق دەرىجىسىگە چۈشۈپ قالىدىغان-لىقىنى ، قۇلنى جاندىن جۇدا قىلىدىغانلىقىنى چۈشەنگەيلا . زەر-گەرمۇ ئەنە شۇ تائىپىدىكىلەردىندۇر . شۇڭا ئۇنىڭ سۆھبىتىدىن پەرھىز قىلغايلا ، ئۇنىڭدىن چارە قىلىش تەس بولغان پىتنە -پاساتتىن بىرەرسى ۋۇجۇدقا كېلىپ قالمىسۇن يەنە .

پادىشاھ ۋەزىرنىڭ بۇ سۆزىگە پىسەنت قىلماستىن :

— ئادەمنىڭ ياخشى سۈپەتلىك بولۇشى بىلەن ئالىي نەسەبلىك بولۇشىنىڭ نىمە ئالاقىسى بار ؟ كىشى ئىبىسىل ، ئالىي نەسەبلىك بولسىلا ، ئەدەپلىك ، پەزىلەتلىك ھېسابلانمايدۇ . تەربىيە كۆرگەن ، ئىززەت - ئىكرامنى بەجا كەلتۈرىدىغان كىشى ھەقىقىي پەزىلەت-لىك ، ئەدەپلىك كىشىلەردۇر .

سۆزلە ھېسابتىن ، نەسەبتىن دېمە ،
يېگىنى تۇت ، كونىنى ئىزدىمە .
گۆھەر شولىسى بىلەن كۆز يورۇر ،
ئۇمۇ كونىرىسا يۈزى سارغىيۇر .

قاچانلا بولمىسۇن پادىشاھنىڭ ئۇلۇغلىشىغا ئېرىشەلىگەن كى-شى بۇزرۇكۋار كىشىدۇر . ئالىي دەرىجىلىك شاھىنشاھلاردىن بى-رى : «بىز خۇددى زامانغا ئوخشايمىز . كىمنى تاشلىۋەتسەك ، ئۇ پەس بولىدۇ . كىمنى كۆتۈرسەك ، شۇنىڭ بېشى پەلەكتىن ئاشىد-دۇ» دېگەنىكەن .

ئەگەر سۇلتان بىراۋغا قەھرى قىلۇر ،
ئۇ پەلەكتە بولسا يەرگە يىقىلۇر .

ئەگەر چاچسا كىشىگە سۇبھىدەك نۇر،
كېچىدەك بەختى كۈندۈزدەك ئاقىرۇر.

مەن بۇ يىگىتنى دۆلەت دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا ھۆرمەت ئەۋجىدە ئورۇن بەردىم. مەن ئۇنىڭ دۇرۇس ئىكەنلىكىدىن گۇمان قىلمايمەن، — دەپتۇ پادىشاھ.

ۋەزىر پادىشاھنىڭ ئۇنىڭغا تەربىيەت قىلىشقا مەزمۇت قەدەم قويغانلىقىنى كۆرۈپ، دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ، ئۇ توغرىدا قايتا ئېغىز ئاچماپتۇ. ئارىدىن يەنە بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپتۇ. زەرگەر ئىختىيار قولىنىڭ بوش ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ پۇتىنى ئىنساپ دائىرىسىنىڭ سىرتىغا قويۇشقا باشلاپتۇ. ئۇ بەزىدە ۋەدە بېرىپ، بەزىدە ئالداپ يۈرۈپ، كىشىلەرنىڭ مال - دۇنيالىرىنى قولىغا كىرگۈزۈۋېلىشقا باشلاپتۇ. بىر كۈنى ئۇ پادىشاھنىڭ قىزىنىڭ زىننەت بۇيۇملىرىنى ياساپ ئولتۇرۇپ، بىر نەچچە جاۋاھىرغا ھاجىتى چۈشۈپتۇ. ئەمما ئۇ خىل جاۋاھىر يا پادىشاھنىڭ خەزىنىسىدىن، يا جاۋاھىرپۇرۇشلارنىڭ بازىرىدىن تېپىلماپتۇ. شۇ شەھەردە كاتتا بىر سودىگەر بار ئىكەن. زەرگەر: «ئۇنداق جاۋاھىر ھەرقاچان ئاشۇ سودىگەرنىڭ قىزىنىڭ بېزەكلىرى ئارىسىدا بار» دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭغا كىشى ئەۋەتىپ سوراتقانىكەن، ئۇ قىز «مەندە ئۇنداق جاۋاھىرلار يوق» دەپ جاۋاب ئەۋەتىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان زەرگەر ئۇ قىزنى پادىشاھنىڭ قىزىنىڭ قېشىغا چاقىرتىپ كېلىپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي مەلىكەم، سودىگەرنىڭ بۇ قىزىدا شۇنداق شاھانە گۆھەرلەر باركى، پەلەك جەۋھەردارى يۇلتۇز جاۋاھىرلىرىنى زەبەرجەت رەڭلىك تاۋىقىغا تىزىسىمۇ ساپلىق ۋە روشەنلىكتە ئۇنىڭدەك ئېسىل مەرۋايىتنى تاپالمىغان. دەريا ئىنىكئانىسى ئالەمدە يەككە گۆھەرلەرنى سەدەپ بۆشۈكىدە پەرۋىش قىلسىمۇ، بۇنىڭدا بار بولغان گۆھەرلەردەك يېگانە دۇرلار غەۋۋاسنىڭ نەزىرىگە چۈشمىگەن.

زۆھرەدەك ھەممىسى پارقىراق نۇرلۇق ،
ئاي كەبى بارچىسى چاچار يورۇقلۇق .

ئۇنىڭ يەنە شۇنداق ياقۇتلىرى باركى ، ئاپتاپ ئانىسى كان قورسىقىدا جىگەر خۇنى بىلەن ئۇلارنى تەربىيىلىگەن ، تاغ بولسا ئۆزىنىڭ تاش يۈرەكلىكى بىلەن ئۇلارنى ئۆز كۆكسىدە ساقلىغان .

خۇددى گۇل رەڭ مەيگە ئوخشاشتۇركى ، ئۇ قىش ۋاقتىدا ،
لەئلى قەدەھ ئىچرە سوغۇق شىددىتىدىن مۇزلىغان .

يەنە ئۇنىڭدا نۇرغۇن يېشىل زۇمرەتلەر بار . كۆزى خىرە بولۇپ قالغانلار ئۇنىڭغا قارىسىلا كۆزىنىڭ نۇرى ئاشىدۇ .

زۇمرەت رەڭ خالىگىدىن قاراقىم ئالدى بەھەد نۇر ،
شۇنداق سەبزە كۆرمەك بىرلە كۆزنىڭ نۇرى كۆپ بولغاي .

ئۇنىڭ جاۋاھىرلارنى ساقلايدىغان قۇتىسىدا ئۆز شولىسى بىلەن ئاتەشپەرەسلەرنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت ياندۇرۇۋېتىدىغان رۇم لەئلىلىرى ، شۇنداقلا شىشە رەڭلىك ئاسماننىڭ ئەتراپلىرى ئۇلاردىن ساپلىق ۋە لاتاپەت ئۆگىنىدىغان دەرىجىدىكى پىروزىلەر بار .

لەئلىسىدىن ئالدى سۇھەيلى ھېقىقەتەك خۇش چىراي ،
ئالدى يېشىل رەڭنى پىروزىسىدىن چەرخ ئاسمىنى .

مەلىكەم ، ئەمر قىلسىلا ، ئاشۇ جاۋاھىرلارنى مۇشۇ يەرگە ھازىر قىلسۇن .

مەلىكە ئۇ قىزدىن سۇرۇشتۇرگەنىكەن ، ئۇ قىز :

— ئەي زامانىمىزنىڭ زۇلەيخاسى ، دەۋرانىمىزنىڭ بىلقىسى ، مەندە ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى يوق ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ .

— ئەي مەلىكەم ، بۇ ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئىقرار قىلمايدۇ . بۇنىڭغا جازا قوللانماق كېرەك ، — دەپتۇ زەرگەر .

شۇنىڭ بىلەن «خوتۇنلار كەم ئەقىلدۇر» دېگەن شاراب بىلەن مەست بولغان پادىشاھنىڭ قىزى ئۆزىنىڭ غۇرۇرى ۋە زەرگەرنىڭ ۋەسۋەسە قىلىشىنىڭ مەدىتى بىلەن : «ئۇنى قىيناڭلار» دەپ بۇيرۇپتۇ . ئۇنى بىرەر سائەت قىيىنىغان بولسىمۇ قىز ھېچنېمىنى ئېيتماپتۇ . ئۇنى كۆرگەن زەرگەر : «قاتتىقراق ئازابلاڭلار» دەپ ئىشارەت قىپتۇ . ئۇ يەردىكى زالىملار غەزەپ ئىسكەنجىسىنى راسا چىڭىتقانىكەن ، بىچارە قىزنىڭ تېنى تاتلىق جاندىن بوشاپتۇ . سودىگەرنىڭ قىزىغا ئەگىشىپ كەلگەن ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بۇنى كۆرۈپ پەرياد - پىغان كۆتۈرۈپتۇ . بۇنى كۆرگەن زەرگەرمۇ شۇ ھامان بەدەر قېچىپتۇ . پادىشاھ بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ ، ناھايىتى پەرىشان بوپتۇ ۋە سودىگەرنىڭ قىزىنىڭ ئۆلگەنلىكى ئۈچۈن ناھايىتى كۆپ ئۆزرە ئېيتىپ ، سودىگەرگە جىق مال - دۇنيا بېرىپتۇ . ئۆزىنىڭ قىزىنى بولسا ئاشۇ ئىش تۈپەيلىدىن يامان كۆرۈپ قېلىپ نەزىرىدىن تاشلاپتۇ . پادىشاھنىڭ خوتۇنى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ، قىزىنى بىر نەچچە ۋاقىت ئۆزىنىڭ چار بېغىغا ئاپىرىپ قويۇپ ، پادىشاھنىڭ غەزىپى بېسىلغاندا ئاندىن قايتۇرۇپ كېلىپ ، بۇزرۇك كىشىلەردىن بىر نەچچىنى ۋاستە قىلىپ ، قىزىنىڭ گۇناھىنى تىلىمەكچى بوپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، قىز ئانىسىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن چارباغقا بېرىپتۇ . بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان زەرگەرمۇ چارباغقا بارغانىكەن ، قىز ئۇنى كۆرۈپ دەرغەزەپكە كېلىپ :

— ھەي ئىپلاس ، بەتقىلىق ، شۇم تەلەت ، بەتبەخت ! يەنە پىتنە - پاسات تېرىش ئۈچۈن كەلدىڭمۇ ؟ يەنە ھىيلە ئىشلىتىشنى كۆزلىدىڭمۇ ؟ يوقال ! ئەمدى ھەرگىز سەن بىلەن بىللە ئولتۇرمايمەن ! — دەپ ۋارقىراپتۇ .

زەرگەر چارباغدىن چىقىپ دەشت - باياۋانغا قاراپ مېڭىپتۇ . قاش قارايغاندا ، ھاۋا بۇزۇلۇپ ئاسمان يۈزىنى بۇلۇت بېسىپ ،

يۇلتۇزلارنىڭ روشەنلىكلىرى يوقىلىپ ، جاھاننىڭ چىھرىسى قارد-
يىپتۇ .

هاۋا سەيناسىغا ئىپار چىچىلدى ،
ئىپار ئەمەس دۇت ئىشىكى ئىچىلدى .

بۇ دەشتتە بىر چوڭقۇر قۇدۇق بار بولۇپ ، ئۇ قۇدۇققا بىر يىلپىز ، بىر مايمۇن ۋە بىر يىلان چۈشۈپ كىتىپ تىقىلىپ قالغاند-كەن . ئۇلار ئۆز دەردى بىلەن قالغاچقا ، باشقىلارغا ئازار بەرگۈچد-لىك ھالى قالمىغانىكەن . باشقىلارنىڭ يولىغا بالا قۇدۇقنى قازد-دىغان ھىلىقى زەرگەر قاراڭغۇ كىچىدە كۆرمەي قىلىپ ، ئاشۇ قۇدۇققا چۈشۈپ كىتىپتۇ .

يار بولۇپ دۆلەت ساڭا بولساڭ ئۇلۇغ ،
زۇلۇم بىلەن كىشىگە قازما قۇدۇق .
گەر بىر كىم قەستىدە قازساڭ سەن چۇقۇر ،
ئاقىۋەت بولغاي سىنىڭ ئۆزۈڭگە گۆر .

شۇنىڭ بىلەن ، قۇدۇق ئىچىدىكى ئۈچ جان تۆت بوپتۇ . شۇ كۈنلەردە بىر سەيياھ شەھەردىن چىقىپ باشقا يۇرتقا بىرىش يولىدا ئاشۇ قۇدۇقنىڭ قىشىغا كىلىپ قاپتۇ ۋە قۇدۇققا چۈشۈپ كەتكەنـ-لەرنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ زەرگەر ئۈچۈن ناھايىتى كۆپ غەم يەپ : «بۇ كىشى ئادەم پەرزەنتىدىن تۇرسا ، قانداق ھادىسە بىلەن بۇ قۇدۇققا چۈشۈپ ، بۇنداق زەرەرلىك ھايۋانلار بىلەن قوشۇلۇپ قالغاندۇ ؟ بۇ بىچارىنى قۇدۇقتىن چىقىرىپ قويۇپ بىر ياخشىلىق قىلىپ قويسام ، بۇ ئىشىمنىڭ ساۋابى ئاخىرەت ئۈچۈن زەخىرە بولۇپ قالار» دەپ ئويلاپ ، قۇدۇققا ئارغامچا سىلىپ تارتقانىكەن ، ئۇنىڭغا مايمۇن ئىسىلىپ چىقىپتۇ . بۇنى كۆرگەن سەيياھ : «بۇنى چىقارغىنىممۇ ياخشى بولدى ، چۈنكى بۇمۇ خۇدانىڭ بەندىسى»

دەپ ، ئارغامچىنى يەنە تاشلاپتۇ . بۇ قېتىم يىلپىز چىقىپتۇ . ئۇ-
چىنچى نۆۋەت سالغىنىكەن ، يىلان چىقىپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، بۇ
ئۈچ جانىۋار تار ئالەمدىن كەڭ جاھانغا چىققاندىن كېيىن سەيياھقا
مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ : «سەن بىزگە ناھايىتى كۆپ ياخشىلىق
قىلىپ گەدىنىمىزگە چوڭ ھەق ئارتىپ قويدۇڭ . بۇنىڭ ئەجرىنى
ئاخىر بىر كۈنى قايتۇرالىساقمۇ ئەجەب ئەمەس ،— دېيىشىپتۇ .
— مەن بۇ شەھەرگە يېقىن جايدىكى تاغنىڭ ئېتىكىدە تۇرد-
مەن ، ئەگەر ئىلتىپات قىلىپ بارساڭ ، قولۇمدىن كېلىشىچە ساڭا
خىزمەت قىلىمەن ،— دەپتۇ مايمۇن .
— مەن بۇ شەھەرگە يېقىن جايدىكى بىر جاڭگالدا ماكان
تۇتقانمەن . ئەگەر مەرھەمەت قىلساڭ ، قولۇمدىن كېلىشىچە مېھ-
مان قىلالايمەن ،— دەپتۇ يىلپىز .
— مەن بۇ شەھەرنىڭ سېپىلىدا ماكان تۇتقانىدىم . ئەگەر
ئىختىيارىڭ ئىجازەت بېرىپ ئۇ يەرگە قەدەم تەشرىپ قىلساڭ ،
ئالدىڭدا ئىمكانىيەتىنىڭ يار بېرىشىچە ھەققىڭنى ئادا قىلىشقا تىرد-
شىمەن . بىزنىڭچە ، ساڭا بىر نەسىھەت قىلايلى . ئۇنى چوقۇم
قوبۇل قىلغىن . بىزنىڭچە قۇدۇقتا قېپقالغان بۇ كىشىنى چىقارمى-
غىن . چۈنكى ئادەمزات دېگەن ۋەدىسىدە تۇرمايدۇ . ياخشىلىق قىلد-
غانلارغا يامانلىق قىلىش ئۇلارنىڭ رەسىم - قائىدىسى . ئۇلارنىڭ
كۆرۈنۈشتىكى جامالىغا ئالدىنىپ ، قەلبىنىڭ قەبىھلىكىدىن ئەمىن
بولغۇلۇق ئەمەس .

ئادەم ئەۋلادىدا ھەر شۇمدىن يامانلار بار ئىرۇر ،
سۈرتى زىبا ، ئىچى دۆدىن يامانلار بار ئىرۇر .

روزغار ئەھلىنىڭ كۆپچىلىكى سىرتقى كۆرۈنۈشكىلا ئېتىبار
بېرىدۇ ، ئەمما ئىچكى دۇنياسىدىن بىخەۋەر قالىدۇ . بەزىلەر كۆرۈ-
نۈشتە خۇددى يۇسۇپتەك كۆرۈنسىمۇ ، كۆڭلى بۆرىگە ئوخشايدۇ .
بولۇپمۇ بۇ كىشى بىز بىلەن بىر نەچچە كۈن بىللە بولدى . بىز

ئۇنىڭ تەلەتىدىن مۇرۇۋۋەت ئالامىتىنى كۆرمىدۇق ، ئەھۋالى گۈلشىنىدىن ۋاپا پۇرىقىنى پۇرىمىدۇق .

ۋاپانى كۆزلىمە ، ھۆسن ئەھلىدىنكى كەلمىگەن ھەرگىز ،
زامانە گۈلشىنىدىن ھېچ بۇرۇنغا شۇ ۋاپادىن بۇي :

ئەگەر بۇ سۆزۈمگە ئۇنىمىساڭ ، ئاقىۋەت پۇشايمان قىلىپ قالىسەن .

ئۇلار شۇ سۆزنى ئېيتقاندىن كېيىن سەيياھ بىلەن ۋىدالىشىپ ھەرقايسىسى ئۆز ماكانىغا قايتىپ كېتىپتۇ . لېكىن سەيياھقا ئۇلارنىڭ سۆزى تازا ياقمىغاچقا ، قۇدۇققا يەنە ئارغامچا تاشلاپ زەرگەرنى تارتىپ چىقىرىپتۇ . زەرگەرمۇ سەيياھقا ناھايىتى كۆپ رەھمەتلەرنى ئېيتىپ ، پادىشاھتىن قورقۇپ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىنى تەپسىلىي بايان قىپتۇ :

— مەن يەنە سەپەرگە چىقماقچىمەن . ئەگەر تىرىك قايتىپ كەلسەم ، سىز بىلەن مۇلاقات بولىمەن . ئۆلمىسەك ، ئاخىر بىر كۈنى كۆرۈشۈپ قالارمىز .

ئۇلار ئەنە شۇ سۆزلەر بىلەن ۋىدالىشىپتۇ . سەيياھ ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ . زەرگەر شەھەرگە مەخپىي ھالدا كىرىپ ، بىر بۇلۇڭدا يوشۇرۇنۇپ يېتىپتۇ .

پادىشاھ زەرگەرگە ئىشىنىپ ئۇنىڭغا تەربىيەت قىلغانلىقىغا ۋە ۋەزىرنىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلىمىغانلىقىغا كۆپ پۇشايمان قىلىپ نادامەت چېكىپتۇ . مەملىكەت كاتتىلىرى قانچە قېتىم كېلىپ قىزنىڭ گۇناھىنى تىلىگەن بولسىمۇ ، پادىشاھ ماقۇل كۆرمىگەنلىكتىن قىز چارباغدا بىر يىل تۇرۇپ قاپتۇ . بۇ ۋاقىت ئىچىدە سەيياھ ناھايىتى كۆپ شەھەرلەرنى كېزىپ ئۈچ يۈز دىنار پۇل تېپىپتۇ . «ۋەتەننى سۆيمەك ئىمان جۈملىسىدىندۇر» دېگەن سۆز ئۇنىڭ يادىغا كېلىپ ، كۆڭلىدە : «بۇ غېرىبلىقتا يۈرگەن چاغلىرىمدا ھەممە ئىشلاردا مۇرادىم ھاسىل بولۇپ ، ھەر سائەتتە ماڭا بۇ دۇنيا

دۆلىتى ۋە ئاخىرەت سائادىتىنىڭ ئىشىكلىرى ئېچىلغان ھالەتتىمۇ ، ئانا ۋەتەنىنىڭ ھاۋاسى ، سۈيى بەدەنگە ، مىجەزگە بۆلەكچىلا ياقىدۇ» دەپ ئويلاپتۇ .

گۈلنى ئالتۇن جام ئىچىگە كۆچۈرۈپ قويغاندىمۇ ،
تەبىئىتى خالىغاي ئۈنگەن يېرىنىڭ تۇپرىقىنى .

شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆز يۇرتى ھەلەپكە قاراپ يولغا چىقىپ ، ھېلىقى مايمۇن ماكانلاشقان تاغ ئېتىكىگە كەلگەندە كەچ كىرىپ قېلىپ ، ئاشۇ جايدا قونۇپتۇ . تۈن نىسپى بولغاندا ، ئۇ جايغا ئىككى ئوغرى يېتىپ كەپتۇ . ئۇ ئوغرىلار شۇنداق قانخور ۋە شۇنداق يامان ئىكەنكى ، خەنجەرۋاز مىررىخمۇ ئۇلارنىڭ كۆكرەك بۆسەر ئوقلىرىدىن ھەزەر قىلىپ ، بەشىنچى پەردىگە مۆكۈۋالغانىكەن ؛ نەيزىۋاز زۇھەلمۇ ئۇلارنىڭ جاننى ئوۋلىغۇچى تىغلىرىنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ ، يۈزىگە يەتتە قات قالقان تۇتقانىكەن .

نىگارىم كۆزىدەك ھەر بىرى خۇنرىز ،
خالايىق جانلىرىغا تىغ ئۇرار تېز .

ئوغرىلار سەيياھنىڭ قېشىغا كېلىپ ، ئۇنىڭ پۇت - قوللىرىنى باغلاپ قويۇپ مال - دۇنياسىنى بۇلاپ قېچىپ كېتىپتۇ . سەيياھ بىچارە ئۇ كېچىسى ئۇ يەردە باغلاقلىق ھالدا ھەسرەت ياشلىرىنى كۆزلىرىدىن ئاققۇزۇپ ، قازا ھۆكمىگە رىزا بولۇپ ، ھايات قالغىنىغا شۈكۈر قىلىپ يېتىۋېرىپتۇ . تاڭ ئاتقاندا بولسا قول - پۇتلىرىنىڭ ئاغرىپ كەتكىنىگە چىدىماي پەرياد ۋە پىغان كۆتۈرۈپتۇ :

ئۇشبۇ جايدا قانچە پەرياد ئەيلىسەممۇ ، نە قىلاي ،
بۇ ماكان دادىمنى ئاڭلار دادخاھ جايى ئەمەس .

—ۋادەرىخ ، ئەجەب بۇ جاننى قىينايدىغان دەردكە گىرىپتار بولۇپ قالدىم ، لېكىن ئۇمىدىمنىڭ دېغىغا داۋا پۇرىقى كەلمىدى ، ئەجەب بۇ قانخور باياۋاندا ئۆلۈۋاتساممۇ ھېچ كىشى ھالىمدىن خەۋەردار بولمىدى .

كۆيدى بالا ئوتىدا جانىم ، لېكىن ،
كۆيگۈچى يوق بۆلەك ئاڭا كۆڭلۈمدىن .

دەپ نالە قىلىشقا باشلاپتۇ .

دەل شۇ پەيتتە مايمۇن ئوزۇق ئىزدەپ ئۇۋىسىدىن چىقىپ ئۇياق ـ بۇياقنى ئىزدەپ يۈرگەنىكەن . ئۇنىڭ قۇلىقىغا سەيياھنىڭ پەريادى ئاڭلىنىپ ، ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ ، ئۇ بىچارىنىڭ قېشىغا بېرىپ نەزەر ساپتۇ ۋە ئۆز دوستى ئىكەنلىكىنى تونۇپ دەرھال يېنىغا كېلىپ ، كۆز بۇلىقىدىن قىزىل سەللەرنى ئاققۇزۇپ :

— ھەي ئەزىز دوستۇم ! قانداق قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ ، بۇ بالا بەندىگە گىرىپتار بولۇپ قالدىڭ ؟— دەپ سوراپتۇ .

— ھەي مېھرىبان دوستۇم ،— دەپتۇ سەيياھ ،— بۇ جاپاكەش دۇنيادا كىشىگە ھېچقانداق راھەت ھاجەتسىز كەلمەيدىكەن . بۇ روزغار ۋەيرانىسىدىكى ھېچقانداق خەزىنە رەنج ـ مېھنەتسىز يۈز كۆرسەتمەيدىكەن .

يېمىدى ھېچكىم ھەسەل ، تەگمەي تۇرۇپ ئاغزىغا نىش ،
ئۈزمىدى ھېچكىمسە گۈل ، قىلماي تىكەن ئىلكىنى رىش .

ھەر كىمكى بۇ ھېكمەتنى چۈشىنىدىغان بولسا ، زاماننىڭ ئازارى تەگكىنىگە خاپا بولۇپ ، كۆز بۇلۇتىدەك مالاللىق قەترىسىنى چېچىپمۇ كەتمەيدۇ . دەۋراننىڭ راھەت گۈلى ئېچىلغىنىغا ۋە جىلۋە كۆرسەتكىنىگە خۇشال بولۇپ ، باھار مەۋسۇمىدەك شادلىق چېھرى-

سىنى ئېچىپمۇ كەتمەيدۇ .

سۆزلىگۈدەك ھېچ يېرى يوق ، ئۇشبۇ جاھان ،
ساڭا قىلار گاھى قەھرى ، گاھ ئېھسان .
گاھى سېنى يەرگە ئۇرۇپ ، گاھ كۆتۈرگەي ،
گاھى سەندىن ئالغاي ، گاھى ساڭا بەرگەي .
«كۇلدۇرۇرمەن» دەپ تۇرۇپ ئۇ ، قىلار گىريان ،
ساڭا بەزى كۆرستىپ مەي ، ئىچۇرەر قان .
مانا شۇدۇر بۇ ھىيلىگەر جاھان ئىشى ،
ئادەم ئوغلانىغا ئۇنىڭ ئىش قىلىشى .

شۇنىڭدىن كېيىن سەيياھ ئوغرىلارنىڭ كەلگىنىدىن تارتىپ ، ئۆزىنى باغلاپ ئالتۇنلىرىنى ئېلىپ كەتكەنلىرىگىچە ھەممىنى باش-تىن - ئاياغ بايان قىپتۇ .
— غەم يېمىگىن ، مەن ئەمدى سېنىڭ ئىشىڭنى ئوڭشاش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىمەن ،— دەپتۇ مايمۇن .

قارايغان بولسا بەختىڭ تېز ئاقىرۇر ،
چۈنكى تۈن ئارقىسىدىن سۈبھى يورۇر .

ئۇ شۇ سۆزلەر بىلەن سەيياھنىڭ كۆڭلىنى ياساپ قويغاندىن كېيىن ، سەيياھنىڭ باغلاقلىرىنى يېشىپ ، ئۇنى ئۆزىنىڭ خەس - خەشەكلەر بىلەن ياسالغان ئۆيىگە باشلاپ بېرىپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ زەخىرە قىلىپ ساقلاپ قويغان ھۆل ۋە قۇرۇق مېۋىلىرى-نىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭ ئالدىغا تۆكۈپ :
— بۇ مېۋىلەردىن خالىغىنىڭچە يەپ ، بۇ يەردە ئىستىراھەت كۆرپىسىدە يېتىپ ئارام ئالغىن ،— دەپ سەيياھنى ئۆز ماكانىغا قويۇپ ، ئۆزى ھېلىقى ئوغرىلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ مېڭىپتۇ . ئۇ ئوغرىلار تاڭ ئاتقۇچە يول مېڭىپ ھارغانلىقتىن

ئۆيقۇسى كېلىپ ، بىر بۇلاق بويىدا يېتىپ قاتتىق ئۇخلاپ قاپتۇ .
مايمۇن ئۇلارنىڭ قېشىغا بېرىپ پۇرسەتنىڭ غەنىيمەت ئىكەنلىكىنى
كۆرۈپ ، دەرھال ئۇلارنىڭ يۇدۇپ ماڭغان يۈكلىرىنى ئېچىپ ،
دىنارلارنى ئېلىپ ، بىر بۇلۇڭغا ئاپىرىپ توپىغا كۆمۈپ يوشۇرۇپ
قويۇپتۇ . ئاندىن يەنە كېلىپ ئۇلارنىڭ تېخى ئويغانمىغانلىقىنى
كۆرۈپ ، سەيياھتىن ئېلىۋالغان سەرۇپاي ۋە باشقا جابدۇقلارنى
ئېلىپ بېرىپ باشقا بىر يەرگە كۆمۈپتۇ . ئارقىدىن يەنە ئوغرىلار-
نىڭ ماللىرىنى ئېلىپ يەنە بىر جايغا يوشۇرۇپ قويۇپ ، دەرەخ
بېشىغا چىقىپ شاخ دالدىسىغا يوشۇرۇنۇپ ئوغرىلارغا قاراپ ئول-
تۇرسا ، ئوغرىلار ئويغىنىپتۇ ھەمدە نەرسە - كېرەكلىرىنىڭ يوق-
لۇقىنى كۆرۈپ ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈشۈپتۇ ، لېكىن ھېچنېمىنى
تاپالماي بىر-بىرىگە : «بۇ يەردە ئادەمزات يوق تۇرسا ، بۇ چوقۇم
پەرىلەرنىڭ قىلغان ئىشى ، بۇ بۇلاق ئەسلىدە ئۇلارنىڭ ئىكەن -
دە ، بىز بۇ يەردە بىئەدەپلەرچە پۇت - قولىمىزنى سۇنۇپ يېتىپ
ئۇخلاپ قاپتىمىز ، ئۇلار بىزگە ئاچچىقلاپ مېلىمىزنى ئېلىۋالغان
ئوخشايدۇ . ھېلىھەم ئەزالىرىمىزغا ئاپەت يەتكۈزمەي جېنىمىزنى
سالامەت قويۇپتۇ . شۇنىڭغىمۇ مىننەتدار بولمىقىمىز كېرەك . ئەمـ-
دى بۇ يەردىن تېز قېچىپ ، ھايات ۋاقتىمىزدا جېنىمىزنى ياقىغا
ئالغىنىمىز ياخشى .

ئۇشبۇ ماكان مەنزىلى ئازارىدۇر ،
ئىھتىرازۇ مېھنىتى بىسيارىدۇر .
كىمكى قىلسا بۇ ماكاننى سەيلىگاھ ،
قالمىغاي جىسمىدا باش ، باشتا كۇلا .»

دېيىشىپ قورقۇپ قېچىشقا باشلاپتۇ . مايمۇننىڭ ئۇلاردىن
كۆڭلى خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن دەرەختىن چۈشۈپ ئىككى -
ئۈچ سەكرەپلا سەيياھنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا بولغان ۋەقەلەر-
نى بايان قىلىپ بېرىپتۇ . مايمۇن شۇ كۈنى كېچىسى سەيياھنى

ئۆز ئۆيىدە قوندۇرۇپ ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىپتۇ . ئەتىسى ئەتىگەندە تۈن ئوغرىسى قارا لىباسى بىلەن كۈن چەشمىسىنىڭ قېشىدىن قېچىپ كېتىپتۇ ، سۇبھى مايمۇننى ئاپتاپ سەيياھنى مەشرىق زىندانىدىن ئازاد قىپتۇ .

قۇياش ئالتۇنى بولغانىدى پىنھان ،
يەر ئاستىدىن چىقىپ بولدى نامايان .

مايمۇن سەيياھنى ھېلىقى بۇلاق بېشىغا باشلاپ بېرىپ ، ئوغرىلاردىن ئېلىنغان مالنىڭ ھەممىسىنى ئەكېلىپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ . سەيياھ پەرھىزكار كىشى بولغاچقا ، ئۆز ھەققىنىلا ئېلىپ ، شۇنىڭغا قانائەت قىپتۇ ۋە ئوغرىلارنىڭ نەرسىلىرىدىن ھېچنېمىنى ئالغىلى ئۇنىماي ، مايمۇن بىلەن ۋىدالىشىپ شەھەر تەرەپكە قاراپ يۈرۈپتۇ . ئۇ يولدا كېلىۋېتىپ ئۆزى قۇتۇلدۇرۇپ قويغان ھېلىقى يىلپىز ماكان تۇتقان جاڭگالدىن ئۆتۈپ قاپتۇ . ئۇ قارىسا ، بىر يىلپىز شىردەك غۇيۇلداپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقۇدەك . سەيياھ قورققىنىدىن تىترەپ قېچىش ئۈچۈن جاي ئىزدەپ ئۇياق - بۇياققا قاراپ تۇرسا ، ئۇ يىلپىز كېلىپ ، سەيياھنى تونۇپ قېلىپ ۋارقىراپتۇ :

— قورقمىغىن ، ھەي مۆھتەرەم دوستۇم ! خاتىرجەم بولغىن . مەن سەن قۇدۇقتىن چىقىرىپ قۇتۇلدۇرۇپ قويغان مۇخلىسىڭ بولىمەن . سېنىڭ قىلغان ياخشىلىقىڭنىڭ ھەققىنى ئۇنتۇپ قالمىدىم تېخى !

شۇنىڭ بىلەن يىلپىز سەيياھنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، يۈزىنى سەيياھنىڭ پۇتىغا سۈرتۈپ ، ئۇنىڭغا ھۆرمەت شەرتلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ :

— ئەي ئەزىز ، بۇ يەردە بىر ئاش پىشىم توختاپ تۇرغىن . ياخشىلىقىڭنىڭ مۇكاپاتىنى قايتۇرۇش ئۈچۈن ھال - قۇدرىتىمنىڭ يېتىشىچە يۈگۈرۈپ باقاي ،— دەپتۇ ئۇ .

يىلپىز ئۇنىڭغا مۇناسىپ سوۋغات ئىزدەپ ھەر تەرەپكە يۈگۈ-
رۈپ يۈرۈپ ، پادىشاھنىڭ چار بېغىدا ، زەرگەر ئېيتىپ بەرگەن
بېزەكلەرنى باش ۋە بويۇن - قۇلاقلىرىغا ئاسقان ھالدا كۆل بويىدا
ئولتۇرغان پادىشاھنىڭ قىزىنى كۆرۈپ قاپتۇ - دە ، ئۇچقاندەك
بېرىپ ئۇنىڭ قارنىنى يېرىپ ، زىبۇزىننەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى
ئېلىپ قايتىپ كېلىپ ، ئۇ نەرسىلەرنى سەيياھقا بەرگەننىڭ ئۈس-
تىگە يەنە بىر مۇنچە ئۆزرە ئېيتىپتۇ . سەيياھمۇ بىر مۇنچە رەھمەت
ئېيتىپ ، ئۇنىڭ بىلەن ۋىدالىشىپ ، شەھەرگە قاراپ مېڭىپتۇ .
شەھەرگە كىرگۈچە يولدا كېتىۋېتىپ : «مەن بۇ ياۋايى ھايۋانلاردىن
مۇنچىلىك ئەجىر كۆردۈم ، ئۇلار ئۆز ۋەدىلىرىدە تۇرۇپ ماڭا
شۇنچىۋالا ۋاپادارلىق قىلدى . ئەمدى شەھەرگە كىرىپ ئاشۇ زەزگەر
دوستۇم بىلەن تېپىشسام ، ماڭا ئۇلاردىن ئوبدانراق ياخشىلىق يەت-
كۈزۈشى چوقۇم . چۈنكى ئۇ ۋەھشىيلەردىن نەچچە ھەسسە ئەۋزەل
بولغان ئادەمزات ئەمەسمۇ ؟ » دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن كەچۈرۈپ مې-
ڭىپتۇ . ئۇ شۇ ئۈمىد بىلەن شەھەر دەرۋازىسىدىن كىرگىنىچە :
«دوستۇم قايسى تەرەپتىن ئالدىمغا چىقاركىن» دەپ ھەممە تەرەپكە
تەڭ نەزەر سېلىپ ماڭغان بولسىمۇ زەرگەر ئۇچرىماپتۇ . شۇنىڭ
بىلەن ئۇ ئۆز ئۆيىگە چۈشۈپ يېتىپ ئارام ئاپتۇ .
دەل ئاشۇ ۋاقىت پادىشاھنىڭ قىزىنىڭ ئۆلگەنلىك خەۋىرى
پۈتۈن شەھەرگە تارقىلىپ ، خالايىقلار قاتىلنى تاپماق ئۈچۈن غوۋغا
سېلىشىپ يۈرگەن پەيت ئىكەن . ئەتىسى سەھەردە سەيياھ كوچىغا
چىقىپ كېتىپ بارسا ، ھېلىقى غوۋغانىڭ ھەقىقىتىنى ئاڭلاش
ئۈچۈن يوشۇرۇنغان جايدىن چىققان زەرگەر ئۇنىڭ ئالدىغا ئۇچراپ
قاپتۇ . ئىككىسى بىر - بىرىنى تونۇپ سالاملىشىپتۇ . زەرگەر
سەيياھنى ئۆزىنىڭ يوشۇرۇنغان جايىغا باشلاپ بېرىپ ، ئۇنىڭ
ئالدىغا قويىدىغان مەززە ئورنىدا كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ شۇنداق
دەپتۇ :

— ھەي ھۆرمەتلىك دوستۇم ، سەن مېنى قۇدۇقتىن قۇتۇلدۇ-
رۇپ قويغاندا ، مەن ساڭا پادىشاھنىڭ نەزىرىدىن مەھرۇم بولغانلى-

قىمىنى ۋە قولۇمدىكى بارلىق مال - دۇنيالىرىمنىڭ تالان - تاراجغا كەتكەنلىكىنى بايان قىلىپ بەرگەنىدىمغۇ، ئەنە شۇ ۋاقىتتىن بېرى تا ھازىرغىچە مۇشۇ بۇلۇڭدا مەخپىي يېتىۋاتىمەن. ئەمدىلىكتە مەئىشىتىم ناھايىتى تەڭلىكتە قالدى. يا كىشىگە قوشۇلۇشقا ھالىم، يا ئوزۇق - تۈلۈككە سەرپ ئېتىشكە مېلىم قالمىدى.

— غەم يېمىگىن، بۇرادەر، — دەپتۇ سەيياھ، — مەن سەپەردىن بىر ئاز ئالتۇن ۋە ناھايىتى كۆپ زىبۇزىننەت بۇيۇملىرىنى تېپىۋالدىم. سەن زىبۇ زىننەتنى ياخشى تونۇيسەن ھەم ھەربىرىنىڭ قەدىر - قىممىتىنى بىلىسەن. ئۇلارنى ساڭا ھاۋالە قىلاي. سەن ئۇلارنى قىممىتى بويىچە ساتقىن. ئۇنىڭدىن تۇرمۇشۇڭغا قانچىلىك كەتسە، سەن ئۇنى ئېلىپ قېلىپ ئىشلەتسەڭ، مەن ئۇنىڭغا رازى بولىمەن.

— ئەكەلگىن ئەمىسە، مەن كۆرۈپ باقاي، — دەپتۇ زەرگەر.

سەيياھ سەپەردىن ئېلىپ كەلگەن ماللىرىنىڭ ھەممىسىنى چىقىرىپتۇ. زەرگەر ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى پادىشاھنىڭ قىزىنىڭ زىننەت جابدۇقلىرىنى كۆرۈپ، بۇنىڭ ئۆزى ياسىغان بېزەكلەر ئىكەنلىكىنى تونۇپتۇ. ئۇ خۇشاللىق بىلەن سەيياھقا شۇنداق دەپتۇ:

— بۇ زىننەت بۇيۇملىرىنىڭ قىممىتى شۇ دەرىجىدىكى، ھازىر بېرىپلا، ئۇنى خەجلەپ تۈگىتىپ بولالمىغۇدەك باھاغا سېتىپ كېلىمەن.

زەرگەر زىننەت بۇيۇملىرىنى ئېلىپ، سەيياھنىڭ قېشىدىن چىقىپتۇ ۋە ناپاك كۆڭلىدە: «ئەجەبمۇ ئوبدان نەرسىنى قولغا چۈشۈردۈم، ھازىر پادىشاھ قىزىنى ئۆلتۈرگەن قاتىلنى تاپالماي تۇرغان ۋاقىت، پادىشاھنىڭ ئالدىغا ھازىرلا بېرىشتىن ياخشى ئىش يوق. مەن ئۇنىڭغا: ‹قىزىڭىزنىڭ كۈشەندىسىنى تاپتىم› دەپ زىننەت بۇيۇملىرىنى ئالدىغا قويسام، بۇ خىزمىتىم بىلەن مېنىڭ گۇناھىمدىن ئۆتۈپ، يەنە بۇرۇنقى مەرتىۋەمنى ئەسلىگە كەلتۈرسە ئەجەب ئەمەس» دەپ ئويلاپ، دەرھال ئوردىغا بېرىپ پادىشاھقا:

«مەلىكىنى ئۆلتۈرگەن كىشىنى بارلىق بۇيۇملار بىلەن قولغا چۈ-
شۈردۈم» دەپ خەۋەر كىرگۈزۈپتۇ . پادىشاھ ئۇنى قىشىغا چاقىر-
تىپ زىننەت بۇيۇملىرىنى كۆرۈپتۇ ۋە سەيياھنى ھازىر قىلىشقا
بۇيرۇپتۇ . بىچارە سەيياھ پادىشاھ ھۇزۇرىغا ئېلىپ كېلىنگەندىن
كېيىن ئىشنىڭ ھەقىقەتتىن خەۋەر تېپىپ ، زەرگەرگە قا-
راپ تۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ :

دوستقا ئوخشاش جان بېرەتتىڭ سەن ماڭا ،
بۇگۈن لېكىن جاننى ئالدىڭ دۈشمەندەك .

— مېنىڭ ساڭا قىلغان ياخشىلىقىمنىڭ جازاسى مۇشۇ بولدى-
مۇ ؟ ئەسكىگە دوستلۇق قىلغاننىڭ مۇكاپاتى مانا شۇنداق بولىدى-
كەن - دە !

— بۇ گۇناھكار بولغاچقا ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن مۇشۇن-
داق گەپ ياساۋاتىدۇ . بۇنى ئاچىقىپ شەھەر ئايلاندۇرۇپ زىندانغا
سېلىڭلار ، ھازا ئىشنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن قىساس ئالى-
مىز ،— دەپ بۇيرۇپتۇ پادىشاھ .

بىچارە سەيياھنى شەھەردە سازايى قىلىشقا ئاچىققانىكەن ، سې-
پىل بېشىغا چىقىۋالغان يىلان قوللىرى باغلاق ، يالاڭۇاش ، يالاڭ
ئاياغ ھالدا يالاپ ئېلىپ مېڭىلغان دوستىنى كۆرۈپ تاقىتى قالماپ-
تۇ . ئۇ ، سەيياھنى شەھەر ئەتراپىنى ئايلاندۇرۇپ بولغاندىن كې-
يىن زىندانغا سالغانلىقىنى ئېگىز يەردە تۇرۇپ كۆرۈپتۇ . شۇنىڭ
بىلەن دەرھال سېپىلدىن چۈشۈپ ، زىندانغا بېرىپ سەيياھقا سالام
بېرىپ :

— ئەي ياخشى دوستۇم ! نېمە بولۇپ بۇ ھالغا چۈشۈپ قال-
دىڭ ؟— دەپ سوراپتۇ .

سەيياھ زەرگەرنىڭ چېقىمچىلىقى بىلەن بۇ بالاغا گىرىپتار
بولۇپ قالغانلىقىنى تەپسىلىي بايان قىپتۇ .

— مەن ساڭا ! «بەتنىيەت ئادەمزات ياخشىلىققا يامانلىق قىلى-

دۇ » دەپ ئېيتمىغانمىدىم . ئاشۇ كۈنى بىز ساڭا نەسىھەت قىلساق ، بىزنىڭ نەسىھىتىمىز ساڭا ياقمىدى ،— دەپتۇ يىلان ،— شۇ چاغدا بىز سېنىڭ ئاخىر نادامەتكە قالىدىغانلىقىڭنى بىلگەنىدۇق .

ئاشۇ چاغ ئۆزگەندىم پەرھات ئىشىدىن مەن ئۈمىد ،
ئۇ كۆڭۈل مالىنى بەرگەندى شىرىن لىۋىگە .

— مېھرىبان دوستۇم ! جاراھەتلەنگەن كۆڭلۈمگە مالامەت تۇزىنى قۇيمىساڭچۇ ؟ بۇ پەقەت جانىنى كۆيدۈرۈش ۋە كۆڭۈلگە ئىزتىراپ سېلىشتىن باشقا نەتىجە بەرمەيدىغۇ ؟ جاراھىتىم ئۈستىگە مەلھەم قۇيماي ، نەشتەر ئۇرغىنىڭ نېمىسى ؟ ئەگەر ماڭا دوستلۇقۇڭنى يەتكۈزمەكچى بولساڭ ، بىرەر چارە ئويلاپ ، مېنى بۇ مېھنەت زىندانىدىن خالاس قىلساڭچۇ !— دەپتۇ سەيياھ .
— تۈنۈگۈن پادىشاھنىڭ ئانىسىغا زەخىم يەتكۈزگەنىدىم ،— دەپتۇ يىلان ،— ھازىر ھەممە تېۋىپلار ئۇنىڭ داۋاسىنى قىلالمايۋاتىدۇ . بۇ گىياھنى سېنىڭ چارەڭ ئۈچۈن ئېلىپ كەلدىم . بۇنى ساقلىغىن ، سېنى ئاخىر ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلىش ئۈچۈن ئېلىپ بارىدۇ . ئۇلار ئىلتىماس قىلىشسا ، بۇ گىياھنى ئۇنىڭغا يېگۈزگىن . بۇنى يېسە شۇ ھامان شىپا تاپىدۇ . مۇشۇ ۋاستە بىلەن بۇ بوھتاندىن قۇتۇلساڭ ئەجەب ئەمەس .
شۇ سۆزنى ئېيتقاندىن كېيىن يىلان سەيياھ بىلەن ۋىدالىشىپ تۆشۈككە كىرىپ يېتىپتۇ . سۇبھى ۋاقتىدا پادىشاھنىڭ سارىيىنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ تۇڭلۇكتىن : «يىلان چاققاننىڭ ئىلاجىنى زىندانىدا ياتقان بىگۇناھ سەيياھ قىلىدۇ . تېز بېرىپ ئۇنى كەلتۈرمەك كېرەك . بولمىسا ، ئىلاج قىلىشنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كېتىدۇ» دەپ ۋارقىراپتۇ . پادىشاھ ئانىسىنىڭ بېشىدا ھەم ئانىسىنىڭ ، ھەم قىزىنىڭ دەردىدە ساراسىمە بولۇپ ئولتۇرغانىكەن ، ھېلىقى ئاۋازنى ئاڭلاپ قېشىدىكى تېۋىپلاردىن :
— نېمە ئاۋاز بۇ ؟— دەپ سوراپتۇ .

— بۇ غايىب ئالەمنىڭ ئىلھامى بولۇشى مۇمكىن، بولمىسا، سەھەر ۋاقتىدا پادىشاھنىڭ قەسرىگە چىقىپ بۇنداق قىلالايدىغان قانداق كىشىكەن ئۇ؟ — دېيىشىپتۇ ئۇلار.

كىشىلەر ئۆگزىگە چىقىپ قارىغان بولسىمۇ ھېچكىم كۆرۈنمەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن: «تېۋىپلارنىڭ جاۋابى توغرا ئوخشايدۇ» دېيىشىپتۇ. پادىشاھ دەرھال سەيياھنى ھازىر قىلىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. چاپارمەنلەر سەيياھنى زىنداندىن ئېلىپ كېلىشىپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭدىن بۇ ئىشنىڭ داۋاسىنى سورىغانىكەن، ئۇ:

— پادىشاھىم، يىلان چاققاننىڭ داۋاسى مەندە بار. ئەگەر خانىكەمگە يېگۈزسەم، بىر سائەتتە تولۇق ئەسلىگە كېلىدۇ. ئەمما پەرىشان ھالىمدىن كىچىككىنە شىكايەت قىلسام، سىلىنى ئاڭلارمۇ دېگەن ئۈمىدتىمەن. چۈنكى پادىشاھلارنىڭ ئادالىتىگە ئاجىزلار بىلەن زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولۇش بەكمۇ يارىشىدۇ، — دەپتۇ.

ئەگەر ئۇخلاپ تۇرغاندىمۇ پادىشاھ،
ئاڭلاش كېرەك قايسى دەردمەن چەكسە ئاھ.
بۇ تەخت ئۆزرە بولمىسا كىمكى بىدار،
پادىشاھلىق بولماس ئاڭا سازاۋەر.

— قانداق گېپىڭ بولسا قورقماي ئېيتىۋەرگىن، — دەپتۇ پادىشاھ.

سەيياھ ئۆز قىسسىسىنى باشتىن - ئاخىرىغىچە تولۇق بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن ھېلىقى گىياھنى سۈت بىلەن ئېزىپ پادىشاھنىڭ ئانىسىغا ئىچكۈزگەنىكەن، دەرھال ساقىيىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ سەيياھنىڭ قىلغان چارىسىنىڭ شىپا بەرگەنلىكىنى كۆرۈپ: «بۇ ئىش غايىب ئىلھامغا مۇۋاپىق كەلدى» دەپ قاراپ، ئۇنىڭ بارلىق سۆزلىرىنىڭ راستلىقىغا ئىشىنىپتۇ ۋە شۇ ھامان

ئۇنىڭغا شاھانە كىيىملەرنى كىيگۈزۈپ : «سەيياھنىڭ ئورنىغا زەر-
گەرنى ئۆلتۈرۈڭلار» دەپ بۇيرۇپتۇ . زەرگەر : «پادىشاھ سەيياھنى
ئۆلتۈرسە ، ئۇنىڭ دىنارلىرى ماڭا قالىدۇ» دەپ تەمە قىلىپ تۇرغا-
نىكەن . ئۇ زاماندا ، ئەگەر بىر كىشى بوھتان بىلەن بىراۋنى بالاغا
قويسا ، كېيىن ئۇنىڭ تۆھمىتى مەلۇم بولۇپ غەرىزى ئاشكارىلىن-
نىپ قالسا ، تۆھمەتكە ئۇچرىغۇچىغا لايىق بولغان جازا تۆھمەت
قىلغۇچىغا بېرىلىدىغان قائىدە بار ئىكەن . شۇڭا ، جاللاتلار كېلىپلا
ئۇ بەتقىلىق مەككارنى دارغا ئېسىپ ، مەملىكەت يۈزىنى ئۇنىڭ
ناپاك ۋۇجۇدىدىن پاك قىپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، ئۇ ئۆزى تېرىغان
پىتنە ـ پاسات ۋە شۇملۇق ئۇرۇقىدىن ھوسۇلىنى ئۆزى ئورۇپتۇ .

دەۋرى پەلەك مۇكاپاتىغا سازاۋەر ،
قىلغىنىڭنى ئۆزۈڭگە تېز ياندۇرار .
تاپارسەن ياخشىلىق قىلساڭ ياخشى كار ،
خەتەرگە ئۇچرارسەن بولساڭ دىل ئازار .

مانا بۇ پادىشاھنىڭ ئۆز مۇلازىملىرىنىڭ ئەھۋالىدىن ئاگاھ
بولۇشى لازىملىقىنىڭ داستانى ۋە بەتنىيەت كىشىلەردىن پەرھىز
قىلىشى كېرەكلىكىنىڭ مىسالى . ئەگەر ھەلەپ پادىشاھى ئۇ بىئە-
دەپ زەرگەرگە تەربىيەت قىلمىغان بولسا ، بىگۇناھ قىزىنىڭ ئۆلۈ-
مىگە سەۋەب بولۇپ ، قىزىنى يىلپىزنىڭ پەنجىسىگە دۇچار قىلدۇر-
مىغان بولاتتى . ئەگەر پادىشاھ ئۇ راست سۆزلۈك ، روشەن كۆز-
لۈك سەيياھنىڭ سۆزىگە ئىنساپ قۇلىقىنى ئاچمىغان بولسا ، توغ-
رىنى خاتادىن ئايرىپ ، ئاخىرەت ساۋابىنى قولغا كەلتۈرەلمىگەن
بولاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، پادىشاھلار بىر كىشىنى ياخشى سىناپ
كۆرمىگۈچە ئۇنىڭغا تەربىيەت قىلماسلىقى ، ئوبدان چۈشىنىپ يەت-
مىگۈچە كىشىنى يۇقىرى كۆتۈرمەسلىكى كېرەك . بىلمەك كېرەك-
كى ، ياخشىلىقنىڭ ئەجرى ھەرگىز زايە كەتمەيدۇ . يامانلىقنىڭ
جازاسىمۇ يەتمەي قالمايدۇ . بۇگۈنكى كۈنلۈكتە قازا ئەلچىسى ئۇ-

لارنىڭ دۆلەتلىرىنىڭ بارگاھىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ، قەدەر تەقسىماتـ
چىسى سائادەتمەنلىك نۆۋىتىنى ئۇلارغا بەرگەنىكەن ، ئۇلار بۇ دۇنـ
يادا ياخشى ئاتىلىشقا ، ئاخىرەتتە نىجات تېپىشقا سەۋەب بولغۇدەك
ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشى كېرەك .

ھەر مۇددەتتە بىر كىمگە نەزەر قىلۇر بۇ پەلەك ،
ھەر نۆۋەتنى بىراۋغا بېرۇر زېمىن ۋە زامان .
بىر نەچچە كۈن بولسا گەر قولۇڭدا شۇ دۆلىتىڭ ،
جەننەت نېسىپ بولغۇدەك ئىش قىلغايسەن سەن ھامان .

ئون تۆتىنچى باب

زامان ھادىسىلىرىگە ئىلتىپات قىلماسلىق ۋە بارلىق ئىشلارنى قازايى قەدەرگە قويۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا

پادىشاھىئالەم راي ئۇ كامىل ھەكىمدىن ھېكمەت جاۋاھىرلىرىغا تولغان خەزىنە ۋە نەسىھەت گۆھەرلىرى تولدۇرۇلغان ساندۇق كەبى بۇ داستاننى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن بەجانىدىل مىننەتدار بولۇپ شۇنداق دەپتۇ:

ئەي، بايانىڭ نەھرىسىنىڭ ساپ سۇيىدىن چىقسا مەۋج،
قەترىسى يۈز تەشنا لەپ بولغان كىشىنى قاندۇرار.
ۋاي، زۇۋانىڭدىن كۆرۈنگەن گەپ ئىبارەتلەردىكى،
ھەر ھەرپ مىڭ سۆز جامالىنىڭ نىقابىنى ئاچار.

— پېقىر جانابىڭىزنىڭ بېشىنى كۆپ ئاغرىتىپ، نۇرغۇن ھېكمەتلەرنى سۆزلىتىپ، سانسىز بېئەدەپلىكلەرنى قىلغان بولساممۇ ئىلتىپات قىلىپ ئون ئۈچ ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇننى بايان قىلدىڭ. ئەمدى سۆزنىڭ قىسقىرايدىغان ۋاقتى يېقىنلاشتى. مەرھەمەت قىلىپ، تۇگەنچە ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇننى تەپسىلىي بايان قىلىپ بەرسەڭ، بۇ سىنىڭ سېخىيلىقىڭ ئالدىدا ھېچقانچە كۆرۈنمەيدۇ. بۇ جاھاندا ئاقىل ۋە كامىل كىشىلەرنىڭ تەڭلىكتە قېلىپ مېھنەتكە گىرىپتار بولۇپ يۈرۈشى بىلەن جاھىل ۋە غاپىل كىشىلەرنىڭ بولسا راھەت - پاراغەتتە ھايات كەچۈرۈشىنىڭ سەۋەبى زادى نېمە؟ نېمە ئۈچۈن ئاقىل كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ ئەقلى ۋە ئىلىم - بىلىمـ

لىرى يار ـ يۆلەك بولالمايدۇ؟ نېمە ئۈچۈن غاپىل كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ جاھىللىق ۋە ھاماقەتلىكلىرىنىڭ جازاسىنى تارتمايـ دۇ؟ ئىككىنچىدىن، قانداق قىلغاندا زەرەر ۋە نەسلىكتىن ساقلانـ غىلى بولىدۇ؟ قانداق ئىش بىلەن پايدا ۋە سائادەتكە ئېرىشكىلى بولىدۇ؟ دېگەن مەسىلىلەرنى روشەن بايان قىلىپ بەرسەڭ.

— ئەي پادىشاھ! — دەپتۇ بەرەھمەن، — ھەرقانداق كىشى ئەسلىدە دۆلەت ۋە سائادەتكە ئېرىشتۈرىدىغان نەرسىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئىززەت ۋە ھۆرمەتكە سازاۋەر بولالايدۇ. ئەمما تەقدىر ئۇنىڭغا مەدەتكار بولمىسا، ئۇنىڭ ئىستىبداتىدىن ھېچقانداق پايدا ۋە نەتىجە چىقمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بەندىنىڭ ھەرىكەت ۋە سەۋەبـ لىرى ھەممە ئىشنىڭ ئاساسى بولغان تەڭرىنىڭ قازاسى ۋە ئىرادىـ سىگە مۇۋاپىق چۈشمىسە، ھەممىسى باتىل ۋە زايە بولۇپ كېتىدۇ. چۈنكى، نۇرغۇن دانالار دۆلەت كۆرۈشكە لايىق تۇرۇپمۇ بىر كۈنـ لۈك ئوزۇق تاپالماي يۈرسە، كۆپىنچە نادانلار قىلچە قابىلىيىتى يوق تۇرۇپمۇ يولباشچىلىق تۆرىدە ئولتۇرىدۇ.

نازۇ نېمەتلەرنى كۆپ تاپتى نادان،
يوق، لېكىن دانا قولىدا پارچە نان.
تۆرنى ئالدى پەس خۇلقلۇق ئەخمەق كىشى،
تەگدى ئالىمغا شۇ ئۆي بوسۇغىسى.

بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ھەقتائالانىڭ تەقدىرىگە باغلىق. گەرـ چە كىشى ئەقلدە كامالەتكە يېتىپ شۇ ئارقىلىق تۇرمۇش قانۇندـ يەتلىرىنى ئوبدان ئىگىلىگەن بولسىمۇ ياكى چوڭ بىر ھۇنىرى بار بولۇپ، ئۇنى ئىشلىتىپ، دۇنيالىق ئەسۋابلىرىنى كەڭ ـ كۇشادە جەم قىلالىغان بولسىمۇ ۋە ياكى شۇنداق چىرايلىق بولۇپ، ئەنە شۇ جامالىنىڭ كەمەنى بىلەن كۆڭۈللەرنى باغلاپ مەنپەئەتلەرنى ئوۋلىيالايدىغان بولسىمۇ، ئەمما تەڭرىنىڭ تەقدىرى ئۇلارغا يار بولمىسا، ھېچقانداق نەپ كۆرەلمەيدۇ. بۇ مەزمۇننى رۇم شاھزادـ

سى نەستۇر شەھىرىنىڭ دەرۋازىسىغا يېزىپ قالدۇرغانىكەن . ئۇ خەت ئەنە شۇنىڭدىن يادىكار قالغان . ئۇنىڭ قىسسىسى ناھايىتى شېرىن ۋە كۆڭۈلگە ياقىدىغان قىسسىدۇر .

— ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .

— رۇم شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن .

رۇم شاھزادىسىنىڭ ھېكايىسى

رۇم شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە ، ناھايىتى سائادەتمەن ۋە داڭلىق بىر پادىشاھ تەختكە ئولتۇرغانىكەن .

ھىممىتى چوڭ ، دانىشى بىسيار ئىدى ،
كۆچى زور ھەم كۆڭلى بەك ھوشيار ئىدى .

ئۇنىڭ ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق ، ئېسىل پەزىلەتلىك ئىككى ئوغلى بار ئىكەن .

بىرى لۇتفى بىلەن ئەل كۆڭلىنى قىلىپ شاد ،
بىرى ئەدلى بىرلە قىلغان ئەلنى ئاۋات .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، ئۇ پادىشاھ تەڭرى يارلىقىنى قوبۇل قىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن چوڭ ئوغۇل ھەر ئاماللار بىلەن ئاتىسىنىڭ زەرلىرىنى قولغا كەلتۈرۈپ ، ھەممە دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە قارىتىپ ، ئاتىسىنىڭ ئورنىدا تەختتە ئولتۇرۇپتۇ .

بولۇپ يارۇ مەدەتكار دۆلەت ـ بەخت ،
ئاڭا بولدى مۇقەررەر تاج بىلەن تەخت .

كىچىك ئوغلى دۆلەت قۇشىنىڭ ئاكىسىنىڭ بېشىغا قونغانلىـ
قىنى كۆرۈپ : «بۇنىڭ غالىبلىقىدىن ماڭا ئاپەت يەتمىگىيتتى»
دەپ قورقۇپ ، كۆڭۈل غېمىنى ئوزۇق ، كۆز يېشىنى سۇ قىلىپ ،
يۇرتىنى تاشلاپ سەپەرگە چىقىپتۇ .

چۈنكى بولدۇم ئىشقىڭىز ئىچرە رەقىبلەردىن مالال ،
غەمنى مەن ئوزۇق قىلىپ ، قىلدىم سەپەرنى ئىختىيار .

ئۇ كەچ كىرگۈچە مېڭىپ ، بىر مەنزىلگە كەلگەندە شۇ يەردە
قونۇپ ، تاڭ ئاتقۇچە يالغۇزلۇقىدىن غەمناك بولۇپ يىغلاپتۇ :

ئىككى كۈن ماڭماق بىلەن يىغلاپ كۆزۈمدىن ئاقتى قان ،
نەقىلارمەن ، مەن كېيىن ئاۋۋالقى مەنزىل بۇ تېخى .

شۇ يوسۇندا ئۇ كېچىنى يالغۇز ئۆتكۈزۈپتۇ . ئەتىسى كۈننىڭ
زىبا يۈزلۈك دىلبىرى تۈننىڭ نىلۇپەر پەردىسىدىن يۈز كۆرسىتىپتۇ
ۋە نىگار قۇياشى مەشرىق مەنزەرىدە جىلۋە قىپتۇ .

قۇياش ئىشىكىن ئېچىپ ، پەلەك گەردىشى ،
چاچتى پۈتۈن ئالەمگە ئۆز نۇرىنى .

شاھزادە مېڭىشقا تەمشىلىپ تۇرغاندا ، بۇرۇتلىرى ئەمدى خەت
تارتقان چىرايلىق بىر يىگىت كېلىپ ، ئۇنىڭغا ھەمراھ بوپتۇ .
شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئىككىسى بىرلىكتە يولغا راۋان بوپتۇ . شاھـ
زادە ئۇنىڭ تولىمۇ كېلىشكەن ، ناھايىتى لاتاپەتلىك يىگىت ئىكەنـ
لىكىنى ، ئەمدىلا خەت تارتقان بۇرۇتلىرىنىڭ خۇددى گۈلشەن
قىرغىقىدا ئۈنگەن بىنەپشىلەر گۈلشەنگە ياراشقاندەك ياكى لالە
ۋاراقلىرىنىڭ بەتلىرىگە چېكىلگەن خاللار لالىگە ياراشقاندەك ، ئۆز
قامىتىگە شۇنداق ياراشقانلىقىنى كۆرۈپتۇ .

يۈزى تازا ئېچىلغان قىپقىزىل گۈل ،
چېچى گۈلگە چىرماشقان گويا سۈمبۈل .
ئىككى زۇلفى ئارىسىدا ئايدەك يۈزى ،
تۈرمىلەنگەن قارا زۇلفىنىڭ ئۇچى .
قېشى ئىرۇر ھۆسنى ئايۋانىدا تاق ،
تاماشاسىغا جانلار كۆزى مۇشتاق .
بېلى ھەم ئاغزىنى ئېيتارغا تىل لال ،
كەلتۈرەلمەي ئۇنىڭغا ھېچبىر مىسال .

شاھزادە بۇ كېلىشكەن ، قەددى ـ قامەتلىك ۋە ئاتەش يۈزلۈك يىگىتنى كۆرۈپ ئۆز ـ ئۆزىگە :

«ئۇ جامال مەھبۇبىسىنىڭ يۈزىدىكى قارا خال ،
خۇددى خېلىل ئوتى ئىچرە كۆيمىگەن نازۇك نىھال .

بۇ زىبا يۈزلۈك دوست بىلەن ھەمراھ بولغان كىشى ھەرقانچە سەپەر مېھنىتىنى تارتسىمۇ ، بۇ گۈلئۇزار سەرۋىنىڭ سايىسىدە ، باياۋاننىڭ ھارارىتىدىن قۇتۇلۇپ ، جېنىغا راھەت يەتكەندەك بولۇپ قالىدۇ . شۇنداقلا بولسا ، ھەرقانچە ئاۋارە بولسىمۇ ئەرزىيدۇ» دەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىككىسىنىڭ سۆھبىتى بىر ـ بىرىگە خوپ كېلىپ ، ياخشى چىقىشىپ كېتىۋاتقاچقا ، مۇشەققەت تىكەنلىكىنى جەننەت گۈلشەنلىكى دەپ خىيال قىلىشىپتۇ .

بولالىسام دوزاخ ئىچرە زۇلفۇڭغا يار ،
جەننەت ئەھلىدىن ئەلۋەتتە قىلارمەن ئار .
ئەگەر كەڭرى بېھىش ئىچرە سەنسىز يۈرسەم ،
شۇ كەڭلىكى بىلەن كېلەر كۆڭلۈمگە تار .

ئىككىنچى مەنزىلدە ، ئۇلارغا بىر سودىگەر ھەمراھ بوپتۇ . ئۇ

شۇنداق ئىش بىلەرمەن ، ھوشيار ، چوڭقۇر پىكىرلىك ، دانا تەد-
بىرلىك ئىكەنكى ، پەيتى كەلسە ، كامىل ئەقلى بىلەن تۇن رىشتىد-
سىنى كۆننىڭ بويىنغا باغلىيالايدىكەن ؛ مۇئامىلە ۋاقتىدا چاپسان-
لىق بىلەن ئاسمان بازىرىدىن قۇياشنىڭ خىش ئالتۇنىنى قولغا
كەلتۈرەلەيدىكەن .

ئۆزى چاققان ، سۆزى شېرىن ، سەرۋى قامەت ،
خۇيى ئوبدان ، ئىش بىلەرمەن ياخشى ئۈلپەت .

ئۈچىنچى مەنزىلدە ، ئۇلارغا بىر دېھقان ئوغلى قوشۇلۇپتۇ .
ئۇمۇ باي ، كۆچتۈڭگۈر بىر يىگىت بولۇپ ، دېھقانچىلىق ئىشلىرىدا
ھەممىگە ماھىر ، زىرائەت بابىدا بارلىق ئىشقا كامىل ، باغۋەنلىك
ساھەسىدە شۇنداق سەلىقىلىق ئىكەنكى ، ھەرقانداق بىر كونا ياغاچ-
نى تۇپراققا تىكسە ، ياشىرىپ يېڭى مېۋە بېرىدىكەن . دېھقانچىلىقتا
ھۇنىرى شۇ دەرىجىدە ئىكەنكى ، ھەر بىر ئۇچۇم داننى شور يەرگە
چاچسا ، مۇنبەت يەردىكىدەك ئوبدان ھوسۇل بېرىدىكەن .

باغلىرىدا ئۇنگەندى تۇبى سەدرە كەبى نىھال ،
تېرىقچىلىق ئىشلىرىدا كەتمەن كۆن ، ئورغاق ھىلال .

بۇ تۆتەيلەننىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ھەمراھلىق ئۇيى تامامەن
پۈتۈپتۇ ۋە بۇ مېھرىبان يارەنلەر بىر - بىرىنىڭ سۆھبىتىنىڭ
شادلىقى بىلەن ئۆز شەھەرلىرى ۋە يار - دوستلىرىنىڭ مۇھەببىتد-
نى ئۇنتۇپ ، مەنزىللەردىن ئۆتۈپ ، يوللارنى بېسىپ ، بىر - بىر-
لىرىنىڭ دىدارىنى كۆرۈپ ماڭغىنىغا كۆڭلى خۇشال بولۇشۇپ
يولىنى راۋان قىلىشىۋېرىپتۇ .

ياخشى دوستقا ئۈلپەت بولساڭ ئەگەرسەن ،
چۆلدە بولساڭ ئۇنى گۈلشەن دېگەيسەن .
تىل دېيەلمەس ، قۇل قىلالماس ئىش بولۇر ،

شۇ مۇرادنىڭ سۆھبەت ئىچرە تېپىلۇر .
ھەر سۆھبەتداشتىن كۆڭۈل يېسە غىزا ،
ھەر بىراۋدىن جان ئالۇر ئىلىم ساپا .
ئىككى يۇلتۇز بىر - بىرىگە ياندىشۇر ،
ئىككىنىڭ نۇرى بىلەن ئالەم يورۇر .

ئۇلار بىر نەچچە كۈندىن كېيىن نەستۇر ۋىلايىتىگە يېتىپ بېرىپتۇ . ئۇلار بىردەم ئارام ئېلىش ئۈچۈن شەھەرگە يېقىن بىر جايدىكى پاكىز بىر يەرنى تېپىپ ئولتۇرۇشۇپتۇ . ئەمما ئۇلارنىڭ يەيدىغان ئوزۇقلىرى تۈگەپ قاپتۇ .
— ياخشىسى شۇكى ،— دەپتۇ ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرى ،— ھەرقايسىمىز ئۆز ھۈنىرىمىزنى ئىشلىتىپ ، شۇنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئوزۇق تېپىپ ، بۇ جايدا بىرنەچچە زامان كۈن ئۆتكۈزەيلى !
— دۇنيا دېگەن مۇرادتۇر ،— دەپتۇ شاھزادە ،— ئۇنى تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ دۈشمىنى ناھايىتى كۆپ بولىدۇ ، ھېچقانداق ئاقىل كىشى ئۇنداق نەرسىنى تىلەپ ئەزىز ئۆمرىنى خار قىلمايدۇ .

ئوخشىغاي بىر ئەسكى تاپقا بۇ دۇنيا ،
قاغىلار ئۇنىڭ قېشىدا بەكمۇ كۆپ .
تالىشىپ بىر - بىرىگە چاڭگال سالار ،
يۇرۇشەر بىر - بىرىنى دائىم چوقۇپ .
ئاخىرى ئۇ تاپ قالۇر ئۆز ئورنىدا ،
قاغىلارنىڭ ھەممىسى كەتكەي ئۇچۇپ .

خۇدا ئاتا قىلغان رىزق ھېرىس ۋە ھەرىكەت بىلەنلا ئارتۇق بولۇپ قالمايدۇ .

تولا يىغماق بولسىمۇ نەپسىنىڭ ئىشى ،
تەقسىماتتىن ئۆزگىنى بىلمەس كىشى .
ھەممە تاپقاننى كىشى ئۆزى يېمەس ،

بەس ، ئۇنى كۆپ ئىستىمەكلىك خوپ ئەمەس .
تەڭرى بۇيرۇقلىرىدىن بولۇپ خۇرسەن ،
سەۋر رىزا يولىدىن بول بەھرىمەن .

—نازۇنىمەت تېپىشقا سەۋەب بولىدىغان ھەرقانداق ھەرىكەت ھۆسنىنىڭ ئالدىغا ئۆتەلمەيدۇ ،— دەپتۇ چىرايلىق يىگىت ،— مال جۇغلاشقا بولىدىغان ھەرقانداق شەرت جامالغا يەتمەيدۇ . ھەرقانداق كىشىدە جامال چىمەنى جىلۋە قىلغان بولسا ، مال - دۇنيا ئۇنىڭغا ئۆزلۈكىدىن تەۋە بولىدۇ . ھەرقانداق ۋاقىتتا ھۆسن ۋە لاتاپەت جىلۋە قىلىپ ، مەرھەمەت ۋە مېھرىبانلىق ئۇنىڭغا قوشۇلسا ، مۇھەببەت تۇغۇلىدۇ - دە ، تاقالغان ئىشىكلەر ئېچىلىدۇ ، باغلانغان تۈگۈنلەر يېشىلىدۇ .

چېھرىسىدىن كۆرسەتسە گەر ساھىبجامال ،
تاپقۇسى ئالتۇن ، كۈمۈش ، گۆھەر ۋە مال .

—ھۆسن سەرمايىسى مۇئامىلە بازىرىدا كەم باھا مالدۇر ،— دەپتۇ سودىگەر ،— ئازغىنا ۋاقىت ئۆتسە ، ئۇ دەسمايەمۇ ، ئۇنىڭ پايدىسىمۇ قولدا قالمايدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ھەرقانداق ئىشنىڭ پايدىلىقراقى ئىش يولىنى بىلىش ۋە مۇئامىلىشۇناسلىقتۇر . ھەرقانداق كىشىنىڭ مەئىشىتىنىڭ پۇتى پەقىرلىق تېشىغا مۇدۇرۇلسە ، ئۇنىڭغا ئەقىلدىن باشقا ياردەمچى تېپىلمايدۇ . ھەرقانداق كىشىنىڭ قولىدا تىرىكچىلىك سەرمايىسى قالمىسا ، تەدبىردىن بۆلەك نەرسە ئۇنىڭ چارىسىنى قىلالمايدۇ .

دانىشمەنلىك ئۈستىگە قويساڭ ئىشىڭ بىناسىنى ،
بىلكى ئاسان قىلغىنىڭدۇر ئۆزۈڭگە ھەر قىيىن ئىشنى .

—ئەقىل ۋە تەدبىر ھەممە يەردە كارغا ياراۋەرمەيدۇ ھەمدە ھەممە ۋاقىتتا پايدا بېرىۋەرمەيدۇ ،— دەپتۇ دېھقان ئوغلى ،—

ئەگەر بىر كىشىگە ئۇنىڭ دانىشمەنلىكى دۆلەت ۋە نېمەت بېرەلەيدى‑
غان بولسا، ھەر بىر دانا كىشى پادىشاھلىق تەختىدە سۆلەت بىلەن
ئولتۇرالىغان بولاتتى. ۋەھالەنكى، بىز كۆپلىگەن دانىشمەنلەرنىڭ
پەم ۋە ئىدراك گۇلزارىدىن بوي ئالالماي، ئېھتىياج زىندانىدا
مەھبۇس بولۇپ ياتقانلىقىنى، نادان كىشىلەرنىڭ بولسا پۇلدارلىق
ۋە ھۇزۇر ‑ ھالاۋەت بوستانىدا تاماشا قىلىۋاتقانلىقىنى كۆردۇق.
شۇ سەۋەبتىن:

ھەممە نادان كىشىگە بەرگەي پەلەك دۆلەت ۋە بەخت،
سەن ئەقىل ئەھلى ئىرۇرسەن شۇ گۇناھىڭ ساڭا بەس.

ساڭا كەسىپكارلىق ھەم تىرىشچانلىق ياخشىدۇر. چۈنكى،
ئادەمزاتقا سائادەت ۋە كەڭ ‑ كۇشادە پاراۋانچىلىق ئەنە شۇنىڭ
بەرىكىتى بىلەن كېلىدۇ.

بولما بىكار، ئۆگەنگىن كەسىپ ‑ ھۇنەر،
كەسىپ قىلساڭ كىرگۈسى قولۇڭغا زەر.
پادىشاھتا بولسىمۇ تەخت بىرلە تاج،
لېكىن بولار ھۇنەرۋەنگە ئۇ موھتاج.

بۇنى ئاڭلىغان شاھزادە يەنە شۇنداق دەپتۇ:
— مەن ئاشۇ تەۋەككۇل مەزھىپىدە چىڭ تۇرىمەن. مەن شۇنى
تەكىتلەيمەنكى، ئەگەر قازا جامالى پەردە ئارقىسىدا جىلۋىگە كەل‑
مىسە، ھۆسن مېۋىسى سائادەت بولۇڭىدىن چىقالمايدۇ. تەقدىر
سودىگىرى مەئىشەت دۇكىنىنىڭ ئىشىكىنى ئاچمىسا، دانىشمەنلىك
مېلى قوبۇل بازىرىدا راۋاج تاپالمايدۇ. كەسىپنىڭ پايدىسى كاسىپ‑
لارنىڭ قولىغا تەقدىرى ئەزەلنىڭ ھاۋالىسى بىلەن كېلىدىغان مائى‑
دە. شۇنداق ئىكەن، خۇدانىڭ خاھىشى يار بولماي تۇرۇپ، كىشى‑
نىڭ كۆڭلى ھەرقانداق رەقەمنى خىيال لەۋھەسىگە يازسا، ئۇ

بۇزۇلىدۇ . تەڭرى ئىرادىسى مەدەت قىلماي تۇرۇپ ، تەدبىر دۇئا۔ گۈيى ھەرقانداق ئەپسۇننى ئوقۇسا ، ئۇ ئاقىۋەت بىھۇدە ئەپسانىگە ئايلىنىدۇ .

شۇنچە قىلدىم تەسەۋۋۇرلار ، بولمىدى مەۋجۇت بىرى ،
بۇ كۆڭۈل ئەپسۇنلىرىم بولدى ئەپسانە بىرى .

شۇنىسى ھەقىقەتكى ، ئەگەر ھەقتائالا يار ـ يۆلەكتە بولسا ، ھەر كىشىنىڭ مەقسىتى رەنج ۋە مۇشەققەتسىز قولغا كىلىدۇ . ئەگەر تەڭرى يار ـ يۆلەكتە بولمىسا ، تىرىشچانلىق ھېچقانداق پايدا بەرمەيدۇ . شۇڭا ، تەڭرى ئىرادىسىگە بويسۇنماق لازىمدۇر . چۈن۔كى ، پۈتۈن جاھاندىكى ئىشلارنىڭ چارىسى قازاغا رىزا بولماقتۇر . ھېلىقى دېھقانمۇ ئۆز ئىشىنى تەقدىرىگە ھاۋالە قىلغانلىقى ئۈچۈن ، ئازغىنا ۋاقىتتا تەلەپ قىلغان نەرسىلىرىنى تېپىپ جاپا زىنداندىن ئازاد بولغانىكەن .

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟— دەپ سورىشىپتۇ دوستلار .
— ئەندەلىس شەھىرىدە بىر دېھقان بار ئىكەن ،— دەپ ھېكا۔يىسىنى باشلاپتۇ شاھزادە .

ئەندەلىسلىك دېھقانىنىڭ ھېكايىسى

ئەندەلىس شەھىرىدە بىر دېھقان بار بولۇپ ، ئۇ تىرىقچىلىق ئىشلىرىدا كامالەتكە يەتكەن ، قولى ئوچۇق ، كۆڭۈل ـ كۆكسى كەڭرى ئادەم ئىكەن . ئۇنىڭ تاپاۋىتى بارا ـ بارا خىراجىتىدىن ئېشىپ ، قولىغا ئۈچ يۈز دىنار پۇل جۇغلىنىپتۇ . ئەمما روزغارى ئۈچۈن ئۇ پۇلدىن سەرپ قىلماي ، ھەر كۈنى پۇللىرىنى ھەميانىدىن چىقىرىپ ساناپ ، شۇنچىلىك پۇلى بارلىقىغا خۇشال بولۇپ يۈرۈپتۇ .

سېرىق ئالتۇن قىلىپ ئۇنى شادىمان،
خۇددى خۇرسەن قىلغىنىدەك زەپىران[1].

بىر كۈنى ئۇ ئادىتى بويىچە پۇلىنى يەنە بىر قېتىم ساناپ ھەميانىغا ساپتۇ. ئۇ بۇ ھەميانىنى ئىشەنچلىكرەك بىر يەردە قويۇپ قويۇشنى ئويلاپ تۇرۇشىغا بىر ئەزىز دوستى ئۇنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كېلىپ ئۇنى چاقىرىپتۇ. دېھقان: «ئۇ ئۆيگە كىرىپ بۇ ئالتۇنلارنى كۆرۈپ قالمىغىيتتى» دەپ تېپىرلاپ كېتىپتۇ - دە، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ: «ئالتۇنۇڭنى، بارىدىغان يېرىڭنى ھەمدە مەزھەپىڭنى كىشىلەردىن يوشۇرغىن» دېگەن سۆزنىڭ ھۆكمىگە ئەمەل قىلىپ، ئالتۇننى ھەميان بىلەنلا بىر كوزىغا سېلىپ قويۇپ دوستىنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. دېھقاننىڭ دوستى بىلەن بىللە سەھرادا قىلىدىغان ئىشى بار بولغاچقا، شۇ ئىشىغا كېتىۋېرىپتۇ. دېھقاننىڭ خوتۇنى ئېرى كەلگۈچە ئاش ئېتىپ قويماقچى بولۇپ، كوزىنى ئېلىپ سۇ ئەكەلگىلى چىقىپتۇ. خوتۇن كوچىغا چىقىپ تۇرۇشىغا ئۇنىڭغا بىر قاسساپ ئۇچراپتۇ. قاسساپ دېھقاننىڭ يېقىن دوستى ئىكەن. ئۆزى سەھرادا ئولتۇرۇشلۇق بولۇپ، شەھەرگە كالا سېتىۋالغىلى كىرگەنىكەن. ئۇنى كۆرگەن خوتۇن: «مەن بىر ئايال كىشى تۇرسام، كوچىدا نامەھرەملەرنىڭ ئارىسىدا يۈرۈشۈم ياخشى ئەمەس. كوزىنى بۇ كىشىگە بېرەي، سۇنى مۇشۇ كىشى ئەكېلىپ بەرسۇن» دەپ ئويلاپ، كوزىنى ئۇنىڭغا بېرىپتۇ. قاسساپ ئۇنى يۈدۈپ كېتىۋاتسا، كوزا ئىچىدىن بىر نەرسىنىڭ شەپىسى ئاڭلىنىپتۇ. ئۇ شۇ زامان كوزىنىڭ ئاغزىنى تۆۋەن قىلغانىكەن، كوزىنىڭ ئىچىدىن لىق ئالتۇن سېلىنغان ھەميان يەرگە چۈشۈپتۇ. قاسساپ ناھايىتى خۇشاللىق بىلەن ئۇنى قولىغا ئېلىپ:

«قولغا مۇت دۆلەت مۇشۇنداق كەلگىنىدىن شۇ ئېنىق،
سەئى - سەۋەب بىرلە جەننەتكە كىرىش ھېچ گەپ ئەمەس.

① بۇ يەردە، كىشى زەپەنى ئىچكەندە كۆڭۈلنى خورسەن قىلىدىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

خۇدايىتائالاغا شۇكۇر ، شۇنداق كۆپ نېمەتنى ماڭا رەنج-
مۇشەققەتسىز بەردى . بۇنىڭغا يەنىمۇ كۆپ شۇكۇر قىلىشىم كې-
رەك . ئەمدى مەن بۇ زەرنى كۆرۈپلا ئۆز كەسپىمنى ئۇنتۇپ
قالماسلىقىم لازىم . بەلكى بۇنى ياخشى ساقلاپ ، بۇرۇنقى ئىشىمنى
قىلىۋېرىشىم كېرەك» دەپ ئويلاپتۇ ۋە خۇشاللىقىدىن سۇ ئەكې-
لىشنى ئۇنتۇپ ، دەرھال بازارغا بېرىپ قولىدىكى ئىلگىرىكى پۇلغا
بىر سېمىز كالا ئېلىپ ئۆيىگە راۋان بوپتۇ . لېكىن ئۇ شەھەردىن
چىقىپلا ئەندىشىگە چۈشۈپ : «ئۆيگە بېرىپ بولغۇچە بۇ ئالتۇننى
قاراقچىغا تارتقۇزۇپ قويۇشۇم مۇمكىن . ئەگەر بىر يەرگە كۆمۈپ
قوياي دېسەم ، ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولالمايمەن . بىر كىمنىڭ قې-
شىغا ئامانەت قوياي دېسەم ، بىرەر دوستۇمغا ئىشەنچىم يوق .
چۈنكى بۇ زاماندىكى دوستلارغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ . ئەڭ ياخشى-
سى ، بۇ ئالتۇننى ھەميان بىلەنلا مۇشۇ كالىنىڭ گېلىغا تىقىۋەت-
سەم ، بۇ يۇتقاندىن كېيىن ئۆيگە بارغاندا ئۆلتۈرسەم ، ئىچىدىن
ئالالايمەنغۇ» دەپ ئويلاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھەميانىنى ئالتۇن
بىلەنلا ئۇ بىچارە كالىنىڭ گېلىغا تىقىپ يۇتقۇزۇپتۇ . يولدا كېتىد-
ۋاتسا ، ئوغلى ئۇچراپ قاپتۇ . قاسساپنىڭ شەھەردە يەنە بىر زۆرۈر
ئىشى بار بولغاچقا ، كالىنى ئوغلىغا تاپشۇرۇپ بېرىپلا ، ئۆز ئىشىغا
مېڭىپتۇ . ئوغۇل كالىنى ھەيدەپ ئۆيگە كېتىۋاتقاندا ، ئىشىنى
پۈتتۈرۈپ قايتىپ كېلىۋاتقان دېھقان بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ .
دېھقانىنىڭ بىر كالا ئۆلتۈرۈپ نەزىر قىلىش ئويى بار ئىكەن . شۇڭا
ئۇ سېمىز كالىنى كۆرۈپلا : «بۇ كالا سويۇشقا يارايدىكەن ، ئۇنىڭ
ئۈستىگە دوستۇمنىڭ ئىكەن . بۇنى ئېلىپ ئاشۇ نەزىرىمنىڭ ھۆد-
دىسىدىن چىقىۋالاي» دەپ ئويلاپ ، قاسساپنىڭ ئوغلىغا رازى قىل-
غۇدەك پۇل بېرىپ ئۆيىگە ئەكېلىپ سويۇپتۇ . تېخى تېرىسىنى
سويماي تۇرۇپلا ، كوزىغا سېلىپ قويغان ھەميان يادىغا يېتىپ
دەرھال قارىسا ، كوزا ئۆز ئورنىدا يوق تۇرغۇدەك . خوتۇنىدىن
سورىغانىكەن ، ئەھۋالنى بايان قىپتۇ . شۇندا دېھقان دىنارلىرىنى

قاسساپنىڭ ئېلىپ قاچقانلىقىنى بىلىپ كۆڭلىدىن ھەسرەت ئوتى ئۆرلەپتۇ . ئۇنىڭ شۇم ھېرىسى نادامەت بىلەن يىغلاپتۇ . ئاقىۋەتنى كۆرەر ئەقلى ئۇنىڭ رەسۋالىقىغا كولۇپتۇ .

مال ـ دۇنيا ھەسرىتىدە يىغلىسا ھەر بىر كىشى ،
يىغا دېمەڭ ، كۇلگىنىدۇر رەسۋالىقىغا ئۆزى .

دېھقان بىرەر سائەت ھەيرانلىق قىرغىقىغا بېرىپ پۇشايمان كەلكۈنلىرىدە ئېقىپتۇ . ئاقىۋەت قازاغا سالاۋات قىلىپ كالىنىڭ تېرىسىنى سويۇپتۇ . دېھقان كالىنىڭ قارنىنى يېرىپ ئۈچەي ـ قېرىنلىرىنى شۇنداق تۆككەنىكەن ، قېرىنىنىڭ ئىچىدىن ھېلىقى ھەميان چىقىپتۇ . ئۇنى كۆرگەن دېھقان خۇشاللىقىدىن ھوشىدىن كېتىپتۇ . ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن ھەميانىنى تازىلاپ ئالتۇننى ساناپ باققانىكەن ، ئۈچ يۈز دىنار ئىلگىرىكى پېتىچە ساق چىقىپ-تۇ . ئۇ ساناپ بولغۇچە ھەر بىر دىنارنى كۆزىگە بىر سۈرتۈپ ، لەۋلىرى بىلەن سۆيۈپ تۇرۇپ : «خۇدايا ، ئەمدى مېنى بۇنىڭدىن مەھرۇم قىلمىغىن !» دەپ ئىلتىجا قىپتۇ ۋە « بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئالتۇنلارنى بېلىمگە تېڭىپ ساقلايمەن . ھەرگىز يېنىمدىن ئايرى-مايمەن» دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە ئەھدە قىپتۇ .

قېشىڭدىن ھېچ يىراقلىق ئەيلىمەسمەن ئەي گۈزەل دىلبەر ،
كىشى ئۆز ئىختىيارىدا جېنىدىن ھېچ جۇدا بولماس .

شۇ ۋەقەدىن كېيىن دېھقان ھەميانىنى ئۆز يېنىدىن ئايرىمايدى-غان بوپتۇ . خوتۇنى بولسا ئۇنى ھەمىشە مالامەت قىلىپ : «ھەي نادان ، سېنىڭ بۇ ئىشىڭ تەۋەككۇل يولىدىن يىراق . چۈنكى زەخى-رە يىغىش خۇدانىڭ رىزىق بېرىدىغانلىقىغا ئىشەنمەسلىكتىن كېلىپ چىقىدۇ . ھەرقانداق كىشى ئۆزىنىڭ رىزقىنى خۇدانىڭ سېخىيلىق خەزىنىسىدىن ئىزدەش كېرەك . ئاقىل كىشى مال جۇغلاشقا ھې-

ـرىسمەن بولمايدۇ ، بەلكى خۇداغا باش قويىدۇ . چۈنكى ئەزەلدىن تەقدىر بىلەن پېشانىگە پۈتۈلگەن رىزق ھېچقانداق سەۋەب بىلەن ئارتۇق ياكى كەم بولۇپ قالمايدۇ ، تەقدىر پىيالىسىگە قۇيۇلغىنى ئازلىقمۇ قىلمايدۇ ، كۆپلۈكمۇ قىلمايدۇ » دەيدىكەن .

— ھەي خوتۇن ، — دەپتۇ ئۇنىڭ گېپىنى تولا ئاڭلىغان دېھ-قان ، — بۇ سەۋەبنىڭ ئالىمىدە ئاز - تولا سەۋەب قىلماي بولماي-دۇ . سىرتقى جەھەتتىن سەۋەب قىلىش ، ئىچكى جەھەتتىن تەۋەك-كۈل قىلىش كېرەك .

بولما غاپىلكى بۇ ئالەم بىل سەۋەبنىڭ ئالىمى ،
شۇڭا قولدا قىل سەۋەب ، دىلدا لېكىن تەڭرىگە باق .

خوتۇنى بۇ گەپنى ئاڭلاپ جىم بولۇپ مالامەت تىلىنى يىغىپتۇ .

بىر كۈنى دېھقان غۇسلى قىلماقچى بولۇپ بىر بۇلاقنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ۋە كىيىم - كېچەكلىرىنى يېشىپ يالىڭاچلىنىپ ، غۇسلى قىلىپ بولغاندىن كېيىن كىيىملىرىنى كىيىپتۇ - دە ، يولىغا راۋان بوپتۇ . ھەميانىنى بولسا بۇلاق بېشىدا ئۇنتۇپ قاپتۇ . بىرەر سائەت ئۆتمەي ، بىر قويچى قويلىرىنى سۇغىرىش ئۈچۈن بۇلاق بېشىغا كەلگەندە ، لىق ئالتۇن قاچىلانغان ھېلىقى ھەميانىنى تېپىۋاپتۇ . ئۇ زىيادە خۇشال بولۇپ ، ئۆز مەنزىلىگە قايتىپ كەل-گەندىن كېيىن ، ئالتۇننى سانىغانىكەن ، ئۈچ يۈز دىنار چىقىپتۇ . قويچى : «بۇ جىق پۇل ئىكەن ، ئەگەر بۇنىڭدىن خەجلىسەم كېمە-يىپ كېتىدۇ ، مېنىڭ ئۇنى ئاۋۋالقى سانىغا يەتكۈزۈشۈم قىيىن . شۇڭا بۇنىڭغا نۇقسان يەتكۈزمەي ساقلىغىنىم ياخشى . ئەڭ زۆرۈر بولغان ۋاقىتىدا ئېھتىياجىمغا لايىق سەرپ ئېتەرمەن» دەپ ئويلاپ ، قويىنىغا مەھكەم تىقىپ ، قوي بېقىش ئىشىغا مەشغۇل بولىۋېرىپتۇ . دېھقان بىرئاز يول ماڭغاندىن كېيىن ھەميان تۇيۇقسىز يادىغا كېلىپ ئۈچقاندەك يۈگۈرۈپ بۇلاق بېشىغا كەلسە ، ھەمياندىن قىل-

چە ئەسەر كۆرۈنمەپتۇ . شۇ زامان ئۇنىڭ كۆز بۇلۇتلىرى قارىيىپ ، ھەسرەت ھاۋاسىدىن يامغۇر يېغىشقا باشلاپتۇ . ئۇ خۇددى گۈلدۈر-مامىدەك پەرياد چېكىپ ، چاقماقتەك ئوتلۇق ئاھ ئۇرۇپ ھەمياننى ئىزدىگەن بولسىمۇ ، مەھرۇملۇقتىن باشقا ھېچنېمىنى تاپالماپتۇ . ئۇ ئاخىر پەرىشان ئەھۋالدا ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ ، مىسكىنلىغان غەم - غۇسسە بىلەن خوتۇنىغا ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان خوتۇنى يەنە مالامەت قىلغىلى تۇرۇپتۇ :

— ھوي ئاقىۋەتنى ئويلىمايدىغان ، سەن ئاشۇ ئالتۇننى شۇن-داق بېخىللىق بىلەن ساقلىدىڭ . بىزگە خەجلەپ بەرگىلى ئۇنىماي مەئىشەتىمىزنى تەڭلىكتە قويدۇڭ ، خوپ بوپتۇ . ئاشۇ ئالتۇننىڭ ھەسرىتىدە ئۆلگۈچە غەم قىلىپ يىغلاپ يۈرگىن ئەمدى .

— راست ئېيتىسەن ، زەخىرە يىغىمەن دەپ كۆپ خاتا قىلغانى-كەنمەن ، ھېچقانداق ئەقىللىق كىشى مەندەك ئالتۇننى كېچە - كۈندۈز ھېرىس كەمىرىدە ساقلاپ ، ئۇنىڭدىن يا ئۆزىگە ، يا خو-تۇن ، بالا - چاقىلىرىغا نەپ يەتكۈزۈشنى راۋا كۆرمەي ، ئاخىر تەقدىر ئىلاھىدىن كەلگەن ئاپەت بىلەن نابۇت بولمىغاي .

ھىجىر دەردى بىرلە ئۆلمەككە سازاۋەرمەن شۇدەم ،
چۈنكى ۋىسال ئىچرە نېمەت قەدرىنى بىلمەپتىمەن .

مال ساقلىغۇچى دېگەنلىك نېسى راھەتنى دەپ نەق ئاپەتكە ئۇچرىغانلىق ئىكەن !

ھەر بېخىل ئەگەر زەخىرە قىلسا زەر ،
ئاشۇ زەرنى ئاقىۋەت بىگانە يەر .
لالە رەڭلىك مەي شاراب سەندە تۇرۇپ ،
يۈرمە ئىمساك جامى بىرلە خۇن يۇتۇپ .
زەر تېپىشنىڭ كويىدا چەكمە زەرەر ،
تۇت قانائەتنى ئاشۇدۇر ياخشى زەر .

شۇنداق قىلىپ، دېھقان قاتتىق تولا قىپتۇ ۋە بۇنىڭدىن كېيىن مال يىغماي ئىلاھىي خەزىنىدىن قولغا نېمە كەلسە، شۇنى قىسىپ قالماي سەرپ قىلىشقا ئەھدە قىپتۇ ھەمدە شۇ نىيىتىگە تەۋەككۇل قىلىپ، ئۆز ئىشىنى ئاللاغا ھاۋالە قىلىپ، قازاغا رازى بولۇپ، تەقدىرگە بويۇن ئېگىپتۇ.

قويچى ھەميانىنى كېچە - كۈندۈز قويىنىدىن ئالماي ساقلاپتۇ. بىر كۈنى ئۇ قويلىرىنى بىر قۇدۇقنىڭ ئەتراپىدا ئوتلىتىپ يۈرسە، يىراقتىن بىر نەچچە ئاتلىق كىشىلەر كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ: «ئەگەر ئاتلىقلار يېقىن كېلىپ قالسا ئالتۇنۇمنى ئېلىۋالىدۇ» دەپ ئەندىشە قىلىپ، ھەميانىنى قويىنىدىن ئېلىپ قۇدۇققا تاشلاپتۇ ھەمدە ئاتلىق-لار كەتكەندە ئالتۇننى قۇدۇقتىن ئېلىۋالماقچى بولۇپ ساقلاپ تۇرۇپتۇ. لېكىن ئۇ ئاتلىقلار ئۇزاققىچە ئۇ يەردىن كەتمەپتۇ. ئۇ ئارىلىقتا كەچ كىرىپ قاپتۇ. ئۇ ئاخىر: «ھازىرچە قوينى ھەيدەپ ماكانىمغا قايتىۋالاي، ئەتە كېلىپ ئېلىۋالارمەن» دەپ ئويلاپ ئۆز مەنزىلىگە قايتىپ كېتىپتۇ. قويچى كېتىپ ئۇزاق بولمايلا ھېلىقى دېھقان تۇيۇقسىزدىن بىر يەرگە بارماقچى بولۇپ قېلىپ ئاشۇ قۇ-دۇق بېشىدىن ئۆتۈپ قاپتۇ. دەل شۇ پەيتتە قاتتىق شامال چىقىپ ئۇنىڭ سەللىسى دومىلىنىپ بېرىپ قۇدۇققا چۈشۈپ كېتىپتۇ. دېھقان سەللىسىنى ئالماقچى بولۇپ قۇدۇققا چۈشۈپ ئىچىنى سىي-پاشتۇرۇپ سەللىسىنى ئىزدىگەنىدە، قولىغا ھېلىقى ھەميان ئۇرۇنۇپتۇ. ئۇ ھەميانىنىمۇ، سەللىسىنىمۇ ئېلىپ قۇدۇقتىن چى-قىپ ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ. ئەمما ئۇ ئالتۇننىڭ ئۆزىنىڭ ئىكەنلى-كىنى بۇ نۆۋەت بىلمەپتۇ. ئۇ ئالتۇن تېپىۋالغانلىقىنىڭ جەريانىنى بالا - چاقىلىرىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇنىڭدىن ھەممەيلەن خۇداغا شۈكۈر قىلىشىپتۇ. دېھقان ھەمياندىكى ئالتۇننى ساناپ باققان-كەن، ئۈچ يۈز دىنار چىقىپتۇ. ئۇ: «قولۇمدىن كەتكەن ئالتۇننىڭ باراۋىرىدە، بۇنى خۇدايىتائالا ئۆزىنىڭ سېخىيلىق خەزىنىسىدىن ماڭا يەتكۈزۈپ بەردى. ئەمدى ئاشۇ قىلغان ۋەدەمگە ۋاپا قىلمىقىم لازىم» دەپ، ئاشۇ پۇلدىن بىر قىسمىنى بالا - چاقىلىرىنىڭ

خىراجىتىگە ئىشلىتىپتۇ. بەزىسىنى خۇدا يولىدا نەزىر قىپتۇ. نەتىجىدە ئىككى يۈز دىنار خەجلىنىپ يۈز دىنار قاپتۇ. قويچى ئەتىسى ئورنىدىن سەھەر تۇرۇپ قويلىرىنى ھەيدەپ قۇدۇق بېشىغا بېرىپتۇ. لېكىن ئۇ روشەن يۇزلۇك يۇسۇپنى قۇدۇقتىن تاپالماي، خۇددى ياقۇپتەك پەرياد ۋە پىغان چېكىپ: «ئەمدى ماڭا ئۆمۈر سەرمايىسىدىن نېمە پايدا يەتسۇن؟ ئۇ مەھبۇبنىڭ جېنى ھەسرىتىدە ماڭا تىرىكلىكتىن نېمە لەززەت بولسۇن؟

بۇ كۆزنىڭ نۇرىنى دوستلار تىلەپ ئەمدى نە قىلغايمەن،
كى دىلبەرنىڭ ئاشۇ روشەن يۈزىدىن ئايرىلىپ قالدى.»

دەپتۇ. ئۇ بىر ھازاغىچە ئەنە شۇنداق نالە - پەرياد قىلىپ يۇرۇپتۇ. بىر كۇنى ئۇ دېھقاننىڭ ئۆيىگە كەپتۇ. مېھماندوست دېھقان ئۇنى ئادىتى بويىچە مېھمان قىپتۇ. تائامدىن كېيىن ساھىبخان مېھماننىڭ كۆڭلىنى ئېچىش ئۇچۇن ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. شۇ ئارىدا دېھقان قويچىنىڭ چىرايىدىن مالاللىق ئەسىرىنى، گاھى گەپ قىلىشىپ كۆزىگە ياش ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن كۆڭلىنىڭ بىئارام، غەملىك كۆزىنىڭ نەملىك بولۇشىنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ.

— دىلىم قانداقمۇ شىكەستە بولمىسۇن؟ خاتىرىم قانداقمۇ پەرىشان بولمىسۇن؟

كەتتى مەندىن شۇنچە، گەر كەتسە سۇلايمان ئىلكىدىن،
يىغلار ئىدى ھالىغا ھەم ئادەممۇ، ھەم دۆ - پېرى.

ئۈچ يۈز دىنار پۇلۇم بار ئىدى. شۇ پۇللار كۆڭلۇمنىڭ قۇۋۋىتى، جېنىمنىڭ راھىتى، كۆزۈمنىڭ نۇرى، خاتىرىمنىڭ سەرۋىرى ئىدى. بىر كۇنى بىر نەچچە زالىملاردىن قورقۇپ ئۇنى ھەميان بىلەنلا ھېلىقى يەردىكى قۇدۇققا تاشلىغانىدىم، ئەتىسى

كېلىپ ئىزدەپ ئۇنىڭدىن ھېچ ئەسەر تاپالمىدىم ،— دەپتۇ قويچى .

دېھقان بۇ سۆزنى ئاڭلاپ كۆڭلى بۇزۇلۇپتۇ ۋە خوتۇنىنىڭ قېشىغا كىرىپ :

— مېھرىبان يارىم ، مەن قۇدۇقتىن تاپقان ھېلىقى ئالتۇن مۇشۇ مېھمانىنىڭ ئىكەن ئەمەسمۇ ؟ بىز تېخى ئۇنى ھالال مال دەپ خەجلەپتىمىز . ئەمدى قالغىنىنى ئۇنىڭغا ھەدىيە تەرىقىسىدە بېرىۋېتەيلى . خەجلەپ قويغانلىرىمىزنى ئاشكارا قىلمايلى . بولمىسا ، تۆلەپ بېرەلمەي قالىمىز ،— دەپتۇ .

— شۇنداق قىلايلى ، قولىمىزدا بارنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭغا بېرىپ ، قىيامەت قەرزىنىڭ بىر قىسمىدىن بولسىمۇ قۇتۇلايلى . خۇدايىتائالا بىزگە ئەجرى ئەزىم بەرسە ئەجەب ئەمەس ،— دەپ خوتۇنىمۇ بۇ ئىشقا قوشۇلۇپتۇ .

شۇنىڭ بىلەن دېھقان ئۇ يۈز دىنارنى ئاچىقىپ قويچىنىڭ ئالدىدا قويۇپتۇ .

ھەر كىشى تۇتسا تەۋەككۇل رىشتىسىن ،
كۆرگۈسى تېزدىن مۇرادى چېھرىسىن .

— بۇرادەر !— دەپتۇ دېھقان ،— بۇ مېنىڭ سىزگە قىلغان سوۋغام ، بۇنى ئاپىرىپ كۆڭلىڭىزنىڭ جاراھىتىگە مەلھەم قىلىڭ .

قويچى مەمنۇن بولغان ھالدا ئالتۇننى ئېلىپ ئۆيگە بېرىپ سانىغانىكەن ، يۈز دىنار چىقىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆز - ئۆزىگە : «بۇ تېخى ئىشىنىڭ مۇقەددىمىسى ، خۇدايىم يەنە قالغىنىنىمۇ بېرەر ، ئەمدى بۇ ۋەجنى ياخشى ساقلاي . بۇنىمۇ يوقىتىپ قويۇپ غەم - غۇسسە چېكىپ يۈرمەي يەنە» دەپتۇ . قويچىنىڭ قوي ھەيدەيدىغان يوغان بىر تايىقى بار ئىكەن ، ئۇ شۇ تاياقنىڭ ئىچىنى ئويۇپ ، دىنارلارنى ئۇنىڭ ئىچىگە سېلىپ تۆشۈكنىڭ ئاغزىنى مەھكەم ئېتىپتۇ . ئۇ بىر كۈنى قويلىرىنى سۇغارماقچى بولۇپ بىر

چوڭ ئېقىننىڭ بويىغا كەپتۇ ۋە قويلىرىنى سۇغا ھەيدەپ قويۇپ ئۆزى سۇ بويىدا ئولتۇرۇپتۇ . شۇ ئەسنادا تاياق قولىدىن چىقىپ كېتىپ سۇغا چۈشۈپ كېتىپ ئېقىپ كېتىپتۇ . قويچى ھەرقانچە ئۇرۇنۇپ باققان بولسىمۇ ئۇنى تۇتالماي كۆزدىن يىتتۇرۇپ قويغاند-لىقىدىن پەرياد - پىغان چېكىپ ساراسىمىگە چۈشكەن پېتىچە قېلىۋېرىپتۇ . بۇ سۇ شەھەر دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدىكى ئېرىقتىن ئۆتىدىكەن . شۇ ئەسنادا دېھقانمۇ ئاشۇ سۇنىڭ بويىدا يۇيۇنۇۋاتقاند-كەن . ئۇ يىراقتىن بىر تاياقنىڭ ئېقىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئۇنى سۇزۇۋاپتۇ ۋە يۇيۇنۇپ بولۇپ ، ھېلىقى تاياقنى تايىنىپ ئۆيگە بېرىپتۇ . شۇ چاغدا ئۇنىڭ خوتۇنى ئاش پىشۇرۇۋاتقانىكەن . ئوتۇن تۈگەپ قالغاچقا ، خوتۇن ئېرىنىڭ قولىدىن ھېلىقى تاياقنى ئېلىپ ، ئوچاققا سالماقچى بولۇپ كەكە بىلەن يېرىپتۇ . تاياقنى ئوتقا سالاي دەپ تۇرغاندا ، تۇيۇقسىز ئۇنىڭ ئىچىدىن شولىلىق چوغلارنىڭ چېچىلغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئالتۇننى دەرھال يىغىۋاپتۇ . ئۇنى ساند-غانىكەن ، يۈز دىنار چىقىپتۇ . دېھقان شۇ زامان شۈكرانە ئۈچۈن سەجدە قىلىپ ، پۇلنى يەنە خەجلەشكە باشلاپتۇ . ئىككى - ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن قويچى يەنە دېھقاننىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە ئىلگىرى-كىدىن ئارتۇقراق پەرىشان ھالدا ، ھاسىسىنى ئالتۇن بىلەن بىللە سۇغا چۈشۈرۈپ قويغانلىقىنى بايان قىپتۇ .

— ئېيتقىنا ، ئاشۇ قۇدۇقتا چۈشۈرۈپ قويغان ئالتۇننى نەدىن تاپقانىدىڭ ؟ ئۇنى قانداق كەسىپ بىلەن جۇغلىغانىدىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ دېھقان .

— ئۇنى پالانى ۋاقىتىدا پالانى بۇلاقنىڭ بويىدىن تاپقاند-دىم ، — دەپ ئىنساپ بىلەن جاۋاب بېرىپتۇ قويچى .

— بارلىق ماختاش ۋە مەدھىيىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇلۇغ خۇدا-ۋەندە كېرىمگە بولسۇنكى ، ھەقىقەتنى ئۆز مەركىزىدە توختات-تى ، — دەپتۇ دېھقان كۈلۈپ تۇرۇپ ، — بىلگىنكى ، ئاشۇ بۇلاق بويىدا ئالتۇن قاچىلانغان ھەميانىنى مەن ئۇنتۇپ قالغانىدىم ، ئۇنى ئاشۇ قۇدۇقتىن يەنە مەن تېپىۋالدىم ، ئۇنىڭدىن قالغان يۈز دىنارنى

ساڭا بەرگەنىدىم ، ئۇنى يەنە ھاسا بىلەن سۇدىن مەن سۇزۇۋالدىم . مانا ھازىر ئۇنى خەجلەۋاتىمەن .

— بۇ ھېكايىنىڭ بۇنداق ئاجايىپلىقىدىن شۇ نەرسە مەلۇم بولىدىكى ، بىر كىشىنىڭ رىزقىنى باشقا بىر كىشى ھەرگىز يېيەلمەيدىكەن ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ھەيران قالغان قويچى .

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى غەرەز شۇكى ، سىلەرمۇ قانائەت مەنزىلىدە تۇرۇشۇڭلار ۋە تەۋەككۇلنىڭ پايدىسىدىن تاشقىرى قەدەم قويماسلىقىڭلار كېرەك . قازا ۋە قەدەرنىڭ نەتىجىسى بولغان بۇ زامان ئاجايىباتلىرىدىن غاپىل قالماڭلار . بۇ ئۆمرۈڭلاردا خۇدايىتا-ئالاغىلا ئىشىنىڭلار . ھەرگىز ھۆسن - جامال ، ئەقىل ۋە كەسىپكە ئىشەنمەڭلار . چۈنكى ، ھەر نەرسىنىڭ ھەقىقىتى قازا پەردىسى ئىچىگە يوشۇرۇنىدۇ . ئۇ ئىشنىڭ قانداق ئورۇنلاشتۇرۇل-دىغانلىقىدىن ھېچكىم ۋاقىپ بولالمايدۇ .

ئۇ كۈنى شۇ گەپلەر بىلەن كەچ كىرىپتۇ . ئۇلار كېچىسى ئوبدان ئارام ئېلىشىپتۇ . ئەتىسى قۇدرەت دېھقىنى ئاپتاپنىڭ گۈل دەستىسىنى مەشرىق چىمەنىدە يۈز خىل رەڭ بىلەن جىلۋە قىلدۇ-رۇپتۇ . كېچىنىڭ سۇمبۇلى ئاسمان بىنەپشىزارىدا يۈزىنى يوشۇ-رۇپتۇ .

كۈن لالىسى ئېچىلدىيۇ يۈز كۆرسەتتى ،
يۇلتۇزلارنىڭ گۈلدەستىسى توزۇپ كەتتى .

سەھەردە دېھقان بالىسى ئورنىدىن تۇرۇپ :

— سىلەر بۈگۈن خاتىرجەم ئولتۇرۇۋېرىڭلار . مەن شەھەرگە كىرىپ بىر سەۋەب قىلىپ ، بىرەر نېسىۋە تېپىپ ئالدىڭلارغا كەل-تۈرەي . تاڭلا ۋە ئۆگۈنلۈككىمۇ ھەرقايسىڭلار نۆۋەت بىلەن تىرىك-چىلىك ئۈچۈن كۈچۈڭلارنىڭ يېتىشىچە تىرىشچانلىق قىلىپ باقار-سىلەر ،— دەپتۇ .

بۇ مەسلىھەتكە ھەممەيلەن قوشۇلۇشۇپتۇ . دېھقان ئوغلى شە-

ھەر دەرۋازىسىغا بېرىپ بىر كىشىدىن :
— بۇ شەھەردە نېمىنى بەكرەك پۇلغا ئالىدۇ ؟— دەپ سوراپتۇ .
— بۇ شەھەردە ئوتۇن ئەتىۋار ، شۇڭا ئوتۇننى جىقراق پۇلغا ئالىدۇ ،— دەپ جاۋاب بېرىشىپتۇ كىشىلەر .
دېھقان ئوغلى دەرھال جاڭگالغا بېرىپ كۆتۈرەلىگۈدەك قۇرۇق ئوتۇن يۇدۇپ ، شەھەرگە ئەكىرىپ ئۇنى ئون تەڭگىگە سېتىپتۇ . تاپقان پۇلىغا مەززىلىك تائاملاردىن ئېلىپ دوستلىرىنىڭ قېشىغا مېڭىپتۇ . شەھەر دەرۋازىسىغا كەلگەندە ، دۇۋەت ـ قەلەم چىقىرىپ دەرۋازا قوۋۇقىغا : «بىر كۇنلۇك كەسىپنىڭ نەتىجىسى ئون تەڭگە » دەپ يېزىپ قويۇپ تائامنى ئېلىپ بېرىپ دوستلىرىنىڭ ئالدىدا قويۇپتۇ . دوستلىرى بىر كۇننى شۇنىڭ بىلەن ئۆتكۇزۇپتۇ . ئەتىسى قۇياشنىڭ جاھان ئارا ھۆسنى قاراڭغۇ ئالەمنى كامالەتكە يەتكەن جامالىنىڭ نۇرى بىلەن روشەن قىپتۇ .

ئاجايىپ كۆركەم يۇز بىلەن قۇياش ،
ئاسمان دېرىزىسىدىن چىقاردى باش .

— ئەمدى بۇگۇنلۇك مەئىشەتنىڭ ھۆددىسىدىن سەن چىققىن ، جامالىڭنىڭ ۋاسىتىسى بىلەن بىزگە نەرسە تېپىپ كەلگىن ،— دېيىشىپتۇ دوستلار چىرايلىق يىگىتكە .
چىرايلىق يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ يولغا راۋان بولۇپلا ئەندىشىگە چۇشۇپ خىيال سۇرۇپتۇ : «مېنىڭ قولۇمدىن ھېچقانداق ئىش كەلمەيدۇ . مەقسەتكە يەتمەي تۇرۇپ تېخى ئارقىغا يانغىلى بولمايدۇ . بېشىمغا ئەجەب مۇشكۇل بىر ئىش چۇشتى ـ دە ! ئۇنى قانداقمۇ ئاسان قىلالارمەن ؟ چارىسىنى كىشىلەردىن قانداقمۇ سورىيالايمەن ئەمدى ؟

زۇلفىدىن چۇشتى ئىشىمغا بىرگىرە ، مەن نەيلەيىن ،
ئۇشبۇ مۇشكۇل ئىشنى ئەل ئالدىدا ئاچماق بەك قىيىن . »

ئۇ شۇ خىياللار بىلەن شەھەرگە كىرىپ، ئەندىشە بىلەن بىر كوچىنىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپتۇ. دەل شۇ پەيتتە، چاچلىرى جىڭگىلەك، چىرايلىق بىر خوتۇن شۇ كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ تۇيۇقسىز ئۇ يىگىتنىڭ زىبا يۈزىنى ۋە دىلنى ئېرىتكۈچى رۇخسارىنى كۆرۈپ، سەۋر خامىنىنى ئىشق بورىنىغا ئۇچۇرۇپتۇ.

ئۇرۇپ كۆڭلىدە جوش شېرىن مۇھەببەت،
چىقتى ھەر مويىدىن قايناق ھارارەت.
يۈزىدىن شۇ ھامان چۈشتى نىقابى،
چېكىدىن ئاشتى شۇ دەم ئىزتىراپى.

— قارىغىنا، — دەپتۇ ئۇ خوتۇن كەينىدىن كېلىۋاتقان كېنىزىكىگە، — بۇ خوش رەڭ رۇخسارغا قارىغىنا! قىزىلگۈل ئۇنىڭ رۇخسارىنىڭ قىزىللىقىدىن خىجالەت بولۇپ، خۇددى سېرىق سەمەندەك سارغىيىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ كۆركەم قەددىنى تاماشا قىلغىنا، سەرۋى ئۇنىڭ كېلىشكەن قەددىنى كۆرسە، پۈتى ھەسرەت لېيىغا پېتىپ قالىدۇ. بوستان سەرۋىسىمۇ بۇنداق كېلىشكەن بولماس. لېۋىگە قارىغىنا، لېۋىگە! خۇددى شېكەر تېمىپ تۇرغان ياقۇت، يۈزىنىڭ قىزىللىقى كۆڭۈلگە پىتنە سالىدىغان بىر بالا ئىكەن.

خۇدا ئۇچۈن قاراڭ ئۇنىڭ يۈزىگە ھەم قەددىگە،
ئۇ خۇدانىڭ لۇتفىدىن پۈتكەن ئېسىل بىر گۈل ئىكەن.

بۇ يىگىت ئادەمزات ئەمەس، بەلكى بىر پەرىشتە ئىكەن. چۈنكى ئادەمنىڭ جىسمىغا بۇنچىلىك ھۆسن ـ جامال مۇجەسسەملەنمىگەن بولاتتى. ھەي كېنىزەك، بۇ ھۇمايۇن قۇشنى دامغا چۈشۈرگۈدەك بىر تەدبىر تاپقىنا! بۇ بەرنا نىگارنى قولغا كەلتۈرگۈدەك بىر ھىيلە قىلغىنا!

كېنىزەك يىگىتنىڭ قېشىغا بېرىپ شۇنداق دەپتۇ :

ئەي كۆزۈمنىڭ نۇرىمۇسەن ، ئارزۇيى جانمۇ سەن ؟
شېرىن شېكەر لېۋىڭ بىلەن يا شېكەرىستانمۇ سەن ؟
تۇردۇڭ ھۆسنى بازىرىدا شۇنچە لاتاپەت بىلەن ،
نازۇنېمەت ئىزدىگەنگە ياكى دەستۇرخانمۇ سەن ؟

—نازىنىن يىگىت ، بىزنىڭ خېنىم ساڭا يۈز ئىشتىياق ۋە مىڭ ئۇمىد بىلەن سالام ئەۋەتتى . ئۇ سېنى بىر مۇساپىر ئوخشايدۇ ، مۇساپىرنىڭ كۆڭلى سۇنۇق بولىدۇ . ياخشى مەنزىلىمىز ۋە پاكىز ئۆي ـ جايىمىز بار . ئۇ يەرگە قەدەم تەشرىپ قىلىپ ، بىرەر سائەت بىزگە ھەمدەم بولغان بولسا ، دەيدۇ . ئەگەر بارساڭ ، بىز ئۇنىڭدىن چەكسىز خۇشاللىقتا چۆمىمىز . ساڭمۇ ھېچقانداق زىيان يەتمەيدۇ .

يىگىت ئۇنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىپتۇ ھەمدە ئۇ خوتۇننىڭ ئۆيىگە بېرىپ تاكى ناماز دىگەرگىچە ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتتە بوپتۇ .

بىناگاھ كۆردى بىر پاكىزە مەھبۇب ،
ئۇنىڭ كۆڭلىگە ھەم بۇ كەلدى مەرغۇب .
قىزىق كۆردى تونۇرىن تاكى باقتى ،
ئۇڭا بىر نەچچە پارچە ناننى ياقتى .

كەچ كىرگەندە ئۇ يارەنلىرىنىڭ قېشىغا بارماقچى بولغانىكەن ، خوتۇن ئۇنىڭ ئالدىغا يۈز تەڭگە پۇل قويۇپ ، بىر مۇنچە ئۆزرە ئېيتىپتۇ . يىگىت تەڭگىلەرنى ئېلىپ بەزىسىدە بازاردىن ئوزۇق ـ تۈلۈك سېتىۋاپتۇ . ئاندىن شەھەر دەرۋازىسىغا بېرىپ قوۋۇقتا : «بىر كۈنلۈك جامالىنىڭ باھاسى يۈز تەڭگە» دەپ يېزىپ قويۇپ ، ئالغان نەرسىلىرىنى ھەمراھلىرىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ .

ئەتىسى ھېكمەت دۇكانچىسى ئاسمان ئەتلىسى ئۈستىگە ئاپتى-

ـاپ زەربـابلىرىنـى ئېچىپ ، دۇنيـا بازىرىـنىڭ خېرىـدارلىرىغا كۆرسىتىپتۇ .

خېرىدار ئىستەپ پەلەك دۇكانچىسى ،
ئۇپۇق دۇكىنى ئۈزره قويدى ئالتۇن .

—بۇگۈن بىز سىنىڭ ئەقىل ۋە دانىشمەنلىكىڭگە مېھمان بولىمىز ،— دەپتۇ دوستلار سودىگەرگە .
— ماقۇل ،— سودىگەر شۇنداق دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ شەھەر ئالدىغا بېرىپتۇ . ئۇ يەرگە سودىگەرلەر دەريا ئارقىلىق ھەر تەرەپـتىن تۈرلۈك نەپىس ماتالارنى كېمىلەرگە بېسىپ ئەكەلگەنىكەن . شەھەر ئەھلى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئۇلارنىڭ ماتالىرىنى كۆرۈـۋاتقانىكەن . سودىگەر ئۇ ماللارنى كۆرۈپ ، كۆڭلىدە باھالىرىنى مۇقەررەر قىپتۇ ـ دە ، بىر كېمىدىكى مالنى نېسىگە ئاپتۇ . شۇ كۈنلا نامازدىگەرگە قويماي ھەممە مالنى سېتىپ بوپتۇ . تاپقان پۇللاردىن قەرزىنى چىقىرىۋەتكەندە ، مىڭ تەڭگە پايدا چىقىپتۇ . ئۇ پۇلدىن بىر قىسمىنى خەجلەپ دوستلىرى ئۈچۈن بازاردىن كېرەكلىك ئوزۇقلارنى ئالغـاندىن كېيىن شەھەر دەرۋازىسىغا : «بىر كۈنلۈك ئەقىلنىڭ ھوسۇلى مىڭ تەڭگە» دەپ يېزىپ قويۇپـتۇ . ئاندىن تاپقانلىرىنى دوستلىرىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ .
ئەتىسى ، تۆتىنچى قەلئەنى تەختگاھ قىلغان يۇلتۇز سىپاھلىـرىنىڭ شاھى قۇياش مەشرىق مەيدانىدا سەلتەنىتىنىڭ زەررىن ئەلىمىنى كۆتۈرۈپتۇ .

كۈندۈز كۈنىنىڭ بەختى تېپىپ ئاندىن راۋاج ،
تەييارلىدى ئالتۇن تاج ۋە تەخت بىلەن تاج .

—سەن ھەمىشە تەۋەككۇل قىلىش توغرىسىدا لاپ ئۇرۇپ ، قازايى قەدەرگە بېقىپ تۇراتتىڭ . ئەگەر مۇشۇ سۆپىتىڭ بىلەن

بىرەر مېۋە تاپالىساڭ ، بىزنى مەمنۇن قىلغان بولىسەن ،— دەپتۇ
دوستلار شاھزادىگە .
شاھزادە ئۇلارنىڭ سۆزىنى قىزغىنلىق بىلەن قوبۇل قىلىپ ،
ئالىي ھىممەت ، يۇقىرى غەيرەت بىلەن شەھەرگە راۋان بوپتۇ . شۇ
كۈنى شەھەرنىڭ پادىشاھى ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلغاچقا ، پۈتكۈل
خەلق تەزىيە ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقانىكەن . شاھزادە
ئوردىنىڭ ئالدىغا بېرىپ بىر بۇلۇڭدا تاماشا كۆرۈپ ئولتۇرۇپتۇ .
ئىشىكباقارلار ھەممە كىشى يىغا - زار قىلىشىۋاتسا ، بىرلا
كىشىنىڭ تەزىيە تۇتماي خامۇش ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ،
جاسۇس ئوخشايدۇ ، دەپ گۇمان قىلىپ ، ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ
ئۇنىڭغا كۆپ جاپا ۋە ئەلەم يەتكۈزۈپتۇ . لېكىن ئۇ بىچارە ئۇنىڭغا
سەۋر قۇۋۋىتى بىلەن چىداپتۇ .

نومۇسسىزلىق قىلسا ساڭا يامان كىشى ،
سەن ئېغىرلىق قىلساڭ ياخشى ياراشقۇسى .
بەتنىيەتلىك بىرلە قايناپ قىلسا ئۇرۇش ،
ئاغزىڭنى يىغ ، سەۋر قىلغىن بولۇپ خامۇش .

بىردەمدىن كېيىن كىشىلەر جىنازىنى ئاچىقىپ كېتىشىپتۇ .
شۇنىڭ بىلەن ئوردا خالىي قاپتۇ . شاھزادە ئورنىدىن تۇرۇپ قە-
سىرنىڭ ئەتراپىنى تاماشا قىلىۋاتسا ، قاراۋۇللار يەنە كۆرۈپ قې-
لىپ تۇتۇۋېلىپ ، ئىلگىرىكىدىن كۆپرەك زۇلۇم قىلىپ زىندانغا
تاشلاپتۇ . ئۇزاق ئۆتمەي كەچمۇ كىرىپتۇ .
— ھېلىقى پېقىر تەۋەككۈل يولىنى تۇتۇپ كەتكەنىدى . قاياققا
كەتكەندۇ ؟ ئۇ تەۋەككۈلدىن پايدا تاپالماي بىرەر بالاغا ئۇچراپ
قالغانمىدۇ - ھە ؟ بىز ئۇنى ئىشقا بۇيرۇپ كۆڭلىنى ئۇنداق پارا-
كەندە قىلمىغان بولساقمۇ بوپتىكەن ،— دېيىشىپتۇ دوستلار . بۇ
چاغدا شاھزادە كۆڭۈل تىلى بىلەن خىيال خەۋەرچىسىدىن دوستلى-
رىغا مۇنۇ بېيىتنى ئەۋەتىپتۇ :

«شۇ چىمەننىڭ قۇشلىرىغا ئەي شامال ئېيتقىن بېرىپ :
‹قالدى بالا ئىچرە گىرىپتار بولۇپ بىر ھەمدىمىڭ . ›»

ئەتىسى شەھەر كاتتىلىرى كېچەش ئۆتكۈزۈپ بىر كىشىنى شەھەرگە پادىشاھ قىلماقچى بولۇشۇپ بىر يەرگە يىغىلىشىپتۇ. پادىشاھنىڭ ۋارىسى بولمىغاچقا، ھەممەيلەن بۇ ئىشقا باش قاتۇرۇ-شۇۋاتقانىكەن. باش قاراۋۇل كىرىپ شۇنداق دەپتۇ :
— ھەي خالايىق، بۇنداق گېپىڭلارنى قويۇپ تۇرۇڭلار، بىر جاسۇسنى تۇتۇۋېلىپ زىندانغا سالدىم. شۇنىڭدىن قارىغاندا، بۇ شەھەرگە دۇشمەن كەلگەن ئوخشايدۇ. ئەگەر ئۇ دۇشمەن سىلەرنىڭ بۇنداق جېدەل بىلەن پاراكەندە بولۇۋاتقانلىقىڭلاردىن خەۋەر تاپسا، ئۇ چاغدا بۇ يۇرتقا نۇرغۇن خەۋپ - خەتەر كېلىدۇ.
— ئۇ كىشىنى بۇ يەرگە كەلتۈرۈپ ئۇنىڭدىن گەپ سوراپ باقايلى، — دېيىشىپتۇ يۇرت كاتتىلىرى.
شۇ زامان بىر نەچچە گۇندىپاي شاھزادىنى ئېلىپ كېلىشىپ-تۇ. ھەممەيلەننىڭ كۆزى ئۇنىڭ جامالىغا چۈشۈشى بىلەن ئۇنىڭ جاسۇس ئەمەسلىكىنى بىلىپتۇ ھەمدە بۇنداق مۇبارەك يۈزلۈك ۋە شېرىن سۆزلۈك كىشى جاسۇس بولمايدۇ، دېيىشىپ، ئۇنىڭدىن ھۆرمەت بىلەن سوراپتۇ :
— يىگىت، قايسى دىياردىن بولىسىز؟ نېمە بولۇپ بۇ شەھەر-گە كېلىپ قالدىڭىز؟

ئېيتىڭىز قايدىن كېلۇرسىز كىم، خىرامان ئېيتىڭىز،
بۇ خاراب بولغان كۆڭۈللەر شەھرىن ئاۋات ئېتىڭىز.

شاھزادە ئۇلارغا يۇرتىنى، ئەسلىي نەسەبىنى، شاھ ئاتىسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئاكىسىنىڭ پادىشاھلىق تەختكە ئولتۇرغان-لىقىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىپتۇ. شۇ يەردە ئولتۇرغان يۇرت كاتتىلىرى ئىچىدە ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ خىزمىتىدە بولغان ۋە كۆپىن-

چە ۋاقىتلاردا بۇ يىگىتنىڭ تەختنىڭ يېنىدا ئاتىسىغا ياندىشىپ
ئولتۇرغانلىقىنى كۆرگەنلەرمۇ خېلى كۆپ ئىكەن . شۇڭا ئۇ سۆز-
لەپ بېرىشى بىلەنلا دەرھال ئۇنى تونۇشۇپتۇ ۋە باشقا مەملىكەت
ئەركانلىرىغا ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ كاتتىلىقىنى ، ئاتا - بوۋىسىدىن
تارتىپ ھەممىسىنىڭ پادىشاھ بولۇپ ئۆتكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرد-
شىپتۇ . شۇ ئارقىلىق ئۇنىڭ بەختىيار دىدارى مەملىكەت كاتتىلە-
رىنىڭ كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنۈپتۇ ھەمدە ھەممەيلەن : «بۇ يىگىت
بىزنىڭ مەملىكىتىمىزگە پادىشاھ بولۇشقا تازا لايىق ئىكەن . چۈن-
كى ئۇ ئادالەت ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك جەھەتتە ئەجدادلىرىنىڭ
قائىدە - يوسۇنىنى تۇتىدۇ . مەملىكەت ئەھلىنى شەپقەتتى ۋە مەر-
ھەمىتىنىڭ سايىسىگە ئالىدۇ . پېشانىسىدىن ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇر-
غان شاھلىق ئالامىتى ۋە ئالەم پاناھلىق بېشارىتىدىن ھەممە كىشى
ئۇنىڭ جاھان پاناھلىقا ۋە مەملىكەتنى سوراش تەختىگە سازاۋەر
بولالايدىغانلىقىنى بىلىۋالالايدۇ» دېگەن يەرگە كېلىشىپتۇ .

گەر سۇلايمان شاھلىقىغا ھەر كىشى كەلتۈرسە شەك ،
كۆلگۈسىدۇركى ئۇنىڭ ئەقلىگە بارچە ئىنسۇ جىن .

يۇرت كاتتىلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا بويسۇنىدىغانلىقىنى
دەرھال بىلدۈرۈشۈپتۇ . بۇ يىگىت تەۋەككۈل قىلغانلىقىنىڭ بەرد-
كىتىدىن كاتتا پادىشاھلىققا ئەنە شۇنداق ئاسانلىق بىلەن ئېرىشىپ-
تۇ . ھەرقانداق كىشى تەۋەككۈل يولىغا مەزمۇت قەدەم تاشلىسا ۋە
ئۇنىڭ نىيىتى قازايى قەدەرنىڭ پەرمانىغا ئۇيغۇن كېلىپ قالسا ،
بۇ ئىشىدىن نەتىجە ھاسىل بولۇپ ، ھەر ئىككى جاھاندا مۇرادىنى
تاپقۇسىدۇر .

كىشى تۇتسا تەۋەككۈلنىڭ ئاچقۇچىنى ،
ئاچقۇسىدۇر سائادەتنىڭ ئىشىكىنى .

ھەر كىشى مەيداندىن مۇراد كاللىكىنى راستلىق چۆگىنى بىلەنلا ئالالايدۇ . بۇ شەھەردە پادىشاھ بولغان كىشى تەختكە ئول-تۇرغان كۈنى ئۇنى ئاق پىلغا مىندۈرۈپ ، شەھەرنى چۆرگىلىتىدى-غان قائىدە بار ئىكەن ، شۇڭا شاھزادىنىمۇ ئاق پىلغا مىندۈرۈپ شەھەرنى ئايلاندۇرۇۋاتقان چاغدا ، دوستلىرى خەت يېزىپ قويغان دەرۋازىغا يېتىپ بېرىپتۇ . ئۇنىڭ دەرۋازا قوۋۇقىغا يېزىلغان خەت-لەرگە كۆزى چۈشۈشى بىلەنلا شۇ تەرەپكە بېرىپ ئۇ خەتلەرگە يانداش قىلىپ : «قازايى ئىلاھى كەسىپ ۋە جامال ، ئەقىل ۋە كامالغا مۇۋاپىق كەلگەن شەرت ئاستىدىلا نەتىجە بېرىدۇ . بۇ سۆز-گە ، بىر كۈنى ئەتىگەندە زىنداندا ياتقان ، ئاخشامدا سەلتەنەت تەخ-تىگە ئولتۇرغان كىشىنىڭ ئەھۋالى روشەن دەلىلدۇر » دەپ يېزىپ قويۇپ ، قايتىپ بېرىپ تەختكە ئولتۇرۇپتۇ . پۈتۈن مەملىكەت ئەھلى ئۇنىڭغا بويسۇنۇپتۇ .

ئۇنى تەخت ئۈستىدە كۆرۈپ دېدى بەخت :
«مانا شاھلىق ساڭا بولدى سازاۋەر ،
بىلىڭنى باغلىغىن ، ئالەمنى ئالغىن ،
ئىشىڭ قەستىدە بول ئولتۇرما بىكار .»

ئۇ كىشى ئەۋەتىپ دوستلىرىنى چاقىرتىپ كېلىپ ، سودىگەر-نى ئۆزىگە ۋەزىر قىپتۇ . دېھقان بالىسىنى بارلىق مال - مۈلۈك ۋە خەزىنىگە مەسئۇل قىلىپ تەيىنلەپتۇ . چىرايلىق يىگىتكە شاھانە سەرۇپاي ۋە مال - دۇنيا بېرىپ : «سەندەك ئەزىز دوستتىن ئايرىلىش ھەرقانچە قىيىن بولسىمۇ ، سېنىڭ بۇ دىياردا تۇرۇشۇڭ ياخشى ئەمەس . چۈنكى ، خوتۇنلار سېنىڭ كامالەتكە يەتكەن جاما-لىڭنىڭ رىشتىسىگە باغلىنىپ قېلىپ ، ئۇنىڭدىن گۇناھ ۋە پىتنە - پاسات پەيدا قىلىش ئېھتىمالى بار » دەپ ئۇنى ئۆز شەھىرى-گە قايتىپ كېتىشكە بۇيرۇپتۇ . ئۇنىڭدىن كېيىن شۇ مەجلىستە ئولتۇرغان مەملىكەت ئەركانلىرىغا قاراپ :

— سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا نۇرغۇن كىشىلەر ئەقىل ۋە شىجائەت- تە ، ھۇنەر ۋە قابىلىيەتتە مەندىن ئارتۇق . ئەمما بىر كىشىگە كېلىدىغان پادىشاھلىق تەڭرىنىڭ مەرھەمىتى ۋە ئىرادىسى بويىچە كېلىدۇ . يەنى ئاللاتائالا پادىشاھلىقنىڭ ئىگىسىدۇر . ئۇ كىمنى خالىسا ، پادىشاھلىقنى شۇنىڭغا بېرىدۇ . يەنە كىمنى خالىسا ، پادى- شاھلىقنى شۇنىڭدىن تارتىۋالىدۇ .

خۇداۋەندە يوقتۇر سېنىڭ تەڭدىشىڭ ،
خۇداسى سەن جاھاندىكى شاھلىقنىڭ .
بىراۋنى شاھ قىلساڭ يا قىلساڭ گادا ،
دېيەلمىگەي ھېچ كىشى چىنۇ چارا .
كىشىگە بولمىسا سەندىن ئىنايەت ،
نەتىجە بەرمىگەي ئەقىل كىپايەت .

مانا مۇنۇ ھەمراھلىرىم كەسىپكە تۇتۇش قىلىشقاندى ، ئۇلار- نىڭ ھەرقايسىسىنىڭ بىردىن ۋەسىلىسى بار ئىدى . ئۇلار شۇنىڭغا ئىشىنىشەتتى . ئەمما مەن يا ئەقىل - قۇۋۋىتىمگە ئىشەنمەيتتىم ، يا كىشىنىڭ مەدىتىگە تايانمايتتىم . بەلكى ئىشىمنىڭ بىناسىنى تەۋەككۇلگە قويغانىدىم . قازايى ئىلاھىغا ۋە تەقدىرگە رىزا بولۇپ تۇرغانىدىم . مەن ھەمىشە :

شادىمانلىق بىرلە قىلغايسەن تەۋەككۇل ، ئەي كۆڭۈل ،
چۈنكى ھەقتىن بىزگە يەتكەن ھەر نېمەرسە ئەدلىدۇر .

دېگەن سۆزنى ئېيتاتتىم ،— دەپتۇ .
— ئەي پادىشاھىم ! — دەپتۇ ئولتۇرغانلاردىن بىرى ، — ئېيتقانلىرى شۇنداق مۇبارەك سۆزكى ، ئۇ گويا ئەقىل ئالىمىسى بىلەن تېشىلگەن گۆھەر ۋە پاكى ھېكمەت بوتىسىدا سىنالغان ئال- تۇندۇر . جاھاندارلىق ئۈچۈن ھەرقانداق لاياقەت تەۋەككۇلدىن

لايىقراق ئەمەس . بۇ سۆزلەردىن بۇ يەردە ئولتۇرغانلارغا شۇ نەرسە مەلۇم بولدىكى ، پادىشاھلىقتا سىلىدىن مۇناسىپراق كىشى يوق ئىكەن . دېمىسىمۇ كىمنىڭ قانداق ئىشقا قابىلىيىتى بارلىقىنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ .

تەڭرى مەرھەمىتىدۇر ھېسابى يوق بىغايەت ،
ھەر كىمنىڭ ئۆز جۇغىغا بېقىپ كەلگۇسى نېمەت .

سىلىدەك قەدىمى مۇبارەك پادىشاھنىڭ بۇ دىيارنى ئۆز تەسەر-رۇپلىرىغا ئالغانلىقلىرى بۇ مەملىكەتنىڭ بەخت - سائادىتىدۇر . سىلىگە ئوخشاش شاراپەت ئاسمىنىدىكى بەخت قۇشىنىڭ بۇ ديار-نىڭ بېشىغا سايە سالغانلىقى بۇ يۇرتنىڭ بەخت - تەلىيىدۇر .

ھەر زېمىنغا سەن كەبى رەنا گۈلى بولسا بەھەم ،
ياشنىغاي ئۇ جاي خۇشاللىقتىن بولۇپ باغى ئېرەم .

ئولتۇرغانلاردىن يەنە بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆز تىلىنى ئۇ بەختلىك ياش پادىشاھنىڭ ساناسى بىلەن زىننەتلەپ شۇنداق دەپتۇ :

پۈتۈن جاھان ھۆكمۈڭنى تۇتتى شاھىم ،
پەلەكنىمۇ كەمەن بىلەن باغلىۋالدىڭ .
خالايىقتا ھادىسىلەر ئاپىتىدىن ،
ئامان بەردى سېنىڭ چېدىر بارگاھىڭ .

شۇ يوسۇندا يۇرت كاتتىلىرى بىر - بىرلەپ ئەنە شۇ تەختى ئاسمانغا تاقاشقان پادىشاھنى مەدھىيىلەپ ، قۇدرىتىنىڭ يېتىشىچە ماختاش سۆزلىرىنى ئېيتىپتۇ . ئاخىرىدا روشەن كۆڭۈللۈك ، ياخ-شى سۆزلۈك مويسىپىت بىر كىشى پادىشاھنىڭ ئالدىدا ئورنىدىن تۇرۇپ ، دۇئا قىلىپ بولغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي سائادەتلىك پادىشاھىم ! گۆھەر چېچىلغان ئېغىزلىرى-
دىن قازايى قەدەر توغرىسىدا سۆزلەر چىقتى . مېنىڭ شۇنىڭغا
مۇۋاپىق سەرگۈزەشتىلىرىم بار . ئەگەر پەرمان بەرسىلە ، ئۇنى بايان
قىلغان بولسام .
— ئېيتقىن ، قېنى ئاڭلايلى !— دەپتۇ پادىشاھ .

مويسىپىتنىڭ ھېكايىسى

مەن بىر پۇلدار كىشىنىڭ خىزمىتىدە ئىدىم . بارا - بارا
دۇنيانىڭ بىۋاپا ئىكەنلىكىنى كۆردۈم ھەمدە بۇ ئەر بېدىكى خوتۇن-
نىڭ ئۇنىڭ مۇھەببىتىگە باغلانغان نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ مۇرادىنى
ھاسىل قىلماي نائۇمىد قىلغانلىقىنى ، بۇ قولىنىڭ ئۇچىنى تۇتقۇز-
مايدىغان مەككار مەشۇقنىڭ قانچىلىغان ئاشىقلىرىنى پۇتىدىن يە-
قىتقانلىقىنى چۈشىنىپ ، ئۆز - ئۆزۈمگە شۇنداق دېدىم : «ھەي
ئەبلەخ ! سەن يۈز مىڭلىغان پادىشاھلارنىڭ كۆكرىكىگە ئوق ئاتقان
ۋە كۆپلىگەن شاھىنشاھلارنىڭ دۆلىتىنىڭ خامىنىنى يوقلۇق بورى-
نىغا ئۇچۇرغان بىر مەككارنىڭ دوستلۇقىغا كۆڭۈل بەردىڭ . بۇ
ئىشىڭدىن ئەمدى ۋاز كەچكىن ، بۇ ئۆتەڭگە ئۆي سالمىغىن .

بۇ جاھاننىڭ تېگىگە كىم ياخشى يەتتى ،
دەرھال ئۇنىڭ مۇھەببىتىن تەرك ئەتتى .
ئۇشبۇ كونا ئۆتەڭ ئىچرە ماكان تۇتماڭ ،
ھەر كىم ماكان قىلغان بولسا تاشلاپ كەتتى .

ئەمدى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغانغىن ، چۈنكى ۋاقىت قىس ،
ئەمەل ئارغىمىقىڭ ئاقساقتۇر . قىسقا ئۆمرۈڭدىن ئوزۇق ئالغىن ،
چۈنكى يولۇڭ ئۇزۇن . كۆز يېشىدىن سۇ كۆتۈرگىن ، چۈنكى
باياۋان ھارارىتى ناھايىتى قاتتىق .

ئەي مۇساپىر نىمىشقا سەن بولدۇڭ غاپىل ،
تۇرماي ، سەپەر جابدۇقىنى ئەيلە ھاسىل .
ھەرىكەت قىلىپ ئۆزۈڭ راسلاش پىكرىدە بول ،
چۈنكى بىھەد مۇشەققەت ھەم ئۇزۇن بۇ يول . »

ئاقىۋەت بۇ پىكرىم بىلەن نەپسىم ياۋاشلىدى . شۇنىڭدىن
كېيىن پۈتۈنلەي خۇشاللىق ۋە رىغبەت بىلەن ئاخىرەت ئىشىغا
تۇتۇش قىلدىم . بۇ دۇنيانىڭ خىزمىتى ۋە دۇنيا ئەھلىنىڭ سۆھبى-
تىدىن يۈز ئۆرۈدۈم . شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە بازاردا كېتىۋېتىپ ،
ئىككى ھۆپۈپنى ساتىمەن دەپ ئولتۇرغان بىر ئوۋچىنى كۆردۈم .
ئۇ ئىككى ھۆپۈپ ھال تىلى بىلەن بىر - بىرىگە ئۆز غەملىرىنى
ئېيتىشىپ ، خۇدايىتائالاغا مۇناجات قىلىپ تۇتقۇنلۇقتىن ئازاد بو-
لۇشنى تىلەۋاتاتتى . مېنىڭ ئۇلارغا رەھىمىم كەلدى . مەن ئاخىرەت-
لىكىمنىڭ نىجاتى ئۈچۈن ، ئۇلارنى سېتىۋېلىپ تۇتقۇنلۇقتىن خا-
لاس قىلماقچى بولدۇم . ئوۋچىنىڭ قېشىغا بېرىپ ھۆپۈپنى قانچە
پۇلغا ساتىدىغانلىقىنى سورىغانىدىم ، ئوۋچى ئۇلارغا ئىككى تەڭگە
باھا قويدى . مەن ئوۋچىغا ئىككى تەڭگىنى بېرىپ ھۆپۈپلەرنى
شەھەرنىڭ تېشىغا ئاچىقىپ قويۇپ بەردىم . ئۇلار ئۇچۇپ بېرىپ ،
بىر تامنىڭ بېشىغا قونغاندىن كېيىن ماڭا : «سەن بىزگە چوڭ
ياخشىلىق قىلدىڭ ، ئۇنىڭ مۇكاپاتى ئۈچۈن ساڭا نەپ يەتكۈزۈشى-
مىز كېرەك . كەل ، مۇنۇ تامنىڭ تۈۋىگە بىر ساندۇققا جاۋاھىر
تولدۇرۇپ كۆمۈپ قويۇلغان . ئۇنى ئېچىپ ئالغىن - دە ، ئۆز
يولۇڭغا ماڭ » دېدى .

مەن ئۇلارنىڭ بۇ سۆزىدىن ئەجەبلىنىپ : «يەر ئاستىغا چوڭقۇر
كۆمۈلگەن ساندۇقنى جاۋاھىر بىلەن كۆرەلىگەن يەردە ئوۋچىنىڭ
تۇپراققا سەل - پەللا يوشۇرۇپ قويغان تۇزىقىدىن غاپىل بولۇپ ،
تۇزاققا چۈشۈپ قالغىنىڭلار ئەجەبلىنەرلىكقۇ ؟ » دەپ سورىدىم .

ئۇلار : «قازا ئىلاھى يەتسە ، ئەقىلنىڭ كۆزى خىرە ، تەدبىر
ئەينىكى قارا بولۇپ قالىدۇ . ئۇ چاغدا ئاقىلنىڭ كۆزىمۇ كۆرمەي-

دۇ ، دانانىڭ ئەقلىمۇ ئىشلىمەي قالىدۇ . قازا ئۇقىنى ھېچقانداق قالقان توسۇيالمايدۇ» دەپ جاۋاب بەردى .
سىلىنىڭ قازايى قەدەر بابىدا ئېيتقان سۆزلىرىنىڭ راستلىقىغا ئادىل گۇۋاھ بولسۇن ۋە خىالايىقلارنى ئالەم ئىشلىرىنىڭ باشتىن ـ ئاياغ تەڭرىنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق ئىكەنلىكىنى بىلىۋالسۇن دەپ ، بۇ سەرگۇزەشتىمنى سۆزلەپ بەردىم . ھۆكۈمالار شۇنداق دەپتىكەن :

كەلمىگۈسى ساڭا دۆلەت ھېچقاچان تەدبىر بىلەن ،
يەنە كەلمەس جەبرۇ مېھنەت سەندىكى تەقسىر بىلەن .
سەن ئەگەر كۆرسەڭ جاھاندا قانچىلىك پايدا ـ زىيان ،
بولغۇسى ھەق ئەمرى بىلەن ، ھەممىسى تەقدىر بىلەن .

مويسىپىت بۇ ھېكايىنى تامام قىلغاندىن كېيىن يەنە شۇنداق دەپتۇ :
— ئەي جاھان پاناھ پادىشاھىم ! مەن ئۇ جاۋاھىرنى كولاپ ئالغاندىم . مەن ئۇنى دەرھال ساندۇقى بىلەنلا كەلتۈرەي ، خەزىنىگە ئەكىرىپ قويۇشقا بۇيرۇق بەرگەيلا !
— سەن ئۇنى ئۇز سەئى ـ سەۋەبىڭ بىلەن تېپىپسەن . ئۇنىڭغا ھېچ كىشىنىڭ شېرىكچىلىكى يوق . بىزگە مۇشۇ مەجلىستە بايان رىشتىسىگە تىزغان ئەنە شۇ ھېكمەت جاۋاھىرىڭنىڭ ئۆزى كۇپايە . چۈنكى ھېچقانداق گۆھەر ياخشى سۆز خەزىنىسىگە يەتمەيدۇ . ئادەم مىسنى سۆز كىمىياسىدىن باشقا نەرسە ئالتۇن قىلالمايدۇ ،— پادىشاھ شۇنداق دەپ مۇنۇ بېيىتنى ئوقۇپتۇ :

ئەيا سۆز گۆھەرمۇسەن ، زەرمۇدۇرسەن ،
ۋە ياكى بىر كىمىياگەرمۇ دۇرسەن .
كىمەرسىكى ساڭا قىلسا جىگەر خۇن ،
ئەگەر ئۇ مىس بولسىمۇ بولدى ئالتۇن .

بىلەلمەسمەنكى سەن پەلەكمۇ سەن يا ،
يوقىلىش دەشتىدە تۇپراقمۇ سەن يا .
ھەرنە بولساڭ ماڭا بىر دوست ئىكەنسەن ،
دىلىمغا باب تىلىمغا رۇست ئىكەنسەن .
ھاياتىم ئىچرە بولدۇڭ غەمگۇزارىم ،
ئۆلۈپ كەتسەم يەنە بول يادىكارىم .

بۇ يەردە ھازىر بولغانلارنىڭ ھەممىسى پادىشاھنىڭ سۆزىگە ئاپىرىن ئېيتىپتۇ . ئۇنىڭغا بويسۇنۇشقا تېخىمۇ بەكرەك ئىرادە باغلاپتۇ . تا ئۆلگۈچە ھېچقايسىسى ئۇنىڭ پەرمانىدىن باش قايتۇرماپتۇ . مانا بۇ تەۋەككۇل قىلىشنىڭ مەنپەئىتى ۋە قازايى قەدەرگە ئىشىنىش كېرەكلىكىنىڭ داستانى . ئەگەر كىشىنىڭ ئازراقلا ئەقلى بولسا ، جاھاندىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىنىڭ تەگرىنىڭ تەقدىرىگە باغلىق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىدۇ . ئەگەر ئىختىيار تىزگىنى بەندىنىڭ ئۆز قولىدا بولغان بولسىدى ، كىشىنىڭ ھەرقانداق ئىشى ئۆز مۇرادىنىڭ ئەكسىچە بولمىغان بولاتتى .

پەيدا قىلغۇسى زامانە ئىشنى كۆپ ،
لېكىن كەلمىگەي بىرى كۆڭلۈمگە خوپ .

شۇنىڭ ئۈچۈن :

جاھان ئىشلىرى كۆپتۇر ئۇڭا بىھۇدە بەرمەڭ سوئال :
«كۆڭۈل مۇرادىغا نىچۈن مۇۋاپىق بولمىدى» دەپ ھال .

دېگەن سۆز ناھايىتى ياخشى ئېيتىلغاندۇر .
بەرەھمەن ئەنە شۇ تەرىقىدە سۆزلەپ ، ھۇشەڭ شاھنىڭ ۋەسىيەتلىرىنىڭ مەزمۇنىنى مۇشۇ داستان بىلەن تامام قىپتۇ . دابشىلىم شاھ ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلەن تەزىم قىلغاندىن كېيىن شۇنداق

دەپتۇ :

— ئەي دانىشمەن ھەكىم ! سېنىڭ ھىممىتىڭنىڭ ئۈستۈنلۈكى نەتىجىسىدە مەقسەت چېھرىسى ئۆز يۈزىنى كۆرسەتتى . سۆھبىتىڭنىڭ بەرىكىتىدىن تەلىپىم ھاسىل بولدى . خۇداغا شۈكۈر ، ئەمگىكىم زايە بولۇپ كەتمىدى . ئەمدى ئىلتىماسىم شۇكى ، ئالدىڭغا كەلتۈرگەن ئىنئاملىرىمىزنى قوبۇل قىلغايسەن ، مەن ساڭا مەنزۇر بولۇشنى ئارزۇ قىلىۋاتقان ھەدىيەلىرىمنى رەت قىلمىغايسەن .

— ھەي پادىشاھ !— دەپتۇ بەرەھمەن ،— مەن دۇنيادا مۇشۇ كىچىككىنە جايغا ۋە ئازغىنا ئوزۇقا قانائەت قىلىپ ئۆتۈۋاتىمەن ، كۆڭلۈمنىڭ ئېتىكىنى تەئەللۇقاتنىڭ مەينىتىدىن پاك قىلغانمەن . مېنىڭ ئەمدى يەنە دۇنيا مېلىدەك ناپاك نەرسىلەر بىلەن ئۇنى بۇلغىشىم مۇمكىن ئەمەس . ئەگەر مېنى مىننەتدار قىلماقچى بولغان بولساڭ ، بۇ ھېكمەتلىك سۆزلەرنى كۆچۈرگۈزۈپ ساقلاپ ، ئۇنى بارلىق ئىشلىرىڭغا ئۈلگە قىلغىن . شۇ ۋاستە بىلەن مېنىمۇ ئەسلەپ ، نىجات تېپىشىم ئۈچۈن دۇئا قىلىپ قويغىن . چۈنكى ، ئادىل پادىشاھلارنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولىدۇ .

راي دابىشلىم ئۇنىڭ سۆزلىرىنى قوبۇل قىپتۇ ۋە بەرەھمەن بىلەن ۋىدالىشىپ ئۆز پادىشاھلىقىغا قايتىپ كەپتۇ . ئۇ قايتىپ كېلىپلا بەرەھمەندىن ئاڭلىغان سۆزلىرىنى تولۇق يازدۇرۇپ ، كىتابچە قىلدۇرۇپ ، ھايات تەختىدە ئولتۇرغان پۈتۈن ئۆمرىدە مەملىكەتنىڭ بارلىق ئىشلىرىغا ئەنە شۇ ھېكمەتلەرنى قىبلىنامە قىلىپ يۇرت سوراپتۇ .

كىمكى ئاقىللار سۆزىنى ئۆزىگە رەھبەر ئەيلىسە ،
يەتكۈسى ئاخىر مۇراد مەنزىلىگە ئۇ بىگۇمان .
توغرا سۆزنىڭ ئارقىسىدىن ماڭمىسا ھەر بىر نادان ،
يولدىن ئازغاي ، تاپمىغاي مەتلۇبىدىن ھەرگىز نىشان .

خۇجەستە راي بۇ چوڭقۇر مەنىلىك ھېكايىلىرىنى باشتىن - ئاخىرىغىچە بايان قىلىغاندىن كېيىن ، ھۇمايۇن پال شادلىق بىساتىدا خۇددى بىر گۇلدەستىدەك ئېچىلىپتۇ ھەمدە ئۇنىڭ ھالىنىڭ نىھالى ئىقبال چىمەنىدە بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپتۇ . ئۇ ۋەزىرىگە شاھانە ئىنئاملارنى بېرىشكە ۋەدە بېرىپ ، ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ كۆزىگە مەقسەتلىرىنىڭ ھاسىل بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ مۇنداق دەپتۇ :

بۇ بايانىڭ بىرلە روھ تاپتى قۇۋۋەت ،
يەتتى كۆڭلۈمگە راسا پەيز مۇشۇ پەيت .

—بۇ شېرىن قىسسىنى ئېيتىپ بېرىپ ، جېنىمنىڭ تامىقىغا ھالاۋەت بەردىڭ ھەمدە بۇ ھېكمەتلىك سۆزنى بايان قىلىش بىلەن كۆڭلۈم ئېتىزىغا سائادەت ئۇرۇقىنى چاچتىڭ . بۇنىڭدىن كېيىن بۇ نەسىھەتلەرنى ھۆكۈمرانلىق دەستۇرى قىلىپ ، خوي - پەيلىمنىڭ قائىدىسىنى بۇ ۋەزلەردىن ئايرىمايمەن . بۇ سۆزلەر كۆڭلۈمگە ناھايىتىمۇ تەسىر قىلدى . بۇ ھالەت سېنىڭ ماڭا بولغان ئىخلاسىڭنىڭ ئۇستۇنلۇكى ۋە نىيىتىڭنىڭ دۇرۇسلۇقىدىن بولدى . چۈنكى ، سۆز ھەرقانچە ياخشى ۋە نەپىس بولسىمۇ ئېيتقۇچى ئۇنى ياخشى ئېيتالمىسا ، ئۇ ھېچقانداق پەيزى بىلىنمەيدۇ . ۋەز - نەسىھەت گەرچە ھەق بولسىمۇ ، ئېيتقۇچىنىڭ كۆڭلى ناپاك بولسا ، ئاڭلىغۇچىغا تەسىر قىلمايدۇ .

كىشىگە ھەرگىز قىلالماس تەسىر ،
قەلبى قارىلار سۆزلىسە ھېكمەت .
پاك دىلىدىن ئالۇر خالايىقلار پەيز ،
قىلالمىسىمۇ ئەپلىك نەسىھەت

ۋەزىر پادىشاھقا دۇئا قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :
— سىلىنىڭ ھېكمەتتىن نىشان بېرىپ تۇرىدىغان تىللىرىدىن

ئىپادىلىگەن بۇ سۆزلەرنىڭ ھەممىسى راست ۋە توغرىدۇر . ئۇ ھىيلىگەر ۋە خوجا كۆردىلەرنىڭ سۆزلىرىگە ئوخشاش ، خۇددى خەس ـ خەشەكلەرنىڭ ئوتى بىر دەمدىلا ئۆچۈپ كۈلى توزۇپ كەت- كەندەك ئۆچۈپ كېتىدىغان يالغان ـ ياۋىداق سۆزلەر بولماستىن ، بەلكى ئۆزىنىڭ ھەقىقەتلىكى بىلەن خۇددى سۇبھىدەك ھەردەمسېرى روشەنلىكى ئېشىپ بارىدىغان ۋە ياكى قۇياش شولىسىدەك ھەر سائەتسېرى نۇرى كۈچىيىپ بارىدىغان سۆزلەردۇر .

غەرەزلىك سۆز كىشىگە ھېچ قوبۇل بولماي تۇرۇپ قالغاي ،
خالىس سۆزنى جان دەرھال ئۆز قوينى ئارا ئالغاي .

ھۇمايۇن پال خۇجەستە رايغا يەنە ئىلتىپات كۆرسىتىپ ، ئۇنىڭ دۆلىتىنىڭ تۇغىنى پەلەككە كۆتۈرۈپتۇ . خۇجەستە رايمۇ يەنە ئۇنىڭغا دۇئا قىپتۇ :

شاھىم ! ھاسىل قىلىپ كۆپ ياخشى ئەخلاق ،
ئەيلىدىڭ ئۆزۈڭنى شاھلار ئارا تاق .
بۇ ئەقىل ، دىيانەت ، شاھلىق ، ئادالەت ،
ساڭا پايەندە بولسۇن تا قىيامەت .

مۇشۇ گەپ بىلەن بۇ يەردىكى ئولتۇرۇشمۇ تامام بوپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ھۇمايۇن پال خۇددى دابىشلىم قىلغاندەكلا ، بۇ ھېكايىلەرنىڭ كۆرسەتمىسىنى ئۆزىنىڭ ئىش ـ ئەمىلىنىڭ ۋاراق- لىرىغا كۆچۈرۈپ يېزىپ ، ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا باشلاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ روزغار سەھىپىلىرىدە ئۆزىنىڭ ياخشى نامى ۋە ئوبدان تەرىپلىرىنى يادىكار قىلىپ قالدۇرۇپتۇ .

كىشىگە بەرمىگىن ئازار ، ھەمىشە ياخشىلىق قىل ،
تاپاي دېسەڭ ئىككى ئالەم سائادىتىنى ئاسان .

بۇ يوسۇنلارنى ھاياتىڭدا ھامان غەنىيمەت بىل ،
ئىشەنمە زادى ئۆمرۈڭگە كۈللۈن مەن ئەلەيھاپان .

※ ※ ※

زامانىنىڭ تەقەززاسى بىلەن قەلەم تىلىدىن جارى بولغان بىر نەچچە ئېغىز سۆز مانا مۇشۇلار . كەمىنە موللا مۇھەممەت تۆمۈر ئېھتىرام بىلدۈرۈش ۋاجىپ بولغان پازىل زاتلارنىڭ يارامىلىق ئەخ-لاقلىرىدىن ۋە ئالىي مۇقامىلىق ئەمىر (مۇھەممەت ئىمام بەگ)نىڭ ياخشى خۇي - پەيلىدىن شۇنى ئۇمىد قىلىمەنكى ، كەمىنىنىڭ نالايىق سۆز ۋە يارامسىز ئىبارىلىرىگە ئەپۇ ئېتىكىنى يېپىپ ، كىچىكلەرگە پەرۋەردارچىلىق قىلىش ، ھەقىرلەرنىڭ بېشىنى سىلاش يۈزىسىدىن ، باشتىن - ئاياغ ئەيىبلىك بولغان بۇ سۆزلەرگە شەپقەت نەزىرىنى سالغاي .

كۆكسۈمدە بار ئىدى نەچچە سىر پىنھان ،
ئۇلارنى مەن ساڭا ئەيلىدىم ئايان .
ئېيتايكى دىلدىكى سۆزدىن بىرىنى ،
ياپقايسەن پېقىرنىڭ بارچە ئەيىبىنى .
غەرىزىم ئېيتىلىپ بولغاچقا تامام ،
تۈگەتتىم سۆزۈمنى ئەمدى ۋەسسالام .

بۇ كىتاب موللا مۇھەممەد تۆمۈرنىڭ 1717 ـ يىلىدىكى تەرجىمىسىنىڭ قولىيازمىسىغا ئاساسەن رەتلەپ نەشر قىلىندى.

本书根据喀什人毛拉·穆罕迈德·铁木尔于 1717 年译本的手抄本整理出版。

مەسئۇل مۇھەررىرى: زىلەيخا ئەزىز
مۇھەررىرى: ئىمىن تۇرسۇن
مەسئۇل كوررېكتورى: مېھرىگۈل ئوبۇلقاسىم
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ

كەلىلە ۋە دىمنە

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ھاجى نېمىتۇللا ئەبەيدۇللا

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 880×1230 مىللىمېتىر، 1/32
باسما تاۋىقى: 27.5 قىستۇرما ۋارىقى: 2
2006 ـ يىل 4 ـ ئاي 2 ـ نەشرى
2007 ـ يىل 4 ـ ئاي 2 ـ بېسىلىشى
تىرازى: 3,001 — 6,000
ISBN 978—7—228—09903—0
باھاسى: 50.00 يۈەن